

પ્રકાશક

શ્રી અમૃતલાલ મનનશાસ્ત્રી નાધી
માન મત્રી
શ્રી સૌરાષ્ટ્ર રથા જૈન સંઘ
અમદાવાદ

પ્રવેશ પ્રથમ

પ્રતિ ૧૫
વીર સત્ત ૨૪૯
બોક્કટોબર ૧૯૬૪

મુદ્રણ ચાર કપિયા

પ્રાપ્તિસ્થાન

૧ શ્રી મોરબી રથા જૈન સંઘ,
૧૪ સિદ્ધિ વડો બીકાંટા રોડ
અમદાવાદ	૨ જૈન સુવલ્લભ મહાજી,
C/o પ્રભાત સ્ટોલ
ખમ્બ રોડ રાજકોટ (સૌરાષ્ટ્ર)
૩ શ્રી સમીતિ રચનાક સંઘ,
૧૧૭ બારમેટ રોડ
પદ્મન માર્ગ
સુબર્બ ૧	૪ શ્રી મમતિ પ્રચારક સંઘ
શ્રી ચાંદનમય ગુલાબમય દુષ્ટ જલેપમ
૨૮ હોટાસારકા
કુન્દેશ્વરી (મ. પ્ર.)

મુદ્રક શ્રી મણિલાલ બ સાલ
નવમી કાલ મિ પ્રેસ
બીકાંટા રો-અમદાવાદ

સમર્પણ

૫૮

શ્રદ્ધેય ગુરુદેવ તુલ્ય ગાલવંદેશી, પ્રતિદ્ધ
વક્તા શ્રી સૌભાગ્યમણિ મહારાજ
નાહણ, શ્રદ્ધેય ગુરુદેવે આગિત્રિક
જીવન આપ્યું અને આપે જીવન
વૈભવના માર્ગ શીખ્યો તે જ
જીવન વૈભવ આજે
આપને સમર્પિત કરતા
આત્મની - ભિમિંચો
ભેદ છે.

આપનો
બધુચરબ્રાતા,
મુનિ વિનયચંદ્ર

પતિરત્ન પ્રિયવદ્ધા
 શ્રી વિનયચંદ્ર મહારાજના
 વ્યાખ્યાનના પ્રાગ્ભમા ધ્યાવાતી
 સ્તુતિ

જય અચલામન શાનિ સિદ્ધામન ।
 હવ વિનાશન શાસન મ્યન્ન ।
 સ મતિ કારણ કુમતિ નિવારણ ।
 જય જય હા છુ ગીનલ ચક્રન ।
 જય કરુણાવરુણાલય જય જય ।
 છવ સખી કરતે અભિનદન ।
 જય સુખ કદન દુરિત નિકેદન ।
 જય રંગવદન ત્રિશક્તા નદન ॥

પ્રસ્તાવના

જીવનનો શાશ્વત વૈભવ

સપત્તિ પણ એક વૈભવ છે બગલા અને ફર્નિચરમા પણ વૈભવની ઝલક દેખાય છે ચક્રમકની મોટરોમા વૈભવ હાસ્ય કરે છે તો સત્તાની હકૂમતમા પણ તે દૃશ્યમાન થાય છે કિન્તુ આ બધી ચમક એને દમક ઢળતા સૂર્યની જેમ એક દિવસ ઢળી જાય છે, કેમકે એ ક્ષણિક છે વૈભવ વિલાસ પ્રતિ લઈ જાય છે અને વિલાસમા વિનાશનું છુપું નિમત્રણ રહેલું હોય છે.

જીવનનો વૈભવ વિલાસ પ્રતિ નહિ પરંતુ વિકાસ તરફ લઈ જાય છે; સપત્તિના વૈભવ સામે દુનિયા ઝૂકે છે, પરંતુ પછી નહિ સપત્તિ અને સત્તાધારીઓની સામે માણસ ઝૂકે છે, પણ તે સામેથી જ, પાછળથી નહિ. એના ચાલ્યા જવાથી સ્વાગત ને સન્માન પણ ચાલ્યા જાય છે કિન્તુ જીવનના વૈભવશાળીઓ સદૈવ પૂજાય છે તેની સામે જ નહિ, પાછળથી પણ એને યાદ કરાય છે

Men of genius stand to society in the relation of its intellect as men of character of its conscience which the former are admired, the latter are followed.

આ જ અર્થમા કહીએ તો જીવનના વૈભવશાળીઓના જીવનકાળમાં દુનિયા તરફથી એમને પથ્થરો જ મળે છે, સ્વાગતના સુમનો એમની સમાંધિ ઉપર જ ચઢે છે

હવે આપણે એ વિચારીએ કે જીવનનો શાશ્વત વૈભવ શું છે? જીવનનો વૈભવ, એ બધા આત્મિક સહયુગોમા ઓતપ્રોત થએલ છે જે આપણને જીવનમા આગળ વધવાની પ્રેરણા આપે છે, જેના પ્રકાશમાં આપણને ગરી-

ભોમાં ભક્તવાનનાં દર્શન થાય છે પતિતોમાં પણ પાવન પ્રભુની હાથ દેખાય છે આપણાં દિલોને દેહકરે માનનાર સત્તુને ક્ષમા કરી આપણે એક વિલક્ષણ જ્ઞાનદની અનુભૂતિ અનુભવીએ છીએ અને બીજાની સેવા કરવાનો ને સતોષ પામીએ છીએ-આ સર્વ આપણા જીવનનું અવેશ છે એને આપણી પાસેથી કોઈ છીનવી શકતું નથી કાળની આધી એની રેખાઓને બૂસી શકતી નથી.

જીવનને આ સાથેન વૈભવ પ્રિયવક્તા શ્રી. વિનયચંદ્ર મ. સ્વા ની વાણી દ્વારા આપ પી ત્યાં છે. વાસ્તવમાં જીવનની અનુભૂતિઓ અભિવ્યક્ત થઈને સમાજનો નિધિ બની જાય છે એ નિધિ પાકીના લાભમાં આવી રહી છે.

આવાં તે પ્રિયવક્તા શ્રીજીના પ્રવચનનાં ત્રણ પુસ્તકો મુંબઈથી પ્રગટ થઈ ચૂક્યા છે. કિન્તુ એ શીઘ્ર સમયમાં ખસાય થઈ ગયાં અને જનતાની માંજ આપુ જ રહી થઈ એથી એ ત્રણે પુસ્તકોનું આ નવું સરકરણ છે. કિન્તુ પછી પરિવર્તિત સીમામાં આ સરકરણ આપના લાભમાં આવી રહ્યું છે ને ત્રણ વિભાગોમાં છે x

સમાજ તરફ, જીવનપ્રેરણા અને ધર્મદેશનના રૂપમાં એ ખૂબ સારી રીતે સંકલિત કરવામાં આવેલ છે અને જ્યારે મધ્યના રૂપમાં પાકી પાસે પહોંચી રહ્યું છે આમાં ત્રણે પુસ્તકોના અધિકાર પ્રવચનોની સાથે સાથે અમદાવાદ આતુર્ભીસર્નાં પણ એ પ્રવચનો આપવામાં આવ્યાં છે સંપન્ના કાર્યકર્તાઓની સાવન દલી કે અમદાવાદ આતુર્ભીસર્નાં દેહકાર વિશેષ જ્ઞાનને આપ સમયેલ થાય કિન્તુ આમ કરવા જતાં જોયું જો વિશેષ વધી ન જાય અને એની મુદત સમાપ્ત ન થાય એ માટે બંદીનાં વધારે પ્રવચનો આપવામાં આ પાં નથી.

પુનઃ પ્રકાશન વ્યવસ્થામાં સંપન્ના ઉત્સાહી કાર્યકર્તાઓનો સારો સહાર મળ્યો તે અમુક છે પ્રેસ વ્યવસ્થાપક શ્રી મણિલાલભાઈ તથા શ્રી. રાતિલાલભાઈની કાચકુશળતાથી પ્રગટ પુનઃક શીઘ્ર પાકીના લાભમાં આવી રહ્યું છે અને પુસ્તકની સારાઈ સ્વચ્છ અને શુદ્ધિ બંને એમણે

x િ દી પુનઃક પણ અમદાવાદ થઈ જવાથી સ મતિ પ્રચારક સંપન્ના દિલી વિભાગ તરફથી િ દીમા પણ પ્રકાશિત થઈ રહ્યાં છે નેની કિંમત પાંચ રૂપિય મળવામાં આવી છે.

પુરોવચન

હરેક સંસ્કૃતિના વિકાસમાં સાહિત્યનું અનોખું સ્થાન છે. સાહિત્ય દ્વારા વિચારોનો પ્રવાહ જનતામાં ફેલાય છે અને ક્રાંતિની ચિંતનારી તેમાંથી પ્રગટે છે. આપણો જોન ધર્મ વિશ્વધર્મ થઈ શકે તેવી સક્ષિતા ધરાવે છે તેમ જતાં સાહિત્યના ક્ષેત્રે દેશિક અને સાંપ્રદાયિકતા જોવામાં આવે છે. તેમજ જૂની ધરણથી સંખ્યાતું અને જાણતું સાહિત્ય આજના વિજ્ઞાનયુગમાં આશ્ચર્યક નિવડતું નથી. ખ્રિસ્તીયમાં આપણું સાહિત્ય રિમિત ક્ષેત્રમાં વચ્ચાય છે અને બહુ જનસમાજ તેનાથી વચિત રહે છે. આથી સોશ્યાલમાં સરળ રીતે સંખ્યાતું અને સોફિસ્ટિક જગ્યાએ તેવું રસપ્રદ વચિત સમાજને વધુ ઉપયોગી થશે એમ માનિને અમે આખ્યાન સમ્રત નાં દેશિક પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે. બા. જી. વિદ્યુતી મહાસતિજી લીલાવતીબાઈ સ્વામીનાં જ્ઞાનેનાં સ. ૨૦૧૩ ની સાક્ષનાં આખ્યાનોની એ અપૂર્વિત જાણવવા જતાં એક પછી પુસ્તક સીધીકમાં નથી દર્શાવેલું વિદ્યુતી વિદ્યુતી મહાસતિજી સુમતિદ્ર વરનાં આખ્યાનો જાણવેલાં જેની નકલો પછી અસાસ થઈ ગઈ છે. સ. ૨૧૬ નાં આતુર્મીસનાં બા. જી. વિદ્યુતી મહાસતિજી લીલાવતીબાઈ સ્વામીનાં આખ્યાનો એ જાણનાં વાળેતરનાં જાણવેલાં જે પછી સમસ્યા વેચાઈ જવા આવ્યાં છે. આ રીતે આ પ્રકારનાં આખ્યાનસમ્રતોને સમાજનો ધણો મોટો આવકાર મળ્યો છે અને સૌ કોઈને તે ખૂબ ઉપયોગી નિવડેલ છે.

સાધુ-સતોનાં ચરણજરીમાં જાવા આખ્યાન-સમ્રતોમાંથી રીતસરનાં આખ્યાનો સમુદાય પાસે વચાય છે અને નાનાં ગ્રામમાંઓમાં પહોંચી પહોંચી આ જાતનું ઉપકરણ નિવડે છે. આ રીતે જાવા આખ્યાનસમ્રતો સમાજનાં મહા કોષ્ટકો નિવડતાં દેવાથી ચાલુ આતુર્મીસે જાતે ગિરાજતા પ્રિય વકવા ૫ મુનિથી વિનવચકાઈ મહારાજ સાહેબનાં આખ્યાનોનો સમ્રત કરવાનો અમે વિચાર કર્યો પરંતુ પૂ. મહારાજ સાહેબનાં મુનિનાં આતુર્મીસનાં આખ્યાન સમ્રતનાં ત્રણ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થઈ ગયાં દેવાથી વધુ આખ્યાનો પ્રસિદ્ધ કરવાને બદલે ઉપરનાં ત્રણ પુસ્તકો ૭ હાસમાં અસાસ થઈ જવા આવેલ છે તેનાં સંકલિત એક ગ્રંથ બને તો ગુજરાત સૌરાષ્ટ્ર જે પૂ. મહારાજ સાહેબનાં આખ્યાનોથી અપરિચિત છે તેની ખાસ ઉપયોગી થશે તેવું તેમની

વાતચીત પરથી જાણતાં શ્રી સદે આ પ્રકાશન કરેલ છે અમદાવાદનાં ચાતુર્માસના ફેટલાક વ્યાખ્યાનો ઉમેરવાની અમારી ભાવના હોવા છતાં માત્ર એ વ્યાખ્યાનો અમે ઉમેરી શક્યા છીએ અને બાકીનાં વ્યાખ્યાનો ઉપરોક્ત પુસ્તકોમાંથી લીધા છે

પૂ. મહારાજ સાહેબના વ્યાખ્યાનો સાપ્રદાયિક ભાવનાથી પર છે તેમની માતૃભાષા હિંદી હોવા છતાં મુબઈના તેમના ચાતુર્માસ દરમિયાન તેમણે ગુજરાતી ભાષા ઉપર એટલું બધું પ્રભુત્વ મેળવ્યું છે કે ભાગ્યે જ તેમને કોઈ બિનગુજરાતી ધારા શકે ગુજરાતી ભાષાનો તેમનો શબ્દલેખ અખૂટ છે, ભાષાલાલિત્ય અસૌકિક છે અને વ્યાખ્યાનરૈલી પણ અનુપમ છે, તેમના વ્યાખ્યાનોમાં માનવજીવનના અનેકવિધ પ્રશ્નો ખૂબ ક્રીણવટથી છતાં રસપૂર્વક ચર્ચાયા હોય છે, તેમજ તેઓ આજના યુગપ્રવાહને પિછાની તદ્દન નવીન દૃષ્ટીથી, મૌલિક વિચારોની, એવી અસરકારક રજૂઆત કરે છે કે સૌ કોઈને અને ખાસ કરીને યુવકવર્ગને તેઓ મત્રમુગ્ધ કરી દે છે. તેમના શબ્દકોશમાં નિરાશા અને પામરતા જેવા શબ્દો નથી જીવનમાં સાધના કરતા કરતા પણ જીવનમાં આનંદ માણવાની તેમની અનુપમ કળા છે, સમાજને પ્રગતિના માર્ગે લઈ જવાની તેમની ઝખના છે અને તેથી સમાજના સડાઓ તથા વિકૃતિઓને દૂર કરવા પણ તેઓ સચોટ રીતે કહેતા અચકાતા નથી એમની મધુર વાણીથી અપરિચિત વ્યક્તિ પણ તરત જ પરિચિત થઈ જાય છે એમના વ્યાખ્યાનો હૃદયની વિશાળતા અને વિચારોના વૈભવથી ભરપૂર છે જેથી આ સંગ્રહનું નામ 'જીવનનો વૈભવ' રાખવામાં આવેલ છે આવું સુદર પ્રેરણાત્મક પ્રકાશન સમાજના કરકમલોમાં ધરતા અમે હર્ષ અનુભવીએ છીએ અને અમારા ખીજાં પ્રકાશનોની જેમ આ પ્રકાશન પણ સમાજમાં આદર પામશે એવી આશા રાખીએ છીએ

આ પ્રકાશન કરવા માટે મુબઈના કાદાવાડી સંઘના કાર્યવાહકો તથા સન્મતિ પ્રચારક સંઘના કાર્યવાહકો જેમણે મૂળ પ્રકાશનો કરેલ તેમની અનુમતિ માટે અમે આભાર માનીએ છીએ

લી

કાન્તિલાલ જીવણલાલ શાહ

• પ્રમુખ

અમૃતલાલ મગનલાલ ગાંધી

માનદમત્રી

શ્રી સૌરાષ્ટ્ર સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ.

અમદાવાદ.

તા ૧૧-૧૦-૧૯૬૪

ઘીકાટાગેડ

નગરગેડનો વડો

અમદાવાદ

શ્રી વિનયદ્રશ મહાશય સાહેબની

પરિચય રેખા

(ઈશા-કહાની)

લેખક શ્રી. મનોહરચુનિલ મ શાસ્ત્રી, "સાહિત્યરત્ન"

—૦૦૦—

પ્રિયવક્ત્રા શ્રી વિનયદ્રશ મહાશય એ નામમાં એક સ્થૂળ બ્રાહ્મણ છે મુનર્ધનગરી ઉપર તેમણે એકિની દેશની દીધી છે એમના પ્રવચનોએ જામને જીવનનો નવો રસ આપ્યો છે જીવનને વપાસવાને તમા પારખવાને એક નવી તક આપી છે કેમ જીવું શા માટે જીવું, એ જીવ નની કશા શીખવાનો સુખવસર મને જાણી મળ્યો છે

આ સંદો મુનર્ધનગરના ઉપાધ્યક્ષ શ્રી મનસાલભાઈ પી. ઈશીએ પ્રિયવક્ત્રા પ શ્રી. વિનયદ્રશ માનું ઠાંટ ઉપાધ્યક્ષમાં સ્વાગત કરતાં કહ્યું હતું.

એ જ નિવસે જ્યોરે વિદ્યુષી બ્રાહ્મણતા બાલ બલ્યાચારિણી ચારદાભાઈ સ્વામી બ્રાહ્મણ વદન ક્ષવી પછી એ પણ બોલી જોઈનાં મુરદેવ, બહુ દિવસોથી ઈચ્છા હતી કે એક વાર આપનાં દશન કરું આપના પ્રવચનનું પુસ્તક બનારથી વાંચ્યું તું ત્યારથી તો આ ઈચ્છા બસત પ્રમળ થઈ ગઈ. આપે એવું શુ બ્રાહ્મણ મુનર્ધવાણ ઉપર કરી નાખ્યું છે કે જ્યાં જઈ છું ત્યાં મુનર્ધનાં નાનગિદાં જાઈમિલેનો આવે છે વદન કરી લીધા પછી તેમનો પહેલો પ્રશ્ન એ હોય છે કે પ શ્રી વિનયદ્રશ મા ક્યાં છો ? જાને, ક્યારે પધારશે ? આપે કશું જાણે આ મુનર્ધવાસીઓ પર ક્યો નાંદુ કરી દીધો છે "

આ ઉદ્દેશમાં રતેલ જાને મહા તે બોલતી હતી પણ સાથે વાસ્તવિકતા પણ બોલી નહેતી. પ્રિયવક્ત્રા પ શ્રી. વિનયદ્રશ મા નાં પ્રવચનોમાં જેમ મધુરતા છે તેમ તેમના જીવનના સ્વરો પણ એજ મધુર નથી. ખરી રીતે માણસ ક્યાંથી ઉછીનું નથી થઈ શકતું જાને કદી થઈ પડે લીધું તો એનું બાળ જ એટલું મોટું હોય છે કે ચાર ઉપર પાંચમા

દિવસ સુધી એ રોકાઈ પણ શકતુ નથી એટલે-તો 'કહીવાય' છે કે કૃત્રિમ-તાનુ આયુષ્ય બહુ જ નાનુ હોય છે 'સ્વભાવની સરસતા, ઓજસ્વિતા અને મધુરતા તેમના પ્રવચનોની ત્રિવેણી બની ગઈ છે એથી તો' શ્રોતા એમની પાસે પોતાને પ્રકૃતિવત અને તાજગીભર્યા અનુભવી શકે છે એમના પ્રવચનોની એ પણ એક વિશેષતા છે કે તેઓ આખા પ્રવચન દરમિયાન શ્રોતાઓ સાથેનો સંપર્ક બરાબર એકસરખો જળવી રાખે છે વચ્ચે વચ્ચે શ્રોતાઓને પ્રશ્ન પૂછતા જાય તે શ્રોતાઓ હસતા, પ્રસન્નતા અનુભવતા, સ્મિત કરતા પ્રવચનધારાનું પાન કરતા રહે છે મહારાજશ્રી પણ ક્યારેક ક્યારેક બોલી જાહે છે કે “હું મારા શ્રોતાઓને પણ કદી આરામથી બેસવા દેતો નથી” આ સંભળીને શ્રોતાઓ ખડખડ હસી જાહે છે.

એમના પ્રવચનની એક એ પણ વિશેષતા છે કે એક વાર સાલબ્યા પછી સાલજનાર વિવશ બની ફરી ફરી સાલજવા ખેચાઈ આવે છે.

વ્યક્તિનું નામ તો ખ્યાલમાં નથી પણ એ ગામનું નામ જરૂર યાદ છે ઇગતપુરીમાં એક ભાઈને મે સહજ પૂછ્યું “આપ પ્રવચનમાં કેમ નથી આવતા?” એમણે હસતા હસતા જવાબ આપ્યો “જી નહીં, હું એક વાર પણ આવ્યો નથી અને કદી ન આવવાનો વિચાર પણ છે” “કેમ?” મે પૂછ્યું આ “કેમ” નો તેમણે બહુ મજાનો ઉત્તર આપ્યો. તેમણે કહ્યું “વાત એમ છે કે મારા પિતાજી તો રોજ પ્રવચનમાં આવતા જ હતા એક વાર નાનો ભાઈ પણ તેમની સાથે આવ્યો હવે નવ વાગે એટલે એ ઘેર રહી શકતો જ નથી લાખ કામ છોડીને અહીં દોડી આવે છે. એણે એક વાર વ્યાખ્યાન સાલબ્યું ચારથી એને આવી ટેવ લાગી ગઈ છે. જો મને પણ આવી ટેવ લાગી જાય તો પછી દુકાન દોણું સભાજે?”

આવી જ વાત એક બદનાવરના છોકરાએ કહી હતી “મને ખૂબ તરસ લાગી હતી પણ હું વ્યાખ્યાનમાંથી જીક્યો નહિ, જો જીકી જાત તો વ્યાખ્યાનની મજા ચાલી જાત”

પ્રિયવક્તા શ્રીજી મહારાજના પ્રવચનની ધારા મધુર છે તો જીવનની ધારા એનાથી પણ અધિક મધુર છે એ કથા બીજી કોઈવાર્તા કરતા એકી રસપ્રદ નથી.

આળપણની વીતી વાતો

માલવાની શમ્યશ્યામજ્ઞા બૂમિને સગસ, સજીવ અને ફળદ્રુપ બનાવતી

ક્રિયા નહીં પોતાની કલકલ ધાતુમાં વહી રહી છે એને જ કિનારે વસેલી રાખાટ વિકમની ચુનકાની ઉજ્જૈનનગરી પોતાની ઐતિહાસિક સામગ્રીથી તે સારી રીતે પ્રસિદ્ધ છે જ પણ સાથે સાથે વૈષ્ણવોની એ તીર્થભૂમિ પણ છે એમાં જ રમીકુદીને વિનયચદ્રજ મોટા થયા છે

પિતાજીનું નામ બૃજભાસજી (ચોરખિા) હતું. માતા મેનાબાઈ હતી પણ મા કાળી હતી કે જોગવણની એની પણ તેમને ખબર નથી કારણ કે જી મહિનાની બે મેરમાં જ તેમને હોદીને મા સ્વર્ગે સીધાવી. માત્રી નમત્યા-સ્વ યોદ્ધા ખાખરી કુરુતને પસંદ નહિ હોય તો પણ બહેન સુદરભાઈને બહેન તથા માતા અને કામ એક સાથે નિભાવવા પડ્યાં. મોટી બહેનની સ્નેહમયી યોદ્ધા પણ એટલી કામજા તથા હોતી એમને બીજા બે બહેનો હતી એક તીળખાઈ અને બીજા કાપુખાઈ તીળખાઈ તો સત્ય પાત્રી પણ બીજા બહેન ધણખાઈ હાથ મહિરુર (મ. મ.) માં છે એમનો પરિવાર પણ સારી રીતે મુખી અને સમૃદ્ધ છે. મોટાભાઈ નગીનચદ્રજ હતા અને પિતરાઈ ભાઈ શ્રી. ચાંદનચદ્ર પિતા ભાઈ અને બહેન બંધાના સારકા હતા આ બાબુ-લાલજી બાળપણમાં એમનું લાડનું નામ હતું બાબુ.

પિતાના સ્નેહપૂર્ણ હાથ નીચે બાળલાલજી મોટા થયા. કણ્વતર પણ માત્રુ દેસ્તો મિત્રો પણ એવા નહોતા. પૈસા પણ બધી તરફથી મળી જતા હતા ક્યારેક પિતાજી તરફથી તો ક્યારેક બાબાજી (શ્રીકે રખમ-ચદ્રજ) દરેકથી તો વળી ક્યારેક ભાઈ ચાંદનચદ્ર પાસેથી મળી જતા. બંધાનો ખાર મેળવીને અલ્લહ બાળપણ તોફાની પણ બની ગયું હતું મોજા-સામ પણ એવા ન હતા.

પણ આ તોફાની બાળપણ પણ હવે કંઈક સમજવાર બની રહ્યું હતું. લાં જ અમાનક મોડે બોલે જાતી પડ્યો. વાત એમ હતી કે અમા નક એક વાર રજામાં માણસ બોલાવવા આમ્રો ને કમું પિતાજી સખત બીમાર છે. ઘેર પહોંચ્યા ત્યારે જણું સમાપ્ત થઈ ચૂક્યું હતું. પિતાજીનું સંજ્ઞા ચાલી ગયા પછી મોટા દિવસોમાં મોટી બહેન સુદરભાઈએ ત્યાં વિનરનાં સતી ગુલામકુવજી મ. ની પાસે દીક્ષા બગીચાર કરી લીધી. એમને એમના કાકા કરતારચદ્રજે બોલેલઈ લીધા આવી મોટાભાઈ નગીન-ચદ્રજના મનમાં પણ જાગૃતિ જાગી. એમનાઈ રહ્યો અને મુન-કુરુદેવ પ્રસિદ્ધ થયા. ૫ માં સોબાજમચદ્ર મ. ની પાસે જઈ ચારિત સીકારી.

લીધું, કરીકસ્યા (નિમ્ન મધ્ય પ્રદેશ) માં એ દીક્ષાના મોટી ધામધૂમપૂર્વક ક્રિસવ થયો.

ચરિત્રપ્રેરણા

જ્યોતાના મોટાભાઈના એ લગ્ન દીક્ષાપ્રસંગ પર બાબૂલાલજી હાજર હતા. મોટાભાઈને કહ્યું “આ બહુ શાંતિનો માર્ગ છે તું પણ આ માર્ગે કેમ નથા આવી જતો?” ભાઈની વાત સાલળી પણ મનને ગમી નહિ. આવું જ એક વાર બહેને પણ કહ્યું બાબૂલાલજી બોલી ગયા ‘જુઓ, ધર્મકર્મને હું માનતો નથી તમે મારી બહેન છો અને એઓ ભાઈ છે એ સબધને લીધે હું તમારી પાસે આવું છું પણ આ દીક્ષાબીક્ષાની વાતો મને જરા પણ સારી લાગતી નથી, એટલે જો લરિખમા ફરી આવી વાત આપના મોઢામાથી નીકળશે તો હું આપની પાસે આવવાનું જ છોડી દઈશ’

સાથે એમણે એ પણ કહ્યું હતું કે, “પહેલી વાત તો એ છે કે મારે દીક્ષા લેવી જ નથી પણ જો લેવી હશે તો હું મારે ઘેરથી જ મુનિવેશ પહેરીને આવી જઈશ વરરાજ બનવું, પીડી ચોળવી, ઘોડા પર બેસવું તે ધામધૂમ કરવી એ બધું મને પસંદ નથી,” એ દિવસો તો એ અમસ્તી મજાકની વાત હતી પણ કાને ખબર હતી કે એ શબ્દો એક દિવસ સત્ત્વ હકીકત પણ બની જશે

વયમા એક બીજી વાત પણ કહી દઉં કઈક પૂર્વના કેટલાક સરકારે પણ એવા હોય છે કે જે જીવનઘટનાક્રમને સાકળી દેનાર કડીનું કામ કરે છે. લરિખમા બનનારા બનાવની પહેલેથી આગાહી કરી દે છે, પણ આપણું મન એવું છે કે આપણે એ આગાહીને સમજી શકતા નથી અને સમજ્યા પછી પણ અજાણ રહીએ છીએ, તો વાત જે મોટી બહેન (સુંદરબાઈ) પાસેથી સાલળી તો તે આમ બની હતી. માતા મેનાબાઈને છોકરીઓ તો હતી પણ તેમણે પુત્રનું મોહું જોયું ન હતું માંનું મન પુત્રને ઝખી રહ્યું હતું એક વાર ગોરજી (વશપરપરા જોઈ આપનાર) આવ્યા. તે થોડું જ્યોતિષ પણ જાણતા હતા. એને માતા પૂછી બેઠી, ‘મારી જન્મપત્રિકામાં છોકરા છે કે નથી?’ ગોરજીએ જન્મપત્રિકા જોઈ અને તેઓ બોલ્યા “બાઈ તમારી જન્મપત્રિકા કહે છે કે બે છોકરા થશે પણ તે રહેશે નહિ”

એ વખતે તો “રહેશે નહિ” આ અર્થ જ લેવામાં આવ્યો હતો કે “છોકરા થશે પણ ઝાઝું જીવશે નહિ.” એમને શી ખબર કે, “રહેશે

નહિ જતા બીજા અર્થ' એ પણ યર્થ રહે કે દક્ષિત 'યર્થ' જણી. યર્થમાં મંદિ રહે. એર વાત જાણી અને યર્થ અને સમય જતાં એ યુગ થયા. મોટા યર્થ અને ભાઈઓ મુનિઓના યોગ યોગ ચ'પક'માં આખ્યા. સ'પક' ખજુ એવો ખાસ ન હતો આખ્યાનમાં જવું અને મુનિઓને ચોચરી માટે બેસાવવા એટલે જ પણ એમાં એ એક વસ્તુ હતી કે મુનિઓને જોઈને અને ભાઈઓ રમતમાં ક્યારેક આખ્યાન આપવા મંદી જતા અને ક્યારેક હાથમાં એજી નહીં ચોચરીએ નીકળવાની રમતો રમતા પરંતુ કુકુળના મુસોને આ રમત ગમતી નહિ.

પરંતુ આ રમત એક વાર સ્વયંમાં ફેરવાઈ યર્થ અને તે એ કસ્ટી વિચિત્ર રીતે. આટલી આડીઅવળી વાતમાં ફરી આવીને આપણે પાછા રસ્તા પર—મુખ્ય વાત પર—જાણી જઈએ છીએ મોટી બહેન અને મોટાભાઈની વાત અને સાંભળી ખરી પણ મનને કંઈ ગમી નહિ. અને જાણુસાચુ ઉત્તરે આવી ગયા. હાથ કસ્તુરચંદ્રને ત્યાં રહેતા હતા અને જાણુવાનું ચાલુ હતું સાથે તોશાન પણ એજ ન હતું. કોઈ કોઈ વાર તેમના તોશાનથી આજુ થર ગાસી જવું હો જુડી દાઢીમાં નવા પોતના નાચનખરાંથી દેરાને-પરેલામ ચર્ચ જતી હતી. પણ એ દેરાન આજુ કે ગમે તે થાય પોત પોતાના હાથમાં જરા એ ઉજુપ આવવા કે એમ ન હતો એ કિપ્રામાં ફૂંકાઈઓ મારવી, ઉત્તમ ભલકાદાર કપા પહેરવા વાળમાં ચારામાં ચારુ મુગથી તેલ નાખવું બધા કોઈ વાતની એટ ન હતી. કારણ પિતરાઈ મોટાભાઈ ચાંદમણ ગાલિયાન તે જુડુ લાડા હતા. એમની પાસેથી પેશ મળી જતા હતા આ જુડુ છતાં છવન આપમેળે જ કોઈ બીજા જ કિસા તરફ ફરી જવાનું હતું એટલે એક નાનકડી ધડતર તેનું નિમિત્ત બની ચર્ચ

વાત બામ જની એક વાર જાણુસાચુ બીમાર પડ્યા. તાલે તેમના ઉપર એવો ઘેરા ધામો કે એકવીસ દિવસ મુખી જરા પણ ઉતર્યો જ નહિ, સકળ છે કે દાઈ હોય દશે. ચિકિત્સા કપૂરી કરાવી પણ બીમારી ખસવાનું નામ નહોતી મેતી. પરંતુ એક દિવસ રાત્રે સતી વખતે અચાનક જાણુ-લાલજીનું મન બોલી આવ્યું કે 'જો હું બીમારીમાંથી સ્થગે યર્થ બીજા તે દક્ષિણે માત્ર મદજુ કરી ભર્ષત જાને વિચારો જાણુ કહીએ કે ગમે તે કદીએ પણ બીજા સવારે જ્યારે જાણુસાચુ જાગ્યા ત્યારે ત્યવ ઉતરી ગયા હશે. સરીર સ્વસ્થ અને દસકુ યર્થ ગુણુ દનુ

‘થોડા દિવસો’ વીતતાં જાળખાઈ જતી રહી અને શરીરમાં શક્તિ આવતી ગઈ તેમતેમ ત્રિચારો પણ સશક્ત થવા લાગ્યા. સકલ્પ દ્રઢ હોતો, એમથી પાછા હઠવાનો પ્રશ્ન જ નહોતો. પણ એક પ્રશ્ન સામે ઊભો હતો. દીક્ષા લેવી હતી પણ કુટુંબીઓ પાસેથી દીક્ષાની આજ્ઞા મેળવવી અશક્ય માહિતિ પણ અસંભવિત જ હતી. ‘કરિણુ કે એ વખતે આખા કુટુંબમાં પુત્ર તરીકે તેઓ એકલા જ હતા કાકાને ત્યાં’ તો રહેતા જ હતા. આખા રખવચ દળના પરિવારમાં પણ બધાથી નાના એ જ હતા એટલે બધા કરતા બધારે લાડકા પણ તેઓ જ રહેતા.

દીક્ષાની આજ્ઞા કોઈ રીતે મળવાની મંથા એટલે દીક્ષાની વાત મોઢે લાવવી એ પણ બહુ મોટી ભૂલ થઈ જશે એ સમજી જતા બાબુલાલજીનાં ધૌદ વર્ષના મગજે ગુપ્તરૂપે આખી ક્રિયા પતાવવાનો નિશ્ચય કર્યો સાથે સાથે મોટાભાઈને મોઢે તે દિવસે દીક્ષા વિષે જે વાત કહી હતી તે પણ તેમને યાદ આવી હતી. ‘જો દીક્ષા લેવી હશે તો હું મારે ઘેરથી જ વસ્ત્ર સંથા ઉપકરણ લઈને આવી જઈશ’ એ જાતની તૈયારીમાં તેઓ મડી પડ્યા. પરંતુ પૈસાનો પ્રશ્ન હતો પૈસા લાવવા ક્યાથી? એક તરફ પૈસા સૂઝી આવી કાકાજીની તિજોરીના આખા ઇતિહાસની તેમને ખબર હતી, ક્યા શું મૂક્યું છે, એ બધું જ તેઓ જાણતા હતા કાકાએ પોતાના લત્તિજીથી કશું જ છુપાવીને રાખ્યું ન હતું એટલે બાબુજીએ તિજોરીમાંથી એક સો રૂપિયા કાઢી લીધા અને બીજો દિવસે બજારમાં ગયાં સરસ હરક અને પોપલીન વગેરે લઈ આપ્યા સાથે થોડું કેસર પણ લાવ્યા દરજી પાસે આદર, ચોલ-પટ્ટો વગેરે સીવરાવી લીધું. બ્યારે તે સીવાઈને આવી ગયું ત્યારે ત્રીજો માણે ઉપર જઈ કેસર ઘૂટીને પોતાને હાથે જ કપડા પર છાટી લીધું હવે રજો ઓધાનો સવાલ. આ સવાલ પણ એમ જ ઉકેલી ગયો ઘરમાં લગભગ બધી જ વ્યક્તિઓ સામાયિક કરતી હતી અને એ બધાની પામે જુદી જુદી પૂજાશ્રી હતી રાતના દસ વાગ્યે એ જાઠ્યા કાનસ હાથમાં લીધું અને લાગ્યા શોધવા કાકાજીએ પૂછ્યું ‘શું કરે છે?’ ત્યારે ચાલાક બાબુજીએ જવાબ આપી દીધો, ‘થોડું લેસન કરી લઈ છું આજે માસ્તરે બહુ લેસન આપ્યું છે, કાકાજીના મનનું સમાધાન થઈ ગયું અને બાબુજી પોતાના આ બીજી જાતના અભ્યાસમાં લાગી ગયા પહેલા બધી પૂજાશ્રીઓ છૂટી કરી, પછી ‘ઉપર’ જઈને એ બધીને દોરીમાં પગેથી એક નાનકડો ઓઢો પણ બનાવી લીધો.

ખાટકું મોટું પડત્ર રચાયા છતાં કાકાને જરા પણ સંશય નહોતો પડ્યો. દલે-સુરહેવ પાસે કમ પહોંચ્યું એ પ્રશ્ન હતો. એ વખતે પડ ગુરહેવ પ રત્નસાગર કિશનલાલજી મ. પ્રસિદ્ધવક્તા પ શ્રી સૌભાગ્ય-મયજી મ. વગેરે પોતાના સિખરુદ સાથે લીંબડી (પગમદાલ)માં ચાતુમોલ માટે વિરાજેલા હતા. ઈશર ખાની અને અતર લાંબુ હતું એટલે એલા ત્યાં જવાતી હિમત નહોતી થતી. એક સાથી શેખવાની જરૂર હતી બાળુ છોક્ર એક સ્ત્રી મિત્ર હતો એમનું નામ બાલુલાલજી સમો હતું બાલુ-છોક્ર એમને કહ્યું ગુરહેવ કાલ લીંબડી છે, અને મારા મોટાભાઈ પણ ત્યાં જ છે એટલે તું મને ત્યાં પહોંચાડી દે. જો ઇશન જ કરવા હોય તો તું તારા કુકળ સાથે જઈ આવ. તે મિત્રે કહ્યું

“માત્ર કઈન નથી કરવા, ત્યાં જવાનો મારો ખીલો પણ દેવ છે.” બાલુછોક્રે મિત્રને કહ્યું

“એ શું છે કે પણ જાણી લઈ” મિત્ર બોલ્યો.

“મારે તો ત્યાં જઈને દક્ષિણ લેવી છે જ્યાં તેવારી મઈ મઈ છે કપાં અને એમણે બહુ તેવાર છે માત્ર એક સાથીની જરૂર છે એ જરૂર તમે પૂરી કરી દો. કે તમને ખ્યાલ રૂપિયા આપીશ જોમુલાલજીએ પોતાના મિત્રને પોતાની વાત રખેટ કરતાં કહ્યું

“તો તો કે એકસ નહિ જ આવી શકુ જમણું જવાનું હેતુ તો કોઈ પ્રશ્ન નહોતો. પરંતુ આ દશાનો મામલો છે અને જુલુ ચેરીફપીથી ઘર્ષ રહ્યું છે કાલે કદાચ વમાય કાકાજીને ખતર પડી જાય અને એમાં મારું નામ આવે કે આ હેતુરને રક્ષાવીને લઈ ગયો”તા પછી મારે તો નેહની જ હયા ખાવી પડે તું મારો મિત્ર છે રૂપિયાનો કોઈ પ્રશ્ન નહીં પણ કે લાચાર છુ બાલુલાલ સમોએ કહ્યું

બાલુલાલજી ચિતામાં પડી ગયા. પણ ચોક્કસવારે કહ્યું તમે ચિતા ન કરો. કોઈ મારું જણું પણ કાપી લે તો મેં મારી છલ વમાડું નામ જણાવવી નહિ કે આ મને લીંબડી સુધી લઈ આવ્યો હતો કમ ખૂબ જ મદત્તર છે અને તમારા વગર કોઈ રીકે એમ નથી.” મિત્રને ગળે વાત લેવાની મઈ અને એણે સંમતિ આપી. નીકળવાનો કાપકમ નક્કી થયેલ સિત્તે જાગ્રિય વાળાની ચાકીમાં જતું અને જગ્યું સ્થાન પર કે મળીશ તમે પણ ત્યાં તેવાર રહેજો.

વાત પૂરી થઈ. પ્રેમીએ બનાવીને આખુલ ઘેર આપ્યા તૈયારી પહેલેથી થઈ ચૂકી હતી. પણ ઘેરથી નીકળવું કેવી રીતે, એની યોજના મગજમાં ગોઠવાઈ ગઈ હતી બીજે દિવસે દસ વાગે નિશાળના કપડા પહેર્યા અને યુસ્તકોના દફતરમાં દીક્ષાની સર્વ સામગ્રી ભરી અને નીકળી પડ્યા થોડું ચાલ્યા પછી પગ ખીણ બાજુ વળી ગયા મિત્ર પણ થેલી લઈને તૈયાર બેસે હતો 'ટાગો ક્યો' ને સ્ટેશન પહોંચ્યા, પણ કિસ્મત એવું હતું કે એમણે 'પ્લેટફોર્મ' પર પગ મૂક્યો ને આ બાજુ ગાડીએ 'પ્લેટફોર્મ' છોડ્યું. બંને મિત્રો એક બીજાની સામે જોતા રહી ગયા હવે શું કરવું ? નિશ્ચય ક્યો કે હવે કાલે જલ્દી 'આવી જવું. પણ આજનું હવે શું કરવું ? બાબુલાલજી મોટી વિમાસણમાં પડી ગયા મિત્રને કહ્યું 'મારી પાસે પુસ્તક પણ નથી એટલે નિશાળમાં પણ કઈ રીતે જવું ? ભલે, પણ તમે તો હવે ઘેર જવ હું આખો દિવસ શહેરમાં ઘૂમ્યા કરીશ સાંજે પાંચ વાગે કે ઘેર ચાલ્યો જઈશ'

મિત્ર ઘેર ગયો અને એઓ શહેરમાં આટા મારવા લાગ્યા પણ કથા અહીં પૂરી થવાની નહોતી કિસ્મતને હજુ પોતાનો બીજો રંગ બતાવવાનો હતો એટલે, નિશાળના માર્ગે એક વિદ્યાર્થીને બાબુલાલજીને ઘેર તપાસ કરવા મોકલ્યો અને કહ્યું કે કસ્તુરચ દળને પૂછી આવ કે આજે તમારો બાબુ નિશાળ કેમ નથી આવ્યો ? છોકરો આવ્યો ને શેઠજીને પૂછ્યું 'તો કાકાજી વિચારમાં પડી ગયા અહીંથી દસ વાગે રવાના થઈ ગયો અને નિશાળમાં ન પહોંચ્યો તો ગયો ક્યા ? મારી સાથે પણ આવું છું ? નિશાળનું બહાનું કાઢી ક્યાંક દોરતો સાથે રખડવા નીકળી પડ્યો હશે, સાંજે આવવા દો, એને પછી જોઈ લઈશ સાંજે પાંચ વાગે બાબુજી શહેરમાં રખડી રખડીને ઘેર આવ્યા કાકાજી બારણે જ બેઠા હતા, આવતાં જ પૂછ્યું, 'લણી આવ્યો ?' બાબુજીએ જવાબ આપ્યો, "હા, કાકાજી"

"સારું, આજે શું શું શીખ્યો, બતાવ તો"

"આજે આટલી ભૂગોળ ચાલી, ગણિતના દાખલા કર્યા, અને ઇતિહાસનો અમુક આઠ વાંચ્યો"

ભત્રિજો માનતો હતો કે કાકાજીને ઠીક બનાવ્યા. અને કાકાજી પોતાના ભત્રિજાની કલા પર મનમાં ને મનમાં હસી રહ્યા હતા 'સારું, ચાલ જમી લે.'

કંઈ જાને બંનેએ સારે જગ્યા લીધું-જાને જગાર આ વા. ભત્રિજો બહાર જવાની તૈયારી કરતો હતો કે કાકાજીએ હાથ પકડ્યો ત્યાં આવી સાથે.

ભત્રિજાને લઈને માસ્તર સાહેબને ઘેર આવ્યા અને બોલ્યા માસ્તર સાહેબ આ રજો બાજુ આ? આખો દિવસ રખડતો રહ્યો અને સાંજે આવ્યો અને જાણવોતો એક જ કહીને તે ઘેર જવા ચાલી નીકળ્યા પણ બાજુજી જમણી ગયા અને સમજી ગયા કે જરૂર હજારમાં કંઈ કંઈ છે મર્ધ છે કંઈક ઘેર ગયો હતો ને કંઈક હતો એમ વિચારવા દતા ત્યાં માસ્તર સાહેબે જોરથી કાન પકડ્યા અને ત્યાં પર તમાચા પડ્યા ત્યાર બાદ કાકાજી, તે પહેલાં જ ચાલી ગયા હતા માસ્તર સાહેબે છતી લીધી અને એ નિર્દય લાકડીએ બાજુજીની પીઠને લીધીઝમ કરી લીધી બાજુજી ત્રીસે પાંચતાં પડતાં કાકાજીને જૂથે મારતા હતા પણ કાકાજી શું કામ આવે? એને તો બાજુજીને સુધારવા હતા.

ખૂબ માર ખાઈને બાજુજી આંસુની ગાંઠ વહાવતાં ઘેર આવ્યા- છતીના પ્રધાર ધરીર પર ભીડી આવ્યા હતા. પછી તે કાકાજીને પણ બહુ જ દુઃખ થયું હાથી પણ મોઢી, શું બાજુનો પ્રભુ લેવોતો? ક્યાં જીવે વીસ છે? જામ શું મરતું કરો? કાકાજી પણ બહુ જ પસ્તાવ્યા ભત્રિજાને મનાબો, મીઠાઈ પણ આપી પરંતુ ભત્રિજાએ મનાઈ ને મનાઈ પ્રતિજ્ઞા કરી લીધી હતી. હવે તે મારે કાકા લેવી જ છે લેવી જ છે નેટલું મારી લેવું હેતુ તેટલું મારી લે. તમે મારા ધરોરને મારી લકરો પણ મારા નિશ્ચયને ક્યાંથી લકરો નહિ, આ મારણી પ્રતિજ્ઞા વધારે જીવે મર્ધ મર્ધ

બીજો દિવસે સાળાના કપડાં પહેર્યા હજાર કાંઈમાં લીધું કાકાએ માન્યું જ્યારે મરખર નિસાલે જઈ રહ્યો છે ભત્રિજો આજે જીવે મિનિટ વહેશે સ્વાખ મર્ધ ગયો હતો. રસ્તામાં આગળ વધ્યો. ગિર પણ તૈયાર હતો અને રોસન પર આવ્યા મારી પણ તૈયાર હતી. ટિકિટ લઈ મારીમાં બેઠા સાંજ સુધીમાં કાકા આવી પહોંચ્યા રાત્રે ધન સાળામાં વિચાર કર્યો બીજી સવારે અને ગિરો આગળ ચાલ્યા. કારણ લીમડે હવે સોઢ માર્ગ ન જુર હતો આ બંને પર નસ દારા પડી કરતાં હતું અને નસમાં બેઠા નસ ચાલુ મર્ધ બાજુજીએ જાણ્યા કાકાજીને કંઈ મ. લીમડે માર ક્યાં જુર રહે ત્યારે અને ઉતારી દેશે.

‘તુ આવડા નાનો છોકરો જંગલમાં ઊતરીને શું કરીશ ?’, ક’ડકટરે પૂછ્યું :

બાબુલાલજીએ વિચાર્યું, આણે સારો પ્રશ્ન પૂછી લીધો. પણ એની ચપળ-ખુદ્ધિએ ટપ કરતોકને ઉત્તર આપ્યો, ‘ત્યા અમારુ એક ખેતર છે અને પિતાજીએ કહ્યું છે એ જોતો આવજો’ પછી વાતચીતનો ક્રમ બદલાયો અને થોડી વારમાં લીબડી ગામ નજીક આવી ગયું. ક’ડકટરે બાબુજીને કહ્યું ‘ત્યો લીબડી પાસે આવી ગયું છે,’ બસ અટકી અને બાબુજી દફતર લઈને નીચે ઊતરી ગયા પોતાના સાથીને કહ્યું, ‘તમે જાવ, અને ગુરુદેવને કહેજો બાબુ આવે છે.”

બસ આગળ વધી ગઈ બાબુજી એક ખેતરમાં આવ્યા પણ એને ખેતર નહિ ખીજુ જ કશું જોવા હતું આખાના ઘટાદાર વૃક્ષની નીચે ગયા પૂર્વ દિશામાં મોઢું ફેરવ્યું, પણ ધાર્મિક જ્ઞાનમાં ‘નવકાર મંત્ર’ સિવાય કંઈ આવડતું નહોતું. બસ એ ગણ્યો ને કોદ ખમીસ ઉતારી નાખ્યા અને પોતાને હાથે જ ચાદર ચોલપટ્ટો વગેરે પહેરી લીધું મોઢા પર મુખવસ્ત્રિકા બાધી લીધી એણે તૈયાર હતો જ તે જંગલમાં લઈ લીધો બધું થઈ ગયું. પણ હજીમ તો ત્યાં હતો જ નહિ, કે હજીમત કરી દે એટલે માથા પર એ ભેગા થયેલા વાળ તો રહ્યા જ.

બાબુલાલજી પોતાની મેળે જ ‘બાબુ મુનિ’ બનીને લીબડી શહેરમાં પહોંચ્યા, જ્યારે લોકોએ આ ‘નાના મુનિ’ને જોયા ત્યારે તેઓ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા ચાતુર્માસમાં નવા મુનિ કેવી રીતે આવી ગયા અને માથા પર તો આટલા બધા વાળ છે! બધાને આશ્ચર્યમાં નાખતા નાખતાં બાબુ મુનિ ‘ઉપાશ્રય’ની નજીક આવી પહોંચ્યા.

એ વખતે પ રત્નશ્રી કિશનલાલજી મહારાજ પ્રવચન કરી રહ્યા હતા ઉત્તર તપસ્વી શ્રી લગવાનદાસજી મની બાવન દિવસની લાખી તપસ્યા ચાલુ હતી એટલે શહેરના તથા બહારગામના લોકોનો મોટો સમુદાય ભેગો થયો હતો વ્યાખ્યાનમંડપમાં લોકો માતા ન હતા એ વખતે નવા મુનિ જઈ પહોંચ્યા.

નવા મુનિને જોવા ઉત્સુક લોકો આ બાબુ જામદી આવ્યા ને પેલી બાબુ વ્યાખ્યાન કયાય એક બાબુ ગઈ ગયું ભીડ એટલી બેઠાબૂ બની ગઈ કે લોકો નવા મુનિ ઉપર જ પડવા લાગ્યા. આખરે ગ્વચ મેવડો દોડ્યા અને

કંઈ જાને જાનેએ સારે જાગી લીધું-જાને જાગર જાગ્યા લગિને જાગર
જાગ્યાની તૈયારી કરતો હતો કે કાકાજીએ હાથ પકડ્યો, આથ, મારી સાથે.

લગિજાને લઈને માસ્તર સાહેબને ઘેર જાગ્યા જાને જોયા. 'માસ્તર
સાહેબ, જા રહો જાગુ જાગે જાગે દિવસ રખડતો રહો જાને સાગે
જાગ્યાને મને જાગવોતો જોગુ કહીને, તે ઘેર રહ્યા આથી નીકળ્યા. પછી
જાગુજી ચમકી ગયા જાને સમજી ગયા કે જાગર લગિમાં કંઈ કાજુ છે કાઈ
કેજીયે ઘેર ગયો હતો ને કાજુ હતો જેમ વિચારતા હતા ત્યાં માસ્તર સાહેબે
જોરથી કાન પકડ્યા જાને ગાલ પર તમાકુ પડ્યા ક્યારેય કાકાજી તે
પહેલાં જ આવી ગયા હતા. માસ્તર સાહેબે હાથ લીધી જાને એ નિર્દય
લાકડીએ જાગુજીની પીઠને લીધીહમ કરી લીધી. જાગુજી એવો પાડતાં
પડતાં કાકાજીને જોયો મારવા હતા પછી કાકાજી શુ કામ આવે? જાને તો
જાગુજીને સુધારવા હતા.

ખૂબ માર જાઈને જાગુજી જાગુની ગયા વહાવવા ઘેર જાગ્યા.
હાજીયા પ્રધાર કરીને પર જાગી જાગ્યા હતા. પછી તે કાકાજીને પછી જાગુ
જા કુખ જાગુ હાડી પછી જોલી, શુ જાગુનો પ્રભુ સેવાતો? ક્યાં જસ
વીસ છે? જામ શુ મરાતુ દેખે? કાકાજી પછી જાગુ જા પતાયા. લગિજાને
મનાવો, મીઠાઈ પછી જાગી. પરતુ લગિજાએ મનમાં ને મનમાં પ્રતિજ્ઞા
કરી લીધી હતી. હવે તો મારે લીધા સેવી જ છે સેવી જ છે જેટલું
મારી સેવુ હેલ હેલ મારી સેવુ તમે મારા કરીને મારી સહસો પછી મારા
નિયતને જાગી સહસો નહિ જા મારથી પ્રતિજ્ઞા વધારે કદ માર્ માર્

ખીજે દિવસે જાગ્યાના કપડાં પહેલી જાગર લાગ્યા લીધું કામએ માન્યું
જાગુ જાગર નિશાએ જાઈ રહ્યો છે જાગીને જાગે જસ મિનિટ વહેશે
રવાના લઈ ગયો હતો. રસ્તામાં જાગળ વધી. મિત્ર પછી તૈયાર હતા. જાને
રોસન પર જાગ્યા. ગાડી પછી તૈયાર હતી. ટિફ્ટ લઈ ગાડીમાં બેઠા. જાગ
સુધીમાં દોડકા જાગી પહોંચ્યા રાજે ખર્ચાજાગ્યામાં વિશ્વાસ કર્યો. ખીજી સવારે
જાને મિત્રો જાગળ જાગ્યા. કારણ લીગરી હવે ચોક્કસ માર્કિસ જા ફર હેલ
જા જાગર જસ દારા પૂર કરવાનું હતું જાને જાગ્યા બેઠા. જસ આજુ લઈ
જાગુજાગુજીને જાગ્યા કાગરને કંઈ લીગરી મોર/ક્યાં જાગર રહે ત્યારે
મને હાડી દેશે.

આખુ કુટુંબ આવી પહોંચ્યું કાકાજી, ભાઈ ચાદમલજી, બન્ને બનેલીઓ, વગેરે બધાજ આન્યા હતા બધાની આખો લાલ થઈ ગઈ હતી બાળુ મુનિજીનું ધ્યાન બીજી બાળુ હતું. કાકાજીએ એને જોયો ને જોરથી માથા પર એક ફટકો માર્યો, ચોકીને એમણે આ તરફ જોયું તો તેમની સામે આખુ કુટુંબ ઊભું હતું એઓ દોડીને એકદમ ઉપર ચાલી ગયા બધા ઉપર ગુરુદેવ પાસે પહોંચ્યા ગુરુદેવ પ રત્ન શ્રી કિશનલાલજી મહારાજ, પ્રસિદ્ધ વક્તા પ મુનિશ્રી સૌભાગ્યમલ મહારાજ વગેરે સામે મિટિંગ ભેગી થઈ. શેઠ કર્તુરચ દજીએ ગુરુદેવને પૂછ્યું, “આ છોકરો અહીં કેવી રીતે આવી ગયો ?”

ગુરુદેવે કહ્યું “એ તો એને જ પૂછો ને અમે નથી તો એને જોલાઓ કે નથી અમે કદી એને આ રીતે દીક્ષા લેવાનું કહ્યું હું મુનિભાષામાં કહ્યું છું કે, એ જાતે મુનિવેશ પહેરીને અહીં આવી ગયો આ વાતની અમને ત્યાં સુધી બિલકુલ ખબર નહોતી અમે પોતે જ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા હતા એ આઓ ત્યારે વ્યાખ્યાનમાં ખૂબ ગરબડ થઈ ગઈ હતી અને એને આ રીતે મુનિવેશ લેવાની અમારા તરફથી કોઈ પ્રેરણા મળી હોય એવો કોઈ પત્ર તમારી પામે કદી આઓ હોય તો બતાવો, આપણે એ ઉપર વિચાર કરીએ”

“ગુરુદેવ, એવો તો મારી પાસે કોઈ પત્ર નથી અને અમને પૂરો વિશ્વાસ છે કે, અમારા ગુરુદેવ એવું ક્યારેય ન જ કરે, પરંતુ એ અહીં આઓ છે તો એને અમે પાછો લઈ જવા માગીએ છીએ” શ્રી બાળુલાલજીના કુટુંબે ઉત્તર આપ્યો.

‘હા, જો એ રાજપુત્રીથી તમારી સાથે આવવા ઈચ્છે તો આપ પુત્રીથી લઈ જઈ શકો છો’ ગુરુદેવે કહ્યું.

‘અમે કોઈ પણ રીતે એને અહીંથી જરૂર લઈ જઈશું’ શ્રી ચાદમલજી ગાદિયા બોલ્યા.

“મહારાજ! આપને એલા જોઈએ છે તો મને પુત્ર જોઈએ! આપને તો આટલા બધા એલા અહીં બેઠા છે ને મારે તો આ એક જ પુત્ર છે અને પાછો આ મારો જુઠાપો છે” કાકા કર્તુરચ દજી બોલ્યા.

“મને શિષ્યની કઈ ભૂખ નથી, એ તો એની પોતાની ઇચ્છાથી આઓ છે, અને જો એની ઇચ્છા હોય તો આપ એને લઈ પણ જઈ શકો છો” હસતા હસતા ગુરુદેવે જરાબ આપ્યો.

જાણુવાલજીને ખસી ઉપર બેસાડી દીધા. તે પશુ ભીંખી આતુરતા ન બતાડી સ્થાને સ્વયંસેવક એમને ઉપર લઈ જવા અને દરવાજા બંધ કરી દીધા.

જાંબા જ મુનિવરોના મનમાં પશુ જાણવાની ઉત્સુકતા હતી, કે મૂળ શું વાત છે એમના મોઢાખાઈ શ્રી. નમીનમદ્રજ મ., પશુ પોતાની ઉત્સુકતા રાહી ન શક્યા ઉપર જાંબા આરમ્ભમાં ગુરુદેવ વગેરે જાંબા મુનિઓ નવા મુનિ જીને ઘેરી બેસી ગયા હતા. ગુરુદેવે પૂછ્યું આખરે વાત શી છે ?

વાત જોયું કંઈ નથી મારે દીક્ષા લેવી છે એટલે કું આવી પહોંચ્યો છું બહી અને દીક્ષા આપી છે આપને યાદ' હશે જ કે તે દિવસે જ મેં કશું હતું કે મારે દીક્ષા લેવી હતી તો કું જાતે જ મારે ઘેરથી વેલ પહેરીને આવ્યા હસિ અને આ ધામધૂમ પસંદ નથી. એમણે કું 'આમ જ આવી પહોંચ્યો છું' નવા મુનિએ ટૂંકમાં ગુરુદેવને પોતે કેમ તાવમાં પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી અને પછી કેવી રીતે કપડાં ખરીદ્યાં ગાંધી જૂની જવાથી માસ્તર સાહેબ પહેલથી કેવો પ્રસાદ મળ્યો વગેરે આખી વાત કહી સંભળાવી.

આ બધું સાંભળ્યા પછી ગુરુદેવ બોલ્યા તમે તમારા પરિવારની રજા લઈને નથી આવ્યા. એટલે એમની બચાવ વિના દીક્ષા નહિ આપી શકાય. બીજી વાત એ છે કે તમને સાં ન નેચાથી તેઓ કેટલી ચિંતામાં પડી ગયા હશે. એટલે તેમને તારથી ખબર મોકલ્યાની દેડ એટલે એમને થોડા સત્તાર પશુ થઈ જાય અને આવવા છાંહે તો બહી એ બાબત વાતચીત પશુ થઈ જાય.

ના ના ગુરુદેવ, એવું નહીં કરતા. તેઓ આવશે તો મારે મુસ્તબત લેખી થશે. એમને જરા પશુ સમજાવ નહિ જાઈપતા જાણુવાલજીને વિનંતિકર્મી સ્વરે ગુરુદેવને કહ્યું. પશુ બાણુ આ વાત ક્યાં સુધી છૂપી રહેશે ? જાણ નહિ તો કાલે તેમને ખબર તો પડશે જ અને શું તેઓ આવ્યા વિના રહેશે ? એટલે પહેલેથી જ બધું રાખી કહી દેવું જોઈએ. ગુરુદેવે એને સમજવતાં કહ્યું.

આ વાત આલતીતી સાં જ ઉભાં નથી જવાળી તાર આવ્યો એમાં એમણે પૂછ્યું હતું કે બાણુ એ દિવસથી ગ્રામ જાયો છે ત્યાં આવ્યો હોય તો જણાવો. શ્રી જાણુવાલજીએ તે જાણી જવાળ જ દેવાની ત્યાં કહી દીધી પશુ ગુરુદેવે કહ્યું. એવું ન થઈ શકે જવાળ દેવામાં આવ્યો કે જાણુવાલ મુનિવેલ પહેરીને બહી આવ્યા છે " બસ તાર પહેંચતાં જ

આપુ કુટુંબ આવી પહોંચ્યું. કાકાજી, લાઈ ચાંદમલજી, બન્ને બનેરીઓ, વગેરે બધા જ આવ્યા હતા બધાની આખો લાલ ચર્મ ગઈ હતી બાપુ મુનિજીનું ધ્યાન ખીજી બાજુ હતું. કાકાજીએ એને જોયો ને જોરથી માથા પર એક ફટકો માર્યો, ચોકીને એમણે આ તરફ જોયું તો તેમની સામે આપુ કુટુંબ ઊભું હતું એઓ દોડીને એકદમ ઉપર ચાલી ગયા બધા ઉપર ગુરુદેવ પાસે પહોંચ્યા ગુરુદેવ પ રત્ન શ્રી ટ્રિશનલાલજી મહારાજ, પ્રસિદ્ધ વક્તા પ મુનિશ્રી સૌભાગ્યમલ મહારાજ વગેરે સામે મિટિંગ બેગી ચર્ચ શેઠ કસ્તુરચંદ્રજીએ ગુરુદેવને પૂછ્યું, “આ છોકરો અહીં કેવી રીતે આવી ગયો ?”

ગુરુદેવે કહ્યું “એ તો એને જ પૂછો ને અમે નથી તો એને ખોલાવ્યો કે નથી અમે કદી એને આ રીતે દીક્ષા લેવાનું કહ્યું હું મુનિભાષામાં કહ્યું છું કે, એ જાતે મુનિવેશ પહેરીને અહીં આવી ગયો આ વાતની અમને ત્યાં મુધી બિલકુલ ખબર નહોતી અમે પોતે જ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા હતા એ આઓ ત્યારે વ્યાખ્યાનમાં ખૂબ ગરબડ ચર્મ ગઈ હતી અને એને આ રીતે મુનિવેશ લેવાની અમારા તરફથી કોઈ પ્રેરણા મળી હોય એવો કોઈ પત્ર તમારી પાસે કદી આઓ હોય તો બતાવો, આપણે એ ઉપર વિચાર કરીએ”

“ગુરુદેવ, એવો તો મારી પાસે કોઈ પત્ર નથી અને અમને પૂરો વિશ્વાસ છે કે, અમારા ગુરુદેવ એવું ક્યારેય ન જ કરે, પરંતુ એ અહીં આઓ છે તો એને અમે પાછો લઈ જવા માગીએ છીએ” શ્રી બાબુલાલજીના કુટુંબે ઉત્તર આપ્યો.

‘હા, જો એ રાજપુત્રીથી તમારી સાથે આવવા ઈચ્છે તો આપ રાજપુત્રીથી લઈ જઈ શકો છો’ ગુરુદેવે કહ્યું.

‘અમે કોઈ પણ રીતે એને અહીંથી જરૂર લઈ જઈશું’ શ્રી ચાંદમલજી ગાદિયા બોલ્યા.

“મહારાજ! આપને ચેલા જોઈએ છે તો મને પુત્ર જોઈએ! આપને તો આટલા બધા ચેલા અહીં બેઠા છે ને મારે તો આ એક જ પુત્ર છે અને પાછો આ મારો ભાઈપો છે” કાકા કસ્તુરચંદ્રજી બોલ્યા.

“મને શિષ્યની કઈ ભૂખ નથી, એ તો એની પોતાની ઇચ્છાથી આઓ છે, અને જો એની ઇચ્છા હોય તો આપ એને લઈ પણ જઈ શકો છો” હસતા હસતા ગુરુદેવે જવાબ આપ્યો.

બાણુલાલજીને ખસા ઉપર બેસાડી દીધા. તેા પણ બીજીની ખાતુરતા ન આટી
તારે સ્વપ્નસેવકા એમને ઉપર લઈ ગયા અને દરવાજા બંધ કરી દીધા

બંધ જ મુનિવરોના મનમાં પણ બાણુલાલની ઉત્સુકતા હતી, કે મૂળ શું
વાત છે એમના મોઢાભાઈ શ્રી નગીનમદ્દજી મ, પણ પોતાની ઉત્સુકતા
શ્રી નગીનમદ્દજી ઉપર બંધ જોરપ્રમાણ ગુરુદેવ વગેરે બંધ મુનિઓ નવા મુનિ
જીને ધેરી બેસી ગયા હતા. ગુરુદેવે પૂછ્યું આખરે વાત શી છે ?

વાત એવું કંઈ નથી મારે દીક્ષા લેતી છે એટલે કું આવી પહોંચ્યો
હું બહી મને દીક્ષા આપી છે આપને થાડા દર્શી જ કે તે દિવસે જ મે
કંઈ હતું કે મારે દીક્ષા લેતી હતી તેા કું જાતે જ મારે ધેરથી વેશ પહેરીને
આવી જઈશ મને આ ધામધૂમ પસંદ નથી એટલે કું આમ જ આવી
પહોંચ્યો હું નવા મુનિએ દૂઠા ગુરુદેવને પોતે કેમ તાવમાં પ્રતિતા લીધી
હતી અને પછી કેવી રીતે કપમાં ખરીઈા ગામી વૂધી જવાથી માસ્તર સાહેબ
પાસેથી કેવો પ્રસાદ મળ્યો વગેરે આપી વાત કહી સંભળાવી.

આ બધું સાંભળ્યા પછી ગુરુદેવ બોલ્યા તમે તમારો પરિવારની
ફળ લઈને નથી આવ્યા એટલે એમની અગા વિના દીક્ષા નહિ આપી
સકાય. બીજી વાત એ છે કે તમને ત્યાં ન જોગેથી તેઓ કેટલી ચિત્તર્થિ
પડી ગયા હશે. એટલે તેમને તારથી ખબર મોકલાવી દેા એટલે એમને મોઢા
સતોષ પણ થઈ જાય અને આવવા છાકે તેા બહી એ બામત વાંતમીત
પણ થઈ જાય.

ના ના ગુરુદેવ એવું નહીં કરવા તેઓ આવશે તેા મારે મુસીબત
લગી થશે. એમને જરા પણ સમજાર નહિ આપવા બાણુલાલજીને
વિનંતિભર્યા સ્વરે ગુરુદેવને કહ્યું પણ બાણુ આ વાત ક્યાં સુધી છૂપી
રહેશે ? જાનો નહિ તેા કાલે તેમને ખબર તેા પક્ષ જ અને શું તેઓ
આવ્યા વિના રહેશે ? એટલે પહોંચેથી જ બધું સ્પષ્ટ કહી દેવું જોઈએ.
ગુરુદેવે એને સમજાવતાં કહ્યું

આ વાત આલતી તી ત્યાં જ ઉઠાઈનેથી જવાળી તાર આવ્યો એમાં
એમણે પછાન્યું હતા કે બાણુ બે દિવસથી ગુમ થયો છે ત્યાં આવ્યો
દેખ તે જણાવો. શ્રી બાણુલાલજીએ તેા આનો જવાબ જ દેવાની ના કહી
દીધી, પણ ગુરુદેવે કહ્યું એવું ન થઈ શકે જવાબ દેવામાં આવ્યો કે
બાણુલાલ મુનિવેશ પહેરીને બહી આવ્યા છે' બસ તાર પહોંચતાં જ

આપુ કુટુંબ આવી પહોંચ્યું ઝાકાજી, લાઈ ચાદમલજી, બન્ને બનેલીઓ, વગેરે બધા જ આવ્યા હતા બધાની આખો લાલ ચર્ધી ગઈ હતી બાપુ મુનિજીનું ધ્યાન ખીજી બાબત હતું. ઝાકાજીએ એને જોયો ને જોરથી માથા પર એક ફટકો માર્યો, ચોડીને એમણે આ તગ્ધ જોયું તો તેમની સામે આપુ કુટુંબ ઊભું હતું એઓ દોડીને એકદમ ઉપર ચાલી ગયા બધા ઉપર ગુરુદેવ પાસે પહોંચ્યા ગુરુદેવ પ રત્ન શ્રી ડિશનલાલજી મહારાજ, પ્રસિદ્ધ વક્તા પ મુનિશ્રી સૌભાગ્યમલ મહારાજ વગેરે સામે મિટિંગ ભેગી થઈ. શેઠ કસ્તુરચંદ્રજીએ ગુરુદેવને પૂછ્યું, “આ છોકરો અહીં કેવી રીતે આવી ગયો ?”

ગુરુદેવે કહ્યું “એ તો એને જ પૂછો ને અમે નથી તો એને ખોલાવ્યો કે નથી અમે કદી એને આ રીતે દીક્ષા લેવાનું કહ્યું હું મુનિલાખામાં કહ્યું છે, એ જાતે મુનિવેશ પહેરીને અહીં આવી ગયો આ વાતની અમને ત્યાં સુધી બિંદકુલ ખપ્પર નહોતી અમે પોતે જ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા હતા એ આત્મો ત્યારે વ્યાખ્યાનમાં ખૂબ ગરબડ થઈ ગઈ હતી અને એને આ રીતે મુનિવેશ લેવાની અમારા તરફથી કોઈ પ્રેરણા મળી હોય એવો કોઈ પત્ર તમારી પામે કદી આવ્યો હોય તો બતાવો, આપણે એ ઉપર વિચાર કરીએ”

“ગુરુદેવ, એવો તો મારી પાસે કોઈ પત્ર નથી અને અમને પૂરો વિશ્વાસ છે કે, અમારા ગુરુદેવ એવું ક્યારેય ન જ કરે, પરંતુ એ અહીં આવ્યો છે તો એને અમે પાછો લઈ જવા માગીએ છીએ” શ્રી બાબુલાલજીના કુટુંબે ઉત્તર આપ્યો.

‘હા, જો એ રાજપુત્રીથી તમારી સાથે આવવા ઈચ્છે તો આપ રાજપુત્રીથી લઈ જઈ શકો છો’ ગુરુદેવે કહ્યું.

‘અમે કોઈ પણ રીતે એને અહીંથી જરૂર લઈ જઈશું’ શ્રી ચાદમલજી ગાદિયા બોલ્યા.

“મહારાજ ! આપને એલા જોઈએ છે તો મને પુત્ર જોઈએ ! આપને તો આટલા બધા એકા અહીં બેઠા છે ને મારે તો આ એક જ મુત્ર છે અને પાછો આ મારો બુદ્ધાપો છે” ઝાકા કસ્તુરચંદ્રજી બોલ્યા.

“મને શિષ્યની કંઈ ભૂખ નથી, એ તો એની પોતાની ઇચ્છાથી આવ્યો છે, અને જો એની ઇચ્છા હોય તો આપ એને લઈ પણ જઈ શકો છો.” હસતા હસતા ગુરુદેવે જવાબ આપ્યો.

“ એની ઇચ્છાચિત્ત તો ઠીક છે પણ મહારાજની વાત એમ છે કે એના મોટાભાઈને તો આપે દીક્ષા આપી છે એ કામ તો બરેભર જ થયું છે એમાં અમને કંઈ નારાજી પણ નહોતી. પણ આ જાણુ દીક્ષા પાળશે એની અમને કંઈ આશા પણ નથી. કારણ કે એ રોજ બે વાર તો સ્નાન કરે છે સારામાં સારા કપડાં જ એને ભેઈએ. વાળમાં ઉત્તમ તેલ નાખવા ભેઈએ છે એતો ગુસ્સો પણ કંઈ ઓછો નથી. જરા ઓછું પાણુ તો આખા ધરમાં તોફાન મચી જાય છે આને હોંશમાં ને હોંશમાં તે દીક્ષા તેલ કંઈ વેશે પણ મલથી કંઈ ચરખા કંઈ ચર્ચ તો અમને મોઢું દેખાડુ જારે કંઈ પાશે. કાકા કસ્તુરચંદ્ર શી. ચંપાલાલજી વગેરે બધાએ સ્પષ્ટીકરણ કરતાં કહ્યું.

ગુરુદેવે કહ્યું. હા એ બધું તો વિચારી સમજીને જ કામ કરવું પડશે. જાને હજુ એને દીક્ષા આપી નથી, જાને હજુ ઉત્તાવળ પણ નથી. થોડે વખત એની ઇચ્છા હશે અને આપની ઇચ્છા હશે તે રીતે કામ કરીશું.

શ્રી ચંદ્રમુલજી બોલ્યા : ‘ના ગુરુદેવ, જાને તો હમણાંજ એને કંઈ જાણ્યું. પછી એની ભાવના હશે તો તેઈ લેવાશે.’

૧૫ સાથે આવે છે ને ૧” શ્રી કસ્તુરચંદ્રએ બાલુસાલજી સામે હસતાં પૂછ્યું બાલુસાલજીએ કહી દીધું ના મારે નથી આવવું.

આમ ના કોંપી ત્યાં જ તેમના કાકાએ તેમના ગાલ પર એક ભેરલી તમાચો ચોટી દીધો.

આપ મને બધે મારી દોઝ છે પણ મારા નિશ્ચયને તો આપ ડગવી નહિ જ દોઝ. બે આપ મને જન્મજન્મથી મેંર લઈ જશો તો હું હરી વાર આ જ રીતે ભાગીને જાઈ જાવી પહોંચીશ હું હવે ધરમાં રહેનાર નથી.” સાચે મુનિએ દહવાથી કહ્યું.

સારે એમના મોટા ભાઈ શ્રી નગીનચંદ્ર મહારાજ એલી બેંગાલ આપ સદુ એને લેવા આખા હેલ આપ કુકુંબીજન છે તો હું પણ એના કંઈ થાઉં છું. આપ આતા દેવા તૈયાર નહો તો હું, મારા નાનકા ભાઈ માટે દામની આતા આપી શકું છું.”

સારે લોકના આવક સમયા પ્રમુખ આવક શ્રી બોલ્યા. બુઝો સાહેબ, કમ્પે કે એમણે હજુ દીક્ષા લીધી નથી અને ગુરુદેવે એને કર્મનિમત્તેત્તે પાક

ભણાઓ નથી પરંતુ એમનો વેશ તો મુનિનો છે. એટલે આપ એને મારો' છો તે ખીજા જૈના લોકો શું સમજશે કે લોકોએ સાધુને માર્યા એટલે આપની ઇચ્છા હોય તો એને સમજવી મનાવ'ને લઈ જઈ શકો છો પરંતુ આ વેશ પર હાથ બિડાવશો એ અમે સહન નહિ કરી શકીએ "

વાત હજુ આગળ વધી જતી પણ ગોચરીનો સમય થઈ જવાથી મિટિંગ ખીજા દિવસ ઉપર મુલતવી રહી

રાત્રે ગુરુદેવ બોલ્યા, 'બાણુ અમે તો હેરાન થઈ ગયા, ઘણી દીક્ષાઓ થઈ છે પણ આવો બખેડો કોઈ દિવસ નથી થયો તારો' જવાનો વિચાર હોય તો જઈ શકે છે' ત્યારે એમણે કહ્યું કે 'કોઈ પણ રીતે હું ઘેર જવા તૈયાર નથી પણ હવે કાલે શું કરવું એનો રસ્તો બતાવો.' ગુરુદેવ આ સાલણીને ખૂબ પ્રસન્ન થયા અને પ્રસિદ્ધ વક્તા શ્રી. સૌભાગ્યમલ્લ મહારાજને 'કહ્યું, 'ભુઓ,, "સૌભાગ્ય આવો નાનકડો છોકરો છે પણ કેટલું ધૈર્ય છે એનામા' પછી બાણુલાલજીને કહ્યું 'તું ચિંતા નહિ કરતો કાલે એમને વધારે સમજાવીશું પણ તારા ઉપર આખા કુટુંબનો મોહ ખૂબ છે'

ખીજો દિવસે વ્યાખ્યાન અને આહાર પાણી પત્યા પછી બધા વિચાર કરવા બેઠા શ્રી કસ્તૂરચંદ્ર શેઠે પૂછ્યું 'શું નિર્ણય કર્યો પછી આપે ?' બાણુજીને કહ્યું- 'ચાલ તૈયાર થઈ જાવ' બાણુજીનો તો એક જ ઉત્તર હતો 'હું આવવા માટે હરગિઝ તૈયાર નથી' એ સાલણીને શેઠજી ગુરુદેવને કહે- 'અમે બધાએ રાત્રે ખૂબ વિચારચર્ચા કરીને પછી નિર્ણય એ કર્યો છે કે, બાણુની ભાવના પ્રબળ છે અને એ કોઈ રીતે ઘેર રહેવાનો નથી એટલે દીક્ષા જો દેવાની જ છે તો ઉજ્જૈન આવીને દીક્ષા આપતી ઓછામાં ઓછા એ લાલ તો અમે અમારે હાથે લઈએ.'

ત્યારે બાણુલાલજી બોલ્યા, 'ગુરુદેવ, આ બધું ઠીક છે. પણ હું એટલા દિવસ સુધી વાટ નહીં જોઈ શકું અત્યારે ચોમાસાનો દોઢ જ મહિનો બાકી છે પછી ઉજ્જૈન પહોંચવામા કેટલો સમય લાગે એ કંઈ કહી શકાય નહિ. એટલે નાની દીક્ષાને માટે વચનબદ્ધ થવું ન જોઈએ હા, જો આ બધાની ઇચ્છા છે તો મોટી દીક્ષા ઉજ્જૈનમા લઈ શકાય છે'

શેઠ કસ્તૂરચંદ્ર બોલ્યા, 'લલે, મોટી કે નાની દીક્ષાનો પ્રશ્ન નથી. પરંતુ આપને ઉજ્જૈન ચોક્કસ પધારવું પડશે અને એટલું જ વચન દો કે, ત્યાં આવ્યા વગર મોટી દીક્ષાનો વિધિ નહિ થાય.' ગુરુદેવે એ માટે સ્વીકૃતિ

આપી. પણ આની પાછળ શું રહેલું હતું તેમણે સમજી ન શક્યું સ્વીકૃતિ મળતાં જ આખું કુટુંબ ઉત્તરેન જવા રવાના થઈ ગયું.

શ્રી બાલુસામજી મુનિવેશમાં જ ગુરુદેવ પાસે રહી ગયા એક દિવસ એમણે કહ્યું ગુરુદેવ આ લોકો આપની પાસે આવું વચન લઈ ગયા છે એમાં કંઈ ચરખા તે નહીં હોય ને? એક દિવસ પહેલાં તે એ લોકો બાટલા કહેર હતા અને એક રાતમાં જ બાટલા મરમ કેવી ગીતે થઈ ગયા? એમ તે નહિ હોય ને? અહીં એમણે જોર ન આપ્યું એટલે આપણને ઉત્તરેન બોલાવ્યા હતા." ગુરુદેવે કહ્યું "તેમના મનમાં શું હોય એ તે કહી શકાય નહિ. પરંતુ સત્ય છે કે એમ પણ હોઈ શકે અથવા ધામધૂમથી દીક્ષા અપાવવાનો વિચાર પણ હોઈ શકે."

બાલુજીએ કહ્યું "મને ધામધૂમ જરા પણ પસંદ નથી અને હું એવી ધામધૂમને માટે આ મુનિવેશ બિતારીશ પણ નહિ, બીજી વાત એ કે મને એટલો વિશ્વસ પણ પસંદ નથી એટલે દીક્ષાનું કામ જલ્દી જ કરી નાખવું જોઈએ રહ્યો આવાનો પ્રસંગ એ પણ મારા મોટાભાઈની બધાના હાજર છે જ એટલે આપને કંઈ ભતની પરેશાની પણ નહિ થાય અને ઉત્તરવાણનો આગમ્ય છે તે દીક્ષા ત્યાં થશે.

એમના અવિ આમલને લીધે ગુરુદેવે પ્રખર સાક્ષરેણ પદ્ધિત શ્રી કિશનપ્રાસજી મ. સા. તથા પ્રસિદ્ધ વક્તા પદ્ધિત શ્રી. સૌભાગ્યમજી મ. સાહેબે મોટાભાઈની આગામી વિજ્યાદશમી (અર્થાત્ શુક્રવર દશમી, સપ્ત ૧૯૮૬)ના શુભ અવસર પર જામુપ્રાસજીને કમ્પવતી દીક્ષા આપી, એમાં ન દર્શી આખ્યા ન યોગ્ય આખ્યા અને ન વાળ પણ વાળ્યા. જો કે લીમટી લાધે એમને કહ્યું હતું કે આપ આ વેશ બિનારી નાખો જ્યો ધામધૂમથી આપની દીક્ષાને કાર્ણકમ બી નીશું પણ એમનો એક જ ઉત્તર હતો, 'મારે મારું સત્ત્વ પ્રાપ્ત કરવું છે આ દર્શી યોગ સાથે મારે કંઈ બધા દેશ નથી અને મારે પોતાને કાંઈ પડેમો આ વેશ વિચીત્રતા હવે આ દે' પર રહેશે. એ પ્રતિજ્ઞા સાથે જ તે એને ખાસ્યું કયો જ અસ્તુ.

જૂન સ દર્શમી એમને દીક્ષાવિધિ સમાપ્ત થયો એએ બંને સદ્ ગુરુદેવ મુનિશ્રી કિશનપ્રાસજી મ.ના સિપ્પ બન્યા એમનું નામ શ્રી વિનય મુનિજી રાખવામાં આવ્યું. અ.પ્રમોદ પૂરો થતાં સિમરન-કાંડ સાથે ગુરુવંદો વિતર ઉત્તર તરફ થયો એ મંદિરા પછી તેઓ ઉત્તરેન આખ્યા ત્યાં

પહોંચ્યા પછી અનુભવ થયો કે વિનયમુનિજી મ ની શકા યથાર્થ હતી ત્યાં મોટી દીક્ષાની ન કોઈ તૈયારી હતી ન ભાવના હતી તેઓ ખીજા જ ઇશિદાથી પ્રેરાઈને ગુરુદેવને ઉજ્જૈન લાવ્યા હતા પરંતુ એમનો ઇશિદો સફળ ન થઈ શક્યો ચાર દિવસ રહ્યા પછી ત્યાંથી વિહાર કરી ગુરુદેવ દેવાસ પધાર્યા અને ત્યાં મોટી દીક્ષાનો વિધિ પૂર્ણ થયો.

આ છે પ્રિયવક્તા પડિત શ્રી વિનયચંદ્રજી મ ની દીક્ષાગ્રહણની રસપૂર્ણ ઘાતો જ્યારે પણ કોઈ વ્યક્તિ પ્રશ્ન કરી બેઠે છે, આપે કેવી રીતે દીક્ષા લીધી? ત્યારે તેઓ કહી બેઠે છે, મારી વાત બહુ અજબ છે, મારી દીક્ષામા ચાર આના પણ ખર્ચ નથી થયો અને નથી ત્રાજા વાગ્યા, કે નથી વરાધોડો નીકળ્યો. કેવી રીતે તેઓ પોતાને ઘેરથી જ વેશ પહેરીને જ લીમડી પહોંચ્યા, એને લીધે કેવી રીતે પૈસા ચોર્યા, અને માસ્તરની સોટી કેમ ખાવી પડી એ આખી વાત બહુ જ રસભરી રૌલીથી સભળાવે છે.

૧૫ મી ઓગસ્ટ, ૧૯૬૩

વિલાપાલાઈ,
સુબઈ.

આપી પશુ આવી પાછળ શું રહ્યું હતું તે કાંઈ સમજી ન શક્ય સ્તીત્તિ મળતાં જ આપુ કુદૃગ ઉત્તરેન જવા ગયાના થઈ ગયું ।

શ્રી બાલુદાસજી મુનિવેશમાં જ ગુરુદેવ પાસે રહી ગયા એક દિવસ એમણે કહ્યું ગુરુદેવ, આ મોઢા આપની પાસે આવું વચન લઈ ગયા છે એમાં કંઈ ચરખા તો નહીં હોય ને ? એક દિવસ પહેલાં તો એ મોઢા આટલા કઠોર હતા અને એક રાતમાં જ આટલા મરમ કેવી રીતે થઈ ગયા ? એમ તો નહિ હોય, ને કે જ્યાં એમનું જોર ન આવ્યું એટલે જાપણને ઉત્તરેન મોઢાબ્યા હોય.” ગુરુદેવે કહ્યું કાઈના મનમાં શું હોય એ તો કહી શકાય નહિ. પરંતુ સત્ય છે કે એમ પશુ હોઈ શકે જાયવા ધામધૂમથી દીક્ષા અપાવવાનો વિચાર પશુ હોઈ શકે

બાલુજીએ કહ્યું “ મને ધામધૂમ જરા પણ પસંદ નથી અને હું એવી ધામધૂમને માટે આ મુનિવેશ કિતારીશ પણ નહિ, જીકે વાત એ કે મને એટલો વિશ્વમ પણ પસંદ નથી એટલે દીક્ષાનું કામ જાણી જ કરી નાખવું જોઈએ રહ્યો આશાનો પ્રજા એ પણ મારા મોટાભાઈની આગા હાજર છે જ એટલે આપને કાંઈ જાતની પરેશાની પણ નહિ થાય, મને ઉત્તરેનવાળાનો આગ્રહ છે તો ત્રીક્ષા ત્યાં થશે.

એમના અતિ આગ્રહને લીધે ગુરુદેવે અખર શાસ્ત્રવેદના પંડિત શ્રી કિલનદાસજી મ. સા. તથા અધિકાર વક્તા પંડિત શ્રી. સૌભાગ્યમજી મ. સાહેબે મોટાભાઈની આશાથી વિજ્ઞાપદથી (અમિન શુકલ દસથી સવત ૧૯૮૬)ના શુભ અવસર પર બાલુદાસજીને લગવલી દીક્ષા આપી, એમાં ન હાજી વાળ્યા ન મોઢા બાબા અને ન વા ન પશુ વાળ્યા. જો કે લીમટી સધે એમને કહ્યું હતું કે આપ આ વેશ કિતારી નાઓ અને ધામધૂમથી આપની દક્ષિણે કાર્ણકમ બિ નીશ પણ એમનો એક જ ઉપર હતો ‘મારે માડું લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવું છે આ હાજી મોઢા સાથે મારે કંઈ સેવા દેવા નથી. અને મારે પોતાને લાઈ પડેરેમો આ વેશ નિઃસ્વીકારીત હવે આ દેસ પર ગંદશે. એ પ્રતિજ્ઞા સાથે જ તો એને ખારણુ કરી છે જાન્યુ.

ખૂબ સદાકાંથી એમને દીક્ષાવિધિ સમાપ્ત થયો એઓ મહેલ સદ્ ગુરુદેવ મુનિશ્રી કિલનદાસજી મ.ના સિખ જન્મા. એમનું નામ શ્રી વિનય મુનિજી રાખવામાં આપ્યું ચતુર્થીસ પૂરે થતાં સિખદાસની સાથે ગુ દેવેન । વિનાર ઉત્તરેન તરફ થયો. એ અદિત્ય પછી તેઓ ઉત્તરેન બાબા ત્યાં

જીવન પ્રેરણા

૨૧	વિચાર-શુદ્ધિ	૨૧૩
૨૨	વિચારોનો પ્રભાવ	૨૩૦
૨૩	જીવનનો નૈતિક વિજય	૨૪૧
૨૪	સદ્ગુણ અને સૌ દર્શ	૨૫૬
૨૫	કર્તવ્ય-પાલન	૨૬૮
૨૬	સાધનાનું લક્ષ્ય		૨૮૦
૨૭	ચાર પુરુષાર્થ (૧)		૨૯૪
૨૮	ચાર પુરુષાર્થ (૨)		.	..	૩૦૪
૨૯	મોહ અને પ્રેમ	૩૧૪
૩૦	જીવનના બે રૂપ (૧)	૩૨૨
૩૧	જીવનના બે રૂપ (૨)	..	.		૩૩૬
૩૨	સાધકની દૃષ્ટિ	૩૪૪
૩૩	સંદોષ દૃષ્ટિ	૩૬૦
૩૪	ગુણ દૃષ્ટિ	૩૬૭
૩૫	ધ્વિજાઓ પર એક મૂકા	૩૭૫
૩૬	અ તરૂનો દીપ પ્રગટાવો	૩૮૬
૩૭	આત્માનો ઝગમગતો દીપજ્ઞાન		૩૯૮
૩૮	વર્ષાવાસનો સ દેશ		૪૦૮
૩૯	કળવણી છે જીવનની એક ચમક		૪૧૯

ધર્મદર્શન

૪૦	ધર્મ અને યુવકો	૪૨૫
૪૧	સત્ય-શ્રવણ	૪૩૩
૪૨	અશાંતિના મૂળ	૪૪૩
૪૩	રાગ અને ત્યાગ	૪૫૧

૪૪	ભારેસો ધડો અવાજ કરેલો નથી	૪૬૪
૪૫	હર્ષ અને સર્પ	૪૭૪
૪૬	ભક્તિનુ માધુર્ય	૪૮૩
૪૭	સ્વાધ્યાય પશુ એક તપ છે	૪૮૫
૪૮	જીવનમાં પ્રાર્થનનુ સ્થાન	૪૮૬
૪૯	મન અને એનો નિમજ્જ	૫૧૮
૫૦	પ્રકૃતિની વિકૃતિ-રોધ	૫૩૫
૫૧	આવશ્યકની આવશ્યકતા	૫૩૮
૫૨	આત્મશક્તિનો સ્રોત	૫૬૪
૫૩	નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ જ્ઞાન	૫૭૬
૫૪	જ્ઞાન વિશુદ્ધિ	૫૮૩
૫૫	ધ્યેય ચિંત્ન	૬૦૩

24 211 87. 36 2

આજના પ્રવચનનો વિષય છે હૃદયનો વૈભવ સપત્તિનો વૈભવ મેળવવા માટે તમે સૌ તૈયાર છો, તમારો સઘળો પ્રયત્ન તેને માટે જ છે તે મેળવવામાં બધા સફળતા મેળવે છે એવું નથી પરંતુ હું આપને એવો વૈભવ બતાવું જેને તમે ઇચ્છો તે જ વખતે મેળવી શકો જે વૈભવને કોઈ છીનવી શકે નહિ તેમ જ તેના પર કોઈ ઇન્કમટેક્ષ કે સેલટેક્ષ પણ ન લાગે તે વૈભવ છે હૃદયનો આનંદ અને મનની પ્રસન્નતા

આ વૈભવ જીવનનો અસરી વૈભવ છે આ એવો વૈભવ છે કે જે મેળવવાથી બધું મળી જાય છે અને જે ન હોવાથી, કરોડો અને અબજો રૂપિયાનો વૈભવ પણ વ્યર્થ છે

દુનિયાનો એક પણ માણસ એવો નથી કે જે પ્રસન્નતાથી કોઈ પણ ન મેળવી શકતો હોય જે તમે હસતા શીખ્યા તો ખીજને મિત્ર બનાવવાની કળા પણ તમે શીખી ચૂક્યા છો, કારણ કે મનુષ્ય હસતાહસતા વ્યક્તિની પાસે પહોંચવાનું પસંદ કરે છે પ્રસન્નચિત વ્યક્તિ પોતે પણ ખુશ રહે છે અને તે જ્યાં જાય છે ત્યાં સારા વાતાવરણમાં ખુશીના ગીત ભરી દે છે તેના સબધીઓ, સાથીઓ, કુટુંબીજનો પ્રસન્નતાથી આખા ઘરને ખુશનુમા કરી દેશે આપણે હમીએ છીએ તો દુનિયા હસે છે અને આપણે ગર્હએ છીએ તો દુનિયા પણ આપણને રોતી દેખાતી

મોર્ટ્યુની સાથે પ્રસન્નતા ભગે તો સૌંદર્ય સો ગણુ વધી જાય છે. તે સૌંદર્ય એવું દેખાય છે કે, જેમ ગુલાબના પંદ પગ કાંઈ ઓઝમિદુઓ ચમકી રહ્યા હોય હું તો ડીંગ, કે પ્રસન્નતા કુરૂપતાને પણ દાકી દે છે, ચહેરા અને ચામડીનું સૌંદર્ય સૌના નમીયમાં નથી હોતું તે કુદરતી ચીજ છે, પરંતુ મનની પ્રાન્નતા અને મધુર દુઃખ માનવીનો પોતાનો ભાગ છે, તેને તે જ્યાં ઇચ્છે ત્યાં મેળવી શકે છે.

જો તમે પ્રસન્ન રહેવાનું શીખ્યા તો તમે દ નરો મુસીમનો પર વિ ન મેળવશો. જિંદગીમાં કોઈ પણ કનિયાર્થ આવે તો દસવાડસનાં તેનું સ્વાગત કરો. તમારી પ્રસન્નતામાં તે જાડુ છે કે મુસીમન તેની સામે ટકી ન શકે. જો તે જાડીને તમારી પ્રસન્નતા બીડી જાય તો સમજી શકો કે તે તમારું બામ્બ મિટારી દેશે. કનિયાર્થો દરેક મનુષ્યના જીવનમાં આવે છે એમ નથી કે તેણે તમારું જ દારો ખખડાયાં છે તે આવે તો તેને આવવા દો. તે તમારું બધું લઈ જાય તો પણ ચિંતા ન કરો. પણ દા એ જોતો કે તે તમારી પ્રસન્નતા ન લઈ ત્ય જો તમારી પ્રસન્નતા તમારી પાસે છે તો સ્વસ્વ ખોઈને પણ તમે તે મેળવી શકો છો. જો જો મુસીમને તમારી પ્રસન્નતા લઈ લીધી તો સમજી લેજો કે તમારું સ્વસ્વ લૂટાઈ ગયું છે. જો હરીથી તમે તમારો વૈભવ મેળવી નહિ શકો.

જેમણે મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામ પાસેથી તેમનો વૈભવ છીનવી લીધો. શબ્દવિષકને મદદે તેમને વનવાસનો આદેશ મળ્યો તેઓ વન-વનમાં ધૂમ્પા-રામવૈભવ મદદ, સર્વ કોઈ ગયું પરંતુ તેમના મુખની પ્રસન્નતા ન ગઈ એથી જ તેઓ મહામાનવ બની ગયા. આ જ કલાણી શાન્તિના જમરે દેવતા ભગવાન મહાવીરની છે તેમણે મુદ્દિપ તપસ્યાઓ કરી અને અચાનક મનુષ્યોએ તેમને એક ધૂત જેને પાખડીના રૂપમાં દેખ્યા. તેમના પર કુખ્યેના પદ્મ વરસાવ્યા. કોઈએ એ મહામાનવના પવનો ચૂસે બનાચીને ખીર પકાવી તે કોઈએ તેમના કાનમાં ખીણ કોકચા, કોઈએ તેમને કુપ્ત સમજીને બાંધી લીધા. પણ જ્યારે પણ તેમનું કુરમન જન્યુ અને તેમના પગમાં કાચ માચી આ વિપત્તિઓની લપકર કણોમાં પણ તેમના ચહેરાની પ્રસન્નતા સમાપ્ત ન થઈ એથી જ તેઓ જીવનવિજેતા મહાવીર બન્યા.

મહાત્મા ગાંધીજીએ પણ એકવાર ઠીક કહ્યું હતું કે—જો હું દસવાડુ ન શીખ્યો હોત તો ક્યારનીયે આત્મહત્યા કરી લીધી હોત. મહાપુરુષોની જીવન-કલાણીઓ એ કરોની કલાણીઓ હોય છે તેઓ મુકામશે કરે છે પણ તેમની પ્રસન્નતા સમાપ્ત થતી નથી. તેથી જ તેઓ સપનાં દુ ખો ખર વિજય મેળવી શકે છે.

૭ ફૂલ નામના એક અમેરિકન ધનપતિને તેની સફળતાનું કારણ પૂછવામાં આવ્યું ત્યારે તેમણે કહ્યું—મારી સફળતાનું એક જ રહસ્ય છે તે છે મારી પ્રસન્નતા. હું દરેક સ્થિતિમાં પ્રસન્નચિત્ત રહું છું એવું નથી.

કે મારા જીવનમા કદી મુસીબત ન આવી હોય લલા, એ તે કાઈ જિંદગી છે કે જેમા એકવાર પણ મુસીબત ન આવી હોય મુશીબત મારી પામે પણ આવી, તેણે મને ખાલી કરી દીધો મારી કરોડોની સપત્તિ ખલાસ થઈ ગઈ મારો વેપાર બધ થઈ ગયો મુસીબતે મારું સર્વસ્વ છીનવી લીધું પણ મારા મનની અને મુખની પ્રસન્નતા છીનવી શકાઈ નહિ એટલા જ માટે તેને મારાથી પરાજિત થવું પડ્યું અને મારી સપત્તિ પણ પાછી ચાલી આવી

વાસ્તવમા, દિલની પ્રસન્નતા અને ખુશાલી એ ચીજ છે કે જે તમારી પાસેથી કાઈ લેતી નથી પણ કાઈ આપે છે તેને માટે એક નવા પૈસાનું ખર્ચ કરવાની પણ જરૂર નથી, પણ તે ખૂબ પેદા કરે છે, તેને મેળવનાર ન્યાય થઈ જાય છે અને તેને આપનાર કદી પણ દરિદ્રી બનતો નથી. તે એક ક્ષણમા જ ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ તેની સ્મૃતિ સદૈવ કાયમ રહી જાય છે આપને ઘેર કોઈ અતિથિ આવ્યો અને તમે મધુર પ્રસન્નતાથી તેનું સ્વાગત કર્યું, તો તે અર્ધો શ્રમ ભૂલી જશે તેના મુખ પર પણ પ્રસન્નતા ફરી વળશે તે મીઠી પ્રસન્નતાથી બોલી ઊડશે કે તમારા માટે આ દિલમા સ્થાન સુરક્ષિત છે.

પ્રસન્નતા આખાએ વાતાવરણમા નવી ચમક લાવે છે ચાર વ્યક્તિ એકસાથે બેસી છે કોઈના મુખ પર પ્રસન્નતા નથી, શું રસ આવે તેમને મળવામા ! છતાં એક વ્યક્તિ આવે છે તે પ્રસન્નવદને એક એવી મધુર વાત મૂકે છે કે સારુ એ વાતાવરણ બદલાઈ જાય છે સુન્તી અને ઉદાસીનતાની જગ્યાએ હાસ્ય અને વિનોદના કુવારા છૂટે છે હવે તમે જ કહો કે તમે કોને મળવાનું પસંદ કરશો ? આખી દુનિયાની ચિંતા અને ઉદાસીનતામા ઘેરાઈને, પડાની માફક બેઠેલાને મળવાથી શું મળશે ? તેથી તો હૃદયની પ્રસન્નતા મટી જશે, પરંતુ જે ખુશમિજાજ છે, સદૈવ પ્રસન્નચિત્ત રહે છે તેને મળશે તો હૃદયમા પ્રસન્નતાની લહેર સાપડશે

એક વિચારકે દીક કંથું છે કે, પ્રસન્નતા આખાએ ધરને આનંદની લહેરથી ભરી દે છે, વ્યાપારમા લક્ષ્મીને માટે દ્વાર ખુલ્લા કરી દે છે, થાકેલી વ્યક્તિને માટે તે શીતળ, છાયાદાર વૃક્ષ સમાન છે ઉત્સાહથી ખાલી હૃદયમા ઉત્સાહ ભરી દે છે. ચરચરતા (ઠડીથી) જતો માટે મીઠા ધૂપ (તાપ) સમાન છે.

પ્રસન્નતા એ છવનનો અમૂલ્ય સમ્પત્તિ છે તે ખરીદી શકાતી નથી, તે ઉધાર પણ મળતી નથી તથા ચોરાતી પણ નથી કેમકે જ્યાં સુધી તે આપવામાં નથી આવતી, ત્યાં સુધી તે દાઈના કામની પણ નથી છતાં પણ એ ન જૂથતા કે તે આપવાથી જ સમાપ્ત થાય છે તે તમારા પોતાના અધિકારની વસ્તુ છે જ્યારે ક્યો ત્યારે આપી શકો છો છતાં તે આપવામાં કનૂસ કેમ જાય છે? જો કુદરતે સૌન્દર્ય જોણુ આપ્યું હોય તો મળનારા સાથે પ્રસન્ન મુખે વાત કરવાનું રીખી લ્યો. પ્રસન્નતા સૌન્દર્યની કમીની ખૂર્તિ નહિ કરે પણ નવું સૌન્દર્ય પેદા કરે. એક વ્યક્તિ સુદર છે પરંતુ સૌન્દર્યથી પણ સૌન્દર્યના નશ્વર વધારે છે સીવે મેરિ વાત પણ કરતી નથી તે વ્યક્તિને મળવાથી શું તમે પ્રસન્નતાનો અનુભવ કરી શકશો? નહિ જ

જો પ્રસન્નતાનો અભાવ જોયો હોય તો એક કામ કરો તમે તમારા બે હાથોમાં તમારી પાસે રાખો. એક એ વખતનો કે જ્યારે તમે મુલાખની જેમ પ્રસન્ન છો બીજો હાથ એ વખતનો કે જ્યારે તમે મુસ્ત જાને ઉદ્વેગવાતવરણમાં હો. હવે તમે જ કહો કે તમારી આંખો ક્યા હાથોને પસંદ કરશે? સાચી રીતે રાત્રી સુરતનો અહેસા દાઈને પસંદ નથી એવી જ રીતે તમે ત્યારે હાથો પાલવવા જાઓ છો ત્યારે હસવો જ અહેસા રાખો છો, કે જેથી હાથમાં કાચમ માટે પ્રસન્નતા રહી જાય.

માદ રાખો કે દુનિયા પણ એક કેમરો છે ત્યાં તમારા પ્રતિક્ષણે હાથ એ ચાઈ રહ્યા છે હસવો અહેસા રાખવો તો હાથો સુદર પાડો.

દેશક માણ્યો એવા કલાકાર હોય છે કે ખરાબમાં ખરાબ સ્થિતિમાં પણ ખુશમિનન રહે છે ત્યારે એવા માણસોની પણ ખોટ નથી કે જેઓ સારામાં સારી દશામાં પણ શેષામુદ્ર જેવા દેખાય છે તેમને કદી કાઈ હસતાં તો દેખતા જ નથી જ્યારે દેખો ત્યારે મોં ચડેનું જ હોય છે

કાઈ કાઈ માણસો તો ઉદાસીનતાનું કારણ પણ જાણતા હોતા નથી. તેમને ખૂબીએ કે તમારા પર એવી કઈ મુસીબત આવી પડી છે કે તમે મેડાના લેખરા જેવું મોં રાખો છો. તો કહે છે કે દુઃખ શું છે તેની મને પણ ખબર નથી. દેશક મોડા ઉદાસીનતાનું કારણ જાણવામાં કહે છે જમારી પાસે ક્યા નથી તે નથી જાગીયા નથી મેટર નથી કુદ મર્યા સતેવ નથી, ખતી સાથે જનનું નથી સત્તાનો વિવેકી નથી વજેર વજેર, અને એ રીતે તેમની પ્રસન્નતાનું અવશ્ય સમાઈ ગયેલું હોય છે

આવા મનુષ્યો 'જે નથી' તે જીએ છે. 'જે તેમની પાસે છે તે તરફ આંખ ઉઘાડીને જોતા નથી તેને બદલે, મારી પાસે શું છે જે ખીજ પાસે નથી, તે તરફ દષ્ટિ જાય તો મુઝાયેલો ચહેરો ગુલાબની જેમ ખીલી બદશે

જો પૈસાના અભાવે તમારી પ્રસન્નતા મરી ગઈ હોય તો જરા આંખ ખોલીને જીએ કે-જેમની પાસે વિશાળ વૈભવ છે, બગલા તથા મોટરો છે, છતાં તેમના હૃદયમાં પ્રસન્નતાની એક રેખા પણ નથી.

કેટલાક વર્ષો પહેલાંની વાત છે. હું એક બગલામાં ગયો વિશાળ બગલો હતો એચાર મોટરો હતી ઘરમાં જેવો જ હું શેઠની પાસે પહોંચ્યો કે તેમની આખોમાથો અશ્રુધારા વરસી પડી તેમને કાંઈક આશ્વાસન આપ્યું, મગલિક સલળાવી અને હું જ્યારે બગલાની બહાર આવ્યો ત્યારે વિચાર્યું કે-શું આ સુખ છે? આને જ લોકો સુખ કહે છે? એની પાછળ દુનિયા પાગલ છે! મેં મારી સાથેના ભાઈને કહ્યું આ શેઠ કરતાં તો તમે સુખી છો કેમકે તમે હસો છો, ચાલો છો, પરંતુ પેલા શેઠનું જીવન તો ભારરૂપ જ બની ગયેલું જણાય છે ભલે તમારી પાસે વધારે પૈસા ન હોય, પરંતુ પૈસાવાળાની અપેક્ષાએ તમે વધારે સુખી છો

જો પૈસાના અભાવે તમારી પ્રસન્નતા છીનવાઈ રહી હોય તો એનું ચિત્ર સામે લાવો જેમની પાસે અસીમ પૈસા હોવા છતાં જેમની આખો હમેશા બીની રહે છે પ્રસન્નતા માટે પૈસા એ આવશ્યક વસ્તુ હોય તો, તે કેવળ તમારા નસીબમાં જ હોત જો એમ હોત તો તમે હમેશા પ્રસન્ન રહેત અને અમે હમેશા ઉદાસીન રહેત પરંતુ શું તમે એમ માનો છો કે બધા દુખી છે? તો પછી દુખીયા પાસે આવીને તમે શું લેવાના? ખરી રીતે સતજનો પાસે તો વગર પૈસે સુખ છે તમારા સુખમાં તો ક્યારેક ઉતાર અને ચઢાવ પણ આવે છે, પરંતુ અમારી પાસે તો સુખ-આનંદનો ખજાનો છે.

એક ભાઈએ મને પૂછ્યું 'મહારાજશ્રી, કેમ છો, આનંદમાં છો?' મેં કહ્યું - 'ભાઈ, આનંદ તો એટલો બધો છે, કે તમે તેમાંથી ૧૦ ગાડા ભરીને લઈ જાઓ તો પણ તે ખૂટે તેમ નથી'

વાસ્તવમાં, મનની પ્રસન્નતાનો સબધ ભૌતિક પદાર્થો સાથે જોડેલો તે ગલત છે, કેમકે ભૌતિક પદાર્થોમાં સુખની ક્ષણિક લહેર ભડે હોય પણ

પ્રસન્નતા એ જીવનનો અમૂલ્ય ભાગ્યર છે તે ખરીદી શકાતી નથી તે ઉપાર પણ મળતી નથી તથા ચોરાતી પણ નથી, કેમકે જ્યાં સુધી તે આપવામાં નથી આવતી ત્યાં સુધી તે કાઈના કામની પણ નથી જતાં પણ એ ન શૂંચતા કે તે આપવાથી જ સમાપ્ત થાય છે તે તમારા પોતાના અધિકારની વસ્તુ છે જ્યારે ક્યારે ત્યારે આપી શકા છે જતાં તે આપવામાં કનૂસ કેમ જાય છે? જો કુદરતે સૌન્દર્ય આપ્યું આપ્યું હોય તો મળનારા સાથે પ્રસન્ન મુખે વાત કરવાનું શીખી લેવું. પ્રસન્નતા સૌ દેવની કમીની પૂતિ નહિ કરે, પણ નવું સૌંદર્ય પેદા કરશે. એક અક્ષિત સુદર છે પરંતુ સૌંદર્યથી પણ સૌંદર્યનો નરો વધારે છે સીવે મેપિ વાત પણ કરતી નથી તે અક્ષિતને મળવાથી શું તમે પ્રસન્નતાનો અનુભવ કરી શકશો? નહિ જ

જો પ્રસન્નતાનો અમૂલ્ય ભાગ્યર જોવા હોય તો એક કામ કરો. તમે તમારા બે ફેટાઓ તમારી પાસે રાખો. એક એ વખતનો કે જ્યારે તમે શુભાખતી જેમ પ્રસન્ન હો. બીજો ફેટો એ વખતનો કે ત્યારે તમે કુલ્લ જાને ઉદાસ વાતાવરણમાં હો. હવે તો જ કહો કે તમારી આંખો ક્યા ફેટાને પસંદ કરશે? સાચી રીતે રાત્રી સુરતનો અહેસા કાઈને પસંદ નથી જોવી જ રીતે તમે જ્યારે ફેટો પકાવવા જાઓ છો ત્યારે હસવો જ અહેસા રાખો છો, કે જેથી ફેટામાં કામગીરી પ્રસન્નતા રહી જાય.

યાદ રાખો કે દુનિયા પણ એક કોરેશ છે ત્યાં તમારા પ્રતિક્ષણે ફેટા બે માર્ગ રહ્યા છે હસવો અહેસા રાખશો તો ફેટો સુદર પારી.

ફેટાકે માણસો એવા ક્યાકાર હોય છે કે ખરાબમાં ખરાબ સ્થિતિમાં પણ ખુશમિનન રહે છે ત્યારે એવા માણસોની પણ ખેલ નથી કે જેઓ સારામાં સારી કાલતમાં પણ શેમાયુદ્ધ જેવા દેખાય છે તેમને કદી કાઈ હજાર્તા તો દેખતા જ નથી જ્યારે દેખે ત્યારે મોં ચહેલું જ હોય છે

કાઈ કાઈ માણસો તો ઉદાસીનતાનું કારણ પણ જાણતા હોતા નથી. તેમને ખૂબીએ કે તમારા પર જોવી કાઈ મુસીબત આવી પડી છે કે તમે યોગ્યતા વેળા જોયું મોં રાખો છો. તો કહે છે કે દુઃખ શું છે તેની મને પણ ખબર નથી ફેટાકે બેડો ઉદાસીનતાનું કારણ જાણવામાં કહે છે જગારી પસંદ આ નથી તે નથી જાણીયા નથી ચેટર નથી કુદરતી સતોષ નથી, પત્ની સાથે જનનું નથી સતાનો વિવેક નથી વજેરે વજેરે, જાને એ રીતે તેમની પ્રસન્નતાનું અલ્પ સહાર્ત ગમેલું હોય છે

૨. દુઃખમાંથી સુખ કાઢવાની કળા

એકવાર એક ભાઈ મને મળ્યા-મે સહજ પૂછ્યું કે, ‘કેમ છો ?’ બસ આ પ્રશ્નની સાથે જ તેના રોવાની વાત નીકળી પડી તે બોલી લાઠ્યો.-
‘બહુ દુઃખી છું, મહારાજ ! ભર્યું ભાદર્યું ઘર છે, ચાર ભાઈ છે બે બહેનો છે અને માબાપ વૃદ્ધ છે મારા કુટુંબમાં કોઈ નાનું નથી બે દીકરા અને છ દીકરીઓ તથા તેમની માતા છે આવક મર્યાદિત છે અને મોઢવારી પારાવાર છે બહેનોના લગ્નની ચિંતા વિશેષ પરેશાન કરી રહી છે. આપ જ કોઈ શાન્તિનો માર્ગ બતાવો’

મે ‘કહ્યું. ભાઈ ! ખરેખર તમારી વાત દુઃખભરી છે પરંતુ ભૂલો નહિ કે દુઃખમાંથી જ સુખ મળે છે કમળ કાદવમાં પેદા થાય છે સુખનું કમળ દુઃખ રૂપી કાદવમાં હિતપન્ન થાય છે. ગુલાબ કાટાની ડાળીઓ પર જ ખીલે છે મખમલની શૈયા પર ગુલાબ કદી રહેકી જાડે નહિ તે માટે તો કાટાની જ શૈયા જોઈએ’

જીવનમાં જો દુઃખ છે તો પછી રોવાની કોઈ બાબત જ નથી જો માનવની પાસે દુઃખ નહોય તો સુખની કોઈ કિમત જ ન થાય દુઃખ છે, એટલા માટે જ દુનિયા સુખની પાછળ દોડે છે યાદ રાખો કે, સીધી સડક રૂઢિચરને ગાફેલ બનાવે છે આડીચવળી સડક જ રૂઢિચરની નશાવાળી આંખોને સાવધાન કરે છે વળાંકનો એક જ ઝટકો તેની આંખોમાં વધતા નશાને દૂર ડરે છે

1

હા, તો હું કહું છું કે, સુખ કામનું છે તો દુઃખ પણ નકામું નથી, તે, જીવનમાં નવો રસ જન્માવે છે પરાયા દુઃખની પિછાણ પણ દુઃખની ધડીઓમાં થાય છે સારા મિત્રની પરીક્ષા પણ વિપત્તિમાં જ થાય છે સપ-

તેમાં આપના સ્થિતિ જ્ઞાન નથી. જોતિક સુખ સોગ વાટર આઈસીમ થઈ ગઈ આ સમાન છે તરસ જીવવાનું કામ જે કંકુ પાણી કરી રહે છે તે તે નથી કરી શકતા. એક બાંધીર ખૂબ મેળવીને પણ જીવનથી અપ્રસન્ન રહે છે બન્યારે એક જરીબ કાંઈપણ ન હોવા છતાં અસન્ન રહે છે વૈભવશાળીને તેની અસન્નતાની ઈર્ષ્યા બાવે છે કે મારી પાસે જાણુ હોવા છતાં ઈરિદ્રીની માફક બહાર ને બહાર રોવા કરુ છું અને આ જાણુ ગોઈનાબવા છતાં પણ મસ્તીમાં મદાલી રહો છે ।

શરતીય કથાસાહિત્ય બોલે છે કે-મોટા મોટા યુગબોના નસીબમાં પણ જીવનની એ મસ્તી પ્રાપ્ત ન થઈ શકે જે સુખ ચાંદા આપી જીવન નિર્વીકરનાર સ્થિતિઓને પ્રાપ્ત થઈ શકી.

૧. ધન ક્ષય કરવાના જાણનાથી પરજી બધાવન્યાર જે કીટાલુચકુ પાણી પાત, તો એ ખરાબ કહેવાય કે નહિ ? તેવી જ રીતે ધણાં પુસ્તકો એકાં કરીને પુસ્તકાક્ષય પેલનાર પણ જે જીવિને શ્વેત કરનારાં પુસ્તકો વસાવે તો એ પણ એક પ્રકારની ઉત્તરપીઠી જ અણુત્તર ।

૨. ખરાબ પુસ્તકો વાંચવાં એ એર પીવા જરાબર છે ટોસડોન."

૩. પુસ્તક એખીસામાં રાખેનો જમીયો છે એક બસબી કહેવત"

૪. તેની ખાનારી બધ મર્ધ મર્ધ તેનું લેણુ-લેણુ પણ પૂરુ મર્ધ મર્ધ અને તેનું સાહિત્ય સમાપ્ત મર્ધ મર્ધ તેનો ધન પણ અમાપ્ત, મર્ધ મર્ધ !

૫. કેટલાંક પુસ્તકો આખી જીવન છે- કેટલાંક પુસ્તકો ગળી જવાય છે અને કેટલાંક પુસ્તકો ખૂબ ચાવી-આવીને પચાવી જવાય છે

આગળ વધીને, હસતા હસતા તેનું સ્વાગત કરો. જીવનમાં ધૈર્ય અને સાહસ હોય, તો દુઃખમાંથી સુખ મેળવી શકાય છે. બીજાના ખિસ્સામાંથી પૈસા કઢાવવાની કળા તો તમે શીખ્યા છો પરંતુ દુઃખમાંથી સુખ મેળવવાની કળા તમે શીખ્યા છો કે નહિ ?

માનવ મહાન છે. તેની પાસે બુદ્ધિનો દૈલવ છે તે જ્ઞાલસાની ખાણ-માંથી હીરા કાઢી શકે છે મારી અને રાખનું સોનું બનાવી શકે છે તે, ગટરના ગદા પાણીમાંથી ગેસ અને વિજળી મેળવી શકે છે મે એક સાપ્તાહિક પેપરમાં વાંચ્યું હતું કે, મુબઈની ગટરો સોનું કાઢે છે હેડિંગ વાંચીને આશ્ચર્ય થયું ન્યારે ઊંડો ઊતર્યો ત્યારે તેનું રહસ્ય જાણાયું લેખકે ખતાવ્યું કે, ગટરોમાં ગેસ ઉત્પન્ન થાય છે જે આખા મુબઈને પ્રકાશ આપે છે. ગટરોનું ગદું પાણી ખેતરોને આપવામાં આવે છે, તેના બદલામાં ખેડૂતો રૂપિયા આપે છે હવે તો તમે સમજી ચૂક્યા છો કે, માનવ કેટલો બુદ્ધિશાળી છે ? એટલા માટે જ તેને મહાન કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું છે કે, તે દુઃખમાંથી સુખ શોધી શકે મુખના સાધનોથી સુખ મેળવવું એ નવાઈ નથી તલમાંથી તેલ કાઢવું એ કોઈ ચમત્કાર નથી, પણ કોઈ ધઉના દાણા-માંથી તેલ કાઢી ખતાવે તો તે ચમત્કાર કહેવાશે.

માનવ જેવા મહાન પ્રાણી પાસે એ જ આશા રાખવામાં આવે છે. વૈદિક વિચારધારા સાથે સંબંધિત એક વાત મને યાદ આવે છે તે તમને કહી દઉં વિશ્વકર્માએ પુષ્પોમાં સુગંધ ભરી અને કહ્યું કે, વિશ્વને સુગંધિત રાખજો કાયલને મધુર સ્વરની લહેર આપી અને કહ્યું કે વિશ્વને મધુર કરો મધુર સંદેશ આપજો વૃક્ષને ફળોનો દૈલવ આપ્યો અને કહ્યું કે, વિશ્વના ચરણોમાં તે ફળોને સમર્પિત કરજો પરંતુ માનવોને માટે જીવન નિયમ છે તેમને અધકાર આપ્યો અને કહેવામાં આવ્યું કે, તેમાંથી પ્રકાશના કિરણો પ્રાપ્ત કરજો તેમને મૃત્યુ આપ્યું અને કહ્યું કે, તેમાંથી અમરતાનું વરદાન પ્રાપ્ત કરજો અમગળ આપીને મગળ પ્રાપ્ત કરવાની પ્રેરણા કરી અને તેને દુઃખ આપ્યું અને કહ્યું કે, તેમાંથી સુખ પ્રાપ્ત કરો.

શુ મનુષ્ય સાથેનો વિશ્વકર્માનો આ અન્યાય નથી ? ઉત્તર મળશે— નહિ, કેમકે તે મહાન છે અને તેનું કાર્ય પણ તેને અનુરૂપ જ હોવું જોઈએ એક વીરને દીવાસળી તોડવાનું કહેવું, શુ આથી તે તેનું અપમાન નથી કરતો ?

તેમાં તો સૌ ધર્મ મિત્ર છે અને દેહની રચનાથી અવરોધો તો મિત્ર બનવાનો કાલ્પ ઈન્કાર કરશે ?

ધર્મ અને શ્યામતાની વાતો પણ દુઃખમાં જ યાદ આવે છે. હીંદુ હવે આપને પૂછે છું કે જ્યારે તમે નૈનિતા બન્યા બન્યાને દેહની જાતમાં જ્યાં છે અને આધિક્ષિકની પેટો ભરી રહી હોય ત્યારે ધર્મ યાદ આવે છે ? કે જ્યારે તમને ૧૫ કીમી તાવ આવ્યો હોય ત્યારે ધર્મ યાદ આવે છે ? પહેલી વાત માટે સભ્યમાંથી ઈન્કાર આવી શકે છે ત્યારે બીજી વાત સભ્ય સ્વીકારે છે. જ્યારે જોરદાર તાવ ચઢ્યા હોય ત્યારે તમને ઝટ પુત્રને કહે છે કે જા જરા ઉપાસ્યે જઈને મહારાજાને કહે કે મને માર્ગિક કલમળે, હા, તો જામે પણ તમને દુઃખમાં જ યાદ આવીએ છીએ.

કે તમને વિશેષ જૂઠી લઈ તમને વૈરાગ્યની લહેર જ્યારે આવે છે ? જ્યારે શીમની ગરમ ગરમ ફુલો ઓપડીને શાળીમાં ધરે છે અને મીઠી મીઠી વાણી ઓળીને તમને અવધે છે ત્યારે તમને સંસાર જસાર લાગે છે કે, તમે તેને ધર્મ વાત કહો અને તે શીમતી તમારી વાતને કાપી નાખે ત્યારે સંસાર જસાર લાગે છે ? જાનો છે ઉત્તર મળશે ? પહેલી ઘટના વખતે તો તમને સંસાર મીઠી લાગે છે અને બીજી ઘટના વખતે સંસાર કડવા લાગે છે.

જ્યારે તમારો પુત્ર તમારા પગ દબાવે છે અને કમ્પ્લિમેન્ટ્સને સો સોની નેટો લાવીને આપે છે ત્યારે તમને સંસાર જૂઠો લાગે છે કે તમારા બિરસ્ત્રમાંથી નેટ ઉઘાળી દીએ ત્યારે ? ખરી રીતે પહેલાં તો સંસાર તમને સ્વસ્ત લાગે છે અને બીજી ઘટનામાં બૂઠો લાગે છે. વૈરાગ્યની લહેર પણ દુઃખમાં જ આવે છે. માટે એમ ન ધારણ કે એકાંત સુખ જ કામનું છે અને દુઃખ નહીં.

એક વિચારો તો એટલે સુધી કહ્યું છે કે, જે મનુષ્યે એકવાર પણ દુઃખનો અનુભવ નથી કર્યો તે વિચારો કમલાગ્રી છે. દુઃખનો અનુભવ કર્યા હવે કોમળ બને છે અને બીજાનાં દુઃખોનો અનુભવ થાય છે. એટલા માટે જ હું કહું છું કે મિદાઈની સાથે મીઠાના સ્વાદવાળી વસ્તુ ન હોય તો ખાવામાં મજા નથી આવતી, એ જ રીતે સુખની સાથે થોડું દુઃખ ન હોય તો જીવનની મજા નથી આવતી.

જીવનમાં જ્યારે જ્યારે યુસીજેટો આવે ત્યારે તો ચરણનો નમિ,

આગળ વધીને, હસતા હસતા તેનું સ્વાગત કરો. જીવનમાં ધૈર્ય અને સાહસ હોય, તો દુઃખમાંથી સુખ મેળવી શકાય છે. બીજાના ખિસ્સામાંથી પૈસા કઢાવવાની કળા તો તમે શીખ્યા છો પરંતુ દુઃખમાંથી સુખ મેળવવાની કળા તમે શીખ્યા છો કે નહિ ?

માનવ મહાન છે. તેની પાસે બુદ્ધિનો દૈભ છે તે કાલસાની ખાણમાંથી હીરા કાઢી શકે છે માટી અને રાખનું સોનું બનાવી શકે છે તે, ગટરના ગદા પાણીમાંથી ગેસ અને વિજળી મેળવી શકે છે મે એક સાપ્તાહિક પેપરમાં વાંચ્યું હતું કે, મુબઈની ગટરો સોનું કાઢે છે હેડિંગ વાંચીને આશ્ચર્ય થયું જ્યારે ઊંડો ઊતર્યો ત્યારે તેનું રહસ્ય જાણાયું લેખકે બતાવ્યું કે, ગટરોમાં ગેસ ઉત્પન્ન થાય છે જે આખા મુબઈને પ્રકાશ આપે છે. ગટરોનું ગંદું પાણી ખેતરોને આપવામાં આવે છે, તેના બદલામાં ખેડૂતો રૂપિયા આપે છે હવે તો તમે સમજી ચૂક્યા છો કે, માનવ કેટલો બુદ્ધિશાળી છે ? એટલા માટે જ તેને મહાન કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું છે કે, તે દુઃખમાંથી સુખ શોધી શકે સુખના સાધનોથી સુખ મેળવવું એ નવાઈ નથી તલમાંથી તેલ કાઢવું એ કોઈ ચમત્કાર નથી, પણ કોઈ ધઉના દાણામાંથી તેલ કાઢી બતાવે તો તે ચમત્કાર કહેવાશે.

માનવ જેવા મહાન પ્રાણી પાસે એ જ આશા રાખવામાં આવે છે. વૈદિક વિચારધારા સાથે સંબંધિત એક વાત મને યાદ આવે છે તે તમને કહી દઉં. વિશ્વકર્માએ પુષ્પોમાં સુગંધ ભરી અને કહ્યું કે, વિશ્વને સુગંધિત રાખજો કાયલને મધુર સ્વરની લહેર આપી અને કહ્યું કે વિશ્વને મધુર કહે મધુર સંદેશ આપજો વૃક્ષને ફળોનો દૈભ આપ્યો અને કહ્યું કે, વિશ્વના ચરણોમાં તે ફળોને સમર્પિત કરજો પરંતુ માનવોને માટે જીવન નિયમ છે. તેમને અધઝાર આપ્યો અને કહેવામાં આવ્યું કે, તેમાંથી પ્રકાશના કિરણો પ્રાપ્ત કરજો તેમને મૃત્યુ આપ્યું અને કહ્યું કે, તેમાંથી અમરતાનું વરદાન પ્રાપ્ત કરજો અમગળ આપીને મગળ પ્રાપ્ત કરવાની પ્રેરણા કરી અને તેને દુઃખ આપ્યું અને કહ્યું કે, તેમાંથી સુખ પ્રાપ્ત કરો

શુ મનુપુત્ર સાથેનો વિશ્વકર્માનો આ અન્યાય નથી ? ઉત્તર મળશે નહિ, કેમકે તે મહાન છે અને તેનું કાર્ય પણ તેને અનુરૂપ જ હોવું જોઈએ એક વીરને દીવાસળી તોડવાનું કહેવું, શુ આથી તે તેનું અપમાન નથી કરતો ?

માનવ મહાન કલાકાર છે પરંતુ તેની કલા મારીનાં ઘરો બતાવવા પૂરતી મર્યાદિત નથી. પણ આત્મામાંથી પરમાત્માની મૂર્તિ કાઢવાનું તેનું કામ છે તો ખરી દુ ખમાંથી સુખ કાઢવું એ કર્મ મોટી વાત છે !

તમે પણ એવા કલાકાર બનો કે દુ નમાંથી સુખ પ્રાપ્ત કરી એ કે જેથી દુ ખ જેવી કોઈ કલાથી તમારા જીવનમાં ન આવે. શું તમે એકલા શીખવા ઈચ્છો છો ? તો ત શીખવા માટે તમારે સ્કૂલમાં ટ્રેનિંગ લેવી પડશે. તે માટે બે જાગતો જરૂરની છે

૧ ભૂલી જતો

૨ વિચારોને વળાંક આપો

છ દા બિલકુલ ઠીક જ કહું છું યાદ રાખવા માટે સૌએ તમને કહ્યું હશે, પરંતુ હું તમને કહું છું કે ભૂલતાં શીખો. પણ ખ્યાન રાખો કે મારી બા વાત પણ ભૂલી ન જતા.

હાં તો હું કહી રહ્યો હતો કે દુ ખમાંથી સુખ મળવવા માટે ભૂલી જવાનું પણ શીખો. પણ શું ભૂલવાનું છે તે પણ બતાવું. જો તમે બીજાના ઉપર ખૂબ જ ઉપકારો કરી દેશ અને તમારા વહે તેના જીવનમાં નવો પ્રકાશ આપ્યો. દેશ તમારા કુશળ હાથોએ અલુપ્ત પથ્થરની બાબ મૂર્તિ બનાવી દેશ અને તે મૂર્તિ સમાજના રત્નમય પર ચળકતી દીધી દેશ, આટલા ઉપકાર કરી ખરી પણ જો તમે આરામમાં રહેવા ઈચ્છતા હો, તો હું તમને એ જ કહીશ કે બા ઉપકારની વાતોને ભૂલી જાવ.

હું સમાજના એક સેવાશાત્રી કામ કરને નહું છું જેણે પોતાનું આખું જીવન સમાજસેવામાં નેહી દાણ અને જેણે વિશાળ સિદ્ધિસંસ્થાને જ ન આપ્યો. એક મરીમ વિદ્યાર્થી હતો. તેની પસંદ અભ્યાસાર્થે અર પેસા પણ ન હતી અને મહત્ત્વ વિદ્યાર્થી તરીકે હાજર કર્યો. તેના પ્રવૃત્તિથી તેણે શિક્ષકોના પ્રતિનિધિ કરી તે અવધક પથ્થર બાબ મૂર્તિ બનીને સમાજમાં ચમકવા લાગી. તણે અમકાને પદ અને પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કર્યા પરંતુ તે ચમકત્રમકમા પાતાનું નિર્ભાગને ભૂમી મથો એટલું કરીને જ તે ન અટક્યો પરંતુ તેણે તે નિર્ભાગને સમાજની ઓનિયો દોર પાડ્યો અને સરઘામાંથી રાહનામું આપવાની દૂર ન પડી.

કેમો શીની દમે તે સમાજનેવાળા હલ પર ફેરવી બી યોદ

લાગી હશે તે સમાજસેવકને ? એક નહિ પણ બે ઊંડા ધા તેના દિલ પર લાગ્યા હતા એક, સમાજ સમક્ષ અપમાનિત બન્યો અને બીજો-તેને પોતાનું પદ અને પ્રતિષ્ઠા ગયાનો નહિ, પરંતુ પોતાના જ ઉપકાર તળે આગળ વધેલો તે શિષ્ય પોતાને જ લઈ બેઠો તેનો ધા તે લાઈ મને મળ્યા પણ ખરા અને મારી પાસે બધી આતરવ્યથા કહી સભળાવી મેં કહ્યું. 'તમારામા નિઝ્વાર્થ સેવાની જ્યોતિ છે તો સમાજ આજે નહિ તો કાલે પણ તમારા ચરણ ચૂમશે ખીજી વાતને ભૂલી જાઓ 'મેં કોઈના પર કોઈ ઉપકાર કર્યો છે' એ જ વાત તમને દુઃખ ઉપજાવી રહી છે. તેને ભૂલી જાઓ અને એમજ વિચારો કે તેને ચમકવાનું હતું હું તો માત્ર નિમિત્ત. રૂપજ બની રહ્યો હતો તે ઉપકારોને જોટલા યાદ કરશું તેટલી જ આતરવ્યથા વધતી જશે, માટે દુઃખમાંથી સુખ કાઢવું હોય તો ભૂલી જાઓ અને વિચારો કે મેં કોઈ જ કર્યું નથી

મહાભારતના યુદ્ધની જ્વાલાઓમા ન્યારે ધૃતરાષ્ટ્રના દુર્યોધન જેવા સો પુત્ર ભગ્ન થઈ ગયા, તેના દિલને દુઃખની જ્વાળાઓએ ઘેરી લીધું, આખો અતરવેદનાથી પીગળવા લાગી, ત્યારે મહર્ષિ વ્યાસે અધરાજને એ જ કહ્યું હતું કે રાજન ! ભૂલી જાઓ તે દુઃખભરી વાતને, ભૂલી ગયા વગર તમે આનંદ નહિ મેળવી શકો અર્થાત્ દુઃખમાંથી સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે ભૂલી જતા શીખો તમે ખીજાઓ પર આશીર્વાદ વરસાવ્યા હોય, તેને પણ ભૂલી જાઓ અને ખીજાઓએ તમારા પર ભુલમ કર્યો હોય તો તેને પણ ભૂલી જાવ જીવનમા સુખ લેવા માટે ખીજી શરત છે એ કે વિચારોને વળાંક આપી દો, વિચારોનો વળાંક જીવનને વળાંક (ફેરવવું) આપી શકે છે.

જો શરીરમા કોઈ બોમ્બારી આવી હોય તો એમ ન વિચારશો કે, તે કદી જશે જ નહિ, ક્યારેક સળેખમ થયું હોય તો માણસ વિચારે છે કે તાવ (જ્વર) ન આવે તો ઠીક કદાચ તાવ આવ્યો હોય તો વિચારે છે કે કદાચ ટાઈફોઇડ ન થાય તો ઠીક ! જો પેટમા દુઃખવા આવ્યું હોય તો વિચાર કરે છે કે, એપેન્ડીસા તો નહિ હોય ! હૃદય પર કોઈ દુઃખાવો જણાય તો વિચાર કરવા લાગે છે કે, હાર્ટએટેક (હૃદયરોગ) તો નહિ થાયને ? આ બધા વિચારો દુઃખમા રૂખવાના છે જીવનમા દુઃખ આવે તો દુઃખના સાગરમા ન રૂખો તેમા તરવાની કળા આવવી જોઈએ. જો ખાસી થઈ હોય એમ ન વિચારવું કે, આ ક્ષયનું નિમિત્ત છે એમ વિચાર્યું તો દુઃખના સાગરમા રૂખી ગયા પરંતુ એવું વિચારો કે, ગયે વર્ષે પણ મને

ખાંસી થઈ ગઈ હતી તે પછી દિવસમાં મરી ગઈ હતી, તો આ પણ મરી
જશે. આ જ વાત તાર અને અન્ય રોગો સંબંધમાં લાગુ પડે છે.

તે ખાંસી સાથે જ ક્ષયરોગનું નિમજ્જન લઈને આવી હોય તો તન
પર ચિંતાને સત્તા હરવા દો. આ ? તો ચિકિત્સા (સારવાર-નિદાન)નું
વિદ્યાન ક્ષય ઉપર પણ વિજ્ઞ મેળનાં શૂકયુ છે. તે સાથે જ મૃત્યુ જ
આવી પહોંચ્યું હોય તો લાગીને ક્યાં જશો ? તેનું પણ હસતાં હસતાં
સ્વાસ્થ્ય કરે. વીર અને બહાદુર માણસો મોતથી ગભરાતા નથી. તેઓ તે
મેડિજ-નિસ્તરા. બાંધીને હમેશાં તૈયાર જ રહે છે. તે બાવતા જ કૂંડીને
તેની ગાદીમાં એવી રીતે બેસી જાય છે કે જાણે માતાની ગાંઠમાં બેસી ગયા
હોય. વિચારોને ફેરવતા શીખો તો સુખ તમારી પાસે જ છે. કાઈ ઘટનાને
અહમ્મવાની તાકત બખારમાં નથી. પરંતુ તેની પાછળના વિચારોના પ્રવાહને
અને બદલાવી શકો છો. કહ્યું છે—એક વાઈને એકો એક પુત્ર
છે તેણે સારી રીતે કાળાબો છે. દુનિયા રૂપિયા પાણીની જેમ વાપરી નાખ્યા છે.
અમેરિકા સુધી તેને કોઈ અભ્યાસ અથવા મોકલ્યો છે. હવે ફેરવણી લઈને
તે અપારે પાણે કરતો હતો ત્યારે અત્યાપિતાના મનમાં નવી કહ્નનાની લહેરો
ઘેરાય લાગી. ક્યારે જ નોઈને તેના લગ્ન કર્યા તમે પણ એ જ વિચારો
છો કે છોકરો. હોશિયાર થઈ ગયો છે. હવે તેને લગ્નમંત્રીથી જોડી દેવા
જોઈએ. પરંતુ એ જ કાઈ વિચારો નથી કે મુનિ પધારે તો જીવનનું
કલ્યાણ કરવા માટે તેને અગવળી દીક્ષા આપવી હતી.

પુત્ર અમેરિકાથી આવ્યા પછી પિતાએ તે પુત્રનું લગ્ન કર્યું તથા
તેમાં દિલ ખોલીને ખચ કર્યું અને ત્યાં મનમાં કારે ઉમંગ પણ હોય છે
કે એ વધારાથી વરપોડે કાઢીને કે પ્રમમલવાદના બધા માણસો તે
નોઈને સ્થિત થઈ જાય. ત્યાં તો હસવાની બાબત હોય છે. રોવાની વાત
તો સામાજિક રૂઢિ પલ ખાનિક કાર્યો માટે અપારે કાળો (ડીપ) કરવામાં
આવે છે ત્યારે માફ રાખે છે. એ વખતે દુઃખો અને સઘટેલું માફ આવે
છે. અરુ, મારે વાતને જવાબે લાંબી કરવી નથી.

પુત્રના લગ્ન થયા અને જ મહિના પછી ન થયા, ત્યાં તો પુત્ર અને
પુત્રવધૂએ નવું ઘર વસાવ્યું. આ એક ઘટના છે. આ ઘટના પરથી તમે
કુખ અને સુખ અને અનુભવી શો છો. દુખને કહવાનું તો સૌ કાઈ
જાણે છે. ઘેર ઘેર તે વાતને કહેવા કરે છે કે મલુ ખરાબ થયું મે

દીકરાને એટલો લણાવ્યો કે તેની પાછળ હજારો રૂપિયાનું ખર્ચ કર્યું. તેના લણતરમા પાણીની જેમ પૈસા ખરચ્યા અને આજે વહુ આવતાં જ તે, મારાથી જુદો થઈ ગયો તે ચડિકા જ એવો આવી છે.

આ તો દુઃખાનુભવની વાત કરી, હવે તમને એ પણ બતાવું કે, આ ઘટનાથી તમે સુખ પણ મેળવી શકો છો. હવે જો તમે એવું વિચારો કે, સારું થયું, એટલી ઉપાધિ મારા માટેથી ઓછી થઈ અલગ થવાથી તેને પોતાની જવાબદારીનું ભાન થશે અને ઘર ચલાવવાની અક્કલ આવશે. મારી નજર સામે જ તે પોતાના પગ પર ઊભો રહેતો થઈ જશે ખીજી વાત એ કે, જો તેને પુત્ર-પુત્રીઓ થાય તો તેમને પણ મારે જ સંભાળવા પડત તેમને લણાવવાગણાવવા, સગપણલગ્ન કરવા, વગેરે જવાબદારીઓ મારે શિરે જ આવત એટલે હવે હું એ બધી જવાબદારીઓથી મુક્ત થઈ ગયો છું.

વિચાર બદલ્યો તો દુઃખ ગયું અને સુખ આવ્યું વાસ્તવમાં 'જેવી દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ' જેવી દૃષ્ટિથી તમે જોશો તેવી વસ્તુ તમને મળશે ઘટના એક જ છે પહેલા તમને દુઃખ ને દુઃખ જ મળતું અને જ્યારે વિચાર પલટાયો ત્યારે દુઃખની જગ્યાએ સુખ આવી ગયું.

એવી જ એક ઘટના મારા જીવનની પાસે આવી હતી વાત મુબઈની છે કોટમાં મારું ચાતુર્માસ હતું ત્યાં એક બહેન આવો તેનું નામ કચનબેન હતું એકવાર તે, તેના મનની અતરૂવ્યથા મારી સમક્ષ રજૂ કરતા બોલી- 'ગુરુદેવ, મારું સર્વસ્વ લૂટાઈ ગયું છે પતિ દેવલોક પામ્યા, એક દીકરો હતો, તે પણ કુદરતે છીનવી લીધો એક દીકરી છે, તે તો સમુદ્ર પાર મોખ્યાસા (આફ્રિકામાં) ગેદી છે મારી જિંદગી સર્વ તરફથી સૂની છે'

મે કહ્યું-બહેન, પ્રકૃતિના આ નિયમને બદલવાની કોનામાં તાકાત છે? તેને નથી તો તમે બદલી શકતા કે નથી હું બદલી શકતો પરંતુ હા, થોડી દૃષ્ટિ બદલો તો આ દુઃખમાંથી તો તમે સુખ મેળવી શકો છો પુત્રના અભાવનું તમને દુઃખ છે, પરંતુ જેટલા લોકો પુત્ર-પુત્રીઓવાળા છે તેઓ બધા શું સુખો છે? જરા સમજ તરફ જુઓ, તો તમને ખબર પડશે કે, દીકરા-દીકરીઓવાળા અદર ને અદર આનુઓ સાર્યા કરે છે ખીજી બાજુ, પુત્ર પ્રત્યેની તમારી જવાબદારીઓ પણ ઓછી નહતી તેને લણાવવો, ગણાવવો, સગપણ-લગ્ન કરવા, એ બધું તમારે કરવું પડત તે બધા કર્તવ્યોથી તમે મુક્ત થઈ ગયા છો પહેલા, પુત્રનું સુખ હતું તો હવે

ખાસી થઈ બઈ હતી તે પછર દિવસમાં મરી ગઈ હતી, તો આ પક્ષ મરી નહોતો. આ જ વાત વાવ અને અન્ય રોગો સંબંધમાં લાગુ પડે છે.

તે ખાસી સાથે જ કુખરોગનું નિમગ્ન સર્જન બાવી હોય તો મન પર ચિંતાને સ્થાવર કરવા થોડાં આગે તો ચિકિત્સા (સ્વાસ્થ્ય-નિદાન)નું વિજ્ઞાન ક્ષમ કાપર પક્ષ વિજ્ઞાન મેળવી ચૂક્યું છે. જો સાથે જ મૃત્યુ જ બાવી પહોંચ્યું હોય તો લાગીને કંઈ જાણી શકાય નહીં. તેનું પક્ષ હસતાં હસતાં સ્થાવર કરે. વીર અને બહાદુર માણસો મોતથી જબરતા નથી. તેઓ તે બેદિગ્ન-મિસ્ત્રાના બાવીને હમેશાં તૈયાર જ રહે છે. તે આવતાં જ ફરીને તેની બેદિગ્ન બેદિગ્ન રીતે બેદિગ્ન ભવ ઇ કે જાણે માતાની બેદિગ્ન બેદિગ્ન મથા હોય. વિચારને ફરવતાં થોડાં તો સુખ તમારી પાસે જ છે. મોઈ પદનાને બેદિગ્ન વાતવ અમારમાં નથી. પરંતુ તેની પાછળના વિચારોના પ્રવાહને જામે બેદિગ્ન સુખો છોડે કંઈપણ કરો—એક બેદિગ્ન એકો એક પુત્ર છે. તેણે સ્વરી રીતે બેદિગ્ન છે. દળરો રૂપિયા પાણીની જેમ વાપરી નાખ્યા છે. અમેરિકા સુધી તેને કૃત્ય અભ્યાસ અર્થે મોકલ્યો છે. હવે ફેળવણી બેદિગ્ન તે બેદિગ્ન પાછો ફરતો હતો ત્યારે માન્યપિતાના મનમાં નવી કંઈપણની લહેરો ઘેરના લાગી. સારુ ધર બેદિગ્ન તેના લગ્ન કરી તમે પક્ષ એમ જ વિચારો છો કે હોરો. હોરિયાર થઈ ગયો છે. હવે તેનું અભ્યાસથી થોડી દેવો બેદિગ્ન પરંતુ એમ મોઈ વિચારો નથી કે યુનિ પધારે તે જીવનનું કંઈપણ કરવા માટે તેને અગવડી દીધા અધવડી દેવી.

પુત્ર અમેરિકાથી આવ્યા પછી રિતાએ તે પુત્રનું લગ્ન કર્યું તથા તેમાં દિવસ બેદિગ્ન ખવડ કર્યું અને ત્યાં મનમાં બારે ઉમર પક્ષ હોય છે કે એવ બામધુમથી વરણોગ કાદીએ કે પ્રમદવાદના બંધા માણસો. તે બેદિગ્ન ને ચક્રિત થઈ નહ. ત્યાં તે હસવાની માબત્ત હોય છે. રેવાની વાત તો સામાન્ય રૂ. પક્ષ માનિક કાર્યો માટે બેદિગ્ન કાર્યો (રીપ) કરવામાં આવે છે ત્યાં માદ રાખે છે. એ વખતે કંઈક બેદિગ્ન અને સંસ્કૃત માદ બેદિગ્ન છે. બેદિગ્ન, મારે વાતને વધારે લાગી કરવી નથી.

પુત્રના લગ્ન થયા અને જ મહિના પક્ષ ન થયા ત્યાં તે પુત્ર અને પુત્રવધૂએ નવું ધર વસાવ્યું. આ એક બેદિગ્ન છે. આ બેદિગ્ન પરથી તમે કુખ અને સુખ અને અનુભવી થોડાં છે. કુખને કંઈવાનું તો સો કંઈ જાણે છે. ધેર ધેર તે વાતને કહેવા ફરે છે કે પક્ષ અગમ થયું મે.

મે તેને મારો પુત્ર માની લીધો. જ્યારે હું કોઈ સારી વસ્તુ બનાવું છું ત્યારે તેને આપ્યા વિના હું ખાતી નથી.

મે કહ્યું ‘ બહેન, તમારી સમતાની સાધના સાચે જ ધન્ય છે. શત્રુને પોતાનો પુત્ર માની લેવો એનાથી વધારે સફળ સાધના બીજી કઈ હોઈ શકે ?’

હા, તો કહેતો હતો તે બહેને વિચારને વળાંક આપી દીધો, ત્યારે જ તે દુઃખના દરિયામાંથી સુખ અને આનંદના મોતી મેળવ્યા પછી કદી પણ તે, પુત્રને માટે રડી નથી.

વાસ્તવમાં, સુખ બીજું શું છે એ તો આપણા મનનું જ પ્રતિબિંબ ! આપણે જેને ચાહીએ છીએ તે સુખ છે અને જેની પ્રત્યે નફરત કરીએ છીએ તે દુઃખ છે એક માણસ પોતાને ઘેર જવા માટે ઉત્સુક હતો. તે બોલ્યો—‘ મને છ મહિના થઈ ગયા, છતાં ઘેર જ જવા પામ્યો નથી ’ રસ્તામાં જ્યારે તે તેના બીજા એક મિત્રને મળ્યો, તે મિત્ર બોલ્યો—‘ યાર, હું તો બહુ જ દુઃખી છું. છ મહિનાથી ઘરની બહાર જ નીકળ્યો નથી ’ હવે તમે જ કહો, કે સુખ કયા છે ? ઘરની અંદર કે ઘરની બહાર ?

ખરેખર, સુખ એ આપણા મનની કલ્પનાઓ છે અને આનંદ એ આત્માનો સ્વભાવ છે. મનને વળાંક આપો, મનના વિચારોને ફેરવો, તો આનંદનો સાગર આપને પ્રસન્ન કરતો દેખાશે તે દૂર નથી, આપની અંદર જ છે. અતરપટ બોલો અને ગુરુદર્શન પામો.

ૐ શાન્તિ:

સૌરાષ્ટ્ર સ્થાનકવાસી જૈનવાડી,
નગરશેઠનો વંડો,
અમદાવાદ

સ્વતંત્રતાનું સુખ જીજી તરફ, તમે એકલાપણુ કેમ અનુભવો છો ? સમાજનાં સમર્થાં બાળકો તમારા જ છે સમાજની સમગ્રી મહેનોને પોતાની મહેનો મનાવી શ્યો અને તેણે કમું પણ એમ જ

વસ્તુતે તે દિવસથી તેનાં આંસુઓનું અન્ય પ્રસન્નતાએ લઈ લીધું હતું પોતાના કુખને સેવાએ જુલાવી દીધું હતું સેવાની સાથે તે મહેનની સમતાની વાત તે દિલને વિગળાવી દે તેવી છે જ્યારે વિચારોમાં નવું પરિવર્તન થાય છે ત્યારે વિષમતામાંથી સમતાનો સ્રોત વહે છે એ વાત પણ તેણીનાં મહેને જ સાંભળી શ્યો તેણે એકવાર કહ્યું હતું -

શુરેન્દ્ર ! હું સદામા નિવાસના ચોથે માથે રહું છું

એકવાર માથે નાનો પુત્ર એમેરીમાં રમતો હતો. હું ચેટલી બનાવતી હતી તે એમેરીની નળી પર ચડીને નીચે જોવા લાગ્યો. એટલામાં પાંચેરીનાં છોકરાએ રમતાં રમતાં પાછળથી તેના બંને પગ ઉપાડ્યા તે કાળુ મુઠાળી ધક્કા કરતો નીચે પડ્યો. નીચે પડતાં જ એક ચોસ નીકળી ચોસ સાંભળીને હું મહાર ખાવી ત્યાં સુધીમાં તે ખેલ ખલાસ લઈ ગયો હતો. હું દેખીને ત્રિે ગઈ ત્યાં દસનાં બોલતાં રમકડાંની જગ્યાએ સોદીવી ભરેલી એક લાસ પાં હતી. એ દેખીને મારું હૃદય ધૂસકે ધૂસકે રહી પડ્યું મારું સ્વસ્ત લૂટાઈ ગયું હતું પરિણે ગયા તેા તેની બા એક ખાસ હતી. પરન્તુ તે પણ ખા ? પોતાની રક્તી માતાને છાંડીને, મેણે નાણે ક્યાં ગાળ્યો ગયો હતો ?

જેર કેટલાક દિવસો વીત્યા મારી બીજી પોસણે એક દિવસે મને કહ્યું કે બા છોકરાએ તારા ફૂલ જેવા બાળકનો મારણ લીધો છે ત્યારે મેં પોસણ જાઈને કહ્યું કે મહેન મારા નસીબમાં બાળક હોત તો જામ કેમ જાત ? પરન્તુ જ્યારે તે બાળક, તેનાં કપડાં અને રમકડાં જ્યારે જ્યારે મારી આંખ સામે આવે છે ત્યારે ત્યારે મારી આંખો આંસુથી બીજાઈ જાય છે અને વિચારુ છું કે હવે મને બા ફૂલ પહેરાવું બા રમકડાંથી હવે મેણે રમી ?

એક દિવસ હું તે રમકડાં અને કપડાં લઈને પોસણમાં ગઈ ત્યાં એક બાળક રમતું હતું તેને વહાલથી મેં જોણામાં લેવાવ્યું અને મારા બાળકનો પોસણ તેને પહેરાવી દીધો. રમકડાં પણ તેને આપી દીધાં. અને કહ્યું -
તે તો ગયો, પણ આજથી તું જ મારો પુત્ર છે અને તે દિવસથી

મે તેને મારો પુત્ર માની લીધો. જ્યારે હું કોઈ સારી વસ્તુ બનાવું છું ત્યારે તેને આપ્યા વિના હું ખાતી નથી.

મે કહ્યું ‘ બહેન, તમારી સમતાની સાધના સાચે જ ધન્ય છે. શત્રુને પોતાનો પુત્ર માની લેવો એનાથી વધારે સફળ સાધના બીજી કઈ હોઈ શકે ?’

હા, તો કહેતો હતો તે બહેને વિચારને વળાંક આપી દીધો, ત્યારે જ તે દુઃખના દરિયામાંથી સુખ અને આનંદના મોતી મેળવ્યા પછી કદી પણ તે, પુત્રને માટે રડી નથી.

વાસ્તવમાં, સુખ બીજું શું છે એ તો આપણા મનનું જ પ્રતિબિંબ ! આપણે જેને ચાહીએ છીએ તે સુખ છે અને જેની પ્રત્યે નફરત કરીએ છીએ તે દુઃખ છે એક માણસ પોતાને ઘેર જવા માટે ઉત્સુક હતો. તે બોલ્યો—‘ મને છ મહિના થઈ ગયા, છતાં ઘેર જ જવા પામ્યો નથી ’ રસ્તામાં જ્યારે તે તેના બીજા એક મિત્રને મળ્યો, તે મિત્ર બોલ્યો—‘ યાર, હું તો બહુ જ દુઃખી છું છ મહિનાથી ઘરની બહાર જ નીકળ્યો નથી ’ હવે તમે જ કહો, કે સુખ ક્યાં છે ? ઘરની અંદર કે ઘરની બહાર ?

ખરેખર, સુખ એ આપણા મનની કલ્પનાઓ છે અને આનંદ એ આત્માનો સ્વભાવ છે મનને વળાંક આપો, મનના વિચારોને ફેરવો, તો આનંદનો સાગર આપને પ્રસન્ન કરતો દેખાશે તે દૂર નથી, આપની અંદર જ છે અતરપટ બોલો અને ગુરુદર્શન પામો.

ॐ શાન્તિ

સૌરાષ્ટ્ર સ્થાનકવાસી જૈનવાડી,
નગરશેઠનો વડો,
અમદાવાદ

પેટ ભરો પણ પેટી ના ભરો

(અપરિબદ્ધવાદ)

આજના પ્રયત્નનો વિષય છે “પેટ ભરો પણ પેટી ના ભરો” જીવનની સાથે પેટની સમસ્યા જોડાયેલી છે એટલે જ્યાં સુધી પેટ છે એની સમસ્યાના ઈલાજ લાવવો જ પાડે. કિન્તુ પેટીની સમસ્યા બીજી છે પેટ ખાલી કરો તો એ માગશે પરંતુ પેટી ખાલી કરો તો એ માગવા નહીં જાય.

એકેક વિષય પહેલાં એક ભાઈ મારી પાસે આવ્યા હશેવા લાગ્યા મદ્યપાન પેટ માટે પેટી ભરતી છે પેટી ખાલી કરો તો પેટ પણ ખાલી જ રહેશે. પરંતુ એમની આ દલીલ મને ઠીક લાગતી નથી. મેં કહ્યું પેટી ખાલી હોવાની સ્થિતિમાં પણ પેટ તો ભરી રહ્યો છે એ સત્ય-અર્થિજ્ઞા પાસે જ્યાં પેટીઓ ભરી હતી, જતાં પેટ ભરવાની સમસ્યા એમની સામે હતી જાણી નહતી. પણ જાને પખીઓ પાસે પેટીઓ જ્યાં છે ! જતાં પેટ તો ઠાઈતું ખાલી રહેતું નથી. એ તો ફક્ત પેટ ભરે છે પેટી ભરતા જોવામાં આવ્યા નથી. એક માનવી સામે લીલાકાળ માર્ગનો અડતો પડ્યો છે એ તો એના પેટમાં સમાશે તેટલું જ ખાશે. પરંતુ માનવી જાને આ દલીલ રાખતો નથી એ પેટ તો ભરે જ છે સાથે પેટી પણ ભરવા માટે છે. ખરો વાર એવું સાંભળવામાં આવ્યું છે કે અમુક વ્યક્તિ એક પરિવારમાં વળી સુખી રહ્યો સાથે ખાધુ-પીધુ પરંતુ એક દાંડા એ જ સમજાવે એની તિમેરી પર દાંડ મારી આપ્યો ગયો. પેટી ભરવાની બદ-માર્ગે મનનવાળો કચરી નાખી છે.

તથાપિ પેટની સમસ્યા બધાની સાથે છે એટલે જ એક વિચારો

કહ્યું છે, કે પેટ ન હોત તો માનવ ઈશ્વર હોત. સૂર્ય પણ ગોળ છે, ચંદ્ર પણ ગોળ છે અને લોટની નાની રોટલી પણ ગોળ છે. પરંતુ સૂર્ય અને ચંદ્રની અપેક્ષાએ રોટલાને વધુ લોકપ્રિયતા સાપડી છે. ચંદ્રની શાત, સિન્ધુ આદની કવિઓની કાવ્યભૂમિ રહી છે કિન્તુ એનો ઉદય ચક્રવાક (એક જાતનું પક્ષી) માટે દુ ખપ્રદ જ બને છે કમળ એને જોઈને પોતાની બધી હાસ્ય છટા ભૂલી જાય છે એટલે જ ચંદ્ર પણ સમસ્ત વિશ્વનું પ્રીતિપાત્ર બની શક્યો નથી ખીજી બાબુ સફર ડિરેક્ટરી મૂર્ચ અધિકારની સામે બાથ ભીડી સ સારને નવપ્રકાર આપે છે તથાપિ એનો ઉદય ઘૂરડ માટે સકલ-પૂર્ણ છે કારણ કે સૂર્યના ઉદયનો સાથે જ ઘૂરડ પોતાની આખોની રોશની ખોઈ બેસે છે પરંતુ પેયો નાનો-શો રોટલો સારીય દુનિયા માટે પ્રિય બન્યો છે

એક સમ્રાટ છે, એના કાપાગારમા જવાહીરોની થપ્પીઓ જામી છે, પરંતુ એ પણ દસ વાગતા ધડે ના રોટલાને જ યાદ કરે છે આજ સુધીના ઇતિહાસમા કોઈ પણ સમ્રાટ તેમ ચક્રવર્તીએ મોતી અથવા હીંગનો રોટલો ખાધો સાબળ્યો નથી. તમને જો કોઈ પૂછી બેસે કે તમારે મોતી જોઈએ છે કે જુવાર ? તો આ બન્નેમાંથી તમે શું પસંદ કરશો ? કદપના કરો, એક ભાઈએ તમને કહ્યું ‘ મારી પામે એક મણ જુવાર છે અને પાંચ અસલી મોતી છે તમે ચાહો તે લઈ શકો છો ’ તમારા હાથ કઈ બાજુ લખાશે ? જલ્દે તમે ન બોલો પરંતુ આવો પ્રસંગ ખરેખર જ આવી પડે તો તમારો હાથ પેલા મોતી તરફ જ લખાશે પરંતુ માનવસમાજના પાપોથી એ પ્રવૃત્તિ રૂઢ બની ગઈ અને માનવીના અશુભ વિપાકોદયને કારણે દેશમા વ્યાપક દુષ્કાળ પડ્યો. અન્નના અભાવે માનવીનાં જીવન સૂકા રૈગિસ્તાન (રણ) જેમ ઝૂરવા લાગ્યા ચારેય બાજુ અન્ન માટે પોકાર થવા લાગ્યા. દીકરી એક વાડકો મોતી ભરીને પોતાના પિતાને ઘેર પહોંચે છે અને અશ્રુ-ભરી આંખોએ બોલે છે ‘ પિતાજી, નાના બાળકો અન્નાભાવે તરફડી રહ્યાં છે હું પિતાને દારે આવી છું આ મોતી ભરેલો વાડકો તમે રાખો અને આને બદલે એટલા જ માપમા મને જુવારના દાણા આપો પુત્રીની ડરુણ કહાણી સાલળી પિતાનું હૃદય ઊભરાઈ આવે છે અને ડરુણ સ્વરે કહે છે ‘ બેટી, આવા મોતી ભરેલા બે વાડકા તું લઈ જા અને કયાયથી એક વાડકો જુવાર તું જ લાવી આપ ’

આવા વિકટ સમયે જો કોઈ આપને એમ કહે કે અમારી પાસે એક

એળી બુધારની છે અને બીજી છે મોતીની તમે ચાહો તે લઈ શકો છો. હવે તમે જાણો મોતી બુધાર કે મોતી? બુધાર" (સહ્યામાંથી આવ્યા આવે છે) આજ સમયે બુધાર જ મોતી પસંદ કરીશું અને તમે તો અહીં ને અહીં જ મદદી ચલાવો (સહ્યામાં દર્પણની લહેર)

હા તો મનવીનું જીવન મોતીઓનું નહીં પણ અનંતના દાણાનું છે. દીરા અને મોતીના અંશરે દુનિયાને એક પણ જાદુથી મરો નહીં જિંદગી અનંતના અંશરે હવે મનવીઓ પુણ્યપુણ્યે ધર્મમાર્ગ ગયા છે પેટમાં શેટકો (ધન) વધ્યો છે એટલે ધનની વાત પણ ચાલુ આવશે. ભારતીય પ્રમોન સતો કહેતા

મૂલે શ્રમ જ હોય ગોવાલા
યહ કો કંઠી મૌર યહ સો માલા ।

પેટમાં ઉદરમાં ફૂટી રહ્યા છે એવા સમયે નો સ્વામાચિને ઉપદેશ દેવામાં આવે તો કેટલી અસર થશે એવી? જુઓને પહેલાં શેટકો આવે પછી જ ધનપટેશ કારણ કે ધનમાં પાણી પૂરું ભર્યું હશે તો જ તે સ્થિર રહી શકે છે અને એમાં આવડું પ્રતિબિંબ પણ નેહીં ચકાસે છે પરંતુ તે નો અપૂરો દોષ અને પાણી અસિંધર દોષ તો આવડે આવડું પ્રતિબિંબ મીઠું મીઠું નેહીં સમજાવે નહીં એ જ પ્રમાણે આવડે બીજાને ઉપદેશ આપીએ છીએ પરંતુ સાંભળનારનું મન નો મિથર ન દોષ તો એમાં આવડું સ્વતંત્ર પ્રતિબિંબ નહીં પડે શકે અને આવડું વાત એવા મનમાં બેસી શકે નહીં અને જ્યાં સુધી તન મિથર ન દોષ ત્યાં સુધી મન પણ સિંધર રહી નહીં શકે તન અને મનનો મિથરના આટ પેટની સમસ્યાનો હોય પ્રથમ થશે જરૂરી છે મુદ્દની ઉપદેશો મનમાં સ્થિરતા આવી શકે છે અને ત્યારે જ મર્મ-સ્વર એવામાં સાંભળી શકાય છે

પે જ્યારે મુદ્દાની દોષ છે ત્યારે મુદ્દા પણ અનાચાર તરફ યેટ મો છે સરોનરે એક કવિ કહે છે —

સુમુલિંગ કિ ન કરોતિ પાપમ્ ।

નિષ્કામાં એક કવિ કહે છે મુજ (સુમુલિંગ) ન કારતી દોષ જનક તરે જ્યાં દોષ છે અને મન અન્ય કોઈ આવડી વસ્તુ ન મળે તે મુજર્જિત ન માનના કારણે પ્રથમ મુદ્દા જ છે અને પોતાની

અન્યાઓ પર ઝાપટ મારે છે અને સર્પિણી જ્યારે પ્રસવપીડાથી પીડાય છે અને અન્ય કશો શિકાર એને ન મળતા એ ભૂખી બાપડી નવખત નાગ શિશુઓને જ ભરખી જાય છે

આ તો થઈ પશુજગતની વાત, જે અસભ્યતા અને અસરકારિતા માટે બદનામ છે પરંતુ સભ્યજગતનો માનવી પણ જ્યારે ભૂખ-પીડાથી પીડાતો હોય છે ત્યારે એ પણ સભ્યતા ને શિષ્ટતાની પોથીને એક બાજુ ફેંકી દે છે.

છપ્પનિયાનો દુકાળ, એ દુકાળની કૂર કહાણી છે જનતા અન્નના દાણા દાણા સારુ તડપા રહી હતી અન્નાભાવે મનુષ્યોના શબો રમતાઓ પર ખડકાઈ રહ્યા હતા. મેવાડની આ વાત છે એક કૃશકાય મહિલા આગણે એસી ધાનના દાણા શોધી રહી હતી એના ચાર બેટા, જે અનાજના અભાવે સૂકાઈને કાટા બની ગયા હતા, ‘રેટલો-રેટલો’ ની બૂમ પાડતા માની છાતીએ વળગી રહ્યા હતા. એમને પુચકારતી મા કહેતી ‘બેટા, હમણું રેટલો આપુ છુ.’ પણ ધરમા લોટની એક ચપટી પણ નહોતી ત્રણ ત્રણ દિવસથી ચૂલો ઠંડો પડ્યો હતો, વાસી રેટલા પણ ખલાસ થઈ ગયા હતા. મા ભીડીને બહાર ગઈ. ઘોડાની લાદમા મકાઈના દાણા દેખાતા હતા એના મને એ લેના એકવાર તો ઈન્કાર કર્યો પરંતુ પેટમા જલતી જવાલાએ હાથને લખાયા અને એ એક એક દાણો વીણીવીણી પાણીમા ઘોવા લાગી. અચાનક એ જ વખતે એક આદમી ત્યાંથી પસાર થયો. એની નજર એ માણ પર પડી એ બોલ્યો “આ શુ કરી રહ્યા છો માણ?” આખોમા રહેલા આંસુ લૂછતી એ બોલી. “પેટમા ભભૂકી રહેલા અગ્નિને શાત કરવા શુ નથી કરવું પડતું લાઈ? તમારા દિલમા કંઈક કરુણા-દયા હોય તો આ કરમાઈ જતા મારા બે બાળકોને ખરીદી લઈ જાઓ માની પાસે એ કાન નથી જે ભૂખ્યા બાળકોનું કરુણ રુદન સાલળી શકે” માણને એ દ્રોમળ હૃદયી વ્યક્તિએ બે રૂપિયા આપ્યા અને બાળકોને પોતાની સાથે લઈ ચાલ્યો.

બે રૂપિયા વડે પાંચ દિવસ નીકળ્યા પરંતુ આખરે દૂધમુખી એક શિશુએ રેટલાના લાખ ચિત્કાર સાથે સંતાને માટે પોતાની આખો ખીડી લીધી મા આખોય દા’ડો રડતી રહી ખીજે દિવસે એની પેટ-જવાળા ફરી ભભૂકી ભડી એણે વિચાર્યું ‘હવે તો આ મરી ચૂક્યો છે, શા માટે એનાથી જ પેટની આગ શાત ન કરી લઉં?’ અને એણે અગ્નિ ચેતાવ્યો માના

ઝેળી જુવારની છે અને બીજી છે મેતીની તમે ગાદો ત લઈ શકો છો હવે તમે શુ સેરો જુવાર કે મેતી ! જુવાર " (સપ્તમથી અવાજ આવે છે) આવા સમયે જુવાર જ લેવાતું પસંદ કરીશું અને તમે તો જાહી ને જાહી જ મઘી ગયા. (સપ્તમી હાથની લહેર)

હા તો માનવીનું શુવન મેતીએનું નહીં પણ જાનના દાણાનું છે. હીરા અને મેતીના અભાવે દુનિયાતો એક પણ જાહી મરણ નહીં કિન્તુ જાનના અભાવે હમણે માનવીએ મૃત્યુમુખે ધોધાઈ ગયા છે પેટમાં શેરમે (ધાન) પડ્યો છે એટલે ધમની વાત પણ યાદ આવશે. ભારતિય પ્રાચીન સત્ય કહેતા

મૂલે મયમ ન હોય ગોવાસા
યદ્ય હો કંઠી ચીર ચદ્ધ સો ધાસા ।

પેટમાં ઉત્તરમાં ફી રવા છે એવા સમયે નો સામાયિકતો ઉપરેક દેવામાં આવે તો ઝેલી અસર થશે એવી જૂખાને પહેલાં શરમે આવે પછી જ ધર્મપરેક કાચુ કે ધાતમાં પાણી પૂરુ લખું હશે તો જ તે સ્થિર રહી શકે છે અને એમાં આપણુ પ્રતિનિધ પણ એઈ સકાય છે. પરંતુ તે નો અધરો હેમ અને પાણી અસ્થિર હેમ તો આપણે આપણુ પ્રતિનિધ રીક રીક નેઈ સકાએ નહીં એજ પ્રભાવે આપણે બીજાને ઉપરેક આપીએ છીએ પરંતુ સાંભળનારનું મન નો સ્થિર ન હેમ તો એમાં આપણુ ચાતું પ્રતિનિધ નહીં પડે શકે અને આપણી વાત એના મનમાં મેસી શકશે નહીં અને ન્યાં સુધી તન સ્થિર ન હેમ ત્યાં સુધી મન પણ સ્થિર રહી નહીં શકે તન અને મનનો સ્થિરતા માટે પેટની સમસ્તતા ઉચ્ચ પ્રથમ કથો જરૂરી છે કુદરતી ઉપસાવિ યનાં મનમાં સ્થિરતા આવવી શકે છે અને ત્યારે જ ધમ-અર એવામાં સાંભળી શકાય છે

પરંતુ આપણે કુદરતી દેવ છે ત્યારે શુદ્ધિ પણ અત્યાર તરફ રોક મો છે હમણે એક મિત્ર કહે છે—

પુમુસ્થિત્વં કિં ન કરોતિ પાપમ્ ।

નિષ્કામાં એનું કમુ પાપ છે ૭૭ બૂખ (જુમયા) ન કાવતી દેવ હતા ત્યારે બૂખી દેવ છે અને એને અન્યથ કઈ અધરની વસ્તુ ન મળે તો બૂખપીડિત એ માતાનો સ્વરોષ પ્રેમ બૂધી બળ છે અને પોતાની

અચ્ચાઓ પર આપટ મારે છે અને સર્પિણી ન્યારે પ્રસવપીડાથી પીડાય છે અને અન્ય કશેા શિકાર એને ન મળતા એ ભૂખી આપડી નવમત નાગ શિશુઓને જ ભરખી જાય છે

આ તો થઈ પશુજગતની વાત, જે અસભ્યતા અને અસરકારિતા માટે બદનામ છે પરંતુ સભ્યજગતનો માનવી પણ ન્યારે ભૂખ-પીડાથી પીડાતો હોય છે ત્યારે એ પણ સભ્યતા ને શિષ્ટતાની પોથીને એક બાબુ ફેંકી દે છે.

છપ્પનિયાનો દુકાળ, એ દુષ્કાળની કૂર કહાણી છે જનતા અન્નના દાણા દાણા સારુ તડપા રહી હતી અન્નાભાવે મનુષ્યોના શબો રસ્તાઓ પર ખડકાઈ રહ્યા હતા. મેવાડની આ વાત છે એક કૃષકાય મહિલા આગણે એસી ધાનના દાણા શોધી રહી હતી એના ચાર બેટા, જે અનાજના અભાવે સૂકાઈને કાટા બની ગયા હતા, 'રોટલો-રોટલો' ની બૂમ પાડતા માની છાતીએ વળગી રહ્યા હતા. એમને પુચકારતી મા કહેતી 'બેટા, હમણા રોટલો આપુ છુ.' પણ ધરમા લોટની એક ચપટી પણ નહોતી ત્રણ ત્રણ દિવસથી ચૂલો ઠંડો પડ્યો હતો, વાસી રોટલા પણ ખલાસ થઈ ગયા હતા. મા બેટાને બહાર ગઈ ઘોડાની લાદમા મકાઈના દાણા દેખાતા હતા એના મને એ લેવા એકવાર તો ઈન્કાર કર્યો પરંતુ પેટમા જલતી જવાલાએ હાથને લખાવ્યા અને એ એક એક દાણો વીણીવીણી પાણીમા ધોવા લાગી. ખરાખર એ જ વખતે એક આદમી ત્યાંથી પસાર થયો. એની નજર એ માણ પર પડી એ બોલ્યો "આ શુ કરી રહ્યા છો માણ?" આખોમા રહેલા આસુ લૂછતી એ બોલી "પેટમા ભભૂકી રહેલા અગ્નિને શાત કરવા શુ નથી કરવું પડતું લાઈ? તમારા દિલમા કઈક કંટુણા-દયા હોય તો આ કરમાઈ જતા મારા બે બાળકોને ખરીદી લઈ જાઓ. માની પાસે એ કાન નથી જે ભૂખ્યા બાળકોનું કરણ રુદન સાલળી શકે" માણને એ કોમળ હૃદયી વ્યક્તિએ બે રૂપિયા આપ્યા અને બાળકોને પોતાની સાથે લઈ ચાલ્યો.

બે રૂપિયા વડે પાંચ દિવસ નીડળ્યા પરંતુ આખરે દુધમુખી એક શિશુએ ગેટલાના લામ ચિત્રા સાથે સદાને માટે પોતાની આખો બીડા લીધી મા આખોય દાડો ગડતી રહી બીન્દિવમે એની પેટ-જવાળા કરી સમૃદ્ધી ભરી એણે વિચાર્યું 'હવે તો આ મગ ચૂડ્યો છે, શા માટે એનાથી જ પેટની આગ શાત ન કરી લઉં?' અને એણે અગ્નિ ચેતાવ્યો માના

હાલે બેગાનુ રાજ એમાં શેઠાવા લાગ્યું ઠીક તેજ વખતે પેસો સત્તમન તાંબી પસાર થયો. આ દસ્ય જોઈ એ તો ખવાફ જ બની ગયો. એણે કહ્યું મા આ શું ? એ બોલી શું કરું પે. માગે છે એને કઈંક તો આપવું જ પડશે. આ રીતે એ બે દિવસ વધુ છરી રાકી ત્રીજો દિવસ બંધો પશુ ધાનનો ફાણો તો એક પશુ મળ્યો નહીં અને બૂખથી તરફડતી એ મૃત્યુ પામી એનો આઠ માસનો નાનો બાળક મૃત માતાનું સ્તનપાન કરી રહ્યો હતો. પશુ એ બિચારાને એની શી ખબર કે માનુ દૂધ તો શું એનું લોહી પશુ ક્યાનુ ન સુકાઈ વૃક્ષ્યુ હતું ?

હા તો જીવન સાથે પેગની સમસ્યા લાગેલી છે એનો ઉકેલ લાવવો જ પડે. તમે તમારુ પર ભરો એમાં જોન ધર્મ ઉન્નકાર કરતો નથી કિન્તુ મનવને દેહ લાવા માત્રથી જ સતોષ થતો નથી એ તો પેરી પશુ ભરવા વાલે છે પેરી ભરીને એ જ્ઞાનક માણે છે પશુ વિચારવાનુ એ છે કે શું પેટ ભરવાથી સાચુ મુખ પામી શકાય છે ? એક વ્યક્તિને દસ રૂપિયા મળ્ય અને એણે એ પેરીમાં બધ કરી મૂક્યા એ અને એક કસ્યુ મારે પોતાના મનમાં પ્રાનદનો ખતુભર કરી લે પરંતુ બીજે મનુષ્ય એ જ્ઞાનદમાં ભાગીદાર બની યકે નહીં બીજી બાજુ જાન્ય વ્યક્તિને દસ રૂપિયા મળ્યા એ એની મીઠાઈ લાવે છે પોતાના નાનાં નાનાં બૂલકાઓને મીઠાઈ આપે છે બધા બાળકો ખુશ થઈને નાચવાડુવા મડિ છે બતાવો રૂપિયા પેરીમાં રાખવામાં આવે છે કે એના ઉપયોગમાં ? નહીંમાં મીઠું મધુરુ જળ છે કિન્તુ એ / નહીં સાગરને તઈ મળે છે યારે એનું એ જ મીઠું પાણી ખાડુ બની જાય છે તે જ પ્રમાણે પેસો પશુ બહાર રહે છે ત્યાં સુધી એ પોતાની મીઠાઈ ધાવે છે ને તિજોરીમાં કેદ થઈ ત્યાં એ પોતાની મીઠાઈ ખાઈ બેસે છે એનામાં જ્ઞાનદને જ્ઞાને તિરસ્કાર અને દેવના કીટાણુ પ્રવેશી તપ છે

હવે હું પૂછું છું કે વિખેરવામાં મુખ્ય છે કે સમૃદ્ધ કરવામાં ? વિરશી સેના રીતિ પ એકઠી થય છે તો દેશવાસીઓના હિસોમાં ભય છવાઈ જાય છે અને મુદનાં વાળા પૈરાવા લાગે છે પરંતુ સેના વિખેરાઈ જાય છે તો જનતાના બધા બાન અને શોક સમાપ્ત થઈ જાય છે એ જ પ્રમાણે જો દાર્દ શત્રુમાં વશ થાય છે ને બીજા તમે છે તો સરકારને લાડીમાન કરવો પડે છે અને કહી કહી તો ઝાળીખાર પશુ જનતાનો સમૃદ્ધ થયે કે બચાવિત થઈ અને જનતા વિખેરાઈ તો શાંતિ રચાય છે

આણુભોખ (એટમોખ) વિજ્ઞાનની સહારક શક્તિનો ચરમ વિકાસ છે. માનવહૃદયની પશુતાનુ નગ્ન પ્રદર્શન છે આજે સમસ્ત વિશ્વમા અસખ્ય માનવીઓ આણુભોખના નામથી ચોકી ભેડે છે એની સહારક કંપનાથી એમના પ્રાણ કંપી જાય છે હવે તો એના પ્રતિકારક શસ્ત્રની પણ શોધ થઈ રહી છે તમને આશ્ચર્ય લાગશે પણ ભારતે એનો પ્રતિકાર શોધી લીધો છે અને હિસાના પ્રતિકારમા ભારત સદૈવ મોખરે જ રહ્યું છે. વધુ સમય સુધી હું તમને મૂલામણીમા રાખવા ઈચ્છતો નથી એ શસ્ત્રનુ નામ છે વિસર્જન-અસગ્રહ માનવસમાજ મોટા મોટા રહેરોમા લાખોની સખ્યામા સગ્રહિત થયો છે, એ જો નાનાં-નાના ગામડા રૂપે વસ્તૃત થઈ જાય તો આણુભોખનો કશો જ ભય રહેશે નહીં કારણ કે કરોડો ઝલરોના ખર્ચે તૈયાર થતો આણુભોખ દસ-પાંચ ઘરો ઉપર નાખવાની મૂર્ખતા કરવા કોઈ તૈયાર નહીં થાય માટે સગ્રહ જ ભયજનક છે એ ભલે પૈસાનો હોય, ધનનો હોય કે પછી જનનો હોય મળ-સગ્રહ પણ તેમ જ દુ ખજનક છે. એક દિવસ પણ જો મળ-શુદ્ધિ ન થઈ શકે તો શરીરમા રોગ પગપેસારો કરી મૂકશે તમે એક દા'ડો રોટલો નહીં ખાવ તો રોગી નહીં બનો પરતુ એક દા'ડો પણ મળ-વિસર્જન ન થયું તો તમે જરૂર બીમાર પડી જવાના એટલે સગ્રહ ન કર્યો તો ચાલશે પણ ત્યાગની તો પ્રથમ જરૂર છે પરતુ આજનો માનવી ત્યાગને સકટ માને છે અને સગ્રહને આનંદ

જીવન છે તો આશિક રૂપે સગ્રહ કરવાનું પણ આવશ્યક બને છે કેમકે વ્યક્તિ પોતાની પારિવારિક જવાબદારી લઈને બેઠો છે એટલે એ દરિદ્રતાપૂર્ણ જીવન વીતાવી શકે નહીં પરતુ એણે કોઈ સીમા-મર્યાદા બાધી લેવી જોઈએ મર્યાદામા રહેલો સગ્રહ જીવનને ગતિ આપે છે પરતુ બ્યારે એ પેલી મર્યાદાનુ અતિક્રમણ કરે છે-લાથે છે, તો એ વિનાશદ્વાર બની જાય છે એ જિનની ગતિ સ્ટીમપાવર (વરાળ) ઉપર આધારિત છે એના વિના એ એક ઈચ્છિ પણ આગળ ચાલી શકશે નહીં જે વરાળ એ ડોલ ટન વજન ભારતના એક ખૂણેથી બીજા ખૂણે લઈ જવાની ક્ષમતા, શક્તિ ધરાવે છે, એ જ વગળ જો લીમીટ (પ્રમાણ)થી વધુ સગ્રહિત થઈ જાય તો એ જ વિસ્ફોટ પણ પેદા કરી શકે છે

મર્યાદાનુ અતિક્રમણ થતા બધી વસ્તુઓ માઠી અસર ઉપજાવે છે ભોજન સમી પ્રાણદાયી વસ્તુ પણ જો મર્યાદા કરતા વધુ સગ્રહિત થઈ જાય છે તો પણ રોગ જન્માવે છે શીતકાળમા ઠંડીથી બચવા સારું માનવીને

ધૂસા (કાંજો)ની નર નર પડે છે પણ ત્વ અથવા વીસપમ્પીસ ધૂસા એકી સાથે એને એકાદી દેવામાં આવે તો રક્ષણ કાળે આવતા એ જ ધૂસા એને શ્વાસ રૂધી નાખશે.

હા તો મારુ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તમારા સમ્રાટ પર તમારો કાળુ હોવો જોઈએ. રીમ (વચન) જેવી મીઠા પણ જો અતિ સમ્રાટિયતા વિરોધાત્મક કારણ અને છે તો તેવી જ રીતે સંપત્તિના પણ જો મર્યાદા કરતાં વધુ સમ્રાટ થઈ જાય તો શું તમારી તિજોરીઓમાં વિરોધ નહીં થાય ? તિજોરીઓમાં કાંઈ કસબ વિરોધ ન થાય પરંતુ સમાજમાં નરર એ થવાનો એક જાણુ અતિ સમ્રાટ થાય છે ત્યારે મીઠા બાજુ બાજુ પણ નરર થવાનો જ !

સમ્રાટ જ જો કરવો છે તો માની જોમ કરો. એક માતા શટલા પડે છે શટલા-શટલીઓ તૈયાર થતાં જાય છે તેમ તેમ એ કમ્પામાં (ગરવામાં) એકી કરતી જાય છે પરંતુ અધારે કુટુંબના માણસો જમવા આવે છે ત્યારે એને ખોલી નાખે છે અને એકી કરેલી શટલા-શટલીઓ એમને પીરસી દે છે એટલું જ નહીં આમ્રાટ કરી કરીને જમાડે છે એ જ પ્રમાણે તમને આવો અવસર મળે છે કે તમે તમારી નૈતિકતા ને પ્રમાણિત સાથે ખનસાય કરી શકો છો. કોય તો એમાં જોન પર્જને કાઈ આપત્તિ નથી. પરંતુ તમારા જ સમાજના કાર્ષિઓ આધિક મુશ્કેલી અનુભવી રહ્યા હોય અને ધાનને એક જાણુ રાખી પેતાની સમસ્ત તમારી સમ્રાટ ઉપરિષત કરે છે અને તમારામાં એનો ઉકેલ લાવવાની ક્ષમતા છે તો તમે પણ તિજોરીઓનાં બાંધમાં દાર મુક્યાં મૂકી દો. પછી કાવિની ચિંતા ના કરશો.

જમઃ સાહે સમ્રાટ ક્યાં દતો પણ ત્યારે ભારત પર દુશ્મણનાં વાદળો ઘેરના સામાં તો એમણે તિજોરીઓનાં તાળાં ખુલ્લાં કરી મૂક્યાં, વર્ષોની ઉપાર્જિત સંપત્તિ દેશનાંધવો મારે લુટાવી દીધી મારે સમ્રાટિય સંપત્તિ સમાજ સ્વરૂપે દેશ સાડુ કે રાષ્ટ્ર સાડુ ઉપયોગી અને છે તો તે તમને નરર સાંતિદાયક / જનશાંતિ નવીતર રૂપ પેટી ભરતા જ ગયા અને એમાંથી એક પેમો પત્ર સમાજ એવાં કાળમાં ન આવ્યો તો એ સંપત્તિ વિપત્તિપ નીતરશે. સમાટ મિત્રદર પડે લીધા ત્યાંથીતો અખંડ (અલસ) રાવ દતો. જે અનુભવ વેપારીએને ત્યાં અનુભવ કાળનાં કાળો રહે છે તેમ સિદ્ધર

પાસે મોતીઓના કાથળા ભર્યા હતા, તો પણ એ પોતાના જીવનમાં એક કશું પણ શાંતિ પામી શક્યો નહીં.

જીવનની સાચી શાંતિ અપરિગ્રહમાં છે. ભગવાન મહાવીરે અઢી હજાર વર્ષો પૂર્વે, ભારતની ક્રોટા-ક્રોટી જનતાને અપરિગ્રહનો માર્ગ બતાવ્યો હતો. આજે પણ વિશ્વને તે જ અપરિગ્રહવાદની જરૂર છે. અપરિગ્રહવાદ બ્યારે આવો જશે ત્યારે પેટી ભરવા કોઈ તત્ત્વ પર થશે નહીં. સચ્ચવૃત્તિ માનવના દિલ ને દિમાગમાંથી નીકળશે ત્યારે જ પરિવારમાં, સમાજમાં, રાષ્ટ્રમાં અને વિશ્વમાં સર્વત્ર શાંતિનો સૂર સંભળાશે.

દિનાક

૨૦ જુલાઈ, ૧૯૫૮.

“જૈન ઉપાશ્રય”

કોટ, મુબઈ-૧

પુસ્તક શું છે ?

૧ પુસ્તક એ મહાપુરુષોના સ્થાયી બનેલા વિચારો છે. પુસ્તક કપી શિક્ષક ચાલુક માયો વિના, ક્રોધના સખત શબ્દો કહ્યા વિના, તેમ જ પૈસા અને વસ્ત્રો લીધા આપણને ઉપદેશ આપે છે.

૨ પુસ્તક એ સંસારસમુદ્રમાં તરતા યુવકને પણ સફેદવાળ વિનાનો અનુભવવૃદ્ધ બનાવી દે છે.

૩ મસ્તિષ્કને તેજસ્વી બનાવવાનો ખીન્ને રસ્તો છે વિદ્યા ભણવી તે મનુષ્યમાં પશુતા પણ છે, અને દેવતા પણ છે. પશુતામાંથી ધોમે ધોમે વિકાસ પામીને એ મનુષ્ય બને છે અને મનુષ્યથી ઉપર જઈને એ દેવપદ પ્રાપ્ત કરે છે. પશુતા પતન છે, અને મનુષ્યત્વ એ ઉત્થાન છે. મનુષ્યત્વના જેટલા સાધનો પશુત્વથી ઉપર ઊઠવામાં સહાયક માનવામાં આવ્યા છે, તેમાં મુખ્ય સાધન શિક્ષા એ મુખ્ય છે. એટલા માટે જેટલા સારા સારા પુસ્તકો વાંચશો, તેટલો દિમાગ અધિક તેજસ્વી બનશે.

આલે તમે વાણી ને સંભળવા આવ્યા છો. વાણી એ માનવ-સૃષ્ટિનો સૌ કરતાં મોટો અમલકાર છે. માનવને પણ-જગતથી જુદી પાંખાર સજ્જિત એ વાણી ન છે. જીવ તો પણઓને પણ મળ્યા છે પણ એ બોલીને પોતાના વિચારો, બીજાની સામે વ્યક્ત કરી શકતા નથી. આપે માનવ પોતાના આંતર-મનના વિચારોને વાણીના માધ્યમ વડે વ્યક્ત કરી શકે છે. જેમ અમૃત દેવોની સપતિ છે તેમ મધુર વાણી એ માનવની સપતિ છે.

વાહ-સજ્જિત આકર્ષિ-કળાતુ એક મુખ્ય કેન્દ્રબિંદુ છે. એમ તો સૌન્દર્યમાં પણ આકર્ષણ છે ને મોં પર આલે તેલું સૌન્દર્ય નીતરી રજી હોય પણ વાણીતુ સૌન્દર્ય આગર તમારી પાસે નહીં હોય તો બીજા બધાં સૌન્દર્ય શિક્ષાં ન રહેશે.

મધુર (મેર) ને પ્રાણિક અપૂર્વ સુદરતા જણી છે. એની એક એક પાંખે એવાં ચિત્રો પુરાવા છે કે જાણે કળાકારે પોતાની જાણે કળા એના પર ન અર્પણ કરી દીધી છે. એ કળાકારની પીછીએ મેર ને રંગ જરી સુદરતા દીધી પણ વાણીની મધુરતા દેવામાં એણે હોય ક્યો છે. આપે કમલનો પણ (રંગ) કાળ છે એટલે શારીરિક સૌન્દર્ય એને મળતુ નથી પણ પ્રાણિકો જીવતો જાડુ-વાણીની સુદરતા-એ પામી શકે છે. એટલા ને માટે કવિશાસ્ત્રો અર કવિઓની કાવ્યસૂત્રિકામાં અમર શર્ષ અમે છે પણ મધુરની સુદરતા કવિકલ્પનામાં અમર શર્ષ રહી નથી. સુદરતાની ઉપમા આપતા શર્ષ એ મધુરને આ ને પસ ત વાદ ક્યો નથી. આપે કુનિવાના શર્ષ પણ ખૂણે સ્વરશબ્દોનો કાનોમાં અધ્યાય છે કે કામલનુ રમરણ થયા વિના રહેતુ નથી જાતે આપણે બોલી બીજી છીએ કે કામલ કૂચી રહી છે.

હા, એક વાત હજુ પણ છે અને તે એ કે રૂપનો જાદુ કાઈ આપણા હાથમા નથી એ તો પ્રકૃતિએ દીધેલ છે એ નિશ્ચિત છે કે કાળી ચામડીને તમે ગોરી નહીં બનાવી શકો લંબેને તમે જોઈએ તેટલો લક્ષ્મ સાબુ ધસી નાખો કે પછી રનો પાવડરના ડબ્બા ખાલો કરી દો, પણ અસુદરને સુદર બનાવવાની તાકાત એ રનો-પાવડરમા નથી પરંતુ વાણી ઉપર તો તમારો અધિકાર છે તમે બોલતા-ચાલતા મધુરતા પ્રસારી શકો છો, સ્વરમા ક્રામળતા ન આવે તો એની કશી ચિંતા નહીં પણ ક્રામળ શબ્દોમા વાત કરશો તો તમે બીજાના હૃદયમા પ્રવેશ કરી શકશો

સાથે જ વાણીથી માનવની પરીક્ષા થઈ જાય છે ચતુર બેનો જેમ કુભારને 'ત્યાં કંઈક ખરીદવા જાય છે ત્યારે પહેલા હાથના ટકોરા વડે ચકાસી જુએ છે કે આ (ધડો) ફૂટેલો છે કે અખડ તેમ આફમી પોતાની વાતોથી એ પ્રગટ કરી દે છે કે એ બુદ્ધિમાન છે કે બેવફૂર ? જીલ દ્વારા શરીરની આતરિક ગ્રંથિતિનું અનુમાન કરી શકાય છે કાઈ રોગી જ્યારે વૈદ અથવા ડૉક્ટર પાસે જાય છે ત્યારે એ (વૈદ અથવા ડૉક્ટર) એને સર્વ પ્રથમ જીલ બતાવવા માટે જ કહે છે જીલ જો ગદી હશે તો એ કહેશે કે તમારું પેટ સાફ નથી તેવી જ રીતે આપણી જીલ જો ગદી છે, એનાથો કંટુ શબ્દો નીડળે છે તો સમજવું કે જરૂર અદર કંઈક ગદુ છુપાયેલું છે

મનુષ્યે બોલવામા પણ વિવેકનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ વાણી દ્વારા મિત્રોની સખ્યા વધારી શકાય છે તેમ વાણી શત્રુ પણ પેદા કરી શકે છે. મનુષ્યે એવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ કે જેથી એની વાણી દ્વારા મિત્રોની જ સખ્યા વધે એની વાણીમા અમૃતધારા હોવી જોઈએ કે જેથી અશાત માનવીના મનનો અગ્નિ પણ શાત કરી દે એ તો સાપ પણ થૂંકે જ છેને ! તેવી જ રીતે વીછી અને છછુદર પણ વેરનું જ વમન કરે છે પરંતુ હે માનવ ! તુ તો સસાગનો સર્વશ્રેષ્ઠ પ્રાણી છે તારી પામે કોઈ આવે અને એને એર જ મળે એ તારી શાનની વિરુદ્ધ છે તારી પામે તો અમૃત છે, તો બોલતી વખતે તારી જીભથી અમૃત-ધાગ જ વહેવી જોઈએ કેઈ તારી પાસે શત્રુતા લઈને આવ્યું હોય તો પણ એ પાછો ફરે ત્યારે મિત્ર બનીને જાય, તમારી મધુર-વાણીની સુદૃઢ છાપ લઈને જ જાય મીઠી વાણીની એમ તો કંઈ જ કીમત નથી પણ એ છે તો મદાન જ જ્યારે કડોર-કંટુ-ભાષા છે સગતી, પણ એનું રૂપ તો ખોટા ગિચ્છા જેવું છે જે ડયાય ચાલતું નથી, તેમ કડોરકંટુ ભાષા પણ કોઈને પ્રિય લાગતી નથી

માળખણમાં આપણી માતાએ આપણી છાત્રને દૂધ વડે ધોઈ હતી તે દૂધે ધોવાયેલી છાત્રને આપણનેથી અપવિત્ર કરેલા નહીં બા છો સે કંઈ મધુ સાકર આરોગી છે પણ વિચારવું તો એ છે કે આટલી સાકર ખાવા છતાં છાત્ર મીઠી થઈ છે કે નહીં ? વાણીમાં બે મીઠાસ ખાવી નથી તો આધેલી સાકર નકામી ચિદ થઈ છે એટલા માટે જ માતાકાના એકવીસ ગુણેમાં ખારમો ગુણ પ્રિય-માળખણનો છે

સખતી વેળાએ તમે હસ્ય-દીર્ઘ અંગે ખૂબ સાવચેતી રાખો છે પદ, પેરામાદ, અસ્પ વિરામ પૂર્ણ વિરામ એ બધા જરૂરી છે તેવી જ રીતે બોક્ષતી વખતે સખવા કરતાં પણ વધુ સાવચેતી રાખવાની જરૂર છે પૂણ-વિરામ અસ્પ વિરામની બૂલ મધર્ નહીં કરાવે બધાં જોક્ષવામાં થયેલાં ઘોડોઃ અવિવેક પણ બે દિશા વચ્ચે દિશાનુ કામ કરી જાય છે ત્યાં પહેલાં પ્રેમ-રજા પહેતી હતી ત્યાં તિરસ્કાર અને ઈર્ષ્યાને અગ્નિ પેદા થઈ જશે અને એની બધામાં એક આદમી જ નહીં પરંતુ સખ પસ્તિદાર સારા સમાજ અને કદી-કદી તો સારુ ચે રાખૂ જથી છોડે છે માટે વ્યક્તિએ બોક્ષતી વેળાએ વિવેકના તાજાં તોળાં-તોળાંને બોક્ષવું જોઈએ.

વિચારોનાની વાણીના આઠ ગુણ જતાં છે વાણીના સૌન્દર્ય માટે ગુણોને સ્ફુલ્લ હોવો જરૂરી છે આ અંગે હવે આપણે વિસ્તારથી વિચાર કરીશું.

કાર્ય પતિત (કામ પતિત)

વાણીનો પહેલો ગુણ છે કામ પતિત અર્થાત્ જરૂર હોય ત્યારે જ બોક્ષવું, નહિતર મોન સેવવું મોન દ્વારા શક્તિને સચ્ચ બાય છે સાથે જ અસ્પ સાપણથી મનુષ્યની વાણીને જળ પણ લાંપડે છે મોન ને સુદર વાતને પણ વાર વાર કહેવામાં આવે તો એ પણ અગ્નિ જની જશે. મનુષ્યના શરીર પર હાથ લાગ્ય છે પણ પણ લાગ્ય છે ત્યુ છાત્ર નાની છે પ્રતિતિની આ દેશીએ બતાવે છે કે મનવ તુ કામ વધુ કર, પણ બોક્ષ એ છું નેહનું કરવું એનાથી આપુ ૮ બોક્ષવું પણ આજે બીજી મજા છે મનુષ્ય જરૂર કામ કરે છે એનાથી દસગણી એ નહેરખજર કરી મૂકે છે

એક જરૂરી કહેવત છે કે છાત્ર જેની લાંબી િદમી તેની નાની” જે વધુ બોક્ષવામાં વિશ્વાસ રાખે છે તે સખર પણ વધુ કરી બેસે છે એટલા માટે ૮ તો મનુષ્યને કહારવે કાન બે આપ્યા છે બધાં જ છાત્ર કદા એક જ આપી છે

શરીરના સ્વાસ્થ્ય માટે નિદ્રા (ઊઘ) જરૂરી છે એવી જ રીતે આત્મિક સ્વાસ્થ્ય માટે મૌન જરૂરી છે મૌન દ્વારા આત્માને શાંતિ મળે છે જેમ કે ઊઘથી શરીરને આરામ

“બોલવું ગાદી છે તો મૌન સોનું.” વાચાળપણુ માનવોચિત છે તો મૌન દેવોચિત મૌનની સર્વશ્રેષ્ઠ સાધના શ્રમણુ લગવાન મહાવીરે કરી હતી. એમણે સાડા બાર વર્ષ મુધી મૌનસાધના કરી હતી એટલે એમની વાણી સાલળવા દેવો પણ મ્વર્ગીય મુખ તણ આવતા હતા આજે ભારતમા બોલવાની પણ એક ખીમારી પ્રસરી છે મોટા-મોટા નેતાઓને આ રોગ લાગુ પડ્યો છે તેમ અન્ય વક્તાઓને પણ. એટલા માટે આજે શ્રવણુ કરનારાઓની જિજ્ઞાસા ઓછી થવા લાગી છે, જ્યારે પેલી બાજુ વક્તાઓમા બોલવાનો હિમ ગ વધતો જ જાય છે એવું જણાય છે કે શ્રોતા પાછળ ખસતા જાય છે તો વક્તાઓ તત્ત્વજ્ઞાન સલળાવવા માટે હાથ ધોઈને એમની પાછળ પડ્યા છે

એક ગામડે થોડાક મુનિઓ પધાર્યા બે દિવસ રહ્યા અને પછી ચાલી નીકળ્યા એમને પૂછ્યું તો જવાબ મળ્યો કે અમારું વ્યાખ્યાન સાલળવા કોઈ આવ્યું જ નહીં તો પછી રહીને શું કરીએ ? એનો અર્થ એ થયો કે વ્યાખ્યાન સાલળનાર આવે તો જ રહેવું નહીં તર ખીજા ગામે જઈ મુકામ કરવો, દુકાન લગાવવી, એ પણ એક દુકાનદારીનો ધંધો થઈ ગયો છે

વધુ બોલવાની આદત પડી ગઈ હોય તો મનુષ્યે પરમાત્મા પાસે વધુ વાતો કરવી જોઈએ અને ખીજા માણસો સાથે ઓછી આમ કરવાથી પણ એ કેટલાક સકટોથી બચી શકશે

વિવેકરહિત વ્યક્તિ વધુ પડતું બોલીને પોતાનું કામ કાઢી શકતો નથી; પણ એક વાફ-ચતુર વ્યક્તિ થોડું બોલીને પણ પોતાનું કામ કઢાવી લે છે આ ધડિયાળ તમારી સામે ચાલી રહ્યું છે એમા બે કાટા છે મોટો કાટો પૂરું ચક્કર મારીને એક કલાકનો સમય ખતાવે છે ત્યારે નાનો કાટો થોડુંક ચાલે છે, પણ એ થોડુંક ચાલીને પણ એક કલાકનો સમય ખતાવી દે છે

હા, તો એવી કોઈ વાત નથી કે વધુ બોલતી વ્યક્તિ સફળતા જ પામે છે લગભગ એ જોવામા આવ્યું છે કે વધુ બોલનાર વાણી-વિલાસમાં જ પોતાની શક્તિ ખર્ચી નાખે છે કાર્ય-ક્ષેત્રે એ એક ધંધા પણ આગળ વધી શકતો નથી જેમ સધન પાઠ્યાંવાળા વૃક્ષને વધુ ફળો આવતા નથી

જાળપસુમાં આપણી માતાએ આપણી જીભને દૂધ વડે ધોઈ દતી તે દૂધે ધોવાયેલી જીભને અપરાધોથી અપવિત્ર કરેલા નહીં આ જીભે સેકડા મધુ સાકર આરોગી છે પણ વિચારવું તો એ છે કે આટલી સાકર ખાવા છતાં જીભ મીઠી થઈ છે કે નહીં ? વાણીમાં જે મીઠાસ આવી નથી તો ખાધેલી સાકર નકામી સિદ્ધ થઈ છે એટલા માટે જ આપણા એકવીસ ગુણેમાં જારમો ગુણ પ્રિય-આપણુનો છે

સખતી વેળાએ તમે હસ્ત-દીર્ઘ અંગે ખૂબ સાવચેતી રાખે છે પદ, પેરાગ્રહ, અસ્પર્શ, પૂજા, વિરામ એ બધાં જરૂરી છે તેવી જ રીતે બોક્ષતી વખતે સખવા કરતાં પણ વધુ સાવચેતી રાખવાની જરૂર છે પૂર્ણ-વિરામ અસ્પર્શ વિરામની શૂલ સમર્થ નહીં હોય તો બહારે બોક્ષવામાં થયેલાં ઘોડાં અવિવેક પણ બે દિશો વચ્ચે દિશાવતુ કામ કરી જાય છે જ્યાં પહેલાં પ્રિય-જગા વહેલી હતી ત્યાં તિરસ્કાર અને ઈર્ષ્યાએ અગ્નિ પેદા થઈ જશે અને એની જ્વાલામાં એક આદમી જ નહીં તરત સમગ્ર પરિવાર, સારાય સમાજ અને કહી-કહી તો સારુ બે રાષ્ટ્ર જશી ભડે છે માટે અગ્નિએ બોક્ષતી વેળાએ વિવેકના ત્રાજવે તોળી-તોળીને બોક્ષવું જોઈએ.

વિચારોહતી વાણીના બાઈ ગુણ જતાઆ છે વાણીના સૌન્દર્ય માટે ગુણોનો સુભાવ હોવો જરૂરી છે આ અંગે હવે આપણે વિસ્તારથી વિચાર કરીશું.

કાર્ય પરિણ (કર્મ પરિણ)

વાણીનો પહેલો ગુણ છે કાર્ય પરિણ અર્થાત્ જરૂર હોય ત્યારે જ બોક્ષવું, નહિતર મોન સંવર્ત મોન દ્વારા સક્રિયતા સમ્પન્ન થાય છે સાથે જ અસ્પર્શ સાપણથી મનુષ્યની વાણીને જળ પણ સાંપડે છે ગોખ ન સુદર વાતને પણ વાર વાર કહેવામાં આવે તો એ પણ અપ્રિય જાતી જશે મનુષ્યના સરીર પર દાઘ લાગ્યા છે ત્યાં પણ લાગ્યા છે પણ જીભ નાની છે પ્રકૃતિની આ દેણી એ બતાવે છે કે માનવ તુ કામ વધુ કરે પણ બોધ એકું, જોશું કરવું એનાથી બાધુ જ બોક્ષવું પણ જાને કીલડી જગા છે મનુષ્ય જેટલું કામ કરે છે એનાથી દસગણી એ નહેરખખર કરી મૂકે છે.

એક ભરખી કહેવત છે કે “જીભ જેની લાંબી નિંદાથી તેની નાની.”
? વધુ બોક્ષવામાં વિશ્વાસ રાખે છે તે સખત પણ વધુ કરી બેસે છે એ સા માટે જ તો મનુષ્યને કુદરતે કાન બે બાધ્યા છે બહારે જીભ રહ્યા એક જ આપી છે

શરીરના સ્વાસ્થ્ય માટે નિદ્રા (ઊંઘ) જરૂરી છે એવી જ રીતે આત્મિક સ્વાસ્થ્ય માટે મૌન જરૂરી છે મૌન દ્વારા આત્માને શાંતિ મળે છે જેમ કે ઊંઘથી શરીરને આરામ

“બોલવું ચાહી છે તો મૌન સોનું” વાચાળપણુ માનવોચિત છે તો મૌન દેવોચિત મૌનની સર્વશ્રેષ્ઠ સાધના શ્રમણુ લગવાન મહાવીરે કરી હતી. એમણે સાડા બાર વર્ષ સુધી મૌનસાધના કરી હતી. એટલે એમની વાણી સાલળવા દેવો પણ સ્વર્ગીય સુખ તણ આવતા હતા. આજે ભારતમાં બોલવાની પણ એક ખીમારી પ્રસરી છે મોટા-મોટા નેતાઓને આ રોગ લાગુ પડ્યો છે તેમ અન્ય વક્તાઓને પણ એટલા માટે આજે શ્રવણ કરનારાઓની જિજ્ઞાસા ઓછી થવા લાગી છે, જ્યારે પેલી બાજુ વક્તાઓમાં બોલવાનો ઉમંગ વધતો જ જાય છે એવું જણાય છે કે શ્રોતા પાછળ ખસતા જાય છે તો વક્તાઓ તત્ત્વજ્ઞાન સલળાવવા માટે હાથ ધોઈને એમની પાછળ પડ્યા છે

એક ગામડે થોડાક મુનિઓ પધાર્યા બે દિવસ રહ્યા અને પછી ચાલી નીકળ્યા એમને પૂછ્યું તો જવાબ મળ્યો કે અમારું વ્યાખ્યાન સાલળવા કોઈ આવ્યું જ નહીં તો પછી રહીને શું કરીએ ? એનો અર્થ એ થયો કે વ્યાખ્યાન સાલળનાર આવે તો જ રહેવું નહીં તર ખીન્ન ગામે જઈ મુકામ કરવો, દુકાન લગાવવી, એ પણ એક દુકાનદારીનો ધંધો ચર્ચ ગયો છે

વધુ બોલવાની આદત પડી ગઈ હોય તો મનુષ્યે પરમાત્મા પાસે વધુ વાતો કરવી જોઈએ અને ખીન્ન માણસો સાથે ઓછી આમ કરવાથી પણ એ કેટલાક સંકટોથી બચી શકશે

વિવેકરહિત વ્યક્તિ વધુ પડતું બોલીને પોતાનું કામ કાઢી શકતો નથી, પણ એક વાક-ચતુર વ્યક્તિ થોડું બોલીને પણ પોતાનું કામ કઢાવી લે છે આ ધડિયાળ તમારી સામે ચાલી રહ્યું છે એમાં બે કાટા છે મોટો કાટો પૂરું ચક્કર મારીને એક કલાકનો સમય બતાવે છે ત્યારે નાનો કાટો થોડુંક ચાલે છે, પણ એ થોડુંક ચાલીને પણ એક કલાકનો સમય બતાવી દે છે

હા, તો એવી કોઈ વાત નથી કે વધુ બોલતી વ્યક્તિ સફળતા જ પામે છે. લગભગ એ જોવામાં આવ્યું છે કે વધુ બોલનાર વાણી-વિલાસમાં જ પોતાની શક્તિ ખર્ચી નાખે છે કાર્ય-ક્ષેત્રે એ એક ધંધા પણ આગળ વધી શકતો નથી જેમ સંધન પાછાંવાળા વૃક્ષને વધુ ફળો આવતા નથી

તેમ વધુ બોલનારના જીવનમાં ફક્ત શબ્દોરૂપી પાંદડાં જ બાકી રહેતા હોય છે. કાર્મ-ફળ એમને સાપાત્ર નથી.

એકવાર બાલ્યાલ હાથમાં બહેરામખાનની સાથે વાતચીત કરી સ્ત્રી હતી. વાતચીત દરમિયાન બહેરામખાન બાબો મીચેલી રાખી હતી તેથી હાથમાં પૂઠા છે. શું તમે સ્વપ્ને સેવી ત્યાં છો? એણે જવાબ વાળ્યો. નહીં સાહેબ વગીસ-વૃદ્ધોના મુખે સાંભળ્યું છે કે ત્રણ સપ્તમે મનુષ્યે ત્રણ જાતનો સપ્તમ જન્મવો જોઈએ. સતની જોડે વાત કરતી વખતે મન પ સપ્તમ રાખવો જોઈએ બાલ્યાલની સાથે વાતચીત કરતી વખતે બાબો પર સપ્તમ રાખવો જોઈએ અને જનસમૂહ સાથે વાણી પર સપ્તમ રાખવો જોઈએ. કારણ કે શબ્દ એ પંખી છે કે જે એક વખત બીડી ગયા બાદ પાછું પાજરામાં જાતવું નથી. જેમ વૃદ્ધી પડેમું પાછું સહ માટે જોનાથી જુદું પડી જાય છે તેમ મુખેથી નીકળેલાં વેણું-શબ્દો સહને માટે જુદા પડી જાય છે એમને પાછા વાળી શકવા નથી.

गर्वरहितम् (गर्वरहित)

વાણીનો મીઠો ગુણ છે. ગર્વરહિત અર્થાત્ ગર્વરહિત હોવી જોઈએ. બોલતી વેળાએ પોતાના મુખે પોતાની પ્રશંસાસ્તુતિનાં વેણું ન નીકળવા જોઈએ. કેટલાક લોકોની આદત હોય છે કે વાતચીત દરમિયાન પ્રશંસા પદો તો સ્વ-સ્તુતિ વધુ જાતા હરતા હોય છે એમની વાતની કમ જ જુદી જાતની હોય છે તેઓ કહેતા હોય છે. અમે ત્યાં ગયા, લોકોએ અમને જોતાં જ કમું. આજળ પધારે. " ના પાડ્યા છતાં અમારું નામ મુખ્ય વક્તાઓમાં સમાવી લીધું. આખરે જાને કીશા ક્યા ને શબ્દો ક્યાં ત્યાં તો લોકોએ તાજાંઓના ગમગાટ શરૂ કર્યા અને કાપણું નોરદાર સ્વાગત ક્યું. મિત્રો વળી કહેવા લાગ્યા. કાપણું તો શું હતું જાણે વીજળીના ચમકારા જ જોઈ શ્યો! બાળ્યુ કાપણું હતું !!

પોતાના મોંએ પોતાનાં ગીન ગાવાં એમાં શોભા નથી. બક્ષિ તે પોતાના કામની શી સ્તુતિ કરશે એ તો એનું કામ જ એની સ્તુતિ ગણે. કહી કહી તો આદમી એની ગવીક્ષિત કરી બેસે છે કે એની વાતનું એના મોંએ જ ખડન થઈ જાય છે.

એક જગ્યાએ બે ઝીંજે બનાવી એક હતી દાસ અને બીજી હતી વીર. એ બે કહેતા કે સસારની એની વસ્તુ નથી કે જે મારા વીરને

વેધી-ભેદી શક અને એવું કાંઈ શસ્ત્ર નથી જે મારી ઢાલને છેદી શકે. પણ એકે એને પૂછ્યું ‘તમારું તીર જ તમારી ઢાલને છેદવા માગે તો?’ આનો એની પાસે કાંઈ જવાબ નહોતો હા, તો આદમી ગર્વોક્તિમા વિવેકને ભૂલી જાય છે અને એના પોતાના જ મોઝે એની વાતનું ખડન થઈ જાય છે.

સ્વ-સ્તુતિની ભૂખ વ્યક્તિના મસ્તિષ્કમા જ્યારે સવાર થઈ છે ત્યારે એ વિચારી શકતો જ નવો કે એની યુક્તિ એને કયા મુધી સગાથ-સાથ આપશે એકવાર હું એક ગામડે પહોંચ્યો, ત્યાં એક શેઠ મારી પાસે આવ્યા. વાતચીત દરમિયાન તેઓ બોલ્યા “ઘરની તો મારે શી વાત કરવી, નોકર સવારે જ્યારે ઝાડૂ કાઢે છે ત્યારે પાચ-દસ રૂપિયા તો કચરામા જ પડેલા મળે છે એ રોજ મારી પાસે આવે અને કહે ‘શેઠજી, આજે આટલા રૂપિયા મળ્યા’ હું તો એને કહી દઉં છું, ‘ભાઈ તને જે મળ્યા તે તારા ઢિસ્મતના છે’ પણ જ્યારે હું એના વિગેષ પરિચયમા આવ્યો; અને જનતાના મોઝે એમનું અસહી રૂપ જાણવા મળ્યું ત્યારે હું સમજી શક્યો કે શેઠજી કેટલા ઊંડા પાણીમા છે !”

ત્યાની જ એક ખીજી વાત છે પર્યુપણુ પર્વના પ્રવચન દરમિયાન મેં ગુજરાતના નક્ષત્ર સમા, વિશાળદેહી ખેમા દેદરાણીની ઉદારદિલી વાર્તા સંભળનારો કે એ દાનવીરે પૂર્વજોપાર્જિત સચિત સપત્તિને ગુજરાતની દુષ્કાળ-પાડિત જનતા માટે કંઈ રીતે અર્પા દીધી અને ગુજરાતની જનતાના પ્રાણ બચાવ્યા તેમજ વૈશ્ય નીતિના ઉન્નવણ ઇતિહાસ કાયમ કર્યો, ત્યારે એ જ શેઠજી મારી પાસે આવ્યા અને બોલ્યા ‘જે કથા આપણે હંમણા અમને સંભળાવી, યસ, એ જ વાત મારે ત્યાં પણ છે અહીંના લોકો મને ખેમો દેદરાણી જ કહે છે’ આસપાસ ઊભેલા લોકો મનમા જ હસી રહ્યા. હું પણ હાસ્યને ટાળી શક્યો નહીં મેં મનમા જ કહ્યું સ્વ-સ્તુતિની ભૂખ ન બોલાવે તેટલું થોડું જ છે !

તો વાત-વાતમા જ્યાં વારવાર ‘હું’ શબ્દ વિક્ષેપ કરે છે ત્યારે એ વાતનો આનંદ ઊડી જાય છે બોલનાર વ્યક્તિ ભલે આ ન સમજે પણ સાંભળનારના મન પર એની અસર એવી જ થાય છે જેવી કે વરસાદને લીધે પાટર-કલગના ચિત્રની

અતુચ્છમ્ [અતુચ્છતા]

વાણીનો ત્રીજો ગુણ છે ‘અતુચ્છમ્’ વાણીમા પણ સમ્યક્તા હોવી એ સર્વ પ્રથમ જરૂર છે આજે તમે બોજનમા જેમ રદ્યતા આણી છે-

શીખી છે અને એનો વિકાસ સ્વચ્છેતર કરી રહ્યા હો. પહેલાં પાટલા પર બેસી જમતા હતા જ્યારે આજે ખુરશી-ટેબલ આવી ગયાં છે વખોની સભ્યતા પણ પ્રતિપક્ષે છે રેશમ અને નાઈલોનનાં વસ્ત્રો પહેરવા લાગ્યા છે. જનનોમાં પણ સભ્યતા આજળ વધી છે મકાનોમાં ઍર-કન્ડીશનર [વાતાનુકૂલિતા] પણ મૂક્યાં છે ખાવા-પીવામાં પહેરવા-ઓઢવામાં અને રહેવા-કરવામાં આપણે સભ્યતા આણી છે પરંતુ બોલવાની સભ્યતામાં આપણે પાછળ રહી ગયા છીએ.

પ્રાચીન ભારત વાણી-સભ્યતામાં પણ આજળ હતું પત્ની પતિ જોડે વાત કરતી તે આર્થપુત્ર ના નામે સંબોધતી હતી અને પતિપત્નીને 'દેવી' કહીને બોલાવતો હતો.

મનુષ્યે વાતચીતમાં કમેસાં ઉચ્ચ સંબંધના જ પ્રયોગનો આશ્રય રાખવો જોઈએ. તુચ્છ વાણી હૃદયની તુચ્છતા જ બતાવે છે પહેલાં મોટાં ધરણીએ જ ઝોળખાવું હતી કે તેઓ વાતચીતમાં કમેસાં ઉચ્ચ ભાષા જ વ્યવહારમાં લાવતા હતા. આવા પણ પુત્રને ઉચ્ચ સંબોધન કરતી હતી તોફાર સાથેની વાતચીતમાં પણ એ જ રીત હતી કે જે ધરણ મેઈ પણ માલુસ સાથે રખાતી હતી.

વાણી વડે માલુસની પગળ થાય છે સરહૂતના એક કવિએ કહ્યું પણ છે કે.

ન જ્ઞાત જાતસ્ય કલ્હાટ શૂર્ણ

કુલ્લે પ્રસુતસ્ય ન વાણિ વચ્ચમ્ ।

તથા તથા મુંજતિ વાક્ય વાચ

તદ્વા તથા જાતિ કુલ પ્રમાણમ્ ॥

અસદાચારી બંદિનના માથે કઈ સીમમાં ભીમતાં હોતાં નથી તેમ સદાચારી બંદિનના દાથે કમળ ખીમતાં હોતાં નથી બંદિનની સારા અને નરસાપણનાં ચિહ્નો જો તમે જોવા જશો તો તમે ગોચુ / જાઈ બેસશો જમના સોન્દરને જ બંદિનનું ઉચ્ચ-નીચપણ માની બેસશો તો એ પણ ઠીક નહીં ગણાય એમ તે આ ? કેટલાય જુ. ૧ અને મચડી મોઢો પણ સબ્જનોના વેળામાં ફરના નજરે તેના મળે છે એટલે બંદિનના સારા અને નરસાપણની પ્રેરણા તો એની વાણી પરથી જ તમે કરી શકશો. જ્યારે-

ન્યારે એ બોલે છે લારે-લારે એ પોતાની સરસતા અથવા ધુરાઈને પરિચય આપતો જ હોય છે

કારણ કે જેનું આત્મિક જીવન જેવું હોય છે, લગભગ એની જીભ પણ એના અંતરનું એવું જ ચિત્ર રજૂ કરતી હોય છે, કારણ વાણી હૃદયનું ચિત્ર છે અને લેખની હૃદયની જીભ છે એક વ્યક્તિ મીઠાઈ લેવા ગયો પણ એ કાઈ મોચીની દુકાને જઈ ચડ્યો અને ત્યાં મીઠાઈની માગણી કરી મોચીની દુકાને મીઠાઈની માગણી કરવી એ સાવ પાગલપણું છે કેમકે મીઠાઈ તો કદોષને ત્યાં વેચાતો હોય છે તેમ ઉત્તમ જીવન વિસ્તાપન કરનાર પાસે જ ઉત્તમ વાણી પણ સાપડે છે મારે જીવનની સુદરતા મારે વાણીમાં પણ સમ્યક્તા લાવવી ઘટે છે

ધર્મસયુક્તમ્ (ધર્મસયુક્તાતા)

વાણીનો એથો ગુણ છે ધર્મ-સયુક્તપણું, વાણી ધર્મમય હોવી જોઈએ ધર્મથી વેગળા વાણી ફક્ત અથાતિના જ ખી વાવશે, કારણ કે વાણી તેટલી જ પવિત્ર છે જેટલો કે પરમાત્મા આ જીભ વડે આપણે જો ખીજની નિદા કરીએ છીએ તો એ સમજી લેવું ઘટે કે વાણીની પવિત્રતાને આપણે સમાપન કરી રહ્યા છીએ

આજે વ્યક્તિની એ સ્થિતિ છે કે ખીજની આલોચના કરવા પાછળ એ કલાકો વીનાવી દે છે અને મજાની વાત તો એ છે કે આજે જે વ્યક્તિ અહીં ઉપાશ્રયમાં આવી સતોનો ચરણસ્પર્શ કરે છે અને સત-જીવન પ્રત્યે શ્રદ્ધાના પુષ્પો વેરે છે તે જ વ્યક્તિ ઉપાશ્રયના પગથિયા ઉતરતાની સાથે સત-સાધુઓની આલોચના કરવી શરૂ કરી દે છે જીવનનું આ કેવું બહુ-રૂપીપણું છે ? યાદ રાખજો, આમ કરીને તમે તમારી વાણીની પવિત્રતાનું હનન કરો છો

મે પોતે એ અનુભવ્યું છે એક વાર એક લાઈ મારી પાસે આવ્યા. તેઓ કંઈક વાત કરી રહ્યા હતા એટલામાં એક ખીજ સંજ્ઞન ત્યાં આવી ચડ્યા એમને જોતા જ પેલા સંજ્ઞન મલકાતા મલકાતા બોલ્યા “ઓહ તમે છો !” અને મારી તરફ ફરી મને કહેવા લાગ્યા “આ લાઈ તો અમારા સમાજનું નાક છે, એમનું દિલ એટલું ઉદાર છે કે એમના દારે ગયેલો માણસ આજ સુધી ખાલી હાથે પાછો વળ્યો નથી સ્વભાવ તો એટલો મધુર છે કે સાકર જ જોઈ લ્યો ! !” પણ પેલા સંજ્ઞન ન્યા

એમની આબોધી દૂર થયા કે એ જ બાઈ સાહેબ આગળ કહેવા લાગ્યા
 મારાગજ સહેબ, પથમ એણીના એ કુશ્વર છે અને પૂરા ચારસોને વીસ.”
 ૬ વિચારવા લાગ્યો એક ક્ષણ પહેલાં આ જ બાઈએ સનજનની સ્તુતિમાં
 માર્ક રજા હતા અને બીજી જ ક્ષણે તિરસ્કારનો વરસાદ ! આ છે વાણીનું
 બહુરૂપીપણું જે વાણીની પ્રતિબાતો નાચ કરે છે તમે એનાથી સ્ત્રોત
 રહો. અને સાથે જ વાણીમાં ઢાળ્યા પ્રત્યે તિરસ્કાર પ્રકટ ન કરો. ધિક્કાર,
 તિરસ્કાર અને અવિચાર એ વાણીના વિકારો છે આનાથી પણ તમારે
 સદા જામતા રહેવાનું છે

વાણીનો ઉપયોગ સત્યને છુપાવવા સાડુ કદી ન થવો જોઈએ. અધિ
 એના વિકાસ માટે પ્રયોગ થવો જોઈએ જેમ શરીરમાં ગરમીની જરૂર છે
 તેમ વાણીમાં સત્યની જરૂર છે શરીરની ગરમી જ નો સમાપ્ત થઈ જાય
 તે બાકી શું રહી જશે વાડુ ? વાણીની સુદરતા સમજાવવામાં કે જનાવટમાં
 નથી એ વાણીનું શરીર છે વાણીનો આત્મા સત્ય છે અને નો સત્ય જ
 વિદાય પામે તો મારુ જ બાકી ગ્હેશે ને ! મારાને આદે તેટલું શણગાર,
 સજવો પરતુ એમાં સજવ સમી ચમકે હમકે કે તેજ આવી જ નહી રહે.
 રામના જીવનની એક નાની એવી વાત મને યાદ આવે ■ એમ તો રામનું
 જીવન સ્વયં એક પ્રકાશપૂર્ણ છે એમના જીવનની દરેક બીના નવો પ્રકાશ
 પાથરે છે અને એટલા જ માટે લાખો વર્ષો પીતવા છતાં પણ રામનું જીવન
 જત આવે પણ એટલું જ નહીન છે જેટલું એ તે સમયે (લાખો વર્ષો
 પહેલાં) હતું

રામના જીવન-પ્રવિકાસમાં સર્વ કરતાં એ કુખડ બીના હતી જ્યારે
 લક્ષ્મણ મુદ્દમાં એમનો પ્રિય બાઈ લક્ષ્મણ સદાને માટે માથે ગયો. રામની
 સેનામાં સન્નાટો જવાઈ ગયો. પોતે રામ પક્ષે ચોધાર બાંધુ વહાવી રજા.
 સમગ્ર પ્રેમ અને વતસલતા એ બાંધુઓમાં નીતરતા હતા. બાઈનો વિયોગ
 અને તે પણ આવી ભણવક ક્ષણેમાં ! એના વીરતાભર્યા બાહુબળના જોરે
 જ રામે રાવણ સાથે મુઠ્ઠા પોઠાવ્યા હતા ! વિજય બાળે પરાજયમાં સ્થાન
 લઈ રહ્યો હતો. એમનું હૃદય પિખારી રહ્યું હતું શું મોઢું લઈને અયોધ્યા
 પાડો. ફરીયાદ ? લક્ષ્મણ ને એની બાબીને ડોંગી શું રામ એકલા અયોધ્યામાં
 પગ મૂકી રહ્યો ? અને અને મુનિશાની બાધુ-વારી બાંધો લક્ષ્મણ માટે
 તથાસી રહેશે તો એ શું જવાબ વાળશે એનો ? અને વિચીણ ? શું એને
 લક્ષ્મણ મળશે ? વિચારતાં વિચારતાં રામની બાંધો ફરી ભગવાઈ આવ્યા ત્યાં

જ હતુમાન આવી પહોંચ્યા અને બોલ્યા “પ્રભો, ઊઠો, વૈદ આવી ગયો છે લકાના સૌથી મોટા ચિકિત્સક-વૈદને સૂતેલો જ ઉપાડી લાવ્યો છું એ પડી આપશે અને . અને વીર લક્ષ્મણ ફરી આખો બોલશે એમને ફક્ત મૂર્છા જ આવી છે ઊઠો, લગવત્ !”

વૈદરાજ સુષેને આશ્ચર્યભરી આખોએ રામને જોયા એનું મન બોલી બીધું મર્યાદા-પાલક રામની સ્તુતિ તો આ કાનોએ શ્રવણ કરી છે પણ આજે જરા નજરે જ અનુભવ કરી લઉં અને એણે કહ્યું . “રામ, હું તૈયાર છું લક્ષ્મણની ચિકિત્સા હમણા જ કરી દઉં છું, પણ એક પ્રશ્ન મારા મનમા ઘોળાઈ રહ્યો છે હું રાવણનો વૈદ છું, જેના ધાનતુ લોહી મારી નસોમા ભરી રહ્યું છે અને આપ રાવણના મિત્ર બનીને લડ્યા આવ્યા નથી એટલે રાવણના મૃત્યુની ચિકિત્સા કરવાથી હું સ્વામી-દ્રોહી તો નહીં કહેવાઉં ને ? ક્યાય આ સુષેનનું નામ કર્તવ્ય-બ્રહ્મ વ્યક્તિઓની શ્રેણીમા તો નહીં લખાઈ જાય ને ?”

રામ એક ક્ષણ થોભ્યા ને જવાબ વાળ્યો “હા, વૈદરાજ, તમે ઠીક કહો છો હું અત્યારે રાવણનો મિત્ર નથી અને તમે રાવણના સેવક છો લક્ષ્મણની ચિકિત્સા તમને સ્વામી-દ્રોહી જરૂર બનાવશે જે રામે સત્યના રક્ષણ કાળે અયોધ્યાનું સિંહાસન તજ્યું, પિતાનો ગ્રેહ અને માતાની મમતા છોડી ચૌદ વરસનો જેણે વનવાસ સ્વીકાર્યો એ જ રામ સત્યને માટે પોતાના ભાઈ લક્ષ્મણને તજી શકે છે લક્ષ્મણ મારો ભાઈ છે, શું એટલા માટે હું તમને સ્વામી-દ્રોહનું પાપ કરાવું ? એ કદી સંભવ નથી તમે સપ્રસન્ન લડી પાછા ફરી શકો છો.” હતુમાન તરફ વળી કહેવા લાગ્યા . “હતુમાન, આમને સાદર વિદાય આપો”

રામની સત્યપ્રિયતાનું આ અલૌકિક ચિત્ર જોઈ સુષેન ગદ્ગદ બની ગયો બોલ્યો “આજે આ આખો ધન્ય બની છે આજ સુધી તો કાનો વડે તમારી સ્તુતિ જ સાંભળી હતી પણ આજે તો એ સત્ય-પ્રિયતાને હું સગી આખોએ પ્રત્યક્ષ નિહાળી રહ્યો છું રામ, તમે માનવ નથી, દેવ છો તમારા જીવનની સુગંધિ યુગ-યુગ સુધી અમર રહેશે સતોની પાવન જામે તમારી કૃપા ગ્રહેશે અને માળાના પાવન મણકા ઉપર ભક્તો તમારું નામ જપશે હું વીર લક્ષ્મણનો ઉપચાર કરીને પણ કર્તવ્ય-બ્રહ્મ બની શકતો નથી, કારણ કે વીર વિભીષણ અહીં જ છે પછી રામની સેવા દાઈને પાતક બનાવે, એ આ દિશ માની શકતું નથી”

આ છે વાણીનો ધમ-સાથ, જે કતલનો રિતમ ફણોમાં પણ વાણીથી ધમનિ વિશેષ સદન કરી શકતો નથી.

નિપુણમ્ (નિપુણતા)

વાણીનો પાંચમો ગુણ છે નિપુણતા. વાર્-આતુર્ વાણીને ખીસવે છે જે વક્તા સમક્ષે જોળખનાર છે તે સમાને પોતાની બનાવો સેરી એ સાડુ એને મોહવાની કળા પણ શીખવી પડશે. કઈ વાત ક્યાં ફોટ બેસશે-ઉપસૂતા બનશે એવું એને જ્ઞાન હોવું જોઈએ. બોલવાના અવસરે મૌન રહેવું પણ ઠીક નથી તેમ મૌન સેવવાના અવસરે મોહવું એ પણ પ્રતિજ્ઞાને જોગ્ય સમાન છે. ભારતરત્ન પ મદનમોહન માલવિયાજીમાં વાણીની કળા એવી હતી કે તેઓ જ્યારે કાપણું કરતા ત્યારે જોતાજનોને પોતાની વાતની વર્તુળમાં સર્પ સેતા. વાણીની આ પ્રતિજ્ઞા પણ જાણે જ એમણે બનારસ સ્થિ વિદ્યાલયનું નિર્માણ કર્યું હતું.

દેહલોક વખતે એવું બને છે કે વાત એક જ હોય છે પણ એને કહેવાની-રજૂ કરવાની નિપુણતાના અભાવે એક વ્યક્તિ અપખચ પામે છે જ્યારે બીજી વ્યક્તિ યશ મેળવે છે. રાષ્ટ્રીય વિકાસ ઉપર એકવાર એક વક્તા ભારતનું આપણા ઊભા જ્યાં તે જોત્યા રાષ્ટ્રના અધ્યા આદમીઓ મૂખ છે એ સ આટલું સ્વચ્છંદ્ય કે જનતા જિંદી થઈ ગઈ વક્તા મહાસરે સારાએ રાષ્ટ્રનું અભ્યાન કર્યું અને તેથી સભામાં હો-હા થઈ રહી. તે જ વખતે બીજે વક્તા રજૂ ઉપર આબોને ભારતની પ્રગતિના આંકડા આપતાં જોત્યા. આ તની આબો જનતા સિદ્ધિત છે એ સ જનતાએ તરત જ તાળીઓના ગમગાટ સાથે એને વધાવી લીધા.

વાત એક જ હતી પણ નિપુણતાના અભાવે પ્રથમ વક્તાએ મોહાની આબો જ્યારે બીજો વક્તા વાણીકોશ્વરને લીધે સ્વાચ્છંદ્ય પામ્યેલ મધુર ભાષામાં કહેવાતી વાત મિત્રોની સંખ્યામાં અભિવૃદ્ધિ કરે છે જ્યારે દ્વિતીય વાત પણ જો કદુ સંપ્તમાં કહેવામાં આવશે તો મિત્રો સત્તુ બની જશે. વર્દના એક વિચારકે કહ્યું છે કે

बनके बनील रहना प्यारी साहं बहल से

અર્થાત્, પ્યારી જીભ, ડુનિયામાં મારો કોઈ મિત્ર હોય અથવા ન હોય એની મને પરવાક નથી અને મને એની જરૂર પણ નથી તું જ એક માત્ર

મારી મિત્ર બનીને રહીશ તો દુશ્મન પણ મારા મિત્ર બની જશે હા, તો તમે પણ મિત્ર બનાવવાની જ કળા શીખજો

મિત્ર બનાવવાની કળામાં ગાંધીજી અગ્રેડ હતા દુશ્મનાવટભર્યું દિલ લઈને અગર કોઈ એમની પાસે જતુ તો વળતી વખતે દુશ્મનાવટ ત્યાં જ છોડીને જતો ગાંધીજીની હાસ્યભરી વાતો જ એવો થતી કે એને લીધે આવેલ વ્યક્તિ વૈમનમ્યને ભૂટી જતી વાત કરવાની કળામાં પણ તેઓ એટલા જ નિપુણ હતા એક વખત થોડાક વિદ્યાર્થીઓ એમની પાસે આવ્યા. પોતાના વ્યવસ્થિત કાર્યક્રમમાં પણ તેઓએ એમને સારું થોડાક સમય ફાજલ પાડ્યો વિદ્યાર્થીઓએ એમની જોડે થોડાક પ્રશ્નો કર્યા પણ કાર્યવ્યસ્ત ગાંધીજીએ દૂરમાં પણ સુદર જવાબો આપ્યા ત્યારે એક વિદ્યાર્થીએ ટીખળ કર્યું ‘બાપુ, તમારા જવાબો ઘણા દૂર છે જ્યારે કર્મ-યોગી શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનના પ્રશ્નના જવાબમાં આખી ગીતા રચી નાખી’ હસતા-હસતા બાપુએ જવાબ વાળ્યો “કૃષ્ણ પાસે એક જ અર્જુન હતો જ્યારે મારી સામે તો ૭૦ અર્જુન બેઠા છે” આવેલા વિદ્યાર્થીઓ લાગલા જ ખીટી ઊઠ્યા.

ગાંધીજીની વાણી-કુશળતાએ વિદ્યાર્થીઓના મન જીતી લીધા તેઓ ઈચ્છિત તો પ્રશ્નનો જવાબ ખીજી રીતે આપી શકત તેઓ કહી શકતા હતા કે અર્જુન જેવી ગ્રહણ-શક્તિ તમારામાં ક્યા છે? જવાબ ખાતર એ જવાબ જરૂર ગણાઈ જત પણ એથી એ વિદ્યાર્થીઓના દિલમાં ધા પડત અને તેઓ હિંમત મને ત્યાંથી પાછા ફરત, પણ વાણી-કુશળ ગાંધીજી એ કેમ થવા દે?

હા, તો વાણીની કુશળતા-નિપુણતા વ્યક્તિના દિલને જીતી લે છે અને એ હમેશા માટે ખીજને પોતાનો બનાવી લે છે

સ્તોક (ઓષ્ઠ બોલવું-મિત્રભાષી)

સ્તોક અર્થાત ઓષ્ઠ બોલવું એ પણ એક જરૂરી ગુણ છે વાતને થોડામાં જ પૂરી કરી દેવાની પણ એક કળા છે કેટલાક લોકોને એવી આદત હોય છે કે તેઓ વાતને લબાવ્યા જ કરતા હોય છે કેટલાક તો વળી પોતાની રામકથાણી (આપવીતી) બહુ રસપૂર્વક સભળાવતા હોય છે. એમને પછરો ‘કહો, કેમ છો?’ કે બન્ન, એમની ગમાયણ ગરુ થઈ જ ગઈ સમજો અડધો કલાક કલાક વીતાવી નાખરો “પહેલા મારા પિતાશ્રી ત્યાં હતા, ફલાણો વેપાર ચાલતો હતો આવક પણ ઠીક હતી મારી બેનના એવા વિવાહ-લગ્ન કર્યા, આમ કર્યું, તેમ કર્યું, પછી મુકદ્દમાખાજના ચડાર-

વાતમાં દેશમાં થઈ નહીં સંપત્તિ સમાપ્ત થઈ ગઈ હવે તો હું તોફારી
હું છું મહીને સવાસો કમાઈ છું

સાંભળનાર થાકી જાય છે એ વિચાર છે જરા એવી વાતમાં તો
એણે મોટી પુરાણ-પોથી ખોલી નાખી. બાવા બાદમીઓથી દૂર રહેવું સારું
એમનાથી જન્મવાના જ પ્રજાનો ઘાય છે. હા જુ કે જરા ક્યાંક બાને-સામે
અમ જ્યો કે જાય, રોકડો આશવી સડુ થશે તે પૂરા દેહ કલાક સુધી તે
જાય જ નહીં ઘાય છે. મુઠાવવો બારે થઈ પડે છે એની પાસે બીજો
કોઈ બાદમી બેસવાનું પસંદ નહીં કરે કારણ કે એ જાણે છે કે બાબેન
ઘડો એ માથું ખાઈ જશે.

આમ વિસ્તારથી કહેવાની રીત કે બાદત એ વાણીનું એક દુપણ છે
ને કે વક્તાઓ મોટે આમ વિસ્તાર-ખિન્નતા જરૂરી છે એ પોતાના વિષયને
જેટલા કિશ્કણથી અને વિચારપૂર્વક રૂઢ કરશે, જણવું કરનારાઓના દિલ
ને હિમાયનાં એ વિષય સારી રીતે પ્રવેશ પામે છે. આ પ્રવચનની એક
કળા છે પરંતુ ત્યાં પણ અંતર વિસ્તાર-સીમા ઓળખાઈ જશે તો પ્રવચનનો
રસ સમાપ્ત થઈ જશે અને મોવાગો કટાણી જશે.

હા તો પ્રવચનમાં પણ વિસ્તારને સ્થાન રહે છે પરંતુ વાતચીત
દરમિયાન વધુ વિસ્તારથી વાત કહેવી એ વાણીના પ્રભાવને નામશેષ મનાવે
છે. ટૂંકી વાતમાં જે મધુરતા અને તેજસ્વરૂપ છે તે વિસ્તારથી કહેવામાં રહેતાં
નથી. જેટલા મોટે અચીન મુખમાં સૂત્ર ટીકીતો પ્રચાર હોય તે વ્યક્તિ
મોટાની વાતને જેટલા ટૂંકાણમાં વ્યક્ત કરી શકે તેવો તે જેટલો જ વધુ
સ માનનીય ગણાતો હોય. બાકરણ તો જેટલા સંક્ષિપ્તપ્રમિ હતાં કે સૂત્ર
માંથી એક માત્ર પણ ઓછી થઈ શકતી તો મુજબ મ જેવી પ્રસન્નતા
અનુભવતાં.

જેટલા મોટે જ બાણી આજમ-દાનધારા સૂત્ર-ટીકીમાં જ પ્રાપ્ત થઈ
છે સ્વદના વચનાતિશયોમાં આ પણ એક અતિશય છે. અર્થસંપ્તિ જેટલી
વિચાર હોય છે જેટલી જ એમની વાણી ટૂંકી હોય છે. સ્વદના સંદેશમાં
વિશાળ અર્થને આંધી રહે એ જ લીધે કર દેવનો વચનાતિશય કહેવાય છે.
આને બિડુમાં સિદ્ધ (ટીપામાં સરોવર) બરવાની કળા કહેવાય. જે વ્યક્તિએ
આ કળાને સિદ્ધકરણ કરી છે એ પોતાની વાતની ખસર બીજા ઉપર
જરૂર પહોંચાડે જ છે નહિતર બારણમાં એક છિન્ન છે ને કે... ચટોરી
પક ઘર ઢિંગાઢી છે ચટોરી લો ઘર ચાટનાર એક ધર મચાડે છે.

તો વાતોડિયો બે ઘર બહુ વાતોડિયો માણસ મોઢેથી તો સિહ જેવો દેખાય પણ દિલથી એ શિયાળ જેવો હોય છે ફક્ત વાતોના વડા એની પાસે હોય છે, પણ કર્તવ્ય-મેદાન ન્યારે સામે આવે છે ત્યારે એ બે ડગલા પણ આગળ વધી નહી શકે એટલા માટે જ વિચારકો કહે છે.-“ બે કલાક વાતો કરવા કરતા બે ડગલા આગળ ચાલવું સારુ છે ”

पूर्वसंकलितम् (પૂર્વે વિચારેલું)

વાણીનો આ ગુણ પણ જરૂરી છે વિચારને ત્રાજવે તોળીને જ બોલવું જોઈએ જે વાણીની પાછળ કોઈ વિચાર હોતો નથી, એ વાણી મૂરખની ગણાય છે એક વિદ્વાને મૂર્ખ અને બુદ્ધિમાનની સુદર પરિભાષા બતાવી છે. બુદ્ધિમાન બોલતા પહેલા વિચારે છે, ન્યારે મૂર્ખ બોલ્યા પછી વિચારવા બેસે છે પહેલો વિચારવાને બોલે છે ન્યારે બીજો બોલીને વિચારે છે કે, “ હુ શુ કહી ગયો ”

પણ એટલા સારુ કળ્પ પામે છે કે એ બોલી શકતું નથી કુદરતે એની વાણીની શક્તિ ઝૂટવી લીધી છે એ પોતાની મનોવેદનાને બોલીને સ્પષ્ટરૂપે વ્યક્ત કરી શકતું નથી એટલા માટે જ એ દુખી છે ન્યારે માણસ તો બોલીને કળ્પ-દુખ પામે છે એ અવિચારી એક શબ્દ એવો બોલી નાખે છે કે એથી સમગ્ર પરિવાર અને સમાજનો શાંતિભંગ થઈ જાય છે બોલનાર પોતે એ શબ્દની પાછળ વર્ષો સુધી આસુડા સારે છે અને એના શબ્દનો હૃદયમાં જે ઘા થાય છે તે વર્ષો વીતવા છતાંય રુઝાતો નથી.

એક શહેરની આ વાત છે એક મુનીમે (હિસાબનીશ) શેઠની દુકાનેથી ૭૫ રૂપિયા લીધા અને ચોપડામાં પોતાને નામે જમે કરી દીધા શેઠજીએ ચોપડો તપાસ્યો અને આ વાતની ખબર પડી એટલે ગરમ થઈ ગયા અને એના પર સેડકે ગાળો વરસાવી મુનીમ એ વખતે અપમાનના કડવા ઘૂંટડા ઉતારી ગયો પાછળથી સીધો ઈન્કમટેક્સ ઓફિસે ગયો અને પ્રાઈવેટ હિસાબ બુક આપી દીધી બસ, બીજે જ દિવસે દુકાન પર પોલીસ આવી પહોંચી. હાથે સાકળ નાખી શેઠને શહેરની બજારમાં ફેરવ્યા એ મુકદ્દમા પાછળ શેઠજીને ચાલીસ હજારનો ખર્ચ થયો તો પણ કેસ પૂરો થયો નહિ હા, તો અવિચારીને બોલાયેલો શબ્દ પણ એક બોળ છે જે જીવનની શાંતિમાં વિરૂદ્ધ પેદા કરી દે છે

જે કે વિવેકની એક રૂપરેખા બનાવી શકતી નથી તેમ બધા અવસરો પર એક સરખી વાણી ઉચ્ચારવાનો કાયદો બનાવી શકાય નહિ.

વસિતની જેમ બાનેા સિદ્ધાંત નિયત (કાયમ) નથી છતાં પણ વાણીમાં
તેલ અને વિવેકની ઘેર સમયે જરૂર રહે છે જ

મધુરમ્ (મધુરી મીઠી)

મધુરતા એ વાણીનો આકર્ષો ગુણ છે વાણીમાં મધુરતાનું એ જ સ્થાન
જેમ દૂધમાં સાકરનું દૂધનો ખાલો તમારી સામે આવે છે તમે એને હોં
અગ્રે છે અને એકદમ ઘૂટોડે ગળે ઉતારો છો પણ એમાં જો સાકર નથી
ચેલી નહિ હોય તો તમને એ ભાવશે નહિ. તેમ વાણીમાં મધુર હોય પણ
જો મીઠાશ ન હોય તો એ પ્રભાવેકપાક બની રાહતી નથી.

સાચી વાતને પણ જો કંટાળામાં રજૂ કરવામાં આવે તો દુનિયા
એને (વાતને) રાહ જઈને તો ગ્રહણ નહી જ કરે જસ્ટે ગ્રહણ એક
ભાઈ તો દુભાષ પડી જાય અને બીજો એ જોઈએને એમ કહે કે “અરે એ
કોટ વા મોટું કિયુ રાખીને શું જાય છે ! તારા દુભાષ પડી ગયો છે”
એ દુભાષ દેખાડીને જે સહજ ફલપ્રાપ્તિને એ માણસ અધિકારી બન્યો હતો
તે ખેડ ખેડશે કારણ કે એના સંબંધના રણભરણી એનું દિલ તો પહેલાં જ
દુભાઈ ચૂક્યું હતું તો મીઠાશ વિના તમે બીજાના રસેડ અને સદ્ભાવના
અધિકારી બની રહ્યા નથી. મારે તમે સત્ય બોલો પણ એ હિતપ્રદ હોય
જોઈએ એટલા માટે સરફતના એક હવિએ જમું પણ છે

સત્ય મૂવાત્ ત્રિય મૂવાત્ ન મૂવાત્ સત્યમપ્રિયમ્

તમે સત્ય બોલો પણ એમાં વાણીની મીઠાશ હોતી જોઈએ. સાકર
જેમ દૂધમાં ભળી જઈને એનાં રીપે રીપાને મધુર-સ્વાદિષ્ટ બનાવી દે છે
તેવી જ રીતે હૃદયની મધુરતા વાણીમાં ભેરે છે ત્યારે વાણી પ્રિયતર-વધુ
પ્રિય બની જાય છે એક પ્રશ્ન એ થાય છે કે સત્ય અને પ્રિયતામાં એકની
ચૂટણી કરવી હોય તો તમે કોને ચૂટશો ? મારું અનુમાન છે કે તમે
સત્યને જ ચૂટશો પણ સત્ય પ્રિયતા-માધુર્યથી હોય મીઠાશ વચરતું
લખ્યું સત્ય આપણા મારે આશ નહી બને. મારે ભગવાન મદતીર કરમાવે
છે **કાળં કાળેનિ લો વયમ્મા”** કથાને કાળો કહેવામાં સત્ય છે
પણ એમાં મીઠાશ નથી. એટલા માટે ચીતરાજ-વાણી બાપ સત્ય મારે
રવન ત્યાં બાળી નથી.

અરે સત્ય મારે મીઠાશ-મધુરતા જરૂરી છે મીઠી વાણી પેતે એક
ત્ર / ૭ થા તો તદુ છે જેના વડે માણસ માત્ર તમારા ભણી બાળ-

ધીય છે મુખેથી જો ગાળોનો વરસાદ વરસે છે, અપમાન ને ક્રોધના આખૂક બિજળે છે તો આ દુશ્મનાવટને શોધવા જવાની જરૂર રહેશે નહીં.

મર્યાદા પુરુષોત્તમ શ્રીગમ વનવાસથી પાછા વળ્યા, રાજ્યાભિષેકની શુભ ધડીએ દાનશાળા ખોલવામા આવી અને એના વ્યવસ્થાપક રૂપે હનુમાનની નિમણૂક કરવામા આવી શ્રીગમે સૂચના આપી કે યાચક જે માગે તે તેમણે આપવું દાનશાળાના દ્વારેથી કોઈ યાચક ખાલી હાથે પાછો ન વળવો જોઈએ કારણ કે પ્રાચીન યુગનો દાતા યાચકને ભિખારી નહીં પણ અતિથિ માનતો હતો ભારતીય સંસ્કૃતિ તો અતિથિને દેવરૂપ ગણે છે એનો મત્ર છે “અતિથિ દેવો ભવ” આજે યુગ પત્રટાપો છે, સંસ્કૃતિ બદલાઈ છે અને મત્ર પણ ફર્યો છે આજે અતિથિ દેવ ગણાય છે જરૂર, પણ એમાં એક શબ્દ જોડાયો છે અતિથિ દેવો નહીં પણ “અતિથિ યમદેવો ભવ” બની ગયું છે અતિથિ પ્રત્યેનો પ્રેમ આજે સૂકાઈ ગયો છે હા, તે શ્રીરામે પોતાના પ્રિય સેવકને સૂચના આપી છે કે આગતુક ખાલી હાથે પાછો ફરવો ન જોઈએ

હનુમાને સૂચનાતુ પૂરેપૂરું પાલન કર્યું રાજ્યના ખૂણેખૂણેથી યાચક-વૃદ્ધો આવતા અને હનુમાન પણ દિલ ખોલીને ઉદાર હાથે માગ્યું આપતા. પણ આ ક્રમ ધણો લાભો થઈ ગયો યાચકોની ભીડ દિનપ્રતિદિન બમણી થતી ગઈ, એ બધાયની માગણીઓ સાલજના ને યથોચિત પૂરી કરતા પણ હવે આ ભીડ, હજારો જોઈ હનુમાનતુ ધૈર્ય ડગ્યું હવે તો દાન આપતા આપતા એમણે કંઈક મૂઝવણ પણ અનુભવવા લાગી થોડાક દિવસો પછી તો મૂઝવણની સાથે-સાથે ગાળોનો દાન-પ્રવાહ હવે ચાલવા લાગ્યો વસ્તુઓના લગારમા કદીડ ઓછા, કમી આવી શકતી હતી પણ ગાળોનો લગાર તો અક્ષય-અખડ હતો અને ગાળોના પર જોશ પ્રવાહમા યાચકોની-ગીડદી-ભીડ ઓછી થતી ગઈ મર્યાદા પુરુષોત્તમ શ્રીગમના કાને આ વાવડ-ખબર પહોંચ્યા. પોતાની દાનશાળાની આ દુર્નિશા જોઈ એમનું દિલ દ્રવી ગયું પણ સાથે જ પ્રિય સેવક હનુમાનને કંઈ કહેવું પણ ગમતું નહોતું એક દા’ડે સંખ્યા સમયે શ્રીરામ વનવિહાર માટે નીડળ્યા સાથે હનુમાન પણ હતા રામે કંઈક જલ્દી-જલ્દી ડગલા ભગવા માડ્યા, તેથી હનુમાનજી પાછળ રહી ગયા. હનુમાન પાછળ-પાછળ આવ્યા ને સામે જુએ છે તો ઝૂપડીમા એક સત બિરજેલા છે એમનું વિચિત્ર દમ્ય જોઈ હનુમાન દગ રહી ગયા મુનિનો સમગ્ર દેહ મોના જેમ ચળખી રહ્યો હતો, પણ જ્યાં ઉપર જુએ છે તો

મોઢુ ભૂડ નેપુ દેખાય છે આદર્શ-વિગ્રહ બાવે તેઓ નિકટ આત્મા મુનિના દેહને એકાદશી નીરખી રજા હતા મુનિ બોલ્યા હનુમાન આ દેહને શું જુઓ છો, નેપુ હોય તો આત્માને જુઓ. હનુમાન બોલ્યા : “પણ મુનિજી આણુ વિચિત્ર રૂપ મે ક્યાંય જોયું નથી. આણુ પણ કોઈ કારણ હશે ?”

મુનિએ કહ્યું સાંભળવા ઇચ્છો છો તો સાંભળો હું પૂર્વ જ મર્મા એક ગુહપતિ હવો. સમ્રાટ તરફથી આલતી દાનશાળામાં હું કામ કરતો હતો.

હનુમાન ! એ દાનશાળામાં મે વર્ષો સુધી દાન દીધા હતા હજારો માથોડો આવતા અને હું એમને ઉદાર કાથે અપતિ. આ કાથોએ લાખોનું દાન દીધું છે પણ હનુમાન આ જીએ મધુર વાક્યો-વેણોનું દાન આપ્યું નહીં પણ દાનની સાથે તિરસ્કાર વરસાવ્યો. માથોડોને અપસન્દે વડે તિરસ્કાર વરસાવ્યો. માથોડોને અપસન્દે વડે તિરસ્કાર કર્યો અને આ ? એ દાન સાક્ષર બન્યું છે કાથોએ દાન દીધું એ સે દેહ સોના જેવો મળ્યો છે પણ જીએ તિરસ્કાર વરસાવ્યો એટલે મોઢુ ભૂડ નેપુ છે

માતા દાનં મયાલસં રત્નામિ વિવિધાનિ ચ ।

ન વર્ણં મધુર વાક્ય તવોહ શુરુમુખ : ॥

હનુમાનજી જણુ સમજી ગયા અને હવે તો તમે પણ સમજી જ ગયા છો. હવે તમે મીઠી બોલીનો જાડુ સમજી જ ગયા દર્શાવે ?

બોલો પણ પહેલાં બોલવાની કળા શીખો એમ તો જ આનાં મે વર્ષ પછીથી જ તમારી માતાએ તમને બોલનાં શીખવ્યું છે પણ આજે આ બોલવાની કળા શીખો. બોલો પણ બોલતા પહેલાં તેણે મપાવેલા ચન્દો તમારી વાણીમાં આકર્ષણ જ આવશે અને એવી વાણી સંપરીથી તમને ગચાવશે. તમારી વાણીમાં પણ શાંતિ પ્રચરવી શકશે

દિનાંક

૭-૬ ૧૯૫૮

જેન ઉપાધ્યય

કોટ મુમઈ

સ્વર્ગ વિષેની સોનેરી વાર્તાઓ તમે સાલળી છે અને આપણા ઘણા ભાઈઓ સ્વર્ગના સુખ મેળવવાની તૈયારી ફૂળેલા છે પણ હુ એ લોકોને કહુ છુ કે, સ્વર્ગમાં તમારી મીટ રીઝર્વ કરાવવા માટે તમારો સમય નકામો બગાડરો નહી એને બદલે તમે જેમા રહો છો એ તમારા ઘરને જે સ્વર્ગ બનાવવા પ્રયત્ન કરો

‘ ઘર ’ શબ્દ સહુને સરખો પ્રિય છે એક બાળક રડતુ હોય તેને કહેવામા આવે, ‘ ચાલ બેટા ઘેર જઈએ ’ તો એ તરત જ રડતું ચૂપ થઈ જશે ‘ ઘર ’ શબ્દમા જ એ માધુર્ય છે કે, જે સાલળતા બાળક પોતાનું રડવુ ભૂલી જાય છે એક મકાન છે જેમા ત્રણ ઓરડા છે એમા ત્રસોઈ કરવાની, રહેવાની, તથા સૂવાની વ્યવસ્થા બરાબર છે આ દરેક ઓરડા યોગ્ય પ્રકારના ફર્નિચર વડે સુસજ્જિત કરવામા આવ્યા છે સૂવા માટે સુદર પલંગ છે, એમા, એ મકાનનુ નામ છે ડાક બગલો બીલુ પણ એક મકાન છે, ઇટ-ચૂનાનુ બનેલુ એમાં પણ ઉપરની બધી જ સુખ સગવડો છે, પણ એ કહેવાય છે હોટેલ ત્રીજુ એક મકાન છે, જેમા રહેવા-સૂવાની પૂરી વ્યવસ્થા છે એમા એક વિશાળ હોલ પણ છે, પણ એનું નામ છે ધર્મશાળા ચોથુ એક મકાન છે, જેમા માણસ રહી પણ શકે છે, ભોજન બનાવી શકે છે, સ્નહ શકે શકે છે, આનુ નામ છે ઘર આમ જુવો તો ઇટ, ચૂનો ઇત્યાદિ સામગ્રીનો ઉપયોગ તો બધામા જ એક સરખી રીતે થયો છે, તેમ છતાં યે આ ચારે મકાનના નામ જુદા છે જીવનોપયોગી વસ્તુઓ, જીવનને, આવશ્યક સગવડો નો બધામા છે, પણ પેલુ ઘર છે. આ ઘર નથી ‘ ઘર ’ શબ્દમા જે આકર્ષણ રહેલુ છે તે પેલા બાકીના ત્રણમાથી એકમા નથી લલે એ ઘર કરતા ડાક બગલો અત્યંત સુદર હોય, કે એ હોટેલમા સુખસગવડો ઘણી વધારે મળે એમ હોય, હુકમ કરતા જ

અમ્મ મળી રહે બોજા મળી રહે એ બધું છતાં માણસ યાક જાતલામાં મે
દિવસ રહે છે દોરેશમાં આર દિવસ રહે છે ધર્મશાળામાં બોધ દિવસ રહે
છે અને પછી તેનું મન બોલી જાય છે આતો ધેર જઈએ.

સાંજે પાંચ વાગે નિશાળનો ઘટ વાગે છે ને વિદ્યાર્થીઓ ધર બસી
આવી તીકે છે મનુર નિશામાંથી ફરી ધર ત ક જાય છે તમે ત્યુ પ્રવ
અન પૂરુ અનાં ધેર જશો. બેઝિસ બધ થતાં મેઠને પ ધર મા આવે છે
સાધુ પશુ સામ અભિષાર વાગે ધેર જ નમ છે (ગેયરી) દુકાને જતા
નથી આથી વિચારવાનું એ છે કે આ ધરમાં એવું તે ક્યુ આકર્ષણ છે ?

દરેક ધરમાં અકચકાટ કરતી લાડી જડેથી હોય એવું પણ નથી તમે
તેનું સાદુ ધર હોય પણ પોતાનાં ધરનું માણસને આકર્ષણ છે જ એથી
કરોડપતિતન ધેર વાસણ અજવાનુ કામ કરનારી બાઈ શિકાણી વાસણ આપ
વામાં મેડુ કરશે તો તરત જ કહેમે બાઈ સાહેબ વાસણ જરા જલ્દી
કશે આર ધેર જવું છે કાઈ તે બાઈને પૂછે કે ધેર જવાની તને આટલી
ચિંતાવળ શાની છે ? શુ તારુ ધર આ મહેલથી મે સુદર છે ? ક્યાં આ
સુમેરમરથી જડેથી ફરત ને ક્યાં એનું મારીએ લીધું બાઈણુ । મેસતાંની
સાથે એ અપોમાં કપડાં મેલાં થઈ નમ છે ને તો મે । પણ
એ બાઈનું મન તો તરત બોલી જાય છે એ મે તેવું પણ તારુ ધર છે
અને તેથી મને એનું જે આકર્ષણ છે તે તમે જણતા નથી

બીજી રીતે વાત કરીએ તો જુઓ તમે જમાઈના સમયે અનેક
પાર તમારે સાસરે ગયા હોશો સાસરામાં તમારા સ્વામત સમાનની વાત જ
શી કરવી ? ત્યુ દિવસમાં છ રતલ વાન વધી જાય તો નવાઈ નહી
સામુની કાળજી સાળાસાળીઓની મીઠી વાતો વીરેમાં દિવસ કપડે વીટી
જાય તેની અજરે પાતી નથી અને છતાં મે ત્યુ દિવસ થાય છે ને તમને
તમારુ ધર યાદ આવે છે જેમ બાળકને માની યાદ આવે છે તેમ જામે
ને મે ત્યાં હો તમે તમા । ધરને મા કરો છો

ત્યારે મારો પ્રશ્ન એ છે કે ધરમાં એવું તે શુ છે ? ધરમાં મે ચીત્તે
છે એક જાણુ કલ્પ અને બીજી જાણુ અધિકાર ધરમાં તમારો અધિકાર
છે તમે બીમાર હો તે ધરનાં બીજા માણસોની સંવા લેવાનો તમને અધિકાર
છે તે જ રીતે ધરમાં અન્ય કાઈ બીમાર હોય તો તેમની સેવા કરવાની
તમારી ફરજ છે

જેનામા કર્તવ્યભાન નથી અને જે અધિકાર જાણતો નથી તે પશુ છે જે અધિકાર જાણે છે, પણ કર્તવ્યની જવાબદારીમાથી છટકી જવા પ્રયત્ન કરે છે તે રાક્ષસ છે

જે અધિકાર જાણે છે અને સાથે કર્તવ્યને પણ પિછાને છે તે માનવ છે. પશુને કોઈ જવાબદારી નથી દુનિયા યોગ્ય રીતે ચાલે કે, તેનો વિનાશ થાય પશુને એની સાથે કોઈ લેવાદેવા નથી તેમ તેનો કોઈ અધિકાર પણ નથી તે કોઈ માટે નથી તેમ એનું કોઈ નથી ફક્ત એનું શરીર એનું પોતાનું છે કેટલીયે વ્યક્તિઓ એમ કહેતી હોય છે, “મારું કોઈ નથી, ને હું કોઈનો નથી” આત્મયોગી પણ આવા જ શબ્દો ઉચ્ચારે છે પણ એવા શબ્દે શબ્દે સસારની અચ્ચિરતા પ્રગટે છે જ્યારે ખીજાઓ આવા શબ્દો બોલે છે ત્યારે એમના એ શબ્દોમા ક્ષુદ્ર સ્વાર્થની ઝાંખી થાય છે. પોતાને માટે તો તે બધું જ કરવા તત્પર હોય છે પરંતુ ખીજાની સેવા કરવાનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે જ એ બોલી બીકે છે કે, ‘હું કોઈ માટે નથી, તેમ મારું કોઈ નથી’ આવો માણસ પશુ છે ભલે ને એને શી ગડા કે પૂછડું ન હોય

ખીજા જાતના માણસો અધિકારમા માને છે, પણ કર્તવ્યમા માનતા નથી તેઓ રાક્ષસ સમાન છે આવા લોકોનો સિદ્ધાંત હોય છે કે, ‘બધા મારે માટે જ જીવે છે, પણ હું કોઈ માટે જીવતો નથી’ તે હમેશા ખીજા પાસેથી લેવા માગે છે દેવા નહીં સેવા કરવાનો જ્યારે પણ પ્રસંગ આવે છે ત્યારે એ યુક્તિપ્રયુક્તિથી પોતાનું કામ ખીજા પર ઢોળીને ખસી જાય પરંતુ જે લેવાની સાથે આપી પણ જાણે છે તે પોતાના શ્રમની ભેટ ખીજાના ચરણોમા અર્પણ પણ કરી જાણે છે

‘ધર’ શબ્દ સાથે આ જ વાત સકળાયેલી છે એમા માણસ લે છે તેમ દે પણ છે ધર એવું ગ્થાન છે જેમા તમે આત્મીયતા અનુભવો છો તેમ જ ખીજા માટે પોતાના સુખનો ઉત્સર્ગ કેવી રીતે કરાય તેનો પાઠ પણ ત્યા જ મળે છે ધર કહે છે ‘ખીજા માટે જીવો, અને ખીજાના બળે જીવો’ શું લેવું, કેટલું લેવું અને કેટલું આપવું એ પ્રશ્નનો જવાબ ધર પોતે જ આપે છે માનવી જો ‘આપવું અને લેવું’ એનો વિવેક જૂલી જાય અને પોતાનો જ વિચાર કરતો રહે, પોતાની જ વાત કર્યા કરે અને પોતાનું જ હિત વિચાર્યા કરે તો તેના ધરની સરસતા અને સ્નેહ ગુમાવી એસે છે

તમે ધરને સમજો છો ફર્નિચરની સમજવટ તમને પ્રિય છે એની પાછળ તમે રૂપિયા ખર્ચો છો પરંતુ જ્યાં સુધી તમે તમારા ધરને પ્રેમ, રિતવ અને સદનરીક્ષવાના ફળોથી સમજવું ન હોય ત્યાં સુધી તમારી બીજી સર્વ સમજવો આનંદમદ જની ચક્રો નહીં એ સમજવટ બને ગોઠી હશે પણ જ્યાં સુધી મારા જતાવેલાં સર્વ સાધનો વડે તમે ધરને નહીં સમજી શકો ત્યાં સુધી એ સમજવટ નિરર્થક જ જની રહેવાની મેં કશું તે રીતે ધરને સતવચામાં એક નવા પેશાને ખર્ચ નહીં થય અને એ સમજવટ એવી હશે કે બીજા કોઈ બદારની સમજવટ નહીં હોય તે પણ મને કશું ખટકશે નહીં

શાલે જ એ પણ માદા ડાખા કે બદારની સમજવટ શાલ અને બદારની જ નવટ માટે હમણે રૂપિયાનું ફર્નિચર લેશો તેમ તે આનંદ નહીં આપી શકે જો કુટુંબમાં પરસ્પર પ્રેમ નહોતો તો ધિરજવાળા પક્ષજ અને મખમલનાં ગાદલાં પણ તમને કાંટાની માફક ખુચસે પરંતુ ધરમાં જો પ્રેમની ગતિ વહેતી હોય તો બામી-તૂટી ખાટલીમાં પણ તમને એવો આરામ મળશે કે જેટલો સુદર ગાદલા પર સુતરને પણ નહીં મળતો હોય.

તમારે ધરની સમજવટ કરવી છે તો રાખવા ધરતી તરફ જુઓ ત્યાંની સમજવટ જોઈને તમે મુગ્ધ જની જશો ત્યાં તમને પ્રેમનો મજલો જોવા મળશે તેઓ ચાર બાઈઓ હતા ચારેય દલો જુદા હતા પણ જાણે કે ચારેયના માથુ એક હતા એવા આત્મપ્રેમની ભેટી તો શાંતી જાણી નહીં પ્રેમના સૂત્રે ચારેયને એવા તો બાંધી દીધા હતા કે જાણે માથુ એક પણ ચાર રેફ ન હોય !

પ્રેમ શાલે જ જોવાનું-સાંજવાનું જ કામ કરે છે તસવારે તોડવાનું જુદા કરવાનું કામ કરે છે તો પ્રેમ સપિ છે તસવારે એકના બે કરે છે જ્યારે પ્રેમ બેને એક કરે છે તસવાર સરીર પર કીડા કરે છે જ્યારે પ્રેમ આત્મા પર કીડા કરે છે તસવારને ખોરાક ભોદી છે ત્યારે પ્રેમને ખોરાક જ તરના કોપની ભાવના છે જ્યાં પ્રેમ છે ત્યાં કોષ ટકી રાખે નથી.

સનકાષ્ટિ સજી કપાનિ ધોઈ ઉત્તજ્જવળ જનાવે છે તો પ્રેમ જ તરના વે નિ ૧૫૭૭ ધોઈ જલને સ જ સરસ અને પવિત્ર જનાવે છે સાચું પૂછો તો પ્રેમના પ્રાંજનમાં વ્યવસ્થા મને જ નથી. જ્યાં બે દિશોમાં પ્રેમની પાવન સરિત્ર વળે છે ત્યાં એકથી કદચિત્ત કોઈ બગ થઈ નય તો બીજી એને જની ત્યાં ન પ્રેમ નથી ત્યાં તો દેવી માંડ જાઈ જશે વેરની ભાવના

જન્મ લેશે પણ પ્રેમ આ આખી લડાઈનું મૂળ-બદલાની ભાવનાને જ ઉચ્છેદી નાખે છે. ઈર્ષ્યાની લતા ઉપર દ્વેષના ફળ આવે છે પ્રેમની લતા પર સેવાના સુમધુર ફળ આવે છે

પ્રેમ એટલો હલકો છે કે, એનો ભાર લાગતો નથી કામ ગમે તેટલું મોટું હોય પણ એમા જો પ્રેમનું તત્ત્વ લળી ગયું તો તમારા મગજ ઉપર ભાર બનીને રહેશે નહીં જો કામમા પ્રેમ છે એમા તમને આનંદ આવશે-એવો આનંદ કે, જેવો બાળકોને રમતમા આવે છે જો કે, રમતમા પણ શરીર થાકે છે, શ્વાસ વધી જાય છે પણ શુ બાળકોને એનો ભાર લાગે છે ખરો? બિલકુલ નહીં, કારણ કે, એમા એમનો પ્રેમ છે તમે પૈસા માટે રોટલો છોડી દો છો, બાળક રમતના આનંદમા રોટલાને વીસરી જાય છે.

પ્રેમમા કામનો ભાર લાગતો નથી એક કામ એક માણસ એક કલાકમા કરે છે તો બે આદમીઓ એને કેટલી વારમા પૂરું કરશે? તે કામ અડધા કલાકમા પણ પૂરું થઈ શકે છે અને એ કામ એટલું લાંબુ પણ બની જાય છે કે, બે કલાકમા પણ પૂરું ન થઈ શકે તમે પૂછશો, એમ કેમ? એટલા માટે કે, જો એમા નસ-પ્રેમ હશે તો તે કામ એક અડધા કલાકમા જ પૂરું થઈ શકશે પણ કામ કરનારાઓમા એ કામ પ્રત્યે રસ-રુચિ-કે, પ્રેમ નહીં હોય તો એ એટલું બધું ગૂચવાઈ શકે છે કે, બે કલાકમા તો શુ બે વર્ષમાયે પૂરું થઈ શકતું નથી

પ્રેમ કામને નાનું અને હલકું બનાવી દે છે તમે કામ કરશો અને એનો તમને ખ્યાલેય નહીં રહે આ માતાઓ અહીં બેઠેલી છે એમને પૂછો કે, જ્યારે એમને ઘેર દીકરીના લગ્ન હોય છે ત્યારે અડધી-અડધી રાત સુધી તેઓ કામ કરે છે તો એ કેમ તેઓ થાકતા નથી? ચાર-ચાર કલાક સુધી ગીતો ગાય છે એમને તમે કહેશો કે, 'હવે થાકી ગયા હશે, આરામ કરી લો.' તો તેઓ શુ જવાબ આપશે? એ જ કે, 'એમા મેં કયું મહા-ભારતનું કામ કયું છે'

એ માતાનું બાળક બીમાર છે તે એને બોલે બેસાડી આખી રાત વિતાવી દેશે એનું મોટું બાળક કહેશે, 'બા, બાબાને મને આપો, હું રાખુ છું-તું સૂઈ જા' તો માતા કહેશે, 'મને બિધ આવતી નથી તું સૂઈ જા બેટા' અને જો તમે એ જ માતાને કહેશો કે, 'તમારી સાસુ બીમાર છે, એની સેવા કરવાની છે' તે વિના મને સેવા કરવા લાગશે અને અડધો કલાક પણ નહીં થાય કે તે કહેશે, 'ક્યા સુધી મેં કરતી રહીશ

મને તો જિંદગી આવી રહી છે' જાણક મારે આખી રાત જાગનારી માતા તેના પતિની માતા પાસે જ કેમ ચાલી ગઈ? કારણ કે ત્યાં પ્રેમનું એ ઝરણું નથી જે કામના ચાકનો બૂસાવી દે.

મશીન ચાલે છે અને મત્રો ધસાવે છે પરંતુ એમાં થોડું તેજ પૂરે. ધસાવાનું જળુણું નહીં તેમ મત્રો પણ ખોઈ જ ધસાશે. તેવી જ રીતે સેવાના કામમાં શરીરનું મશીન ધસાવે છે પણ એમાં જો પ્રેમનું તેજ હશે તો એના ધસાવાની ખબર પણ નહીં પડે.

એક વૃદ્ધ સત હતા. જેમનો દેહ જળીરિત થઈ ગયો હતો. તેઓ સિત્તર વરં વટાવી ચૂક્યા હતા. શરીર ચાકવું હતું પણ મનમાં હજી તાઝમી સ્ફુરતી હતી. એસી રહેવું એમને ગમતું નહોતું એટલે લાકડીને ખોલેખોલે થોડે-થોડે વિકાસ ચાલુ રાખવાનો તેમને પસંદ હતું. એક વખત એક નાની પહાડી ઉતરવાનો પ્રસંગ આવ્યો. એમનો બધો સામાન એમના સિંખોના ખસા પર હતો તમો કામમાં ફેવળ લાકડીને સહારે ધીરે-ધીરે શરીરને સંભાળતાં ઊતરી રહ્યા હતા. અહીં કઠિન છે તેમ ઊતરવું પણ કઠિન છે. આ પણ પડી જવામાં કોઈ મુશ્કેલી નથી. પડી જવામાં પણ સડોસડાં મળી નથી. એટલે તે વૃદ્ધ સત શરીર સંભાળતાં ઊતરી રહ્યા હતા. તો પણ અહીં મુશ્કેલી પડતી હતી પેલી ખાલુ એક કન્યા પહાડી પર ચડી રહી હતી. એની પાંડે એનો બાઈ બેઠેલો હતો. પણ ખૂબ જાનઘમી તે ચડી રહી હતી. જ્યારે એ વૃદ્ધ સત પાસેથી પસાર થઈ તો સ્થવર મુનિએ પૂછ્યું. 'તને ચડવામાં મુશ્કેલી પડતી નથી? કન્યાએ કહ્યું. 'શેની મુશ્કેલી?' મુનિએ જાગળ કહ્યું. 'હું તો ખાલી કામ ચાલી રહ્યો છું તારી પાસે છે જો કાર છે હું ઊતરી રહ્યો છું તું ચડી રહી છે તો શું તને આ કાર લાગતો નથી? કન્યાએ હસતા-હસતા જવાબ આપ્યો. 'આ તો મારો બાઈ છે મહારાજ! શું લાકડીના પણ કાર લાગે ખરે?'

કાર તો જવામાં હોય છે પણ બાઈનો કાર એ કાર કેમ નહોતો શરૂ? પણ તે એટલા મારે જળુણો નથી કે બાઈ પ્રત્યે એનો પ્રેમ છે અને એ પ્રેમમાં કામના ચાકનો અનુભવ મળે નથી. બાઈ પ્રત્યેના પ્રેમનું કિત્તે રામના ધરમાં જોવા મળે છે. બાઈ પ્રત્યે લાકડીના એટલો પ્રેમ હતો પણ દૂર બેઠા-બેઠા એની કામના થઈ શકતી નથી એટલે ખાલુ તે જ્યારે રામ-પિતાનો ખાસ સ્વીકારી બાઈને મારે ખોલેખાલું સિદ્ધાસન તથા વન વરદ

ચાલી નીકળે છે ત્યાં જ આવે છે કોશલનું સામ્રાજ્ય તબ્બ રામ એવી રીતે ચાલી નીકળે છે જેમ એક પથિક કોઈ એક વૃક્ષ તળે મધ્યાહ્ને વિશ્રામ લે છે અને થોડી વાર પછી એને છોડી ચાલી નીકળે છે, ત્યાં નથી કોઈ પ્રકારનું મમત્વ કે નથી એ છોડવાનો સક્રિય પાશુ વર્ણને તે જોતા પણ નથી. પિતાના વિશાળ સામ્રાજ્યને રામ એવી રીતે છોડી ચાલી નીકળ્યા બાજુ એ સામ્રાજ્યમાં તે બે ધડી વિશ્રામ લેવા જ કેમ થોભ્યા હોય!

રામ ગયા સાથે અયોધ્યાની સુખમાં પણ સમાપ્ત થઈ ગઈ ભરત મોસાળથી પાછા ફરે છે અયોધ્યામાં પ્રવેશ કર્યો તો જણાયું બાજુ કે, કંકરું લાગ્યો હોય કોઈ જાતની ચહેલ-પહેલ દેખાતી નથી એક જાતની મૃત્યુવત્ શાંતિ છવાયેલી છે અયોધ્યાવાસીઓના મોઢા પડી ગયા હોય એવું દેખાઈ રહ્યું છે એમના દિલમાં ઊંડો આઘાત લાગેલો દેખાય છે કોઈને કોઈ પૂછે તો તે જવાબ દેવાને બદલે તરત આસુ સારવા લાગે છે ભરતે શત્રુદ્ધનની સામે જોયું એનું પણ ચિત્ર એવું જ હતું તરત રથને થોભાવ્યો અને સાહસ કરીને એડ નાગરિકને પૂછ્યું, “આ અયોધ્યા આજે વેરાન કેમ બની ગયું છે?” તો જવાબમાં આખે આવી રહેલા આસુના ટીપાને મહામહેનતે રોકતા તેણે ફક્ત એટલું જ કહ્યું કે, ‘મહેલમાં જશે ત્યારે બધી વાતની બબર પડી જશે’

થોડી વારે ભરતનો રથ રાજમહેલ નજીક પહોંચ્યો ભરતના આગ મનનો સદેશ પહેલા જ ગાણીવાસે પહોંચી ગયો હતો કેટલી પોતાની પ્રિય દાસી મથરાની સાથે હાથમાં આરતીનો થાળ લઈ લાડીલા બેટાની રાહ જોઈ રહી હતી રથ પરથી નીચે ઉતરતાની સાથે જ માતાએ પોતાના લાડીલા પુત્રના લલાટે કુકુમનો ચાદલો કર્યો અને કપૂરની આરતી ઉતારતા-ઉતારતા તે બોલી “બેટા, જેવી મા તને મળી છે તેવી કોઈનેય નહીં મળી હોય” ભરતે માતાનો ચરણસ્પર્શ કર્યો અને પહેલો જ પ્રશ્ન કર્યો, “મા, પૂ. પિનાશ્રીને કેમ છે? વડીલ બધું રામ કયા છે? ભાઈ લક્ષ્મણ પણ દેખાતા નથી, દેવી સીતાના દર્શન થતા નથી અને અયોધ્યા આમ સૂમસામ કેમ જણાય છે?”

કેટલીએ પ્રેમભર્યા શબ્દોમાં જવાબ આપ્યો, “બેટા, તારી પાછળ તારા તાતે રામને રાજ્ય સોંપવાનું કાવતરું ક્યું હતું, પરંતુ આ માતાનું મન એ કઈ રીતે સ્વીકાર કરી શકે કે, ઝાશ્યાનો પુત્ર રામ રાજ્ય કરે અને મારો પુત્ર એની સેવામાં ઊભો રહે એટલે બેટા, મેં રામને વનમાં મોકલીને

મારા પુત્ર માટે અયોધ્યાનું સિદ્ધસા સુરક્ષિત રાખ્યું છે મારા વધારા
પુત્ર અયોધ્યાનો તાજ તું પહેરી લે તો મારી બાબો એ જોઈને ટકાવ
અનુભવશે

ભરતને માટે તો આ પ્રયેક જ દ વીછીના દાન સમાન હતું એવું
દિશ વડી રજી થતું અને તેવું મન રહી રજી હતું શું મારી મા છે ?
ભરતની માતા આટલી ક્રોધર હશે એ મે સ્વપ્નમાય કદમ્બ નહોતું તે
કહેવા લાગ્યો આ, તે મારા ઇતિહાસ બગાડી નાખ્યો કાઈનો ઇતિહાસ
બગાડવાથી વધારે એના જીવનની બીજી કાઈ મોટી કુમતિ થઈ શકે ? કુનિયા
એ જ કહેશે કે ભરતે પૃથ્વીના દુકા લીધા અને બાઈને વનમાં ધીસી
દીધા મા તે આ શું ક્યું ? રઘુકુળનો ગૌરવભર્યા ઇતિહાસ બાળે ધૂળમાં
મળી ગયો ?

આંસુ સારતાં ભરતે કહ્યું

પેટ કાઢ પસકલ તબ સીંચા મન ધિયન હિત બારિ ઝહીયા ।
બોરડા ધરિ ઠર હેલુ હસાસા હા પાપિન તુ મહ કુલમાસા ॥
મો બસ કુમતિ રહી ઠર લોહિ કમમલ કાહે ન મારહુ મોહિ ।
બર માંગન મન મર્હ મહી પીકા મરી ન કામ પરેહુ મહી કીકા ॥

અચ્છાકિ તુલસીદાસજીએ ભરતના દિશના શ્વાસપ્રેમને નાલે વાચા આપી
છે । આ કવિતામાં ભરતનું હૃદય આકાર થઈ બીજું છે તેઓ મોક્ષા :
ઓ માતા તે જીતે કાપીને જ એના પાંદાને સિંચન કરવા જેવું કમ
ક્યું છે ક્રોધએ નાલે મગજીને જીવાળવા સારુ આખા સંસારનું પાણી
સૂકવી દીધું હોય તેવું વનની એક બીસડી પણ એવું કમ ન કરે તેવું કમ
તે ક્યું છે ધીર / મરી તે લગિ શાસ લીધા પણ હે પાર્થિવ્યી, સાચે જ
તે રઘુકુળમાં વિનાશનાં બી વાળ્યાં છે જે તારા દિશમાં આવી કુલુકિ સમા
ચેલી હતી તે સારુ તો એ જ હતું કે તે જ મર્તાની સાથે જ મારુ વળુ
દાખી દીધું હોત જેથી મારે આ અભાગિયો દિવસ જેવો પડત નહીં અને
નવાઈ લાગે છે કે તાતની સામે આવાં ક્રોધ વચન મારવાનું સાદસ કેમ
તારાથી થઈ શક્યું ? જોડ કેટલું સારુ જાત જે વર મારવી વખતે તારી
જીભ જ જળી ગઈ હોત અથવા એમાં કોમ પડે મધા હોત તો । આજ તે
આજનો આ ક્રૂર દિવસ જેવો પડત નહીં

ભરતની ન તર સાથે કોશલનું યુદ્ધ છે અને માતાએ એને પથ તિ

જકટક બનાવ્યો છે પરંતુ ભરત એની કઠોરતમ શબ્દોમા નિદા કરી રહ્યા છે જોનાર કહેશે, જન્મ આપનાર જનનીનું આવું અપમાન અને તે પણ ભરત જેવાને મોઢે પરંતુ અહીં ઉપરથી તમને માતાનો તિરસ્કાર દેખાય છે પરંતુ ઉપરના કઠોર આવરણને દૂર કરી જોશો તો ત્યાં તમને ભાઈ પ્રત્યે ઊભરાતો અનુરાગ દેખાશે.

એક ભાઈ કહે છે, ‘હું જો સિદ્ધાસને ન બેઠો તો તેથી શો પ્રલય આવી જવાનો છે ? ભરત પણ મારો જ ભાઈ છે ને’ ન્યારે બીજો ભાઈ કહે છે, ‘મારો ભાઈ વન-વગડામા ભટકતો ફરે અને હું અયોધ્યાના સિદ્ધાસન પર બેસી મોજ-મઝા માણું ! મારો આત્મા એ કદી સ્વીકાર કરી શકે નહીં.’ તમે પણ એવું જ બોલો છો ને કે ‘મારા ભાગની મિલકત ભાઈ પાસે રહી ગઈ તો શું બગડી જશે ? આખરે છે તો એક જ લોહી ને ?’ (સલામા હસાહસ)

ન્યારે તમારો ભાઈ એવું બોલે કે, ‘મારો ભાઈ મૂંડડીમા રહે અને હું મરીન ડ્રાઈવિંગ બગલામા રહું, એ વાતનો મારો આત્મા સ્વીકાર કરી શકતો નથી’ ત્યારે તે દિવસે ધરમા આવું વાતાવરણ સર્જાશે, તે દિવસે ધરમા સ્વર્ગની શરણાઈઓ વાગી ઊઠશે પરંતુ આજે તો મને મળવો જ જોઈએ જો નહીં આપે તો કોર્ટના બારણા ખખડાવીશું.’

તમારે જો, તમારા ધરને સ્વર્ગ બનાવવું હોય તો લક્ષમણ જેવો વિનય શીખજો, લક્ષમણ વાસુદેવ હતા, તો પણ ન્યારે રામ ચાલતા હતા ત્યારે લક્ષમણ એમની આગળ ચાલતા અને કાકરા-પથ્થરને હટાવી ભાઈ માટે રસ્તો સાફ કરતા જતા હતા તમારા ધરમા પણ શું આવો વિનય છે ? ધરમા વિનય હોય તો લડાઈ-ઝઘડા જ સમાપ્ત થઈ જાય પુત્ર એ પિતાનો વિનય રાખે અને વહુ જો સાસુનો વિનય રાખે તો કદી સંઘર્ષ પેદા થાય નહીં, કારણ સમસ્ત દોષોનું મૂળ લોભ છે જ્યાં લોભનું પાણી પડે છે, ત્યાં પાપનો કીચડ થયા વિના રહેતો નથી બિલાડી ઉદ્દગને ખાવામા પાપ માનતી નથી. તેવી જ રીતે જેના હૃદયમા લોભની જ્વાળા છે, તે દુનિયામા કોઈ પણ જાતનું પાપ કરતા અચકાશે નહીં આગમવાણી કહે છે

“લોહો સર્વ વિનાસજો ।”

લોભ સર્વ પાપોનું મૂળ છે તો વિનય બધા સદ્ગુણોનું મૂળ છે. એટલા માટે જ વીરગ્રંથોએ પોતાની છેલ્લી દેશનાના પ્રારભમા વિનય વ્રતને સ્થાન આપ્યું છે વિનય આત્માને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર તરફ

મારા પુત્ર માટે જીવોખ્યાનું સિદ્ધાંત સુરક્ષિત રાખ્યું છે મારા વક્તવ્ય પુત્ર જીવોખ્યાનો તાજ તુ પહેરી બે તો મારી આંખો એ જોઈને ટકાવ જીવોખ્યાનો

ભરતને માટે તો આ પ્રત્યેક સુખ વીછીના ૪૫ સમાન સ્થા. એક દિવ વડી રહ્યું હતું અને તેનું મન પી રહ્યું હતું. શુ મારી મા છે! ભગતની માતા બાટલી કોર કોરી એ મે જીવનમાં કશું નહોતું તે કહેવા લાગ્યો. મા તે મારા ઇતિહાસ બચાવી નાખ્યો કેઈનો ઇતિહાસ બચાવ્યાથી નકારે એના જીવનની બીજી કેઈ મોટી કુર્ચિત થઈ છે! કુર્ચિત એ જ કહેશે કે ભરતે પૃથ્વીના ડુકા લીધા અને ભાઈને વનમાં પાંચ દોષા મા તે આ શુ ક્યું? રથુજીનો ગૌરવભર્યો ઇતિહાસ આને પૂનામાં અમી રચો!

આંસુ સ્વરત્વ ભરતે બધું

પેટ કાઢિ પડ્યું ત્ય જીવો મન જિયન દિવ કારિ લઈલા।
જોરજ હરિ કર છેલ્લું કલાસા હા પાપિન તુ મર કુલમાસા ॥
જો મલ કુમલિ રહી કર લોહિ લગમલ કાહે જ મારુ મોહિ।
વર માંગન મન મઈ મહી પીકા કરી જ લામ પરેલું નહી કીકા ॥

મહાકવિ દુષ્સીધસજીએ ભરતના દિવના બાલપ્રેમને નાલે વાચા આપી છે। આ કવિતામાં ભરતનું હલ્લ સ્વાકાર થઈ જાય છે તેમાં બોલ્યા બો મારા તે વૃક્ષને માપીને જ એના પાંદાને સિયન કરવા જેવું ક્યું ક્યું છે મારીએ નાલે માછલીને જીવાયા આરુ આખા સરોવરનું પ્રણી મુકવી દીધું હેલ તેનું વનની એક બીલડી પક્ષ જેવું હામ ન કરે તેનું હામ તે ક્યું છે મીરજ કરી તે લગિ આલ લીધા પક્ષ હે પ્રાપ્તિ સ્થાને તે રથુજીનાં પિનાસનાં બી વાળ્યા છે એવારા દિલમાં આવી કુલકિ સમા મેલી હતી તો આરુ તો એ જ હતું કે તે જન્મતાની સ્થાને જ મારુ મજુ હામી દીધું હેલ, જેથી મારે આ અભ્યાજિયો દિવસ જોવો પડત નહીં અને નવાઈ લાગે છે કે વાતની સ્થાને આવાં કોર વચન મારવાનું સાદસ કેમ તારામાં થઈ રાહ્યું? જોલ કેટલું આરુ ચાત જો વર મામતી વખતે તારી જીમ જ જગી મઈ હેલ અથવા એમાં કોમ પડી તથા હેલ તો। આલ હે આ તો આ કર દિવસ જેવો પડત નહી

ભરતની નજર સામે કોલસનું ચાલ છે અને માતાએ એનો પક્ષ નિ

ધક ટક ખનાવ્યો છે પરંતુ ભરત એની કઠોરતમ શબ્દોમા નિદા કરી રહ્યા છે જેનાર કહેશે, જન્મ આપનાર જનનીનું આવું અપમાન અને તે પણ ભરત જેવાને મોઢે પરંતુ અહીં ઉપરથી તમને માતાનો તિરસ્કાર દેખાય છે પરંતુ ઉપરના કઠોર આવરણને દૂર કરી જોશો તો ત્યાં તમને ભાઈ પ્રત્યે ઊભરાતો અનુરાગ દેખાશે

એક ભાઈ કહે છે, ‘હું જો સિદ્ધાસને ન બેઠો તો તેથી શો પ્રલય આવી જવાનો છે ? ભરત પણ મારો જ ભાઈ છે ને’ ન્યારે ખીજે ભાઈ કહે છે, ‘મારો ભાઈ વન-વગડામા ભટકતો ફરે અને હું અયોધ્યાના સિદ્ધાસન પર બેસી મોજ-મઝા માણું ! મારો આત્મા એ કદી સ્વીકાર કરી શકે નહીં.’ તમે પણ એવું જ બોલો છો ને કે ‘મારા ભાગની મિલકત ભાઈ પાસે રહી ગઈ તો શું બગડી જશે ? આખરે છે તો એક જ લોહી ને ?’ (સલામા હસાહસ)

ન્યારે તમારો ભાઈ એવું બોલે કે, ‘મારો ભાઈ ખૂપડીમા રહે અને હું મરીન ડ્રાઈવિંગ બગલામા રહું, એ વાતનો મારો આત્મા સ્વીકાર કરી શકતો નથી’ ત્યારે તે દિવસે ધરમા આવું વાતાવરણ સર્જાશે, તે દિવસે ધરમા સ્વર્ગની શરણાઈઓ વાગી ઊઠશે પરંતુ આજે તો મને મળવો જ જોઈએ જો નહીં આપે તો કોર્ટના બારણા ખખડાવીશું’

તમારે જો, તમારા ધરને સ્વર્ગ ખનાવવું હોય તો લક્ષ્મણ જેવો વિનય શીખજો, લક્ષ્મણ વાસુદેવ હતા, તો પણ ન્યારે રામ ચાલતા હતા ત્યારે લક્ષ્મણ એમની આગળ ચાલતા અને કાકરા-પથ્થરને હટાવી ભાઈ માટે રસ્તો સાફ કરતા જતા હતા તમારા ધરમા પણ શું આવો વિનય છે ? ધરમા વિનય હોય તો લડાઈ-ઝઘડા જ સમાપ્ત થઈ જાય પુત્ર એ પિતાનો વિનય રાખે અને વહુ જો સાસુનો વિનય રાખે તો કદી સંઘર્ષ પેદા થાય નહીં, કારણ સમસ્ત દોષોનું મૂળ લોભ છે જ્યાં લોભનું પાણી પડે છે, ત્યાં પાપનો કીચડ થયા વિના રહેતો નથી બિલાડી ઉદરને ખાવામા પાપ માનતી નથી. તેવી જ રીતે જેના હૃદયમા લોભની જવાળા છે, તે દુનિયામા કોઈ પણ જાતનું પાપ કરતા અચકાશે નહીં આગમવાણી કહે છે

“લોહો સવ્વ ઘિણાસણો.”

લોભ સર્વ પાપોનું મૂળ છે તો વિનય બધા સદ્ગુણોનું મૂળ છે. એટલા માટે જ વીરપ્રભુએ પોતાની છેલ્લી દેશનાના પ્રારભમા વિનય વ્રતને સ્થાપ આપ્યું છે વિનય આત્માને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર તરફ

જ્યા પ્રેરણા આપે છે હૃદયનો વિનય લોભીને ઉદાર બનાવે છે જ્યારે અવિનય હૃદયનાં કષ્ટતા દારોને બંધ કરી દે છે.

એક દિવસ પોતાની કાળી પાસે જણી માચું કાળી પોતાની એક આંખ ઉપર ચાકવી બેઠી હતી. દિવસ એને જ મરકરીનું હૃદય બનાવતાં મળું. કાળી કાળી પાણી પા. કાળીનું હૃદય ચીરાઈ ગયું તેણે જવાબ આપ્યો, હું મરના દૃશ્યને પાણી પાઈ શકું છું પણ દિવસીયા મારા, તને જણી નહીં પાઈ. તે જ વખતે નાના દિવસ આપ્યો અને કહ્યું પાણી કાળી પાણી પાઓને. નાના દિવસની વાણીમાં સાકર હતી. કાળીના દિલની કળી ખીલી બેઠી એણે મળું, મારા લાડીયા દિવસ, તને પાણી તે શું બચાવું સરખત પાઈત.

મોટા દિવસની અવિનયકારી વાતે એ કાળીના હૃદયનાં ખૂસતાં દારો બંધ કરી દીધાં જ્યારે નાના દિવસની વિનયકારી વાણીએ વણીના હૃદયનાં બંધ દારો ઉપાડી દીધાં.

એણા માટે જ વિનયી પુત્ર પિતાના પ્રેમનો વધુ કામીદાર બને છે પૈસાના તે સરખા હિસ્સા કરવા પડે છે કારણ આજના મુજબાં એકું વિશાળન કોઈપણ સકલ થતું નથી. આર પુત્રા હોય તે આર પ પિતાની સંપત્તિ પર પોતાનો અધિકાર નહોત કરે છે સૌને અધિકાર છે પરંતુ જેણે લેખીને પરસેવો પાડી સંપત્તિ બેળી કરી છે તે ઘરના બાપનો પણ કોઈ અધિકાર ખસે કે નહીં ? પણ એના માટે કોઈ એક શબ્દ પણ ઉચ્ચારતું નથી. હાઈ પિતાને બાપ્પ કરી શકે છે કે તે પોતાની સંપત્તિ પોતાના આર પ પુત્રા વચ્ચે વહેતી દે પરંતુ એના પ્રેમનું વિશાળન કરવાનું કોઈના અધિકાર ક્ષેત્રની અંદરની વસ્તુ છે જે વિનયથી જ હશે તે જ એના પ્રેમનો વધુ કામીદાર બનશે.

પૈસા જમવા પ્રેમ જે કઈ પણ હોય, તે સેવા માટે તમ્બરે નમવું. પારો પુત્રને સેવા માટે માતાને નીચા વળતું પડે છે વચર નામે માતા પુત્રને મેળવી શકતી નથી તેમ વચર નામે તમે પણ સ્વપુણ્યને મેળવી શકતા નથી. પાણી હંમેશાં એ તરફ વહે છે કે જ્યાં દળાવ હોય તેવી જ રીતે સ્વપુણ્ય પણ તે બાજુ જ જાય છે ? તરફ હૃદયને દળાવ હોય અને હૃદયમાં નમન અને ક્રમગતિ હોય તમે જમવા મોટા જમવાની મોટાં એકાદ માટે કોઈકનો બાપી મયો અને તમે મુજાયા તે પાણીને એક છુદો પીનાની સાથે જ પેલા કોણીઓ પણ પાણીની સાથે જ મેં કીતરી.

જશે તેવી જ રીતે જ્ઞાનનું 'મેળવન કર્યું' છે પણ વિનયનો ઘૂટડો પીધો નથી તો તમે મૂઝાઈ જશો.

ગૌશાલક અને જમાલી આવી જ રીતે ગૂચરાયા હતા એમણે જ્ઞાન તો મેળવ્યું હતું પરંતુ જ્ઞાનની સાથે વિનયના ઘૂટડા ઉતાર્યા નહોતા તેથી તેઓ ગૂચરાઈ ગયા અને એવા ફસાયા કે, જીવનની શાંતિ ખોઈ એકા આટલું જ્ઞાન મેળવ્યા છતાં પણ બધી તરફથી તેમને તિરસ્કાર મળ્યો. એનું એ જ કારણ છે કે, તેમણે વિનય સેવ્યો નહીં વિનયી શિષ્ય સર્વત્ર સૌનો આદર પામે છે, જ્યારે અવિનયશીલ શિષ્ય સર્વત્ર અનાદર અને અપમાન પ્રાપ્ત કરે છે આગમમા ભગવાન મહાતીર ફરમાવે છે

જહા સુક પુદ્ગોદ્ગી, નિક્ક સિજ્જહ સવ્વસો ।

પવ દુસ્સોપ પહિનીલે, મુહરી નિક્કસિજ્જહ ॥

ઉત્તરાધ્યયન અ ૧ ગા.

જેમ સડેલા કાનવાળી કૂતરીને ક્યાંય પણ પ્રવેશ મળતો નથી, ચારે તરફથી અનાદર અને તિરસ્કાર જ મળે છે તેવી જ રીતે જેણે વિનયને પોતાના હૃદયમાંથી દૂર કર્યો છે તેને પણ સૌ કોઈ દૂર જ હડસેલે છે તેને ક્યાંય સન્માન મળતું નથી

મહાપુરુષો સર્વત્ર માન પામે છે કારણ કે, તેઓ પોતાના ગુરુજનોને હંમેશા, માન આપે છે શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ હંમેશા પોતાની માતાને પ્રણામ કરતા હતા તેઓ માતાના પગમાં પડતા પડતા મોટા થયા તમે પણ તમારી માતાના પગમાં પડતા પડતા મોટા થયા હશે લક્ષમણ પણ વાસુદેવ હતા. એમનું પદ મોટું હતું. ત્રિખંડના તે નાયક હતા એમની પાસે સત્તા હતી પરંતુ સત્તાનો નશો નહોતો. સત્તા ખૂરી હોતી નથી, પરંતુ ખૂરો છે સત્તાનો નશો ધન ખરાબ નથી પણ ધનનો નશો ખરાબ છે રાવણ, કસ અને દુર્યોધન એના નશામાં જ છહેલા હતા. તેથી જ તેઓ દુનિયાની ઠોકરો પામ્યા. સત્તાના મદમાં એમણે કહ્યું દુનિયાના માનવીઓ કીડા-મ કોડા છે ! એટલે દુનિયાએ એમને ઠોકર મારી

જે ધરમાં મોટા-નાનાની મર્યાદા છે, જ્યાં લક્ષમણ જેવો વિનય છે અને ભરત જેવો પ્રેમ છે તે ધર જ નહીં સ્વર્ગ જ છે

હમણા હું ધરના પુરુષપાત્રો અંગે બોલ્યો છું. પરંતુ ધરમાં નારી પાત્રોનું ધ્યાન પણ ઓછું નથી અને તો સાચું જહેવામાં આવે, તો ધરનું નાજ નારીઓના હાથમાં છે તમે (પુરુષો) દુકાનના રાજા છો તો ધરની

રાણીઓ આ નારીઓ છે એટલે એમને પણ બે સબ્બે કહેવા નોંધે એ કારણ કે નરકને સ્વર્ગમાં ફેરવી દેવું એ નારીના હાથમાં છે વાત ત્યારે અહીં મોટેથી ખાતાઓ ખાને બહેનોને કુ પૂછુ છું કે તમે ધરને સ્વયં બનાવવા આવો છો કે નરક ? તમારામાં બન્ને જાતની કળા છે પરંતુ એને ઉપયોગ કરી રીતે થઈ રહ્યો છે ? આને તમારા ધરમાં સ્વર્ગ છે કે નરક ?

તમે કદાચ વિચાર કરના હશે કે મહારાજે આ કેવો પ્રશ્ન કર્યો ! તમે કહેશો તમારુ ધર સ્વર્ગ છે વિશાળ બગીચો છે બે બે માડીઓ છે બગીચો છે તોફારો છે બધી સામગ્રી છે હા દેખીતુ તો તે સ્વર્ગ છે પણ જ્યારે કોતરીને જુઓ તો કદાચ બીજુ જ દસ્ત દેખાશે.

ધરમાં સાસુ પક્ષ છે અને વડુ પક્ષ. એ ધરનાં મુખ્ય પાત્રો છે બે એમની વચ્ચે પ્રેમની ત્રાસ વધી રહી હોય તો સમજવું કે ધરમાં સ્વર્ગ છે પણ જાણે તો સાસુ અને વડુ વચ્ચે વૈમનસ્યની કિડી ખાઈ ખોદાઈ થઈ હોય છે સાસુને વડુ જાણે હરિયાદ છે તો વડુને સાસુ જાણે. વડુ કહે છે 'એક મીનીટ પક્ષ આ સાસુ ચેત પાયા દેતી નથી એની દુલ્હન હમેશાં ચાલતી જ રહે છે એને મારી એક જ વાત મમતી નથી સારી સાચી વાત પક્ષ એને જૂઠી વાત છે કદી પ્રેમનાં બે વચ્ચે સંબંધવા મળતાં નથી. સ્વારથી સાંજ સુધી કુંડલમ કરતી રહુ છું લેણીનો પરસેવો પાડુ છું તો પક્ષ બે મીઠા સબ્બે મળના નથી કે બધાં મમ વીસાં રહુ

તો સાસુની વાત પક્ષ સાંભળી સો તે કહે છે કુ ધરની કમળવ જામરુ સાચુ છું તમે શુ જાણો ધરને કેમ ચલાવવું તે નિત્ય નવા શોખો અને નિત નવી ફેશનોને લીધે ધર બરબાદ થઈ શુ છે કમાણી છે નહીં બિચારો છોકરો સગાઈથી સાંજ સુધી દુકાને બેસે છે ત્યારે બે પૈસા કમાય છે પક્ષ જાણે શુ ? હાથમાં આંગુ કે સાદ પૈસાને તો એના હાથમાં જતાં જ જાણે પાંખો ખાલી નમ છે તેથી ધરમાં પૈસો દેખાતો નથી. કુ એને સારી-સાચી વાત કરુ છું તો એને કાચી લાગે છે કુ જ ખરાબ છું દુનિયા મન જ કહે છે તો શુ મન કઈ લક્ષ્યનો શોખ છે ? શુ લક્ષ્યથી મારુ પેટ ભરાતુ હશે !

સાંભળીને બેતેલી વાતો જાણેલી વાતોમાં સાચુપણ રહેલુ છે પણ વડુને સાસુનુ ધાપણ દેખાતુ નથી અને સાસુને નવા મુજની નૂતનતા દેખાતી નથી. એટલે જ તે એકબીજાને નિંદે છે પરંતુ આજ વડુ આજે પોતાની સગી મા પાસે જાય ત્યારે એને એનુ ધાપણ આડુ આવતુ નથી તેમ એની

જીલ પણ લાખી લાગતી નથી માતાને ઘેર તો એ સવારથી સાજ સુધી કામ કરે છે ચૂલો પેટાવે છે, વાસણ પણ માળે છે અને કપડા પણ ધૂએ છે, લોહીનો પરસેવો પણ થાય છે, તેમ છતાં લોહી સુકાતું નથી

ખીજ બાજુ સાસુની દીકરી જ્યારે ઘેર આવે છે ત્યારે શુ તે પોતાની જૂની ઢબે જ ચાલે છે? શુ કોઈ નવી ફેશન લાવતી નથી? એના માટે તો મા નવી નવી ફેશનેબલ ચીજો ખરીદી લાવે છે, અને એ પ્રેમથી આપે છે. ત્યાં કમાણી અને ખર્ચાના મેળની ચિંતા સતાવતી નથી ત્યાં એ બધી સીધી સાદી અને સાચી વાતો ભૂલી જાય છે કે જેના વડે એ રોજ-રોજ વહુને નિંદતી હતી.

ધરતુ આ નરક એક દિવસમા સ્વર્ગમા ફેરવી શકાય છે જો વહુ સાસુને માની લે અને સાસુ વહુને દીકરી સમજી લે, તો દષ્ટિ બદલાતાં જ સૃષ્ટિ પણ બદલાઈ જશે જ્યાં સુધી દષ્ટિ નહીં બદલાય ત્યાં સુધી આ ક્રમ ચાલતો જ રહેશે

હા, તો માતાઓ તમે માહુ લગાડગો મા ધરને સ્વર્ગ પણ તમે જ ખનાવી શકો છો અને નરક ખનાવનાર પણ તમે જ છો ખતાવ એક જ અને છે, પરંતુ જો દષ્ટિ જ બદલાઈ હોય તો એ જ ખતાવ ધરને સ્વર્ગ ખનાવી શકે છે અને તે જ નરક પણ

એકવાર એક વહુથી કાચનો ગ્લાસ ફટી ગયો કાચના ફૂટવાનો અવાજ સાલળતા જ તેની સાસુ દોડતી આવી અને જોતાની સાથે જ આખો ચઢાવતા બોલી “શુ હાથ લાગી ગયા છે તારા? રોજ-રોજ માલ ખાય છે તો બધી શક્તિ જાય છે ક્યા? જો બાપુને ઘેર આવો ગ્લાસ ફૂટત તો ખબર પડત અહીં મારો દીકરો કમાય છે આખો દિવસ ખેડી-ખેડી ખાય છે, એટલે જ હાથની શક્તિ જીમે આવી ગઈ છે રોજ જીલ લગાવ્યા કરે છે આજે ગ્લાસ ફોડ્યો, કાલે પ્યાલો ફોડ્યો તો વળી ક્યારે ગ્લાસી ફોડે છે”

વહુ પણ તાડકની કહેવા લાગી “હા, હા, હું ખેડી-ખેડી ખાઉ છું અને તમે ઊભા-ઊભા ખાતા હશો જાણે કે, કમાઈ-કમાઈને ટગલા કરી દીધા. એકેય દિન ખાલી જનો નથી જ્યારથી આવી છું ત્યારથી રોજ રોજ ખેત્યાર સલળાવી ન દો ત્યાં સુધી એન પડતુ નથી કદી મારી માને વગોવગો, તો કદી મારા બાપને અને કોઈવાર તો વળી માગી સાત પેઢીઓને સપાટામાં લેગો એ બધા ખરાબ છે. ડૉગત્યાનો અવતાર તો તમે જ લઈને આવ્યા છો”

જને જાનુએ તીર વરસા અને એકબીજાના હૃદયને વીધવા સામ્રા
આવુ જ ને મર હોય તે પછી નરક આવી વિશેષ ખરાબ હેતુ હશે ।
નરકનુ ચિત્ર તમે જોઈ લીધુ હવે સ્વયંનુ ચિત્ર પણ જોઈ લો.

વધુ દૂધનો આસ જરી સસરાને આપવા જઈ રહી હતી દૂધ ગરમ
હતુ આસ એકદમ હાથમાંથી છૂટી ગયો જમીન પર પડ્યાં જ આસના
દુકંદેદુકમ મઈ ગયા જાનુના ઓઝામાંથી સાસુ દોડતી આવી કહેવા
લાગી દીકરી ચિત્તા ન કરીશ ખાલી આસ જ ફૂટ્યો છે ને ! આસના
દુકમ જમ થયા પણ મારી બેઠીના દિલના દુકમ થવા ન જોઈએ. જો
બેઠા ક્યાં તારા ખર્ચા ક્યાં દુકંદે પેસી ન જાય. મારી સોના જેવો
વધુથી શુ કાયનો આસ મેળિ છે ।

આ સખ્તો જાણે જાનુતના શૂદ્ર હતા. જ સંજ્ઞાનાં જ વધુની
આખો કીલરાઈ આવી તે સાસુના ખર્ચા પછી મઈ કહેવા લાગી મેં
પિતરમાં મારી માને હોઈ પણ બહી મને નથી મા મળે મઈ છે એ
જાગી મા કરતાં પણ મારા પ્રત્યે વધારે પ્રેમ ધરાવે છે ઘેર પણ ને આસ
ફૂટી જાય તે સગી મા પણ મે સખ્તે કલા વગર રહેતી નથી.

આસ પડે છે અને ફૂટતાં ક્યાં રાહી શકતુ નથી. પરંતુ પ્રેમને
વૃદ્ધાથી તમે રાહી શકો છો. કાયના કમ થયા એની ચિત્તા નથી પરંતુ
ધરના દુકમ થવા દેશો નહી.

ધરમાં પ્રેમનુ વાતાવરણુ હવાયેશુ રાખ્યુ હોય એકબીજાનુ સન્માન
જાળવ્યુ હોય એક બીજાને આદર ક્યાં હોય તે મર સ્વયં જની શકે છે

કુટુંબનાં મે મહત્વપૂર્ણ સભ્યો છે પતિ અને પત્ની. એમની જવાબ
દારીઓ જ મે પણ મારે કહેવું છે પરંતુ આ ધર્મજ્ઞાની કહે છે કે હવે
જાસ કરો. વાતુ ત્યારે પતિ-પત્નીની જવાબદારીઓ જ મે બીજા વાર વિચાર
કરીશુ એ સાંતિ.

જેન સપ્તમ કાંદવાદી મુખર્ષી

આજના પ્રવચનનું મથાળું છે “ચાહના ટળી તો ચિંતા ટળી” ચિંતા એ માનસિક શક્તિને કારી ખાનાર કોડો છે તમે ચિંતાથી મુક્ત થવા ઇચ્છો છો તમે એકલા જ શા માટે, કોઈ પણ શિક્ષિત વ્યક્તિ ચિંતાથી અચવા જ માગશે

તો શું ચિંતા એ જરૂરી છે ?

વિચારવાનું તો એ છે કે ચિંતા જીવન માટે જરૂરી પણ છે ? ચાલો, થોડીકવાર આપણે ચિંતાની જરૂરિયાત અંગે પણ વિચારી લઈએ એમ તો તમે સાબળતા આવ્યા છો કે ચિંતા એ ચિંતા સમાન છે પરંતુ ક્યારેક ચિંતા પણ જરૂરી બની જાય છે

એક વિદ્યાર્થી છે એને રમવાનો બહુ જ શોખ છે દિવસમાં આઠ કલાક ધરતી બહાર રહે છે પિકનીક પાર્ટીઓમાં સૌથી પહેલો એ હોય છે શહેરના સિનેમાઘરોના નામો એને યાદ છે ક્યા સિનેમા-ઘરમાં કયું સિનેમા ચાલી રહ્યું છે એની એને પૂરેપૂરી માહિતી છે પરંતુ અભ્યાસના પુસ્તકોમાં એક પણ પાનું એ કદી ખોલતો નથી, તો તમે કહી જ ઊઠશો કે તને ભણવાની ચિંતા નથી દરકાર નથી, તો શું પાસ થઈશ ? હવે કહો, અહીં ચિંતા જરૂરી છે કે નહીં ?

એનાનું કામ ધરમાં સુવ્યવસ્થા જાળવવાનું છે તે જો પ્રમાદ કરે છે, ધરમાંતો સામાન વેરવિખેર પડ્યો હોય છે, કચરો પણ સાફ થતો નથી, સાત વાગ્યે પથારી તજે તો ચાહનો કપ ક્યારે મળશે, ઓફિસે જવાનો સમય થઈ ગયો છે ને ધરમાં જમવાનું તૈયાર નથી, બાળકોને અગિયાર વાગ્યે શાળાએ જવાનું છે અને સાડા દસ વાગ્યા છતાં એમના ભાણાનું

કાંઈ થયું નથી તો બાવી રિયાતમાં તમે શીમતી છો કહેશો કે તને ધરની કાંઈ ચિંતા છે કે નહીં ?

ધરની ચિંતા રાખવી જરૂરી છે ગૃહિણીને જો ધરની કાળજી (ચિંતા) નહીં હોય તો તમારું દરેક કામ અવ્યવસ્થિત બની જશે તમને તમારી બોહિસની ચિંતા રજા કરતી હોય છે પોણાઠણ ઉપર પ્રતિમાજનો કંઈ આવ્યો કે તમારા મનમાં ખલભલી મચી જાય છે પુરુષવત્ દુકાનના કામમાં જો બાળક કરે અગિયાર વાગ્યે દુકાને જવાનો સમય હોય ત્યારે જમીને ઘેર કલાકની નિદ્રા એવે બને સાજા મારે જીંદીને દુકાને જાય તો તેવા વખતે દેવીજી (શીમતીજી) જ કાન લગેશો કે તમને દુકાનની ચિંતા છે કે નહીં ? હા તો તમે જ વિચારો કે તમારે ચિંતા-કાળજી રાખવી છે કે નહીં ?

પ્રવચનનો સમય સાઠા બાઈ વાગ્યો છે એતાબો બાવી પહેાંચ્યા છે બને કુ જો નવ વાગ્યા સુધી ઉપર ૮ બેઠો રહ્યો તો તમે જ બોલી જાશો કે મહારાજશ્રીને અમારા સમયની દિગ્ધર્ષ જ નથી આ મારી વાત છે તમારી નથી તમે સાઠા બાઈને બાંને નવ વાગ્યે આવો તો શુ જગલાઈ નથી ? તો મુનિજી પોતાના સમયે પાટ ઉપર બાવી જતા નથી તો કહેવાય છે કે મહારાજશ્રીને ચિંતા જ નથી અમારો સમય બમડો છે તો મારે પણ તમારી ચિંતા રાખવી રહી.

તમારો દોકરો બીમાર છે ડોક્ટરને તમે દેખાડ્યું એવું મેઝમ દવાઓ પણ આપી એ દીક સમયસર દવા જ લેતો ન હોય ચરી પાળતો ન હોય તે તમે જ કહેશો કે તને તારા શરીરની કાંઈ કાળજી જ નથી તો બીજો એવું શુ કરે ? હવે જો ડોક્ટર જ દીક સમય ઉપર ઇન્જેક્શન દેવા આવતો નથી તો તમે ડોક્ટરને કહેશો કે સાહેબ તમને મારા પુત્રની દરકાર છે કે નહીં ? બને જો ટ્યુશન-શિક્ષક સમય પર આવે નહીં બને બાળક અભ્યાસમાં નબળો હોય તો તમે એ માસ્તરને કહેશો કે તમને પૈસાથી જ મતલબ છે અમારા બાળકની કાંઈ ચિંતા જ નથી.

ડોક્ટરે ચિંતા ૮ ન રાખી તો રાગીનું પ્રાણુ બીડી મળા, માસ્તરે કાળજી ન રાખી તો બાળક નાપાસ થઈ મરે. કાંઈ કલાક જો સમયસર બોહિસે પહેાંચતો નથી તો તમે બેને નોકરી પરથી કાઢી મૂકશો. મારોપ મૂકશો કે તમને તો સમયની કાંઈ પડી ૮ નથી.

મહારાણી વિક્ટોરીયાનો સેક્રેટરી એકવાર એના સચિવાલયમા ત્રણ મિનિટ મોડો પહોંચ્યો મહારાણી બહુ વ્યગ્ર હતી સેક્રેટરી આવ્યો તો બોલી 'તમારી ધડિયાળ જુઓ' એણે કહ્યું 'ક્ષમા કરજો, મારું ધડિયાળ જરા સુસ્ત છે' વિક્ટોરીયાએ કહ્યું 'કા તો તમે તમારું ધડિયાળ બદલો અથવા તો મારે મારા સેક્રેટરીને બદલવા પડશે કારણ કે તમને સમય પર આવવાની ચિતા નથી' મત્રી જો પોતાના કામની ચિતા ન સેવે તો સારાચે દેશની મુરક્ષા લયમા મૂકાઈ જાય મત્રી જ શા માટે, પચોતેર રૂપિયા મેળવતો સિગ્નલમેન જો પોતાના સમયની ચિતા ન રાખે તો કેટલું નુકસાન થાય ? એ ટૂંકો અથડાઈ જાય, સેક્રેટરીના પ્રાણ જાય, હજારોનું શરીર અને સૌંદર્ય નષ્ટભ્રષ્ટ થઈ જાય

હા, તો જીવનના દરેક ક્ષેત્રમા ચિતા સેવવી જરૂરી છે ઘોખી તમારા કપડા આપી ગયો તમે એની કાળજી રાખી નહીં આડા-અવળા મૂકી દીધા રાત્રે ઉદરોને લાગ મળ્યો અને બધા કપડા રાત્રે કાતરો ખાધા એમા શ્રીમતીજીની રેશમી સાડી પણ હતી સવારે તમે જોયું તો તમે ઉદરો પર બળા બાંધ્યા શ્રીમતીજી પોતાની દોઢસો રૂપિયાની રેશમી સાડાંની દુર્દશા જોઈ તો એમનું મગજ પણ ગરમ થયા વિના રહેશે નહીં લગભગ સારાચે ધરતું વાતાવરણ ગરમ થઈ જશે પછી ભલેને એ ગરમ વાતાવરણમાં ચૂલો પણ ઠંડી જાય એટલે કપડાની ચિતા ન કરી, તેથી સારુ છે ધર ગરમી અનુભવી શકે છે અને ધરતું મોટેરું ધરની સુરક્ષાની ખેવના જ ન રાખે તો કહેવાશે મોટા તો થઈ ગયા પણ ધરની ચિતા જ નથી હા, તો તમે હવે સમજી ગયા હશે કે ચિતા એકદમ છોડવાની વસ્તુ નથી તેમ ચિતાને વળગી રહેવું પણ ઠીક નથી, કામની ચિતા તો જરૂરી છે પણ વગર કામની ચિતા બિનજરૂરી છે, કારણ કે એ માણસનું લોહી બાળવાનું કામ કરે છે

ચિંતાનું બિનજરૂરી રૂપ :

ક્રીડા એ પ્રકારના હોય છે એક તો પદાર્થને ઉપરથી કોરી ખાય છે તો બીજું અદરથી ચિતા એ બીજા પ્રકારનો ક્રીડો છે ઉધઈ જે વૃક્ષને લાગી જાય છે તે વૃક્ષને તે ખાઈ જાય છે ઉપરથી તો વૃક્ષની સ્થૂળ કાયા બરાબર દેખાશે પણ અદરથી તે પોણું બની જાય છે ચિતા પણ એક પ્રકારની ઉધઈ છે જે છૂપી રીતે માણસની શક્તિને ફાલી ખાય છે એ

કાંઈ થયું નથી તો આવી સ્થિતિમાં તમે થીમીઝીને કહેશો કે તને ધરની કાંઈ ચિંતા છે કે નહીં ?

ધરની ચિંતા રાખવી જરૂરી છે મૃદિણીને જો ધરની કાળજી (ચિંતા) નહીં હોય તો તમારું દરેક કામ અન્યવચિત જાવી જશે. તમને તમારી ઓફિસની ચિંતા રહ્યા કરતી હોય છે પોણાઘણ ઉપર બડિયાળને ક્રિયા જાણ્યો કે તમારા મનમાં ખચખચી મચી ગય છે પુત્રવત્ દુકાનના કામમાં જો આજસુ કંઈ અનિવાર વાગ્યો દુકાને જાયતો સમય હોય ત્યારે જમીને ઘેર ક્યાકની નિદર એવે અને સાચા બારે બીડીને દુકાને જાય તો તેના વખતે દેવીજી (મીમીજી) જ કાન સભેરથી કે તમને દુકાનની ચિંતા છે કે નહીં ? હા તો તમે જ વિચારો કે તમારે ચિંતા-કાળજી રાખવી છે કે નહીં ?

અવચનનો સમય સાચા બાક વાગ્યો છે મોતાઓ બાવી પહેાંચા છે અને હું જો નવ વાગ્યા સુધી ઉપર જ બેઠો રહું તો તમે જ બોલી બેઠો કે મહારાજશ્રીને જમારા સમયની કિંમત જ નથી. આ મારી વાત છે તમારી નથી તમે સાચા આપને બદલે તવ વાગ્યો આવો તો શું ચેરલાજ નથી ? તો મુનિજી પોતાના સમયે માદ ઉપર બાવી જતા નથી તો કહેવત છે કે મહારાજશ્રીને ચિંતા જ નથી જમારા સમય જમડે છે તો મારે ખજી તમારી ચિંતા રાખવી રહી.

તમારો ઘરેલો બીમાર છે યોગદરને તમે દેખાડ્યું એણે રોગ દવાઓ ખજી બાપી એ ઠીક સમયસર દવા જ લેતો ન હોય મરી પાળતો ન હોય તો તમે જ કહેશો કે તને તારા ઘરેલોની કાંઈ કાળજી જ નથી તો બીજી એણે શું કરે ? હવે જો યોગદર જ ઠીક સમય ઉપર ઈન્જેક્શન દેવા બાવતો નથી તો તમે યોગદરને કહેશો કે સાહેબ તમને મારા પુત્રની દરકાર છે કે નહીં ? અને જો ટપુચન-સિંચક સમય પર આવે નહીં અને બાળક અબાસમાં નળેલો હોય તો તમે જો માસ્તરને કહેશો કે તમને પેસાચી જ મતલબ છે જમારા બાળકની કાંઈ ચિંતા જ નથી.

યોગદરે ચિંતા જ ન રાખી તો રોગીના માથું બીડી મવા માસ્તરે કાળજી ન રાખી તો બાળક નાપાસ થઈ મરેલો કાંઈ ક્યાક જો સમયસર ઓફિસે પહેાંચતો નથી તો તમે જોને નોકરી પરથી કાઢી મૂકશો. બારેાપ મૂકશો કે તમને તો સમયની કાંઈ પડી જ નથી.

વખતે અભયકુમાર ત્યા આવી લાગ્યો નાની વયમા જ પોતાની માતા સાથે - એ ત્યા આગ્યો હતો એણે ગ્રામ-પચાયતને વિચારમગ્ન જોઈને પૂછ્યું પણ સરપચે કહ્યું “ભાઈ, તું તો હજુ બાળક છે હજુ તો તારે રમવાના દા’ડા છે આ બધી સમસ્યાઓ તો અમારે જ ઉઠાવવી રહી” તેમ છતાં અભયકુમારે આગ્રહ ચાલુ રાખ્યો આખરે સરપચે એને બધી વાત સમજાવી એણે (અભયકુમારે) કહ્યું “બસ, આ જ સમસ્યા છે ને?” સરપચે કહ્યું “હા આ સમસ્યાએ જ સારીયે પચાયતને હેરાન કરી મૂકી છે”

અભયકુમાર બુદ્ધિશાળી હતા કહેવાય છે કે એમની પાસે ઔત્પાતિની બુદ્ધિ હતી અને તમે પણ તમારા ચોપડાઓમા લખો જ છો ને? એ તો તમને યાદ હશે મને યાદ અપાવવાની જરૂર નહીં રહે

દિવાળી નજીક છે તમે ચોપડાઓમા લખો છો ગૌતમ સ્વામીની લખિંધ હોજો, અભયકુમારની બુદ્ધિ હોજો, ધન્ના શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ હોજો, અને કેવન્નાજીનું સુખ સૌભાગ્ય હોજો” બસ, આમા બાકી જ શુ રાખ્યું? આમા તો તમે બહુ કુશળ છો વિશ્વની પસંદગી કરાયેલી વસ્તુઓ માગી લીધી. ગૌતમ સ્વામીની લખિંધ એટલા માટે માગી લીધી કે પાત્રમા અગૂંદો મૂકતાની સાથે જ જેમ ખીર અક્ષય બની ગઈ તેમ તમારી તિબ્બેરીમા અગૂંદો મૂકતાની સાથે જ લક્ષ્મી પણ અક્ષય બની જાય અભયકુમારની બુદ્ધિ તમે માગી છે. કોઈ વાધો નથી તમે બુદ્ધિશાળી બનો તમારામા જ્ઞાનનો પ્રકાશ ઝગમગે પણ એક પ્રશ્ન એ છે કે અભયકુમારની બુદ્ધિ જો મળી જાય તો એનો ઉપયોગ ફક્ત એલાઓને ઉન્નુકત કરવામા કરશે કે મુક્તને ફક્ત એલાઓમા? કારણ કે બુદ્ધિ બને કામ કરે છે એના વડે તમે કોઈની પરિસ્થિતિને સુધારી શકો છો તો કદી એના વડે જ વધુ બગાડી પણ શકો છો

શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ તમે માગી છે એમા કોઈ જ ખોટું નથી કે પોતાની પ્રામાણિકતા જાળવી, ખીજાનું શોષણ ન કરતા કોઈ મર્યાદામા કંઈક સંપત્તિ મેળવે પણ શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ તમારે ઘેર આવી ગઈ તમારું ઘર લક્ષ્મીના ઝકારોથી રણુકી જાશે તો એનો ઉપયોગ સમાજના આર્થિક રીતે પછાત એવી દુર્બળ વ્યક્તિઓના હિતાર્થે કરશે કે પોતાના અહંકારને પોષવામા કરશે? સંપત્તિ મેળવી તમારી દષ્ટિ સમાજવિકાસ તરફ જશે અથવા તો સ્વ-વિલાસ તરફ? એનો ન્યાય તો તમારે જ કરવો પડશે

હા, તો અભયકુમાર પાસે ઔત્પાતિ બુદ્ધિ હતી એમની બુદ્ધિએ

સારીરિક જ નહીં પરંતુ માનસિક શક્તિને પણ રુધિ છે તમે માટે તેણે
 ટેનિક પદાર્થ છે. માટે તેણે પૌષ્ટિક પદાર્થ ખાઓ. પણ સારી શક્તિને
 મિત્રા દારી ખાશે તમે જમવા બેઠા તમારી સામે મિદ્ધાઈ જોતો થાજ
 ખાઓ. તમે હજુ એક માસ પણ લીધો નથી કે પાછળથી બિધાઈ કપડે
 મારી બધી મિદ્ધાઈ સાફ કરી અર્ધ ખાવા અવસરે તમે હેરા ૧ અર્ધ જશે.
 તમે નથી ઈચ્છતા કે તમારું જમણુ એક બિધાઈ ખાશેની જાણ દા, તો
 તે બિધાઈ છે ચિત્તા જે તમારામાંના જ્યાં જ વિદ્યામિત્રોને ખાઈ જાય
 છે ખાઓ હા તમે પણ ખાધેયુ જાય છે એના પેટમાં.

એક વખતની વાત છે સમ્રાટ એલિઝે એક જાકુ નદીમાં મોક્ષ
 એની જોડે એક સ દેશી પણ હતો. આ સમ્રાટનું પાલેસુ જાકુ છે એને
 દરેકની લીધુ માસ ખવડાવવામાં આવે અને સારી વ્યવસ્થા કરાય. પરંતુ
 એની સાથે એક બીજી પણ ખાસ છે એનું વજન વધુ જોઈએ નહીં
 નદીમાંની મામ પચાવત એકઠી અર્ધ મામ પચાવત એ તે બારતની જૂની
 પરપરા છે આ પસ્ટી સુદર પરપરા કહેવાય. મામના નાના મોટા બધા
 પ્રજો મામ પચાવત દારા જ ઉદ્ધવમાં આવે છે બ્યારથી મામ પચાવતની
 અધિકાર અને વિશ્વાસ ઓછા થવા ત્યારથી મામના કસડો સહેરાની
 કાટોનાં જવા લાગ્યા છે ત્યાં અમિત્રોના સમય અને જમતો બધું કુડુખોત
 થાય છે વડીલોનું માલવા સામે છે નિચારો બોલો એક વડીલની મીઠી
 વાતમાં ફસાઈ પોતાની અભોધાનિત કમાણી નકામી વેચી નાખે છે

તેન દસન કહે છે પહેલાં તો કષાયની પ્રતિષ્ઠા દૂર રહે. અમલ
 કમવાન મદારીર દરમિયાને છે સંકલિષ્ટસદ્ગુણ દુરમો પરિવર્તન
 કષાયના વાતાવરણથી બચે. કષાય પ્રતિષ્ઠા અર્ધ અર્ધ હોય તો એ ખાતરી
 તરત દારી નાખે. મામના કાઈ પચની સામે તમારી સમસ્ત રજૂ કરી દો
 તે છુદ્ધિમતાપૂર્વક ન્યાયનું સજ્જ કરતાં જે ફેસલો આવે એનો પ્રેમ સાથે
 સ્વીકાર કરી લે. જેથી સમય અને સપત્તિ બચેનો જમાવ થશે.

પેલા નદીમાંમાં મામ-પચાવત બેઠી છે વિકટ સમસ્ત તેની સામે
 આવી હતી જકારાને ખવડાવવા-પીવડાવવાની જવાબદારી તો સો કાઈ તેવા
 તેમાર હતું પરંતુ ખવડાવ્યા પછી વાળ વધે જ નહીં એની જવાબદારી
 કાણ લે? આ સમસ્થાનો લોકોને આવરી નથી તો સમ્રાટ એલિઝા
 કાપ્યા બોલ જાવુ પછી સમસ્ત પચાવન નિચારમાં ફોલેલી હતી તે જ

વખતે અભયકુમાર ત્યા આવી લાગ્યો નાની વયમા જ પોતાની માતા સાથે -
એ ત્યા આગ્યો હતો એણે ગ્રામ-પચાયતને વિચારમગ્ન જોઈને પૂછ્યું.
પણ સરપચે કહ્યું “ભાઈ, તું તો હજુ બાળક છે હજુ તો તારે રમવાના -
દાગ છે આ બધી સમસ્યાઓ તો અમારે જ ઉકેલવી રહી” તેમ છતાં
અભયકુમારે આગ્રહ ચાલુ રાખ્યો આખરે સરપચે એને બધી વાત સમજાવી
એણે (અભયકુમારે) કહ્યું “બસ, આ જ સમસ્યા છે ને?” સરપચે
કહ્યું “હા આ સમસ્યાએ જ સારીયે પચાયતને હેરાન કરી મૂકી છે”

અભયકુમાર બુદ્ધિશાળી હતા કહેવાય છે કે એમની પાસે ઔત્પાતિની
બુદ્ધિ હતી અને તમે પણ તમારા ચોપડાઓમા લખો જ છો ને? એ તો
તમને યાદ હશે મને યાદ અપાવવાની જરૂર નહીં રહે

દિવાળી નજીક છે તમે ચોપડાઓમા લખો છો ગૌતમ સ્વામીની
લખ્ધિ હોજને, અભયકુમારની બુદ્ધિ હોજને, ધન્તા શાસ્ત્રિભદ્રની ઋદ્ધિ હોજને,
અને કેવન્તાજીનું સુખ સૌભાગ્ય હોજને” બસ, આમા બાકી જ શું રાખ્યું ?
આમા તો તમે બહુ કુશળ છો વિશ્વની પસ દગી કરાયેલી વસ્તુઓ માગી લીધી.
ગૌતમ સ્વામીની લખ્ધિ એટલા માટે માગી લીધી કે પાત્રમા અગૂઠો મૂકતાની
સાથે જ જેમ ખીર અક્ષય બની ગઈ તેમ તમારી તિજોરીમા અગૂઠો મૂકતાની
સાથે જ લક્ષ્મી પણ અક્ષય બની જાય અભયકુમારની બુદ્ધિ તમે માગી છે.
કોઈ વાધો નથી તમે બુદ્ધિશાળી બનો તમારામા જ્ઞાનનો પ્રકાશ ઝગમગે
પણ એક પ્રશ્ન એ છે કે અભયકુમારની બુદ્ધિ જો મળી જાય તો એનો
ઉપયોગ ફસાયેલાઓને ઉન્મુક્ત કરવામા કરશે કે મુક્તને ફસાવવામા ? કારણ
કે બુદ્ધિ બને કામ કરે છે એના વડે તમે કોઈની પરિસ્થિતિને સુધારી શકો
છો તો કદી એના વડે જ વધુ બગાડી પણ શકો છો

શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ તમે માગી છે એમા કોઈ જ ખોટું નથી કે પોતાની
પ્રામાણિકતા જાળવી, ખીજનું શોષણ ન કરતા કોઈ મર્યાદામા કંઈક સ પત્તિ
મેળવે પણ શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ તમારે ઘેર આવી ગઈ તમારું ઘર લક્ષ્મીના
ઝકારેથી રણુકી ઊઠે તો એનો ઉપયોગ સમાજના આર્થિક રીતે પછાત
એવી દુર્બળ વ્યક્તિઓના હિતાર્થે કરશે કે પોતાના અહકારને પોષવામા
કરશે ? સ પત્તિ મેળવી તમારી દૃષ્ટિ સમાજવિકાસ તરફ જશે અથવા તો
સ્વ-વિલાસ તરફ ? એનો ન્યાય તો તમારે જ કરવો પડશે

હા, તો અભયકુમાર પાસે ઔત્પાતિ બુદ્ધિ હતી એમની બુદ્ધિએ

પચાવનની સમસ્યાનો ઉકેલ શોધી બાપો. પચાવનને એમણે કષ્ટ સમાપ્ત તરફથી આવેલા સદેશવાહકને સદર્પ વિદાય કરો અને કહેણે કે સમ્રાટની આજ્ઞાનુ મુજબત્ પાલન થશે આવના ૭ મહિનામાં સ્વયં સમ્રાટ બાપોને નેઈ શકે છે બધા અક્ષિત થઈ ગયા. કુમાર બા શુ કદી રજા છે એમણે મોટું પાંજરું મચાવ્યું જેમાં બે ખાનાં કપો પાંજરામાં એક બાજુ બકરાને બાધી દીધા અને બીજામાં એક સિંહને પૂર્યો

બકરાને ઘણું ખવડાવવામાં આવતું લીધું ધાસ પર્દામાં બરપૂર દેવાઈ પણ સામે સિંહને જોતાં જ જાણે એને મોત જ દેખાતું એ જાતો પણ એનું લોહી જ બનતું નહીં સિંહનો સાગત્ય ભયની ચિંતા એનું લોહી જ બાળી નાખતી ૭ મહિના બાદ સમ્રાટ એલિફન્ટો જાનુવર પાડેા બાબેા તેણીને જોયું તો બકરાનું તેટલું વજન હતું કે નેટલું છ મહિના પહેલાં બકરાનું લોહી પેશી ચિંતા ખાઈ જતી. તેથી જ રીતે તમારા બધાં મિત્રો તોને પણ ચિંતા થશે જામ છે માટે તમે એનાથી સાવધાન રહેજો.

સૂઝી વખતે ચિંતા રાખવી સારી નથી કોટની જેમ ચિંતાને પણ ખીલીએ ટાંચીને પથારીમાં જાળે, નહીં તર ચિંતાતો બાર તમારી પાંદે ઉપર પચ્ચર-સમ બાર બની જશે જે એક પણ માટે પણ લખને જાપવા નહીં દે.

સહેરાનાં એતરમાં જેમ ઓળા પડે છે ત્યારે કોમો પાક કરમાઈ જાય છે એતરની હસતી હરિયાળી સમાપ્ત થઈ જાય છે એટલેનાં હસતાં મોઝાં પણ કરમાઈ જાય છે જલ્દ તેથી જ રીતે ચિંતાના ઓળા પ્રસન્નતાને હરી લે છે એ છૂપા ઓળા છે ચિંતાના ઓળામાં વજન તો કાંઈ જ નથી પરંતુ પેશા બીજા ઓળા કરતાં બાનામાં પ્રખર સહારક સંમિત છે પેશા ઓળાથી તો હલ્ત એક જ વર્ષ જમડે છે પણ ચિંતાના ઓળા જેના જીવન ઉપર પડી જાય છે એનું સિમ્ત સદાને માટે સમાપ્ત થઈ જાય છે. સિમ્ત જ નહીં હજારો બનવી જિંદગીઓ પણ બચી જાય છે એ જીવાતીને ધડપણમાં ફેરવી નાખે છે

ચિંતા અને ચિંતા શ દોષના બા એ સંબંધમાં સમ્ય છે ચિંતા ઉપર મીઠી લગાડાય છે અને ચિંતા ઉપર નહીં કારણ કે ચિંતા તો પોતાના સ્થાને રહી જાળજીની સહાયતા વડે મહાને બાળ છે પણ બા ચિંતાની સંમિત સવિશેષ છે એના ઉપર સ્થાનનો પ્રતિબંધ નથી. જાળજીની

એને જરૂર નથી અને એ મરદાને નહીં પણ જીવતાને જ બાળે છે. એની આ શક્તિને કારણે જ એના માથે તિલક બિંદુ લગાડાય છે

એક વિચારકના શબ્દોમા કહ્યું તો ચિંતા ફરતી ખુરશી છે, જે તમને ઉપર-નીચે ફેરવશે પણ કયાય પહોચાડશે નહીં એનું કામ ફેરવવાનું છે, કોઈ લક્ષ્ય તરફ પહોચાડવાનું નહીં એટલા માટે જ એ વિપત્તિઓનું વ્યાજ છે મૂળ અદા કરતી વખતે તો તે પોતે જ અદા થઈ જાય છે, અથવા તો માણસને જ સમાપ્ત કરી દે છે

ભારતીય વિચારકોએ તો ચિંતાને અમર વેલ કહી છે કહેવાય છે કે જે વૃક્ષ ઉપર અમર વેલ ચઢે છે, એનું અસ્તિત્વ સમાપ્ત થઈ જાય છે. એ વૃક્ષનો બધો જ રસ ચૂસી લે છે તેવી જ રીતે જે માણસના મન ઉપર ચિંતાની અમર વેલ છવાઈ જાય છે એનું જીવન-માધુર્ય સુકાઈ જાય છે. કામ કરવાથી શરીર થાકે છે આ સિદ્ધાન્ત ખોટો છે શ્રમ તો શરીરને સ્વસ્થ રાખે છે શરીર કામથી નહીં પણ કામના ભારથી થાકે છે, કામથી તો એ હલકું રહે છે પરંતુ કામનો ભાર જ્યારે મન ઉપર લાગે છે તે જ વસ્તુ શરીરને થકવી નાખે છે મશીનને ચલાવવાથી જેમ મશીન ખરાબ થતું નથી પણ સ્ક્રૂ અટકી જવાથી જ મશીન કામ દેતું બંધ થઈ જાય છે તેવી રીતે મનમા જ્યારે ચિંતાનો સ્ક્રૂ અટકી જાય છે, ત્યારે જ એ માણસનું મશીન બગડે છે

કેટલાક માણસોને એવી આદત હોય છે કે તેઓ નકામી ચિંતાઓનો પોટલો બાધી ફર્યા કરે છે એક ભાઈ જરા લોભી હતો એક પૈસો ખર્ચ કરતા દસ વાર વિચારતા

પ્રશનસીખી કહો કે એમના ઘેર પુત્રજન્મ થયો, પરંતુ શેઠે પુત્ર જન્મને પ્રશનસીખી માની નહીં એમના મન ઉપર ચિંતાનો ભાર વધ્યો. ચિંતાએ એમના મોં પરની લાલાશ જૂસી નાખી, પ્રતિદિન ચિંતામા જ ચકરાવા લાગ્યા એમનો ફીકા પડતો ચહેરો જોઈ શ્રીમતીજીએ પૂછ્યું; “તમારા મોં પરની રોનક કયા ચાવી ગઈ? તમે તો રોજ રોજ સુકાતા જ જાઓ છો!”

એમણે કહ્યું “મારું દુઃખ મારું હૃદય જ જાણે છે તમને સ્ત્રીઓને એનો શો અનુભવ? આ જુઓ, પુત્ર જન્મ્યો છે, કાલે એ મોટો થશે, એના સારું ટપડા જોઈશે કદી એ બીચકીટ માગશે તો કદી ચોકલેટ. એ એને દેવું પડશે કદી રમકડા પણ લાવી આપવા પડશે શેઠા દિવસો વિતે

કે ખરી એને સજાવવાનો પ્રયત્ન કરવો પડશે. હી જાને પુસ્તકોનો સાર ખસી
મારા પર જ આવશે. બાકીનું પૂરું થતાં એના સખનો ખચીં તિનેરીમાંથી
કરવો પડશે. તમે તો ચાર રોટલા થઈ જાળમાં થઈ જાઓ છો. પણ જમી
જવરજાની જવાબદારી મારા પર જ રહેશે. જ્યાં હું ખને કાણુ સમજશે ?”
રોડના મનનું હઈં રોડાણી સમજી જ્યાં એણે કળી લીધું કે નકામી ચિંતા
જોએ જામને ધેરી લીધા છે. જાની જ્યાં પણ શું હોઈ રહ્યું ? જાખરે
એણે એક જણા શાથી કાઢ્યો સાંગે રસોઈ બનાવી નહીં રોડ છે વાગે
ધેર જાન્ય જાને જોયું તો ચૂસો કંઠ પડ્યો છે. ધરમાં જઈ શ્રીમતીજીને
પૂછ્યું. “જાને ચૂસાએ એકાદસો કેમ પાળી છે ? પોતાના જવાબને જ્યાં
બારે કરતાં એણે કહ્યું. તમે મારાં મનની ચિંતા શું જાણો ? રોડો
ખાધો ને દુકાને જાઓ. રોડ તાલુકાના. તો શું ખાધા વગર જ દુકાને
જઈ ? જો જાવી જ ઈચ્છા હોય તો પણ ઠીક છે.”

શ્રીમતીજીએ કહ્યું. હું એમ નથી કહેતી. વાત એ છે કે જાને
જાખરે જ્યોતિરિ જાળ્યા હતા. મારી કન્ટરેખા જોઈને કહ્યું કે તમારી ઉંમર
પૂરા સાઠ વનની છે.

રોડજી બોલ્યા. તો જોમાં જોડું શું છે ? શું તારી સાઠથી વધુ જીવ
વાની ઈચ્છા છે ?” શ્રીમતીજીએ કહ્યું. ના, તમે સમજ્યા નહીં હજી મારી
ઉંમર ત્રીસ વર્ષની છે. ત્રણ રોડ થઈ મારે રોજ જીવવા પડે છે. જાખરે
વાસણ રો / સાફ કરવા પડે છે તો મહિનાના હેટલા થઈ જાને ત્રીસ વર્ષમાં
હેટલાં વાસણો મારે સાફ કરવાં પડે. સાત બેઠાં પાણી ભરવું પડે છે તો
ત્રીસ વર્ષમાં હેટલાં બેઠાં પાણી બેઠવું પડે. જાણ, હું તો જા જ ચિંતામાં
મરી રહી છું.

જાણના અને ચિંતા

હા તો ચિંતા એ જીવનજીવનો કોઈ છે જે જાણથી પેસુ જાણે
જાં મારે ચિંતાથી દૂર રહે. પરંતુ જ્યાં સુધી જાણના ટળની નથી ચિંતા
પણ નહીં ટળે. જાને જો છે મનની એક જાણના કળરો ચિંતાઓ
સાંને જાણે છે જાણનાની જાણજાણ છે મન પણ એ પડે છે ચિંતાના
જાણે. મહાસારતના પાનાં જાણવાં હ નરો માનવીઓના લોહીની શોષિત
નદીઓ કેમ વહી ? શા સારું હ નરો સ્ત્રીઓનાં સૌભાગ્ય જાણ ? શા સારું
હ નરો પુત્રો પિતાવિહીન જાણ. જો મહાસુદની જાણમાં એક મિનિટારી
કામ કરી રહી હતી. તે છે એક જાણના મનની જાણના જાણના. કોણીકની

ધ્મિજ-વાહનાઓ એક કરોડ એસી લાખ માણુમોના લોહીની નદી વહાવી દીધી

દુર્યોધનની મનેચ્છાએ સમસ્ત કૌરવવશને તારાજ કર્યો એ દુર્યોધનને એમ પૂછાય કે પાડવોની ભૂમિ શા માટે હરી લીધી ? શુ એની પાસે ખાવા ધાન નહોતુ ? અથવા વસ્ત્રની સમસ્યા હતી કે મકાનોની કમી હતી. એની પાસે વિશાળ સામ્રાજ્ય હતુ ખાવાપીવાની એને શી ઉણપ હોઈ શકે. મેવાના દેશમા તો જન્મ્યો હતો તો શુ વસ્ત્રોની એને કમી હતી ? હુ માતુ છુ, પેટીઓ ને પેટીઓ વસ્ત્રોથી ભરી પડી હશે રહેવા માટે એક નહીં પણ અનેક ગગન-સ્પર્શી વિશાળ-ભવનોની હારમાળા ઊભી હશે, તેમ છતાય એની વાહના અસીમ હતી એના ઉપર એનો એક નહોતો એણે વિશાળ પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય કર્યું હતુ પણ પોતા પર તે રાજ કરી શક્યો નહીં એટલે જ તો એણે હજારો વીરોને મા'ત કર્યાં પણ પોતાની ચાહનાને મા'ત કરી શક્યો નહીં અને તેથી કરીને એણે હજારો વિપત્તિઓને વ્હોરી લીધી

પેલા પદ્મોગરને પૂછો કે એની સત્તા શા માટે સમાપ્ત થઈ ? પાડવોની સામે શા માટે નારીનુ રૂપ લેવુ પડ્યુ ? એનો પણ જવાબ હશે, એના મનની મહેચ્છા એની મહેચ્છાની પૂર્તિ કરવા માટે જ તો એ સતી સાધ્વી દ્રૌપદીનુ અપહરણ કરી ભારતથી ધાત્રી ખડ લઈ ગયો પણ પરિણામ એ આવ્યુ કે એના હાથમાથી એનુ સારુ ચે રાજ્ય હીનવાઈ ગયુ અને નારીના વસ્ત્રોમા પોતાના પ્રાણ ખચાવવા પડ્યા

કીચકને પૂછો, ભીમની ગદાએ એના પર શા સારુ વાર કર્યો ? દ્રૌપદીના સતીત્વ ઉપર પ્રહાર કરવાની એની ઈચ્છાએ જ એના પ્રાણ લીધા. સ્થૂળ રૂપે જોવામા આવે તો ભીમે કીચકને માર્યો છે પણ જૈન દર્શનને પૂછો તો તે શુ કહેશે ? શુ એ પણ એમ કહેશે કે ભીમે એને માર્યો છે ? તો પછી કર્મવાદનો પાયો જ હલખલી ઉઠશે સુખ અને દુઃખ અગે જૈન દર્શનનો એક જ સ્વર રહ્યો છે અઢી હજાર વર્ષ પહેલાનો એ સ્વર છે, જે આજે પણ છે

“ અપ્પા કત્તા વિકત્તાય, સુદ્ધાણય દુદ્ધાણય । ”

પોતાના સુખ અને દુઃખ માટે આત્મા પોતે જ જવાબદાર છે ખીજે એને સુખની છાયામા લઈ જઈ શકતો નથી તેમ દુઃખના તાપમા એને ઊભો કરી શકતો નથી હા, તો કીચકનુ મૃત્યુ ભીમના હાથે થયુ છે એ

કે પછી એને બચાવવાનો પ્રયત્ન કરવો પડે. ફી જીને પુસ્તકોનો ચાર ખજૂ
મારા પર જ આવશે. બચુતર પૂરુ થતાં એના જીવનનો ખર્ચો વિનોરીમાંથી
કરવો પડે. તમે તો ચાર રોજના થી જીવનમાં થઈ જાઓ છો, પણ નથી
વ્યવસ્થાની જવાબદારી મારા પર જ રહેશે. આ હું ખતે કોણ સમજતો ?
રોડના મનુ ૬૬ રોડાણી સમજી ગયાં. એણે કળી લીધી કે નકામી ચિંતા
ઓએ આમને ધેરી લીધા છે બાની દવા પણ શું હોઈ શકે ? આખરે
એણે એક ઉપાય શોધી કાઢ્યો સંતો ગ્યોઈ જતાવી નહીં રહે છે વાગે
ધેર આપ્યા અને જોયું તો ચૂસો કંઠે પડ્યો છે ધરમાં જઈ શીમતીઓ
પૂજ્ય આજે ચૂસાએ એકાદસી કેમ પાળી છે ? પોતાના જીવનને જા
સાર કરતાં એણે કહ્યું તમે મારાં મનની ચિંતા શું નહોતી ? રોડો
આધી ને દુકાને બાગ્યા. રોડ તાડુક્યા તો શું ખાધા વગર જ દુકાને
જઈ ? ને આવી જ ઈશિય હોય તો પણ ઠીક છે !”

શીમતીઓએ કહ્યું હું એમ નથી કહેતી. વાત એ છે કે આજે
જયેરે જ્યોતિરિ આપ્યા હતા. માટે દસ્તરખા લેઈને કહ્યું કે તમારી ઉમર
પૂરા સદા વડની છે

રોડ જોયા. તો એમ જોડુ શું છે ? શું તારી સાથે વધુ જીવ
વાની ઈચ્છા છે ? શીમતીઓએ કહ્યું ના, તમે સમજ્યા નહીં હજી મારી
ઉમર ત્રીસ વડની છે જસુ મેર થઈ મારે રોજ દગવા પડે છે અમર
વાસતુ રોજ સાથે કરવા પડે છે તો મદિનાના કેટલા થઈ અને ત્રીસ વડમાં
કેટલાં વાસતો મારે સાથે કરવા પડ્યાં ? સાત બેઠાં પાણી ભરવું પડે છે તો
ત્રીસ વડમાં કેટલાં બેઠાં પાણી ખેંચવું પડે ? જસુ હું તો આ જ ચિંતામાં
મરી રહી છું

આદના અને ચિંતા

હા તો ચિંતા એ જીવનશૈલીનો ફોલ છે જે અમરથી પોતું બધાં
છે મારે ચિંતાથી દૂર રહે. પરંતુ બધાં સુધી આદના ટળની નથી ચિંતા
પણ નહીં દે. જાનેનું જો, જે મનની એક ચા ના દતરો ચિંતાઓ
લઈને આવે છે આદનાની જામમુનિ છે મન પણ એ પડે છે ચિંતાના
ખેત્રે મનામરના પાનાં ઉચ્ચાનો દતરો માનવીઓના મોઢીની મોજિત
નહીં. કેમ વડી ? સા સાડુ દતરો સ્ત્રીઓનાં શીમામ બૂચાનાં ? સા સાડુ
દતરો પુત્રો પિતાવિદન બન્યાં ? એ મદપુત્રની બાધામાં એક ચિંતારી
કામ કેવું રહ્યું હતા તે છે એક જાનિત્ય મનની ચાનના-વાંછના. શીમતીની

ધિંગા-વાહનાઓ એક કરોડ એસી લાખ માણુઓના લોહીની નદી વહાવી દીધી

દુર્યોધનની મનેચ્છાએ સમસ્ત કૌરવવશને તારાજ કર્યો એ દુર્યોધનને એમ પૂછાય કે પાડવોની ભૂમિ શા માટે હરી લીધી ? શુ એની પાસે ખાવા ધાન નહોતુ ? અથવા વસ્ત્રની સમસ્યા હતી કે મકાનોની કમી હતી એની પાસે વિશાળ સામ્રાજ્ય હતુ ખાવાપીવાની એને શી ઉણપ હોઈ શકે. મેવાના દેશમા તો જન્મ્યો હતો તો શુ વસ્ત્રોની એને કમી હતી ? હુ માનુ છુ, પેટીઓ ને પેટીઓ વસ્ત્રોથી ભરી પડી હશે રહેવા માટે એક નહી પણ અનેક ગગન-અપર્શી વિશાળ-લવનોની હારમાળા ઊભી હશે, તેમ છતાય એની વાહના અસીમ હતી એના ઉપર એનો એક નહોતો એણે વિશાળ પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય કર્યું હતુ પણ પોતા પર તે રાજ કરી શક્યો નહી એટલે જ તો એણે હજારો વીરોને મા'ત કર્યા પણ પોતાની ચાહનાને મા'ત કરી શક્યો નહી અને તેથી કરીને એણે હજારો વિપત્તિઓને ઝહોરી લીધી

પેલા પદ્મોગરને પૂછો કે એની સત્તા શા માટે સમાપ્ત થઈ ? પાડવોની સામે શા માટે નારીનુ રૂપ લેવુ પડ્યુ ? એનો પણ જવાબ હશે, એના મનની મહેચ્છા એની મહેચ્છાની પૂર્તિ કરવા માટે જ તો એ સતી સાધ્વી દ્રૌપદીનુ અપહરણ કરી ભારતથી ધાત્રી ખડ લઈ ગયો પણ પરિણામ એ આવ્યુ કે એના હાથમાથી એનુ સારુ ચે રાજ્ય છીનવાઈ ગયુ અને નારીના વસ્ત્રોમા પોતાના પ્રાણ બચાવવા પડ્યા

કીચકને પૂછો, ભીમની ગદાએ એના પર શા સારુ વાર કર્યો ? દ્રૌપદીના સતીત્વ ઉપર પ્રહાર કરવાની એની ઈચ્છાએ જ એના પ્રાણ લીધા. રથૂળ રૂપે જોવામા આવે તો ભીમે કીચકને માર્યો છે પણ જૈન દર્શનને પૂછો તો તે શુ કહેશે ? શુ એ પણ એમ કહેશે કે ભીમે એને માર્યો છે ? તો પછી કર્મવાદનો પાયો જ હલખલી ઉઠશે સુખ અને દુખ અગે જૈન દર્શનનો એક જ સ્વર રહ્યો છે અઢી હજાર વર્ષ પહેલાનો એ સ્વર છે, જે આજે પણ છે

“ અપ્પા કત્તા વિકત્તાય, સુદ્ધાણય દુદ્ધાણય । ”

પોતાના સુખ અને દુખ માટે આત્મા પોતે જ જવાબદાર છે બીજો એને સુખની છાયામા લઈ જઈ શકતો નથી તેમ દુખના તાપમા એને ઊભો કરી શકતો નથી હા, તો કીચકનુ મૃત્યુ ભીમના હાથે થયુ છે એ

અવધાર દરિયાની સાથા છે નિશ્ચય દષ્ટિએ તો કીચકે જ એતાને મારી છે કીચકની વાંઝનાએ જ એના મોતને નિમગ્ન્ય આપ્યું હતું નહીં તર એક બીમ જ શુ-કગર જીમો ખસુ એને મારવામાં સમર્થ નહોતો. આ તો નાની ઇચ્છા એની ચાહના એના હૃદયમાં પેદા થઈ એની સાથે તે જ કાલે ચિતા ખસુ પેદા થઈ અઈ

આરે હૃદયમાં કાઈ વસ્તુ માટે ચાહના પેદા થાય તે એની પ્રાપ્તિ સારુ ચિતા ખસુ આવે છે હૃદયના કરો કે એક ધર્મિયાણ લેવા માટે તમને ઇચ્છા થઈ તો એની સાથે જ એ માટે પૈસા જુટાવવાની ચિતા ખસુ થઈ જ પૈસાના અભાવે તમારી ચાહના પૂરી નહીં થઈ શકે હવે તમે પૈસા જુટા વવાની ચિતામાં પડ્યા. પૈસા જુટાવવાની મુશ્કેલીઓ તો મારા કરતાં તમે અનુભવીઓ વધુ જાણો છો. બ નરના આવોની ઉચ્ચ-પ્રવચની સાથે તમારા મનમાં ખસુ ઉચ્ચ-પ્રવચ મચી જાય છે કેટલાકને ઠીક રીતે જિંદગી ખસુ આવતી નથી. સ્વપ્નોમાં ખસુ બ નરના કાલ-હવાસ ચાલતા હોય છે

દિવસ રાતની દોઝ-કામ પછી થોડાક પૈસા કમાયા. એમાં જ નાન-જગ્યાની સાર-સમાજના ખર્ચમાં કરકસર કરી ધર્મિયાણ ખરીદી. મનની મુરાર બર આવવી. ધર્મિયાણે હાથમાં અધાવેલી જોઈ તમારી હૃદય-કળી ખીલી જોડી પરતુ એની સાથે એક વધુ ચિતા આવવી. તે એ કે કાઈ એને ચોરી ન જાય પહેલાં ધર્મિયાણ લેવાની ચિતા હતી અને હવે એના સરકણની ચિતા છે ઘેર આવ્યા. કાંડે ધર્મિયાણ બાંધી છે નાના બાળાએ એ જોઈ તો લેવા માટે રડવા લાગ્યો. હવે આ નવી આવૃત્તિ આવવી. બન્ને રીતે મુશ્કેલી છે નહીં હતા તો બાળો આરોગ કરે છે આખરે તમારું હૃદય ખીચતું છે વત્સલ્ય જીમરાય છે અને જીન-રૂઝ વિજય પામે છે ધર્મિયાણ બાળાને અપાય છે એ જોઈએ એનાથી રમવા લાગે છે

આ તરફ તમે શ્રીમતીજીને ધર્મિયાણનો ઇતિહાસ સમજાવવા બેઠા પેલી બાગુ બાળાએ ધર્મિયાણને રમકડું સમજી એની મજાજૂતીની પરીક્ષા માટે જમીન ઉપર ખજાડ્યું કામ ફૂટવાના અવાજથી તમે ચોકચા. આજે તો ધર્મિયાણ લીધું અને આ ૭૪ એની આવી કુદરત જોઈ તમે ચોંક્યા. બન્ને એ આ બાળાના આજ ઉપર જીતરી. એ તો રાડે પાગને રડવા લાગ્યો. આખરે શ્રીમતીજી વચ્ચે પડ્યા અને એને બચાવ્યો. તમે ધર્મિયાણ લઈને રીપેર કરનારને આપી આપ્યા. બે દિવસમાં એ તૈયાર થઈને પાછી આવવી

ફિયા દસ થયા પણ તમે પ્રસન્નતા અનુભવી હતુ એક અકવાડિયું પણ વીત્યુ નહી હોય તમે બાથઝમમા ગયા ઘડિયાળ ટેબલ ઉપર મૂકી જેવા તમે અદર ગયા કે આ બાજુ તમારા નોકરે તક જોઈ ઘડિયાળ પર હાથ માર્યો. બહાર નીકળ્યા અને જોયુ તો ઘડિયાળ ગૂમ હતો, ચિંતા પાડી ઘર કરી ગઈ

હવે તમેજ નિર્ણય કરો, આ ઘડિયાળનો ઈતિહાસ છે કે ચાહનાનો? હુ તો કહીશ આ ચિંતાનો ઈતિહાસ છે, ચિંતા તો વાહના-ચાહનાની સાથે હાયાની જેમ વળગેલી છે

૧ અન્યો વિનાનુ ધર એ આત્મા વિનાના શરીર જેવું છે

૨ જ્ઞાનરાશિના સચિત બોધનું નામ સાહિત્ય છે

૩ વિચારોના યુદ્ધમા પુસ્તક એક અસ્ત્ર સમાન છે

૪ કપડા ભલે જૂના પહેરો, પરન્તુ પુસ્તકો નવા નવા ખરીદો

“ આસ્ટીન ક્વીલીપ્સ ”

૫ મને કોઈ મોટો રાજ્ય થવાનુ વચન આપે પરન્તુ સાથે સાથે એ શત્રુ રાખે, કે પુસ્તકો વાચવા છોડી દેવા તો હુ રાજ્યને તિલાંજલિ આપીને એવો ગરીબ બનવાનુ પસંદ કરીશ, કે જેની પાસે પુસ્તકોનો ભંડાર હોય

“ લોડ મેકાલે ”

મિત્ર સન્નિવેશ,

પશુની પ્રીતિ બહારથી થાય છે જ્યારે માનવીની અંતરથી તમારે એક માત્ર ખરીદ્વી હોય છે ત્યારે તમે એનો વર્ણુ જોશો, શીઝા જોશો હવે જોશો અને પછી જ ખરીદ્વી બોલો ખરીદ્વી હોય છે ત્યારે એની તોજ કે મદ અતિને જોશો પરંતુ કોઈ વ્યક્તિને તમારે નેહથી રાખતી હશે તે તે જુવાન છે કે નહીં તે જોશો સૌન્દર્ય એના મુખ પર મિત્ર કરી રહી હશે તે પશુ જો એ હાથચાલાકી કરનાર ને અપમાનિત કરી તે તમે એને કદી નોકર તરીકે નહીં રાખો. કારણ કે માનવી સરીરસૌન્દર્ય વડે નહોતો અપિતુ હૃદય-સૌન્દર્ય વડે પરખાય છે.

ધર્મની ભૂમિકા હૃદય છે ધર્મનું જી એ જ ભૂમિમાં પ્રસવિત થાય છે ક્રિયા-સમાનતા હોવા છતાં પશુ જો બાવના ત્યાં જુદી જુદી ક્રિયાએ કાર્ય કરી રહી હશે તે એનું પ્રવિરૂપ પશુ જુદું જ હશે ડૉક્ટર આપેલન કરે છે ત્યારે રાજા વડે સરોગને ચીરે છે તેમ ચોર પશુ કરી બેઠે છે જ્યાં ક્રિયા જાતની એક સમાન છે પશુ બાવનાઓના વિભેદન હવે કાલમાં પશુ વિભેદ છે ડૉક્ટરના વિચાર કુરુણાની ભાવના વધી રહી છે ત્યારે ચોર કરતાને માટે કરી રહ્યો છે પરિણામે એકની સફળતા પર બીજા માગ્યા એના મળાને સુશોભિત કરે છે ધન અને ઉપકાર સાંપડે છે જ્યારે પેસા ચોરને હાથકડીઆ (સાકળ) ગળે છે અને પ્રાણાન્તનો ઉપકાર પશુ પ્રાપ્ત થાય છે.

એક સજ્જન વ્યક્તિ નેા દિશમાં કુરુણાનો વિાસ વધી રહ્યો છે ક્યાની સરિવાનો નેા દિશમાં પ્રવાહ ખસી રહ્યો છે તે પશ્ચીમો સાડુ ધાન નખારે છે નાખે છે જ્યારે બીજી બાજુ સિંહારી પશુ પશ્ચીમોને દેશવધ સાડે

ધાન તાપે છે ક્રિયામા સામ્ય છે કિન્તુ હૃદયનુ વૈપર્ય પરિણામમા એક મોટો ફેર (વિભેદ) લાવે છે આવો, આપણે માનવવલ્લભ્યના ધડકતા હૃદયને જોઈએ અને પરખીએ

હૃદયના ચાર પ્રકાર છે

(૧) સક્રિય હૃદય	(૨) અનુદાર હૃદય
(૩) ઉદાર હૃદય	(૪) વિગાળ હૃદય

પ્રત્યેકને આપણે ઊગાણુથી સ્પર્શીશું પહેલો છે સક્રિય હૃદય જે પોતે પણ ખાતો નથી અને ખીજને પણ ખાવા દેતો નથી સપત્તિનો ન તો પોતે ઉપભોગ કરે છે તેમ ખીજને પણ કરવા દેતો નથી જેનું અપર નામ છે કૃપાળુ દિલ સાહિત્યમા કૃપાળુનું પોતાનું ધ્યાન છે કવિઓ અને કળાકારોએ કૃપાળુથી જ કહેવતો લીધી છે વ્યગના તીખા બાણ કસાયા છે પરંતુ પ્રાચીન સતોએ પોતાની સીધી ભાષામા કૃપાળુની તુલના 'અડવા'થી કરી છે રાજધ્યાન અને મધ્ય ભાગતમા 'અડવા' એને કહે છે, જે ખેડૂતો ધાન્યની ગ્લા કાળે ખેનરમા એક પૂતળું ઊભું કરે-છે એક લાખા વાસ ઉપર એક કાળી હાડકી, અને વચ્ચે વાસની જ નાની ખપાટો આડી મૂકે છે, જે હાથનું કામ સારે છે સફેદ ખડીયી એને પોતી દે છે, એને 'અડવો' કહેવાય છે. એને જોઈને પક્ષીઓ વિચારતા હોય છે કે આ કાઈ આદમી જિજ્ઞે છે તે બિચારા ડરીને દર ભાગી જાય છે એક કણ એમના પેટમા પડી શકતું નથી તેમ ન પોતે પણ ધાનનો એક કણ પણ ખાઈ શકે છે જુઓ, કેવું માર્મિક જોડકણું છે આ !

માટલામા પાણી ભર્યું છે તરસથી હોડ મુકાઈ ગયા છે તો પણ જે પાણી પીતો નથી, એને તમે શું કહેશો ? મૂરખ તો જેને આવશ્યકતા પણ છે અને સપત્તિ પણ પાસે છે, તેમ છતાં એનો ઉપભોગ ન કરે એને આપ શું કહેશો ?

શગીર પર પ્રેમ કરનાર પ્રતિ મૃત્યુ હસે છે એ કહે છે આખરે આ સૌંદર્ય રાખ બની જશે ધન પર પ્રેમ કરનાર પ્રત્યે પૃથ્વી હસે છે કારણ કે એ જાણે છે કે આ મારા ખોળામા સમાવાનું છે કજુસ કરે પણ શું છે એ (પૃથ્વી) કહે છે, એટલું કરતા જાણો, આખરે તારે પણ મારા પેટમા જ આવવાનું છે ને. એક ગામડે અમે એક લોબી (કૃપાળુ) માણસને જોયો ત્રણ ત્રણ દિવસની વામી દાળ એ ખાતો અને ઘેર એક શાક કરતા

૭ માનવ અને એનું હૃદય

પ્રિય સુભાગ્યો!

પરોપકારી માનવીની જાણ છે જ્યારે માનવીની જાણ તમારે એક માત્ર ખરીદીને હોય છે ત્યારે તમે એનો વર્ણ નોંધો. સૌંદર્ય નોંધો. હવે નોંધો અને પછી જ ખરીદી. થોડો ખર્ચ હોય છે ત્યારે એની વાજ કે મદ અતિને નોંધો. પરંતુ હોઈ વ્યક્તિને તમારે નોકરીમાં રાખવી હશે તો તે સુધાર છે કે નહીં તે નોંધો. સૌંદર્ય એના મુખ પર સ્મિત કરી શકે હશે તો પણ જો એ કામચલાણી કરનાર ને અપ્રમાણિક હશે તો તમે એને કદી નોકર તરીકે નહીં રાખો. કારણ કે માનવી સરોરસૌંદર્ય વડે નહીં અપ્રિય હૃદય-હૃદય વડે પરખાય છે.

ધનની ભૂમિકા હવે છે ધનનું જીવે જો જીવિમાં પસંદગિત થાય છે દિવા-સમાનતા હોવા છતાં પણ જો કાવના ત્યાં જુદી જુદી દિશાએ કાપ કરી શકે હશે તો એનું પ્રતિકૂળ પણ જુદું જ હશે. ગૌરવ અપરેક્ષા કરે છે ત્યારે સત્ત્વ વડે સરીરને ચીરે છે તેમ ચોર પણ છરી બોલે છે જાત દિવા અનેની એક સમાન છે પણ કાવનાઓના વિભક્તિ લીધે કાર્જમાં પણ વિભેદ છે. ગૌરવના દિશમાં કુણ્ણની કાવના વધી રહી છે ત્યારે ચોર કરવાને માટે કરા રહ્યો છે પરિણામે એકની સફળતા પર ખુબ માગ્ય એના ગળાને સુસોબિત કરે છે ધન અને ઉપકાર સાંપડે છે જ્યારે પેશા ચોરને દામગીરો (સાકળ) મળે છે અને પ્રાણાન્તનો ઉપકાર પણ પ્રાપ્ત થાય છે.

એક સ્વદેશ બક્ષિત નેના દિશમાં કુણ્ણનો ધામ વધી રહ્યો છે જ્યાં સરિતાનો નેના દિશમાં પ્રવાહ ધરી રહ્યો છે તે પાણીઓ છાત્રુ ધાન નખાવે છે નામે છે જ્યારે બીજા બાહુ સિંકારી પણ પાણીઓને દસ્યવના છાત્રુ

દશની ઝાળી ખાલી છે, તમારી તિજેરી તર છે તો તેવે સમયે તમે એમની સામે નજર સુધા કરી છે ? હવે દશ તરફ ન જોતા પોતે જ માલ ઉડાવવા લાગ્યા તો તમને શું કહેવું એનો નિર્ણય તમે જ આપો (હસાહસ)

મેઘ સમુદ્રથી પાણી લઈને પૃથ્વીને ન આપે તો કેટલા દિવસો જીવીશું તમે ને અમે ? પોતા માટે ખર્ચ કરવો એ “ગળાનો પથ્થર છે જે એક દિવસ હુબાડશે” બીજા માટે કરવામા આવેલો ખર્ચ ફિરગતા (દેવહૂત)ની પાખ છે એક ફિલસુફની આ વાણીમા કેટલું જીવનરહસ્ય છે ?

માણવાની શસ્ત્ર-શ્યામલા ભૂમિના બોળે વસેલી ધારા નગરીનો સમ્રાટ ભોજ એક ઐતિહાસિક રાજા હતો એના સાહિત્યપ્રેમે એના રાજ્યમા સરસ્વતી અને લક્ષ્મીના લોહ પ્રસિદ્ધ વૈમનઘ્ય (ફાટફૂટ)ને સમાપ્ત કરી નાખ્યો હતો અશ્વરૂઢ બની રાજા ભોજ ઉદાન ભણી જઈ રહ્યો હતો ધાન મડીમાથી ન્યારે એનો અશ્વ પસાર થઈ રહ્યો હતો ત્યારે સમ્રાટ જીએ છે કે એક ભિક્ષુક ધૂળમા પડેલા ધાન્યકણોને વીણી-વીણી ખાઈ રહ્યો છે દરિદ્રતાને મૂર્તિમત્ત જેઈ રાજા ભોજ વિચારે છે મારી રાજધાનીમા આવો ભૂખમરો ! પછી એની દષ્ટિ એના કારણને શોધતા શોધતા જન સખ્યામા થતા રહેલા ઉમેરા (વૃદ્ધિ) તરફ ગઈ એ બોલ્યો

“ જનની પેસો મત જાળો, મોંય પહચા વળ ચાય ”

(જનની એવો ના જણુ, ભોય પડયા કણુ ખાય)

માણવાની મીઠી ભાષામા એણે માતૃ-ગતિને સબોધી કહ્યું -માતા, તારે એવું તે શું પડ્યું છે ! આવા લાલને પેદા કરી રાષ્ટ્ર ઉપર શા સારુ ભાર વધારે છે જેને પેટ પાળવા સારું થઈને ભો પડેલા કણુ ખાવા પડે છે ઉપરના દોહાનો અવાજ ભિક્ષુકના કાને અથડાય છે એક ક્ષણ માટે જરા ઉપર દષ્ટિ ફેરવી લે છે વિચારવા લાગ્યો, ઐશ્વર્યના મદમા ઉન્નત બનેલો રાજા દરિદ્ર ઉપર વ્યગ છોડી રહ્યો છે પણ વૈભવમા પડેલો એ શું જાણે કે પેટની પીડા કેવી હોય છે ? ગરીબો પર કેવી વર્તે છે એ તો અમે જ જાણીએ છીએ પેટના અગ્નિને શાત કરવા ધૂળ-મિશ્રિત કણો મો ભેળા કરી રહ્યો છું એ પણ એને ગમતું નથી પોતે દ્રાક્ષ, પીસ્તા ચાવ્યા કરે છે અને ચણા ફાકનારને વેધી રહ્યો છે એણે મારી માતાને દોષ આપ્યો છે તો મારે પણ એને વળતો જવાબ આપવો જ જોઈએ દોહો પણ અધૂરો જ છે એટલે એણે એમા એક બીજી કડી ઉમેરી

મીઠું સાકા ખનાવ્યું તો હાહાકાર મચી જતો. તે સ્વયં મેનથી ખાતે નહીં તેમ પરિવારને ખજી ખાવા દેતો નહીં કુટુંબના લોકો અને જમાઈને દુકાને રવાના કરી દેતા પછી જ જે ખાવાની ઇચ્છા હોય તે માતાવી જઈ લેતા. કદી એ બહાર જતો ત્યારે તો ઘેર દરોરા-કિવાળી જ જાણે જાણી જતાં. (હસાહસ)

એક તત્ત્વવેત્તાએ તો બહી મુખી કહ્યું છે કે લોભી આત્મહત્યા કરવા જતો ત્યારે ડેર પશુ બીજા પહેલો લાવી ખાશે. સકુચિત દિલવાળો તો મધમાખી સમાન છે મધમાખી પ્રુપ પરજનો સચ્ચ કરતી રહે છે ખરું એની અધુરતાનો ન તો તે પોતે જ્ઞાનદ્રવ્ય સર્જે છે અને બીજને કાઈ વસ્તુ આવશે તો એને હસશે. લોભી (સકુચિત) હૃદય પશુ સમ્પત્તિ જ સુખ માનતો હોય છે.

૨ અનુદાર હૃદય

આ પહેલાં કરતા કંઈક જુદું છે પહેલાં (કપચ) ન તો પોતે ખાતે છે તેમ ન બીજને ખાવા દે છે પરંતુ આ પોતે ખાતે જાણે જાણે બીજને અવગણતો નથી પોતાનું જ પેટ ભરવું એ જ એનું લક્ષ્ય છે એને પોતાના પેટની ચિંતા છે દુરનો પાડેથી તો દુર સ્ત્રી-પુરુ પરિવારના લોકો પશુ જો જુએ મરતા હોય તો એની એને ચિંતા નહીં હોય. સાંજેનાએ બપોરે નીચ્છા હટી વજ્રવાળાની દુકાન નેઈ તો બેચાર આનાનાં હટી વજ્ર ખર્ચ લીધાં રસગુસ્તાવાળાને જોયો તો આઠ આનાનાં એ લીધાં અને એ પશુ નાખ્યા દીક્રીન-બોહસમાં (પેટમાં) પછી હસેને બાળકો ઘેર જુખ્યાં ટળવલી રજા હોય. પોતાનું પેટ ભરાવું કે બર્ધાનું ભરાઈ મધુ.

આ પશુરૂપિ છે કૃતરાની આજ્ઞા છે કે એની સામે રાહશે બાળ્યો લે એ ખર્ચ લીધે ભતજાઈને જોશે તે એ કુરહશે. દસ ગાયો સાથે જાય લેલી છે એની સામે ચારો આવશે તો એ મોં ધાલી મરવા સાચશે પશુ એ જોવાની ચેષ્ટા નહીં કરે કે મારી બહેનોની સામે એ બાળ્યો છે કે નહીં ! તમે મહેમાન બનીને ગયા તમારી સામે જમણુનો ઘાળ બાળ્યો સાથે બેસેલાઓને દંજુ બાળ્યો નથી તો તમારો હાથ કાળીઓ લેતાં અમકાશે તમે બી જાણી પ્રતિક્ષા કરશો. જો કાઈ બાળ્ય નવની ચિંતા ન કરે અને પોતે એકમો જ આવેજવા લાગે તો એને શું કહેશે સચ્ચ કે અસચ્ચ ? જાણી તો તમે નિષ્વય બાળી ન દેશો કે એ તદ્દન અસચ્ચ છે કિન્તુ સમાજનાં

દશની ઝોળી ખાલી છે, તમારી તિજોરી તર છે તો તેવે સમયે તમે એમની સામે નજર સુદ્ધા કરી છે ? હવે દશ તરફ ન જોતા પોતે જ માલ ઉડાવવા લાગ્યા તો તમને શું કહેવું એનો નિર્ણય તમે જ આપો (હસાહસ)

મેઘ સમુદ્રથી પાણી લઈને પૃથ્વીને ન આપે તો કેટલા દિવસો જીવીશું તમે ને અમે ? પોતા માટે ખર્ચ કરવો એ "ગળાનો પથ્થર છે જે એક દિવસ હુબાડશે" ખીજા માટે કરવામા આવેલો ખર્ચ ફિરમતા (દેવદૂત)ની પાખ છે એક ફિલસૂફની આ વાણીમા કેટલું જીવનરહસ્ય છે ?

માળવાની શસ્ય-શ્યામલા ભૂમિના ખોળે વસેલી ધારા નગરીનો સમ્રાટ ભોજ એક ઐતિહાસિક રાજા હતો એના સાહિત્યપ્રેમે એના રાજ્યમા સરસ્વતી અને લક્ષ્મીના લોક પ્રસિદ્ધ વૈમનન્ય (ફાટફૂટ)ને સમાપ્ત કરી નાખ્યો હતો અશ્વઝડ અને રાજા ભોજ ઉદ્યાન ભણી જઈ રહ્યો હતો ધાન મહીમાથી ન્યારે એનો અશ્વ પસાર થઈ રહ્યો હતો ત્યારે સમ્રાટ જીએ છે કે એક ભિક્ષુક ધૂળમા પડેલા ધાન્યકણોને વીણી-વીણી ખાઈ રહ્યો છે દરિદ્રતાને મૂર્તિમત જોઈ રાજા ભોજ વિચારે છે મારી રાજધાનીમા આવો ભૂખમરો ! પછી એની દષ્ટિ એના કારણને શોધતા શોધતા જન સખ્યામા થતા રહેલા ઉમેરા (વૃદ્ધિ) તરફ ગઈ એ ખોલ્યો

" જનની પેસો મત જાનો, મોંય પડયા વળ સ્વાય "

(જનની એવો ના જાણુ, ભોય પડયા કણ ખાય)

માળવાની મીઠી ભાષામા એણે માતૃ-મૃતિને સંબોધી કહ્યું -માતા, તારે એવું તે શું પડ્યું છે ! આવા લાલને પેદા કરી રાષ્ટ્ર ઉપર શા સારુ ભાર વધારે છે જેને પેટ પાળવા સારું થઈને ભો પડેલા કણ ખાવા પડે છે ઉપરના દોહાનો અવાજ ભિક્ષુકના કાને અથડાય છે એક દાણ માટે જરા ઉપર દષ્ટિ ફેરવી લે છે વિચારવા લાગ્યો, અશ્વચર્યાના મદમા ઉન્મત્ત બનેલો રાજા દરિદ્ર ઉપર વ્યગ છોડી રહ્યો છે પણ વૈભવમા પડેલો એ શું જાણે કે પેટની પીડા કેવી હોય છે ? ગરીબો પર કેવી વર્તે છે એ તો અમે જ જાણીએ છીએ પેટના અગ્નિને શાત કરવા ધૂળ-મિશ્રિત કણો મો ભેગા કરી રહ્યો છું એ પણ એને ગમતું નથી પોતે દ્રાક્ષ, પીસ્તા ચાવ્યા કરે છે અને ચણા ફાકનારને વેધી રહ્યો છે એણે મારી માતાને દોષ આપ્યો છે તો મારે પણ એને વળતો જવાબ આપવો જ જોઈએ. દોહો પણ અધૂરો જ છે એટલે એણે એમા એક ખીજા કડી ઉમેરી -

“ હવે યોગદુષ્ટ ના હરે વેસો ના માનિયો માય ”

(હતાં ભોજ દુષ્ટ ના હરે એવો ના નાવ્યો માય)

માતા એવા પુત્રને પણ પેદા કરવાની ભૂષ ન કરતી કે ને સપતિ હોવા છતાં પણ જન્મતાના દુષ્ટને કરવાની-હરે કરવાની-શક્તિ ન હરે. સપતિ સમા ના કામમાં ન જાવી તે એની ધૂળથી વધુ કાર્મિકિત્વ નથી હોય. ધૂળ તે મરીજ-જમીર સૌને આટે છે. શક્તિ હોવા છતાંમ વ્યક્તિને મદદ ન કરી તે સપતિ શા કામની? તાનુ માળક નદીમાં પડી મરુ છે. કાર્મિકુલ એ કિયો કિયો. જુએ છે. એને તરવા આવડે છે. પછિ તે એક ક્ષણમાં ૮ પંથા દૂનતાં માળકને જમાવી રાંધે તેમ છે પરંતુ તેમ ન કરતાં પેસો કિયો કિયો ભોજો જ રહે તે તમે એને શુ કહેશો? કંઈ ને? જામી પાસે છે એટલો પેજન છે કે જ્વના પેટ ભરી રહાય. બીજી તરફ પાંચાસીનાં માળકો ભૂખથી આકુળ છે અને તમે નૂપચાપ ભોજા કિયા રહે. તમને શુ કહેવા ભોઈએ વારુ? અહીં તમે નહીં જાસો પણ દુ તે જરૂર કહીશ કે એ અનુદાર હલ્ય છે.

હિંદાર હલ્ય

હિંદાર હલ્ય આ જન કરતાં શ્રેષ્ઠ છે એ પોતે ખાય છે તે બીજાને ખવડાવવાનું પણ નલે છે એ પોતાના પેટની સાથે સાથે બીજાના પેટની પણ ચિંતા કરે છે. માય માય ચરે છે પણ એ ઉપર ઉપરથી ખાય છે અને બાકીનો ભાજ બીજા આટે રહેવા કે છે અને અધિક એ તે એને જાણથી કોપેડી આઈ જમે એને બીજા આટે થોડું પણ હેમવાની માફત જ નથી તમારે શુ બનવું છે આ ભેમથી એકની પસંદગી કરી શ્યે. સિંક પણ અધિક સિંકાર આગેએ છે અધિક પાતો મળે છે હાથી પોતાની મૂંઠ વો થોડુંક માસ ખાત છે અને થોડુંક મૂંઠ વડે જ ચારે બાજુ પચારતો વિખેરતો હોય છે એ જાણે સફેત આપે છે કે બધા ખાસ. આ છે પત્ર સમા ન ને ખાવાની સાથે ખવડાવવાનું પણ પસંદ કરે છે અને માનવ! દુષ્ટ પોતાનું જ પેટ ભરવાનું જાણે છે.

ઈન્દિગના સર શેઠ દુકમીયદજને એક પૂજ્ય આખી સપતિનો હોય (બારો) મળતો નથી આપ શક્તિપુત્ર હો જન્મતા અનુમાન પર અનુમાન જ કરે છે કાર્મિક હલ્ય છે હસ કરોડ કરી તે કાર્મિક હલ્ય છે વીસ કરોડ. શેઠ સિંખ સાથે જોશ્યા. મારી પાસે મળુ થોડી સપતિ છે.

તમને આશ્ચર્ય નહીં લાગે પણ ફક્ત રજા લાખ ” પ્રશ્નકર્તાને વિશ્વાસ ન એકો બોલ્યો “શા માટે ફેસલાવો છો તમે ! આપનો એકલો શીશમહેલજ પ૦ લાખનો હશે બીજા મકાનો મીલ વગેરે તો જુદા જ હશે ”

ગેહજી બોલ્યા “ તમે સમજ્યા નહીં, હજી સુધી આ હાથોમાથી રજા લાખ નીકળી ચૂક્યા છે અને જનતાના કામમા લાગ્યા છે એ જ ફક્ત મારા છે કેટલી નાની મૂડી છે મારી ? ” આ છે ઉદાર હૃદયનું નાનું-થું ચિત્ર. જીવનની વિશાળતા સમાજ સુવ્યવસ્થાની અનિવાર્ય ગરજ છે જે સમાજની વ્યક્તિઓના દિલ ઉદાર નથી જ્યાં ફક્ત પોતાના જ પેટની ચિંતા છે, ત્યાં તે સમાજમા ગરીબી-દરિદ્રતાની જ બોલપાલા છે

સરોવર જ્યારે સૂકાવા લાગે છે ત્યારે હસો બીડીને અન્ય સરોવર પર ચાલ્યા જશે પખીઓ બીજે આવાસ શોધી લેશે પરંતુ સરોવરની જળ-રાશિમા વસતી ને દીડા કરતી બિચારી માછલીઓ ક્યા જશે ? એ તો ત્યાં જ તરફડીને પ્રાણાન્ત પામશે સત હસ સમાન છે સધ સરોવરનું રનેહ-જળ સૂકાતું ભાળશે તો અન્ય ધ્યાન ભણી ચાલ્યા જશે, આ ક્ષેત્ર નહો તો બીજું ખરું કિન્તુ સમાજની વિધવાઓ ને અનાથ વિદ્યાર્થીઓ ક્યા જશે ? એ સરોવરની માછલીઓ ઉદારતાથી જળ-રાશિના અભાવે તરફડી રહી છે. એમની તગ્ધ જુઓ એમના દુ ખ-દર્દની કહાણી સાલજો અને એમનાં અશ્રુ-બિંદુ લૂછો

‘વિશાળ હૃદય’

વ્યાખ્યાન લાખુ થતું જાય છે, ધડિયાળ કહે છે હવે બસ કરો. તમને પણ ભૂખ સતાવી રહી હશે જલ્દી જ મારા વિષયને સકેલુ છું વિશાળ હૃદયની વાત કહેવી છે પોતે ન આરોગતા બીજાને ખવડાવી દેવું એ વિશાળ હૃદયની નાનોશી પરિભાષા છે. આ વનસ્પતિ-સસાર એની તરફ ઈશારો કરે છે આ વૃક્ષો સ્વયં ફળ ખાતા નથી, તમને ખવડાવે છે નદીઓ પોતાની જળરાશિમાથી એક ટીપુ પણ પીતી નથી પણ બીજાને સારુ જુટાવે છે.

મર્યાદા પુરસ્કૃતમ શ્રીરામના જીવનનું નાનું એવું એક ચિત્રક યાદ આવે છે રાજ દશરથના સચિવાલયમા મહાકિશલ-સામ્રાજ્યના ઉત્તરાધિકારી માટે શ્રીરામનું નામ નિર્વાચિત થઈ ચૂક્યું છે રામના મિત્રોને ખબર પડતા, એને વધામણી દેવા ચાલી નીકળ્યા. એમના મોં પરની પ્રત્યેક રેખા પર પ્રસન્નતા છવાયેલી છે. રામના નિવાસસ્થાને જઈ મધુર-મીઠા હારથ સાથે વધામણીનો

મદેસ આપે છે કહે છે જામને મીઠાઈ વહેચો રામ એક કાચુ ખાટું
વિચાર-સાવરમાં ફૂળી જાય છે ઉદ્ધવાસને સ્થાને વિચારવસ્થા જોઈ મિત્રો
બોલ્યા ‘અમારથી જ આટલા બોલી જતી ગયા તે શુ મીઠાઈ અવગવવડું
મન નથી ? એટલે જ તો તમે રિમત સુકા કરતા નથી. રામ બોલ્યા :
‘મને એક વસ્તુ ખમી નથી.’ પૂછ્યું એ કઈ છે ?

**વિમલ ધંધ યદ્દ અનુચિત પદ્ધ,
કષ્ટુ વિદાય વહેત મમિવેદ્ધ ॥**

રમુદ્ધની ઉદ્ધવજ કીર્તિમાં એક જ ખૂરાઈ છે એના તમામ રીક
વિચારો, નીતિ-નિયમો અને પક્ષક છે પરંતુ એક ચીજ અને ખટકે છે કે
જીભ જંધા નાના બાઈઓને છેડી આ રાજ્યનો તાજ અને જ શા માટે
પહેરાવવામાં આવે છે ?

વિચારોની ઉદારતા હૃદયની વિચટતા ક્યા દેખા દે છે એ તમે જ
વિચારી સો બીજી બાદ શાનિય અવતાર વસવાત મહાવીર પોતાના રાજવી
દેશવેદને પક્ષ ઠોકર મારી એ ત્યાજ એમના વિચાળ હૃદયનું પ્રતીક છે

આદેશ હ યોનાં ચિત્ર તમારી સમક્ષ છે ક્યા ચિત્રે લેખવું છે ? હુ તે
ઓયુ સ્વજન જ જણાવીશ એ પક્ષ આશા રાખીશ કે હૃદય વિચાળ જતે,
એ જ દૃશ્ય હોવું જોઈએ નહિતર ઓઝામાં ઓઝું ઉદારહૃદયી તો જનો
એ જ શુભ કામના સાથે હુ વિરતું છું

દિર્ઘાંક

૧૩ બુધ્ધાઈ ૧૯૫૮

જેન ઉદામય

૩૮ મુંબઈ ૧

પ્રેમ શું છે ? એક વિચારકે કહ્યું છે કે એ જીવનપુષ્પ છે પ્રેમ એનું મધુ-શહદ છે સાચું છે કે 'પ્રેમ' એ શબ્દ તો બહુ નાનો છે પણ એમાં અજબ આકર્ષણ છે તે શરીર અને હૃદયને એક સાથે બાધી લે છે. પોતાના સુખને બીજાના સુખમાં ભેળવી દેવું એ જ પ્રેમ છે ધૃણા-તિરસ્કાર એ તો રાક્ષસોની સપત્તિ છે કારણ ધૃણા એ સ્વયમેવ રાક્ષસી વૃત્તિ છે એ માણસને રાક્ષસ બનાવે છે ન્યારે ક્ષમા એ માનવતાનું લક્ષણ છે કારણ કે અપરાધીને ક્ષમા આપીને માણસ પારકાને પોતાનો બનાવી શકે છે અને અપરાધીની ક્ષમા યાચીને તમે એના બની શકો છો આ બંને માનવતાના મારગ, એ માનવતાનો પ્રકાશ આપણને ક્ષમામાં મળે છે. એટલે પ્રેમ એ તો દેવોની સપત્તિ છે

ઉપર કહ્યું તેમ પ્રેમમાં અજબ આકર્ષણ છે એ અધકારમય હૃદયને પ્રકાશનું કિરણ આપે છે એમાં હૃદય-પરિવર્તનની શક્તિ છે એ પ્રેમની જ તો શક્તિ હતી કે મહામુનિ કેશીકુમાર પ્રદેશી સમા કૂર સમ્રાટના જીવનને બદલી શક્યા ન્યા ફક્ત દ્વેષ અને ઘૃણાનું જ રાજ હતું, જેના હૃદયમાં પ્રેમ માટે એ ઇચ્છા જોડલી પણ જગ્યા નહોતી, એના શુષ્ક રેગીસ્તાન સમા હૃદયમાં ક્યાય લીલાશના નવા અકુર પણ દેખાતા નહાતા, પણ મહામુનિ-કેશીકુમાર અગાધ પ્રેમ-સાગર લઈને એની પાસે પહોંચ્યા પ્રદેશીની ઘૃણા ઉપર એના પ્રેમે વિજય મેળવ્યો એના હૃદયની પાશવતાને મહામુનિની ક્ષમાએ દેવત્વમાં બદલી નાખી જેના હાથ ગતદિવસ લોહીમાં ભીજીયેલા રહેતા, એ જ પ્રદેશીને ન્યારે ધાતક વિષ આપનાર ઉપર પણ ક્ષમાનું અમૃત વરસાવાતા જુએ છે તો સહેજે વિશ્વાસ ખેસતો નથી કે શું એ ખરેખર એ જ પ્રદેશી છે ? હોઈ શકે છે ? જે શાકભાજીની જેમ માણસોને

કાપીને પણ એના હૃદયના એકિય અક્ષરમાં તિરસ્કાર નહોતો. એને પોતાની કરતા ઊંપર મણા મતી નથી પણ જાણે એની જ પ્રિય પત્ની સુરિકાતા ? એક દિવસે એના પર પોતાના પ્રાણ સુદાં ત્રોણવર કરવા તૈયાર હતી તે જ જ્યારે પ્રાણ લેવા તત્પર બને છે ત્યારે એ કેટલું ચાડે કષ્ટ રમી જાય છે ! સારીય જિંદગી જેની જોડે પસાર કરી જેના દર્પ અને ખાંસ પોતાના હૃદય-અક્ષર જન્યાં ને જ જીવનની આખર ધડકોમાં ફોડે દેવા તૈયાર થાય છે અને એ પ્રાણમાત્રક પ્રકાર ! આ બધું જાણુવા જતાં પણ પ્રદેશીના મનમાંના એક અક્ષરમાં પણ એના પ્રત્યે કોઈની એક ચિનત્રારી સુદાં પ્રગટી નહીં. પ્રેમની આ નાની-સી ત્યોતિ કેશીકુમારે જાણી હતી. આજે એ મહાદુષ્ટ કપે હતી અને એ જ પ્રકાશપદ પર આજળ વધી રહ્યો હતો. એના પ્રેમ એટલો વિસ્તૃત થયો હતો કે એણે સત્યને પણ અસિમન હતું અને સત્યના આજુબાર સાથે પણ પ્રેમભાવ જ દાખવ્યો.

હા તે મહામુનિ કેશીકુમારે પ્રદેશીમાં પ્રેમની જ્યોત જગવી ત્યારે જાતજાન મદાવીર પોતે સાક્ષાત્ પ્રેમ-દેવ હતા. એમણે પોતાના સત્યને તત્કે પણ પ્રેમામૃત જ વરસાવ્યું. પ્રેમની મૂર્તિ એ વળી એક અમુ અમુ વધ્ય અને પોતાના પ્રેમપ્રવાહ માનવસાચર પૂરેલા ન રાખતાં પણ સસાર સુધી પણ પ્રવહિત થયો અને એટલા જ કારણસર તે અહોસિક સમ્ર વિવરને પણ એ જ થી સકયા જેની કૃત્ય મર્મોદાતિત બની ચૂકી હતી. જેણે હજારોને ડરના હજારો માણસાં પણ-પખીનાં પ્રાણ લીધાં, એમને તરફાલ્યા અને એમની તરફાટમાં એણે જાહ માર માન્યો. એણે દુનિયા પ્રત્યે મહા દાખવી તો દુનિયાએ એના પ્રત્યે જણા દાખવી પરંતુ પ્રેમના કળાકાર વીતરણ રચાઈએ પોતાનું લોહી વહાવીને પણ અહોસિકની મહુને પ્રેમમાં ફાંપત કરી મૂકી.

એમણે પ્રેમ-સક્તિને પીછાની હતી. એમને વિશ્વાસ હતો કે મહુને પ્રેમમાં જડથી સકાય છે પણ કેટલુંય રાક્ષસીપણુ બાંધતે આવે એની પાસની ઘનનીયક્તિ પણ પ્રય છે પણ પ્રેમની સક્તિ-ત્યાગત એના કરતાં પણ મજબૂત છે અને આ સિદ્ધાંતને અનુસરીને જ એમાં વિશ્વાસ રાખીને જ તેઓ આથી સકયા અને તેથી જ તેઓ પોતાના રિપુઓ વચ્ચે નિર બની ઊભી ફરી સકયા કરણ કે તેઓ જાણતા હતા કે કોઈ કેટલો પણ દુનરી દરિયાર વડે મુશળજ કેમ ન દેવ પણ કામાનુ અસ્ત્ર એને પણ પગલિત કરી સકે છે. દાનવન દેવતા સાથે સદા નમ્ર પડ્યું છે કોઈ

ક્ષમાની સામે હમેશા પરાજિત થયો છે આજ વિશ્વાસના પરિબળે તેઓ ફરતાને ક્રામળતામાં ફેરવી નાખવા ચાલી નીકળ્યા, કારણ તેઓ હૃદય-પરિવર્તનના સિદ્ધાંતમાં અખૂટ વિશ્વાસ ધરાવતા હતા.

આજ આપણે ત્રેમનાં ગીતો ગાઈએ છીએ એની મુતિ અર્થે કલાકા સુધી ભાષણો આપી શકીએ છીએ જે ઉપર હમરો-લાખોની મેદની સામે વિશ્વ-ત્રેમના ગીત ગાઈ શકાય છે એના ઉપર મોટું કાવ્ય રચી શકીએ છીએ, તેમ છતાં ત્રેમ ઉપર આપણને ભરોમો નથી આપણને ત્રેમની અપેક્ષા બહુક પ્રત્યે વધુ વિશ્વાસ છે ત્રેમની અપેક્ષા મિલીટરી ઉપર વધુ ભરોમો છે આપણે ત્રેમ કરતા પૈસાના બળને વધુ માન આપ્યું છે એટલા જ માટે તો આપણે ત્રેમને ગુમાવી પોલિસરાજ બનાવ્યું છે.

શસ્ત્રની શેતાનિયત આપણે જાણીએ છીએ એ આપણા દુશ્મનોની સાથે આપણને પણ મારી શકે છે દૂર ન જતા, આપણુ, પાકીશી રાજ્ય પાકિસ્તાનની ખીનાઓ તમારી નજર સામે જ છે ભારતની સાથે લડવા સારું એણે અમેરિકા કનેથી સૈનિક સામગ્રી ખરીદી છે અને તે પણ એટલા મોટા જથ્થામાં કે દેશની આવકનો ૬૦ કે ૭૦ મો ભાગ એણે શસ્ત્રોની આ દોડધામ પાછળ વેડફી નાખ્યો છે : પણ એ વધતી જતી શસ્ત્ર-સહાયતા ખુદ પાકિસ્તાની રાજનીતિજ્ઞો માટે ભરમાસુરનું વરદાન બની છે સૈનિક તાકાતને લઈને બળવાન સેનાએ એક જ રાતમાં રાજનીતિજ્ઞોને ઉઠાવી મૂક્યા અને સેનાપતિ શાસક બની બેઠો.

શસ્ત્ર આમ શેતાન છે, જે વિપરીત ચાલતા આપણને પોતાને જ હરામ કરી શકે છે પણ આપણે એના પર એવો અને એટલો વિશ્વાસ બાધી લીધો છે કે એના કાટાળા પળથી માર ખાવા છતાં પણ એના માટે દેશનો પૈસો બરબાદ કરતા જઈએ છીએ કારણ કે આપણને ભરોમો છે કે શસ્ત્ર જ આપણને બચાવી શકે તેમ છે, શસ્ત્ર-બળે આપણે દુશ્મનો પર વિજય મેળવી શકીએ છીએ પણ તમારા રાષ્ટ્રનેતાને એ શસ્ત્રો ઉપર વિશ્વાસ નહોતો, એટલા જ માટે તો એ એક લગોરી ધારણ કરી હાથમાં ટેકા સારું લાકડી લઈ દુશ્મનોની વચ્ચે નોઆબલી જઈ પહોંચ્યા હા, એક લાકડી વૃદ્ધત્વને સહારારૂપ હતી, એ ભારતનું શસ્ત્ર નહોતું. તમે એને ભૂલશો મા, તેઓ એવા આદમીઓ વચ્ચે જઈ પહોંચ્યા બધા માનવ-માનવ પ્રત્યે પણ નફરત હતી હિંદુ નામને તો ધાસની જેમ વાઢી ઉખેડી ફેંકવા ચાહતા હતા પણ એ રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધી ખુલ્લા હાથે દુશ્મનોના -

કાપીને પણ એના હૃદયના એક જ અણુમાં તિરસ્કાર વણતો નહોતો. જે પોતાની કૃત્ય ઉપર ખુલા થતી નથી પણ આજે એની જ પ્રિય પત્ની સુરિકતા જે એક દિવસે એના પર પોતાના પ્રાણ સુધા એણે વરસા તેમજ હતી તે જ જ્યારે પ્રાણ લેવા તત્પર બને છે ત્યારે એ કેટલું મોટું કષ્ટ રમી જાય છે ! સારી જિંદગી જેની જોડે પસાર કરી એના હૃદય અને આંસુ પોતાના હૃદય-અણુ બન્નેમાં તે જ જીવનની આખર ધડકાઓ દેવો દેવા તેમજ સામ છે બન એ પ્રાણપાતક પ્રકાર ! આ બધું બધું જાણી પણ પ્રદેશીના મનમાંના એક અણુમાં પણ એના પ્રત્યે કોઈની એક ચિનચારી સુધા મગદી નહીં. પ્રેમની આ નાની-ચી જ્યોતિષે કેથીકુમારે આપી હતી, આજે એ મશ્વરૂ રૂપે હતી અને એ જ નકારપદ પર આજણ વધી રહ્યો હતો. એનો પ્રેમ એટલો વિસ્તૃત થયો હતો કે એણે મૃત્યુને પણ આલિંગન કર્યું અને મૃત્યુના આણનાર સાથે પણ પ્રેમભાવ જ રાખ્યો.

હા તે મહામુનિ કેથીકુમારે પ્રદેશીમાં પ્રેમની જ્યોત જગવી ત્યારે ભગવાન મહાવીર પોતે સાક્ષાત્ પ્રેમ-દેવ હતા. એમણે પોતાના શત્રુઓ તરફ પણ પ્રેમભાવ જ વરસાવ્યો. પ્રેમની મૂર્તિ એ વળી એક અણુ આજણ વધ્યા અને પોતાના પ્રેમપ્રવાહ માનવસાચર પૂરતો ન રાખતાં પણ સસાર સુધી પણ પ્રવાહિત થયો અને એટલા જ કારણસર તે અડોલક સમા વિષધરને પણ એ બદલી રાક્યા જેની કૃત્ય મર્ષકાતિન બની ચૂકી હતી, જેણે હ નરોત્તમ ડર્યા હ નરોત્તમ પ્રાણસો પશુ-પક્ષીના પ્રાણ લીધાં એમને તરફાળ્યા અને એમની ત કાટમાં એણે બદકાર માલ્યો. એણે દુનિયા પ્રત્યે જણા દાખવી તો દુનિયાએ એના પ્રત્યે ખજા દાખવી પરંતુ પ્રેમના કળાકર વીતરણે સ્વામીએ પોતાનું બાદી વદાવીને પણ અડોલકની જગ્યાને પ્રેમમાં રૂપાંતર કરી મૂકી.

એમણે પ્રેમ-શક્તિને પીઝતી હતી એમને વિશ્વાસ હતો કે જ્યારે પ્રેમના બદલી રાકાય છે પણ કેટલું તાકાતીય જાણને આને એની ખસતી દાનવીશક્તિ પણ પ્રચડ છે પણ પ્રેમની શક્તિ-ત્યાગતા એના કરતો પણ મદાન છે અને આ સિદ્ધાંતને અનુસરીને જ એમાં વિશ્વાસ રાખીને જ તેઓ આગી રાક્યા અને તેથી જ તેઓ પોતાના શિષ્યો વચ્ચે નિમ્ન બની ઘમી ફરી રાક્યા. કારણ કે તેઓ નજીકતા હતા કે કોઈ કેટલો પણ દાનવી દષિયાર વડે મુસજ્જ કેમ ન દોષ પણ કશાનું અજ્ઞ એને પણ પરાંતિત કરી રોકે છે દાનવને દેવતા સાથે સદા નમ્ર પડ્યું છે કોઈ

આ ક્ષેત્રમાં જે પ્રયોગ કરીએ અને જોઈએ તો તમે પોતે એ અનુભવ કરશો કે ધુરાઈને લગાઈમાં પરિવર્તન કરવાની જે તાઝાત પ્રેમમાં છે, તે દડમાં-ગિફ્ટમાં નથી જ, કારણ કે દડ કે શિક્ષા તો શરીરને બદલી શકે છે, કેમકે એ દેહ ઉપર શાસન કરે છે પણ દેહી ઉપર શાસન કરવાની એનામાં ક્ષમતા ક્યાં છે? કારણ એ સ્થૂળ છે અને શરીર પણ સ્થૂળ છે માટે સ્થૂળ-સ્થૂળમાં થોડું પરિવર્તન લાવી શકે છે પણ આત્મા તો સૂક્ષ્મ છે, ત્યાં સ્થૂળ કેવી રીતે પહોંચી શકે? સૂક્ષ્મ આત્મામાં પરિવર્તન લાવવા માટે તમારે સૂક્ષ્મ પ્રેમને અપનાવવો પડશે.

એટલે જેમ જેમ સસારમાં સબ્યતા અને સરકૃતિનો ફેલાવો થતો રહ્યો છે તેમ તેમ વિચારકોના દિમાગોમાં દડ-શક્તિ પ્રત્યેની આસ્થા-શ્રદ્ધા પણ સમાપ્ત થતી જઈ રહી છે અને લઈને કેટલાક પ્રગતત્ર દેશોમાં ફાસીની સગ્ન રદ કરવામાં આવી છે અથવા તો ઓછી કરી નાખવામાં આવી છે ઇંગ્લેન્ડમાં ઓગણીસમી સદીની અધવચ સુધી લગભગ બસો પ્રકારના અપરાધો માટે ફાસીની સગ્ન કરવામાં આવતી હતી તે જ સમયે રોબર્ટ પીટર નામનો એક વિચારક ઇંગ્લેન્ડને મળ્યો એણે માનવતાનો પોકાર સાબળ્યો. અને અપરાધીઓનું મનો-વૈજ્ઞાનિક અધ્યયન કર્યું. અપરાધોનાં મૂળ સુધી પહોંચવાની એણે કોશિષ કરી અપરાધોની પાછળ આવેશ અને સંયોગોની મજબૂરી-લાચારી જ એને મળી અને એણે સિદ્ધ કરી આપ્યું કે દરેક અપરાધ માટે ફાસીની સગ્ન આપી શકાય નહીં ફાસીથી તમે અપરાધીને સમાપ્ત કરી શકશો પણ અપરાધ-વૃત્તિને નહીં એની અસત્-વૃત્તિ તો આત્માની સાથે જ રહે છે એણે સરકાર પાસે અપીલ કરી કેટલાય અપરાધોની પાછળ સંયોગોની પકડ હોય છે, જેમાં ફસાઈને એને અપરાધ કરવા માટે વિવશ બનવું પડે છે બીજી બાજુ ક્યારેક વ્યક્તિનો પીડિત આત્મા પણ બદલો લેવા માટે પ્રતિહિંસા માટે તત્પર બની જાય છે આવા સમયે એની અપરાધી મનોવૃત્તિને મીટાવવા માટે ફાસીના દોરડાની જરૂર નથી. એના ધાવો ઉપર થોડાક પ્રેમનો મલમ લગાવી દો, રગ્તો ભૂલેલો રાહદારી ફરી સાચા રસ્તે ચાલતો થઈ જશે.

આખરે એની વિસ્મૃતિ-અપીલ ઉપર બ્રિટીશ સરકારે વિચાર કર્યો અને કેટલાક અપરાધો માટે તો ફાસીની સગ્ન રદ કરી દેવામાં આવી, કારણ કે પ્રેમમાં હૃદય-પરિવર્તન કરવાની ક્ષમતા છે એ કેવી પણ કૂર વ્યક્તિને જામળ બનાવી શકે છે કેમકે પ્રેમ સ્વયં આત્માવિશ્વાસી છે એને માનવની

ધરમાં જઈ ચકવા હતા અને જ્યારે સ્વપ્નસેવાએ ચોખ્ખા સત્તો સાથે લઈ
આણવાનો આમલક કર્યો તો આપણે હાક સજ્જોમાં એમની ઝાટકણી થઈ
શું તમને મારા પ્રેમની શક્તિ કે તારા પક્ષે આ રિવાજસ્વરો અને જુદી
શક્તિ ઉપર વધુ બરેસો છે ? મિલિટરીની વાત દૂર રહી નિઃશસ્ત્ર સ્વ
સેવાને પક્ષે એમણે આત્મરક્ષા કાળે સાથે ન લીધા

અને એ પ્રેમના દેવસ્વરૂપ ભગવાન મહાવીરે તો તથુખતું મુકાનો
લાવ્યો હતો સત્તોળ પર એમણે વિશ્વાસ જ કરાવે હતો । એ એમ
હોત તો પિતાનું યજ્ઞ હોડવાની એમને થી જરૂર હતી ? એમણે તો સત્તો
બળ કરતાં પ્રેમ-બળને વધુ સ્થાન-માન આપ્યું અને તેથી સત્તોને તથ
પ્રેમ-બળ ધારણ કરી અનામ દેશી બણી આવી નીકળ્યા

પક્ષ આજે મહાવીર અને આંધીના પ્રેમને બારત વિસરી ગયું છે
તેથી જ તો ઈતિહાસમાં કાપ મૂકવાની વાત સૌને ખૂબે છે પ્રભ પોદરના
જીવનમાં સત્તો-ચલ્લનો પ્રયોગ થાય છે આપણે ગીત ગાઈએ છીએ પ્રેમ
અને વિશ્વાસ રાખીએ છીએ સત્તો ઉપર, કારણ કે આપણી નિઃશસ્ત્ર પર તે
પ્રેમ સત્તો છે પણ હલમાં સત્તોનો ધર રહેતો છે તે એટલા માટે કે આપણે
પોતે સત્તોથી ધરીએ છીએ અને ભવ-ડર જ તો આપણને સત્તો-દલિ માટે
પ્રેરણા આપતો રહે છે આપણે માનીએ છીએ કે જેમ આપણે સત્તો
ધરીએ છીએ, તેમ આપણા સત્તોથી દુસ્તનો પણ ધરી જશે. જેટલો વિશ્વાસ
આપણને પોસ્ટ-ટપાલ ઉપર છે તેટલો પક્ષ આપણને પ્રેમ ઉપર નથી.
ટપાલના સ્થામાં ટપાલ નાખતી વખતે આપણને એ ખાતરી રહે છે કે પત્ર
નિયત સ્થાને જરૂર પહોંચી જશે. આ વિશ્વાસને મેળવવા માટે આપણે
પોસ્ટ વિભાગની સવચ્છ ભેવા પણ જતાં નથી તેમ જ આપણે પોસ્ટમેનની
અને પોસ્ટમાસ્ટરને માફ કરતા ધરીએ છીએ આમ હોવા છતાં જ અપરિ
ચિનના હાથમાં પત્ર તો શું હળશે રખિયા પણ આપણે છીએ અને એમની
જ પાસેથી મેળવીએ પણ છીએ પણ આપણે પણ વિશ્વાસ આપણે પ્રેમ
પ્રત્યે ધારવના નથી. પ્રેમ વડે આપણે ઠાઈ ચોર-ઘાત્રને સત્તો બનાવી સદીએ
છીએ. પણ એની શક્તિ પ્રત્યે આપણે સાચા મનથી વિશ્વાસ કર્યો નથી.

એનું એક કારણ છે સત્તોનો પ્રયોગ અને એનાં પરિણામે પણ આપણે
ન તરે નિઃશસ્ત્રો છે જ્યારે પ્રેમના પ્રયોગ અને એનાં પરિણામેની તો રક્ત
વાતીઓ । સંભળી છે તેમ જ આપણામાં એટલો આત્મવિશ્વાસ જ નથી
થયો છે કે જીવનમાં એનો પ્રયોગ કરી નેઈએ. થોડા આત્મવિશ્વાસ સાથે

આ ક્ષેત્રમા જે પ્રયોગ કરીએ અને જોઈએ તો તમે પોતે એ અનુભવ કરશો કે ધુરાઈને લલાઈમા પરિવર્તન કરવાની જે તાકાત પ્રેમમા છે, તે દડમા-શિક્ષામા નથી જ, કારણ કે દડ કે શિક્ષા તો શરીરને બદલી શકે છે, કેમકે એ દેહ ઉપર શાસન કરે છે પણ દેહી ઉપર શાસન કરવાની એનામા ક્ષમતા ક્યાં છે? કારણ એ સ્થૂળ છે અને શરીર પણ સ્થૂળ છે માટે સ્થૂળ-સ્થૂળમા થોડુક પરિવર્તન લાવી શકે છે પણ આત્મા તો સૂક્ષ્મ છે, ત્યાં સ્થૂળ કેવી રીતે પહોંચી શકે? સૂક્ષ્મ આત્મામા પરિવર્તન લાવવા માટે તમારે સૂક્ષ્મ પ્રેમને અપનાવવો પડશે.

એટલે જેમ જેમ સસારમા સમ્યક્તા અને સસ્કૃતિનો ફેલાવો થતો રહ્યો છે તેમ તેમ વિચારકોના દિમાગોમા દડ-શક્તિ પ્રત્યેની આસ્થા-શ્રદ્ધા ધણુ સમાપ્ત થતી જઈ રહી છે આને લઈને કેટલાક પ્રજાતત્ત્વ દેશોમાં ફાસીની સજા રદ કરવામા આવી છે અથવા તો ઓછી કરી નાખવામાં આવી છે ઇંગ્લેન્ડમા ઓગણીસમી સદીની અધવચ્ચ સુધી લગલગ બસો પ્રકારના અપરાધો માટે ફાસીની સજા કરવામા આવતી હતી તે જ સમયે રોબર્ટ પીટર નામનો એક વિચારક ઇંગ્લેન્ડને મળ્યો. એણે માનવતાનો પોકાર સાલવ્યો. અને અપરાધીઓનું મનો-વૈજ્ઞાનિક અધ્યયન કર્યું. અપરાધોના મૂળ સુધી પહોંચવાની એણે કોશિષ કરી અપરાધોની પાછળ આવેશ અને સયોગોની મજબૂરી-લાચારી જ એને મળી અને એણે સિદ્ધ કરી આપ્યું કે દરેક અપરાધ માટે ફાસીની સજા આપી શકાય નહીં. ફાસીથી તમે અપરાધીને સમાપ્ત કરી શકશો પણ અપરાધ-વૃત્તિને નહીં એની અસત્-વૃત્તિ તો આત્માની સાથે જ રહે છે એણે સરકાર પાસે અપીલ કરી કેટલાય અપરાધોની પાછળ સયોગોની પકડ હોય છે, જેમા ફસાઈને એને અપરાધ કરવા માટે વિવશ બનવું પડે છે બીજા બાબુ ક્યારેક વ્યક્તિનો પીડિત આત્મા ધણુ બદલો લેવા માટે પ્રતિહિંસા માટે તત્પર બની જાય છે આવા સમયે એની અપરાધી મનોવૃત્તિને મીટાવવા માટે ફાસીના દોરડાની જરૂર નથી એના ધાવો ઉપર થોડોક પ્રેમનો મલમ લગાવી દો, રસ્તો ભૂલેલો રાહદારી ફરી સાચા રસ્તે ચાલતો થઈ જશે.

આખરે એની વિજ્ઞાપિત-અપીલ ઉપર ઓટીશ સરકારે વિચાર કર્યો અને કેટલાક અપરાધો માટે તો ફાસીની સજા રદ કરી દેવામા આવી, કારણ કે પ્રેમમા હૃદય-પરિવર્તન કરવાની ક્ષમતા છે એ કેવી પણ કૂર વ્યક્તિને ક્ષમણ બનાવી શકે છે કેમકે પ્રેમ સ્વયં આત્માવિશ્વાસી છે એને માનવની

માનવતા ઉપર ભરોસો છે મનોવિજ્ઞાનના આધારે કહી શકાય છે કે દરેક આત્મામાં થોડીક કઠોર અને થોડીક કામળ વૃત્તિઓ રહેલી છે. આપણે કઠોર વૃત્તિઓ ઉભરાઈ આવે ત્યારે એમ ન સમજવું જોઈએ કે કામળ વૃત્તિઓ નિષ્ક્રિય સમાપ્ત થઈ ગઈ છે જેમ સૂર્યના પ્રખર પ્રકાશમાં તારલાનો કલ્કો પ્રકાશ, કિરણો વિદ્યુત્ત જળી જાય છે તેવી જ રીતે કઠોરતાના પ્રચંડ તોફાનમાં મનુષ્યની કામળ વૃત્તિઓ દબાઈ જાય છે. પણ નષ્ટ થતી નથી અને ત્યારે જ અપરાધ સંભવિત બને છે. અપરાધને સમાપ્ત કરવા માટે કઠોરતા તો જીવેલી પેલી કામળ વૃત્તિઓને જગાડવાની જરૂર છે. આ કામ કામળ હાથે વડે જ બની શકે છે. કઠોરતા ઉપર એક વખત પ્રેમનો હાથ ફરી જાય. પછી તો તમે ચક્રિત થઈ જશો અને જોશો કે જ્યાં જીવણ તોફાન હતું ત્યાં શાંત શીતળ વાયુ લહેરાતો થઈ જશે. આમ કેળાવું પણ છે એક યક્ષ પૌતાના જીવનની સંખ્યા વેળાએ એવો તો બદલાઈ જાય છે કે એનામાં કડુણા અને દયાના ઝરણા ફરી પડે છે એની એ વખતની ઉત્તજવળતા સત કરતાં પણ આજળ વધી જાય છે. આજનો યક્ષ કાલે સત બની જાય છે એ જીવ જ રહ્યો છે.

ઉદ્વેગની વાત છે હોમરને નામનો એક વિચારક પુરુષ થઈ ગયો. એને પ્રેમ-સન્નિત ઉપર આધાર મૂકી હતી. એ માનતો હતો કે પ્રેમ કઠોરતાને કામળતામાં બદલી શકે. આપણે પણ એ કોઈ દુષ્ટ સ્વભાવના બાળકને જોતાં તો એના પર થણા લાવવા કરતાં એને દયા આવતી. એને વિશ્વાસ હતો કે આ દુષ્ટ સ્વભાવને પ્રેમ વડે છૂની શકાય તેમ છે અને એ કામળ હૃદયને થણુ જઈ મેળવી શકે છે તેથી એણે રિપબ્લીકન નામનો એક આશ્રમ ચાલુ કર્યો હતો. એમાં એ ખરાબ બાઈન ધરાવતાં બાળકોને રાખતો અને મનોવિજ્ઞાનિક હોય એમની અપરાધવૃત્તિની તપાસ કરતો. એનાં મૂળ તત્ત્વોને શોધી એમાં સુધારો લાવવામાં આવતો હતો. એમની કામળ અન્તઃવૃત્તિઓને જાગૃત કરી એમનમાં સહાયરજુના સરકાર સી મર્યામાં આવતા હતા.

એ નિશ્ચિત છે કે દરેક પ્રાણીમાં કોઈ ને કોઈ રૂપે-આદી કામળતા વિદ્યમાન છે. / ફૂરમાં ફૂર સિદ્ધાંતમાં પણ છૂપા રૂપે કામળતા મોટા છે. માથેથી લઈને પગ સુધી એ કર જ હોત તો એ પોતે જ પેદા / થઈ શકત ની અથવા તો જ મ પછી જીવતી / ન રહી શકી હોત તેમ ન પૌતાનાં જન્માને દૃષ્ટિ આપી શકત સિદ્ધાંત તમારા અને અમારા માટે ફર શાંતિન દોષ શકે છે પણ શું પૌતાનાં જન્માઓ માટે પણ તેની જ ફર દોષ

શકે ? નહિ પોતાના બચ્ચાઓ માટે તો એના હૃદયમાં એટલી કામળતા ભરી પડી છે કે જેટલી કે એક માતાને પોતાના બાળક પ્રત્યે હોય પોતાના બચ્ચાને એ એવો પ્રેમ કરે છે કે એમના રક્ષણ કાળે પોતે પ્રાણોત્સર્ગ કરવા તત્પર બની જાય છે આ બાબતમાં મારા કરતા શિકારીઓ પાસેથી તમને વધુ માહિતી મળી શકે છે કે કોઈ શિકારીએ જ્યારે એના બચ્ચાને પકડી લીધું ત્યારે એ એના તરફ કેવી રીતે ઝપટી હતી ! એ જાણતી હોય છે કે શિકારીના હાથમાં રહેલી તે લાખી-શી ચીજ (બદુક) એના પ્રાણ હરી શકે છે તો પણ બદુકની પરવાહ કર્યા વગર જ એ ઝપાટો મારશે, પછી ભલેને એ ઝપાટામાં એ શિકારીની ગોળીનો ભોગ બની જાય

હા, તો દરેક કઠોરતા તળે કામળતા દબેલી પડી છે કઠોર પાષાણ પથ્થર તળે કામળ સરિતા છે તેથી જ તો ઉપરથી કઠોર રક્ષતમ દેખાતા હુગરાઓની અંદરથી જ ઝરણાનો જન્મ થતો હોય છે જરૂર છે એ કઠોરતાના આવરણને ભેદીને એમાં કામળતા ભરી દેવાની

હોમરલેન આમ જ કરતો હતો એ કઠોરતમ બાળકને લાવી આશ્રમમાં રાખતો અને ધીરે ધીરે પ્રેમના સુવાળા હાથે એમનામાં કામળ સરકારોનું સિંચન કરતો ધીરે ધીરે કઠોરતાનું વૃક્ષ સુકાઈ જતું અને કામળતાના નવા અંકુરો એનું સ્થાન લઈ લેતા હતા એવામાં કાર્ટમાં પોલાસે એવો છોકરો રજૂ કર્યો જે ત્રણ વખત ચોરી કરી ચૂક્યો હતો, જજે એને ત્રણ વર્ષની જેલની સજા કરી હોમરે આ વાત જાણી તો એ કાર્ટમાં જઈ ચઢ્યો અને બાળકને આશ્રમમાં ભરતી કરવા માટે પ્રાર્થના કરી જજે એ સ્વીકૃતિ પણ આપી દીધી હોમર એને પોતાના આશ્રમમાં લઈ આવ્યો પણ એના સ્વભાવની રૂક્ષતાને કારણે થોડાક જ દિવસોમાં આશ્રમના બીજા છોકરાઓ હેરાન-પરેશાન થઈ ગયા હોમર પાસે દરરોજ એની સેકડો ફરિયાદ આવવા લાગી તે જ્યારે બહારથી આશ્રમમાં આવતો કે લાગલાજ ફરિયાદોનું રજિસ્ટર લઈ વિદ્યાર્થીઓ તૈયાર બેસતા હતા બીજા બાળક આશ્રમની કામતી વસ્તુઓ પણ તે તોડી-ફોડી નાખતો તેથી અધ્યાપકો પણ એનાથી કટાણી ગયા હતા તેઓએ પણ આખરે એક દિવસ હોમરને કહી દીધું “ મિસ્ટર હોમર આ આકત ક્યાથી લઈ આવ્યા ? એના દુષ્ટ સ્વભાવથી તો સમસ્ત આશ્રમ તગ આવી ગયો અને એના સહવાસને લઈને આશ્રમવાસી બાળકો પણ બગડી જશે, માટે આશ્રમને ચાલુ રાખવો હોય તો એને હવે વિદાય આપો ”

હામરસેને આનો જવાબ વાળ્યો. બાઈ એજાજ માટે તે મને સૌ કરતાં વધુ દયા આ હાકળ તરફ આવે છે. આળપણમાં જ આટલો મેતાન છે તે મોટો થતાં તે એ ઝાડુ જ બની જશે. એનું જીવન કલુષિત બની જશે એવો વિશ્વાસ છે. મારા પ્રેમમાં સંક્રિત છે જે એક દિવસે એના આ દુઃખ સ્વભાવ ઉપર જરૂર વિજય મેળવશે. આ જ વિશ્વાસના આધારે હું એને મુધારવા તૈયાર બન્યો છું. મને તમે સૌ એને આશમમાં રાખવા તૈયાર ન હો. તે હું એને મારે ઘેર લઈ જઈ રાખીશ. ત્યાં એના દુઃખ સ્વભાવનું જીવલેણ નિરીક્ષણ કરવાની તક પણ મને મળશે. અને મિ. હોમર એને પોતાને ઘેર લઈ આવ્યા એ જોવાન હોકરાનું નામ હતું. જોન બપોતે હોમરે જોનને કહ્યું. તમારા બાણની આ પેટ જરા પેલા ટમ્બ ઉપર લઈને જાઓ. તે જોન મોં સંજોગમાં કહ્યું. હું માર્ક ગુલામનો બેટો છું જે નમારી ખુશખી કરતો હતો. હોમરે એ જ કામ સ્વરમાં કહ્યું. અમ્મ તમારે આને આપણે ઉઠાવી લઈ જઈશું. કલેથી તે તમે ઉઠાવી લઈ જશોને? જોને કહ્યું. એ તે નોકરેણ કામ છે. આજથી તમે અમારા નોકર છો. પેટ ઉપાડી લઈ જવાના તમને જામે. પ રૂપિયા આપશું. ” આવા અવિવેકભર્તી જવાબો મળવા છતાં પણ હોમર કોંઈ બરાબ નહિ એણે સહિષ્ણુ જવાબ આપ્યો. તમે તે સારા કુળમાં જ આવો છો. કામે કુળને ઉત્તરણથી પછી તો તમારે ત્યાં હસ નોકરો પણ રહી શકશે. પણ આ માટે સંધિ રસ્તે આવવું પડશે. ”

હોમરે જોનનો જો? આજુ લીધું એ લીધેને બહાર ગયો. આ બાજુ જોન મોટો પથ્થર લઈ બધી પેટો ફેરવા લાગ્યો. હોમર પાછો આવ્યો અને એણે તે એણે પોતાની ધડિયાળ પણ જોનની સામે ધરી દીધી અને કહ્યું. એક આ આવા પર પણ કરી દે. આ સંજોગ જોન લલિત નથી ગયો. જસ બહી જ જોનમાં પરિપતન થવું શરૂ થવું. હોમરસેનની પ્રેમસંક્રિયેત દુઃખ સ્વભાવ ઉપર વિજય મેળવે. એ જોનનું જીવન એ મુ મુદર અને સૌમ્ય બન્યું. હું એને રિપબ્લિકન આશમમાં અખ્યાપકાનો પ્રેક્ષક નીમવામાં આવ્યો. આને પણ આ આશમ છોડવામાં આશુ છે. આ પ્રેમસંક્રિયેત પ્રભાવ જોના વડે ફરેક બાજુથી તિરસ્કૃત જોન જેવો દુઃખ વિદ્યાર્થી સમાજમાં આદરણીય સ્થાન મેળવી શકે. તે આ છે પ્રેમ-સંક્રિય જે પ્રાપ્તે મધુસ જન્યની સંકે છે. જાનવને જે બનાવવાની કળા પણ પ્રેમ પાસે છે.

ત્યાં પ્રેમ-અગ્ર વહે છે જે હૃદયમાં પ્રેમ-મારુ વહે છે. ત્યાં શાંતિ

સુમન ખીંચે છે આગમોના પાના ખોલો કે ન્યા બે વિલિન્ન પરપરાના
મદામુનિ એકત્ર થાય છે પરપરાનો મોહ તજી અનેકની ધારા વહાવતા
આવગતીના ઉદ્ધાનમા મદામુનિ ગૌતમ અને મદાશ્રમણ કેશીકુમાર મળે છે.
વિચારોની ધારા સાથે હૃદયમાથી પ્રેમ ધારા વહે છે ત્યારે એ સ્નેહ સુરસિત
દમ્યને જોવા માટે ફક્ત આવગતીના નાગરિકો જ દોડ્યા નહીં પણ એની
સુગંધ દેવ અને ગંધર્વ ભૂમિ સુધી પહોંચી અને એઓ પણ દિવ્ય ભૂમિના
મધુર સુખો ભોગોને છોડી એ પ્રેમ ગંગામા ડૂબડી મારવા ચાલી નીકળ્યા.
આગમકાર એ મધુર દમ્યને ગાથામા અંકિત કરે છે

કેસીકુમાર સમણે ગોયમે ચ મહાયસે,
ઉમઓ નિલ્લખ્ણા સોહંતિ ચન્દસૂર સત્તપ્પન્તા ॥

દેવ દાણવ ગચ્ઘવા જસ્સ રસસસ કિન્નરા ॥
અદિસ્સાણં ચ મૂયાણં આસીતત્થ સમાગમો ॥

ઉત્તરા અ ૨૩ ગા ૧૮-૨૦

મહાશ્રમણ કેશીકુમાર અને યજ્ઞસ્વી મહામુનિ ગૌતમ બન્ને ત્યા એક
સાથે બેઠા છે, એમના શાત-ડાત મુખારવિદ પર દિવ્ય તેજ છવાઈ રહ્યું
છે બન્ને મહાપુરુષો ચંદ્ર અને સૂર્ય સમી પ્રભા ફેલાવી રહ્યા છે એ દિવ્ય
આનંદને નીહળવા માટે દેવ-દાનવ અને ગંધર્વનું શુભાગમન થાય છે,
સાચું છે કે ન્યા પ્રેમની મધુરતા વરમે છે ત્યા દેવતા સ્વયમેવ ચાલ્યા આવે
તો એમા કોઈ આશ્ચર્ય નથી કારણ કે પ્રેમ પોતે જ એક દૈવી ગુણ છે
શીશીમા ઇત્રિ હોય તો એમાથી સુગંધ આવશે જ ફૂલમા જો સૌરભ-
સુગંધ હશે તો એને ભ્રમરને આમત્રવાની જરૂર નહીં રહે ભ્રમર પોતે જ
દોડ્યા આવશે પણ શીશીમા ફક્ત પાણીજ ભર્યું હોય તો એમા સુગંધ
આવશે ક્યાથી ? જેના જીવનમા પ્રેમ-સૌરભ છે ત્યા દેવોનું આર્દ્રપણ પણ
હશે જ એક વ્યક્તિ કાનસ લઈને ચાલે છે તો એનો પ્રકાશ એને અને
માર્ગ પરથી પસાર થતા અન્યને પણ મળે છે, તેવો જ ગીતે હૃદયમા
પ્રેમનો પ્રદીપ લઈને ચાલશે તો એનો પ્રકાશ એ વ્યક્તિને મળે છે
અને એનો પ્રકાશ, કિરણો અન્ય વ્યક્તિના હૃદય સુધી પણ પહોંચે છે
જેના હૃદયમા પ્રેમધારા વહે છે એનામા એવો પ્રભાવ હાય છે કે
વિરોધી શ્વભાવનુ પ્રાણી પોતાનો વિરોધ ભૂલી ન્યય છે કારણ કે હૃદયમા
પ્રવેશલા વેરને પ્રેમ જ ઘોષ શકે છે ભગવાન મહાવીરની પામે સિંહ અને

જાકરી બંને સાથે બેસતાં હતાં. પણ સિદ્ધ પોતાની કરતા ઘૂલી જતો હતો. સિદ્ધના મનમાં એ ભાવ નથી આવતો કે જાકરીને ખાઈ નહિ અને જાકરીને એ ભાવ નથી રહેતો કે સિદ્ધ મને ખાઈ જશે. આ છે વીતરાજનો ક્ષમા સ્તોત્રનો પ્રવાહ જે પ્રાણીઓના જન્મગત ધૈર્યને પણ ધાધ નાખે છે.

પ્રેમનુ આકર્ષણ ફક્ત માનવ હૃદયને જ આકર્ષિત કરે છે એમાં પૂર્ણ સ્પષ્ટ નથી. એક દૃતરો પણ પ્રેમને પોતાને છે.

તમે જો પ્રેમભર્યો કાચ એની પોઠ પર ફેરવશો તો એ પણ પૂછી પટપટાવશે. રપેનતી એક વાત છે એક ઝાવાળીયો દૂધ દોતી વખતે મધુર વાણ વગાડી રહ્યો હતો. કોઈએ એનું કારણ પૂછ્યું તો બોલ્યો કે ત્રાસ પ્રેમની તરસી છે એ પણ પ્રેમના મોલ જાહેર છે. એવી સામે ન્યારે કે વાણ વગાડુ છું તો એ પોતાની પાસેનું સમગ્ર દૂધ બાપી દે છે. માટેએને પ્રેમમાં ત મમ બનાવવા માટે જ હું વાણ વગાડુ છું. સત્તી વાત તો એ છે કે ત્રાસ પ્રેમથી જ દૂધ દે છે અને પ્રેમ વડે જ એના દેહના એક ભાગમાં દૂધનું નિર્મોલ્ય સાચ છે. પોતાના વત્સ પ્રત્યે ઉભરાતો એનો પ્રેમ જ દૂધ પેદા કરે છે અને એ દૂધ બાપે છે. પણ પોતાના વત્સ માટે. મનુષ્ય તો એનો માન, ન માન હું તારો મહેમાન” બની દૂધનો હકદાર બની જાય છે. શ્વાસ તરફ પિંચના પિંચસુ માણસો દૂધ લેવા પહોંચ કહી-કહી પોતાની માનવતાને બૂધી નય છે. માણસના હૃદયમાં ન્યારે એક મદન પેસે. બેસી જાય છે ત્યારે એ પ્રેમને ખોઈ નાખે છે. ત્યારે પેસે પિંચાય બનીને માનવ ને ઘનવ બનાવી દે છે. પછી એના હૃદયમાંથી કેમળતાના અક્ષરો બૂધાર્થ જાય છે.

હા તો હું તમને એક બીના જાણે કહી રહ્યો હતો. મદાસ તરફ ઝાવાળીયો ત્રાસ પાસેથી વધુમાં વધુ દૂધ લેવા ચાહે છે. માથનુ બચ્ચુ દૂધ પી જાય તો એટલું નુકસાન પણ તેઓ જરૂરસત કરવા ઇચ્છતા નથી. તેથી એમણે પેલા નાનકડા જમ્યાને મારી નાખ્યું. પણ સાંજ વેળાએ દૂધ દોડવા મોકા ત્યારે એક ટીપુર દૂધ બાચુ નહીં કારણ કે માથનુ ખાતુ જાળક બાળે એની જાણો સામે નહોતું. એણે વિચાર્યું. આ તો બહુ ખોટું ભૂલ. આ તો તે જ કહેવન થઈ કે. બાપી છોડ બાપી કો ઘાવે સો પુની બાપી દુર્નદિ પાથે. પૂરો લા નો લેવા ગયા તો અપાધી પણ દાણ પાત્રા પડ્યા. પણ આખરે માણસ પાસે જીવિનું ધણુ મોટું જળ છે એના

અકી તો એ સૃષ્ટિ સમન્તના પ્રાણીઓનો રાજા બન્યો છે પણ બુદ્ધિ એ તો દુધારી તરવાર છે એનો ઉપયોગ કદી કદી તો ખીજના વિનાશ માટે કરી લેવામાં આવે છે હા, તો એણે પણ એમ જ કર્યું એ વત્સના શબ્દને ચીરી એમાં ઘાસ ભરી દીધુ સાજો ગાય સામે ઘાસ ભરેલું મૃત બચ્ચુ ઊભું કરી દીધુ એ માતાની મમતા તો જુઓ એ પોતાની જાલ વડે એને ચાટતી જતી અને દૂધ આપતી જતી હતી આ છે પશુસંસારની વાત, જે પ્રેમના ભૂખ્યા છે ગાય પોતાના મૃત વત્સ ઉપર પણ પ્રેમ વરસાવે છે અને એને જોઈને જ દૂધ આવે છે આ છે પશુજગતની પ્રેમકહાણી

સત્ય એ છે કે જ્યાં પ્રેમનું નાનું શું પણ ફિરળું છે અને એમાં જો સજીવતા છે તો એમાં આકર્ષણ રહેશે પતંગિયાની સામે અગર લાખ રૂપિયાનો ઢગ પડ્યો હોય, હોરા-મોતી પડ્યા હોય પણ એમાં જો નાની-શી દીપ-શીખા નહીં હોય તો પતંગિયા માટે એનું કાઈ આકર્ષણ નહોતું રહે. બીજી બાજુ પેલું મારીનું ડાડિયું છે-એ પૈસાની કીમતનું છે પણ એમાં તેજ નથી અને દીપશીખા જને છે તો પતંગિયું ત્યાં તરત દોડી આવશે. એને નિમત્રણ આપવાની જરૂર નહીં આજ વાત મહેલોમાં વસનારાઓની છે. કરોડોનો વૈભવ છે, અને સગેમરમરના ફર્શ ઉપર લક્ષ્મી કીડા-કલાપ કરી રહી છે પણ એ વૈભવના ઢગ પર પ્રેમની જ્યોત જગતી નથી તો એ કરોડોનો વૈભવ પણ હૃદયને આકર્ષિત નહીં કરી શકે આવા સ્થાને તમે પહોંચી પણ ગયા તો ત્યાંથી પ્રસન્નતા લઈને તમે પાછા નહીં વળો તમારું મન ગ્લાનિથી ભરાઈ જશે બીજી બાજુ એક ઝૂપડું છે, લૂખા રોટલા ઉપર દિવસ પસાર કરતું ખેડૂત પરિવાર એમાં વમે છે, ત્યાં નથી આરસ પથર તેમ નથી ફરનીયર કે રેડિયોનું મધુર સંગીત તેમ જાણ્ય એના હૃદયમાં પ્રેમનો દીવડો જગમગે છે. પરિવારમાં પ્રેમના છાટણા છટાય છે, તમે ત્યાં પહોંચી જશો તો એ જ લૂખા રોટલા અને જાંશ વડે તમારું ભાવભર્યું સ્વાગત થશે રોટલો ભલે લૂખો ગ્લો પણ એમાં મ્નેહની એવી ચિકાશ હશે જે તમારા હૃદયને જીતી લેશે તમે ઝૂપડામાંથી વિદાય લેશો સાથે તમારું હૃદય મ્નેહથી ભર્યું-ભર્યું હશે પ્રેમમાં એવો જાદુ છે કે તમે ખીજને કઈ ન આપોને પણ એને પોતાનો ડરી શકો છો

અને આ બાજુ તમે સર્વ કાઈ આપી ઘો, પણ એમાં સ્નેહની બેટ નહીં હોય તો સર્વ કાઈ દેવા જના તમે એને પોતાનો બનાવી શકશો નહીં.

માટે સત્તા દ્વારા ડોહાની પામેથી વધુ કામ થઈ શકાતું નથી, પરંતુ પ્રેમ વડે એની પાસેથી પૂરેપૂરો જમ સેવડાવી લેા તા પશુ એ હસતો જ મળશે. સાસુ વડુ ઉપર સત્તા જમાવશે તો વધુને પોતાની નહીં બતાવી શકે અને જ્યારે હૃદયમાં સ્થાન નહીં હોય તો ખજી નાનું સરખું કામ પશુ ભાર બની જશે. સાસુ વડુમાં પોતાપશુ જમાવી દે, એને સ્નેહ અને સહાયત્વશીત આપે તો કુમારુ છુ કે વડુ એને પોતાની માતા જ સમજશે અને એ જ પ્રેમથી એ એની સેવા કરશે જેટલી કે જન્મદાત્રી માતાની કરે છે. બાદમાં પરિવારમાં જે સાસુ-વડુની ટકર આશે છે અને સંબંધની બહીમાં સાથે જ પરિવાર બુદ્ધસતો રહે છે અને ક્યારેક એ સંબંધિયા આવેા ઠગવેા બનત આવે છે કે સાડુ જ કુળ કલકિત થઈ જાય છે પરિવારમાં જે પ્રેમજા વહી જાય છે બધાં જ સંબંધોનાં યુગ જ સમાપ્ત થઈ જશે.

જ્યારે કન્યા પિતાના ઘેરથી સાસરે જાય છે ત્યારે બહેનના ચીતમાં ચાલી એ કહી નય છે કે “તું જે ધરમાં જઈ રહી છે એ ધરની રાણી થઈને રહેજે” આ રીતે માતાએ પુત્રીને ધર ઉપર લાસન કરવાની ડેશવણી આપે છે પરંતુ લાસન કરવા માટે તે સરકારને સિપાહીઓ ચાખવા હો છે જ્યાં પશુ જોઈએ પશુ માતાએ બેરીને આ સાધનો ક્યારે આપ્યાં ? જ્યાં પશુ એણે રાણી બનવું છે ક્યા જ્યાં લાસન કરશે ? એ તો પ્રેમમળ વડે જ લાસન કરા શકે છે વડુ બનીને જાતી બહેનને કુ કહીશ કે એ જે ધરમાં જાય ત્યાં એની નહીં વહાવે, એને એક કરવાનું કામ કરે જુદાં મરેલાં બે હૃદયને મેળવે તુટેલાં હૃદયોને પ્રેમસૂત્રમાં બાંધે તોન્વાનું દુનિયા જાણે છે પશુ જોડવાનું જાણે. દુનિયા સાંધવાગ્ને-જોડવાગ્ને ન પ્રથમ સ્થાન આપે છે તમે કાતર અને સોમ બન્નેને જાણે છે અને સોદામાંથી બનેલી છે કાતર એકત્ર બે કરવાનું નવું છે તેથી ન તો એ દુનિયાની ડેકરેા ખાત છે આ તરફ તમે સોમને પશુ જાણે છે એમાં કાતર કરતાં લોડું એક લાગુ છે અને વજન પશુ એકલું છે તેમ એની કોમલ પશુ એકી છે પરંતુ એનું કામ તુટેલાં સાંધવાનું-જોડવાનું છે તેથી એને સ માન મળે છે ત્યારે સોમનું કામ સમાપ્ત થઈ નય છે ત્યારે કાઈ એને જામીન ઉપર ઘૂંટના નથી જમ એને ડેપો બમલ પાપડીમાં ખેસવી દે છે પશુ છુ તમે કાતરને કદી ડેપોમાં રખાતી નેઈ છે ?

હા તો ત્યારે દુનિયાની ન ટોમાં સ માન મેળવવું છે તો તુટેલાં જોડવાનું કામ કરે. હૃદયમાં સ્નેહ-ધારા બહીને આસો તમે પરિવારમાં રહે

અથવા સમાજમાં, પણ સર્વત્ર જોવાનું કામ કરતા રહેજો પરિવારના સભ્યો વચ્ચે દીવાલ બનીને રહેશો નહીં સમાજના ભાઈઓમાં અગર દૈનન્ય ઇર્ષ્યા-દ્વેષ છે, હૃદયમાં ઘૂણાની દુર્ગન્ધ છે તો તમે તમારા હૃદયની રનેહ-સુગંધને ફેલાવજો પ્રેમના પાણી વડે ઘૂણાને ધોઈ નાખજો

પ્રેમ તો પાણી છે એને વહેવા દો એને કાંઈ ખાડામાં કેદ ન કરશો એ ખાડો પરિવારનો હોય કે સમાજનો, સપ્રદાયનો પણ કેમ ન હોય, પણ તમે પ્રેમને એમાં કેદ કરી મૂકશો નહીં પાણી બધાઈ જાય છે ત્યારે એમાં દુર્ગન્ધ પેદા થઈ જાય છે, ઝેરી કીટાણુ પેદા થાય છે પ્રેમના કટકા ન કરશો. આજે તો પ્રેમને પણ કટકામાં વહેચી નાખ્યો છે જાતિ-પ્રેમ, ભાષા-પ્રેમ, સપ્રદાય-પ્રેમ પ્રેમના કટકા થાય તો એનો આત્મા ઊડી જશે આ શરીર કેટલું સુદર છે પણ એના જે દુકડા કરી નાખવામાં આવે તો શું એની આવી સુદરતા કાયમ રહેશે ખરી ? શું દુકડાઓમાં આત્મા કાયમ રહેશે ? આત્મા દુકડામાં રહી શકતો નથી અને આત્માના વિદાય થયા બાદ એમાં ઝેરી કીટાણુ પેદા થઈ જશે, એમાં દુર્ગન્ધ પેદા થશે તેવી જ રીતે પ્રેમના જે દુકડા કરો નાખવામાં આવે તો એમાં પ્રેમનો આત્મા સમાપ્ત થઈ જશે, અને દ્વેષના કીટાણુ પેદા થઈ જશે ઘૂણા આવવા લાગશે અને પછી મહદુ પ્રેમને ગળે લગાવી પ્રેમના નામે ઘૂણા જ ફેલાવશે જે પ્રેમ જે હૃદયો વચ્ચે આગનું કામ કરે છે, તે જીવિત નહીં પણ મૃત છે તે અખડ નહીં પણ ખંડિત પ્રેમ છે અને એ માનવતાના દુકડા-કટકા કરવાનું કામ કરે છે તેથી જ પ્રેમના ગીત ગાવા છતાં પણ ભારતવાસી ભાષાવાદ, પ્રાત-વાદ અને સપ્રદાયના નામે લડે છે ભાઈ ભાઈના લોહાનો તરખો બન્યો છે. શું એને પ્રેમ કહેવાશે ?

દુકડાઓમાં રહેલો પ્રેમ એ ક્ષુદ્ર પ્રેમ છે, જે માનવતાને દેવત્વ તરફ નહીં પણ પશુતા ભણી દોરી લઈ જાય છે વિગટ પ્રેમ અખડ માનવતામાં વિશ્વાસ ધગાવે છે, એ વિશ્વના કાંઈ પણ પ્રાણથી ઘૂણા કરવાનું શીખવતો નથી જે પોતાના ભાઈઓથી ઘૂણા કરવાનું શીખવે છે તે દુનિયાની ખીજ કાંઈ ચીજ હોઈ શકે છે પણ એ પ્રેમ હોઈ શકે નહિ વિરાટ પ્રેમમાં ઘૂણા, દ્વેષ, કલહ અને હિંસાને બિલકુલ મ્યાન નથી ચીની સત માઓલેસેએ કહ્યું છે કે ચોર પોતાના ઘર પ્રત્યે તો પ્રેમ ધગાવે છે પરંતુ ખીજના ઘેર ચોરી કરે છે એણે તો ફક્ત પોતાના જ ઘર પ્રત્યે પ્રેમ કરવાનું શીખવ્યું છે. એનો એ ક્ષુદ્ર પ્રેમ ખીજના માલને ઉપાડી લેવા માટે હાથ ફેલાવવાની

પ્રેમી આપે છે એક દલારો છે એને પોતાના પ્રાણ બદલા છે પણ એ બીજાના પ્રાણો કરી લે છે રાજા પોતાના દેશથી પ્રેમ કરે છે પણ બીજા દેશ સાથે યુદ્ધ કરી એનું શાંત્ય કરે છે ચોર જેમ પોતાના ઘર પર પ્રેમ રાખે છે એમ બધાં જ ધરો પ્રત્યે પ્રેમ રાખતો થાય દલારો પોતાના પ્રાણની જેમ બીજાના પ્રાણોનું રક્ષણ કરતો થાય રાજા પોતાના રાષ્ટ્રની જેમ અન્ય રાષ્ટ્રની જાનતા પ્રત્યે સ્નેહ અને સહાનુભૂતિ રાખતો થાય તે અન્ય સ્વર્ગ શોધવા જવાની જરૂર રહેશે નહીં આ સંસાર જ સ્વર્ગ બની જશે.

સક્રિય પ્રેમ ફક્ત પોતાનું સુખ ઈચ્છે છે ત્યારે વિરાટ પ્રેમ સૌને સુખી બનાવવા ઈચ્છે છે સૌના સુખમાં એ પોતાનું સુખ જુએ છે એક વખતની વાત છે એક રાજા સિકાર રમવા જંગલમાં નીકળી પામે. થોડે પૂરપાટ વેગે દોડી રહ્યો હતો. રાજાનું મન સિકારની હવ્વનાઓમાં ફોંફ દેતું સિકાર પણ એક જાતનું વ્યસન છે મનુષ્યમાં ત્યારે સ્નેહ અને અહિંસાનું તત્ત્વ ઓછું થાય છે ત્યારે એ બીજાને પીડાતાં અને તાપડતાં ભોંઈ એનું મન પ્રસન્નતા અનુભવે છે આ છુદ્દ હવ્વની ઇચ્છા છે જે વડે મનુષ્ય બીજાને શેવડાવી પોતે દસે છે.

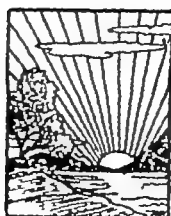
પ્રકૃતિ (કુદરત) પણ આવા પાપને વધુ સમય સુધી સાંખી રાખી નથી. એ પણ મનુષ્યને હડ દેવા માટે તકપર બને છે અને આવી જ બીજા એ રાજાની સાથે બને છે ત્યારે એ બાણ ચલાવી એક સૂત્રસાગી પાછળ દોડી રહ્યો હતો ત્યારે જ અચાનક આકાશમાં કાળું વાદળ ડગાઈ ચમું અને થોડી જ વારમાં સમગ્ર આકાશ કાળું બની ચમું વીજળીનો કલકલટ શરૂ થયો વાવટોળ કુદરતે. પ્રચંદ તોફાન વરસાદ ખેંચી બાવળ વરસાદમાં મોટા મોટા ઝોળા પણ પડ્યા થાગ્યા રાજાએ વૃક્ષનો આશ્રય લઈ ડાઈ રહી પોતાનું રક્ષણ કર્યું પરંતુ વરસાદના શીતના કારણે અને ઝોળાના પ્રકારે મોડાના પ્રાણ લઈ લીધા. એકાકી ઠસાક બાદ તોફાન કાંઈક સમુદ્ર ત્રેણા થઈ ચઈ હતી. રાજા પ્રણે થઈ ગયો હતો સુદર મોડાના આવી જવાથી એને કુખ તો થતું હતું ત્યાં વસી-બીની દડી હવા એના સરીરને વળી લીધી રહી હતી આ બાજુ જુખ સતાવી રહી હતી. આખરે જમ તેમ કરી રાજા એક નાનકડા ગામડે પહોંચ્યો. અચારુ થઈ ચમું હતું ગામમાં જઈ એણે ખેડૂતો ખસે રાત પસાર કરવા માટે સ્થાનની માગણી કરી પણ કોઈ જ તપાસને રાત માટે પોતાને ત્યાં ઉતારે દેવા તૈયાર ન થયું કારણ કે આજે મનુષ્યને મનુષ્ય ઉપર વિશ્વાસ હો નથી.

મનુષ્ય એક અત્યય-અત્યયા પશુને પોતાને ત્યાં રાખી શકે છે. જગલમાં ગોથા ખાતી રસ્તો ભૂલેલી ગાય કોઈને જો મળી જશે તો એ એને લાવી પોતાને ઘેર બાંધી, દેશે એ અનન્ન-અન્નયા પશુ ઉપર ભરોસો કરશે પણ અન્નયા મનુષ્ય પર નહીં કરે કારણ કે માનવીએ પોતાનો વિશ્વાસ ખોયો છે પશુ ઉપર તમે વિશ્વાસ કરી શકો છો એને થોડું ધાસ નીરી છુટકારો મેળવી લેશો પણ મનુષ્ય એક એવું પ્રાણી છે કે જેને ભરપેટ રોટલો ખવડાવી પાણી પાઈ દો અને એને ખાટલા ઉપર સુવડાવી દો સૂવા માટે શેતરજી, ગાદી અને શાલ પણ આપી દો પણ જ્યારે સવારે જાગીને તમે જુઓ છો તો ખાટલો તો પડ્યો છે પણ પેલો માણસ ગૂમ છે એટલું જ નહીં સાથે પેલા ગાદી-શાલ પણ ગૂમ છે અને તક મળશે તો તમારા કોટનું ખિસ્સું પણ સાફ કરી દેશે તેથી મનુષ્યને માનવ નામના પ્રાણીથી બહુ મોટો લય લાગે છે

હા, તો એકનું પાપ સૌને ભોગવવું પડે છે આખરે એ છે તો આપણો જ ભાઈ એટલે એના કામોના છાટા આપણુ પર પણ જાડે છે. તેથી ખીજનો શેતાનિયત અને અન્યાયનો દડ આપણને પણ ભોગવવો પડે છે રાજ પણ આ નિયમમાં અપવાદ ન બની શક્યો ઘેર-ઘેર ફળી વળ્યો. પણ કોઈએ ઠી રાત્રે ઠૂરતા માણસના રક્ષણ કાળે દાર ન ખોલ્યા તે ન જ ખોલ્યા ભોજનની તો વાત જ જુદી હતી. છેવટે ગામનું ખીજુ નાકું પણ આવી ગયું રાજ હતાશ બની કોઈ વૃક્ષનું શરણ લેવા માગતો હતો ત્યાંજ કોઈ ટમટમતા દીપકે એને આકર્ષિત કર્યો રાજ ત્યાં પહોંચ્યો તો એને એક ઘરડો ખેડૂત ત્યાં મળ્યો એણે જાહીને એનું સ્વાગત કર્યું રાજએ પૂછ્યું ‘ગામમાં કયાં મુસાફરખાનું કે ધર્મશાળા છે ? એક રાત પસાર કરવી છે.’

ખેડૂત બોલ્યો “આ ઘરજ ધર્મશાળા છે, ભાઈ આપણે સૌ મુસાફરો જ છીએ કોઈ સાથે બાંધીને લાવ્યું છે ? અને જતી વેળા છાતીએ બાંધીને શું લઈ જવાના છે ?” અને એણે તો રાજ માટે એક ખાટલો પાથરી દીધો રાજ ખાટલા પર ખેડો તો ખરો પણ હજુ એના દાંત ઠીને લીધે કચકચ થતા હતા. ખેડૂતે આ જોઈ એની પાસે જલતી સગડી મૂકી. એના વડે એને કોઈ ગરમી આવી ખેડૂતે પૂછ્યું “કયાંથી આવો છો, ભાઈ, અને આટલી રાતે કયા જાગ્યો છો ?” રાજએ કહ્યું “હું મુસાફર છું મારે ગામ જઈ રહ્યો હતો પણ વરસાદ અને તોફાનમાં ઘેરાઈ ગયો.”

તમને કાઈક દેવા ઇચ્છે છે” ખેડૂતે કહ્યું, “તમારી અમૃત-નજર જ મારા માટે બસ છે અને કાઈક દેવા જ માગતા હો તો આ વર્ષ માટે બધા ખેડૂત ભાઈઓનો લાગ લેવો મુલતી રાખો, કારણ કે અતિવૃષ્ટિને લીધે લગભગ બધો જ પાક ધોવાઈ ગયો છે” રાજાએ કહ્યું “આ માટે તો મેં પહેલા જ આજ્ઞા આપી દીધી છે તેથી તમે બીજું કંઈક માગો” ખેડૂતે કહ્યું. “ઠીક ત્યારે જો જો ખેડૂતોના ખેતરોમાં ફૂવા નથી અને પાણીના અભાવે પ્રતિવર્ષ જેમનો ભોમો પાક નષ્ટ થઈ જાય છે, તે બધાના ખેતરોમાં રાજ્ય વતી એક-એક ફૂવા ખોદાવી આપો” રાજાએ કહ્યું “આ પણ મને મજૂર છે રાજાનો ખજાનો તમારા સૌ ખેડૂતોની ગાદી કમાણીથી ભરાય છે. એની પાઈ-પાઈ ઉપર જનતાનો અધિકાર છે અને એમના હિત માટે એનો ઉપયોગ થવો જ જોઈએ પણ તમે તમારા માટે તો કંઈક માગો” ખેડૂત બોલ્યો “આ બધામાં હું પણ આવી ગયો અને હું વધુ ધન સંગ્રહ કરીને પોતાના જ ભાઈઓ વચ્ચે ભેદની દીવાલ ઊભી કરવા ઇચ્છતો નથી સૌ સુખી હશે તો મારો વારો પણ એમાં આવશે જ” આમ તમે જોયું કે સૌના સુખમાં પોતાનું સુખ જોવાની કલ્પના જ વિરાટ બનીને વિશ્વપ્રેમનું રૂપ લે છે. તમે તમારા પ્રેમને ક્ષુદ્ર ધરમાથી કાઢી વિરાટ ભણી લઈ જાઓ ત્યારે જ એ (પ્રેમ) મગળપ્રદ બની શકે છે.

ખેડૂતે કહ્યું ત્યારે શૂળ લાગી હતી ! ” એણે જાનવીનો રોટલો ખાને જઈ એની ખાતળ ધર્મી રાજાએ એ લૂખા રોટલાને એટલા ખાનદની સાથે ખાઈએ કે રાજામહેલના રસગુસ્તા પછી એને ફિર્કા લાગવા મળ્યા. ઠરણ એ સવારથી શૂખ્યો હતો. શાક અને ઠંડીને લીધે એનું પેટ પછી કઈક માગતું હતું.

પેટ માગે ત્યારે તમે એને કુખો રોટલો ખાપો. તેમ એમાં એને સ્વાદ આવશે. પછી પેટ ભરેલું હોય તો પકવાન ધરણે તેમ એ ફિસ્ક લાગશે. ખા ? તો પેટ ક્યરાપીનો અગર-ગેમ્મન બની મધુ છ ને ખાવે તે એમાં અધુ” ન લક્ષ્યનો વિવેક છે કે ન અલક્ષ્યનો ન સમજનો ખ્યાલ છે ન અસમજનો પેટ માગતું નથી. છતાં તમે એમાં પૂરે” નાઓ છો. એટલા જ માટે સ્વાસ્થ્ય બગડતું હોય છે. જામ ખાવાનો ઠીકા જીરોમ પછી નથી નિયત સમયે મયોદારમાં રહી ખાશો તો એ સ્વાસ્થ્યપ્રદ બનશે અને ક્યારે શૂખ હતો તો નિષ્કાન્ત પછી યાદ આવશે નહીં. ખાનો તો જામને લોકોને અનુભવ છે. જ્યારે હવે માર્કલનો વિદ્યાર કરી લઈએ છીએ, શાક લાગે છે અને પેટ પછી કઈક બાહ્ય માગે છે તે દાણે ખેડૂતના રોટલામાં એ ખાનદ આવે છે ને તમારા મોહનલાલમાં પછી જામને આવશે નથી.

હા તો રાજાએ રોટલો ખાને જઈ આર્ધા એનું હૃદય ખેડૂતને સો-સો આશીર્વાદ દેવા લાગ્યું. જન્મા પછી થાકેલું શરીર ખાટલો-વિશ્રામ માગે છે અને ખેડૂતે રાજાને ખાટલો ખાને જાળણે આવી દીધા. રાજાએ ખારામથી એના ઉપર લખાવ્યું અને મોટીક જ વારમાં એ સ્વપ્નલોકમાં ભગતે લઈ ગયો.

સવારે જાગ્યા ખૂંટી તો રાજા શાક વગર પોતાને સ્વસ્થ અનુભવ કરી રહ્યો હતો. ખેડૂતની આંખ ખૂંટી અને દિવસના પ્રકાશમાં જ્યારે ખાતળનો ખેડૂરો ભેરો તો એ પોતાના અતિથિને પિંજની ગયો. કે જ્યારે જા તો આપણા રાજા છ એણે નમસ્કાર કરતાં કહ્યું. “માફ કરજો તમારું પૂરું સ્વાગત હું કરી શક્યો નથી.” રાજાએ કહ્યું. “ના ના ખેડૂતદેવ, તમારું જાનરત્ન રોટલા ખાન જીરોને તો હું કદી જૂથી શકોશ નહીં અને તમે માણસ સમજીને જ મારો ખાટલો ખાદર કર્યો તેથી હું માનુ છું કે તમે ઈશ્વરની કદર કરવાનું જાણો છો. તમારા સ્વાગતના બદલામાં મારું ખન

તમને કાઈક દેવા ઈચ્છે છે " જેડતે.કલ્પુ, " તમારી અમૃત-નજર જ મારા માટે ખસ છે અને કાઈક દેવા જ માગતા હો તો આ વર્ષ માટે બધા જોડત લાઈઓનો લાગ લેવો મુકતી ગણો, કારણ કે અતિવૃષ્ટિને લીધે લગભગ બધો જ પાક ધોવાઈ ગયો છે." ગાનઝો કલ્પુ " આ માટે તો મેં પહેલા જ આજના આપી દીધી છે તેથી તમે ખીલુ કઈક માગો " જેડતે કલ્પુ. " હીક ત્યારે જે જે જોડતોના જેતગેમાં કૃપા નથી અને પાણીના અભાવે પ્રતિવર્ષ જેમનો હાંભો પાક નષ્ટ થઈ જાય છે, તે બધાના જેતરેમા રાજ્ય વતી એક-એક કૂવો ખોદાવી આપો " રાજઝો કલ્પુ " આ પણ મને મજૂર છે રાજનો ખજાનો તમારા સૌ જોડતોની ગાદી કમાણીથી ભરાય છે એની પાઈ-પાઈ ઉપર જનતાનો અધિકાર છે અને એમના હિત માટે એનો ઉપયોગ થવો જ જોઈએ પણ તમે તમારા માટે તો કઈક માગો." જોડત બોલ્યો " આ બધામા હું પણ આવી ગયો. અને હું વધુ ધન સંગ્રહ કરીને પોતાના જ લાઈઓ વચ્ચે ભેદની દીવાલ ઊભી કરવા ઈચ્છતો નથી સૌ સુખી હશે તો મારે વારો પણ એમા આવશે જ " આમ તમે જોયુ કે સૌના સુખમા પોતાનુ સુખ જોવાની દલપના જ વિરાટ બનીને વિશ્વત્રેમનુ રૂપ લે છે તમે તમાગ ત્રેમને ક્ષુદ્ર ધરમાથી કાઢી વિરાટ ભણી લઈ જાઓ ત્યારે જ એ (ત્રેમ) મગળપ્રદ બની શકે છે.

આજનું પ્રવચન સુવાસિત-જીવન વિષય પર ચોળાયું છે. સુગંધમાં એક પ્રકારનું આકર્ષણ છે. માનવ-મનમાં સુગંધ-સુગંધ તરફ જાય છે. આકર્ષણ છે. ગુલાબમાં કાંટા છે. છતાં પણ એની સોદામિતતા જાન્યારે છે. કારણ કે એમાં મધુર સુગંધ છે. એટલા માટે જ તે દુનિયા કાંટામાં ફસાઈને પણ ગુલાબને લેવા દોરી જાય છે. દુનિયા સુગંધ પ્રિય છે. એટલા માટે તે તમે ફૂલમાં પણ સેટ જાય છે. સેટ નાખ્યા પછી એનો સ્વાદ પણ બદલાઈ જાય છે. તેથી તમે એનું નામ પણ બદલી નાખ્યું છે. તમે એને ફૂલ નહીં પણ ફૂલ-દોસ્તરીકે કહો છો. સુગંધ જ તે. આ નામ ને કિંમત બને. બદલી નાખ્યા આ સુગંધ બ્યારે મિશ્રણમાં પણ નખાય છે. ત્યારે એનો સ્વાદ વધી જાય છે.

સ્વાગત-સમારોહમાં પણ સુગંધિત પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. એક વૃક્ષ પોતાને ત્યાંથી મજા પ્રસંગમાં સમાજના ભાઈઓને પોતાને ઘેર નિમત્રે છે અને ઈત્ર-પાન કરે છે. જાહીની તે અને ખજાર નથી. અનુભવ પણ નથી પણ મજા-કારતમાં આ પરપરા પણ વખતથી પ્રચલિત હતી. અતિથિઓનું સ્વાગત ઈત્ર અને પાનથી કરવામાં આવતું હતું.

આજે તે મુજ પછાટાયો છે. પોપાક પણ બદલાયો છે. તેમ સભ્યતા અને રીત રિવાજો પણ પરિવર્તન પામ્યાં છે. આજે તે સ્વાગતમાં સર્વ પ્રથમ ચઢાના પાણી આવે છે. મહેમાનોને બીજા દસ ચીજો અવગણવામાં આવે પણ સ્વાગતમાં ચઢા ન આવે. તે એ સ્વાગત અધૂરું જ લેખારી તમારા મહેમાનો પણ ખિન્નતા અનુભવશે. તેઓ તમને મોટે કંઈ નહીં કહે પણ બીજાને તે જરૂર કહેવાના જ. ફસાણાને ત્યાં ચણા પણ એણે તે ચઢાનો એક પાણી ૫ પાણી નહીં પરંતુ પ્રચીન ભારતીય પરંપરામાં

સ્વાગત-સલામોમા મુગધિત પદાર્થોનું મહત્ત્વપૂર્ણ ધ્યાન હતું કાગળ કે ખૂણ-મુગધનો લીધે દૈન્યમાં એક પ્રકારનો અનુભવ થાય છે

મુગધ માનવને પ્રિય હોય એમાં શું આશ્ચર્ય ? આને તો માનવ જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં ધણો આગળ વધી ચૂક્યો છે પણ સમ્યક્તા અને સમૃદ્ધિથી દુઃખસતો પેવો એરીકો ભયકર-કાળ સાપ પણ સુવાસ પ્રિય હોય છે એટલે જ તો એ ચદનથી લપેટાયેલો રહે છે સાપ જેવું પ્રાણી પણ ત્યારે મુગધને આટલો ખ્યાલ કે છે ત્યારે માનવ કે તો એમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે ?

કટપના કરો, એક આદમી બે શીશીઓ લઈ તમારી પામે આવ્યો. એકમા અત્તર લઈ છે અને બીજામાં ગટનું ગદુ પાણી આગતુક વ્યક્તિ એ બંને શીશીમાંથી એક તમને દેવા આહે છે તમે કઈ શીશી લેશો ? કહેવાની જરૂર નથી કારણ કે તમારો હાથ તો પેલી અત્તરની શીશી તરફ જ આગળ વધશે આ પરથી એ નિશ્ચિત થાય છે કે તમે પણ મુગધ પ્રત્યે આકર્ષણ ધગવો જ છો મુગધમય પદાર્થો અગર તમને પ્રિય છે તો જીવન-ક્ષેત્રમાં પણ તમને સુવાસિત જીવન પ્રિય હશે જ જેનું જીવન મુગધમય છે, એને હજારો, લાખો વર્ષો વીતી ગયા પછી પણ લોકો ભૂલી શકતા નથી શ્રીરામનું જીવન સુવાસિત-જીવન હતું એનામાં સદાચાર અને મર્યાદાની મુગધ ભરી પોલી હતી ત્યારે રાવણનું જીવન ગદગદીથી ભરાયેલું હતું અસદાચારની દુર્ગંધે એના જીવનને ઇતિહાસમાં કલકિત બનાવ્યું છે એટલે રાવણ તો લાખો વખત મર્યો છે પ્રતિવર્ષ દશેરા ઉપર મરે છે. એટલે એ ઓછામાં ઓછો ચોર્યામાં લાખ વાર જરૂર મર્યો છે આ એના જીવનની ભુરાઈ-ગદગદી છે, જે કાળના લાખા પ્રવાહ પછી પણ ધોવાઈ શકી નથી

કહેવાય છે કે રામને હાથે રાવણનું મૃત્યુ થયું પણ એ તો એના મૃત્યુ દેહનો અગ્નિ હતો એનો આત્મા તો ક્યારનોય મરી ચૂક્યો હતો. સાચું તો એ છે કે રાવણને રામે નહીં પણ કામે (કામ-વાસનાએ) માર્યો હતો એની દુર્વાસના અને મનમાની ગદગદીએ જ એને મૃત્યુને બેટાવ્યો હતો રાવણનો આત્મા જો મર્યો ન હોત અને એનામાં સદાચારની ન્યોતિ ઓલવાઈ ન હોત તો એક રામ તો શું પણ હજાર રામ પણ એ રાવણને મારી શકત નહીં ખરું તો એના જીવનની વાસના જ એને ખાઈ ગઈ અને લાખો વર્ષો પછી પણ એની બદબૂ લોકોના મગજમાંથી ભૂસી શકાઈ નથી.

જીવનની આવી જ ગદગી છાદીને દુર્યોધન પણ સચ્ચરથી વિદ્યમ પ્રમો હતો. મહાભારતના મુદ્દમાં એના નવાણુ બાઈઓ અનતકાળ માટે સર્પિ ગયા હતા. દુર્યોધનનો સાથળ જીમની ગદગથી ભાંગી ચૂક્યો હતો. જીવનની છેલ્લી પળમાં દુર્યોધનને જોઈ કૌરવ ગમા નિરવ-સાંતિ જ્વાઈ ગઈ હતી. સ્વત્ર જીદી નિરાશા આપી ગઈ હતી. દુર્યોધન પોતાના જીવનની મોટામાં મોટો પરાજય સર્પિને દુનિયાથી વિદ્યમ સર્પિ રજો હતો. તે જ વખતે એના ષેઢાક સાઈઓએ અશુભારી આખોએ કહ્યું - આ જીવન-દીવડે હવે વિદ્યમ પ્રમો રજો છે અને તમારા જતની સાથે જ કૌરવકુળનો દીપક સદા માટે અસ્ત થઈ જશે. પણ આ શોકની ક્ષણી રાત્રિએ તમારી કાઈ ઈચ્છા હોય તો કહો. અમારા સમાટની છેલ્લી ઈચ્છાને પૂર્ણ કરીને અને અમારા મનને સંતોષ આપી રહીશું.

દુર્યોધને જવાબ વાળ્યો. મારી બધી જ ઈચ્છાઓ માટીમાં મળી ગઈ. મારા નવાણુ બાઈઓ મુદ્દમાં ખપી ગયા અને મારું વિદ્યમ કૈનિકલ પણ સમાપ્ત થઈ ગયું. કૌરવ-કુળ વિનાશમય બની ગયું. હવે શું ઈચ્છા રોષ બાદી રહી ગઈ હશે! પણ હા મનમાં એક કામના જરૂર લિજી રહી છે. જે દુઃખનોએ સારાય કૌરવ-કુળને ધાસની જેમ વાદી નાખ્યું એ પાંડવપુત્રોના કપાયેલાં માથાં આ આખોએ જોઈ લેત તો મરતી વેળાએ પણ મારી આખો શીતળતા અનુભવત અને કુ શાંતિથી છેલ્લો શ્વાસ લેત. પણ આ તો હવે કોરુ સ્વપ્ન જ છે. જે આ જીવનમાં પૂરું ન કરી શક્યો એ મોતની આ ક્ષણમાં શું પૂરું કરી શકીશ! અને ત્યારે જ અથ ત્યામ આજળ આપ્યો. દુર્યોધનને કહ્યું. હું તમાર છું. હમણાં જ પાંડવ-પગવમાં હું જાઈ છું અને મારી આ તથવાર વડે હાથ જ પાંડવોના માથાં કાપી તમારી સાથે રહી કરીશ. મુદ્દના મેદાનેથી પ્રાણ સર્પિને નાકેલે બાકે વીર અપત્યામા હવે કાચરની જેમ પાંડવના નિરાસમાં પ્રવેશે છે.

મોક્ષ રાત સુધી વિન્યોક્તસવ મનાવી પાંડવ-કુળ ગાદ નિદામાં ચૂતેલું છે. કૌરવ દીપક પણ પોતાના પાયેલ સાલોને જતીએ આપી નિદાધીન છે. કાચર અપત્યામા ત્યાં જઈ પહોંચ્યો અને એક જ પ્રશ્નમાં એલે કૌરવોના પાયેલ મેદાઓની ઈલેલીલા સમાપ્ત કરી નાખી. એ નાનકડા પ્રાણે ચીખી કોડે ત્યાર પહેલાં તો અપત્યામા પચિત્ર અસ્તોલ સર્પિ બાકી છૂટ્યો અને કૌરવ-કુળના પદવમાં, આ દુર્યોધન છેલ્લી ધડીએ ગળી રજો હતો. ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. અપત્યામા વિન્યોક્તસવમાં મોલી કાઢ્યો. ક્યો સમાપ્ત

આ અશ્વત્થામા આપના દુશ્મનોના માથા કાપી લઈ આવ્યો છે મહા-ભારતના મેદાનમાં મોટા-મોટા યોદ્ધા જે ન કરી શક્યા તે આ સેવક કરીને આવ્યો છે”

આ શબ્દો કાને પડતાં જ દુર્યોધનની બિડાયેલી આંખો ખૂલી પાંડવોની જેવી આકૃતિના પાંચ માથા જોઈ એની આંખોમાં ચમક આવી ગઈ, જે એ બોલી રહી હતી કે મૃત્યુ મુખે પહોંચતી વેળાએ પણ મે મારા દુશ્મનોને મારી નાખ્યા છે જીવનના છેલ્લા શ્વાસે પડ્યો છે દુનિયામાં એનું અસ્તિત્વ સમાપ્ત થવામાં છે છતાંય એનું મન દુર્ગન્ધથી કેટલું ભર્યું પડ્યું છે ! એ અનાથ જીવન દરમિયાન દુર્ગન્ધ ફેકતું ગંધુ પણ મૃત્યુ સમીપ પહોંચવા છતાં દુર્યોધન બદલી શક્યો નહીં અને અતકાળે પણ દુર્ગન્ધની સાથે વિદાય થયો. આજે હજારો વર્ષો વીતી ગયા છતાંય એની એ દુર્ગન્ધ કાયમ રહી છે

દુર્યોધનના જીવનની દુર્ગન્ધ તમે જોઈ ગયા હવે દ્રૌપદીની સુગન્ધ પણ જુઓ. ન્યારે એના પાંચેય બેટાના ગળે છરી ભોંકાણી, ત્યારે એમની કરુણ ચિત્કારથી એની નિદ્રા ભગ થઈ ગઈ હતી આખની પ્રથમ દષ્ટિ એમની તરફ જતા જ એનું હૃદય પી ખાઈ ગયું. પોતાના વહાલસોયા પુત્રના શરીર-માથી લોહીની ટશો ફૂટતી જોઈ કઈ માતાનું દિલ નહીં રોઈ જાય ? કોઈ માતાનું એક જ સતાન મૃત્યુ પામે છે ત્યારે એ રોઈ-રોઈ સતાપ કરી-કરીને અડધી થઈ જાય છે ત્યારે જે માતાના પાંચ-પાંચ બેટા-સતાનો એકી સાથે હત્યાના ભોગ બને છે, ત્યારે એના દિલ ઉપર શા શા ધા વાગ્યા હશે ? કેટ-કેટલું વીત્યું હશે ?

દ્રૌપદીની ચીસોથી સારાય પાડવ-દળમાં તોફાન-હાહાકાર મચી ગયો. અર્જુન અને ભીમનો ક્રોધ જલરાઈ આવ્યો. કયા કયારે માસૂમ નાના બાળકોનું ખૂન કર્યું ? તેઓ દોડ્યા, ઝાડી-ઝાખરા ઓથે છુપાયેલા અશ્વત્થામાને પકડી પાડ્યો વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણ સામે એને રજૂ કર્યો એમણે કહ્યું “મહાભારતના મેદાનથી પ્રાણને બચાવવા સારું મો છુપાવી નાસી જનાર અશ્વત્થામાએ કાયરની જેમ સતાઈ બાળકોની હત્યા કરી છે” શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું. “દ્રૌપદીના હૃદયને અનંત વેદનામાં સતાપનાર આ કાયરને એની જ પાસે લઈ જાઓ, એ જ એને દડ દેશે”

દ્રૌપદી પાસે ન્યારે એને લઈ જવામાં આવ્યો તો એને જોતા જ પુત્ર-વિયોગિની દ્રૌપદીની આખોથી અગારા વરસવા લાગ્યા. એણે કહ્યું “ન્યા

સુધી આ દુષ્ટનુ માથુ વિખૂદ પાડી એની રક્તધારા વડે હુ મારા વાળેડું સિંચન નહીં કરી લઉં ત્યાં સુધી મારો અપ્રમા સુખ નહીં પામી શકે. જીમની ગદા અસ્થિમા છાપર પાવાની જ હતી કે એટલામાં દ્રોપદીની વિચારધારાએ પશ્ચિમે આધિ અને જીમની છાપડેથી જાણને વચ્ચે જ રોકતાં એ બોલી આ અભાગીને છોડી મૂકવામાં આવે. એટલુ મટલુ માને કેટલુ પીડે છે એ આ પુત્ર-વિભાગિની દૌહીનુ હૃદય સહી ચૂકવુ છે આ પશુ મર્ક માતાનો બેટો છે અને એના મોતના સમાચાર એના કાને પહોંચશે ત્યારે કેટલુ રડશે એનું દિલ ! મહાભારતની રણબ્રવાણમાં પતિ-વિભાગ તો એ પહેલાં જ સહી ચૂકી છે હવે વૃદ્ધાવસ્થામાં પુત્ર-વિહીન થતાં એનું દિલ કેટલુ રડશે ! માન્ય દિલનુ કુખ એક મા જ નાલે છે મારે એને છોડી મૂકવામાં આવે.

આ છે દ્રોપદીના જીવનની સૌરભ-સુત્રધ, જે કુખની અસીમ-જ્વાલામાં પશુ બિએલા દુરમનને કામા કરી રહી. જીવનની આ સુત્રધે મહાવિ વ્યક્તની કથને મહાભારતના પાને એને અમર કરી દીધી.

સત્જનન વ્યક્તિ વિપત્તિની ભીપશુ કાણેમાં પશુ પોતાની સત્જનનતાને પરિભ્રમ કરતો નથી. જરૂરને તમે નાલે છે. સીતનુ એ પિડ ભ્રમ કરતો જરૂરનુ આક્રમણ કરતાં એ પોતે પીડાળી નામ છે અને પાણીમાં રૂપાંતરિત થઈ જશે. પશુ પોતામાં જરૂરને પ્રવેશવા દેશે નહીં. બસ, સત્જનન પ્રતિભા પુરુષોનો આવે જ સ્વભાવ હોય છે વિપત્તિના ભીપશુ પ્રસંગમાં સામન્ય માનવી કોષમાં જ્વાલામુખીની જેમ શાદી પડે છે. પશુ સત્જનન મહાપુરુષ પોતે દત્તી જશે. પશુ જરૂર એમના દિલમાં પ્રવેશી શકશે નહીં.

પશુ દુર્જન વ્યક્તિની વાત બીજી છે. સાધુ-પ્રકૃતિવાળા માણસ પોતાના પ્રાણુમાતી પર પશુ કામાનો સીતળ હટકાવ કરશે ત્યારે દુર્જન વ્યક્તિ પોતાના પ્રાણુ-રક્ત પર પશુ વખત આવે આજિ જ વરસાવવાની ક્ષતિય કરશે. પ્રાણુના એક પ્રાચીન કવિએ કુટ પ્રકૃતિનુ ચિત્ર નાનાવર્તી કાણુ છે કે-

રંકંતિ જાણ કરજી કય કરજા વુજજવણ વુમ્મંતિ
લે લે કારિમ મેહા હા હા મિથિળા પુરિસા ॥

માનસી દુષ્ટ પ્રકૃતિનુ ચિત્રણ છાપરની બાજામાં અપવામાં આવ્યું છે. દુર્જન વ્યક્તિનો જ્યાં સુધી સ્વયં સપાતો રહેશે ત્યાં સુધી એ તમારો

પરમ મિત્ર બનીને રહેશે. તમારા પ્રત્યેક શબ્દોનું સન્માન-આદર કરશે. તમને ઈશ્વર માનવા તૈયાર થઈ જશે પરંતુ એ ત્યાં સુધી જ કે જ્યાં સુધી એનો સ્વાર્થ પૂરો થતો રહે છે પણ જે ક્ષણે એની સ્વાર્થપૂર્તિ થતી બધું થઈ કે તમે એના કશા જ કામના નહીં રહો એ તમને પણ તળે રગડવા તૈયાર થઈ જશે પહેલાં જેટલી મૃતિના ફૂલો બાધ્યા હશે, તે બધાં જ નિદામા ફેરવાઈ જશે તમે પહેલાં એના માટે ભગવાન હતા હવે હેવાન કરતા પણ નહારા હશે.

દુર્જન વ્યક્તિનો સ્વભાવ બોરા જેવો હોય છે જે ઉપરથી કામળ હોય છે પણ અદરથી કડોર કાઈએ વ્યગ્રમાં બતાવ્યું છે કે ‘ખલ’ શબ્દની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ? ‘ખર’નો પ્રથમ અક્ષર ‘ખ’ અને વ્યાલનો છેલ્લો અક્ષર ‘લ’ મળીને ‘ખલ’ શબ્દ બન્યો છે માટે ‘ખલ’માં ગંધેડાની મૂર્ખતા અને સર્પની કૂરતા બન્નેનો સમન્વય છે એ બીજાનું નષ્ટ કરવાનું જ બાજીતો હોય છે.

જેમ વાવાઝોડુ વૃક્ષોની જડો મૂળીયાઓને જ ઉખેડવાનું બાજી છે પણ ઉખેડવાને જમાવવાનું એ બાજીતું નથી દુર્જન વ્યક્તિનો સ્વભાવ પણ કંઈક આવી જ બાજીતો હોય છે કાઈ બાજીલાને ઉખેડી નાખવો એ એના ડાખા હાથની રમત છે પણ કાઈ ઉખેડવાને જમાવવાની વાત કરશે તો એ કહેશે એ મારા હાથ વશની વાત નથી બીજાનું દુઃખ દરદ બોધને બો હૃદય આનંદ અનુભવે છે તો સમજવું બોધએ કે, હજી દુષ્ટતા બાકી છે. કારણ કે બીજાની તરફથી આનંદનો અનુભવ કરવો એ હૃદયની દુર્જનતા વ્યક્ત કરે છે અને બીજાની ફજેતીથી થતો રાજીપો આત્માની અસ્વસ્થતાને સાબિત કરે છે આ જ જીવનની દુર્ગંધ છે. સત-આત્મા બીજાની પ્રસન્નતામાં આનંદ માણે છે તો દુર્જન બીજાના તુકસાનમાં આનંદ અનુભવે છે.

અપાડી આકાશમાં કાળા-કાળા મેઘોને છવાયેલા બોધ મોરના મનમાં ઉલ્લાસ આનંદ પ્રગટે છે એ શ્યામવર્ણી મેઘોનું ગર્જન મોરના મનને પ્રકુલિત કરી દે છે સત પ્રકૃતિનો માણસ પરહિતથી અપૂર્વ આનંદ અનુભવે છે સતના હાથે જ્યારે કાઈ ગરીબ વ્યક્તિની કાઈ સેવા થાય છે ત્યારે એને ઘણી જ પ્રસન્નતા થાય છે જ્યારે દુર્જન વ્યક્તિ બીજાને કષ્ટો દઈને પ્રસન્ન થાય છે જ્યારે એ બીજાના અનિષ્ટ માટે કાઈ યોજના ઘડે છે અને

એમાં એ પાર છીતરે છે એના દાંતે પીળાનું અદિત ઘઈ ભવ ત્યારે એ આનંદ અનુભવતો હોય છે

આંખાનો અપૂર્વ રસ પીને પણ કેમકે ભર્વ કરતી નથી ત્યુ દોઢે કાલકર્મો ગદ્ય પાણીના બે દીપા પી લેશે તો ટૂંક ટૂંકા અનિર્ભા ગગન બેઠી ઉડીપોય કરવા લાગે છે ભણે કે એ પોતાના અમૃત-પ્રાનની વાત સ્વાસ્થ્ય વિશ્વને સમજાવતો ન હોય ! કુત્સહસી વ્યક્તિ બે સબ્દ પણ બોલે તેને તો એ પોતાને અધ્યપણિત મહુવા લાગશે. સત્સ્વતી સદૈ પણ અર્ચા કરવા દોડી જશે. એની પાસે ને દસ પૈસા પણ એકઠા ઘઈ જશે તો એ ધનકુમેરને પણ પરાજિત કરવાની કાસિય કરશે. આવી વ્યક્તિઓને સપત્તિના બોલ કે દુકામ મળી નય છે તો એ સમજવા લાગે છે કે સ્વાસ્થ્ય વિશ્વની સપત્તિ એની જ તિભેરીઓમાં સમેટાઈ ઘઈ છે. આવી વ્યક્તિનું સમાન કરવું એટલે ત્યાવના દરદીને તેજ શરાણ (નરો) પાન કરાવવા જેવું છે. કુત્સહસી વ્યક્તિને સપત્તિ તેમ જ સમાન મળે છે તો એના અત્યાચારો ધટવાને બદલે વધતા જ નય છે.

આવી વ્યક્તિ કદાચિત સપત્તિ પામીને પણ નમે છે તો ત્યારે એની એ નમ્રતા પણ કઈ ભય ઉત્પન્ન કરનારી હોય છે. કારણ કે અકુલ પણ નમીને જ ખૂચે છે. ધનુષ નમીને-વળીને-જ આણુનો પ્રકાર કરે છે. સર્પ ત્યારે દશે છે ત્યારે એ પહેલાં નમે છે તેવી જ રીતે નિસાદી પણ અધરે અપટ મારે છે ત્યારે એ પણ નમીને જ સિદ્ધારને પકડે છે. દુર્ગન્તની નમ્રતા પણ દુઃખલચક્ર હોય છે. આવી વ્યક્તિને હાલની એટલે કાલમાં પચ્ચર દેહવા અને પોતાના જ વચ્ચે ગદ્ય-અરાગ-કરવા જેવું લેખાશે. જેના જીવનમાં ગદ્યો-મેલ ભરી છે એની પાસેથી શું મેળવવાની અપેક્ષા રાખી શકાય !

તમે એના દિલની જ કાઈ વાત કરશો તો એને પણ એ પોતાનું અપમાન સમજી અને એનો બદલો વાળવા એ કઈ શબ્દો અને ક્યા રૂપે તમારું અદિત કરી બેસશે એ કઈ નિમિત્ત હોતુ નથી. આવી વ્યક્તિઓની વાણી વચન-પર તમારે વિશ્વાસ ન રાખવો. જોઈએ કારણ કે ૭ જિમની ઇમ છે તે જ એમના હૃદયમાં પણ છે. એમ માની શકાય નહીં અને ને અન્ય ૮૬૫માં છે એવું ૮ એનું વતન પણ દરી એ પણ કહી શકાય નહીં. સરફતના એક કવિએ કુષ્ટ પ્રકૃતિ સ્વભાવના આણુસતુ સબ્દચિત્ર દર્શાવતાં કયું છે

મુખ પદ્મદલાકારં, વાચા ચદન શીતલા, હૃદયં વર્તુળિ તુલ્ય ધૂર્નસ્ય ત્રય લક્ષણ ।

ઉપરની બે લીટીમાં જ દુર્જન વ્યક્તિના અભાવનું લક્ષણ બતાવવામાં આવ્યું છે એનું મુખ સદા કમળદળની જેમ ખીલેલું મળશે. મધુર હાસ્ય એના હોઠ ઉપર મલકાતું હશે જ્યારે એ બોલશે ત્યારે એવું લાગશે કે બાણે ફૂલ જ વરની રણા હોય એની શાંત પ્રકૃતિ-શીતળતા અદન અને ચંદ્રની શીતળતા કરતા પણ સો ગણી વધુ દેખાશે સામળનારને એવું જ લાગશે કે બાણે સેવાની સાકાર પ્રતિમા છે દુઃખી અને દદીને જેઈ એનું હૃદય પીગળી જાય છે સાન્તવનાનો શીતળ છટકાવ કરવામાં પ્રવીણ છે પણ જ્યારે એની છાતીએ ધડકતા હૃદયને જોશે તો ત્યાંની હાલત તમને આ અધા કરતા કંઈ જુદી જ દેખાશે

વાણીમાં અધ્યાત્મનું તેજ છે પણ હૃદય તો સ્વાર્થના અધકારથી પૂર્ણ છે સ્વાર્થ અને તૃણાની કાતર કચકચાટ દિવસગત ચાલુ હોય છે ગહ છે ફક્ત કોઈ પખીને પળમાં સપડાવાની-ફસાવવાની સ્વાર્થની કાતર સામે જે કંઈ આવ્યું કે બસ, એક ક્ષણમાં જ એ એના બે ટુકડા કરી નાખશે તમે એના વચન પર વિશ્વાસ રાખો છો તો તમે મોટી ભૂલ કરી રહ્યા છો. કારણ કે એક વાત ઉપર અડગ રહેવું એ તેમની નજરે હઠધર્મ હોય છે. ધડિયાળનો કાઠો પ્રતિક્ષણ બદલતો રહે છે તેમ એમની જીભ પ્રતિક્ષણ બદલાતી રહેશે તેમ નહીં કરે તો એમનામાં જડપણ આવે જશે ને ? એક જીભ-વચન-પર એને વિશ્વાસ હોતો નથી એક વિચારકે કહ્યું છે, “સાધુને એક જીભ હોય છે સાપને બે જીભ છે કારણ કે એને બે મોઢા હોય છે બ્રહ્માની ચાર જીભો તો પ્રસિદ્ધ છે, રાવણને દસ જીભો છે તો શેષનાગને હજાર જીભો છે વૈદિક પરપરા આના ઉપર વિશ્વાસ ધરાવે છે પરંતુ દુર્જન વ્યક્તિની જીભોની કોઈ સખ્યા જ નથી એ દિવસ દરમિયાન કેટલીય વખત બદલાશે, એને માટે કોઈ નિશ્ચિત પ્રમાણ નથી”

હા, તો આ જીવનની દુર્ગંધ છે જે માનવ-જીવનની પવિત્રતાને હણે છે આ અગે હું ઘણું લાખું બોલી ગયો છું અને એ જરૂરી પણ હતું કારણ કે કોઈ વસ્તુને સુરાસિત બનાવતા પહેલા એની દુર્ગંધને દૂર કરવી જરૂરી છે માટે જીવનમાં સુવાસ લાવવા માટે પહેલા અભાવની આ દુર્ગંધને સમાપ્ત કરી પડો

જીવનમાં સુવાસ સારવા માટે આપણે આપણા સ્વભાવમાં સન્નિવૃત્તિને સ્થાન દેવું તથા એ માટે આપણે સુવાસિત વન પીતાવલી વ્યક્તિઓની સાથે દરિદ્રાર્થ પણ કરીએ એમના જીવનની નકલ પણ કરીએ તો એને અનુચિત કહી શકાય નહીં સિદ્ધની ઉપસથી હાથમાં મારી નીકળી જવું એ બાંધુરીનું કામ ગણાશે. પણ અધિક પર સચારી કરીને નીકળવું એ કષ્ટક લેખાશે. જસ, તેની જ રીતે સન્નિવૃત્તિની સાથે દરિદ્રાર્થ કરવામાં પણ મેષ્ટતા રહેલી છે જ્યારે મૂળી સાથેની મિત્રતા અનુચિત-અશ્વિચર છે.

જીવનને સુવાસિત બનાવવા માટે તમારે કઠોર બનવું પડશે. વાત બહુ વિચિત્ર જેવી લાગે છે તમારા કાન મૃદુ-કોમળ બનવાનો ઉપદેશ સંભળવા આવ્યા છે પણ હું કહું છું કે તમે કઠોર પણ બનો કેમકે કઠોરતા પણ એટલી જ કામની વસ્તુ છે જેટલી કે કોમળતા. જરૂર માત્ર એટલી છે કે આપણે એ માટેની તકને ઓળખતા શીખીએ. સમય આવ્યે કઠોરતા પણ સફળતા બની જાય છે તેમ ક્યારેક નમતા અને કોમળતા પણ કુશળ બની જાય છે.

તમે કુશળ વખતે કઠોર બનો પણ સંપત્તિ સંપન્નતા વખતે કોમળ વસતના આચરન સાથે પ્રકૃતિ જ્યારે વન ઉપસનમાં નવું જ સૌન્દર્ય પ્રદર્શક છે ત્યારે દરેક વૃક્ષ નવા પાંખથી નવપક્ષવિત બની જાય છે પરંતુ એ નવી સંપત્તિને પામી વૃક્ષ કેટલું કોમળ બની જાય છે એના પાંદડે-પાંદડે કોમળતા-મૃદુતા હાથમાં જાય છે પણ વસતની પૂર્ણપ્રકૃતિ વખતે જ્યારે ઝરમી આવે છે અને કુદરતને બીજા બ્રહ્મ કાળની ભેડે જક્રમણ પડે છે ત્યારે તમે નિરીક્ષણ કરશો તો તમને વનનું એકેએક વૃક્ષ કઠોર દેખાશે. એના પાંદડામાં પણ અપેક્ષાકૃત વધુ કઠોરતા આવી જાય છે.

■ તો તેની જ રીતે તમે પણ સંપત્તિની શોધમાં કોમળ બનજો અને જ્યારે વિપત્તિઓ આવી પડે અને એમાં તમે પીસાઈ રહ્યા હો ત્યારે એટલા કઠોર બનજો કે એ કુશળતા ચક્ર ધરી જાય પણ તમારા મોં પરનો મહાકાટ ન તથા વિપત્તિના ઝમે તેવા સંયોગોમાં પણ તમે હસી શકો. એ પણ જાણો તો બિશુદ્ધ દેખાય છે માનવ સંપત્તિ વેળાએ કઠોર બને છે અને વિપત્તિની શોધમાં મૃદુ-નરમ ક્યાંથી હસ-વીસ હજાર મળી જાય તો હસ એટલું કઠોર બની જરી કે કોઈ પરિસ્થિતિવશ પોતાના કામગીરી કુશળ કરવી તમારી સમક્ષ રૂઢ કરશે તો પણ એ હૃદયનો એક આશુ પણ પીગળશે નહીં અને કુશળતાની આંધી આવતાં સંપત્તિનાં પાંદડાં ખરી પડશે અને જીવન

રેગીસ્તાન રણની જેમ હૂઠા જેમ બની જશે ત્યારે જીવનમા એટલી નમ્રતા આવી જશે કે બધાયના ચરણો ચૂમવા તૈયાર થઈ જશે ચાહીના ટુકડાઓ પાછળ ભળટમા ભ્રષ્ટ એવી વ્યક્તિની ગુલામી પણ સ્વીકારી લેશે

સપત્તિમા તો મિત્રો તમને શોધતા આવે છે જ્યારે વિપત્તિ ટાણે તમે મિત્રોની પાછળ દોડો છો આ જ મનુષ્યની મોટામા મોટી હાર છે એ વિપત્તિ ટાણે દુનિયાને યાદ કરે છે 'એ મને પૂછવા પણ ન આવ્યો. એને મેં બોલાવ્યો હતો પણ એણે મારા ધર ભણી જોયું સુદ્ધા નહીં' પણ આ જ સજ્જનને તમે પૂછો કે જ્યારે અન્ય કોઈ બીમાર હતું ત્યારે તમે એની કેટલીવાર ખબર કાઢવા ગયા'તા ?

સાચી વાત તો એ છે કે માનવ સપત્તિ આવતા કઠોર બને છે અને વિપત્તિમા કામળ થોડાક વર્ષો પહેલાંની એક વાત છે હું મારા ગુરુદેવ સાથે મુબઈ આવ્યો હતો તે જ વખતે આપણા સમાજના એક મોટા આગેવાન-લીડર-પણ મુબઈ પધાર્યા હતા સધતો એક સભ્ય એમની પાસે ગયો અને સમાચાર આપ્યા કે ગુરુદેવ કિશનલાલજી મંઉપાશ્રમા બિરાજે છે, તો નેતાજી બરાડી ઊઠ્યા 'તો ટાઈમ' અને એમની વાણીમા જાણે સત્તાનો નશો બોલી રહ્યો હતો

જ્યારે સપત્તિને સત્તા સાપડે છે ત્યારે એમા નશા કરતા પણ વધુ તેજ નશો આવી જાય છે તેથી એમના ધરમા લક્ષ્મીનો રણકાર હતો અને બહાર સમાજ તગ્ધથી મળતું મોટું માન અને નેતાગીરી, આ બધા મળીને જ તો 'તો ટાઈમ' શબ્દો સરી પડ્યા હતા સમાચાર પહોંચ્યાનાર ભાઈ મારી પાસે આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા, આપણા સમાજના નેતાઓ પાસે મુનિઓના દર્શન કરવા માટે સમય-કુરસદ નથી મેં કહ્યું આજ તો એમની મેવા છે. મુનિઓ પાસે આવી તેઓ પોતાની સમાજ-સેવામા વિઘ્ન શા સારું પેદા કરશે ? અચ્ચુ-જવા દો આ વાતોને ભાઈ!

ચાતુર્માસ વીત્યો થોડાક વર્ષો બાદ કરતા-કરતા અમે તે જ નગરમા પહોંચી ગયા કે જ્યાં આપણા સમાજના આ નેતા ગંહેના હતા પણ એ દિવસોમા સમયના વહેણ સાથે એમનામા પણ ધણો મોટો ફેરફાર થઈ ચૂક્યો હતો સપત્તિ વિદાય લઈ ચૂકી હતી અને નેતાગીરી પણ છીનવાઈ ગઈ હતી. અને જતા એમનો પેલો નશો પણ ઊતરી ગયો હતો હવે એ "તો ટાઈમ" વાળા સજ્જન પ્રતિદિન ઉપાશ્રયે આવવા લાગ્યા સવારે, બપોરે ને સાંજે

તમે વખત સમાધિ પશુ કરતા હતા એ જોયું કે સંપત્તિની શાન આથી મઈ છે તેથી તેઓ નિજ પોતાના રૂપમાં પાછા આવી ગયા છે

પશુ હું કહીશ તમે સંપત્તિમાં નહીં પરંતુ વિપત્તિમાં કઠોર જનતા શીખજો. એક પ્રશ્ન પૂછું તમે આભો-કેરી જનતાનું પસંદ કરશો કે નાગિયેર ? જુઓ તે બરા આભો-પાકી કેરીને જરા દબાવશો કે એનો રસ બહાર નીકળી પડશે જ્યારે નાગિયેરને એમ દબાવશો એનો રસ બહાર નહીં નીકળે. હું તો ઈચ્છીશ કે તમે આભો નહીં પણ નારિયેળ જ જાઓ. જીવનમાં કમરતા હશે તો વિપત્તિના સાધારણ એવા પ્રસંગે પશુ માનવજાતથી ધિરતા રસ ટાકી પડશે અને જો હૃદયમાં વીરતા હશે તો મને તેવો આશ્ચર્ય કેમ ન લાગે પશુ ધિર કદા ખૂટશે નહીં

હાને તમે નીચે પછડો એ ટક્કર આઈને પગથઈને પશુ ઉપર ઉછળશે ત્યારે આરીનું હેતુ જમીન ઉપર નાખશે તો એ ત્યાં જ પડી રહેશે. તેમ વીર મનુષ્ય વિપત્તિની પછડો-ટક્કર આઈને પશુ આજળ વધે છે અને ક્યારે વ્યક્તિ ત્યાં જ હમશે થઈને પડ્યો રહેશે. વિપત્તિઓ સામે ઝડપવાની એનામાં તાકાત નથી હોવાની બાદને તમે કાપી દ્યો તોય કપાયા છતાં તે પ્રકાર આપશે જ તેમ આપત્તિ-કાળમાં પ્રકારે જમીને પશુ સત પુરુષ પોતાના વિચારોની જ્યોતને જુલસા દેતા નથી

જનતા સતો વિચારોનો સદા વિરોધ કરતી રહી છે. જ્યાં સુધી તેઓ જીવિત રહ્યા ત્યાં સુધી એમને અપમાનના કાચા ધૂટકા પીવા પડે છે. જનતા એમના માર્ગમાં કાંટા પાથરે છે. પશુ એ કટકાઈને માર્ગ પર તેઓ તરે દૂરો પર આવી રહ્યા હોય તેમ આત્મા પગમાં કાંટા વાળ્યા પશુ મનમાં એક કંટાળ વાળો નહીં. તેથી જ સજીની વચ્ચે પશુ એમનો મજાક સ્થળ જાઓ નથી. કાંટા વાળ્યાનું હ હ હૃ પશુ કાંટા વચામ્બાર પ્રત્યે દુઃખીવ નહોતો સંસ્કૃતના એક કવિએ સતતા સ્વભાવનું ચિત્ર આપતાં કહ્યું છે કે

પૂષ્પ પૂષ્પ પુનરપિ પુનરર્ચવનં ચારુ ગન્ધમ્

છિન્નં છિન્ન પુનરપિ પુનરપાતુ ચષેષુ રહમ્ ।

દુર્ઘ્ણ દુર્ઘ્ણ પુનરપિ પુન ચાંચનં કાંત ઘણમ્

જ પ્રાજ્ઞાન્તેર્ઞય પ્રજ્ઞાંત વિજિતિ કાંચિત્ સમજનાનામ્ ॥

અત્રને તમે જ્યારે કાચે થયો પશુ ડેરથી વાર એ મચાસે એટલીવાર એ પોતાની મધુર સુમધોહાલો જ ર દમી પોતાને ધસનારને પશુ એ દોરમ

જ આપે છે કુવાડી વડે ચદનને કાપો પણ કપાતો ચંદન પોતાની સુવાસ આપવી તજતો નથી એ કપાતો ગયો તેમ કાપતી કુવાડીને પણ સુવાવિત બનાવતો ગયો શેરડીને ચાકુ વડે છોલવામાં આવી, પણ જેટલી વાર એ છોલાણી એટલી વાર એની મધુરતા વધતી જ ગઈ અને ન્યારે એને કાલૂમાં પીલવામાં આવી ત્યારે એણે પેલા પીલનારને તો પાત્ર ભરીને મીઠો-મધુરો રસ જ આપ્યો.

સુવર્ણ-સોનાને જેટલી વાર અગ્નિમાં તપાવશે એમ એની ચમક વધતી જ જશે તેમ સત સ્વભાવવાળો મનુષ્ય પોતાના માર્ગમાં કટક પાથરનારને પણ સુવાસ જ આપશે સત પુરુષ પર ન્યારે કાઈ લાઠીપ્રહાર કરે અને એથી ભલે એનું લોહી વહેતું થાય પણ જોવાનું તો એ છે કે એ વખતે એના મનમાં શું વહી રહ્યું છે ? ત્યાં શું ધૂણા કે દ્રેષ તો વહેતો નથી ને ? ના, એવું કદી નહીં બને એના શરીરમાંથી ભલે રક્તધારા વહી નીકળે પણ એના મનથી તો પ્રેમ-ધારા જ વહેશે એના અંતરના આશીર્વાદ જ વરસશે.

આને જીવનની સુવાસ કહેવાય, ન્યારે એક પ્રહાર કરનાર પ્રત્યે પણ આપણું મન પ્રેમથી છલોછલ બને ભલાઈનો બદલો ભલાઈથી જ વાળવો એ ધનવત્તા છે અને એમાંય ધુરાઈનો બદલો ભલાઈથી વાળવો એ સતવ્રત્તિ છે અને આપણી ભારતીય સંસ્કૃતિ તો એમાં જ વિશ્વાસ ધરાવે છે આજ વિશ્વાસના આધારે જ તો એ સાપને પણ દૂધ પાચે છે સર્પ તો વિપ છાટે છે પણ એના વિષના બદલામાં આપણે એને દૂધ પાઈએ છીએ.

એક સમયની વાત છે બ્રહ્મદત્ત બનારસનો રાજા હતો એના પુત્રનું નામ બ્રહ્મદત્તકુમાર હતું તદ્દશશિક્ષાના વિશ્વ-વિદ્યાલય (ગુરુકુળ) માં એણે અભ્યાસ કર્યો હતો તદ્દશશિક્ષા એ દિવસોમાં પ્રાચીન વિદ્યાઓ માટેનું મુખ્ય કેન્દ્ર હતું કે જ્યાં ભારતના અમીર અને ગરીબ હજારો શિક્ષાર્થીઓ એકઠી સાથે બેસી અભ્યાસ કરતા હતા ત્યાં જ બ્રહ્મદત્તકુમારે ભારતીય વિદ્યા અને કળાઓનું શિક્ષણ મેળવ્યું હતું પિતાના મૃત્યુ પછી કુમાર બ્રહ્મદત્ત ગાદીએ બેઠો એણે ગળ એવું કુશળતાપૂર્વક ચલાવ્યું કે રાત્રીમાં કાંઈ અપરાધી જ ન રહ્યો ન્યાયાલય-કોર્ટો કચેરીઓ ખાલી ખાલી જ રહેવા લાગી.

સાચે જ ગત્ય-વ્યવસ્થાનો આ જ આદર્શ હોવો જોઈએ પ્રજાને યથાયોગ્ય ન્યાય મળે, એ નીતિ આદર્શ ગણાશે પણ એથી ઊંચો આદર્શ તો એ છે કે રાત્રીમાં અપરાધ, ગુનો જ ન થાય કાંઈને એકબીજાની

હરિયાદ કરવાની તક જ ન મળે. કુમાર અઘડત આમ જ કરું એવું અપ-
રાધનાં મૂળને જ નાબૂદ કરી તેથી એના ન્યાયાલયનાં દારો સુધા જ
રહેવાં શાગ્યાં.

આને તમારે ત્યાંના ન્યાયાલયનાં એર ઓ સુધા ખાલી રહે છે કે
અઘડત ધીરવી જામેથી રહે છે? જેમ ન્યાયાલયો વધતાં ત્યાં તેમ-તેમ અપ-
રાધાં પણ જામણ જ વેચથી વધતાં ત્યાં છે વહીયો વખા પણ અપ-
-કાસો એમ ન થયા ડોક્ટરે વખા ગથી-ગથીમાં ડોક્ટરો ઈન્જેકશનો
સર્જને બેઠા છે પણ વિચારવાનું એ છે કે શેઓ થયા છે કે વખા? જાનું
કર તો એવી જ સાક્ષી પૂરે છે કે ડોક્ટરો જેમ વખા તેમ શેઓ પણ
વખા જ છે તે વધારે ચિંતિત્તા તો તેને જ કહી શકાય કે જે શેઓને
ઓર્ગન કરે ન્યાયાલયનો અઘડત ત્યારે જ સર્જન કરેવાય કે અપાર સમાજનાં
અપ-કાસો કાસો ઓછા થાય કુમાર અઘડતે આવ્યા જ અઘડતું
જાનુંકરણ કરું

એક વાર કુમાર અઘડત રથમાં બેસી ક્યાંક જઈ રહેલો હતો. એ જ
રસ્તેથી કોશલ-નરેશનો રથ પણ આવતી રહ્યો હતો. એ રથમાં પોતે નરેશ
મસ્તિશ્ક બેઠો હતો રસ્તો સાંકડો હતો બંને ગપલુએ કોનેસા વિચારણ પર્વ
તેને કાપતો-ચીરતો એ નાનકડો મામ જઈ રહ્યો હતો રસ્તે એકલો
સાંકડો હતો કે ફક્ત એક જ રથ પસાર થઈ શકતો હતો બંને રથ આ જ
રસ્તે અડકાઈ પડ્યા. બંનેને પોતપોતાની દિશામાં આવજા વધતું હતું
એકલો પ્રભ એ હતો કે બંનેમાંથી કોણ આવજા વધે? બધું જ સ્વીર થઈ હતી.
આવા અવસરોમાં જો દોવાના બનેલા ક્ષત્રિયો આમ બની નત્ય તો ફક્ત
સહવાર જ એકે આખરી ફેસલો લાવી શકે પણ બંને રથના સ્વાસ્થ્યોએ
કુશળ હતાં એમને તકવારનો ફેસલો મ દૂર નહોતો વાર્તાલાપ વાટાઘાટ
દ્વારા જે રસ્તો નીકળી આવે એના માટે તકવારને માફ કરવી એમાં એમને
અક કારતું ફિટકન જવાનો ભય હતો

હા તો કોશલના સારથીએ કુમારના સારથીને કહ્યું તમે તમારો
રથ પાછો વાળો કેમકે મારા રથમાં કોશલ-નરેશ મસ્તિશ્ક બેઠેલા છે તે જ
વખતે કુમારના સારથીએ કહ્યું 'રથ તમારે પાછો વાળવો નેઈએ કારણ
કે મારા રથમાં કારણીનરેશ કુમાર અઘડત મિરા જેવા છે કુમારના સાર
થીએ વિચાર્યું ઠીક જાને જ નરેશ છે તે પછી આપ-કેમર વડે એને

ફેસલો કન્વો નોઈએ જે વયમા મોટા હોય એમનો રથ પહેલા આગળ જમે એણે પૂછ્યું -

“તમારા સમ્રાટની ઉમર શું છે?”

કોશલના સારથીએ જવાબ વાળ્યો “ચાલીસ વર્ષ”

કાશીનો સારથી વિચારમા પડી ગયો કાણુ કે એનો નરેશ પણ આ જ ઉમરનો હતો એટલે વય એનો ફેસલો કન્વામા મદદરૂપ બની શકી નહીં પછી એણે રાન્ય-વિમ્તાગ્ના આધારે નિર્ણય લેવાનો વિચાર કર્યો. પણ ભાગ્યવશાત્ બનેનો રાન્યવિમ્તાર એક જેવો સમાન જ હતો. પછી સેના ધન, યગ, કુળ અને ગોત્ર એમ એક પછી એકની સરખામણી કરી જેવાઈ પણ બને સરખા જ-સમાન નીકળ્યા બનેમા સમાન બળ હતું પછી કુમારના સારથીએ પૂછ્યું “વારુ ત્યારે, એ બતાવો કે તમારા રાજની સજ્જનતા કેવી છે?” જવાબમા કોશલનરેશના સારથીએ પોતાના રાજની સજ્જનતાનું વર્ણન કરતા કહ્યું -

ददहं ददहस्स क्षिपति, मल्लिको मृदुना मृदुं ।

साधंपि साधुना जेति असाधुं पि असाधुना ॥ ૧ ॥

પેતાદિસો અથ રાજા ભગ્ગ ઉચ્ચાદિ સારથિ । ।

કોશલનો સારથી પોતાના સમ્રાટની સુજ્જનતા સજ્જનતા બતાવે છે “નરેશ મલ્લિક કઠોર માણુસ માટે કઠોરતા અપનાવે છે, અને કોમળ વ્યક્તિઓ માટે મલ્લિક નરેશ હમેશા કોમળ મૃદુ રહ્યા છે” **वज्रादपि कठोराणि मृदुनि कुसुमादपि ।**” મારા સમ્રાટ કઠોર વ્યક્તિ માટે વજ્ર કરતા પણ કઠોર છે અને મૃદુ વ્યક્તિ માટે ફૂલની જેમ મૃદુ કોમળ બની જાય છે અમારા સમ્રાટે સાધુ સ્વભાવની વ્યક્તિઓને પોતાના સાધુ સ્વભાવે જીત્યા છે અને દુષ્ટોને એમણે દુષ્ટતા કરીને જીત્યા છે અર્થાત્ એમણે લજાઈની સામે લજાઈ વાપરી છે અને છે અને ખુરાઈને ખુરાઈથી દબાવી છે અમારા સમ્રાટ એટલા સજ્જન પ્રકૃતિ-સ્વભાવના છે કે એમના રાજમાં સર્વત્ર શાન્તિની શરણાઈઓ બજ-વાગી રહી છે માટે હે સારથી, તમે અમારા રથને આગળ જવા દો”

કુમારનો સારથી બોલ્યો “હા, તમે ઠીક કહો છો તમારા સમ્રાટની નીતિ સુદર છે પણ આટલાથી તમને રમ્તો નહીં મળી શકે, કારણુ કે તમે એક જ પક્ષનું જ્ઞાન મેળવ્યું છે” તો કોશલ નરેશના સારથીએ પૂછ્યું : “વારુ, તો હવે તમે તમારા નરેશની સજ્જનતા અંગે કંઈક બતાવો”

સારથીએ કહ્યું

અન્નકોષેન જિને કોથં અસાધુ સાધુનામિમે ।

જિમે ક્ષરિય વામેન સર્વેનાલિક વાલિનમ્ ॥

પતાવિસો અથ રામા અમગા વમ્પાલિ સારથિ ।

કુમાર અદ્વિતનો સારથિ પોતાના સગાટના સ્વભાવનો પરિચય આપી રહ્યો છે. અમારા નરેશ ક્રોધને અક્રોધ વડે છોડે છે અને અસાધુ પર આધુત્ય વડે વિજય મેળવે છે. ક્રોધને ક્રોધ કદી છોડી શકેતો જ નથી, અગ્નિને શુ અગ્નિ જ વડે સમાવી શાન્ત કરી શકાય ખરે ? વેરથી વેર કદી શાન્ત થઈ શકતું નથી એના સારુ તો કામા રૂપી નીર-પાણીની જરૂર રહે છે.

અસાધુ સ્વભાવને છોડવા શુ આપણે પણ અસાધુ બનવું નોઈએ ? છુરાઈને છોડવા માટે શુ અલાઈને પણ છુરાઈમાં રૂપાંતર થવું પડે ? નો અલાઈ અલાઈ રૂપે જ છુરાઈને છોડી ન શકે તો પછી છુરાઈ પોતે જ શુ અરાજ છે ? પણ આવી જ નો બને તો દુનિયાના ખૂણે-ખૂણેથી અલાઈ નાથી જશે-નાબૂદ થઈ જશે કૂતરો માણસને કરે તો શુ મનુષ્યે પણ કૂતરાને કરવા જવું ? માટે આપણે તો એ છે કે આપણે છુરાઈને પણ અલાઈથી છોડવી નોઈએ.

હા તો કુમારની સારથિ કદી રહ્યો છે. ‘અમારા કુમાર નરેશની સંજ્ઞાનતાએ દુર્જન વ્યક્તિઓની દુષ્ટતા ઉપર વિજય મેળવ્યો છે અને ને દીન અને સમુચિત દિલ્લતા માનવીઓ છે એમને પોતાની દાનશક્તિ વડે છોડ્યા છે. અશોભ એમની ઉદારતાએ દીનતાને છોડી લીધી છે અને એમના સ્વને મિથ્યા-ભાષીઓને છોડ્યા છે. મારા કુમાર નરેશ અસત્યને સત્યથી પરાજિત કર્યો છે. અસત્યથી સંઘર્ષ કરવા માટે આપણે અથા અને તારે જ અગર આપણે સત્યને તથા અસત્યનો આભય લઈએ તો પછી અસત્યનો જ વિજય થશે ને ? અસત્યને જોતાં જ ને આપણે સત્યનું રક્ષક રેડી લઈએ તો નિશ્ચય સમજવું કે આપણને એના પર વિશ્વાસ નથી.

અસત્ય જીવનની દુર્ગંધ છે તારે સત્ય જીવનની શુદ્ધિ છે. ક્રોધ જીવનની ગંધ છે તો કામા જીવનની ખુશી છે તમારું જીવન પણ શુરા સિવ ગુલાબ બને અને જીવનના અણીદાર કાંટામાં પડ્યા છતાં તમે હારમત્વા રહો એજ કામના છે.

દિનાંક

૨૧-૬-૫૮

જોન વાલમ્પ

કોટ મુબઈ

આજનું પ્રવચન માનવથી સબધ ધરાવે છે દેવોની વાર્તાઓ તમે સાલળી છે તમે એમને શ્રદ્ધાની સાથે જુઓ છો પરંતુ જે ભૂમિ ઉપર આજે તમે છો એના મૂલ્ય અંગે તમે કદી વિચાર કર્યો છે ખરો ? એક વિચારકે કહ્યું છે કે 'ઈશ્વર પછી ખીજુ આનંદોને અપાય ? ઈશ્વર પછીનું સ્થાન ન તો દેવોને મળી શકે તેમ ન બિચારા પશુઓને અને તો પછી નારકીઓની તો વાત જ શી કરવી, ખીજુ સ્થાન ન રાજા માટે છે, ન સમ્રાટ માટે, ન સૈનિક માટે તેમ ન સેનાપતિ માટે ખીજુ સ્થાન તો ફક્ત એક જ પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને તે છે માનવ

જૈન ધર્મ આત્મવાદી છે એ કાઈ પણ વસ્તુનો તોલ કરવા એસે તો તે વસ્તુનો બાહ્ય સૌન્દર્ય, ચમક-દમકનો તોલ કરતો નથી, એના તોલમા વસ્તુનો ઉપયોગ જ વધુ મૂલ્યવાન કરે છે તો જૈન ધર્મની દષ્ટિએ દેવ ભૂમિ કરતા માનવભૂમિનું મૂલ્ય વધુ છે જો કે ભૌતિક વૈભવ અને શક્તિ-તમા માનવ કરતા દેવોનું મહત્વ સવિશેષ છે તેમ છતાં માનવ એના કરતા પણ મહાન છે એની પાછળ એક રહસ્ય છે

તમે આરસ-પથ્થરની ક્ષર્ષ પર બેસા છો આ ચીકાશવાળી ક્ષર્ષ તમને પસંદ છે પણ ખેતરની માટી પસંદ નથી કારણ કે એથી તમારા કપડા ગદા થાય છે પણ હા, એ યાદ રાખવું જોઈ એ કે ખેતરની માટીમા ધાન વવાય તો ચાર મહીનામા એક દાણાના હજાર દાણા ઉગેલા તમને મળશે પણ જો તમે તમારા આ આરસ-પથ્થરની ક્ષર્ષ ઉપર ધાન વાવશો તો કેટલા દાણા મળશે ? બસ, આ જ રહસ્ય માનવ ને દેવ-ભૂમિમા છે

દેવભૂમિ સુદર છે પણ પેદાશવાળી નથી બ્યારે માનવજીવનની

ભૂમિ માટી કાળી છે અને કળી ગાટી પેદાશવાળી હોય છે એમાં આત્મ સિદ્ધિના બી વાતરીયા તો તેવી પેદાશ થશે અને સારુ—નરસુ બી પણ તમે આ માટીમાં નાખી શકશો મનુષ્યને વિશુદ્ધિ બણી આપણ વધે છે અને પરપરિણતિથી અવીને સ્વપરિણતિ તરફ આવે છે તો તે એટલો ઉપર છીડી શકે છે કે સ્વર્ગની ઉંચાઈ પણ એ પર કરી લે છે કારણ કે ધર્મની ઉત્કૃષ્ટ આરાધના માનવજીવનમાં જ સંભવિત છે નારકી વેદના—સાચરમાં રહેલા રહે છે એમને ધર્મતત્ત્વ સમજવાની કુરસદ જ ક્યાં છે ! તિર્થમાં અધિકાર છે પણ જીવનની કઈક પરધીનતા અને કમજોરીઓ એમને ઉદ્ધવ મહાવ્રતોને અપનાવવાથી શકે છે પણ પાપ—જીને પ્રતિજ્ઞા ભોગવી રહ્યાં છે આળખવામાં એમને માતાનું દ્વંધ મળતું નથી શૂન્ય અને તરફને લીધે તેઓ સદા દુખળ રહે છે

શક્તિ—સામર્થ્યથી વધુ બાર એમને ખેંચવો પડે છે અને સાથે સાથે માર પણ આવે પડે છે એમનાં ક્રમણ નસોદારી નાથી દેવામાં આવે છે આમ કષ્ટમય વાતાવરણમાં એ બિચારાઓને ધાર્મિક ક્રિયાઓનો બોધ લગભગ સંભવ બનતો નથી દેવસૃષ્ટિ પુરુષના ભોગમાં રાએ છે વિશ્વાસ અને વૈભવોમાં દેવોને આધ્યાત્મિક જીવન તરફ જોવાની કુરસદ જ છે ! એક મૂળ માનવ જ એવું પ્રાણી કે જે ધર્મ તત્ત્વોને સમજવાની અને જીવનમાં આચરવાની સમતા ધરાવે છે

આજમની વાણીમાં કહ્યું તો નારકી અને દેવ અવધિયાનના ધારક હોવા છતાં મોથા ગુણસ્થાનથી આજળ જઈ શકતા નથી તિર્થ એમનાથી આજળ આવી શકે છે પણ પાંચમો ગુણસ્થાન વટીને આજળ જવાની ક્ષમતા તો એમનામાં પણ નથી એ તો મનુષ્ય તરીકે જ એટલું અક્રમણ છે કે મોઢે ગુણસ્થાન સુધી એની અગ્રાધ ગતિ છે અર્થાત્ જઈ શકે છે

સ્વર્ગસિદ્ધિને અનુસાર વિમાનવસી દેવ તેવીસ સાચરને વિશાળ આમુખ પામે છે મધુર સ્વરની સંગીત લહેરોનો દિવ્ય જ્ઞાનદ પણ એને ત્યાં ઉપસન્ન છે સાથે જ એનામાં એવી પણ શક્તિ છે કે પોતાના મનના પ્રભોને મન પરમાણુઓ વડે સ્વરૂપ સુધી પહોંચાડી શકે છે અને સર્વશક્તિ દ્વારા અગ્રપેશા માનસિક જ્યાંબને પણ એ સમજી શકે છે પરંતુ માફ રાખવું જોઈએ કે આટલી વિશિષ્ટ શક્તિ ધરાવતો દેવ તેવીસ સાચર સુધી પણ ને કેવળજ્ઞાન મેળવવા સારુ પ્રજ્ઞા કરતો રહે તો શું એ એમાં (પ્રજ્ઞામાં)

સફળ થઈ શકશે ખરો ? નહિ, કદાપિ નહીં આગમ વાણી એ માટે સ્પષ્ટ : શબ્દોમા ઈનકાર કરે છે પણ એક નાનો સામાન્ય માનવી જે પોતાના પુરુષાર્થને મોક્ષ તરફ કેન્દ્રિત કરે તો એક અતર્મુહર્તમા કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે

હવે તમે મનુષ્યજીવનનું મૂલ્ય આકી શક્યા હશે પોતાની સ્થિતિ જોઈ તમે પોતાને હીણો સમજતા હશે પણ આગમવાણી કહે છે કે સ્વર્ગીય સુપામાઓમા પળતા દેવો પણ સદા ત્રણ વસ્તુઓની કામના કરે છે -

“તઓ ઠાળાઈ” દેવા પેહેજ્જા

માણુસ મવં આરિય સેત્તં સુકુલ જમ્મં ॥

સ્થાનાંગ સૂત્ર ઠા ૩

સ્વર્ગના દિવ્ય વૈભવમા વસતા દેવનું હૃદય જે વસ્તુઓ માટે અતુર હોય છે તે છે મનુષ્યજીવન, આર્યક્ષેત્ર અને શ્રેષ્ઠ સદાચારી માતાની ક્રૂએ જન્મ પણ એ દેવી મજાનો વાત છે કે દેવ તો માનવ બનવા ઇચ્છે છે ત્યારે માનવ ? એ તો દેવ બનવા સારું યત્નો કરી રહ્યો છે ત્યારે માનવ ? એના તપ અને સયમનું લક્ષ્ય દેવોના પ્રાપ્ત કરવામા છે તમે દેવી અને દેવોને પ્રસન્ન કરવા માટે ઉપાસના કરતા હો છો

અજ્ઞાનના આવરણમા જીવતા કેટલાક મનુષ્યો તો દેવોને પ્રસન્ન કરવા માટે જીવતા પ્રાણીઓની બધી ચડાવે છે, પણ પ્રશ્ન એ થાય છે કે દેવોની પાછળ થતી આ ઉપાસનાનું ક્યેય શું છે ? શું મનુષ્ય આઠ કર્મોથી આવૃત્ત : છે અને દેવ છ અથવા ચાર કર્મોથી ? આગમે સાક્ષી દે છે કે દેવ પણ આઠ કર્મોની જાળમા એટલી જ મક્કમતાથી જકડાયેલો છે જેટલો કે મનુષ્ય અને ખીજા આત્માઓ આત્મવિકાસના ક્ષેત્રમા પણ દેવ મનુષ્ય કરતાં કેટલો પછાત રહ્યો છે ! સાગરોપમાની સાધના હોવા છતાં એ ચોથા ગુણસ્થાનની ભૂમિકાથી એક ઇંચ પણ આગળ વધી શકતો નથી હમણાં જ તમે એ સાલળી ચૂક્યા છો

પણ હા, કેટલાક ભાઈ ઓ એમ કહે છે કે પુણ્યના ક્ષેત્રોમા તો દેવ સૃષ્ટિએ મનુષ્યને પાછળ જ રાખી દીધો છે ને ! હા, આ તર્ક કંઈક હદ સુધી તો ઠીક પણ છે, પુણ્યનો પ્રભાવશાળી પ્રકાશ દેવને મળે છે એના દિવ્ય રત્નોના વિમાન અને એના સુકુટના એક મણિનું મૂલ્ય એટલું છે કે માનવલોકની સમગ્ર સપત્તિ મેળવીને પણ એક મણિનું મૂલ્ય ચૂકવી શકાય ન

નહી પોતાના હ ખડુ વિશળ સામાન્ય જન યોદ્ધા રુનો આપીને પણ અકલ્પનીય હતુ એક મહિ પણ ખરીદી શક્યામાં અસમર્થ છે

આ તર્ક પરથી તમે એ માની સો છો કે પુણ્યનો પ્રભાવ પ્રભાવ દેવ સુધિમાં વિદ્યમાન છે પણ ના તમે કઈક ચાપ આવ છે તમારા આ તર્ક કઈક અધૂરો છે પુણ્યનો પૂર્ણ પ્રભાવ દેવ નથી પણ એ તે દેવાધિદેવ તીર્થંકરમાં છે અને એમનું જ એ અતિશય પૂર્ણ અર્પણ છે કે દેવો અને દેવરાજ ઈન્દ્ર પણ એમની વાણી સાંભળવા દરમિયાન મૂર્ત્યુલેખમાં આત્મા આવે છે

દેવાની સજ્જામાં સિદ્ધાંતી જેમ ગજના કરનાર ઈન્દ્ર તીર્થંકરની સામે જેવી રીતે બેસે છે એ તમે જાણો છો કે એક હરણી કરતાં પણ વધુ તમ બની એક આસન ઉપર એ વીરરાજની સામે બેસે છે આ છે તીર્થંકર દેવનો પ્રભાવ પુણ્યપ્રભાવ એ એક પ્રશ્ન છે કે દેવસંધિને મૂકાવી દેવાની શક્તિ તો તીર્થંકરની આત્મ-શક્તિના ચરમ વિદ્યસમાં છે એમના જનત ગાન અને જનત દશનમાં જ એ શક્તિ છે કે દેવેન્દ્ર પણ એમના ચરણોમાં નખી પડે છે તો ખજી આને પુણ્યનો પ્રભાવ શે કહી શકાય ?

આનો જવાબ એ હોઈ શકે કે દેવ શક્તિના આર્પણનું કારણ તીર્થંકર દેવની જનત આત્મ-શક્તિ તો છે જ પરંતુ સાથે જ એમનું પ્રભાવ પુણ્ય બળ પણ છે કારણ કે આત્મ-શક્તિનો ચરમ વિકાસ તો એક સામાન્ય દેવવંશીમાં પણ વેટસો જ છે જ્યાં ય એ જરૂરી નથી કે દરેક દેવગી પાસે દેવો આવે જ અથવા તીર્થંકર દેવ પાસે તો દેવરાજને આવડે જ પામી આ એમના પુણ્યનો જ અતિશય છે અને પુણ્ય પ્રકૃતિનું સર્વોચ્ચ પદ તે તીર્થંકરપણું જ છે આટલે એ નિશ્ચિત છે કે પુણ્યનો પ્રભાવ પ્રકાશ મનુષ્ય જાતને જ પ્રાપ્ત છે દેવ જાતને નહી

આખ્યાતિમ્ન સ્ત્રેષ્ઠમાં તો ગાનર બધાં કરતાં આગળ છે જ તીર્થંકરો અને જીવનારોની ઇતિહાસ એ જાનવે છે કે જોટલા પણ તીર્થંકર, પપ્રમખર અને જીવનારો અથા છે તે બધા મનુષ્યસંધિમાં ૧ પેદા થતા છે કે ૩૩૩ દેવો પૈકી એક પણ દેવ તીર્થંકર થયો નથી, વનમાન અવસ્થાપિણી કાળમાં હવે અલગ અથા છે સેકડો અવસ્થાપિણી અને ઉત્સાહિણી વચ્ચે અપારણુ ગાન ન થનાર બાનાના અથારે બને છે તો જેવી કાઈક ૧ અને

કદાચિત્ત વતી આશ્ચર્યપ્રદ બોનાઓને જૈન પરિભાષામાં અછેરા કહેવાય છે. આ વર્તમાન કાળયુગમાં આવી દસ બોનાઓ બનવા પામી છે

જેમકે સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓ તીર્થંદર થઈ શકતી નથી પરંતુ મહિલાનાથ નારીના જ રૂપે તીર્થંદર બન્યા પણ આવી બોનાઓ કેટલીયે ઉત્સર્પિણી પછી કદાચ સંભવિત બની છે પરંતુ શુ અનત-અનત ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીઓની વચ્ચે એક પણ એવી બોના બની છે કે કોઈ પણ દેવ અથવા નાગકો તીર્થંદર બન્યો હોય ? જવાબ હશે-નહી સર્વજ્ઞના અનંત જ્ઞાનમાં એક પણ એવું દૃષ્ટાંત નથી માટે એ નિશ્ચિત છે કે તીર્થંદરની સર્વોચ્ચ ભૂમિકા મનુષ્ય જ પ્રાપ્ત કરી શકે છે એક વિચારકે કહ્યું પણ છે કે ઈશ્વર એટલા માટે જ મહાન છે કે મનુષ્ય સમુદાયમાં એની ઉપાસના કરે છે અને મનુષ્ય એટલો મહાન છે કે એ ઈશ્વર બનવાને શક્તિમાન છે.

આ બધું બતાવવાનો અર્થ એ છે કે મનુષ્ય પોતાનું મૂલ્ય સમજી શકે. આગમમાં માનવજીવનની દૃષ્ટાંતિ અગે કથાનક આવે છે એક વખતે મહામુનિ ગૌતમ તારક મહાપુરુષ ભગવાન મહાવીર સમીપે પ્રશ્ન કરે છે : “ભગવન્, આ આત્મા અનંત ગુણોથી સસારસાગરમાં પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છે અનંત અનંતવાર એ જન્મ્યો અને મર્યો પણ ખરો પણ ભગવન્, આ આત્માએ સૌથી ઓછા ભવ કઈ યોનિમાં કર્યા હશે ?”

આના જવાબમાં ભગવાન મહાવીરે જે કહ્યું તે અત્યંત મહત્ત્વપૂર્ણ છે.

તેમણે કહ્યું “ગૌતમ, આ આત્માએ સૌથી અદ્ય ભવ મનુષ્ય જીવનના કર્યા છે કારણ કે મનુષ્ય બધા કરતા પ્રમાણમાં અદ્ય છે એ પણ નિશ્ચિત છે કે જે વસ્તુ કીમતી હોય છે તે જગતમાં અદ્ય પરિમાણમાં જ ઉપસબ્ધ બને છે પ્રજાપતિ સૂત્રમાં બતાવ્યું છે કે અપેક્ષાકૃત અદ્યજીવી ગર્ભથી પેદા થતા મનુષ્ય છે કારણ કે સમસ્ત લોક ત્રણસો તેતાણીસ રાજા ધનાઢાર છે એમાં ફક્ત પિન્તાણીસ લાખ યોજનમાં વિસ્તૃત અઢી દ્વીપમાં જ મનુષ્યભૂમિ છે એમાં દસ લાખ યોજનના વિસ્તારમાં એ વિરાટ સાગરો લહેરાઈ રહ્યા છે, જ્યાં મનુષ્ય-વસતિ માટે કોઈ સ્થાન નથી ફક્ત પાત્રીસ લાખ યોજન-ભૂમિમાં મનુષ્યો વસે છે એમાં પણ હજારો લાખો યોજનમાં વિશાળકાય પર્વતો, નદીઓ-નાળાઓ છે તેમ હજારો માઈલ લાંબા ઘોર જંગલો છે આ બધા વચ્ચે મનુષ્ય વસે છે કેટલા અદ્ય અને સીમિત પરિમાણમાં આ આત્માને એકેન્દ્રિય, બે-ઇન્દ્રિય તે-ઇન્દ્રિય, ચતુરેન્દ્રિય,

જાસતી પચેન્દ્રિય અને સતી પચેન્દ્રિયાનું કેટલાય ભવો પસાર કરી પછી
માનવજીવન મળે છે

॥

આમ કહે છે માનવ દુર્લભ છે પણ આપણે અનુભવ કહે છે
માનવથી સર્વ બીજું કંઈ નથી. એક માણસની જરૂરિયાત ઊભી થતાં એક
હજાર હજાર થઈ જાય છે એક બોહિસમાં જસો આઠમીએની જરૂર હતી
એને સારું એ હજાર બહિસઓની અરજીઓ આવી હતી એક દિવસ માટે
ને તમારે સ્વાઈસ જોઈતી હતી તો તાર રૂપિયા આપવા પડે છે પણ ને
મનુષ્ય જોઈએ તો તાર આનામાં પૂરા દિવસનો મજૂર તમને મળી જશે
એટલે એનો અર્થ એ થયો કે એક આઠમીની અપેક્ષાએ સ્વાઈસની કીમત
વધુ છે

જાપના કહે એક આઠમી પચાસ રૂપિયા કમાય છે તો વરસભરની
એની કુલ કમાણી થશે રૂપિયા ઈસોની અને ને એ આજ કહે
જો વરસ સુધી અવિરામ કામ કરતો રહે તો એ સાઠ હજાર રૂપિયા કમાઈ
શકશે. આ એના સમગ્ર જીવનનો નિયોગ છે આમ એક આઠમીના જીવનની
કિંમત રૂપિયા સાઠ હજાર થશે. જ્યારે બીજા બાલુ એક હીરાની કિંમત એક
લાખ સુધીની પણ થઈ શકે છે તમે જ હવે વિચાર કરો કે માનવજીવ
નની કિંમત થઈ કે એક જડ હીરાની ? પરંતુ આ પ્રશ્નના બીજા પાસાને
પણ ચકાસો માની શો કે હીરાની કિંમત એક લાખ રૂપિયા છે તે કદાચિત્
હસ લાખ રૂપિયાનો પણ હોઈ શકે પણ આવું હવે હીરા ખરીદનાર
પણ માનવ જ છે અને એની કિંમત મુકવનાર પણ માનવ જ છે એટલે
તમારે એ બૂઝવું ન જોઈએ કે હીરા કરતાં હીરાનો પારખનાર મોટો હોય
છે અને ને માનવમાં માનવતાની સૂઝ-સુઝ આવે જાય તો એ હીરાની
અમાને પણ ફિક્કે કરી શકે તેમ છે કીક ત્યારે આલો આપણે માનવતા
અંગે પણ પણ કંઈક વિચાર કરી લઈએ

માનવતા

માનવ અને માનવતા વચ્ચે તે મો જ ફેર છે કે જોઈએ માદી અને
માદીના પાશમાં. માદી જ્યાં સુધી પાશાનું રૂપ લેતી નથી ત્યાં સુધી એ
સોજાપવાથી પણ જનતી નથી. તમારે ચલા પોવી છે તો માદીમાં નહીં પી યો
પરંતુ માદી જ્યારે પાશાનું રૂપ લે છે ત્યારે જ તમે એનો ઉપયોગ કરી
શો. હો. માનવશરીર પણ એક માદી જ છે પરંતુ માનવતા રૂપે ને એ

માટી ઢળાય છે તો એ દેવો માટે પણ પ્રિય બની જાય છે આગમમા કહ્યું છે કે —

“દેવાવિ તં નમસંતિ”

દેવો પણ માનવને નમસ્કાર કરે છે પણ શું દેવ અસ્થિ અને ચામડી સારુ નમે છે ? શારીરિક સુદરતા તો માનવીની અપેક્ષા એમની કંને સહસ્ર ગણી વધુ છે સપત્તિમા પણ માનવ એમના કરતા ઘણો પાછળ છે, પરંતુ માનવમા સમાયેલી માનવતા જ દેવોને નમવા માટે વિવશ કરી મૂકે છે

સાકરમાંથી જો મીઠાશનું તત્વ કાઢી લેવામા આવે અને મીઠામાથી ક્ષારત્વ (ખારાપણું) સમાપ્ત થઈ જાય તો એમા બાકી શું રહેશે ? માટીના ભાવે પણ કોઈ એને ખરીદશે નહીં એટલે માનવમા જ્યારે માનવતા અસ્ત પામે છે ત્યારે એ જીવનની પણ કોઈ કિંમત નથી બાદશાહ ઔરંગઝેબ કહેતો હતો

એમ તો હજારો-લાખોની સખ્યામા માણસો ફરતા જોવામા આવે છે, શકલ સૂરત (મોં) કહે છે અમે આદમીઓ છીએ પણ ઈન્સાનિયતને ખોળશો તો તેવા ઈન્સાન (મનુષ્ય) મળશે ? કે સલવ છે હજારમા એક પણ ન મળે. હા, તો માનવ ઘણા છે પણ માનવતાનો અભાવ છે.

આજના વિશ્વ-વિદ્યાલયોમા દર વર્ષે હજારો યુવકો પરીક્ષા પસાર કરે છે. પ્રતિવર્ષ વક્રીલ, બેરિસ્ટર-સોલીસીટર, ડોક્ટર, ઈન્જિનિયરની ડિગ્રીઓ અપાય છે પણ માનવતાની પરીક્ષામા પાસ થનાર કેટલા વિદ્યાર્થીઓ મળશે ? અને માનવતાની પરીક્ષા લેનાર કેટલી યુનિવર્સિટીઓ છે ? વક્રીલ, બેરિસ્ટર માટે યુનિવર્સિટીઓ મળશે પણ માનવતાની યુનિવર્સિટી ક્યા છે ? પરંતુ યાદ રાખજો માનવતા વિના બધી ઉપાધિઓ (ડિગ્રીઓ) ફિક્કી જ રહેવાની છે.

એક બહેન દાળ બનાવતા બધા મસાલા નાખે છે પણ મીઠું નાખવું ભૂલી જાય છે તો દાળનો સ્વાદ નહીં આવી શકે તેવી જ રીતે દૂધ કેશર નાખ્યું, બદામ પીસતા નાખ્યા પણ સાકરના અભાવે એ દૂધ પણ કિકકું જ રહેવાનું તેમ શરબતમા બધી સામગ્રીઓ નખાઈ છે પણ એમા થોડો ખરફ નખાય કે એનો સ્વાદ વધુ સરસ બની જાય છે

હા, તો મીઠા વિના જેમ શાક-દાળ ફિક્કા નીરસ લાગે છે, સાકર વિના દૂધ જેમ ગ્વાદિન્ટ લાગતું નથી અને ખરફ વિના જેમ શરબત તરી આવતું નથી તેમ માનવતા વગર માનવી પણ સદ્ગુણોથી શૂન્ય હશે એને

જીવનનો જ્ઞાનદ નદી મળે સક્ષાદિપતિ થયા છતાં પણ જો એનામાં માનવતાની મધુરતા નથી તે તે નીરસ જ દેશે. બધું પામવા છતાં એને ખાલી ખાલી જ લાગશે—અનુભવ કરશે.

વિખ્યાત્યની તળેટીમાં મદપિ સાત્ત્વકિનો આશ્રમ હતો. યોગી વિદ્યાર્થીઓ એમના આશ્રમમાં અભ્યાસ કરતા હતા. એમને પ્રકૃતિની ખૂબી દેવમાં ડેળવણી મળતી હતી તેમ જ્ઞાનનો ખુલ્લો પ્રકાશ મળતો હતો. પ્રાચીન યુગમાં આજની કોનેને સમી ડેળવણીપ્રણાલી નહોતી. ત્યાં રહેલો વિદ્યાર્થી આચાર્યની સિક્ષા-દીક્ષાની સાથે-સાથે આત્માના સ્વપુલ્કેને પણ અપનાવવાના પ્રયત્નો કરતો હતો એના અસ્તિત્વમાં ભૌતિક દુઃખાળો કરતાં આત્માના સૌન્દર્ય બહુ વધુ મદદરવા રાખતા હતા.

તે જાણના આશ્રમમાં થોડીક જમીન હતી અને થોડીક ગાયો પણ હતી. વિદ્યાર્થીઓ ગાયોનું દૂધ પીતા અને જમીનની ખેડ કરતા આમ જમિ પાસે એમના શ્રમ અને સ્વાવશ્નનના પાઠ લેજોતા. શાકીન સમયમાં એમનું સિક્ષણ ચાલતું.

એક વખત બનારસનો રાજા વિક્રમ દેવ રાણી અને સેવકો સાથે એ બાલુથી પસાર થયો. આશ્રમથી થોડેક જ દૂર વહેતી નદીના તટે રથ થોભ્યો. થોડો સમય વન-વિહાર કર્યો પછી બધા ત્રમવા ચારુ મેડા તે જ વખતે આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓ ત્યાંથી પસાર થયા એક વાડીક મીઠાઈ ભરીને રાજાએ જમિ પુત્રને આપવા હાથ લગાવ્યો પણ એણે એ કહીને કે આપને જે કંઈ આપું હોય તે અમારા આચાર્યને આપજો, એનો ઉદ્ધાર કર્યો. આમ લેવું એ અમારા નિયમ વિરૂદ્ધ છે રાજા વિદ્યાર્થીના આ નિર્દોષપણાથી ખૂબ પ્રભાવિત થયો.

સંખ્યા ટાણે જ્યારે રાણી અને રાજા જલ-વિહાર બાદ રાજવાની તરફ પાછાં વળ્યાં ત્યારે રાણીનો હાર ત્યાં જ રહી ગયો. થોડીક વારે આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓ એ બાલુ આવ્યા. સંખ્યાનાં સોનેરી કિરણોમાં ચમકતી કંઈક પીળી પીળા ચીજ એમની નજરે પડી. વિદ્યાર્થીઓએ હાર લઈ લીધી અને આશ્રમમાં પાછાં ફર્યા. આચાર્યશ્રીને કહ્યું. ગુરુદેવ, નદીતટેથી આ વસ્તુ મળી છે. ક્યાં રાખીએ એને? જમિએ ધીમા પણ સાંત સ્વરમાં જવાબ વાળ્યો. જ્યાં ગાય ભેળી છે ત્યાં એના ખીસે ટાંગી દો. જોતો હશે તે એ લઈ જશે.

આ બાબુ વિક્રમદેવનો ૨૪ જ્યારે નગરની સીમમા પ્રવેશ કરી રહ્યો હતો ત્યારે જ રાણીને પોતાનો હાઠ યાદ આવ્યો હાર ન મળતા એ ખૂબ ગભરાઈ ગભરાટમા જ એણે રાજ્યને કહ્યું ‘હાર ધણુ કરીને નદીતટે રહી ગયો છે’ રાજ્યએ રથને પાછો વાળ્યો નદીએ પહોંચ્યા ને જોયું તો હાર ચૂમ હતો હાર ન મળતા એમની ચિતા વધી પડી શોધતા-શોધતા રાજ્ય આશ્રમે પહોંચ્યો ઋષિએ કહ્યું . “ સંખ્યાટાણે વિદ્યાર્થીઓને કાઈક ચીજ મળી તો છે એ જુઓ ગાયના ખીને ટાગી છે તમારી હોય તો જોઈલો ”

રાજ્યએ જોયું તો હાર લટકી રહ્યો હતો હાગને પામી એનું મન પ્રકુલ બન્યું તે જ વખતે એના વિચાર-મણકા બદલાયા હું ભર્યો-ભર્યો છું છતાં ખાલી છું અને આ ખાલી છે છતાં ભર્યા-ભર્યા છે મારા એક નોકર કરતા પણ ઓછા ખર્ચે આ આશ્રમ ચાલી રહ્યો છે, છતાં બંધા કેટલા પ્રસન્ન છે, જ્યારે મારી પાસે વિશાળ રાજ્ય હોવા છતાં પણ પ્રસન્નતા અને શાંતિ મારા નમીએ નથી કારણ કે હું ભૂખ્યો છું, આ લોકો તૃપ્ત છે.

તો જોણે માનવતાનું અમૃત-પાન કર્યું છે તે સાધનોના અભાવમા પણ એક જાતની તૃપ્તિ અનુભવે છે હમણા જ તમારી સમક્ષ માનવતાનું એક નાનું ચિત્ર રજૂ કર્યું છે જોણે માનવતાના ભવ્ય દર્શન કર્યા છે તેણે જીવનનો ભવ્ય-નિધિ પણ મેળવી લીધો જ છે

મધ્યભારતમા સાકરટેરીનું પનીર બનાવે છે પણ જ્યારે એના નાના-નાના કકડા કરી એમા સાકર મેળવાય છે ત્યારે એને પનીર કહેવાય છે તેમ માનવમા પણ જ્યારે સદ્ગુણોની સાકર ભજે છે ત્યારે મનુષ્યત્વ આવે છે અને માનવતા આવવાની સાથે જ માનવ ચમકે છે

એક પાકીટ છે એની કિંમત એક રૂપિયા છે પણ એમા જો દસ હજારની નોટ ભરી દેવાય તો એની કિંમત દસ હજારની થઈ જશે એમ આ માનવ તો ખાલી પાકીટ સમાન છે પરંતુ એમા દયા, પ્રેમ, ડરુણના સદ્ગુણો જોતરી આવે તો અને ત્યારે એની કિંમત સહસ્રગણી વધી શકે છે પાશ્ચાત્ય વિચારક બોર્ન કહે છે કે “ મારી નજરમા માનવતા મોટી છે અને માનવ તો એની સામે ઘણો નાનો લાગે છે ”

આજે માનવતાવાદની જ આવશ્યકતા છે જે માનવમા માનવતાની પ્રતિષ્ઠા મૂકી શકે એમ તો આજે વિશ્વમા સામ્યવાદ, સમાજવાદ, પૂજવાદ, સામ્રાજ્યવાદ, ગાંધીવાદ એવા અનેક વાદો પ્રચલિત છે, પણ જેવાનું એ છે કે આ

વાદોએ માનવતાના વિકાસમાં ફેરફાર લાગેલા આપ્યો છે આને તો એવા માનવતા-વાદની જરૂર છે કે જે માનવને માનવતા સમીપ દોરી સર્જી શકે.

સૌ કોઈ માનવરૂપે જ જન્મે છે એ પૈકી થોડાક તો નર-રૂપે જન્મે છે થોડાક નર-પિશાચ જન્મે છે તો થોડાક નર-પશુ પક્ષુ. આનો અર્થ એ થયો કે દહે તો સૌ માનવ છે પણ વિશ્વના કોરોડો માનવીઓ પ્રત્યે જેનું મન વત્સલ્ય અને પ્રેમ વહેંચાયે છે એનો વિશ્વ-પ્રેમ જ એને વિશ્વ-માનવ બનાવી દે છે પરંતુ જ્યારે મનુષ્ય પોતાની સંકિતઓને સંકાર ભર્યું વાળે છે શુદ્ધિ અને સંકિતનો ઉપયોગ બન્યોનું શોધણ કરવામાં કરે છે ત્યારે એ માનવતાવિહીન માનવ બની જાય છે.

માનવમાં જ્યારે શક્તિસી-વૃત્તિ જાગે છે ત્યારે એ નર-પિશાચ બની જાય છે માનવ-આકૃતિમાં ફરતા આવા જીવ તો તમને હજારો મળશે એમનામાં પશુતા બોલી રહી હોય છે તેમનાં કાર્યોની પાછળ વિવેક-શક્તિનો અભાવ છે તેઓ નર-પશુ છે પછી કહેને તેઓ માનવ-દેહધારી કેમ ન હોય એમની અવિચારી કાર્યશૈલી પશુતાને જન્મે છે વ્યક્તમાં એટલા માટે જ આવા ભોક્ષ માટે ગમે તે મળે-ખૂટ જેવા સંજોગો પ્રયોગ થાય છે.

કોઈ મનુષ્યને પશુ કહેવાશે તો એ બીજાની મનુષ્ય માટે જ્યારે પશુત્વનો પ્રયોગ થાય છે ત્યારે એમાં એને સરખાવનારી વાત જન્મે છે પરંતુ આમાં મનુષ્ય માટે જ નહીં અપિત્ત પશુ માટે પણ સરખાવનારી વાત જન્મે છે એક વિચારક કહે છે માનવમાં જ્યારે નૈતિકતાની ભ્યેત જન્મે છે એનું મન જો સ્વાર્થરહિત છે બીજાના દુઃખદરદી નિહાળી એના મનમાં જ્યારે એ જ અનુભૂતિ થાય છે તો એ મનુષ્યને કે દેવ કહી શકીશ. પરંતુ સત્તા અને સ્વાર્થજૂએ જેણે માનવતાની હત્યા કરી છે બીજાને કચરી પછી જેનું મોં મલકાય છે બીજાને દુઃખદરદી હટપટાતા જોઈ જેના હૃદયમાં આનંદ અનુભવાય છે એવા માનવને કે પશુ પક્ષુ કહી શકીશ નહીં કારણ કે એમાં પશુ-જગતનું અપમાન છે.

માની સર્જિએ કે પશુ અસભ્ય-જગતમાં પળે છે એને વિદ્યાન-ભ્યેત મળે નથી એટલા માટે જ આપણે પશુઓને અસભ્ય કહીએ છીએ અને સિદ્ધને અસભ્યતામ પક્ષુ અસભ્ય સિદ્ધમાં પણ એટલો તો વિવેક છે કે એ તે પોતાના સંજાતીય પશુનો શિકાર કરતો નથી. પણ સભ્યતા અને સંસ્કારોનો ઉચ્ચ સ્તરે જળથોપ કરનાર માનવ પોતાના જ સંજાતીય માન-

વનો એ રીતે શિકાર કરે છે કે પિશાચ પણ એથી શરમાઈ જાય આ છે માનવની સમ્યક્તાનો નમૂનો

એક વખતની વાત છે થોડા-એક અંગ્રેજ લોકો અન્યથા-ધર જોવા ગયા ત્યાં સિંહ અને વાઘ-વરૂની ગર્જના સાંભળી તેઓ બોલ્યા 'શતાબ્દોથી વીતી ગઈ' પણ આ હેવાન તે હેવાન જ રહ્યા' અન્યથા-ધર જોઈ તેઓ બહાર નીકળ્યા અને ખિરસામા હાથ નાખ્યા કે ચમક્યા એમનું ખિન્ન કપાઈ ચૂક્યું હતું ખબર પડી કે કોઈ ભલા આદમીએ એમના ખિન્ન પર હાથ માર્યો હતો પાંચસો રૂપિયાનું પાકીટ ગૂંમ થયું હતું. તે જ અંગ્રેજો કહેવા લાગ્યા 'આ બિચારા પશુઓએ તો ખિરસા કાપવાની કળા તો શીખી નથી'

હા, તો જ્યાં સુધી મનુષ્યમા માનવતા છે ત્યાં સુધી એ દેવ છે પરંતુ માનવતાની મર્યાદા ઓળંગી જ્યારે એ પતન તરફ વળે છે ત્યારે એ પશુ કરતા પણ વધુ અધ પતન કરી ચૂકે છે દુરાચારી માનવને પશુ કહેવો એ પશુનું અપમાન કરવા સમાન છે, કારણ પશુ-જગતે આજ સુધી પોતાની મર્યાદાનો ત્યાગ કર્યો નથી જો કે પશુઓ પાસે નથી મઠ કે નથી મજલદ કે નથી મદિર ન એમની કેળવણી સારું શાળાઓ અને કોલેજો છે તેમ છતાં પણ એમની વ્યવસ્થા સુદર છે અને તેમણે એમની વાસના-પૂર્તિમા પણ સમયની મર્યાદા છે જ્યારે શાળાઓ અને કોલેજોમાં વર્ષો સુધી ભણેલો આદમી પણ આજ સુધી સમય-મર્યાદાને પિછાની શક્યો નથી.

હા, તો તમે માનવતાને પારખો માનવશરીર કેટલું સૌમ્ય છે, એના પર હિંસાનું એક પણ ચિહ્ન નથી, તેની પાસે મિલ્ક સમા નખ નથી તેમ નથી એની પાસે ફૂતરા જેવી ફાડી ખાનાર તીક્ષ્ણ દાંત ગાય જો કે સીધું અને સરળ પશુ છે છતાંય એની પાસે હિંસાના સાધન તરીકે તીક્ષ્ણ શીંગડા છે સિંહની પાસે તીક્ષ્ણ નખ છે, કે જેના વડે એ શિકાર કરે છે ફૂતરા પાસે ફાડી ખાનાર દાંત છે પણ માનવ-દેહ કેટલો રમ્ય છે એ અહિંસાનું પ્રતિક છે પરંતુ એ જ સૌમ્ય માનવીએ એટમ બોમ્બ સમા લય કર સહારક શસ્ત્રોનું આજે નિર્માણ કર્યું છે.

સાપ લય કર ગ્રાણી છે એની દાઢમા લય કર વિપ છે અને એ મનુષ્યના ગ્રાણ પણ લઈ લે છે પરંતુ વિચારવાનું એ છે કે સાપ દ્વારા ઋશ દીધેલી વ્યક્તિ વધારે મરી છે કે સ્વયં માનવ દ્વારા વધુ કપાઈ છે ?

ધતિદાસ સાથી પૂરે છે કે માનવીએ જોઈશો મનુષ્યોનો સહાર ક્યો છે તેટલો સહાર પશુઓએ પણ ક્યો નથી સામે જ માનવતાવિહીન માનવ સાપ કરતાં પણ વધુ ભયકર છે અને સિદ્ધ કરતાં પણ વધુ દૂર

માનવમાં જો માનવતા હોત તો ભગવાન મદાવીરના કાનેમાં ખીણી શકાતે દોકાત ? ચમને શા માટે વનવનમાં ભટકવું પડત ? ઈશને કોઈ પર અમનવાર માણસ જ હતો અને સોફ્ટીસને વિનો ખાસો પાનાર પણ નહીં પણ માનવ જ હતો એમનો આકાર તો એ જતાવતો હતો કે એ મનુષ્ય છે પણ એમની પ્રકૃતિ-સ્વભાવને પૂછે એ શું જવાબ આપશે ? એમની પ્રકૃતિ માનવ-મારીથી નહીં પરંતુ દાનવ-મારીથી બનઈ હતી. મારીને મનુષ્યનો આકાર મળી જવામાં કશી વિશેષતા નથી એમ તો રાવણ પણ મનુષ્ય હતો અને રામ પણ મનુષ્ય જ હતા છતાં બંને વચ્ચે ઝેડો ફેર હતો ? એક સરીરની આકૃતિ માત્રથી મનુષ્ય હતો તો બીજો જીવન મુજબ દારૂ માનવ કહેવાયો. એકના માનવ-ગોળ (વચ્ચ)માં દાનવતાનું રૂપ દેહમેલું હતું તો બીજાના વિચ જીવનમાં માનવતાનો પ્રકાશ અમરો રહ્યો હતો.

માનવતાની શોધમા

માનવમાં જ્યારે માનવતાનો પ્રકાશ એકવાઈ જાય છે ત્યારે ત્યાં અધકાર જ જાડી રહી જાય છે અને ત્યાં અધકાર છે ત્યાં અધ્યાત્મ છે આપણે ત્યાં સાધુઓની કમી નથી તેમ નથી શુરુઓની નથી નેતાઓની કે આચાર્યોની. તેમ છતાં સમ્રાટ પેશીવાદ, નતિચાદનાં સૂત ભારતમાં જવાયેલાં પાયાં છે આ જ જીવતાનગતા દાનવોએ ભાઈના દાથે ભાઈ મરાવ્યો છે અને એ રૂઝીઓ વચ્ચે આડે ખેલો છે નતિવાદે આપણામાં લગઈ જતી છે પાંચવાળા નામે પણ લડી ચૂક્યા છીએ. પ્રાંતવાદને લઈને મદારાષ્ટ્ર અને સુ રાતે બોલીની કોળી રમી છે

અમે હિંદુ છીએ મુસલમાન છીએ જૈન છીએ શીખ છીએ પારસી છીએ ખ્રિસ્તી છીએ પણ શું મનુષ્ય નથી ? બીજા બાબુ અમે મદારાષ્ટ્રી છીએ, મુજરાતી છીએ દક્ષિણી છીએ ઉત્તર ભારતીય છીએ પૂનમી છીએ સિંધી છીએ, પણ શું ભારતીય નથી ? આપણી વિચારવાની રીત જ ખોટી (વિપરીત) છે આપણે કદાચોમાં વહેચાઈ ગયા છીએ. અને એ રીતે વિચારવાને ટેવાઈ ગયા છીએ. આખડ માનવતા આપણા મગજમાં પેસી જ નથી

કોઈએ જો હિન્દુના ઘેર જન્મ લીધો છે તો એના શિરે હિન્દુત્વ સવાર થઈ જશે ચોટલી અને જનોઈ રાખવી જરૂરી બનશે કોઈ પણ બાળક પોતાની માતાના પેટમાં આવે છે ત્યારે હિન્દુ અથવા મુસલમાન દર્શાવતું કોઈ નિશાન લઈને આવતું નથી આજ સુધી મનુષ્ય એવું કોઈ મશીન બનાવી શક્યો નથી કે કોઈ બાળક અગે એમ બતાવી શકે કે એ હિન્દુ છે કે મુસલમાન છે પ્રકૃતિને આગળે એવો કોઈ ભેદ નથી પણ એને શી ખબર હતી કે આ મનુષ્યના બાળકને જે પૃથ્વીગૃહનો અધિષ્ઠાતા બનાવ્યો છે તે આ પૃથ્વીને એશિયા, યુરોપ, આફ્રિકા વગેરે ટુકડાઓમાં વહેચી નાખશે અને એ ટુકડાઓમાં પણ ભારત, પાકિસ્તાન, જર્મન, જાપાન, ઇંગ્લેન્ડ, આફ્રિકા, અમેરિકા જેવા નાના-નાના ટુકડામાં ભેદી નાખશે અને એ ટુકડાઓમાં પણ પબ્લિક ને સિધના ટુકડા, ગુજરાત ને મહારાષ્ટ્રના ટુકડા, બંગાળ ને બિહારના ટુકડા કડી દેશે ? અને એને એની પણ ક્યા ખબર હતી કે માનવનું આ બાળ જે માનવસમાજનો સભ્ય હશે તેને જ હિન્દુ મુસલમાનના રૂપમાં બદલી નાખશે ?

પરંતુ માનવતા આપણને આ બધા ભેદો કરતા ઉપર અભેદ તરફ દોરી લઈ જાય છે ખડોમાં અખડ તત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર માનવતા વડે જ સંભવી શકે છે આપણે જ્યારે પોતાને જાતીય, પ્રાતીય અને રાષ્ટ્રીય દિવાલોથી ઉપર ઊડીને જોઈ શરૂ કરીશું ત્યારે જ બધા સર્વો સમાપ્ત થઈ જશે પોતાને જ્યારે કુટુંબોમાં વહેચાયેલા જોઈએ છીએ, ભારતીય અને પાકિસ્તાનના રૂપમાં નિહાળીએ છીએ ત્યારે મનમાં સર્વ-જવાલા ઊઠે છે એક અમેરિકન જ્યારે કોઈ રશિયનને જુએ છે તો એ ટોપાયમાન બની જાય છે

આપણે જ્યારે સમગ્ર માનવ-જાતિને એક રૂપે જ જોવાનો અભ્યાસ કરીશું અને કુટુંબો મનુષ્યો વચ્ચે વ્યાપ્ત માનવતાને પિછાનીશું ત્યારે જ સપ્રદાયવાદ, પ્રાતવાદ, ભાષાવાદ, અને ગણવાદની દિવાલો એક પછી એક તૂટતી જોવા મળશે અપ્રદાયવાદ અને પ્રાતવાદને લઈને થના હુલ્લેડો પણ સમાપ્ત થઈ જશે ગણવાદના દ્વારો કાઢે થતું મદાયુદ્ધ બંધ થશે અને માનવ માનવતાની છાયા તળે જાતિનો ત્રાસ લઈ શકશે.

દિનાં

તા ૩૧-૮-૧૯૫૮

જેન ઉપાશ્રય

કોટ, મુબઈ-૨

જીવનનો કલાકાર એ સૌથી મોટો કલાકાર છે. જેને સારી રીતે જીવતા આવડે છે એ જીવવાની કલા શીખ્યો છે. વાતો જમે તેટલી લાંબી હોય એ કાઈ જોતું નથી. પણ સાહિત્યનો રસિક તો એ જ જોતો હોય છે કે વાતોમાં સરસતા અને સજીવપણું કેટલું છે? તેવી જ રીતે જીવનની વાતો કેટલી લાંબી છે એ પ્રશ્ન મહત્ત્વ નથી પરંતુ જિંદગી કેવી રીતે વિતાવી એ જ મહત્ત્વનું છે. જિંદગીની સાચી કલા વર્ણોથી મપાતી નથી, પણ એટલે એના પ્રયોધો જ મપાય છે.

ગજસુકુમાર કરતાં સોમિશે લાંબી જિંદગી ગાળા અને અભિમન્યુ કરતાં જન્મદશે લાંબું જીવન ગાળ્યું પરંતુ એની જિંદગીની એ દીધવાનું શું મહત્ત્વ છે? પેમો સુદર સુકુમાર ગજસુકુમાર સોળ વર્ષની નાની વયે મૃત્યુ ગાળ્યું પ્રેમ અને કામગીરી સુરાસ દેવાતી ગાળ્યો. મયો એણે કોઈના વિષને બદલે કામગીરી અમૃત ગાળ્યું. અષ્ટાક્ષર સામે પ્રાસ પ્રકટાવ્યો અને તે પ્રકાશનો દેવ પ્રકાશમાં જ વિલીન થઈ ગયો. સોમિશનું જીવન અષ્ટાક્ષરમય હતું એની પાસે માત્ર વિષ હતું એ ત્યાં સુધી જીવ્યો ત્યાં સુધી મારે બાળ વિષ / પ્રસારતો રહ્યો અને જાતે એક દિવસ તે એવા જ અષ્ટાક્ષર પૂણ્ય નરકમાં પહોંચી ગયો. આવી જ હાલિત અભિમન્યુની છે. અનૂનનો એ લાલ જોના હોઠની લાલીમાં હજુ જરા યે ઝોલી થઈ ન હતી મૃત્યુ મેદાની લાલાસ પણ પોવાઈ ન હતી ત્યાં તો એ નીકળી પડ્યો અનાથ સામે ઝૂમવા ત્રાસવાદીઓના ચાલ્યાવળે બેઠ્યા. એકલો અટ્ટલો તે તરુણ કુમાર ટૂંકી પાંચો ને મોટા મોટા મહારથીઓના પ્રાણ તેણે કાપ્યાં મૂક્યાં પરંતુ એ અનાથો પુદ્ગલો જન્મદેવના બાલુનો એ સિંહાર જતી ગયો. આમ જમે એ અભિમન્યુ જીવ્યો થોડા જ પણ ઉત્તમ રીતે જીવી ગયો.

જીવન પણ એક કલા છે ચિત્રકાર વાકીચૂકી રેખાઓમા રંગ પૂરી સરસ ચિત્ર ઉપસાવે છે, ત્યારે એમા જાણે જીવન ધમકી ઊઠે છે એક શિલ્પી બિનધડાયેલો પથ્થર લે છે, અને છીણી અને હથોડી વડે એ પથ્થરને એક ભવ્ય મૂર્તિમા પરિણત કરી દે છે એ એની કલા છે રંગ અને છીણીની કળા પણ સરસ કળા છે પણ જીવનની કળા સૌથી મોટી કળા છે શિલ્પી મૂર્તિ બનાવે છે પરંતુ જીવનનો કલાકાર જીવનને ધડે છે—બનાવે છે.

કલાકારના હાથમાં લોદ્ડું પણ સોનું બની જાય છે બજારમા રખડતા લોઢાના દુકડાની બે પૈસાની કિંમત હોય છે પણ તેજ લોઢાનો દુકડો બન્યારે કોઈ કારખાનામા પહોંચે છે, અને કોઈ મશીનનું અંગ કે પૂર્ણ બની જાય છે ત્યારે તેની કિંમત દસ રૂપિયા થઈ જાય છે જો સંજોગવશાત્ તેજ દુકડો વળી સ્વીટ્ઝરલેન્ડ પહોંચી ગયો અને કોઈ ધડિયાળીના હાથમા જઈ ચડ્યો, અને ધડિયાળીના હાથે તે દુકડામાથી ધડિયાળનાં નાના નાના સચ્ચા—મશીન બન્યા, ત્યારે બોલો, એ જ લોખંડના દુકડાના દામ કેટલા મોઘાં થઈ જશે? સોના કરતાં યે એ દુકડાની કિંમત વધી જશે.

આજ રીતે જીવનનો કલાકાર મૂળ માટીનું સોનું બનાવે છે. તે આત્મામાથી પરમાત્માની મૂર્તિ સાકાર કરે છે ભગવાન મહાવીર, મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામ, મહાત્મા બુદ્ધ, જરથોસ્ત, મહાત્મા ગાંધી, એ બધા આવા જ કલાકાર હતા આપણે પણ જીવનના કલાકાર બનવું જોઈએ આપણે જીવનની કલા એવી વિડસાવીએ કે આપણે જે કોઈ સ્થિતિમા હોઈએ તે સ્થિતિમા આપણે વિષે બીજાને ગૌરવ થાય એટલે કે ધારો કે હું મારા પિતાનો પુત્ર છું તો હું એવો પુત્ર બનું કે મારા પિતા “હું આવા પુત્રનો પિતા છું” એવું ગૌરવ અનુભવે રાજા સિદ્ધાર્થને ભગવાન મહાવીર જેવા પુત્રના પિતા હોવાનું ગૌરવ હતું રામ સમા પુત્ર મેળવી રાજા દશરથ પણ ગૌરવ અનુભવતા હતા પિતાનું જીવન જોઈ પુત્ર ગૌરવ અનુભવે કે ‘મારા પિતા આવું ઉજ્જવળ જીવન જીવી ગયા છે’ ભાઈ પોતાના ભાઈ માટે એમ ગૌરવ લઈ શકે કે ‘મારા ભાઈનું જીવન એટલું સુંદર હતું કે તેની સરખામણીમા કોઈ ઊતરી શકે નહિ એના જીવનમા કયાંય કલ્લ કની આછી છાટ પણ ન હતી’ માતાને પુત્રને જોઈ થાય, ‘મારો પુત્ર ખરેખરો કૂળદીપક છે તેણે માત્ર કૂળને જ નહિ પણ સારાં સમાજ અને રાષ્ટ્રના નામને પોતાના પ્રગલ્ભ અલોકિત કર્યું છે’

ચાંદીજી સમગ્ર પુત્ર મેળવી માતા પુતળીજીમ્મું અને સિવાજીને મેળવી માતા જીજીજીમ્મું દૈયુ ગજ ગજ ફૂલો દંતુ આવી જ સ્થિતિ સાસુ અને વહુ વચ્ચે હોઈ શકે. વહુ પોતાની સાસુ માટે જ્યારે ચીરવ લઈ શકે અને સાસુને પણ જ્યારે એમ થાય કે માતૃ કેટલું મોટું લાગ્યું કે અને જ્યારી સુશીલ અને શિક્ષિત વહુ મળી જ વી જ રીતે પતિ-પત્ની પણ એકબીજા માટે ચીરવ લઈ શકે ત્યારે તે બધાંજી જીવનની કલા સાધ્ય કરી ગણાય.

જેણે જીવનની કલા સાધ્ય કરી છે તેને માટે તેનો શિક્ષક-ગુરુ કોણે પછી તેની પાસે તેણે એક જ વડા અભ્યાસ કર્યો હોય-અભિમાન લે છે જ્યારે જ્યારે એવું નામ કાને પડે છે ત્યારે ત્યારે એ બોલી બેઠે છે “એક, એ તો મારો વિદ્યાર્થી” એના જેવા વિદ્યાર્થી તો ગણમાર્ગદર્શક જ મળે. વિદ્યાર્થીજીવનમાં પણ એની સુશીલતાએ મારા મનને હરી લીધું હતું વગેરે.”

તમારું નામ તમારા વડિલો સામે બોલાય ત્યારે શરમથી તેમને માથું નીચે ઢાળી દેવું પડે, તો એ કેટલું ખરાબ કહેવાય. એ તે કઈ જિંદગી છે તમારી જિંદગી એવી હોવી જોઈએ કે તમારું નામ જીભ પર આવતાં જ શુભચિન્તોનું હાલ્યું હોય નામથી બેઠે, જિંદગી જીવે તો એવી જીવે કે જ્યારે તમે જ્યાં સસારમાંથી વિદાય થો ત્યારે દુનિયાની બાંધો તમને ચાડ કરી રહી બેઠે. જ્યારે કદાચ કાળનાર તન ઢાકવા માટે કદાચ દુકાં આપે ત્યારે તેની બાંધમાંથી બાંધુના બે ટીપાં પણ તમારે માટે વરસે અમશાનમાં જ્યારે શવશાળા પહોંચે અને લાકડાં આપનાર લાકડાં જ્યારે ત્યારે એની બાંધો પણ તમને વિદાય દેતાં બીની ચઈ જાય, અને એના મોંમાંથી શ દે સરી પડે કે જ્યારે મામનો એક કામો આંદગી જતો રહો.

એક ઉદુનિ શાયર કહે છે

જિંદગી ઘસિ ઘસા જિંદગી રહે જિંદગી સાદ રૂ

જાજ ન હો યુનિયા મેં તો યુનિયા કો યાદ આયે રૂ ।

આપણું જીવન પેલા અદનના કમકાનું જીવન જેવું બનવું જોઈએ. અદન જ્યારે લીલાગમ જીરવે હતું ત્યારે પણ એણે દુનિયાને સુત્રપ જ આપી અને હોઈએ એને ત્યારે કાપી નાખ્યું ત્યારે કાપનારને પણ એણે સુત્રપ આપી અને શુ કહ્યું કે પોતાને કાપતી કુશલીના મેનિ પણ એણે તે સુત્રપથી જ બરી દીધું જ્યારે એ કહે છે સુકાઈ ગયો ત્યારે પણ પોતાની ચીરવને એણે ઉઘી નાંધે. અને ધસાતાં ધસાતાં પણ એણે તે દુનિયામાં સુરખિ જ પ્રસારી. આવી જ વાત આપણા જીવન માટે બનવી જોઈએ

ન્યારે આપણે સુખ અને સમૃદ્ધિના હયાંભયાં વૃક્ષ ઉપર હોઈ એ ત્યારે આપણે ખીજને સુગંધ જ આપવી જોઈએ અને ન્યારે સુખ અને સમૃદ્ધિની ગળથી કપાઈને જુદા થઈએ અને દુખના મધ્યાહ્નમાં સુખના પાદડા સૂકાઈ જાય, ત્યારે પણ આપણા સ્વભાવની શીતળતા અને ખુશબો સમાપ્ત ન થવી જોઈએ. દુર્જનની જીભ કુહાડી બની આપણા દિલને છેદે તો પણ આપણે સુગંધ જ છુટાવતાં રહેવું જોઈએ એ જ ખરી જીવનની કલા છે.

જીવનની કળા ભગવાન મહાવીર શીખ્યા હતા. ન્યારે તેઓ રાજ-મહેલમાં રહેતા હતા ત્યારે પણ તેઓ ખીજઓ માટે વરદાનરૂપ નીવડ્યા હતા. હજારો-લાખો ગરીબોના દુખને એમણે પોતાનું દુખ માન્યું અને એને દુઃકરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. ન્યારે તેઓ રાજ-ઢાંચલવને ઠોકરે મારી મુનિ બન્યા ત્યારે પણ એમની જીવનસુવાસ તેવી જ રહી એમની જીવનસૌરભની અસીમતા તો અડકૌશિક નાગ ન્યારે એમને ડખ મારે છે ત્યારે અને ઈન્દ્ર ન્યારે એમના પગની પૂજા કરે છે ત્યારે જ અપષ્ટ થઈ જાય છે પણ એમની સમભાવસાધના કદી સમાપ્ત ન થઈ.

ડખ મારનાર કૌશિક અને પૂજા કરનાર ઈન્દ્ર બંને પ્રત્યે એમની દષ્ટિમાં સામ્ય હતું. શત્રુ અને મિત્રનો ભેદ તેમના મનમાં રહ્યો ન હતો. એમાં તો અભેદભાવ ભર્યો સમભાવ જ વહી રહ્યો હતો.

સત તુકારામ મહારાષ્ટ્રના ઘણા મોટા સત થઈ ગયા. એક દિવસ તેઓ વિકોબાની યાત્રાએ જઈ રહ્યા હતા. માર્ગમાં કબૂતરોના ટોળા ધાનડણો ચણી રહ્યા હતા. ભૂલથી તુકારામ એમની નિકટ ગયા. પણ તેમની નજીક પહોંચતાની સાથે જ કબૂતરો એકદમ ઊડી ગયા. આ દશ્ય જોઈ સત તુકારામને થયું 'માર્ગમાં હજુ પૂરતી સતવૃત્તિ આવી નથી જરૂર રાક્ષસી તત્ત્વો હજુ મારામાં કયાય ને કયાય છૂપાયેલા પડ્યા છે. તેથી જ બિચારા આ પખીઓ ધાન્ય છોડી ઊડી ગયા. આવું પણ હૃદય હતું જે તમામ પશુ-પખીઓમાં આત્મીયતાનું દર્શન કરતું હતું અને કોઈને પણ દુખી જોઈ પોતે દુખી થઈ જતું હતું.

આપણું જીવન જ એવું હોવું જોઈએ કે ન આપણે સિદ્ધથી ડગીએ કે ન આપણાથી એક ચડતું પણ ડરે એ જીવન એટલું ગમ્ય હોય કે સર્વત્ર એ લોકપ્રિય બને. આજે આપણે લોકપ્રિય બનવા ઈચ્છીએ છીએ. સહુ ઈચ્છે છે કે દુનિયાના લોકોમાં પોતે જાણીતો થાય. ન્યા ન્યા તે જાય. ત્યા ત્યા તેના ત્રાગત માટે હજારોની સંખ્યામાં લોકોની મેદની ઊભગાય પોતે.

ને કાંઈ કહે તે બધું જ હજારો લોકો ધ્યાનપૂર્વક સાંભળે. પોતે બાપુજી આપણે હોય ત્યારે પાંચ પાંચ મિનિટ તાળીઓથી સભાખંડ ગાજી લેશે. અને બીજે જ દિવસે એ આખું જ આપણું દરેક દૈનિક જીવનમાં પહેલે જાને છાપાય અને એ સાથે ઘાટે એના પરિચય પણ આપ્યો હોય અને ફોટો પણ હોય.

ફક્ત અને માનવ

દુનિયામાં આપણે લોકપ્રિય બનવા ઇચ્છીએ પણ એ પહેલાં આપણે એ વિચાર કરી લેવો જરૂરી છે કે આપણે આપણા પોતાના ધરમાં પ્રિય બન્યા છીએ કે નહિ. ભારતની ભૂમિ પર પેદા થતા આંખાએ જેટલી લોકપ્રિયતા મેળવી છે એટલી લોકપ્રિયતા આપણી છે કે કેમ ? એના જેવું માધુર્ય આપણે મેળવ્યું છે ? પેશુ આંખાનું ફળ તે મારીને જોઈ પડ્યું છે અથવા નહીં તે સોનાને પારણે ઉઠેથી છે અને તે પેલાં આવરણ પોપણ મળ્યું, પણ તે તે મીઠાં મધુરો ટરતો પીધાં તે બહેનકારમાં રહ્યું અને તું વીળાળીના પ્રકાશમાં ત્યો પેશું સતા જ મલમાં રહ્યું, અને તું ચમકદમકભાઈ સહેર માં ત્યો પર તું કે માનવ તું એકાંતની ફણેમાં બેસી વિચારને કે તે પેલા ફળ જેવી મધુરતા મેળવી છે ખરી ?

એક આંખાનું ફળ અથવા ઘેર બાવે છે ત્યારે સૌના મોં પર પ્રસન્નતા જવાઈ જાય છે આજીવિત કૃદવા લાગે છે પરંતુ અથવા તમે ઘેર પહેલો છો ત્યારે સૌના મોં પર પ્રસન્નતા જવાઈ જાય ખરી ? અથવા જવાબેથી પ્રસન્નતા પણ તમારા જતાં લીધી નય એવું બને છે ? તમને નોંધતે માનવી દોડીને નજીક આવે છે કે તમારો સજ્જ સાંભળી ખૂણમાં બરાઈ નય છે ધરમાં પણ મૂર્ત્વાની સાથે જ નો પ્રસન્નતાનું વાતાવરણ સર્જાય તે સમજ્યું કે તમે જીવનની કળા શીખ્યા છો. પરંતુ એને બદલે નો ધરમાં તમારો પગ પડે કે ધરનાં માણસોને એમ લાગે કે ધરમાં અમારા પગ ભા છે તે સમજ્યું નોંધતે કે જીવનની કળા હજુ તમારાથી હ નરો ગાંઠ દૂર છે.

પહેલાંના ચોરોએ પણ જીવનની કેવી કળા મેળવી હતી ! આત્માના સુદર કસાકાર યૈરાગ્યવાન જ જીવનમારના ધરની વાત છે સુદર મુકુમાર જ જીવનમારે જીવાનીના દારે પગલાં પાડ્યાં હતાં અથવા એલે આમાય મુધમ સ્વામીની અવચનધારા સાંભળી અને એમનું જીવન બદલાઈ ગયું એમોમાં રેસની અનુભૂતિ થવા લાગી ફોમાં કળા દેખાવા જ જીવનમારે

એક પ્રવચન સાલજ્યું હતું. તમે કેટલા સાલજ્યા છે ? સાલજતા-સાંલજતા તો વાળ ઘોળા થયા પણ જીવન બદલાયું નહિ કારણ તમે પ્રવચનને રોટલો ગણો છો રોટલો પ્રતિદિન ખાવો જોઈએ તેમ પ્રવચનો પણ દરરોજ સાલજવાં જોઈએ પરંતુ જેમની પ્રાચનશક્તિ મદ પડી ગઈ છે, તે રોટલી તો શુ બદામ-પિમ્તા આરોગે તો ય એનાથી એનામા શક્તિ નહિ આવી શકે આજે શ્રોતાઓની પ્રાચન-દ્રિયા આવી બગડી ગઈ છે

તમારે પ્રવચનને રોટલો નહિ પણ ઔપધ સમજવું જોઈએ રોટલી તો પેટ ભરીને ખાઈ શકાય છે, પણ દના પેટ ભરીને ખાઈ કે પી શકાય નહિ થોડીક સુવર્ણભસ્મ કેવો પ્રભાવ દેખાડે છે ! તેવી જ રીતે થોડું સાલજવું પણ એનો ચમત્કારિક લાલ દેખાવો જોઈએ ઈર્ષ્યા અને ક્રોધની બીમારી નાબૂદ થવી જોઈએ આર્થ જગુએ એક પ્રવચન સાલજ્યું અને એમની જીવનધારા બદલાઈ ગઈ તેઓ ભોગથી નાસી ત્યાગના પથે આગળ વધવા મથી રહ્યા

માત-પિતાના સ્નેહભર્યા આગ્રહને તેઓ ટાળી શક્યા નહીં અને એમણે આઠ સુકુમારીઓનું પાણિગ્રહણ કર્યું જ્યારે તેઓ લગ્ન કરીને પાછા ફર્યા ત્યારે પહેલી જ રાત્રે સુદરીઓને ત્યાગ-પથનો ઉપદેશ આપી રહ્યા હતા આ બાબુ તે સમયનો પ્રસિદ્ધ ચોર પોતાના સાથીઓ સાથે મત્રણા ચલાવી રહ્યો હતો કે આજે કયા ચોરીનો ધા નાખી શકાય ? ચોરોનો અધિપતિ બોલ્યો ‘ ધડા કરતા ફૂવામાથી પાણી લેવું સારું અને તળાવમા જે પાણી હોય તો ફૂવા કરતા તળાવમાથી લેવું વધુ સારું છે. તળાવ કરતા નદી અને નદી કરતા સમુદ્રમાથી લેવું સારું આપણે ચોરી તો કરવી છે પણ કોઈ મધ્યમ વર્ગના ઘેર નહીં કારણ તે બિચારો સ્વયં આર્થિક મુશ્કેલીના ધાણુમા પીસાઈ રહ્યો હોય છે એના ધડામાથી શું લેવું, જે પોતે જ તરસ્યો છે !’

એક ચોરે કહ્યું, “ વારુ તો, મમ્મન શેઠને ત્યા જઈએ તે તો રાજગૃહના ધનશ્રેષ્ઠ છે તે સમુદ્ર છે, તેમાથી વધુ ભરાય તો પણ કોઈ નુકસાન નહીં થાય, ચોરશ્રેષ્ઠ બોલ્યો, “ વાત તો સાચી છે તે સપત્તિનો સમુદ્ર છે, પણ દિલ તો દરિયાવ નથી તે પૈસાનો એટલો લોભી છે કે જે આપણે એને ત્યા ચોરી કરીશું તો તે કાલે જ ઝેર ખાઈ મરી જશે માટે ચોરી કરવી જ હોય તો શ્રેષ્ઠકુમાર જ બુદ્ધકુમારને ત્યા જવું જોઈએ તેને ત્યા સપત્તિનો પણ સાગર છે તેમ પોતે દિલનો પણ સાગર છે આજે જ તે.

આઠ કરાળી બેઠ સર્જને આપ્યો છે એને ત્યાંથી સહિષ્ણુ તો ન ત્યાં ખાડે પારી નહિ. પેલા ચોરમાં પણ કેટલો વિવેક હતો હું માનું છું આજના સાહુકારોમાં પણ આટલો વિવેક નહીં હોય.

તમે નારાજ ન થાઓ તો એક વાત પૂછે સહિ તમારી કુઠાને ઈર્ષ માલક આવે છે ત્યારે તમારું સહ્ય શું હોય છે? એ કે એ બહુ ચરીત છે માટે એની પાસેથી વધુ લેવું ન જોઈએ? છ નહીં ત્યારે તો તમારું એક જ કામ રહે છે કે મારી કુઠાને આવેલા માલકનું ખિસ્સુ કેમ ખાધી કરી લેવાય?

તમે જો જીવનના કલાકાર બનવા ચાલતા હો તો તમારે જાણવું પડશે પોતાની આવનારો અને શક્તિઓમાં પરિવર્તન આવવું પડે. એમ તો આ વીસમી સદીમાં ઘણું બહુ પરિવર્તન થયું છે પહેલાં તમે દીવડાને ઉપયોગ કરતા હતા એમાં તેજ દૂરવાની ઝગટ હતી, તે પછી ફાનસ બાળ્યું પછી ગેસ-મતી (પેટ્રોલ) બાળી અને હવે તો વીજળી અને ટ્યુબલાઇટ બાળી નાનકડું એવું બદલ ઇન્કાબ છે ચારેય બાળ્યું પ્રકાર સર્જન

પહેલાં બહેનો કાઢાંડા મુઠી ચૂલા ફેંકતી હતી. તેમાંય વળી ધૂમાડાને સર્જને આપ્યો બળતી હતી પણ હવે તે ગેસના ચૂલા બાળી ગયા છે એને સર્જને ચૂલાની મશાફેટ મરી અને ધૂમાડાની તકલીફ પણ મર્ષ કેટલકેટલે તો ફેર પડ્યું બાળી ગયાં છે જે એક કલાકમાં જ તમને ઘણું, ભાત, શાક તૈયાર કરી આપે છે તેને સાડુ હાથ પગ ચલાવવાની હવે જરૂર નથી હા પણ રોટલી ચાવવાની તમને મહેનત જરૂર પડે છે હવે એવા મશીનની પણ તમારે જરૂર છે જે રોટલી મોઢામાં મૂકી દે અને હાથ-પગ પણ ધાઈ આપે. (સમગ્રમાં હસાહસ)

રોટલી અચમવવાનું તો નહીં પણ મોં ધાવાનું મશીન બાળી ગયું છે હમણાં જ મેં બપોમાં બાળી અગર વાંચી હતી. જલ્દી સાથે મેટરી લગવી દેવાથી જલ્દ પોતે હાંત સાફ કરી દે છે મશીનનું તમારામાં જેવું પરિવર્તન લાવી દીધું છે તમારી બોજાવિધિમાં પણ કેટલું પરિવર્તન આવી ગયું છે પહેલાં પાટલે ઘાળી રાખી બોજન કરવામાં સખતા ગણાતી હતી. ત્યારે હવે તો ટેબલ ખુરશી પર બેસી કાંટા અને ચમચ વડે બોજન કરવામાં સખતા ગણાય છે રહેણી-કરણી જવન - નિમીણ છ' સર્વમાં પરિવર્તન આપ્યાં છે પણ આપણે એ જોઈએ છે કે જીવનમાં પરિવર્તન આવ્યું છે કે નહીં જ્યાં જ્યાં જીવનની જોશ તો ત્યારથી કે ત્યાર પહેલાં પરિવર્તન થયું છે પરંતુ માનવીની વિચાર-ધારામાં અને એની શક્તિમાં કશું જ પરિવર્તન નથી થયું

બળવાન નિર્બળોને, અમીર ગરીબોને અને સાધનસંપન્ન સાધન-હીનોને કચરી જીવિત રહી શકે છે, એ લાવનામા જરા સરખું ય પરિવર્તન આવ્યું નથી હજારો વર્ષોથી જે રીતે આપણે વિચારતા આવ્યા છીએ, તેથી એક તસુ પણ આપણે આગળ વધ્યા નથી હજારો વર્ષો પહેલાં આપણે સમજતા હતા કે, ક્રોધ વડે બીજાઓ પર વિજય મેળવી શકાય છે, આજે પણ આપણે એવું જ માનીએ છીએ એકવાગ નહીં પરંતુ હજારોવાર આપણે એ જોતા આવ્યા છીએ કે ક્રોધથી મળેલો વિજય થોડી જ વારમાં હારમાં પલટાઈ જાય છે, તો યે આપણે એ માન્યતામાં પરિવર્તન લાવી શક્યા નથી માનવી જ નહીં, પરંતુ મોટા મોટા શક્તિશાળી રાષ્ટ્રો પણ તેવા જ પુરાણા પ્યાલોમાં રાખી રહ્યા છે તેઓ આજે પણ એમ જ માને છે કે શક્તિશાળી રાષ્ટ્રો નિર્બળ રાષ્ટ્રોને દબાવીને જીવિત રહી શકે છે ઇતિહાસે હજાર વાર બતાવ્યું છે કે તમારા આ સ્વપ્નો ભૂલભરેલા, ખોટા છે બીજાને દબાવી અથવા પાડીને ઉપર આવનાર સ્વયં નીચે સરી પડે છે, પરંતુ ઇતિહાસના આ સત્યની મોટા રાષ્ટ્રોએ સદૈવ ઉપેક્ષા કરી છે અને શસ્ત્ર-શક્તિ પર ભરોસો રાખી તેઓ નાના રાષ્ટ્રોને હડપવા તલસી રહ્યા છે

જીવનની કલા શીખવી હોય તો તમારે, તમારી જાતને બદલવી પડશે મનોવૃત્તિઓમાં ફેરફાર કરવો પડશે આજથી તમારે વિચારવું જોઈએ કે આપણને જે બળ મળ્યું છે તે નિર્બળોને સતાવવા માટે નહીં, તેમનું રક્ષણ કરવા માટે મળ્યું છે જે સપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે તે ગરીબ પાડોશીઓ અને સાધન-હીન સહકર્મીઓને ઉપર લાવવા માટે મળી છે જલ આપણને બીજાની નિંદા કરવા માટે નહીં, પરંતુ સહયુક્તસંપન્ન મહાપુરુષોના ગુણ અને ગૌરવગાન કરવા મળી છે

જેણે બીજાના દુઃખો મટાડવા એક પગલું ઉપાડ્યું છે, દુનિયાએ અને પોતાના માથે બેસાડ્યો છે એનું એક એક હાડકું પણ હીંગ જોડે મૂલ્યવાન લાગે છે. એકવાર ગાંધીપિતા ગાંધીજી દિલ્હીમાં એક ડૉક્ટરની પાસે દાન ડહાવવા ગયા એક પ્રમુખ શહિદ્યગર પણ તેમની સાથે ગયા હતા જ્યારે તેઓ આશ્રમમાંથી ઉપડ્યા ત્યારે એક આશ્રમવાસી હરિજન મેવંકે સાહિત્યકારને કહ્યું "ભાઈ, તમે ગાંધીજી સાથે જાઓ છો ગાંધીજીનો દાન ડૉક્ટર કાઢશે, તે લઈ લેજો અને મને આપો દેજો તો બહુ મોટો ઉપકાર થશે બાપુની સ્મૃતિમાં હું એને સદેવ માની પાસે જ રાખાશ "

ગાંધીજી દશામને પડેલ્યા ડૉક્ટરે હોલા થઈ ગાંધીજીને અભિનંદન

હયુ" અને બાપુને પૂછ્યું "અહીં આવવાની ક્યા કારણે તરફી લીધી હસતાં હસતાં બાપુએ જવાબ વાળ્યો. આ દાંત પીડા દે છે તે ક્યાવે છે " ડોક્ટરે કહ્યું, જે બીજાને પીડા દે તેને તો કાઢવો જ જોઈએ. અમેને ભારત-વાસીઓને પીડા રજા છે તેથી તમે એમને હિંદુસ્તાનમાંથી હાંકી કાઢવા માગો છો. બાપુએ કહ્યું તમે સાચું જ કહ્યું છે ભારત તો મારું શરીર છે એક પક્ષ ભારતવાસી દુષ્ટમાં હોય તો આ જુદા શરીર એને ચઢન કરી શકતું નથી " ડોક્ટરે હવે એમને ઈન્જેક્શન લગાવ્યું મેંના પેદાને યત્ન કર્યો અને ખૂબી એમની હસતી હાલ એથી કહી દાંત કઢાવી લીધા બાદ અંધીજી તો આશ્ચર્યમાં પાછા ફર્યા.

પેલા સાહિત્યકાર હનુ દવાખાને જ રોકાઈ રહ્યા અંધીજીના ક્યા ખૂબી એમણે ડોક્ટરને કહ્યું અંધીજીનો પેશા કાટેસો દાંત મને સોંપી દો. ત્યારે ડોક્ટરે જવાબ વાળતાં કહ્યું, છાનહી આ દાંત તો અહીં જ રહેશે. આ જ વખતે ત્યાં પાસે ઈએલા કાપાઉરના દિકરામાં પશુ ખળભળાટ થયો કે બાપુનો દાંત હું જ લઈ લઉં અમારે પેલા સાહિત્યકાર બાઈ વિચારી રહ્યા હતા કે, એ દાંત મારા કબજામાં આવી જાય. બાપુનો દાંત લેવા માટે ત્રણેય જણા મથામણ કરી રહ્યા હતા. તમારા દાંત પશુ પડતા જ હશે ત્યારે શું એ દાંત લેવા કાઈ બીજું મથામણ કરે છે ખરું ? મથામણની વાત તો દૂર રહી પશુ ખાતાં ખાતાં કહાલિત તમારો દાંત પાઈ તમારી ધરવાળીને કહે કે આ દાંત પેલા ધરવાળીની ડાબીમાં મૂકી રાખો ત્યારે એ ધરવાળી કહેશે કે ભલે પેલી કચરાપેટીમાં ફેંકી આવે. જલ્દી આ જ કિંમત છે એને તમારી !"

પરંતુ અંધીજી તો છાનવા કળાકાર હતા. એમણે પોતાનું સમગ્ર જીવન દેશવાસીઓના કિતારે સમર્પી દીધું હતું તેથી એમના દાંત માટે ડોક્ટર, કાપાઉર અને સાહિત્યકાર ત્રણેય મથી રહ્યા હતા. સાહિત્યકારે જોયું કે દાંત હમણાં મળે તેમ નથી. તેથી તે પાછા ફર્યો અને સાંજેનાએ ફરી ડોક્ટર પાસે ગયો અને કહ્યું, ડોક્ટર સાહેબ, દાંત બાપી દે અંધીજી પોતે મજાવી રહ્યા છે આથી ડોક્ટરે તે તેમને સુપ્રત કરી લીધા રાત્રે તેમણે પોતાના ઘેરોમાં આ વાત જણાવી તો તેમાંના એકે કહ્યું કે એ મને જ બાપી દો. હું એના બદલામાં એક હજાર રૂપિયા આપું બી તમે જે હજારની આશર મૂકો ત્યારે વળી ત્રીજાએ ક્યસ હજાર દેવાની તકરવા લખવી. પરંતુ પેલા સાહિત્યકારે કહ્યું, છાનહી એ બની શકે તેમ નથી. અંધીજી સાથે જન-

કપટ કરવું એ ખગવ છે તો તેમના દાત સાથે પણ છળ-કપટ કરી શકાય નહીં આ દાત તો એક હરિજન એકે મ ગાવ્યો હતો, તે તેને જ આપીશ અને બીજે દા'ડે તે દાત પેલા હરિજન એવકને મોપાઈ ગયો '

આ દાતની વાત છે હું તો કહીશ કે આ દાત નહીં, જીવનના કલા-કારની વાત છે જે આ કળા શીખ્યો છે, જેના હાડકાને માણસ સુવર્ણ પાત્રમાં સાચવે છે તે વીતગગ દેવો કે તીર્થંકર દેવો જ્યારે નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે એમના ભૌતિક દેહના સંસ્કાર માટે સ્વયં ઇન્દ્ર ગાલાને આવે છે વીતગગી જ જીવનના સાચા કળાકાર છે

આપણને જીવન મળ્યું છે તો જીવનના સાચા કળાકાર બનીએ અને એક દિવસ વીતરાગ અવસ્થા પામી જીવનની શાશ્વત શાંતિ મેળવીએ '

જૈન ઉપાધ્યય,
કાદાવાડી, મુબઈ

એક વાર ગાંધીજી ' જોનિસબર્ગ ' થી કોઈ અન્ય સ્થાન પર જઈ રહ્યા હતા, તેમની રેલ્વેની મુસાફરી બાર કલાકની હતી એ સમયે મિ પોલાટ નામના એક અંગ્રેજે રસ્કિનનું " અટુ ધિસ લાસ્ટ " નામનું એક પુસ્તક આપતા કહ્યું —

" આપ બાર કલાકની મુસાફરીમાં આ પુસ્તક વાંચી જજો "

—મહાત્માજીએ તેને વાંચ્યું, તેમણે તે પુસ્તક વાંચ્યા બાદ ' સર્વોદય ' એવું નામ આપ્યું આ પુસ્તકનો તેમના પર એવો પ્રભાવ પડ્યો, કે તેણે ગાંધીજીને એરિસ્ટરપણું છોડાવીને મહાત્મા બનાવી દીધા ! જીવનપર્યંત તેમણે સાદાઈ સ્વીકારી, અને તેઓ જગવિખ્યાત બન્યા

અધ્યાત્મવાદનું મધુર સંગીત લઈને પરાધિન બાવી ખેંચે છે આ ત્વીંદવાની લહેરો ત્યાગનો સંદેશ આપી રહી છે તે કહે છે આજે આપણે ભોગેને તજી ત્યાગ બાણી પસંદ કરીએ અધ્યાત્મી અનુવાદ તરફ નહીંએ સરીરથી જરૂર નીકળી આત્માના દશન કરીએ, તમે પુણ્ય પૂર્વે જન્મી રહ્યા છો પરંતુ એનો ઉદ્દેશ્ય શું છે તે તમે વિચાર્યું છે ક્યારેય ? આ આત્મ-પ્રકાશના પત્ર દરમ્યાન આપણે વિચારીએ કે કું કેવું શું, આરુ જીવન શું છે અને જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

આ ? વિશ્વમાં ત્રણ અનજન મનુષ્યો છે એ સૌને જો પૂજ્યામાં આવે કે તમે સૌ જીવી તે રહ્યા છો તમારી આસોગ્યવાસની પ્રિયા જતાવે છે કે તમારામાં જીવન ધડી છે તમે જીવી રહ્યા છો પરંતુ તમારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

પ્રથમ કોઈ લગ્નિ-પહેરા નથી, કોઈ ભગવતી સૂત્રનો ચક્રન પ્રથ નથી કે તમારે બીંત સામે જોવું પડે, તેમ આ પ્રથમ કોઈ સ્વચ્છ અશ્વ પાતળની સાથે કોઈ સજાયા ધરાવતો નથી સ્વચ્છ ને નરકના પ્રભો તે તમે ધણુ નહોતો છો અને જેનું સમાધાન પશુ કરી શકો છો પરંતુ કે તમને સ્વર્ગે જીવવાનો પ્રથમ પૂજો નથી, તેમ નરકની કોઈ આપવાનું પશુ કે કહેતો નથી, ત્રણે તો નાનો એવો પ્રથમ છે તમારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

પરંતુ તમે સૌ આ નાનકોટા પ્રથમ સાંભળીને મૂંઝા કેમ થઈ બધા ? લાગે છે કે જેનું સમાધાન તમારી પાસે નથી, તમે કદી આ ગામત વિચાર્યું જ નથી કુશાન કઈ રીતે સારી થાયે, પહેલી કરતાં મારી કુશાને વધુ મોટી કેવી રીતે રક્ષા કરે એ ગામત તમે જરૂર વિચારી છે ક્રોધાને ઘેર, વધારા, મોરિસ્ટર કે એજનિયર બનાવવો છે પણ તમે વિચારો છો અને ખબર

એને માટે કેટલા દુનિયાની શ્રેણી લાવે એવી વહુ સાથે એના લગ્ન કરવા છે એ પણ તમે વિચારો છો. ગ્રામપચાયતમાં સગપણ બનવું, મુધરાઈ, ધારાસભા કે લોકસભાની ચૂંટણીમાં વિજયી કેમ બનવું એ પણ તમે વિચારી લીધું છે, પરંતુ કદાચ નથી વિચાર્યું એ કે મારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

જીવનયાત્રા તો આપણે કરી જ રહ્યા છીએ, પણ આપણને પોતાના લક્ષ્યની ખબર નથી આ આપણી કેવી વિડબણા છે ? દાખલા તરીકે એક ભાઈ મેશને ગયા ગાડી આવી અને તે ડ્રમ્બામાં બેઠી ગયા એ જીને મીટી મારી ગાડી છૂટવાની તૈયારીમાં હતી કે, એની નજીક બેઠેલા માણસે એને પૂછ્યું કે ભાઈ ક્યા જવું છે ? તો એણે જવાબ લાખ્યો, 'ભાઈ મને એની ખબર નથી કે મારે ક્યા જવું છે !' આવી વ્યક્તિને તમે શુદ્ધિમાન કહેશો ને ? નહીં, તમે તો કહેશો એ તો પહેલા નબરનો બુધ્ધુ છે એને જાન નથી કે એને ક્યા સ્ટેશને ઊતરવું છે ! તે તો બુધ્ધુ જ થયો ને ! તો આ વાન એના જેવી થઈ સભવે છે કે રેલ્વે સ્ટેશન ઉપર આવો ને એક પણ આદમી તમને નહોતો મળે પરંતુ જીવન રૂપી સ્ટેશન પર તો હજારો લોકો મળો જશે, જેઓ જીવન-રેલમાં બેઠી ચૂક્યા છે અને કેટકેટલા પચીસ-પચાસ સ્ટેશનો પાર કરી ચૂક્યા છે તેમાંય વળી કેટલાકાએ તો સિત્તેર-પચોત્તેર સ્ટેશનો જોઈ લીધા છે, પરંતુ એમને હજી સુધી ખબર નથી કે એમને ક્યા સ્ટેશને ઊતરવું છે એવાને તે વળી શું કહેવું !

તમે અહીં બેઠા છો, તો બોલો અથવા ન બોલો, હું નથી માની શકતો કે તમે જીવનનું લક્ષ્ય નિશ્ચિત કર્યું જ નથી તમાગમાં કેટલાક એવા પણ હશે જેમણે પોતાના જીવનનું લક્ષ્ય નક્કી કરી લીધું છે તમે જ્યારે વિદ્યાર્થી હતા ત્યારે પોતાનું લક્ષ્ય નક્કી કરી લીધું હતું કોઈએ પોતાનું લક્ષ્ય એમ નક્કી કર્યું હશે કે, મારે સારા વકીલ બનવું છે અને એથી એણે વકીલાતની લાઈન લીધી હશે કોઈએ એ જીનિયર બનવાનું નક્કી કર્યું હશે તો એણે એ જીનિયરી ગતી લાઈન લીધી હશે કોઈએ ડૉક્ટર બનવું હશે તો એણે મેડિકલ લાઈન લીધી હશે કોઈએ લક્ષ્મી એકડી કરવી હશે તો એણે કૌમર્સ લાઈન લીધી હશે વળી તમારામાના કેટલાકાએ પોતાનું લક્ષ્ય નિર્ધારિત કર્યું હશે કે આપણે લક્ષ્યાધિપતિ બનવું છે, શહેરમાં પાંચ માળનું મકાન બાંધવું છે અથવા ખરીદી રાઈવ ઉપર બગીચો બાંધવો છે વળી બે ચાર મોટરો પણ રાખવી છે

પરંતુ તમારા આ બધા લક્ષ્યો તમને એક મનિલ સુધી પહોંચાડી

રહે છે એ તમને તમારા જીવનની સગી મનિષ્ય સુધી તો નહીં જ પહોંચાડે. પોતાના નિર્ધારિત લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા છતાં તમને અનુભવ થશે કે તમે સાચા લક્ષ્ય બાંધી તો જઈ જ રહ્યા નથી. તે દિવસે તમે વિચારના થશો કે લક્ષ્ય નક્કી કરવામાં બધી મોટી ભૂલ થઈ ગઈ છે એક વ્યક્તિને સાતસો રૂપિયા માસિક પગાર મળે છે તે ઉચ્ચ પરીક્ષામાં બેઠો હતો. તેને પૂછવામાં આવ્યું કે આ પરીક્ષા પાસ કરવાથી તને શા લાભ થશે? એણે કહ્યું કે આ પરીક્ષા પાસ થવાથી મને દોઢ દહાસો પગાર મળશે. આના પછી એક બીજી પરીક્ષા પાસ કરીશ તો મને બે દહાસો મળતા થશે.

આ વ્યક્તિનું જીવન-ધ્યેય બે દહાસો માસિક પગાર મેળવવાનું છે. પણ તમને પૂછું છું કે બે દહાસો રૂપિયા માસિક મેળવવા છતાં શું એના જીવનમાં પૂરું શાંતિ દશે ખરી? શું પછી એના જીવનમાં કોઈ ઇચ્છા નહીં રહે? શું બે દહાસો મેળવનારાઓ સૌ કોઈ સુખી છે? ખરે બે દહાસો તો શું હવે હવે દહાસો મેળવનારા પસંદગી બનવા કરતાં પસંદગી નથા છે એના બધા એ યથો કે જીવનના સાચા લક્ષ્યનિર્ધારને આપણે વિસરી ગયા છીએ.

જે માણસની પાસે ઉચ્ચ ધ્યેય હોતું નથી તે વિશ્વાસી બની ગય છે વિશ્વાસ બ્યારે એની ચરમ સીમા ઉપર પહોંચે છે ત્યારે એ વિનાશને નિમગ્ન આપે છે. અતિવિશ્વાસ એ માણસમાં રહેલી માનવતાને પશુ તાર્કિક દેરવી નાખે છે અને ઉપરે એનું અધઃપતન થાય છે. આધુનિક જીવન એટલા માટે જાણી ગયું છે કે માનવી પાસે સાચું લક્ષ્ય નથી. ભૌતિક સૌન્દર્યનું અપમાદ એના જીવનનું લક્ષ્ય બની ગયું છે. પરંતુ તે અપમાદના આનંદથી વચિત બન્યો છે એટલે ભૌતિક પક્ષે એણે જેટલો વિશ્વાસ સાધ્યો છે તેટલો અપમાદનો નહીં જન્મે વચ્ચેથી ખાઈ જાય છે. એટલે જ માનવીની સ્થિતિ આજે વચર સીરનાખવાળા પત્ર જેવી બની ગઈ છે એક વ્યક્તિ પોતાના મિત્રને પત્ર લખે છે કાગળ સુદર છે વેલ બદાવાળો આટ પેપર લીધો છે અક્ષર પણ સુદર છે મધુર શબ્દોમાં ખૂબી રહેલૂપવક એણે મિત્રાભિયો પત્ર લખ્યો છે એના શબ્દો

એટલે જ માનવીની સ્થિતિ આજે વચર સીરનાખવાળા પત્ર જેવી બની ગઈ છે એક વ્યક્તિ પોતાના મિત્રને પત્ર લખે છે કાગળ સુદર છે વેલ બદાવાળો આટ પેપર લીધો છે અક્ષર પણ સુદર છે મધુર શબ્દોમાં ખૂબી રહેલૂપવક એણે મિત્રાભિયો પત્ર લખ્યો છે એના શબ્દો

શબ્દે એહ વરસી રહ્યો છે કે, વાચનારના દિલમાં પ્રેમનો ઉમળકા જાગે. આવું લખ્યા પછી એણે પત્રને સુદર કવરમાં બંધ કર્યો એના પર પોતાના મિત્રનું નામ પણ લખ્યું, પરંતુ જલ્દી જલ્દીમાં શહેર અને જિલ્લાનું નામ લખવું ભૂલી ગયો અને એણે પેલો પત્ર ટપાલપેટીમાં નાખી દીધો. હવે તમે જ કહો, પત્ર ધારેલા સ્થાને પહોંચી જશે ખરો ને ? ના, નહીં. એના મિત્રના હાથમાં તે પત્ર પહોંચી શકશે નહીં, કારણ કે એણે પત્રનું નિશ્ચિત લક્ષ્ય લખ્યું નથી.

બસ એવી જ રીતે માનવીએ જીવનની સમજવટમાં કશી ઉણપ રાખી નથી, શરીરને કોટ અને પેટ વડે સજ્જવ્યું છે હાથ ઉપર દોઢસોનું ઘડિયાળ બાંધ્યું છે, તે પણ રેડિયમ ધરાવતું ઘડિયાળ છે મગજને એણે વિવિધ વિદ્યાઓ વડે સજ્જવ્યું છે ઇતિહાસ, ગણિત, ભૂગોળ અને અગ્રેજીનું સારું શિક્ષણ મેળવ્યું છે આટઆટલી સમજવટ કર્યા છતાં એણે જીવન રૂપી પત્ર ઉપર જે સરનામું કર્યું ન હોય, કે લક્ષ્ય નક્કી ન કર્યું હોય તો તે પણ એલા પત્રની જેમ ભટકતો જ રહેશે.

ચિત્રકાર પીછીને હાથમાં લે તે પહેલાં જ એના મગજમાં ચિત્રની કલ્પના આવી ગઈ હોય છે ચિત્ર ચિત્રપટ ઉપર તો પાછળથી ઊતરે છે જે ચિત્રને ચિત્રકારે પહેલા પોતાની કલ્પનામાં ચિત્રિત કરી લીધું હોય તે જ ચિત્ર સુદર બની શકે છે એક કુભાર ન્યારે પણ કળશ ઇત્યાદિ બનાવવા જેસે છે ત્યારે એના ધાટની રચના એના મગજમાં પહેલેથી જ આકાર પામી ગઈ હોય છે જીવનનું નિર્માણ કરવું હોય તો એનું લક્ષ્ય પણ આ રીતે પહેલેથી જ નિશ્ચિત કરી લેવું જોઈએ.

હવે આપણે માનવજીવનનું લક્ષ્ય શું હોઈ શકે એ ઉપર વિચાર કરીએ માનવી માનવ બને એ જ એના જીવનનું સુદર લક્ષ્ય છે આપણે આપણા નિબંધરૂપમાં સંપૂર્ણપણે આવી જઈએ, વિભાવ દશાને છોડી સ્વભાવમાં આવી જઈએ એ જ જીવનનું શ્રેષ્ઠ લક્ષ્ય છે અનત-અનત કાળથી આત્મા ક્રોધની પરિણતિમાં લિપ્ત છે તે ક્રોધથી ઉન્મુક્ત થઈ, ક્ષમામાં પરિવર્તન પામે, અહંકાર તથા આપણે મિન્ય તરફ જઈએ, માયા અને છળકપટ તથા સરળતા અપનાવીએ અને લોભ તથા નિર્લોભી બનીએ. આમ આપણે આપણી જાતને બદલી નાખીએ ત્યારે આપણું લક્ષ્ય સિદ્ધ થાય. ત્રેજ માળા ફેરવનારાઓને હું કહીશ કે માળા ભણે ફેરવો, એ સારી

વસ્તુ છે પરંતુ માણા ફેરવવા સાથે તમારા સ્વભાવને પણ ફેરવો એ જરૂરી છે તમારી પ્રકૃતિમાં પરિવર્તન લાવો નાની નાની વાતમાં કોંઈ જવાની નો તમારી પ્રકૃતિ હોય તો એને સાંતિના વાતાવરણમાં જાડવી નાંખો. તમે નો તમારા સ્વભાવને ફેરવશો નહિ તો માળખ ફેરવવા માત્રથી કાંઈ સુપરિણામ નહિ આવે.

અનત-અનત કાળથી આપણા જીવનમાં શીત નિવેરે સ્થાન મેળવ્યું છે તો હવે એમાં ઈન્સાનિયત પ્રગટાવો તમે તમારા જીવનમાં કઈ રીતે ફેરફાર લાવી શકો એ નીચેની નાની એવી વાતથી જાણી શકશો.

એક માનુસ ખરીબાઈમાંથી પસાર થઈ રહ્યો હતો દીકરી એની મોટી થઈ ચૂકી હતી. એના વિવાહની ચિંતા એને એન પાસ દેવી ન હતી. જ્યાં જ્યાં એ દીકરીના પ્રમને લઈને પહોંચતો ત્યાં ત્યાં એની સાથે સામે જ પ્રમ જાતીને ઊભો રહેતો કે દીકરીની સાથે તમે શું આપશો? આ? કન્યાને કાંઈ નોતું નથી સૌ કાંઈ જુએ છે કે તે કેટલી વજનદાર થઈ લઈને આવશે. આજના ધનસ્થ અને લગભગ ઈન્સાનથી નહીં પણ પૈસા વડે જ બચવ છે. પહેલાં તો તમે ટાળવાનો પ્રયત્ન કરશો કે હાકશે તો હજુ બચે છે એટલે આવતા ચાર વરસ સુધી તો કાંઈ ઈચ્છો નથી આ મહાનાન આજ પાછળ એક રહસ્ય છુપાયેલું છે કે જે લઈને તે કહી નાખે કે તે કેટલું નાણુ આપવા ઈચ્છે છે જાણવા આપી શકશો? નો તે એમ કહી કે પાંચ હજાર આપીશ તો તરત તમે કહી બેસશો કે લાઈસાદેન હજુ હમણાં એક આઠવાડીયા પહેલાં જ અમુક મામેથી ફાલાણુ સાહેબ આન્યા હતા તેઓ પણ અમલ કરી રહ્યા હતા કહેતા હતા કે કન્યાની સાથે શા ખાદ હજાર શક્ય જણી આપીશ. વળી એણે ઊઠતાં ઊઠતાં એમ પણ કહ્યું કે મારી સ્થિતિ તો નથી પણ તમે કહેશો તો હસ હજાર સુધી જાડી શકાશે પહેલાં ખુશો: મારે જાતી બોસીઓ થતી પણ આજે તો હવે કન્યાઓ મારે પણ જાતી બોસીઓ થવા લાગી છે અને જે વધારે આપશે તેની જ નેડે સતપણ નહીં થશે. પછી તમે એને કહેશો સાહેબ જુઓ થેલુ દેલુ તો તમારી ઈચ્છા પ્રમણે છે આપનું ધર મોટું છે આપ આપના ધર પ્રમાણે બદલવા શકો. આ પણ એક કળા છે એને એને ચલાવી એનું નિસ્સુ ખાલી કરવાની આ કળામાં તો તમે ખરેખર પાવરબ હો (સપ્તમાં દસદસ)

તમે વળી પેલા ખસે સ્પષ્ટતા કરી શ્વો છો કે જુઓ અમારો પરિવાર મોટો છે ધર પણ મોટું છે જનમાં વધુ નવથા લાવવાનો અમારો ઈરાદો

નથી તો પા, તા, એ પ્રમા એક્ટી પગોને ટિપ્પી તો થવાની જ, તમને વધુ તકલીફ દેવા હિંજા નથી, પા ના, નમીયતો માટે વ્યવસ્થા સારી રાખોને કમ પોનાગઓને દા, અને ચલાવાળાઓને ચલા, તેની સાથે થોડા નામતો આપોને જ્યોગે ભાગ પોનાગઓને ભાગ અને કદાઈ વગેરેની વ્યવસ્થા તો તમે કરો જ પણ મોડ દુર પા મમારી વેને, કાગળ કે ગમ્મી કેટલી પડે છે દનમ-મેળીનો ઇનેન્ગ તો નેને જ. તો એકાદ છૂટ પોલીસરાખાને ખચુ બોલાવી ના મને

તા, તમે તો એવું જ હિંજા છો કે કન્યાવાળો પોતાનું મકાન ત્રીવામ કરી તમને જાણ આપા દે. આ હિંજાવરની પ્રકાશો તમને છેક કયા નીચીને પડકયા છે ! એક દરિ કો છે.

મારત સે અવ તો દેવ લો

ધર્મ રવાના હો ગયા !

કિમ્મતો સુનાઝં, માદ્યો વદરા નમાના હો ગયા !

લલકે જા પાપ પૂછના કયા કે માથ કોમે કયા !

મેં ટર વિના તો ધ્યાન મુરિકલ રવાના હો ગયા !

સામાજિક પ્રથા સમાજ માટે ગાળે શ્રમ જની રહી છે તેમ જ તો તમે એમને ગાળાનો દાર માની અને ગળગીને બેસા છો તા, તો હું કહી રહ્યો હતો કે તે બાઈની દીકરી જેમ-જેમ મોટી થતી રહી હતી તેમ તેમ એની ચિંતા પણ ઘેરી જાતની જતી હતી ને કાઈ એને મળતું, તે ચો મોં કાઢીને જ વાત કરતું આખરે એણે એક ગરીબ છોકરાને જોયો એને વાત કરી તેણે થોડામા જ સતોપ, માન્યો અને, ગરીબ તો થોડામા જ સતુષ્ટ જની જાય છે પણ અમીરની તો વાત જ કરી નહીં !

પેલા ગરીબ છોકરાએ પોતાની સમતિ આપી તો પણ લગ્ન માટે તો નાણાની જરૂર તો હતી જ તે એક શાહુનાર પામે ગયો તેણે પોતાની સમસ્યા એની પામે જૂ કરી અને બારમો રૂપિયા માગ્યા રોઠે એક ચિટ્ટો લખાવી એના ઉપર દસ્તખત કરાવી લીધા અને રૂપિયા ગણી આપ્યા રૂપિયા લઈને તે ગરીબ માણસ ઘેર આવ્યો લગ્નસમારલ આટોપ્યો પછી એ કમાણી કરવાની મહેનતમા લાગી ગયો કારણ કે એના ઉપર વ્યાજનો ભાર વધતો જતો હતો એક તો ગરીબ હોય અને આવી રીતે કરજ કરી લગ્નમા નાણાનો ફાવો કરવો તે કેટલું અહિતકર છે ! સાથી અને સળધીઓ લાલચ ખાઈ જશે, પરંતુ કરજનો ભાર ઓછો કરવા કોઈ નહીં આવે.

સૌથી તકાલે જાણી રહ્યો હતો. માટે એણે જેમ-તેમ કરીને પણ રૂપિયા એકઠા કર્યાં. પહેલાં માન જૂઠ્ઠા અને પછી સો-સોની માર નોટ સર્કિટ પાસે ગયો. એને જોઈ શકે રાજ રાજ થઈ ગયો. તમારો પણ કરજનાર ન્યારે રૂપિયા સર્કિટ આવે છે ત્યારે તમે કેટલી પ્રસન્નતા અનુભવો. એ પણ ક્ષતિ સ્વધર્મોને ધેર આવતો જોઈ એટલી પ્રસન્નતા અનુભવો છો! ખરા? એણે શક્ય હદમાં રૂપિયા ધર્મો અને કમ્પ્લે ગણી લેા શકે અને મને મારી પેલી ચિટ્ટી આપો! સહે રૂપિયા ગણ્યા અને ચિટ્ટી લેવા જ દર ગયો.

માનવીનું મન માખી જેવું છે કદી તો એ સુદર રૂપે પર જઈ બેસે છે તે બીજી જ કણે ગદ્દી પર પણ જઈ મડે છે કદી નવિકતા અને સ્વાચારથી સુવાસ છે છે તો કદી જનીતિ તરફ જતાં પણ વાર લાગતી નથી. શકે જ દર ગયા. આ બાબુ પેલા બાઈનું મન બદલાયું અને એનામાંથી નીતિની સુવાસ બહાર ગઈ અને જનીતિએ પ્રવેશ કર્યો. એણે સો-સોની ને નોટો ઉપરથી ગજવમાં સેરવી દીધી શકે આખા ચિટ્ટી આપી કે પેલા બાઈ જદે ત્યાંથી રવાના થઈ ગયા. એનું મન કદી રહ્યું હતું કે જાને તેની પાસે મોટા વિજય થયો છે કેની ધૂળ ફેંકી શકતી જાણેમાં એમણે હાલેની જાણેમાં ધૂળ નાખી કરી પણ જાને તો એ પણ હસાઈ ગયા. એનું દિલ ખૂબ બેઠળી ગયું હતું તે જ વેળા એક નોટ બોલી એ ઈન્સાન, હું ખુદ થઈ રહ્યો છે તારો વિજય થયો છે પરંતુ હું મરુ છું કે જાને તારો પક્ષ મોટો પરાજય થયો છે તે જની જાણેમાં ધૂળ ફેંકી નથી પણ તારી જ જાણેમાં એ ધૂળ ખરી છે તેથી જ તે સત્ય અને અસત્યના ભેદને જોઈ શકી નથી.

તે આજળ નથી રહ્યો હતો અને જાતે જોઈને જોઈને નોંધમાંની એક નોટ કદી રહી હતી અને સદા તારી પાસે રહેવાના નથી તુ માને છે કે તુ જસો રૂપિયા કમાયો છે પણ હું કહું છું કે તે જાને તારી ઈન્સા નિવત વેચી મારી છે ? લાખો અને કરોડોથી પણ મોંઘી છે જાતે જોઈને જોઈને નોંધનો જાવજ જાતી તમે રહેલા હિમે સાંભળ્યો અને એ માણસ પાછા ફર્યા તે શકતી પાસે જાઓ અને સો-સોની ને નોટ આપનાં કહેવા લાગ્યો. હું પહેલાં જાઓ ત્યારે સેનાન જનીને જાઓ દત્તે અને દવે રાખ્યો ઈન્સાન જનીને પછો ફર્યો છું જા એ નોટ સંભળ્યો મારી માન-વન માયા પર ફેરી રહી છે જા નોટ મને પોય ઈ રહી છે સહે જા દરમ તમ તો એનું દિલ પણ ગદ્ગદ થઈ ગયું.

બસ, તમે પણ આ જ રીતે પાછા ફરો તમારુ હૃદય જે અનીતિ તરફ જઈ રહ્યું હોય તો તમે એને ન્યાય તરફ વાળો એ જ તમારા જીવનનું લક્ષ્ય છે તમે અજ્ઞાનના અધારાથી જ્ઞાનના અજવાળા ભણી આવો મિથ્યાત્વથી સમ્યક્ત્વ ભણી વળો ભગવાન મહાવીરે માનવજીવનનું લક્ષ્ય બતાવતાં ફરમાવ્યું હતું કે

“ અન્નાણં પરિયાણામિ નાણં ઉવસપવજ્જામિ । ”

ન્યારે તમે એકાતમા જેસો ત્યારે વિચારજો કે અમારા પગ અપગોના પગ બનો, અમારી આખો આધળાની આખો બનો, અને દુઃખ અને શોકમાં આસુડા સારતા ગરીબો માટે સાન્ત્વના દેવામા અમારી જીભનો ઉપયોગ થાઓ. ગરીબો અને ગેગીઓની સેવા માટે આપણો પરસેવો વહે લોહીના અભાવે ન્યારે કોઈનો દેહ દુર્ગંધ બન્યો હોય અને મૃત્યુશૈયા પર તે પડેલો હોય, અને તેને માટે જે ચકતની જરૂર હોય તો તે વખતે મારુ રક્ત એને આપી શકુ અને એને નવું જીવન સાપડે એ રીતે વિચાર કરો આ અસ્થિ, અર્ધમય શરીરનો આથી વધુ શો સુદર ઉપયોગ થશે ? આ પ્રકાશના કિરણોવાળા વિચારો આપણા મગજને સદા આલોકિત કરતા રહે

શરીર સ્વસ્થ અને મન પ્રસન્ન રહે રોગ સામે ઝઝૂમવાની એનામાં તાકાત હોય, આખો પ્રકાશપૂર્ણ હોય, મુખ તેજોમય હોય, નિહવા થકી મૃદુ ભાષણ થાય, અને ગુણીજનોની સ્તુતિ કરતા તે થાકે નહિ

મન સારા વિચારોથી ભર્યું-ભાદ્યું રહે અને તે જીવનલક્ષ્યના સત્ય રાહને પિછાનતું રહે, વળી, તે દેહની ભાવનાઓથી ઉપર આવી આત્માના પ્રકાશને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરે તે એટલું સ્વાર્થી ન બને કે પરહિતોને કચરી નાખે ઈર્ષ્યા, દ્વેષ, લોભ, અને અન્યાયનો એમા અકુર ન ફેટે

સ્વસ્થ શરીર અને સ્વસ્થ મનની સાથે સ્વસ્થ બુદ્ધિ પણ જરૂરી છે. એવી બુદ્ધિ જોઈએ કે જે લક્ષ્ય ભણી દોરી લઈ જાય, ધુરાઈ અને ભલાઈ, હિત અને અહિતનો વિવેક જાળવે શકે, એવી રીતે આવું શરીર, આવું મન અને આવી બુદ્ધિ એ ત્રણેને મેળવી આપણે પેતાના લક્ષ્ય ભણી આગળ વધવું જોઈએ

પહેલા તમે લક્ષ્યને નિર્ધારિત કરો અને પછી એમા એવા તત્ત્વ બની જાઓ કે જેમ બાળક પોતાની રમતમા અને લોભી ધનમા તત્ત્વ બની જાય છે પતંગનો દોર લૂટતી વખતે બાળકને જોશો તો તમે જોઈ શકો છો

કે તેમને નથી યારીનું જ્ઞાન રહેતું કે નથી રહેતું વસ્તુનું જ્ઞાન. તેમને નથી જ્ઞાતી જૂન, કે નથી જ્ઞાતી તરસ. જસ, તમે એની જેમજ તમારા લક્ષ્યમાં ત મમ જની જાઓ.

શું કહો છો ત મમના આવતી નથી ? શા માટે નથી આવતી ? જરૂર આવે છે જ્યારે તમે રૂપિયા મણવા બેસો છો ત્યારે કેવી ત મમતા તમારામાં આવતી જાય છે ? જસ, જીવનલક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે પણ તમારામાં એવી જ તન્મયતા આવતી જવી જોઈએ જીવનનાં સમરત કામી કરતાં રહેવા છતાં પણ તમે તમારા લક્ષ્યને જુઓ નહિ. કુતુબની સેવને તમે જાણો છો ? જ્ઞાકાશમાં હજારો નક્ષત્રો અને તારાઓ છે એ જમામાં અધિકાધિક પ્રજ્ઞા છે. પરંતુ કુતુબની સેવ કેવળ ધ્રુવના તારાને જ જુએ છે. સાત સીતળ દિરછો વડે રજનીનો અધકાર દૂર કરનાર ચંદ્ર અને હાનશ સદસ્ય કિ જે વડે રિષને આસેશિત કરનાર મૂલ પણ મનમાં દૂર છે પણ કુતુબની સેવ એમના કાંઈ જોતી નથી. જસ, તેવી જ રીતે તમારી સામે હ નર પ્રભાજનો આવે પણ તમે એમાં દૂરવાળો નહિ. કિંતુ તમારી કુદિરખી કુતુબની સેવ સદૈવ લક્ષ્ય કાંઈ રહે તો લક્ષ્યસિદ્ધિ અવશ્ય પામી શકશે.

જ — શાંતિ — શાંતિ —

આદરવા વડ
તેરસ

લૈન ઉપાસ્ય
કાંશવામી મુનર્ષ-

ડિક્શનરીમાં હજારો શબ્દો છે એ શબ્દોની પાછળ માનવસમાજમાં મતભેદ હોઈ શકે છે, પરંતુ એક શબ્દ એવો છે જેની બાબતમાં કોઈના બે મત હોઈ શકશે નહીં એ શબ્દ છે “શાન્તિ” ગુલાબની સુવાસના, સાકરની મીઠાશમાં અને મીઠાની ખારાશમાં કોઈનો મતભેદ નહીં હોય એક વૃક્ષને પૂછશો તો એને પણ ગુલાબની સુવાસ પ્રિય લાગશે સુવક અને ળાંગક પણ એમ જ બતાવશે આ જ વાત સાકર અને મીઠા માટે પણ છે, બધા સાકરને મીઠી અને મીઠાને ખારુ બતાવશે કોઈને એમ કહે કે મીઠું ગળ્યું છે અને સાકર ખારી છે તો તમે કહેશો કે એના મગજનો સ્ક્રૂ ઢીલો પડી ગયો છે આ જ રીતે સુખને માટે પણ કોઈને મતભેદ નહીં હોય

વિશ્વના અનત-અનત પ્રાણીઓ અનત યુગથી સુખને માટે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે સુખ સારું માનનીએ લાખો રૂપિયા એકઠા કર્યા, મોટા-મોટા મહેલો બાંધ્યાં સુખને માટે એણે લડઈઓ લડી પરંતુ વિચારવું એ છે કે સુખ માટેના એના એ પ્રયત્નોમાં એને સફળતા ટેટલી મળી ? આના જવાબ માટે એક કરોડપતિ પાસે પહોંચ્યો, જેના મહેલો આસમાને ટકરાઈ રહ્યા છે, જેમના બગલા સામે ચાર-ચાર મોટરકારો ફરી રહી છે, અને પૂછો, “શેઠજી, કેમ છે ?”

જરા એમના દિલમાં પ્રવેશો પછી જ જવાબ મળશે, “બહારથી ઉજળા છીએ પણ અંદર તો હોળીના જગ ચાલી રહ્યા છે” જે બગલા-વાળાઓ પાસેથી આવા જવાબો મળે તો પછી બિચારા મધ્યમવર્ગ અને ગરીબ-વર્ગને પ્રશ્ન જ શો કરવો ? આનો અર્થ એ થયો કે આપણને સુખનું નામ યાદ છે પણ એનો રાહ ભૂલી ગયા છીએ હવે તમે જ બતાવો કે જે

કેઈને મુખર્ષિ નામ શાદ રહી જાણ અને રસ્તો પાકે આશાનો તો એ મુખર્ષિ પહેલિસે કપારે ?

એક બહેન સવારમાં વગેવગાનું કામ કરે છે આમીન મુખર્ષિ ધરમાં સ્ત્રીઓ પોતાના હાથે જ વગેવગાનું કામ કરતી હતી. એ ને શુદ્ધ લી મળતું વેછેત્રજીવ નહોતું અને તેથી એમનું સ્વાસ્થ્ય ઠીકી બગડતું નહોતું.

ત્યારથી મુદરસૈનાં થેતથી ગે-પાલન છૂટ્યું છે અને બહેનોએ હાથે કામ કરવાને અપમાન સમજ્યું છે ત્યારથી જ વેછેત્રજીવે ધરમાં પચ-વેચારા કર્યા છે અને એની સાથે એની સેકડો બહેનો પણ તમારા ધરમાં ઘૂસી ગઈ છે એ હ રોગો અને ગોકરોને અપાતી હો.

હા તો એ બહેન સવારે વગેવગાનું કામ કરી રહી હતી એને ને કધાક ઘર્ષ મથા એનાં વસ્ત્રો પરસેવાથી બીજાઈ ગયાં. એના પ્રતિ પાસે જ એકો હતો પરસેવાથી નીનરતી પત્નીને જોઈ એનું મન પણ દરી કીધું એણે પૂછ્યું આટલી મહેનત છતાં જ માખણ ન તીક્યું ? એ કહીને મથો અને દાંડમાં જોયું તો એમાં દલી નહોતું પણ પાણી ભરું હતું એણે કહ્યું દેરી આ શું કરો છો ? પત્ની ને લી માખણ કાઢુ છું " ખતિએ કહ્યું તું અનત મુખ મુખી આમ વસેવતી રહીશ તો જ માખણ આપાથી નવી નીકળે.

તે આમ આપણે પણ વસેવતી રહ્યાં છીએ. અનત મુખ થવા પણ હતું મુખી મુખનું માખણ મળ્યું નથી ત્યારે રિચારણ જોઈએ કે આપણે કે વસેવું કે કાન પળી જ ? દર્જાને વસેવું હોત તો સુખ કપારનું જ મળ્યું હોત પરંતુ સુખ મળ્યું નથી એટલે એ વિચારવું પડે કે કપાઈ જુમ ઘર્ષ રહી છે કદી કદી જીવનમાં નાની થી મૂલ્ય પણ મળીર પરિણામ ત્યારી થો છે એટલે એક કવિએ કહ્યું છે

જૂત જગા રી જગરુ દુખ કે છે
અનુભવીઓ જાન મિમ કહે છે
એક અનિનનો તીક્ષ્ણ તજ્યો
ભુવન ઘળાને ભરમ કરે છે
એક વચન આવડું વાવાથી
એ પછી બહુ કાજ એ છે

કવિએ કે તે માનિક જાન કી છે જુમ કદી નાની દોતી જ નથી

આગની ચિનગારીને તમે લાંબે નાની માનો, પરંતુ એ નાની-શી ચિનગારી-
હજારો મનુષ્ય રૂને લક્ષ્મ કરી નાખશે

હા, તો આપણે કયાય આવી બલ તો કરી રહ્યા નથી ને? મને
લાગે છે સુખની ખાખતમા પણ આવી જ બલ થઈ રહી છે

વૈદિક દર્શનની એક લઘુ કથા છે માનવી ન્યાયે સર્વ પ્રથમ ઈશ્વર
પાસેથી વિદ્યા ઇર્ષ્ય સૃષ્ટિમા આવવા લાગ્યો ત્યારે ઈશ્વરે એને બે કળશ
દીધા એક સુખથી ભરેલો હતો અને બીજો સત્યથી-એક એને એના ડાબા
હાથે અને બીજો જમણા હાથે મૂકતા ઈશ્વરે કહ્યું “સત્યની રક્ષા કરજો
અને સુખને વહેંચતો રહેજો” ન્યાયે માનવીએ પહેલો મુકામ કર્યો અને
આગલે દિવસે આગળ વધ્યો તો કળશ બદલાઈ ગયા ડાબાનો જમણામા
આવી ગયો અને જમણાનો ડાબા હાથમા પણ ઈશ્વરની આજ્ઞા હતી એના
કાનોમા ગૂંછ રહી હતી એણે સત્યને વહેંચવું શરૂ કર્યું અને સુખની રક્ષા
કરના લાગ્યો આ જ વાત આજે ઐતિહાસિક રહી છે માનવી પોતાના બધા
જ પ્રયત્નો વડે સુખની રક્ષા કરી રહ્યો છે અને સત્યને વહેંચી રહ્યો છે.
ચાલીના થોડાક દુકડાઓ સારુ આજે એ સત્યને વેચી રહ્યો છે માનવીએ
સુખને સત્યથી વધુ મહત્ત્વ આપ્યું છે

સુખ માનવીને પ્રિય છે અને સુખ સારુ એ દિવસ-રાત દોડી રહ્યો છે -
એણે ભૌતિક પદાર્થોમા સુખની શોધ કરી છે ચાલીના દુકડાઓમા એણે-
સુખ નીરખ્યું છે અહીં જ, બસ, એની ધણી મોટી બૂલ થઈ રહી છે.
ન્યા સુખનો અભાવ છે ત્યાં જ એ એને શોધી-ખોળી રહ્યો છે.

સાધારણ રીતે માનવી માટે ચાર સુખો બતાવ્યા છે પહેલું સ્વાસ્થ્ય,
બીજું સપત્તિ, ત્રીજું સુશીલા પત્ની અને ચોથું વિનીત પુત્ર જીવનનું પહેલું
સુખ સ્વાસ્થ્ય છે સ્વાસ્થ્ય જીવનની સપત્તિ છે ગૃહસ્થજીવનમા સપત્તિની
જરૂર રહે છે કારણ કે દારિદ્ર્ય જીવનનો બહુ મોટો અલિશાપ છે પોતાની
પેટ-પૂર્તિ માટે બીજાના મો સામે જોવું એ કાયરતા છે મનુષ્ય પોતાનો
રોટલો પોતે જ કમાઈ લેવો જોઈએ હા, પણ એ રોટલો ન્યાય અને નીતિ-
દ્વારા જ આવવો જોઈએ

ગૃહસ્થજીવનનું ત્રીજું સુખ છે સુશીલા પત્ની ગૃહિણી વગર ઘર-
સૂત્ર લાગે તો પુત્ર વિના ગૃહિણીનો ખોળો સૂત્રો લાગે અને માનવી આ
ચારેય સુખો મેળવવા પ્રયત્નશીલ રહે છે પરંતુ પ્રથમ તો આ ચારેય સુખ-
માનવીને એક સાથે મળતા જ નથી નહીં તર માનવી એવો તો અહંકારી

બી જરી કે એ પોતાને ભૂલી જરી અને ભગવાનને પણ ભૂલી જશે. કિન્તુ પુરોહિતે ચારેય મુખ એક ખેંચતને મળી જાય તો તું એ મુખ દોરી નથી એ ખેંચત જમીનદાર તરફ જોશે કે એની પાસે મુખ ૩ બ્યારે ભારતીય જમીન ૧૨ની નજર જમીનદાર બચી હશે કે મુખ તો એની પાસે છે પણ એક જમીનદારને પૂછો તો એ કહેશે કાઈ મુખ જમાણ નહીંને ક્યાં? એ રાજાઓના સિંહાસને વસે છે રાજાને પૂછો તો એ જોયા જવાળો કહેશે મુખ તો સમાજ પાસે છે સમાજ કહેશે હું ક્યાં મુખી છું? સાચું મુખ તો ચક્રવર્તીના વિશાળ સામ્રાજ્યમાં છે અને ચક્રવર્તી કહેશે નહિ મુખ ક્યાં છે? હવે તો હું ખરો જ સાધ્યા છે સાતમા પર વિજય ન મળે ત્યાં મુખી શાન્તિ ક્યાં!

મુખની આટલી મરિયા આપણે પસાર કરી આજ્ઞા એક ખેંચતથી માંડીને ચક્રવર્તી સુધી કરી આજ્ઞા પણ કાઈ મુખી નથી તો પછી હું તમને મુખ ક્યાં જતાવું? જે પદાર્થોમાં આપણે મુખને યોગી રચ્ય છીએ અને આ ભૌતિક દુઃખ જેને આપણે મુખ માની બેઠા છીએ જરા એવું વિશ્લેષણ કરી જુઓ કે એમાં મુખનો અંશ પણ છે કે નહીં!

એક ભરવાડ હતો એની એક ગાય એને ત્યારે જ દૂધ દેતી બ્યારે એ એની પાસે લીસું માસ પરે વરસાદની ઋતુમાં લીસું માસ મળતું સમુ, રાત્રિ મુખી પણ મળતું પણ બ્યારે કિનારો આવ્યો ત્યારે જ ગરમ પણ મુશ્કેલ વધુ પેશા ભરવાડ સામે એક શમસ્થા કીમી થઈ લીસું માસ ન મળે તો ગાય દૂધ ન આપે. બ્યારે એની છુદ્ધિએ એક કીપાય જતાવેલ એણે ગાયની આંખો પર કીસા કાચવાળા ચશ્મા લગાવી દીધા, હવે ગાય જ ગરમમાં પહોંચી તો એને આમ જ ગરમ લીસું-લીસું જ દેખાવા લાગ્યું માસ પણ લીસું જ દેખાતું હવે એ સૂઝા માસને જમાનદારી આવી અને સંખ્યામાંથી નમણું દૂધ આપતી.

હા તો માસ લીસું નથી પણ અમા કીસા કાચવાળા છે તેમ મુખ પદાર્થોમાં નહીં અખિત માનવીના મનમાં છે મુખ કિન્તુ સંચીતમાં છે કાનોમાં! જે રહેણીમાં મુખ હોય તો એક જઠરાને બેસાડી દો એની ધારે ૩ એથી એને આનંદ મળે! મુખ આંખોમાં છે કે સિનેમામાં! જે સિનેમામાં મુખ હોય તો એક જામ જકિતને પણ એથી આનંદો જનુજીય થવો જોઈએ પણ તેમ જતું નથી એક બીજા વાત એ પણ છે કે જે આંખોમાં મુખ છે તો આંખને કાઢી કાઢીને એને કિન્તુ જતાવશે તો તું એ

આનંદ અને સુખ એ આત્માની વ્યક્તિગત સપત્તિ છે, એને અન્યત્ર ખોળવી વ્યર્થ છે પુષ્પની મધુરી-મીઠી સુવાસ માટે પાદડાને તોડવા એ સમય ને શક્તિ ગુમાવવા જેવું છે સાકરની મીઠાશ અને દીપકનો ઉગ્મશ અન્ય સ્થળે ખોળવો વ્યર્થ સિદ્ધ થશે

પણ કદી-કદી એવું બને છે કે માણસ જીવમાં પડી જાય છે, અને સુદર વસ્તુને પણ અસુદર માની બેસે છે મારા ગુરુદેવ કહેતા હતા કે ઉદયપુરના મહારાણાને આગણે બાળ-ફૂલનો ઉદય થયો વર્ષોની પ્રતીક્ષા બાદ મહારાણીનો સૂનો ખોળો ભરાયો સારુય શહેર પ્રસન્નતાના મહા-સાગરમાં નહાવા લાગ્યું મગલ ગાન-વાદનોના મધુર ઝંકારોમાં આપુય શહેર નાચી ઊઠ્યું મહારાણાએ આનંદોત્સવની લહેર જનતા સુધી પહોંચાડવા સારું પ્રીતિ-ભોજનનું આયોજન કર્યું

મત્રીજીએ રાણાજી પાસે નિવેદન કર્યું કે શહેરના શેઠ-શાહુકારો તો દરરોજ પોતાને ઘેર પકવાન જમે છે પણ આપના સેવકો-ભીલ લોકો-શુ આ પુત્રોત્સવથી વચિત રહી જશે ? શુ આજે પણ એમનું મો મીઠું નહીં થાય ? મહારાણાએ મત્રીજીની વાત સ્વીકારી બીજા-જાતિને પણ નિમત્રણ આપ્યું એમને સારૂ શીરો-પુરી તૈયાર કરવામાં આવ્યાં લાઈનમાં બેસાડી સૌની સામે શીરો પીરસવામાં આવ્યો.

અમોઘ આદિવાસિઓએ જોયું તો એ બીના બીના કાચા લોટ જેવું લાગ્યું એક ખીજાએ એક ખીજા સામે જોયું અને બધા જ ભાણું છોડી ઊભા થઈ ગયા મત્રીજી સમજાવવા લાગ્યા તો તેઓએ જણાવ્યું કે, ‘અમે આવી પોદળા જેવી ચીજ નહીં ખાઈએ મકાઈના રોટલાની આશાએ અમે અહીં આવ્યા હતા, પણ અહીં તો ન જાણે કેવી વસ્તુ પીરસવામાં આવી છે.’ અને મત્રીજીએ હાર માની એમને માટે મકાઈના રોટલા ને હુગળીનું શાક તૈયાર કરવા પડ્યા મકાઈના રોટલા ખાનાર આદિવાસીઓ શું જાણે એ શીરાનો સ્વાદ ? તો પ્રતિદિન ભૌતિક સુખોની ચકાચૌધમાં વસનાર આજનો જ્ઞાનવી જો આધ્યાત્મિક સુખોથી ચોક્કી જાય અને એને ગાડપણ સમજવા લાગે તો એમાં કાઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી

આજનો વૈજ્ઞાનિક પણ મનુષ્યના મુખ માટે નિરતર પ્રયત્નશીલ છે રેલ, મોટર, સ્ટીમર, અને વિમાને મનુષ્યની યાત્રાને વધુમાં વધુ શીઘ્રગામી અને સુરક્ષિત બનાવી છે પોતાના દુર્ગ્ગ્થિત સાથીને મળવા માટે ટેલી ફોનની સગવડતા છે. ટેલીવીઝનનું મીટર ફેરવો કે શ્રી નેહરુ, આઈઝનહોવર,

સમાઈ જાય છે હવે તો એ માતાના મનોહર બોળામાં પણ એકસવાણાપણુ અનુભવે છે એટલે એ પોતાની રમનાં બળકાની ટોળીને મનમોહ રાગ બની જાય છે. મોઈ-હાંડિયાની રમતમાં ભૂખ-તરસને પણ વિસરી જાય છે, તેમ કશ્ચુતી વખતે પુસ્તકો એનું જીવનસર્વસ્વ બની જાય છે.

કોસેજ-જીવનના મન-રજનના રમકડાં પેલાં રબ્બરનાં રમકડાં કરતાં કંઈક જુદી જાતનાં હોય છે. મુનિવર્સિટીની ડિગ્રીએ એના માનસ-સોજનું ધ્વજિત પુરુષ બને છે. રવખોનાં ફૂલ સજતા કુવજના માનસને મધુરી આરામની મુલાખી મુદરતા પ્રસન્ન કરી દે છે. સ્વપ્નમાં બરાતી પક્ષીમાં પોતાની નિરાળી દુનિયાને એ સ્વપ્ન સાથે તોલે છે. પછી હસતા-રમતા, ફૂલના ફરતા જાળકોમાં એની સુખ સુરતિ મૂર્તિમત બની જાય છે.

જીવનના પરિક્રમણ કરતાં ચક્ર પર સુખ પણ બારા મારી રહ્યું છે એક ક્ષણ ચેતના માટે પણ એને સમય ફરકદ નથી. પણ એ જોતું પાંચે કે ચારે પર ધૂમતા-ફરતા આ મુખનું કેન્દ્રમિત્રુ ક્યાં છે? યાળા-પાંદાં પાછળ દોડતાં આપણે મૂળિયાને જુદી રાકીએ નહીં પ્રવલસિત જાળની ચક્રાચોખને વણ એના પ્રમુખ કેન્દ્ર પાવર-હાથેસ (વીજળી-ધર) ને શોધતું જ પામે.

આજે આપણું મન અમોઘ જાળક જેવું ચઈ મધુ છે ને ફૂલતા-ફૂલતાં જડ-પુતળાઓમાં રમી મધુ છે એતનાના આકર્ષક દોર કશ્ચી લક્ષ્ય જેવું એ આજની દુનિયામાં ગાંડપણની પરિભ્રમણમાં સમાવિષ્ટ ચઈ મધુ છે. સ્વપ્નનાં વિવિધ કિરણોએ આપણા માનસને મોહાવી દીધું છે. પણ સ્વપ્નમાંથી કિરણોના ધારક સ્વ તરફ જોવાનું તો આપણે વિસરી જ ગયાં છીએ —

मैं विम को दूँ द रही हूँ हागनू की जमियाली में ।

मम माँग रहा है मेरा सिक्का हीरक प्याली में ॥

ભૌતિક મુખોની ચક્રાચોખમાં ખરા સુખની કપવા દીક તેરનું / જ્ઞાતિપૂજુ બનશે જોરનું કે ચળકતા જૂનનુજોના સ્થિતિક પ્રકાશમાં દિવસના મદ્યપ્રકાશને જોળવે બને આ ઈન્દ્રધનુના સપ્તરંગી રંગો વડે આપણાં મનમોને રમવાની એટલા કરતી. આ હાસ્યારસ જ લેખાવ. માટે આત્મની દિવ્ય-વેગ દ્વારા શારીરિક મુખોની ચાકના કરતી એ (અ) મુદિમત્તાનું પ્રહન / છે ને! દીરાજનિ જાળામાં રેતી બરનારને મૂખ કહી શકાય તો આખામિક સપ્તમે વડે ભૌતિક લાસસા આદવી એને મુ કહી શકાયે થાયું !

કામળ-કળી જેવા બાળકને પોતાના હાથેથી મૂટવી લેતા અશ્રુભર્યાં નેત્રો વડે જુએ છે ત્યારે એને લાગે છે કે પૃથ્વી માતા નથી, પણ ડાકણ છે મીઠી નીંદરમાં મૂતેલા માનવીની છાતી પર જ્યારે અચાનક છાપડું તૂટી પડે છે તો સ્વપ્નસૌકતો એ યાત્રી સ્વર્ગ-યાત્રી બને છે આ છે પ્રકૃતિની કાળી છાયા, જેની સામે આજે સરકાર અને વિશેષજ્ઞો બાથ ભીડવા પ્રયત્નશીલ છે.

૨. પર-પ્રાણીકૃત દુઃખ :

આ બીજા તરફથી આવતું દુઃખ છે મનુષ્યને પ્રકૃતિ કરતા પણ ભયંકર દુઃખ એ લોકો તરફથી મળે છે કે જેને એ પોતાના માને છે ઈતિહાસ બોળો, સમ્યક્તાને પાળનારાઓના જીવન-પૃષ્ઠો ઉલટાવો વીરતાની કથાઓની ઓથે રકતના ડાઘા પડ્યા હશે કરોડો મૂક માનવીઓની અશ્રુભરી કથાઓ આજે કપાવી મૂકે છે પણસસારે માનવને એટલો ત્રસ્ત નથી કર્યો જેટલો કે માનવીએ આદમીએ જ આદમી ઉપર વિપત્તિઓનો ઢગ ઊભો કર્યો છે. ભાઈએ જ ભાઈ પર વીજળી વરસાવી છે મનુષ્યે જ મનુષ્યને વિશ્વના 'એટકેશમ' પરથી ઉગારી દેવા સારું વિશાળ સેનાઓ ઊભી કરી છે, પણુઓએ નહીં ચગિઝખાં પણુ મનુષ્યનો જ વશજ હતો બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં વિશ્વને તપાવનાર-હાવનાર હિટલર પણુ મનુષ્ય જ હતો એટમ બોમ્બ અને હાઈડ્રોજન બોમ્બના આવિષ્કર્તા પણુ મનુષ્ય જ છે ને !

રામની વિશાળ સેનાને યુદ્ધ માટે ઊભેલી જોઈ એક નરભક્ષીએ સેનાપતિને પૂછ્યું “ શુ આ લોકો ખાવા સારુ એકબીજાને મારશે ? શુ આ લોકો હજારો મનુષ્યોને ખાઈ જશે ? ” હસતા-હસતા સેનાપતિએ જવાબ વાળ્યો “ ના, આ ખાવા સારુ મારતા નથી ” તો પેલો નાક ચડાવી કહેતા લાગ્યો - “ કેવા છે આ રાક્ષસો કે જે વ્યર્થમાં જ હજારો માણસોનું નિક દન કાઢે છે ! લોહીની નદીઓ વહાવે છે ! આમના કરતા અમે શુ ખરાબ કે પોતાના પેટ માટે એક મનુષ્યને મારી લઈએ છીએ, સમ્યક્તા ને સંસ્કૃતિથી દૂર એવો નરભક્ષી વિકસિત સમ્યક્તાવાળી સંસ્કૃતિનું અટકાસ્ય કરી રહ્યો હતો.

૩. સ્વકૃત દુઃખ :

ત્રીજું સ્વકૃત દુઃખ છે કે જે મનુષ્યો પોતાના હાથે પેદા કરેલું દુઃખ છે કદી-કદી એ પોતાના સ્વભાવથી લાચાર બની જાય છે, ત્યારે દુઃખોને નિમત્રણ આપે છે જ્યારે એ પોતાના અનુચિત સ્વભાવને વશમાં લાવી શકતો નથી તો પોતે જ પોતા માટે દુઃખોનો દાવાનળ જગાવે છે કદી-કદી બીજાના મહેલને ખડિયેર બનાવવા માટે પોતાના માથે પ્રહાર કરે છે અને

પ્રસંગે તમારી નજર સામે આવી જિલા થઈ જશે. તમે દેશ-વિધાતાઓ
જોડે મુલાકાત કરી શકો છો. જેના પ્રખર વાપમાં વાતાવૃત્તિ
(એરકન્ડીશનર) તમારા મહેલને મહાગિરિ બનાવી દેશે. આરામ માટે
તીખા ઈન્જનરનો લઈ ગલી-ગલીમાં ડ્રાઈટરો ગિરાજમાન છે. ત્યાં માટે
સાન્કિ-પ્રસારક (૧) વહામોની ડ્રાઈ કમી નથી. શુ ઇલુ પલુ સુખમાં
કમી-બામી છે ?

હા ફોનોની તમે કાંટા છે રીંગ તમે બાધાડુ છે ચક્રોદ્યોતી
જોતો કોરી નીચે સ્વર્ગ જિતરી આવ્યું છે પલુ લગ્ન મહેલોમાં રહેવા જાને
કારોમાં કરતા-કરતા શેઠ શાહુકારોના હાથને પૂછો હાથો તો જાણી શકે
ત્યાં પલુ કુખની હોળી જ બજારી રહી છે વેદનાના જનત કાલકારે જન
મહેલ કરી મૂક્યા છે પ્રમ એ વાવ છે કે સુખની પાછળ આટલા પ્રયત્નો
શ્યા હતાં પલુ સુખ મળતું કેમ નથી ?

માટે આપણે સુખનું કારણ શોધવું પડશે. સુખ મેળવવા સારું કુખને
જાણવું પડશે. સ્વાસ્થ્ય માટે રોજનું ધૂળ શોધવું ચતુર વૈજ્ઞ પ્રથમ ક્ષણ
છે સુખ માટે કુખનું કારણ જોવું જોઈએ જાને જે મળી શ્યા જાક
જોને (કુખને) પગમાં વાગેલા કાંટાની જેમ ઉખારી ફેંકી દેવું સરખ બનશે.
મહર્ષિઓએ કુખના ત્રણ પ્રકારો બતાવ્યા છે -

૧ પ્રાકૃતિક કુખ

૨ પર-પ્રાકૃતિક કુખ

૩ સ્વકૃત કુખ

૧ પ્રાકૃતિક કુખ

આ ન સ્મિતવા છતાં પ્રકૃતિ દ્વારા આવતું કુખ છે. વિવિધન યતુઓમાં
સતો પ્રકૃતિનો કાપ આમાં જ આવે છે. યોગ મહિનાની કમકમી હાલ, જે
મહિનાનો પ્રખર તાપ, બીપલુ આંધી તોફાન, આ છે પ્રકૃતિનાં રોદ રખાં
રેખાચિત્રો જે માનવ-પ્રાણીને કમજવી દે છે મદો-મત બનેલી સરિતાનો
નીર-પ્રવાહ જ્યારે પ્રથમકારી હલ્લ રજૂ કરે છે કુતારતી સર્પિણીની જેમ
મજતી હલેરો જ્યારે માનવ-પ્રાણીને ડહવા દોરે છે તે સમયે પ્રકૃતિ
ભણી પ્યાર-કરી નાંદે જોતું માનવી-હલ્લ કમી જાય છે.

મમ્મટના ગબીર જવાજ સાથે થતો બીજા ધરતીકપ જ્યારે
દુષ્ટાબી બળક સાથેના ધોમિયાને જુલ્યા પેટમાં ઉતારી મૂકે છે તે માતા

તારુ કામ નથી. “દુ ખે ઘેરી લીધો છે, શુ કરીએ,” એ લાચારીના પુસત્વહીન શબ્દો તારા છે ? પ્રાગ્બધનો વિધાતા, પુરુષાર્થનો દેવ, આમ કદી કહેશે નહીં તુ દુ ખોના અધકારમા શા માટે ભમે છે ? સુખનો દિવ્ય પ્રકાશ તારા પાં “, એના પર આવરણ પડ્યું છે હવે જરૂર છે માત્ર એને દૂર કરવાની. એ અચૂક શસ્ત્ર છે -

“**दुखं ह्यं जस्स न होइ मोहो**”

મોહને વશ વ્યક્તિ પોતાની પાછળ દુ ખોની વિશાળ પરપરા ભભી કરી મૂકે છે.

જીવનમા જેટલી-જેટલી વાસનાઓ છે તેટલા જ સધર્મો છે વાસનાથી દુષિત ચિત્ત અશાંતિથી પરિપૂર્ણ છે એ બીજાને પાડીને પોતે ઊઠવા માગે છે ભૌતિકતાની આ દોટમા આજનો માનવી દોડી રહ્યો છે તે પોતાના જ ભાઈઓનો દુશ્મન બની ગયો છે

આજના મોટા-મોટા રાષ્ટ્રો વિનાશકારી શસ્ત્રોની સ્પર્ધામા લાગ્યા છે. પરંતુ બધા સુધી મનુષ્યના મગજમાથી સ્વાર્થ અને સત્તાનો અડકાર ગળી નહીં જાય ત્યાં સુધી શાંતિનો રાહ દૂર જ રહેશે એના માટે વિશ્વબંધુત્વ, મ્નેહ અને સહભાવનાને અપનાવવા પડશે ભગવાન મહાવીરના ‘**जीवो ओर जीने दो**’ ‘જીવો અને જીવવા દો’ નો સિદ્ધાંત સમજવો પડશે પોતાના સ્વાર્થને થ ભાવવો પડશે ત્યારે જ જનજીવનમા શાંતિ સ્થપાશે

દિનાક

તા. ૩-૮-૧૯૫૮

જૈન ઉપાશ્રય,

કોટ, મુબઈ-૧.

એના દુઃસ્થિતિભોને ભોજનવા માટે તત્તર બની નષ છે નાની જાણીમાં બોધા ઉદરનું ભક્ષણ કરવા બિધાય ખૂબ મહેનત કરી પોતાનું મોં જાણીમાં નાખી તે દે છે પણ જ છુદ્દા મિલા મ વિલાહે સતમ જેમ ઉદર એક ખૂણામાં લપાઈ જાય છે તે દાષ આવતો નથી અને બિલાડીનું મોં એમાં ફાસાઈ નષ છે હવે એ છટપટે છે પણ તમે જ બતાવો એની જવાબદારી કોના સિરે છે ?

એક જદેન સાચુ છે વલુની સાથે એને બનતુ નથી દિવસ દરમિયાન એને સો-સો ગાળોએ સંભળાવે છે તથુ તથુ દિવસ મુધી એને ખાવા દેતી નથી અને પોતે ખસુ ખાતી નથી શે ન્યા કલહ-કાસે એના ધરતુ સુખ છીનવી લીધુ છે કોપની જ્વાળામાં એનું રમ્પ જળી જુ છે દસવનુ તે એને મોં પર કદી જોવા મળતુ જ નથી પણ વિચારવાતુ એ છે કે આ દુખ માટે જવાબાર કોણ છે ? આમ કરતું તે પોતાના દાષે જ જીભ પર તણુએ નાખવા જેવુ છે તણુએ જીભને પછી દગ્ગરી પણ પદલાં તે એને જ દાષમાં ફોંમો પડશે આ દુખને કોણે નિમજ્યુ છે ?

અમે વિદ્યાર કરતાં એક નાનકડા અમે પહોંચ્યા એક બાઈ દમ્પા શરૂથી ખૂબ જ લાંબી રવા હતા ખો-ખોની આદતે એની નીદરમી હયામ કરી મૂકી હતી જાંતિ અવમ એના દાષોમાં હમેશાં રહેતી એને પૂછુ-આ શેમ મનાથી થયો ? એ બોલ્યો : મદાર / આ તબાકુધી આ યાજુ આ શરીર બાઈ તઈ છે અમે કશું બાઈ તે આ અવમ દેસી કેમ દેતા નથી ? આ માટે પીઓ હો ? એ બોલ્યો મરવા માટે / જાણ પશુથી આદત છે એના વિના એક કલાક પણ એન પડતુ નથી " હવે કહો આ શરૂને દુખ કોણે મોકલ્યુ ? કહેવુ જ પડ્યો કે એ એન્ડ જ રજાવે.

જેમ જીવન લગભગ બધા દુખો માટે રવા મનુષ્યને / જવાબદાર રાવે છે ૧૫૭ છે -

મળ્યા કલ્પા વિદ્યતાય હુદાણ ચ હુદાણ ચ ॥

ઉત્તરાખવન સુત

દુ નાનું જામવ મુખ છે દુખનું કારણ સમ તઈ જાય મડી જરૂર રહે ૮ એન ૧૩ મળથી ઉજેજાની સાંનિના અમર દેવ ભગવાન મળયેર મનુષ્યને સંબોધી કરે છે — દે જાઓપ ખાનવ, દુખથી કારણ થયુ એ

પડદા બદલાયા, પરંતુ જીવન જ્યની યાત્રા ન બદલાઈ દૃશ્ય બદલાવા છતાં દ્રષ્ટા એના એ જ રહ્યા એથી જ પ્રેમની ધારા સૂક્ષ્મરૂપે આજ તારામા વહી રહી છે ”

જરા આગળ વધો ભગવતી સૂત્રના સાતમા શતકના નવમા ઉદ્દેશમાં ચેડા અને કોણિકના ભયાનક યુદ્ધનું દૃશ્ય આવે છે. અત્યાચારને રોકવા માટે ગણાધિપ ચેટકે ધનુષ્ય ઉઠાવ્યું હતું જો કે ચેટક વ્રતધારી આવક હતો એક કીડીની હિ સાથી પણ તેનો આત્મા ધ્રૂજી ઊઠતો પણ એ જ ચેટક, એક બાણમા કોણિકના ભાઈએને વીધી નાખતો એક કીડીની હિ સાથી ડરનાર, એક કરોડ ને એ શી લાખ મનુષ્યોના સહારથી ન ડર્યો તેનું કારણ તપાસતા જણાશે કે ત્યાં સ્વાર્થનો નહિ પણ નીતિના રક્ષણનો પ્રશ્ન હતો. તેથી જ આટલી વિરાટ હિ સા થવા છતાં ચેટકના વ્રતોમા કોઈ વાધો આવ્યો નહિ, કે ન તો તે દુર્ગતિને માર્ગે ગયો.

વાત બહુ લાંબી છે આપણે એ ઇતિહાસના ઉડાણમા જવાની જરૂર નથી આગમ કહે છે કે આ મહાયુદ્ધમા દેવોના ઇન્દ્ર શકેન્દ્ર તથા અમુરોના ઇન્દ્ર ચમરેન્દ્ર કોણિકને સહાય કરતા હતા ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે. “ભગવત ! શકેન્દ્ર અને ચમરેન્દ્ર માનવીની મદદ માટે ધરતી પર કેમ આવ્યા ? અને તેમણે અન્યાયના યુદ્ધમા ભાગ કેમ લીધો ? ” સર્વેશ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું “ગૌતમ ! મૈત્રી તેમને ખેંચી લાવી શકેન્દ્ર પૂર્વ ભવમા કાર્તિક શેઠ હતા અને ચમરેન્દ્ર પૂર્ણ તાપસ હતા ત્યારે કોણિકને તે બન્નેની સાથે ગાઢ મૈત્રી હતી દેહ બદલાવા છતાં પણ મૈત્રી ન બદલાઈ એ મૈત્રીનો તાર હતો કે જેને લીધે બન્ને ઇન્દ્રોને ઇચ્છા ન હોવા છતાં, યુદ્ધમા અન્યાયના પક્ષને મદદ કરવી પડી ”

જીવનની અર્ધી મધુરતા મૈત્રીમા છે પાગકાને પોતાના કરવાની કળાનું બીજું નામ મિત્રતા છે જે આ કળામા જેટલો વધુ નિપુણ હોય છે તેટલો તે મિત્ર બનાવવામા વધુ નિપુણ હોય છે જીવનનો વિજય જ આ છે કે બીજાને તમારા બનાવી લો એટલે જ કહેવાય છે કે ભાઈ કરતા ભાઈબધ વધે તે ખોળે લીધેલા ભાઈ જેવો છે ઘણી જગાએ એવો રિવાજ છે કે જેને પુત્ર ન હોય તે બીજા કોઈના પુત્રને ખોળે (દત્તક) લે છે તેને પોતાની સપત્તિનો વાગસ બનાવે છે આ એક નામનો મોહ છે

નામ અમર રાખવા માટે વ્યક્તિ આ બધા પ્રયત્નો કરે છે પણ કોનું

સ સારની યાત્રામાં આપણે એકલા જાવીએ છીએ પણ સાથી વિના યાત્રા સુની બની રહે છે એ યાત્રામાં હમેશા એક સાથીની જરૂર રહે છે. જેની બાજળ આપણે આપણુ સુખદુઃખ કહી શકીએ સહયોગીના બંધાવે આપણે પૂરેપૂરી પ્રસન્નતાનો અનુભવ કે દુઃખના ભારને હલકો કરી શકતા નથી. આપણે હવે પણ અપૂર્ણ રહે છે અને અર્ધમુખો પણ અપૂર્ણ રહે છે આપણા હવે જો શોકમાં ભાગ લેનાર સાથી તે જ મિત્ર છે મનુષ્યને સહારના સવ સબંધોમાં સૌથી મોટો સબંધ મિત્રતાનો છે કેમકે તેમાં બે હૃદયોનું મિશ્રન છે જેનાથી કોઈ વાત છુપવાન નહિ. જાત કરકાસ પાછો રખાવ નહિ. તેની સામે હલ્લ ખુલ્લુ કરી કઈ સહાય એવો મિત્ર એ એક જ સ્થળ છે કે જ્યાં વ્યક્તિ કોઈપણ બેઠ રાખી શકતી નથી. મિત્રતા એ બે વ્યક્તિઓને જોડનારો પુષ્કળ છે શરીરનું મિશ્રન તે કોઈ મિશ્રન છે જ્યાં સુધી જીવ ન મળે ત્યાં સુધી એક વ્યક્તિને બેસવા જતાં પણ આપ એકબીજાની નજીક જાવો શકતા નથી. પરંતુ એક વખત જીવ મળ્યા પછી, કાંઈ વખત હજારો માઈલ દૂર હો તો પણ અતર જણાવો નહિ. કારણ કે સ્થળનું અતર વ્યક્તિના અવ્યક્ત સંદેશને પણ શકી શકતું નથી.

દેહ મરી શકે છે પણ મિત્રતા મરી શકતી નથી કારણ કે તે તો દેહાતીતની સાથે હોય છે. એટલે દેહ ન રહેવા છતાં પણ મિત્રતા તો રહેશે જ. બીજાવતીજ સત્તનાં પાનાં ઉપાદાંતિ જોશો તો તેમાં આપને દેહાતીત મૈત્રીનું જીવસત ઉદાહરણ મળશે. વીતરાગ મહાપુરુષ ભગવાન મહાવીર ચતુર્થની મહાયુગિ બી જોતમને કહે છે- જોતમ! તારો અને મારો આ સ્નેહ આ દેહ પૂરતો જ અર્પણિત નથી તે પાછલા કલસાન જ મોથી જવડે રીતે અસ્થો બાવે છે જીવન વ્યાપ્ત અને મૃત્યુ જીવનન્યાટકના કોઈક

પાદા બદલાયા, પરંતુ જીવન જ્યની યાત્રા ન બદલાઈ દશ્ય બદલાવા છતાં દ્રષ્ટા એના એ જ રહ્યા એથી જ પ્રેમની ધારા સુદ્ધમરૂપે આજ તારામા વહી રહી છે ”

જરા આગળ વધો ભગવતી સૂત્રના સાતમા શતકના નવમા ઉદ્દેશમાં એણે અને કૉણિકના ભયાનક યુદ્ધનું દશ્ય આવે છે અત્યાચારને રોકવા માટે ગણાધિપ ચેટકે ધનુષ્ય ઉઠાવ્યું હતું જો કે ચેટકે વ્રતધારી શ્રાવક હતો એક કીડીની હિસાથી પણ તેનો આત્મા ધૂંજી ઊઠતો પણ એ જ ચેટકે, એક બાણુમા કૉણિકના ભાઈઓને વીધી નાખતો એક કીડીની હિસાથી ડરનાર, એક કરોડ ને એશી લાખ મનુષ્યોના સહારથી ન ડર્યો તેનું કારણ તપાસતા જણાશે કે ત્યાં સ્વાર્થનો નહિ પણ નીતિના રક્ષણનો પ્રશ્ન હતો. તેથી જ આટલી વિરાટ હિસા થવા છતાં ચેટકના વ્રતોમા કોઈ વાધો આવ્યો નહિ, કે ન તો તે દુર્ગતિને માર્ગે ગયો

વાત બહુ લાખી છે આપણે એ ઇતિહાસના ઉડાણુમા જવાની જરૂર નથી આગમ કહે છે કે આ મહાયુદ્ધમા દેવોના ઇંદ્ર શકેન્દ્ર તથા અસુરોના ઇન્દ્ર ચમરેન્દ્ર કૉણિકને સહાય કરતા હતા ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે . “ ભગવત ! શકેન્દ્ર અને ચમરેન્દ્ર માનવીની મદદ માટે ધરતી પર કેમ આવ્યા ? અને તેમણે અન્યાયના યુદ્ધમા ભાગ કેમ લીધો ? ” સર્વેશ ભગવાન મહાત્મીરે કહ્યું “ ગૌતમ ! મૈત્રી તેમને ખેંચી લાવી શકેન્દ્ર પૂર્વ ભવમા કાર્તિક શેઠ હતા અને ચમરેન્દ્ર પૂર્ણ તાપસ હતા ત્યારે કૉણિકને તે બન્નેની સાથે ગાઢ મૈત્રી હતી દેહ બદલાવા છતાં પણ મૈત્રી ન બદલાઈ એ મૈત્રીનો તાર હતો કે જેને લીધે બન્ને ઇન્દ્રોને ઇચ્છા ન હોવા છતાં, યુદ્ધમા અન્યાયના પક્ષને મદદ કરવી પડી ”

જીવનની અર્ધી મધુરતા મૈત્રીમા છે પાગકાને પોતાના કરવાની કળાનું બીજી નામ મિત્રતા છે જે આ કળામા જેટલો વધુ નિપુણ હોય છે તેટલો તે મિત્ર બનાવવામા વધુ નિપુણ હોય છે જીવનનો વિજય જ આ છે કે બીજાને તમારા બનાવી લો એટલે જ કહેવાય છે કે ભાઈ કરતા ભાઈબિધ વધે તે બોળે લીધેલા ભાઈ જેવો છે ઘણી જગાએ એવો રિવાજ છે કે જેને પુત્ર ન હોય તે બીજા કોઈના પુત્રને બોળે (દત્તક) લે છે તેને પોતાની સપત્તિનો વારસ બનાવે છે આ એક નામનો મોહ છે

નામ અમર રાખવા માટે વ્યક્તિ આ બધા પ્રયત્નો કરે છે પણ કેાનું

નામ જામર ગઈ છે ? આ જાણી જોડો મોઢું છે કાઠને દત્તક લેવામાં સુખ દેતું છે એ તો તમે જોણે દત્તક લીધેલા લીધા હોય તેને પૂછો. તેના અંતરમાં તો આજ બહુકી હોય છે અને દેહલીક વખત તે બહાર પણ આવે છે તેમના સખધી દેહલીક વખત કહવા પણ જાને છે પરંતુ દત્તક લાઈ જેવા મિત્રના સખધીમાં જામ જાનતું નથી કે સખધીમાં કયાંય પણ આવતી નથી. સરત એટલી કે તેમાં જનાવડ સળવડ કે દેખાવ ન હોવો જોઈએ સમાજ રીતે જીવનમાં સેકડા સાચીઓ આવે છે ને જાણ છે જો તમારી પાસે પૈસા હોય તો તમારે મિત્રોને શોધવા જવું નથી પરંતુ પણ એવાઓની મિત્રતા દેહલી દહવાની ? સપત્તિ હોય તે વખતે તમારી આજુબાજુ એ જા કરનાર હશે કે જાડનાં પાંડાં બનીને જાણી કરશે એવા બધા મળી રહેશે. પરંતુ બીજા જાનીને તમારા જીવનમાં પ્રવેશ કરનાર તો આંજીનીના વેડે મહામ એટલા પણ જાગ્યે જ મળશે.

દેહલીક મિત્રો સરોવરનાં પક્ષી જેવાં હોય છે જ્યાં સુધી તમારા જીવનમાં સપત્તિનું સરોવર જામકાતું હશે ત્યાં સુધી તેઓ તમને જામી નહિ પરંતુ જ્યારે સપત્તિનું સરોવર સુકાવા માંડશે કે તેમાંનું એક પણ પક્ષી દેખાશે નહિ. એવા સરોવરનાં પખીઓની મિત્રતા ન જાણી જો મિત્રતા જાણી હોય તો માછલી જેવા મિત્રો જનાવડો જોમતું જીવવું જાને મરવું જાને સરોવરમાં જ છે જ્યાં સુધી પાણી છે ત્યાં સુધી તેનું જીવન છે પક્ષી સુકાઈ જતાં તે પોતાના પ્રાણ તજી દેશે પણ ત્યાંથી ખસશે નહિ. કહ્યું તેની સામે હવે ધરવામાં આવશે તો પણ તેને દોઢરે મારશે. માછલીને કંઈ વાત આવે કે-‘અરે માછલા’ પાણીમાં તું જાડલી લીન કેમ છે ? આજ તને હવેના તમારનાં લઈ જાઉં તો તે શું કહેશે ? તે કહેશે કે ભલે કિંમત ની દૃષ્ટિએ હવે પાણી કરતાં વધારે કિંમતી હોય પણ મારા માટે તો પાણી એ જ જીવન છે.

સરોવરનાં પખી સરોવર સુકાતાં બેઠે જશે પણ મરીબ માછલી જ્યાં પણ નહિ જાય. એવા માછલી જેવા મિત્રોની પાઠળ તમે જાણો શિખા ખચી તો પણ તેમની કીમતી મજાકીએ તે જાણ પડશે. તેઓ તમારા પતનનાં નહિ પણ ઉત્થાનનાં ગ્રાહી જોશે તેમની આંખો તમારા વિહાર જોવા માંડશે વિનાશ નહિ. વિનાશના માર્ગે તમારો પગ મથાતો જોશે તો તે ધુરત તમને શોધશે. એવા સાચીઓ કહેણાં મીઠી મીઠી વાતો નહિ કરે. જ્યારે જ્યારે કહ્યાં વેણ પણ સજાળવશે. જો તમે એમ માનતા હો કે

જે હમેશા મીઠી મીઠી વાતો નથી કરતો તે તમારો સાચો સાથી નથી, તો તમે ભૂલ કરો છો હમેશા પ્રિય એવી જ વાત કરનાર મિત્રના વેશમાં છુપાયેલ આપનો સૌથી મોટો શત્રુ છે.

એક વિચારક કહે છે કે ખુલ્લો તલવારનો માન્ડ સાફ દેખાતા દુશ્મનથી એટલા ડરવાની જરૂર નથી, જેટલા મિત્રના વેશમાં છુપાયેલા દુશ્મનથી સાવધાન રહેવાની જરૂર છે એવો મિત્ર તોફાન વખતે નાવ છોડીને ભાગી જશે તિરવેદ્યુર, દલિણુના એક મોટા કવિ થઈ ગયા. તેમણે એકવાર કહ્યું હતું કે-જે વ્યક્તિ દુ ખના સમયમાં દગો દે છે, જેને આપણા માન્યા હોય તે જ જ્યારે મુશીબત વખતે ધક્કો મારી ભાગી જાય છે, ત્યારે હૃદયને કેટલું દુ ખ થાય છે ! વિછીનો ડખ, માનવી ચાર દિવસમાં ભૂલી જાય છે, પણ જેને પોતાના માન્યા હોય, તેમનો ડખ તો મૃત્યુની છેલ્લી ધડી સુધી પણ ભુલાતો નથી જેને કૂત્રનો હાર સમજી ગળામાં ધારણ કરવા ગયા અને તે જ જ્યારે નાગ બની ડખ દેવા આવે ત્યારે કેટલી પીડા થાય ? હુ માનું છું કે હજારો વિછીના ડખની વેદના કરતા પણ એ પીડા વધારે દાહક હશે

મિત્રની પસદગીમાં આપ ખૂબ સાવધાની રાખો અધિક મિત્રો બનાવવા કરતા એક મિત્ર એવો બનાવો કે જે જીવનની અધારી રાતમાં તમને સાથ આપે, જીવનના અધકાર સમયે જે તમને પ્રેમભાવે પ્રકાશ આપે તેવો એક જ મિત્ર બસ છે

એ ચીનાઓ ચર્ચા કરતા હતા કે ચદ્ર અને સૂર્ય એમથી સૃષ્ટિને માટે વધારે ઉપયોગી કોણુ ? જે કે બન્ને પ્રકાશમય છે, છતાં એક શાત છે અને બીજાની પાસે ક્રાંતિની પ્રભા છે પહેલાંએ કહ્યું કે, “મારી દષ્ટિએ સૂર્ય વધારે ઉપયોગી છે કેમકે તે પ્રકાશનો દેવતા છે દરરોજ તેના પ્રથમ કિરણો માનવીને માટે જાગૃતિનો સંદેશ લાવે છે ચદ્રનો પ્રકાશ તેજસ્વિત છે. સૂર્યની દિવ્ય-પ્રભા, તેના કિરણો આપણા બેનરોમાં ધાન્ય પકાવે છે”

બીજાએ કહ્યું “ભાઈ ! એ સાચું છે કે ચદ્ર કરતા સૂર્યમાં વધારે તેજ છે પણ જેઠ માસના ધ્રુમ તડકામાં જ્યારે ધરતી અને આકાશ તપી જાય છે, માનવીના તન અને કચાગેક મન પણ તપી જાય છે, ત્યારે આપણને ચદ્રની શાંત અને શીતળ ચાદની જ મધુર લાગે છે અને બવા કરતા વધારે અગત્યની વાત તો એ છે કે સૂર્ય તો માત્ર દિવસે જ પ્રકાશે છે, અને રાતના

આપણને ઘેર અધિકારમાં છોડી જતો રહે છે. જ્યારે એ તો આપણે સાચો સાથી છે કે જે આપણને ઘેર અધારી રાતોમાં પ્રકાશ આપે છે. અધારમાં અજ્ઞાન કરે તે જ સાચો મિત્ર છે. સુયોગ સાથીની મિત્રતા સમીપી સરકૃતમાં એક ઠવિ સુદર મુક્તિ રજૂ કરે છે -

આરંભ શુભો સુચિષી ક્રમેણ સચ્ચી પુરા સુચિમતી ચ પચાત્
દિનસ્ય પૂર્વાર્ધ પરાર્ધ મિત્રા કાયેભ મેષી અલસજ્ઞાનામ્ ।

જુદ જનોની દેસ્તી પૂર્વ દિશાના સુખની ડાખ જેવી હોય છે. સરઆતમાં તે ખૂબ લાગી હોય છે અને ખીમે ખીમે ઘટતી જાય છે. પરંતુ સચ્ચીનો દેસ્તી એથી બિલ્કુલી હોય છે તે અપોરત તમકાની આશ સરઆતમાં ઝોલી જણાય છે. પણ ખીમે ખીમે વધતી જાય છે. બીજા ક્ષેત્રમાં તે કહે છે -

ઈશ્વારેઽપ્રાત્ કમણ્ પર્વણિ વધા દસવિશેષ
તદ્વત્ સરજન મેષી વિપરીણાં તુ વિપરીણા ।

સૌરની ઉપરના આકાશમાં મિદાસ ઝોલી હોય છે. પણ જેમ જેમ નીચે ચૂળ તરફ આવીએ તેમ તેમ મિદાસ વધતી જાય છે. એવી જ વાત સચ્ચીની મિત્રતા છે. ? સરઆતમાં કંઈક ફિફી દેખાય છે. પણ જેમ જેમ કિતરતા જઈએ તેમ તેમ પ્રીતિનું માધુર્ય એવું જણાય છે. કે જે પછી ઉઘવાનું મન થતું નથી અને એવા મિત્રા વિપ્રિતિયા અમાનક અધારમાં પણ ઉઘી જવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી તેઓ દરેક મુશીબત વખતે આપણી સાથે રહે છે.

સહયોગની આવનાનો જિઆમાં કોયો વિકાસ મિત્રતામાં દેખાય છે. સૌરના રક્ષણને માટે જન્ને દાઘ દમોશાં તેવાર રહે છે. કોઈ પણ જગ્યાએ પીઠ થતી હોય તો તરત / દાઘ ત્યાં પહોંચી જાય છે. જે તમરની સમ કંઈ કમ દેખાશે તો આખોની રક્ષા માટે જન્ને દાઘ આગળ આવી જશે. રામે સુમીર સાથે મિત્રતા આપી, સવ પ્રથમ તેમણે વાલીનો વધ કર્યો અને મિત્રનું દુખ દૂર કર્યું. તે માટે તમને કપડીનું વિશેષ મહત્ત્વ. પરંતુ મિત્રને માટે તે જુદું સદન કરવા તમાર દના બીજી બાજુ સુમીરે મિત્રની રક્ષા માટે પોતાની વાનરસેનાને શુદ્ધના મેદાનમાં ઉતારી, મિત્રને માટે સવ દુષ્ટા દસતા દસતા સદન કરવાની કળા જણવી જોઈએ. ખરી મિત્રતા તે પાણી અને કાંતવની છે. મિત્ર પર કપટ આપ્યું. પાણી સુકાઈ જાય તો કાંતવ

પણ પોતાનું અસ્તિત્વ મિટાવી દે છે ત્યારે તો તેનું મોં ફાટી જાય છે. પરંતુ જ્ઞાન આપીને મિત્રતાને નિલાવનાર મિત્રો બહુ ઓછા મળશે.

વિશાળ સમુદાયરૂપી માનવ ખજાનામાંથી મિત્રની પસંદગી કરવી તેથી વધુ કોઈ કિંમતી સગ્રહ જીજ્ઞાસુ નથી. આજનો માનવી પૈસાના સગ્રહની કલા જાણે છે. પુસ્તકોનો સગ્રહ પણ તે કરી શકે છે. પણ માનવનો સગ્રહ તે કરી શકતો નથી. અમેરિકાના એક પત્રકારે, શ્રી હેનરી ફોર્ડને, તેમના અતિમ દિવસોમાં એક પ્રશ્ન પૂછતા શ્રી હેનરી ફોર્ડ અમેરિકાની એક મોટી મોટર કંપની ફોર્ડ મોટર કંપનીના માલિક હતા. દુનિયાના પ્રજાપતિઓમાં તેમની ગણતરી થતી હતી. પત્રકારે તેમને કહ્યું—“આપને જીવનમાં સર્વ સુખ મળ્યા છે. આપની પાસે વિપુલ સંપત્તિ પણ છે. જડ સંપત્તિની સાથે, સજીવ સંપત્તિ—ખ્યાતિ પણ પુષ્કળ મળી છે. દીર્ઘ જીવનયાત્રામાં આપે મોટા ગૌરવપ્રદ કાર્યો કર્યા છે. આ બધી સફળતાઓની વચ્ચે એવી કોઈ ખામી છે કે જે આપના મનમાં ખટકતી હોય ?” શ્રી હેનરી ફોર્ડે કહ્યું, “મને સંપત્તિ અને સુયશ બધું તો પુષ્કળ મળ્યું છે, પરંતુ એક બહુ જ મોટી ચીજ હું મેળવી શક્યો નથી અને તે દુનિયાની, સૌથી વધુ કિંમતી ચીજ છે—“મિત્ર” જેનું મૂલ્ય હિરાથી પણ થઈ શકતું નથી. ધન અને ધનના નશાએ મને લોકોના દિલ સાથે મળવા નથી દીધો. જ્યારે મેં મળવા ટાંકિશ કરી ત્યારે ધનનો અહંકાર દિવાલ બની અમારી વચમાં ખાડો થઈ ગયો.”

“તે સમયે તો નહિ, પરંતુ આજ મારું હૃદય આ ખામીનો અનુભવ કરી રહ્યું છે કે જીવનમાં મિત્રનો અભાવ કેટલો મોટો અભાવ છે ! આજે મારી આખી સંપત્તિના ભોગે પણ મિત્ર મેળવવા મારો આત્મા તલસે છે. વાસ્તવમાં જીવનનો સાચો સાથી મિત્ર છે. જે કદાચ જીવનનો આ ઇતિહાસ ફરીથી રચવાનો પ્રકૃતિ તરફથી મને અવસર મળે, તો હું આ શોધ કરીશ.”

આવી જ કહાણી અમેરિકાના વિશ્વવિખ્યાત ધનકુબેર કાર્નેગીની છે. તે કહે છે—“મારી બધી જ સંપત્તિ લઈ લો અને તેના બદલામાં મને ફક્ત એક મિત્ર—સાચો મિત્ર આપો.”

આ છે મિત્રતાનું મૂલ્ય. પણ યાદ રાખજો કે ધન આપીને તમે મિત્ર મેળવી શકશો નહિ. મિત્ર તો તમે તમારી જાત અર્પણ કરીને જ મેળવી શકશો.

આપણે ધીર અધિકારમાં છોડી જતો રહે છે. આરે ચક્ર તે આપણો સાચો સાથી છે કે જે આપણને ધીર અધારી રાતોમાં પ્રકાશ આપે છે. અધિકારમાં અન્યાય કરે તે જ સાચો મિત્ર છે. સુખેય સાચીની મિત્રતા સાચી સરકૂતમાં એક કવિ સુદર યુક્તિ રજૂ કરે છે -

માર્ગમ ગુર્જો હયિષી કમેષ્ય કષ્ઠી પુરા જુષિમતી ચ પચાત્
દિમસ્ય પૂર્વાર્ષ પરાર્ષ મિથા હાયેષ મૈત્રી સહસજ્જનાનામ્ ।

કુટ જનોની દેસ્તી પૂવ દિશાના સુખની હાથા જેવી હેમ છે. સરખાતમાં તે ખૂબ સાચી હોય છે અને ધીમે ધીમે ઘટતી નય છે. પરંતુ સજ્જનોની દેસ્તી એવી ભલે હોય છે તે અપોસ્ત તડકાની તરફ સરખાતમાં એકી જણાય છે પણ ધીમે ધીમે વધતી નય છે. બીજા ત્રેણમાં તે કહે છે -

ईक्यारेउम्रात क्रमछ पर्यजि यथा रसविशेष
तद्वत् सगहन मैत्री विपरीतातां तु विपरीता ।

દેસ્તીના ઉપરના ભાગમાં મિદાસ એકી હોય છે પણ જેમ જેમ નીચે મૂળ તરફ આવીએ તેમ તેમ મિદાસ વધતી નય છે એવી જ વાત સજ્જન મિત્રની છે. જે સરખાતમાં કાંઈક હીકા દેખાય છે પણ જેમ જેમ ઉતરતા જઈએ તેમ તેમાં પ્રીતિનું માધુર્ય એવું જણાય છે કે ? ખરી છોડવાનું મન થતું નથી અને એવા મિત્ર વિપતિના કષ્ટાતક અધિકારમાં પણ છોડી જવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી તેઓ દરેક મુશીબત જનવે આપણી સાથે રહે છે.

સહચરની ભાવનાનો જિજ્ઞાસા એકો વિકાસ મિત્રતામાં દેખાય છે. સરીસા રક્ષણને માટે જ ને કાચ કમેશાં તૈયાર રહે છે. કાંઈ પણ જગાએ પીડા થતી હોય તો તરત જ કાચ ત્યાં પહોંચી નય છે. જે નજરની સામે કાંઈ કમ દેખાયે તો આંખોની રક્ષા માટે જ ને કાચ આગળ આવી જાય. શમે સુખેય સાથે મિત્રતા બાંધી, સર્વ પ્રકાર તેમણે વાસીનો વધ કર્યો અને મિત્રનું કુ ખ દર ક્યુ તે માટે તેમને કપડીનું શિસ્તુ મળ્યું. પરંતુ મિત્રને માટે તે ખુ સહન કરવા તૈયાર હતા. બીજા જાણુ સુખોવે મિત્રની રક્ષા માટે પોતાની વાનરસંવાને સુકના મેઘાનમાં ઉતારી, મિત્રને માટે સ્વ કુ ખ દસ્તા દસ્તા સહન કરવાનો કળા જણવો તેઈએ. ખરી મિત્રતા તે પછી અને કાલવતી છે. મિત્ર પર કષ્ટ જાણુ કષ્ટી સુકાઈ જયુ તો કાલવ

પણ પોતાનું અગ્નિત્વ મિટાવી દે છે ત્યારે તો તેનું મો કાટી જાય છે. પરંતુ જન આપીને મિત્રતાને નિભાવનાર મિત્રો બહુ ઓછા મળશે

વિશાળ સમુદાયરૂપી માનવ ખજાનામાંથી મિત્રની પસંદગી કરવી તેથી વધુ કોઈ કિમતી સગ્રહ બીજો નથી આજનો માનવી પૈસાના સગ્રહની કલા જાણે છે પુસ્તકોનો સગ્રહ પણ તે કરી શકે છે પણ માનવનો સગ્રહ તે કરી શકતો નથી અમેરિકાના એક પત્રકારે, શ્રી હેનરી ફોર્ડને, તેમના અતિમ દિવસોમાં એક પ્રશ્ન પૂછતા શ્રી હેનરી ફોર્ડ અમેરિકાની એક મોટી મોટર કંપની ફોર્ડ મોટર કંપનીના માલિક હતા દુનિયાના પુણ્યપતિઓમાં તેમની ગણતરી થતી હતી પત્રકારે તેમને કહ્યું—“આપને જીવનમાં સર્વ સુખ મળ્યા છે આપની પાસે વિપુલ સંપત્તિ પણ છે જડ સંપત્તિની સાથે, સજીવ સંપત્તિ—ખ્યાતિ પણ પુષ્કળ મળી છે દીર્ઘ જીવનયાત્રામાં આપે મોટા ગૌરવપ્રદ કાર્યો કર્યા છે આ બધી સફળતાઓની વચ્ચે એવી કોઈ ખામી છે કે જે આપના મનમાં ખટકતી હોય ?” શ્રી હેનરી ફોર્ડે કહ્યું, “મને સંપત્તિ અને સુયશ બધું તો પુષ્કળ મળ્યું છે, પરંતુ એક બહુ જ મોટી ચીજ હું મેળવી શક્યો નથી અને તે દુનિયાની, સૌથી વધુ કિમતી ચીજ છે—“મિત્ર” જેનું મૂલ્ય હીરાથી પણ થઈ શકતું નથી ધન અને ધનના નશાએ મને લોકોના દિલ સાથે મળવા નથી દીધો જ્યારે મેં મળવા ઇશિશ કરી ત્યારે ધનનો અહંકાર દિવાલ બની અમારી વચમાં ખાડો થઈ ગયો.”

“તે સમયે તો નહિ, પરંતુ આજ મારું હૃદય આ ખામીનો અનુભવ કરી રહ્યું છે કે જીવનમાં મિત્રનો અભાવ કેટલો મોટો અભાવ છે ! આજે મારી આખી સંપત્તિના ભોગે પણ મિત્ર મેળવવા મારો આત્મા તલસે છે. વાસ્તવમાં જીવનનો સાચો સાથી મિત્ર છે જો કદાચ જીવનનો આ ઇતિહાસ ફરીથી રચવાનો પ્રકૃતિ તરફથી મને અવસર મળે, તો હું આ શોધ કરીશ.”

આવી જ કહાણી અમેરિકાના વિશ્વવિખ્યાત ધનકુબેર કાર્નેગીની છે તે કહે છે—“મારી બધી જ સંપત્તિ લઈ લો અને તેના બદલામાં મને ફક્ત એક મિત્ર—સાચો મિત્ર આપો.”

આ છે મિત્રતાનું મૂલ્ય પણ યાદ રાખજો કે ધન આપીને તમે મિત્ર મેળવી શકશો નહિ મિત્ર તો તમે તમારી જાત અર્પણ કરીને જ મેળવી શકશો.

કરુણા ઉપદેશ નહિ પણ આચરણ માને છે કરુણાની વર્ણનાં એ બિદુઓ શુદ્ધ જીવનમાં લીલીવાડીની સૌરભ લાવે છે આવકનો દસ્તો મુલ્ય દલાળુપણનો છે દલાળુતા એ જીવનના આનંદનું ઝરણું છે. આરે નિર્દય હૃદય એ સુધી રેતી છે ત્યાં નેહ, સલામત્યુતિ, સરળતા અને તરલતાનો અભાવ છે જીવનનું માધુર્ય સદાશતામાં હેમું છે જે દિવસે પ્રાણીના હૃદયમાંથી દવા અને રોગની સરિતા મુકાર્ષ જશે તે દિવસે સસાર નકંસો બની જશે. જે દિવસે માતાના હૃદયમાંથી દવા પણ ખલાસ થઈ જશે તે દિવસે તેનાં નાનાં બળદની શી દાહન થશે ! માતાએ આપણી રક્ષા દવાથી કરી છે કે કૂતાથી ! એ તેના હૃદયમાં દવા ન હોત તો તે આપણે એવી રીતે નાશ કરી નાખત કે જેવી રીતે નામણ પોતાના છાનો અને કૂતરી પોતાનાં મધુમિત્રો કરે છે.

કૂતા જીવનનું કષક છે કરુણા જીવનનું માધુર્ય છે પહેલામાં વિદ્યેયની આશ છે બીજામાં સાતિનો સ્વર છે એકમાં જીવનનો અપકાર છે તો બીજામાં આત્મનો પ્રકાશ છે એટલા માટે વીતરાગ દેવે અનુકરણને આત્મિક મુશ્કેલીમાં મણી છે સમકલ્પનાં પંચ મિત્રોમાં અનુકરણ પણ એ છે કેટલાક ભેદો અનુકરણના પણ સાવચ અને નિર્વચ એવા ભેદ કરે છે પણ આ માત્ર દર્શનની શ્રાંતિ છે વાસ્તવિક રીતે અનુકરણના ભેદ સભચી જ સહન્ય નથી. કારણ કે અનુકરણમાં દીન, દુબળ પ્રત્યે દયાનું ઝરણું વહી રહ્યું છે પીડિતની પીડા દૂર કરવાની પ્રયત્ન કામના રહેલી છે અને દયા તથા અદિષ્ટા એ આત્માના મુલ્ય છે શુ આત્માના નિઃશ્વર્ય પણ ક્યારેય સાવચ દોઈ હો છે ! આ અનુકરણ એ જ ચારિત્ર્યની જાતની છે અનંત અનંત પ્રાણીઓ પ્રત્યે મનમાં આરે કરુણા તરત ધાવે છે ત્યારે તો આત્મા અવિરનિખજામાંથી વિરતીખજા તરફ ખજાઈ મારે છે.

ત્યારે ખજાતોના તલમાંથી કરુણાનો પ્રવા મુકાર્ષ જાય છે ત્યારે તે જ્યેષ્ઠ વિનાયક દીપક ને છે ૭ દીવામાંથી પોત છુટાઈ જાય છે તે દીવા દીપે ન તેનાં મારીનું મારિતુ મજાલ છે તેવી જ રીતે દવાદીન માનવ માણેના પિત્ર સરજો છે પંથિયને જોઈને તેનું હૃદય કરુણાથી બી નવું નથા.

૫૧ આનંદેશના આસાદ મામતી એક વાત છે એક દરિદ્ર મુજરને પાણી : ૧ દનો એ પણ એક અમાનુષિ દાય છે નિમગ્ન પાણીને તરવરતું પડવાના આવે છે તમના કરુણ મિત્રો નામરોતિને વીધી

છે, અને મનમાં અનાર્થ કર્મને માટે ક્ષુધતા છવાઈ જાય છે. ભારતની સરકાર પણ તેનો વિગેધ કૃતી નથી આમ તો અહિંસાની ખૂબ મોટી ધોપણાઓ કરવામાં આવે છે પ્લેટફોર્મ ઉપરથી અહિંસાના સૂત્રો પોકારવામાં આવે છે અને સારાંચે વિશ્વને અહિંસાનો સદેશો આપવામાં આવે છે, પણ અહિંસાનો સદેશો આપનાર ભાગ્યમાં હિંસામય કૂર-કૃત્યો છડેયોક થઈ રહ્યા છે સરકાર તો તેને પ્રોત્સાહન આપે છે મત્સ્યોદયોગની ખીલવણી એ તેનું પ્રતિક છે

સાભળવા પ્રમાણે, દિલ્હી, મુબઈ, કલકત્તા વગેરે મોટા શહેરોમાં ભારત સરકાર કરોડો રૂપિયાના ખર્ચે વિશાળ કતલખાના બાંધવાની છે. તેનો હેતુ એ છે કે વધારેમાં વધારે પશુઓ એકી સાથે સરળતાથી કાપી શકાય આ છે આપણી અહિંસક સરકારની અહિંસાને માર્ગે પ્રગતિ ! ભગવાન મહાવીર, ગૌતમ બુદ્ધ અને મહાત્મા ગાંધીના દેશમાં શું આવું જ બધું થવાનું છે ! એટલું તો અવશ્ય કહેવું પડશે કે અહિંસાના પોકારો પહેલાં કરતા કંઈક વધારે જોરથી થવા માડ્યા છે અહિંસાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલું જ ઘટતું જતું રહ્યું છે અને હિંસાનો દાવાનળ પ્રતિક્ષણે તેજ થતો રહે છે

—હા, તો તે સૂવર, હરિજનની રસીના બધનથી છૂટવા માટે વ્યાકુળતાથી લાગી રહ્યું હતું હરિજન પણ હેરાન થઈ ગયો હતો છેવટે મુશ્કેલીથી પકડમાં આવ્યું હરિજને તેને પકડી અને બાંધી દીધું તે વખતે ત્યાંથી બે મુસલમાનો પસાર થઈ રહ્યા હતા. તેમણે આ દૃશ્ય જોયું તેઓ સૂવરને ઉદ્દેશીને બોલ્યા—“આ બહુ બદમાશ છે તેને કેટલો હેરાન કર્યો ?” તમે જ વિચાર કરો કે બદમાશ કોણ છે ? બિચારું બધનથી જકડાયેલું સૂવર બદમાશ કે તેને પકડનાર કૂર-હૃદયી હરિજન ?

પણ હૃદયહીન વ્યક્તિના હૃદયમાં કરુણા ન્યારે વિદાય થઈ જાય છે ત્યારે તેને પીડિત કૂર જણાય છે અને પીડનાર શાત !

જો ખીજને પીડાતા જોઈને આપણું હૃદય દુઃખથી ભરાય નહિ, પણ, ખીજના દુઃખથી આપણને આનંદ આવે, હૃદયમાં ગલગલિયા થાય તો સમજી લેવું કે શેતાનિયત ગઈ નથી

ગધેડો કાઈને લાત મારીને માફી માગતો નથી તેવી જ રીતે જો આપણે પણ કાઈને દુઃખ દઈને તેની ક્ષમા ન ચાચીએ, અથવા દુઃખી

જેને કારણે બીજાના સુખની ખાતર આપણા સુખનો ભોગ આપવાની આપણે પ્રેરણા મળે છે તે કરુણા કહેવાય છે. બીજાના સુખે સુખી થવું એ ધૈર્ય છે અને બીજાના દુખે દુખી થવું તે કરુણા છે.

એક પ્રકાર પૂછી શકી તમે બીજાના દુખે દુખી થાઓ છો કે બીજાના સુખે દુખી થાઓ છો? બીજાના દુખને લીધે જો આપને પીડાનો અનુભવ થતો હોય તો સમજાવે કે તમારા હૃદયમાં માનવતાનો દીવડો અમઝી રહ્યો છે પરંતુ આજે બિચરી ગજા વધી રહી છે બાળકો માનવી બીજાના સુખથી દુખી થઈ રહ્યો છે બીજાના સુખ આનંદ અને ઉત્કૃષ્ટિને જોઈને હૃદયમાં આનંદ ન થતો હોય તો સમજાવે કે હૃદયમાં સંતૃપ્તિનિવૃત્તિ વાસ છે. આટલું બધું જાણે આજે જીવિત કામ કરી રહી છે મામતો કસાઈને લાગુ પડે છે. જ્યારે તેના ચરણ સૂમવામાં આવે છે ત્યારે જો મામતો કસાઈ સ્વધર્મ સારી ઝિંજીરો પહેામે તો કસાઈ જોડે દેવાળી નીકળે તેને માટે પ્રાર્થના કરાય છે કારણ કે કસાઈને સારી સ્થિતિમાં જોવા માટે આપણી આંખો તૈયાર નથી. આ ૮ વાત સમાજની છે કસાઈ નવા જુદામાં જુદા આવે અને નવી ૮ વાણીમાં નવી ૮ વાત કરે તો સમાજ નૂતન બદલીને રવર વધુ પસંદ કરે છે એટલે જુની સ્થાપિત ગાદીઓ પરતીકાઈ થઈ જાય તેમ પ્રજા જોડે છે તેવા મુનિને, દરેક પ્રકારે સાંજિત અને અપમાનિત કરવાની ચેષ્ટાઓ થાય છે મરીન સેપિનીના નવા અક્ષરો ઉપર આખા મોહા કસાડી જોડે છે અને પછી તે અદા અને આચારની કુદર્ષિ દર્શિને સમાજમાં નવી રાજની પ્રમે વિરોધનો વટોળ જગાવવા પ્રયત્ન કરે છે પરંતુ આ બધું શું છે? જરા જોડે બિચરીને જુઓ કે અદા અને આચારની રક્ષા કર્યાં અને જેવી તે કસાઈ રહી છે તેમાં કસાઈ અને અદાની જુઓ

પાડવાથી શ્રદ્ધાની રક્ષા કદી પણ થઈ નથી પણ આ બધું અન્વયથી માનવતાનું પ્રતિક છે

જ્યારે ખીજને કષ્ટ પડતું જોઈને આપણને પોતાને પીડાનો અનુભવ થવા માટે, ત્યારે જ સમજાવે કે આપણામાં માનવતા આવી છે કેમકે ખીજનું દુઃખ આપણું ત્યારે જ બને છે કે જ્યારે આપણામાં હૃદયની વિશાળતા હોય, વિચારોની પવિત્રતા હોય પવિત્ર હૃદયવાળી વ્યક્તિની વિચારધારા કેટલી ઉદાત્ત હોય છે તે માટે એક પક્તિમાં કવિ કહે છે કે —

દયામય એસી મતિ હો જાય .

અપના દુઃખકો સહલુ કિન્તુ, પર દુઃખ દેખા ન જાય

આ સતહૃદયનો સ્વર છે તે બોલે છે કે-પ્રભો ! એવું હૃદય હો કે મારા પોતાના દુઃખ તો હસતા હસતા સહન કરી લઉં, પરંતુ, ખીજનું દુઃખ જોઈને મારું હૃદય દ્રવે હૃદયની આવી વિશાળતા એ જ જીવનનો આદર્શ છે હવામાં ઊડીને મનુષ્ય પોતાને ખૂબ જોયો માનવા લાગ્યો છે એરોપ્લેન એ તેની સફળતાનું સીમાચિહ્ન સમજે છે પરંતુ હવામાં ઊડવું એમાં કાંઈ મોટો ચમત્કાર નથી, કારણ કે ગદી માખી પણ હવામાં ઉડી શકે છે પુલ વિના કે નાવ વિના નદી પાર કરવી એ પણ કાંઈ મોટી ચમત્કારની વાત નથી કુતરાઓ કાંઈ પણ જાતના સાધન વગર તે પાર કરી શકે છે જો માનવજીવનનો કાંઈ ચમત્કાર હોય, તો તે એ જ છે કે માનવ ખીજના દુઃખ જોઈને તેને નિવારવાનો પ્રયત્ન કરે દુઃખીને જોઈને આપણું હૃદય ખરેખર કરુણાથી ઊભરાઈ જાય અને તે કરુણા શબ્દમાં ઊતરી દુઃખી પ્રત્યે સહાનુભૂતિ પ્રદર્શિત કરે અને વર્તનમાં ઊતરી, આપણા હાથ તેની સેવા કરે તે સિવાય આપણે માત્ર સહાનુભૂતિના શુષ્ક ગીત ગાઈએ છીએ જેમાં આપણા હૃદયનો રસ નહિ હોય તેમાં ખીજ કેવી રીતે બીજાઈ શકશે ?

સેવા અને સહાનુભૂતિના ટનખા ઊપદેશ કરતા એક તોલા જેટલી સહાયતા કરવી એ શ્રેષ્ઠ છે પણ આજનો માનવી સેવાની વાતો કરે છે, સેવા નહિ મોટી વ્યાસપીઠ (Platform) ઉપરથી હજારો માનવીઓની વચમાં, કલાકો સુધી સેવા અને સહાનુભૂતિના ઉપદેશો અપાય છે, પણ જો એ મિનિટની પણ સેવા કરવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય, તો તે વક્તામહોદય ચાલતી પકડે છે આનો અર્થ તો એ થયો કે તેનો ઉપદેશ માત્ર ઉપદેશ દેવા પૂરતો જ હતો તે ફક્ત પરોપદેશે પાંડિત્યમ્ હતું તેમાં સ્વાર્થનું ના કાંઈ ભાવ નહોતો

કરુણા ઉપદેશ નહિ પણ આચરણ માત્રે છે કરુણાની વચોનાં એ બિંદુઓ શુદ્ધ જીવનમાં લીલીવાડીની સૌરભ લાવે છે આવકનો દસમો ગુણ દયાળુતાનો છે દયાળુતા એ જીવનના આનંદનું ઝરણુ છે ભ્યારે નિર્દય હૃદય એ સડી રેતી છે ભ્યાં રનેકે, સહાનુભૂતિ સરળતા અને તરલતાનો અભાવ છે જીવનનું માધુર્ય સહાયતામાં રહેલું છે જે દિવસે પ્રાણીના હૃદય માંથી દયા અને રનેકની સરિતા સુકાઈ જાય તે દિવસે સસાર નર્કસમ બની જાય જે દિવસે માનવના હૃદયમાંથી દયા પણ ખસાસ થઈ જાય તે દિવસે તેના નાનાં બળોની શી હાથત થાય ? માતાએ આપણી રક્ષા દયાથી કરી છે કે ક્રૂતાથી ? જો તેના હૃદયમાં દયા ન હોત તો તે આપણે જેવી રીતે નાશ કરી નાખત કે જેવી રીતે નાગણ પોતાના ઇમાનો અને કૃતરી પોતાનાં વશુસ્થિતિ કરે છે

ક્રૂતા જીવનનું કલક છે કરુણા જીવનનું માધુર્ય છે ખેલમાં વિદેશની આજ છે બીજામાં શાંતિનો સ્વર છે એકમાં જીવનનો અપકાર છે તો બીજામાં આત્માનો પ્રકાશ છે એટલા માટે વીતરાગ દેવે અનુકંપને આત્મિક ગુણમાં મણી છે સમ્યક્ત્વનાં પાંચ મિશ્રોમાં અનુકંપા પણ એક છે કેટલાક મોઢા અનુકંપના પણ સાવલ અને નિર્વલ એવા ભેદ કરે છે પણ આ માત્ર દશ નની શાંતિ છે વાસ્તવિક રીતે અનુકંપના ભેદ સભવી ન થઈ શકતા નથી કારણ કે અનુકંપમાં દીન, દુબળા પ્રત્યે દયાનું ઝરણુ વહી રહ્યું છે પીડિતની પીડા દૂર કરવાની પ્રયત્ન કામના રહેલી છે અને દયા તથા અહિંસા એ આત્માના ગુણ છે આ આત્માના નિજગુણ પણ અપાર સાવલ હોઈ શકે છે આ અનુકંપ એ જ ચારિત્રની જનની છે અનંત અનંત પ્રાણીઓ પ્રત્યે મનમાં ભ્યારે કરુણા જન્યુત થાય છે ત્યારે તો આત્મા અવિરતિપણ્યમાંથી વિરતીપણ્ય તરફ ખસ્યાં થઈ છે

ભ્યારે માનવીના હૃદયમાંથી કરુણાનો પ્રવાહ સુકાઈ જાય છે ત્યારે તે ભ્યોત વિનાના દીપક જેવો છે જે દીવામાંથી ભ્યોત છુટાઈ જાય છે તે દીવો દીવો ન રહેતાં માટીનું કાચું ગણાય છે તેવી જ રીતે દયાહીન માનવી માટીના પિંડ સરખો છે પીડિતને જોઈને તેનું હૃદય કરુણાથી બીજાનું નથી

પૂર્વ જ્ઞાનદેશના જામોદા જામની એક વાત છે એક હરિજન સૂર્યવરે પકડી રહ્યો હતો. એ પણ એક અમાનુષિ કાર્જ છે મિચારા પશુઓને નર્દનનાથી પકડવામાં આવે છે તેમના કરુણ ચિત્કારો નાગરિકોને વીધી

છે, અને મનમા અનાર્થ કર્મને માટે ક્ષુબ્ધતા છવાઈ જાય છે ભારતની સરકાર પણ તેનો વિગેધ કરતી નથી આમ તો અહિંસાની ખૂબ મોટી ધોષણાઓ કરવામા આવે છે 'લેટફોર્મ' ઉપરથી અહિંસાના સૂત્રો પોકારવામા આવે છે અને સાગરે વિશ્વને અહિંસાનો સદેશો આપવામા આવે છે, પણ અહિંસાનો સદેશો આપનાર ભારતમા હિંસામય કૂર-કૃત્યો છડેયોક થઈ ગયા છે સરકાર તો તેને ત્રોત્સાહન આપે છે મત્તગોઘોગની ખીલવણી એ તેનું પ્રતિક છે

સાલળવા પ્રમાણે, દિલ્હી, મુબઈ, કલકત્તા વગેરે મોટાં શહેરોમાં ભારત સરકાર કંગડો ડપિયાના ખર્ચે વિશાળ કતલખાના બાંધવાની છે. તેનો હેતુ એ છે કે વધારેમા વધારે પશુઓ એકી સાથે સળગતાથી કાપી શકાય આ છે આપણી અહિંસક સરકારની અહિંસાને માર્ગે પ્રગતિ ! ભગવાન મહાવીર, ગૌતમ બુદ્ધ અને મહાત્મા ગાંધીના દેશમા શું આવું જ બધું થવાનું છે ! એટલું તો અવશ્ય કહેવું પડશે કે અહિંસાના પોકારો પહેલા કરતા કંઈક વધારે નેરથી થવા માડ્યા છે અહિંસાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલું જ ઘટતું જતું રહ્યું છે અને હિંસાનો દાવાનળ પ્રતિક્ષણે તેજ થતો રહે છે

—હા, તો તે સૂવર, હરિજનની રમીના બધનથી છૂટવા માટે વ્યાકુળતાથી લાગી રહ્યું હતું હરિજન પણ હેરાન થઈ ગયો હતો છેવટે મુસ્લિમીથી પકડમા આવ્યું હરિજને તેને પકડી અને બાધી દીધું તે વખતે ત્યાંથી બે મુસલમાનો પસાર થઈ રહ્યા હતા. તેમણે આ દશ્ય જોયું તેઓ સૂવરને હૃદયેશીને બોલ્યા—“ આ બહુ બદમાશ છે તેને કેટલો હેરાન કર્યો ?” તમે જ વિચાર કરો કે બદમાશ કોણ છે ? બિચારું બધનથી જકડાયેલું સૂવર બદમાશ કે તેને પકડનાર કૂર-હૃદયી હરિજન ?

પણ હૃદયહીન વ્યક્તિના હૃદયમા કરુણા જ્યારે વિદાય થઈ જાય છે ત્યારે તેને પીડિત કૂર જણાય છે અને પીડનાર શાત !

જો બીજાને પીડાતા જોઈને આપણું હૃદય દુઃખથી ભરાય નહિ, પણ, બીજાના દુઃખથી આપણને આનંદ આવે, હૃદયમા ગલગલિયા થાય તો સમજી લેવું કે શેતાનિયત ગઈ નથી

ગધેડો કોઈને લાત મારીને માફી માગતો નથી તેવી જ રીતે જો આપણે પણ કોઈને દુઃખ દઈને તેની ક્ષમા ન માગીએ, અથવા દુઃખી

પ્રત્યે સમવેદનાના બે શબ્દો પણ જીભેથી ન ઉચ્ચારીએ તો સમજતું કે માનવતાની ભોંતિથી આપણું હૃદય ઝમઝમતું નથી દેખા, માનવતાને પારખવા માટેની સાચી કસોટી છે જો દેખા છે તો માનવતા છે જો હૃદયમાં દેખા છે તે જ જીવિત હૃદય છે હૃદય આમ તો એક માંસનો ટુકડો છે પણ આપણને જીવતા રાખવા માટે પ્રત્યેક ક્ષણે તે રક્તને પરિશ્રમણ કરાવે છે તે રક્તનું જ નહિ, પણ આખા શરીરનું કેન્દ્ર છે તે બોલીને ગતિ આપે છે તેને શુદ્ધ બનાવે છે એ રક્તમાં જો કરણાના બે બિન્દુઓ બાજે તો તે સજીવ બની જાય છે કરુણા વિના એ માંસના ટુકડાની કાંઈ કિંમત નથી.

એક કવિ કહે છે

દયા હીમ શાયરિયા હોરા જનમ ગર્વાંધ,
 કિ પરથરસે વિલકો કર્યો ન ફુલ બનાવ,
 કોમલતાકા માથ ન મનમેં,
 ફિર કયા સુંદરતા તનમે લીવન રિપ વરસાવ.

દેખા વિના જીવન એ ઊજાડ આમ છે દૂષ છે પણ તે એવું કે જેમાંથી સુગંધ મરી પરવારી હોય. દેખાના અભાવમાં જીવન સૂકું રેતીના રણ જેવું છે હૃદયમાં જો નાનું સરખું દેખાતું ઝરણું ફેરે છે તો આખું જીવન ખીંથી જોડે છે તેનામાં માનવતાની હરિયાળી કુળે જવાઈ જાય છે.

વૈદિક ઇતિહાસમાં એક નાનું શ્લોક છે જ્યારે વિશ્વકર્માએ સર્વ સૃષ્ટિનું નિર્માણ કર્યું અને પોતાની બનાવેલી સુંદર સૃષ્ટિ ઉપર એકવાર નજર ફેરવી તો તે પોતાની કળા ઉપર વારી ગયા. પણ એક વિચાર તેમના મનમાં આવ્યો કે આ સૃષ્ટિને ઉપભોગ કરનાર તો કોઈ છે નહિ, ખરી તેનો આનંદ કોણ માણશે? ત્યારે વિશ્વના સર્વશક્તિમાન માનવીનું નિર્માણ કરવાનો સંકલ્પ કર્યો.

આ શુભ સંકલ્પની જાણ જ્યારે સત્યને ઘડી ત્યારે તે વિશ્વકર્મા પાસે આવ્યું અને બોલ્યું ભગવન! આવી શૂલ ન કરશો. એ પ્રાણી દલ અને બેઠમિની ફેલાવીને અસત્યને જન્મ આપશે અને આપની શુભ સૃષ્ટિને અશુભ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરશે. ન્યાયને પણ ખબર પડી. તેણે કહ્યું— ભગવન! માનવ નામનું પ્રાણી કેવળ સ્વાર્થી જ બનશે. જ્યારે તેનો સ્વાર્થ જોખમીયો નહીં ત્યારે તે પોતાના માતા પિતા ભાઈ સુદનિ મારી નાખશે. સૃષ્ટિએ જ્યારે વિશ્વકર્માના માનવની રચના કરવાના નિશ્ચયની વાત જાણી ત્યારે તેણે કહ્યું— હે નાથ! માનવી સત્ય અને ન્યાય એ બંનેની

પાછળ તો લઈ લઈને પડવાનો એ બે ગયા તો પછી હું ક્યા રહીશ ? આખી સૃષ્ટિમા એ પ્રાણી સહારતુ સાધન બનશે ત્યારપછી, વિશ્વકર્માની સૌથી નાની પુત્રી દયા આવી. તેણે કહ્યું “ પિતાજી ! એ પ્રાણીનું તમે જરૂર નિર્માણ કરો. જે આપના બધા દૂતો સુધારવામા નિષ્ફળ નિવડશે તો હું તેને સુધારવા પ્રયત્ન કરીશ ” પછી, દયાના અનુરોધથી, વિશ્વકર્માએ માનવીની રચના કરી

ખરેખર, દયાનો નજીવો, સાધારણ સ્પર્શ પણ હૃદયને કોમળ અને મધુર બનાવી દે છે એટલા માટે તો આગમમા અનુક્ર પાને સ્થાન છે. એ અનુક્ર પા જ પશુને માનવી અને માનવીને દેવ બનાવી શકે છે.

સાતા સૂત્રમા જુઓ પહેલા અધ્યયનમા જ કરુણાની વાત સળગાવી છે મગધ સમ્રાટ શ્રેણિકના પુત્ર રાજકુમાર મેઘ, ભગવાન મહાવીરની અમૃત-વાણીનું પાન કરી, રાજભવનની જીવિત લક્ષ્મીનો ત્યાગ કરી, મુનિ બને છે પહેલી રાત્રે, જ્યારે દીક્ષા મહોત્સવની શરણાર્થિઓના સૂર હજી કાનમાં ગુંજી રહ્યા હતા, ત્યારે સુકુમાર મેઘમુનિને આખી રાત ઉઘ ન આવી ક્યા ફૂલોની સુકોમળ શૈયા અને ક્યા જમીન પર એક વસ્ત્રનું બિછાતું ! આ શૈયા અને મુનિઓના સ્વાધ્યાય તથા મુનિઓની થતી અવરજવર એ બંનેએ મળીને નવદીક્ષિત મુનિના મહેલની યાદ તાજી કરાવી તેના મનમા થયું કે હું કેવો ભોળવાઈ ગયો ! રાજમહેલનો સ્વર્ગીય વૈભવ છોડીને અહીં આવી ફસાયો ! કેટલી મોટી ભૂલ કરી ?

તેની મમતાજી માતાએ કેટલોય સમજાવ્યો હતો પણ દીક્ષાની પણ એક ધૂન હતી છેવટે તેણે વિચાર કરતા કરતા નિશ્ચય કર્યો કે સવારમા ભગવાન મહાવીર પાસે ઉઠતાવેત જવું અને સયમના બધા સાધનો તેમને સોંપી દઈ, ઘેર ચાલ્યા જવું અને કહી દેવું કે સાધનાનો ભાર આ કોમળ શરીર સહન કરી શકતું નથી

અને આમ રાજભવનોના સ્વપ્ના સેવતા, મેઘકુમાર સવાર પડવાની રાહ જોતા હતા સવાર પડ્યું સૂર્યના પ્રથમ કિરણો દેખાતા જ તે ભગવાન મહાવીર પાસે પહોંચ્યા વદન કર્યો ત્યારે ભગવાન મહાવીરે કહ્યું—“ મુનિ મેઘ ! રાત્રીના મુનિઓના સ્વાધ્યાય અને અવરજવરથી તમે વિચલિત થઈ ગયા ! ભૂમિની શૈયાએ તમને મહેલોની સુકોમળ શૈયાની યાદ દેવરાવી ! અને તમે મનમા સવારે મારી આસા લઈ, મહેલમા જવાનો નિશ્ચય કર્યો. પણ મેઘ ! જરા તમે તમારી પાછલી વાતોનું સ્મરણ કરો જ્યારે તમે

વિશાળકક્ષ દ્વારીનો દેહ પારખુ ક્યો હતો તમે એક દ્વારીના ટોળના આગેવાન હતા તમે તમારા પરિવાર માટે વનમાં એક વિશાળ મડપ બનાવ્યો હતો. એક વખત વનમાં પ્રચંદ દાવાનળ લાગ્યો અને તમે એ મડપમાં તમારા ટોળા સાથે સવના આબુની રક્ષા માટે પહોંચ્યા.

જેમ જેમ આગ વધતી ગઈ તેમ તેમ વનનો એક એક ખૂણો તેમાં સપડાતો જતો હતો. પ્રચંદ પરનને લીધે આગ વધતી જતી હતી ત્યારે વનનાં બીજા પ્રાણીઓ પણ આત્મચરક્ષા માટે તમારા તે મડપમાં આબા અને તમે પ્રેમથી સર્વને જગા આપી. આ આગને લીધે જ મજલ વેર પણ ભૂધાઈ ગયાં સિદ્ધ અને બકરી પણ તમારા મડપમાં એકબીજાની નજીક થઈ હતાં ખરેખર કુખની સમાન અવસ્થા આત્મીયતાને ત્યાં બનાવે છે જેથી રીતે અધારમાં દરેક નાની મોટી વસ્તુ પોતાનો ભેદભાવ બૂલી એક સરખી બની જાય છે તેથી જ રીતે કુખના અધિકારમાં પ્રાણીઓ પોતાનાં વેર બૂલી જાય છે.

તમારા મડપમાં વનનાં બધાં પ્રાણીઓ મહેમાન બન્યાં હતાં. તે વખતે એક નાનું સસસુ ત્યાં આવ્યું પરંતુ આખોય મડપ બધાં પશુઓથી ચિકાર કરાઈ ગયેનો હતો. આ નાના સરખા સસસા માટે પણ તેમાં જગા રહી ન હતી. તે વખતે તમારા શરીરે અજવાળ આવવાથી તમે એક પગ ઊંચો કર્યો. તે વખતે સસસાએ ત્યાં જગા આપી જોઈ અને ત્યાં આવી બેસી ગયું તમે જોશું કે પગ નીચે મૂકવાની જગા નહોતી. અને મેથકુખમાં એ વખતે મજેન્દ્રકપ તમે વિચાર કર્યો કે આ નાનું પ્રાણી મારા સરસુમાં આવ્યું છે જો મારો પગ કુ નીચે મૂકીશ તો એક ક્ષણ માત્રમાં તેના પ્રાણ નીકળી જશે. તમારું મન કડુણથી કરાઈ ગયું તમે તમારો પગ જમીન પર ન મૂકતાં બહાર રાખ્યો. તે વખતે તમારા હૃદયની કડુણાને કારણે તમે મનુષ્ય ગણા બાંધ્યું.

આગમ આ વાતની સાક્ષી આપે છે

સપ્તમ ક્રમ મેઘા સાપ વાળાણુકપિયાપ, મૂયાણુ કપિયાપ.
સીવાણુકપિયાપ સત્તાણુ કપિયાપ. સસાર પરીસિકપ માણુસ્તા કપિયાપે

—ગાંધી ધર્મ કથાંત સુત બ. ૧

મદાદમણુ ભગવાન મદાવીર બોલ્યા—પ્રાણુ શૂત જીવ અરે સત્તની આ અનુકાપાથી જ તમે સસારને સીનિત કર્યો અને મનુષ્યનુ આનુષ્ય બાંધ્યું તજુ વિજ્ઞ વીત્તા દાવાનળ સાંન થયો પશુપક્ષીઓ પોતપોતાને

સ્થાનકે પહોંચ્યા ગળેન્દ્રરૂપ તમે જગા ખાલી જોઈ જમીન પર પગ મૂકવા માડ્યો પણ ત્રણ દિવસથી અદ્ધર રહેવાને લીધે પગમા ખાલી ચઢી ગઈ હતી ચોથે દિવસે પગ જમીન પર મૂકવા જતા આખું શરીર જમીન પર પડી ગયું અને પ્રાણ નીકળી ગયા આ હાથીના જીવે રાજ્ય શ્રેણિકના મહેલમા રાજકુમાર તરીકે જન્મ લીધો

પૂર્વજન્મની આ વાત સાબળતા મેઘકુમારની વિચારધારાએ નવો વળાંક લીધો તે સયમમા સ્થિર થયા, અને ગમે તેવા કળોનો સામનો કરવા માટે તે તૈયાર થયા

આ કરુણાનો સ્પર્શ પશુમાથી માનવ અને માનવમાથી દેવ બનાવે છે એટલે એક વિચારક કહે છે-૩૫ શું જીવો છો ? ગુણ જીવો કુળમા શું જોવાનું છે ? શીલને જીવો અધ્યયન જોવા કરતા પ્રતિમાનો ચમત્કાર જોવો જોઈએ ભાષણમા શું જોવું ? આચરણ જોવું જોઈએ તપ જોવા કરતા સહનશીલતા જીવો ધર્મમા દયા જીવો કેમકે, ૩૫ અને કુળ તો ખાણ આખોને માટે છે, જ્યારે ગુણ અને શીલ તો આતરિક સૌન્દર્ય છે અધ્યયન અને ભાષણ માનવીનું મૂલ્યાકન કરવાના સાધન ગણાય છે, પણ તેમા કોઈકે વખત ભૂલ થવાનો સભવ છે વિશાળ અધ્યયન કગનાર અને લાખા ભાષણો કરનારના અંતર જીવો તો કેટલી વખત તદ્દન ખાલી જ હોય છે

એટલે, જીવનનું મૂલ્યાકન અધ્યયન અને ભાષણથી નહિ, પ્રતિભા અને આચરણથી કરો તપથી દેહ દુર્બળ બની શકે છે પણ આપણે દેહને નહિ, વાસનાને દુર્બળ બનાવવી છે શરીર તો અનેકવાર જન્મ્યું છે, અનેકવાર મર્યું છે પણ આપણે તો મનને મારવું છે જે તપની સાથે સહનશીલતા આપી તો સમજે કે હીરો મોનાની વીટીમા જડાઈ ગયો તમે ધર્મની તુલના માત્ર ક્રિયાક્રિયાથી ન કરો તમે એ જીવો કે તમારા હૃદયમા દયા અને કરુણાની લાગણીઓ છે કે નહિ જે તે ન હોય તો ધાર્મિક ક્રિયાઓ પૂરી રેતી જેવી છે માત્ર કરુણા જ એ સૂકી રેતીને ગ્નિગંધતા અપી ગંદે છે

પ્રેમની આ ત્રણ ધારાઓ સંલેપમા આપની સમક્ષ રજૂ કરી ગયો છું ભક્તિ, મૈત્રી અને કરુણાની ત્રિવેણી, આપના ઉરમા સદૈવ વહેતો ગહે અને જનગણમનના તાપને ધોતી રહે એ જ ડલ્યાણની ડામના છે

મનની કામજતા જીવનની મિદ્યલ છે. મનની મિદ્યલ જ્યારે વાસ્તીમાં જતારે છે ત્યારે તે વિનમ્રતા કહેવાય છે. હૃદયની કામજતા જ્યારે હૃદયમાં આવે છે ત્યારે જીવનમાં વિનમ્ર પ્રવેશ કરે છે અને ત્યારે જ જીવનની પ્રત્યેક ક્રિયાઓમાં તે સાક્ષર થાય છે. આકાશ દેવતાને શેતાન બનાવે છે ત્યારે વિનમ્રતા શેતાનને દેવ બનાવે છે. વિનમ્રતા એ દેવતાઈ પામી છે. જે જીવનને બેઝે સર્વ જાય છે.

જીવનનો કાર્ષિક એવો મિશ્ર છે કે માનવી નમીને જ જાગળ વધી શકે છે. જે ધડો પાણીમાં નમે છે તેજ જરાય છે. હૃદયમાં ધડો નાખીએ અને જોઈએ તો જણાશે કે ધડો પોતે પાણીમાં છે તેની ચારે બાજુએ પાણી છે. પરંતુ તે તે જાણી જ દોષ છે. તેમાં એક રીધું પણ પાણી જરાયું નથી. જ્યારે તે એક બાજુ નમે છે ત્યારે જ તેમાં પાણી જરાય છે. તેવી રીતે જો જીવનના ધડને જળથી જરાયો દોષ તો નમવું પડશે. જો નમન કરતાં ન થીજ્યા તો પછી કામે જાપ કાર્ષિક પણ સતની પાસે જાએ. કાર્ષિક વિદ્યાની પાસે કામે જાએ. કાર્ષિક દરનસાજના ઓરિસર કે ઈતિહાસ ભૂજાળ કે સાયન્સના નિષ્ણાત દોષ તેની પાસે જઈ જાપ જાપની જાતને વિદ્યાનના મહા સાગરમાં જોઈ શકેશો. પરંતુ હૃદયમાં વિનમ્રતા નહિ તો તેની પાસેથી જાનનો પૂર્ણ પ્રકાશ પ્રાપ્ત નહિ થાય.

વિનમ્રતાના જાણવમાં વિશેષતઃ પણ વધારી સામે પોતાનું દિલ નથી જોઈ શકતા. કારણ કે સિખની ઝેરસિસ્ત અને ઉદ્ધૃતતા તેના મનમાં ખિન્નતા પેદા કરે છે અને જા ખિન્નતા હૃદયના પુષ્ટતા દરવાજાને બંધ કરી દે છે.

આજના વિદ્યાર્થીયમાં જાનનું બેઝુ જોવામાં આવતું નથી. તેમજ

ક્ષેત્ર વિસ્તૃત છે, પુસ્તકો પુષ્કળ છે, કાલેજો વિશાળ છે, વ્યવસ્થા સુદર છે, છતાં વિદ્યાર્થીની જ્ઞાનની ઝોળી ખાલી છે ન્યારે કાઈ ગહન પ્રશ્ન થાય છે ત્યારે તે દિવાલ તરફ આખો કરી બેસી જાય છે તેનામાં સત્યને સ્પર્શવાનું સાહેસ પણ જણાતું નથી કેમ ? આ બધાનો વિચાર કરશો તો જણાશે કે વિદ્યાર્થીવર્ગમાં એવી કાઈક ત્રુટિ છે જે તેને જ્ઞાનના ઊડાણમાં પહોંચવા દેતી નથી જ્ઞાનની ધારા વહે છે તે ઉપર ઉપરથી વહી જાય છે, પરંતુ અદર પ્રવેશ કરી જીવનને ભીજવી શકતી નથી, કારણ કે આજના વિદ્યાર્થી -જીવનમાં વિનમ્રતાની માટીની કમી છે માટીને સ્થાને પથ્થર જડાયેલ છે પથ્થરમાં ચમક છે, ચળકાટ છે અને હજી વધુ ચમક લાવી પણ શકાય તેમ છે પણ પથ્થરમાં પલળવાની શક્તિ નથી એ શક્તિ તો માટીમાં જ છે કે જે એક એક કણને ભીજવી, નરમ બનાવી તેમાંથી અકુરો ફેડી શકે છે. આ માટીમાં જ એ શક્તિ છે કે એકમાથી હજાર ખીજ ઊગી શકે છે પથ્થર પર પડેલા અનાજના દાણા નાશ જ પામે છે પથ્થર અને માટી બન્ને અનાજના દાણાઓનું અસ્તિત્વ મિટાવી દે છે, પણ પથ્થરથી કાઈ નવું સર્જન થતું નથી, ન્યારે માટીનો પ્રત્યેક કણ ખીજના એક એક અણુમાં નવચેતના લાવે છે અને એકમાથી અનેક કણો સર્જાય છે આમ માટીના સંયોગે એકતા હજારો થાય છે, ન્યારે પથ્થર કોરો ને કોરો જ રહી જાય છે

માટે હૃદયને પથ્થર જેવું કઠોર નહિ, પણ માટી જેવું કામળ બનાવો તો જ તેમાં જ્ઞાનના અકુરો ફૂટી શકશે એટલે જ તત્ત્વવેત્તાઓ કહ્યું છે કે જો ગુરુની પાસે ખાલી જશો તો ગુરુને પણ ખાલી કરીને આવશો જો મન-રૂપી ઘટ પહેલેથી જ અહંકાર, મદ અને મત્સરની વિકૃતિઓથી ભરેલો હશે તો તેમાં જ્ઞાનનું અમૃત ક્યાથી ભરાશે ? જો કદાચ પરાણે તેમાં અમૃત રેડવાનો પ્રયત્ન કરશો તો, અમૃત ઉપરથી ઢોળાઈ ચાલ્યું જશે અને જ્ઞાનનો સ્પર્શ થવાથી અહંકાર ખીલી બેઠશે અહંકાર ઉપર જ્ઞાનની પાખડી બેસશે જે ભયર નીવડશે પછી એવો પડિત 'અધૂરો ઘડો છલકાય'ની કહેવત સાચી પાડશે

જીવનનો કુલ જો જ્ઞાનના અમૃતથી ભરવો હોય તો પહેલાં તેમાંથી અહંતા વિપત્તે કાઢી નાખવું જોઈએ તે સિવાય તે જ્ઞાનને પણ વિપમય બનાવી દેશે ઝેરનું એક ટીપુ વાસણમાં ભરેલા દૂધને ઝેર બનાવી દે છે, તો તે પણ ઝેર જ બની જાય

ન્યા સુધી સોનું નરમ ન થાય ત્યાં સુધી તેના ઘાટ ઘડી શકાતા

નથી. તેવી રીતે જ્ઞાનના ઘાટ ધડવા માટે હૃદયથી સુવર્ણને નરમ બનાવવું જોઈએ. આથી જ જીવન અને જન્મતના ચાતા લગવાન મહાવીર પાવાપુરોમાં અતિમ પ્રવચનનો આગ્રહ કરતાં સર્વ પ્રથમ વિનય ધર્મને જ રચાત આપ્યું છે. હરુણવતાર મહાત્મા શુધ્ધિ આપેલ ઉપદેશોને તેમની પાછળ સિધ્ધિએ વિનય પિટક ને નામે સંગૃહિત કર્યા છે.

પાશ્ચાત્ય જન્મતના વિદ્વાન હેનરી કહે છે કે જો આપણે સ્વર્ગમાં જવું હોય તો નમ્ર પડી કારણ કે સ્વર્ગની છત તે કાચી છે. પણ દરવાજો નાનો છે. માટે આપણે નમ્ર પડી લગવાનના સમવસરણમાં ઢોળાતાં આમરો પણ આપણને એ જ સંદેશ આપે છે કે જામે નીચે ઝૂકીને કાચે ચડીએ છીએ.

નમ્ર એ જરૂરી છે. પરંતુ કેવળ શરીરથી નમ્ર તો વિનય નથી. હાથકાનો માળે તો ધણીયે વાર ઝૂકે છે. આપણે આપણા સ્વાર્થ માટે ચાત દિવસ ઝૂકીએ છીએ. આવા ઝૂકવાનો કોઈ અથ નથી. એમ તો હસરત કરી વખતે આપુ શરીર વળે છે. નમે છે પણ હસરતનું નમન વહન નહિ કહેવાય. કેમકે રાજા કોઈ કલાક હસરત કરી પસીના ઉતારનાર ધુવક પિતાને સમાન આપણ ખુરશીમાંથી બેઠે. પણ ચવાની તરફી સેતો નથી. ગુસ્સા ચરણે પાશમાં તે શરમ અનુભવે છે. ખરી વાત એ છે કે વિનયમાં મન નમ્ર પડે જોઈએ. તનની સાથે મન નમે ત્યારે જ વિનયની મધુરતા મળે શકે છે.

મનને નમ્રાવવાની પદેલી શરત છે આકારનું ગળી જવું. જ્યાં સુધી મનનું આકાર ગળતું નથી ત્યાં સુધી ગુણીજનોના ગુણો જોઈને મનન કરવાની કારના થતી નથી. મનના આકારનો ત્યાગ કરવા માટે આપણે આપણો જાતને નાની માનીએ. મનની લઘુતા શરતની સરળતાની નિશાની છે. જ્યાં લઘુતા છે ત્યાં ભેદભિન્નતા પણ છે.

આખાતમોગી કવિશ્રી આનંદપ્રસાદ એક પદમાં લઘુતાના માધુર્યનું વર્ણન કરે છે.

લઘુતા મેરે મન આની લઈ ગુરુજમ જ્ઞાન નિશાની.
સિદ્ધરાજ ધામને જલે સખિયાં દિલમિલિ લાડ લાયવે.
બોલે હોય તો નન ન પાવે જો જલે તો સિંધ ઢાવે.

આખાતમિક મોગીસત લઘુતાનું આધિક મિત્ર પ્રસૂત કરે છે. લઘુતા દેહી મોલક છે. નાનું બાળક દરેકને પ્રિય હોય છે. સરુનું બાળક હોય

તો પણ તેને જોળામા લેવાનું દિલ થાય છે માણસની વાત તો હીક પણ કૂતરીના પણ નાના ગલુડિયા પ્રિય લાગે છે નાના છોકરાઓ તેમને ઉપાડીને ફેરે છે નાના બાળકો રાજના મહેલમા ઘૂસી જાય તો પણ તેમને કાઈ રોકી શકતું નથી રોકવાની વાત તો શી પણ રાણી-મહારાણી પણ તેમને જોળામા બેસાડી દે છે તેનું પણ વાતસલ્ય જાગી જાઉં છે પ્રેમથી તેને ખવડાવશે, પીવડાવશે, તેનું મન રંજન કરશે અને વાતસલ્ય-રસમા પોતાની બધીયે ચિંતાઓ થોડા વખત માટે ભૂલી જશે

વર્ષો વીસા પછી બાળકમાથી કિશોર અને કિશોરમાથી તરુણ બન્યો. હવે જો એ યુવક કદાચ રાજમહેલમા જવા માગે તો તેને કાણ જવા દેશે ? કદાચ દુર્વાસના સાથે તેણે બળપૂર્વક પ્રવેશ પણ કર્યો તો તેની સલામતી પણ જોખમમા આવી પડશે અને જીવતો બહાર નીકળી શકશે કે કેમ તે પણ એક પ્રશ્ન રહેશે

જેના જીવનમા, જેટલે અંશે લઘુતા હોય તેટલે જ અંશે દુનિયા તેને ખૂબે છે અસત્યનો સામનો પણ તે જ કરી શકે છે અથવા વિશ્વાસોમા ભટકતી જનતાને તે પ્રકાશ પણ આપે છે અને ખોટી પરપરાઓને વળગી રહેતી દુનિયાને તે લપડાક પણ લગાવે છે, છતાં જનતા તેની વાતને પ્રેમપૂર્વક સાંભળે છે સત્ય વાત એ છે કે દુનિયાની સામે જિભા રહેવાની શક્તિ નમ્રતામા જ છે

લગવાન મહાવીર, ઇસુ ખ્રિસ્ત, મહાત્મા ગાંધી, ભક્ત પ્રહલ્લાદ, શ્રીકૃષ્ણ વગેરે મહાપુરુષો દુનિયાની સામે થઈ રહ્યા હતા કારણ કે તેઓ નમ્રતાના સાક્ષાત અવતાર હતા જનપ્રવાહની સામે થવાની શક્તિ તેમણે નમ્રતામાથી જ મેળવી હતી જગતની સામે સફળતાપૂર્વક એકલા જિભા રહેવાની શક્તિ નમ્રતા વિના અસંભવિત છે

નમ્રતાના ત્રણ લક્ષણો છે —

- ૧ કડવા પ્રશ્નનો મીઠો ઉત્તર આપવો
- ૨ ક્રોધના ભડકા વખતે ચુપ રહેવું
- ૩ અપગ્રાહીને દડ દેતી વખતે પણ ચિત્તને કામળ રાખવું

કડવી વાતનો કડવો ઉત્તર તો પશુઓ પણ વાળે છે જો કદાચ તમે આવેશમા આવી જઈ તેને તિરસ્કારો છો તો તે પણ ગરમ થઈ જાય છે પણ માનવ ! તું પશુઓ કરતા બિચર સ્થાને છે પશુઓ નીચું મો રાખી

નથી. તેવી રીતે જ્ઞાનના ઘાટ ધડવા માટે હૃદયરથી સુવર્ણને નરમ બનાવવું જોઈએ. આથી જ જીવન અને જન્મતના ચાતા ભગવાન મહાવીરે પાવાપુરીમાં અતિમ પ્રવચનનો ધારણ કરતાં સર્વ પ્રથમ વિનય ધર્મને જ સ્થાન આપ્યું છે. કુણાવતાર મહાત્મા યુધ્ધિ આપેલ ઉપદેશોને તેમની પછેના સિદ્ધિઓ વિનય પિટક ને નામે સંગૃહિત કર્યા છે.

પાશ્ચાત્ય જન્મતના વિજ્ઞાન હેનરી કહે છે કે જો આપણે સ્વર્ગમાં જવું હોય તો નમ્ર પડી. કારણ કે સ્વર્ગની છત તે કીચી છે. પણ દરવાજો નાનો છે. માટે આપણે નમ્ર પડી. ભગવાનના સમવસરણમાં દેખાવાં જામશે. પણ આપણને એ જ સંદેશ આપે છે કે અમે નીચે મૂકીને કીચે ચડીએ છીએ.

નમ્ર એ જરૂરી છે. પરંતુ કેવળ સ્તરીથી નમ્ર તો વિનય નથી. હાડકાંની માથે તો થણીયે વાર મૂકે છે. આપણે આપણા સ્વાર્થ માટે ચત દિવસ મૂકીએ છીએ. આવા મૂકવાનો ઠોઠ અર્થ નથી. એમ તો કસરત કરી વખતે આપુ સરીર વળે છે. નમે છે પણ કસરતનું નમન વલન તદિ કહેવાય. કેમકે રોજ દોઢ કલાક કસરત કરી પસીના ઉતારનાર સુવક પિતાન સ માન આપવા પુરછીમાંથી બેઠો પણ સવાની તસ્લી સેતો નથી. ગુરુના ચરણે પડ્યામાં તે શરમ જનુભવે છે. ખરી વાત એ છે કે વિનયમા મન નમ્ર પડે. જોઈએ. તનની સાથે મન નમે ત્યારે જ વિનયની મધુરતા મળી શકે છે.

મનને નમ્રાવચની પહેલી શરત છે અદકાગનુ મળી જવું. ત્યાં સુધી મનનુ અદક જળનુ નથી ત્યાં સુધી મુશી મુશીજન્યોના ગુણો જોઈને મનન કરવાની ભાવના થતી નથી. મનના અદકારનો નાશ કરવા માટે આપણે આપણી જાતને નાની મનીએ. મનની સખુતા જીવનની સરળતાની નિશાની છે. ત્યાં સખુતા છે ત્યાં લોકપ્રિયતા પણ છે.

આપણ મનોમી કરિથી અનદમનજ એક પદમાં સખુતાના માધુર્યન વર્ણન કરે છે.

મનુના મરે મન આની લઈ મુરખમ જ્ઞાન નિશાની
તનુગા ધામને જાવે સખિયા દિલમિત સાક લાયવે
બેડે દેવ તો તન ન આવે તે જાવે તો યિત કરાવે.

આખ્યાયિક મોગીસત સખુતાનુ માર્ગિક ચિત્ર પ્રસ્તુત કરે છે. સખુતા પેટી મારક હો તનુ જગત દરેકને દિવ દેવ હ સતુનુ જળક ઉપ

શુરુ આવ્યા છતાં જિભો પણ થતો નથી ! આવી ભાવના હોય, અથવા મોટાનું જેટલું વધારે સન્માન કરીશું તેટલા તે વધારે પ્રસન્ન થશે અને ખીજા જોનારા પણ મારી નમ્રતાને વખાણશે, આવી બંને ભાવનાઓથી કરવામાં આવતો વિનય તે લોકોપચાર વિનય છે

૨. ભય વિનય : અપરાધી, ન્યાયાધીશનો ખૂબ જ વિનય કરે છે. તે જાણે છે કે જો તેમનું સન્માન નહિ કરું અને તે નારાજ થશે તો સજા વધારે કરશે વિદ્યાર્થીના હાથે ભૂલ થઈ જવાથી તે પણ ક્યારેક ક્યારેક શિક્ષકનું ખૂબ સન્માન કરે છે આ ગીતે શિક્ષકને સતોષીને, ઓછી સજા પ્રાપ્ત કરે છે શિષ્ય પણ અપરાધમાં આવે ત્યારે આચાર્યનું વધુ સન્માન કરે છે તે આચાર્યનું સન્માન એ માટે નથી કરતો કે તેમની પાસે આચાર-ધર્મની પર પરા સુરક્ષિત છે અથવા તે સઘના નાયક છે અથવા તો તે સયમના રસ્તા ઉપરથી ભટકતા સાધુઓને સન્માર્ગે ચઢાવે છે પણ અપરાધી શિષ્ય, તેમના આત્મિક ગુણોથી આકર્ષાઈ ને નહિ પણ પ્રાયશ્ચિત્તથી અથવા માટે આચાર્ય પ્રત્યે વિનયનું પ્રદર્શન કરે છે આવી જાતનો જે વિનય તે ભય વિનય છે

૩. અર્થ વિનય : કલાર્ક મેનેજરનું સન્માન કરે છે. મેનેજર પેઢીના માલિકનું સન્માન કરે છે. મુનીમ શેઠનું સન્માન કરે છે અને શેઠ પ્રધાનોનું સન્માન કરે છે આ બધાની પાછળ એક નાની સરખી સ્ત્રીજ-પૈસા કામ કરે છે વિનય રાખવો જોઈએ માટે આમાં વિનય રાખવામાં આવતો નથી. પણ પોતાના કરતા વધુ સ પતિશાળી છે મટે તેમને નમવું જરૂરી છે, એમ માની બૂકે છે જો વિનયનું સાચું સ્વરૂપ હૃદયમાં વસ્યું હોય તો માલિકની પાસે બકરી જેવો બની જતો મેનેજર, કલાર્કની સામે કેમ સિદ્ધ જેવો બની જાય છે ? અને પ્રધાનોને નીચા વળોવળીને સલામો કરનાર શેઠ, મુનીમની જરાક ભૂલ થતા કેમ રાતાપીળા થઈ જાય છે ?

તેનું કારણ એ છે કે આ વિનયમાં તેનું અસલ સ્વરૂપ નથી પણ વિનયના સ્વાગમાં પૈસા છુપાયેલા છે આને અર્થ વિનય કહેવામાં આવે છે.

૪ કામ વિનય -જેના હૃદયમાં વાસના ભરેલી છે તે પણ નમે છે તે તો એટલો નમે છે કે નાના બાળકને પણ પ્રણામ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે નાના માણસોના પગમાં પોતાનું મગ્ગક મૂકવા પણ તૈયાર થાય છે પણ ક્યારે કે જ્યારે વાસનાનું પાપ પહોંડ પર ચઢી પોકારવા માડતું

આમે છે જ્યારે તુ જિએ મોઢે, જાતી કાઢીને ફરે છે એટલે ઝેરનો ઉત્તર ઝેરથી વાળવામાં માનવતાની કાંઈ કિંમત નથી. તુ તો ઝેરનો ઉત્તર અમૃતથી આપ. વાણ, પૃથ્વી ઉપરના આરાં પાણીમાંથી પાણી જેવે છે પણ મીઠા પાણીના રૂપમાં પૃથ્વી ઉપર વર્તે છે તો તમે સાગર નહિ વાણ બને. સાગર પાસે ભરીમ જળ છે તે રત્નાકર કહેવાય છે જતાં તે પૃથ્વીથી જિએ મીઠી રહેતો નથી. તેને મોટામાં મોટો દોષ એ છે કે મીઠા પાણીને આડુ બનાવી દે છે તો તમે પૃથ્વીના પેટાળ પર, પેટ ફસડાનારા કીડ નહિ પણ આકાશની સ્વતંત્ર હવામાં શ્વાસ લેનાર વાણ બને અને કાવ્યશને મિઠાશમાં પલટાવવાની કળા શીખે.

વિનમ્રનું બીજુ લક્ષણ છે કોષના ભાગ વખતે શાંત રહેવું કોષની સ્થાનમતી જ્વળાઓમાં પેટ્રોલ જાંટવાનું કાનું કાંઈ શુદ્ધિમાનતું કાનું નથી. જો આપનાથી બની શકે તો આજ વખતે પાણીનું કામ કરો નહિ તે તમારી તત્તને અચાવી અલગ થઈ જાશે.

ત્રીજી વાત અપરાધીને દડ દેતી વખતે પણ જિવંત રાખી રહેવું જોઈએ. કોઈ સાધુના જીવનમાં દોષ લાગે છે તો આચાર્ય તેને પ્રત્યક્ષ આપે છે તેમ જતાં આચાર્યના મનમાં સિખ પ્રત્યે દેટલી કામળ ભાવના હોય છે માતા કસ્ટી વખત બાળકને શિક્ષા કરતી હોય છે કઠોર શિક્ષા કરતી વખતે તેમાં ફરવા દેખાતી હોય છે જોનારને દેટલીક વખત એમ પણ લાગે કે શું બાળક પર અસીમ મનના રાજાનાર આ જ માતા છે ? કે જેની વાત્સલ્યની ધારા બીસકુલ સુસર્જી ગઈ છે અને આજ રેતી જ બાકી રહી હોય એમ લાગે છે પણ આશ્ચર્ય જોનારને શી અગર પડે કે આ કઠોર દેખાવા અવરણ નીચે વાત્સલ્યનું કામળ ઝરણુ વહી જાય છે. તેથી રીતે શિક્ષા કરતી વખતે હાથ લાંબે કઠોર બને પણ મન કઠોર ન બને તે જો જો એટલે જ સિખની બૂલ વખતે કઠોર શિક્ષા કરનાર આચાર્યને પણ વિનમ્રની પ્રતિમૂર્તિ કહેવામાં આવેલ છે અને આજમેમાં તેમની વિનમ્રતાની ગાથાઓ ગવાઈ છે આ લોકમાં માનવે વિનમ્રી રહેવાનું છે પણ વિનમ્રની પાછળ કમ અગર સ્વામ પણ કામ કરે છે.

તત્ત્વવેદાઓએ વિનમ્રના પાંચ રૂપ બતાવ્યાં છે :

૧ હોઝેપચાર વિનમ્ર આ જાતના વિનમ્રમાં અતરની પ્રેરણા વિના માત્ર અકારનો દેખાવ હોય છે મોટાઓ આત્મા અને સ્વાસ્થ્ય નહિ કરીએ તો મોઢામાં અરામ દેખાશે. મોઢા કહેશે કે દેટલો બદ ઠારી છે !

ગુરુ આવ્યા છતાં ઊભો પણ થતો નથી. આવી ભાવના હોય, અથવા મોટાનું જેટલું વધારે સન્માન કરીશું તેટલા તે વધારે પ્રસન્ન થશે અને ખીજા જોનારા પણ માગી નમ્રતાને વખાણશે, આવી બન્ને ભાવનાઓથી કરવામાં આવતો વિનય તે લોકોપચાર વિનય છે.

૨. ભય વિનય : અપરાધી, ન્યાયાધીશનો ખૂબ જ વિનય કરે છે. તે જાણે છે કે જો તેમનું સન્માન નહિ કરું અને તે નાગજ થશે તો સજા વધારે કરશે વિદ્યાર્થીના હાથે ભૂલ થઈ જવાથી તે પણ ક્યારેક ક્યારેક શિક્ષકનું ખૂબ સન્માન કરે છે આ રીતે શિક્ષકને સતોષીને, ઓછી સજા પ્રાપ્ત કરે છે શિષ્ય પણ અપરાધમાં આવે ત્યારે આચાર્યનું વધુ સન્માન કરે છે તે આચાર્યનું સન્માન એ માટે નથી કરતો કે તેમની પાસે આચાર-ધર્મની પરપરા સુરક્ષિત છે અથવા તે સઘના નાયક છે અથવા તો તે સયમના રસ્તા ઉપરથી ભટકતા સાધુઓને સન્માર્ગે ચઢાવે છે પણ અપરાધી શિષ્ય, તેમના આત્મિક ગુણોથી આકર્ષાઈને નહિ પણ પ્રાયશ્ચિતથી અથવા માટે આચાર્ય પ્રત્યે વિનયનું પ્રદર્શન કરે છે આવી જાતનો જે વિનય તે ભય વિનય છે.

૩. અર્થ વિનય : કલાર્ક મેનેજરનું સન્માન કરે છે. મેનેજર પેઢીના માલિકનું સન્માન કરે છે મુનીમ શેઠનું સન્માન કરે છે અને શેઠ પ્રધાનોનું સન્માન કરે છે આ બધાની પાછળ એક નાની સરખી ચીજ-પૈસા કામ કરે છે વિનય રાખવો જોઈએ માટે આમાં વિનય રાખવામાં આવતો નથી. પણ પોતાના કરતા વધુ સ પતિશાળી છે મટે તેમને નમવું જરૂરી છે, એમ માની ખૂંકે છે જો વિનયનું સાચું સ્વરૂપ હૃદયમાં વસ્યું હોય તો માલિકની પાસે બકરી જેવો બની જતો મેનેજર, કલાર્કની સામે કેમ સિદ્ધ જેવો બની જાય છે ? અને પ્રધાનોને નીચા વળીવળીને સલામો કરનાર શેઠ, મુનીમની જરાક ભૂલ થતા કેમ રાતાપીળા થઈ જાય છે ?

તેનું કારણ એ છે કે આ વિનયમાં તેનું અસલ સ્વરૂપ નથી પણ વિનયના ચાગમાં પૈસા છુપાયેલા છે અને અર્થ વિનય કહેવામાં આવે છે.

૪ કામ વિનય-જેના હૃદયમાં વાસના ભરેલી છે તે પણ નમે છે તે તો એટલો નમે છે કે નાના બાળકને પણ પ્રણામ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે નાના માણસોના પગમાં પોતાનું મન્તક મૂકવા પણ તૈયાર થાય છે પણ ક્યારે કે જ્યારે વાસનાનું પાપ પહોંત પર ચઢી પોકારવા માડતું

દેખ છે ત્યારે તે વખતે તે એ પણ નહિ જુઓ કે તે કાની સામે ચૂંટી રહેલ છે એવે વખતે મધી જ વાતો તે હસતાં હસતાં સાંભળી લેશે. જાહી પણ વિનયનો માત્ર ઢેહ છે આત્મા નથી.

પોતાના પ્રેમપાત્રની પ્રસન્નતા અને તેની એક કાત્મસદરી માટે તે પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કરવા તૈયાર રહે છે પણ જાવો માણસ, જેના અંદરના ઉપર સંબંધનો પ્રભાવ છે તપ્તુ તેજ છે તેવા ક્ષેત્ર સત મંત્રી જતાં તેમને નમન કરવા તૈયાર નહિ થાય.

૫ આત્મ વિનય—આ જાતનો વિનય મુમુક્ષુ આત્માઓમાં જ જોવા મળે છે તેઓ ન તો સ્વાર્થ માટે નમે છે ન તો કમ કે પ્રભેદને સામે ધુટણીએ પડે છે તેઓ નમે છે માત્ર સદ્ગુણોની સામે કે જ્યાં કોઈ ગુણગ્રીહ વ્યક્તિ હોય છે.

પછી તેને વેશનો મોહ કે પંથનો પ્રેમ રહેશે નહિ તેને એવો આશંક નથી હોતો કે અત્યુક પ્રકારનો વેશ હશે તો જ હું નમીશ અમર અત્યુક જાતના કિંવાદો કે અત્યુક પંથમાં વિશ્વાસ રાખનારને જ હું નમીશ. જાવો ક્ષેત્ર આશંક તેના મનમાં નહિ હોય તે પંથ અમર વેશને નહિ પણ સદ્ગુણોની સામે જ પોતાનું સિર ઝુકાવશે. જ્યાં તેને સમ્યક્દશન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રની સ્થાપના હોય ત્યાં તેનું ગુણપૂર્ણ મન્ત્ર નથી પડે.

આકાંક્ષી પરપરામાં માત્ર વિનયનો જ સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. ફક્ત ત્યાં જ વિનયનો આત્મા હોય. જાહી જી ન ચારમાં તો વિનયનો ઢેહ છે વિનયનો વેશ છે પણ વિનયનો આત્મા નથી.

વિનયના આત્માને ધરખનાર ખાસતીએ જૈન જીવનમાં સ્થાન મેળવ્યું છે એટલા ૪ માટે મહાન વિનયવત ચૌતમસ્વામી જેવા સત્ગુ નામ બધાની ઈશ ઉપર વસે છે.

જૈનના ધરમાં જાએશ એવી લાગ્યે જ કોઈ વ્યક્તિ મળી આવશે કે જેને ચૌતમસ્વામી શાલિવદ કે અલમકુમારના નામની ખબર ન હોય. તમને તો જરૂર ચાહ દશે જ કેમ ન હોય? દિલ્હીના દિલ્લે સારદા મૂળ વખતે મત્તળ મુહર્તમાં જાજ અધ્યુતોના નામ તમારા ચોપામાં સર્વપ્રથમ લખે છે. ચૌતમસ્વામીને માટે તો એક ટાંકરા લેટોની ઈમે ચાહ દેખ છે ૭ને ચાહ દેરાવવાની જરૂર નથી કે—

અગુઠે અમૃત વસે, લખિંધ તણા ભડાર,
જય ગુરુ ગૌતમ સમરીયે, મનવ છિત દાતાર

આ દોહરો માગલિકને અ તે જોડવામા આવે છે અને આપને ખૂબ જ પ્રિય છે ધણી જ આનંદની વાત છે કે આપ ભગવાન મહાવીરના પ્રથમ શિષ્ય અને એક પવિત્ર સત પ્રત્યે આટલી શ્રદ્ધા અને રનેહ રાખો છો, પણ આ શ્રદ્ધાની પાછળ હેતુ શો છે ?

આની પાછળ એ હેતુ હોઈ શકે છે પહેલો તો એ કે તે જ્યાં અગુઠો ગયો છે તે વસ્તુ ક્યારે પણ ખલાસ થતી નથી જેવી રીતે ખીરના પાત્રમા અગુઠો રાખતા ખીર અખૂટ બની ગઈ તેમ તમે પણ વિચાર કરતા હશે કે તમારી પાસે પણ કોઈ એવી લખિંધ આવી જાય કે તમે જ્યાં અગુઠો ગયો તે વસ્તુ કદિ પણ ખૂટે નહિ આવી લખિંધ જો મળે તો તમે તેનો પ્રયોગ કયા કરશો ? મુહપત્તિ પર કે માળા ઉપર ? ના ના તમે એટલા મોળા નથી પહેલો પ્રયોગ તો અવેરાતની તિજોરી ઉપર કરશો કે અગુઠો અડતા જ લક્ષ્મી અક્ષય થઈ જાય

ગૌતમમ્ત્રામીના સ્મરણનો ખીજો હેતુ તેમના જીવનની પવિત્રતા, સરળતા, વિનમ્રતા અને તપોનિષ્ઠા આપણા જીવનમા આવે તે છે

એમાથી તમને ક્યો હેતુ પસંદ છે ? પહેલો કે ખીજો ? તમે ભલે પહેલો હેતુ પસંદ કરો, પરંતુ જૈન શાસન તો ખીજા હેતુને લક્ષમા લઈને જ તેમની અર્ચના કરે છે

ગૌતમ પ્રભુના હૃદયમા ફેટલી સરળતા અને ફેટલી વિનમ્રતા હતી, તેનું એક દૃષ્ટાંત તમારી સામે રજૂ કરું છું વીતરાગ પ્રભુ મહાવીરે, ગૌતમમ્ત્રામીને ફેટલીવાર શિક્ષા આપી છે દરેક વખતે તે કહેતા, “ સમય ગાયમ મા પમાયએ ”-હે ગૌતમ ! એક સમય માત્રનો પ્રમાદ કરીશ નહિ ” ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના દસમા અધ્યયનમા એક વાર નહિ, એ વાર નહિ, પણ ઓગણત્રીસ વાર આ પદ આવે છે

એક વ્યક્તિને એક વખત શિખામણ આપવામા આવે તો તે સાલળી લેશે ખીજી વખત કહેતા તે મનમા સમસમી રહેશે અને ત્રીજી વાર કહેવા જશે તો ત્રાડ પાડશે-બસ, હું જ તમારી નજરમા આવું છું દુનિયાભરની શિખામણ મને જ આપ્યા કરો છો બધા દોષ મારામા જ ભર્યા છે ?

પણ વિનય અને નમ્રતાના અવતાર ઔતમશ્ય, કમવાન મહાવીરના એક સંબંધને કેટલા આદરસંહિત સંભળવા હતા ! તે કહેતા કે એક પિતાને પુત્ર પ્રત્યે કેટલું વાત્સલ્ય હોય છે ! પણ તે જ વાત્સલ્ય પિતાને મોટેથી પુત્રને પ્રેરણા આપે છે પિતાના એ વાત્સલ્ય કરતાં પણ પ્રભુ આરા સાર અત્યંત વિશુદ્ધ વાત્સલ્ય છે તેથી જ વારંવાર પ્રભુ અને જ સંબોધન કરે છે

જો વિનયનો અભાવ હોત તો તો તે એમ જ કહી દેત કે હરેક વખતે અને જ ક્યાં કરે છે આખો વખત આરુ જ નામ બીધા કરે છે શુ કે આખો વખત સૂઈ જ રહુ છું ? રાત દિવસ આ સિખામણ કેવી ? શુ છું હજુ પણ અબોધ બાળક છું ? આરુમાં પણ વિવેક છે જ્ઞાન છે આરુ જ્ઞાન અને ધૌર્ય પૂર્વોના મે અભ્યાસ કરેલો છે આટલા મોટા સુધુધમને કે અધિષ્ઠાતા છું

પણ આ સંબંધ નીકળે શું ના ! અહીં કાર તો તેમને આજીવો પણ નહોતો પદ અને સત્તાને મોહ તો તેમનાથી દૂર થાગી ગયો હતો. તેમના પ્રવિત્ર આદર્શમાં કેવળ વિનય રૂપી દીપકની સિખા જ્વલતી હતી. એથી જ અમને અહીં હજાર વર્ષ વીતવા છતાં જ્યોત્સના તેમના જેવી વિનયની મૂર્તિને જુદી સહી નથી

તા. ૧૮-૭-૫૯

આરુ ગા (મુનઈ)

ભારતનો ધ્વજ મીઠી લાકડી પર લહેગાય છે વાકીચૂકી લાકડી ધ્વજ ફરકાવવા માટે કોઈ પસંદ કરતું નથી તેના ભાગ્યમા તો ચૂલામા જઈ ચઢા ગરમ કરવાનું જ લખાયેલું હોય છે જેના જીવનમા જેટલી સરળતા હોય છે તેટલો જ તે લોકપ્રિય બની શકે છે જીવનની વાકીચૂકી લાકડી સદ્ગુણો રૂપી ધ્વજ ફરકાવવાનો ઈન્કાર કરે છે એટલા માટે ભગવાન મહાવીર કહે છે કે વક્તા અને માયાથી દૂર થઈ સરળ બનો.

હૃદયની વક્તાનું નામ જ માયા છે તમે કપાય વિજય ઉપર પ્રવચ્ચો સાલણી રહ્યા છો તેમા માયાનું સ્થાન ત્રીજું છે માયા, આત્માની સરળતાનો નાશ કરે છે જ્યાં હૃદયમા કુટિલતા હોય ત્યાં ધર્મનું બીજ રહી જ કેમ શકે ભગવાન મહાવીર, પાવાપુરીની અતિમ દેશનામા સાધુઓને ચેતવણી આપે છે કે —

સોહી હજ્જુય મૂયસ્સ, ઘમ્મો સુધ્ધસ્સ ચિટ્ઠ્ઠી.

નિઙ્વાણ પરમ જાઈ, ઘયસિચ્ચિ વ પાવપ ॥

ઉ સૂત્ર, અ ૩,

જેણે સરળતા અપનાવી છે તે જ અધ્યાત્મ માર્ગનો યાત્રી બની શકે છે સરળ આત્મામા જ ધર્મ ટકી શકે છે કોઈ વાસણમા દૂધ ભરીએ પણ જો તેમા મીઠું ભરેલું હોય તો દૂધ સારું રહી શકતું નથી દૂધ ભરવું હોય તો પહેલા તેમાથી મીઠું કાઢી નાખી વાસણ સાફ કરી નાખવું જોઈએ તેમ જ, જો જીવનમા અધ્યાત્મની જ્યોત જગાવવી હોય તો પહેલા માયા અને વક્તાની દ્વાર ભૂમિને સાફ કરી નાખવો જોઈએ જીવનમા સરળતા આવશે તો શુદ્ધિ પણ આવશે શુદ્ધિ આવી તો ધર્મ આવી જ ચૂક્યો

સમજે, કારણ કે ધર્મ આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિની નજીક રહેનાર છે એવો શુદ્ધ-શુદ્ધ આત્મા નિર્વૃણ્ણી પરમપદને પામી શકે છે

સરળતામય શુદ્ધ જીવનની મુલાકાત સર્વત્ર દેશારી. જેવી રીતે ધી રેત્ત્રાથી ખમ્મિ ધૂમાદ્ય વિનાનો વાદ્યકાળધ સળત્રે છે તેવી રીતે સરળતાથી કરવામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓ હલ અને પ્રવચનાથી રહિત હોય છે

આસોચના જીવનનું અમૃત છે સાધુ, પોતાના ગુરુદેવ સમક્ષ આતોચના કરે છે અને તે દોષિન આત્મા, દોષના મોળથી વિમુક્ત થઈ હળવો થાય છે

દુઃખીને કાઈ સહાયી મળે તેના ઉપર કામળતાથી હાથ ફેરવે અને રત્નેકર્પૂરક બે મીઠાં વચનો કહી તેની કડુણ ક્ષણી પૂછે તો કડુણતાનો સ્પર્શ થતાં જ જેમ વાળ વરસે તેમ તેની આંખોમાંથી આંસુ વહેવા મંડે છે દુઃખી બક્ષિ હમદર્દીની આચળ પોતાનું દુઃખ બક્ષત કરી હળવાશનું અનુભવે છે એ જ પ્રમાણે સાધુ આસોચના કરીને અપરાધના મોળથી મનને હળવું બતાવે છે સાથે જ પ્રાર્થિત વડે શુદ્ધ પશુ બને છે

આચમર્મા ફરમાવ્યુ છે કે ૭ સાધક નિષ્કપટ અને સ્વચ્છ અરિસા જેવું હલ્ય રાખી આસોચના કરે છે તેને અસ્પ્ર પ્રાર્થિત આવે છે ને તે કપર રાખી આસોચના કરે તો તેને જામણ પ્રાર્થિત સાત્રે. બચ્ચાર સત્તનું પહેલું પાનું ઉઘાડતાં જ આપને સ્પષ્ટ આશ્વાસ થશે. આચમર્મા કહે છે કે -

લે મિષ્ણુ માસિય પરિહાર ઠાળે પઢિસેવિષ્ણ
આલોપના અપહિ રંધિય આલોપ માણસ
માસિય, પઢિઠચિય આલોપમાણસ લો માસિય ।

બચ્ચાર સત્ત ઇ. ૧ સુ. ૧

જે સિમ્મુ એક માસના પ્રાર્થિતને શેઝ દોવનું સેવન કરે છે પછી આચમર્મા સમક્ષ આસોચના બે છે તે આસોચના ને નિ કપટ જાવે કરે લે એક માસનું પ્રાર્થિત આવે પશુ ને તે સકપર આસોચના કરે તો તેને બે માસનું પ્રાર્થિત આવે છે

કપટ એ એવું ઝેર છે કે ૭ આતોચનાથી અમૃતને ઝેર બતાવે છે આસોચનાનો આટલી લાળી પદોળી વિચતમાં કીનરવાનો આ વિચનથી પત્ત મારે તેની વિચતેનાં ઝેરલા મારે કિતગુ રાગુ ૭ તમે માયાના ઝરને જાળખી શકો બે સાધુઓનો દોષ એક સરખો છે બન્ને આતોચના

પણ કરે છે તેમા એક સરળતાપૂર્વક કરે છે અને બીજો દલવૃત્તિ રાખીને કરે છે, જેથી તેનુ પ્રાયશ્ચિત બમાણુ થઈ જાય છે

એ પણ નક્કી છે કે જો રોગી વૈદ્યની સાથે છળ કરશે, તેના પ્રશ્નોના સીધા જવાબ નહિ આપે, તો તેથી વૈદ્યને તો કાઈ નુકસાન થવાનુ નથી, તેને તો લાભ જ થવાનો છે રોગ વધશે, સાથે વૈદ્યની કમાણી પણ વધશે. છતાં કોઈ પણ પ્રામાણિક વૈદ્ય એવી ઈચ્છા રાખશે નહિ પરંતુ રોગોની છળવૃત્તિ જ રોગને વધારશે અને તેની સાથે વૈદ્યની કમાણી પણ વધવાની જ.

શિક્ષણના ક્ષેત્રે, શિક્ષકની સાથે છળ કરીને કોઈ વિદ્યાર્થી આગળ વધી શક્યો નથી તેમ જ વકીલ સાથે છળપૂર્વક વતીને કેસમા સફળ થવાની આશા રાખવી તે પણ વ્યર્થ છે

વ્યવહારિક જીવનમા છળથી કઠિનાઈ પેદા થાય છે ત્યારે આધ્યાત્મિક જીવનમા કપટ ખૂબ જ મોટી વિડબણા લાવે છે

સાધુજીવનની પહેલી શર્ત છે કે જીવનમા સરસતા હોય કારણ કે સરળતાના અભાવમા પવિત્રતા ટકી શકતી નથી હૃદયની સરળતા સિવાય કરવામા આવતી તમામ સાધના માત્ર કાયકલેશ બની રહે છે ભગવાન મહાવીરના શાસનમાં દલવૃત્તિને કોઈ સ્થાન નથી શ્રમણુ જીવનની તો વાત શી, પણ તે સિવાયનાને શ્રાવક કે સમ્યક્ત્વી તરીકે પણ સ્વીકારવામા આવેલ નથી ભગવાન મહાવીરની ભાષામાં માયાવત પ્રાણી મિથ્યાદષ્ટિ છે આપને યાદ હશે કે —

“ માયો મિચ્છા દિહી, અમાયો સમ્મ દિહો ”

છળ અને દલથી મુક્ત આત્મા જ સમ્યક્ત્વરૂપી પ્રકાશના કિરણોને પામી શકે છે હૃદયની પવિત્રતા અને સરળતા વિનાની તમામ સાધનાઓ નિષ્પ્રાણુ છે, ભણે તેથી સ્વર્ગના ભોગોની પ્રાપ્તિ થય પણ જન્મ અને મૃત્યુના ચક્રવાળી ભવપરંપરાનો નાશ કરવામા તેની સાધના કામમા આવી શકતી નથી, સૂત્રકૃતાગ સૂત્રમા વીતરાગ પ્રભુ મહાવીર ફરમાવે છે કે

જહ વિય જમિણો ફિસે ચરે, જહ વિય મુંજિય માસ મંતસો ।
જે હહ માયાહ મિજ્જર્જ, આગચ્છન્તિ ગમ્મત્તાયણત સો ॥

મૂત્રકૃતાગ સુ ૧ અ ૨

સાધનાના ક્ષેત્રમા પ્રગતિશીલ સાધક વચ્ચમાત્રનો પરિભાગ કરી અગ્રેણક-

તેનો સ્વીકાર કરે છે વર્ષો સુધી તપસાધના કરીને જેણે દેહમાંથી રક્ત અને માંસ સુધી નાખ્યા હોય મહિના-મહિના સુધી નિરાહાર રહીને કઠોર સાધના કરી હોય છતાં જો આ બધી સાધનાની સાથે માયાની મંચીને છોડી ન હોય તો એક વાર નહિ, અનંત વાર ગર્ભમાં આવવું પડશે. સરળતાના અભાવમા તેની ગમે તેવી કઠોર સાધના પણ તેને જ મમરણના ફેરામાંથી છોડાવી શકતી નથી.

પરંતુ જાણે તો સાધનામાં પણ દલ ચાલી રહ્યો છે જ્યારે એક અને અંદર બીજો જ રત્ન જણાય છે. બોળા ભેટકા મેલા કપડામાં સાધુતા માની બસે છે તેને શી ખજાર પડે કે મેલા કપડામાં હાલનો મેલ છુપાઈ શકે છે ! સાધુજીવન હોય કે ભાવહજીવન, પણ સરળતાના અભાવમાં બન્નેનું અસરપણ જાતું રહે છે. દરેક પ્રયત્નોમાં જો જ લાગણી કામ કરતી હોય છે કે તની અસર વાત જ્યારે ન આવે એટલા માટે દલ અને માયાના પાદ પાછળ તેને છુપાવવામાં આવે છે.

મુહર્રમવન પણ માયાના એવમાં પાછળ રહી ગમે નથી તેની જાણે એ હાસલ છે કે ઉપાશ્રમમા આવતાં તણ વખત તિકખસો આપાદિય કરશે. પરંતુ ઉપાશ્રમની સીમી કિતરતાં જો જ મુનિઓની ટીકા કરવી થય કરશે. આ શુ દલ નથી ? જો તમને મુનિજીવન ઉપર વિશ્વાસ ન હોય કે શુ કરવા તેમના પગમાં પડે છે ! મે જાતે અનુભવ કર્યો છે કે એક માણ જો મુનિની દોઢ કસાક સુધી ટીકા કરતો હતો. તે, વં જ મુનિની પાસે પહોંચતાં લળીલળીને વદના કરતો હતો. સાચી વાત એ છે કે પાપદ્રિઓના બાંધ તો ગયા તેને ડેહાણે ટોપી આવી ગઈ પણ હાલના આંદા જમણા વધી ગયા !

માઠ રાખો કે આ વક્ત્રા અશુભ બધ બાધે છે. અશુભ નામ પ્રકૃતિના બંધના હેતુઓમાં વક્ત્રાને ગણાવેલ છે. કાયાની વક્ત્રા આયાની વક્ત્રા, ભાવની વક્ત્રા અને વિષમવાદ. આ આરે અશુભ નામ પ્રકૃતિઓનો બધ કરે છે તેનો વિપક્ષાદ્ય અશુભ વજુ-ગપ-રસ સ્પષ્ટ આદિમાં થાય છે.

એવી બાધિત કદાચ પ્રેમપૂર્વક કંઈ જોયે તો પણ એમ લાગે છે કે જાણે સારી રચી હોય. તેની કિતકારેલી વાત પણ કાંઈને પ્રિય લાગતી નથી તેનો સ્વર એવો કઠોર અને છે કે સાંભળનાર, ઈચ્છે છે કે તે ક્યારે પોતાની સંપ્રીય બધ કરે.

તમારે મધુર કંઠ ગેઈએ છે. મેળાનાં દિશ દરી લે તેની વાણી.

જોઈએ છે, પણ જ્યાં સુધી વક્તા નહિ જાય, ત્યાં સુધી માધુર્યનો ગુણ આપ નહિ મેળવી શકે અને ત્યાં સુધી તમારી વાણી જનતાના દિલને ડોલાવી શકશે નહિ સાથેસાથ મનની આ વક્તા, દેહને પણ વક્ બનાવે છે આ વક્તાનું પ્રમાણ જોવું હોય તો પશુઓના દેહ જુઓ પશુઓના દેહ વક્ હોય છે તેમની ગણના તિર્થંચ યોનિમા થાય છે તિર્થંચનો અર્થ જ વાકાપણુ છે તિર્થંચ યોનિની પ્રાપ્તિ માયા વડે જ થાય છે હવે તમે સારી રીતે સમજી ગયા હશે કે મનની વક્તા શરીરને પણ વક્ બનાવે છે જેના જીવનમા અહીં વક્તા છે, તે અહીંથી વિદાય થશે ત્યારે તેની વક્તા પણ તેની સાથે જ જશે. તે આગામી ભવમાં સાકાર બને છે. માટે વાચક ઉમાસ્વાતિ મહારાજ તત્ત્વાર્થ સૂત્રમા તિર્થંચ યોનિના હેતુ બતાવે છે.

માયા તૈર્યમ્યોનસ્ય

તત્ત્વાર્થ સૂત્ર અ ૬, સૂત્ર ૧૭.

જો દેહની વક્તાથી બચવું હોય તો મનની વક્તાથી બચો.

પણ આજે તો જેટલો માણસ કપટબાજ હોય, તેટલો તે હોશિયાર ગણાય છે તમારો દીકરો કાઈ પ્રપંચ રચી, કાઈકિતુ ખિન્ન બાલી કરી આવે અને આવીને તમારી સામે આખી વાત કહી સંભળાવે, તો તમે-તેની પીઠ થાબડશો અને હસતા હસતા તેની માતાને કહેશો કે-જોયું ? આપણો દીકરો કેવો હોશિયાર થઈ ગયો છે !” અને જ તમે હોશિયારી માનો છો શુ જૈન-કુળમા જન્મ લેનાર વ્યક્તિ, કપટથી કરેલ કમાણીથી પ્રસન્ન થાય ? ખરું પૂછો તો તેવે વખતે તમારી આખોમાથી આસુ વહેવા જોઈએ, કે-મારો પુત્ર નૈતિકતા અને સરળતા ખોઈને માયા પ્રત્યે જઈ રહ્યો છે

તમે માનો છો કે છળ અને ધોકાબાજીથી કમાણી સારી થાય છે એક રૂપિયાની ચીજ કદાચ આઠ આનામા લઈ આવ્યા, તો હૃદય નાચી જાઉં છે. તમે સમજો છો કે આઠ આના બચી ગયા એક ચીની વિદ્યાર્થીને કાઈકે પૂછ્યું કે એક માણસ ઘેરથી એક રૂપિયો લઈને નીકળ્યો એક રૂપિયાની શાકભાજી ખરીદ કરી પણ ચાલાકી કરી આઠ આના પાછા લઈ ઘેર આવ્યો, તો તે શુ કમાયો ?

વિદ્યાર્થીએ જવાબ આપ્યો-“સાહેબ ! તે કમાયો નથી તેણે ગુમાવ્યું છે. આઠ આના માટે તેણે પોતાની કરોડો રૂપિયાની મોઘી માનવતા ગુમાવી છે”

જેના જીવનમા દલ અને કપટનું સામ્રાજ્ય છે, તે બોલે છે ઝાઈ, ને ચાલે છે ઝાઈ તેની વાણી મોરના જેવી હોય છે મોરનો કેકારવ ધણો પ્રિય

ત્યે સ્વીકાર કરે છે વર્ષો સુધી તપસાધના કરીને જ્યે દેહમાંથી રક્ત અને માંસ સુધી નાખ્યા હોય મહિના-મહિના સુધી નિરાહાર રહીને કઠોર સાધના કરી હોય છતાં જો આ બધી સાધનાની સાથે માયાની મધીને ઊંડી ન હોય તો એક વાર નહિ, અને ત વાર ગલમાં આવવું પડશે. સરળતાના અભાવમાં તેની ગમે તેવી કઠોર સાધના પણ તેને જ મમરણના ફેરામાંથી ઊઘાડી શકતી નથી.

પરંતુ આજે તો સાધનામાં પણ દલ યાત્રી રહ્યો છે બહાર એક અને આ ૨ બીજો જ રજ જણાય છે. ભોળા લોકો મેલા કપડામાં સાધુતા માની એસે છે તેને થી ખચર પડે કે મેલા કપડામાં હલ્લો મેલ છુપાઈ શકે છે ! સાધુજીવન હોય કે ભાવજીવન, પણ સરળતાના અભાવમાં જન્મેનું અસહ્ય જન્મ રહે છે. દરેક પ્રાણીમાં જો જ ભાવના કામ કરતી હોય છે કે તેની અસહ્ય વાત બહાર ન આવે એટલા માટે દલ અને માયાના પ્રદા પાછળ તેને છુપાવવામાં આવે છે.

મુકુતચક્ર પણ માયાના એવમાં પાછળ રહી ગયો નથી. તેની આજે એ હાલત છે કે ઉપાસ્યમાં આવતાં ત્રણ વખત "નિઃશ્વતો આમાદિશુ" કરશે. પરંતુ ઉપાસ્યની સીધી જીવરતાં જો જ મુનિઓની ટીકા કરવી શરૂ કરશે. આ શુ દલ નથી ? જો તમને મુનિજીવન ઉપર વિશ્વાસ ન હોય છે શુ કરવા તેમના ખર્ચમાં પડે છે ? મે જાતે અનુભવ કર્યો છે કે એક માન્ય જો મુનિની દોઢ કલાક સુધી ટીકા કરતો હતો. તે તે જ મુનિની પાસે પહેલેથી જણીજણીને વક્તા કરતો હતો. સાચી વાત એ છે કે પાપપ્રિઓના આંડા તો ગયા તેને ઠેકાણે ટોપી આવી ગઈ પણ હલના આંડા જમણા વધી ગયા !

માઠ રાખો કે આ વક્તા અશુભ નથી બધે છે અશુભ નામ પ્રકૃતિજ અર્થના હેતુઓમાં વક્તાને ગણાવેલ છે. કલાની વક્તા ભાષાની વક્તા, ભાવની વક્તા અને વિષમવાદ. આ ચારે અશુભ નામ પ્રકૃતિઓને નષ્ટ કરે છે તેને વિપાકીદય અશુભ વશુ-ગર્ભ-રસ સ્પર્શ આદિમાં થાય છે.

એવી બહિષ્કૃત કદાચ પ્રેમપૂર્વક કાંઈ બોલે તો પણ એમ લાગે છે કે જાણે લડી રહી હોય. તેની દિલભરેલી વાત પણ કાંઈને પ્રિય લાગતી નથી. તેના સ્વર એવો કઠોર અને છે કે સાંભળનાર, ઈચ્છે છે કે તે ક્યારે પોતાની સ્પીચ નષ્ટ કરે.

તમારે મધુર કદ જોઈએ છે. લોકોનાં દિલ હરી લે તેવી વાણી

આસ્તે વીણી વીણીને મારો વશ ખતમ કરી નાખ્યો છે આ સાધનાનું રહસ્ય પૂછવું હોય તો મને પૂછો

બહારના માણસો પાસે બહાર દેખાતી વસ્તુ જોવાની જ શક્તિ હોય છે, તે માત્ર ઉપરનો દેખાવ જ જોઈ શકે છે પણ માયાનું આ સ્વરૂપ, સાધકજીવનને બદનામ કરનારું છે સાધુના વેશમાં રહીને જેઓ બ્રહ્માચાર ફેલાવે છે, તેઓ સાધુજીવનનું અપમાન કરી રહ્યા છે તેઓએ ખતે તેટલો જલ્દી, ઉપરનો વેશ દૂર કરી, પોતાના અસલ સ્વરૂપમાં આવી જવું જોઈએ. આવી વ્યક્તિઓ માત્ર પોતાના જ ચારિત્ર્યનું પતન કરે છે એમ નહિ, પણ આખા સમાજને બદનામ કરનાર પૂરવાર થાય છે

આ બહુ જ મોટું નુકસાન છે માત્ર સમાજને જ નહિ પણ પોતાની જાતને પણ એ નુકસાન પહોંચાડનાર છે કે જેના બાજુ જીવનમાં સાધના અને આત્મજીવનમાં વાસના રહેલી છે એવાઓથી સાવધાન રહો તેઓના માટે પણ એ જ સારું છે કે ને સાધનાનો દેખાવ છોડી દે સાધનાને, વાસનાનું સાધન બનાવવા કરતાં ખીજું કોઈ મોટું પાપ નથી

ગૃહસ્થ વર્ગમાં તમને ઘણા એવા મગી આવશે કે જે પોતાનાં પાપોને ઢાકવા માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે દુકાને અનૈતિક આચરણ અને ઉપાશ્રયમાં સામાયિક, આ તો સામાયિકની વિડબણા છે આવાઓ બ્યારે ઉપાશ્રયમાં સામાયિક કરીને ખેસે છે ત્યારે લોકો કહે છે કે ખગભગત બેઠા છે.

દલવૃત્તિ જીવનમાં જ નહિ, પરિવારમાં પણ અશાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે. એક ત્રિચારકે કપટી વ્યક્તિની સરખામણી કબરની સાથે કરી છે કબર ઉપરથી ઢાકાયેલી હોય છે જોનારને તે પવિત્ર ભૂમિ જેવી દેખાય છે, પરંતુ, એ ઉપરથી સફેદ જણાતી ભૂમિને થોડીક જ ખોદવામાં આવતા તેની નીચે શું મળે છે? ગળીને સડી ગયેલા હાડકા અને દુર્ગંધ ફેલાવતું માસ નજરે પડશે

એટલે તમે નિષ્કપટ બનો તમને જીવનમાં સફળતાના દર્શન થાઓ તમારા આચારમાં અને વિચારોમાં નિષ્કપટતા પ્રગટ થાઓ આ સરળતા પવિત્રતાને જન્માવશે અને પવિત્રતાની સાથે શાંતિ તમારું અંગત કરશે

લાગે છે. પણ માફ રાખો કે મીઠા કેકરાવ કરનાર મોર સર્પ જેવા સ્થાને વિષધર પ્રાણીને પણ મારી નાખે છે. એવી રીતે કપડી માણસની મધ જેવી મીઠી વાણીમાં મીઠાશ ખરેખર ફેટકી છે તે તે તે પોતે જ જાણે છે. અજાણ તે તેના જેને પરિજ્ઞા થયો હોય તે જાણી શકે છે. દૂર રહેનાર તે માત્ર ઉપરનો ચગદાટ જોઈ બાજાઈ જાય છે. પણ તેને અદરની વાતનો ક્યાંથી ખતો લાગે! એથી તે ફેટકીક વખત બાજાવે. માણસ એવાએની પ્રશ્ન પણ કરે છે. તેની આંખો ભીતરનો ભેદ પામવા મટે બસમર્મ હોય છે.

એક વાર મધોદય પુરુષોત્તમ શ્રી રામ તેમના બાઈ લક્ષ્મણ સાથે વન વિદ્યાર માટે ગયા ત્યાં માર્ગમાં એક સરોવર આવ્યું. સરોવરમાં કોરેલાં કમળો અને તેના ઉપર બમરોએને યૂગ્તાં જોઈ તેમની આંખો સ્થિર થઈ ગઈ તેવામાં એક જગમો તેમની નજરે પડ્યો. તેની પાંખો જાણે સનઘાટિ સાશુમાં ધોબેલી હોય તેવી સફેદ હતી. ખૂબ જ મદ ચતિએ તે ચાલી રહી હતી. જાણે કે કોઈ સત ઈર્ષ્યાસંભિતિનું પાલન કરતા ચાલી રહ્યા હોય. ગાંધી યોગીને જોઈને રામે પોતાના બાઈ લક્ષ્મણને કહ્યું.

પદમ હૃદયમ્ પપાયાં ચક્ષુ પદમ ચાર્મિક

હાને હાને પદ્મ ચક્ષુ મીલેપુ વચ્ચ ચંદ્રવા ।

બાઈ! જો તે કેવો યોગી બને છે. જાણે કે પ્રભુપ્રદર્શનમાં લીન કોઈ બતાવે. અને ચામે છે ત્યારે કેવી સ્વપ્નનીથી પણ ઉઠડે છે. ચિરં તે સ્વાક્ષર દેખાઈ રહ્યો છે. તેને જાય છે કે કદાચ પણ ત્રીએ કોઈ જીવ અઘાઈ જાય. સાચેસાચ કોઈ મોડું સતત્ત્વ પણ પક્ષી લાગે છે. ચામે તેમાં ઈશ્વર કરી નેત્ર પ્રવેશ કરાવે.

રામ આ પ્રમાણે જગજાની, પોતાના બાઈ પાસે પ્રશ્ન કરતાં બોલી રહ્યા હતા ત્યાં સરોવરમાંથી એક જગજા આવ્યો. રામનું ખ્યાન તે તરફ ગયું. જગજા માણસોને હતો, તે કહી રહી હતી કે—

ચક્ષુ કિં વર્ણિતે રામ તેવાઈ ત્રિષુસી છતા ।

સદ્વાસી વિદ્યામાતિ ચરિત્વં સદ્યાસિનામ્ ॥

તે સગા તરફ રામ! તમારું દુષ્ટ જેવું સફેદ છે તેથી તમે જગજામાં, દુષ્ટની સોડી જાઓ છો. પણ તમે આ જગજા હો. આ ઉગ્રજગજા માત્ર ઉગ્રની જ છે. અદરનું રસ્ય તમે ક્યાંથી નજીક! તો તે કે સ્વપ્ન રતે તે જ જાણી શકે આ તમારું યોગીએ તો સફેદ નેત્ર પડે છે. આસ્તે

આસ્તે વીણી વીણીને મારો વશ ખતમ કરી નાખ્યો છે આ સાધનાનું રહસ્ય પૂછવું હોય તો મને પૂછો

બહારના માણસો પાસે બહાર દેખાતી વસ્તુ જોવાની જ શક્તિ હોય છે, તે માત્ર ઉપરનો દેખાવ જ જોઈ શકે છે પણ માયાનું આ સ્વરૂપ, સાધકજીવનને બદનામ કરનારું છે સાધુના વેશમાં રહીને જેઓ બ્રહ્માચાર ફેલાવે છે, તેઓ સાધુજીવનનું અપમાન કરી રહ્યા છે તેઓએ અને તેટલો જલ્દી, ઉપરનો વેશ દૂર કરી, પોતાના અસલ સ્વરૂપમાં આવી જવું જોઈએ. આવી વ્યક્તિઓ માત્ર પોતાના જ ચારિત્ર્યનું પતન કરે છે એમ નહિ, પણ આખા સમાજને બદનામ કરનાર પૂરવાર થાય છે

આ બહુ જ મોટું નુકસાન છે માત્ર સમાજને જ નહિ પણ પોતાની જાતને પણ એ નુકસાન પહોંચાડનાર છે કે જેના બાહ્ય જીવનમાં સાધના અને આંતરજીવનમાં વાસના રહેલી છે એવાઓથી સાવધાન રહો તેઓના માટે પણ એ જ સારું છે કે ને સાધનાનો દેખાવ છોડી દે સાધનાને, વાસનાનું સાધન બનાવવા કરતાં ખીજું કોઈ મોટું પાપ નથી

ગૃહસ્થ વર્ગમાં તમને ધણું એવા મગી આવશે કે જે પોતાના પાપોને ઢાકવા માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે દુકાને અનૈતિક આચરણ અને ઉપાશ્રયમાં સામાયિક, આ તો સામાયિકની વિડબણા છે આવાઓ ન્યારે ઉપાશ્રયમાં સામાયિક કરીને એસે છે ત્યારે લોકો કહે છે કે બગલગત બેઠા છે.

દલવૃત્તિ જીવનમાં જ નહિ, પરિવારમાં પણ અશાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે. એક વિચારકે કપટી વ્યક્તિની સરખામણી કબરની સાથે કરી છે કબર ઉપરથી ઢાકાયેલી હોય છે જોનારને તે પવિત્ર ભૂમિ જેવી દેખાય છે, પરંતુ, એ ઉપરથી સફેદ જણાતી ભૂમિને થોડીક જ ખોદવામાં આવતા તેની નીચે શું મળે છે? ગળીને સડી ગયેલા હાડકા અને દુર્ગંધ ફેલાવતું માસ નજરે પડશે

એટલે તમે નિષ્કપટ બનો તમને જીવનમાં સફળતાના દર્શન થાઓ તમારા આચારમાં અને વિચારોમાં નિષ્કપટતા પ્રગટ થાઓ આ સરળતા પવિત્રતાને જન્માવશે અને પવિત્રતાની સાથે શાંતિ તમારું અંગત કરશે

માટુંગા,

તા ૧૪-૮-૧૫૮

કથાચ વિજય ઉપર તમે રાજ પ્રવચન સાંભળી રહ્યા છે. જેનાથી ભવપરપરાને પાપથી મુક્તિ છે તે જ્ઞાતમાની અશુદ્ધ દશાઓને ક્ષમા કરેલા છે તમે જાણી ચૂક્યા છો કે ક્ષમાના ચાર વિભાગ છે તેમાં બે રાજજ્ઞાને અને બે દેવજ્ઞાને છે જરા આપણે ક્ષિપ્રકૃતિ જોઈએ તો આપણાં રહેલી રાજવૃત્તિ જ દેવને જ માને છે ત્યારે કઈ ખાસ વસ્તુ પર આપણા મનમાં રાજવૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે આપણા બધા અંતરે તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે જ હોય છે

ઇન્દ્રિય વસ્તુની પ્રાપ્તિમાં જે અત્યવશ્યક બને છે તેના ઉપર આપણી રાજવૃત્તિ કુરોચે મારે છે અને આ વિશેષ ટાળવા માટે કામે લાગી જાય છે પોતાની તમામ વાકાત કામે લાગી, અત્યવશ્યકે દૂર કરી ઇન્દ્રિય વસ્તુ તે પ્રાપ્ત કરવા માટે છે પણ તે અત્યવશ્યક પ્રકૃતિ જ હોય કે માનવસર્જિત હોય, તેના પ્રત્યે મનમાં રાજ જાગૃત થાય છે આજ દેવની જન્મશ્રુતિ છે

હવ તમે જોઈ ચકા છે કે હજારમાં પહેલા વસ્તુ તરફ રાજવૃત્તિ મેદા થાય છે પણ તેની પ્રાપ્તિ અને સરજામાં આધારપ વિરોધી શક્તિઓ પ્રત્યે દેવ થાય છે. અર્થાત્ જ્ઞાતમાને વિભાવદશા તરફ ધીરજનાર મૂળ વૃત્તિ રાજાત્મક છે

રાજાત્મક વૃત્તિનું કાર્ય છે સેવાનું. જેમને અમુ તે જમે તેમ કરીને પણ સેવું પછી એ નથી જોવાતું કે તે સેવા માટે કંટાળા ખેંચું પછી જા સેવાની વૃત્તિ તે જ સેવાની માતા છે. તેના મનમાં આ સેવાની વૃત્તિ જન્મવચ્ચર છે તેને ઉચિત અનુચિતતાનું કંઈ મહત્ત્વ નથી હોતું તે મન સમજ કરવા જ હોય છે પણ, તે એ વિચાર પણ નહિ કરે કે તેની આ

સંગ્રહવૃત્તિને કારણે હર્ષાભર્યા ધરો ઉજ્જડ બની જશે, લીલી કલાર જેવી ફૂલવાડીઓ ઉજ્જડ વન સરખી જઈ જશે, કેટલીયે હસતી આખોમાથી આસુઓ વહેશે

આ લેવાની વૃત્તિવાળો ક્યારેય એ પણ વિચાર નહિ કરે કે મારી જરિયાતો માટે કેટલું જમા કરવું જરૂરી છે સંગ્રહ હોય, પણ, તેની કોઈ સીમા હોવી જોઈએ જરિયાતો વધે છે, પણ ક્યા સુધી તેને વધારવી ? સંગ્રહ અને જરૂરઆતોની સીમારેખા તેની પાસે હોતી નથી તે તો માત્ર લઈને તેની રખેવાળી જ કરી બાંધે છે

એક પ્રાચીન અર્હતાર્પિ સંગ્રહશીલ હૃદયનું ચિત્ર દર્શાવતા કહે છે—

આયાણ રક્ષત્વી પુરિસે પરં કિંચિ ન જાણતિ ।

અસાહુ કમ્મ કારી ચલ્લુ અયં પુરિસે ॥

ઋષિભાષિત સૂત્ર અ ૬-૧

આદાનરક્ષી પુરુષ લેવું અને સરક્ષણ કરવું એથી ત્રીજી કોઈ વાત બાળતો નથી એવો માણસ હલકામા હલકું કાર્ય કરતાં પણ અચકાશે નહિ જો કદાચ તેની બાળમા આવે કે અમુક માણસની ખોપરી સોનાની છે, તો સોનાની પાછળ પાગલ બનેલ પુરુષ, તે માણસની ખોપરી પણ કાઢી લેશે

સપત્તિની પ્રાપ્તિ માટે માનવ જાતનું દમન પણ ઓછું નથી કરતો. એક યોગી આત્સસાધના માટે જેવી રીતે તપ કરે છે, ભૂખ, તરસની પરવા કર્યા વિના, સાધનામા દેહને કષ્ટ આપે છે, ખરું પૂછો તો સાધનાની તન્મયતામા તેને ભૂખ-તરસની ખબર જ પડતી નથી તેવી જ રીતે લોભીની સાધના પણ યોગીની સાધના કરતા જરાયે કમ હોતી નથી રૂપિયાના રણુ-કારમા તેની ભૂખ અને તરસ મટી જાય છે

દુકાન પર ગ્રાહકોની ભીડ જમી હોય, સમય થઈ ગયો હોય, પત્ની વારવાર બહાર આવી જોતી હોય કે અત્યાર સુધી જમવા કેમ ન આવ્યા ? છેવટે અકળાઈને છોકરાને દુકાને મોકલે છે તે કહે છે બાપુજી ચાલો, જમવાનું હું થઈ જાય છે”

ખરું કહો, આ વખતે તમે શો જનાબ આપશો ?

અહીં ઉપાશ્રયમા તો ધડિયાળનો કાંટો સાડાનવ ઉપર બે મિનિટ પણ આગળ જશે તો તમારું મન મુબઈ દોડી જશે. મનમા થશે કે કદાચ ઝસનો ગાડી જતી રહેશે

પર તુ કુદાન ઉપર ધડિયાળમાં ખનિષારને ખડમે માર પણ વાગી
વથા હોય, છતાં છાકરાને કહેશો કે- જા તુ જાને તારી મા જન્ને જાગી
લો અને હમણાં વખત નથી. પછી કસોને પેટમાં ઉદરમાં કુદાકુદા કરતા
હોય ! આકાંક્ષાની ભીડ આગળ, પેટમાં ઉદરમાં મુ મુ કરતા હોય તેનો
ખવાજ સંભળાતો નથી કેટલું દમન છે આ !

જુવન્તરસ માત્ર નહિ, ધણીમે વાર કોધને પણ હાવવો પડે છે.
માથ ખતાવતાં આકાંક્ષે તે પસદ આવતો નથી તમે તેની સામે વામન્ય
તાકા હાવી દબો કરી દે છે છતાં ન સે તે તમારી આંખો જરા તેજ
મઈ જાય છે પણ એ આકાંક્ષે તમારે ત્યાંથી મોટા જગ્યામાં માથ ખરીકનાર
છે અને એ બેચાર કમી મીઠી સંભળાવે પણ છે છતાં તેની વાતે તમે
પ્રેમથી સાંભળી લો છો એક સબ્બ પણ મોલતા નથી તમે કેટલા કમાણી
જની જાઓ છો ! જાણે કે કમવાન મહાવીરની આકાંક્ષા કમા તમારા
હાથમાં કિતરી મઈ હોય ! ખરી વાત તે એ છે કે તમે એ જાણો છો કે
એ જાણીશુ તે હમેશોને ધરાક વૂઠી જશે.

સમ્બંધિત માનવીમાં લોકની આવડ પેદા કરે છે જે સમ્બંધની
પ્રકાશ જરૂરિયાતો સંતોષવાનો હેતુ હોય તેની તો કેઈ સીમા જરૂર હોય
છે કેમકે માનવની જરૂરિયાતોની કદ હોય છે પણ ઈચ્છાઓ હમેશાં જનત
છે તે તે દ્રોષીનાં ચીરની આફક જનકદ હોય છે દુઃશાસનના દામ ઘાટી
મથા પણ દ્રોષીની સાડીને છેડે ન આવ્યો જાય તે એક વાર્તા છે પણ
વાર્તાને આલુએ રાખી તેનો સાર કાઢો તે જણારી કે દુઃશાસન એ ગેરરસ્તે
મહેલું મના છે જેની સવા કુષ્ટ છે ત્યારે આત્માનુ શાસન શુભ છે મનુ
શાસન હમેશાં કુષ્ટ જ રહેવાનું કારણ કે તેની હિતિએ વિધારી છે એ જ
દુઃશાસન આવર હિતરૂપ દ્રોષીનાં ચીર ખેંચે છે જનત વધવાની સાડી-
આ દુઃશાસન ઘાટી જાય ત્યાં શુધી ખેંચે જાય પણ તેનો છેડે આવવાનો
નથી એ મારે જ આગમ કહે છે-

રજકાકુ આગાસ સમા અર્પણિયા

ઈચ્છા આકાંક્ષાની આફક જનત છે

આકાંક્ષામાં અસંખ્ય પક્ષોએ કહે છે તે કમી કમીને પહોં આવે
છે પણ આકાંક્ષોને છેડે કાઈ કારી શક્ય નથી. ઈચ્છાનુ આકાંક્ષા પણ
એવું જ છે મનુષ્ય પાની રાજ તેમાં કમીયા કરે છે તેની પાંખો ઘાટે
જાય છે અને તે પાંખુ આવે છે પણ તેનો જનત સોધી શક્ય નથી.

તૃષ્ણાની પૂર્તિ ક્ષિતિજને ભેટવા જેવી છે તમે સૂતા જગલના ખૂણામા બેસા રહીને જુઓ કેટલેક દૂર, તમને જમીન અને આસમાન ભેગા થતા જણાશે આ જમીન અને આસમાનનું મિલન, તે ક્ષિતિજ કહેવાય છે. પણ કોઈને ઈચ્છા થાય કે હું આ ક્ષિતિજની મુલાકાત લઈ આવું અને તે બેઠવા માટે તો તમે માનો છો કે તે ક્ષિતિજને મળીને પાછો આવી શકશે ? આ જન્મમા તો શું પણ અનંત જન્મો વીતી જવા છતાં પણ તે પાછો આવી નહિ શકે કારણ ? કારણ કે ક્ષિતિજ જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી એ માત્ર આખોની ભ્રમણા છે અહીંથી તમને જેટલે દૂર ક્ષિતિજ દેખાય છે તેટલે જ દૂર ત્યાં પહોંચ્યા પછી પણ દેખાશે

ક્ષિતિજ એ આખોનો ભ્રમ છે તેવી જ રીતે ઈચ્છાની પૂર્તિ, એ મનનો ભ્રમ છે એ એક મનનું ક્ષિતિજ છે જેટલું આપ તેને ભરતા જશો. તેટલું તે ખાલી થતું જશે કારણ કે મનની ઈચ્છા પૂરી કરનાર દરેક ઈચ્છા, પોતાની સાથે નવી ઈચ્છાઓને જન્મ આપે છે કોઈ બાઈને બાળક ન હોય તો તેને બાળકની ખૂબ જ ઈચ્છા થાય છે કારણ કે તેનું સ્ત્રીત્વ બદલાઈ જવા ઝખતું હોય છે. દરેક સ્ત્રી માતા બનવામા એક જાતની મીઠાશ અનુભવે છે પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે કાણુ જાણુ કેટલાય દેવદેવીઓના ચરણે મસ્તક ઢાળે છે તમને ખબર હશે કે દીકરા-દીકરીઓ માટે માતાઓએ એક સ્વતંત્ર દેવી પણ બનાવી છે તેના પૂજન માટે એક દિવસ પણ નક્કી કર્યો છે આ દિવસને માટે અઠવાડિયા પહેલેથી તૈયારી ચાલે છે પૂજના દિવસે તે પોતે ટાઢું ખાય છે અને આખા કુટુંબને ટાઢું ખવરાવે છે

આટલું કરવા છતાં પણ આ દેવીઓ દીકરા-દીકરી આપે જ, એવું કોઈ નથી સહભાગ્યથી, કાગનું બેસવું અને તાડનું પડવું એમ કદાચ પુત્રનો જન્મ થયો, વર્ષોની કામના ફળી, તો શું તમે એમ માનો છો કે પુત્રજન્મની સાથે જ માતાની લાવના પૂરી થઈ જાય છે ? પુત્રજન્મની સાથે ખીજ અનેક ઈચ્છાઓ જન્મ લે છે. પુત્રના લાલન-પાલન, તેની શિક્ષા-દીક્ષાથી માડીને કે તેને માટે સુદર વહુ લાવવાના સ્વપ્નો પણ તેના મનમા આવે છે.

હા તો ઈચ્છા પણ ક્ષિતિજ છે તેનો પાર તમે કદી પામી શકવાના નથી

દાણાગ સૂત્રમા ચોથે દાણે કહ્યું છે કે ચાર ધ્યાન હમેશા અપૂર્ણ રહે છે. તેમા ગમે તેટલું ભરવામા આવે તો પણ તે ખાલી જ રહેશે

પરંતુ દુઝન ઉપર ધણિયાળમાં જાણવારને બદલે જાર ફલુ વાગી ગયા હોય છતાં હોકરાને કહેશો કે- જા તું જાને તારી મા જાને જાની સો. અને હમણાં વખત નથી. પછી કસોને પેટમાં ઉંદરમાં કુદાકુદ કરતા હોય. આક્રોશની બીડ જાગળ, પેટમાં ઉંદરમાં મુ મુ કરતા હોય તેને જાવાજ સંભળાતો નથી. કેટલું દમન છે આ ?

શૂખ-તરસ માત્ર નહિ, ધણીએ વાર કોધને ફલુ જાણવો પડે છે. માલ જતાવતાં આક્રોશને તે ફલુ જાણવો નથી તમે તેની સામે તાકાત. તાકાત લાવી દમનો કરી દો છો છતાં ન સે તો તમારી જાણી જરા તેજ મર્ધ જાણ છે. ફલુ એ આક્રોશ તમારે ત્યાંથી મોટા જાણમાં માલ ખરીદવાર છે જાને એ બેચાર કડવાં મીઠી સંભળાવે ફલુ છે છતાં તેની વાલે તમે પ્રેમથી સંભળી સો છો. એક સપ્તક ફલુ બેચલતા નથી તમે કેટલા કામારીજ જાની જાણો છો. જાણે કે જાણવાન મહાવીરની આક્રોશ કામા તમારા હલ્લમાં બિતરી મર્ધ હોય. ખરી વાત તો એ છે કે તમે એ જાણો છો કે જો જમાડીશુ તો હમેશનો ધરાક વહી જશે.

સમ્પ્રદયિત માનવીમાં હોશની સાવતા પેદા કરે છે જે સમ્પ્રદયી પાછળ જરિયાતો સંતોષવાનો દેવ હોય તેની લે કાઈ સીમા જરૂર હોય છે કેમકે માનવની જરિયાતોની હદ હોય છે. ફલુ સ્મિત્તો હમેશાં જનત છે તે તો ક્રોધની આંતરની આક્રોશ જનત હોય છે. દુઝાસનના લાલ જાણી ગયા ફલુ ક્રોધની સાક્ષીને છેડે ન જાણો. જા તો એક વાર્તા છે. ફલુ વાર્તાને જાણુએ રાખી તેનો સાર કાઢો તો જાણીશો કે દુઝાસન એ રેરસ્તે ચરેલું મન છે જેની સવા દુષ્ટ છે ત્યારે આક્રોશનુ સાસન શુભ છે. મનુ સાસન હમેશાં દુષ્ટ જ રહેવાનુ ધારણ કે તેની જિવિતો વિધારી છે એ જ દુઝાસન, જાંતર જિવિત ક્રોધની આંતર જેમે છે જનત વચ્ચાની સાક્ષી. જા દુઝાસન સાક્ષી જાણ ત્યાં શુધી જેમે જાણ ફલુ તેનો છેડે આક્રોશનો નથી એ મારે જ જાગમ કહે છે -

દુષ્ટાદુઝા આગાસ સમા અર્જનિયા

ક્રોધ આક્રોશની આક્રોશ જનત છે

આક્રોશમાં અસંખ્ય પક્ષોનો કાંડે છે તે કાંડી કાંડી પક્ષો જાણે છે. ફલુ આક્રોશને છેડે કાંઈ કાંડી રાક્યુ નથી. ક્રોધનુ આક્રોશ ફલુ એવુ ન છે મનરૂપી પક્ષી રો ન તેમાં કાંડા કરે છે. તેની પાંખો મારી જાય છે જાને તે પાંખુ જાણે છે. ફલુ તેનો જનત રાકી રાક્યુ નથી.

તૃણાની પૃર્તિ ક્ષિતિજને ભેટવા જેવી છે તમે સૂતા જગલના ખૂણામા ઊભા રહીને જુઓ કેટલેક દૂર, તમને જમીન અને આસમાન ભેગાં થતા જણાશે આ જમીન અને આસમાનનું મિલન, તે ક્ષિતિજ કહેવાય છે. પણ કોઈને ઈચ્છા થાય કે હું આ ક્ષિતિજની મુલાકાત લઈ આવું અને તે ઊડવા માંડે તો તમે માનો છો કે તે ક્ષિતિજને મળીને પાછો આવી શકશે ? આ જન્મમા તો શું પણ અનંત જન્મો વીતી જવા છતાં પણ તે પાછો આવી નહિ શકે કારણ કે કારણ કે ક્ષિતિજ જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી એ માત્ર આખોની શ્રમણા છે. અહીંથી તમને જેટલે દૂર ક્ષિતિજ દેખાય છે તેટલે જ દૂર ત્યાં પહોંચ્યા પછી પણ દેખાશે

ક્ષિતિજ એ આખોનો શ્રમ છે તેવી જ રીતે ઈચ્છાની પૃર્તિ, એ મનનો શ્રમ છે એ એક મનનું ક્ષિતિજ છે જેટલું આપ તેને ભરતા જશો તેટલું તે ખાલી થતું જશે કારણ કે મનની ઈચ્છા પૂરી કરનાર દરેક ઈચ્છા, પોતાની સાથે નવી ઈચ્છાઓને જન્મ આપે છે કોઈ બાઈને બાળક ન હોય તો તેને બાળકની ખૂબ જ ઈચ્છા થાય છે. કારણ કે તેનું સ્ત્રીત્વ બદલાઈ જવા ઝખતું હોય છે દરેક સ્ત્રી માતા બનવામા એક જાતની મીઠાશ અનુભવે છે પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે કાણ જાણે કેટલાય દેવદેવીઓના ચરણે મસ્તક ઢાળે છે તમને ખબર હશે કે દીકરા-દીકરીઓ માટે માતાઓએ એક સ્વતંત્ર દેવી પણ બનાવી છે તેના પૂજન માટે એક દિવસ પણ નક્કી કર્યો છે આ દિવસને માટે અઠવાડિયા પહેલેથી તૈયારી ચાલે છે પૂજના દિવસે તે પોતે ટાઢું ખાય છે અને આખા કુટુંબને ટાઢું ખવરાવે છે

આટલું કરવા છતાં પણ આ દેવીઓ દીકરા-દીકરી આપે જ, એવું કોઈ નથી સહલાઅથી, કાગનું બેસવું અને તાડનું પડવું એમ કદાચ પુત્રનો જન્મ થયો, વર્ષોની કામના ફળી, તો શું તમે એમ માનો છો કે પુત્રજન્મની સાથે જ માતાની લાવના પૂરી થઈ જાય છે ? પુત્રજન્મની સાથે ખીજા અનેક ઈચ્છાઓ જન્મ લે છે પુત્રના લાલન-પાલન, તેની શિક્ષા-દીક્ષાથી માણીને કે તેને માટે સુદર વહુ લાવવાના સ્વપ્નો પણ તેના મનમા આવે છે.

હા તો ઈચ્છા પણ ક્ષિતિજ છે તેનો પાર તમે કદી પામી શકવાના નથી

દાણાગ સૂત્રમા ચોથે દાણે કહ્યું છે કે ચાર સ્થાન હમેશા અપૂર્ણ રહે છે. તેમા ગમે તેટલું ભરવામા આવે તો પણ તે ખાલી જ રહેશે

૧ પહેલો સાગર ગંગા-મધુના જેવી મધા નદીઓ પ્રત્યેક કણે તેમાં સાબો દન પાણી રહે છે હ નરો વર્ષ ધીલી વર્ષા, તેમનો વલુગટકનો પ્રવાહ સાગરમાં મળે ત્યારે છે પણ હળવો વર્ષમાં એક પણ ક્વિસં એવો નથી આવ્યો કે જ્યારે સાગર એમ કહ્યું હોય કે હવે મારે જા પાણી નથી ભેળવું

૨. બીજું રમસાન. રમસાનનો ખાસ ક્યારે પણ પુરાવાનો નથી. હળવો ભાગ કુત્રક પ્રોક દહ, સી પુરુર, જળવાન કે નિમળ, સત્તાધિત કે સાસિત, ચાતર્તી કે વાસુદેવ જ્યાં જ્યાં ખતે રમસાનમાં જઈ પહેલે છે હળવો-સાબો વર્ષોથી જા કમ જામે છે હર્ષ કરાએ ને જાનને માણસો ત્યાં પહેલ્યા જાને બે માર કલાકમાં રાખ મર્ષ મધા પણ રમસાનની જાજ જાજ સુધી વખત મર્ષ નથી

૩ ત્રીજું પેટ. આવી જ વાત પેટની છે પેટનો ખાસ સવાર પૂરો ને મધિરે ખાલી. પથરીમાંથી કિર્તી જ જાનની માગણી થય છે મહાની સાથે નાસ્તો પણ ભેળવે છે. એ પણ પેટમાં જાય છે અગિયારેક વાગત સુધીમાં ફરી મામે છે રાટથી દળ, ક્યત, સાક કે મિષ્ટાન્ન ભરી પણ બે વાગતાં તે પાણુ ખાલી. વળી પાછી મહા-નાસ્તાની માગણી. સાંજમાં છે વાગ્યા કે પાછી ખીચડી ને ફરી ભેળવે. રાતના દુપતો ખાસ પણ ખરો જ આવે જા પેટનો ખાસ ક્યારેય કાચો નથી. મમે વેટથી વાર કરો, બે કલાક મધા કે પાછો ખાલી.

૪ ચોથો વજ્રા પણ વજ્રાનો ખાસ તે બર્ષા કરતાં કીડ છે.

પેટનો ખાસ બર્ષા સેર જાના ત્યાં કરાઈ જાય. બે કલાક માટે તે પેટ જાગર કરાય પેટ જાગવા પછી કમને કમ તેની જાગતી વસ્તુ મમે તે પણ મન એક જાન તો ખાવા માટે ઈન્કાર કરે. પણ મનને ખાસે એવો થાય છે કે તેને મેડુ પતત પણ પૂરી રોકે નહિ. જેવો જાગ જાગ જાગ તેવો જ તે વજુ ખાલી થતા જાય.

એક વાર સિંકદર, કાઈ પદેચિત્ત થોમી પાસે ગયો. જાગતા જાગતામાં પદેચિત્તને બર્ષા એવો થાય છે કે જે કાઈ અધકાર નાજીતો દોષ. જાગ મન કારોના મહારમાં સાબો લોકો મગી મધા છે જાને કેટલાક તેમાં ક્યાય છે પણ સેમજાઓની વચ્ચે અધકારવળા પોતાય છે સત્તિની ખસે મધા તે પણ મન કારોનું મહાર મનુ જ દોષ છે

તમે ચારિત્રને નમે ચમત્કારને નહિ એની બે બદામની વિદ્યા તો આછગર પણ જાણે છે જો તમે લેવાનું જાણતા હો કે લેવાનું ચાહતા હો તો સદાચારની સૌરભ લો જાનનો પ્રદાશ લો, સરળતાની સુવાસ લો

સિક્કદર યોગીની સેવા કરવા મડ્યો ખરી રીતે આ સેવા યોગીની નહિ, તેના ચમત્કારોની હતી મનમા મ્વાર્થ ભરેલો હોય તો તેને તપ કે ત્યાગની ઉપાસના ન કહેવાય મનમાં ચાદીના દુકડાની લાલસા જાગી છે અને સતની સેવામાં પહોંચે છે ! આ સતની નહિ, દ્રવ્યની ઉપાસના કહેવાશે. કારણ કે આપના મનમાં સતનું નહિ, પણ સતની સેવાથી મળનાર સપત્તિના દુકડાનું મૂલ્ય છે. તમારું લક્ષ્ય સપત્તિમાં છે, ચારિત્રમાં નથી જો કદાચ ખીજે સપત્તિ મળે તેમ હશે તો સેવાનો રસ્તો છોડી પણ દેશો

એક દિવસ યોગીએ સિક્કદરને કહ્યું—“તારી સેવા પણ ગજબની છે. મારું હૃદય આજ ખૂબ જ પ્રસન્ન છે બોલ તારે શું માગવું છે ?”

સિક્કદરને આ જ જોઈતું હતું આવા દિવસને માટે તો તેણે પરસેવો પાડ્યો હતો તેણે કહ્યું—“યોગીશ્વર ! હું શું ઇચ્છું ? મારી એક નાની સરખી માગણી છે તે એ કે આખી પૃથ્વી ઉપર મારી સત્તા ચાલે”

કેટલી નાની માગણી છે ! લોભીહૃદયને માટે તો સારી દુનિયાનું સામ્રાજ્ય પણ ઓછું પડે છે સતે જોયું કે મનની તૃષ્ણા કેટલી વિશાળ છે. આ તો સુરસાના મો જોવું છે જેમ જેમ તમે અદર જતા જશો તેમ તેમ તે મોટું થતું જશે

આ સામ્રાજ્ય હાથની કાયા માટે કેટલી જગા જોઈએ ? દેહ તો માત્ર સામ્રાજ્ય હાથ જ માગે છે પણ મન ? ખરું પૂછો તો જેને એક ઇંચ પણ જમીનની જરૂર નથી, તેવાઓ વિશાળ પૃથ્વીના ખડથી પણ સતોષ પામતા નથી ! કદાચ દુનિયાભગ્નુ સામ્રાજ્ય પણ મળી ગયું, સમગ્ર પૃથ્વી ઉપર એકચક્રી સત્તા પણ મળી, પણ ન્યારે જીવનયાત્રા સમાપ્ત થશે તે વખતે કેટલી જગા મળશે ? ફક્ત સામ્રાજ્ય હાથ અને તે પણ ઇન્દ્રિય સંસ્કૃતિમાં જન્મેલાને જ ખીજા જૈન કે હિન્દુ કુળમાં જન્મેલાને તો તે પણ નસીબમાં નથી આ બધું જાણુરા છતાં પણ માનવનું મન કેમ સંપ્રહની પાછળ પામલ છે ?

માનવશરીરની સમસ્યા તો ચાર રોટલીથી પતી જશે રહેવાની સમસ્યા સામ્રાજ્ય હાથ જમીનથી ઉકલી જશે પણ મનની સમસ્યા કંઈક મુશ્કેલ છે.

હજારો મન જાનાજ અને મહુમધી સેતુ મળવા છતાં મનની સમસ્યા ઉઠતી રાહતી નથી

મોઝીએ જોયું કે સિંહ ફરતો ડાબડો તનનો નહિ પણ મનનો છે એટલે તેનો ઈશ્વર પણ બીજી રીતે જ કરવો પડશે. મોઝી જાદર ગયા પોતાની એળીમાંથી એક મનુષ્યની જોપરી કાઢી સિંહ ફરતે જાપી અને કહ્યું કે જાને જાનાજથી ભરી દે જે કહે તે જાનાજથી ભરાઈ જશે તે જ કહે જાપી પૃથ્વી ઉપર તારું સામ્રાજ્ય થઈ જશે.

સમ્રાટ સિંહ ફરતા જાન હતી હદ નથી. મહેલમાં જવાની જ વાર છે એ મિનિટમાં જુવારના ઘણાથી ભરી દેવાશે અને સમગ્ર પૃથ્વી ઉપર સિંહ ફરતું સામ્રાજ્ય થઈ જશે. સિંહ ફર મહેલમાં ગયો. તેણે એક દેર-પૂરી એક દેર જુવાર જોપરીમાં નાખી પણ જોયું તો જોપરી ખાલી ! મુઝીઓની મુઝીઓ લાવી તેમાં નાખી પણ જોપરી ખાલી જ રહી. સિંહ ફરતા જાનની હદ ન રહી. તે સમજી ગયો કે આ કોઈ ચમત્કારિક જોપરી છે.

પાછા પૂછે તે મોઝી પાસે પહોંચ્યો. બધી વાત કહી જા બગાવી હસતાં હસતાં મોઝીએ કહ્યું- સિંહ ફર ! જાણતો નથી કે આ જાનની જોપરી છે ! જાદરું મોઝું રાજ્ય પણ તેને ન ભરી શક્યુ તો જુવારના ઘણાથી તે કેમ ભરાશે ! સિંહ ફર સમજી ગયો. તમે બધા પણ સમજી ગયા હોયો કે મનુષ્યની આ જોપરી ભરતી એ કેટલું કાલુ કામ છે !

સાચી વાત એ છે કે સમ્રાટમાં શાંતિને શોધતી એ જ મોટી ભૂલ છે. જે એમ માને છે કે પૈસા આસ્વાથી મનમાં સ્થિરતા આવે છે એ ખૂબ જ મોટી ભ્રમણામાં છે તેઓ ધનને સમજ્યા છ પણ મનને નહિ. મનની મતિને સમજનાર જોતી ભૂલ કહી ન શકે.

તમે સારી રીતે જાણો છો કે વિશ્વાસ અને વૈભવનાં જો સાધનો મખ જુવના સમ્રાટ જાદર પાસે નહોતાં તે જાણે એક સામાન્ય માણસ પાસે હોય છે પરંતુ મધ્યયુગના સાધારણ માનવીને જેટલી શાંતિ હતી તે જાણે મોટા મનુષ્યનના નસીબે પણ નથી. શાંતિ વિશ્વાસનાં સાધનો કે સર્વોત્ક્રમ સમ્રાટમાં નથી પણ મનના સંતોષમાં છે.

અહિંસા ધર્મના ઘણા ગાણાં તમે ગયા છે સત્ય ધર્મનો જયઘોષ પણ જોરથી કર્યો છે હિન્દુ અને મુસ્લિમ ધર્મની સ્થાપના પણ કરી છે તેને માટે લડ્યા પણ છો, ઝઘડ્યા પણ છો પણ કોઈ દિવસ સહયોગ ધર્મને ઓળખ્યો છે ? જે તમારી નજીકમા છે, અને આનુષ્ઠાનુમા વસનારાઓ પાસેથી જ શીખી શકાય છે ! લાંબે તો આજે આપણે સહયોગ ઉપર વિચાર કરીશું

માનવ સામાજિક પ્રાણી છે તે સમાજમા જીવે છે, સમાજ પાસેથી કાષ્ટક લે છે, તો સમાજને કાષ્ટક આપે પણ છે જે ફક્ત આપે જ છે તે દેવ છે અને જે માત્ર લેતા જ શીખ્યો છે તે દાનવ છે માનવ આ આપ અને લેની વચ્ચે જીવે છે માનવીના જીવનનો આધાર સહયોગ ઉપર જ છે. માનવી તો શુ પણ દુનિયાના કોઈપણ પ્રાણી એક ખીજા વિના જીવી શકતા નથી એકલુ કોઈ રહી શકતુ નથી યોગીઓને માટે કહેવાય છે તે બધાના સહયોગનો ત્યાગ કરી હિમાલયની ગિરિ-ક દરાઓમા જીવે છે, પણ તે યોગીને પણ ફળાહારના સહયોગની જરૂર રહે છે સભવ છે કે કોઈ તપસ્વી સાધક આહારનો પરિત્યાગ કરી દે છતાં તે પણ પાણી અને હવાનો સહયોગ તો છોડી શકતો નથી

પશુઓની દુનિયા કે જેને આપણે અસામાજિક કહીએ છીએ અને જેની કોઈ સમાજવ્યવસ્થા નથી, તે પણ સહયોગધર્મ તો જાણે જ છે. તે ટોળા બાંધીને રહે છે ગાય, ગાય સાથે લડશે છતાં પણ રહેશે તો પોતાના ટોળામા જ બેસ, બેસથી લડશે છતાં સાજ પડતા તે પોતાના ટોળામા ભળી જશે કેમકે, તે જાણે છે તેને ત્યાં જ સહયોગ મળશે પશુ-સસાર,

સહયોગ હ છે અને વખત આવે આપે પણ હ આમ તો આપણને લાગે છે કે પરુઓમાં વળી સહયોગ કેવો ? ફરક પોતપોતાના પેટની શિકરમાં છે પિતાને પુત્રની ચિંતા નથી અને બેટાને પિતાની શિકર નથી પિતા પુત્ર એવો સબંધ રહે છે જ ક્યાં ? પુત્ર માતાની પણ કંઈ સેવા ક્યાં કરે છે ?

મા કેટલા સ્નેહથી પોતાનાં બચ્ચાને પૂછે છે વાંદરી પોતાનાં બચ્ચાને કંમેણાં જાતીએ વળાડેલાં રાખે છે તેને પૂછો કે— ઓ વાંદરી ! તું અને હું પીવાયે છે અને જાતીયે વળાડી રાખે છે તે મોટા થઈને તારું પેટ ભરવાનો છે ? ઉપર ઉપરથી એમ લાગે છે કે પરુઓમાં સહયોગની જીવન નથી પણ ના એક કણ જરા કિંમત ઉતરીને વિચાર કરે તો તમને પણ જાતની સહયોગની ભાવના સ્પષ્ટ જણાશે તે એમ ને એમ નહિ જણાવ

કાંઈ વાંદરીની પાસેથી તમે તેનું બચ્ચું ચૂંટી લો અને પછી જુઓ કે તેનામાં સહયોગની ભાવના છે કે નહિ ! થોડી જ વારમાં વાનરોનું મોઢું ઢોળુ તમારી પાછળ પડ્યો અને તમને તમારા પ્રાણુ બચાવવા પણ મુશ્કેલ થઈ પડ્યો તમને એવી રીતે ધેરી ભેટ કે તેના બચ્ચાને પાછું આપી દીધી જ તમે તમારો જીવ બચાવી શકશો.

વાંદરાંઓમાં જ નહિ, ગાયો અને બેસોમાં પણ સહયોગની જીવન છે ભવનો અનુભવ થતાં જ તે ઢોળામાં ભેગી થઈ જાય છે. અને સત્તુને સામનો કરે છે કંઈકાં જેનાં કોમળ સ્વભાવનાં પ્રાણીઓથી મારીને જંગલી બેસો અને જીંજીઓ જેવાં કઠોર સ્વભાવનાં પ્રાણીઓનાં પણ ઢોળાં ભેવામાં આવે ॥ ઢોળાંની ખીંચે સહયોગ જીવનનું પ્રતિક છે અલગલગે લખ્યું છે કે—વાંદરાંઓનું એક ઢોળું કાંઈ કાંટાવાળી ઝાડીમાંથી પસાર થયું પરિશુમે તેમના સરીરમાં કાંટા પેસી ગયા પસાર થયા પછી ફરક વાતરે વક્ષની ઢળી પર સૂવા માંડ્યું એક સૂઈ જાય અને બીજા તેના કાંટા કાઢતા જાય કેપૂત સ્ટેન્સનરીએ અમેરિકાની એક ખારી ગ્રીલ (બે પરંતુ વચ્ચેની જગા) માં એક વૃક્ષ અને આધળી કવાઈ સીધને જોઈ હતી જેને તેના સાથીઓ ભોજન કરાવતા હતા તેથી તે ખૂબ જ રુષ્ટરુષ્ટ હતી.

પરુજીવનમાં સહયોગની ભાવના જીવિત છે તો પછી પોતાને પણ કરતાં એક માનવાર માનવમાં સહયોગ ન હોય તો તે એક કણ પણ જીવી ન શકે રાજમાત્ર ઉપર ચાલતાં આપણે સેક્રે મનુરોની સેવા લઈએ છીએ. એક કોળીરો બનાવે જગામાં ઉતારતાં આપણે જેડૂત, જળદ અને જમીનની સેવા લઈએ છીએ. કેમકે આપણને સેવા લેવાનો અધિકાર છે ત્યારે સાચે

સાથે એ પણ ન ભૂલવું જોઈએ કે સેવા લેવાના અધિકારની સાથે સહયોગ આપવાની ફરજ પણ આપણા ઉપર આવી પડે છે એ ભૂલી જશો તે નહિ ચાલે જે માણસ પોતાના અધિકાર માટે જગૃત હોય અને પોતાની ફરજો અદા કરવાનો ઈન્કાર કરે, તે જીવનનો કલાકાર બની શકતો નથી

જો તમારામાં શક્તિ હોય તો બીજાને સહયોગ આપવાની ફરજ છે— આપવાનું કર્તવ્ય છે તે વિના યાદ રાખજો કે જરૂર પડે તમને પણ કોઈ સહકાર આપનાર નહિ મળે આપણને કોઈ દિવસ કોઈના સહકારની જરૂર નહિ પડે એનું અભિમાન રાખવું એ ખોટું છે જિંદગીમાં કયે વખતે સપત્તિનો તડકો, વિપત્તિના છાયડામાં ફેરવાઈ જશે એ કહી શકાય તેમ નથી. માત્ર કે કોઈની પાસે સપત્તિ છે, તો શું તેને કોઈના પણ સહયોગની જરૂર નથી ? પૈસા જરૂરિયાતો મેળવી આપી શકે છે પણ તે તો જડ છે ચૈતન્ય-મય માનવીનું ધ્યાન તે ક્યારેય પણ લઈ શકે તેમ નથી આ વાત પૈસા-વાળાઓ નોંધી રાખો.

એક નાનું ગામ હતું તેમાં સમાજના પચાસેક ઘર હશે તેમાં એક પૈસાવાળો હતો તેની પાસે જેટલું ધન હતું તેના કરતા તેનો ગર્વ વધારે હતો ગામમાં કોઈ મરણ પામે, તો તે ઘોડા ઉપર બેસીને સ્મશાનયાત્રામાં જાય લોકો તેને કહે પણ ખરા કે, આ કોઈ શુભ પ્રસંગ નથી આવા પ્રસંગે ઘોડા ઉપર બેસીને આવવું એ સારું નથી દેખાતું પણ તે કોઈનું માનતો નહિ તે કહે કે મારી પાસે ઘોડો છે તો બેસું છું નહિ તો તેનો ઉપ-યોગ શો ?

આવા કટલાય પ્રસંગોમાં તે ઘોડા ઉપર બેસીને ગયો હશે એક વખત તેના ઘરમાં તેનો બાપ ગુજરી ગયો તેની જ્ઞાતિના બધા લોકોએ વિચાર કર્યો કે આજે એને પાઠ શીખવવાનો મોકો મળ્યો છે જેમની પાસે ઘોડા હતા, તે બધા ઘોડા ઉપર બેસીને ગયા, અને જેમની પાસે ઘોડા નહોતા, તે બધા ભાડે લઈ આવ્યા બધા ઘોડે ચઢીને તેને ત્યાં ગયા તેના ઘરની સામે ઘોડેસ્વારોની લાઇન થઈ ગઈ તે ઘરમાંથી બહાર આવ્યો અને બધાને કહેવા લાગ્યો કે—“તમે બધાએ આ શી મશ્કરી માડી છે ? શું કાંઈ વરઘોડો કાઢવાનો છે ? મારા પિતાજીને બાધીને ખમે ઉપાડી લઈ કોણ જશે ?” લોકોએ કહ્યું કે—“એમાં શું ? ભાડેથી માણસો લઈ આવો અને ઘોડા ઉપરથી ઉતરવાના નથી”

હવે તેને પોતાની ભૂલનું ભાન થયું. તેણે કહ્યું —“ સમાજના બધા

ભાઈઓની કુ માફી માગુ છું અને હવે પછી કાઈ પણ દિવસ, કોઈ પણ ત્યાં થોડે સદીને નહિ જાઉં.

રાત્રિના અગ્નિચોકમાં વિચાર કર્યો કે જો તેમ પણ ઉપરે તો તે પણ આપણે જ ભાઈ છે તેના આપને માગુતી માગુસે ઉપરની લઈ જાય એ સમાજ માટે સારું નહિ દેખાય. ઉપરે બધા થોડા ઉપરથી ઉતર્યા અને સરકાર આપે.

આજે માનવી દુનિયાના બધા કોઈને માને છે પણ સરકાર ખમતે ભૂલે જાય છે પહેલાંના વખતમાં સાસુ માંદી પડી તો વડુ તેની સેવા કરતી અને વડુ માંદી પડે તો સાસુ તેની ચાકરી કરતી.

જ્યારે મીઠામને વનવાસ મળ્યો ત્યારે સીતાદેવી પતિના પગે ચાલી, વનવાસ જ્યાં તેનારે જ્યાં તે વખતે સાસુ કૌશલ્યાની આજ્ઞા માનતાં તે હો છે.

સેવા સમય થેલ જમ લીના મોર મનોરથ પૂરા ન લીના.

હે મારી રનેશ્વર સાસુ ! તમારી સેવાને વખતે દેને મને વનનો મજા આપ્યો તમારા આશીર્વાદથી વન ઉપવન જાતી જાયો. પણ તમારી સેવા નહિ કરી છડું આ વાત મને ખટકતી રહેશે.

આ તો એ સમયની વાત છે આજે તો નવા જમાનાના નવા રંગે રંગાયેલી વડુને સાસુની સેવા કરતાં સરખા જાણે છે એટલા માટે સેવા કરવા માટે પરિચારિકા (Nurse) ને બોલાવવી પડે છે જો કદાચ પરિચારિકા ન આવવી અને સાસુની સેવા કરવાનો કાર વડુને માથે આવવી પડ્યો, તો વડુ અહોહા તો પેતાનાં કપડાંનું આન રાખશે. વખત છે ને કપડાં ખરાબ ન થઈ જાય. જોટલી કપડાંની ફિકર હશે વેટલી માણસની નહિ.

મનુષ્યના શરીરમાં ચેતનની જગ્યાત જગ્યાની રહી છે તેની સેવા કરતાં જડવતો જાહે આવતાં હોય તો સમજાવું પડશે કે તમને ચેતન્ય કરતાં /ડની કિમત વધારે છે શરીરને માટે વસ્ત્રો છે પણ વસ્ત્રોને માટે શરીર નથી. પણ આ જ પરિસ્થિતિ એ છે કે વસ્ત્રો પહેતાં અને સદયોગ પછી.

ધેર અને જાર બધે જ આ / વાત છે જાનરમાં કરતાં કાઈ જુલથી જોનાંની ઝાલ પગ નીચે આવવાથી લપસી પડે, તો તે જોઈને તમે ખડખડ દસી પડો છે આ ખડખડ દાખ નમરા તદ્દતમાં અગ્નિચોકમાં જોઈને જોઈને સ્વાધ્યાસનું સામાન્ય છે એ જાણી આવે છે બીજાને પાંચ જોઈને જો

તમને મઝા આવતી હોય તો મારે કહેવું પડશે કે તમે રોમન સમ્રાટ (નીરો) ના વશજ છો, કે જે રોમ સળગતું હતું ત્યારે આનંદથી બસરી બખવતો હતો.

શકિત હોવા છતાં પણ જેના હાથ ખીજની મદદ માટે લાગ્યા થતા નથી તે પથ્થરહૃદયી છે તેવો માણસ, માણસ નહિ, માટીનો પિંડ છે. કોઈની વેદનાના આર્તનાદ કાને પડવા છતાં હૃદયમાં સહાનુભૂતિ અને સ વેદનાના સૂરો રણુકે નહિ, તો તેવા માણસમાં અને સીનેમાં ચિત્રોમાં ફરક શો ? પડતાને જોઈને, જે માણસ જોતો જ રહે છે, તે પણ છે તેવે વખતે તેના હાથ તેની મદદ માટે આગળ આવે તો જ તે માણસ કહેવાય

સહયોગ વિના આગળીઓ જરા પણ કાંઈ ઉઠાવી શકતી નથી અગ્નિમાં પ્રયત્ન શકિત છે હજારો માણુ લાકડાંને તે જોતજોતામાં બાળીને રાખ બનાવી દઈ શકે છે તે અગ્નિ પણ વાયુના સહયોગ વિના કાંઈ કરી શકતો નથી. તેને પણ વાયુના સહયોગની જરૂર પડે છે તે સિવાય તે કાંઈ સળગાવી શકતો નથી સહયોગધર્મ ભારતીઓની સરખામણીમાં વિદેશીઓ વધારે શીખ્યા છે અમેરિકામાં ચિકિત્સા-વિજ્ઞાને (Surgery) એટલી પ્રગતિ કરી છે કે ડોક્ટરો, એક તદુરસ્ત માણસની આંખો કાઢી ખીજ જન્માન્ધને લગાડે અને તેથી અંધ દેખી શકે છે પણ તે આંખોમાં થોડું સરખું પણ જીવનતત્ત્વ બાકી રહ્યું હોવું જોઈએ મૃત શરીરની આંખોમાંનું જીવનતત્ત્વ નાશ પામ્યું હોય તો તે કામ આપી શકતી નથી આથી જ્યારે કોઈને એમ લાગે છે કે હવે તેનું મૃત્યુ સમીપમાં છે, ત્યારે, તે ડોક્ટરને બોલાવીને પોતાની આંખો કાઢી લેવા કહે છે અથવા તે વસિયતનામું (Will) કરે છે અને તેમાં તે પોતાની આંખોનું દાન કરતો જાય છે જેથી તેના મૃત્યુ પછી આંખોમાંથી ચેતન નાશ પામે તે પહેલાં, ડોક્ટર તે કાઢી લે છે અને તે ખીજ માણસને લગાડે છે અગર ચક્ષુભંડાર (Eye Bank) માં રાખે છે. જે જરૂર વખતે ખીજને લગાડી શકાય છે આવા માણસોના મનમાં એ ભાવના હોય છે કે મારી આંખો મારા દેશબંધુને કામ લાગે, મારી આંખો ખીજઓની આંખોને પ્રકાશ આપે એથી વધારે મારું સહભાગ્ય કયું ? આ કેવું સહયોગનું જવલત ઉદાહરણ છે !

ભારતમાં જો સહયોગની ભાવના હોય તો દેશની બેકારી અને ગરીબીનો પયોતેર ટકા ભાગ ખતમ થઈ જાય એક ગલીમાં પચીસ ઘર હોય દરેક ઘરમાં છ માણસ હોય તો દરેક વ્યક્તિને બે કોળીયા બેટલે જ ખોરાક માત્ર

ભાઈઓની હું મારી માથા પુ જાને હવે પછી કોઈ પણ કિસ્સા, મોઝી પણ ત્યાં પોડે ચડીને નહિ જાઉં”

ચાલિયા આવેલાનોએ વિચાર કર્યો કે મને તેમ પણ છેવટે તો તે પણ આપણે જ વશ છે તેના આપને આકુળી માણસો ઉપડીને સર્ઈ જમ એ સમાજ માટે સારુ નહિ દેખાય છેવટે જાણ થો. ઉપરથી ઉતરી જાને સ્વકાર આપ્યો.

આજે માનવી દુનિયાના જાણ કરીને જાને છે પણ સ્વયંજ કમન મૂલ્યો જમ છે પહેલાના વખતમાં સાસુ માંદા પડતી તો વડુ તેની સેવા કરતી અને વડુ માંદા પડે તો સાસુ તેની ચાકરી કરતી.

જ્યારે થીરામને વનવાસ મળ્યો ત્યારે સીતાદેવી પતિના પગસે ચાલી, વનવાસ જ્યાં તેનાર થયાં તે વખતે સાસુ કોલસ્યાની આઘાત માગતાં તે કહે છે

સેવા સમય રેલ જમ લીના મોર મમારણ પૂરા જ લીના ।

હે મારી રનેકમ સાસુ ! તમારી સેવાને વખતે દેવે મને વનને મળ આપ્યો. તમારા આશીર્વાદથી વન ઉપવન જતી જતી પણ તમારી સેવા નહિ કરી શકું આ વાત મને ખટકતી રહેશે.

આ તો એ સમયની વાત છે આજે તો નવા જમાનાના નવા રંગે રંગાયેલી વડુને સાસુની સેવા કરતાં શરમ આવે છે એટલા માટે સેવા કરવા માટે પરિચારિકા (Nurse) ને બોલાવવી પડે છે એ કદાચ પરિચારિકા ન જાણી અને સાસુની સેવા કરવાનો જાર વડુને માથે જાવી પડ્યો, તો વડુ પહેલાં તો પોતાનાં કપાલુ ખાન ચાખશે. વખત છે ને કપાં જરાજ ન સર્ઈ જમ ! જેટલી કપાંની ફિકર કરી તેટલી માણસની નહિ ।

મુખના સરીરમાં મૈત્ર્યની જ્યોત જમમી રહી છે તેની સેવા કરતાં જરૂરનો આડે આવતાં હેમ તો સમજવું પડશે કે તમને મૈત્ર્ય કરતાં જડની કિ મત વધારે છે સરીરને માટે વસ્ત્રો છે પણ વસ્ત્રોને માટે સરીર નથી. પણ આ જ પરિસ્થિતિ એ છે કે વસ્ત્રો પહેલાં જાને સ્વયંજ પછી

ધેર જન જ્યાર જધે જ આ જ વાત છે જનરમાં કરતાં કોઈ બુલબી ફોર્મની જાણ જ નહિ આવવાથી સપ્તી પડે તો તે જોઈને તમે ખડખડ થસી પડો છો આ ખડખડ હાસ્ય તમારા હૃદયમાં સ્વયંજમાવને જાણે સ્વામી સાવનુ સામાજ્ય છે એ જાતાવી આપે છે બીજાને પદ્મ જોઈ ને જો

તમને મજા આવતી હોય તો મારે કહેવું પડશે કે તમે રોમન સમ્રાટ (નીરો) ના વશજ છો, કે જે રોમ સળગતું હતું ત્યારે આનંદથી બસરી બળવતો હતો

શક્તિ હોવા છતાં પણ જેના હાથ ખીજની મદદ માટે લાગ્યા થતા નથી તે પથ્થરહદયી છે તેવો માણસ, માણસ નહિ, માટીનો પિંડ છે. કોઈની વેદનાના આર્તનાદ કાને પડવા છતાં હૃદયમાં સહાનુભૂતિ અને સ વેદનાના સૂરો રણુકે નહિ, તો તેવા માણસમાં અને સીનેમાંના ચિત્રોમાં ફરક શો ? પડતાને જોઈને, જે માણસ જોતો જ રહે છે, તે પણ છે તેવે વખતે તેના હાથ તેની મદદ માટે આગળ આવે તો જ તે માણસ કહેવાય

સહયોગ વિના આગળીઓ જરા પણ કાંઈ ઉકાવી શક્તી નથી અગ્નિમાં પ્રયત્ન શક્તિ છે હજારો માણુ લાકડાને તે જોતજોતામાં બાળીને રાખ બનાવી દઈ શકે છે તે અગ્નિ પણ વાયુના સહયોગ વિના કાંઈ કરી શકતો નથી. તેને પણ વાયુના સહયોગની જરૂર પડે છે તે સિવાય તે કાંઈ સળગાવી શકતો નથી સહયોગધર્મ ભારતીઓની સરખામણીમાં વિદેશીઓ વધારે શીખ્યા છે અમેરિકામાં ચિકિત્સા-વિજ્ઞાને (Surgery) એટલી પ્રગતિ કરી છે કે ડોક્ટરો, એક તદ્દુગ્મત માણસની આખો કાઢી ખીજ જન્માન્ધને લગાડે અને તેથી અંધ દેખી શકે છે પણ તે આખોમાં થોડું સરખું પણ જીવનતત્ત્વ બાકી રહ્યું હોય જોઈએ મૃત શરીરની આખોમાંનું જીવનતત્ત્વ નાશ પામ્યું હોય તો તે કામ આપી શક્તી નથી. આથી ન્યારે કોઈને એમ લાગે છે કે હવે તેનું મૃત્યુ સમીપમાં છે, ત્યારે, તે ડોક્ટરને બોલાવીને પોતાની આખો કાઢી લેવા કહે છે અથવા તે વસિયતનામું (Will) કરે છે અને તેમાં તે પોતાની આખોનું દાન કરતો જાય છે જેથી તેના મૃત્યુ પછી આખોમાંથી ચેતન નાશ પામે તે પહેલાં, ડોક્ટર તે કાઢી લે છે અને તે ખીજ માણસને લગાડે છે અગર ચક્ષુભંડાર (Eye Bank) માં રાખે છે. જે જરૂર વખતે ખીજને લગાડી શકાય છે આવા માણસોના મનમાં એ ભાવના હોય છે કે મારી આખો મારા દેશબંધુને કામ લાગે, મારી આખો ખીજઓની આખોને પ્રકાશ આપે એથી વધારે મારું સહભાગ્ય ક્યું ? આ કેવું સહયોગનું જવલત ઉદાહરણ છે !

ભારતમાં જે સહયોગની ભાવના હોય તો દેશની બેકારી અને ગરીબીનો પયોતેર ટકા ભાગ ખતમ થઈ જાય એક ગલીમાં પચીસ ઘર હોય દરેક ઘરમાં છ માણુમ હોય જે દરેક વ્યક્તિને બે કોળીયા જેટલે જ ખોરાક માત્ર

જોડા છે તે તેથી ઘાઈ મરણ નહિ પામે. શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ તેમને જીવોની તપનો લાભ થશે. સ્વાસ્થ્યની દૃષ્ટિએ તેમના શરીરમાં સ્ફુર્તિ રહેશે. વધુ ખાવાથી જે બાળક અને બીજા શેએ થાય છે તેનાથી મુક્ત રહેશે અને બાળકને જાણીયા બોળમ જોણુ કરવાથી દસ આંધળાં કે કુસનિ બોળમ કરવી શકાશે. તે રીતે તેમના પેદનો પ્રમ ઉઠશે જશે. એ જ રીતે એક બહેનની બહેનમાં સહયોગની લાવના જાએ, તો તે પોતાના પડોશમાં અને મહેલમાં રહેતાં બાળકોને લણાને અને ધામિક શિક્ષણ આપે, તો ઘણાં બાળકો સામાજિક પ્રતિક્રમણ સોખી શકે અને તેમનામાં ધર્મના સરસરે રેશમ ?

પણ જાણે તો સહયોગ આપવાની જગ્યાએ પણ સહયોગ પ્રદાન કરવામાં મત્સ્યોરી કરમ છે. લગ્નસમારોમાં જાનૈયા બની જવાનું છે. વરધાન અને જાનૈયા લઈ જવાનો રિવાજ એટલા મારે હતો કે વરના પિતાને બીજાઓનો સહયોગ મળે. પરંતુ જાણે તો તેને સહયોગ કરવાને બદલે તેને જાનૈયાએને સહયોગ આપવો પડે છે. જાનૈયાએ મારે ચાહ, નાસ્તે સરખા આદરિત્તમ ઉપરાંત પૂન બીડી, સ્ત્રીચારેટ વિના વ્યવસ્થા કરવી પડે છે. તેમ જ બહારગામ જાનમાં જમાવડાને મારે ધોળી, લગમ અને છુટપોટીકવાળાની પણ સજવા રાખવી પડે છે. આ બધું કરવા ખર્ચા પણ જો જમવાનું કદાચ ઘાઈ વખત જરાક મેકુ થાય, કે શાકમાં જરા મીઠું જોણુ વધુ પડે તો તેણે કદાચ બધી વસ્તુઓ ઉપર પાણી ફરી વળે છે. જાનમાં તમે, આધાર બનીને જાઓ છો કે ભાર બનીને ? આ તો તમારે વિચારવાનો વિષય છે.

એક પ્રમ છે કે સહયોગના કાચની રાજ્યાત ક્યાંથી થાય ? તેને અપેક્ષ સમાજમાં કરવો જાતિમાં કરવો કે ધર્મમાં કરવો ? પ્રવાહ સોંઠ સમાજની તેની રાજ્યાત કરવા ઈચ્છે છે તેઓ સમાજની સેવા કરે છે. સમાજિક કાર્યને મારે જાણી રાતે ઉપમાંથી બીડીને દોગવા જશે. પણ ધેર જો જાણક નિમાર હોય અને તેની દવા લાવવાની હશે તો તેમના પત્ર દુખવા માંડશે. બીજાઓને મારે દોગદોષી કરીને દવા લાવનાર, પોતાના બાળકને મારે કેમ ઉપેક્ષાભાવ રાખે છે ?

તમે કહેશો કે પોતાના બાળકોની સેવા તો બધાંય કરે છે. બીજાનાં બાળકોની સેવા કરવી તે જ સાચી સેવા છે. આવો વિચાર જો ખરેખર હોય તો તે આદરણીય છે. પણ જાણી તો ઘાઈ લુહી જ લાવના કામ કરી રહી

હોય છે ખીજાઓની સેવા કરીશું તો આગળ આવી શકાશે, સમાજમાં પ્રતિષ્ઠા મળશે લોકો કહેશે કે આ ખૂબ સેવાપરાયણ વ્યક્તિ છે, બ્યારે ઘરના બાળકની સેવા કરવામાં કોણ કંઈ કહેવાનું છે !

દેશમાં બ્યારે આઝાદીની લડત ચાલતી હતી, ત્યારે દેશના નવયુવકો હાથમાં ઝાકુ લઈ, સડકો સાફ કરવા નીકળી પડતા દેશમેવા માટે આ ગીતે નીકળી પડનારા, એ જ યુવકો, જે તેમનો માદી માતા, ઘરમાં સાફસાફ કરવાનું કહે તો છેડાઈ પડતા ! જે સડક સાફ કરવા તૈયાર થાય, તે ઘર સાફ કરવાનો વાતમાં કેમ છેડાઈ પડે છે ? કારણ સાફ કરનારના ફાટા વર્તમાનપત્રોમાં છપાય છે અને ઘર સાફ કરવાનું કોઈ નામેય પૂછતું નથી આનો અર્થ એ થયો કે આ બનતની સેવા, મેવાને માટે નહિ, પણ દેખાવ કરવા પૂરતી કરવામાં આવે છે

સેવાનો ક્રમ પણ બાણવો જોઈએ પહેલા માતૃપિતાની સેવા કરો, પછી કુટુંબની, મહોલ્લાની, સ્વધર્મીની ત્યારપછી, ગ્રામ, પ્રાન્ત, દેશ અને રાષ્ટ્રની

માતા-પિતા, તમારા સૌથી વધુ અને નિકટના ઉપકારી છે એટલા માટે દુ બ વખતે તે યાદ આવે છે તેમની સેવા કરવી, એ તમારું કર્તવ્ય છે ત્યારપછી, સ્વધર્મીની સેવા એ તમારી સેવાલાવનાનો મહત્વનો માર્ગ છે કારણ કે તેના સાથે તમારો ધણો ગાઢ સબ્બ છે તેમની સાથે તમારે દૈહિક અને આત્મિક બન્ને સબ્બ છે દૈહિક એટલા માટે કે તમે બધાની વચમાં રહો છો તમારી પુત્રોના લગ્ન તમે તેમની સાથે કરો છો, અને પુત્રીઓને પુત્રવધૂ તરીકે તમારા ઘરમાં લઈ આવો છો, સ્વધર્મીનો સબ્બ માત્ર વિવાહ પૂરતો જ મર્યાદિત નથી કારણ કે એ સબ્બ તો સસારવૃદ્ધિનું કારણ છે સ્વધર્મીની સાથેઆત્મિક સબ્બ પણ છે સ્વધર્મી, એ પ્રભુના શાસનનું પ્રતિક છે તેનું દર્શન, એ જિનેશ્વરના શાસનનું દર્શન છે તેમની અને તમારી વચમાં પ્રભુનો સબ્બ છે એટલે સ્વધર્મીનું મિલન, વીતરાગદેવની પાવન સ્મૃતિ તાજ કરે છે

સ્વધર્મીને જોતા મનમાં એક પ્રકારનો ઉલ્લાસ આવવો જોઈએ તેના પ્રત્યે સ્નેહ અને સહાનુભૂતિનો પ્રવાહ વહેવો જોઈએ હું તમને જરા પૂછું છું કે તમારા મનમાં સ્વધર્મીને જોઈને ઉલ્લાસ આવે છે કે કોઈ લક્ષ્મી-નંદનને જોઈને ? જે કદાચ કોઈ ધનવાન વ્યાખ્યાન સાલજવા આવે છે તો હાથના ઈશારા ચાલુ થઈ જાય છે—“ આગળ પધારો ” તમે પણ થોડાક

આપાપાજી ખસે! છે પણ જો કોઈ જરીબ સ્વધર્મી આવે, અને કમલાગરે તે એક સંભળતો હોય અને આગળ બેસવા ઇચ્છતો હોય તો તેને આટલું દામના ઇશારા થશે? તેને આટલું પણ આગળ પધારે " ના જવાબ થશે? ખસોને તેને જગ્યા આપવાની તરફી તમે લેશો? ના ના એ જુલુ તેના ભાગમાં ક્યાં છે! તેને તો કહેવામાં આવશે— એમ! આગળ ક્યાં જાય છે? અહીં બેસી જા. આગળ બેસવાનો શોખ દતો તો વહેલા આવ્યું હતું ને!

આટલું જાતર શા માટે? પહેલા આવેલા (ધનિક) ભાઈને આટલું આગળ પધારો ના જવાબે થાય છે બીજા ભાઈને આટે એ જવાબે કેમ બદલાઈ ગયા? પહેલા મારેના જવાબે શું સ્વધર્મીને આટે દતો? જો કદાચ તમે કહેશો કે એ સ્વધર્મીનું સંમાન હતું તો એ વાત તમારો પોતાને જ આત્મા કબૂલ નહીં કરે સ્વધર્મી તો જાને છે ધાર્મિક શક્તિ અને જ્ઞાનથી પહેલાની સરખાણીમાં બીજો કદાચ એ ક્યાં આગળ દશે પણ જવાબમાં પછો! લાવનાર સકિત કોઈકે ભુલી જ છે પહેલા ભાઈની પાસે નાણાનું ભેર છે રૂપિયાનો રણધાર છે અને સરસ મળની લીલી મોટરમાંથી ઉતરીને આવે છે એનું સન્માન, એ સ્વધર્મીનું સન્માન નથી. એ તો રૂપિયા અને તેની મોટરગાડીનું સંમાન છે

જેના હૃદયમાં સમગ્રજીવનનો દીવડો ઝમઝમતો હોય તે કદી પણ માંદીના દુકમઓની આગર કોઈનું પણ સંમાન ન કરે. તે તો સ્વનિષ્ઠ અને ધર્મવત્સલતાને જ માન આપશે. તે ક્યાં ક્યાં સમાનધર્મી બ્રહ્મીને જોશે ત્યાં ત્યાં તેના હૃદયમાં પ્રસન્નતા હલકશે તમારા હૃદયમાં સ્વધર્મીને જોઈને પ્રસન્નતા બિભરણ છે? તમે રેલ્વેમાં કુચાફરી કરવા હો. માંદી કોઈ રોડને આવી બેઠી રહીને કોઈ તમારા કબજામાં ચડવા આટે આવે અને તમે જાણુ છો કે એ તમારો સ્વધર્મી છે તો તમે તેને જોઈને પણ લાંબા કરશો કે તેનું સ્વાગત કરવા હાથ પહોળા કરશો? જો તમે પણ લાંબા કરશો અને વધારે જગ્યા રાખી રાખશો તો એમ માનવું પડશે કે સ્વધર્મી પ્રત્યે જે વાત્સલ્યના જોઈએ તેનો તમારામાં જાણાવ છે કદાચ તમે કાપડ ખરીદ કરવા આટે જમણવાદ જતા હો અને રસ્તામાં કોઈ સ્વધર્મી મળે અને તમને પૂછે કે તમે ક્યાં જાઓ છો? તો તમે ખરેખર જતાવશો કે પછી જમુક ભાઈને મળવા આટે જોરીબદર નહોતો છે એમ કહેશો? થયું ભાઈએ આ પ્રમાણે કરે છે કોણ જાણે તમને શી ડર લાગે છે? કદાચ

એમ પણ થતુ હોય કે તે પણ એમ કહેશે કે ચાલો, હું પણ સાથે આવું છું અને કદાચ ખરીદીમાં પણ ભાગ લે આવી ભાવના સ્વધર્મ વાત્સલ્યના રસને મુકાવી નાખે છે

આવી વાતો હૃદય સકુચિત હોય, તેના જ મનમાં આવે છે વિશાળ હૃદયવાળો માનવી જો તેના ઉપર લક્ષ્મીની કૃપા હોય, તો કદી આવે વિચાર નહિ કે તે તો તે કૃપાના થોડા કણો પોતાના સ્વધર્મ બધુઓને વહેવ્યા વિના રહેશે નહિ તમારે ત્યા કાઈ શુભ પ્રસંગ હોય અને તમે તમારા સગા-વહાલાને નોતર્યા હોય, તેમાં કદાચ કાઈ નાનો જમાઈ કાઈ કારણસર ન આવી શકે તો તેની ગેરહાજરી તમારા મનમાં ખટકશે તમે કહેશો કે બધા આવ્યા અને તે ન આવ્યા પણ ગામનો કાઈ ગરીબ સ્વધર્મ ન આવ્યો હોય તો તેની ગેરહાજરી તમારા મનમાં ખટકે છે ખરી ?

ધરમાં મિષ્ટાન્ન બનાવ્યું હોય, અને પુત્ર અમેરિકા ગયેલો હોય તો દરેક કોળીયો ગળામાં ઉતરતા તેની યાદ આવે છે તમે ધરમાં શ્રીમતીજીને કહેશો કે, જુઓ એ તો અમેરિકા છે અને આપણે અડી દૂધપાક ઉડાવીએ છીએ ! ત્યાં એને ક્યાથી દૂધપાક મળતો હશે ? દૂધપાક ખાતી વખતે દીકરો યાદ આવે છે. પણ કોઈ દિવસ પડોશનાં ગરીબ સ્વધર્મીનાં બાળકો યાદ આવ્યાં ? કોઈ દિવસ તમે એ વિચાર કર્યો કે તેની આર્થિક સ્થિતિ સારી નથી તેનાં બાળકોને સવારમાં દૂધ પણ નહિ મળ્યું હોય. જો તેવો વિચાર ન કર્યો હોય તો પછી તમારા હૃદયમાં સસારની વાત્સલ્યતા છે કે ધર્મની ?

મને એક વાત યાદ આવે છે કે તમારા સૌરાષ્ટ્રમાં જ બની છે. સૌરાષ્ટ્રના શામળશેઠનું નામ તો તમે સાલવ્યું હશે તેમને ત્યાં એક વખત તેમના દીકરાની વહુના સીમતનો પ્રસંગ હતો ગામની સ્ત્રીઓથી હવેલી ભરાઈ ગઈ હતી ચારે બાજુ મગળ ગીતો ગવાઈ રહ્યા હતા, કેમકે દરેક ઘેર મોકલવાના હતા

શામળશેઠે પોતાના પુત્રને કહ્યું કે-“જો મોટી મોટી હવેલીઓમાં રોજ મિષ્ટાન્ન જોડે છે એ તો મિહાષથી ધરાઈ ગયેલ છે પણ સમાજના એવા ધરોનો ખ્યાલ પહેલો રાખજો કે જે આર્થિક બીસમા દબાયેલા છે અને કુળની પ્રતિષ્ઠાને કારણે કાઈની આગળ મો ઉઘાડી શક્તા નથી ઉપરથી પોતાના કપડા જીજળા રાખે છે, પણ ધરમાં મહિનાઓ સુધી ગળપણના દર્શન પણ થતા નથી મોટી હવેલીઓવાળા એક એ ઘર કદાચ ભુવાઈ

આપાપણ ખસે છે પણ ને કોઈ ઝરીન સ્વધર્મ આવે, અને કમલાએ તે ઓછું સાંભળતો હોય અને આગળ બેસવા ઇચ્છતો હોય તો તેને મારે શું કાવવા ઇચ્છારા થશે ? તેને મારે પણ “આગળ પધારો” ના જવાબ થશે ? ખસીને તેને જ્યાં આપવાની તરદી તમે લેશો ? ના ના એ જુલુ તેના શાસ્ત્રમાં ક્યાં છે ? તેને તો કહેવામાં આવશે— એમ ! આગળ ક્યાં જાય છે ? જ્યાં બેસી જા. આગળ બેસવાનો શોખ હતો તે વહેલા આવું હતું ને !

આટલું અંતર શા મારે ? પહેલા આવેલા (ધનિક) ભાઈને મારે આગળ પધારો ના જવાબે શામ છે બીજા ભાઈને મારે એ આવજો કેમ જણાઈ ગયા ? પહેલા મારેના જવાબે શું સ્વધર્મને મારે કંતા ? ને કદાચ તમે કહેશો કે એ સ્વધર્મનું સંભાન હતું તો એ વાત તમારો પોતાનો જ આત્મા કબૂલ નહીં કરે. સ્વધર્મ તો જાને છે ધાર્મિક શ્રદ્ધા અને યાત્રા પહેલાની સરખાણીમાં બીજો કદાચ બે ડગલાં આગળ હશે પણ જવાબમાં પસંદો સારનાર શક્તિ કોઈક ભુલો જ છે પહેલા ભાઈની પાસે નાણાંનું નેરું છે રૂપિયાનો રજુકાર છે અને સરસ મગની લીલી મોટરમાંથી ઉતરીને આવે છે એનું સંભાન એ સ્વધર્મનું સંભાન નથી. એ તો રૂપિયા અને તેની મોટરમાંથી સંભાન છે

જેના કદાચમાં સમજાવવાનો દોર છે અમમતો હોય તે કદી પણ આંદોળ દુઃખાઓની આંતર કોઈનું પણ સંભાન ન કરે તે તો સત્યજિત અને ધનવત્સલતાને જ માન આપશે. તે જ્યાં જ્યાં સંભાનધર્મ બાંધેને જોશે ત્યાં ત્યાં તેના કદાચમાં પ્રસન્નતા ઇચ્છારા તમારા કદાચમાં સ્વધર્મને જોઈને પ્રસન્નતા બિજાય છે ? તમે રેલ્વેમાં મુસાફરી કરવા હો. ચાલી કોઈ રેલ્વેને બાંધી બિંબી રહીને કોઈ તમારા ડબ્બામાં ચઢવા મારે આવે અને તમે જાણતા હો કે એ તમારો સ્વધર્મ છે તો તમે તેને જોઈને જમ લાંબા કરશો કે તેનું સ્વાગત કરવા હાથ પહેળા કરશો ? ને તમે પગ લાંબા કરશો અને વધારે ત્યાં રેલ્વે રાખશો તો એમ માનવું પડશે કે સ્વધર્મ પ્રત્યે જે વાત્સલ્ય જોઈએ તેના તમારામાં જાણવ છે કદાચ તમે કાપડ ખરીદ કરવા મારે અમલવાદ જતા હો અને રસ્તામાં કોઈ સ્વધર્મ અને અને તમને પૂછે કે તમે ક્યાં જાઓ છો ? તો તમે ખરેખર જતાવશો કે પડી અમુક ભાઈને મળવા મારે બોરીનદર જાઓ છો એમ કહેશો ? પણ ભાઈઓ આ પ્રમાણે કરે છે કે જ્યાં તમે તમને જો જાઓ છો કે કદાચ

આવી શકે. તે શિવાય, કંઈ નિતેરીમાં બંધ કરી રાખવામાં આવેલ સોનું અને પથ્થર બન્ને એકસરખાં છે જે સોનું કદી પણ તિતેરીના બહાર જ ન આવે તેની શી કિમત છે? જે માત્ર રાખી જ મૂકવું હોય તો એટલા જ વજનના પથ્થરે પણ રાખી ગદાય છે તમને થેલીને અદર રાખી મૂકવામાં આનંદ આવે છે કે તેનો સદુપયોગ કરવામાં? જુઓ, શામળગેઠ લક્ષ્મીને કેટલી સફળ બનાવે છે!

થેનીમાથી સોનામહોરો કાઢી, દરેક લાડવામાં બગ્ગે મહોરો નાખી દે છે અને તેને બગબગ હતા તેવા કરી દે છે

આનો હેતુ કાંઈ સમજ્યા? અરે! તમે ન સમજો એમ કાંઈ હોય? મુબઈ જેવા શહેરમાં ગહેનારા અને દરરોજ લાખો રૂપીઆની ઉચ્ચપાયલ કુનારાઓની સમજમાં આવી વાત ન આવે એ કાંઈ બનવાનું છે? અહીં આપણને શામળગેઠની કુશળતાનો પરિચય મળે છે તમે જાણો છો કે સાગ ઘરની બહેનો કદી કાંઈની પણ સામે મદદ માટે હાથ લખાવતી નથી તે બૂખી રહેવાનું પસંદ કરે પણ કદી કાંઈની પણ સામે હાથ લાખે નહિ કરે એટલું જ નહિ, પણ તે વિના મહેનતનું કાંઈ લેશે પણ નહિ એવું આપણે પણ ઠીક નવી કારણ કે એવી રીતે આપવામાં તેમનું સ્વાભિમાન હેણુય છે, તેમ જ આપનાગનો અહંકાર વધે છે.

દાનનો આદર્શ એ છે કે જમણા હાથે અપાય, તેની ડાબા હાથને ખપ્પર ન પડે, અને ડાબા હાથે અપાય, તેની જમણા હાથને ખપ્પર ન પડે. શામળશેઠ, આ આદર્શને અપનાવી રહ્યા હતા પણ તમે આવા આદર્શને પસંદ કરો છો? એક બીજાને આદર્શ પણ છે આજે કાંઈ ફરમા નાણા આપ્યા, તો બીજા દિવસે છાપામાં ફોટો અને નામ આવવા જોઈએ તમને કયો આદર્શ છે? તેના ઉપર અત્યારે ટીકા કરતો નથી પણ શામળશેઠને પહેલો આદર્શ પસંદ હતો તેમણે લિમ્ટ મુજબ બંધાના ઘેર લાકુ પહોચાડ્યા. તેમાં એક ઘરમાં માતા બહુ મમતાવાળી હતી તે તેના દીકરા વિના શી રીતે ખાય? સાજના પાચેડ વાગે તેનો દીકરો લણીને નિશાળેથી આવ્યો.

માતાએ તેને કહ્યું—“બેટા! લે આ તારા માટે લાડવા આવ્યા છે તે ખા” જેને મહિના સુધી ગોળની કાકરી પણ ન મળી હોય, તેને લાડવાના એક કકડાની પણ કેટલી કિમત હોય! તેણે ખૂબ ઉત્સાહથી લાડુનો કકડો મોંમાં મૂક્યો ચાવવા જતા, કોઈકે કહ્યું વસ્તુ તેના દાંતમાં લાગી, તેણે તરત બહાર કાઢી માને કહ્યું—“આ શું છે? મા સમજી ગઈ કે આ પીળું શું

જામ તો મને બહુ ચિંતા નથી પણ, દીકરા! જો કાંઈ જરીનતુ એક પક્ષ પર સુધઈ જાય તો મને એ સાકાચી મીઠા નહિ લાગે અને જરા નો, કમ્પાટ માંથી એ સિરક પણ કાઢજો. તેમાં વિધવાઓનાં નામો લખેલાં છે. તેમની વ્યવસ્થા તો હું મારી જાતે જ કરીશ.

મામમાં કેટલી વિધવાઓ છે કેટલાં સાધનસંપન્ન ઘરો છે કેટલાં દુખી છે કેટલાં ઘરોમાં ધનના દમલા છે અને કેટલાં ઘરમાં રાતનાં તે શું પણ દિવસનાં પણ શોધવા છતાં કાંઈ પણ મળે તેમ નથી છતાં પણ જે અવધવાનાં આંસુઓ લુછી નાખી મેંતો મલકાટ જાળવી રાખે છે જે દુખી સહી રોટલી ખાઈને પણ જે સૂત્ર અને શીશને નિભાવે છે તેમજ સમાજ અને રાષ્ટ્રનાં ધોરણને જાળવી રાખે છે. તે પોતે પાપ અને વધોઓ બનાવી પોતાનાં નાનાં ફૂલ જેવાં જાળવેલાં પોષણ કરે છે પણ કેટલી સામે લાચ લગા કરતાં નથી એવાંઓને ખાલ તમે કેઈ સ્થિતિ કહો છો?

શામળશેઠનો પુત્ર એની નિરાધાર બહેનોની માદી કમ્પાટમાંથી લઈ આવ્યો. તે શેઠ આવી માદી પોતાની પાસે રાખતા હતા તમારી પાસે પણ આવવી માદી હોતે! મામમાં કેટલા બક્ષાધિપતિ છે તેનું સિરક તો તમારી પાસે જરૂર હશે પણ જરીન વિધવાઓનું સિરક કોણ રાખે છે? વિધવા બહેનો એ સમાજરૂપ સરોવરની માછલીઓ છે તેને તમે કદી પણ મૂસલ નહિ સતા તો સમાજ-સરોવરનાં પક્ષી છે એક સરોવર સુકાય તો પક્ષીને મારે બીજાં પક્ષી સરોવરો છે પણ જે સરોવરનું પાણી સુકાઈ જશે તે બિચારી માછલીઓ ક્યાં જશે? તેમનું તો જીવન અને મરણ બંધન એ જ સરોવરમાં છે.

સપ સરોવર છે તેમાં ઉતારવાનું જળ હમેશાં રહેવું જોઈએ. તે જ તેનું ધોરણ જાળવવાઈ રહે છે શામળશેઠની પાસે સપત્તિનું સરોવર ભરેલું છે તેની સાથે સાથે તેમના હૃદયમાં સેવા અને સહયોગનો સાગર પણ જમકાય છે.

તેઓ પુત્રની પાસેથી સિરક લે છે તેઓ સિરક પ્રમાણે દરેક ઘર માટે ચાર ચાર લાખ લઈને, બહારનાં આશ્રમમાં જાય છે. તેનેરી ઉપાધી બહારથી મેલી જાર કરે છે મેંતોને મારે કાંઈ વધારે કહેવાની જરૂર નથી કેમકે તમે જાણ મેંતોવળાઓ. / હા! (સમામાં હસાવસ.)

એ જ પેલીની કિમત છે જે ગરીબોનાં દુખમાં કંઈક કામ

આવી શકે. તે સિવાય, ફક્ત તિજોરીમાં બંધ કરી રાખવામાં આવેલ સોનું અને પથ્થર બન્ને એકસરખાં છે જે સોનું કદી પણ તિજોરીના બહાર જ ન આવે તેની શી કિમત છે? જો માત્ર રાખી જ મૂકવું હોય તો એટલા જ વજનના પથ્થરો પણ રાખી શકાય છે તમને થેલીને અંદર રાખી મૂકવામાં આનંદ આવે છે કે તેનો સદુપયોગ કરવામાં? જુઓ, શામળશેઠ લક્ષ્મીને કેટલી સફળ બનાવે છે!

થેલીમાંથી સોનામહોરો કાઢી, દરેક લાડવામાં બળ્બે મહોરો નાખી દે છે અને તેને બરાબર હતા તેવા કરી દે છે

આનો હેતુ કાંઈ સમજ્યા? અરે! તમે ન સમજો એમ કાંઈ હોય?, મુબઈ જેવા શહેરમાં રહેનારા અને દરરોજ લાખો રૂપીઆની ઉચ્ચપાયાલ કરનારાઓની સમજમાં આવી વાત ન આવે એ કાંઈ બનવાનું છે? અહીં આપણને શામળશેઠની કુશળતાનો પરિચય મળે છે તમે જાણો છો- કે સારા ધરતી બહેનો કદી કાંઈની પણ સામે મદદ માટે હાથ લાગાવતી નથી તે બૂખી રહેવાનું પસંદ કરશે પણ કદી કાંઈની પણ સામે હાથ લાખે નહિ કરે એટલું જ નહિ, પણ તે વિના મહેનતનું કાંઈ લેશે પણ નહિ એવું આપણું પણ ઠીક નથી કારણ કે એની રીતે આપવામાં તેમનું સ્વાભિમાન હણાય છે, તેમ જ આપનારનો અહંકાર વધે છે.

દાનનો આદર્શ એ છે કે જમણા હાથે અપાય, તેની ડાબા હાથને બબર ન પડે, અને ડાબા હાથે અપાય, તેની જમણા હાથને બબર ન પડે. શામળશેઠ, આ આદર્શને અપનાવી રહ્યા હતા પણ તમે આવા આદર્શને પસંદ કરો છો? એક બીજો આદર્શ પણ છે આજે કાંઈ ફરમા નાણા આપ્યા, તો બીજો દિવસે છાપામાં ફોટો અને નામ આવવા જોઈએ તમને કયો આદર્શ છે? તેના ઉપર અત્યારે ટીકા કરતો નથી પણ શામળશેઠને પહેલો આદર્શ પસંદ હતો તેમણે ક્રિસ્ટ મુજબ બધાના ઘેર લાકડું પહોચાડ્યા. તેમાં એક ઘરમાં માતા બહુ મમતાવાળી હતી તે તેના દીકરા વિના શી રીતે ખાય? સાજના પાચેક વાગે તેનો દીકરો લણીને નિશાળેથી આવ્યો.

માતાએ તેને કહ્યું-“બેટા! લે આ તારા માટે લાડવા આવ્યા છે તે ખા” જેને મહિના સુધી ગોળની કાકરી પણ ન મળી હોય, તેને લાડવાના એક કકડાની પણ કેટલી કિમત હોય! તેણે ખૂબ ઉત્સાહથી લાડુનો કકડો મોંમાં મૂક્યો ચાવવા જતા, કાંઈક કંઠે વસ્તુ તેના દાંતમાં લાગી, તેણે તરત બહાર કાઢી માને કહ્યું-“આ શું છે? મા સમજી ગઈ કે આ પીળું શું

હે માએ કહ્યું- બાઈ! લાડુ ખાઈ ના અને એને ઘાઈને એક શબ્દ મૂકી દે. આમ એક એક કરતાં ચારે મહોરો ખદાર ખાવી. માએ દીકરાને કહ્યું- ‘બાઈ! તે સામળદાસ મૈત્રુ પર તો જોયું છે ને? દીકરાએ કહ્યું- હા, મા! પેલી મોટી હવેલી છે તે જ ને?’ માએ કહ્યું- હા બેટા, ત્યાં ના અને આ ચારે મહોરો શ્યને ખાપી આવ. સુભવ છે કે લાડવા વાળલી વખતે તેમના ખાંસામાંથી પડી ગઈ હોય.

દીકરો તૈયાર થઈ ગયો. માએ ચારે મહોરો કામળમાં પડીકું વાળીને ખાપી. દીકરો ગયો અને જઈને સામળદાસસેઠના દાઘમાં ખાપતાં જોયો- મારી માએ આ મોકલ્યું છે શેઠે પડીકું ખોલ્યું અને જોયું તો ચક્રિત થઈ ગયા. ગરીબ પણ દેટથી પ્રામાણિક છે! જેની પાસે લાખોની મૂકી છે એ પણ આ પીળીપીળી મહોરો જોઈને ડાલી નાચ છે તેમનું પણ મન લોકાચાર છે પણ આ લોક પાપ વેળીને પેટ ભરે છે અને જાળકને કમરે છે છતાં તેનું હૃદય દેટનું પ્રામાણિક છે! આ પ્રામાણિકતાએ શેઠના હૃદયને આનંદિત કર્યું તે જાળકને જોતામાં લીધા અને કહ્યું- તું એવી માનો પુત્ર છે કે જેની પાસે પૈસાનો અભાવ હોવા છતાં જેને પ્રામાણિકતા એઈ નથી. પોતાની પાસેથી બીજા ચાર મહોર તે પડીકામાં મૂકી અને કહ્યું- ‘શે અને કહેજે કે આ જામી તમારી જ છે શેઠ તે પાછી નહિ સે. જાળકને કમરવામાં સ્વગર રહેશે.

આ એક સહયોગ ધનનું જીવંત ઉદાહરણ છે. પોતાના મોજાદાર માટે જાળકનો પુત્રાગ્રહ કરનારા આ લાખલા ઉપરથી કંઈક શીખે. જ્યારે પણ કોઈ સ્વધર્મની સેવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય ત્યારે તમે દુનિયાકારની મુસીબતો યાદ કરો છો. વેપાર થતો ગયો છે. ઘરમાં અડધા રૂબા દીકરીઓ છે તેને પરણાવવાની છે. પાંચ પાંચ જાળકનો કામિયાર કરવો પડે. માન નાર બે આંસુ પાડ્યો તો આખા જાળક આંસુ પાડતો જસે. પણ જ્યારે મિત્ર દીકરાના લગ્નનો પ્રસંગ હશે અને કોઈ કહેશે કે જોજો નાકાનું વધારે ખર્ચ ન કરશો. થોડામાં જ ખતાવજો. ત્યારે જવાબ આપી કે પૈસા તો હાથનો મેલ છે કમાઈએ છીએ તે કામનું શું છે? એ વખતે, પાંચ રૂપિયા અપતાં પાંચ જાળક મુસીબતોને યાદ કરી શે શ્યાં શેનાર, એમો ઉઘર કેમ જતી નય છે? કા જુ કે તે દીકરાને પોતાનો સમ? અને સ્વધર્મને પરાયો.

દિવાળીને દિવસે તમે દીવા કરો એ અને વરસકારનો દિવાલ કરો છે.

ત્યારે જરા વિચાર કરજો કે ખર્ચ ખાતામા જે મોટી રકમ વપરાઈ છે, તેમાથી કેટલા પોતાના કુટુંબ-પરિવારની પાછળ ખર્ચા અને સ્વધર્મીની સહાયતામા કેટલો ખર્ચ કર્યો? પોતાના દીકરાને અમેરિકા સુધી લણવા મોકલનાર, પાડોશી સ્વધર્મીના બાળકને લણાવવાના પ્રશ્ન ઉપર ચુપકીદી બળવે છે કારણ કે એક પોતાનો અને બીજો પારકો છે

“મિત્તિમે સવ્વ મૂણસુ”નો પાઠ બોલનારા તમે જો આવી એક દીવાલ પણ ન ઓળંગી શક્યા તો આગળ કેમ વધી શકશો?

મેઘકુમારે હાથીના ભવમા એક સસલાની રક્ષા માટે અઢી દિવસ સુધી પગ ઊંચો રાખ્યો તો સસલા કરતા તો સ્વધર્મી જય તેમ નથી! તે તો તેની જાતતુ પણ ન હતું જો હાથી એક ગ્રાણીની રક્ષા માટે અઢી દિવસ સુધી ત્રણ પગે ઊભો રહી શકે છે, તો તમે તો માણસ છો, અને તેમાય પાછા ભગવાન મહાવીરના ઉપાસક છો ફોટોગ્રાફરની પાસે તો તમે ધણી વખત ગયા હશે ફોટો લેતી વખતે તે શુ કહે છે તેના તો તમે અનુભવી છો. તે કહે છે કે-મો જરા હસતુ રાખજો બાકીનુ બધુ હું સલાળી લઈશ

તમારી પાસે કાઈ સ્વધર્મી વીલે મોઢે આવે તો તેનું મો ખીલી જાડે છે કે ખીજેલુ હોય તો કરમાઈ જાય છે? ઓછામા ઓછુ તમે ફોટોગ્રાફરની વાત જોતલુ તો શીખી લો કે જે કાઈ પણ મારી પાસે આવે તે હસતુ રહે. બાકીની વ્યવસ્થા હું કરી લઈશ તમે તેને કહો કે સામાયિકના સાધનો, પારણા વગેરેની વ્યવસ્થાથી માડીને તેના ધધારોજગાર અને છોકરાના ભણતર સુધીની વ્યવસ્થા હું યથાશક્તિ કરતો રહીશ પણ તમે તમારુ મો જાતરેલુ ન રાખશો

સહયોગ ધર્મને ઓળખો સ્વધર્મી પછી, આગળ સમાજ અને રાષ્ટ્રની સેવાના ક્ષેત્રો ખુલ્લા પડ્યા છે કાઈ પણ સીમા સુધી તમે જઈ શકો છો, જો તમારામા શક્તિ હોય તો સ્વધર્મી-સેવા ઉપર તો મે એટલા માટે ખાસ ભાર મૂક્યો છે કે તે તમારી નજીક છે તેનો અર્થ એ નથી કે સ્વધર્મીની સેવા એ એક જ પુણ્ય છે અને બીજા બધા કાર્યો પાપ છે. શુભ ભાવથી કરવામા આવતા દરેક ક્રિયા શુભ છે હું તો એટલે સુધી કહું છું કે સેવાના ક્ષેત્રમા આ સપ્રદાયની દીવાલોને બધનકારક ન બનાવશો. દુનિયાના દરેક ગ્રાણીમા તમે તમારુ પોતાનુ પ્રતિબિંબ જુઓ તેમનામા આત્મીયતા પ્રસારે હું ગ્રાણી માત્રનો છું અને ગ્રાણી માત્ર મારાં છે-આવી મગજમય ભાવના તમારી સહયોગભાવનાને જીવંત રાખશે

છે માએ કહ્યું- બાઈ! લાડુ ખાઈ જા અને એને ઘાઈને એક માણ મૂકી દે
જામ, એક એક કરતા ચારે મહોરો ખઢાર જાવી. માએ દીકરાને કહ્યું-
'બાઈ! તે' શામળદાસ શેઠનું ઘર તો જોશુ છે ને? દીકરાએ કહ્યું- હા મા!
પેલી મોટી હવેલી છે તે જ ને? માએ કહ્યું- હા બેટા. ત્યાં જા અને જા
ચારે મહોરો શેઠને જાપી જાવ. હાલવ છે કે લાડવા વાળી વખતે તેમજ
ખીસામાંથી પડી ગઈ હોય.

દીકરો તૈયાર થઈ ગયો. માએ ચારે મહોરો કામળમાં પડીકું વાળીને
જાપી. દીકરો ગયો અને જઈને શામળદાસશેઠના હાથમાં જાપતાં મોસ્ત્રો-
'મારી માએ જા મોકલ્યું છે શેઠ પડીકું જોડ્યું અને જોશુ તો મંદિત થઈ
ગયા. ગરીબ પશુ કેટલી પ્રામાણિક છે! જેની પાસે લાખોની મૂકી છે એ
પશુ જા ખીળી ધીળી મહોરો જોઈને ડાલી જાય છે તેમજ પશુ મન
સોભાય છે પશુ જા તો પાપક વેચીને પેટ ભરે છે અને જાળકને કાચુરે
છે છતાં તેનું હૃદય કેટલું પ્રામાણિક છે! જા પ્રામાણિકતાએ શેઠના હૃદયને
જ્ઞાનદિત કર્યું તે જાળકને જોળામાં લીધા અને કહ્યું- તું જેની માને પુત્ર
છે કે જેની પાસે પૈસાનો અભાવ હોવા છતાં જેને પ્રામાણિકતા જોઈ
નથી. પોતાની પાસેથી ખીજ ચાર મહોર તે પડીકામાં મૂકી અને કહ્યું- 'મે
અને કહેજે કે જા મધી તમારી જ છે શેઠ તે પછી નહિ લે. જાળકને
બલુવામાં સ્વચ્છ રહેશે.

જા એક સહયોગ ધનનું જીવન વિહારણ છે પોતાના મોજસોજ
માટે દુનિયાને કુખાડે કરનારા જા હાખસા ઉપરથી કંઈક થીએ. જ્યારે
પશુ કોઈ સ્વધર્મની સેવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય ત્યારે તમે દુનિયાસભી
મુસીબતો યાદ કરો જા વેપાર થતી ગયો છે ધરમાં અડધી રૂબા દીકરીઓ
તેને પરણાવવાની છે પાંચ પાંચ હ નરનો કરિયાવર કરવા પડે. માજ
નાર એ જાણુ પાડે તો આખાદર હ નર જાણુ પાડે જાણુ. ત્યુ જ્યારે
ધેર દીકરાના લગ્નનો પ્રસંગ હશે અને કોઈ કહેશે કે જોજો નકામું વધારે
જાય ન કરસે. ધોડામાં જ પતાવજો. ત્યારે જવાબ આપી કે પૈસા તો
હાથનો મેષ છે કમાઈએ છીએ તે કામનું શું છે? એ વખતે, પાંચ
રૂપિયા આપતા પાંચ હ નર મુસીબતોને યાદ કરી શેઠજી શનાર, એટલે
વધાર કેમ જતી નય છે? કારણ કે તે દીકરાને પોતાનો સમગ્ર છે અને
સ્વધર્મને પાડે.

રિવાજોને વિવેકે તમે દીવા કરો જા અને વરસવાનો દિસામ કરો છે.

સદ્અસદ્નો પણ વિવેક ગુમાવ્યો છે, અને ખરું પૂછો તો શક્તિ મેળવવાનો આ સાચો રસ્તો પણ નથી—છતાં પણ જો શક્તિ મળી ગઈ તો તેનો ઉપયોગ, કઈ રીતે કરશો ? શક્તિનો ઉપયોગ તમે સ્વાર્થમાં કરશો કે સેવામાં ? બીજાને જાળમાં ફસાવવા માટે કરવાના છો કે કોઈને ફસામણુમાંથી બહાર કાઢવામાં ?

શક્તિ તો દુર્યોધન અને દુઃશાસનને મળી હતી તેવી જ ભીમ અને અર્જુનને પણ મળી હતી પણ પહેલાના નામો ઇતિહાસમાં કાળા અક્ષરે લખાયા ત્યારે બીજાના ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે લખાયા શક્તિ હનુમાનજીને પણ મળી હતી અને રાવણને પણ મળી હતી પણ એકના પ્રત્યે જગત ઘૂણાની દૃષ્ટિએ જુએ છે તો બીજાના ચરણો પર શ્રદ્ધાના પુષ્પો સમર્પણુ કરે છે તેનું કારણ ? કારણ એ જ કે તેમણે શક્તિ તો મેળવી પણ તેને વાપરવાની રીત ન જાણી શક્તિનો મુદર ઉપયોગ વિકાસનો માર્ગ છે, તો તેનો ગેરઉપયોગ એ પતનનો માર્ગ છે

શક્તિના સદ્અયની રીત જાણો તે જાણવા માટે તમે ચારિત્રશીલ વ્યક્તિઓની નજીક આવો, તેમનો પરિચય કરો, તેમના જીવનનું આરીકાઈથી નિરીક્ષણ કરો માત્ર નિરીક્ષણ જ નહિ પણ તેનું અનુકરણ કરો સારા પ્રાસંગિક સંસ્કાર શક્તિને સારા માર્ગે વાળશે

સમ્રાટ અશોકનું જીવનવૃત્તાત તમે જાણતા હશે રાજ્યશાસનની શરૂઆતનું તેનું જીવન, રાજ્યનો વિસ્તાર વધારવાની તેની ભાવનાનું ચિત્ર ખુબ કરે છે સામ્રાજ્યના વિસ્તારની લોલુપતાને લીધે હજારો વીરોના ખૂનની નદીઓ તેણે વહાવી પૃથ્વીના ટુકડાની ખાતર ઘાસની માફક માનવીઓને કપાવી નાખ્યા પણ તેજ અશોક, કલિગવિજય વખતે બદલાઈ ગયો, તેના જીવનને નવો વળાંક આપવામાં મહાત્મા બુદ્ધની વાણીનો પ્રભાવ છે.

જે અશોક સામ્રાજ્યના વિસ્તારની ખાતર હજારો માનવીઓનું અલ્પિદાન આપતા અચકાતો નહોતો, તે જ અશોક પાછલી ઉંમરે એટલો ક્રોધાળુ હૃદયી બની ગયો, કે એક નાના સરખા પશુની હત્યા પણ તેને ગમતો નહોતો. એટલા માટે તેણે ઠેરઠેર શિલાલેખો કાતરાવ્યા, અને રાજ્યમાં ઠેરઠેર જિલ્લા કરાવ્યા જેમાં તેણે પ્રજાને પ્રાણી માત્ર તરફ પ્રેમવૃત્તિ રાખવાનો સંદેશો આપ્યો એટલું જ નહિ પણ તેણે બૌદ્ધ ધર્મના પ્રચાર માટે પોતાના પ્રિય પુત્ર અને પુત્રીને પણ વિદેશોમાં મોકલ્યા

યુરોપના ઇતિહાસમાં એક ચમકતી વ્યક્તિ આવી હતી તેનું નામ હેન્રી સેન્ટ પોલ ધાર્મિક ક્ષેત્રે તે એક લઘુપ્રતિષ્ઠ વ્યક્તિ હતી તે પ્રસિદ્ધ

લેન ઇન આદ્યવાદી દર્શન છે તે દરેક આદ્યમાની જન ત સક્રિય માને છે કમીના આત્મામાં પણ એટલી જ શક્તિ છે એટલી હાથી અને સિદ્ધ આત્મામાં છે આવશ્યકતા હતા તેને જોળખવાની છે તમારમાં શક્તિ મેળવે છે તમારી વાત તો સૌ પણ નાની જરાક સરખી કાઠીમાં પણ એટલી મોટી તાકાત છે કે તે મોટા હાથીને પણ હેરાન કરી શકે છે નાજ જેવા ઝેરી પ્રાણીના છેલ્લે પણ તે કારી નાખે છે પરંતુ વાત અહીં આદ્યવાદી નથી, શક્તિ મળી જવાથી કાંઈ સમસ્યા હશે થતી નથી, શક્તિ પ્રાપ્ત થવા પછી તમે તેનો ઉપયોગ કઈ રીતે કરો એ એ પ્રશ્ન છે.

એમ તો પૈસા પેદા કરવામાં પણ ભુદિની જરૂર રહે છે પરંતુ પૈસા કરવા કે એકા કરવા કરતાં તેને ખર્ચવામાં વધારે ભુદિગૌરવ નોંધવું છે, તમે આશ્ચર્ય પામતા હોશ કે ખર્ચ કરવામાં તે કાંઈ ભુદિ નોંધતી હશે! પણ હા જરૂર ને ખર્ચ કરવાની કળા ન આવડી તો તમે હળવે રહ્યા ખર્ચ કરવા જ્યાં એટલા જાનક નહિ પામી શકો એટલે તે મજબૂત ન જીતાર માત્ર મોઝ ખર્ચમાં જ મેળવી શકો છે મધ્ય મધ્યસે હળવે રહ્યા ખર્ચવા છતાં પણ લોકપ્રિય બની શકતા નથી, કેમકે તે રહ્યા તો ખર્ચ છે પણ તે આપવાની કળા તજુના નથી, જ્યારે કેટલાક મનુ જ જોઈ ખર્ચે પણ લોકપ્રિય થઈ શકે છે કારણ કે તે કેમ ખર્ચ કરવું તે જાણે છે.

આ જ વાત શક્તિ માટે છે શક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે પણ પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે શક્તિને માટે કેટલાક સનિવારે હનુમાનને તેમ મધ્ય છે, કેટલાક વીટામીનની જોળીઓ ખાવ છે તો કેટલાક વળી શક્તિ માટે ઇર્ડ અને મચ્છીના તેલ (Kodliver Oil)નું સેવન કરે છે શક્તિ પાછળ પાશલ જનનારાઓને હુ પાછુ હુ કે જે શક્તિને પ્રાપ્ત કરવા માટે તમે

જે શક્તિ પતનાભિમુખ થઈ ગઈ છે તેને સેવાના માર્ગે વાળી, વિકાસનો માર્ગ ખુલ્લો કરે છે, તે સ્વાર્થના વૃક્ષ પર સેવાની એવી કલમ લગાડે છે- કે જીવનવૃક્ષની ખટાશ, મિદાશમા પચિત્ત થઈ જાય છે તમને ખબર છે કે લીધું ખાટું હોય છે પણ માણી લીધુના વૃક્ષને નારંગીના વૃક્ષની કલમ જોડી દે છે, ત્યારે લીધું પણ મીઠા થઈ જાય છે. પછી તેનું નામ પણ બદલાઈ જાય છે અને તે સતરા કહેવાય છે

નારંગીના સહવાસથી લીધુમાં મિદાશ આવી તેમ મહાપુરુષોના સહ-વાસથી જીવનમા પ્રેમની મિદાશ આવે છે લગાઈ અને છુટાઈ, એ બંને સર્ગજન્ય ગુણો છે જેની પ્રકૃતિના મનુષ્યોતા સહવાસમા તમે રહેતા હો, તેમના વિચાર, આચાર અને ઉપચાર, એ ત્રણેનો પ્રભાવ તમારા જીવનમા આવ્યા વિના રહેતો નથી એક માણસ પ્રતિદિન સામ્યવાદ (Communism) સમર્થક વ્યક્તિઓની નજીક રહેતો હોય, એક સમાજવાદી (Socialist)ની નજીક રહેતો હોય, તો તેમના વિચારોની છાયા તે માનવી ઉપર પડ્યા વિના રહેશે નહિ

વિચારોની સાથે આચાર-વ્યવહાર પર પણ પ્રાસંગિક સંસ્કારોની છાપ પડે છે જે વિદ્યાર્થી તદ્દન નિરામિપાહારી (Vegetarian) છે, પણ તેનો સાથી કે જે માસાહારમા પાપ માનતો નથી તેની સાથે હમેશા ફરે છે, કોલેજમા અને કોલેજની બહાર, ઘરમા કે હોટલોમા ફરે છે તે ઉચિત નથી. તેમા તેની ચત્ર વિચારશક્તિ નાશ પામરો પછી સાથીની મજાક અને કટાક્ષોની સામે ટકી રહેવાની તેની શક્તિ ખૂટી જશે જેવટે માસાહાર પ્રત્યે ધણાથી જ્ઞેનાર તે પોતે જ ધીમે ધીમે પોતાના માસાહારી સાથીની હરોળમા ખેસી જશે

એક કહેવત છે કે-“ થાય તેવા થઈએ તો ગામ વચ્ચે રહીએ ”. તેની માફક જે વ્યક્તિની સાથે તમે વસતા હો, તેના જેવા બનોને જ તમારે રહેવું પડશે તે સિવાય તમારી દોગતી ટકી નહિ શકે કૃપણની સાથે કૃપણ અને ઉદારની સાથે ઉદાર બન્યા વિના રહેશો તો તે કામ નહિ આવે આપ મુસાફરીએ નીકળો અને તેમા તમારો જોડીદાર જો કે જૂસ હોય તો તેની અસર તમારી ઉપર પણ પડવાની આ એક મનોવૈજ્ઞાનિક નિયમ છે-કે-એક વ્યક્તિ ખર્ચ કરે પણ બીજો જો તેની સાથે સાથે જરાપણ ખર્ચ ન કરે તો પોતાનું હૃદય તરત જ બોલી ઊઠશે કે હું શા માટે ખર્ચ ? શું બધા જ ખર્ચની જવાબદારી મેં એકલે જ લીધી છે ? એથી ઉતરું, જો

ચેમ્ચ (Church) ના અધિષ્ઠાતા હતા આજ પણ તેમના નામે ઇર્સચ (Christian) ધાર્મિક સંસ્થાઓ ચાલી રહી છે તેમજ જીવન-ચરિત્ર એમ કહે છે કે એક દિવસ તે મુરોખના ખૂબજ મોટા મુદારો-ધારુ હતા.

ભારતીય ઋષિ વાલ્મીકિમાં પણ સે ટપોચના જીવનચરિત્રનું પ્રતિબિંબ જણાય છે જૈન ઇતિહાસમાં અનૂન મળે રાજા પ્રદેસી જેવી અતિઓ પણ આવી જ જ્ઞાની છે પહેલાં તેમનાં જીવન કાળાં કુટુંબોથી ભરેલાં હતાં પરંતુ, એક મહાપુરુષના પરિચયમાં આવતાં તેમના જીવનનો અપકાર દર વર્ષ પ્રકાશ દેવાયે.

સતપુરુષાનો સવ જનવતા પ્રત્યે વહેલી સહિતનો પ્રવાહ મનરતા તરફ વાળે છે જીવન જે વાતાવરણમાં હોય છે તેની જગ્યા મન ઉપર જરૂર પડે છે હવા જે ઉદ્યાનમાંથી આવતી હોય મુશાળનાં ફૂલોને રક્ષક કરીને આવતી હોય તો તે મુશાળનાં ફૂલોની મધુર સુવસ લઈને જ આવશે, જાને જે તે જાડી ચઢવેના રક્ષક કરીને આવતી હશે તો જાડો ફેલાવશે-જરાતર એ જ પ્રમાણે, જે તમારું જીવન સજ્જન પ્રકૃતિના મહાપુરુષોની પામે વીર્ય હશે તો તમારામાં તેમના ચરિત્રની તપની અને ત્યાગની સુવાસ આવશે, જે દુર્ગ્ગ પ્રકૃતિવાળી યક્ષિઓની સમીપમાં તમે વસતા હોશો તો જીવનમાં કોષની અસત્યની અને દુરાચારની જાડો પ્રવેશ કરશે.

કુલ્લ વૈદ્યના હાથે ચરેશુ વિષ પણ અમૃત બની જાય છે નીકાતે આશર પામીને પથ્થર પણ પાણી ઉપરથી તરી જાય છે જે કે વિષનો સ્વભાવ માસ્વાનો અને પથ્થરનો સ્વભાવ કુળાસ્વાનો છે ખતાં પણ સજ્જનતાના રક્ષકને કારણે તેમ ર ભાવમાં પરિવર્તન આવે છે જીવનનું પણ એમ જ છે અશુભ ઇતિહાસનું વિષ કુલ્લ વૈદ્યની સતપુરુષના હાથમાં આવે તો તેની સફળિયેજ થાય છે તે અશુભ તરફ વહેલી ધારાને વાળીને શુભ તરફ ચતિચીક જનાવે છે જીવનના પ્રવાહને અશુભમાંથી શુભમાં અને શુભમાંથી શુભમાં ફેરવવાની કળા તે જ અર્થમાં કળા છે.

એમાસામાં વરસાદ મન મૂકીને પડે છે પાણી વરસે છે પાણીનો પ્રવાહ સાગરમાં મળીને પોતાની મિલ્લાત જોઈ નામે છે કુલ્લ ઈન્જીનેર (Engineer) નદીમાં જાય ત્યાંથી એ જ જળપ્રવાહનો ઉત્પન્ન માટે ઉપયોગ કરે છે સતે પણ એવા જ કળાકાર છે કે જે જીવનની ધારા જે વાસનામાં વિનષ્ટ થઈ રહી છે તેને સવમાં પથટાવી શકે છે સત્યાધર

જે શક્તિ પતનાભિમુખ થઈ રહી છે તેને સેવાના માર્ગે વાળી, વિકાસનો માર્ગ ખુલ્લો કરે છે, તે સ્વાર્થના વૃક્ષ પર સેવાની એવી કલમ લગાડે છે- કે જીવનવૃક્ષની ખટાશ, મિદાશમા પરણિત થઈ જાય છે તમને ખબર છે કે લીજી ખાદ્ય હોય છે. પણ માણી લીજીના વૃક્ષને નારંગીના વૃક્ષની કલમ બેડી દે છે, ત્યારે લીજી પણ મીઠા થઈ જાય છે પછી તેનું નામ પણ બદલાઈ જાય છે અને તે સતરાં કહેવાય છે

નારંગીના સહવાસથી લીજીમા મિદાશ આવી તેમ મહાપુરુષોના સહવાસથી જીવનમા પ્રેમની મિદાશ આવે છે ભગવાઈ અને ખુરાઈ, એ બંને સસર્ગજન્ય ગુણો છે જેવી પ્રકૃતિના મનુષ્યોત્તા સહવાસમા તમે રહેતા હો, તેમના વિચાર, આચાર અને ઉપચાર, એ ત્રણેનો પ્રભાવ તમારા જીવનમા આવ્યા વિના રહેતો નથી એક માણસ પ્રતિદિન સામ્યવાદ (Communism) સમર્થક વ્યક્તિઓની નજીક રહેતો હોય, એક સમાજવાદી (Socialist) ની નજીક રહેતો હોય, તો તેમના વિચારોની છાયા તે માનવી ઉપર પડ્યા વિના રહેશે નહિ

વિચારોની સાથે આચાર-વ્યવહાર પર પણ પ્રાસંગિક સંસ્કારોની છાપ પડે છે જે વિદ્યાર્થી તદ્દન નિરામિષાહારી (Vegetarian) છે, પણ તેનો સાથી કે જે માંસાહારમા પાપ માનતો નથી તેની સાથે હમેશા ફરે છે, કોલેજમા અને કોલેજની બહાર, ઘરમા કે હોટલોમા ફરે છે તે ઉચિત નથી તેમા તેની સ્વતંત્ર વિચારશક્તિ નાશ પામશે પછી સાથીની મજાક અને કટાક્ષોની સામે ટકી રહેવાની તેની શક્તિ ખૂટી જશે છેવટે માંસાહાર પ્રત્યે ધણુથી જ્ઞેનાર તે પોતે જ ધીમે ધીમે પોતાના માંસાહારી સાથીની હરોળમા બેસી જશે

એક કહેવત છે કે-“ થાય તેવા થઈએ તો ગામ વચ્ચે રહીએ ”. તેની માફક જે વ્યક્તિની સાથે તમે વસતા હો, તેના જેવા બનીને જ તમારે રહેવું પડશે તે સિવાય તમારી દોરતી ટકી નહિ શકે કૃપણની સાથે કૃપણ અને ઉદારની સાથે ઉદાર બન્યા વિના રહેશે તો તે કામ નહિ આવે આપ મુસાફરીએ નીકળો અને તેમા તમારો બેડીદાર જે કંજૂસ હોય તો તેની અસર તમારી ઉપર પણ પડવાની આ એક મનોવૈજ્ઞાનિક નિયમ છે-કે-એક વ્યક્તિ ખર્ચ કરે પણ બીજો જે તેની સાથે સાથે જરાપણ ખર્ચ ન કરે તો પોતાનું હૃદય તરત જ બોલી ઉઠશે કે હું શા માટે ખર્ચ ? શું બધા જ ખર્ચની જવાબદારી મેં એકલે જ લીધી છે? એથી ઉઠી, જે

મુલાકાતીમાં તમારો સદાગ્રવાસી ઉદાર હૃદયનો હોય તો તમારે થોડું પણ
તો ખર્ચ કરવું જ પડશે. પછી બધે તે તમે ઈચ્છી શકો કે અનિચ્છી
કે પછી કમવાઈને કૃષ્ણ કે સહેરમાં આવીને પણ કરવું તો જરૂર પડશે જ

હા તો જાટશુ માદ રાખો કે આપ જેની સાથે ચાલતા હો તેના
જેવા થઈને જ ચાલવું પડશે. એક મુવક પોતાના સસરાની સાથે ચાલે છે
તે જ મુવક ક્યારેક પોતાના પિતાની સાથે જતો હોય છે તો ક્યારેક તે
પોતાના મિત્રની સાથે પણ ફરતો હોય છે ત્રણેની સાથે ચાલતાં તે
કાંઈ દૂર રહીને ચાલતો નથી. છતાં તે ત્રણે ચાલમાં અંતર હોય છે કે
નહિ ! તમે તો અનુભવ પણ ક્યો કરો. જ્યારે તે પોતાના સસરાની સાથે
જતો હોય ત્યારે તેના ચાલવામાં બેસવામાં અને દરેક આમતમાં વિવેક
રહેશે. હોય છે તે સમજે છે કે નો જરા પણ અવિવેક દેખાતો તો
પરખાઈ જઈશું ! એટલા માટે તે વખતે તો જ્ઞેયમાં પણ સખમ કરો,
વાત કરવામાં પણ સખમ કરો અને ચાલવામાં પણ સખમ કરો. માત્ર
કે ઈર્મીપથની પૂરી મત્તાથી ચાલી રહો છે

પિતાની સાથે ચાલવામાં જો કે થોડું સખમ તો જરૂર હોય છે જ
પરંતુ તે સસરા જેટલો નહિ. કારણ કે ત્યાં પરીક્ષાનો પક્ષ ઉપસ્થિત જ
થયો નથી અને મિત્રની સાથે ચાલવામાં ત્યાં તો પૂછણ જ નહિ. પણ
કેઈ જીતે જ રસ્તો માપી રહ્યા હશે જાણે કાંઈક ભુલું જ તેઈ રહી
હશે અને હાથ પણ સીધા નહિ રહેતા હોય. પછી જીવન તો ક્યાં મીન
રહે તેવી છે ! તેને માટે તો હમેશાં પદરમી ઝોમસ્ટ (સ્વાતમ્ દિન) જ
છે હસાતો આઝમાઈ કરી તે ક્યારેક કોઈ નટ (Actor) ની કે નૃત્ય
(Dance) ની વાત ચાલી રહી હશે. (હસાહસ)

ત્રણ જુદી જુદી વ્યક્તિઓની સથે ચાલવામાં કેટલો દરક પાડો !
જેની સાથે રહેશો તેના ગુણદોષ જરૂર તમારામાં આવશે. વિચાર કરતી વખતે
એક વખત મેં મારી નજરે એક દસ્ય ગેયુ છે એક વખત એક પ્રથ
ઉપરથી અને જઈ ત્યાં દત્તા તે વખતે એક રજારી ઘેરની પાણી પીવારાય
નહી પામે જાણાં થે ! પાણી પીતાં દત્તા તેણે તે રજારીને પણ પાણી
પીરાની ઇમ્મદ થઈ જેક જાણુ વાંઠો વળી તે પણ પાણી પીરા મડ્યો.
પરંતુ જાણાં જાણાં થઈને ના? પણ મોં પાણીને લગાડીને તે પાણી પીને
મારા સામેના મુનિઆને કયું કે કુખો આ સમયે રત્ન ! રાત-

દિવસ ઘેટાની સાથે રહેવાથી, તે પાણી પીવાની રીત પણ ઘેટાઓ જેવી જ શીખ્યો છે !

જુદા જુદા પ્રાતોના બે રહેવાસીઓ એકબીજાની પડોશમા રહેના હશે, તો તેમની રહેણી-કરણી, આચાર-વ્યવહાર ઉપર એકબીજાની અસર જરૂર પડવાની ખાવા પીવાની રીતો પણ કેટલેક અંશે તેઓ એકબીજાની અપનાવશે મદ્રાસીની સાથે રહેનાર ઈંગ્લી, ઢોસા વગેરે ખાતા શીખી જશે, એટલું જ નહિ, પણ તેમની ભાષામા પણ એકબીજાના શબ્દોની આપલે થશે જો બંને કુટુંબોમા સ્નેહ અને સૌજન્ય હશે તો બંનેના બાળકો સહેલાઈથી બંને ભાષાઓ શીખી જશે બે ભાષાઓના મિશ્રણવાળી એક નવી ભાષા પણ જન્મશે ભાષાવિજ્ઞાનના વિદ્યાર્થીઓ આ વિષયથી ઘણા પરિચિત છે

ભારતની ત્રણ સંસ્કૃતિઓ હજારો વર્ષોથી સાથે ચાલી રહી છે જૈન, બૌદ્ધ અને બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિઓ, ઈડા, પિંગલા અને સુષુમ્ણાની માફક ભારતભરમા વ્યાપેલી છે હજારો વર્ષોના સહવાસથી એક બીજા ઉપર એક બીજાનો ઘણો પ્રભાવ પડ્યો છે વિચાર અને આચારના ક્ષેત્રોમા તેમણે એકબીજાના ઘણા ગુણદોષો અપનાવ્યા છે

જૈન સંસ્કૃતિની અહિંસાએ બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિને વધુમા વધુ અહિંસક બનાવી છે યજ્ઞોમા થતી હિંસાને જો કોઈ રોકનાર હોય તો તે જૈન સંસ્કૃતિની અહિંસા જ છે બીજા તરફ જૈન ધર્મ જેવા જ્ઞાતિવાદના વિદ્રોહી ધર્મમા સ્પર્શસ્પર્શના સુસ્કારો, એ બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિની પરંપરાના સંસર્ગને લીધે આવ્યા છે મૂર્તિપૂજા અને મૂર્તિપૂજામા સજીવ વસ્તુઓનો ઉપયોગ એ પણ એ જ સંસર્ગનું પરિણામ છે બૌદ્ધદર્શન જો કે ભારત કરતા વિદેશોમા વધારે ફાટ્યું છે, છતાં તેના આચાર-વિચાર જૈન ધર્મ સાથે મોટે ભાગે મળતા છે તેમના સાધુઓ પણ ભિક્ષા લાવે છે માગલિક સભળાવવાની જેવી પરંપરા જૈન સમાજમા છે તેથી જરાક જુદા રૂપે પણ તેવી જ પરંપરા તેમનામા પણ છે

બે નિર્જીવ વસ્તુઓ જો એક બીજાની નજીકમાં રહે છે તો તેમા પણ કંઈક પરિવર્તન થાય છે અજમાના ફૂલ, પીપરમિન્ટના ફૂલ અને કપૂર એક બીજાની નજીક આવે તો તેમા કેટલું પરિવર્તન થાય છે ? ત્રણે એક ત્રય તો એક બીજાનો ધનન્વભાવ ત્યાગીને પ્રવાહીરૂપ બની જાય છે અને એક

મુસાફરીમાં તમારો સહપ્રવાસી ઉધર હાથનો હોય તો તમારે થોડું મજૂ
તો ખર્ચ કરવું જ પડશે. પણ જામે તે તમે ઇચ્છી શકો કે અનિચ્છી
કે પણ કચવાઈને કશે કે લહેરમાં આવીને પણ કરવું તો જરૂર પડે જ

હા તો આટલું ચાલ રાખો કે આપ જોની સાથે ચાલતા હો તેના
જોના થઈને જ ચાલવું પડશે. એક મુવક પોતાના સસરાની સાથે ગમે છે
તે જ મુવક ક્યારેક પોતાના ખિયાની સાથે જતો હોય છે તો ક્યારેક તે
પોતાના મિત્રની સાથે પણ ફરતો હોય છે ત્રણેની સાથે ચાલનાં તે
કાંઈ દૂર રહીને ચાલતો નથી. છતાં તે ત્રણે સાથમાં જાતર હોય છે કે
નહિ ! તમે તે અનુભવ પણ કર્યો હશે. ત્યારે તે પોતાના સસરાની સાથે
જતો હોય ત્યારે તેના ચાલવામાં જોડવામાં અને દરેક મામતમાં વિવેક
રહેશે હોય છે તે સમજો છે કે જો જ્યાં પણ અવિવેક દેખાડ્યો તો
પરખાઈ જઈશું ! એટલા માટે તે વખતે તો જોવામાં પણ સખમ હશે
વાત કરવામાં પણ સખમ હશે, અને ચાલવામાં પણ સખમ હશે. માત્ર
કે ધીરપત્ની ખૂબ ચત્રાથી ચાલી રહી છે

ખિયાની સાથે ચાલવામાં જો કે થોડું સખમ તો જરૂર હોય છે જ
પરંતુ તે સસરા જોડેથી નહિ. કારણ કે ત્યાં પરિશીલો પક્ષ ઉપસ્થિત જ
થતો નથી અને મિત્રની સાથે ચાલવામાં ! ત્યાં તો પૂછશે જ નહિ પણ
કેમ ખીજો જ રસ્તો આપી રહ્યા હશે આખો કાંઈક ભુલુ જ જોઈ રહી
હશે અને હાથ પણ સીધા નહિ રહેતા હોય પણ છતાં તો ક્યાં મોત
રહે તેની છે ! તેને માટે તો કમમાં પદરમી ઓગસ્ટ (સ્વાત્ત્વ દિન) જ
છે હસાતો અગમગાટ હશે તે ક્યારેક કોઈ નટ (Actor) ની કે કૃત
(Dance) ની વાત ચાલી રહી હશે. (હસાહસ)

તમ જુદી જુદી વ્યક્તિઓની સાથે ચાલવામાં ફરસો ફરક પડ્યો !
જોની સાથે રહેશો તેના ગુલુદોર તરતમારમાં આવશે વિશ્વર કરતી વખતે
એક વખત મેં મારી ન હતે એક દશ્ય તેમ છે એક વખત એક પુલ
ઉપરથી જામે જઈ રવા દના. તે વખતે એક રંગારી થે નિ પાણી પીવાના
નહી પાને બાબો થેગ પાણી પીનાં દનાં તેવામાં તે રજાઈને પણ પાણી
પીવાની હમ્મ થઈ એક બાબુ વાંકા વળી તે પણ પાણી પીવા મળ્યો
પણ વાલના જોવામાં થઈને નાં પણ મેં પાણીને લગાડીને તે પાણી પીએ
હને. મેં માત્ર જાણેના મુનિઓને કશું કે જુઓ આ સમનો રત ! રાત-

એક કલાકાર માટીના પિડને સુદર કળશનું રૂપ આપે છે, અણુધડ પથરને છીણી અને હથોડા વડે સુદર હસતી મૂર્તિનું રૂપ આપે છે તેમ સત પશુ એક કળાકાર છે તે માટી કે પથ્થરના નહિ, પણ જીવનના કળાકાર છે તે જીવનમાથી પુરાઈઓને કાઢી દૂર કરી, લક્ષ્યાર્થની મૂર્તિનું સર્જન કરે છે

જીવનમાથી પુરાઈઓને દૂર કરવી હોય તો સારા વાતાવરણમાં રહેા. સારાની સાથે રહેશો તો સારાપણુ આવશે અને નફારાની સાથે રહેશો તો જીવનમા ખરાબીઓ આવશે, જે બગીચામા બેસશો તો સુગંધ પામશો, પણ જે ઉકરડા પામે બેસરો તો દુર્ગંધનો જ અનુભવ થશે

વાતાવરણની અસર માનવના મન પર જરૂર પડે છે ગાય અને ઘોડો વર્ષો સુધી એકબીજાની સાથે રહેવા છતાં એકબીજાનું અનુકરણ નહિ કરે પણ માનવીના સબધમા એમ કંઈ શકાય તેમ નથી કારણ કે તે અનુકરણશીલ છે તે બીજાના ગુણોને પણ લઈ શકે છે અને દોષોને પણ તે બીજી પીનારની સાથે રહેશે તો બીજી પીના શીખશે અને અકીણ ખાનારની સાથે રહેશે તો અકીણ ખાતા પણ શીખશે

કજૂસની સાથે રહેશો તો તમદારમા કબુસાઈ આવશે અને નિદાખોરની સાથે રહેશો તો નિદાખોરી આવશે, ઉગાઉની સાથે રહેશો તો ઉગાઉપણું આવશે અને ખાઉધરાની સાથે રહેશો તો ખાઉધરાપણુ આવશે પછી આખો દિવસ ખાવાની અને ઉડાવવાની વાતો જ યાદ આવશે મતલબ કે જેની પાસે કે જેની સાથે રહેવાનું હોય તેના જીવનની પહેલા પરીક્ષા કરો અને પછી તેનો સંગ કરો

એક વખત લખનૌની બલરામ હોરિપટલમા એક છોકરાને રાખવામાં આવ્યો હતો તે ફક્ત માસ જ ખાતો અને પશુઓની માફક કરડવા માટે દોડતો હતો તેની ચાલ પણ વિચિત્ર હતી મનુષ્યની માફક પગે ચાલતાં પણ તેને આવડતું ન હતું તે હાથ અને પગ વડે, પશુઓની માફક ચાલતો હતો તે બેલી શકતો જ નહોતો તે ક્યારેક ધૂરકતો અને ક્યારેક ચીડતો હતો આનું કારણ એ હતું કે જન્મ પછી, થોડા વખતમા કોઈ હિસક પણ તેને ઉપાડી ગયું હતું અને ત્યાર પછી લગલગ બાર વરસ સુધી તે ત્યાં પશુઓની સાથે ઉછર્યો હતો, પરિણામે તેનામા મનુષ્યને બદલે પશુની પ્રકૃતિ આવી ગઈ મનુષ્યની એક પણ વાત તેનામા ન આવી

કેટલાક દિવસ નેતે મનુષ્યોના સપકમાં રાખવામા આવ્યો તો તેનામાં

ખીખમાં મળી જાય છે તો ખજી ચૈતન્યશીલ એ આત્માઓ એકબીજની નજીક વસે તો તેમાં કોઈ પરિવર્તન ન આવે એમ કેમ સંભવે ?

એ ઘેઘીઓ બાબુ બાબુમાં ટગિધી દત્તી એકમાંથી લસલુની તપ આપતી દત્તી અને બીજામાંથી કેસરની સુવાસ મહેકતી દત્તી એક જામશે સુખરવ કરતો ત્યાં આત્મા તેણે પહેલી ઘેઘીને પૂછ્યું કે તમે બન્ને એક જ જાતના કપડામાંથી બનેશો હો છતાં તમારી બંનેની વાસમાં આવકો બધા ફેર કેમ છે ? ત્યારે તેને કહ્યું : આ તો સંજનો રજ છે મેં લસલુનો સજ કંપો દત્તો કેસરનો વખત મારામાં લસલુ બારેલુ હતું ત્યારે મારી બહેને કેસ તો સદવાસ કંપો દત્તો. તેના ફળ રૂપે બંનેની વાસમાં ભિન્નતા છે. એકમાંથી મધુર સુવાસ આવે છે ત્યારે બીજાની તપ કોઈને જામવી નથી.

વસ્તુ એક હોવા છતાં પણ સમતિભેદ તેમાં કેટલો ફેરફાર થાય છે ! જળનાં બિંદુઓ એક સરખા જ હોય છે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં પડ્યાં વર્ષાનાં બિંદુઓ સર્પનાં મુખમાં પડે તો ઝેર બની તપ છે ફળનાં પાન પર પડે તો કપૂર બને છે અને એ જ બિંદુ બો છીપના સળંગમાં આવે તો તેમાંથી મોતી બને છે માનવ પણ જેવા સંસ્કારોમાં પોષાય છે તેવા સંસ્કારોની અસર નીચે જ તેના જીવનનો વિકાસ થાય છે.

હીપકમાં તેજ પણ છે વાટ પણ છે પણ જ્યાં સુધી જ્યોતિર્ભવ પ્રદીપનો સંયોગ મતો નથી, ત્યાં સુધી તેમાં જ્યોત પ્રગટ થતી નથી. એવી જ રીતે માનવીમાં જ્ઞાન છે વિજ્ઞાન છે પણ જ્યાં સુધી કલ્પરૂપનો સમાગમ મતો નથી, ત્યાં સુધી તેનું જ્ઞાન, સમજ્ઞાન રૂપે પરિણમતું નથી. એટલા માટે તે માત્ર જ્ઞાન કહેવાય છે જેવી રીતે પારસમણિના સ્પર્શથી મેલું સુવર્ણમાં પથ્થરોઈ જાય છે તેવી રીતે જ્ઞાન પણ સમજ્ઞાનનો સ્પર્શ પ્રાપ્તિને સમજ્ઞાનમાં પરિણત થાય છે.

સમજ્ઞાન જ્ઞાનમાં શુદ્ધિ કરતું નથી. જ્ઞાન તો એટલું જ રહે છે પણ પહેલાં એ જ્ઞાન અજ્ઞાનરૂપ હોય છે તેમાં સ્વરૂપને ઝાળખજાની કે સમજ્ઞાની સંકિત નથી હોતી તેમજ સત્ત્વે સમજ્ઞાની તેની તૈયારી પણ હોતી નથી. એટલા માટે તે અજ્ઞાન કહેવાય છે પરંતુ ત્યારે કોઈ સ્વરૂપના કલ્પરૂપની પાસે નહીં પહેલે છે ત્યારે તેની દષ્ટિ બહારથી જાય છે દષ્ટિ બહારથી દષ્ટિ પણ બહારથી છે મિથ્યાજ્ઞાન સમજ્ઞાન બની જાય છે સમજ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં કલ્પરૂપનો સમાગમ એ પણ એક અત્યંત કાલ છે.

એક કલાકાર માટીના પિડને ચુદર કળશનું રૂપ આપે છે, અણુધડ પથરને છીણી અને હથેલા વડે સુન્દર દસતી મૂર્તિનું રૂપ આપે છે તેમ મત પણ એક કળાકાર છે તે માટી કે પથ્થરના નહિ, પણ જીવનના કળાકાર છે તે જીવનમાયો ધુરાઈઓને કાઢી દૂર કરી, લક્ષ્યની મૂર્તિનું સર્જન કરે છે

જીવનમાયો ધુરાઈઓને દૂર કરવી હોય તો સારા વાતાવરણમાં રહો. સારાની સાથે રહેશો તો સાગપણુ આવશે અને નકારાની સાથે રહેશો તો જીવનમાં અગળીઓ આવશે, જે બગીચામાં બેસશો તો મુગધ પામશો, પણ જે ઉકરડા પામે બેસશો તો દુર્ગંધનો જ અનુભવ થશે

વાતાવરણની અસર માનવના મન પર જરૂર પડે છે ગાય અને ઘોડો વર્ષો સુધી એકબીજાની સાથે રહેવા છતાં એકબીજાનું અનુકરણ નહિ કરે પણ માનવીના સંબંધમાં એમ જી ગડાય તેમ નથી કારણ કે તે અનુકરણશીલ છે તે બીજાના ગુણોને પણ લઈ શકે છે અને દોષોને પણ તે બીજી પીનારની સાથે ગહેરો તો બીજી પીના શીખરો અને અશીલુ ખાનારની સાથે રહેશે તો અશીલુ ખાતા પણ શીખશે

કજૂસની સાથે રહેશો તો તમારામાં કબુલ્લાઈ આવશે અને નિદાખોરની સાથે રહેશો તો નિદાખોરી આવશે, ઉગાઉની સાથે રહેશો તો ઉગાઉપણું આવશે અને ખાઉધરાની સાથે રહેશો તો ખાઉધરાપણુ આવશે પછી આખો દિવસ ખાવાની અને ઉગાવવાની વાતો જ યાદ આવશે મતલબ કે જેની પાસે કે જેની સાથે રહેવાનું હોય તેના જીવનની પહેલા પરીક્ષા કરો અને પછી તેનો સગ કરો

એક વખત લખનૌની બલરામ હોરિપટલમાં એક છોકરાને રાખવામાં આવ્યો હતો તે ફક્ત માસ જ ખાતો અને પશુઓની માફક કરડવા માટે દોડતો હતો તેની ચાલ પણ વિચિત્ર હતી મનુષ્યની માફક પગે ચાલતા પણ તેને આવડતું ન હતું તે હાથ અને પગ વડે, પશુઓની માફક ચાલતો હતો તે બોલી શકતો જ નહોતો તે ક્યારેક ધૂરકતો અને ક્યારેક ચીડતો હતો આનું કારણ એ હતું કે જન્મ પછી, થોડા વખતમાં દોષ હિસક પણ તેને ઉપાડી ગયું હતું અને ત્યાર પછી લગભગ બાર વરસ સુધી તે ત્યાં પશુઓની સાથે ઉછર્યો હતો, પરિણામે તેનામાં મનુષ્યને બદલે પશુની પ્રકૃતિ આવી ગઈ મનુષ્યની એક પણ વાત તેનામાં ન આવી

કેટલાક દિવસ તેને મનુષ્યોના સંપર્કમાં રાખવામાં આવ્યો તો તેનામાં

ધીમેધીમે મનુષ્યના મુજોા ઘિતરવા માંડ્યા તે ધીમેધીમે રે.ટકી ખાતાં શીખ્યો. થોડું થોડું બોલતાં પણ શીખ્યો. ઘૂરવાનું અને કરવાનું બધું થઈ ગયું. સાચી વાત એ છે કે માનવીનું મન કોરા કાપડ જેવું છે. > રત્નમાં નાખે તે રત્ન ચઢશે. પણ એટલું યાદ રાખજો કે જો એક વખત તેના ઉપર કોયે રત્ન ચડી ગયો તો પછી જીવનમાં અપત્તિ બાકે કરે. પણ તેના ઉપર મુશાળી કે એવો કોઈ બીજો સારો રત્ન ચઢી શકશે નહિ. એ પણ એક દલીલ છે કે માનવીનું મન કોઈ એવી વસ્તુનું બનેલું છે કે તે બધાઈને બાંધે છુટાઈને બહુ જલ્દીથી પકડી લે છે. પછી તેની સ્થાપ કરવી બહુ મુશ્કેલ થઈ પડે છે.

તમે જાણતા હો છો કે બાલકોને કુવામાં નાખવી વખતે કોઈ ખાસ બળતો ઉપયોગ કરવો પડતો નથી. પરંતુ તેને બહાર કાઢવામાં તે બાલકો કુખી જાય એટલું જોર કરવું પડે છે. નળની નીચે બેસીને નહાનારને એના અનુભવ ક્યાંથી હોય. જીવનના પતનમાં કોઈ સમય લાગતો નથી. જન્મ અને સંક્રિત તે તેના ઉત્થાનમાં બેઠેલો છે.

ખોટા પ્રાસંગિક સરકારો જીવનનું બહુ જલ્દી પતન લાવે છે. તેને માટે કહેવા કે સાબળવાની જરૂર નથી. બાળકને કોઈ પણ નિરાશમાં જાતે દેતાં કે બીજી પીનાં શીખવવામાં આવતું નથી. તેમ જ જન્મથી કોઈ ચોટ દેતાં કે બીજી પીનાં શીખીને જ રમવા દેવાતું નથી. છતાં કહે કે તે આ વસ્તુઓ ક્યાંથી કીખ્યો? કહેવું પડશે કે આ બધા પ્રાસંગિક સરકાર છે. > ખોટાએ સરકારી નાનાઓને મળે છે.

કુસરકારો બાકે યોગ્ય હોય. છતાં પણ તે યોગ્ય છે એમ માની લેવી ઉપેક્ષા ન કરશો. એક ચમચો રાખર, મધના બાબા વાસચુને બગાડી મૂકે છે. ધૂળ લગાડે પાણીમાં મળે છે ત્યારે પાણી તેનધોઈને સાફ કરતું નથી. પણ એથી બચડું પાણી મહુ થાય છે. એ જ રીતે જીવનમાં લ્હાં સુધી કંઈ જોઈ છે ત્યાં સુધી અરાજ સરકારોની અસર બહુ જલ્દી થાય છે. સરોર નળનું હોય તો જલકા હરી પડતાં ચરકી થઈ જાય છે અને જલકા ચરકી લાગનાં ચરોરમાં ઉપચુના વધી જાય છે.

ત્યારે ચરોર સંપૂર્ણ તદુ રત્ન હોય છે ત્યારે ચરોરને હડી કે ચરમીમાં કોઈ અસર થતી નથી. તેવી રીતે જે આત્મા સ્વસ્થ અને સચ્ચ હોય તો અરાજ ચરકા નો અગાવ તેના પર પડી શકે તે નથી બીજને દયા પળી માટે એ બધાંનો સમાજ મળે પરંતુ, જો તે બંદન જીવન હોય તેમાં મનન હોય તો પાણી અને માટી તેને સચવી શકશે નહિ. તે ન તે માટીને

અનુરૂપ બનશે કે ન તો પાણીને અનુરૂપ તે તો સર્વ બીજોતુ બીજ બની, સર્વનો સહયોગ લઈ પોતાનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ ટકાવી રાખશે અને વૃક્ષરૂપે આગળ વધતું જશે

આ જ વાત વિશિષ્ટ આત્માઓની હોય છે જે ખરાબ વાતાવરણમાં રહેવા છતાં ખરાબીઓને પોતાનામાં પ્રવેશ કરવા દેતા નથી પણ પોતાના સારાપણના પરમાણુઓ દ્વારા ખરાબ વાતાવરણને સારું બનાવે છે ગોશાલક મહાવીર સમીપે રહ્યો, તેથી તેની અશુભ વૃત્તિની અસર ભગવાન મહાવીર પર ન પડી પરંતુ ભગવાન મહાવીરની શુદ્ધતાના કારણે, ગોશાલક, જીવનના અત સમયે બદલાઈ ગયો આ વાત એ વિશિષ્ટ આત્માઓની છે કે જેમણે વાસના પર વિજય મેળવ્યો છે પણ સર્વ સાધારણને માટે તો એ જરૂરી છે કે તે કુસન્ધારો અને કુસૌખ્યતથી બચે કારણ કે દુર્બળતાનો લાભ ઉઠાવો તે બહુ શીઘ્રતાથી આક્રમણ કરી શકે છે દૂધમાં સાકરનો સંયોગ થાય તો તે ગળ્યું થાય છે જ્યારે મીઠાના સંયોગે તે કાટી જાય છે વાતાવરણમાં રહેલા સુસન્ધારો જીવનમાં સાકરનું કામ કરે છે, તે આપણા જીવનને મધુર બનાવે છે, સુવાસિત બનાવે છે

આપ જાણો છો કે કોયલા વેચનારના હાથ કાળા જ રહે છે અને દૂધ વેચનારના હાથ સુવાસિત જેવા કાર્ય અને જેવું વાતાવરણ હશે, તેવા જ રંગ જીવનમાં આવશે સુબઈના કુશળ નાગરિકો સુસન્ધાર અને સત્પુરુષના સમાગમરૂપો સુવાસિત અત્તર વડે પોતાના જીવનને સુવાસિત બનાવે એ જ શુભ કામના

તા. ૨-૮-૫૯

જૈન ઉપાધ્યક્ષ, - માહુ ગા.

11

11

ଭବନ - ୪୨ ପାଠ

આચારશુદ્ધિ પહેલાં વિચારશુદ્ધિની આવશ્યકતા છે કાર્યની પવિત્રતા તે પાછળ રહેલા વિચારોની પવિત્રતા ઉપર આધાર રાખે છે આને આચારશુદ્ધિ જ્ઞાનધર્મા માટે ધણા પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે લાખી પહેળી સાધના, મોટી મોટી તપસ્યાઓ એ બધું જ આ આચારશુદ્ધિ માટે છે, પરંતુ આચાર પહેલાં વિચાર આવે છે કાઈ પણ ક્રિયા કરતા પહેલાં 'માનવી પોતાના મનમાં એક લક્ષ્ય ધારી લે' છે તેના પર વિચારશુદ્ધિ કરે છે મછી જ એના આધારે ચાલે છે, માટે વિચાર જ કાર્યની ભૂમિ છે

વૃંદાવણ વડે હજારો માણસો નદી પાર કરે છે પણ ઘણી વાર તમને એમ સાંભળવા મળ્યું હશે કે, વૃંદાવણ બધું વળી ગયું અને તેમાંના મુસાફરો પાણીમાં ડૂબી મર્યા આવી બીના તમે એતેક વાર સાંભળી હશે તો આનો અર્થ એ થયો કે તરાવનાર છે તે જ વૃંદાવણ ક્યારેક ડૂબીડનાર પણ બને છે. તો આ દુધટનાની જવાબદારી કાના પર આવે છે ? જે સાધન આત્માને સિદ્ધિ તરફ લઈ જાય છે તે જ ક્યારેક ક્યારેક વચ્ચે જ જળપ્રવાહમાં ડૂબી પડે છે તો એ માટે જવાબદાર કાણ ? નાવનો નાવિક ને કુશળ ન હોય, એનું લક્ષ્ય સ્થિર ન હોય તો નૌકા બધી ધણી જાય છે તેમ આત્મા ને અસાધવાન હોય, વિચારોના તરંગોમાં એણે પોતાની નૌકાને છોડી દીધી હોય, તો એ ભટકાઈ પડવાનો જ

દાન અને તપની સાધના શ્રેષ્ઠ સાધના છે પરંતુ શું ક્યારેય પણ તમે એવું બન્યું સાંભળ્યું છે કે, માણસ દાન દેવા છતાંયે નરકમાં ગયો હોય ? તમારો આત્મા આ માટે શું કહે છે ? આગમના પાતા ઉચ્ચકાવો. તમને તેમાંથી જાણવા મળશે કે દાન દેનાર પણ કોઈ કોઈ નરકે ગયા છે. તપસ્વી સાધકની ગાડી પણ ક્યારેક બધી જાય જાય છે. તમને સદેહ થતો

લાગે છે? કારણ કે જાજ સુધી તમે સ્થાનિતા બાળ્યા છે કે ઘનથી તે સ્વર્ગના દ્વારે પહોંચ્યા છે ને જાજે બા મહારાજ શુ કહી રહ્યા છે? પણ મારી વાત સાચી છે નાજમીએ ઘન ક્યું હતું ને? એક મહાન તપસ્વી સાધક એને દ્વારે જાળ્યા. એ ઇચ્છત તો એ પવિત્રતમ સતને પૂછ પોતાની જાતને ધન્ય જનાવી લેત. ત્યાજની પવિત્ર ગુણમાં પાપની કાલીમાને ધોઈ શકત. પરંતુ એની અશુભ વિચારધારા જ એને પુણ્યપથે જતાં રોકી રહી. એણે ઘન દોષ મુનિના પાત્રમાં કહી વસ્તુ નાખી કહ્યો પદ્મમાં તો વેલ પણ બાપે જ છે. શુ ઠાઈ વેલે ઠાઈ મુનિ મહારાજને કહ્યું કસ્મિતું નહીં બાપુ દોષ? જરૂર બાપે છે પણ તેથી શું તે નરકનો પથિક મની જશે ખરો? કશ્ચપિ નહિ. વસ્તુમાં કહ્યાં જાશે હોય પણ હૃદયમાં તો મીઠાસજ હોય.

નાજમી પાસે હૃદયની મીઠાસજો અભાવ હતો. એના અશુભ સતને સતરૂપે પિતૃવ્ય નહીં તે પોતાની જૂલને છુપાવવા ખાતર તેમનો ઉપોક્ત કરવા ચાલતી હતી. તેણે વનગ્રાનું શાક જનાવ્યું હતું તેમાં મસાએ પણ મણે નાખ્યો હતો તાજુ થી પણ રેડુ હતું પણ શાક તૈયાર થતાં તેણે ચાખ્યું તો જણાણ કે વનગ્ર તો કહ્યું છે જસ જા જ એની સૂસ હતી. પહેલાં વસ્તુ તૈયાર કરી લીધી પછી ચાખવા બેઠી તમે તો કરી બાવી જુદ કરતા નથી ને? પહેલાં ઠાઈ બાજે ખોટો બાવ મનમાં કસાવી લેવા અને પછી એના આધારે ગચ્છો કરવી, એ પણ એક એવી જ જૂલ છે પરિણામે પરીક્ષા વિના ઠાઈના બાજે પૂર્વગ્રહ નાથી લેવા તે પણ દુર્લભભાઈ કામ નથી. પહેલાં ખેડી ધારણા જનાવી લેવી અને પછી એ આધારે વડ કરવી તે અપોક્ત છે કારણ કે મનમાં પહેલેથી જ ખેડી ધારણા જાણેલી છે બાવી રિધિતિમાં ઠાઈ પણ વસ્તુનો સાચો નિર્ણય થઈ શકાય નહિ. પહેલાં જોઈ અને પછી નિર્ણય કરવો.

નાજમીએ વિચાર્યું તો તેને પોતાની ગંભીર જૂલ થઈ જણાઈ તેને પણ પરિવારના લોકો જમવા બાવવાના છે આ શાક તેમના બાલ્યમાં જથી તે સૌની સામે મારુ અજાણનું પ્રદર્શન થશે. તે જ સમયે પપાની તપસ્વી સાધક ધમરુમિ! બા? એમની એક મહિનાની તપક્ષીનું પાવ હતું નાજમીએ તેણે કે બા સારી તક છે શાક બાવી ગયા છે પણ જ શાક એમના પાત્રમાં કહી નાખ્યું ક્યાંક દેહી બાવરી. સતને સતરૂપે નહિ જોનાં એક કચરાપેટીની ઠાઈપે એમનો ઉપોક્ત કરવા ધાવો. પરિણામે

નાવડી ઊલટી ગઈ જેનો આશરો લઈ તે મુક્તિ લાગી પેગલું ભરી શકતી હતી તે હવે આ કૃત્યથી નરકના દ્વારે પહોંચી ગઈ.

તરવાના સાધનો જેમને મળ્યા, તે સૌ શું તરી ગયા છે ખરા ? તરનાર તો અનંત છે, તો તરવાના સાધનો મેળવ્યા છતાં ડૂબી મરનારાઓની સંખ્યા પણ કંઈ ઓછી નથી કારણ શું ? કારણ કે તેઓને સાધન તો મળ્યા પણ તરવાની કળા તેઓ શીખ્યા નહિ.

જે ક્રિયા જોડે પુનિત લાવનાનો સંબંધ જોડાઈ જાય છે તે ક્રિયા પણ પવિત્ર બની જાય છે મનના પવિત્ર સંકલ્પો આસપાસના વાતાવરણને પવિત્ર બનાવે છે. તળાવમાં એક કાકરો ફેંકા તો એની લહેરો ઊઠે છે અને એક પછી એક તે કિનારા સુધી પહોંચે છે તેવી જ રીતે આપણા મનના પરમાણુઓ પણ સમાજમાં લહેરો બની આગળ વધે છે આ જ કારણ છે કે તીર્થંકર-દેવના સમવશરણમાં સિદ્ધ અને બકરી સાથે સાથે એમી શક્તા હતા બકરીના મનમાં ભય રહેતો નહોતો કે સિદ્ધ તેને ભરખી જશે, તેમ સિદ્ધના મનમાં એ કૂર ભાવ ઉત્પન્ન થતો નહોતો કે હું બકરીને ખાઈ જાઉં. બકરીના મનમાં ભય નથી તેથી સિદ્ધ પણ પોતાની કૂરતા બૂલી ગયો છે આ છે એક પવિત્ર વ્યક્તિના પવિત્ર વિચારોનો પ્રભાવ.

તીર્થંકર-દેવનું સમવશરણ તો તમારે માટે બહુ દૂરની વસ્તુ છે પરંતુ આ તો તમારા અનુભવની વાત છે કે જ્યારે તમે તમારા પુત્રને પ્યારથી એક થપાટ મારી દો છો, ત્યારે થપાટ ખાઈને પણ તમારું બાળક હસતું રહે છે, એને કોઈ આવતો નથી તેમ તે રોતું પણ નથી ઊલટું કદી કદી તો તે પ્રેમના આવેગમાં તમને બાઝી પડે છે પરંતુ તમે જો કોઈ ભરાઈ એના કાનને પણ સ્પર્શ કરી લેશો તો જોગથી રડા પડશે કારણ કે પહેલા તમારા દિલમાં પ્રેમ હતો, જ્યારે આ વખતે કોઈ એનું સ્થાન લઈ લીધું છે. વિચારોમાં રહેલા પરિવર્તન કેટલો ફરકાર લાવી મૂક્યો ! પહેલા થપાટ ખાઈને પણ બાળક તમને ચોટી પડ્યું હતું અને હવે ફક્ત અગુલી-સ્પર્શથી તે ચીસ પાડી ઊઠ્યું અને દોડી જઈને એની માતા પાસે ફરિયાદ કરી દીધી “મા, બાપુજી સારા નથી તે તો મને મારે છે” એની ફરિયાદ પરથી તો કદા દેવીજી તમારા પર નોટીસ બજાવી દે છે કે જુઓ હવેથી બાળકને મારશો નહિ આપણે કંઈ દસ-વીસ દીકરા નથી શું તમને આ એક પણ ગમતું નથી ? બસ, જુઓ કેવું સ્વરૂપ લઈ લીધું આ વાતે ?

એ વિચારોનું ઊતરાણુ-ચઢાણુ એવું હોય છે કે, પ્રસન્નચન્દ્ર રાજધિ

મોટીક મિનિયે પહેલાં સાતમા નરના દારે પહોંચી ગયા હતા તે ત્યાર પછીની મોટીક જ મિનિયેમાં તેઓ સ્વર્ગને લાંબી મોક્ષ સુધી નેહ પહોંચી, વિચારમાં પરિવર્તન થયું તેને પ્રવિણને કેટલા ઉત્તર સ્ત્રી મળ્યા । ।

મનુષ્યના વિચારો અને ઊંચા સ્તરી તે તે ઉપરજ સદૃશ. જેના વિચારો પતન માથે, તેની વ્યક્તિત્વ મતન મર્તા વાર લાગતી નથી. કોઈ વ્યક્તિની મોટાપ અને નાનપણ કોઈ માપદંડ છે તમારી પાસે ? કોઈ તમારી પાસે જે માપદંડ છે જે વડે તમે સર્વ વ્યક્તિને માપો છો તે ઉપર સોનપા મળતી તમે વ્યક્તિને માપો છો, જેની પાસે પીયુ-પીયુ સોનુ છે, તેવું વડે સ માન આપશો. ધર્મસ્થાનકમાં પણ તેને આગળ આવવાની પ્રેરણા મળે રહેશે. જ્યાં પણ બે માણ છે જે સામાન્ય સ્થિતિના મુદ્દસે છે તેમજ રસ્તો બીજો છે તેમની હોળ પછળ ફરી અને જેઓ પૈસાદાર છે તેમને સાડુ તમે એવો રસ્તો રાખો છો કે તેઓ મોટા આવવા છતાં બંધન બેસશે કારણ કે તેમની પાસે પીયુ-પીયુ સોનુ છે.

કુ-કોઈકે આવી બાવરુજા જ, મોટી છે સોનાના ગળા વડે કોઈને આપવો તે જગની મૂળ છે કારણ કે સોનુ તે આખરે જડ છે કોઈને આપવો હોય તે તેના સહવિચારોના મળ વડે માપે. જેના વિચારોમાં પવિત્રતા છે જેના આચારમાં પવિત્રતા છે, તેની વ્યક્તિત્વ, વૃત્તિ સ્વચ્છ મુદ્દસે જેઓ પછી કોને તે કોઈ પણ રૂપમાં આવે, એના સ્વામ્ય સાડુ, તમારે કૃષ્ણ કઈ જડુ જેઓ.

કરત ચકવર્તીએ કાચ-ભવનમાં કેવળમાન મેળવ્યું હતું તમે જ્યાં કાચની સત્તે પ્રવિહિન જાઓ છો ત્યાં કરીચી સમવદ પછળ કેટલો કમળ વીટી જાય છે. આપણે કહાક તેમ જ કાચ વળાને સરખા કરવામાં જ વીટીએ પડે છે. અને જ્યાં કોઈ કોઈની વીટી બોનાઈલ કોઈ હોય અને વીટી તેમ જ કાર ચુકા-ચુમ કમળ કોઈ પણ કેવળમાન કેટલાતે માપત થયું છે. કરત ચકવર્તીને તે કાચ-ભવનમાં કેવળમાન માપત થયું હતું તેમ જ તમે હોટસમાં બેસી ચકા પીતા-પીતા, કેવળમાન માપત કરશો ? અને જ્યાં મરુદેવીએ કાચી કાપર બેઠા - બેઠા, કેવળમાન મેળવ્યું હતું તે આપણી માતાઓ મોટરમાં બેસી ચોપાદીની કોઈ કાચ આપતા કેવળમાન મેળવવાની પ્રેરણા રાખતી કોઈ જડુને. (સભામાં હસાહસ).

વિચારોની પવિત્રતા વિના સર્વકોઈ જલજલ છે જેના વિચારોમાં પવિત્રતા છે એના કુ-કરત કુનિચાના કુનિચા કરત જની જાય છે કારણ

કે તે કોઈ સપ્રદાયનો માણસ નથી પણ વિશ્વનો માનવી હોય છે તારક મહેપુરુષી ભગવાન મહાવીરના કાનોમા એક અજ્ઞાન વ્યક્તિએ ખીસા ઠોક્યા હતા એ વાતને આજે અઢી હજાર વર્ષ વીતી ગયા તેમ છતાંય તે પ્રકારના આચાર હવિત છે અને બ્યારે તે, સાલળવામા આવે છે ત્યારે તે સહન ક્ષમાશીલ પ્રત્યે સાધકનું સન શ્રદ્ધાથી નમી પડે છે. સાલળનારનું ક્ષિત દુઃખ જ્યારે કરુણ વડે ભરાઈ જાય છે પરંતુ શુ અઢી હજારના લાખા કાળ-અગાધમા આવી ખીસા ફરી ક્યારેય ખની નહિ હોય? ના, ખાલી સ્મૃતેક ખીનાઓ બન્યા કરે છે રતલામમા એક બહેનતે કોઈએ સ્ત્રીતક પર ખીસા ઠોક્યા હતા પણ એને કોઈ પણ યાદ કરતું નથી, અને ભગવાન મહાવીરને જ દુનિયા શા માટે યાદ કરે છે? શા કારણે એ કરુણ કથા સામે આવતા ભાવુક મનનાળી વ્યક્તિઓની આખો બીની થઈ જાય છે? એનો એક જ જવાબ હોઈ શકે કે તે વિરાટ પુરુષના પવિત્ર વિચારોનો જ એ પ્રભાવ છે.

એક પ્રશ્ન છે, વિચાર તો સૂક્ષ્મ છે તે બહારના વાતાવરણને કોઈ રીતે પ્રભાવિત કરી શકે છે? તમારો પ્રશ્ન ઠીક છે "પણ તમે જાણો છો વિચારોના પરમાણુ હોય છે અને તે શુભ અથવા અશુભ ગમે તે જાતમાં હોય પણ એ વિચારો બ્યારે મનમાં જાડે છે ત્યારે તો આપણું શરીરમે તથા બહારના વાતાવરણને પ્રભાવિત કરી જાય છે" વૈજ્ઞાનિકોએ આ અંગે શોધ કરી છે તેમણે બતાવ્યું છે કે, હૃદયમા બ્યારે કોઈ લાવની તીવ્રતા આવે છે, ત્યારે એમાથી જુદા જ પ્રકારની ગંધ ફેલાય છે. આપણે એને બાણી સ્ક્રીએ નહિ કારણ કે, ઘ્રાણ-શક્તિ એટલી તીવ્ર નથી પરંતુ જે જે ગ્રાણી-એને તીવ્ર ઘ્રાણ-શક્તિ પ્રાપ્ત છે તેઓ તો એને તરત ગ્રહણ કરી લે છે. આપણે આપણા મનમા લયતો લાવ આવે છે ત્યારે શરીરમાથી એક પ્રકારની તીવ્ર ગંધ નીકળે છે, જે પશુઓ માટે અસહ્ય બની જાય છે એ જ કારણ છે કે જે લયભીત બની કોઈ પશુની માસે પહોંચે તો એ લાકડી જાડે છે મે ક્યારેક તો માડવા પણ તૈયાર થઈ જાય છે પણ તત્સે જે નીડર અત્તી તેમની પાસે જશો તો તેઓ ચૂપચાપ જીભા રહેશે, એમનામા કશી વિશેષ પ્રકારની હિલચાલ નહિ દેખાય. તમે સાલળ્યું હશે કે જે વ્યક્તિઓ બહુ જ અચ્છી બચીને ચાલતી હોય છે, તેમને કયાંક ને કયાંક સાથ વીછીનો મોટો થઈ જાય છે.

એ તો તમારો અનુભવની ઘાત છે કે, બ્યારે મનમાં લયની લાવના તીવ્ર રૂપે છે ત્યારે હૃદયના ધડકવાનો વેગ વધી જાય છે, રવાડા બિલા થઈ

જામ છે અને પરસેવો જ છૂટે છે આ છે આપણા વિચારોની શરીર પરની પ્રતિબિંબ. જો કોઈની જીવનના કંઈકે તો પણ શરીરમાં વિકૃતિ આવી જાય છે. આખો લાલ થઈ જાય છે વાણી અસ્થિર બની જાય છે દેહમાં કંઈક છૂટે છે ઈર્ષ્યાની જીવનના અંગે ડોક્ટરોનું કહેવું છે કે જ્યારે આ જીવનના અંગમાં આવે છે ત્યારે પિતાશયની ચેલીમાં એક જાતની દિલ્લમાં થઈ જાય છે અને એ અચીર્ણમાં રસ ઝડપા લાગે છે

વીસમી સદીના યૌનિકા યત્ર દ્વારા શોધ કરીને આ સ્વસ્થ જીવન છે પરંતુ જ્યારેના ક્ષણોએ હજારો વર્ષો પૂર્વે આત્મ અને નિદિષાસન વડે જીવતી જીવનનાંને જાણી લેતા હતા. અગ્રેયમાં ક્ષણોએ જાણ્યું છે કે મનુષ્યના ચિત્તમાં જ્યારે કોઈ જીવનના જાળવાન અને છે ત્યારે શરીર માંથી એક પ્રાણસૂત્ર બહાર આવે છે આ જ કારણ છે કે રાત્રે યોરને દેખતાં જ કૂતરાં ભોં-ભોં કરવા લાગે છે ધરનાં છાપે એકી કોઈ કારણે એણે છે ત્યારે તમે વિચારવા લાગો છો કે આજે કોઈ ક્ષણ જીવનના આવવાના છે. કોઈ અતિથિ આવે અથવા ન આવે પરંતુ સ્નેહીત પ્રાણસૂત્ર તમારા મનને આકર્ષી જાય છે આ આજની જ નહિ પણ પ્રાચીન યુગની લોક છે આજે તો પત્ર આવવા તાર ખાલી જાય કે અચૂક તારીખે અચૂક ટ્રેનમાં દેશમાંથી સમાસનથી આવવાના છે તો મન કંઈકે જોડે છે કે એ પાછા ક્યારે જશે અને તેઓ જો બેઠાપરેશન કરાવવા આવતાં હોય તો જામે વિચારો છો કે લાલ લાખી નાખુ કે હાથમાં પટ્ટા સારી નથી, વરઘે બહુ થડે છે ડોક્ટર કહે છે કે હાથમાં બેઠાપરેશન કરવું ઠીક નથી ખાલી સો-સા વાતો લાખી પણ નાખશો કે પેશા આવવાનું નામ જ ન લે.

પણ પ્રાચીન યુગમાં કાચક તો સખ્ત સાંભળે મન બોલી જાય છે કોઈ મહેમાન આવવાના છે તેમના આગમનના સમાચારથી મન પ્રસન્નતા અનુભવતું હતું પણ સ્નેહી લામે જાવે કે ન આવે પણ તેમના પ્રાણસૂત્ર તમને આકર્ષે છે તમે એ જાણો છો કે કાચકો પોતાના ઈર્ષ્ય પોષણ સ્વયં કરતો નથી. પરંતુ તેમને કાંઈની રેલીમાં રાખી આંતરિક પ્રસાદ વડે તેમનું પોષણ કરે છે કાચકાને જો ત્યાંથી હાથી લેવામાં આવે તો ઈર્ષ્ય નિષ્ણ વળી જશે. કાચકાની સ્નેહ-ધારા જ એમનું પોષણ કરતી હોય છે.

કર્ણ સજ્જામાં જો મી કાલાદલ મચી રહ્યો છે નોકર આવે છે તે જૂન પાડી કહે છે સાંતિ રાખો, પણ એવો જવા ન પેશા કાલાદલમાં સમાઈ જાય છે એની કંઈ અસર થતી નથી. સ્વયંસેવક આવે છે અને

શાંતિ જળવવા માટે વિનવે છે. લોકો સાલજે છે પણ કાલાહલ તો તેવો જ ચાલુ રહે છે પછી નેતા આવે છે તેમણે તો ફક્ત આગળી વડે સ કેત કર્યો ને સૌ કોઈ શાંત થઈ ગયું અધ્યક્ષ આવે છે ને તેમને જોઈને વધુ સ્તબ્ધતા છવાઈ જાય છે એટલે એ નિશ્ચિત છે કે પહેલી વ્યક્તિએ તીવ્ર ક્રિયા કરી તો પણ શાંતિ ન થઈ, બીજા-ત્રીજાએ અલ્પ ક્રિયાઓ કરી ન્યારે ચોથાએ સૂક્ષ્મ ક્રિયા કરી પણ પ્રભાવ તો ક્રમે ક્રમે વિશિષ્ટ જ રૂપે પડતો રહ્યો આનું કારણ એ છે કે, જેની ભાવનાઓ શુદ્ધ હોય છે તેનું જ વ્યક્તિત્વ જનસમુદાયના હૃદય ઉપર પ્રભાવ પાડી શકે છે

આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે વિચારશુદ્ધિનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે તમારે આત્માના રાજ્યમાં પહોંચવું હશે અને તે તમે બધું તમારી સાથે લીધું હશે, પણ જો વિચારશુદ્ધિનો અભાવ હશે તો તમે આધ્યાત્મનો રસ માણી નહિ શકો. સાચી રીતે વિચારવામાં આવે તો વિચારશુદ્ધિ વિના ધર્મ ટકી શકે નહિ એક ચિત્રકાર પાસે રંગની પીછી છે અને તે કળાવિદ્ પણ છે તેના ચિત્રો જાણે સજીવ છે આવો ચિત્રકાર પણ તેની કુશળતા ગમે તેટલી હોય પણ તે ગદા-મેલા કપડા ઉપર પોતાની હથોટી બતાવી શકશે નહિ કુશળ કળાકાર કદી આવું કામ કરવા તૈયાર નહિ થાય અને તેમ છતાં ય એ જો એવું દુઃસાહસ ખેડશે તો એનો બધો જ શ્રમ અને કળા વ્યર્થ નીવડશે કારણ કે એનો આધાર શુદ્ધ નથી તેવી જ રીતે માણસના મનની ભાવના જો પવિત્ર નહિ હોય તો તેના પર રચાતું ધર્મનું ચિત્ર પણ કદી સુદર બની શકશે નહિ શ્રમ કર્યો, ઉપવાસ કર્યો તેમ કઠોર સાધના પણ કરી, પરંતુ મનનું જો પરિમાર્જન કર્યું નહિ હોય તો બધી જ સાધના અર્થહીન નીવડશે

તમે વાસણ ઉટકો-માજો છો આપણી મુખર્ષની માતાઓ તો આ ઝઝટથી મુક્ત બની ગઈ છે ! આ કામને ઝઝટ માનો છો પણ રોટલા ખાવા એ ઝઝટ નથી વાસણ માળવા એને ઝઝટ માનો છો એટલે ધાટી એક દિવસ જો હડતાલ પાડે તો તમારા માથે મોટો પહોર ઊતરી પડ્યો હોય એવું તમને થાય છે હા, તો તમે અથવા તમારો ધાટી વાસણ એવા માજો છે કે બસ, મોઢું જ જોઈ લો અને દિવાળીના દિવસોની તો વાત જ કોઈ ઓર, વાસણ માળ્યા અને કપડા પણ શુદ્ધ કર્યા જરા ગૂંદુ થયું કે, સનલાઈટ સાણુ ધર્યો જ છે આ બધું સાફ કર્યું પણ મનને માળખું કે નહિ ? કે એને અશુદ્ધ જ રહેવા દીધું ?

માટે મનને શાક કરેા તેમાં વાસના ઈંધી અને કોમનુ મેલને રહેવા ન હો. જાણે આ વચો ઉગળા છે પણ મનની શી સ્થિતિ છે ? એ તે તમે જ જાણી શકો. ત્યાં તો વાસનાની અદ્ધી ભરી પડી છે. જ્યારે જ્યારે જાણી શકે છે ત્યારે જ્યારે તમને ધુઆતુ નથી તે પછી મનમાં ૨ હા ૧ ક્રમ રહી જાય. ૧ માટે ગમે. ૨ ત્યાં મુખી મનની મનિષતા કામ રહે છે. આથી મનને સર્વત્ર વિજયી જાય. પણ જો મનની મનિષતા એકાદ ૧ વિજય-મહેસને પણ જાય. થતાં વાળ નહિ જાય.

૧. એક 'મન'ની વાત છે તપસે પોતાના સંધિઓ તરફ એક દિવસ 'મન'ને ૧ કુ સિદ્ધિ મળે માટે જ્યાં ઈચ્છું છું ધરાવ સાંભળી શોધક મોન રવા કરવાને હામાં હા પુરવરી શોધકે વળી પોતાની નામદૂરી નક્કી નુસ્તિયામાં તપસુ જાતના ધારીઓએ કરવાને આત્મજોષ એક સદા હોતુ નથી કે તેઓ જાણતાને હોયેક વિરલ કરી શકે. વિશેષ માટે જાણતેવિક સાદસની જરૂર હોય છે. તેમાં પોતાના સ્વાધિન જોય જાણવા એ છે. એક સત્તાધારી સામે ધરાવ મૂકવા ચહે પણ જણા એક સાચી તેઓ સાચી જાણ જાય છે. કારણ કે સવાના નજામાં તે પોતાના વિરોધીને દરેક રીતે ખસાસ કરવાની કસિસ કરે છે. તેથી વિરોધ કરવા માટે પણ પોતાના હિતોની જાણ કરવા સદા તેમજ રહેવું જોઈએ.

૧. પણ આ જાણની વેળાએ જોન ધારણ કરવું તે જાણી રીતે તે પ્રોત્સાહન આપવા જેવું જાય. સક્રિયતાએ હોવા જાણી વિરલ ન કરવા તે કોઈ સત્તાધારી સામે નીમેવું જેવું જ જાય છે.

૧. રાવણના શોધક સાધોએ 'સુ' રવા તે કરવાને હા માં હા પુરવરી આપવા એક જ કામના હોવા નથી. કારણ તેઓમાં તેમને પોતાની કોઈ જ વિચાર હોતે નથી કોઈ સિદ્ધાંત હોતે નથી. તેઓ તે બીજાને ખુશ રાખી પોતાનું કામ કરાવવા માગતા હોય છે. આવા જ માણસોને 'સ્વાધી' કહેવાય છે તેમની સ્થિતિ કારણિયા શોધક જેવી હોય છે. જેને પછીયુ હોતુ નથી આ જાણ પણ દળી પડે અને જીજ્ઞાસુ નામદૂરી પડે. આવી માણસોને કહેશે કે કારણે નામદૂરી તે પણ હામાં હા કરશે અને કારણે કહેશે કે કારણે. કારણે-વાળા છે. કારણે તેઓ કહેશે, હા, અને જાણક સ્થળે સાંભળતુ હોતુ ખરું કે સત્તાધારી કામના હોવા આવા માણસો ખતરનાક હોય છે. એક વિચારકને કોઈને ખુશ કર્યા જાણકોને ખરવા સોમો વધુ ખતરનાક હોય છે. તે એક

જવાબ વાળ્યો કે, 'જ ગલીઓમા નિદા કરનારાઓ અને પાળેલામા મગકાન પોલીશ ખુશામત કરનારાઓ.'

રાવણના આવા ખુશામતખોર સાથીઓએ એના વિચારો સમર્થન કર્યું કારણ આવા માણસો પાસેથી દરેક સારા અથવા ખરાબ વિચારોનું સમર્થન જ મળે છે 'કાઈ સિદ્ધાન્ત પ્રત્યેની વકાદારીને તો તેઓ જાણતા હોતા જ નથી વ્યક્તિ પ્રત્યે તેમની વકાદારી ત્યાં સુધી જ રહે છે કે, જ્યાં સુધી તેની દ્વારા એમનો સ્વાર્થ પોપાતો રહે એ પણ યાદ રાખવું જોઈ એ કે ચાપલુસી અને વકાદારી એ બંને જુદી જુદી ચીજો છે વકાદાર સાથી તમારા સારા વિચારોનું સમર્થન કરશે, પરંતુ જ્યારે એ જોશે કે તમે ખોટા માર્ગે જઈ રહ્યા છો ત્યારે એ તમારો વિરોધ પણ કરશે.

રાવણના સાચા વકાદાર સાથીઓએ એના આ વિચારનો વિરોધ કેયો પોતાનો રોટલો મહીસલામત છે તો પછી ખીજનો રોટલો શા માટે છીનવવો જોઈ એ ? મનુષ્યનો એ સ્વભાવ છે કે જ્યારે એના હાથમાનો રોટલો કાઈ જૂટવી લે ત્યારે તે ખૂણે બેસી રહે છે, પરંતુ જ્યારે એ પોતે જ ખીજનો રોટલો જૂટવી લે છે ત્યારે તે ચ્ચાનુદયી હોય છે. સત્તાના નુશામા લાન ભૂલેલો રાવણ પોતાના સમગ્ર સાથીઓના વિચારને શા માટે ગણકારે ? એણે કહ્યું 'તમારા જેવા નામદોની સલાહ અમાણે ચાલું તો, હું ત્રણ દિવસ પણ રાજ્ય કરી શકું નહિ.'

અને એ તો લડકાં પંરે વિશાળ સેના સર્થ દિગ્વિજય કર્યા મીંકળી પડ્યો વીરતા અને ઉત્સાહથી સેના જ્યાં જ્યાં ગઈ ત્યાં સ્થાન એને વિજય મળ્યો. સર્વત્ર રાવણની વિજયપતાકા લહેરાવા લાગી. રાવણની 'મદોન્મત' સેનાએ ઉત્તરે આવેલી કૂબેરની રાજધાની અલકા ઉપર અપો માર્યો. રાવણની સેના સામે કૂબેરની સેના યુદ્ધ શરૂ નહિ. એકાંતના સૈનિકોને હતોત્સાહ જોઈ કૂબેરે પોતાના સેનાપતિને યોધાવી સેનાને પાછા ફરવાનો અદ્વિશ આપ્યો. કૂબેરની પાસે અશાલિકા બિદા હતી. એના વડે એણે અલકાની આરેય બાજુના અગ્નિને કિલ્લો બોલો કરી દીધો. કાઈની તાકાત નહોતી કે આ જવાલાના કિલ્લાને પારકસી આગળ મધી શકે. ખરિણામે રાવણની સેનાએ હથિયાર હેઠા મૂક્યા.

ગવણે એનાનો ઉત્સાહને બદલે થોડો જોયો ને એ ચિતામં પડી ગયો. તે વિચારવા લાગ્યો કે હજુ સુધી તો મેં સર્વત્ર વિજયપતાકા જ લહેરાવી છે અને અહીં જો આમ પરાજય મળશે તો પહેલા મેળવેલો વિજય પણ

પરાજન્યમાં પરિણમશે. તમે એવી રીતે કરી વિચારુ છો કે કેટલી ભૂમિ પર વિજય મેળવ્યા બાદ તમે બહી સુધી પહોંચ્યા છો તમે નિઃશ્વેદ પર વિજય મેળવ્યો ત્યાંથી બાહરમાં આવ્યા એકેન્દ્રિયથી બેઠેન્દ્રિય, ત્રેન્દ્રિય અને ચતુરેન્દ્રિયમાં આવ્યા ત્યાંથી વળી અસહી પચેન્દ્રિય પર આવી તે પર વિજય પ્રાપ્ત કરી સહી પચેન્દ્રિયમાં આવ્યા. સહી પચેન્દ્રિયમાં ચરીઘ-પરીઘ નર્મ આવે છે ત્યાંથી પણ આગળ વધી તમે મનુષ્યભૂમિ ઉપર આવ્યા મનુષ્યમાં પણ કેટલીક એવી ગતિઓ છે જે ઉદ્દેશો અથવા જનતાની ખાતી હોય છે તેના પર પણ વિજય પ્રાપ્ત કરી તમે આકલ્પ મેળવ્યું છે આવ ક્યાં ઘેર આવવથી છો હવે ને બહી દારણો તો સમગ્ર વિજય પરાજન્યમાં અલ્લાઈ નશે. આવન વાણી છે કે આત્મા ત્રાસ રૂપે બે દગ્ગર સાચત્યી વધુ રહેતો નથી આવી સ્થિતિમાં ને તમે રિકારો ઉપર વિજય મેળવી લેશો તો પછી તમે સર્વત્ર વિજયી જ જનશો નહીં તર કરી રથાવરની ભૂમિ પર જવું પડશે.

એક ભક્ત કવિએ કહ્યું છે કે

અવ ન વની તો ફિર ન વનેગી

નરતન બારંબાર નહીં મિલતા

તેરી જહાની મરમ મે મુહામી

ગુલ પિતુ માઠ કો જાઠ ન માતી

જનની તોરી તોહે ફિર ન જાનેગી ॥ અવ ન વની તો

મહાકવિ મુરદાસ સંકેત કરી રહ્યાં છે આનવલેખા મૂલ્ય ને તમે નહીં જાણ્યો તો ખરેખરની દાર થશે. જીવનમાં ને સદ્ગુણોની સુવાસ જરી હતી તો આ બહી સોના કરતાં પણ મોંઘી જનશે. નહીં તર પરાજન્યમાં આંધું સિવાય બીજું કશું બાકી રહેશે નહીં.

રાવણ વિચારે છે સર્વત્ર વિજય-કુદુબી જનતા પશુ હવે પરાજન્યની વેળા સામે આવી ઊભી છે પાત્ર વિચારવાનું તો એ છે કે રાવણના અંત ઉપર કુ ખતો આ બાર કાણે પચી છે કે કહેવું પડશે કે એના મનની વૃથાએ જ આ કુ ખતે આમ ત્રણ આપ્યું છે નહીં તો શું એને સકામા રોડસાતો તોરો હતો કે રોડલા તો શું એ જાનમ અને પીરતા પણ ખાતો દેલ તો ન કથી કમી નહેતી તનની જૂખ તો રાંત દતી તે કશું મનની નહેતી પણ મન જૂખુ દુઝ મનની જૂખ કઈક એવી વિચિત્ર છે કે તે ૭મ ૭મ

તમે એને પૂરતા જશો તેમ-તેમ એમા વધુ ને વધુ ખાડો પડતો જશે. કોઈની પામે જો સો રૂપિયા હશે તો મન ખોલી બીજા, સોથી શુ બનશે, હજાર મળી જાય તો એકાદ નાની એવી હાટડી માડી દઉં કમી કેટલાની છે? નવસોની

હજાર જો મળી જાય તો મન માગશે, હજારથી શુ થાય, પચાસ હજાર હોય તો દુકાન પણ સરખો ચાલે હવે કમી કેટલાની છે? ચાલીસ હજારની છે પચાસ હજાર પણ જો મળી જાય તો મન કહેશે, લાખ થઈ જાય તો સારો એવો બગડો લઈ લઈએ, એક મોટર પણ લઈ લઈએ. હવે કમી છે પચાસ હજારની મનની માગણી જોટલી તમે પૂરી કરતા જશો તેટલો જ ખાડો તેમા વધુ પડતો જશે હા, એક જ વસ્તુ એને પૂરી શકે છે, અને તે છે ઇચ્છાનિરોધ ઇચ્છા પર અકુશ રાખશો અને પરિગ્રહને સીમિત બનાવશો તો પછી મન તમારી પાસે કશુ ય નહિ માગે

રાવણુ પાસે અસીમ સપત્તિ હતી, પણ એની પાસે સતોષરૂપી સપત્તિ નહોતી તેથી તે ચિંતાની લહરોમા અટવાઈ પડ્યો હતો

આ બાબુ કુબેરની પત્ની હેમા બાળપણથી રાવણુરાજ પ્રત્યે બેહલાવ રાખતી હતી એણે શરમ તજી પોતાના પિતા પાસે પોતાની આતરિક ઇચ્છા પણ રજૂ કરી હતી એના પિતાએ રાવણુરાજની પાસે હેમાના લગ્નનો ઠરાવ લઈને દૂત પણ મોકલ્યો હતો, પરંતુ તે વખતે રાવણુ દિગ્વિજયની તૈયારીમા હતો તેથી તેણે ના પાડી દીધી એટલે વિવશ બની હેમાના પિતાએ એનો સબધ કુબેર જોડે બાંધ્યો હતો, હેમા રાણી બની કુબેરના મહેલમાં આવી હતી, છતાં ય રાવણુને વિસરી શકી નહોતી એટલે રાવણુને નગરીની બહાર આવેલો જાણી મહારાણી હેમાના મનમા એક દુર્ભાવના પેદા થઈ આવી એણે વિચાર્યું, રાવણુ અત્યારે કંઠાર પરિસ્થિતિમા સંઘર્ષ કરી રહ્યો છે જો આવે વખતે હું એને સહાય કરું તો તે મને પોતાની રાણીઓમા સ્થાન આપવા તૈયાર થઈ જશે

એણે પોતાની દાસીને બોલાવી અને કહ્યું 'હું આજે તને એક એવી વાત કહેવા માગુ છું કે મેં આજ સુધી કોઈને ય કહી નથી' આ સાંભળી દાસી બોલી 'માગ બહાલા આમિની, જે વાત કોઈને કહી નથી તેવી વાત મને પણ કહેજો નહિ' આ પણ મનની પવિત્રતા છે

દાની લજ્જેલીગણેની નહોતી છતાં કેવો સુદર જવળ આપ્યો એણે ।

જીજ્ઞે તે જીજ્ઞાતી વાત સાંજાળવામાં જ એટલો રસ લેવાય છે કે વાર્તા બા-
વવા માટે બીજા પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે તેને કહેવાર કુ સિ પારે
દેવતા જુ મારી પાસેથી કદી કાઢતી વાત બહાર ગઈ છે ખરી ? શુ તને
મારે જણાશે નથી ? આમ તેઓ બીજા રીતે વાત કહાવશે, જીજ્ઞાતી
રહસ્યભરી વાતો જાણવાની આટલી ઉત્સુકતા શા માટે આપણામાં જોવા
જોઈએ ? બીજા સાંજાળવારે વાત એવી કાઢી તે જીજ્ઞાને મજા એ ક્યાં સુધી
પડશે ? બરે, મજાસુ બહાનને કહવો પડ્યાવી લે છે, પોષ્ટિક રસાવજો
પડ્યાવી લે છે પણ એનાથી બાવી વાતો પડ્યાવી શકાતી નથી.

જા દાસ્તિએ કહ્યું એવી વાત મને કહેશે નહિ જ પણ રાણીએ કહ્યું તમે
ન કહ્યું તે બાદુ કામ પણ હી રીતે થાય ત્યારે મીરુ એક બાલકાકામ
કરવાનું છે ત્યારે રાવણના મુકામે જઈ રાવણને કહેવું કે તમે જો હુએરની
રાણી હેમાને તમ્હારી પત્ની તરીકે રૂબીકરે તો હેમા તમને જાણાવિશ
કામનાને મત બતાવી દેશે

દારી આ સાક્ષી પ્રપાલુ જેમ સ્વામી બની તર્ક તેને મધુ અરર-
રાહીને આવી આપવિત આવના કર્મથી નામી. એવે નમતાપૂર્વક મધુ
મહારાષ્ટ્ર અને માર કશે. ખલુ આ ધરનો ઈતિહાસ ઉત્તરવસ છે ખલુ
આવા સપથી આપલું જીવન ખરાબ માર્ગ જશે ને આ ધરવી આવી ઉત્તર-
વસ આમરુ પર સાહી કોણઈ જશે અને કુ જે આવા કામમાં સામ આલું
તેમ મારી નિરૂપીને ઈતિહાસ ખલુ જમી જશે. કારણ કે આરિમહીન
વ્યક્તિ પ્રત્યે કોઈને, સમુદાયની હોતી, નથી. એવા લોકોના નામ ઉપર લોકો,
સુખ, સુધી ખલુ-નિરૂપી વરસાવવા, રહે, છે.

પણ જાણીને જાણીને જોઈ પછી વાત જાણી મહિ. ૧ જાણે કે મોઢને
લીધે એનો વિવેક-દાવે એ જાણવાઈ જશે હો. ૧ એ વાત નિશ્ચિત છે કે
જ્યારે જાણમાં મોઢનો પ્રવેશ થાય છે ત્યારે વિવેક-જુદિનો દાવે જાણવાઈ
જાય છે મોઢ જાણમાં દુરવાગી પ્રવેશ છે તે વિવેક પાછો દસ્તાવેજી
જાણી જાય છે એક દિવસ કવિ પણ કહે છે; ૧૨

बहुर कोर कोरी करने घर में सब घुस जाता है ।
 होठ प्रकाश घर में जिससे वह दीपक प्रथम बुझता है ।
 यह मोह कोर के खण्ड है; सरसह रोह में सब माता है
 काम दीपक को प्रथम बुझा फिर भनमाऊ जुराता है ॥

કવિ મોહની ચોરની સાથે તુલના કરે છે કુશળ ચોર ચોરી કરવા માટે ઘરમા પ્રવેશે છે ત્યારે એનું પ્રથમ કાર્ય હોય છે, દીવાને ઓલવવાનું, જેથી તે અંધારામાં પોતાનું કામ કરી શકે આ મોહ પણ ચોરનો ભાઈ છે. જ્યારે એ મન-મંદિરમા પ્રવેશ કરે છે ત્યારે સર્વ પ્રથમ તો એ જ્ઞાનદીપકને ઓલવે છે, પછી સદાચારૂપી દોલત-ધનને ચોરે છે

રાણીનો વિવેક-દીવડો રામ થઈ ગયો હતો એણે ધમકાવીને દાસીને કહ્યું ‘હું તારો પાસેથી ઉપદેશ લેવા બેઠી નથી તારે જે આ કામ ન કરવું હોય તો ના પાડી દે પણ યાદ રાખજે, તારો આ નકાર તને બહુ ભારે પડી જશે તું અને તારું આ બાળક આ દુનિયામા વધુ દિવસ ટકી શકશે નહિ.’ સત્તા અને લયની સામે દાસી નમી પડી, અને ગઈ રાવણ પાસે. રાવણ પોતાના મુકામ પર બેઠો-બેઠો વિજયની ચરચરતી દીવાલોના ભાવિ ઉપર વિચારી રહ્યો હતો.

દાસીએ અભિવાદન કરતા કહ્યું ‘આપ જ લોકના સમ્રાટ રાવણરાજ છો ને?’ રાવણે સ્વીકૃત સૂચક માથું હલાવ્યું દાસી આગળ વધી ‘એમ જણાય છે આપ બહુ ચિંતામા છો મને લાગે છે કે આપની ચિંતાનું કારણ છે આ અલકાનગરીની ચારેય બાજુ સળગતી અગ્નિ-જ્વાલાઓ, જે આપને વિજયના સદેહમા લમાવી રહી છે હું ઈચ્છું છું કે તમને હું આ બાળકમા મેદદ કરું એક ક્ષણમા આ અગ્નિ કિલ્લો શાત થઈ શકે છે અને આપનો પરાજય વિજયમા પરિણમી શકે છે, પણ એ માટે આપે મારી એક શરત સ્વીકારવી પડશે’

રાવણને આ નારીની વાતમા કંઈક તથ્ય જણાયું વિજય એના મગજમા શાસન જમાવી બેઠો હતો. વિનીષણ સમા રાજનીતિજ્ઞની શુદ્ધિ પણ જ્યાં હાર પામી હતી ત્યાં આ એક નારી વિજયનો રાહ બતાવી રહી હતી, તેથી રાવણને એ વાતમા વિશ્વાસ બેસતો ને હતો છતાંય ઉત્સુકતા ખોતર એણે પૂછ્યું ‘વિજયનું વરદાન લઈને આવનાર તું કોણ છે? તારો જરા પરિચય તો આપ તારી શરતનું રૂપ કેવું છે એ અપ્ષ્ટ કર શું કૃષ્ણેરાજ વતી કોઈ સધિ-પત્ર લઈને આવી છો?’

દામીએ કહ્યું ‘હું કૃષ્ણેરાજની ગણી હેમાની દામી છું અને તેમની વતી જ આવી છું. હું સધિ-પત્ર લઈને આવી નથી સમર્પણ-પત્ર લઈને આવી છું સમસ્ત અલકાનગરી તમારી થઈ શકે છે, પણ શરત એ છે કે

અલકાની પહેલાં અલકાની રાણીને તમારે પહેલાં તમારી રાણી બનાવવી પડશે. તમે જો એના રવીકાર કરશો તો વિનય તમારા ચરણોમાં હશે.”

રાવણે બધું સાંભળી લીધું એણે કહ્યું. બોગી ઘસી, રાવણની ભોળાઈ વાત કરતાં તને સરમ નથી આવતી? શાદ રાખ, અલકા છે તું સહ્ય પશુ ચાલી જાય અને મારે રાજ્ય છેડી વન-વનગ્રામાં જવનો પ્રસંગ આવે તો મેં રાવણ એને મનૂર કરશે. પરંતુ મહાવિજ્ઞા દ્વારા જાણેલી સદ્ગત્યારની રેખાનું ઉલ્લંઘન કરવા રાવણ કહી તેમાર નહિ થાય. તું જઈ શકે છે અને તારી મહારાણીને રાવણની બા પ્રતિજ્ઞાની જાણ કરશે.

ઘસી નાનું-ચું મોઢું લઈ પાછી વળી. એની ગતિમાં વિષાદ દેશે. વિનીયણ સ્થાનેથી આવી રહી હતી. એ કળી મરો. કે બા નારી જતી વેળા પ્રસન્ન હતી અને હવે વળતી વખતે ઉદાસ મન લઈ જઈ રહી છે. રાવણ રાજ સત્તાના મદમાં ક્યાંય નારી-ગતિનું અપમાન તો નહિ કર્યું? હેમ ને? તે પાસે આવ્યો અને ઘસીને પૂછ્યાં, ઘસીએ વિવેક સંભળાવ્યું. વિનીયણે જોયું કે હું તો સત જતી બહી આવ્યો નથી. વિનય મેળાવે છે કે રાજાગિતિનો આશય મેળો જ પડે. તેણે હસતાં હસતાં કહ્યું. હું રાવણ રાજનો બાઈ વિનીયણ છું અને એમનું બધું કામ મારા પર રહે છે. દુનિયાની વાત તેઓ ટાળી શકે છે. પરંતુ વિનીયણની વાત એમણે જાણ સુધી કહી ટાળી નથી. તું ચિંતા ન કર, અને તારી મહારાણીને કહેશે કે તમારું કામ જતી ગયું છે. વિનીયણ તમને આજથી જ પોતાની જાણી માનવા લાગ્યો છે. પશુ આ અસાધિકાના ઉપશમનનો મત તમારે જતાં વગે પડે.

બોળી ઘસી વિનીયણના વાક્યોત્તરને સમજી ન શકી. કાપસિદ્ધિની પ્રસન્નતા મેળવી એ મહેલમાં થઈ અને રાણીને કહ્યું. સ્વજન્ય મેળવીને આવે છું. વિનીયણ તમને જાણી માની મોકો છે. રાણીનાં સ્વપ્નાં સ્મરે એણે ઘસીની સાથે અસાધિકાના ઉપશમનનો મત રાવણ પાસે મોકલવી આવ્યો. બીજો જ દિવસ રાવણની સેનાએ અલકા ઉપર આક્રમણ કર્યું અને કૂબેરરાજને કેદ કર્યો. અલકાનાં ભવનો ઉપર રાવણની વિનયપત્રાક્ષ હાજર. કૂબેરનાં લેખ પર વીજળીનાં કરંટની જેમ આ બીનાની જાસર થઈ તેણે વિચાર્યું. અસાધિકાના ઉપશમનનો મત મારી રાણી સિવલ બીનું કાઈ જાણતું નથી. મારું ધર જ રૂટું તો દોષ આપવો જોઈ. જે પોતાના માન્ય છે તે જ પોતાને મિટાવી દેવા વધાર જાય તો એની દરિયાઈ મોતે

કરવી ? સાચી વાત તો એ છે કે આપણને બહારનો કોઈ ભય નથી, ભય છે તો પોતાના કહેવાતા હોય એનો જ કારણ કે પોતાનો જ માણસ પોતાને પાડવા કાશિપ કરતો હોય છે

એક કવિએ કહ્યું છે .

“ દુનિયા મહી ના છે છરી,
જે કાયને કાપી શકે, જુઓ કાયની હીરાકણી,
પોતાતણુ પોતે હણે
નહી અન્ય ધાતુ કાષ્ટ કે પાષાણુ કાપે લોહને,
જુઓ છીણી લોખ ઝની, પોતાતણુ પોતે હણે ”

કવિએ કેટલું સુદર કહ્યું છે ! અનુભવની ઝેરણે કસાયેલી વાણી બોલે છે દુનિયામા એવી કોઈ ચીજ નથી જે કાયને સીધું કાપી શકે, પરંતુ કાયની હીરાકણી જ કાયને કાપી શકે છે લોહને કાપવા માટે લાકડું કે પથ્થર કામમા આવતા નથી, લોહની છીણી જ લોહને કાપે છે સાચી વાત તો એ છે કે પોતાનો પોતાને ભિટાવે છે ગામનો કસાઈ જો લાખોપતિ ખની જાય તો કોઈ વાણિયો જ માળા ફેરવતો હશે કે હે ભગવાન, આનું દિવાળુ કે દિ' નીકળશે !

વ્યાખ્યાન બહુ કડવું થઈ ગયું છે, પણ કવીનાઈન પણ કડવી જ હોય છે ને ! પણ મેલેરિયાનો તાવ જ્યારે ૧૦૫ ડિગ્રી સુધી પહોંચી જાય છે ત્યારે ગળા ગોળીઓ કામ લાગતી નથી એના માટે તો કવીનાઈન જ કામ લાગશે. કોઈ કે સાચું જ કહ્યું છે કે—

यह व्याख्यान नहीं, ये गोलियाँ हैं,
जो रोगी को दी जाती हैं ।
ये खाने में कड़वी लगती हैं,
पर सारा ही रोग मिटाती हैं ।

દવા કડવી હોય છે તો પણ તમે એ લ્યો છો જ. ઇન્જેક્શન તીખા-તીણા હોય છે તો પણ તમે તે લ્યો છો મારી વાત કડવી લહે લાગે પણ તેમા સત્ય છે આજે આપણા સમાજમા આવું જ જોવામા આવે છે, કે જ્યારે કોઈ આગળ આવે છે, કોઈ વિચારક સુનિ કાષ્ટક લખવા બેઠો, એની કલમે કઈ બદ્ ક્યો કે પુગણ પથીઓની દુનિયામા બાણે ધરતીકપ જ આવી જરો સમાજના કહેતાતા રક્ષણહાગે એને નીચે પાડવાની જ પ્રશિયો

કરશે, એને મિષ્ટાન્તી-મિષ્ટાન્તરી કહેશે. એનું કારણ છે મનની ઈર્ષ્યા-ને માર્છની પ્રતિભાને જોઈ શકતી નથી.

સમય પહોંચી જાય છે મિષ્ટાન્ત કહે છે હવે જસ કરો હા તે કૂબેર વિચારે છે જોને મે પોતાના માન્ય હતા તેણે જ મારી નાખી કુમારી હવે કોને પોતાના કહેવાં ? આ જાણુ હેમા વિભીષણ પાસે પહોંચી અને કહ્યું 'તમારું કામ થઈ વધુ છે હવે મારા કાર્યમાં પ્રવિષ્ટ થા મારે ? વિભીષણે કહ્યું 'દેવી જે સલાહ હું મારા દુસ્મનને નથી આપી શકતો તે તમને શું આપી શકું ? સલાહારની પ્રવિષ્ટ રેખાનું ઉલ્લેખન કરી કોઈ પણ આજ કુધી શાંતિ પ્રાપ્ત કરી શક્યું નથી. વળી બીજી વાત એ છે કે રાવણના મહેલમાં તમે તે સમાન પણ નહિ પામે જે તમને અલક્ષમાં મળ્યું છે. માર નારીઓ વચ્ચે મોં ઉઠાવી વાત કરવા સામક પણ તમે નહિ રહો. મારે તમે ત્યાં જ રહો જ્યાં તમે હતાં. હેમા આ સાંભળી ખિન્ન થઈ બેઠી. તમે વીર છે. તમે વચન આપ્યું હતું તેનું શું ? વિભીષણે હસતાં હસતાં કહ્યું 'હું મારા વચન પર આજે પણ મક્કમ છું મે તમને મારા ભાભી મનાવ્યાં છે કૂબેરને મારો ભાઈ બનાવીશ તેથી તમે મારા ભાભી બની શક્યાં છો.

વિભીષણ કૂબેર પાસે પહોંચ્યો. કૂબેર કારણારમાં લેખાની સાંકળે બધાએમો હતો. વિભીષણે કહ્યું 'ભાઈ કૂબેર કેમ છો ? કૂબેર જવાબ આપ્યો. 'ભાઈની આંખો ભાઈને જ્યારે કારણારમાં બધા જુએ છે ત્યારે આ કારણાર અને આ હાલસાંકળો એની આંખોને જમેલે છે ને ? કેમ ભાઈ સંબંધી વિગતો કરી રહ્યા છો ?'

વિભીષણે કહ્યું 'કૂબેરશાહ' વધુ શરમાવે નહિ એણે તે જ કહે કૂબેરની સાંકળો ઉઠાવી નાખી, એનું રાજ્ય એને પાછું વાળ્યું અને પોતાની વાણીના પ્રભાવથી મે હજારો વચ્ચે જે દ્રવ્ય હોયો મયો હતો તેને પણ વિભીષણે દૂર કરી દીધા. વાત બહી સમાપ્ત થાય છે પરંતુ આપણે હવે એ જોવાનું છે કે રાણી હેમાના જીવનમાં આવી વિગતો કેમ જોઈ થઈ ? એના જવાબ છે એની આપવિત્ર વિચારધારાએ એના જીવનની શાંતિ ભંગ કરી હતી બીજી બાજુ તમે જોશું કે રાવણને વિજય સાંપડ્યો અને તે સમયના મેળવી પાછાં હોયો પણ તે / રાવણ રામથી શા મારે પરાજય પામ્યો હતો ? એનું એકમાત્ર કારણ એ છે કે અલક્ષમાં એની પાસે વિચારોની જે પ્રવિષ્ટતા

હતી તે રામની સામે રાખી નહિ એના વિચારો દૂષિત થયા પરિણામે એને રામને હાથે પરાજિત થવું પડ્યું

માટે જેના કાર્યો હશે તેવું પગિણામ આવશે. તેથી કહેવાયું છે કે. “ પરિણામે વન્ધ ” ! જેના પરિણામ હશે તેવા જ આત્માબધ કરશે. શ્રાવકના અહિંસા-અણુતત્તાના અતિચારમા “ વન્ધે વહે ” પાઠ આવે છે જેનો અર્થ છે બાધવું અને મારવું તો શું કદી કોઈ શ્રાવક પોતાના તોફાની આળકને બાધે છે અથવા કદી લાકો લગાવી દે છે તો શું તેને અતિચાર લાગશે ? આગમ કહે છે, ના-નહિ, કારણ કે તે સમયે તેના પરિણામ હોતા નથી માટે બાધવા અને મારવા છતાં પણ, “ વન્ધે વહે ” નો અતિચાર લાગતો નથી માટે વિચારોની પવિત્રતા જાળવો, વિચારોની પવિત્રતા આચારમા ઊતરશે પવિત્ર વિચાર અને પવિત્ર આચાર વડે જ તમે શાંતિના દર્શન કરી શકશો

દિનાક

૧૬-૭-૧૯૬૦

જૈન ઉપાશ્રય

કાદાવાડી, મુબઈ

સત્સાહિત્ય

- ૧ સ સારસમુદ્રમાં સાહિત્ય એક દ્વીપ સમાન છે
- ૨ સાહિત્ય આત્માનો રોગ દૂર કરવાનું અદ્ભુત ઔષધ છે.
- ૩ જોયું સાહિત્ય ધરનો ઉપદેશક છે
- ૪ પહેલો નબર ઉત્તમ સ્નેહ રાખનારનો, અને બીજો નબર ઉત્તમ સાહિત્યનો છે.
- ૫ સાહિત્ય સત્ય અને સૌદર્યથી ભરેલા જહાજ સમાન છે.
- ૬ સાહિત્ય યુવાવસ્થામા માર્ગદર્શક છે, અને વૃદ્ધાવસ્થામા આનંદદાયક છે

આજના પ્રવચનનો વિષય છે વિચારનો પ્રભાવ. માનવ, વિચારશીલ પ્રાણી છે. વિચારની શક્તિ જ તેને પરુજન્મતથી છુટો પાડે છે. કામ્યુ કે પશુઓની પાસે તેમના પ્રતિસ્વતંત્ર વિચાર હોતા નથી જાણતાં કે તે વિચાર અનુસાર ચાલતાં પશુ નથી તે ચાલે છે માત્ર હસતે આધારે. પશુ માનવી વિચારવાન છે તેનામાં મનન કરવાની શક્તિ છે એટલા માટે તેને માનવ પદ મળ્યું છે. માનવ શબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં પ્રાચીન ગ્રંથો કહે છે કે—

મનનાત્ મનુષ્ય ।”

મનન કરવાની વિશિષ્ટ શક્તિમાં જ માનવની મહત્ત્વતા રહેલી છે. માનવ જોવા વિચાર કરે છે તેવો અને છે અને જોવા તેના વિચારો હોય, તેવા બીજાને મનાવે પણ છે એક કુશાર ધડે મનાવતાં પહેલાં ધામ્યો વિચાર કરે છે પછી વિચાર મુજબ વસ્તુનું નિર્માણ કરે છે એક ચિત્રકર ચિત્ર મનાવવા માટે પીછો કાઢ્યાં છે છે તે પહેલાં તેના મનમાં ચિત્રની રૂપરત્યા આવે છે ત્યાર પછી જ તે ચિત્રમાં રંગ લગાવવા સામે છે સ્પષ્ટ જાણીને માટે હજી ચિત્ર જન્મ્યું હોય નથી પણ સૂક્ષ્મ દષ્ટિએ ચિત્ર તૈયાર જ જતી ચૂકતું છે કે જે ધામ્યો તેની રૂપરત્યા તેના મનમાં ઉત્પન્ન થતાં વાન મહાવીરના “ જાહમાયે જાહિય ના સિદ્ધાન્તનું આ જ રહ્યું છે.

ચિત્રકરના માનસમાં કુરુણા જ્યાં કે મોહનું જે ચિત્ર હશે તે જ પ્રમાણે તે, તેની પીછો અને રંગ વડે સાકાર મનશે. એટલે જોવા વિચાર હોય છે તેવું મનાવે છે તેવી જ રીતે જોવા વિચાર હોય છે તેવો માનવ અને પણ છે સાચું પૂછો તો માનવને જનાવનાર તેના વિચાર જ છે તેના જીવનની સલાઈ અને શુભાઈ તેના વિચારની જલાઈ અને શુભાઈ પર આધાર.

રાખે છે તમે સારા છો? એ મને ન પૂછશે. તમારા વિચાર સારા હોય તો તમે સારા છો. સારા હોવા માટે આખની પણ એટલી જરૂર નથી તેમ જીલની પણ જરૂર નથી કેમકે આધળા અને મૂર્ખા માનવીઓ પણ ભલાઈના ક્ષેત્રમાં ધણા આગળ વધી ગયા છે. ભક્તિરસના મહાન કવિ સુરદાસ પણ અધ જ હતા છતા કાવ્યકલા અને વાત્સલ્યના તેમના ચિત્રો અનંદ છે ભલાઈને માટે વિચારોની પવિત્રતા જરૂરી છે.

વિચારોની પવિત્રતા જ કાર્યને પવિત્ર બનાવે છે તે સિવાય, પવિત્ર ગણાતી ક્રિયાઓ પણ અપવિત્ર જ જણાશે. શિકારની ક્રિયા કેટલી સુદર દેખાય છે! તે માટે પક્ષીઓને એટલું અનાજ નાખવામાં આવે છે કે તેઓ ખાતા ખાતા થાકી જાય છે શિકારી પોતે તેમની નજીક પહોંચે જતો નથી, જરા અવાજ પણ થવા દેતો નથી અને બીજા રાહદારીઓને પણ, ધીરે ધીરે ચાલવાનું કહે છે અને તે પણ માત્ર હાથના ઇશારાથી બીજાની સાથે વાત પણ ખૂબ ધીમેથી કરે છે કેટલી સાવધાની છે આ? છતાં આજ સુધી કોઈએ પણ શિકારીને દયાળુ કહ્યો નથી તેની ક્રિયામાં દયા અને અહિંસા છે, પણ તેના વિચાર દ્યારસથી વિહીન છે તેમાં તો કઠોરતા અને ક્રૂરતાનું સામ્રાજ્ય છે એટલા માટે ક્રિયા પવિત્ર હોવા છતાં પણ ભાવનાની અપવિત્રતાને લીધે ક્રિયા પણ અપવિત્ર કહેવાય છે.

વિચાર પવિત્ર હશે, તો આચરણ પણ પવિત્ર રહેશે કારણ કે આચરણ શું છે? તે માત્ર વિચારોનો છાયા જ છે વિચાર, બીજા છે અને આચરણ ક્રિયા છે દાડમના બીમાથી દાડમ થશે અને નારગીના બીમાથી નારગીનું ઝાડ થશે. બીજા, અનુકૂળ તત્ત્વોને ગ્રહણ કરી તેને પોતપોતાને અનુરૂપ રીતે તૈયાર કરે છે તે જ પ્રમાણે વિચારના કણો પણ પોતાને અનુરૂપ તત્ત્વોનો આધાર લઈ, આચરણના અવસ્થામાં વિકસિત થાય છે વિચારની સરળતા, જીવનને સરળ બનાવે છે, એ વાતની આગમો સાક્ષી પૂરે છે મનુષ્ય સીધો ભ્રમો રહી શકે છે તેને એ સરળતા કાણ આપી? જૈન સિદ્ધાંતોને પૂછો તો કહેશે કે તેના વિચારોની સરળતાએ જ તેના દેહને સરળતા આપી છે. પશુઓની દેહરચનામાં વક્રતા છે તેમનું મસ્તક પણ ક્યારેય સીધું રહી શકતું નથી કારણ કે પૂર્વજીવનના વક્ર વિચારોએ તેમના શરીરની સૌમ્યતાને હણી નાખી છે.

કેટલા-કુતરાઓ મોટરમાં ફરે છે, તેમને દૂધ પણ મળે છે ડબલરોટી પણ મળે છે, કે જે કેટલાય માનવના બાળકોના ભાગ્યમાં પણ હોતી નથી.

છતાં પણ તેમને દેહ વફ મળ્યો છે તેનું કારણ એ જ છે કે પૂર્વજીવનમાં સંભવતઃ તેમણે જરીબોની સેવા કરી હશે. બનાવોનાં આમુ લુખાં હશે પણ સેવા કરતી વખતે વિચારોમાં વક્રતા રહી ગઈ હશે. પરિણામે સેવાનાં ફળ તેને મીઠા સ્વરૂપે મળ્યાં પણ વિચારોની વક્રતાએ દેહની સરળતા બેનવી લીધી. કાયદાને કઠની મધુરતા મળી છે તેનો ખવાજ મનને મોઢ પચડે તેનો હોશ છે તેનું કારણ એ હશે કે તે પૂર્વજીવનમાં બધાની સાથે મીઠું બોલતી હશે તે જીભની મીઠાશી તેનો કઠ બાંધે અને પણ સાકર જેવો છે પરંતુ એ મીઠાશમાં બાવેલી વક્રતા રહી હશે તેથી જ તેને કાંઠો રમ મળ્યો છે.

કુપિત વિચારો એનાં હાડાલુઓ લઈને આવે છે તે નેના હાથમાં પહોંચે છે તેને એરી બનાવે છે. સુવિચારનાં મધુર હિરણ્યની મધુરતા કમળની મધુરતા કરતાં જરા પણ ઓછી નથી. તે પરિણામમાં ભણે મનોહિત હેલ પણ તેની કમલચક્રિત મનોહિત નથી હોતી. રૂપકની ભાષામાં કહું તો કુવિચાર ધારસેટ તેલ છે કે જેમાં બે રીપાં પણ જે અત્તરની શીશીમાં નાખવામાં આવે તો મુગધ, કુમુદિમાં પહાડાઈ જાય. સુવિચારના કલ મુલમુલ એસેન્સ જેવાં છે જેમાં બે રીપાં દુધમાં નાખતાં દુધનો સ્વાદ સૌરભાગને તેનું નામ પણ મળી નાખે છે તેના મૂલ્યમાં અને આપમાં પણ ફેર પડી જાય છે. પણ આ મૂલ્ય વસ્તુનું નહિ, તેમાં પહેલી સૌરભાગ છે.

વસ્તુ ભણે નાની હોય, પ્રમાણુ ભણે ઓછું હોય પણ જો તેમાં પરિત વિચારોની સૌરભાગ મળી જાય તો તે વસ્તુની કીમત વધી જાય છે. કોઈ મોટા મોટા વેપારીએ એ રાજ હજારો ચેક પણ લખ્યો છે. માટે કેટલાંક પાંચ હજારનો ચેક લખ્યો તો પાંચ હજારની કીમત ક્યાં છે? કમલ અને શાહીની કીમત તો પાંચ હજાર નથી જ ત્યારે કીમત ક્યાં છે? કેઈએ ચેક લખ્યો તેમાં આંકડો પણ લખ્યો અને નામ પણ લખ્યું અને નીચે સહી ન કરી તો શું નાણું મળી જાય? ના તે કીમત માત્ર સહીમાં જ છે એ જ પ્રમાણુ વસ્તુની કીમત તેની પાછળ રહેલા વિચારોમાં સમાવેશી છે.

એક કુપક પરદેશમાં ભણવા માટે મગો પહેલાંના વખતમાં પૂર્વની વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા માટે વિદેશીના વિદ્યાર્થીઓ ભારત આવતા હતા. નાલે દા અને તમિલિસાના વિદ્યાર્થીઓ આ ભારતીય સંસ્કૃતિ જીવત હતા. વિદેશીઓ અહીં આવીને પૂર્વની વિદ્યાની સાથે અહીંની સંસ્કૃતિને પણ

અભ્યાસ કરતા હતા આજે તમે તમારા છોકરાઓને વિદેશોમા મોકલો છો. તેની પાછળ તમારુ ધ્યેય શુ છે ? વિદેશોમા શુ તે ભારતીય સંસ્કૃતિ કે જ્ઞેન દર્શનના પ્રચાર કરશે ? નહિ, નહિ ધનવાનના પુત્રોને ધર્મ કે સંસ્કૃતિની ક્યાં પડી છે ? એ તો વિચારે છે કે અમારો દીકરો અમેરિકાનુ ધન લઈ આવે, પણ ધ્યાન રાખજો કે અમેરિકાની લક્ષ્મીની સાથે ત્યાની સંસ્કૃતિ પણ સાથે ન લેતો આવે

જે યુવક અમેરિકા ગયો છે તેનો મિત્ર તેને પત્ર લખે છે દસ પાનાં ભરીને તે કાગળ લખે છે છેવટમા તેની માતા પણ પોતાના અતરનાં હિતથી ઉભરાઈને ચાર લીટી લખે છે કાગળ, પક્ષીની માફક ઊડતો અમેરિકા જાય છે અને તે યુવકના હાથમા પહોંચે છે તે પત્ર જોઈને, તેને પોતાની માતૃભૂમિની યાદ તાજી થાય છે મિત્રનો પત્ર વાંચે છે છેવટની ચાર લીટીઓ પર તેની નજર પડે છે તો તેનુ હૃદય તેની માતાના વાત્સલ્ય અને અનુ-રાગથી ભરાઈ જાય છે ક્યારેક ક્યારેક, તેના કૃષ્ણાભિશ્રિત આસુઓ ઘની, તેની આખમાથી વરસે છે

આ શુ ? મિત્રે દસ પાના ભરીને લખ્યા છે તેમા સમય પણ ખૂબ ખર્ચ્યો છે, ભાષા પણ સરસ છે, અક્ષરો પણ સુદર છે જ્યારે, માતાએ વાકીચૂકી ચાર લીટી લખી છે પણ તે ચાર લીટી તેના હૃદયમા કાતરાઈ જાય છે જ્યારે, દસ પાનાનો કાગળ હવામા ઊડી જાય છે તેનુ રહસ્ય શુ છે ? માની લખેલી ચાર લીટીઓમા તેનુ હૃદય બોલી રહ્યું છે, જ્યારે મિત્રના પત્રમા તેનો અભાવ છે તે માતાનુ હૃદય ક્યાંથી લાવશે ? એ પણ યાદ રાખો કે હૃદયમાથી નીકળેલી વાત જ હૃદય સુધી પહોંચે છે. પાણીની ટાકી જેટલી ઊંચી હશે તેટલી જ ચાઈ સુધી (નળ મારફતે) પાણી પહોંચી શકે છે જે વિચારનો ઉદ્ભવ મસ્તકમા થયો છે, તે મસ્તક સુધી જ રહી જશે પણ જે હૃદયમાથી નીકળે છે તે જ હૃદયને સ્પર્શે છે માના હૃદયમાથી નીકળેલી ચાર લીટીઓ પુત્રના હૃદયને સ્પર્શે જશે-ભણે તે ચાર જ હોય.

શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ હતા તે રાજકુળમા જન્મ્યા હતા. મોટા મોટા રાજાઓની સાથે બેસીને તેમણે ભોજન કર્યા હશે પણ સુદામાના તાદુલમાં તેમને જે આનંદ આવ્યો, તે રાજમહેલોના રાજસી ભોજનમા નહોતો આવ્યો કેટલી કિંમતના આ તાદુલ હતા ? અને તે પણ રાધેલા નહિ, કાચા ચોખા હતા, તેની આમ તો કિંમત, બે પૈસા પણ નહિ હોય કારણ કે એ વખતે મોઘવારી નહોતી, તેમ વિદેશોમાથી ચોખા, મગાવવા પણ

નહોતા પાતા. તમારી નજરે એ ચોખ્ખાની જાણે કાંઈ કિંમત ન હોય પણ તેનું મૂલ્ય જાણવું હોય તો જુઓને પૂછો. તે કહેશે કે—તેની કિંમત તમે નહિ જાણો છો અને તમે તેનો સ્વાદ પણ નહિ જોળાવી શકો. કેમ તમારો ખાસે એવું મિત્રનું હૃદય નથી કે જે સુદામાની મિત્રતાને સમજી શકે.

કિંમતી પાછળ સહવિચારનો ચોખ્ખો હોય તો તેમાં માધુર્ય રહેશે. કિંમતે આપણે જાનાજ કહીએ તો સહવિચારને મીઠું કહેવું પાડે. મીઠા વિના તમને કાંઈ પણ વસ્તુમાં સ્વાદ નહિ લાગે. ધરમાં ઘણા જાણીતા હોય. તેમાં મરચું ધાણું હળદર લીલાં મરચાં કાચમીર મીઠા લીલાંમાં જન્ય બધું નાંખ્યું પણ મીઠું નાંખ્યું જુલો અથા કોઈએ જાને તમે ઘણાજ જાણવા શરૂ કર્યા તો પહેલે જ કાળીએ તમારું માથું તરમ ચર્ચી જશે. કોઈ જરૂર કાળું રાખનાર પણ જાણા પ્રસન્ને કેટલીક વખત એવા એકાન્ત જાની જાણ છે કે જાણી પછાડીને જિજ્ઞાસા થઈ જાય છે તમારા જેવા કાંઈક કુશળ હશે તો ઉપરથી કાંઈ નહિ જોડે પણ મનમાં તો જરૂર ચર્ચે કે આટલો વખત જોયો પણ રીધવાં ન આવડ્યું !

એક માત્ર મીઠા વિના અધો સ્વાદ દિલો પડી જાય છે એટલા માટે સુજરાતી શબ્દમાં તેને મીઠું કહે છે જો કે તેનો સ્વાદ ખારો છે અને એથી જ મહેલથી માંડીને સૂપડી સુધી તેનું સ્થાન છે ઉપકારનો જાણે ઉપકારથી સુહવનારાઓને કાંઈ મરચાં—હરામ કે સાકર—હરામ કહેવું નથી પણ નીમકહરામ કહે છે કાંઈ ઈમાનદાર નોકરને કાંઈ કુર્બાન વ્યક્તિ તેના શેઠની સામે યવા કહે છે તો તે કહે છે કે મેં તેનું તમક ખાધું છે.” તો શું તેણે, માત્ર મીઠું જ ખાધું છે ? તેણે શું મીઠાના જ શેટલા ખાધા છે ? ખઈ કે જાનરીના નહિ ? પણ મીઠું જ—સુલુ, એ સરકૃતિનું પ્રતિક જાની ગણ છે પંડિત લાગે છે કે—મીઠું જ હેતુઓએ સવથી પ્રિય પદાર્થ છે કુનાનના વાળીકિ હોમરે મીઠાને દીવ્યરસ કહ્યો છે દક્ષિણના રામાનુજ તેને રામરસ કહે છે જોહો તેને જીવનરસ કહે છે.

જોજામાં મીઠું જાનિવાય છે તો સદાચારમાં સહવિચાર આવસજ છે જામે જામે તેટલી સાધના કરવામાં આવે અને તેટલાં મત કે ઉપવાસ જામે કરવામાં આવે, પણ જો તેમાં તમારી વાવધારા ન રહી તો તેમાં રસ નહિ આવે. તમારો પોતાનો આત્મા જ તેમાં માધુર્ય નહિ અનુભવે. ઉપવાસ કરવા છતાં પણ તેનો આત્માત્મિક આનંદ તમને નહિ આવે. જાત વિનાની જાંબી તપ—સાધના કરી આલીસ કે પૂજાસ જેટલા ઉપવાસ સુધી પહોંચ્યા,

જેનારાઓ તમારા તરફ શ્રદ્ધાથી જોવા લાગ્યા, તમારાં તપસ્વી ચરણોમાં મસ્તક ઝુઝાવવા લાગ્યા—આ બધું ભલે હોય, પરંતુ જ્યાં સુધી તેમાં તમારો આત્મા મળ્યો નથી, ત્યાં સુધી, તમે તેને ભૂખમરો સમજજો, અથવા તેને પ્રસિદ્ધિનું સાધન માનો તો ભલે તમને પ્રસિદ્ધિના પુષ્પો મળી શકશે લોકોનાં વાહવાહ ભલે મળે, પણ આત્માને તેમાંથી પ્રકાશ નહિ મળે

હું તો કહું છું કે, વાહવાહ માટે કરવામાં આવતી તપશ્ચર્યા તમારે માટે મોઘી પડી જશે જે તપ વડે તમે તમારા અનંત જન્મોના વિકારોને દૂર કરી શકો છો, તેનાથી માત્ર લોકોની વાહવાહ મેળવીને અટકી જવું એ કોઈ બુદ્ધિવાળાનું કામ નથી આ તો રસગુલ્લા માટે હીરાની વીટી આપી દેવા જેવું છે તમારો છોકરો હીરાની વીટી આપી આવે અને શેર બેશેર રસગુલ્લા લઈ આવે તો શું તમે તેને ધન્યવાદ આપશો? કોઈ પણ સમજી બાપ પોતાના પુત્રના આ કામને વખાણશે નહિ

આ જ વાત દાનની છે માનને માટે આપવામાં આવતું દાન એ દાન નહિ, પણ એક જાતનો વેપાર છે તેવા દાનથી તમે આરસની તકતીઓ ચોટાડાવી શકશો, પ્રમુખપદની ખુશીઓ પણ મેળવી શકશો, ગળામાં ફૂલના હાર પણ પહેરી શકશો, અને ફેટાઓ છપાવી શકશો પણ તેમાં દાનનું જે માધુર્ય છે તે તમને નહિ મળી શકે

દેખાવને માટે પાળવામાં આવતા શીલની પણ એ જ વાત છે જે હિંદેશને માટે તમે કરો છો, તે જરૂર સફળ થાય છે દેખાવને માટે તમે સદાચારનું વ્રત લીધું હોય તો દેખાવ જરૂર થઈ શકે છે, તો પછી તેનાથી વધારે તમારે શું જોઈએ? પણ ખરેખર જો આમ હોય તો તે દુઃખની વાત છે મને એ વાતનું દુઃખ નથી કે તમારા ગળામાં પુષ્પહાર પરાવાય છે કારણ કે મને તમારી ઈર્ષ્યા નથી, એ વાત તો તમારો આત્મા પણ કબૂલ કરશે દુઃખ તો એ વાતનું છે કે તમારી મહાન સાધના એજે જઈ રહી છે એ સાધનાનું તેજ કમી ન થવું જોઈએ.

આ બધાનું કારણ શું છે? વાત દીવા જેવી સ્પષ્ટ છે આ બધાની પાછળ, તમારી સાચી વિચારધારા કામ નથી કરતી હું કહું છું કે તમે કલાકાર બનો તમારી પાસે એવી કળા છે કે જેના વડે આજીવન સુમેરૂ અને સુમેરૂમાંથી અણુ બનાવી શકાય છે સત્કૃત્યની અનુમોદના કરીને તમે અણુ જેવા કાર્યને સુમેરૂબનાવી શકો છો શાળીભદ્રની વાત તો તમે સાલળા છે સાલળતા સાલળતા તમારા વાળ પણ ધોળા થઈ ગયા તેમણે એવું જ

કમુનું હતું સુખાત્રને ખીર વહેરાવી હતી. ખીર તે તમે પણ જાણવાર પાત્રમાં વહેરાવી હતી. પણ શાળીબદે બાણનો સુમેરૂ બનાવી દીધો. તેની પાછળ સુદર બચવાના કામ કરી રહી હતી મુનિજીવન પ્રત્યે હિતકાંક્ષા અનુભવ વહેતો હતો એ શુભ ભાવનાના પ્રવાહે નાના સરખા ગીતને વિશાળ રક્ષક રૂપ આપ્યું અને પુણ્યનું કમ્પ્યુટરની છાયા તેને મળી અને તેનાં મીઠાં ફળ પણ સ્વદૃષ્ટિની માત્ર અનુભોદના પણ જીવનમાં નવી ચમક લઈ આવે છે.

પ્રત્યે જાણે છે કે જળબદ્ધ મુનિની સાથે ઠરણું પણ પાંચમા દેવલોકમાં ગયું તેણે ન તો ભાવકનાં કાંઈ વત (દેશવિરતિ) નો સ્વીકાર કર્યો હતો જ્યાં પણ તે સ્વર્ગમાં જઈ શક્યુ આજે બાણને સુમેરૂ બનાવવાની કળા છે.

દુષ્કૃત્યની પાછળ પશ્ચાત્તાપની ભાવધારા સુમેરૂ નેટલાં પાપને બહુ નેટલાં બનાવી શકે છે રાજ્ય પ્રદેશના જીવનની વાત તો તમારાથી જાણવી નથી. કાણુ શાકી જેવું જીવન આરસ જેવું બિજળું બની ગયું અણુ કમોની બેડીઓ શુભમાં ફેરવાઈ ગઈ હશે તેને સુમેરૂને બાણમાં બદલવાની કળા સાખ હતી.

સ્વદૃષ્ટિની પાછળ રહેલી સુવિચારની ખાચ બાણનો સુમેરૂ બનાવે છે. પછી વસ્તુ યોગ્ય બની છે બાણનું હૃદય જોવાય છે.

એક વખતની વાત છે મહાન કમાલ પાસા બ્યારે તુર્કી (Turkey) ના રાષ્ટ્રપતિ હતા ત્યારે એક વખત દેશમાં રાષ્ટ્રપતિની જ્ઞાતિ સમાગમ ઉજવવામાં આવતો હતો દેશના ધનવાન નાગરિકોએ પોતાના રાષ્ટ્રપતિને ચરણે સાંભો રૂપિયા ધમ્યાં. સારાને પાટનગરમાં ખમધમાટ લઈ ગયો હતો. આરે તરફ ઉત્સવનું જાતાવરણ હતું ઉત્સવ પૂરો થયા પછી રાષ્ટ્રપતિ, પોતાના જીવનમાં આવી ગયા. મોટા વખત પછી, એક જર્જરિત ટરીરચાથા ફક્ત ચાલજીવનની નજીક આવ્યો. તે જીવ જતો હતો ત્યાં પોલીસ તેને ફરજી રોક્યો. તેણે કહ્યું — સાહેબ, હું આપણા રાષ્ટ્રપતિ આરે જન્મદિનની કંઈક કોટ ખરવા આવ્યો છું.

પોલીસે કહ્યું — દેખતો નથી કેટલી રાત થઈ ગઈ છે? સમારભ તે ક્યારનો? પૂરો થઈ ગયો. દવે તું ક્યાંથી આવ્યો?

૧૬, પ્રજાતો પ્રજાતો બોલ્યો — સાહેબ, આરે કરને. હું વીસ મહિના દૂરથી પત્રે આમતો આમતો આવ્યો છું એટલે મોડું થઈ ગયું.

પોલીસે કહ્યું — આરે એ જોવાનું નથી કે તું કેટલા મહિનાથી આવ્યો છે ના બહીથી.

વૃદ્ધની પવિત્ર ભાવનાના મૂલ્યની પોલીસને શી ખબર પડે ? કોઈના હૃદયની પવિત્રતાની ખબર લાલ-ચમરખી શાહી (Red Tapism) પાસે નથી - તેના મનથી કિંમત છે કાર - (Motor car) વાળાઓની. એકારોની તેની શી કિંમત હોય !

આજે પણ કારવાળાઓની જ કિંમત છે તમે પણ મોટરોવાળાઓનું જ સન્માન કરો છો તમે દુકાને બેઠા હો અને કોઈ મોટરમાથી ઊતરીને, દુકાન તરફ આવે તો તમે ઊભા થઈ જશો અને હાથ લાપ્યા કરશો પણ કોઈ ગરીબ આવે તો હાથ લાપ્યાવશો ? નહિ કેમકે એ નકામું છે

આ વૃદ્ધ પણ કાર વિના આવ્યો હતો એટલા માટે તો તેને રાજ-ભરનમા પ્રવેશ નહોતો મળતો પણ પ્યારીમા ઊભા ઊભા રાષ્ટ્રપતિ આ બધું સાલળી રહ્યા હતા વૃદ્ધની વાત સાલળતા જ તે તુરત સીધા ઊતરીને નીચે આવ્યા તેમણે તે વૃદ્ધના શરીર તરફ ન જોયું, તેના મેલા કપડા તરફ પણ ન જોયું તેમણે તેની અદર રહેલ આત્માને ઓળખ્યો ખૂબ સ્નેહથી તેને ભેટ્યા અને પૂછ્યું - 'શું લાવ્યા છો આ સેવકને માટે ?'

રાષ્ટ્રપતિના સ્નેહનો સ્પર્શ પામીને તે વૃદ્ધ આનંદિત થઈ ગયો તેણે માટીનું એક કાળું હાડલું આગળ ધર્પું અને કહ્યું - 'હું અમારા રાષ્ટ્રપતિને માટે તામ્બુ મધ લાવ્યો છું'

રાષ્ટ્રપતિએ તેમાથી એક આગળી ભરીને જીલ ઉપર મૂક્યું, અને બીજી આગળી ભરીને તે વૃદ્ધના મોમા મૂક્યું પછી તેને પોતાની મોટરમા બેસાડીને તેના ઘર સુધી મૂકી આવ્યા

મધ કેટલું મીઠું હશે ? પણ એ મીઠાશ, મધની નહિ, હૃદયની છે, જેમાં મધ કરતા પણ વધારે મીઠા પવિત્ર ભાવો રહેલા છે મૂલ્ય પણ ભાવનું છે. ગોડાઉનમા માલ ભર્યો હોય અને બજારમા ભાવ વધી જાય, તો નાણા, બમણા કે ચારગણા થઈ જાય છે ચહેરા ઉપર નવી રોનક આવે છે પણ જો માલ ભર્યો હોય અને ભાવ બેસી જાય તો ચહેરાનું નૂર જાડી જાય છે. તેવી જ રીતે ધાર્મિક સાધનાઓમા પણ ભાવનું જ મૂલ્ય છે ભાવસહિત કરવામા આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓ, દાન, શીલ, તપ ત્રણે અદ્વય ભલે હોય પણ તેની કિંમત છે પણ જો તેની સાથે સહવિચારનો સુમેળ ન હોય, તો તે પાણી વિનાના મોતી છે મોતી હોય પણ તેમા પાણી ન હોય તો પછી ઝવેરી તેની કેટલી કિંમત આકશે ?

દાનાર્થિ ત્રણ તો બળતારે પણ થઈ શકે છે પણ કાંઈ ઈચ્છાર્થ થઈ છે તે કદી બળતારથી થઈ શકતો નથી સાંધુ પૂછો તો ધર્મ બળતારથી થતો જ નથી, તે તો અતરની ચીજ છે અને અતરની પ્રેક્ષાથી જ તેનો જન્મ થાય છે

દાન આપ્યું ખરું પણ જો તે આપણની આવનાથી ન હોય તો તે ઝાન નથી. એમ તો કમળે પણ આપે છે તો પછી તેને પણ નિર્જરા થવી જોઈએ. પણ તેને કદી નિર્જરા થઈ શકતી નથી કારણ કે તે જડ છે તેમ જડ મનથી કરવામાં આવેલ દાન પણ કમળેના ઝાન જેવું છે દાનની સાથે લક્ષ્મીની મમતાનો પણ ત્યાગ થવો જોઈએ. દાન આપનારને પૂછે કે-તમને લક્ષ્મી ત્યાગ્ય (તજ્યા યોગ્ય) લાગે છે કે નહિ? અભ્યસન પાશન કરનારને પૂછે કે-તમને વિશ્વ વિષયના જેવો લાગે છે કે નહિ? તે વિશ્વ વાસનાનો હોય તમને માંથી રાખો અને તપસ્વી આત્માને પૂછે કે જો, તપસ્વી! છે ઉપરની તમારી આસક્તિ ખટી કે નહિ? પૌર્ણસિક સુખોની રમણિય તમારે માટે જોઈ થઈ કે નહિ? તે વિના તપ માત્ર કાયાકષ્ટ બની રહેશે. કેહ ઉપરથી મમતાનો સંબંધ તોડી-છોડી દેહાતીત સાથે સમતાનો સંબંધ જોડવો એ જ તપનો પ્રાણ છે તે વિના તપ તેજની બનશે.

સચ્ચરમાં રહેનાર વ્યક્તિ લક્ષ્મીની તરિયાત બનુલવે એ સંસ્કૃતિ છે આરિય મોહના ઉજ્જને લીધે મોઝેનો ત્યાગ દુઃખદાયક લાગે એ પણ સંસ્કૃતિ છે. તો હુષા વેદનીય સંકન ન થઈ શકવાથી તપની સાધના કઠોર લાગે એ પણ સંસ્કૃતિ છે પણ જોવાતું એ છે કે તેની પાછળ તમારું માનસ શું કહે છે જો તમારો આત્મા તેમાં તમારી દુર્ગંજત માનતો હોય તો તે જૈનશાસ્ત્રમાં તમારું સ્થાન છે પરંતુ જો તમે એમ માનતા હો કે તપ કરવું એ જૂને મરવા જેવું છે જૈનશાસ્ત્રમાં તમને ક્યાંય પણ સ્થાન નથી. કારણ કે આ વિચાર જ તમારા તપના તેજને ખાઈ જાય છે.

લક્ષ્મીને મોહ દાનની કાવનાનો નાશ કરે છે ત્યારે શીકનો સુવાસિન કાવ લાગ્યાને બેઠી નાખે છે સ્વાદની મોહુપતા તપના પ્રભાવને ખતમ કરી નાખે છે ડાઈ દડાં સો રૂપિયા આપવાનો વિચાર થયો પરંતુ સંપત્તિની મમતા ખાડે આવી અને લાગતા લાગ શેઠાઈ થયા એમ બ્યારે, વિચારનાં પુષ્પ ૭ કરમાઈ ગયાં પછી સત્કૃત્યનાં ફળ ક્યાંથી મળશે!

એક દીવો સુખાઈ રહ્યો દનો ડાઈ વાગે માટે તોડ્યું ડાઈ તેડને માટે ઘડ્યું તો ડાઈ થીની વાટકો થઈ આવ્યું પણ જ્યોતિ ક્યાંથી આવે!

કારણ કે તે આવે તે પહેલા શોકાઈ ફૂટી ગયું હતું તેમ જ્યારે ભાવનું શોકાઈ જ ફૂટી ગયું હોય તો સત્કૃત્યની જ્યોત કયાથી ઝગમગે? જો ભાવનાનું પાત્ર સાચું હોય, તો તેમાં વાણીનો સ્નેહ પૂરનાર પણ મળી રહેશે અને પ્રેરણાનો પ્રકાશ પણ મળી જશે ઓછામાં ઓછું ભાવનાનું પાત્ર તો ફેટવા ન દેશે નહિ તો, પ્રકાશની માત્ર કલ્પના જ રહેશે

પ્રતિક્રમણ કયું તેની બધી જ વિધિ પણ કરી ધ્યાનના વખતે ધ્યાન પણ કયું, વદણા આવશ્યકના સમયે વદણા પણ કરી ઊભા પણ થયા અને ડાખા જમણા ઢીચણ પણ જેમ જોઈએ તેમ રાખ્યા, તેમ જ પાઠ પણ કડકડાટ બોલી ગયા તેના તાલ, પદ, લય, વિન્યાસ બધું બરાબર જળવ્યું. ઉચ્ચારમાં એક માત્રનો પણ ફેર ન પડવા દીધો—આ બધું હોવા છતાં ય જો તેમાં આત્મા ન પરોવાયો, હૃદયનો ગ્સ તેમાં ન રેડાયો તો હું નહિ “અનુ-યોગ દ્વાર મૂત્ર” કહે છે કે તે દ્રવ્યાવશ્યક જ કહેવાશે, ભાવાવશ્યક નહિ. તેનાથી પુણ્યનો બધ લાગે પડે, પણ તે નિર્જરાનો હેતુ બની શકશે નહિ. કેમકે, પ્રતિક્રમણનું ખે ખુ જ છે, તેનું સત્ત્વ નથી એ માત્ર એક શિરસ્તો જળની રાખ્યો સવત્સરિનો દિવસ છે આજે જો ઉપાશ્રયમાં ન ગયા અને પ્રતિક્રમણ ન કયું, તો જૈનના પત્રક (Register)માંથી નામ નીકળી જશે. એવા ઉદ્દેશથી કરેલ પ્રતિક્રમણમાંથી તમે વધારે શી આશા રાખી શકશો ?

જે કલાક સુધી બેઠા. “મિચ્છામિ દુક્કડ” દેતા દેતાં ગણું સુકાઈ ગયું. પણ એક પળ માત્ર પણ અંતરનું ચિંતન ન કયું, પાપ પ્રત્યે ઘૂણા ન જન્મી, હૃદયમાં પશ્ચાતાપની એક રેખા પણ ન જાગી તો તે પ્રતિક્રમણ દ્રવ્ય પ્રતિક્રમણ નહિ તો બીજું શું ?

સવત્સરિ પ્રતિક્રમણ કયું ખમત ખામણા કર્યા આજે તો આ બધું માત્ર પરપરા નિભાવવાના ઉદ્દેશ જેવું થઈ ગયું છે. મિત્રોની ક્ષમા માગે છે, પણ જેની સાથે વરસ સુધી એક શબ્દ પણ બોલ્યા નથી, અને જેના તરફ હૃદયમાં દ્વેષની આગ સળગી રહી છે, તેની ક્ષમા માગવાની જરૂર જોતા નથી ! ખરૂં ક્ષમા માગવાનું સ્થાન તો તે છે

કદાચ બીજાઓને બતાવવા માટે તેની પાસે ગયા, તો તુરત જ કહી દેશે કે “ખમાવું છું” અગર તો બીજાની પાસે કહેવડાવશે કે “તે તમને ખમાવે છે” આની ક્ષમાપનાની શી કિમત છે, જેમાં હૃદયમાં પડેલી ગાઠ છૂટતી ન હોય ક્ષમા માગી પણ ક્ષમાનો ભાવ ન આવ્યો, ઈર્ષ્યા અને દ્વેષની ભટ્ટી ચાલુ ગઈ, તો તે ક્ષમાપના નહિ, ક્ષમાપનાનો દેખાવ માત્ર છે.

પરોરની ફેરી હોય પણ તેને જાણીને કમર્તા એક તેમણે પણ રત્ન ન નીકળ્યો તો તેની ફેરીની કિંમત શી ? કયાંએ સુખી સાધના કરી, પણ તેમાં તોણા નેટમો સમજાવ—ત્વ ન આવ્યો તો પછી તે સાધનાની કિંમત શી ? એવી સાધના—ભાવ વિનાની કિંમતી એટલી જ કિંમત છે નેટમો માંખણ દારી લીધેલા (Seperated) દુધની છે જો કે તે દુધ પણ સહેલો તો છે જ પણ તેમાં સરતનો અભાવ છે કાઈ બાટલી ઉપર મુલ્ય ભરમું ભેગલ ચોટાડ્યું હોય, પણ અદર ડાડીની ભરમ ભરેલી હોય તો તેના વેચનાર ઉપરથી વિશ્વાસ ભીડી જશે. આ જ વાત ભાવ વચરની સાધનાની છે તેનું બહારનું ભેગલ તે સુશોભિત છે પણ અદરથી પોતું છે.

દુધ વાસુદેવ, પ્રભુ તેમનામનાં વહન કરવા ગયા રાજાની મારફત જાણે પણ તે જાણવાનાં જાણ કરી બેઠા હતા. ત્યાં તેમના હૃદયમાં એક સુવિચાર આવ્યો. પ્રભુના અકાર હજાર સિધ્ધો છે તે બધા તપ અને ત્યાગની મુર્તિઓ છે તેમને પણ વહન કરુ તો કેમ ? અને બીજા જ પક્ષે તે વિચાર તેમણે અમશમાં મૂક્યો અને સમગ્ર સાધુ જનને મથાવિધિ વહન કરવા સાચા. તેમની સાથે તેમનો સેવક વીર સાળવી હતો. તે પણ સાથે સાથે મુનિઓને વહન કરવા માંડ્યો.

વહાવિધિ પૂરી થવા પછી તે પ્રભુ પાસે આવ્યા. પ્રભુએ કહ્યું કે તમારો પુરુષાર્થ સફળ છે તે નિર્દોશને હેતુ છે પરંતુ વીર સાળવીનો પુરુષાર્થ માત્ર કાચાકચ જનનિ રહી ગયો.

વાસુદેવે પૂછ્યું પ્રભુ ! એમ કેમ ?

પ્રભુએ કહ્યું તેનું કારણ એ છે કે તમે વહન કરતા હતા તેમની ત્યાગ પ્રત્યે જનુરાગ હતો, સવમી જીવન પ્રત્યે અદા ભીમરાવી હતી. પરંતુ જ્યારે વીર સાળવી વહન કરતો હતો ત્યારે તેના મનમાં એવો વિચાર હતો કે—મારા માલિક નમસ્કાર કરે છે એટલે મારે પણ કરવા જોઈએ. જાણી તેની મહેનત માત્ર જનુકરણ જ રહી.”

જાણે તે એક સરખો મગ હોવા છતાં જાવબેદને લીધે તેના રૂપમાં ફેર પડ્યો.

રામ, જાણી નીચે બેસતા હતા અને તેમના સેવક વાનરો, ઝાળી ઉપર બેસતા હતા છતાં તે (વાનરો) તેમના (ઝાળી) અસાક્ષિત સેવક હોવાના. કારણ કે તે વાનરોના હૃદયમાં વિનયનો ભાવ ભરેલો હતો. જાવબે

ચમત્કાર જોવા હોય તો લાખે શુ કરવા જાઓ છો. તમારા ઘરમાં જ જુઓ. હૃદયના પ્રેમથી તમે બાળકના મો ઉપર હળવી લપડાક લગાવશો તો પણ તે હસતુ રહેશે પણ જો હૃદયમાં ક્રોધ લયો હશે ને જરાક આગળી પણ લગાડશો તો તે રડવા માંડશે

તમારુ લવિષ્ય ઘડનાર તમારા વિચારો છે પુત્રે પૂછ્યુ-‘ પિતાજી ! શુ કાલ પણ જોઈ શકાય તેવી છે ?’

પિતાએ કહ્યું-‘હા,’ વિચારોરૂપી ક્ષ-કિરણો (X-Ray)થી તમે આવતી કાલને જોઈ શકો જો આજે તમારા વિચાર સારા હોય તો તમારી આવતી કાલ સુખી છે

પરિણામની ધારા, આત્મદશાને માપવાની પારાશીશી છે જો પરિણામની ધારા અશુભ તરફ જતી હોય, તો તમારો આત્મા અશુભનો અનુગામી છે. એટલા માટે તો આગમ કહે છે કે-શુભ પરિણામ, શુભ બધ પાડે છે અને અશુભ પરિણામોથી, અશુભ પ્રકૃતિનો બધ પડે છે પરિણામનો ચમત્કાર જુઓ’ તે બધને પણ સવરમાં પલટાવી દે છે એટલા માટે આચારાગ્ર સૂત્ર કહે છે -

જે આસન્વા તે પરિસન્વા
જે પરિસન્વા તે આસન્વા ।

વિચારોના પરિણામો, આસવને સવરમાં અને સવરને આસવમાં બદલી નાખી શકે છે અરિસામા તમે પણ તમારુ પ્રતિબિંબ જુઓ છો, અને ભરત ચક્રવર્તીએ પણ જોયુ સમ્રાટ ભરતને તો અરિસામા જોતા જોતા કેવળજ્ઞાન થઈ ગયુ તમને ચયુ કે નહિ ? પણ કહેવુ પડશે કે એ દષ્ટિ જ કોઈ નિરાળી હતી તેની પાછળ, શુદ્ધ પરિણામોની ધારા વહેતી હતી અને એ જ, કેવળજ્ઞાનનો પ્રકાશ લઈ આવી

એ નક્કી જ છે કે જેવા પરિણામ, તેવા બધ શ્રાવકના પહેલા વ્રતના અતિચારમાં “ **બન્ધે વઢે** ” અતિચાર પણ છે જે શ્રાવકને માટે ત્યાજ્ય ગણાવ્યા છે અર્થાત્, શ્રાવક બાધે નહિ અને ભારે (ભાર ભરે) પણ નહિ. પણ તેનો જ છોકરો, જો ભણતો ન હોય તો કચારેક મારે પણ છે અને બાધે પણ છે છતાં તેને અતિચાર દોષ લાગતો નથી કારણ કે ક્રિયા અશુભ હોવા છતાં, પરિણામો અશુભ નથી માટે તે અતિચાર નથી

વ્યાખ્યાન વખતે કોઈએ પચ્ચખાણુ કરાવવા માગણી કરી એ આગ-

ળીએ નોંધતે મહારાજે જાનાં પચ્ચખાણુ કરાવ્યાં ત્યારે આવડે કંઈ - એ તો બે સામાયિકનાં પચ્ચખાણુ માગ્યાં હતાં હવે આવડે જાહેરે બે સામાયિક કરે ? નિયમ કહે છે કે તે બે સામાયિક કરે પ્રત્યાખ્યાન ગમે તેનાં કરાવ્યાં હોય પણ તેના મનમાં ભાવ કયો હતો ? પ્રત્યાખ્યાન શબ્દાનુસરી નહિ, જ્ઞાવાનુસરી હોય છે

મનુષ્ય જેવા વિચારો કરે છે તેવા જ પરમાણુઓ તેની તરફ વ્યાકર્ષિત છે ને તમે હસીશો તો હસવાનાં પરમાણુઓ તમારી પાસે આવશે ને રડીશો તો રુદ્ધરોગ પરમાણુઓ તમારી તરફ વ્યાકર્ષીશે એ જ પ્રકારે શુભ અખવચ્ચામ શુભ પુણ્યોને વ્યાકર્ષે છે અને અશુભ અખવચ્ચામ અશુભ પુણ્યોને એટલે તમે વિચારોના જાદુને સમજો અને મનમાં અશુભ વિચારો પ્રવેશ ન કરો તેને માટે એટલા જ સાવધાન રહો જેટલા ક્ષણનાં જાતુઓ રહે છે મનમાં શુભ વિચારોનો સચાર કરો કે જે તમારા જીવનને સુવસિત બનાવે.

તા ૫-૬ ૫૬

જેન ઉપાસક મહારાજ

૧. જેમ્સ હી ફિલ્ડજ નામનો માણસ એક ખૂનિ કદમાં મળ્યો અને તેને પૂછ્યું — ભાઈ તારા જીવનમાં આવેલું શું ના કેમ બની ?

ઉત્તરમાં જાણક બોલ્યો — મેં જયપુરમાં ખૂન અને એવાં જ ભયંકર કાર્યોથી ભરેલાં પુસ્તકો વાંચ્યાં હતાં, એ વાચનના પ્રભાવથી મને ખૂન કરવાની પ્રેરણા મળી હતી.

૨. બિશપ પોટર કહે છે જે બકિંગ હેમ્સ પુસ્તક વાંચે છે તવો જ અને છે વાંચનથી બેચેન થઈને એ બની શકતો નથી

આજ દરોરા-વિજયાદશમીનો દિવસ છે તેને વિજયનું પર્વ કહેવામા આવે છે આ દિવસે ભલાઈએ, ખુરાઈ ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો. નીતિએ અનીતિને પરાજિત કરી હતી સદાચાર સામે દુરાચાર હમેશા હારતો જ રહ્યો છે જે વાતને લાખો વર્ષો વીતી ગયા તે આજે પણ જનતાના મનમા સજીવ છે જેના જીવનમા દુરાચારની બદલો હોય છે, તેને લાખો વર્ષોનો કાળનો પ્રવાહ પણ ભૂલાવી શકતો નથી

આજના દિવસ સખધમા બે વિચારધારાઓ પ્રચલિત છે કેટલાક લોકોના વિચાર પ્રમાણે, આજના દિવસે મર્યાદા પુરુષોત્તમ શ્રી રામે દુરાચારની સામે યુદ્ધ આદર્યું હતું ત્યારે ખીજા કેટલાક લોકોની માન્યતા એવી છે કે આ દિવસે તે યુદ્ધની પૂર્ણાહુતિ થઈ હતી બેમાથી ગમે તે હો, પણ એ વાત નક્કી છે કે આજનો દિવસ અનીતિની ફજેતીની કહાણી કહી જાય છે આથી જ, ઉત્તર પ્રદેશ અને મધ્ય પ્રદેશ આદિમા કેટલેક સ્થળે આ દિવસે, ગામની બહાર રાવણનું પૂતળું બનાવવામા આવે છે સધ્યા વખતે લોકો સજીવટ કરીને નીકળે છે આઠ આઠ વર્ષના નાના બાળકો પણ નવા કપડા અને નવા છુટ પહેરીને નીકળી પડે છે, તેમને પૂછો કે-“ભાઈ કયા જાઓ છો ?” તો ગર્વથી કહેશે કે-“રાવણને મારવા જઈએ છીએ”

બધા ગામની બહાર આવે છે ત્યાં રાવણનું મોટું પૂતળું વિશાળ અને વિકાળ સ્વરૂપ ધારણ કરી ઊભેલું હોય છે તેની ચારે તરફ માણસોની ભીડ હોય છે આ ભીડમા નાના બાળકો પણ ઘૂસી જાય છે દરેક જણ એકેક પથ્થર લઈ મારે છે અને ચાલી જાય છે જે કદાચ તે રાવણ જગત મો ફાડે તો તેમાનો એક પણ ઊભો નહિ રહે પણ આ તો બિચારું કાગળનું પૂતળું. પોતાની બદીવાન સ્થિતિ ઉપર આસુ સારતું ચુપચાપ ઊભું

જાઓ નોંધીને મદારાજે જીનાં પચ્ચખાણ કરાવ્યાં ત્યારે શ્વરે કહ્યું - મેં તો બે સામાયિકનાં પચ્ચખાણ માગ્યાં હતાં હવે આવક જી કરે કે બે સામાયિક કરે ? નિમમ કહે છે કે તે બે સામાયિક કરે પ્રત્યાખ્યાન મને તેનાં કરાવ્યાં હોય, પણ તેના મનમાં ભાવ કયો હતો ? પ્રત્યાખ્યાન શબ્દનુસરી નહિ, બાધનુસરી હોય છે

મનુષ્ય જેવા વિચારો કરે છે તેનાં જ પરમાણુઓ તેની તરફ આકર્ષિત છે ને તમે હસીશો તો હસવાનાં પરમાણુઓ તમારી પાસે આવશે, ત્રે રમીશો તો દુહાપોચ પરમાણુઓ તમારી તરફ આકર્ષીશે એ જ પ્રકારે શુભ અખવસ્યાય શુભ પુદ્ગલોને આકર્ષે છે અને અશુભ અખવસ્યાય અશુભ પુદ્ગલોને. એટલે તમે વિચારોના નહુને સમજો અને મનમાં અશુભ વિચારો પ્રવેશ ન કરે તેને આટલે જ સાવધાન રહો જેટલા ક્ષણનાં જીતુઓથી રહો જી મનમાં શુભ વિચારોનો સચાર કરો કે જે તમારા જીવનને સુવસિત બનાવે.

તા ૫-૬ ૫૯

જીવન ઉપદેશ મહારાજ

૧. જેમ્સ ટી હિલ્સન નામનો માણસ એક ખૂનિ કદમાં મળ્યો અને તેને પૂછ્યું — બાઈ! તારા જીવનમાં આવી પડના કેમ બની ?

ઉત્તરમાં બાળક બોલ્યો — મેં જમણામાં ખૂન અને એવા જ ભરાકર કાવોંથી ભરેલાં પુસ્તકો વાંચ્યાં હતાં એ વાંચનના પ્રભાવથી મને ખૂન કરવાની પ્રેરણા મળી હતી.

૨. નિલ્સ પોગર કહે છે કે જ્યારે જેણે પુસ્તક વાંચે છે તો જીવે છે વાંચનથી કોમી કદાને એ બની શકે તે નથી

વીસ લાખ જૈનો તેમા સ્વર પુરાવશે શ્રીકૃષ્ણ કે રામની જય બોલાવશે તો ભારતના લાખો હિંદુઓ તેમા સાથ પુરાવશે પણ કોઈએ રાવણની જય બોલાવી તો ? તેમા તમારો સ્વર લળશે ખરો ? નહિ કેમકે તમારો આત્મા તે વાતને સ્વીકારતો નથી તેનું કારણ એ છે કે તેણે નૈતિક જીવનની ઉપેક્ષા કરી હતી

મનુષ્ય પોતાના સત્તાનનું નામ પણ જેવું રાખવા તૈયાર થાય છે. પણ જેણે અનીતિના માર્ગે ડગલુ લયું હોય, તેવાનું નામ રાખવા કદી તૈયાર થતો નથી ધણા માણસોના નામ પોપટભાઈ કે મુખલાલ હોય છે. કીરચંદ નામના માણસો પણ મળી આવશે મહિલાઓમા મેન.બાઈ કે કોડિલાકુમારી મળી આવશે પણ એ તો શું પણ માટી અને કચરાના નામ પણ પોતાના પુત્રાને માણસોએ આપ્યા છે કચરાભાઈ અને પુખ્તભાઈ ધણાના નામ હોય છે પણ અજ સુધી કોઈએ રાવણ કે દુર્યોધનનું નામ આપ્યું નથી તેમ જ સ્ત્રીઓમા કોઈ કેકેયી કે મથરા નામની બાઈ નહિ મળે તેનું કારણ એ છે કે તેમણે નીતિના નિયમોને ઠોકરે માર્યા હતા

નૈતિકતાની સીમારેખાનું ઉલ્લંઘન કરવાની મૂળ પ્રેરણા કરનાર અસદ્-વૃત્તિઓ છે પહેલી વાસના, બીજી અપ્રમાણિકતા એકમા રૂપની લાલસા છે તો બીજીમા રૂપિયાનો લોભ છે એ બંને વૃત્તિઓ, જ્યાં સુધી મર્યાદામા રહી છે, ત્યાં સુધી નીતિની સીમારેખામા ગણાય છે ત્યાં સુધી સમાજ પણ સમાધાનકારક દૃષ્ટિ આપે છે મનની વાસનાને નૈતિક રીતે સતોષમા માટે, સમાજે લગ્નપ્રથા ચાલુ કરી છે પરંતુ જ્યારે માનવીનું મન રૂપનું લોલુપ બની જ્યાં ત્યાં ભટકતું ફરે છે, ત્યારે તે નીતિની મર્યાદાની બહારની વસ્તુ બની જાય છે

રાવણ, પદ્મોત્તર અને કીચક, આ જ અનૈતિક વાસનાના શિકાર બન્યા હતા તેમણે પોતાની પત્નીઓ ઉપરાત, પારકી સ્ત્રીઓ ઉપર વિકારભરી નજર નાખી હતી વાસનાની એક આપડે સોનાની લકાને બળી મૂકી અને તે પોતે પણ નાશ પામ્યો અને જતા જતા પોતાની દુર્ગતિનાં ત્યાજ મૂકતો ગયો.

નૈતિક પતનનું બીજું કારણ છે, અપ્રમાણિકતા તેનો જન્મ લોભની શ્રેણી ઉપર થાય છે ચાલીના થોડાક સિક્કાઓને માટે પણ માનવી કચારેક કચારેક નૈતિકતાની હદ છોડી દે છે તેની પાછળ બે હેતુઓ હોય છે પહેલો અભાવને કારણે સ્વભાવનો નાશ બીજો ધનને વધુ પડતું મહત્ત્વ આપવું તે. શૂન્યથી સતોવતી ગરીબાઈ પણ કેટલીક વખત બીજાના ખિસ્સા પર હાથ

રહે છે તે નાના પૂર્ણ કરતાં જાળોને પૂર્ણ કે- ક્યાં જઈ આવ્યા!"
તે ઉત્તર મળશે કે રાવણને મારી આવ્યા મહા જાળવાન વાસુદેવ
લક્ષ્મણને તે રાવણનો સહાર કરતાં જ માસ લાગ્યા હતા અને આજના જા
નાના નાના બહાદુરો તે એ મિનિટમાં રાવણને પૂરો કરીને પાછા આવ્યા."

આ જુલુ શું છે? આ બધી બનીતિની ફળેતી જ બેલે નીતિ
મર્યાદાની બહાર હમણે લાગુ તેની ફળેતી ચોક્કસ થવાની જ
છે અને એટલું પણ લખી રાખજો કે એવાની અમે તેવી દુર્ગા
ઉપર એ આમુ પાડનાર પણ કોઈ માનવ નહિ મળે. જો જીવનમાં
ભ્રમણ કરે તે હ નરો સાધીઓ મળી રહેશે. પણ જો ખરાબી હશે તે
સગો ભાઈ પણ તેને છોડી જશે. રાવણના જીવનની વાત આ વાતની સ્ત્રાવ્યો
પુરાવો છે. આપે તે સીધા સ્તે આશયો અને સદાચારની મર્યાદામાં હોય,
આપે તેલે આપણે ભારત ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો. સે કહે તાલબોળ
મુનદ, તેના અરણ્યમાં નમતા હતા. હજારો તેની કૃપાની શિક્ષા મળતા અને
પણે કલ્યા રહેતા હતા તે વખતે તે જ્યાં જતો ત્યાં વિજયમળ તે
સ્વાચત કરતી.

પણ એ જ વિજયવત રાવણ, રામની સામે કેમ હારી ગયો? તે
ઉત્તર મહાર જાળવા જવાની જરૂર નથી. પહેલાં તે નીતિની મર્યાદાની બહાર
હતો. એટલા માટે તે જ્યાં પણ જતો ત્યાં માત્ર જનતા જ નહિ મોટા
મોટા સમ્રાટો પણ તેનું સ્વાચત કરતા પરંતુ જે દિવસે તેલે સદાચારની
સીમા જાળવી તે દિવસે તેના દિવસે પચાસ મળી જીલુ તે શું પણ
તેના સમે ભાઈ વિનીય પણ તેને છોડી ગયો.

જેના જીવનમાં સૌરભ છે તેના નામ ઉપર, પોતાનાં માર્ગ કુલ કરનાર,
તેને મળી રહેશે પરંતુ જેના જીવન બહોલીઓની દુઃખ પથી સડી રહેશે
તેના નામ પણ કોઈ બેશે નહિ. સવારના પહેરમાં કોઈ જાતવાન મહારીસું
નામ એ તે સાંજનાર પણ ખુશી થશે. રામનું નામ બેશે તે પણ ખુશી
થશે. પણ જો રાવણનું નામ બેશે તે સાંજનાર કહેશે-અભારના પહેરમાં
તેનું ક્યા નામ લીધું? આખો દિવસ રોટલાય નહિ મળે. રોટલા તે ભાખમાં
હશે તે મળવાના / જ પરંતુ એવાનું નામ સાંજનારને ખાનદ નહિ
થાય અને બાકનારને પણ એક મિનિટ પચાસ થશે.

જો કોઈ જાતવાન મદ્યવીરની જાળ બોધશે તે તેના જાતવાનમાં
તમારો સ્વર પણ મળી જશે. તમારો એકલાનો જ નહિ પણ ભારતભરના

વીસ લાખ જૈનો તેમા અવર પુરાવશે શ્રીકૃષ્ણ કે રામની જય બોલાવશે તો ભારતના લાખો હિંદુઓ તેમા સાથ પુરાવશે પણ કોઈએ રાવણની જય બોલાવી તો ૧ તેમા તમારો સ્વર લળશે ખરો ૧ નહિ કેમકે તમારો આત્મા તે વાતને સ્વીકારતો નથી તેનુ કારણ એ છે કે તેણે નૈતિક જીવનની ઉપેક્ષા કરી હતી

મનુષ્ય પોતાના સત્તાનનુ નામ પશુ જેવુ રાખવા તૈયાર થાય છે. પણ જેણે અનીતિના માર્ગે ડગલુ લયું હોય, તેવાનુ નામ રાખવા કદી તૈયાર થતો નથી ધણા માણસોના નામ પોપટભાઈ કે સુખલાલ હોય છે. કીરચંદ નામના માણસો પણ મળી આવશે મહિલાઓમા મેનપાઈ કે ક્રાકિલાકુમારી મળી આવશે પશુઓ તો શુ પણ માટી અને કચરાના નામ પણ પોતાના પુત્રોને માણસોએ આપ્યા છે કચરાભાઈ અને પુખ્તભાઈ ધણાના નામ હોય છે પણ અજ સુધી કોઈએ રાવણ કે દુર્યોધનનુ નામ આપ્યુ નથી તેમ જ સ્ત્રીઓમા કોઈ કેકેથી કે મથરા નામની બાઈ નહિ મળે તેનુ કારણ એ છે કે તેમણે નીતિના નિયમોને ઠોકરે માર્યા હતા

નૈતિકતાની સીમારેખાનુ ઉલ્લંઘન કરવાની મૂળ પ્રેરણા કરનાર અસદ્-વૃત્તિઓ છે પહેલી વાસના, બીજી અપ્રમાણિકતા એકમા રૂપની લાલસા છે તો બીજીમા રૂપિયાનો લોભ છે એ બંને વૃત્તિઓ, જ્યાં સુધી મર્યાદામા રહી છે, ત્યાં સુધી નીતિની સીમારેખામા ગણાય છે ત્યાં સુધી સમાજ પણ સમાધાનકારક છૂટ આપે છે મનની વાસનાને નૈતિક રીતે સતોષમા માટે, સમાજે લગ્નપ્રથા ચાલુ કરી છે પરંતુ જ્યારે માનવીનુ મન રૂપનુ લોલુપ બની જ્યાં ત્યાં લટકતુ ફરે છે, ત્યારે તે નીતિની મર્યાદાની બકારની વસ્તુ બની જાય છે

રાવણ, પદ્મોત્તર અને કીચક, આ જ અનૈતિક વાસનાના શિકાર બન્યા હતા તેમણે પોતાની પત્નીઓ ઉપરાત, પારકી સ્ત્રીઓ ઉપર વિકારભરી નજર નાખી હતી વાસનાની એક ઝાપટે સોનાની લકાને બળી મૂકી અને તે પોતે પણ નાશ પામ્યો અને જતા જતા પોતાની દુર્ચાસનાને ત્યાં જ મૂકતો ગયો.

નૈતિક પતનનુ બીજુ કારણ છે, અપ્રમાણિકતા તેનો જન્મ લોભની ભૂમિ ઉપર થાય છે ચાદીના થોડાક સિંકાઓને માટે પણ માનવી કચારેક કચારેક નૈતિકતાની હદ છોડી દે છે તેની પાછળ બે હેતુઓ હોય છે પહેલો અભાવને કારણે સ્વભાવનો નાશ બીજો ધનને વધુ પડતુ મહત્ત્વ આપવુ તે. મૂંઝવણી સતાવતી ગરીબાઈ પણ કેટલીક વખત બીજાના ખિસ્સા પર હાથ

મારે છે એક કહેવન છે કે “ગરીબાઈ સર્વ પાપોની જનની છે”
દરિદ્રની પીડાઓ વધે તેવી બીજી કાંઈ પીડા બાકી નથી. તેવાથી પીડાતું
મન ક્યારેક અપ્રમાણિકતાને આશ્રયતરી રીતે નોતરતું દોષ છે આવા મુનાઓ
મારે મેરે બાકે સમાજ જવાબદાર છે

ધનુષ્યસ દાખલોમાં તો મેરે બાકે પેટનું જલ્દનું માત્ર દોષ છે.
પેટ તો ખોડું જ બહાનામ આવે છે જો પેટ જ નથી સમસ્યાઓનું મૂળ દોષ
તો પેટ લગતી પડી તો માનવી જીવીતિને માટે ન મરેને? પણ એવું જુલું
જોવામાં આવ્યું છે કે જીવીતિને માટે એવાઓ જ આગળ વધે છે કે જેમના
પેટ પૂર્ણ ભરેલા હોય છે એ સા માટે એક વિચારો કે કશું છે કે પીડાની
આગાહી પૂરી કરતી વખતે હૃદયમાં એ ખ્યાલ રાખવો કે તે તમને
જ આઈ જાય. વાન પણ કાંઈ એવી જ જની છે માનવી દળ-રોટલીની
શીકરમાં પડ્યો તે રોટલા ખાઈ છે પણ રોટલા તેને હાડી પણ ખાઈ નથી
પરંતુ પીડા પીડા સોનું જરૂર તેની મનરતાનો લક્ષ્ય કરે છે

બદરન, ત્રિ-મુનિઓની જુમિ કહેવાય છે આ ધરતી ઉપર માથા
મેટા તીર્થ કરો અને સતે જ આવે છે તેમજ પેટાની વણીથી જ નહિ
પણ અમરજી સતના સરકાર રેડવા છે તેઓ સતને માટે હવે અને
સતની ખાતર પેટાના જાણીદાર દીર્ઘ પણ એ જ ભારતમાં જાતે સતની
સૌથી વધુ દારી દારી રહી છે બાલોમાં અને લેવોમાં સત છે પણ
જાનનું મદિર તે તેના વિના સનું જ છે ત્યાં તે આ અપ્રમાણિકતા અને
જીવીતિ અગ્રા ત્યાંતિને મોટાં છે આ? બદરનમાં લેવો તે નિષ્કાંત
મેવો ખાણી છે નિષ્કાંતને તેનું દશ અમ મુખ થઈ મરે છે આ?
આપણાં જાન ધરે પણ પચરમાં અને હવે એવા ગે સંધે મુજ નથી પડી
બીજી જગ્યાએની તો વાન જ ક્યાં કરી?

બેદરમાં તો અપ્રમાણિકતા એક આવશ્યક અંગ જની થઈ છે તેવાના
મનમાં અમ નથી મળે છે કે અમ નોનીય તો અમર જુ? એવો અમ
એ છે કે તમને સંદેહ અમરની મો છે અમ પર તમને વિધાન તમ
ધમરાતમાં સતના મીનો ગયામાં અમરે પણ અમરના છેવામાં મીનો
ક્યાં કે અમને દરેક મરને કાળી મરવામાં આવે. કશું કે તમ જ
તા કે અમ તા અમ અમરમાં જ સખત્ય મરે છે તેને કુશલ તા દરજ
અમરે તાલિ તા તમને ધરમાં મેવર કે કાકરા મરો કાકરા
જા કે અમર તેની જાતે આ મા અમરના તા કાકરા મરો પણ મ

રહેશે ઘીમાં વનસ્પતિ (Vegetable) મેળવવી એ તો આજે ઠેરઠેર છે. દૂધમાં પાણી મેળવવું એ પણ એટલું જરૂરી થઈ ગયું છે, કે જેટલું જમ્યા પછી પાણી પીવું જરૂરી બને છે પાચ વર્ષ પહેલાં દૂધમાં પાણી મેળવવાતું. આજે પાણીમાં દૂધ મેળવાય છે !

આ બધું છે શું ? માનવીના મનની અનૈતિકવૃત્તિ ફેટલી હદ સુધી પહોંચી ગઈ છે ! ભાવમાં તો જરા પણ સરખાપણું રહ્યું નથી ન્યારે સૂર્ય ફરે છે, ચંદ્ર ફરે છે, ગ્રહો અને ઉપગ્રહો ફરે છે, ભૌતિક વિજ્ઞાન મુજબ પૃથ્વી ફરે છે ત્યારે ભાવ કેમ સ્થિર રહે ! દરેક ગ્રાહક સાથે નવો ભાવ થશે અને એક ભાઈએ કહ્યું-ભાવ શો ? જેવો ગ્રાહક તેવો ભાવ જરા કોઈ સુધરેલો (Upto-date) આવ્યો, અને તમને લાગે કે આની પાસે કંઈ દાળ ગળે તેમ નથી, તો જે સાચો ભાવ હશે તે કહેશો તેના ગયા પછી કોઈ બિચારો ભડો ભોળો ગામડીયો ખેડૂત આવ્યો, અને જાણ્યું કે આ ઠીક પક્ષી જાળમાં આવ્યું છે, તો તેજ વગ્તુના બમણા કે ચાર ગણા બતાવશો. આ છે આજની વ્યાપારનીતિ !

ભારતના મોટા મોટા શહેરોમાં કોઈ પણ ઠેકાણે જાઓ, દરેક જગ્યાએ વ્યાપારની નીતિનું આ કહ્યું તેવું જ ચિત્ર જેવા મળશે હવે યુરોપની વાત, કે જેને તમે અનાર્થ, મિથ્યા દષ્ટિ કે ન જાણે શું શું કહો છો શ્રી કૌશિક-જીનો એક નિબંધ છે, દિલ્હી અને લંડન તેમાં તેમની લંડનયાત્રાનું વર્ણન કરતાં તે કહે છે કે-“ ન્યારે હું ઇંગ્લાંડની રાજધાની લંડનમાં એક દુકાન ઉપર ગયો, ત્યારે તે વેપારીએ મારું સ્વાગત કર્યું મેં તેને કહ્યું કે-મારે એક વરસાદી કોટ (Rain coat) જોઈએ છે તેણે કહ્યું-પહેલે માણે, જમણી બાજુ પહોંચી જાઓ આટલું કહી તે બીજા ગ્રાહકો તરફ વળ્યો

હું તેણે બતાવેલી જગ્યાએ પહોંચ્યો એક રેઈનકોટ લીધો અને તેના પૈસા ચુકાવી આપ્યા મેં પછી, વેપારીને પૂછ્યું કે તમારે ત્યાં એક જ ભાવ છે

તેણે કહ્યું કે-એક ભાવ છે ? એટલે તમે શું કહેવા માગો છો ? માફ કરજો, તમારા કહેવાની મતલબ હું સમજી શક્યો નથી જેવી ચીજ તેવા ભાવ છે

એ સેકન્ડ પછી તે મારા કહેવાનો ભાવાર્થ સમજ્યો તેણે કહ્યું-જુઓ, રેઈન કોટની કિંમત બધી જગ્યાએ એક સરખી જ છે હા બનાવનાર કંપનીમાં ફેર હોઈ શકે છે હું કોટ લઈને બહાર નીકળ્યો મને વિચાર થયો કે લંડન

યુરોપીય બજાર છે તો દિલ્લી ભારતનું બજાર છે ખર્તા દિલ્લીમાં ફુવારા (Fountain) થી ફોન્ટેઇનર સુધી આવતા આવતા માથાના ડુબ્બાની ઝાળીની કિંમત પણ એક માથાના ડુબ્બા જેટલી જ થઈ જાય છે.

જાતી છે તેમના જીવનની એકરૂપતા ને આપણા લેખકો અને આદ્યક્ષારોને પણ આકર્ષે છે તેમના જીવનની નૈતિકતાનો એક બીજો દ્રશ્યો આપુ છતાં અને અમેરિકામાં ખર્પા વેચવાની પદ્ધતિ કાર્કિ લુહ પ્રકારની છે ત્યાં સમાચારપત્રો વેચનાર ફરીયાઓ ફરી ફરીને જૂઓ નથી પાડતા તેમ ન તો તે વેચવા માટે કોઈ જગ્યાએ બેસી રહે છે રસ્તા ઉપર, જમણે જગ્યાએ તે અખબારોનો ટચસો ફરી તેના ઉપર વજન મૂકી દે છે કે જોઈ તે ઘડી ન જાય એક પાટીના ઉપર તેની કિંમત લખેલી હોય છે પેપરવાલા સ્થાનમાં બધું ગોઠવીને જાય છે સારું તે આવે છે અને લુએ છે તે પૈસા અને પેપરનો મેળ, બરાબર મળી રહે છે એક પૈસો પણ ઓછો નીકળતો નથી જો કદાચ ભારતમાં આવે પ્રયેલ કરવામાં આવે તો પેપરો તો નર્ત જતાં રહેશે, પણ પૈસા ફેરસા રહેશે ! સારું સુધી જો ખાલી પેટી પણ રહે તે સારું બજાર સત્તર રૂપિયાના અખબારોના બદલામાં સત્તર ના પૈસા પણ મળે તો સમજવું કે તમારું તકદીર લેજ છે.

આ એ જ ભારતની ધરતીની વાત છે કે જોને સત્તર અને અગ્નિમુનિ ઓએ પોતાના ચાતુર્ય જળ વડે સીમેલી છે અને સત્તરના રાક્ષસો છે ને ભૂમિ ઉપર સત્તરની અગ્નિપરીક્ષા માટે હસ્તિદે પોતાનું રાજ્ય, પ્રિય પત્ની તારામતિ અને નાના કિશોર શોદિતને છો થાં હતા આજ, એ જ ભારતની ભૂમિના રહેવાસીઓ એ પૈસા ખાતર સત્તર અને પ્રમાણિકતાને છોડી દે એ ફેરસા દુઃખની વાત છે ! આનો જથ્થો એ નથી કે નું યુરોપમાં ચીન ગાજી અને ભારતને અખબારો કડુ ? ધરતી ઉપર જન્મ લીધો તેને ખોટા આકર્ષણને કારણે તિરસ્કારી એ ફેરસું કૃતપનાભરેનું કાર્ક છે !

પણ ભારતની નૈતિક ત્રિવિધ દરમ્યાની જતી જોઈને ક્યા ભારતવાસીનું દિલ નરિ દામે ? યુરોપ પસંદથી તમે પણ લીધું છે હેરફેરો દોરસો જાન્ય સદવાસથી તમે તેમની ધણી જમ્મો શીખ્યા હો. કોટ-પાટનું પહેરતાં, ટેનિસ પર બેસી જરી કાંટા અને ચમચા (Knives forks and spoons) થી ખાતા અને દારૂ પીવાળા અને જી રાખતાં સોખાલ સોખો ઉપાડે માથે કરનાં સોખા ન સોખવા જેવું તો પણ સોખાલ પણ

શીખ્યા જેવું શું શીખ્યા ? ન શીખ્યા તેમના વેપારની પ્રમાણિકતા ન શીખ્યા તેમનો રાષ્ટ્રપ્રેમ કે ન શીખ્યા તેમની સમયની નિયમિતતા.

જો વિદેશીઓની નૈતિકતા ન શીખ્યા તો કાઈ ફિકર નહિ પણ તમે તમારી નૈતિકતા પણ જાળવો તો સારું એવું નથી કે નૈતિકતા માત્ર વિદેશોમાં જ છે અને ભારતમાં તે હતી જ નહિ લાખે ક્યા જાઓ છો ? હમણા હમણાની થોડાક વર્ષ પહેલાની જ વાત છે સુલતાન શાહરૂખનો એકથી અષ્ટદશ રજાક, સને ૧૯૪૨માં ભારતના પ્રવાસે આવ્યો હતો તેણે પોતાના પુસ્તક “મુતાલુલ સાદીન”માં લખ્યું છે કે “ભારતમાં દરેક જાતનો માલ બજારમાં ખુલ્લો પડ્યો રહે છે માલિક નજીકમાં ન હોવા છતાં પણ કાઈ તેને હાથ સુધા લગાડતું નથી”

આ છે વિદેશીઓના મોઢે આપણા ભારતની વ્યાપારિક નૈતિકતાની પ્રશંસા અને જુઓ, કર્નલ સ્લીમેને લખ્યું હતું કે “ગામડાના રહેવાસીઓ આમપચાયતો સમક્ષ દંઢતાપૂર્વક સત્યને સાથ આપે છે મારી નજર સમક્ષ સેકડો દાખલા એવા બન્યા છે, જેમાં એક બાળુ માણસની સામે સપત્તિ, સ્વાધીનતા અને પ્રાણરક્ષાનો પ્રશ્ન હતો, અને બીજી બાળુ સત્યની રક્ષાનો પ્રશ્ન હતો પરંતુ અમારા બધાના આશ્ચર્ય વચ્ચે તેણે સપત્તિ અને સ્વાધીનતાને ઠોકરે મારી, પણ સત્યનો પલ્લો ન છોડ્યો

વિદેશીઓએ તે વખતે કરેલી ભારતની પ્રશંસાના ચિત્ર સાથે આજના ભારતની સરખામણી કરો અને નૈતિકતાની પાછળ દોડવામાં કાઈ વર્ગ પાછળ રહી ગયો નથી માત્ર વેપારીવર્ગની વાત નથી સરકારી નોકરો પણ ક્યાં પાછા પડે તેમ છે ? ત્યાં પણ લાય અને રુશ્વતખોરીનું બજાર તેજ છે. નાના કારકુન (Clerk) થી માડીને મોટા અમલદાર (Officer) સુધી અધાય હોશિયાર છે જેના હાથે જેટલું ચઢ્યું, તેટલું લેવાનું તે કદી ભૂલે તેમ નથી અરજી ઓફિસર સુધી પહોંચાડવી હોય, તો બન્યા સુધી પટાવાળાના હાથમાં રૂપિયો નહિ મૂકે ત્યાં સુધી, અરજી આગળ જ વધશે નહિ. તેને ચાપાણીના પૈસા આપી આગળ વધશો, પછી મોટા અમલદારનું તો મોં પણ મોટું જ હોય છે ને ? એ કરેશે કે અરજી ઉપર કઈક વજન (Paper weight) મૂકે, નહિ તો બીડી જશે મિચારો કાઈ સીધો સાદો માણસ, પથ્થર ઉપાડીને તેના ઉપર મૂકે તો તે શુધ્ધ જ ઠરશે. તેના ઉપર મૂકવાનું વજન કયું છે તે તો તમે જાણતા જ હશો તેમાં વધારે કહેવાની જરૂર નથી તમે પોતે જ તેનો અનુભવ કદાચ કરી ચૂક્યા હશો.

ન્યાયવિભાગમાં પણ થી સ્થિતિ છે ? ત્યાં પણ બેટ ખરવી પડી જાણે તો આ બધું સામાન્ય વાત થઈ ગઈ જેના ખીસામાં પેસાનું ભેર છે તે ખપીકમાં નઈ રહે છે તેની ખપીક આગળ પણ વધે છે ન્યાય ખર્ચું પણ કદાચ તેની તરફ ટળે છે કે જે બાબતુ વગલ વધારે હોય. કાર્મિ દાણે બનીર ગુનો થઈ ગયો અને નિરપરાધી સાબિત થવું હોય તો કોર્ટ હોશિયાર વકીલને સરણે જાય. તેની બેટ પૂજા બરાબર કરે. પછી ભુલે, કેવી સાહાઈથી તે તમને બચાવે છે. કાં ખુ કે કાંચે તે તેના ખીસામાં જ હોય છે સૌથી પહેલાં તો તે શીખવાડે છે કોર્ટમાં ગુનાની કમીલ ન કરે.

આજે તો વકીલ બોમ્બે કે અમવાન બોમ્બે તે નેટલા અક્ષર શીખવાડે તેટલા જ બોલવાના એક અક્ષર આધેપાછો નહિ. કારણ કે એટલા પૂરવે તો તે શરણ જવાળ છે તે આશેપીને કહે છે કે સર્વાન્ પરિત્યજ મામેલું શરણ મળ અપરાધીની દૃષ્ટિમાં અમવાન તે અમવાન છે જ પણ વકીલ પણ અમવાનથી અસમાન પણ કિતરતો નથી. વૈદિક ઇસન અનુસાર કહેવાય છે કે હજારો પાપો કરીને પણ જો અમવાનના સરણે આવ્યા જાય તો તે બધાં પાપો (અપરાધ) માફ કરી દેશે. અહીં પણ જસ આ જ વાત છે વકીલના અનુમદથી સવ અપરાધવાળો કદાચ એક દિનમાં નિર્દોષ વરી શકે શરૂ. જરૂર પડે એક્ટરનું પ્રમાણપત્ર (Certificate) પણ મળી જાય પણ ત્યાં મુદ્દી તો બરબી કત્તી પડે. પછી તો તે તમારી સેવામાં લેવાર જ છે.

અહીં તો કોઈ વકીલ કે એક્ટર નથીને ? નહિ તો તેમને એમ થશે કે આજે આમુ વ્યાખ્યાન અમારા કિપર જ આપવા માંડ્યું છે (અમારું હસાહસ) પણ હું કોઈની મક્કિતમત ટીકા કરતો નથી. કે તેમાં કિતરવા માંડ્યો નથી. પરંતુ આ જે જેઈમાનદારીનો અવશ્ય દેખાઈ રહ્યો છે તેનાથી અરેખર કુ બચાવ છે વકીલો જે તેમના કાર્મમાં સફળ થવા પ્રયત્ન હોય તે તેમણે માંધીજના આદર્શને પોતાનો આદર્શ બનાવી લેવો જોઈએ. માંધીજને સરખાવમાં વકીલતાનો ધધી ક્યો દતો ત્યારે તે મહાત્મા નહોતો જન્મ્યો. પછી તેમણે એવો નિયમ લીધો કે કાંચે એક પેસો પણ ન મળે પણ કોઈ ખોટો કેસ કાચમાં નહિ લઈ કેમકે ન્યાયે ખોટો કેસ લગવા માટે કોર્ટમાં કોનો રહીશ. ત્યારે મારો આત્મા કહેશે કે - માંધી ! તું ખોટો છે - જુદો છે. તો તે વખતે હું કાચો પણ જુદો જઈશ. તેમના સંદેશમાં

સત્ય પ્રત્યે ફેટલી નિષ્ઠા ભગેલી હતી ? સત્ય પ્રત્યે તેમને અડગ શ્રદ્ધા હતી તે કહેતા કે ઈમાનદારી એ સાચુ મોતુ છે, તેને જેટલુ કાવે તેટલુ તપાવે.

તિરસ્કુવર એ બાહુ જ મોટા વિચારક થઈ ગયા તેમણે એક વખત કહ્યું હતું કે-“ દગાખાજીથી ધનએકઠું કરવું એ કાચા ઘડામાં પાણી ભરવા જેવું છે ” એ ફેટલો વખત ટકશે ? પણ આજે તો બધા પ્રયત્નો એ જ દિશામાં થઈ રહ્યા છે ધર્મ સુદ્ધાને તેમા ધસડવામાં આવે છે તેના ઉપયોગ પાપને ઢાકવા માટે થઈ રહ્યો છે પણ યાદ ગમજોતે કે ધર્મ અને અનીતિ, બંને એકબીજાની વિરુદ્ધ દિશાના પ્રવાસીઓ છે ધર્મ, બહુ સડી લેશે પણ અનીતિ બરદાસ્ત નહિ કરી શકે એ પણ નક્કી જ છે કે જે વ્યક્તિનુ નૈતિક જીવન સુદર ન હોય તો, તેની ધાર્મિક ક્રિયાઓની છાપ જનતા પર બરાબર નથી પડી શકતી એક માણસ ચાલતી ટ્રેને ખીમુ કાતરે અને મદિરા જઈને પ્રાર્થના કરે કે ઉપાશ્રયમા આનીને સ માયિક કરે તો એ પ્રાર્થના કે સામાયિકની શી કિ મત છે ?

નીતિ વિનાનો ધર્મ, એ પાયા વિનાનો મહેલ છે, એક મહાન છે, સાત મળતી ભગ્ય હવેલી છે ફરસબધી ચળકતી છે, દિવાલો પણ રંગ-રોગાનથી ચળકી રહે છે, દગિયાની ઠડી હવા પણ તેમા આવે છે જે તે દસ હજારમા વેચાતું હોય તો તમે લેવા તૈયાર થશો ? ન્યા દસ હજાર તો એક બ્લોકની પાઘડી આપવી પડે છે ત્યા આખુ મકાન દસ હજારમા મળતુ હોય, તો તમે જરા પણ વિલબ નહિ કરો પણ પછી તમને ખબર પડે કે મકાન તો સુદર છે પણ તેનો પાયો માત્ર દોઢ ફૂટ જ છે, તો શુ પછી તમે તે ખરીદ કરશો ? ખરીદવાની વાત તો બાબુ પર રહી પણ એવું પાયા વિનાનુ મકાન મફતમા કોઈ આપે તો પણ તમે લેવા તૈયાર નહિ થાવ

આ તો મકાનની વાત થઈ હવે જરા જીવનની વાત સાલજો ધર્મનો મહેલ જીભો કર્યો પ્રત અને ઉપવાસની તેમા સગવટ કરી દાનની ચળકતી-ફરસબધી બનાવી સામાયિકનો મજલો પણ બાધ્યો પરતુ તેમા નૈતિક જીવનનો પાયો એક ફૂટ પણ જીડો ન ગયો ! તો એવા મહેલની શી કિ મત મળશે ?

કપડુ ગદુ હોય તો તેના ઉપર રંગ સારી રીતે કેમ ચઢી શકે ? સારો રંગ ચઢવવા માટે, પહેલા કપડાને સ્વચ્છ કરવુ પડશે જીવનને પણ આખ્યા-ત્મના રંગે રંગવા માટે પહેલા સ્વચ્છ બનાવો નૈતિકના જળ વડે તેને સાફ

કરે. ધર્મને માટે નૈતિકતા એ પહેલી શરત છે જે પ્રાથમિક જરૂરિયાતની ઉપેક્ષા કરીને તમે આગળ વધવા જશો તો તમને સાચો જ સફળતા મળશે.

નીતિ વિનાનો ધર્મ લોકમાં ક્યારેય પશુ આર પામી શકતો નથી. મોટા પ્રમાણમાં પ્રીતભોજન યોજવામાં આનું હોય જાતજાતનાં મિષ્ટાન્નો હોય જ્યાં જે શાકમાં મીઠું ન હોય તો લોકો કહેશે કે કેવી રસોઈ બનાવી! કાંઈ મગ ન આવી બરાબર એ જ રીતે ધાર્મિક ક્રિયાઓ હમધાનમ કરી સામાયિકા કરતાં કરતાં મોં ઉપર મુઠપત્તીની દોરીની રેખાઓ પડે ગઈ જતાં પશુ જે નૈતિક જીવન ઉજાળવળ ન હોય તો લોકો કહેશે— જાણો છો! પૂરો જમમગત છે! કારણ કે જનતા સિદ્ધાંતને નહિ, આચરણને જુએ છે જનતા તમને એ નહિ પૂછે કે તમારા આદર્શ કેટલા બેસા છે તે તો એ જોશે કે એ આદર્શોને તમે જીવનના વ્યવહારમાં કેટલા ઉતાર્યા છે! સિદ્ધાંત બનાવી લેવામાં કાંઈ વાર નથી લાગતી. વાર તો તેને આચરણમાં મૂકવા સાથે છે.

સિદ્ધાંત જ્યારે આચરણમાં જાય છે ત્યારે વ્યક્તિની શક્તિની પરિક્ષા થાય છે તે વિના જીવેલી જુએ પામી સિદ્ધિતાની વાતો કરવી એની કશું કિંમત છે! નિયમ ભંગે નાનો બનાવો પણ સંપૂર્ણ નિષ્ફાળો તેનું પગલું કરો. તે સિવાય તમારું વ્યવહારિક જીવન પણ સુદર નહિ બની શકે. નીતિના ભંગે પણ નિયમને, જીવનમાં ઉતારીને જુએ કે જેમો આનંદ થાય છે મનન—શક્તિની મર્યાદાથી એક ડગરું પણ આગળ ભરવામાં દગર દગર વિધિઓને આમ ત્રણ આપવાનું છે કોઈક વખત શબ્દિક સ્વાર્થને સતેવવા માટે માણસ બનાવવામાં આવે ડગરું ભરે છે પણ એ ડગરું ભરે કદાચ વિનાશ સાધન બનીને આગળ જતાં તેને જ નડે છે.

એક વખતની વાત છે એક ભાઈએ સપ્તદશની બાકસીર દવા શીધી કે ની રૈયાનિક રીતે તેણે પ્રયોગ કર્યો અને તેમાં તેમને સફળતા પણ મળી પણ તેમણે તેનાં ઈન્જેક્શન કાઢ્યાં તેની કિંમત સોળ રૂપિયા હતી જ્યાં લોકોમાં તેની ખપત વધી ગઈ કારણ કે એ ઈન્જેક્શનથી, મરવા પડેલાં બેલાં જઈ જતા દવા. સોળ રૂપિયામાં જીવ બચી જાય તો એ સોરો કાંઈ મોંઘી નથી.

ત્યારે એ કંપનીની ખાનિ પ્રસરવા માંડી મોટા પ્રમાણમાં ખોરી આવવા લાગ્યા ત્યારે બી ન વેપારીએ તેનું કે આ વેપારમાં આવક (Income) જુઓ છે તેને તે ઈન્જેક્શનની એક શીધી ખરીદ કરી. તે પ્રમાણે તે જ

આકાર અને પ્રમાણના ઇન્જેક્શન તૈયાર કર્યા લેખક પણ એવું જ હતું. પરંતુ, દવાના નામે, તેમાં રંગીન પાણી જ ભરેલું હતું. ઉપરનાં લેખક તો બધે સારા હોય છે પણ અદર શું ભર્યું છે ? લેખક તો સામાયિકનું લગાડ્યું છે પણ અદર સમભાવનું તત્ત્વ છે કે ખાલી પાણી, તે તો તમે જ વિચારજો

પૈસાની પિપાસા શું શું નથી કરાવતી ! નવી કંપનીએ ઇન્જેક્શન તૈયાર કર્યા અને આકૃષ્ટિયે વેચવા શરૂ કર્યા દુનિયાને તો સમ્મત પણ નોંધે છે. એક વસ્તુ આકૃષ્ટિયામાં મળતી હોય તો તેના સોળ અર્થવા એ તો મૂર્ખાની ગણતરીમાં નામ નોંધાવા જેવું છે. આની હરીફાઈ (Competition) માં જૂની કંપનીને હારી જવું પડ્યું કારણ કે તેને આકૃષ્ટિયામાં વેચવાનું પરવડે તેમ નહોતું તેમ, સોળ કૃષ્ટિયામાં કોઈ ખરીદનાર નહોતું છેવટે નવી કંપની ચાલી અને જૂની કંપની એમી ગઈ

બહારની દુનિયા, કક્ત લેખક જુએ છે તમે પણ લેખક જ જુઓ કે તેની અદરનું તત્ત્વ પણ જુઓ છો ? લેખકના ચળકાટમાં તમારી આખો ભૂલાવામાં ન પડી જાય તેનું ધ્યાન રાખજો તમે લેખકના નહિ, તત્ત્વના ગ્રાહક બનો એ લેખક અને રંગીન પાણી ઝેરને ઉતારી નહિ શકે એનાથી તો જનતાની સાથે દગો થાય છે કોઈ બિચારાના બાળકને સાપ કરડ્યો હોય અને તે આવું ઇન્જેક્શન લાવે અને અપાવે, તો એ રંગીન પાણી શું સાપનું ઝેર ઉતારી, જીવ બચાવી શકશે ? તે બિચારો પિતા પોતાના ભાગ્યને દોષ દઈ આસુઓ પાડ્યા કરશે

આ કેટલું મોટું પાપ છે ? બેળસેળ તો દરેક વસ્તુની ખરાબ છે પરંતુ, તેમાં ય દવાઓમાં આવી જાતની દગાખોરી કરવી, એ બહુ જ મોટું પાપ છે બિચારા દર્દીના મનમાં એમ હોય છે કે તે દવા લેતો રહે છે, પણ ખરેખર તો તેના પેટમાં દવાને બદલે ચાકના ટુકડા જતા હોય, પછી રાખનો આરામ થાય ? આવી દગાખાજી તેના પ્રાણ હરી લે, તેની જવાબદારી કોની રહેશે ? પૈસાના ગુલામો આવા પાપની તરફ પણ કદી જોશે ?

એક કહેવાત છે કે “ અર્થી દોષો ન પश्यति ” અર્થાત્-લોભીને મનથી કોઈ પાપ નથી એક દિવસ, એ કંપની ઉપર એક વ્યક્તિનો ફોન (Telephone) આવ્યો- “ ઇન્જેક્શનની જદ્દી જરૂર છે કોઈની સાથે જદ્દી મોકલી આપો ” શેઠનો દીકરો ઇન્જેક્શન લઈ ત્યાં પહોંચી ગયો.

તેણે જોયું તો એક જાવીસ વર્ષના મુલાન પડેલો હતો. તેને નામે ૬૫ થયો હતો. દુરત જ ડોક્ટરને બોલાવ્યા

પિતાને આજ્ઞા હતી કે હમણાં દીકરા આખા ઉપાડશે. પણ દીકરાએ હમેશને માટે આખો મીઠી દીધી દીકરાને મરતો જોઈને મા પજો ખાઈને રોષ પડી બીજી તરફ તેની દુર્ગતી પરણેલી પત્ની પટકાઈ પડી. આ બાજુ તેના પિતાની આખમાંથી આંસ વહી સળાં હતાં. સંકળ દીકરાએ જ કડુણ વાતાવરણ જોયું તો તેનું હિત દ્રવો પડ્યું. તેણે ઘેર જાતી માખે કહ્યું- આપા! આ ધણે તો જુદું ખોટું છે આ મૂકી દે આપણુ જરા સરખા સ્વાર્થને લીધે હોઈના પ્રાણ જીવ એ તો બચકર અપરાધ ચલાવ. આપે કહ્યું દીકરા! તને હવે ખમર નથી કે પૈસો કેમ કમાવશ છે અરી ધનની વાતો તુ ક્યાંથી સીખી આપ્યો? કાલથી ઉપાધ્યયન નીચે નીચે અને ધન તો તેના ઠેકાણે કરવાની વસ્તુ છે જો રાત અને દિવસ ધન ક્યાં કરશે તો જુએ મરવાના કાલ આપશે.

આખી રાત્રે બેટાનું કાંઈ ન ચાલ્યું એક દિવસ એ જ છોકરા પોતાના મિત્રોની સાથે સહેલગાહ (Picnic) માટે ગયો હતો. સાંતા બાકરી વખતે તેના પગે કાંઈએ ડાખ માર્યો. બેટરી (Battery) થી જોયું લે કાળે ઝેરી સાપ હસ જીને જઈ રહ્યો હતો. તેના મિત્રે ગભરાયા તેને ઉપાડીને ઘેર લઈ આવ્યા. આપે પોતાના એકલા એક દીકરાની આ કાલ જોઈને તે અવાચક થઈ ગયો તે દેડતો જૂની કપડીમાં ગયો અને કહ્યું- સાળ રૂપિયા લો અને મને એક ઈન્જેક્શન આપો. મારા દીકરાને સાપ કરે કરશે છે જૂની કપડીમાં મારી કહ્યું- બીજાના છોકરાને સાપ કરે તો તમે ઈન્જેક્શન આપો છો અને તમારા દીકરાને માટે ઈન્જેક્શન લેવા તમે બહી કેમ આવ્યા? ખરી વાત તો એ છે કે તમારી કપડીની દરિયાઈ લીધે અમારો માલ આવી ન શક્યો એટલે જાને બતાવવાનું જઈ કહ્યું છે "

સેઠે કહ્યું- જોઈએ તો જાવીસ લો પણ એક માટલી મને મને તેમ કરીને પણ આપો. પૈસાએ કહ્યું- તમે જાવીસનો આપો તો પણ ફે આપી શકુ તેમ નથી કારણ કે મારી પાસે સ્વેકર્માં જ નથી.

નવી કપડીના માલિક પાડે આવ્યો તેની ફુકાનમાં સેકેડ માટલીએ પડી હતી. પણ તે બીજાને માટે હતી કામ દુનિયા ન જાણે પણ તે પોતે તો જાણતો / હતો કે તેમાં રંગીન નણી / બરેલું છે તે ચા કામની / ઉપર ૭ કલાકમાં તેના પુત્ર દેહ છાદી ગયો

કુદગતે તેને જાગી લપડાક લગાવી હતી જેના ધરમા અનીતિનાં પગલા પડ્યા, તે ક્યારેય મૂખે સુષ શકે ? ખીજાને રડાવનાર, પોતે ક્યા સુધી હસતો રહી શકે ? એક કવિએ કહ્યું છે -

જેવી કરે છે કરણી, તેવી તુરત ફળે છે,
બદ્ધો ભલા ભુરાનો, અહીં ને અહીં મળે છે

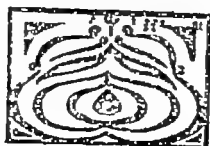
કુંગળા ખાઈને કોઈ એલચીના ઝોડકાર લાવવા ઈચ્છે તો શું તે બની શકે ? આગ પર હાથ રાખી, પછી ભગવાનને પ્રાર્થના કરે કે જોઈ મારો હાથ ન બળે ! ખોટા કામ કરીને માણસ એમ ઈચ્છે કે તેનાં કડવાં ફળ ન મળે, તો એ કદી પણ બનવાનું નથી મકાન ચણનાર જોયે ચઢતો જાય છે, અને ફૂલો ખોદનાર નીચે જનરતો જાય છે તમે જ નિર્ણય કરો કે તમારે કયે રસ્તે જવું છે

હાલકામાં જે ઓર્થ છે, તે જ કડખીથી નીકળવાનું છે બાજરીનો લોટ નાખી પછી ભાત કાઢવાની આશા રાખે, તે ક્યાથી સફળ થશે ? જીવનમાં ભુરાઈનો આટો ભેળવી પછી તમે પુણ્યના મીઠા ભાતની આશા રાખો તો તે આકાશકુસુમવત્ છે કુડામાં મીઠું ભરી તેમાં ગુલાબનો છોડ રોપનાર શુદ્ધિશાળી નહિ કહેવાય તેવી જ રીતે, ખીજાના હક્ક, હિતોને કચડી નાખી તેમાં ધર્મનો છોડ ઉગાડવાની ઈચ્છા રાખનાર ક્યાનો શુદ્ધિમાન છે ?

સમય ખૂબ થઈ ગયો છે ધડિયાળ આગળ વધે છે છતાં એક વાત પૂછવાનું મન થાય છે વીછી ઝેર એકઠું કરે છે અને દુનિયાને ઝેરી ડબ્બ દે છે મધમાખી, મધ એકઠું કરે છે, તે દુનિયાને મિઠાશ આપે છે હવે શું કરવું ? વીછોની માફક ઝેર જમા કરવું કે મધમાખીની માફક મધ એકઠું કરવું ? અને ખાત્રી છે કે તમને પહેલી વાત પસંદ નહિ હોય. હું એ જ ઈચ્છુ છું કે તમે જીવનમાં નૈતિકતાના મર્ધનો સંગ્રહ કરો અને દુનિયામાં તેની મિઠાશનો ફેલાવો કરો

તા ૧૧-૧૦-૫૯,

જૈન ઉપાધ્યય, માદુગા.

પશુની તરફ શેઠશીનો કંકડે નાખેલા તે તે ખાઈને ચાલુ જ્યે
પશુ માનવીના સન્નિધમાં એમ નથી તેની તરફ એ રીતે શેઠશીનો કંકડે
નાખેલા તે તે જાણે મરવાનું પસંદ કરશે પણ જોવી રીતની શેઠશી તે
શુ પણ મિશ્રાન્ન સુદનિ ઠોકરે મારશે ઘાળમાં સારી રીતે પીરસાઈને
અવસ્થિત રીતે ભોજન ખાવશે, તે જ તે ખાવા બેસશે. કારણ કે તે
સૌંદર્ય પ્રિય છે સૌંદર્યમાં પણ એક આકર્ષણ છે જે હૃદયમાં પરિવર્તન
લાવે છે

મુનિતુ સૌંદર્ય ધર્મસ્થાન અને ધર્મોપકરણનું સૌંદર્ય જેનું ધર્મની
પ્રભાવના કરે છે આગમ બધા વાતનાં સાક્ષી છે એનાથી મુનિનાં સૌંદર્ય
મનુષ્ય સમ્રાટ શક્તિના જીવનની અધારી ગ્રાહમાં સત્તાનાં કિરણોને પ્રવેશ
કરવામાં બીજા કારણોની સાથે અનાથી મુનિતુ સૌંદર્ય પહેલું નિશ્ચિત
છે જે શક્તિને નોંધને સાધુ અને સાધ્વીઓના મનમાં એક અશક્ત
પેદા થઈ જાય છે તે સૌંદર્યની તેમણે આવ આજ્ઞા જ નહિ, પરંતુ તેમ
સૌંદર્યની પ્રાપ્તિ માટે સંકલ્પ (નિશ્ચય) સૂચા કરી છે અને તેમ જ
લાભ પોતાની અણુભાસ સાધનાઓને પણ ખાસ કરવા તૈયાર થઈ જાય
છે તે જ સમ્રાટ મુનિના સૌંદર્યને નોંધને અકિત થઈ જાય છે તે
કદમાંથી સ્વર નીકળે છે —

મહો ઘણો મહો રૂબે મહો મમ્મલ્લ સોમયા ।

મહો વૈલી મહો મુલિ મહો મોગે અલગયા ॥

— ભિષ્મપ્રવન સૂત્ર અ. ૨ ગા. ૫-

રાગ કહે છે કે-મહો ! આ મુનિનો કેવો વણ છે મુ. ૨૫ છે મી

સૌમ્યતા છે । તેમની ક્ષમા, નિર્વોલતા અને ભોગો પ્રત્યેની અસંગત, ખરે-ખર, ચક્રિત કરી નાખે તેવી છે મહામુનિના આ સૌંદર્યમા કુદરતી સ્વાભાવિકતા છે, લીપટીક અને પાવઠરની બનાવટી ચમક નથી, કે જેની પાછળ આજે મુખઈ ઘેલુ થયું છે કુદરતી સૌંદર્યને જે ખોઈ નાખ્યું તો પછી, નકલી કયા સુધી ચાલશે ? આ વાસ્તવિક સૌંદર્ય હતું, જેણે સમ્રાટને આકર્ષિત કર્યો હતો.

આગમોમા, આચાર્યપદ ક્રાંતે આપવું તેનું વર્ણન આવે છે તેને માટે યોગ્ય પાત્ર ખોળી કાઢવાનો આદેશ છે તેની બધી યોગ્યતાઓમાં એક યોગ્યતા એ પણ છે કે તે “ સ્વ સંપન્ને ” અર્થાત્ સૌંદર્યશાળી હોય તેનું કારણ એ છે કે આચાર્ય, સધના નિયામક છે બહારનું કાંઈ પણ આવે તો તેને સૌથી પહેલો પરિચય તેમનો થાય છે વ્યક્તિની આખો સીધી હૃદય ઉપર પડતી નથી પહેલા તે શરીર ઉપર પડે છે ત્યાં જે તેને કાંઈ આકર્ષણ જેવું જણાય, તો પછી તે હૃદય સુધી પહોંચવાનો પ્રયત્ન કરશે તે સિવાય, પહેલી જ ક્ષણે જે તેના મનમા ધૂણા થઈ, તો તે આગળ શી રીતે વધશે ?

પ્રદેશી રાજા જેવા કૂર રાગને પણ, મહામુનિ કેશીકુમારનું સૌંદર્ય આકર્ષતું હતું જરા યાદ કરો તમે રાયપસેણીય સૂત્ર તો સાલળી ચૂક્યા છો, જ્યારે ચિત્ત સારથી, તેના રથને ઉઘાન તરફ વાળતો હતો ત્યારે, તે માત્ર તેના રથનો જ નહિ, જીવનનો પણ સારથી હતો તેણે તેના જીવન-રથને એવો વાળ્યો કે તેનો કાયાકલ્પ થઈ ગયો પ્રદેશી રાજા, વિશ્રામ લેવા માટે જ્યારે રથમાથી ઊતર્યો ત્યારે ઉઘાનમા મહામુનિ કેશીકુમારને ત્રિશાળ જનસમુદાયની સમક્ષ પ્રવચન કરતા જોયા પહેલા તે તેમને માથું મુડાવેલ અને મૂર્ખ સમજે છે પણ પછી, તેમના શરીર તરફ નજર પડતા, તેના વિચારના વહેણ બદલાઈ જાય છે તે વિચાર કરે છે કે—“ કેટલો સુંદર આનો દેહ છે, કેટલો તેજસ્વી છે । તે શું ખાતો હશે ? રાજા પ્રદેશીના જીવનને નવો વળાંક આપવામાં, આમ, કેશીકુમારનો અલૌકિક તેજથી ભરેલો દેહ, પહેલો હતો અને છે મુનિમા સૌંદર્યની સાથે સ્વાભાવિકતા પણ છે કૃત્રિમતા તેમને જરા પણ સ્પર્શી નથી સૌંદર્યના કૃત્રિમ સાધનો અપનાવવાને માટે જૈન ધર્મ જરા પણ છૂટ આપતો નથી ફેશનને માટે તે ઈન્કાર કરે છે તે કહે છે —

“ વિમૂસા વત્તિયં મિષલ્લુ કમ્મં બંધઈ ચિક્કણં । ”

દસવેં સૂત્ર

અર્થાત્-વિશુદ્ધ જોડે સરીતની સાન્નિધ્યવદ્માં રહેનાર શુદ્ધ ધર્મ કર્મ બાધે છે-તેને કર્મનાં પ્રજાત બધાનું થાય છે. દેહની સંભવત શુદ્ધ મનની દેહાસક્તિને પ્રજાત કરે છે. કારણ કે દેહ પ્રત્યે જો અતુલાય હોય, તે જ તેની સંભવત માટે પ્રયત્ન કરશે.

દેહનું ધર્મ કહે છે કે દેહ સાથે નહિ, દેહાતીતની સાથે પ્રેમ કરે. હાલકાન્યા માળખા સાથે કસ્યામાં આવતો પ્રેમ વિશુદ્ધ અને સ્વાધી નથી હોતો. આ દેહ એક કિંચિત્તો રાખ બનવાનો જ છે. પછી તેની સાથે પ્રેમ કરીને કોઈ શુભિચારો? જો પ્રેમ પ્રત્યે હોય તે આત્માની સાથે કરે. કે જેનો સ્વપત આનંદ ક્યારે પણ મળે જતો નથી.

દેહનું તે ક્યાં પણ ન જોઈએ. પછી ધાર્મિક ઉપકરણોની તે વાત જ ક્યાં? તે તે તદ્દન સ્વદા અને સાદા હોવા જોઈએ. તેમાં પણ દેહનું દાખલ થઈ તે પછી કહેવાનું શું રહ્યું? જો મોહથી ભગવાન માટે, મોહાત્મક વેશનો ત્યાગ કર્યો અને સાદાઈમાં આવ્યા પછી તેનું ઉપકરણને ધારી-મધારી, તેમાં મોહ પામવાનો કોઈ અર્થ નથી. આ તે એવું શું કે ઉપવાસ માટે અનાજનો ત્યાગ કર્યો કર્યો પણ તેના બદલે બીજી બીજી વ્યવસ્થા આપી!

આ વાત આપણી માતાએ અને મહેનોને વધારે લાગુ પડે છે. મન પ્રવેશમાં પછી મહેનો મુદપત્તી ઉપર જરીના વેશજી કરે છે તેની આજુ ચણકતી પટ્ટી (Border) પણ લગાડે છે. તે એટલા માટે કે મુદપત્તીની સાથે સામાયિકમાં પણ મળાદત આવે પ્રમાણનિષ્ઠ (પૂજણી)ને પણ વિવિધ રંગ વડે રંગે છે. પછી તેના ઉપર એટલી મમતા થાય છે કે તેની રક્ષા માટે તેના ઉપર નાની માથરી પણ પહેરાવે છે. પૂજણી તે હલેની રક્ષા માટે છે પણ દલે તે પૂજણીની રક્ષાની તેને વિદ્યા થાય છે!

આનો અર્થ એ નથી કે ધાર્મિક ઉપકરણોને વર્ણરાખવાં. જેનું ધર્મ એક માણસ સાધુને દેહનથી બચવાનું કહે છે તે બીજી તરફ વધારી પણ દર રહેવાનું કહે છે. જેનું ધર્મ દેહનમાં નથી માનતો તેનું કારણ એ છે કે તે મરે. પણ નથી આમગોના બલુકરો તે શું પણ દરરોજ પ્રતિમલ કરનારને પણ આ તથ્યનો સારી રીતે પરિચય હોય, સમજી મળેલી ઉપરિનાં મોહ સ્થાન બનાવ્યાં છે તેમાં મોટા ભાગે એવા પદાર્થો છે કે ? મદદ દાય છે અને ઉપરનાં તે એક પદ આને છે. સુખ્ય માર્ગે ઠાવે છુ વા” એટલે કે જેટલાં પણ વર્ણનાં સ્થાન છે તે બધાં, ઉપરિનાં

મ્થાન છે સાચા સાધુને જીવહિસાથી બચવા માટે, આ બધા મ્થાનોથી બચવું પડશે આમ જતા, “જૈન ધર્મ” ગદો છે ” એમ કહેવું એ “સૂર્ય” અધિકારમય છે” એમ કહેવા બરાબર છે.

ગદા રહેવું એ તુડસાનકારક છે તેમ, સૌંદર્યની પાછળ દીવાના બનવું એ એથી ઓછું તુડગાનકારક નથી પણ આજના માનવીની આખો સૌંદર્ય પાછળ ઘેસી છે માટે તો પૈસા ખરચીને પણ બનાવટી સૌંદર્યનાં સાધનો ખરીદ કરે છે જેટલું તેજ વાળમા નાખે છે, તેટલું કદાચ પેટમા નહિ નાખતા હોય મો ઉપર મો અને પાઉડર લગાડવા નખોને રગવા અને હોઠો ઉપર લાલી (Lipstick) લગાડવી આ બધું સૌંદર્યનું પ્રદર્શન નહિ, તો શું છે ?

આ દેશની નારીઓએ પોતાનું રૂપ ખીજાને ન બતાવવા માટે સળગતી આગમા બળી મરવાનું પસંદ કર્યું હતું ચિતોડનો જવલત ઇતિહાસ તમારી યાદદાસ્તમાથી ખસી તો નહિ ગયો હોય વીર પદ્મિનિ સામે, માત્ર અરિસ્સામા અસ્લાઉદ્દીનને પોતાનું સૌંદર્ય બતાવવાનો પ્રશ્ન હતો તેને માટે ખીજો રસ્તો માત્ર અગ્નિમા કુદી પડીને તે સૌંદર્યની રાખ કરી નાખવાનો હતો તેણે ખીજો રસ્તો પસંદ કર્યો અને જીવતી, ચિતામા પ્રવેશ કરી બળીને મરી ગઈ પણ પોતાના સૌંદર્યનું પ્રદર્શન કરવાની વાતનો સ્વીકાર ન કર્યો આજ દેશમા આજે જીંડોચોક સૌંદર્યનું પ્રદર્શન થાય છે સૌંદર્યની પ્રતિયોગીતા થાય છે કેટલી લજ્જાની વાત છે કે નારી પોતાની લજ્જાનો ત્યાગ કરી રહી છે !

ભારત, આચાર-પ્રધાન દેશ છે તપ અને ત્યાગના ક્ષેત્રમા તે વધારે આગળ પડતો રહ્યો છે સ્ત્રીઓએ તેમા મહત્વપૂર્ણ ફાળો આપ્યો છે ભારતના સાર્વકૃતિક ઇતિહાસના અનેક પાનાંઓ, ભારતના સ્ત્રીઓની શીલનિષ્ઠાથી શોભી રહ્યા છે તેમણે સદાચારના મૃત્યુ કરતા, પોતાના મોતને વધારે મહત્વ નથી આપ્યું સદાચારને માટે તો તેમણે પોતાના હાથે જ મોતનું સ્વાગત કર્યું પણ શીયળશ્રષ્ટ હાથોને તો તિરસ્કારની નજરે જ જોયા છે ન્યારે શીલ અને સૌંદર્ય એ બેની વચ્ચે પસંદગી કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે તેમણે સૌંદર્યનું બલિદાન દઈ શીલની રક્ષા કરી

જૈન ઇતિહાસ કહે છે કે ન્યારે, બ્રાહ્મીના સૌંદર્યને જોઈને, ચક્રવર્તી સમ્રાટ ભરતનું હૃદય આકર્ષિત થવા માડ્યું, ત્યારે, દેવી બ્રહ્મીએ કંઠાર તપની સાધના કરી અને એ તપની જવાળામા સૌંદર્યની આહુતિ

આપી. આને એ બાહ્યની ઉત્તરાધિકારિણી (વારસદાર) મહેબોબે શરિર સજ્જારવામાં રોજ દોઢ કલાક બેઠી છે.

સૌંદર્યનું બિનજરૂરી પ્રદર્શન, હંમેશાં વાસ્તવ્યને ઉત્તરિત કરવાનું કામ કરે છે. ચોખ્ખા સજ્જારમાં કદ્દુ તો આ જાતનું પ્રદર્શન જ ગુચ્છી રીતે પ્રોત્સાહન આપે છે. આને સહેલાઈમાં બનતા ગુચ્છીરીતના બનાવોને માટે વિકૃત માનસ તો જવાબદાર છે જ. પણ ફેશન પણ તે માટે જોતી બધા દાર નથી એક જાણમાં મે વાંચ્યું હતું કે એક ઊંઘરી કોમેનમાં જણી હતી. તેણે એકદમ બારિક સાચી પહેરી હતી. મોં ઉપર પાઉચર અને હેઠ લાલી લગાડેલી હતી. તે ઉપરાંત એક વાત તેણે કમ્પ્લેન્ટ કરી હતી. તેણે પોતાના વાળમાં વીજળીના દીવા (Bulb) લગાડવા દેતા. તેના ખીસામાં બેટરી હતી તે ચામે ત્યારે થોડોક વખત બાળ ચમકે અને થોડી વારે જુસ્સું જાય.

હવે તમે જ કહો કે આ બધાની પાછળ તેની કઈ લાવના કામ કરી રહી હશે? સૌંદર્યનું પ્રદર્શન નહિ. તો આ બીજું શું છે? એટલું જ નહિ પણ સૌંદર્યપ્રિયોને આ મૂક-આમ ત્રણ છે.

કુદરતી સૌંદર્ય કણ્ઠમારો નથી માગતું. એટલા માટે તે પ્રમાણમાં વધુ વખત ટકી રહે છે. કૃત્રિમ સૌંદર્યનો ઝળકાટ બહુ જ ઓછું બાકુન લાઈને જ મે છે. તમે મુબર્રિના નામરિકા છે. મુબર્રિ નામજ મોહમ્મદ છે તે ભારતનાં સુદરમાં સુદર નગરોમાંનું એક ગણાય છે. પણ તેની સુદરતા સ્વાભાવિક છે કે બનાવડી? તમારે કહેવું પડશે કે આ સુદરતામાં કૃત્રિમતા જણાય છે. જમણું સૌંદર્ય સહજ અને સ્વાભાવિક છે એટલા માટે તે રવિવારે તમારી મોટરવાડીએ નાચિક અને પુનઃ તરફ દેખતી હોય છે કે જેથી તમે ત્યાંની વનરાજીનાં કુદરતી સૌંદર્યનો આનંદ લઈ શકો, એટલું તો નક્કી છે કે બનાવડી વસ્તુ માનવમનને વધારે વખત સુધી બાંધી રાખી શકતી. એટલે જ તે કુદરતી વસ્તુને સૌંધ છે.

સૌંદર્યની સાથે સહજતા એને સદગુણ હોય તો તે હંમેશાં સ્વર્ગ જતી જાય છે. પણ તેમાં કૃત્રિમતા અને કુચ્છુ જાય તો તે આત્માનું નષ્ટ છે. તો તમે સૌંદર્યને પારખવાની દ્રષ્ટિ કેળવો. સૌંદર્ય સાચો પરીક્ષક કાળધાણ રત્ન ઉપર વિશ્વાસ રાખતો નથી તે આમડીના રત્નને નથી જોતો. હંમેશાં રત્નને જુએ છે તે ઉપર ઉપરથી નહિ. ઉઠે ઉઠે સુધી જુએ છે માત્ર ઉપરજથી રીતે જોનાર, કાળધાણ રત્નમાંજ આવાઈ જાય છે.

પણ તે ભૂલી જાય છે કે કાળા કેશ, શિરની શેલા વધારે છે, આખની કીકી પણ કીળી છે, છતાં તે પસંદ છે કે નહિ ? શરીરનો કાળો વર્ણ પાપના ઉદયથી મળે છે અને ગૌર વર્ણ પુણ્યના ઉદયથી, એમ તમે માનો છો ? પણ એવી કાંઈ વાત નથી કાળા વર્ણવાળા માનવીઓ પણ ઝળકયા છે. જેમની પાસે પ્રખળ પુણ્યનો સચય હતો, એવા તીર્થ કરે પણ કાળા વર્ણવાળા થયા છે

અહર્ત અરિષ્ટનેમિ શ્યામવર્ણના હતા, મર્યાદા પુરુષોત્તમ શ્રી રામ પણ શ્યામવર્ણના હતા અને ભારતના રાષ્ટ્રપતિ ડૉ. રાજેન્દ્રપ્રસાદ પણ શ્યામવર્ણના છે શ્રી કૃષ્ણ પણ કાળા હતા છતાં આખુ વ્રજ તેમના ઉપર મુગ્ધ હતું તમે રૂપની જાળમાં ન ફસાતા ગુણના પરીક્ષક બનો રૂપ સર્વત્ર અને સર્વને માટે પૂજ્ય બનશે એવું કાંઈ નથી પણ ગુણો તો સર્વ જગાએ પૂજ્ય કંઈ છે કે-“ગુણા સર્વત્ર પુજ્યતે ।”

પૈસાવાળો તો પોતાના સગા, સબંધી કે કુટુંબ પરિવારમાં પૂજ્ય છે, પણ ગુણવાન તો સર્વ જગાએ પૂજ્ય છે હરિકેશી મુનિ ચાડાળના કુળમાં જન્મ્યા હતા અને તેમના રૂપને માટે કંઈ છે કે તેમના દેહનો રંગ કાળો મેશ જેવો હતો, શરીરની રચના પણ વિચિત્ર હતી. કાંઈ જાતની પણ સુદરતા નહોતી, છતાં દેવતાઓ સુદ્ધા તેમની ઉપાસના કરતા હતા કારણ કે તેમની પાસે આત્માનું સૌંદર્ય હતું જે કદાચ તે મહામુનિ સદેહે અહીં આવી જાય તો, આપણા રૂપના ઉપાસકો તો દોડીને લાગી જશે પણ હું તો તેમને શ્રદ્ધાસહિત વદન કરીશ

કાળા રંગથી ડરવાનું શું છે ? કાળી રાતે જ તારાઓ ચમકે છે કાળાં અધારામાં જ રેડીયમનો ચળકાટ વધે છે સોનામાં ચળકાટ છે, તેનો રંગ પીળો છે, પણ ગરમીના દિવસોમાં તમને ખૂબ તરસ લાગી હોય, હોઠ સુકાઈ જતા હોય, તે વખતે કાંઈ તમને સોનાની માટલીમાંથી પાણી લાવીને આપે તો તમને ચીડ ચઢશે પણ જો કાળી માટીની માટલીમાંથી પાણીનો એક ગ્લાસ મળશે તો તમારું દિમાગ તર થઈ જશે તમે રૂપનાં નહિ, ગુણના ઉપાસક બનો આજના દિવસને રૂપ ચતુર્દશી કહેવાય છે અને આજે તમે રૂપની ઉપાસના પણ કદાચ કરશો અહીંની તો મને ખબર નથી, પણ મધ્ય ભારતમાં તો આજના દિવસે રૂપને શણગારવામાં આવે છે શરીરને ચોળી-મસળીને ધૂવે છે, પછી નવા ડ્રેપડ પહેરે છે પણ હું તો કહું છું કે રૂપને શું કરવા, ગુણને સન્નવો.

પુણ્યના પ્રભાવે જોને સૌંદર્ય પ્રાપ્ત થયું છે, તે જો જુઓ કે ક્યાં

કુટુંબોનો કાળો રાખ તો મારા સ્વરૂપને વિફૂત નથી કરતો. તેમ જોને સો જાં સાથે સદયુક્તો નથી મળ્યા તે બાબાની છે તો જોણે સો જાંના બહારને સ્વ-યુક્તો ભર્યા છે તે બોલો જાગૃતતાની નથી.

કાળો વસ્ત્ર એવો ખરાબ નથી, જેવો તમે ખાની બેઠા છો અને પૂછો તો કે તે કશીય કે કાળા કરતાં યોગ્યવસ્ત્રો વધારે જીરાઈ એ પેદા કરી છે. ઇતિહાસનાં પાનાં કાળાંની બુઝો કે ગોરવણો કે સામાન્યતા કરાવ્યા છે તેને મટે ને રાખ્યા સામસામે ટકરાયા અને હળવો લાગ્યો છો પડી સમુદાય દરમિયાની વાત શું તમે જૂલી ગયા કે એ યોગ્ય રંગે તો સીધાં જાં નાખી હતી અને એને જ મારે પશ્ચિમીને સળગતી બાજમાં કાળાવસ્ત્ર પડ્યું હતું.

આ રૂપની જગ્યાગામી શાઈઓનો શાદબાવ પણ સળગી ગયો. ને સમગ્ર શાઈ જોમની વચ્ચા નિર્મળ ગ્રેમની ધારા વહેવી હતી, એક રૂપની રેખા તેમની વચ્ચાં બાવી અને શાઈના પ્રાણ હીધા. મધિરમ અને કુસ્-બાજની વાત તમે જૂલી નહિ ગયા હો. કુનિયાના તમમ સમજોના મૂલ્યો કિતરોને જોશો તો તમને જણાયો કે જાંના અસાધ્યો મારા ને જ ચોમોને શાઈ ને ચપા છે. રૂપ અને રૂપિયા. રૂપિયાની પાછળ પાસબ બનેલાઓએ જુલો યુગ્ય છે તો રૂપનો પાછળ હોવાના બનેલાઓએ પણ શાઈ કેમ બનાવ્યો છે. ક્યાં નથી સ્ત્રીઓના જીવનની કથાઓ આ વાતનો સ્વીકાર કરે છે.

રૂપની તરફથી માનવી સિદ્ધ થી પણ ભય કરે છે. સિદ્ધ જિજ્ઞાસો સો જાંને ખાઈ ભાય છે પણ શીલને ખાતો નથી પણ આ સોમ્ય કહેવાતો માનવી તો સો જાં અને શીલ બનેત ભાઈ ભાય છે. કિરલો રૂપિયાની વજ્યાની સાથે મારા તમે રૂપની વજ્યા પર પણ નિયંત્રણ (Control) કરો.

સો જાં જ સર્વ કાઈ છે. એવું કાઈ નથી. કુનિયામાં એરી બહિત એ પણ પૂનાઈ છે જે જાહરથી મેડેલા હતી પણ તેની પાસે બતરું સો જાં હતું મહાકવિ મહિમસ, જેમનું સાહિત્ય ભારતને મારે જીવ ભેગ જેવી વસ્તુ છે. મારા ભારતમાં જ નહિ પણ વિદેશમાં પણ જેમ સાહિત્યની પ્રતિષ્ઠા છે. આને જોનાં નામ ઉપર મોટાં મોટાં સમારોહો ઉજા કરવામાં આવે છે. તેની આ પ્રતિષ્ઠાનો આધાર ક્યાં સો જાં ઉપર છે. રૂપ તો એમનું કાળુ હતું કે તેમની પોતાની ખૂબી વિચોતમાં એ જ તેમને નીચે ખાઈ હોય.

હતા છતાં આજે તે ભારતીય સાહિત્યમાં જીવત છે, તેનું કારણ તેમનું રૂપ નહિ, તેમની કાવ્યપ્રતિભા છે

કસ્તૂરી પણ કાળી હોય છે પણ છતાં કોઈએ તેને ખરાબ નથી કહી. તમે તો જાણો ભાવ આપી તે ખરીદ કરો છો કાચલની પાસે કયું સૌંદર્ય છે કે જે ભારતીય કવિઓની કાવ્યધારામાં ચમકી જાય છે ? કવિઓના મનમાં તેણે જે સ્થાન મેળવ્યું છે તે તેના રૂપના જોરે નહિ, પણ પોતાના કંઠની મધુરતાને કારણે પ્રાપ્ત કર્યું છે

આજ સુધીના ઇતિહાસમાં એક પણ વ્યક્તિ રૂપના જોરે જાણે ચઢી શકી નથી કારણ કે રૂપ એ કોઈ વિકાસ માટેનું અનિવાર્ય સાધન નથી છતાં શ્યામ વર્ણના માનવીઓની વાત તો સાંભળો

એક છોકરો રંગે જરા શ્યામ હતો ન્યારે તે બીજા છોકરાઓ સાથે રમવા જતો, ત્યારે બધા તેને ના કહેતા કોઈ તેની સાથે રમવા તૈયાર થતું નહોતું ઉલટી બધા તેની મજાક ઉડાવતા અને તે પણ ખોજાઈ જતો આ અપમાનથી તેનું દિલ રડી પડતું તેને જોઈને બધાના મોં ચઢી જતા

એક હાથમી (Negro) એ કહ્યું છે કે-હું ખાઉ છું, કમાઉ છું, લઉં છું, આપુ છું, સાંભળું છું, સંભળાવું છું, કોઈને હું મારું છું તો કોઈની બે ખાઈ પણ લઉં છું મારે પણ આંખ, કાન, નાક બધું છે. મારી સામેના બચાલામાં મુલતાની કુટુંબ છે. પંડાશની ઓફિસમાં ગૌવર્ણના લોકો છે ન્યારે હું તેમની સામે જાઉં છું ત્યારે તેમના નાકના ટેરવા ચઢી જાય છે કારણ કે હું કાળો છું, કાળાની બધા નફરત કરે છે પણ કાળી દ્રાક્ષ અને કાળા જાંબુ તેમના ગળામાં જલ્દીથી ઊતરી જાય છે કાળા મરીની તેમજ જરૂર પડે છે અને લખવા માટે કાળી શાહીનો ઉપયોગ થાય છે

કાળી વસ્તુઓ પ્રિય છે પણ કાળા માણસો પસંદ નથી! એટલા માટે તો તેમને ઉપહાસ કરવામાં આવે છે

હા તો તે કાળા બાળકની બધા હાસી કરતા એક દિવસ એક કુઝા-વાળો રંગબેરંગી કુઝાઓ લઈ કુટપાથ ઉપર ઊભો હતો તેના હાથમાંથી પીળા રંગના કુઝાની દોરી તૂટી ગઈ અને તે આકાશમાં જાણે જવા લાગ્યો. છોકરાઓ તાળીઓ પાડતા હતા. પછી તેને લાલ રંગના કુઝામાં ગેસ ભર્યો અને તેને છોડ્યો તો તે પણ ઊડવા માડ્યો પછી કાળા રંગનો કુઝો લઈ તેમાં ગેસ ભર્યો, તો તે પણ ઊડવા માડ્યો બાળકો જાણેલા તે કાળા

છોટાચોટા પૂઠા- શુ આ કળા રમના કુઓ પશુ બીજા રમના કુઓને
જેટલી જ કામે પડેલી જશે!

કુઆવાળો દસીને કહે- કાળો શુ ? પોતા શુ, ઉપર ચડાવી
ચકિત તો રમ્યા નથી પણ બેસ્યા છે જેમાં જસ બસવામાં આવશે તે
ઉપર ઊડી શકશે "

હવે તમે સમજી ગયા હોશો કે કી આ આવવા માટે રત કે રખી
નહિ પણ સદ્ગુણોની આવશ્યકતા છે જેન દર્શન હોયે ચડવા માટે આત્મિક
વિકાસને મદદ આપે છે સરીરના વિકાસને નહિ.

એક વખત જીતમસ્વામીએ સમજાવન મહાવીરને પૂછ્યું- પ્રભુ! ક્યા
કદવાળાને મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે? લાંબા સરીરવાળો જાણી મેક્ષર્થ મેઈ
જશે કે દૂઠા સરીરવાળો!

તેના જવાબમાં પ્રભુએ કહ્યું- પાંચસો ધનુષ્યની જવાબદારીવાળો પણ
મેક્ષર્થ મેઈ શકે છે અને બીજી હાથની કમ્પાવાળાને માટે પણ મેક્ષર્થ દાર
પ્રાપ્ત છે "

આત્મકમાલુને માટે સરીરના કદની પણ અપેક્ષા નથી પણ રૂબ જતે
સી રૂબે તે દુરની વાત છે તે તે શુભના પ્રમાણને પૂછે છે કે તમે શુએને
ફેટમે વિકાસ સાધ્યો છે.

વાસ્તવમાં સદ્ગુણ જ સાચો શક્તિમાર છે તેના વિના તે જનન
મલિધર સાખ્યા જેવો છે એક સાપને કોઈ અભિમુખ અથવા કારોથી ચલ્યકો
જાણી સાવે અને તમારી વચમાં મૂકે તે તમે તેનું સ્વામ્ય કરશોને! કે
પછી કોમ્પ વધને જાણી જશો! સાપ જામે અભિએથી ચલ્યકોમે દેવ
તે પણ કોઈ તેને પ્રેમ નહિ કરે. એ જ પ્રમાણે કુકુલ્લી માનવી જામે સખન
દોષ જ્યાં તેને કોઈ પ્રેમ નહિ કરી શકે.

મદજી કાચ સાવકે તેા શુએ છે કારણ કે તે કદી પણ નાચ પમગ
નથી કુકુલ્લી અમાત્ર છે કારણ કે તેનો નાચ સાપ છે અનુન મળી
દિગમરતિનો માનવી હતો. તેને સેકેય માનવીઓના પ્રાણ લીધા પાઉ
અપરે ને પ્રભુ મદાવીરના મરણે પડોએ ત્યારે ફેટમે પડાઈ ગયો! તેને
તે ના અને એ જ નો પણ મન બદલાઈ મળુ તેને કપાનિ જ નહિ,
રતિઆને જ જાણી નાખ્યા દિગમરતિ નષ્ટ થઈ ગઈ કારણ કે તે અત્ય
દલી એ રખન અદિસા અને કુકુલ્લી લીધુ અને તે કમને "

તેની સાથે મદી શાંતિની ઢાળોમાં અને અગ્નાતિની જવાબાઓમાં પણ તેમણે તેનો સાથ ન છોડ્યો.

ઈન્સાન મરે છે. પણ તેના સદ્ગુણો મરતા નથી. કારણ કે તે તેની સ્વભાવ-દશા છે. ઈમર્સન કહે છે—“કબરની માટીમાં મારું શરીર દફનાવાશે, મારા ગુણો નહિ” સદ્ગુણનું મૃત્યુ સૌથી મોટું મૃત્યુ છે જેનામાથી સદ્ગુણ મરે ગયા પછી તેનું ખીલુ મોત ક્યું હશે ! કૃષ્ણમાં જ્યાં મુધી મુગધ હશે ત્યાં મુધી તે ગળામાં ગોલશે પરંતુ જે ધરીએ તેની સૌરભ ખલાસ થઈ, પછી તેનું મ્થાન પણ ક્યા હોય છે ? મ્યુનિસિપાલિટીની કચરાની પેટીમાં.

એક ગિપ્સે આચાર્યને પૂછ્યું—“ગુરુદેવ ! મનુષ્ય શું છે ?” આચાર્યે જવાબ દીધો—“મનુષ્ય એ એક માટીનું ઢેકું છે ન જાણે ક્યા અને ક્યારે વિખરાઈ જશે કે તેનો પત્તો પણ નહિ લાગે,” શિષ્યે પાછો પ્રશ્ન કર્યો—“તો પછી દુનિયા, મહાવાર, બુદ્ધ, ઈસુ, રામ, કૃષ્ણ અને ગાંધીને કેમ પૂજે છે ? તે પણ માણસ જ હતા” આચાર્યે કહ્યું—“તેઓ માનવ નહિ, મહામાનવ હતા તેમનામાં એક સૌરભ હતી, જેણે તેઓને મનુષ્યના મૃતત્વમાંથી ઉપાડી, દેવતાઓના અમરત્વમાં પ્રતિષ્ઠિત કર્યા તેઓ એટલા જીવે ચઢ્યા કે દૈવત્વ મળુ નાનું બની ગયું અને મહામાનવની પકિતમાં બેસી ગયા.”

દુનિયા, કપડાની પૂજારી નથી, તે ગુણોની પૂજારી છે જે કપડાંની પૂજા જ તેને પ્રિય લાગતી હોત, તો નાટકના પાત્રો જે રામ અને કૃષ્ણનો પાઠ લખે છે, તે તેમને માટે વદનીય બની જાત પણ જ્યાં નાટક પુરું થયું કે કોઈ તેમને તે નામે પણ બોલાવતું નથી પછી પૂજાની તો વાત જ ક્યા ?

તમે કપડાંનાં પૂજારી છો કે ગુણોના ? જવાબ મળશે કે અમે ગુણના પૂજારી છીએ જ્યારે તો બરાબર બોલો છો પણ આચરણ શું કહે છે ? સાધુનાં કપડાં જોયા ત્યાં નમી પડ્યા ! કોઈ વખત એ પણ જોવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે કપડાં મુનિના છે, પણ આચાર મુનિના છે કે નહિ ? ખીજ તરફ ખીજકુલ લપકાખધ કપડામાં કોઈ તમારી પાસે આવે છે તો તુરત તેનું સ્વાગત કરવા તમે હાથ લખાવો છો એ કદી જોવાની ચેષ્ટા કરી કે કપડાં તો ઊજળા છે પણ આચરણ ઊજળું છે કે નહિ ? એવું કોઈ નથી કે વસ્ત્રો જ સજ્જનતાની કસોટી છે

સ્વામી વિવેકાનંદ, જ્યારે અમેરિકા ગયા ત્યારે ભગવાં વસ્ત્રો, સાથે

સાહેબ હાથમાં દડો અને ખભે ચાદર લઈને સ્વામીજી ચીકામની સાથે જ
આત્મ જત્યા હતા તેમનો પહેરવેશ અમેરિકાના વિચિત્ર લાગતો હતો.
તેઓ તેમનો ઉપદ્રવ પણ કરતા હતા. એક મહિલાએ પોતાની સાથેની
વ્યક્તિને કહ્યું- જોશુ ! કેવો અને ખો પોતાક છે ? સ્વામીજી આ વાત
સાંભળી ગયા તેમણે ચીકામની જવાબ આપ્યો કે- આ દેશમાં તો કપાઈ
જ સંસ્કૃતનાની કસોટી છે પણ જ દેશમાં કે રહે જ ત્યાં સંસ્કૃતનાની
કસોટી કપાઈ નહિ પણ ચારિત્રથી માય છે ”

પણ જાને તો માનવી વિચારે છે કે પેટમાં ખાણું તે મણે જોશુ ?
કપાઈ તો સારા હોવા જોઈએ. કારણ કે તેનાથી ઈર્જનત મળે છે કારણ
કે ચારિત્રની કસોટી કપાઈ છે પણ ચવણને કટલી ઈર્જનતા મળી ? તે
તેની પાસે કપાઈ નહોતા ? કપાઈ શુ રાજાશાહી પોતાક તેના ઘરે
રહેવો હતો અને ગણામાં મોતીઓના હાર પણ હતા જો તેને કપાઈ
ઈર્જનતા મળી ? ઈર્જનતા કપાઈથી નહિ, ચારિત્રથી વધે છે

ધન સત્તા અને વિદ્યામાં પણ લગાડ છે દુનિયા તેનો ખાદર પણ
કરે છે પણ તે કામથી નથી. ધનવાનનો ખાદર તેજ કરશે, જેને તેજ
પાસેથી કંઈક લાભ લાવવો છે સત્તાથીશીનાં સ્વાગત પણ કંઈક લાભ અને
કંઈક સ્વાર્થથી પ્રેરાઈને કરવામાં આવે છે વિદ્યાનું સન્માન પણ ત્યાં
સુધી જ છે જ્યાં સુધી તેની સાથે વિનય વસેલો છે પણ સદ્ગુણનું સન્માન
સર્વત્ર માય છે તેમાં નથી હોતી સ્વાર્થની સાધના કે નથી હોતી કામ
લાવના સદ્ગુણી પુરુષાને દુનિયા ખરા લલચી ગ્રહે છે જ્યારે મીઠાએને
લાભ ખવર પ્રયોજાને કારણે

ચામીજી જેશમાં ગયા હતા અને માનસિક મુશ્કેલી પણ ગયા હતો પણ
પ્રાધીકનના જેવ જવાબ સમાચાર સાંભળતાં જ જનતામાં એક તોફાન મળ્યો
જ્યાં જ્યારે માનસિકને જેશમાં લઈ ગયા તે કારણે પણ વિરોધ ન કર્યો
આ સદ્ગુણી પૂ નથી જ વાત છે સંપત્તિથી પણ સદ્ગુણની પ્રતિષ્ઠા મક્કન છે.

તમારે ૩૫, સત્તા અને શોખે જુલુ જોઈએ છે પણ કદી એમ
વિચાર કર્યો કે જ્યાં સુધી સદાચાર ન આવે, ત્યાં સુધી મારે લાભ નથી
જોઈતો હલમાં ઉદારતા ન આવે ત્યાં સુધી મારે સંપત્તિ નથી જોઈતી
જ્યાં સુધી લલચમાં સંસ્કૃતીકતા ઉપસાવતા અને કામચોરતા ન આવે ત્યાં
સુધી મારે જાન નથી જોઈતી તેમ જ જ્યાં સુધી જાંબોમાં સવન ન આવે,

ત્યા સુધી સૌંદર્ય પણ માટે ન જોઈએ એ પણ કદી નક્કી કર્યું છે કે કદાચ આ બધી યોગ્યતા આન્યા વિના, આ બધા પદાર્થો મને મળશે, તો પણ મને આનંદ નહિ થાય ?

બળમા સત્તાનો અક કાર, માન અને વિનિગિપા (વિન્યેયતા) છુપાયેલ છે. ન્યારે ગુણમા, મેવા, દયા, દાદિણ્ય અને સૌજન્ય, છુપાયેલા છે એક વિચારકે હીક જ કર્યું છે કે રૂપને શુ જુઓ છો ? શીલને જુઓ કારણ કે સારા કુળમા, ખગળ માણુઓ પણ નીકળે છે અધ્યયનને નહિ, પ્રતિભાને જુઓ એમ એ સુધી ભણેલાઓ બે શબ્દો પણ જોલી શકતા નથી, ન્યારે સાધારણ ભણેલો માણસ મેદાન મારી જાય છે મતલબ કે અધ્યયન કરતા પ્રતિભા વધારે કિ મતી છે તપને નહિ, સહનશીલતાને જુઓ મહિનાઓ સુધી તપ કર્યું. તપ કરીને કાયા દુર્બળ બની ગઈ પણ કપાય દુર્બળ થયા કે નહિ તે જોવાનુ છે તે સિવાય આજે તો મોટે ભાગે તપોગુણ અને તમોગુણ બન્ને સાથે જ જોવા મળે છે

ધણા લોકો કહે કે તપની સાથે તેજ તો આવે જ છે. તેજ તો આવશે જ કારણ કે તપ જાતે જ એક તેજ છે પણ એ તેજ સાત્ત્વિક હશે કે તામસિક ? તામસિક તેજ તો તપનુ દ્વય છે, તપના સત્ત્વને ખાઈ જનારું છે તપને નહિ, પણ તેની સહનશીલતાને જુઓ, કે તપની સાથે સમતા કેટલે અંશે આવી છે સાથે સાથે એક વાત બીજી પણ કહી દઉ ભાષણને નહિ, આચરણને જુઓ. ક્ષમા ઉપર કલાકો સુધી પ્રવચન કર્યું, પણ જરા કાઈ ઈચ્છાથી વિરુદ્ધ થયું કે આખો લાલ થઈ ગઈ, સેવા ઉપર લાણુ લક્ષ ભાષણ આપી દીધું પણ ન્યા મેવા સક્રિય રીતે કરવાની વાત આવી કે અગીયારા ગણી ગયા આ શુ કામનુ ? એ ભાષણ શા કામનુ કે જેના ઉપર વક્તાને જ વિશ્વાસ નથી ? આ પોપટીયુ રટણ નહિ તો બીજુ શુ ?

અત આપ સૌંદર્યના નહિ, સદ્ગુણના ઉપાસક બનો સદ્ગુણ, એવું અત્તર છે કે જે તમારી પ્રાસે હશે તો તમને તો સુવાસિત કરશે જ, પણ તમારી આસપાસના બીજાઓને પણ તે સૌરભ આપશે

આજીવનું પ્રવચન કરતવ્ય-પાલન સાથે સંબંધ ધરાવે છે જીવનમાં તેજ બંધિત સફળતાને વરે છે કે એણે પોતાના કર્તવ્યને પૂર્ણ કર્યો છે. આ તેજ માનવી ચક્રની મારફત આકાશમાં જીવા શીખ્યો છે. માણસની જેમ પૃથ્વીમાં તરતાં શીખ્યો છે અને સર્પની જેમ પૃથ્વી પર ઘોડતાં શીખ્યો છે. બેશબ્દેન (વિમાન) પંજરબાંધી અને (ટ્રેન) વડે એણે જળ, વલ અને નળને માપી લીધાં છે.

વિદ્યાને માનવને આકાશમાં જીવાની કળા શીખવી છે પણ એ વિદ્યાને આ પૃથ્વી ઉપર માનવને જીવન જીવવાની કળા શીખવી છે ખરી કે નહીં? માનવીએ દૂરની વસ્તુનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે પરંતુ એ પોતાની નિકટની વસ્તુઓને ધ્યાની રાખે છે એક વિદ્યાર્થી સાથે નકશા ધરા અને પૂછે કે એમાં હિમાલય ક્યાં છે? વિદ્યાર્થી જાગૃતી ઉપાડી ઋતુ મતાવશે કે આ સહો હિમાલય તમે એને જગા સિંધુ નદી માટે પૂછશો તો તે પણ મતાવશે પણ જો એને પૂછશો કે તારા સિંધુનું ધર ક્યાં છે તો એ આસપાસ તેજ સાગરો જાણી હિમાલયને જગા મતાવનાર વિદ્યાર્થી પોતાના સિંધુનું ધર જાણી શકશે નહીં સિંધુનું ધર નજીક છે કે હિમાલય? પણ આજના માનવીએ દૂરની વસ્તુ જોઈ છે નજીકની નહીં.

કર્તવ્યસના વિદ્યાર્થીને પૂછશો કે સિંહ દર ક્યારે મૃત્યુ પામ્યો? તો એ તમને તારીખ અને વય પણ મતાવશે પણ તમે એને પૂછશો કે તારા દાદા ક્યારે મૃત્યુ પામ્યા તો એ નહીં જાણી શકે. એના દાદાને મર્મ વધુ લગત મર્યો કે સિંહ હતો? આપણે દૂરસ્થિત વસ્તુને જોઈએ જોએ પણ આપણી જ નજીકની વસ્તુને જૂલતા જઈએ છીએ.

આજનો મનુષ્ય બધું શીખ્યો છે પણ કર્તવ્ય-કરજ-ને ભૂલ્યો છે. શુ હું કર્તવ્યને પત્નીની ઉપમા આપી શકું છું ? પત્ની છાયાની જેમ પતિનું અનુસરણ કરે છે સીતા રામની સાથે ચૌદ વર્ષ સુધી જંગલમાં ભટકી, જે કે વનવાસ તો રામને મળ્યો હતો, સીતાને નહીં. પરંતુ એણે દુ ખના દિવસોમાં પણ પતિનો સગાથ ન છોડ્યો એમ કર્તવ્ય પણ પત્નીની જેમ માનવની પરિચર્યા કરે છે પરંતુ આજનો યુગ છુટાછેડાનો છે પતિ-પત્નીને પરસ્પર ન બન્યું તો છુટાછેડા લઈ શકે છે. પતિ-પત્નીને તણ શકે છે પણ શું કર્તવ્યને તણ આપણે જીવી શકીએ ખરા ? ના, એ કદી સભવ નથી કર્તવ્યની તુલના એક જ પ્રાણી સાથે કરી શકાય અને તે છે માતા. માતાનો સ્નેહ અને પ્યાર કદી શુષ્ક ન બની શકે અને આ સબધ પણ અભેદ છે માતાને પુત્ર વચ્ચે જે ભયકર ઝઘડો થાય અને પુત્ર માતાને મારી નાખવાના સકલ્પ પર આવી જાય ત્યારે પણ એને જે એની માતા અંગે પૂછવામાં આવે તો એ માતાને માતા જ બતાવશે એમ કર્તવ્યનો સબધ મા-વત્ પવિત્ર છે માતાની જેમ એમાં રક્ષણની સ્નેહભરી સદ્કામના છે તેમ માતાની જેમ એના સબધમાં સ્થાયીપણું પણ છે ! એટલે કર્તવ્યને આપણે છોડી શકીએ નહીં એના વિના આપણે જીવી શકીએ નહીં જીવનની ચમક-દમક તો એમાં જ વસેલી છે

રામ નથી રામાયણમાં, કૃષ્ણ નથી ગીતામાં અને ભગવાન મહાવીર નથી ભગવતી સૂત્રમાં, આ મહાપુરુષો તો વસે છે પોતપોતાના કર્તવ્યની સીમારેખામાં એમને મહાપૌરુષના ગૌરવદાયી ચળકતા શિખરે આરુઠ કરાવે તો તેમનું 'કર્તવ્ય' જ છે કરજ-કર્તવ્યને બળવતી વ્યક્તિના જીવનમાં એ તેજ વહેતું હોય છે કે જે વિશ્વના ઇતિહાસને બદલી શકે છે

ભારતીય એક કહેવત છે 'સાંપ કિસકા લાપ ઓર અગ્નિ કિસકી મા' અગ્નિ કોઈની માતા થતી નથી એક બાળક જે એનો સ્પર્શ કરશે તો એ પણ દાઝશે અને વૃદ્ધ અડશે તો એને પણ એ અગ્નિ દઝાડશે જ તેમ પવિત્ર વિચારધારી માનવી પણ જે એને સ્પર્શ કરશે, તો એ પણ દાઝશે જ પરંતુ ભારતીય સાહિત્ય કહે છે કે, આ નિયમમાં પણ એક અપવાદ છે રામાયણના પાના ઉથલાવે ત્યાં તમને અગ્નિ પણ માતા થતી જોવા મળશે સતી સાધ્વી સીતા માટે અગ્નિની જ્વાલા પણ પાણી બની જાય છે જે કર્તવ્યની જીવિત મૂર્તિ છે એમને માટે અગ્નિ પણ પાણી બની શકે છે અને સાંપ પણ બાપ બની શકે છે.

ને વ્યક્તિને પોતાના કલ્યાણનું જ્ઞાન નથી એ મનુષ્ય સમાજમાં રહેલ
જતાં પણ સમાન છે અને ને પણ એ કલ્યાણને જાણી લીધું છે તે પણ
સમાજમાં રહેતો હોવા છતાં માનવ સમાન છે જટાણુ પક્ષી હોવા છતાં પણ
રામાયણનાં પૃષ્ઠેમાં અમર થઈ ગયો. કારણ કે એણે એક નારીના રક્ષણ
કાગે પોતાના પ્રાણો અપાવી દીધા હતા. એક રાક્ષસના હાથે પડેલી છત્રીને
વ્યવસ્થા સાધુ એ લાવ્યો. એ રાક્ષસી શક્તિ સાથે તે નિઃશસ્ત્ર વૃદ્ધાને એક
પક્ષી હતો પણ કલ્યાણની પ્રેરણા એનામાં જોશ પૂરી રહી હતી. યજ્ઞકુલ
હાથે એ મરાયો. સ્થૂળ દષ્ટિમાં તો એ મરાયો પણ જીવનના કલ્યાણ-ક્ષેત્રમાં
એ સુવર્ણ માટે અમર જ રહેશે. એટલે જેણે કલ્યાણને જોળ્યો છે તે
પણ-જન્મવમાં રહેવા છતાં પશુતાથી ઉપર ઊડ્યો છે અને જેણે જન્મ-
જીવનમાં કલ્યાણના જ્ઞાન ક્યો છે તે મદ્ય-માનવ ॥

વિદ્યાળ-કામ પ્રશ્નને વાંચીને પણ જેણે કલ્યાણને પાઠ વાંચ્યો નહોતો
તે જન્મવા છતાં મૃત્યુનો છે પણ હોવા છતાં પણ છે જ્ઞાન હોવા છતાં મરે છે
છે આંખો હોવા છતાં મુરદાસ છે

હવે આપણે વિચારીએ, કલ્યાણ શું છે? એમ તો કલ્યાણની મેંમો
વ્યાખ્યાઓ છે માનવીનું પ્રત્યેક ક્ષિતિ-સાધુ-કામ કલ્યાણની અંદર અંદર
જાય છે પણ એ પરિભાષાઓમાં કલ્યાણનું સાચું રૂપ શોધવું મુશ્કેલ છે.
એક નાની એવી પરિભાષામાં શરૂઆત એક કવિએ બતાવી છે

“મારમજ પ્રતિકૂલામિ પરેર્ષા/ન સમાચરેત્” ॥

જે વસ્તુ આપણા મનને માટે પ્રતિકૂળ છે તે બીજાઓ માટે પણ
આપણે વ્યવહારમાં ન લાવીએ. આ છે કલ્યાણની સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા. આ
અને આપણે જરા વિસ્તારપૂર્વક વિચારીએ. કલ્યાણ તે છે કે આપણે બીજાઓ
સાથે તેવો જ વ્યવહાર કરીએ જેવો કે આપણે બીજાની પાસેથી અપેક્ષા
રાખીએ છીએ. બીજાઓ પાસેથી નો આપણે સરળ-સત્ય વ્યવહારની અપેક્ષા
રાખીએ છીએ તો ત્યારે આપણી પણ એ ફરજ છે કે આપણે પણ તેવો
જ નિષ્કપટ વ્યવહાર તેમની જોડે રાખીએ. કારણ કે જે તમારા માટે અનિષ્ટ
છે તે બીજાઓ માટે પણ અનિષ્ટ છે તમે જો મનુ-અમાત્ય પાણી પી શકો
નથી તેમ બીજાને પણ નહીં પી શકે કોઈ આપણને આજ્ઞા અસોચ કરે તો
એ આપણને કહી શકે છે તેમ આજ્ઞા-અસોચ બીજાને માટે મોડી શકે
કોઈ શકે ॥

કર્તવ્યની સીધી-સાદી વ્યાખ્યા એ છે કે જે વસ્તુ તમને ખરબખરણાય છે તેનો ખીજને માટે પ્રયોગ ન કરો. કારણ કે જેમ તમારા આત્મા-મા જ્યોતિ અળકી રહી છે તેમ દરેક માનવીમા તેવી જ આત્મ-જ્યોતિ અળકી રહી છે. જીવનની પ્રથમ આવશ્યકતા છે માનવ કર્તવ્ય-ફરજનું જ્ઞાન મેળવે. કર્તવ્યની ભૂર્તિઓ તે સદૈવ પ્રસન્ન ચિત્ત રહે છે. ફરજ બળવનાર વ્યક્તિ કોઈ પણ ક્ષેત્રમા કામ કરવા જાય તો દુનિયાની કોઈ તાકાત એનો વિરોધ નહીં કરે. સૂર્ય અથવા ચંદ્રનો કોઈ એ વિરોધ કયો છે વારુ ? નહીં. કારણ એ અવિરામ ગતિએ પોતાના કર્તવ્ય-પાલનમા નિમગ્ન છે. તેવી જ રીતે પૃથ્વી, વાયુ, જલ અને અગ્નિ બધા પોતપોતાની ફરજમા રત છે. માટે જ તો દુનિયાના ખૂણે-ખૂણે એમનું સ્વાગત થાય છે.

જેઓ કર્તવ્ય-વિમુખ બન્યા છે, જેમણે કર્તવ્યને જોયો-જાણ્યો નથી અથવા જોયા-જાણ્યા છતાં એના પરિપાલન વખતે લાગેકુ વૃત્તિ અપનાવી છે, એવી વ્યક્તિઓના ચિહ્ન પણ તમને કયાય શોધ્યો નહીં જડે. પછી ભલેને તમે હાથમા ફાનસ લઈ દુનિયાનો ખૂણે-ખૂણે શોધી કાઢો. રાવણ પાસે વિશાળ વૈભવ હતો. લાખુ-પહોળુ સામ્રાજ્ય હતું. સ્વર્ણમયી નગરી લકા પર એનું રાજ હતું. પણ આજે જે તમે એના વૈભવની નિશાનીઓ જોળવા જશો તો તમને શું મળશે ? અરે, એની સોનાની લકા તો એની આખોની સામે જ રાખ બની ગઈ હતી. પણ એના ઈતિહાસની કાળી રેખાઓ આજે પણ ઘોવાઈ શકી નથી. હજારો વર્ષ વીત્યા પણ જનસમુદાયના મનની ધૂણી સમાપ્ત થઈ નથી.

એક પ્રશ્ન પૂછી લઉં ? સમજનાનો એક નિયમ છે કે જે વ્યક્તિઓની લગાઈમા ત્રીજાએ હસ્તક્ષેપ ન કરવો. જોઈ એ અને કટલીક વખતે તમે પણ કહેના હો છો કે ખીજઓની ખટખટમા-લગાઈમા આપણે શા માટે વચ્ચે પડવું ? વાત તો ઠીક છે. તો પછી રામ ને રાવણની લગાઈમા તમે શા માટે પડો છો ? રાવણ રામની સીતાને હરી ગયો તેમા તમારું તો કાંઈ નુકસાન થયું નથી, તો પછી તમારે મન એના પ્રતિ આટલો બધો આક્રોશ અને તિરસ્કાર શા માટે છે ? શા માટે દર વર્ષે રાણવનું પૂતળું બનાવી જલાવો છો ? કહેવું પડશે કે એ રાવણની નહીં પણ કર્તવ્ય-વિમુખતાની લગાઈ છે. જેણે પોતાના કર્તવ્યનો પરિત્યાગ કર્યો છે અને જે દુરાચારને પથે અગ્રેસર થયો છે તેના પ્રત્યે, તેના નામ પ્રત્યે જનતામા યુગ-યુગ સુધી તિરસ્કાર જ રહે છે.

કર્તવ્ય-પાલનમાં મનોબળ

કર્તવ્ય પાલન માટે સુ દ મનોબળની જરૂર છે. ધણી વ્યક્તિઓ પોતાના કર્તવ્યને જાણે છે પરંતુ કર્તવ્યનું ક્ષેત્ર જ્યારે સામે આવે છે ત્યારે કસોટીનો વખત હોય છે ત્યારે તેઓ કર્તવ્ય-મેદાનમાંથી નાસી છૂટે છે. ભારતીય પૌરાણિક યુગનો એ ચમત્કૃત તારો હરિશ્ચંદ્ર કર્તવ્યની સંખ્ય પૂર્તિ છે. ફરજના રક્ષણ કાળે એણે પોતાના વિરાજ સામાજ્યનો ત્યાગ કર્યો. મૂળી તારાને તથા જ્યને દૂધસમા નાનકડા જળજને પણ તબ્બો. એક દિં એવો પણ સમય આવે છે કે જ્યારે હરિશ્ચંદ્રને કર્તવ્ય-કસોટી પર ચડવું પડે છે.

કિશોર શક્તિ ઉદ્યાનમાં દૂધ ચૂટવા જાય છે અને કસો નાત્ર એ નાત્ર જાળના પખને આજળે ડાસે છે. એના જાળ-સાથીઓ દોડી જઈ એની ચાલ તારાને જા ખખર પહોંચાડે છે. પુત્ર-વિયોગના સમયગર તારા માટે વજ્રજાત જાને છે એ ઉદ્યાનમાં આવે છે. રોહિતના જ્યને જોઈ માતાનું હૃદય રક્તી જોડે છે. આંખોમાંથી ચોધાર પાણી વહી રહ્યાં તો હૃદય હજાર ધરાઓઈ રમ્યુ પણ એ સખને ઢાંકવા માટે કહનનો એક ઢુકડો પણ એની ઘસે નહોતો. આંધી સાકીના ઢુકડામાં પોતાના સાકને લઈ રમવાને જાય છે. તે સખની જન્યેષિ કિયા માટે જ્યાં લાકડાં ભેગા કરવા નય છે કે પાંખજો આવી મેઈએ એને રોકી. પહેલાં જાણીના વેશ ચૂકવવો પડી પછી જ સરસર કિયા કરી રોકી. તારાએ એક કણુ સામે જોયું મધ્ય રાત્રના મનમોર અધકારમાં એક પુરુષ સામે જોયો હતો. કશુ સ્વરમાં એણે જવાબ વાળ્યો. તમારી પાસે એક માતાનું હૃદય હોવ તો તમને મારી હૃદય-વ્યથાને જનુમવ થાવ. મારા કાળજનો આ ઢુકડો જમીન પર પાથે છે. એના સખને ઢાંકવા છારુ પૂરુ કહન પણ નથી પણ એક ઢાડે એના પણ જાગ અમકાં હતા. રાજમહેસમાં જ મો, સોનાના ધોડિયે ઝૂમ્યો કે જ્યારે એના પિયડુ જાગ સૂઈની જોમ અમકાં હતું પણ કહેને ખખર હતી કે આ સૂઈ-નૂળના રાજકુમારને કહનનો ઢુકડો પણ જાળે નસીખમાં નહીં હોય." સામે જોયે વ્યક્તિએ પૂછ્યું.

કેણુ? તારુ નામ તારા છે.

જાને તમે સૂઈવરના સમાટ હરિશ્ચંદ્ર. તારાએ વળતો પ્રશ્ન કર્યો જાને તે જ વખતે વીળી આકાશમાં અમકાં જાનેએ એક મીંચને જોયા વર્ષોથી વિખૂટા પડેલા એ આજે મળ્યા પણ કેવી કડુણ ધડાએ.

સાર્થે પુત્રનુ મડદુ જોયુ ત્યાં તો હરિશ્ચંદ્રનુ દિલ દ્રવી ગયુ. ગળતા અવાજે એ બોલ્યો. “ દેવી મારુ હૃદય તૂટતુ જાય છે પણ કર્તવ્ય મારા સામે છે હું મારા અધિકારની વસ્તુને છોડી શકુ, પણ આ મારા સ્વામીના અધિકારનો પ્રશ્ન છે. એને હું છોડી શકતો નથી. ”

આ છે સુદૃઢ મનોબળ, જેના વડે વિપત્તિની ભીષણ ક્ષણોમા પણ હરિશ્ચંદ્ર પોતાની ફરજને ભૂલી શક્યો નહિ કર્તવ્ય-નિષ્ઠ પુરુષ અન્ય ક્ષણોમા કુસુમની જેમ કામળ હોય છે પણ કર્તવ્યનિષ્ઠ વ્યક્તિ માટે કર્તવ્યનુ મૂલ્ય હોય છે, પ્રાણોનુ નહી. એક વખતે થોડાક વહાણો આટલાટિક મહાસાગર ઓળંગી રહ્યા હતા ન્યારે ‘યરમદા દ્વીપની સમીપે’ પહોંચ્યા ત્યાં સમુદ્રમાં તોફાન ચડી આવ્યુ. એમાનુ એક વહાણુ ડૂબવા લાગ્યુ. એટલે રક્ષણુ માટે ‘નાની’ આગબોટો પણ આવી ગઈ પરંતુ આગબોટો ઓછી હતી અને યાત્રીઓ વધુ હતા વહાણુના ૩૫ કાર્યકર્તાઓએ નિશ્ચય કર્યો કે ન્યા સુધી યાત્રીઓનાં પ્રાણોનુ રક્ષણુ ન થાય ત્યાં સુધી અમે આગબોટમા નહીં બેસીએ

કર્તવ્યમા પણ એક આનંદ છે પરંતુ એ આનંદનો અનુભવ ‘તો’ કર્તવ્ય-પાલન કરનાર જ લઈ શકે છે એક મજૂર ખાર આનાનું કામ કરીને સુખની નિદ્રા લઈ શકે છે એક વૈદ અથવા ડોક્ટરની પાસે ન્યારે રોગી જાય છે અને એ ઔપધિ વડે એની ચિકિત્સા કરે છે. અને રોગીને સ્વાસ્થ્ય લાભ મળતો જુએ છે ત્યારે એના-ડોક્ટરના મનને એક જાતનો આનંદ મળે છે એક આચાર્યના શિષ્ય ન્યારે વિદ્યામા પારગત થતે છે ત્યારે એ આચાર્યનુ મન પ્રકુલિત થતે છે પાણીમા કુપ્પતાને અર્ચાવી લઈને તરવૈયો પોતાને ધન્ય માને છે આ આનંદ બહાર શોધ્યો જરૂર નહીં કારણ કે કર્તવ્યની પરિનિષ્ઠામા જ એ રહેલો છે જીવનની સફળતા ફરજ બજાવવામા જ રહેલી છે એક કવિએ કહ્યુ પણ છે કે -

सफल उन्हीं का जीवन है, जो निज कर्तव्य निभाते हैं ।
ऐसे तो पशु-सम जीकर के, लाखों नर मर जाते हैं ॥

જીવનની સુરસિ-સુગંધ કર્તવ્ય-પાલનમા છે કર્તવ્ય-વિહીન જિન્દગી તો પશુ-જિન્દગી છે, કે જેની ચારેય બાજુ મડદાલ નિરાશા છવાઈ રહે છે કર્તવ્ય-નિષ્ઠ પુરુષ મહેકતા ગુલાબ કાટાથી ભરેલી ડાળ પર પણ મલકતો હોય છે કર્તવ્ય-નિષ્ઠ માનવી કષ્ટમય કાટામાં પણ પોતાની મલક છોડતો નથી ગુલાબ ખીલે છે નિર્જન વનમા એ મહેકે છે એને એવી અપેક્ષા

નથી હોતી કે એની સુમધ-પુત્રણનો ખ્યાન કે કોઈ સર્વ રહ્યું છે કે નહીં
કોઈ એની સ્તુતિનાં ગીતો લખી રહ્યું છે કે પૂજી કે તેમ કર્તવ્ય-નિષ્ઠાના
સાથ એકાન્તમાં પણ પોતાના કર્તવ્યનું પાલન તેવી જ દૃઢતા ને મજબૂતી
કરતી હોય છે જેવી કે દળશ માનવીઓ વચ્ચે એ કરતી હોય છે એ
એની જિત્તા નથી કે સ્તુતિ-પ્રશંસાની કુપમાળા એના મલે પડે કે નિહા
કાવા વૂઢ્યા એને કિવારવા પડે.

જે દેશની દરેક દરેક વ્યક્તિ પોત-પોતાના કર્તવ્યનું જાન રાખે કે
જાને એનું સાચું જ પરિપાલન કરે છે તો એ દેશ કદાચે જાગૃત્તાથી હશે.
એની વડે કમળા પણ નહીં કરી રહે તમે કોઈ પણ સ્થળે રહે તે
હોદ્દા-પદ પર રહે તમે ઓફિસર બનો જાણવા મિનિસ્ટર-પ્રધાન બનો
કોચમાં કોચી ખુરશીએ તમે બેસો પણ તમે પોતાને તો ન જ રહે
વધારી કર્તવ્ય-નિષ્ઠા કુલ-તાનાની જેમ તમ્મશે પશ્ચિમદેશ કરતી રહે.

નાગરિક એ પોતાના નાગરિકતાનાં કર્તવ્યોને જાગૃત્તાથી જાણી લે અને
પોતાની મર્યાદાનું જાન મળતી લે તો કે માત્ર હું કે નગરની કોઈ-
બરી જાણવિધાઓ એક દિવસમાં જ સમાપ્ત થઈ રહે છે એક વેપારી કે
તો એણે વેપારમાં પોતાના કર્તવ્યને યાદ રાખવું જોઈએ માલક પ્રત્યેક
ઈમાનદારને ખોલી શકાયવી ન જોઈએ નાણાના વટોળમાં પ્રવેશવું જોઈએ
ન કરવું જોઈએ, એનું જો તેઓ જરૂર જાણવા પડે પણ એના મૂલને લે
ન જ ઉમેરે. વેપારીએ એ જ્યાંસમાં રાખવું જોઈએ કે માલકના જિજ્ઞાસા
એના પ્રત્યેક વિશ્વાસ બિંદી ન જાય. સાચું જ એ વિશ્વાસને લઈ વેપારીએ
એના અનુચિત જગ્યાએ લાલ પણ ન લેવા જોઈએ.

વસ્તુના ઉચિત-યોગ્ય વિનિમય (લેવા-દેવા) ની જવાબદારી વેપારી
-વર્ગ ઉપર છે. સાચું જ એના પર પ્રજાના સ્વાસ્થ્ય આરોગ્યની જવાબદારી
પણ જાયવી જાય છે. વસ્તુના વિનિમય વખતે વેપારીના મનમાં નો વસ્તુ
પ્રત્યેક જાય જાને જાણ પદ્ધતીમાં અનુચિત નિમ્ન-નિષ્ણાટ કરે છે અને
જાણ વસ્તુઓને સારા-સુદર લેખસો લગતી વેચે છે તો સમાજને જોઈએ
કે એણે પોતાને વ્યાપારિક કર્તવ્ય નિભાવ્યું નથી અને પરિણામ એ જાય
કે જગતેલી વસ્તુ જાનના પેટમાં જશે અને સ્વાસ્થ્ય-ધન નષ્ટ થશે. જા એ
જનુ મારી દિશા છે જાદિસાના ઉપાસકે જા કિસા લણી પણ કોઈ જાય
દેશે ખરા.

એક વ્યક્તિ ડોક્ટરના પદે છે ગાંધી પ્રત્યે ધર્માનુદાર રહેવું એ એનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે કાના ચક્રમા-ઝોલમા ને એ રોગને લખાવે છે તો સમજવું જોઈએ કે, એ ગાંધી સાથે અન્યાય કરી રહ્યો છે કોઈ વકીલ હોય તો એનાં પણ કર્તવ્યો છે અસત્યના પક્ષની પુષ્ટિ ન કરે, કાયદાની ગૂચ-વણીમા એ ન્યાયને અટકાવે નહોતો ન્યાયના મક્ષણની જવાબદારી વકીલો ઉપર છે પરંતુ આદીના ચમકારામાં એના હાથે ન્યાયની હલ્કા જ વધુ થતી હોય છે પણ એણે એની જવાબદારીમાંથી દૂર નાસી જવું ન જોઈએ

એક મંત્રી અને નેતા પ્રજા-હિતને દષ્ટિમા રાખી દેશની પ્રગતિ સાધે કારણ કે પ્રજાએ દેશનું ભાગ્ય-ધડતર એમના હાથોમા મોખ્ય છે નેતાને પાછો પડે છે તો સારોય દેગ પાછો પડે માટે એના ઉપર ધણી જવાબદારીઓ છે સાવધાની સાથે એને નભાવીને ચાલવું પડશે એણે ધર ભરવાની નીતિથી દૂર રહેવું જોઈએ પોતાના હિતને કાટિ-કાટિ પ્રજાના હિતમાં મેળવીને જ અગ્રગામી બનવું પડે અને ત્યારે જ એ પોતાના કર્તવ્યનું કીક-ઠીક પાલન કરી શકશે

કોઈ ને માલિક હોય તો એણે પોતાના આશરો હેઠળ રહેનારાઓના હિતની પૂરેપૂરી સલાખ અને સરદાણ રાખવું જોઈએ વિનિમયના ક્ષેત્રમા ધર્માનુદારીની નીતિ અપનાવશે તો જ એ પોતાની ફરજ બજાવી શકશે

હવે આપણે પારિવારિક કર્તવ્ય અંગે વિચાર કરીએ એક પરિવારમા માતા હોય છે, પિતા પણ હોય છે અને પુત્ર પણ હોય છે બ્યારે પુત્રના લગ્ન થાય છે ત્યારે પત્ની રૂપે એક નારી ઘરમા પ્રવેશ કરે છે અને ત્યારે માતા સાસુ બને છે

પરિવારના પ્રત્યેક સભ્ય પાછળ કંઈક કર્તવ્યો રહેલા છે પરિવારનો દરેક સદસ્ય ને પોતાપોતાના કર્તવ્યનું બરાબર પાલન કરે તો એ પરિવારમા કદી અશાંતિની ચિનગારી ફૂટતી નથી એ ઘરમા કદી કલહ પ્રવેશ નહીં કરી શકે પ્રત્યેક કર્તવ્યનિષ્ઠ પરિવારમા પ્રેમની ગંગા વહે છે

હવે આપણે પરિવારના પ્રત્યેક સભ્યના શા શા કર્તવ્યો છે તે અંગે વિસ્તારથી વિચારીએ એક પરિવારના સદસ્યોમા પહેલું સ્થાન આવે છે માતાનું “ એક શિક્ષિત માતા સો શિક્ષકોની ગરજ સારે છે ” કારણ કે બળકે સૌથી વધુ અનુકરણ માતાના જીવનનું કરે છે માતાના જીવનમા જો ઉદારતા હશે તો એ સરકાર પુત્રના જીવનમા પણ જરૂર બિતરશે જ માતામા

ને કૃપણતા હશે તો બાળક પણ વિશેષરૂપે લેબી જ નીકળશે. માતાને કતબ છે કે બાળકને વીર બનાવે. એનામાં ઉદારતાના સરકારો સંચે. પુત્રને કામર બનાવનાર માતા પોતાના બાળકનું સૌથી મોટું અક્ષિત કરે છે.

માતાનું કતબ શીખવું હોય તો મહાલક્ષ્મીના હાથથી લેવું કે જે પુત્રોમાં વૈરાગ્યના એ સરકારો સીમ્યા કે મોટા થતા હોય પુત્રો વિરૂદ્ધ તત્ત્વવેદી સત બન્યા. આજની માતાઓ પોતાના પુત્રને સત ન બનાવે ત તેની કશી ચિંતા નથી પણ આજનાં આણુ એને વિશાળહૃદયી બનવે તે જરૂર બનાવે.

પરિવારમાં પિતાનું સ્થાન પણ સર્વોપરિ છે એ પરિવારને તક મુખી છે. પુત્રની જોગવાઈનો ભાર ને જવાબદારી એના પર જ છે. સ્ત્રી જવાબવાના વિચારથી ને એ પુત્રને જોગવાઈથી વચિત રાખે છે તે એ કતબ-પાઠક કશી શકાય નહીં પિતાનું એ કતબ છે કે પોતાના પુત્રને વિદ્વાનોની પહેલી કરોળમાં મેસવા હાથક બનાવે. પિતાનું કતબ શીખું હોય તો એણે એના હાથથી લેવું કે જે પોતાના પુત્ર પ્રત્યે જેમું વાત્સલ્ય રહેતું પોતાના નાના પુત્રના અગ્રણ્ય એર જૂસી જૂસી નાખ્યું. માતા-પિતા પોતાના બાળકને મનોરંજનનું સાધન ન માને. મને ત્યારે જન્મ કું ન શકે છે કે ત્યારે માતા-પિતા મનોરંજન ખાતર પોતાના મધુમ નાના બાળકને હાનની વાત પૂછ્યાં કરે છે બાળક ત્યારે પોતાની તોતડી કાપમાં કંઈ મોલી નાખે છે ત્યારે મા ને ગાપ બનેલસી પડે છે પરંતુ મા ને કશુંની હતી બાળકના અકાચના પાયાને ધણે નળે બનાવી દે છે.

પરિવારના સભ્યોમાં પતિ અને પત્નીનું મહત્ત્વપૂર્ણ સ્થાન છે એમાં પણ કંઈક કતબો છે. પત્ની હજી ધરમાં રહેલા ધમ્મા સારુ જ બાવી નથી. એ ધરની સ્વામિની છે ધરની બાબતુ રાખવી એના હાથમાં છે. ધરને સ્વચ્છ માં રેતવી નાખવું એ પણ એના હાથમાં છે તેમ સ્વચ્છ ધરને નરકાગાર બનાવવાનું પણ એના જ હાથમાં છે પણ પત્ની બન્દી નારી એને હું કશીય કે તમે ને બનાવી શકા તો ધરને સ્વચ્છ બનાવો, પ્રેમી એવી ગયા વદાવો કે જેમાં બધા દોષ, ઈર્મ્યા અને કસક-કાસ પ્રિયાર નહ.

ધરની સુખવચ્ચા સિવાય કશી મટે બીજા પણ કતબો છે ને એ કાઈ વધારની સ્ત્રી હોય તો તેણે એ નેવું જોઈએ કે એનો પતિ ક્યા જ્યા છેવે ત્યા સંતો નથી ને! કોના સોમે ક્યાં નાખવું તો ખૂન કરેલો નથી ને! સંદીપ્ય હણુજ્યુદમાં કાઈ બન્ય તો સુખવચ્ચા-મુશીખતમાં

મૂકાતો તો નથીને ? મારી નાઈ લોનની સાડી બદલ પેઢી બાળુ તો કાઈ મારી જ બહેન ઉઘાડી થતી નથી ને ?

કાઈ બહેન જો કાઈ વેપારીની પત્ની હોય તો એણે જોવું જોઈએ કે એનો શાહુકાર પતિ હજારો ખેડૂતોને લુપ્તી જોડે એના માટે સોનાનો નેકલેસ લાવે તો એણે એ પહેરવો ન જોઈએ ગરીબોના મોઝેથી કાળીઓ ખૂટવીને જો આપણા રસોડે પકવાનો, પકવાય છે તો એ આપણા માટે વિષવત્ લેખાવું, જોઈએ મારી માતાઓ બરફીનો કકડો મુખમા મૂકતા પહેલા શું કદી તમે આમ વિચાર્યું હતું ખરું ? સારોયે દા'ડો સમજવટ પાછળ રહેવું એ તમને શોભતું નથી બ્રાહ્મી, સુદરી, સીતા અને સાવિત્રીને તમારે તમારા આદર્શ તરીકે ગણવા જોઈએ તમારી વિચારશક્તિમા અભિવૃદ્ધિ થવી જોઈએ ધરની ચાર દીવાલોમા કેદ રહી જીવન વિતાવવું એ બ્રાહ્મી અને સુદરીનાં સત્તાન માટે શોભાયમાન નથી

તો તમે પૈસાને નહીં પણ પૈસાના આગમનદ્વાર લણી જુઓ આવતી લક્ષ્મી, પૈસો, પ્રમાણિકતા-પૂર્વક તમારા ઘેર આવે છે કે અપ્રમાણિકતા-પૂર્વક ? પ્રમાણિકતાની સાથે આવતા પૈસાનો તમે જરૂર સદુપયોગ કરો, પણ જો એ પૈસા અયોગ્ય રીતે તમારા ધરમા પ્રવેશતા હોય તો એને માટે તમે તમારા દ્વાર બંધ કરી દો.

વેપારીઓની પત્નીઓની સાથે-સાથે મીલ-માલિકાની પત્નીઓને પણ હું કંઈક કડીશ તમે વિચારો-તમારે ઘેર ચમકતી-દમકતી મોટરો આવે છે પણ તમે જરા જુઓ કે આ મોટરો મજૂરોનું શોષણ કરીને તો આવતી નથી ને ? ગરીબોનો કાળી મહેનતની કમાણીમાથી ખૂટાઈને ધરમા લક્ષ્મીના ઢગ થાય છે તો તમે એનો વિરોધ કરો તમે સાફ કહી દો કે મોટરો નહીં હશે તો અમે પગે ચાલીશું-ચાલી શકીએ છીએ અમારા આરાધ્ય દેવ અરિ-હત પણ પગપાળા ચાલતા હતા અને અમારા ગુરુ પણ પગપાળા જ ચાલે છે એટલે અમને પગે ચાલતા શરમ આવતી નથી-આવશે નહીં, પણ અમારી ગરીબ બહેનોનું થતું શોષણ અમે સહન કરી શકતી નથી બહેનોની જાગૃત વિચાર-શક્તિ દેશમા ચાલતા અન્યાય અને શોષણને રોકી શકે છે. આથી ધરમા ક્રાંતિ આવશે

સાથે જ સ્ત્રીઓને ધર ચલાવવાની કળા પણ આવડતી જોઈએ પતિની આવકને અનુરૂપ જ ખર્ચ થવું જોઈએ નહીંતર બિચારો પતિ મહિને રૂ. ૧૫૦ કમાતો હોય અને પત્ની રૂ. ૭૫ની સાડી માટે લડે તો એ ધરમા

અર્થાતિ જ સ્થાન સેરી. ધરની ધણી-ખરી આવક કીઓને ફેરનેમલ પ્રસ-
ધનો જુટવવા પાછળ સમાપ્ત થઈ ગય છે

મીનના ધણા મુવોઝ અવિવાહિત રહેવા લાગ્યા ત્યારે એક અગ્નિને
એમને એનું કારણ પૂછ્યું એક મુવક બોલ્યો કે આમારી ખસે એકજ ફેર
નથી કે ખમે ફની માટે એની ઈચ્છિત ફેરનેમલ સાધનો જુટાવી રહીએ
આ ફેરની બધાથી તરૂં આવીને અમે વિવાહ કરવાનો વિચાર જ મારું
વાળ્યો. અને એમ કરીને અમે ધરમાં રોજગરોજ મતા સંધ્યોથી કુદ
બન્યા છીએ.

તો નારી અથારે ફેરની ગુલામી બને છે ત્યારે કુપ મારે એ
એક પ્રમદ્ય બની ગય છે બારતીય નારીએ તો સાદાર્થને સમાર બપ
નાવવો જોઈએ. સિવનાથ સાક્ષી એક જમુ મોટા પડિત થઈ ગયા. વસ્તુથી
એમના ઉપર પ્રસન્ન બની હતી, પરંતુ લક્ષ્મી કદ હતી. હવનની ભારી-
માતના સાધનો પણ તેઓ સરજતાપૂર્વક જુટાવી રાકતા નહોતા. નજીબ
અભાવે ખરીદ્યા જેવી નાની-થી વસ્તુ પણ તેઓ વચ્ચે રાકવા નહોતા.
એક દિવસ એમની ફની વાળ ઓળવા બેઠી સામે પછડી બરેલી થઈ
રાખેલી હતી. એમાં પ્રતિબિંબ પાડતું હતું અને એના વડે એ વળ એવી
રહી હતી. સાક્ષીએ જોયું તો વિદુષી ફનીની સાદાર્થ-પ્રિયતા ઉપર રસ
થઈ ગયા. શું ખરી માતાઓ આ વાતથી કાંઈ રીખસે ? બાં સાદાર્થ કે
ત્યાં સુધય છે ફેરનાં ખર્ચો સાધનોને તદ્દ વમે સાદાર્થ અપાવશે કે
બર મજગમ્મ બની રહેશે.

ફનીના કાર્તવ્યનું વિ ક્ષેત્ર કરતાં કું પણ રહી ગયો. ફનીનાં કાર્તવ્યો
છે તેમ પતિ માટે પણ કાર્તવ્યો છે. કાર્તવ્યોની બધી જ જવાબદારી એમની
(કીઓની) નથી એમાં મોટો ભાગ તમારો. પણ છે પતિએ નિચાણ
જોઈએ કે ખરી રૂચિ-ભાવનાથી ફનીને આસુડાં સારવાનો વખત કે આવતો
નથી ને ? એણે માથા સારુ પેતાના પિતાનું બર હોય છે માતાનો મનમજ
બોલો હોય છે. વ્યર્થનો પવિત્ર પ્રેમ માથા ખાતર હોય છે માટે માથા
હવનથી એના દિતને કેસ પડામરી ન જોઈએ.

ભારતીય નારી તમાર ને સેવાની મૂર્તિ છે હવિત સરીર પ્રતે પ્રેમ
રાખનારી સ્ત્રીઓ તા સર્વજ્ઞ મળશે પણ મનુ પછી પણ પ્રેમની બોલ
જવની રાખનાર સ્ત્રીઓ દુનિયાના બી ન કાર્તવ્ય ભાગમાં તમને જોઈ
નથી મળે. ભારતનો ઇતિહાસ બનાવે છે કે દ તરો સ્ત્રીઓ પ્રતિના નામે
સની થઈ ગઈ

પણ એક વાત પૃષ્ઠ ? પતિ પાછળ મરનાર સ્ત્રીઓનાં નામ ઇતિહાસમાં તો આજે પણ મળે છે પરંતુ પત્ની પાછળ મરનાર પતિ કેટલા છે ? કહેવું પડશે કે સ્ત્રીઓએ પ્રાણાર્પણ કરી પ્રેમને ટકાવ્યો છે જ્યારે પુરુષોએ તો સ્ત્રીઓ સાથે કપટ જ કર્યું છે

પતિનું કર્તવ્ય શીખવું છે તો પવનજ્યને અનુસરવો પડશે. દુર્ભાગ્યે પવનજ્યને અજનાના શીલ પ્રત્યે ખોટી શકા થઈ આવી હતી અને એ ખાર વર્ષ સુધી અજના સાથે બોલ્યો નહીં પણ યાદ કરો કે પવનકુમાર એક રાજકુમાર હતો એ ઇચ્છે તો દસ રાજકુમારીઓ સાથે વિવાહ કરી શકત, પણ એને ખીજી લગ્ન સ્વીકાર્યું નહોતું આ છે પતિનું કર્તવ્ય

અને જુઓ જૈન કથા-સાહિત્યમાં ચમકતી દપતી વિજયકુમાર ને વિજ્યાકુમારીને ઇતિહાસના કોઈ પાને આવી જોડી શોધ્યે નહીં જડે પ્રથમ પરિચય વખતની એ પહેલી ઘડી કેટલી પવિત્ર છે કે જ્યારે વિજયકુમાર કહે છે ‘મારે શુકલપક્ષનું બ્રહ્મચર્ય-વ્રત છે,’ અને ત્યારે જ વિજ્યાકુમારી પણ બોલી ‘મારે વદ (કૃષ્ણ) પક્ષનું વ્રત છે’ આ સાંભળી વિજયકુમાર કહે છે ‘આ તો વધુ પ્રસન્નતાની વાત છે શું ભાઈ-બહેનના પ્રેમમાં ઓછી મધુરતા છે ?’ વિજ્યા બોલી ‘દેવ, કુળપર પરા કેમ ચાલશે ? તમે ખીજી લગ્ન કરી લો’ આ સાંભળી વિજયકુમારે જે જવાબ આપ્યો તે હજારો વર્ષ વીત્યા છતાં ભૂલાયો નથી એણે જવાબ આપ્યો “તો પુત્રપર પરાના આધારે કાણ અમર થઈ શક્યું છે, દેવી ? અને જો એક સ્ત્રી બ્રહ્મચારિણી બનીને રહી શકે છે તો શું પુરુષ આટલું પણ ન નિભાવી શકે ?” આ છે આદર્શ દાપત્યજીવન !

આ સિવાય પારિવારિક જીવનના અન્ય સભ્યો, ભાઈ, બહેન, પિતા, પુત્ર, સાસુ, વહુ એમનાં પણ કર્તવ્યો છે પણ ધડિયાળ હવે વધુ બોલવા સ્ત્રીકૃતિ આપતી નથી તેથી પછી ક્યારેક અવસર મળ્યે આપણે આ વિષય પર વિચાર કરીશું.

પરિવારનો પ્રત્યેક સભ્ય જો પોતાના કર્તવ્ય-ફરજ પ્રત્યે સચેત-સાવધાન રહે તો તમારા ઘરમાં પ્રેમગંગા જ પદાર્પણ કરશે દેશનો પ્રત્યેક નેતા અને નાગરિક પોતપોતાના કર્તવ્યને જાણી સાચી દિશાએ કાર્ય કરે તો હું માનું છું કે શાંતિ દૂર નહીં હોય-સમીપ જ હશે

॥ ૐ શાન્તિ ॥

દિનાંક

તા. ૨૪-૮-૧૯૫૮.

જૈન ઉપાશ્રય,

કોટ મુબઈ-૧.

પ્રધુપણના પાપન દિવસો સદેશો આપી રહ્યા છે કે આપણે જેવને
જોઈએ. જ્યારેની દુનિયાને જાતે વાર આપણે જોઈ છે પરંતુ હવે આપણે
આપણને પોતાને જોતાં જઈએ બીજાની આધારના આપણે, જાતેવાર કહી
છે પણ હવે આપણે આપણી પોતાની આધારના કરીએ અને જેવને
પ્રાણીએ કે આપણે જઈ આજુ નઈ ગયા છીએ ? આપણી દેશી ગતિચિત્તિ
શુ છે ? આપણે જોઈએ કે આપણે કરવા લાગ્યું, કાંઈ કેટલાં કાંઈ કે,
જાતે ન કરવા લાગ્યું કેટલાં કાંઈ કે મનુષ્ય કરવા લાગ્યું કામ કરે એ
તો સારુ જ છે નહીંતર તે ન કરવા લાગ્યું મનુષ્ય, કરી નામ છે એ
જોઈ કવિ છે

રાત્રે રોજ વિચારો, જામ કમાવા શું જાઈ રે
કરવાનાં શુ શુ કાંઈ કીધાં જલ્પકરવાનાં શુ તજ દીધાં ?
પ્રવચ્ચ પાપમાં વધેલ આજુ છે કઈ રે ॥ રાત્રે..

કવિએ કેટલું સુદર કહ્યું છે ? તમે દરરોજ સંજાટાણે દિશાન કરવા
જેસો છે. આ ? દિવસવારમાં કેટલું કમાવા જાતે કેટલું ગ્રામજી ? જે
અંદાજના દુહાઓના દિશાન તમે રાખો છે જાતે જોવા દિશાન રાખવા
માટે કોઈસેના પમારથી તમે મહેતાજી પણ રાખો છે. પરંતુ તમે છારતમે
દિશાન પણ કદી રાખ્યો છે ? રાત્રે તમે વિચારજા. છવનની આ કપડાં
કેટલો લાભ થયો છે જાતે કેટલું નુકસાન ?

જો કોઈને વેચાર સાથે માલતો નથી તો તે જાતે માટે ખૂબ નિચર
કરે છે કે દુધન માલતી કેમ નથી ? દુધાન ગલીમાં પડે છે એટલે જા
સારે દિવસે દેશ તો સારી આવે. માલ માલોને ગમે તેવા નથી. માલ

જે માલ માગે છે તે મારી પામે નથી સો સો જાતના વિચાર તમે એને વિશે કરો છો, પરંતુ જીવનની આ દુકાન કઈ રીતે ચાલી રહી છે, એમાં કેમાણી કેમ થતી નથી, એ અંગે તમે કદી વિચાર્યું છે ? આ પર્યુષણપર્વ એ જ બધું કરવા માટે પ્રેરણા આપી રહ્યા છે વિશ્વશાંતિના પથદર્શક ભગવાન મહાવીરે કહ્યું હતું “સાધક, તું તારો રસ્તો શોધી લે. તારે કઈ આજુ જવું છે” આગમવાણીમા કહ્યું તો—

“અકર્ણં પરિયાણામિ કર્ણં ઉવસંપવજ્જામિ ।”

સાધક પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે, હું અકલ્પ અર્થાત્ અનાચરણી તત્ત્વોના પરિભ્રમ કરું છું અને કલ્પ—આચરણીય વસ્તુઓ સ્વીકાર કરું છું આપણે વિચારવું છે કે, મુનિઓ કલ્પ શું છે અને ભગવાન મહાવીરે કહ્યું હતું : શ્રાવકો કલ્પ શું છે ? મુનિ પચમહાવ્રતધારી છે સાવધ અને સદોષ વસ્તુ, એને, કલ્પતી નથી. જે વસ્તુ મનને ચચળ બનાવે અને જે સાધકને સયમપથ પરથી વિચલિત કરે તેવી કાંઈ પણ વસ્તુ એને કલ્પતી નથી. મુનિ પોતાના વ્રત અને પ્રતિજ્ઞા પ્રત્યે વફાદાર રહે, જે વસ્તુ એના વ્રતોના ભંગ કરે અને એના આત્માના વિકાસને અવરોધે, તેનો તે દૃઢતાપૂર્વક ઈન્કાર કરી દે પરંતુ સાથે જ હું એ પણ કહીશ કે અનાચરણીય વસ્તુ માટેના એનો આ ઈન્કાર લોકોને દેખાડવા ખાતર ન રહે. સુચોગ્ય અને આગમના જાણકાર શ્રાવકની સામે તે અમુક વસ્તુ માટે ઈન્કાર કરી દે અને અન્ય, મોળા લક્ષ્યોની લાવડકાને, જોઈ પ્રતિજ્ઞાને ભૂલી જાય, તેવો સાધક પોતાના પ્રત્યે વફાદાર રહેતો નથી જ્યાં સુધી સાધક સત્યભક્ત બની ચાલતો નથી ત્યાં સુધી એના સાધનાના વૃક્ષને ફળ આવતા નથી.

એક વ્યક્તિ આમો રોપે છે બાર વર્ષ સુધી એમા ખાતર અને પાણી પૂર્યાં કરે છે, એના મૂળીયાને એણે પાણીથી નહીં પણ જાણે શ્રમ બિદુઓ વડે સીંચ્યો છે, પરંતુ બાર વર્ષના કઠોર શ્રમ પછી પણ જો એના પર ફળ આવે નહીં, તો એને અવશ્ય ચિતા થશે, કારણ કે, શ્રમ અને સમયને વ્યર્થ જતો જોઈને કોને દુઃખ નહીં થાય ? તો મુનિ અને શ્રાવક પણ વર્ષો સુધી સાધના કરે છે, શ્રમબિદુઓ વહાવે છે પરંતુ જોવાનું તો એ છે કે, સાધનાના એના વૃક્ષ પર ફળ લાગ્યાં છે કે નહીં ? તે સાધનાનું ફળ કયું છે ? અનુયાયીઓની વિશાળ ગિરદી જામે છે, કરોડાધિપતિઓથી હમેશા ચારે બાજુથી ઘેરાયેલો રહે છે અને સર્વ પ્રશંસાના એ પુષ્પો વરસતા રહે છે ! આ સર્વ શું આ સાધનાનું ફળ છે ?

એ એણે વિચારવાનું છે કે તો કહીશ આ સાધનાનું ફળ નથી. જાને તમે
ને સાધનાનું ફળ માનશો તો કે કહીશ કે તમે અતિમાં ઊંડા અનુભવીઓની
ચિરદી જાને પ્રશ્નનાં પુરોષો એક સંજોગેતિક નેતાને પણ મળે છે કે કહીશ
કે તમારે ને જાણુ જ નોઈતું હોય તો તમે જેવની પસંદગીમાં જુલ
જાણી છે તમને સ્વર્ગ કરતાં સંજોગેતિમાં ધણી જ સરળતાપૂર્વક જાણી પણ
વધુ અનુભવીઓ મળી શકશે અને પ્રશ્નનાં ફોર્મો પણ તમે વધુ વીણી શકો.

વસ્તુતઃ તો આ સાધનાનું ફળ નથી. સાધનાનું ફળ તે છે કપાલનું
મહત્ત્વ અતર અને જાણની એકતા, જીવનની પવિત્રતા સાથા અર્થનું
આ જ સાધનાનાં ખર્ચા ફળ છે સાધના રૂપી રક્ષણી આ વાત જાણી છે
ત્યારે મને મારા પાવન ગુરુજેર શી કિંચિત્સાધન સાની વાદ જાણે છે.
સાધનાનાં ફળ તો તેમની પાસે દેખાતાં હતાં. શુ એમની સરળતા હતી,
અને શુ એમની સમતા હતી. એ મારા સમગ્રગુરુદેવે પોતાની નિર્ભયતા
હી છતાંપણ જાણુ નથી. એકને કંઈ કહેવું અને બીજાને કંઈ એ જાણ
અને કંઈની વૃત્તિ એમને સ્પર્શી પણ શકી નહોતી. પ્રપન્ન શુ છે એ તેમણે
જાણુ સુધાં નહોતું કે જાણુ છુ ત્યાં સુધી એમણે પોતાના સમગ્ર
જીવનમાં એક કાર્ડ પણ લખાવ્યું નથી. અતર અને જાણની જાણી એકતા
બીજો દેખણે શીધવા છતાં પણ કવચિત જ નેત્ર મળશે.

કપાલની મહત્ત્વ સરળતા અને અતર-જાણની એકતા જ્યાં સુધી
જાણુમાં જાણતી નથી ત્યાં સુધી સાધનાના જાણુમાં રક્ષ પર ફળ જાણનાં
નથી. પછી કહેને મેઘાં વચ્ચો પહેમાં ન હોય કે જાણુ કિંચિત્સાધના કહી મે કરી
ન હોય. હાં તો કે મુનિના કંઈની વાત કરી શકો દત્ત. મુનિ પોતાના
જાણનાં અર્થમાં રિચર રહે મહાવતોની એણે જે પ્રવિણ લીધી છે એને
દલતાપૂર્વક નજાવે. એક બીજી વાત પણ જાણી કહી દેવા છિંછુ છુ મુનિને
કંઈ ઉતર અને મૂળ ગુણને કારણે જ સુરક્ષિત રહે છે ઉતર ગુણ પણ
મૂળ ગુણને પોષક છે અને જ્યારે ત્યાં ચરમમાં જાય છે ત્યારે મૂળને પણ
જાણનાં પહેલો છે અને તમે નહોં છો કે નાની એવી જાણી પણ વિચળ
કામ વચને જાણનાં કે છે મારે સુધી ઉતર ગુણ પ્રત્યે પણ સાવધ રહેવું
નોઈએ અને ને દલતાપૂર્વક ઉતર ગુણને જાણુપણે નિમજની ન છો તો
સરળતાપૂર્વક પોતાની દુગ્ધજાણે સ્વીકાર કરી શકો. એની આ દુગ્ધજાણ
શમાને પાવ જાણી શકે છ પરતુ મૂળમાંની જાણ તો કહી શક્ય કંઈ છો
નહિ. મહાવતના જાણની ઉપેક્ષા કરવી નોઈએ નહિ. આ જાણનાં ઉપેક્ષ

અને ખોટો બચાવ સાધકના આત્માને અને સધને વિકૃત બનાવે છે આંતર-શુદ્ધિના માર્ગમાં શિષ્યમોહ અથવા સપ્રદાયમોહને કદી પણ બાધક બનવા દેવા જોઈએ નહિ

અકલ્પનો પરિત્યાગ કરી કલ્પમાં સ્થિત રહેવાની વાત ચાલી રહી છે. મુનિના કલ્પ સબધે તો હું થોડુંક કહી ગયો છું. મુનિના કલ્પને તમે પણ સારી રીતે જાણો છો મુનિને શું કલ્પે છે અને શું નહિ એનું તમને સારું જ્ઞાન છે એક નાનું બાળક પણ જાણે છે કે સાધ્વીજી તેમને સ્પર્શી શકતાં નથી એટલે જ્યારે પણ કોઈ સાધ્વીજી ધરમાં પ્રવેશ કરે છે અને તે દરવાજે જોભો હશે તો તે ત્યાંથી દૂર ચાલ્યો જાય છે એવી જ વાત છોકરીની છે. એ જ્યારે મુનિને જોશે કે તે પણ દૂર જઈ જશે તમારા છોકરા-છોકરીઓને પણ મુનિના આચારનું પરિજ્ઞાન છે પરંતુ તમને તમારા આચારની જાણકારી છે કે નહિ ? શ્રાવક શું કલ્પે છે અને શું નહિ ? તમે કહેશો, અમે તો ગૃહસ્થ છીએ અને ગૃહસ્થ સ્વતંત્ર હોય છે ચાહે તે કરી શકે છે પણ એમ માનવું તે ભૂલ છે શ્રાવક માટે પણ તેનો આચાર છે, તેને માટે પણ તેની મર્યાદા છે ગૃહસ્થ થવાનો એ અર્થ નથી કે તે ચાહે તે કરી શકે શ્રાવકનો કલ્પ છે કે તે નિર્ઝન્યોના પ્રવચનો પ્રત્યે આસ્થાવાન અને શ્રમણ નિર્ઝન્ય કે મુનિઓને જુએ કે એના હૃદયમાં પ્રેમસ્રોત વહી જાડે. ખીજી બાજુ તે મહારાજનો પરિત્યાગ કરે, એની આજીવિકા અલ્પારભથી ઉત્પન્ન થાય છે. પોતાની અલ્પ એવી જિંદગી સારું મહારાજ કરવો તે શ્રાવકને કલ્પે નહિ ખીજી બાજુ શ્રાવકે દુર્વ્યસનોના પરિત્યાગી બનવું જોઈએ. આજે તો જે વ્યસનોમાં ગળા સુધી ડૂબેલા છે, રાત્રે બાર વાગે પણ જોને ખીડી અને સિગારેટ જોઈએ છે, તેવો માણસ પણ પોતે આનંદજી, કામદેવજી, સમો શ્રાવક હોવાનો દાવો કરતો હોય છે

શ્રાવક અલ્પારભથી જીવવાની કળા શીખે એ એનું કલ્પ છે તમે શ્રાવક છો તમે ધણુ ખરું જાણ્યું છે શીખ્યા છો, શાસ્ત્ર જાણ્યા છો, થોડકા બધ વિષયો શીખ્યા છો ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ગણિત શીખ્યા વ્યાકરણ અને કાવ્યશાસ્ત્ર પણ શીખ્યા હવે એક ચીજ ખીજી જાણી લો, શીખી લો, તે કોઈ લાભપહોળું શાસ્ત્ર નથી કારણ હું જાણું છું કે લાખો શાસ્ત્રો શીખવા માટે તમારી પાસે અવકાશ નથી એક નાનકડો શબ્દ છે બહુ મોટો નહિ, ફક્ત એક જ અક્ષરનો તે છે 'ના' તમે 'ના' કહેતા શીખી જાઓ

જેણે આ નાનકડું સૂત્ર શીખી લીધું છે, એણે જીવનની ધણી મોટી

સમસ્ત ઉપર વિજય મેળવી લીધા છે વ્યવહારમાં પણ એમ જ કહેવાય છે કે ના પાડી દેવી તે સારુ છે પહેલેથી ના પાડી દેવી એ સારી સિવાય કે પહેલાં હા પાડવી અને પછી ના પાડવી એક વિચાર કે તો અહીં સુધી કશું છે કે અગ્રેષ્ઠ સીમવા કરતાં તમે ના કહેતાં સીમી શો એક માણસ કોર્ટમાં જાય છે જજ એને પૂછે છે તે આ અપરાધ કયો છે ? જો તે હા કહે છે તો જજ એને સજા આપે છે પણ જો તે ઈન્કાર કરે તો જજ સજા ઈઈ કહતો નથી કાઈ તમને કહે કે ચોખ્ખામાં તમારા નામે હજાર રૂપિયા લખી લઈ અને તમે હા પાડી દેશો તો તમારે હજાર રૂપિયા ભરવા પડશે અને ના પાડી દેશો તો એ મુશ્કેલીમાંથી જીતરી જશો ને ! આ તો હું તમારા કામની વાત કરી રહ્યો છું અને હું મનુષ્ય છું કે જાની વાત તમારે ગમે નહીં, જાણી કીતરી જાય છે (સલામાં ખળભળાટ)

પરંતુ બીજો મત જ્યાં જ્યાં કામમાં ન લેવાય, સુલ માર્યોમાં ના નાજનું કામ કરી જાય છે મારે ત્યાં તે મલક નથી, પરંતુ જનુન અને પાપમાં કામોમાં ના નો મત આવસ્ય લખ્યો જ નોંધાવે આવે સ્વ પૂરપ મારે ના કહી દેવો નોંધાવે, આ એક ના તમને સેંકડો મુશ્કેલીમાંથી બચાવી મેશે, કોઈએ જો મજરાની સલાહ લેવા મારે ના કહી દીધી હોત તો એનો મત વિચારમાં કામ મારે રહી જત નવારે રાવજીના મનમાં સતી-સાધવી સીતાને પચવટીમાંથી ઉપાડી લાવવાને પાપકર્મો વિચાર આવ્યો અને તે જ કહે એણે એ મારે જો ના કહી દીધી હોત તો એને કહેતો પણ ન થાત, આજે હજારો વર્ષો વીતી જવા છતાં પણ એનો એ અપરાધ ધિવાઈ રહ્યો નથી અને જે સમયે રાવણે પોતાના પાપમાં સ્કાન્ધ જનના મારે મારીને મોક્ષાનો ત્યારે લેણે તે જ સમયે રાવણને જો દુહતાપૂર્વક એક જ સખ ના કહી દીધો હોત તો એનો ઉત્તરજન મત પણ દુનિયામાં કલમ મારે રહી જત.

આ વાર્તા તો તમે અનેક વાર સાંભળી ચૂક્યા હશે. ભારતમાં નમેશ, રાવજીની આ વાર્તા ઠાણ જાણે રીતે સંભવિત નથી, એના પ્રત્યે પણ અને તિરસ્કારનું વાતાવરણ એટલા મારે જુલુ મનુષ્ય કે એણે ના નો મત, અપરો નહોતો.

નાની મત તો જાણે હતો સતી સીતાએ રાવણ દ્વારા હજારો પ્રયોગો અને વિપત્તિઓની વીજળીઓ વરસી છતાં એ ના ના મત પર આજ રહી. નાની મત જાણે હતો સતી રા નમતીએ, રાજમતીનું અપ્રતિમ

સૌંદર્ય જોઈને ગિરનારની ગુફામાં ધ્યાનસ્થ બેઠેલો યોગી રથનેમિ સાધના પથેથી ચલિત થયો અને તે સતી રાજમતીની પાસે જઈ બોલ્યો ‘હે રાજમતી, સાધનાના કાકરિયા પથ પર ચાલવા માટે તમારા કામળ કદમે નથી મારી વાત માનો અને ભોગોની દુનિયામાં થોડાંક દિવસો વિતાવો. પછી આપણે પાછા ત્યાગપથ પર ચાલી નીકળશું’ સતી સાધ્વીએ દૃઢ સ્વરમાં એક જ શબ્દ કહી દીધો “નહી” તે સાધ્વી પથબ્રષ્ટ થયેલા સાધકને ફિટકારતા કહે છે

વિરત્યુ તે, ડજસો કામી, જોતં જીવિયું કારણા

વન્ત ઇચ્છસિ આવેઝ સેયં તે મરણં ભવે ॥

હે સાધક, તને ધિક્કાર છે, આ વિપલયાં વિષયો માટે તું તારા ઉજ્જવળ યશને માટીના મૂલે વેચી રહ્યો છે એકી-કાઢેલી વસ્તુ માટે ફરી હાથ પસારતા તને શરમ નથી આવતી? એથી સારું તો એ છે કે તું મૃત્યુને જ ભેટી લે

નારીનો આ ફિટકાર લપસી પડેલા સાધકને પુનઃ સાચે રસ્તે લઈ આવ્યો. સૂતેલુ વીરત્વ જગી જાળ્યું નારીને નાગણ બનાવનારાઓ આ જવલત દષ્ટાતથી કંઈક શીખશે શું આ સાંભળ્યા પછી પણ તમે નારીને નરકની ખાણ માનશો?

હા, તો આ “ના” એ બે સાધકોને સાધના-પથ પર પુનઃ સ્થિર કર્યાં નહીં તો તેમને લપસી પડવામાં વાર જ ક્યા હતી?

કેટલાક લોકો કહે છે કે ચંદ્રબિંદુયુક્ત ‘હા’ શબ્દ ધણો જ રમણીય છે તમારો સામે કોઈ ગ્રાહક આવીને બેસો રહે છે તમે પૂછો છો કે શું માલ ખરીદવો છે? રોકડા પૈસા લાવ્યા છે’ને? ત્યારે એના જવાબમાં બ્યારે એના મોઝેથી ‘હા’ શબ્દ નીકળે છે ત્યારે તમને કેટલો આનંદ થાય છે! એક હજારનો માલ ખરીદવો છે અને તે પણ રોકડા નાણાં દઈને, ત્યારે તમારા આનંદમાં કોઈ ખામી રહે ખરી? “હા” શબ્દ તમને મીઠો તો લાગે છે, પણ ક્યારેક એ પણ મુશ્કેલીમાં મૂકી દે છે માની લો કે ધર્મસ્થાનકના લવન-નિર્માણના ખરડામાં એક માણસે દસ હજાર આપવાની “હા” ભણી દીધી અને એના ભરોસે કામ પણ શરૂ થઈ ગયું, પણ બ્યારે તમે એની પાસે રૂપિયા લેવા ગયા ત્યારે એણે ઈન્કાર કરી દીધો આવે વખતે મુશીબત બેઠી થઈ કે નહિ? તમે કહેશો કે તેણે પહેલેથી જ “ના” કહી દીધી હોત તો સારું થાત

તમારે મોટેથી જો પહેલેથી જ “ના નીકળી જશે તો તમે એને સરળતાપૂર્વક ઢા”માં બદલાવી શકો છો. પરંતુ હા કહ્યા બાદ ના કહેશો તો દુઃખનાવટ વધી જશે. એક બાઈ તમારી પાસે કાઈ લેવા આવે અને તમારી તેને તે દેવાની ઈચ્છા ન હોય તો તમારે એ માટે તરત જ ઈન્કાર કરી દેવો જોઈએ જોથી તે પોતા માટે બીજી બ્યવસ્થા કરી લે. પરંતુ પહેલાં તમે ખોટી ઢા” પાડી એ વખતે તે રાજી પસુ થઈ જશે પણ જ્યારે પ્રસ્થાન આવે તમે ના પાડી દો તો તે તમારો સંતુ મન્ય વ્યવર રહેશે અથવા ? હા કહ્યા પછી ના કહેવામાં હજાર બદલાનાં શોધવાં પડશે. ઉપરાંત જ્ઞાપોર અને કપડીની ઉપાધિ પુરસ્કારમાં મળે તે જુદી જ કરવામાં તમે અસમર્થ છો તે માટે તમે ના જ પાડી દો તમે કાઈ કિંમતી વસ્તુ અચીવા માગો છો પણ પૈસા નથી તો પહેલેથી ના પાડી દો કાંઈ નિમત્રણ ઉપર તમે જો સમક્ષર પહેંચી શકો તેમ ન હો તો એને રજૂ રૂપે ના જ લખી દો આ નાનકડો એવો સબ્બ ના તમને અનેક ઉપાધિઓથી ઉચારી લેશે.

હું પણ તમને એ જ કહી રહ્યા છું કે તમે પાપ માટે ના કહેવાઈ શોધી શો. કારણ પાપનો પ્રારબ્ધ યાન-કાળની જેમ અમકદાર હોય છે પરંતુ એના અત રાખીની જેમ અપકારપૂર્ણ હોય છે. લીમગાનાં દૂધમાં મીઠી હારમ આવે છે પણ એને આખશો તો તે કળાં લાગશે. જસ એવું જ પાપ પણ છે એના દૂધમાં સોરભ છે પરંતુ જ્યારે એવું આસ્વાદન લેવામાં આવે છે ત્યારે મોં કચ્ચુ થવા વિના રહેતું નથી.

કુબાર લાકડી વડે આકને ફરવે છે અને પછી પેલી લાકડીને જુદી કાડી લે છે પરંતુ પેશું ચક તો વેચને લઈને ફરતું જ રહે છે. તેવી જ રીતે આત્મા પાપમાં ફરે છે અને એના વેચને લઈને સ્તુતિ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો રહે છે. પાપની પરિણતિ આત્માના સ્વભાવને વિશ્લેષણ કરી નય છે આત્માનો સ્વભાવ ઉર્જાવિતિ કરવાનો છે આમમ કહે છે.

સર્વે વલિ ધર્માણો જીવા ॥

ત્યારે પ્રમ એ માન છે કે આત્માનો સ્વભાવવિતિ કરવાનો છે તે નરક તો અપોધામાં છે ત્યારે પેશો ઉર્જાવિતિ કન્યાર આત્મા અધોવિતિ કેવી રીતે ફરે છે એના જગ્યામાં વીનરા જેવ કાચવાન મદ્યવીર યાવ પામકાચ મુખમાં એક મુંઝ રૂપક દેતાં ફરવાવે છે.

નહ મિડલેવા લિતં ગરુયં તુમ્હં અહો વયદ્ પવં ।

આસવ કાયં કમ્મ ગુહ જીવા વન્વન્તિ અહરગદ્ ॥

—જ્ઞાતા ધર્મકથા અ. ૬

અર્થાત્ જેમ તૂળગને ચલવ પાણીમા તરવાનો છે પરંતુ એ તૂળગને જે માટીનો લેપ લગાવી દેવામા આવે તો આ ડૂબી જશે તેવી જ રીતે આત્માનો સ્વભાવ ઉર્ધ્વગતિ કરવાનો છે, પરંતુ પાપ પરિણતિ વડે આત્માને અધોગતિ કરવી પડે છે.

પાપ કર્મ દ્વારા આત્મા ભારી બને છે શ્રીમદ્ ભગવત્ સૂત્રમા આત્માના ભારે થવા અગે એક ગેયક પ્રશ્નોત્તરી આવે છે

પ્રશ્ન—સમણ ભગવં મહાવીર વન્દિત્તા નમંસિત્તા પવં વયાલી

કહ્વણ્ણ મન્તે ! જીવા ગરુયન્તે હવ્વ માગચ્છન્તિ ?

ઉત્તર—જયન્તિ ! પાણાદ્વાદ્ વાપણં જાવ મિચ્છા દસજ સલ્લેણં
પવં ચ્છલુ જીવા ગુરુયન્તે હવ્વ માગચ્છન્તિ ।—

જ્યતી શ્રમણોપાસિકા ભગવાન મહાવીર પ્રભુ પાસે પ્રશ્ન કરી રહી છે. નારી જાતિ માટે આ ગૌરવ લેવા જેવી વાત છે કે એક નારી આવા મહાપુરુષ જેમની સામે સ્વર્ગનો ઇન્દ્ર પણ એક સસલાની જેમ નમ્ર બની એસે છે, અને જેમના તેજ સામે ઇન્દ્રો અને ચક્રવર્તીઓનું તેજ પણ ફીકકું બની જાય છે, એવા તારક ભગવાન મહાવીર સ્વામીને પ્રશ્ન કરી શકે છે. આ વીર નારી સુશ્રાવિકા જ્યતીએ જે પ્રશ્નો પૂછ્યા છે તે જ બતાવી આપે છે કે એ યુગની નારી પણ કેવી લણેલી-ગણેલી હતી. આજની આપણી આતાઓ પણ જ્ઞાનના ક્ષેત્રે આગળ વધશે ખરી ?

હા, તો જ્યતી શ્રાવિકા પ્રભુને વદના કરી પૂછી રહી છે “પ્રભો, આ આત્મા ભારે કઈ રીતે બને છે ?” આ કેટલો માર્મિક પ્રશ્ન છે ! પ્રશ્નનો જવાબ આપતા વીતરાગદેવ કહે છે ‘હે જ્યતી, પ્રાણાતિપાત અને મિથ્યાદર્શનના શત્યરૂપ અઢાર પાપો દ્વારા આત્મા ભારે થાય છે”

પાપની પરિણતિ આત્માને ભારે કરે છે અશુભ પરિણતિ વડે એના ઉપર અનંત-અનંત કર્મના પરમાણુ આવીને ચોટી જાય છે અને તમે જાણો છો કે ભારે વસ્તુ હમેશા નીચે જ જાય છે કર્મના ભારથી આત્મા પણ અધોગતિ કરે છે જેમ માત્ર એક સાપના ડસવાથી માણસ મૃત્યુ પામે છે; મારવા માટે એકથી વધુ સર્પોની જરૂર રહેતી નથી તેવી રીતે મનુષ્યને

નરકમાં પહોંચ્યાગયા માટે ક્યારેક ક્યારેક તો એક પાપ જ પૂર્ણ પાત્ર બને છે. જે પાપની પરિણતિમાં તીવ્ર રસ આવે છે તે વધુ પ્રમાણ બંધન કરે છે. 'નામથીએ તો એક જ પાપ હતું' હતું એણે એક સતને કહ્યા વનમ્મુ 'સાક વહેરાવ્યું હતું એ પાપે એને ઠેઠી વાર નરકના અગ્નિમાં સમાવે પડ્યું હતું

દુનિયામાં પેદા થતાં તેમાંમ ક્યાં જ્યારે ક્યાં હોય છે ત્યારે ખોટું હોય છે પણ જ્યારે એ પાકે ત્યારે તેમાં મીઠાસ આવે છે પરંતુ પાપુ આ એક એવું કળ છે કે જ્યાં સુધી એ કાત્યુ રહે છે ત્યાં સુધી એમાં મીઠાસ રહે છે પરંતુ પાકતાં એમાં કડવાસ આવે છે એની કડવાસ કેવી છે? તમે જાણો છો? ખાવા મળતુ નથી અને મળે છે તો પચતુ નથી. થોડું ખાશો તોય ઝડપ દાંથી મળે છે અને જૂંપ્યા રહી ચકાતું નથી જીવનની જા તો કેવી વિડબલ છે? પણ તમેજ અને જતાવો કે આ વિડબલ એણે પેદા કરી છે? જ્યાં એ જ હશે કે આ વિડબલ તો પાપની પરિણતિને કારણે જ

એજા માટે કુ કુ કુ કે તમારી પરિણતિ માટે તમે ઈ કાર કરી છે. એક વિચારો કહ્યું છે કે જીવનનિર્મોલનના ચાર માર્ગ છે પહેલો છે કમેસ થાય તેવું બોલવું નહીં એક કંઈકે સો બંધને દોડી રાકે છે તેમ એક અકિતના રાજાથી સમાજની સેકેડે અકિતઓની સાંતિને ભગ્ન થઈ જાય છે. સમામાં સેકેડે માણસો દાનર છે એક વક્ત્ર બોલવા કોમો થાય છે સારીય સમા દસી-દસીને મોથ-પોથ થઈ જાય છે બીજો માણસ કોમો થાય છે શાપલુની સરખાતમાં જ એ એક એવો રાજા હોયારે છે કે સમામાં અસાંતિ જન્મ થઈ જાય છે આરેય માણુ તોફાન રાજ થાય છે બધાંય અસાંત બની જાય છે આ શું થયું? સાંતિની સહેરમાં આ અસાંતિ ક્યાંથી આવી ગઈ? એવું કાગળ એ જ કે બોધતાં જાવડ્યુ નહીં જપુ શીખ્યા પણ બોધતાં શીખ્યા નહીં

હાં તો પડેપુ સૂચ છે કમેસ થાય તેવું બોલો નહીં બીજુ છે: રોય થાય તેવું ખાઓ નહીં " બોજલ સ્વાસ્થ્ય માટે છે પરંતુ બોજલ એવું કેવું છે કે જ્યાં પાની તરત જ પથારીમાં પડ્યું પડે. ચટોદાર પદ્ધતિ તેનાં મન દાવમાં ગેર ચકાતુ ના. પેન્ની સીમાનું અનિકમળ ક્યું અને તર હરના વખરે ખાતુ તો સમજી એવું કે આપણે બોલ જાણ નથી પરંતુ બોલ જાણને આઈ ગયું છે મર્યા-મસ જાના તમનમદમરી

મોહમાં આપણે તણાવુ ન જોઈએ સ્વાદના પ્રવાહમાં સ્વાસ્થ્ય ખગડે નહીં, એ માટે સાવધાન રહેવું જોઈએ

જીવનનિર્માણનું ત્રીજું સૂત્ર છે “કરજ થાય તેટલું ખર્ચ કરો નહીં.” “ઋણં કૃત્વા ધૃતં પિબેત્” વાળી કહેવત આપણે ચરિતાર્થ કરવી નથી. તમારા દૈનિક અનાવશ્યક ખર્ચાં તમારે ઝોછા કરવા જોઈએ સિનેમા, ચહા, અને ખીડી-સિગારેટનો શોખ તમારા માથે કરજનો ભાર વધારે છે

ગરીબાઈમાં વ્યસન તે કોઢમાં દરાજ સમાન છે સગપણ લગ્નના ઉમંગે જરૂર કરતા વધુ ખર્ચ કરવો એ ઠીક નથી લગ્નનો ઉમંગ એ એક પ્રકારનો નશો છે. તે વખતે ખબર પડતી નથી એ સમયે કોઈ જો કહે કે, વધુ ખર્ચ કરશો નહીં. ત્યારે ઉમંગધેડો મનુષ્ય બોલી ઊઠશે ‘અરે સાહેબ, પૈસો તો હાથનો મેલ છે’ પણ તો પછી જ્યારે કોઈ અવધર્મને કંઈક આપવાની વાત આવે છે ત્યારે એ જોશ શા માટે ઠડો પડી જાય છે? એનો અર્થ એ થયો કે મનુષ્યને રાગમાં એટલો રસ આવી ગયો છે કે ત્યાગની વાત એને રુચતી નથી હા, તો મતલબ એ છે કે વ્યવહારમાં માણસ એટલો અનુરક્ત બની જાય છે કે બધું જ ભૂલી જાય છે, પરંતુ માનવીએ દરેક સમયે વિવેક રાખવો જોઈએ, કારણ કે અતિ ખર્ચ કરી કરજનો ભાર વધારવો અનુચિત છે.

જીવનનિર્માણનું ચોથું સૂત્ર છે “પાપ થાય તેવું કાર્ય કરવું નહીં” કરુણાશીલ મહાત્મા બુદ્ધે પોતાના પ્રવચનમાં કહ્યું હતું

वणिजो ममयं मग्ग अप्पत्तथो हिद्धनो ।

विस जीवितु कामो पापानि परिवज्जप ॥

—ધમ્મપદ

બહુ ધન ધરાવતો ધનિક જ્યારે ધન કમાઈને સ્વદેશ તરફ પાછો ફરે છે ત્યારે તે ભયભયાં માર્ગને છોડી દે છે કારણ કે, ત્યાં એને લૂટાઈ જવાનો ભય છે અને જીવવાની ઈચ્છા રાખનાર જેમ વિપને તણ દે છે તેવી જ રીતે વિચારશીલ પુરુષ પાપને છોડી દે છે

પરંતુ આજનો માણસ તો પાપને છોડવાનો નહીં ઊલટું એને છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરતો ફરે છે એક ચોર ચોરી કરતા જ્યારે પકડાઈ જાય છે ત્યારે એ વિચારતો નથી કે તેણે ચોરી કરી છે એટલે પકડાયો છે, પરંતુ એમ વિચારતો હોય છે કે તેણે ચોરી કરતા સાવધાની રાખી નહીં ગફલતના લીધે જ હું પકડાઈ ગયો છું ”

નરકમાં પેદાશ્યાન્ય માટે ક્યારેક ક્યારેક તો એક પાપ જ પામી જતો છે. જે પાપની પરિણતિમાં તીવ્ર રસ આવે છે તે વધુ પ્રગટ બધન કરે છે. નાનકડીએ તે એક જ પાપ ક્યું હતું એણે એક સતને કમ્યા વખતે 'સાક વહેવાર' હતું એ પાપે એને દેવથી વાર નરકના અગ્નિમાં સમાવે પાડ્યું હતું.

દુનિયામાં પેદા થતાં તમામ હોય જ્યારે 'કામાં હોય છે ત્યારે ખોટું હોય છે પણ જ્યારે એ પાકે ત્યારે તેમાં મીઠાસ આવે છે 'પરંતુ પાપુ' આ એક એવું જ છે કે ત્યાં સુધી એ કમ્યુ રહે છે ત્યાં સુધી એમાં મીઠાસ રહે છે પરંતુ પાકતાં એમાં કડવાસ આવે છે એની કડવાસ જેવી છે તમે જાણો છો ! ખાવા મળતું નથી અને મળે છે તો ખમતું નથી. થોડું ખાશો તોય ક્રમ દાસી મળે છે અને જીવ્યાં રહી શકતું નથી જીવનની જાતે જેવી વિગળવા છે ! ખમતું તમે જ મને જતાવો કે આ વિગળવા છે પેદા કરી છે ! જ્યાં એ જ દસી કે આ વિગળવા તે પાપની પરિણતિને કારણે જ.

એટલા માટે હું કહું છું કે તમારી પરિણતિ માટે તમે ઈન્કાર કરી દો. એક વિચારે કહ્યું છે કે જીવનનિર્માણના ચાર માત્ર છે પહેલો છે-કમેસ થાય તેવું બોધવું નહીં એક કલ્પે સો પ્રયત્ને ફાડી શકે છે તેમ એક અગ્નિના શબ્દથી સમાપ્તી સેકેડે અગ્નિઓની સાવિત્રે બન થઈ ત્યારે સમાપ્તમાં સેકેડે માણસો હાજર છે એક વક્ત્ર બોધવા કોનો થાય છે સારી સમાપ્તી-દસીને લોભ-પેશ થઈ જાય છે બીજો માણસ કોનો થાય છે ભાવણની સ્વચ્છતામાં જ એ એક એવો શબ્દ ઉચ્ચારે છે કે સમાપ્તી અર્થે જીવ થઈ જાય છે ચારેય જાણુ તેજાન તર થાય છે બધાં જ અર્થે જ નથી જાય છે આ શું થયું ! સાંતિની લહેરમાં આ અગ્નિ ક્યાંથી આવી ગઈ ? એવું કારણ એ જ કે બોધતાં આવડતું નહીં જાય શીખ્યા પણ બોધતાં શીખ્યા નહીં.

હાં તો પહેલું ક્ષત્ર છે કમેસ થાય તેવું બોધો નહીં " નીચું છે-શેષ થાય તેવું આગો નહીં બોળા સ્વસ્થ માટે છે પરંતુ બોળા એવું કેવું છે કે જ્યાં પછી તમને જ પથારીમાં પડતું પડે. ચરદિયર પડ્યોને તેનાં મન દાશમાં ગદી શકતું નથી પેટની સીમાનું અનિકમન ક્યું અને તર કરતા વધારે ખાધું તો સમજા મેવું કે આપણે બોળા ખાધું નથી પરંતુ બોળા આપણને આઈ ગયું છે મર્યા-મસાલાના તમનામર્યાનો

એવને જાણે એવું ન બને કે ઉપાદેયને તજી દે અને હેયને ગ્રહણ કરી લે. નહીં તર મોટી વિટબણા ખેદ થઈ જશે

હા, તો એણે તરબૂચમા સોનું છૂપાવી દીધું અને પોતાની કુશળતા ઉપર મનમા ને મનમા મલકાવા લાગ્યો પોતાના આઠ વરસના બાળકને લઈને તે રોશને બપોરનો નાંદેદારે એને રોક્યો સામાન બતાવવા માટે કહ્યું, તો એણે ખૂબ ઉદ્વેગની સાથે આખો ટ્રન્ક બતાવી દીધો. કપડા સિવાય બીજું કશું ય મળ્યું નહીં હાથમા તરબૂચ હતું એટલે તેને નાંદેદારે આગળ વધવા ઇસારો કર્યો સકેત મળતા જ એ તો ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો રોશને પહોંચ્યો ત્યારે ગાડી આવી ગઈ હતી. ડ્રાઈવરે એસવાની તે તૈયારી કરી રહ્યો હતો ત્યાં બાળકે હાથ લીધી તરબૂચ મારા હાથમા આપો તો જ હું ડ્રાઈવરમા ચઢીશ. પિતાએ ધણુ ધણુ સમજાવ્યું કે, તુ પહેલાં ડ્રાઈવરમા ચઢી જ પછી તરબૂચ તને આપીશ પણ તેણે એ કંઈ સાંભળ્યું નહીં આ રકઝકમા એણે સીટી મારી આખરે વિવશતાપૂર્વક તેણે બાળકને હાથમા પેલું તરબૂચ મૂક્યું

તરબૂચ લઈને જેવો એ બાળક ડ્રાઈવરમા પેસવા જાય છે કે, એના નાના હાથ તરબૂચના ભારને ખમી શક્યા નહીં અને તરબૂચ છૂટી પ્લેટ ફોર્મ ઉપર પડી ગયું અને પડતાની સાથે જ એના ટુકડા થઈ ગયા પેલી સોનું ભરેલી ડ્રાઈવર એક બાજુ જઈ પડી આ બાજુ પોલીસના માણસો પણ ત્યાં જ ઊભા ઊભા જોઈ રહ્યા હતા સોનાની ડ્રાઈવર જોતા જ તેમણે એને પકડી લીધો હિંદુસ્તાન આવવાને બદલે એ જેલની કાટડીમા પહોંચી ગયો. પાપને છૂપાવવા માટે એણે કાંઈ ઊણપ રાખી નહોતી પરંતુ હું કહું છું કે, પાપને છૂપાવી શકાતું જ નથી વિશ્વમા હજારો વણકરોએ કપડા વણ્યા છે, જેનાથી શરીર ઢાંકી શકાય છે પરંતુ આજ સુધી એવો એક પણ વણકર પ્રાકૃત્યો નથી કે જેણે એવો કાંઈ પડદો વણી આપ્યો હોય કે જેના વડે પાપને ઢાંકી શકાય

મનુષ્ય પાપના પ્રતિક્ષણથી અને એ વડે થનાર બદનામીથી જેટલો બચવા માગે છે તેટલો જો તે પાપથી બચવાનો પ્રયત્ન કરે તો આ દુનિયા સ્વર્ગ સમી બની જાય એક વિચારકે કહ્યું છે કે, એક સાઠની આગળ તમે ચાલતા હો ત્યારે તમારે સચિત રહેવાનું છે, અને એક ગધેડાની પાછળ ચાલી રહ્યા હો ત્યારે પણ સચિત રહેવાનું છે તેમ પાપમા જો આગળ વધી રહ્યા હો તો પણ ચિંતા કરવાની છે અને જો ધર્મ અને સવરના ક્ષેત્રે પાછળ રહ્યા હો તો પણ તે ચિંતાનો જ વિષય છે તમે ક્યારેય વિચાર્યું છે કે, હું

મનુષ્ય પાપને છુદાવવાનો જોટો પ્રયત્ન કરે છે તેટલો જો તેનાથી છુદાવવાનો પ્રયત્ન કરે તો તેનું જીવન સ્વર્ગીય બની શકે છે. પરંતુ પાપ તે છુદાવવા માટે છે અને આ કામમાં એની છુદિ પણ તીવ્ર બની જાય છે.

ભારતનો એક માણસ પોંડિચેરી ગયો. આ તે સમયની વાત છે કે જ્યારે પોંડિચેરી ફ્રાંસના તાબામાં હતું તે સમયે ત્યાં સેનું પણ સરકાર મળતું હતું જે સેનું ભારતમાં સો રૂપિયે તોળો મળતું હતું તે પોંડિચેરીમાં ૩૫ થી ૪ રૂપિયે તોળો હતું ત્યાંની સરકાર ત્યાંથી સેનું બહાર લઈ જવા દેતી નહોતી. ફિટ સેનું એક એવી ચીજ છે કે, જોને કારણે માનવીએ હજારો પાપ કર્યા છે. સેનું માનવી સાથે પ્રેમ કરતું નથી પરંતુ મનુષ્ય સેનું પ્રેમ કરે છે અને એથી ય જ્યારેનું કુ તો કહીશ કે મનુષ્ય મનુષ્યને જોટો પ્રેમ કરતો નથી તેટલો સેનું પ્રેમ કરે છે.

સેનું સસ્તો ભાવ જોઈ એનું મન પીગળી ગયું. એણે વિચાર્યું કે સમતા જીવનું સેનું લઈ જઈ ભારતમાં વેચી નાખીશ તો કેટલી કમાણી થશે? એણે હસેકે તોળા સેનું ખરીદી લીધું પણ કેવે સમસ્યા એ જાણી લઈ કે નાકેદાની આંખોથી જાણી અને ભારતમાં કઈ રીતે લઈ જવું? મનુષ્યની પાસે છુદિ એક એવી ચીજ છે જોનાથી તે સર્વ સમસ્યાઓ ઉપર વિજય મેળવી શકે છે કુ કહીશ કે જાપાનમાં જોમ ધૂવળી આંખો સતેજ બની જાય છે અને એની નેચની શક્તિ સો ગણી વધી જાય છે તેમ પાપથીય મનુષ્યની છુદિ પણ પાપમાં તીવ્ર બની જાય છે પરંતુ આ છુદિનો દુરુપયોગ છે તમે સદ્યુષ્ક વેચી સેનું ખરીદવા ચાહે છે?

સદ્યુષ્ક વેચી સેનું ખરીદવાનો સોદો મેળિા પડ્યો. પરંતુ પેસે જોટો ભારતીય આ મેળિા સોદો ૮ પસદ કરી રહ્યો હતો. એની છુદિએ એક ઉજવ ખાળી કાઢ્યો. પણ તે ઉજવ તમે ચીખી લેતાં નહો (સમજાઈ દસદસ)

તે જાનરમાં ગયો એક મોટું તરબૂસ લઈ આવ્યો. એની ડમરી પછી ચીયુ નાનાની ડમરી એમા મુઝી દીપી અને ખડી એની ઉપર પેટી કાપેલી જાણી મૂલી દીપી. ખરે ૮ માનવીની છુદિ કમાણ કરે છે પરંતુ કુ ફરી કદા નહિ પુ કે તમ આ તરબૂસ સીખી લેશો નહો એક વજન આ પ્રયત્ન આ ૮ જીવને તેમા તેમ આર્થિક હિતમાં લાવક અને એવ જીવોદ નજીક સાવક અને ઉપદેશ આંદરે પ્રદાન કરવા લાવક એ સારી ઉપદેશ કરે ૮ મનુ માન્ય જ બુ કરવા લાવક લીધ તે જ બુ કરે, તેને હોં અને

એવને બાણે એવુ ન બને કે ઉપાદેયને તબ્બ દો અને હેયને ગ્રહણ કરી લો. નહીંતર મોટી વિટળણા પેદા થઈ જશે

હા, તો એણે તરબૂચમા સોનુ છૂપાવી દીધુ અને પોતાની કુશળતા ઉપર મનમા ને મનમા મલકાવા લાગ્યો પોતાના આઠ વરસના બાળકને લઈને તે સ્ટેશને બિપડ્યો નાકેદારે એને રોક્યો સામાન બતાવવા માટે કહ્યું, તો એણે ખૂબ ઉદ્દાસની સાથે આખો ટ્રન્ક બતાવી દીધો કપડા સિવાય બીજુ કશુ ય મળ્યુ નહીં હાથમા તરબૂચ હતુ એટલે તેને નાકેદારે આગળ વધવા ઇસારો કર્યો સકેત મળતા જ એ તો ત્યાથી ચાલી નીકળ્યો સ્ટેશને પહોંચ્યો ત્યારે ગાડી આવી ગઈ હતી ડબ્બામા બેસવાની તે તૈયારી કરી રહ્યો હતો ત્યાં બાળકે હડ લીધી તરબૂચ મારા હાથમા આપો તો જ હું ડબ્બામા ચઢીશ. પિતાએ ધણુ ધણુ સમજાવ્યુ કે, તુ પહેલાં ડબ્બામા ચઢી જ પછી તરબૂચ તને આપીશ પણ તેણે એ કંઈ સાંભળ્યુ નહીં આ રક્તક્રમા એન્જને સીટી મારી આખરે વિવશતાપૂર્વક તેણે બાળકને હાથમા પેલુ તરબૂચ મૂક્યુ.

તરબૂચ લઈને જેવો એ બાળક ડબ્બામા પેસવા જાય છે કે, એના નાના હાથ તરબૂચના ભારને ખમી શક્યા નહીં અને તરબૂચ છૂટી પ્લેટ ફોર્મ ઉપર પડી ગયુ અને પડતાની સાથે જ એના ટુકડા થઈ ગયા પેલી સોનુ ભરેલી ડબ્બી એક બાજુ જઈ પડી આ બાજુ પોલીસના માણસો પણ ત્યાં જ ઊભા ઊભા જોઈ રહ્યા હતા સોનાની ડબ્બી જોતા જ તેમણે એને પકડી લીધો હિંદુસ્તાન આવવાને બદલે એ જેલની કોટડીમા પહોંચી ગયો. પાપને છૂપાવવા માટે એણે કોઈ બિચારા રાખી નહોતી પરંતુ હુ કહું છું કે, પાપને છૂપાવી શકાતુ જ નથી વિશ્વમા હજારો વણકરોએ કપડા વણ્યા છે, જેનાથી શરીર ઢાકી શકાય છે પરંતુ આજ સુધી એવો એકપણ વણકર પાક્યો નથી કે જેણે એવો કોઈ પડદો વણી આપ્યો હોય કે જેના વડે પાપને ઢાકી શકાય

મનુષ્ય પાપના પ્રતિક્ષણથી અને એ વડે થતાર બદનામીથી જેટલો બચવા માગે છે તેટલો જો તે પાપથી બચવાનો પ્રયત્ન કરે તો આ દુનિયા સ્વર્ગ સમી બની જાય એક વિચારકે કહ્યું છે કે, એક સાદની આગળ તમે ચાલતા હો ત્યારે તમારે સચિત રહેવાનુ છે, અને એક ગધેડાની પાછળ ચાલી રહ્યા હો ત્યારે પણ સચિત રહેવાનુ છે તેમ પાપમા જો આગળ વધી રહ્યા હો તો પણ ચિંતા કરવાની છે અને જો ધર્મ અને સવરના ક્ષેત્રે પાછળ રહ્યા હો તો પણ તે ચિંતાનો જ વિષય છે તમે ક્યારેય વિચાર્યુ છે કે, હું

પાપમાં આગળ વધી રહ્યો છું કે નિર્જનના દેવમાં ? માફ રાખો. નો ખપ્પર દેવે આગળ વધ્યા તો પાપ તમારા માર્ગમાં પથ્થર બની બેસી જાય. પાપી આસતા આગતા ઘણી જાય છે ત્યારે સમજવું કે માર્ગમાં મોટો પથ્થર આવી બેસો છે તેવી જ રીતે જીવનના સુખ અને શાંતિમાં વિધિ આવે છે અને જીવન-રમ્મ કમરમે છે તો સમજવું નોઈએ કે પાપને કાલ થયો છે.

હું કંઈની વાત કરી રહ્યો હતો. તમે આજપતે ઊંડી કંઈ તરફ જો-એમ તો આવજી કંઈ વિસ્તૃત છે એની પૂરી વ્યાખ્યા આપવા સારુ અમે સમય નથી પરંતુ દૂકમાં તમારો કંઈ જતાવું તો તે. એટલે જ કહે કે પાપ માટે તમારે ના પાડી દેવી જ્યાં પણ અને જ્યારે પણ પાપી પ્રવૃત્તિનો પ્રભુ આવે ત્યારે તમારે ઈન્કાર કરી દેવો. કારણ કે હાથમાં પાપ કરવું તે કામરતા છે તો ખુશી રીતે પાપ કરવું તે અમાનવતા છે. અશીશના જાગરાને એક ખુલ્લેથી થોડુંક લઈને ખાસી તો તે કરવું અને બીજો ખુલ્લેથી ખાસી તો તે પણ કરવું જ સાચું અને વળી પ્રવૃત્તિ લઈને એના સ્વાદ ભેરો તોય તે કરવું જ લાગશે. તેવી જ રીતે પાપી પ્રવૃત્તિ જ્યારે અને જ્યાં પણ કરાય ધર્મને નામે, સમાજને નામે અથવા રાષ્ટ્રને નામે જમે તે કારણે આપ તે તો સત્ય જ ખરાબ જ છે. હું તો કહીશ કે નરકમાં પડેલા નારકીઓ નરકમાંથી છૂટવા માટે હે-હા કરે છે જ્યારે પાપમાં સદૈવ સિપ્ત રહેતા જીવો પણ એવી જ રીતે નરકમાં જવા માટે મથાકમ કરી કરે છે.

આવક કહી એવી પ્રવૃત્તિ ન કરે કે જે એને માટે નરકનું કારણ બને નરકમાં કારણનો આવક પરિણામ કરે છે. મારો કહેવાનો આશય એટલે જ છે કે તમે પાપપ્રવૃત્તિઓથી અજાણ રહો. પાપમાં હસાર્થ જવું તે માનવ-મિત છે કારણ જીવનમાં સ્વાધ અને લોભ એને ખાપ માટે પ્રેરિત કરે છે પરંતુ પાપમાં સિપ્ત રહેવું તે શીતાનું કામ છે. કચેલા પાપ માટે ફળ પ્રગટ કરવું તે સત જોવું કામ છે કારણ સત તપ અને તાત્પની સાધનામાં જાપને સિધ્ધિ નાખવા માટે છે તે ખાપ કરવો નથી પરંતુ થઈ જાય છે પણ તેને માટે તેના મનમાં પમાતાપ જ યુનિત યુનિપણ પ્રગટ કરે છે. એટલે પાપને સવળા ઊંડી રેવું એ ઈશ્વરી શક્તિનું કામ છે. જે પાપી પરિણતિથી સર્વથા અજાણ રહી જાય છે તેજ કામને તે સંપૂર્ણ કરીને

અમલ ન કરી તે જુદાં કાલે પૂર્વેથી સુખ મેળવે તે જુદાં કાલે પૂર્વેથી
નરો કે દુઃખ, જે જે સુખ મેળવે તે જુદાં કાલે પૂર્વેથી

જુદાં કાલે પૂર્વેથી સુખ મેળવે તે જુદાં કાલે પૂર્વેથી
જુદાં કાલે પૂર્વેથી સુખ મેળવે તે જુદાં કાલે પૂર્વેથી
જુદાં કાલે પૂર્વેથી સુખ મેળવે તે જુદાં કાલે પૂર્વેથી
જુદાં કાલે પૂર્વેથી સુખ મેળવે તે જુદાં કાલે પૂર્વેથી
જુદાં કાલે પૂર્વેથી સુખ મેળવે તે જુદાં કાલે પૂર્વેથી
જુદાં કાલે પૂર્વેથી સુખ મેળવે તે જુદાં કાલે પૂર્વેથી
જુદાં કાલે પૂર્વેથી સુખ મેળવે તે જુદાં કાલે પૂર્વેથી
જુદાં કાલે પૂર્વેથી સુખ મેળવે તે જુદાં કાલે પૂર્વેથી

જુદાં કાલે પૂર્વેથી
સુખ મેળવે તે જુદાં કાલે પૂર્વેથી

જુદાં કાલે પૂર્વેથી
સુખ મેળવે તે જુદાં કાલે પૂર્વેથી

લલકું આલિય

૧ ખરાય આલિય સમાન ખીન્ને ટ્રાઈ લટામે નથી

૨ તમે તમારું જીવન સફલ અને તેમજી પનાવવા ઈચ્છના
હો, તો નામ પુનઃપ્રાપ્તિ દાય ન લગાડો ! નહિતઃ એ ગદુ આલિય
તમારા જીવનને ધૂળધાળી પનાવી દેશે !

પાપમાં ખામણ વધી રહી છે કે નિર્જ્યાના ક્ષેત્રમાં ? શાક યજ્ઞો નો પાપ
ક્ષેત્રે ખામણ વધ્યા તો પાપ તમારા માથામાં પથ્થર બની બિચુ થઈ જશે.
ચાલી ચાલતા ચાલતા થઈ જાય છે ત્યારે સમજવું કે મૂર્ખમાં મોઢે પથ્થર
ખાવી બિચો છે તેવી જ રીતે જીવનના મુખ અને શક્તિમાં વિખ ખાને
છે અને જીવન-રથ કમજોર છે તો સમજવું જોઈએ કે પાપો જીત
થશે છે.

હું કંપની વાન કરી રહ્યો હતો. તમે અકસ્મતે હોડી કંપ તરફ વળો
એમ તે આવકવું કંપ વિસ્તૃત છે એવી પૂરી બ્યાબ્યા બાપવા સાડુ અને
સમ્પત્તિ નથી પરંતુ દુકામાં તમારો કંપ જતાવું તો તે એટલો જ થશે કે
પાપ માટે તમારે ના પામી દેવી. જ્યાં પણ અને જ્યાં પણ પાપી
પ્રવૃત્તિનો પ્રભુ આવે ત્યારે તમારે ઈન્કાર કરી દેવો. કારણ કે હુ પ્રાપ્તિ
પાપ કરવું તે કામરતા છે તો ખુશી રીતે પાપ કરવું તે અમનવત્તા છે.
અશીલ્પના પ્રાંતમાં એક ખૂલેથી થોડુંક લઈને ખાશો તો તે કાવું અને
બીજી ખૂલેથી ખાશો તો તે પણ કાવું જ લાગશે અને વળી મહાવિજેથી
લઈને એના સ્વાદ લેશો તોય તે કાવું જ લાગશે. તેવી જ રીતે પાપી
પ્રવૃત્તિ જ્યાં અને જ્યાં પણ કામ ધર્મને નામે સમજાવે નામે અશ્વ
રાખીને નામે ગમે તે કારણે થાય, તે તો સ્વત્ર જ અશ્વ જ છે. હું લે
કહીશ કે તરકમાં પડેલા નારકાઓ તરકમાંથી છૂટ્યા માટે હે-લા કરે છે
જ્યાં પાપમાં સંકેત સિપ્ત રહેતા જ્યાં પણ એવી જ રીતે તરકમાં બંધ
માટે કાલાકલ થઈ કરે છે.

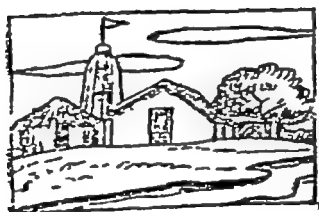
આવક કદી એવી પ્રવૃત્તિ ન કરે કે જે એને માટે તરકવું કરવું જો
તરકમાં કરણોનો આવક પરિભ્રમ કરે છે. મારો કહેવાનો આશય એટલો જ
છે કે તમે પાપપ્રવૃત્તિઓથી અજાણ રહો. પાપમાં હસાર્થ જવું તે અનવે-
શિત છે કારણ જીવનમાં સ્વામ અને સોલ એને પાપ માટે પ્રિય કરે છે
પરંતુ પાપમાં સિપ્ત રહેવું તે સીતાનું કામ છે. થયેલા પાપ માટે કુખ
પ્રગટ કરવું તે સત જેવું કામ છે કારણ સત તપ અને તાત્પર્ય સાથે
નામાં પાપને ધોઈ નાખવા માગે છે તે પાપ કરતો નથી પરંતુ મહાત્મા
છે પણ તેને માટે તેના મનમાં પશ્ચાત્તાપ જ મુનિવ મુનિવ પ્રગટ કરે છે.
એટલે પાપને સર્વથા હોડી દેવું એ ઈશ્વરી શક્તિનું કામ છે જે પાપી
પરિણતિથી સર્વથા અજાણ રહી ન જાય છે તે જ સમયે તે સર્વથા કમીને

સમાપ્ત કરી દે છે, અને કર્મથી મુક્ત થવાની સાથે જ આત્મા અનતજ્ઞાન અને અનતદર્શનની સાથે શુદ્ધ-શુદ્ધ બની જાય છે.

હા, તો તમે શ્રાવક છો અને અમે મુનિપદે છીએ આપણા બન્નેનું લક્ષ્ય આત્માની શુદ્ધ દશા પ્રાપ્ત કરવાનું છે. અને એ દશાને મેળવવા માટે આપણે પાપપ્રવૃત્તિઓથી પાછા કરવું પડશે. ગાળુ કે, આ પ્રવૃત્તિઓ અશુભ છે અને અશુભને તત્તુ શુભ ભરૂં પ્રયાણ કરના આપણે શીખીએ શુભથી શુદ્ધમા પહોંચવું એ જ આપણું લક્ષ્ય છે એ કદપમા આપણે સ્થિત બનીએ અને શુદ્ધ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરીએ એ જ કામના છે.

ભાદરવા વદ
અમાસ

જૈન ઉપાશ્રય,
કાલ્યાણી મુખર્ષિ.

હલકું સાહિત્ય

૧ ખરાબ સાહિત્ય સમાન બીજે કોઈ લૂટાગે નથી.

૨ તમે તમારું જીવન સફલ અને તેજસ્વી બનાવવા ઈચ્છના હો, તો ગદ્ય પુસ્તકોને હાથ ન લગાડજો. નહિતર એ ગદ્ય સાહિત્ય તમારા જીવનને ધૂળધાણી બનાવી દેશે.

પુરુષાર્થ એ સફળતાનું પ્રથમ સોપાન છે. પુરુષાર્થ પરથી તમે સંસ્કારનું છે પણ અને લાગે છે કે પુરુષાર્થના વિષય હજી અપૂર્ણ છે તે હજી વધારે વિચાર માગે છે એક પ્રસિદ્ધ અંગ્રેજ સેબક જોન્સે કહ્યું છે કે સફળતાની પ્રાપ્તિ માટે કસ ટકા આત્માપરણાની જરૂર છે. મનમાં વિચાર હોય. નવી રહેણા હોય લખવાની કળા પણ હોય છતાં ને હજી ન હોય તો વિચાર કમનાસોઠામાંથી કિતરીને વાસ્તવિક સેકમાં જારી શકતા નથી.

પણ જરા વિચાર કરવો પડશે કે કયો પુરુષાર્થ છે કે નો આપણને સફળતાની નજીક પહોંચાડી શકે છે. જનત જનત મુજ એવા વીની ગાય જેમાં એક કંઈ પણ એવી નથી ગઈ કે અપારે આત્માએ પુરુષાર્થ ન કયો હોય. કારણ કે વીમાંત્વરામનું અપારે પણ પૂરું આવરણ આવડું નથી હમેશાં તેને કમોપક્રમ રહે છે જ. લોકે આત્મા અને તે યોનિમાં હોય અને તે અતિમાં હોય ઓન્નિય દિન્નિય નરક અને નિર્ગાહ જામી યોનિયોમાં આત્માની પુરુષાર્થની ક્રિયા ચાલુ જ રહે છે.

જનત જનત કાળના અવિરત પ્રમત્ત પછી પણ આત્મા ચેતામાં લક્ષ્યની નજીક નથી પહોંચ્યો, ત્યારે એ વિચારનું જરૂરી બધ પડશે કે તેણે આ / સુધી નો પુરુષાર્થ કયો તે સ્વપુરુષાય હતો કે અસ્વપુરુષાય ? એક દીકરી સવારમાં જાગીને આત્મા ધરમાંથી કમરો સાફ કરે છે. પછી તે એક જગ્યાએ બેઠો કરી રાખે છે. પછી તેની બહેન આવે તો પૂછે હાથમાં લઈ ધરમાં વેરે છે. આમ પુરુષાર્થ જાને બહેન કરે છે. કમરો સાફ કરવો એ એક કામ છે તેમ કમરો વેરવો એ પણ એક કામ છે. પરંતુ એક્ટે પુરુષાય સાધક છે બીજાનો નિરર્થક છે.

ભારતીય સંસ્કૃતિમા ચાર પુરુષાર્થ બતાવેલા છે. ધર્મ અર્થ, કામ અને મોક્ષ જેમા બે સાધન છે. કામ-પુરુષાર્થ માટે અર્થ એ સાધન છે અને મોક્ષ-પુરુષાર્થ માટે ધર્મ એ સાધન છે. આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ બે હેય (ત્યાગવા યોગ્ય) અને બે ઉપાદેય (ઉપાર્જન કરવા યોગ્ય) છે.

અર્થ અને કામ એ બે કે પુરુષાર્થ કહેવાય છે અને વાસના-વિદ્વૃપિત આત્મા, અનંત યુગોથી તેને વળગેલો છે, છતાં પણ તે અસત્પુરુષાર્થ છે તે આત્માને અવગે રસ્તે ચઢાવે છે. બે કે ચાલવાનું તો તે પણ શીખવે છે, પણ ખરે ઠેકાણે પહોંચાડવાનું તેનું કાર્ય નથી. તે તો પોતાના સ્થળે પહોંચાડે છે અને રસ્તમા હજારો સડો આવવા છતાં એ બધાની સાથે સત્રામ ખેડી, તેના અંતિમ લક્ષ્ય તરફ લઈ જાય છે. ત્યાં પહોંચતા યાત્રીને એમ લાગે છે કે તે ધારેલે ઠેકાણે આવી ગયો છે પણ આ ખરું અતલલક્ષ્ય નથી.

જે મુસાફર સડો, કડો, ભૂખ, તરસ બધું ભૂલી જઈ વીસ માઈલની મુસાફરી કરી એક ઠેકાણે આવી પહોંચે, હજી પગનો થાક પણ ઊતર્યો ન હોય, અને બીજી જ દિશાએ તેને ખબર પડે કે તે ખોટું રસ્તું ચાલ્યો છે, તેને જ્યાં જવું હતું તે જગા તો વીસ માઈલ પાછળ રહી ગઈ છે અને હવે તેને વીસને બદલે ચલીસ માઈલ ચાલીને જવું પડશે અને તો જ તેને તેની ધારેલી જગા મળશે, તો એવે વખતે તેને કેટલું દુઃખ થશે!

બે તમારો પથદર્શક (Guide) આવી ભૂલ કરી ખેડો હોય તો તમે તેના ઉપર ચિડાયા વિના રહેશો નહિ. મને પોતાને પણ આવો અનુભવ થઈ ચૂક્યો છે. આજથી લગભગ સત્તર વર્ષ પહેલાં અમે ઈદારથી કરી-કરખા તરફ જઈ રહ્યા હતા એક બહેન દીકા લેવા ઈચ્છતી હતી હું મારા ગુરુદેવની સાથે હતો. માર્ગદર્શક તરીકે એક ભાઈ અમારી સાથે હતા. તેમણે કહ્યું કે સડક પરથી જવામા બહુ ચકાવો ખાવો પડશે તેને બદલે આ ટેકરી ઉપરથી ઉતરી જઈએ તો સીધા ગામની નજીક પહોંચી જઈશું. લગભગ છ માઈલ થશે ટૂંકા રસ્તાની આશાએ અમે સીધો રસ્તો પડતો મૂક્યો. પહોંચી ટેકરીને રસ્તે અમે ઊતર્યા ખૂબ લય ઝર પગ દડી પસાર કરી અમે નીચે આવ્યા ચાલતા ચાલતા અમને ચાર કલાક લાગ્યા પણ ગામનો પત્તો ન લાગ્યો તડકો ખૂબ ચઢી ગયો હતો તરસથી ગળું સુઝાઈ રહ્યું હતું પણ ગામનો પત્તો નહોતો અમે એ ભાઈને (માર્ગદર્શકને) કહ્યું—ભાઈ! સવાળી અગિયાર વાગ્યા સુધી ચાલ્યા છતાં હજી તાગ છ માઈલ પૂર્ણ નથી થયા ?

તેણે કહ્યું—મહારાજ ! હું જાતે રસ્તો ભૂલી ગયો છું.

તેણે પહેલાં બોધવું જોઈતું હતું કેઈને પૂછવું હતું આ જાણુ વરેલા તારાવદ્ય મદારાજ તો એટલા બધા બુદ્ધિમાન થઈ ગયા કે તેમણે કદી ઈશુ કે મારાથી તો હવે એક કમલું પણ આજળ બરાબ તેમ નથી કુ તો હવે જાણી જ સધારો કરુ છુ જેને જીવ બચાવવો હોય તે આજળ જ અને તે તો એક જાડ નીચે બેસી ગયા હવે કાની કિમત છે કે આજર વધે ! આ કસ કર મુસીબતની પછા અને પસાર કરી રહ્યા હતા ત્યાં ને મર્યાદા જાણ્યા તેઓ સવારથી જમને ખોળી રહ્યા હતા તેમણે કમ્બુ-મદારાજની બાપ જાણી ક્યાંથી પહોંચી ગયા ! જામ તો પલુ પાછળ રહી ગયું હોય, તેઓ જમને નહાવ્યા એક ચામચાં લઈ ગયા. જ્યાં જમને ધોવણ મનુ જ્યારે પાણીનો છુટકો ગળે લેવો ત્યારે જ જીવમાં જીવ જાણ્યો.

પૂરા જાણકાર ન હોય તેવા પચ્છાંકની સાથે મુશ્કારી કરવી એ પણ જોખમકારક છે કામ અને જર્મ એ જન્મે પુરુષાર્થ બદલાના પચ્છાંક છે. પણ તે ખોટા રસ્તે ઘેરનાર છે જે સાચે માર્ગ નહિ પણ ખોટો રસ્તો અને ખોટી જગ્યાએ પહોંચાડે છે.

સુખની શોધમાં નીકળ્યા કામ અને જર્મને બોધિયા બતાવ્યા મુશ્કેલી વાળા પચ્છાંક જોળીને લક્ષ્યસ્થાને પહોંચ્યા પણ પહોંચતાં જ તમને લાગશે કે તમે ખરી જગ્યાએ પહોંચ્યા નથી. ચાલણે પણ કામને પોતાનો બોધિયો બતાવ્યો હતો અને જાણી નીકળ્યો હતો મહામહેનતે તે સીવાને મેળવી શકો, પણ તેને સાતિ ન મળી કારણ કે તેણે પોતાના બોધિયા તરીકે ખોટી વ્યક્તિની પસંદગી કરી હતી. જાણી જ વાત બધાંતર અને કામચાંકી છે.

જર્મ અને કામ પુરુષાર્થ એ કે જાણકારી મનોરમ લાગે છે જ્યાં પણ જાણકારી હોય તેમની પાસે નથી જ્યારે સરીરના કોઈ કામ પર એને ચડે છે ત્યારે તે કામ પહેલી નજરે લાગવદાર દેખાય છે પરંતુ જાણકારી સંબંધિત થઈ જાય છે એ જ પ્રમાણે જર્મ અને કામમાં જાણકારી દેખવ પૂરતી જમક હોય છે જર્મ જાણકારી છે અને કામ વિહારી છે જ્યાં જાણકારી ને નેત્ર સારી રીતે સમજી લઈએ.

જર્મ-પુરુષાર્થ

જે પૈસા (જર્મ)ની પાછળ માનવી પડાય અને છે તે પૈસાને જરા પૂછી તો મેં કે તુ હમેશાં સાથે તો રહીશ ને ! નીજાઓની સી સ્થિતિ છે ! પ્રવચન જાણુ કામરે જેવા જાણકારીઓને પૂછે કે તમારાં વિચારા સાચાં,

દિવ્ય ચૌદ રત્નો અને નવનિધાનો તમારી સાથે આવવાના છે ? શો ઉત્તર આપજો એ ચક્રવર્તીઓ ? કહેવાય છે કે જગતશેઠની પાસે એટલું બધું ધન હતું કે તેની ઈચ્છા હોત તો તે ગંગા અને યમુના બંને નદીઓના કિનારે મોનાની ઇટોથી આગ બધાવી ગરત પણ આજે તેમના જ વશવારસો, નોકર માટે દાક્ષ મારી ગયા છે તે વખતે તો સિદ્ધાઓ ચોરસ હતા ત્યારે આજના ચક્રવર્તીની માફક કરતા ગોળ, સફેદ રૂપિયાને રગડી જતા વાર કેટલી ? આમ તો તમે બહુ જલ્દી સમગ્ર જાઓ છો પછી આ તો તમારા લાલની વાત છે. (હસાહસ)

રૂપિયાને ગગડતા કદાચ થોડી વાર લાગે, પણ પેલા કાગળીયાને જોડી જતાં કેટલીવાર લાગશે ? લખવાના કાગળોની આ વાત નથી આ તો પેલા લાલ અને લીલી રીઝવં બેન્ક નોટ ઈન્ડિયાની છાપવાળા કાગળની વાત કરું છું, જે તમે તમારી છાતી ઉપર અદરના ખિસ્સામાં સાચવીને રાખો છો ! આ ગોળ પૈસા કેવો રગડે છે, કેવા ઢળે છે ' કાહીનુર હીરા-જન્મ્યો ભારતમાં અને પહોંચ્યો સમુદ્રપાર-ધગ્લાડમાં.

કહેવાય છે કે કાહીનુર હીરા, કૃષ્ણા નદીને તીરે પડેલા એક ખેડૂતને મળ્યો હતો ખેડૂતના હાથમાં એ તાકાત ક્યા હતી કે તેને પકડી રાખે ? તે ઠિંદુ રાજાઓની પાસે આવ્યો. ત્યાં પણ રહી ન શક્યો. સામ્રાજ્ય બદલાયાં તેની સાથે કાહીનુરના સ્વામીઓ પણ બદલાયા તે મોગલ સમ્રાટોના તાજને શોભાવતો હતો ત્યાં પણ તેને આરામ ક્યા હતો ? અંગ્રેજો આવ્યા અને મોગલ સમ્રાટોના પતનની સાથે તેમના તાજ પણ કુલ થઈ ગયા એટલે કાહીનુર પણ ત્યાંથી નીકળી અંગ્રેજો સાથે સાગર પાર કરી લડન પહોંચ્યો. હવે તેને ક્યા ક્યા ફરવાનું બાકી છે તે તો કોઈ જ્યોતિષી જ કહી શકે.

પૈસો ગોળ અને ઢળકણો છે તેની સાથે રહીને માનવીએ પણ એવી વૃત્તિ અપનાવી લીધી છે જ્યાં પૈસા હોય છે ત્યાં માનવી ઢળતો જાય છે. ન્યાયની ખુરશી પર બેસી કાયદાની બારીકીઓ ખોળનારા અને ન્યાયની રક્ષાનો દલ કરનારા ન્યાયાધીશો પણ તેની સામે નમી પડ્યા, તેમજ ધર્મના સિદ્ધાસને બેસીને આત્મા અને પરમાત્માની શોધ કરનારા પણ તેની સામે ઢળી પડ્યા. તે પણ લક્ષ્મીપુત્રો તરફ દ્રષ્ટિ રાખવામાં જ પોતાના સિદ્ધાસનની સ્થિરતા માનવા લાગી ગયા સત્યના ઉપદેશકો આજે સોનાના ઉપાસકો બની ગયા છે અપરિગ્રહના પ્રચારકો આજે પરિગ્રહના ઇશારે નાચી રહ્યા છે આ કેટલી અપરિગ્રહની હાર છે !

વાળો પશુ તેની સામે ઝૂકે છે અને તે તો બહુ જ જલ્દીથી ઝૂકે છે જેના ખિરસામાં વળન વધારે તે જ પક્ષ સાથે થવાનો પક્ષી બનેને મેઈન્ટ કરીને પશુ કેમ નથી આવતો ! ત્યારે વેપારીઓ પશુ ક્યાં પાછા પડે તેના ઉપર તે તો બહોં પહોંર તેની પૂજામાં જ ગાળે છે બહોં ઉપાસનાં મેઈ દેખે ત્યાં સુધી કામે અપરિમલનો ઉપદેશ સાંભળતા નામ અને છ" છ" કરતા નામ પશુ દુકાન પર પહોંચતાં જ પોતાના આરાખ (પેસ્ક) ની પૂજા અમનામાં લીન થઈ જશે. ત્યાં તે બધુ જ બૂલી જશે. તે પૈસાની આરખ નાના સમયમાં કોઈ ચરોળ બનાવ પોતાની આસુભરી કમની કહેશે, વા તેને તે પોતાનો જવાબી મોટો વિખાતક સમજશે.

આ કળકળારા શોકો સંપત્તિના સ્વામી નહિ, તેના ગુલામો છે સંપત્તિના સ્વામી હોવું તે એક વાત છે અને ગુલામ હોવું તે બીજી વાત છે તમે મેઈ ઉપર સ્વાર હો તો પારસે સ્થળે પહોંચી શકો છો તે પોશ્વની સ્વામ તમારી પાસે દેખે ત્યાં સુધી તો ચિંતા નથી તે તમારા ઈશ્વર પર દેખાયે પશુ જો તમારી સ્વામ તેના કામમાં પહોંચી અને તેના ઈશ્વર તમે આશ્વ થઈ ગયા તો તે તમારો કદવી મોટી કાર થશે !

એકાંતના સમયમાં વિચાર કરને કે સંપત્તિ ઉપર તમારી માસિકી છે કે તમારા મન ઉપર સંપત્તિનો આધિકાર છે ! સંપત્તિની સ્વામ તમારા કામમાં કશે તો તમે મોટે રસ્તે નહિ જઈ શકો. પૈસા તમને મોટે રસ્તે લઈ જવા આકશે તો પશુ તમે ઈકાર કરશો અને કહેશો કે નહિ, એવા પૈસા મારે નથી નોંધતા જે મારી ઈમાનદારીને લૂટતા દેખે. જો તે માત્ર નામ અને નીતિને માત્ર મળતા કશે તો જ કુ સચવત કરીશ તે સિવાય તેને મો મારાં ખરનાં વ્યવસ્થા નામ છે આપ્ત માન સહેવ નામત રહે સંપત્તિ તમારી માનવવાને કમ્પી ન નામે. કમેઈ કમેઈ રીતે લક્ષ્મીની ઉપાસના ભક્તિ હોતી નથી

એકવાર અધીજે અમેરિકા મારે સહેઈ મોકલતાં કમ્પી હવું કે મને લાગે છે કે અમેરિકાનું કવિષ્વ ઉજળું છે પરંતુ જો તે બનતી જ પૂજા કરવા રહેશે તો તેનું કવિષ્વ અપ્રમારમ્ય કશે. "

બન જત સુધી કોઈની સામે રહુ નથી જો તો કમેઈ મેઈ દોસ્ત જ સાબિત થયું છે પૈસાનું મહત્વ સાધન તરીકે કામે દેખ પરંતુ તેને સાધન ન જનાવશે ખરુ પૂછો તો પૈસો જિંદગીની સ્વામી જરિસ્ત

પણ નથી વગર પૈસે પણ કામ થાય છે પણ જરા પૈસા છોડીને તો જીવો-
ધણી વાર રાગનો આનંદ તો લીધો છે હવે એક વાર ત્યાગનો આનંદ તો
લઈ જીવો !

એક અગ્રેજ તત્ત્વવેત્તાએ કહ્યું છે કે ધન તો સોપારી જેવું છે સોપારી
કાતરતા સેકડો જાણીની આગળીઓ કપાઈ ગઈ હશે પણ સોપારીથી કોઈનું
પેટ ભરાયું નથી માનવી તો ધનથી પેટ ભરવાનો વિચાર કરી રહ્યો છે જો
કે તે જાણે છે કે પૈસો એ કોઈ ખાવાની ચીજ નથી છતાં તે ખાઈ જાય
છે, પચાવીએ જાય છે અને એવું પચાવે છે કે એક ઓડકાર આવતો નથી
કોઈ બિચારી ગરીબ ડોશી, વિશ્વાસ રાખીને કોઈને ત્યાં પોતાની જિંદગીની
મૂડી સાચવવા મૂકે પછી તે રૂપિયા હજમ થઈ જાય છે, કે નહિ ? હા કેમ
નહિ ? એ તો બહુ જલ્દી હજમ થઈ જાય છે કારણ કે તેની પાછળ લડનાર
કોણ છે ?

એકવાર એક ભાઈ બીજાને કહી રહ્યા હતા—તું મારા રૂપિયા ખાઈ
ગયો ગરીબોના પૈસા ખાઈ જતા તને શરમ નથી આવતી ? પાસે એક ગાય
ઊભી હતી તેણે સાલજ્યુ અને વિચાર કર્યો—રૂપિયા તે કાઈ ખાવાની ચીજ
છે ? મેં ધાસ ખાધું, કડખ ખાધી, રોટલી ખાધી અને ક્યારે એટલાં પણ
ખાધો પણ રૂપિયા તો કદી પણ ખાધા નથી જો પ્રસંગ મળે તો રૂપિયા
પણ ખાવા જેઈએ

એક દિવસ શેઠ રૂપિયા ગણી રહ્યા હતા ઢગડો પડ્યો હતો ગાય
ચરીને આવી રહી હતી અદર જતા તેણે રૂપિયા જોયા તેનું મન રોકી
ન શકી અને તેણે રૂપિયાના ઢગલામા મોં ધાલ્યું, એક વખતમા લગભગ
પચીસેક રૂપિયા તે ગળી ગઈ હશે પણ એ મિનિટ પછી, તેના પેટમા ભય-
કર પીડા થવા લાગી તેણે કહ્યું રૂપિયા તો બહુ ભારે છે તેને ખાવામા
તો કાઈ સ્વાદ ન આવ્યો અને હવે તો પેટમા કુદાકુદ કરે છે હે ભગવાન !
એ તો માનવની જ શક્તિ છે કે જે રૂપિયા હજમ કરી શકે છે અમારાથી
તો એ હજમ થઈ રહ્યા.

આ પૈસાની પાછળ ઘેટી બનેલી દુનિયાએ પ્રમાણિકતા અને ઈમાન-
દારીનો તો નાશ જ કરી નાખી છે જે સોનાને તમે પકડવા ઈચ્છો છો તે
સોનું એવી તો ખરાબ વસ્તુ છે કે જ્યારે તે આવે છે, ત્યારે, માનવીની
બધા હરામ થઈ જાય છે તેનો રંગ આખોમા આવે છે ત્યારે, આખું શરીર
મડદા જેવું થઈ જાય છે જ્યારે આખોમા તેનો વાસ થાય છે ત્યારે, ખરી

વસ્તુને ખરા સ્વરૂપે જોઈ શકાતી નથી. પછી જેની આંખોમાં માત્ર અર્થ પુરુષાર્થ જ સમાયેલો છે તે સત્તને ક્યારે ઝાળખી શકશે ? તો આશ્ચર્ય થશે છે કે જે દેશમાં લક્ષ્મીનો સમ્રાટ વધવાથી મનુષ્યો વૈભવશાળી બની જાય છે તે દેશનું ખતન પણ નહીં જ હોય છે. પૈસાને સાગરફણનો નાશ માનવો એ બધાથી મોટી ભૂલ છે અને તે એવી ભૂલ છે કે જે આજે બધા કરે છે એથી જ આજે બધાના મનમાં પૈસા રમી રહ્યા છે અને બધા અર્થપુરુષાર્થ તરફ જ દોડી રહ્યા છે.

કામ-પુરુષાર્થ

હું પહેલાં કહી ચૂક્યો છું કે અર્થ પોતે સાધ્ય નથી, તે તો સાધન માત્ર છે તેનું સાધ્ય છે કામ. પૈસાથી વસ્તુ મળે છે માટે જ પૈસાની કિંમત છે તમે તો શું પણ નાનાં આનંદો પણ જાણો છો કે જ્યાં નાનાં કામગામ કટકાઓથી મોટી મોટી ચીજો મેળવી શકાય છે એટલું તો તે નોટ લેવાનું પસંદ કરે છે જે દિવસે પૈસાની કિંમત ખલાસ થઈ જશે અને જગતમાં તેના બદલામાં કોઈ વસ્તુ નહિ મળે ત્યારે અને લાગે છે કે તમારી જા તોટો પડીકાં બાંધવામાં કામ લાગશે.

અમનું સાધ્ય કામ છે એટલા માટે અર્થ એકદમ કરવામાં આવે છે. અર્થપુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવા માટે કામ પુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવો જોઈએ. કેમકે પદ્મથી પ્રભે મનમાં વાસના બની હોય છે તો જ તેને પ્રાપ્ત કરવા માટેનાં આવશ્યક સાધન તરીકે અમનું મહત્ત્વ રહે છે એટલે વાસનાઓને ખતમ કરે. પદ્મથી તરફની આસક્તિનો નાશ કરે.

આ પદ્મથી ઉપરની વાસના, જ્યાં સુધી તમે તેનું ખરું સ્વરૂપ નહિ જાણો ત્યાં સુધી તમારા મનને વિચલિત કરતી રહેશે. લીમડાની વાસ માંથી હોય છે પણ તેનો સ્વાદ કાવો હોય છે એ પ્રભાણે વાસનાનો રસ સુદર હોય છે તે મનને આકર્ષિત કરે છે પણ જ્યારે તેને પ્રાપ્ત કરવા જાણે ત્યારે કટુતાનો અનુભવ થાય છે આવતી વખતે જેમ જમણા પતની સાથે રામો હાથ આગળ જાય છે તેમ ભોગની સાથે રાજા પણ જાય છે એ કદાચ મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો અલગત મહત્ત્વને પૂરે-સાતસો વર્ષોના ભોગોએ તેને શું આપ્યું ? તેની સાચી રાખની નહીં જાય !

સ્વાદની વાત છે કે. સ્વાદ તો કુપત્તમાં પણ હોય છે પરંતુ, એ ક્ષણ જરૂરનો સ્વાદ રાજને જમણે વધારે છે એ પ્રભાણે વાસનાનો સ્વાદ કુખેલી પરપતને જમણી નહિ પણ હજારવડી વધારી મૂકે છે વાસનાના એ

બિન્દુને લીધે રાવણુ જેવો રોળાઈ ગયો. માટીમા મળી ગયો તો પછી ખીજ—
ઓની તો વાત જ શી કરવી ?

ભોગોની વિડ બણાનો ચિતાર આપતા, વીતરાગ દેવ, ભગવાન મહા-
વીર કહે છે —

કામાણુ ગિદ્ધિષ્પભવ રઘુ દુઃખં,
સંવસ્સ લોગસ્સ સદેવગસ્સ ।
જે કાઠ્યં માણસિયં ચ કિંચિ,
તસ્સંતગં ગચ્છઈ વીય રાગો ॥

ઉત્તરાધ્યન સૂત્ર, અધ્ય ૩૨, ગા ૧૮

દુનિયામા તમામ દુ ખોતુ જન્મસ્થાન વાસના છે આ દુ ખોતી પર -
પરા માત્ર માનવ સુધી જ નહિ, પણ સ્વર્ગમા રહેનારા દેવતાઓ સહિત
સમગ્ર લોકમા વ્યાપેલી છે અહી દેવોના ખાસ ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે.
કારણ કે, નારકી અને તીર્થ ચના દુ ખો તો જલ્દી સમગ્ર શકાય છે, કેમકે
તે સ્પષ્ટ છે, જ્યારે, દેવતાઓના સબધમા માનવીની કલ્પના એવી છે કે
તે અત્યંત સુખમા છે આ શ્રાતિજનક કલ્પનાના નિવારણ માટે અહીં
દેવતાઓનો ખાસ ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે સ્વર્ગની દિવ્ય ભૂમિ ઉપર
વસનારા દેવતાઓ જે કે ભૂખ અને તૃષ્ણાના દુ ખથી મુક્ત છે, છતાં વાસ-
નાની પીડા તો ત્યાં પણ છે તેઓ પણ વાસનામા લપટાયેલા છે એથી
ત્યાં કાર્યિક નહિ પણ માનસિક પીડા છે વાસના હમેશા અતૃપ્ત જ રહે-
નારી છે

વાસના છાયડામા, તડકા અને વરસાદથી રક્ષણુની આશા રાખવી એ
જેમ ખોટું છે, તેમ, વાસનાથી સુખની આશા રાખવી એ પણ ખોટું છે.
તેની પાસે પીડા છે—માત્ર પીડા જ છે ભલે તમે તેને મીઠી માનો એ જુદી
વાત છે આ કાર્યિક અને માનસિક પીડાથી કોઈ પણ બચી શક્યુ હોય તો
તે ફક્ત વીતરાગ વીતરાગ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા પછી શરીરની જન્મવેદના
કદાચ હોઈ પણ શકે, છતાં તે વેદના મનની નહિ હોય અને તે મનને
પીડી નહિ શકે

હા, તો બધું પીળું પીળું હોય તે સોનું ન સમજશો બહારની ચમક-
ઝમકથી ખુશી ન થશો, તેનો અંત પણ જુઓ માનવી ભોગોને માખણ
માનીને ગ્રહણ કરે છે સફેદાઈમા તો માખણ જેવા લાગે છે પણ તેને ગ્રહણ

વસ્તુને ખરા સ્વરૂપે જોઈ શકાતી નથી. પછી જેની આંખોમાં માત્ર અર્થ પુરુષાર્થ જ સમાયેલો છે તે સત્યને ક્યારે જોળખી શકશે ? મોઢારમીય કહે છે કે-જે દેશમાં લક્ષ્મીનો સમ્રાજ્ય વધવાથી મનુષ્યો વૈભવશાળી બની જાય છે તે દેશનું ખાન પશુ નકકી જ હોય છે. પૈસાને સાગપસુવો નાક માનવો એ બધાથી મોટી ભૂલ છે અને તે એવી ભૂલ છે કે જે આજે બધા કરે છે. એથી જ આજે બધાના મનમાં પૈસા રમી રહ્યા છે અને જલ્દી જમ પુરુષાર્થ તરફ જ દોડી રહ્યા છે.

કામ-પુરુષાર્થ

હું પહેલાં કહી ચૂક્યો છું કે અર્થ પોતે સાધ્ય નથી. તે તો સાધ્ય માત્ર છે તેનું સાધ્ય છે કામ. પૈસાથી વસ્તુ મળે છે મારે જ પૈસાની કિંમત છે તમે તો શું પણ નાનાં બાળકો પણ જાણે છે કે જ્યાં નાનાં કાચબા કટકાઓથી મોટી મોટી આંખે મેળવી શકાય છે એટલું તો તે તોડ લેવાનું પસંદ કરે છે. જે દિવસે પૈસાની કિંમત ખલાસ થઈ જશે અને જામરમાં તેના જાલમાં ડાઈ વસ્તુ નહિ મળે, ત્યારે મને લાગે છે કે તમારી આંખો પડીકા બાંધવામાં કામ લાગશે.

અર્થનું સાધ્ય કામ છે એટલા મારે અર્થ એકદમ કરવામાં આવે છે. અર્થપુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવા મારે કામ પુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવો જોઈએ. કેમકે પહેલી પ્રત્યે મનમાં વાસના જાગી હોય છે તો જ તેને પ્રાપ્ત કરવા માટેનાં આવશ્યક સાધન તરીકે અમનું મહત્ત્વ રહે છે એટલે વાસનાઓને ખતમ કરે. પછીથી તરફની આસક્તિનો નાશ કરે.

આ પછીથી ઉપરની વાસના બધી સુધી તમે તેનું ખરું સ્વરૂપ નહિ જાણો ત્યાં સુધી તમારા મનને વિચલિત કરતી રહેશો. લીમડાની વાસ મીઠી હોય છે પણ તેનો સ્વાદ કયો હોય છે એ પ્રમાણે વાસનાનો રસ સુદર હોય છે તે મનને આકર્ષિત કરે છે પણ જ્યારે તેને પ્રાપ્ત કરવા જાઓ ત્યારે કટુતાને અનુભવ થાય છે. જાણતી વખતે જેમ જમણા પક્ષની સાથે કામો હાથ આગળ જાય છે તેમ બોમની સાથે રોજ પણ જાએ. જે કદાચ મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો અલગ અલગ નિર્ણય. સાતસો વર્ષોના બોમોએ તેને શું આપ્યું ? તેની સાચી ખાતરી નહીં આપી !

સ્વાદની વાત છે કે સ્વાદ તો કુખ્યમાં જ હોય છે પરંતુ, એ કુખ્ય જરૂરનો સ્વાદ રોજને જાણ્યો વધારે છે. એ પ્રમાણે વાસનાનો સ્વાદ જોની પરપરાને જાણ્યો નહિ પણ હાજરજણી વધારી મૂકે છે. વાસનાના એક

નખર જરૂર લગાડશે ભને પછી ટીકીટ લેવા માટે અઢી કલાક તડકામાં કેમ નથી બસા રહેવું પડતું । આ કામ પુરુષાર્થની કહાણી છે પણ તે જીવનના શાશ્વત સૌંદર્યનો નાશ કરી કૃત્રિમ સૌંદર્ય પાછળ પાગલ બનાવે છે. અને એમ બનવું પણ નક્કી જ છે કે જ્યારે અસલી હીરા ઓછા થયા ત્યારે કૃત્રિમ (Imitation) હીરા બકાર આવ્યા

આ માટે વાસનાના પ્રભાવને રોકવો જોઈએ, નહિ તો એક દિવસ તે આપણને ક્યા તાણી જશે તે કહી શકાય નહિ એ પ્રવાહને રોકવા માટે મનને શુભ કાર્યોમા કામે લગાડવું જોઈએ કે જેથી મન વાસના પ્રત્યે જગૃત ન થાય સ્વામી રામતીર્થ એક જગાએ કહ્યું છે કે કામની દવા કાર્ય છે મતલબ કે શ્રમજન્ય કાર્યોમા તન્મયતા સાધવાથી માનવનું મન વિષયોથી દૂર વાળી શકાય છે

એક વખત વનસ્પતિશાસ્ત્રના મહાન તત્ત્વવેત્તા અક્ષયકુમાર દત્તને તેમના સાથીઓએ પૂછ્યું કે—“ તમે લગ્ન કેમ નથી કરતા ? ” તેમણે હસતાં હસતાં કહ્યું કે—‘ મારા લગ્નની તમને શી ઉતાવળ છે ? ખરી વાત એ છે કે આજ સુધી મને લગ્ન સબધી વિચાર કરવાની ફરસદ જ મળી નથી. હું મારા કામમા એટલો રોકાયેલો રહું છું કે બીજા વિષયો તરફ મારું ધ્યાન જ જતું નથી ’

બગાળના એક લેફ્ટેનન્ટ જનરલ શ્રી દત્તની પાસે શીખવા માટે આ યા કરતા હતા પણ જ્યારે પણ તે આવતા, ત્યારે, તે શ્રી દત્તને તેમના કામમા પરીવાયેવલા જોતા અવાજથી તો તેમની એકાગ્રતાનો ભગ થઈ શકતો નહોતો ક્યારેક ક્યારેક તો લેફ્ટેનન્ટ સાહેબ તેમની પાસે જઈ પકડીને હલાવતા, ત્યારે જ તેમને ખબર પડતી કે કોઈ આવ્યું છે

હૃદયમાથી વાસનાને દૂર કરવા માટે વિષયોમા વિપ્રભિશ્રિતતાનો અનુભવ થવો જોઈએ મનની ગતિને અસત્માથી સત્ય પ્રત્યે વાળતી એનું જ નામ શ્રમ છે

તા ૧૭-૮-૫૯

જૈન ઉપાશ્રય, માદુ ગા

કર્મો પડી તે માખણનું નહિ, પણ મુનાનું કામ કરે છે પણ વાત એવી છે કે જેમ આંધળો સામે આવેલો વસ્તુને જોઈ શકતો નથી, તેમ કામી વ્યક્તિ સામે આવતાં કુખોને જોઈ શકતી નથી આંખો મધ્ય કરીને ન માત્રો વાચનના જાદુને સમજે. તેનાં પરિણામોનો વિચાર કરે.

વાચનામય પદ્યથી સાથે જાને તમે અને તેટલાં વર્ષો વીતાવો, પણ એક દિવસ તે એવી રીતે ઊઠી જશે કે જેવી રીતે જા વિનાશ પામીને પરીણાં ઊઠી નય છે ઊઠવાનું તો જરૂર છે જ પણ જો તે તમને ઊઠી જશે કે તમારી આંખમાંથી આંસુ વહેશે, તેને બદલે, જો તમે તેને ઊઠાશો કે જનવ જાનક આવશે જેવી રીતે રૂપિયા ચોરાઈ જતાં માનવી રજા એક છે પણ જાનમાં આપી દેતાં જાનક આવે છે સપત્તિ અને વૈભવ એમ ને એમ યાદી જશે તો કુનિયા કહેશે કે મિત્રારાનું બધું જાતું રહ્યું કદાચ ખરતી વખતે સુખ સાક્ષી અને સપત્તિ ઊઠી જવાની થશે ત્યારે કુનિયા કહેશે કે આજ મિત્રારા બધું ઊઠીને યાદી ગયો પણ જો તમે તમારી જાતે જ જાતું ઊઠી દેશો અને આસક્તિનો ત્યાગ કરશો તો કુનિયા કહેશે કે-તેણે મદદ આપી હતી ! ચોતાની જાતે બધું ત્યાગીને તીક્ષ્ણ હવે તમે જ નિર્લેપ કરી લો કે તમારે શું જાનવું છે

પરંતુ, આ ૭ વાચના ઊઠવાની વાત જ ક્યાં છે ! ત્યાગનો ઉપદેશ કે માંખણમાં મણાવ છે જાણે તો ફરક વાતમાં વાચના ધૂસી ગઈ છે જાણે કોઈ પણ વસ્તુ કોઈક સ્ત્રીનાં ચિત્ર વિના વેચી શકતી નથી, વાચનાકરી આંખો મધ્યમાં સોઈને શોધે છે જાણે તો પ્રસ્તુતિ પણ એવાં જ વધુ વેચાય છે કે તેનાં પૂછા ઉપર કોઈ સીનેતારિકા (Actress)નું ચિત્ર હોય ! ૭૮મું ચિત્ર જાણીશ હોય વેદથી જ તેની મજબૂત વધારે રહેશે. ક્યાં પણ જાહનનેત્રિઓના નામે જ આવે છે સાથુની જાહેરાત અને તારીખો (Calendar) માટે પણ તેમનાં ચિત્રોની જરૂર પડે છે

આજનો પહેરવેશ પણ સીનેમાને અનુરૂપ હોય છે ફિલ્મમાં નાયિકા (Heroine) જેવી સાદી પહેરે તેવી સાદી સારા ધરની સ્ત્રીઓને પણ જોઈએ છે આપણે વિદ્યાર્થી ઉપાસક ગણાતો વિદ્યાર્થીવર પણ જાણે સોઈને ઉપાસક જની ગયો છે !

સાધુઓનાં દશન કરવા જવા માટે તમને સમય નથી મળતો, કારણ કે સંજુનરંગે કાર નડે છે પણ જાહનનેત્રિઓનાં દશન ત્યાં માટે તેને સમયનાં કમી નથી ! નથી ફિલ્મ શરૂ થતાં પહેલાં એક (Show)માં તેનો

નખર જરૂર લગાડશે ભવે પછી ટીકીટ લેવા માટે અઠી કલાક તડકામાં કેમ નથી બિભા રહેવું પડતું ! આ કામ પુરુષાર્થની કહાણી છે પણ તે જીવનના શાશ્વત સૌંદર્યનો નાશ કરી કૃત્રિમ સૌંદર્ય પાછળ પાગલ બનાવે છે અને એમ બનવું પણ નક્કી જ છે કે જ્યારે અસલી હીરા ઓછા થયા ત્યારે કૃત્રિમ (Imitation) હીરા બકાર આવ્યા.

આ માટે વાસનાના પ્રભાવને રોકવો જોઈએ, નહિ તો એક દિવસ તે આપણને ક્યા તાણી જશે તે કહી શકાય નહિ એ પ્રવાહને રોકવા માટે મનને શુભ કાર્યોમા કામે લગાડવું જોઈએ કે જેથી મન વાસના પ્રત્યે જાગૃત ન થાય સ્વામી રામતીર્થે એક જગાએ કહ્યું છે કે કામની દવા કાર્ય છે મતલબ કે શ્રમજન્ય કાર્યોમા તન્મયતા સાધવાથી માનવનું મન વિષયોથી દૂર વાળી શકાય છે

એક વખત વનસ્પતિશાસ્ત્રના મહાન તત્ત્વવેત્તા અક્ષયકુમાર દત્તને તેમના સાથીઓએ પૂછ્યું કે—“ તમે લગ્ન કેમ નથી કરતા ? ” તેમણે હસતાં હસતાં કહ્યું કે—‘ મારા લગ્નની તમને શી ઉતાવળ છે ? ખરી વાત એ છે કે આજ સુધી મને લગ્ન સબધી વિચાર કરવાની ફરસદ જ મળી નથી. હું મારા કામમા એટલો રોકાયેલો રહું છું કે બીજા વિષયો તરફ મારું લક્ષ્ય જ જતું નથી ’

બગાળના એક લેફ્ટેનન્ટ જનરલ શ્રી દત્તની પાસે શીખવા માટે આ યા કરતા હતા પણ જ્યારે પણ તે આવતા, ત્યારે, તે શ્રી દત્તને તેમના કામમાં પરોવાયેલા જોતા અવાજથી તો તેમની એકાગ્રતાનો ભગ થઈ શકતો નહોતો ક્યારેક ક્યારેક તો લેફ્ટેનન્ટ સાહેબ તેમની પાસે જઈ પકડીને હલાવતા, ત્યારે જ તેમને ખખર પડતી કે કોઈ આવ્યું છે

હૃદયમાથી વાસનાને દૂર કરવા માટે વિષયોમા વિષમિશ્રિતતાનો અનુભવ થવો જોઈએ મનની ગતિને અસત્માથી સત્ય પ્રત્યે વળતી એવું જ નામ શ્રમ છે

ધર્મ-પુરુષાર્થ

અર્થ અને કામ એ બે પુરુષાર્થ ઉપર આપણે વિચાર વિનિમ્ન કરી જ્યાં છીએ. તેમાં સમજ અને સંસ્કૃતિનો વ્યય થો યામ છે જ પણ તેના પરિણામની જે સુદર કલ્પના માનવીના મનજામાં રચાયેલી હોય છે તે ક્યારી નીવડે છે કેમકે તેની પાછળ નથી તો ભાવધારા શુદ્ધ કે નથી આચરણ સારુ જન્મે અશુભ હોવાને લીધે તેનું પરિણામ પણ સારુ નથી હોતું એથી જ એ જન્મેથી નિરાશ થયેલો મનુષ્ય ધર્મનું શરણ લે છે

ધર્મ શું છે ? શુદ્ધભાવ સહિત કરવામાં આવતી શુદ્ધ ક્રિયા તેનું નામ ધર્મ છે ભાવ અને ક્રિયા જન્મેને ઝોટલા મારે સાથે મૂકવામાં આવેલ છે કે કેટલીક વખત વ્યક્તિની ક્રિયાઓ સુદર હોય છે પણ તેમાં ભાવના પવિત્ર નથી હોતી એ પણ શાક રાખો કે નિષ્ણાની પવિત્રતા વિના, ક્રિયા પવિત્ર ક્યાંથી દેખાશે ? માતા પોતાના બાળકને મહીપચી કરીને હજીવે છે જ તસમાં જ્યારે મનુષ્યને ધર્મ વખત રીજ્યું મળી જાય છે તો તે પણ તેને પકડાવે મહીપચી કરે છે અને હજીવે છે

હવે જરા ધ્યાનથી વિચાર કરો કે જન્મેમાં કેટલું જાતર છે ? જેમાં જાતર અધિકાર અને પ્રકાશની વચમાં છે તેટલું જ જાતર એ બે વચ્ચે છે આ બાળકને હજીવે તેના મનને આનંદ પમાડે છે ત્યારે રીજ્યું મનુષ્યને હજીવે તેનો જીવ લે છે

વસ્તુ પોતે તો શુભ પણ નથી અને અશુભ પણ નથી તેની પાછળ ગેદી ભાવના જ તેનામાં શુદ્ધતા કે અશુદ્ધતાનો પરિચય કરાવે છે કેટલીક વખત શુભ વસ્તુ અશુભ ભાવના વડે જન્મે છે તો ક્યારેક અશુભ વસ્તુનો શુભ ભાવનાથી ઘટો હોય છે

ઉપાશ્રય જેવા ધાર્મિક સ્થળોના નિર્માણનું કાર્ય પણ કેટલીક વખત લાવોની અપવિત્રતાથી અપવિત્ર બની જાય છે એક માણસ વિચાર કરે છે કે જે ઉપાશ્રય થશે તો લોકોની ધાર્મિક લાવનાઓને ઉત્તેજન મળશે, ત્યાં સામાયિક વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ થશે-આમ વિચાર કરી તે ઉપાશ્રય બધાવે છે બીજો માણસ એમ વિચાર કરે છે કે ઉપાશ્રય મારા ઘરની નજીક હોવો જોઈએ ઉપાશ્રય માટે ફડ થતું હોય ત્યારે તે કહે છે કે અમુક જગ્યાએ થશે તો જ હું પૈસા આપીશ

આ ઉપાશ્રયને ઘરની નજીક બનાવવાનો આશય શો છે ? શું એવો આશય છે કે ઉપાશ્રય નજીક હશે તો જવાઆવવામાં સગવડ પડશે ? ના. આમાં તો બીજું જ લાવના કામ કરે છે જે ઉપાશ્રય ઘરની નજીકમાં હશે તો સઘની વ્યવસ્થા મારા હાથમાં રહેશે, ઉપાશ્રયની ચાવી મારી પાસે રહેશે, આવતાજતા મહેમાનોને ત્યાં ઉતારવા કામ લાગશે, જ્યારે મારી દીકરીના લગ્ન વખતે જન આવશે તો ત્યાં ગિતારી પણ શકાશે, સભાઓ વગેરે માટે પણ સારું સ્થાન બનશે તો આ તે શું ઉપાશ્રય બનાવવાનો છે કે ધર્મશાળા ? આવી લાવનાની અપવિત્રતા કાર્યની પવિત્રતાને સહીસલામત રાખતી નથી

લાવ અને ક્રિયાનો સમન્વય હોવો જોઈએ એક માણસ સામાયિકના સ્વરૂપને સમજીને સામાયિક કરે છે અને બીજો પોતાના ધર્મપણાનું પ્રદર્શન કરવા માટે સામાયિક કરે છે એ બેની વચમાં કાઈ અતરખડું કે નહિ ? એક માણસ જિજ્ઞાસાની પૂર્તિને માટે પ્રશ્ન કરે અને બીજો પોતાની પડિતાઈનું પ્રદર્શન કરવા માટે પ્રશ્ન કરે-આ બન્નેની વચમાં બહુ મોટો ફેર છે

એ મુનિઓ પ્રવચન કરે છે. બન્ને આચારશાસ્ત્ર ઉપર પ્રવચન કરે છે. એકનું લક્ષ્ય આચારશુદ્ધિ છે. શ્રાવકો પોતાના આચાર સમજે, મુનિવર્ગ તેમના આચારને ઓળખે અને બન્ને દૃઢતાપૂર્વક પોતપોતાના આચારનું પાલન કરે, આ પહેલાં પ્રવચનકારનું લક્ષ્ય છે બીજા મુનિ પણ આચારશાસ્ત્ર ઉપર જ પ્રવચન કરે છે પણ તેમનું લક્ષ્ય જુદું છે તે એટલા માટે આચારશાસ્ત્રનું પ્રવચન કરે છે કે જેથી શ્રોતાઓ એમ માને કે તે મહાન આચારવાન છે અને તેમની સરખામણીમાં બીજાઓ શિથિલાચારી છે

પહેલામાં સર્વના કલ્યાણની લાવના રહેલી છે, ત્યારે, બીજામાં પોતાની પ્રતિષ્ઠાની લાવના છૂપી રીતે કાર્ય કરી રહેલી છે હવે તમે સમજી ગયા હશે કે એક જ જાતની ક્રિયા લાવનાના ભેદથી, પવિત્રતા અને અપવિત્રતાને ધારણ કરે છે.

પવિત્ર વિચારોની સાથેના પવિત્ર આચાર એ જ ધર્મ છે. જો કોઈની સાથે તમારો હિંદુ પવિત્ર હોય તો તમારી ક્રિયાઓ ધર્મમાં સમાવે છે તે સિવાય હિંદુની અપવિત્રતા ધર્મને પણ પાપમાં ફેરવી નાખી શકે છે. જો ધર્મનું ધરણું પવિત્ર જનવા માટે જ હોય. ધર્મનું ધરણું એટલા એ સેવામાં આવે છે કે જૂરા કામનું ફળ આલોક ને પરલોકમાં ન મળે.

જો જીવનની ગદ્ગદીને દબાવવા માટે ધર્મનો ઉપયોગ કરતાં તે તે ધર્મની સાથે અન્યાય થશે. આ તો હિંદુના દેશમાં જ ગદ્ગદીને દબાવવા જેવું કાવ જની રહેશે. અને તેમ કરનાર, ગદ્ગદીને તો સૌરભક્તિ નહિ જનારી શકે નહીં. હવે તો જરૂર ગદ્ગદી અર્થે જ એવી જ રીતે લોકોએ ધર્મને જાણ્યું કર્યું છે તેઓ જાણ્યુંથી ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે. પરંતુ અંતરનો સ્વાર્થ એક ફક્ત પણ તેમનો સાથ છે. તેઓ નથી ઉપાસ્યમાં કરવામાં આવતી ધર્મિક ક્રિયાઓના રસનું એક પણ બિંદુ જીવનમાં ન જિતવું. જો જીવન શુદ્ધ અને નિષ્કાલ્પ જની જશે.

અંતરમાં ધર્મનો રસ જિતવે તેની આસર જીવનના શોધને જાણ્યું વ્યવહારમાં પણ જની જોઈએ. ફરી જો પાઠેલી હોય તો તેની આસરે ફેરવી રત જાણ્યું જાણ્યું વિના રહેતો નથી. અંતરમાં ધર્મરસ જિતવે છે કે નહિ તેની પરીક્ષા તેના નૈતિક જીવનથી જ થઈ શકે છે. જેના દબાવવા ધર્મ હોય તેનું જીવન નીતિશુદ્ધ હોય જોઈએ. તે વિના તે એમ જ જિતવું પડશે કે આપણે જે કાંઈ કરીએ છીએ તે ધર્મ છે કે કાંઈ જુદું જ છે.

એક મુસલમાન એક વખત પોતાના ઘેરા માટે અણા સેવા એક દુકાને ગયો. રાતનો વખત હતો. તેણે દુકાનદારને કહ્યું કે પૈસા બંધે વધારે છે પણ અણા સાચા આપણે માનવું મન સારી વસ્તુના માટે છે તમે પણ જાણો કાંઈ ખરીદ કરવા જાઓ ત્યારે કહ્યું હો. કે વાઈ. જાણે પૈસા વધારે સાચે પણ માથા સારો આપણે પણ કેટલાક વેપારીઓ એવી મનોવૈચિત્ર્ય હોય છે કે સારી વસ્તુના નામે પૈસા સાચા (વધારે) મેં છે જ્યાં જાય સાચો નથી આપતા આ કેટલી ખરાબ વાત છે.

સારી વસ્તુ જાતાવીને ખરાબ વસ્તુ આપવી—એ આવકધર્મની વિષય છે. જાણ્યું મદ્યપીરે આવા કાપોને જીવનના બદુ જ મોટા દોષ તરીકે જાણ્યા છે. આવીકાને તેનાથી જાણ્યું માટે પ્રેરણા જ નહિ નિહાળ પણ કરી છે. તેમણે કહ્યું છે કે—આપણે તો તમારા નૈતિક જીવનનો ખાસો મુદ્દ નહિ

રાખે તો તારા અધ્યાત્મનો મહેલ એક દિવસ તૂટી પડશે એ અતિચાર છે. જો તેનાથી નહિ બચે તો તારા વ્રતોને તે દુષિત કરી નાખશે.

હા, હવે આપણે વાત આગળ ચલાવીએ તે મુસલમાનભાઈએ પૈસા વધારે આપીને વસ્તુ સારી માગી પણ શેઠે તો મેં ઉપર કહ્યું છે તેવું જ કર્યું તેણે પૈસા તો વધારે લીધા પણ ચણા ખરાબ આપી દીધા તે ચણા લઈને ઘેર આવ્યા અને ખોલીને જોયું તો તેમાં કેટલા જીવડા ખદબદી રહ્યા હતા તેવી જ રીતે તેનું મન પણ ખદબદી રહ્યું હતું. તેણે તે ચણા કપડાના કકડામાં બાંધી દીધા, ખીજે દિવસે તે ઉપાશ્રય તરફ આવ્યો તેણે જોયું કે પૂજ્યશ્રી ખુબચંદ્ર મહારાજ પ્રવચન આપી રહ્યા હતા તે શેઠ મોટે મુહપત્તી બાંધીને આગળ ખેડા હતા, અને જીકારો દઈ રહ્યા હતા તે મુસલમાનભાઈ ઘેર પાછો ગયો અને ચણાની પોટલી લઈ આવ્યો અને વ્યાખ્યાન પૂરું થતા તેણે ચણાની પોટલી ખોલી અને બધાને બતાવ્યા, અને ખોલ્યો-સારા માલનો ભાવ લઈ તમારા દયાધર્મી શેઠે કેવો ચણા આપ્યા છે તે જુઓ ! કેટલા જીવડા છે આમાં !

ધર્મ જ્યારે આવી વ્યક્તિઓના હાથમાં આવે છે, ત્યારે તે સ્વયં કલકિત થઈ જાય છે દૂધ મીઠું હોય છે પણ કોઈ તેને કડવા તુબડામાં ભરે તો તે બગડશે જ ધર્મ એ શુદ્ધ દૂધ છે પણ જ્યાં તેને સ્વાર્થી મન રૂપી કડવા તુબડામાં ભરવામાં આવે છે ત્યારે તેમાં કડવાશ આવ્યા વિના રહેતી નથી.

ધર્મ સ્વાર્થરહિત મનમાં જ ટકી શકે છે. જેના જીવનમાં ધર્મ પુરુષાર્થ કામ કરી રહ્યો છે, તેના સાક્ષી તો તેના શત્રુઓ પણ આપી શકશે એક વિચારકે કહ્યું છે કે-જો કદાચ તમારો મિત્ર તમને સારા માનતો હોય તો હું તમને સારા માનના અચઝઘરા પણ જો તમારો દુશ્મન તમને સારા માનતો હશે તો હું અચકાયા વિના તમને સારા માની લઈશ. જેમના જીવનમાં ધર્મનો રસ ઊતર્યો હોય છે, તેમના શત્રુઓના મનમાં પણ તે સ્થાન પામે છે.

ગૌશાલક ભગવાન મહાવીરના શત્રુરૂપે જ રહ્યો આખી જિંદગી, પ્રભુ પ્રત્યે દ્વેષ અને ઈર્ષ્યાની આગ વરસાવતો રહ્યો પણ જીવનના અત સમયે તે જ ગૌશાલક બદલાઈ ગયો અને તે પણ એટલો બદલાઈ ગયો કે કાળો ભમ્મર મટીને સફેદ આરસ જેવો બની ગયો તે વખતે તેણે જે શબ્દો કહ્યા છે તે ઉપરથી ભગવાન મહાવીરની મહાનતા બહુ શકાય છે. તેણે

પવિત્ર વિચારોની સાથેનો પવિત્ર આચાર એ જ ધર્મ છે. જો કોઈની સાથે તમારો હિંદુશ પવિત્ર હોય તો તમારી ક્રિયાઓ ધર્મમાં સમાય છે તે સિવાય, હિંદુશની અપવિત્રતા ધર્મને ખસી પાપમાં ફેરવી નાખી શકે છે તો ધર્મનું શરણ પાવિત્ર બનવા માટે જ મોઝા ધર્મનું શરણ એટલા માટે સેવામાં આવે છે કે જૂરા કામનું ફળ આપેલા ને પરસેવોમાં ન મળે.

જો જીવનની ગંજીને દબાવવા માટે ધર્મનો ઉપયોગ કરતા હોય તે ધર્મની સાથે બન્યાપ થઈ જાય તો કુદોના કમલાથી ગંજીને કાંચા બેસી કાપ બની રહેશે. જો તેમ કરનાર ગંજીને તો સૌરભક્ષી નહિ બનવી શકે ત્યારે કુદો તો જરૂર ગંજી થશે જ એવી જ રીતે લોકોએ ધર્મને બનાવ્યું ક્યો છે તેઓ બહારથી ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે પરંતુ અંતરનો સ્વર્ગ એક ક્ષણ પણ તેમનો સાથ હોડતો નથી. ઉપાસનામાં કરવામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓના રસનું એક પણ બિંદુ જીવનમાં ન જોવાયું તો જીવન શુષ્ક અને નિઃશ્વસુ બની જાય.

અંતરમાં ધર્મનો રસ જોતો તેની બહાર જીવનના શોભાદેખા બ્યવહારમાં પણ ઘણી જોઈએ ફેરી જો પોતેથી હેતુ તો તેની બહારને ફેરવી રમ બંધાર જણાયા વિના રહેતો નથી. અંતરમાં ધર્મરસ જોતો છે કે નહિ તેની પરીક્ષા તેના નૈતિક જીવનથી જ થઈ શકે છે. તેના હૃદયમાં ધર્મ હોય તેનું જીવન નીતિયુક્ત હોય જોઈએ. તે વિના તો એમ જ વિચારવું પડે છે આપણે જે કંઈ કરીએ છીએ તે ધર્મ છે કે કંઈ છુટું જ છે?

એક મુસલમાન એક વખત પોતાના ધોગા માટે ચલ્યા સેવા એક દુકાને ગયો. રાતનો વખત હતો. તેણે દુકાનદારને કહ્યું કે પૈસા બંધે વધારે મેં પૈસા મળ્યા સારા આપ ? માનવું મન સારી વસ્તુનું માલક છે તમે પણ ત્યારે કંઈ ખરીદ કરવા જાઓ ત્યારે કહો છા કે બાઈ ! જાતે પૈસા વધારે સામે પૈસા માલક સારા આપણે પણ કેટલાક વેપારીઓ એવી મને જાણિત દોષ છે કે સારી વસ્તુના નામે પૈસા સારા (વધારે) મેં છે છતાં, મારા સારા નથી આપના આ કેટલી ખરાબ વાત છે ?

સારી વસ્તુ બનાવીને ખરાબ વસ્તુ આપવી—એ આવાધર્મની ચિહ્ન છે. અજ્ઞાન મદ્યથી આવા કામોને જીવનના બદ્ધ જ મોટા દોષ તરીકે ગણવા છે. આવીને તેનાથી જાણવા માટે પ્રેરણા જ નહિ નિહાળ પણ ક્યો છે.

તેમણે કહ્યું છે કે—આવકાં તુ તારા નૈતિકજીવનનો પાથો સુલ ની

દાનવ્રત તો અપરિગ્રહમાં વિશ્વાસ રાખે છે એક બાબુ પાપ કરીને પૈસા ભેગા કરવા અને પછી તેનાથી ધર્મ કરવો એ તો એવું થયું કે કોઈ કાદવમાં પગ નાખે અને પછી ધોવા બેસે ખરી વાત તો એ છે કે પૈસાનો સંગ એ જ અર્થ પુરુષાર્થનું લક્ષ્ય છે અને તે સગ્રહ કામનાં પ્રસાદોને કરવા માટે જ કરવામાં આવે છે પૈસાના તોફાનમાં ધર્મનું પાદકુ તો ટકી શકતું જ નથી તે તો શાંતિના સમયમાં શાંત મનમાં જ ટકી શકે છે

કેટલાક લોકોને એમ કહેતા પણ સાલળ્યા છે કે ધર્મ પુરુષાર્થ અર્થ અને કામને આપનાર છે આનો અર્થ તો એવો થયો કે જેને છોડીને આપણે ચાલવું છે તે જ સામે આવે છે પછી એ ત્યાગનો કાઈ અર્થ જ રહેતો નથી તેમની દલીલ એવી છે કે ધર્મ એ શુભ પરિણતિ છે અને પરિણતિથી પુણ્યનો સચ્ચ થાય છે તેના મીઠા ફળોને ભોગવવા માટે સ્વર્ગમાં જાઓ અને પુણ્યલય થાય એટલે પાછા અહીં આવો જે કામપુરુષાર્થનો તમે વિરોધ કર્યો તે સ્વર્ગમાં વિપુલ પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ છે પછી એ ત્યાગનો કોઈ અર્થ નથી અર્થપુરુષાર્થને એટલા માટે ત્યાગ્ય બનાવ્યો હતો કે એ કામનો સહાયક છે પણ અહીં તો અર્થની અપેક્ષાએ ધર્મ જ કામનો અધિક સહાયક બન્યો !

હા, વાત ઠીક છે જે કોઈ સ્વર્ગને માટે ધર્મનો આશ્રય લે અને આ દુનિયાના ભોગોનો તેને માટે ત્યાગ કરે, કે સ્વર્ગમાં હજારગણા વધારે પ્રમાણમાં તેનું ફળ મળે તો તો તમારી વાત ખરાબર છે પણ એવા ધર્મનું અધ્યાત્મના ક્ષેત્રમાં કાઈ મૂલ્ય નથી જૈનદર્શન, એવા ધર્મનો ધર્મ તરીકે સ્વીકાર કરતું નથી તે તો કહે છે કે-સ્વર્ગમાં રમણતા એનું નામ જ ધર્મ છે પ્રિભાવદશામાંથી સ્વભાવદશામાં આવવું, તે ધર્મ કહેવાય છે

પણ વાત અધૂરી છે સ્વર્ગને માટે કરવામાં આવતી ધર્મસાધનાનો જૈન ધર્મ ઉચ્ચ પ્રકારની સાધના નથી માનતો એટલું જ નહિ, તે તો તેને નિદાનકૃત કહે છે અને સાધુઓને તેનાથી બચવા કહ્યું છે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય થાય છે એ વાતનો ઈન્કાર પણ કરી શકાતો નથી આગમમાં વર્ણન આવે છે કે શુભ પરિણતિથી શુભ કર્મોનો સચ્ચ થાય છે પણ એટલું ન ભૂલશો કે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય થાય અને પુણ્યને માટે સાધના કરવી -એ બેમાં ધણો ફેર છે પહેલી વાતમાં પુણ્યની કામના નથી, એ આવી જાય તે જુદી વાત છે તમે ચોખ્ખાની ગુણીઓ ખરીદ કરો છો, તે વખતે તમે ચોખ્ખા ખરીદ કરો છો, ગુણીઓ નહિ કેળા અને નારંગી ખરીદ કરી લાવો

પોતાના અનુયાયીઓ સમક્ષ કહ્યું—સાચી વાત તો એ છે કે ભગવાન મહાવીર જ સાચા જિન છે. હું તો સ્વાધર્મનો કપિ છું. મેં મારા જલકારની રૂબ માટે ભગવાન મહાવીરના ઉચ્ચવળ જીવન તરફ કાંઈ દેખ્યો પ્રયત્ન કર્યો.

આ ભગવાન મહાવીરની ધર્મસાધના હતી કે જેણે સત્યના મુખે તેમના પ્રત્યે મહાશ્રદ્ધા દેવડાવી.

જાજ વાત ધર્મરાજની છે તેમના જાનીદુશ્મન દુર્યોધનના મનામાં પણ તેમની સખ પ્રત્યેની મહા ચમકી રહી હતી.

ધર્મ જ એવો કસાકાર છે કે જે સત્યતાઓ હૃદયમાં મિત્રતા સ્થપિત કરે છે.

હા તો શાક રાખજો કે ધર્મ એ મોક્ષસદાયક પુરુષાર્થ છે અને જર્મ કામસદાયક પુરુષાર્થ છે. કેટલીક વખત એથી ઉઘડે પણ ભેદમાં જાતે છે. ક્યારેક ધર્મ અર્થસદાયક પણ જાતી તથા છે જેના જીવનમાં ધર્મનું તત્ત્વ બાપેનું છે જેણે પ્રામાણિકતાને પોતાના જીવનનું સાખ જમાવી છે તે આર્થિક ક્ષેત્રમાં પણ આગળ વધી જાય છે. બીજા જાણુ એમ પણ કહેવાય છે કે અર્થ વડે ધર્મ પણ ઘર્ષી શકે છે.

કોઈ બ્યક્તિએ જાખ રૂપિયામાંથી દસ દળાર રૂપિયા ધનમાં જાખ્યો તો ધર્મ ધર્યો કે નહિ? કેમકે ધન પણ ધર્મના એક પ્રકાર છે.

તેનો ઉત્તર એ પણ મળશે કે ધર્મ એટલો સરતો નથી કે તે દેશથી ખરીદ કરે સકાય. કારણ કે તે આત્માનો ગુણ છે તેને જડથી કોઈ ખરીદી શકાય નથી. ધર્મ પૈસાથી નહિ, પૈસાના ત્યાગથી ઘર્ષી શકે છે. જેને જોઈને દમ્બ ધનમાં આપ્યું તેની તેજસા ઉપરથી આશ્ચર્ય મટી ઘર્ષી છે અને આશ્ચર્ય મટી જતી એ જ ધર્મ છે.

બીજી વાત એ છે કે ધર્મથી ધર્મ તરફ નથી જઈ શકાય. ધર્મો તે તમારો સમ્મ પણ નથી. પૈસા કમાતી વખતે તમારો આચર્ય કોઈ બીજો જ દેાય છે તમે જ તરમાં શાક ખરીદવા જાઓ તો શાકની સાથે પાંદડાં અને પાંદડાં પણ આવશે. જ્યાં તમારું મુખ્ય પ્રયોગ તો શાક સેવન જ છે પાંદડાં અને હવે નહિ. એ સાથે જાતે છે તે જુદી વાત છે. એવી જ છેને જર્મીયાન સમયે તમારું સમ્મ જ્યાં ધન તરફ દેાય છે નહિ. તે સમયે તો નિર્મલ તરફ જવાની ધમત્યા જ કામ કરતી દેાય છે (સુત્રાર્થ દમ્બદમ્બ)

કદાચ કોઈ અમ ક' કે હું ધર્મને મારે આશ્ચર્ય સમક્ષ કડું છે. તે તે પણ અનુચિત છે. જૈનદર્શન તે વાતને ધર્મકાર કરે છે. કારણ કે

ગરમ લવિંગના ઉકાળાની જરૂર નથી હોતી છતાં કોઈ તમને તેનો પ્યાલો આપે તો તે તમને દુ ખરૂંપ થઈ પડશે ઠંડી ઋતુમાં આપતું મન આપ્રત્યક્ષીય ઈચ્છતું નથી જો કદાચ કોઈ રકાબીમાં આપે તો તમને મુશીબત થશે, કેમ કે તમારે તે વસ્તુઓની જરૂર નથી.

બરાબર એ જ પ્રમાણે સિદ્ધક્ષેત્રમાં દુનિયાની કોઈ વસ્તુની જરૂર પડતી નથી જ્યારે ભૂખ હોય ત્યારે ખાવાના પદાર્થની જરૂર પડે છે અને જ્યારે આહતી ઈચ્છા હોય ત્યારે પ્યાલો યાદ આવે છે પણ ત્યાં તો અશક્તિના મૂળ જેવી ઈચ્છા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ હોય છે. બીજું એ કે ત્યાં મૃત્યુ પણ નથી સૌથી મોટું સુખ તો એ જ છે જે મૃત્યુ-મોતને નામે દુનિયા આખીને થથરાટી છૂટે છે તે મોતનો ત્યાં અભાવ છે કોઈ તમને એમ કહે કે હું એવી નગરીમાં રહું છું, જ્યાં ભૂખ પણ નથી અને મૃત્યુ પણ નથી, તો તમે જશો એવી નગરીમાં ?

જો કહેનાર ઉપર તમને વિશ્વાસ હશે તો તમે ત્યાં જવા માટે, વિના વિલંબે તૈયાર થઈ જશો. પછી લાંબેને ત્યાં જવા માટે મુખઈ જેની મોહક નગરી પણ કેમ ન છોડવી પડે ! મોક્ષ તો એ નગરી છે, કે જ્યાં આ બધી (જન્મ, જરા, મૃત્યુ, ભૂખ-તૃષ્ણા આદિ) વસ્તુઓનો અભાવ છે. જ્યાં જન્મ છે, ત્યાં મોત પણ છે જે જન્મે છે તે મરે છે અને જે મરે છે તે જન્મવાનો જ છે ? ના. જૈનદર્શન કહે છે કે અહીં અતેકાન્ત છે જન્મ લેનાર તો મરશે જ એમાં બે મત નથી પણ જે મર્યો તે જન્મશે જ તેમાં સંદેહ છે જે મર્યો છે, પણ મોતને મારીને મર્યો છે તેને જન્મ નહિ લેવો પડે.

સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચી ગયા પછી તે આત્માનો મોત પીછો પકડી શકતું નથી કાળ પણ ત્યાં પહોંચી શકતો નથી કારણ કે ત્યાં આત્માનું પોતાનું ઘર છે તમને તમારું પોતાનું ઘર પસંદ છે કે ભાડાનું ? કહેવાની જરૂર જ નથી કે દરેકને પોતાની માલિકીનું જ ઘર પસંદ હોય છે તેમાં ય મુખઈની વાત જ ન પૂછો અહીં તો જેની પાસે પોતાની માલિકીના મકાન છે તે તો લક્ષાધિપતિ છે પોતાની માલિકીના ઘરનું મોટામાં મોટું સુખ તો એ છે કે, ત્યાંથી કોઈ તેને કાઢી શકતું નથી, ખાલી કરાવી શકતું નથી.

હા, તો હવે કહો કે ચોરાશી લાખ જીવ્યોનિ—એ આત્માના પોતાના ઘર છે કે પારકા ? કહેવું પડશે કે એ બધા પારકા ઘર છે, ઘરના ઘર નથી. એટલા માટે તો ત્યાંથી નીકળવું પડે છે લાંબે તેત્રીસ સાગરોપમ સુધી કેમ

છો ત્યારે તેની સાથે જોતરાં પણ આવે છે. છતાં કંઈ એવો તો કુદિવાળો નહિ નીકળે કે જે જોતરાંને માટે કેળાં કે નારંગી ખરીદ કરે. ધર્મની સાથે અર્થ અને કામ આવે કે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય આવે તેને ખાસ મહત્ત્વ ન આપશો. તેમ તેની પ્રાપ્તિને પણ મહત્ત્વ ન આપશો.

મીઠા વાત એ છે કે ધર્મની સાથે પુણ્યનો સમય દમેલાં દેખ એવું કંઈ નથી. કારણ કે કામા માઈન આદિ દસ વિધિ ધર્મ સંવર છે સંવર શુભ કરતાં શુદ્ધની વધારે નજીક છે. શુદ્ધ પરિણતિમાં પુણ્યનો પણ ફળ થાય છે અને ત્યારે જ મોક્ષ સંભવે છે. તે સિવાય શુદ્ધની સાથે પુણ્ય સમય માન્યો તો મોક્ષનો સંભવ જ નહિ રહે. પુણ્ય, શુભ મુખી જ સીમિત રહે છે ત્યારે સંવર શુદ્ધ મુખી પહોંચાડે છે.

મોક્ષ-પુરુષાર્થ

આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિની પ્રાપ્તિ માટે કરવામાં આવતો પુરુષાર્થ એ જ મોક્ષ-પુરુષાર્થ છે. જેમાં આત્મા જાણી વિભાવદ્ધાને ઊડાંને સ્વભાવમાં આવે છે તે જ મુક્તાવસ્થા છે. મોક્ષનો અર્થ ફક્ત સ્થાન વિશેષ ન કરશે. સિદ્ધસિદ્ધાને મુક્તિસિદ્ધા કહી છે પણ તે તો દ્રવ્ય મોક્ષ છે ત્યાં જ્યાં મનથી કામ નહિ થાય એમ તો આત્મા જાનત્યાર ત્યાં પહોંચી ગયો છે. જુદી કામના રૂપે ત્યાં ઉત્પન્ન પણ થયો છે અને ત્યાં મર્યા પણ છે પણ તે કોઈનાંદિ જીવ મુક્ત નથી કહેવાતા. કારણ કે તે કામ જ અસાધી જાણેલા છે. કામની ન જાણેથી મુક્ત થવું એ જ સાચો મોક્ષાવસ્થા છે.

તમે પણ મુક્ત થવા માટે સાધના કરતા રહો. આ જાણ મત, જીવસત્, સામાયિક વગેરે મોક્ષની પ્રાપ્તિને માટે છે પણ કે જ્યાં જુદી બધું ? મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે તમે આટલા આતુર છો તેમાં એવું શું છે ? ત્યાં આવતાં નથી પીવાનું નથી સૂવાનું નથી. સવારમાં જાત્યાં જે તમને દમેલાં થાક આવે છે તે સિદ્ધનની આઠ તમને ત્યાં મળવાની નથી ત્યાં બીડી નથી સિનમા નથી ફરવા માટે ઓપારી પણ નથી એવી મુન્દી નમરીમાં જ્યાં માટે તમે કેમ તેવાર થઈ ગયા છો ? (દસાદસ)

તમે જ્યાં પણ છે માની લીધું કે કુનિયાની આ જાણી કંઈ કોવિદ વસ્તુઓ ત્યાં નથી. તો એ પણ છે કે ત્યાં તેવી વસ્તુઓની કંઈ જરૂર પણ નથી. જરૂર હાથ અને વસ્તુ ન મળે તો કુળ થાય. પણ જરૂર ન દેખ અને વસ્તુ મળે તો તે એક કુળપણ થઈ પડે છે. ગરમીના દિવસમાં તમને

ગરમ લવિંગના ઉકાળાની જરૂર નથી હોતી છતાં કોઈ તમને તેનો ખ્યાલો આપે તો તે તમને દુ ખરૂંપ થઈ પડશે ઠડી ઋતુમાં આપતું મન આઈસ્ક્રીમ ઈચ્છતું નથી જો કદાચ કોઈ રકાબીમાં આપે તો તમને મુશીબત થશે, કેમ કે તમારે તે વસ્તુઓની જરૂર નથી.

બરાબર એ જ પ્રમાણે સિદ્ધક્ષેત્રમાં દુનિયાની કોઈ વસ્તુની જરૂર પડતી નથી જ્યારે ભૂખ હોય ત્યારે ખાવાના પદાર્થની જરૂર પડે છે અને જ્યારે આહની ઈચ્છા હોય ત્યારે ખાણો યાદ આવે છે પણ ત્યાં તો અશાંતિના મૂળ જેવી ઈચ્છા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ હોય છે ખીજી એ કે ત્યાં મૃત્યુ પણ નથી સૌથી મોટું સુખ તો એ જ છે જે મૃત્યુ-મોતને નામે દુનિયા આખીને થથરાડી છૂટે છે તે મોતનો ત્યાં અભાવ છે કોઈ તમને એમ કહે કે હું એવી નગરીમાં રહું છું, જ્યાં ભૂખ પણ નથી અને મૃત્યુ પણ નથી, તો તમે જશો એવી નગરીમાં ?

જો કહેનાર ઉપર તમને વિશ્વાસ હશે તો તમે ત્યાં જવા માટે, વિના વિલંબે તૈયાર થઈ જશો. પછી લલેને ત્યાં જવા માટે મુખઈ જેવી મોહક નગરી પણ કેમ ન છોડવી પડે ! મોક્ષ તો એ નગરી છે, કે જ્યાં આ બધી (જન્મ, જરા, મૃત્યુ, ભૂખ-તૃષ્ણા આદિ) વસ્તુઓનો અભાવ છે જ્યાં જન્મ છે, ત્યાં મોત પણ છે જે જન્મે છે તે મરે છે અને જે મરે છે તે જન્મવાનો જ છે ? ના જૈનદર્શન કહે છે કે અહીં અનેકાન્ત છે જન્મ લેનાર તો મરશે જ એમાં બે મત નથી પણ જે મર્યો તે જન્મશે જ તેમાં સંદેહ છે જે મર્યો છે, પણ મોતને મારીને મર્યો છે તેને જન્મ નહિ લેવો પડે

સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચી ગયા પછી તે આત્માનો મોત પીછા પકડી શકતું નથી કાળ પણ ત્યાં પહોંચી શકતો નથી કારણ કે ત્યાં આત્માનું પોતાનું ઘર છે તમને તમારું પોતાનું ઘર પસંદ છે કે ભાડાનું ? કહેવાની જરૂર જ નથી કે દરેકને પોતાની માલિકીનું જ ઘર પસંદ હોય છે તેમાં ય મુખઈની વાત જ ન પૂછો અહીં તો જેની પાસે પોતાની માલિકીના મકાન છે તે તો લક્ષાધિપતિ છે પોતાની માલિકીના ઘરનું મોટામાં મોટું સુખ તો એ છે કે, ત્યાંથી કોઈ તેને કાઢી શકતું નથી, ખાલી કરાવી શકતું નથી

હા, તો હવે કહેા કે ચોરાશી લાખ જીવ્યોનિ-એ આત્માના પોતાના ઘર છે કે પારકા ? કહેવું પડશે કે એ બધા પારકા ઘર છે, ઘરના ઘર નથી. એટલા માટે તો ત્યાંથી નીકળવું પડે છે લલે તેત્રીસ સાગરોપમ સુધી કેમ

ન રહે પણ એક દિવસ કાળનો દહ તેને તે ધર ખાલી કરવા વિવશ મનને
 છે પણ મોક્ષ એ આત્માનુ પોતાનુ ધર છે કાઈની તાકાત નથી કે તેને
 ખાલી કરવાનુ કહી શકે

પણ ત્યાં પહેંચવા મારે પારકા ધરની નથી વસ્તુઓ છોડવી પારોલારે
 જ તમે ત્યાં પહેંચી શકશો. જન્મ લીધા પછી આજ સુધીમાં તમે એવી
 વસ્તુઓ ભેગી કરી છે તે નથી રવની છે કે ધરની કે જે તમારી પોતાની
 હોય તે ખાલીથી જાતી વખતે તે નથી સાથે કાઈ જવી એઈએ. જન્મ
 જન્મ બતાવે કે કાઈ કાઈ વસ્તુઓ સાથે કાઈ જશો. મોક્ષની વાત છે દર
 રહી પણ પરનોકમાં પણ તમે ખાલીની કાઈ પણ વસ્તુ સાથે નહિ લઈજઈ
 શકો સુકિતના રાજ્યમાં પહેંચવા મારે તમારે માન્યાના રાજ્યની નથી જ વસ્તુઓ
 છોડવી પડે. આ ધર્મને પણ તમારે છોડવો પડે. કારણ કે તે પણ આ
 દુનિયાની જ વસ્તુ છે

તમને જરા આશ્ચર્ય થશે કે અત્યાર સુધી તો મહારાજ કહેતા હતા
 કે ધર્મ મોક્ષનો સહાયક છે અને હવે કહે છે કે તેને છોડવો પડે. એટલી
 વારમાં આટલું પરિવર્તન !

ધર્મ મોક્ષનો સહાયક છે એમ તો હું અત્યારે પણ કહું છું એ તે
 નક્કી જ વાત છે કે આત્માને મોહનમરીમાંથી મોક્ષનમરીમાં પહેંચાડનાર
 ધર્મ છે જે લક્ષ્ય સુધી પહેંચાડવામાં સહાયક હોય તેને સહયરવાને પહેંચા
 ખડી છોડવું જ પડે છે

પોટે! તમને જ મક્કમાંથી ધર સુધી પહેંચાડે છે ધરનાં બારણું સુધી
 તે પહેંચાડી શકે છે પણ ત્યાં પહેંચ્યા પછી તો તમે તેની પીઠ ઉપરથી
 નીચે કિતરી જાઓ છો એ જ પ્રમાણે જે સાધન અને દિગ્ગામો મોક્ષની
 પ્રાપ્તિમાં મદદગાર હોય છે તેની આવશ્યકતા ત્યાં પહેંચનાં સુધી જ છે
 ત્યાં પહેંચ્યા પછી તો તેને છોડી જ દેવી પડે.

શ્રી ૧ સન્દેશમાં કહ્યું તો ધર્મ અને મોક્ષનો સંબંધ જુસા અને શેઠશીને
 છે શેઠશી જનપદના મટે તવો જુસો જળનણુ બધું જરૂરનું છે એ નથી
 ઘીને વજર શેઠશી થઈ શકતી નથી છતાં ખાવાના કામમાં તે તેમની
 એક પણ વસ્તુ આવી શકતી નથી તેમજ બોજન તમાર કરવા મારે અગ્નિ
 આત્મક સાધન છે પણ મોજન તમારે જઈ જવા પછી અગ્નિ સગાવાનાર
 પેટની જાતે / જુઝારી નાખે છે પણ તેના અર્થ એ નથી કે તે વિચાર

કરતો રહે, કે અગ્નિ યુગાવાનો જ છે, ભોજન તૈયાર થયા પછી તેને શાંત કરવાનો જ છે, એટલે પહેલેથી જ ચૂલામાં લોટો ભરીને પાણી રેડી દે તો તો એકાદશી જ કરવી પડે-ભૂખે જ મગવું પડે

સાધનાના સમય દરમ્યાન, સાધનોને પકડી રાખવાં એ જેટલું જરૂરી છે, એટલું જ સિદ્ધિ મેળવ્યા પછી તેને છોડવું જરૂરી છે સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચ્યા માટે તમારે સ સારની સમસ્ત વાસનાઓનો ત્યાગ કરવો પડશે. સ સારી અવસ્થાની નાની સરખી રેખા પણ છોડવી પડશે ચૌદમું ગુણસ્થાન કે જે અયોગી દ્રવણી ગુણસ્થાન છે, તેનો પણ સિદ્ધ થતી વખતે ત્યાગ કરવો પડશે ત્યારે જ આત્મા સ પૂર્ણ શુદ્ધ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે તે જ મોક્ષ-પુરુષાર્થ છે

તમે તમારા આત્માને અશુભમાંથી વાળીને શુભમાં લાવો અને શુભ-માંથી શુદ્ધ તરફ અભિયાન કરો પણ તેને માટે પુરુષાર્થ તો અનિવાર્ય રીતે આવશ્યક છે શુદ્ધ સ્થિતિને પુરુષાર્થથી જ મેળવી શકાય છે કેટલાક લોકો કહે છે કે પુરુષાર્થ અનાવશ્યક છે કેમકે કાળ પાકશે, ત્યારે જ આપણે સુકંત થઈ જઈશું પરંતુ આ સિદ્ધાંત ભગવાન મહાવીરનો નથી, ગોશાળાનો છે. ભગવાન મહાવીર પોતે કદર પુરુષાર્થવાદી હતા. તે જાણુતા હતા કે-“મારું આયુષ્ય બોતેર વર્ષનું છે ત્યારપછી, હું જરૂર મોક્ષે જવાનો છું ” છતાં તેમણે શું કરવા દીક્ષા લીધી અને કઠોર તપ-સાધના કરી ? તેનો અર્થ એ છે કે તે એકલા નિયતિવાદી નહોતા, પુરુષાર્થવાદી પણ હતા તે જાણુતા હતા કે-“હું મોક્ષમાં તો જઈશ, ” પણ તે એ પણ જાણુતા હતા કે “તે માટે આટલી સાધના પણ કરવી જ પડશે ”

નિયતિવાદ પૂર્ણ જ્ઞાનીઓને માટે છે ત્યાં મારી અને તમારી લાયકાત નથી આપણી પાસે તો પુરુષાર્થ છે તે મારફતે જ આપણે વિકાસના ધ્યેય સુધી પહોંચી શકીશું પણ તે પુરુષાર્થ સમ્યક્ હોવો જોઈએ આપ સર્વના આત્મામાં સમ્યક્ પુરુષાર્થ જન્ય થાય અને તે આપના ચરમલક્ષ્ય સુધી પહોંચાડવામાં સહાયક થાય, એ ઈચ્છા સ થે વિરમુ છું

તા ૧૮-૮-૫૯

જૈન ઉપાધ્યય, માદુંગા

મોહ અને પ્રેમને જાનની દુનિયામાં લગભગ સમાનાર્થી ગણાય છે અને જ્યારે જા શીર્ષક રાખવામાં આવ્યું તો શૃંગી મનનકર્ષ દોષી ન કહેવા લાગ્યા કે જા જન્મે તો એક જ છે મેં કહ્યું. જા જન્મેમાં જન્મે હર છે એટલે હર છે જોડલો કે ગાય અને આકાશના દૂધમાં હર હોય છે નામ અને રંગની દૃષ્ટિએ જન્મે એક જોવા છે પણ શું શુદ્ધ-દૃષ્ટિમાં પણ એક જોવા છે ખરા ? નહીં જન્મેમાં દિવસ-રાતનો હર છે. પહેલું (ગાયું દૂધ) પ્રાણુદાયક છે ત્યારે બીજું (આકાશનું દૂધ) પ્રાણુકરક છે ગાયનું દૂધ નાના જાળકચી લઈને સો વપના વહને પણ દહ સકાય છે એટલા માટે જ તો ગાયને માતા કહી છે પણ કોંસનું દૂધ આટલું સ્વાસ્થ્યકારક નથી અને આકાશનું દૂધ તો પ્રાણુ-માત્રક છે પ્રેમ એ ગાયનું દૂધ છે તો મોહ એ આકાશનું દૂધ છે

જાજનમાં જ્યાં આવક-જીવન અંગેનું વધુન આવે છે ત્યાં એને પ્રેમાણુરાગ રક્ષા વિશેષજી અપાય છે એથી જ “અસ્માણુરાગ રક્ષા” એ પાઠ પણ આવે છે પણ મોહાણુરાગ રક્ષા એવો પાઠ ક્યાં આવતો નથી. કાણ કે પ્રેમ જીવનનો પ્રકાશ છે તો મોહ અધકાર છે પ્રેમ ઉત્થાનનો માર્ગ છે તો મોહ પતનની પ્રેરણા છે તેથી જ મોહને કમં નામનું મૂળ કારણ ગણાય છે

રાગો ય દોષો વિવિધ કમ્મ બીધ કમ્મંજ મોહપ્યમયં વર્ધતિ ।
કમ્મંજ કાદમરણસસ મૂલ્લુ પુનર્જાન કાદ મરણં વયાન્તિ ॥

રાગ અને દ્વેષ કર્મના બીજો છે અને કર્મ મોહનો પુત્ર છે મોહની ચિકાશ જ આત્મા ઉપર કર્મ ચોટવાનું પ્રમુખ કારણ બને છે આ કર્મ ભાવ-પર પરાના બીજો છે આના વડે જ આત્મા જન્મ અને મૃત્યુના ચક્રને ગતિ આપે છે. દુ ખ શું છે ? જન્મ અને મૃત્યુનો પર્યાય જ તો છે

દુ ખનું મૂળ-મોહ

આત્મા દુ ખથી બચવા ચાહે છે પણ દુ ખના કારણથી બચવા ઈચ્છતો નથી એ તાપથી બચવા માગે છે પણ સૂર્યના કિરણોના મોહને પણ છોડવા માગતો નથી પરંતુ એ પણ નિશ્ચિત છે કે જ્યાં સુધી કારણ હાજર છે ત્યાં સુધી કાર્ય-પર પરા ચાલુ રહેવાની જ કાર્યની સમાપ્તિ માટે પહેલા કારણને સમાપ્ત કરવું પડશે દુ ખને સમાપ્ત કરવા માટે તો આપણે ચાલી નીકળ્યા પણ એનો રસ્તો જ જોયો-જાણ્યો નહીં તો આપણા પ્રયત્નો નિષ્ફળ નીવડશે. દુ ખથી મુક્તિ પામવાનો સાચો રાહ તો અઠી હજાર વર્ષ પહેલા પાવાપુરીના છેલ્લા પ્રવચનમા વીતરાગ આત્મા ભગવાન મહાવીર બતાવી ગયા છે

दुःखं हयं जस्स न होई मोहो ॥

આ સોનેરી સૂત્રને તમે સૌ યાદ રાખો. વિશ્વના દુ ખોના ઉપરની છાલને તોડીને જોશો તો ત્યાં તમને મોહનું બીજ દેખાશે એક મિનિટ જરા ઊડા ઊતરી જુઓ તો ખરા કે દુ ખ એ શું છે ? અને તે ક્યા છે ? તમે માનો છો કે વિયોગની ક્ષણો એ દુ ખની ક્ષણો છે એ ક્ષણો ક્યારેક એટલી કરુણ હોય છે કે કદી-કદી તો વિયોગનું દુ ખ આખોમા આસુ વહાવી દે છે. આ વિયોગ પછી સ પત્તિનો હોય કે સ બધીનો હોય, પણ એ માનવ મનને દ્રવિત કરી દે છે અને આ બધા વિયોગોમા પુત્ર-વિયોગની વાત સૌ કરતા વધુ કરુણ હોય છે, એ વિયોગનો સર્વાધિક પ્રહાર માતાના મમતાળુ હૃદય ઉપર પડે છે.

મુ બઈ તો વિરાટ નગરી છે લાખોની સખ્યામા અહીં માણસો વસે છે. અહીં ઓછામા ઓછા પચાસથી સો માણસો પ્રતિદિન મૃત્યુ પામતા હશે પણ શું એ બધાનું દુ ખ તમારા મનને પીડા પહોંચાડે છે ? જવાબ આવશે, કે નહીં જો મૃત્યુ જ દુ ખનું એક માત્ર કારણ હોય તો દુનિયામા પ્રતિક્ષણ મૃત્યુ પામતા હજારો માનવીઓ તમને શા સારું પીડા દેતા નથી ? જો મૃત્યુ દુ ખ દેતું નથી તો કોઈની પ્રિય વ્યક્તિ જ્યારે સસાર-યાત્રા સમાપ્ત કરી વિદાય લે છે ત્યારે શા માટે એ કલાકો સુધી આસુ વહાવ્યા કરે છે ? દુ ખનું અસલી રૂપ તમે જાણવા માગશો તો દુ ખ કોઈના શવમા અથવા મરવામા નથી જો એમ જ હોત તો ઓછામા ઓછું તો

મોહ અને પ્રેમને જાળની દુનિયામાં લગભગ સમાનાર્થી ગણાય છે. અને આને જા સીધું રાખવામાં આવ્યું તો સદાથી મનનર્થક થાય જ કહેવા લાગ્યા કે જા બને તો એક જ છે એ કહ્યું. આ બન્નેમાં પ્રેમ હૈર છે એટલે હૈર છે નેટલો કે ગાય અને જાકમના દ્વંદ્વમાં હૈર હેલ છે. નામ અને રમતી દષ્ટિએ બન્ને એક જોયું છે પણ રૂં યુક્ત-દષ્ટિમાં પણ એક જોયું છે ખરા ? નહીં. બન્નેમાં સ્વિચ્છ-રાતનો હૈર છે પહેલું (ગમતું દૃષ્ટ) પ્રયુક્ત છે ત્યારે બીજું (જાકમનું દૃષ્ટ) પ્રયુક્ત છે. માનવ દૃષ્ટિ નાનપા જાણતી થઈને એ વપના જાકને પણ કંઈ સમાવ છે એટલા માટે જ તે માનને માતા કહી છે પણ બેસતું દૃષ્ટ જાકમનું સ્વાસ્થ્યમાં નથી અને જાકમનું દૃષ્ટ તો પ્રાણ-માત્ર છે પ્રેમ એ માનવ દૃષ્ટ છે તો એક જ જાકમનું દૃષ્ટ છે "

જાકમમાં આવા-જવાન બંનેનું વચ્ચન આવે છે ત્યાં એને પ્રેમાણુરાગ રક્ષા વિશેષજ્ઞ બધાય છે સાથે જ અમાણુરાગ રક્ષા " એ પણ પણ આવે છે પણ મોહાણુરાગ રક્ષા એવો પણ કદાચ આવતો નથી. કારણ કે પ્રેમ જીવનનો પ્રકાર છે તો મોહ અપમાર છે પ્રેમ ઉદ્ધાનનો મગ છે તો મોહ પતનની પ્રેરણા છે તેથી જ મોહને કમ નામનું મૂળ કારણ જવાવું છે.

રાગો ય કોસો વિષ્ય કમ્મ ધીય કમ્મંક મોહવ્યમકં વર્ષતિ ।
કમ્મંક કારમરણસ સૂક તુલ્યંક નાદ મરણવયાન્તિ ॥

તો એમા મોહ જ દેખ શે પછી લેને એ રૂપનો મોહ હોય કે પછી રૂપિયા-પૈસાનો સુદરી અને સ પત્તિને લઈને જ મોટા મોટા યુદ્ધો રમાયાં છે પશ્ચિમી-દેશોમા થયેલા બે-બે વિશ્વયુદ્ધોની પાછળ જુઓ, ત્યાં પણ તમને મોહનો ઇતિહાસ જ મળશે

હા, તો જ્યાં મોહ છે ત્યાં મારા-પોતાપણુ છે અને આ પોતાપણુ જ તો બધી પીડાઓનું મૂળ છે એક સમળી માસનો દુકડો લઈ આકાશમા ઉડી રહી હતી બીજી સમળીઓએ આ જ્યારે જોયું તો એ એના ઉપર ઝપટી એ માસના દુકડા માટે સમળીઓ આપસ-આપસમા લડી પડી પરતુ પેલી સમળી જેવી બદલો વાળવા એના ઉપર વાર કરવા ગઈ કે લાગલો જ એના મોમાથી પેસો માસનો દુકડો છૂટી પડ્યો નીચે તળાવ હતું. માછલીઓ મો ફાડી તૈયાર જ હતી માસના દુકડા ત્યાં પહોંચતા જ ત્યાં પણ સઘર્ષ શરૂ થઈ ગયો પણ સમળી હવે શાત હતી આ વાત સસારના બધા જ મોહવૃત્ત પ્રાણીઓની છે જ્યાં સુધી મોહ છે ત્યાં સુધી સઘર્ષોની પરપરા-સમાપ્ત થશે નહીં લોહામા જ્યાં સુધી અગ્નિ રહે છે ત્યાં સુધી એણે ધણુ-પ્રહાર પણ સહેવા પડશે, તેવી જ રીતે આત્મામા જ્યાં સુધી મોહની જ્વાલા છે ત્યાં સુધી એ એને બાળતો જ રહેશે

એક વાત મને યાદ આવે છે એક વાર એક શેઠ મેળામા ગયા મેળો એક એવી જગ્યાએ છે કે જ્યાં અનેક સંસ્કૃતિઓ બેળી થાય છે દૂર દેશના-રહેવાસીઓ એક-બીજા જોડે મળે છે શેઠ મેળામા માલ ખરીદો, સામાનને પેટીમા બંધ કરી ખીત્રીઓ લગાડાવી દસ મજૂરો બોલાવ્યા. સાત-સાત પેટી પ્રત્યેક મજૂરના માથે મૂકી શેઠ ઘર લાણી ચાલી નીકળ્યા. રસ્તો લાંબો, જેઠા મહિનાનો સૂર્ય તો ભર જીવાનીમા હતો સહસ્ર કિરણો વડે તે પૃથ્વીને તપાવી રહ્યો હતો આવા સમયમાં તો ખાલી હાથે પણ ઘરની બહાર નીકળવું મુશ્કેલ બને છે ત્યારે આ મજૂરો તો સાત-સાત પેટીઓ માથે મૂકી ધોમ-ધખતા તડકે રસ્તો કાપી રહ્યા હતા ભાર અને ગરમીને કારણે મજૂરોના-શરીરમાથી પરસેવાની ધારાઓ નીતરી રહી હતી

આખરે મજૂરોના ધૈર્યે જવાબ આપી દીધો તેઓ કહેવા લાગ્યા કે-હવે તો ચલાય તેમ નથી ચાલવું અને ભાર લઈને ચાલવું એ બની શકે તેમ નથી હવે તો એક એક ડગલુ કષ્ટ-પ્રદ બને છે જો આવી જ સ્થિતિ ચાલુ રહેશે અને ભાર જોડો કર્યા વગર આગળ વધવું તો સભવ છે કે-આપણે અહીં જ ઢગલો થઈ જઈશું, શેઠ મજૂરોની આ વાત સાંભળી તો

પાડેલીના પુત્રના મૃત્યુથી તમને જરૂર દુઃખ થાત. વચ્ચેમાં તો એવું બન્યું નથી. દુઃખ તો આરાધ્યમાં વસે છે આપણુ પોતાનું કોઈ પ્રિયતમ મર્યું જ તો જ એનો વિચાર આપણને ખટી છે પુત્ર મૃત્યુ પામ્યો એવું દુઃખ નથી પરંતુ તે પોતાનો હતો અને તેથી જ તો માતાની મમતા બાદથી દ્રવી જાય છે. દુઃખ થાય છે પાડેલીમાં કોઈ મરી પણ જાય તો એનામાં પર એક દુઃખની રેખા પણ દેખાતી નથી.

કદમના કરો એક બાદમાંએ પચાસ હજાર રૂપિયા રોકડો એક બંગલો આપ્યો. એના હાથમાં એ બંગલા પ્રત્યે કટમો મોઢું હતું. એમાં જ્યાં પણ થોડું-થણું નુકસાન થાય તો એના હાથને ટેક પડેલો છે પરંતુ પરિસ્થિતિ વણ એને એ બંગલો વેચી દેવો પડ્યો. એના એનેલાઈ હજાર રૂપિયા કિલ્લા થોડા દિવસ બાદ એને સમાચાર મળે છે કે બંગલાની પાસે બાગ લાગી અને તમારા ભવ્ય બંગલાના સ્થાને હવે હડત બાંધી-બગેલી દીવાલોના બડેરા લાગ્યા છે શું આ સમાચારથી એ સળંગનને કંઈ દુઃખ થશે? નહિ. પ્રજા એ જાય છે કે એવું શા માટે અને છે? પહેલાં તો બંગલાને થતું જરા સરખું નુકસાન એના હાથમાં આધાત લગાડ્યું પણ હવે બપોરે બંગલો રાખતો જાયે જતી મર્યો તેમ છતાંય તેને દુઃખ-અનુશ્રુતિ થતી નથી. એવું કારણ છે પહેલાં બંગલો પોતાનો હતો માટે દુઃખ થતું હતું હવે એ બીજાની મલિક હતો. એના રૂપિયા એ ગણી ચૂક્યો છે તેથી એને એનાથી થતા હાનિ-લાભની સાથે હવે કોઈ સંબંધ રહ્યો નથી. આ પોતાપણુ ગણે છે સાથે જ દુઃખ ત્યુ ગણું પરંતુ મોઢમથી આદ્રમા આ તથ્યનો સ્વીકાર કરતો નથી. ભગવાન મહાવીર આચાર્ય સૂત્રમાં દરમાને છે

‘इयं मेव नाव बुज्झति ये लप्ता मोह एवञ्च ॥

આચાર્ય સૂત્ર

મોહાટત આદ્રમા સત્યનો પ્રકાશ મેળવી શકતો નથી મોહની ગ્રાંથી બપોરે હાથમાં પ્રજા રૂપે પ્રવેશે છે ત્યારે એનો પહેલો પ્રકાર વિવેકની દીપ-તિપ્પા ઉપર પડે છે વિવેક પોતે જ પ્રકાશ છે પરંતુ મોહ બંધાર દેવાને છે એ પોતાના ભાવિ જીવન પ્રત્યે સ્વાવધાન થતો નથી તેમ એના પરિણામ તરફ પણ એનું ધ્યાન જતું નથી. સીતા સોનાના મૂલ્ય ઉપર મોહિત થઈ શામાલ્યકાળમાં જ્યારે એ મહાકુદના મૂળમાં આ મોહજ છુપાયેલો રહ્યો છે. સુવર્ણ મૂળનો મોહ પણ મુદની એક ચિન્તારી જતીને રહ્યો છે એના પછી આવે છે ચંદ્રવૃત્તો સીતા-મોહ. આમ પ્રત્યેક મુદના મૂળમાં કોઈ ઉત્તરણ

તો એમા મોહ જ દેખ શે પછી લલેને એ રૂપનો મોહ હોય કે પછી રૂપિયા-પૈસાનો સુદરી અને સપત્તિને લઈને જ મોટા મોટા યુદ્ધો રમાયા છે પશ્ચિમી દેશોમા થયેલા બે-બે વિશ્વયુદ્ધોની પાછળ જુઓ, ત્યાં પણ તમને મોહનો ઇતિહાસ જ મળશે

હા, તો જ્યાં મોહ છે ત્યાં મારા-પોતાપણુ છે અને આ પોતાપણુ જ તો બધી પીડાઓનું મૂળ છે એક સમળી માસનો દુકડો લઈ આકાશમા ઉડી રહી હતી બીજી સમળીઓએ આ જ્યારે જોયું તો એ એના ઉપર ઝપટી એ માસના દુકડા માટે સમળીઓ આપસ-આપસમા લડી પડી પરતુ પેલી સમળી જેવી બદલો વાળવા એના ઉપર વાર કરવા ગઈ કે લાગલો જ એના મોમાથી પેલો માસનો દુકડો છૂટી પડ્યો નીચે તળાવ હતું. માછલીઓ મોં ફાડી તૈયાર જ હતી માસના દુકડો ત્યાં પહોંચતા જ ત્યાં પણ સઘર્ષ શરૂ થઈ ગયો પણ સમળી હવે શાંત હતી આ વાત સંસારના બધા જ મોહવૃત્ત પ્રાણીઓની છે જ્યાં સુધી મોહ છે ત્યાં સુધી સઘર્ષોની પરપરા-સમાપ્ત થશે નહીં લોહામા જ્યાં સુધી અગ્નિ રહે છે ત્યાં સુધી એણે ધણુ-પ્રહાર પણ સહેવા પડશે, તેવી જ રીતે આત્મામા જ્યાં સુધી મોહની જવાલા છે ત્યાં સુધી એ એને બાળતો જ રહેશે

એક વાત મને યાદ આવે છે એક વાર એક શેઠ મેળામા ગયા મેળો એક એવી જગ્યાએ છે કે જ્યાં અનેક સંસ્કૃતિઓ ભેળી થાય છે દૂર દેશના રહેવાસીઓ એક-બીજા જોડે મળે છે શેઠે મેળામા માલ ખરીદ્યો, સામાનને પેટીમા બંધ કરી ખીલીઓ લગાડાવી દસ મજૂરો બોલાવ્યા. સાત-સાત પેટી પ્રત્યેક મજૂરના માથે મૂકી શેઠ ઘર લાણી ચાલી નીકળ્યા. રસ્તો લાંબો, જેઠું મહિનાનો સૂર્ય તો ભર જીવાનીમા હતો સહસ્ર કિરણો વડે તે પૃથ્વીને તપાવી રહ્યો હતો આવા સમયમાં તો ખાલી હાથે પણ ધરની બહારે નીકળવું મુશ્કેલ બને છે ત્યારે આ મજૂરો તો સાત-સાત પેટીઓ માથે મૂકી ધોમ-ધબતા તડકે રસ્તો કાપી રહ્યા હતા ભાર અને ગરમીને કારણે મજૂરોના શરીરમાથી પરસેવાની ધારાઓ નીતરી રહી હતી

આખરે મજૂરોના ધૈર્યે જવાબ આપી દીધી તેઓ કહેવા લાગ્યા કે-હવે તો ચલાય તેમ નથી. ચાલવું અને ભાર લઈને ચાલવું એ બની શકે તેમ નથી હવે તો એક એક ડગલુ કષ્ટ-પ્રદ બને છે જો આવી જ સ્થિતિ ચાલુ રહેશે અને ભાર ઓછો કર્યો વગર આગળ વધશું તો સભવ છે કે-આપણે અહીં જ ઢગલો થઈ જઈશું, શેઠે મજૂરોની આ વાત સાંભળી તો

એમનું હૃદય ટ્રવી લીડવું મજૂરોની મન:સ્થિતિને એ સમજતો હતો. મરી
બાઈની પીડા એણે અનુભવી હતી. એટલે જ તો એ મજૂરોના મટે સમજ
સક્યો. એક કવિએ કહ્યું છે કે —

ગેને વીઠી હોય તે જાણે કે જાળવ્યો કાંઈ ન જાણે કે
કરો ખરે ખર ખારડી કેરા દાઢમા વાગ્યો હોય,
વાગ્યા વિનાની વેળા કે જાણી શકે નહીં ક્યે.

જે જેમ ઉપર વીતે છે તે જ જાણી શકે છે હમેશાં મેટ્રેશર્સ કે
એને શું ખર્ચ કે ખર્ચે ચાલવું કેવું હોય છે જે હમેશાં સચ્ચાઈ જાણ
છે અને વિશાળ ખાસ્સ પધ્ધતિના મહેનોમાં વસે છે એને શું ખર્ચ કે
મરીબોલી નિઃશ્ચી કેવી હોય છે ફુટપાથ ઉપર સુનાગને કેવી વીતે છે!
નળ તળે એસી નહાનાર શું જાણે કે ફૂવામાંથી પાણી એચીને નહાવું કે
હૈય છે? જે માણસ જે પરિસ્થિતિમાંથી પસાર થઈ શક્યો છે તે પોતાના
જેવા કુખીઓના કુખને પિંજતી શકે છે

હા તો શકે મજૂરોની મન:સ્થિતિ જાણી લીધી અને કહ્યું કે ?
જેટલો સાર ઉપદ્રીને આરામથી આવી શકે તે તેટલો જ સાર ઉપા? અને
બાઈનો બધી જ ઊંઘી દ. મને એનું કાંઈ કુખ નહીં લાગે તમારું મટે
તે માનું મટે છે કારણ કે તમારા સૌમાં કુ ખાસ જ જ્ઞાતમાના પ્રતિનિધ
જેણે કુ ખા જડ દુઃખ કે તા તમારામાં અજાણતા ક્રિતિના પ્રયે મારા
આત્માને વિશેષ પ્રેમ છે શકનાં મધુર વચનોથી મજૂરોને કંઈક આપા-
સન મળ્યું એમણે તો ચાર ચાર પેટીઓ ઉતારી લીધી.

ફક્ત એક મજૂર એવો હતો જેણે વિચાર્યું કે જ્યાં પ્રત્ન તો તે જ
સમયે જમાવી શકે જાનો હતો. જ્યારે જામે શકને ધેર જ્યાં પેટીઓ ખોલે
આવવાનું વચન આપ્યું હતું હવે જામે જે પેટીઓ ફેરી રહીને તો શકને
ફેટકું નુકસાન થશે? જ્યાં જાણું જામે જમાવનાં વચનોથી પાછા ફરીએ છીએ
જ્યાં વિચારી એ તો સાતેજ પેટીઓ માથે મૂકી ચાલતો રહ્યો. ઉપરે મનિષ
જાતી પહોંચી. હવે જ્યાં મજૂર ભાર-વહનથી મુક્ત થઈ પોતાને ધેર જ્યાં
ઉત્સુક હતા તેઓ જેવા પેટીઓ ઉતારવા લાગ્યા કે સડ જોડ્યા જ્યાં
મટે સા માટે કરો છો. જેની પાસે જેટલી પેટીઓ છે તે તે લઈને પેત-
પોતાને ધેર જઈ શકે છે. જ્યાં જ્યાં તમારે માટે જ છે " જ્યાં સંભળનાં
જે મજૂરોએ ધરતીકંપનો અર્થથી અનુભવ્યો. વિચારવા લાગ્યા: જામને
શો ખર્ચ હતો નહીંતર જ્યાં પેટીઓ આપણે ઉપદ્રી લાવ્યા."

તે પેટીઓ ફેકીને મનુદેશો શાંતિનો શ્વાસ લીધો હતો, હવે એ જ પેટીઓ માટે એમની આખોમા આગ ચાલી નીકળ્યા કારણ ત્યારે તો પેટીઓ ગેડની હતી અને હવે એ પોતાની થઈ ગઈ, પહેલા એના પર પોતાની માલિકી-પોતાપણુ નહોતુ એટલે માત્ર લાગેલી પેટીઓ ફેકવામાં શાંતિ માની હતી હવે એ પેટીઓ પર પોતાપણુ-માગપણુ આવ્યુ એટલે ભાગી દલકા હોવા છતાં પણ દુઃખની શિક્ષા એમની છાતી પર લદાઈ ગઈ છે. માટે જ ભગવાન મહાવીર બતાવે છે ન્યા માગપણુ છે, મમત્વ છે, ત્યા દુઃખ રહેશે જ.

મોહ અંગે હું ઘણુ બોલી ગયો છું. હવે આપણે પ્રેમ અને મોહ બંને ઉપર તુલનાત્મક વિચાર કરીશું. મોહ બંધિત છે તો પ્રેમ અતરંગ છે પ્રેમ અને મોહમાં તેટલો જ ફરક છે જેટલો કે હીરા અને કાચમાં હોય છે. ચમક તો કાચને પણ છે અને કદી-કદી તો બોળા માણસની આખને થાપ આપી એ હીરાના ભાવમાં પણ વેચાઈ જતો હોય છે તો પણ કાચ અને હીરાના મુખમાં ઘણો મોટો ફેર છે, તેમ એમના ચકળાટમાં પણ ફરક છે હા, તો તેની રીતે મોહ પણ કદી-કદી પ્રેમનો પોપાક પામી પ્રેમનું મૂલ્ય મેળવી જાય છે, પરંતુ એના અસચીપણાને જેણે પીછાની લીધુ છે તે બંનેને એક માનવાની ભૂલ કદી નહીં કરી શકે.

પ્રેમ આત્મધર્મ છે તો મોહ દેહ-ધર્મ છે મોહ બીજાને ઉગાડવા માગે છે તો પ્રેમ બીજા માટે સ્વયં બગાડ થવામાં આનંદ માને છે કારણ કે મોહશીલ આત્મા પોતાના જ સુખને જુએ છે, જ્યારે પ્રેમશીલ માનવ એના સુખમાં પોતાનું સુખ જુએ છે પ્રેમની પુષ્ટિ વિયોગમાં થાય છે અને મોહ સંયોગમાં પુષ્ટિ બને છે પ્રેમ દિલમાં વસે છે તો મોહ ફક્ત આખોમાં વસે છે. મોહ વિકારશીલ છે ત્યારે પ્રેમ વિચારશીલ છે, માટે પ્રેમ ભાગ ચાહે છે જ્યારે મોહ રાગ અને ભોગનો લિખારી છે પ્રેમ નિલ છે તો મોહ અનિલ છે પ્રેમ અસલી છે તો મોહ નકલી છે પ્રેમને રૂપ અને વયની અપેક્ષા રહેતી નથી જ્યારે મોહ તો રૂપનો તરસ્યો છે રૂપના ખસવાની સાથે જ મોહ પણ ત્યાથી ખસી જશે એટલા માટે જ પ્રેમ પ્રતિદિન વધે છે તો મોહ સમય જતા ઘટતો જાય છે પ્રેમ સદા યુવક રહે તો મોહ વૃદ્ધ થતો જાય છે.

એ મોહની જ તો પ્રેરણા હતી ને કે સુરિકાંતા પોતાના પતિને ઝેર દેવા માટે તૈયાર થઈ ગઈ હતી સુલ્લભી પોતાના પુત્ર બ્રહ્મદત્તને મારી નાખવા માટે તૈયાર થઈ ગઈ, ત્યાં પણ મોહની જ વાત હતી. આજે અધિકાંશ યુવકો સ્ત્રીમાં-સસાંગ ગોખીન છે દિલ્લોમાં પ્રેમ-કંઠાણીઓ જુએ છે અને સગી-

તના નામે દિલ્થી ગીત એમની જીવન ઉપર ચરેલા રહે છે તે આ નવું પ્રેમ છે નહીં આ પ્રેમના નામે મોહની કાશ્મી છે જે પ્રેમમાં વાસનાને રમ છે તે પ્રેમ નથી ત્યાં તો પ્રેમની જોધે મોહ જોધી રહે છે જે જીવનમાં વસતો પ્રેમ પણ મોહનું જ એક રૂપાંતર છે કારણ કે જે પ્રેમ સરીરાકક્ષી છે તે મુઠ્ઠા છે તે પોતાની જાણ દુ ખેની પરંપરા થઈ જાયતો હેમ છે પરંતુ આત્માકક્ષી પ્રેમમાં દેહની નિમૂંતિઓ ભૂલી રહેતી નથી માટે તે શુદ્ધ છે અને અપેક્ષામુક્ત સ્વાચ્છ પણ છે

સાથે-સાથે પ્રેમ સેવાશીલ છે કારણ તે બીજાના દુઃખમાં ભગીં ધરાવે છે જ્યારે મોહ તો પોતામાં જ આસક્ત રહે છે બીજાની એને મિત્ર નથી પ્રેમ હશે છે

બૌરોં કે સુલકો સુલ સમસુ સુલકા કરેં સપાવ

અવના હુલ તો સદકું કિન્નુ પર-હુલ લેલા ન જાય ।

હયામય વેલી મતિ હોજાય ।

કારણ કે પ્રેમ મીઠુનવીની જેમ સ્વયં બગાડે પણ બી નને પ્રમદ આપવા માગે છે જ્યારે મોહ કંઈક જીવું જ ચિત્ર બતાવે છે

કિસ કિસ કો ફિક કીમિય, કિસ કિસ કો રોહયે

આતમ પડી શીજ હું મુંઢ હક કે સોહયે ॥

કારણ કે મોહ સ્વાર્થી અને પ્રેમ પરાર્થી છે એટલે જ મોહ કદ પોતાના સામ્રાજ્ય હાથના પિડ સુધી જ સીમિત રહે છે મોહમાં ન્યાય અને અન્યાયનો પણ વિભેદ રહેતો નથી જ્યારે પ્રેમ વડે તો વિભેદનીય અમમતો રહે છે એક કિંતુ માનને જમાવેપોયી પણ મની એવી સેવા કરે છે એમાં પૂર્ણ ભાવ રાખી એવી ભક્તિ પણ કરે છે તે એટલે પ્રેમ છે પણ જો એ માત્ર કેઈ જગત પેતરમાં જઈ કંઈ નુકસાન કરી આવેલો પણ એટલે માલિક એવી કશી દરકાર ન કરે તો એ મોહ જ હોવાનો કારણ કે મોહમાં બીજાને કદી જાનિ પ્રત્યે જાંબો નામ જઈ નવ છે

માટે હું ફરી ભારપૂર્વક કહીશ કે પ્રેમ એ તો આત્મિક સંપત્તિ છે જ્યારે મોહ સારીરિક છે ત્યાં આત્મિક ગુણો પ્રત્યે આકર્ષણ છે ત્યાં જાતી પ્રેમનું આકર્ષણ છે ત્યાં સારીરિક સોહય તરફ આપણું હલ વધે છે ત્યારે વિચારવું તેજીએ કે આ મોહનું આકર્ષણ છે જેમ આપણે એક પુખ્તને તેજીએ હાથે એના મધુર સોહય પર ગુમ થઈ જઈએ છીએ આ તો સોહય પ્રેમ છે પણ એને ચૂટી લેવા માટે જ્યારે આપણો હાથ આગળ વધે છે અજાણ એના પર અપિહાર જમાવી બેસી જઈએ અને

ખીજો લેવા માગે તો એની સાથે લડાઈ-ઝઘડો કરવા તૈયાર થઈ જઈએ તો સમજવું જોઈએ કે એ ફૂલ પ્રત્યેનો આપણો મોહ છે

જેના પ્રત્યે આપણો પ્રેમ હોય છે તેના સારુ ત્યાગ, ઉત્કર્ષ તથા સેવાના વિચારો જગૃત થાય છે પરંતુ મોહમાં સેવા આપવાની નહીં લેવાની ભાવના રહે છે પ્રેમી પોતે કષ્ટ વેડી લેશે અને ખીજાનું તનિક કષ્ટ પણ એના માટે ભારરૂપ બની જશે ત્યારે મોહશીલ વ્યક્તિ તો ‘હું’ અને ‘મારા’ને સદા બચાવવાની ચેષ્ટા કરતો ફરશે પોતાના કષ્ટોને એ ખીજા ઉપર જ લાદવાનો પ્રયાસ કરશે

એક માતાનો પુત્ર શાળાએ લાવવા ગયો માતાની એના પર અસીમ મમતા હતી તેથી એ પણ સાથે ગઈ શિક્ષકને પોતાના પુત્ર અંગે સૂચના આપતી કહેવા લાગી “માસ્તર સાહેબ, મારા દીકરાને તમે કંઈ ન કહેશો. કદાચિત જો એ તોફાન કરે અને તમારે એને ડરાવવો હોય તો તમે એની પાસે બેઠેલા છોકરાના ગાલ ઉપર જોરથી તમારો મારજો એ તમાચાથી એ ડરી જશે આ માતાનું હૃદય છે એની આખો પોતાના બાળકને સદા સુખી અને હસતું જોવા માગે છે આ એનો સ્નેહ છે પણ પોતાના બાળકને બચાવવા માટે જ્યારે એ ખીજા બાળકના ગાલ ઉપર તમારો મારવાની સૂચના કરે છે તો સમજી લેવું જોઈએ કે એ પ્રેમ નથી, પણ મોહ છે.

પ્રેમથી મોહ, મોહથી વાસના અને વાસનાથી પતન એ અધોગામી પ્રેમ છે પ્રેમથી સેવા, સેવાથી ત્યાગ, ત્યાગથી આત્મશુદ્ધિ એ પ્રેમની ઉર્ધ્વ-મુખી ચેતના છે પહેલો પ્રેમ છે અને ખીજો મોહ છે આ મોહ જીવનને પતનના રસ્તે ધસડી જાય છે તમે પ્રેમથી મોહ લાણી જઈ રહ્યા છો કે સેવા લાણી ? એ તો તમારું આત્મ-નિરીક્ષણ જ બતાવશે

હા, તો તમે પ્રેમ અને મોહમાં વિવેક રાખો જો કે ઉપરથી બન્ને એક સરખા જ દેખાય છે, પરંતુ બન્નેમાં તેટલો જ ફરક છે જેટલો કે આપલુસી (મસ્કા પોલીશ) અને વિનયમાં આપલુસી વિનયમાં જ ધૂમે-ફરે છે પરંતુ એ પિશાચિની છે, જ્યારે વિનય દેવતા છે તે તો આત્માનો પોતીકા ગુણ છે એક ચૂનો છે તો ખીજું માખણ સફેદી બન્નેની એક જેવી છે પણ એક સ્વાસ્થ્યકારક છે તો ખીજો પ્રાણનાશક છે માટે તમે મોહ અને પ્રેમમાં ઠીક ઠીક વિવેક રાખો અને પ્રેમના પ્રકાશમાં આગળ વધો ઉર્ધ્વમુખી પ્રેમ તમારું આત્માને ઉર્ધ્વગામી બનાવશે.

॥ૐ॥ શાંતિ

દિનાં

૧૯-૧૦-૫૮

જૈન ઉપાધ્યય,

કોટ, મુબઈ

આણે કંમે સૌ જીવનનાં બે રૂપો જોવા બાબા છે. પણ પ્રથમ એ છે કે જીવન એ છે શું ? મનુષ્યની આસ પાસ કસવાની ક્રિયા એ જીવન કહેવાય છે પરંતુ ફક્ત આસક્તિયા માત્રમાં જ જીવન નથી કારણ કે 'એમ તો આસ તો પેલી કમલ પલ્લુ લે છે પણ જેના જીવનમાં કંઈક નિઃશકિતી છે તે જ તો જીવિત છે એકની નિઃશકિતી પોતા પૂરતી જ સંમિત રહે છે બીજે કંઈક એથી આજળ થયે છે એકની દિગ્ગજને પાર કરી જેણે બીજા જીવનમાં આત્મીયતાનો સમાર કયો છે તે જીવન અનરમતીના જીવનસ્ય છે અનરમતી પોતે બગીને આસપાસના વાતાવરણને સુચસિન કરે છે એ તો આપણે જાણીએ જ છીએ.

એ પણ એક નિઃશકિતી છે જે બીજા અર્થે પોતાનાં દિવોનુ નિશ્ચય આપે છે જ્યાં ઓન્દિય અણુય છે ત્યાં જ પશુનાં નસ કરે તાપને એ સમી લે છે પણ એના સરણે આવનારને એ શાંતિ અને શીતળતા પ્રદાન કરે છે. લીમડાનાં છંપડા તમે જે જાણિત પણ રહે છે તેનું સર્વેર સ્વસ્થ બની જાય છે સુધામની ખસે રાઈ જાય તો એનું હૃદય પ્રસન્નતા વડે ભરાઈ જાય છે પણ હં માનવ, તું તો પચેન્દ્રિય છે તારી ખસે આવનાર બીજા માત્રી પ્રસન્નતા અનુભવે છે કે ચિંતા લઈને પાછો ફરે છે ? તમરી ખસેથી અનર રાઈ ચિંતા લઈને પાછો વળે છે તો સમજવું પાશ કે હજુ સુધી આપણે પેલા ઓન્દિય નેટરો પણ જીવનવિકાસ સાધી રાક્યા નથી.

જીવન વિકાસ અમે જોન દસન બતાવે છે આ આદ્યમા બધારે નિચે થયી નીકળી પ્રત્યેકમાં બાબો તારે એણે થોડો થોડો વિકાસ કર્યો. ઓન્દિયમાંથી બે-ઈન્દ્રિય ત્રેઈન્દ્રિય ચતુર્દેન્દ્રિય અને પચેન્દ્રિય થયું એ આદ્યમાટે વિકાસક્રમ છે પચેન્દ્રિયમાં પણ અસચીથી સચીપણુ મેળવવું અને એમાં

મનુષ્યપણુ પ્રાપ્ત થવું એ જીવનનો દ્રવ્ય વિકાસ છે પણ ભાવવિકાસની વાત જુદી છે કપાય અને સ્વાર્થના ભારથી જેટલો હટકો બની આત્મા ઉપર બેઠો છે, આધ્યાત્મિક પરિભાષામાં એને ભાવ-વિકાસ કહે છે

દ્રવ્ય-વિકાસની અપેક્ષાએ મનુષ્યથી દેવો આગળ વધી જશે, કારણ ભૌતિક વૈભવ અને સુખની દૃષ્ટિએ દેવ માનવ કરતા મહાન છે, પણ અતુલ સપત્તિનો ગ્વામી એ દેવ કપાય અને વાસનાનો પોટલો બાધીને ફરતો હોય છે સ્વર્ગની સુક્રામળ પુષ્પ-શય્યા ઉપર પણ એને શાંતિ નથી ત્યાં પણ ઈર્ષ્યાની જગાળા જતી રહી છે એ નીરખે છે કે મારા કરતા પણ આ લોકો પાસે મકાનો વધુ છે અપ્સરાઓ અને રત્નો માટે પણ ત્યાં સધર્ષ થતા હોય છે માટે કહેવું જોઈએ કે દ્રવ્ય-વિકાસની દૃષ્ટિએ દેવ ધણો આગળ વધેલો હોવા છતાં ભાવ-ક્ષેત્રે એ પાછળ છે વિશાળ સ્વર્ણ સિંહાસન મળ્યું હોવા છતાં પણ એના મનનું દારિદ્ર મટ્યું નથી ભાવસપત્તિ દેવ કરતા એક એકેન્દ્રિયની પાસે વધુ હોઈ શકે છે જે હીરા માટે દેવો પણ સધર્ષ કરે છે, એ એકેન્દ્રિય જ તો છે જેના સારું સધર્ષ થાય છે તે સધર્ષ કરનારાઓ કરતા શ્રેષ્ઠ ગણાવેા જોઈએ છે બીજી બાજુ, એકેન્દ્રિય એક-ભરી હોઈ શકે છે દ્રવ્ય સપત્તિથી તેઓ હીન-રહિત છે પણ ભાવ સપત્તિ એટલી વિશાળ છે કે કેવળ એક ભવ પછી જ સીધું મોક્ષ જઈ શકાય છે

એકેન્દ્રિયના જીવન-વિકાસનું એક રહસ્ય એ પણ છે કે એનો દેહ અન્ય પ્રાણીઓના ઉપયોગમાં આવે છે જેનું જીવન જેટલું વધારે બીજાના ઉપયોગમાં આવે છે, એ તેટલો જ લોકપ્રિય બને છે એમ તો સામાન્ય કેવળી અને તીર્થ કરના જ્ઞાન અને દર્શનમાં કોઈ ફરક નથી જેટલું વિશિષ્ટપૂર્ણ કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શન તીર્થ કરના આત્મામાં છે તેટલું જ એક સામાન્ય કેવળીમાં પણ હોય છે છતાં પણ તીર્થ કરના પચકલ્યાણક ઉજવવામાં આવે છે એમના જન્મદીક્ષા વગેરે કલ્યાણકોમાં દેવ અને દેવેન્દ્ર હાજર થાય છે જ્યારે સામાન્ય કેવળીના કેવળજ્ઞાન મહોત્સવમાં પણ સદૈવ દેવો હાજર થતા નથી આ બેદનું કારણ શું છે? આત્મિક ગુણોના વિકાસની પરિધિમાં બન્ને સમક્ષ હોવા છતાં પણ આ બેદનું રહસ્ય છે તીર્થ કર, નામકર્મ પણ એ વિચારવું જોઈએ કે તીર્થ કર નામકર્મના આત્મા કઈ રીતે ઉપાજન કરે છે? આગમ સાક્ષી પૂરે છે કે જે આત્મા પ્રાણીમાત્રની સેવાનો વિરાટ સકલ્પ લઈને આવે છે, સાધના-રસમાં સેવાનો રસ ભેળવી દે છે, એ તીર્થ કર નામ

કમનુ ઉપજાન કરે છે ઉત્તરાખ્યન સૂતના રહ્યા અખ્યાતમાં પ્રજોત્તરમાં એનું સુદર નિરૂપણ થયેલ છે

૪૦ વૈયાવચ્ચણ મળ્લે ! જોજે કિં જાણ્યહ !

જા૦ વૈયાવચ્ચણે વિરથપરનામ ગૌત કમ્મ નિવર્ણ ॥

મહામુનિ જોતમ મહાજામણુ જન્મવાન મહાવીર પાસે પ્રથમ રજૂ કરે છે કે પ્રભો, આત્મા સેવા વડે કઈ વસ્તુને પ્રાપ્ત કરે છે ?

પ્રમુ જન્મજ આપે છે વૈયાવચ્ચ અર્થાત્ સેવા વડે આત્મા તીર્થંકર પદને પ્રાપ્ત કરે છે નિષ્કામ સેવા અને જનસમુદ્ધયના પ્રત્યાં શાંતિ અને જ્ઞાનદંધારા વદાવવાની પવિત્ર વિચારમેણી જ એને તીર્થંકરપદના વિરાટ પદ પર સર્થ જાય છે

જીવનના પવિત્ર સંકલ્પો એક દિવસે સાકાર બને છે અને તીર્થંકરપદ પ્રાપ્ત મહાપુરુષ સ્વકલ્પાણુ પછી જનતાનવ પ્રાણીએને તે કુખ અને અર્થાતિના અધકારમાંથી ઉચારવા માટે વાણીનો પ્રકાશ પાથરે છે તેથી સામાન્ય દેવળી કરતાં જ્ઞાન અને જીવનની જ્યોતિ સમાન હોવા છતાં પણ તીર્થંકર વધુ વદનીય બને છે એ જ કારણ છે કે જાનનો ચોર કાસે દેવળી બની શકે છે પણ જાનનો એ ચોર કાસે તીર્થંકર બની શકેલો નથી કારણ કે તીર્થંકર જ્યાં માટે પાછલા અનેક જ મેળની સાધનાની અપેક્ષા રહે છે.

એક મહત્વપૂર્ણ વાત એ પણ છે કે એ નિર્મિત છે કે તીર્થંકર જન્મ કમનું બધું સમ્પત્તિવ દસમાં જ થાય છે પરંતુ એ નિર્મિત નથી કે બધાં ક્ષાંતિક સમ્પત્તિઓ તીર્થંકર જોતનું ઉપજાન કરે જ છે બધા જ જોપ સમિક અથવા ક્ષાંતિપ્રતિક સમ્પત્તિ તીર્થંકર જોતનું ઉપજાન કરે એમ પણ હોતુ નથી. પરંતુ ત્રણેયમાં પણ સમ્પત્તિવશીલ આત્મા જ્યારે વિરિષ્ઠ સંકોત્તર સેવા-સાવનો વિકાસ કરે છે ત્યારે જ તેઓ તીર્થંકરપદ પ્રાપ્ત કરે છે આ જ સેવા-સાવના માનવીને મહાનતા જાણી દોરી સર્થ જાય છે

જીવન કાસે નાનું-અમન કોપ પણ જોમાં ને સેવાની સુરાસ હી છે એ જાતજ વધી શકશે. એક દેળના પાન ઉપર એક ઝાકળ-નિડુ પડેલું હતું સૂરજનાં સોનેરી કિરણો પામી એ હીરાવત્ અળકી રહ્યું હતું એની જ પાસે એક હીરો જી અળકી રહ્યો હતો એક પંખી બીડીને ત્યાં જાન્યુ અજ્ઞાત તુરત-નિડુ તરફ ઈશારો કરતાં એ જોત્યું શું આ તમાડું સખખી છે ? એટલામાં હીરો કાસે જરાઈ જોત્યો. શું એક તુધાર-નિડુની સાથે મારી તુધના સખવ છે ? બસ તે જ વખતે એક મહત્તી નાં જાવી અને તેણે પેલા હીરા ઉપર ચાંચ મારી પણ એને તે કદા નિરાશ

જ સાપડી આ જોઈ પેલું નાનકડું તુપાર-બિદુ બોલ્યું ‘બહેન, મારી જિંદગી નાની-અદૃષ્ટ છે, પણ આ જીવન જો તમાગ ઉપયોગમાં આવે છે તો હું પોતાને ધન્ય માનીશ’

પ્રશ્ન એ નથી કે જીવન કેટલું મોટું છે ? સપત્તિ કેટલી વિશાળ છે ? પ્રશ્ન એટલો જ છે કે આ જીવનનો કેટલો અંશ પરહિતમાં ઉપયોગી બન્યો છે ? વિશાળ સપત્તિનો કેટલો અંશ પર-સેવામાં વપરાયો છે ? ઘણીવાર સપત્તિ વિશાળ હોવા છતાં માણસ કંઈ આપી શકતો નથી ન્યારે સાધારણ સ્થિતિવાળો ધણું બધું કરી જાય છે લાભે જોવાય તો મધ્યમ સ્થિતિ વાળો વધુ ઉત્સર્ગ કરે છે જો કે એની આવક સીમિત હોય છે છતાં એનું દિલ અમીર હોય છે એ પોતાની પ્રતિષ્ઠા કાયમ રાખવા માટે પણ પોતાની સ્થિતિથી વધુ કરી જાય છે, ન્યારે જીવી સ્થિતિવાળા પોતાની મસ્તીમાં મસ્ત રહે છે એમને વધુ દરજાર પણ હોતી નથી કારણ તેઓ જાણે છે કે બીજાનું સ્વાગત થશે તોય ઠીક છે અને ન થાય-કરાય તોય ઠીક છે સપત્તિની સુગંધ છે તો ભ્રમગેનો ગુજારવ પણ કાયમ રહેવાનો છે જ, પછી શા માટે નંકાનું ખર્ચા ગળે નખાય !

સાચું પૂછો તો નાના-નાના પ્રાણીઓનું જ જીવન આપણા માટે વિશેષ ઉપયોગી બને છે સ્થાનાગ સૂત્રમાં ભગવાન મહાવીરે એની પૂરી વિગતો આપી છે જીવન ઉપર કાનો કેટલો ઉપકાર છે, આગમ એનો સાક્ષી છે. મનુષ્ય ઉપર પટકાયિક જીવોનો અનંત ઉપકાર છે પવનને જ દ્યો, કેટલો ઉપકાર છે એનો આપણા ઉપર ! એના અભાવે આપણે એક દિવસ તો શું પણ એક કલાક પણ આપણે જીવી શકીએ નહીં શું આ ઉપકારનો બદલો વાળવા માટે પણ તમે કદી વિચાર્યું છે ? લેણદાર ભલે ન માગે પણ ઇમાન-દાર શાહુકારનું શું કર્તવ્ય છે ? અને વિચારો કે જો સમસ્ત સૃષ્ટિમાં એક પણ માનવ ન હોય તો પવનને શું ચિંતા થશે ? પાણીનું શું બગડશે ? પણ જો હવા અને પાણી ન રહે તો મનુષ્યને ચિંતા થશે કે નહીં ? અરે, ચિંતાની તો વાત જ ક્યા રહી, મનુષ્ય એના વિના જીવી પણ નહીં શકે નળમાં પાણી થોડું મોડું આવે અથવા સમય કરતા વહેલા બધું થઈ જાય ત્યારે પણ માણસ કેટલો અધીર બની જાય છે ? ત્યારે એનો-પાણીનો પૂર્ણ અભાવ તો પ્રત્યક્ષ જ દૃશ્ય ઉપસ્થિત કરશે

હા, તો આ નાના જીવોનો કેટલો ઉપકાર છે ! પૃથ્વી આપણો આધાર છે કંરોડો, અબજો મનુષ્ય એના વક્ષઘ્રણ ઉપર ઘૂમી રહ્યા છે. છતાં એને

એનો તનિક ફક્ત રોગ નથી. તમારા શરીર ઉપર નાની-શી કાઠી પૂજી રહે
તો એનું અમણ-ફરવું તમને ગમશે નહીં. આટલું હોવા છતાં પૃથ્વી પિતાનું
કર્તવ્ય મૂકી દે તો ક્યાં જઈશું. આપણે ? તમને માફ કરો કે અહીં પૃથ્વીએ
મે મિનિટ માટે ફક્ત પોતાની ફરજનું પાલન કરવામાં દીક્ષા કરી તો લાંબા
રહેવાસીઓની શી સ્થિતિ થઈ હતી? ધરતીકંપના બે સેકન્ડના ધક્કામાં મનુષ્ય
—અર્થે કંપી જો છે.

પૃથ્વી આધાર છે અને પાણી પેશ છે. અગ્નિ મનુષ્યનો પ્રમુખ સહાયક
છે એના અભાવે કાશુ ધાન—અન્ન સ્વસ્થ્યને જગાડશે. અને પવન તો આપણું
જીવન છે એટલે જ તો એનું બીજું નામ પ્રાણ રાખવામાં આવ્યું છે.
વનસ્પતિ માનવીનો આશ્વાસ છે એ પૃથ્વીમાંથી રસ તત્ત્વ લઈને આપણને
આપે છે એક નાનકડી વેશ પૃથ્વીમાંથી નીકળી રક્ષા ઉપર ચડે છે જળ
અને પૃથ્વીના પરમાણુઓને ગ્રહણ કરે છે. ફક્ત એ લઈને ફક્ત પોતાની પાસે
એ સંગ્રહ કરતી નથી. એ જળ અને પૃથ્વીનાં અધતત્ત્વોને દૂલ-કુખરે
અર્પે છે એ સુઅધમ્મ હોનો આનંદ ન એ વેશ લે છે તેમ નથી મેટુ રક્ષ
ફક્ત જીવદુ એ અધમાખીને આમત્રે છે. કહે છે હોનો પરમ લે અને મનુષ્ય
માટે મધ તુ નિર્મીલુ કર. દૂધો પછી એ રસતત્ત્વ વડે હોનો નિર્મીલુ
કરે છે તે પોતે ફક્ત ફળ ન આપતાં તમને જ એ અપણુ કરે છે.

આ સૌનો કેટલો ઉપકાર છે આપણા ઉપર ? એ અમે તમે કહી
વિચારું છો. અરુ ? ધાનના એક ગ્રામની સાથે કેટલી અમિતિઓનો જન્મ
આપણે એકી સાથે આપણા મળામાં ઉતારી જઈએ છીએ? ફરક ગ્રામમાં
ખેતરના રૂપમાં પૃથ્વીનો / આપણે ઉપયોગ કરીએ છીએ. ખેડૂતે પોતાના
અમન-બિંદુઓ નીતામાં છે. રેશા બળદોનો એમાં પુરુષાર્થ રહ્યો છે. સ્વાર
બી નુ બલિદાન એમાં રહ્યું છે અને પાણી તેમ જ ધૂનનો એમાં સંયોગ
રહ્યો છે. વનસ્પતિના ઉપકારોની આ કચની તો અસીમ છે. મનુષ્યસમજ
ઓક્તી ન મરણ કરે છે અને એના જાણમાં કાર્મોસિક ગેસ (વાયુ) દે છે.
■ ફક્ત તમને અગર છે કે એ કાર્મોસિક ગેસ લગામાં જળી બે સમસ્ત
સંસારમાં ફેલાઈ નહીં. તે સમસ્ત મનુષ્યસૃષ્ટિ એક દિવસે સમાપ્ત થઈ
જાય. ફક્ત વનસ્પતિ જાત કાળન વાયુને લઈ લે છે અને એ જાણમાં
ઓક્સી ન લે છે. મનુષ્ય પ્રાણવાયુ મંજુ કરે છે અને વિવિધ વાયુ
છે. પાનુ વનસ્પતિ જાત મનુષ્યને દુદો ચાખી વિવિધ વાયુ / મંજુ કરે છે
અને પ્રજા વાયુ આપે છે.

સાચે જ જીવનના અવિદાનમાં જ જેણે જીવનનો આનંદ માન્યો છે તે જ જીવનનો સાચો કળાકાર છે. પરોપકાર માટે જે એક ડગલુ પણ આગળ વધ્યો નથી, તે પગ હોવા છતાં પગુ છે માનવ હોવા છતાં પણ જેણે સારીય જિંદગીમાં એક પણ માણસનું રક્ષણ કર્યું નથી, એના કરતાં તો પેલા બાવળના કાટા શ્રેષ્ઠ છે કે જેના વડે ખેતરનું રક્ષણ તો કરી શકાય છે.

ખીજના રક્ષણ કાળે જે હાથ લખાવે છે તે જ ખીજઓ માટે પ્રિય પણ થાય છે એક ગરીબ ડોમીમાં હતી. એ ડોસીમાંતું એક નાનું-સરખું ધર હતું. ગરીબોને તો ઝૂપડું પણ એ મહેલ છે. જ્યાં સાજની વેળાએ આશ્રમ-વિશ્રામ એમને પ્રાપ્ત થાય છે એક દારૂડો રસોઈ કરતા અગ્નિ જરા તેજ થયો અને એની ઝૂપડીને આગ લાગી ગઈ બિચારી ગરીબ વૃદ્ધા આગ ઠારવા માટે લોકોને વિનતી કરવા લાગી. સેડકો માણસો એ રસ્તેથી પસાર થઈ રહ્યા હતા એક વિદ્યાર્થી તો આગનો પ્રકાશ જોઈ ત્યાં જ પુસ્તક ખોલી વાચવા લાગી ગયો. ખીજ સજ્જનો પણ ત્યાંથી પસાર થઈ રહ્યા તેઓ સિગરેટના શોખીન હતા એમણે વિચાર્યું અહીં અગ્નિ છે ચાલોને, એકાદ સિગરેટ જ પેટાવી લઈએ એક-બે દિવાસળીની ખચત થશે કોઈ વ્યક્તિ વળી આવી જે ચહાની શોખીન હતી એણે વિચાર્યું આગ તેજ છે વળી બળતણ પણ ધણું છે તેથી ચહા જલ્દી બની જશે એણે તો વદ્ધાના બળી રહેલા ધરના દરવાજાને ચૂંચે બનાવી ચહા બનાવવી શરૂ કરી પણ ચોથી વ્યક્તિ એક સજ્જન માણસ હતી. એના હૃદયમાં માનવતા છલોછલ ભરી હતી એણે પોતાના બેડીદારોને બોલાવ્યા અને આગની બચાવવાને સહીને પણ આગ શમાવવામાં મદદ કરી.

ઉપરના ચારેય જાતની વ્યક્તિઓ તમારી સામે છે એકે પુસ્તક વાંચ્યું, ખીજએ સિગરેટ સળગાવી, ત્રીજએ ચહા બનાવી અને ચોથાએ ગરીબ વૃદ્ધાની ઝૂપડી બચાવી. હવે તમે પેલી વૃદ્ધાને પૂછજો કે તને એ ચારેયમાંથી કોણુ પ્રિય છે ? તો એ શું કહેશે ? પહેલાં ત્રણના હૃદયમાં સહૃદયતા તથા સ્નેહાભાવ છે તેઓ તો ફક્ત પોતાના સ્વાર્થોમાં જ રાચતા રહ્યા-મીમિત રહ્યા પણ ચોથો તો દેહની દિવાલથી ઉપર બેઠો તેથી એ પ્રિય બન્યો.

આ જીવનની ખૂશબુ-સુગંધ-સૌરભજ બાકી રહેશે મૃત્યુ તો સૌને એક ને એક દિવસે તો સમાપ્ત કરી જ દેશે કાળક્રમે સ્મૃતિ પણ ધોવાઈ જાય છે પરંતુ દુનિયાના માનસ-ખટણ પર તેમની જ સ્મૃતિ-રેખા ગ્રેપ રહી જાય છે જેઓ દુનિયાના હિતમાં ડહકડ કરીને જાય છે દુનિયા પૈસાદારોને

યાદ કરતી નથી. તેમ નથી કરતી સત્તાધીશોને. ભારતના ઇતિહાસમાં મોટા-મોટા અગત્યોપતિઓ ઘણાં જ્યાં જોમનાં મહેસો જમનને સ્પર્શતા હતા, જોમના મહેસોમાં લક્ષ્મી વૃત્ત કરતી હતી સેક્રેડ નોકરો જોમના કુકમની પ્રતિષ્ઠા કરતા હોવા રહેતા હતા પરંતુ જરા શોધો તો ખરા કે દુનિયાના કયા અણુમાં એમનું અતિચિહ્ન છે? ફાનસ લઈને ફરી વળસો તેમ તમને એમનું નામોનિશાન નહીં મળી શકે.

સત્તાસ્પર્શન વ્યક્તિઓની જીવનયાત્રા પણ સાગરની યાત્રા સમાન છે તેઓ આગળ વધતા જ્યાં પણ પહોંચનાં એમનાં ચરણચિન્હો પણ બૂચારાં જ્યાં જ્યાં પૃથ્વી ઉપર મોટા-મોટા ચક્રવર્તીઓ આવી જ્યાં જોએ જવું કરતા કે મારું એક બાણ લાખ વ્યક્તિઓને મોતના ખોલે મુલકની શો છે જળવાન વામુદેવ આવ્યા જે પોતાના સાર જ ધનુર વડે પૃથ્વીને કંપતી દેતા મોટા-મોટા જળચન પોદા અને સેનાપતિઓ એના નામથી એવી રીતે પ્રભુ હિંદુના જેમ પવનના ઓઠથી પીપળાના પાંદડાં કંપી જાય છે પરંતુ તેઓ પાંચ વેગે દુનિયાની સામે આવ્યા તેમ જ દુનિયા પણ એમના જળ અને સંસ્કાર સામે ઝૂકી પણ ઘણું પરંતુ એમની આંખો જ્યાં ચર્ચાની સાથે જ દુનિયાએ પણ એમના ભણીથી આંખો મીચી લીધી.

ઇતિહાસકારો કાલે એમના ઇતિહાસની કડીઓ શોધતા ફરે પરંતુ જન સાધારણ એમને કદી યાદ કરતો નથી. જનતા તો એમને જ યાદ કરે છે જેઓએ એના માટે કંઈક કર્યું છે જ્યાં કે નર વર્ષ પહેલાં પૂર્વ મુખમાં સમ્રાટ મેલિક પણ ઘણું જ્યાં તેની પાસે આગમકારો કહે છે અવધુત સામ્રાજ્ય હતું સોનાના બાવન ડુબરા હતા દળશો નર-નારીઓ એના ચરણની પૂજા લેવા હોવા રહેતા ૭ બાલુથી એ નીકળતા કે ખસાર ચર્ચા ત્યાં જન્મ-જન્મના સંબોધી રાત્રીના કાવનો પૂજા હોતા હતા.

બીજા બાલુ એ ૮ મુઝબ હૂમિ પર અખાતમ જમતના સુત્ર જમવાન મહાવીર પણ આવ્યા એમણે રાજ-પરિવારમાં જન્મ લીધો હતો એમના પિતા પણ મહત્ત્વી રાજા હતા એમના મામા અણુત્રના નાપક હતા. પણ શું આપણે એમને એટલા માટે યાદ કરીએ છીએ કે તેઓ એક રાજકુમાર હતા? જો જ્યાં મુધી જ એમનો વિકાસ સીમિત રહેવા હોત તો જનતા પેશા દળશો રાજકુમારોની જગ્યા રાત્રીમાર વર્ષમાનને પણ બૂધી ગઈ હોત. પણ ના એમણે ભોગતો નહીં ત્યાગ્યો રાહ લીધો હતો. તેઓ સંપના-પથે આગળ વધ્યા જ્યાં એ પથ પર આસતી વખતે એમણે ગરીબ ભારતની ને

આગળી લગોટી પણ ન લીધી પરંતુ યાદ રાખીને, એ અપરિગ્રહના ઉપાસકની ઉપાસના માટે ચર્ચાનો ઇન્દ્ર પણ વિલાસ તથા ત્યા હાજર થતો હતો જ્યારે સમ્રાટ શ્રેણિક પાસે ઇન્દ્ર તો શુ સામાન્ય દેવ પણ હાજર થયો નહી હોય, જો કે એમના આધિપત્યમા સોનાના હુગરો હતા આજે અદા હજાર વર્ષ પછી પણ ભગવાન મહાવીરને તમે યાદ કરો છો દર વર્ષે વીસ લાખ જેનો એમની જયંતિ બિજવે છે પણ શુ કાઈએ સમ્રાટ શ્રેણિકની જયંતિ બિજવી છે ? અહિંસાના અવતાર ભગવાન મહાવીરના મદિરો તમને મળશે પણ સમ્રાટ શ્રેણિકનું મદિર બનાવો એમને કાઈએ પૂજ્યા હોય એવું સાલળવામા આવ્યું નથી

શુ તમે કદી વિચાર્યું હતું કે આનું રહસ્ય શુ છે ? દુનિયા શા માટે સમ્રાટો અને ચક્રવર્તીઓને વિસરી જાય છે ? અને એક સતનુ નામ રટે છે અને એના પ્રત્યે શ્રદ્ધાના પુષ્પો ચઢાવે છે ? એનું રહસ્ય છે, જેણે પોતાનું સમગ્ર જીવન જનતાની સેવામા અર્પી દીધું, કરોડો માણસોને હિત અને કલ્યાણનો માર્ગ બતાવ્યો અને બદલામા શુ લીધું ? તાબાની એક પાઈ પણ દુનિયા પાસેથી ન લીધી જનતા એના જ ચરણોમા શ્રદ્ધાથી નત મસ્તકે રહેશે

જેની પરહિત-વૃત્તિમા સ્વાર્થના કાદવની એક પણ કાળી રેખા નથી, દુનિયા એને જ હૃદય સમર્પિત કરે છે. બીજો એક એવો છે જે થોડું લઈને સહસ્રગણ પાછું આપી દે છે, એને પણ સ્વાર્થી કહી શકાશે નહીં. વૃક્ષ પૃથ્વીથી રસ લે છે, હવા પ્રકાશ અને પાણી પણ લે છે તેમ છતાં કોઈએ એને સ્વાર્થી કહ્યું નથી, કારણ એ જે લે છે, એના બદલા રૂપે સહસ્રગણ ફળ અને ફૂલ પ્રદાન કરે છે મેઘને આજ સુધી કોઈએ સ્વાર્થી કહ્યો કે ગણ્યો નથી જો કે એ સાગરથી પાણી લે છે, તોપણ એ સ્વાર્થી નથી, કારણ ખારું જળ એ લે છે અને એને મધુર બનાવી જનતાને એ પાછું વાળે છે જે લઈને બદલામા પાછું વાળે છે એને સ્વાર્થી કહી શકાય નહીં સતો પણ તમારી (અહસ્થો) પાસેથી ચાર રોટલા લે છે, એના બદલે તેઓ સત્યનો રાહ બતાવે છે એટલે એમને સ્વાર્થી કહી શકાય નહીં.

જો કેવળ લેવાનું જ જાણે છે અને બદલામા કશું જ વાળતો નથી, અથવા વાળવાનું એના સ્વભાવમા નથી તો એ સત નો નથી જ પણ માનવ પણ નથી દેવું અને બદલામા કંઈ પણ ન લેતા દેતા રહેવું એ દેવોની સપત્તિ છે અને લેવું અને બદલામા કંઈ પણ દીધા વિના લેતા જ રહેવું

એ રાક્ષસોની સંપત્તિ છે માણસ તો લે અને જેની વચ્ચે છાવે છે એ કંઈક દે છે તો કંઈક લે પણ છે પણ જાનનો માણસ તો ફક્ત મેચાનું જ સીખ્યો છે દેવાની-આપવાની વાત આવે છે ત્યારે એ કહે છે જમારી પાસે છે ન શું ? જામે શું આપી શકીએ એમ છીએ ? જમી કાંઈ માનનાર આવે છે તો એ બાપો બે બાંધુ સારે છે ત્યારે દેનારદનાર બાંધુ સારતો ફરે છે કમાણી ખલાસ થઈ થઈ ખચો વધી ગયા ટેકસેનો બાર એટલો વધી ગયો છે કે જામે તો માથું પણ બિનુ કરી શકતા નથી પણ જામ કહેનારા સજ્જનો સિનેમા જોવા નથી જતા શું ? કમાણી બે ઘટી જાય અને ખચો વધી જાય તો સિનેમા તો પહેલાં જઈ જવા જોઈએ, પણ નથી ફિલ્મ આવી કે એમને તો પહેલી દીકરી જોઈએ પછી બમને પાંચની બન્ને કે દસની મેટર ડ્રાઈવરનો ફા. ૨ નો માસિક ખર્ચ આપે ચડતો નથી પણ કાંઈ જરીખને પાંચ રૂપિયા આપ્યા હોય તો સારી દુનિયાભરના ખચો અને ટેકસ થાક આવી જાય છે

મુસાફરી કરવી કરી તો ફર્સ્ટ ક્લાસમાં જશે અને બાકી રિસસ જવાઈ સીટ રિજન કરાવશે. શું કાંઈ થઈ ક્લાસમાં બેસાતું નથી ? જારે રાખ પિતા બાપુ હમેશાં ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરતા હતા શું એમની પાસે ફર્સ્ટ ક્લાસમાં જવા-આવવા પૈસા નહોતા એકવાર કાંઈએ એમને પૂછ્યું 'બાપુ, તમે થઈ ક્લાસમાં શા માટે મુસાફરી કરો છો ?' ક્યારેતો એતાજ બાદશાહ ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરે એ જમારા વાસ્તે શરમની વાત છે બાપુએ શો જવાબ વાળ્યો 'ખબર છે તમને ? તેઓએ કહ્યું કે ત્રીજા વર્ગમાં એટલા માટે મુસાફરી કરું છું કે એમાં વગ નથી ભારતની ત્રીજા જગતના ત્રીજા વર્ગમાં પણ બિલા-બિલા જવું પડે છે કે તો એમનો સેવક છું પણ ફર્સ્ટ અને સેકન્ડ ક્લાસમાં કેમ બેસી શકું ?

હા તો તમે ગાંધીજીના ચીસે આશ્વા આદતા હો તો ફર્સ્ટ ક્લાસમાં ન બેસનાં થક ક્લાસમાં મુસાફરી કરી શકો છો અને એમ કરવાથી જામે પૈસા કાઢી જરીખને આપો તો કેવું સારું ? મારી બહેનોને કવીસ કે તમે રેસમાં અને જ્યોર્જેટની સાડીઓ પહેરો છો. શરીર તો સારા કપડાંથી પણ ઢાંકી શકાય છે પછી રેસમ પહેરીને છવ-જવાનું ખાપ શા અટે ખરીદો છો ?

તમે સાડાં કપડાં પહેરતાં સીખો તેથી જરીખ બારનના આમોહીતને પ્રિસાદન મળશે જામ કરવાથી તમે તમારી / જનાથ અને ત્રીજા બહેનેને રાખ અને ટેલી મેજરવામાં સદાગત થઈ શકો છો અને તેથી બચતો પૈસો

તમે ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરવામા વાપરો તો તમને બમણો લાભ મળશે પહેલો લાભ એ થશે કે જીવનમા સાદાર્થ અને અપંગિગ્રહ આવશે અને બીજો એ કે તમે ગરીબ ભારતની મેવા કરી શકશો આ મેવાના ક્ષેત્રે તમે જેમ-જેમ આગળ વધશો તેમ તેમ તમને જીવનની સાચી મંદુરતા મળતી જશે તમે આજ પર્યાંત ગગનો આનંદ લીધો છે પણ હવે ત્યાગનો પણ આનંદ લેતા શીખો

રસગુલ્લાનો આનંદ તમે ઘણી વખત લીધો છે હવે આવો આનંદ લ્યો કે તમે પોતે ભૂખ્યા છો અને તમારી સામે ભાણુ આવ્યું કે બરાબર તે જ વખતે ત્રણ દિવસનો ભૂખ્યો ડાઈ હાય પસારો તમારો સામે આવીને ઊભો રહે તમારો આત્મા એના કરુણા-સ્વરને પીછાને અને ભાણુ આપું તમે એ ભૂખ્યાને આપી દો તો એમા પણ એક સાત્ત્વિક આનંદ છે- ચોપાટીનો સ્વાદ માણનારા શુ એક દિવસ આ સ્વાદ પણ લેશે ખરા?

તમારા જીવનની સુવાસ અને સેવાથી ડાઈ વ્યક્તિની આખોમા કૃતજ્ઞતાના આંસુ ઊભરાઈ આવે તો હું માનુ છું કે એની આખોના એ મોતી, પેલા મોતીઓ કરતા પણ વધુ દિમતો હશે કે જે તમે પાચ કે દશ હજાર આપી ઝવેરી બજારમાથી ખરીદી લાવો છો અને તેનો હાર ગળે પહેરી ગૌરવમિશ્રિત આનંદનો અનુભવ કરો શકો છો

સ્વીડનની વાત છે ત્યાના સમ્રાટની બહેનનું નામ રાજકુમારી યુગ્જિની હતું એના હૃદયમા એટલી બધી દયા હતી કે રોગીઓને જોઈ એના હૃદયમા કરુણા ઊભરાઈ આવતી આ કરુણાથી પ્રેરિત થઈ રાજકુમારી યુગ્જિનીએ પોતાના હોરા અને મોતીના આભુપણો વેચી એક ઘણી મોટી હોસ્પિટલ બધાવી હતી આ હોસ્પિટલમા મુશ્રૂપાના સમસ્ત સાધનો ઉપલબ્ધ હતા. આટલાથી રાજકુમારીને સંતોષ ન થતા એ પોતે હોસ્પિટલ જતી અને પોતાના હાથે રોગીઓની સેવા કરતી બીજી નસોં કહેતી, “તમે સ્વીડનના રાજકુમારી છો સેવાનું કામ તમારું નહીં, અમારું છે” રાજકુમારી જવાબ વાળતી “આ પરિચર્યામા મને સેવાનો એટલો આનંદ મળે છે કે તમે એ જાણી શકશો નહો સેવાનો આનંદ પૈસા આપીને મેળવી શકાતો નથી એ તો સ્વ-હાથે વડે કરીને જ લઈ-મેળવી શકાય છે.”

એક વાર એની હોસ્પિટલમા એક કોઠના રોગથી પીડાતો માણસ આવ્યો બધા એનાથી બચવા માગતા હતા રાજકુમારીને બબર પડી તો એ પોતે એ કાઠી માણસની પાસે પહોંચી ગઈ અને બોલી “ભાઈ, કેટલા દિવસથી આ રોગથી તમે પીડાઓ છો?” એ દૃઢથી પીડાતો બોલ્યો-

માતાજી ૭ વર્ષ થઈ ગયાં. આ વખતે જીભારીએ ધર માલુ છે. બેઝેબજમાં પીઘ થાય છે. લેલી અને પડુ કરે છે. કાઈ પણ પાસે ફરકવા મલતુ નથી. હવે તો જીવવાન બોલાવી લે તો જ સાડુ છે. રાજકુમારીની આંખોમાં આંસુ આવી ગયાં એવું કહ્યું. કાઈ જણાય નહીં. આ પવિત્ર કામ કું કરીશ. રાજકુમારીએ પાણી ચરમ કમુ અને પોતાના હાથે શેરોના ધાવે ધોયા. હાથ લગાવી નવા પાટા બાંધી દીધા. નોકરની ખસે ઘણા ફળ મંગાવ્યાં અને શેરીને ખવડાવ્યાં સાત મહિના સુધી આ કામ ચાલ્યો. દરરોજ રાજકુમારી આવતી. શેરીને નવજવતી, ધાવેને પોતાના હાથે ધોતી અને નવા પાટો બાંધી દેતી. એક એવો દિવસ આવ્યો કે રાજકુમારીની સેવા સંજ્ઞા થઈ અને શેરી સ્વસ્થ-સાને થઈ ગયો. જે દિવસે એને જવાની ન આપી અને એ જરા સાચો તારે રાજકુમારીને કહ્યું.

તમે મારી અપર માતા છે. એક માતા પણ બાળકની આંટથી સેવા નહીં કરે. નેટથી કે તમે રાજકુમારી હોવા છતાં મારી સેવા કરી છે. વખતી સેવા અને મમતાએ જ રાજ મટાડ્યો છે. તમારી પરિચયોને આ માનવું હવે જીવનની ક્ષત્રી થઈઓમાં પણ લઈ નહીં શકે” અને એનો ચરણ સ્પર્શ કરતાં એની આંખોમાં આંસુનાં મોટાં-મોટાં બિંદુઓ નીવરી રહ્યાં.

આ લેઈ રાજકુમારી બોલી. કાઈ આ હૃદયપ્રસન્ન નિર્માણમાં મેં હીરા ને મોતીનાં આશુપણે આખી છે. આજે તે મોતી બિંદી નીકળ્યાં છે. તમારા નવનેનાં મોતી પામી કું આ? ધન જની થઈ જુ.”

આશુ પૂછે તો આજ જીવનની કળા છે. આંસુઓનાં મોતીઓથી મણકસને તેજાવ છે. જેનું મૂલ્ય દુનિયાને ખાતે જેનું નામ વિદ્યવા પર આવતાં જ સંજ્ઞાધારની આંખો મોતીઓની ભેટ ચલાવે એ જ જીવનનો આશો. કળાકાર છે. નહીંતર જેના મૂલ્ય પર લોભ હોવા સામે સારુ કમું, આ? સારાપે આમને રાજ ગયો. તો સમજવું લેઈએ કે એવું જીવન દિવંગતના જેવું છે.

એક વખત એક શહેરે ત્યાં પુતળજીમ થયો. શહેરુ ધર ને કુમારને જાન્ય, અને તેમણે પાછાં એ નચરશેઠ રહ્યા. લોભ દૂર-દૂરથી વધમણી દેવા આવવા લાગ્યા. શહેરે તો આ વૃદ્ધાવસ્થાનું સત્તાન હતું. એમના હાથમાં હરખ મા તો નહોતો. તેઓ પણ આગળ વધી-વધીને લોકેષ્ટુ સ્વામત કરી રહ્યા હતા. સૌના મોં પર મહકાટ હતો. પણ પેશું નવખત બાળક રડી રહ્યું હતું. એના રુદનનો અવાજ પડેલમાં રહેતા શેખસાદીજીના કાને પડ્યો. તેઓ પણ આંખો અને સીધા બાળકની પાસે જઈને બોલ્યા. આજે

તારો જન્મોત્સવ ઉજવવા દૂર-દૂરથી લોકો આવી રહ્યા છે સૌ હસે છે અને તુ રડી રહ્યો છે કોઈ ચિતાની વાત નથી પણ તુ તારી જિંદગી એવી-ખનાવળે કે જ્યારે તુ સસારથી વિદાય લે ત્યારે તુ હસતો રહેજે અને દુનિયા રોતી રહે” બસ, આજ તો જિંદગી છે.

હસવું એ જ તો જિંદગીની જિદ્દદિલી, મર્દાનગી છે રડતા અને મરદાની જેમ જીવવું એ પણ શું કોઈ જિંદગી છે? પણ યાદ રાખજો, સુખના મહેલોમા રહેતા ચહેરાઓ પર મલકાટ રહે, એમા કશો ચમત્કાર નથી પણ વિપત્તિની લયાનક ઘડીઓમા જ્યારે દુખની અધારી રાતમા કંઈની વીજળીના કડકડાટ થઈ રહ્યા હોય ત્યારે-તેવા વખતે પણ તમારા મો પરનો મલકાટ જાય નહીં-જેવો જોઈએ નહીં, એતુ તમે સદૈવ ધ્યાન રાખજો વળી એક વાત એ પણ છે કે પોતાના સુખમા તો હરકોઈ હસી શકે છે પણ ખીજની સેવા કરતી વેળા મુસીબતો આવી પડે, વિપત્તિઓના તોફાનો આવે તો પણ તમારો મલકાટ-સ્મિત કાયમ રહેવો જોઈએ તમારે પેલા ગુલામની જેમ સદા ખીલ્યા રહેવું જોઈએ, જે પથ્થરની સાથે અથડાતાં પણ પોતાની સુગંધ આપતુ રહે

એક વાર થોડા ગુલામ પીસાઈ-દળાઈ રહ્યા હતા ઈત્રિવાળો એમને ખરગમા ખાડી રહ્યો હતો ફૂલની કળી તો શું પણ એનો અણુએ અણુ ખડાતો જઈ રહ્યો હતો અને સાથે જ પોતાને મૃતપ્રાય કરનારને પણ એ સુગંધિત કરી રહ્યું હતું એ જ વખતે એક દાર્શનિક તે બાજુથી પસાર થયો એણે પૂછ્યું “રે મોહક પુષ્પ તારુ જીવન તો સુવાસિત જીવન છે, પછી તારા થકી એવો તે શો અપરાધ થયો છે કે તુ નિર્દય શિક્ષા તળે પીસાઈ રહ્યો છે?” એમાના પૈકી થોડાક ફૂલો બોલ્યાં.

“અમારો તો શો અપરાધ, અમે તો દુનિયાને ખુશી આપવા આવ્યા છીએ પણ અમારો અપરાધ હતો કે અમે હમી પડ્યા અને દુનિયા અમારીએ હસીને જોઈ ન શકી દુનિયા ખીજની આખોમા આસુ જોઈ શકે છે પણ ખીજના આખોની હસી એ જોઈ શકતી નથી દુનિયા દુખીઓને જોઈ એમના પ્રત્યે દયા લાવી શકે છે પણ સુખીને જોઈ એ ઈર્ષ્યા કરવા લાગે છે” એમાના વળી ખીજ ફૂલો બોલ્યા ‘હે મનુ-પુત્ર, અહીં મળતી પીડથી અમને તો કિચિત માત્ર પણ દરદનો અનુભવ થતો નથી કારણ અમે જાણીએ છીએ કે અમારુ આ દુખ ખીજઓ માટે છે ખીજઓ માટે પોતાને મીઠાવી દેવામા અમને દુખ થશે નહીં અમારુ જીવન સૌરભ-સુગંધ લુટાવવા માટે જ છે. રે માનવ, અમારી જિંદગીથી તો તમે કોઈ

શીખ્યા નહીં પણ એ મોતથી કંઈ શીખશે તો આ મોત પછી વિનમ્ર વરદાન બનશે.” આ વિશાળ હૃદયની પવિત્ર ધ્રુવો છે ‘પરકિતાઈ’ પેતાને નિઠારી ને હસતા રહે છે મોતની છેલ્લી ધડી સુધી એમના મોં પર સ્મિત ફરકતું રહે છે એ જ તો હૃદયની સુવાસ છે અને એ સુવાસ એમનાં સ્વર્ગ પછી પણ જનતાની હૃદય-પટલ પર રહી એમની સ્મૃતિને સજીવ રાખે છે.

એક બીજી વાત છે ‘બીજાને કરવામાં આવેલી જાણી પ્રકારાન્તરે સ્વ ઉપકાર છે આને એ આપણે ધીંગાને કામ આવીશું કહે એ આપણા કામે આવશે તમે કંઈક મેળવ્યું છે અને તમારી પાસે અમર અભાવથી પીડાએમાં કંઈ હાથ પસાર છે ત્યારે એના દુઃખમાં ને તમે સહયોગી બન્યા છે તો કહે એ પણ તમારા સહયોગી બનશે. કારણ જીવન તો ચાલતો ફરતો હોય છે કમ-સિદ્ધાંત ઉપર વિશ્વાસ ધરાવનાર કદી પેતાને સદા માટે સંપત્તિનો સ્વામી માની શકતો નથી. ક્યારેક પસે બ કાઈ સહે છે આજનો ધનકુબેર કાલે ગલીનો બિખારી બની શકે અને આજનો ગલીનો બિખારી, ધેર-ધેર રોટલાના બે કકડા માટે હાથ લગાવનારનું પણ કામ જામી શકે છે અને તેઓ નમરના ધનવાનોની મેલોમાં આવી શકે છે અથવા પણા પ્રસંગે સાંભળ્યા છે એટલું જ નહીં નિજરે નેવામાં પણ આજ્યા છે કે એક વિશે તેઓ હસ રૂપિયામાં તોફારી કરતા હતા તેઓ લાખોના સેંદા કરનારા બની ગયા.

હા તો બીજાની મુસીબતોમાં તમે ને ભાગ પાડ્યો છે એમનાં આજીવનના છે તો તમારી પરિસ્થિતિ બગડતાં અને તેમનામાં માનવતાનો દીવો પ્રગટેલો હશે તો તેઓ તમારા કામમાં પણ આવશે જ.

ખેત પેતે કંઈકો ચતુર છે એ ગામમાં વસે છે એનામાં ડેંગર-સમ્મતા વનો અભાવ છે તેમ છતાં ગામડાવાળાઓએ સહેલા પાસેથી કંઈકે સીખવાનું છે તેમ સહેરીઓએ પણ ગામડાવાળાઓ પાસેથી કંઈકે સીખવાનું-લેવાનું છે સહેરની સાર્થક અને વ્યવસ્થા ગામડાએ સીખવાની છે તો સહેરીઓએ ગામડાની સેરા, સ્વદેશ્યતા અને નિષ્કપટપણ સીખવાની જરૂર છે.

હું ગામડામાં રહેતા ખેતની કુસળતાની વાત કરી રહ્યો હતો. એના ધરમાં હજારો પાંખનાજ આવે છે ભૂમિ-પુત્ર જુમાતાની સેવા કરી જાણમાં માનવતા સમા મેળવે છે પણ ને કંઈ મેળવે છે બધું એ ખાઈ ને નથી. એનો ઘેડો ભાગ પાડો પૃથ્વીને આપી દે છે પૃથ્વીના પેટાળ પર

વિષયરેલા થોડાક દાણાના બદલામાં સહસ્રગણા થઈને એને મળે છે આ જ આપણી સેવા અને સમર્પણનું પ્રતિક્ષણ છે

તમે પુરુષોત્તમ પાર્શ્વનાથ પ્રભુના જીવનથી સારી રીતે પરિચિત છો. કમઃ એનો હરીફ હતો એ હમેશા એમનો વિરોધી બનીને જ સામે આવ્યો. વારાણસી એ દિવસોમાં કમઃ સમા તાપસોનું તપ-કેન્દ્ર હતું પણ એમની અજ્ઞાન સાધનામાં દેહદંડની પ્રધાનતા હતી હિંસા-જન્ય પ્રવૃત્તિઓની પણ તેટલી પ્રધાનતા હતી પાર્શ્વનાથ ભગવાન ઉગ્ર કષ્ટ પ્રદર્શન દ્વારા જનતાને આકર્ષતા ભૂલેલા રાહદારોએને સત્ય પથ ભણી દોરવા નીકળી પડ્યા. વારાણસીની બહાર તપ કરતા કમઠની પાસે તેઓ ગયા એની સાધનાને આત્મ-લક્ષ્યથી વિપરીત દર્શાવતા તેઓ બોલ્યા “હે ભોળા સૌધક, તમે જે તપ કરી રહ્યા છો તે તો અન્ય પ્રાણીઓ માટે ઉત્પીડનનું કારણ બની રહ્યું છે. તમારી આ ધૂણીની લપેટોમાં સર્પ અને સર્પિણી શેકાઈ રહ્યાં છે”

ન્યારે બળતા કાષ્ઠ-લાકડાને ચીરવામાં આવ્યું તો અર્ધ-દંઘ-સર્પ-સર્પિણી બકાર નીકળ્યા પાર્શ્વકુમારે એમને નવકાર મત્ર સંભળાવ્યા. સર્પ-સર્પિણી ત્યાંથી મરી ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતીના રૂપમાં રંગભૂમિમાં જિપ્નન થાય છે, ક્ષુદ્ર જીવો ઉપર પ્રભુનો આ ઉપકાર હતો પણ આ ઉપકાર વૃત્તિ જ એક દિવસે એમના માટે પ્રત્યુપકારમાં બદલાઈ ગઈ પાર્શ્વનાથ ભગવાન આત્મા-સાધન માટે મુનીન્દ્ર બની વનમાં ન્યારે ધ્યાનમ્થ ઊભા હતા ત્યારે અસુર કમઠે પોતાના વૈરનો બદલો લેવા માટે પ્રભુને જલમગ્ન કરી દેવા સારું પ્રલયકારી વૃષ્ટિ કરી હતી એ જલ-પ્રવાહ-પ્રભુના ગળાથી પણ ઉપર આવી ગયો હતો કે તે જ વખતે ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતી સર્પ-સર્પિણી રૂપે આવી છત્ર બની એમનું રક્ષણ કર્યું પ્રભુએ એમનું રક્ષણ કર્યું તો તેઓ પણ નાગ રૂપે જ પ્રભુના રક્ષણ કાળે ક્ષેડી આવ્યા હતા

આ છે ઉપકાર અને પ્રત્યુપકારની ડથની, આજનો ઉપકાર આપણા માટે જ પ્રત્યુપકાર રૂપે ક્યારે કઈ લાણે આપણું રક્ષણ કરવા આવી જશે એ કહી શકાતું નથી કાઈ પણ પ્રકારે તમે જીવનમાં પરાંપકારને આશ્રય આપશો તો જીવનનો રોટલો મધુરો બની જશે તમે બાણો છો કે મીઠા વિના રોટલો મીઠો લાગતો નથી તેથી જ મધ્ય-ભારત વગેરે પ્રદેશોમાં રસોઈ કરતા પહેલાં લોટમાં મીઠું નાખવાની પ્રથા છે આપણી બહેનો આ કળામાં નિપૂણ છે ઘણા બધા લોટમાં થોડુંક મીઠું પડે છે તો રોટલાનો સ્વાદ વધી જાય છે, તેમ આપણા ઢગલાબધ સ્વાર્થના લોટ-આટામાં જો પરમાર્થનું અપટીલર મીઠું પડે જાય તો સ્વાર્થનો રોટલો મીઠો બની જશે.

આજનો માણસ સેવા અને પરાપક્ષર વચ્ચે બૂલી ગયો છે. જાણે કે એ જ્યાં જ મની વાત હોય એને તો પોતાના મતલબની વાતો થાય છે પરંતુ કામ નહીં પણ દશમ માને છે એ તો સ્વાર્થ કણી જ હોય છે. આજે જઈ રહ્યો છે પાકા ફળને જોઈ જોઈ પછી દોડે છે તેવી જ રીતે માણસ પૈસા તરફ દોટ લગાવી રહ્યો છે. આ પૈસાની દોટ પાછળ એણે પોતાની માનવતા પણ વેચી દીધી છે. પોતાની પારિવારિક જવાબદારીઓને એણે પરિવાર છોડી છે એટલે આજે મનુષ્યને મનુષ્ય કરતાં પણ જરા પૈસો વધુ પ્રિય છે.

થાયે રાખજો, પૈસાના પ્રેમ ભાઈને ભાઈનો શત્રુ જન્મ્યો. ખીર ગમે એ પોતાના મિત્ર સાહેબોને કારણે કમાઈ લેતો. ભાઈઓની હત્યા કરી એને તમે પૂછો કે આવો નુકસાન શા માટે રચ્યો? શું તારી પાસે ખાવા-પીવવા કંઈ આવડે છે? એની પાસે આ મારે હા તો જન્મના નદી હોય અને કદાચ એ કદી પણ દે તો દુનિયા એના કબજામાં સ્વીકાર કરી લઈશે નહીં એ સાહેબો કહો. એને સમસ્ત રાજ્યની વેલો આપત કહો. ખાવા-પીવવાની વાત તો શું આશાના સાથી મહેમો પણ એને સારું ખુશ્ખા કરી, તેમ છતાં એની સ્વાચ્છતાને વિરામ ન લીધો અને પિતાને કારણે આશાના મિત્રોની ધીમી ધીમી શુદ્ધ અને હાથ જોવા વીર ભાઈઓને પણ-અવશ્યક માની દોષ દર્શાવે એમને મરાવી નામે છે. સાચું છે કે સ્વાર્થ માણસ પોતાના સ્વાર્થ માટે કંપો જાલાચાર નથી કરતો? એક કિસ્સો કવિએ કહ્યું છે.

હૈ સ્વાર્થ તેરી પૂછતામે કાપુગન શબ્દ કિયે
મુકર્મ હૈ કે કોનસે કો ના કિયે તેરે કિયે।

તેરી પરાયનતા ચરાચર વિશ્વ મેં છા રહી;

ઉપકાર કરના સ્વાર્થ વિન યહ બુદ્ધિ તો જાતો રહી ॥

કવિ કેટલુ માર્મિક કહી ગયો છે ! સ્વાર્થને ઉપાલભ દેતા કહે છે : સ્વાર્થે આપણા સ્નેહો-સખધીજનોમા વૈર અને વિદ્વેષની ખાઈ ઊભી કરી દીધી છે. પહેલા તો તેઓ એક ખીજને જોયા વિના જીવવું પણ અસંભવિત માનતા, હવે તેઓ સ્વાર્થમા ભગ પડના એક ખીજનુ મો જોવામાં પણ પાપ માને છે આ સસારના સખધો અને સગપણો સ્વાર્થના દોરા વડે બધાયેલા છે સ્વાર્થનો દોરો કાચા સૂતરના દોરા કરતા પણ વધુ કાચો હોય છે જ્યાં સુધી માણસના સ્વાર્થને પોપણ મળતુ રહેશે, ત્યાં સુધી એ ખીજની સેવા પણ કરતો રહેશે અને પોતાના આરાધ્ય માની પૂજા પણ કરશે પણ સ્વાર્થની સમાપ્તિની સાથે જ એક ક્ષણમા એટલા દૂર જઈ પડશે જાણે કે કોઈ જાતની આપસમા ઓળખાણ જ ન હોય તમે જાણો છો કે મકાનના થાભલા (લાકડાના થાભલા) જ્યાં સુધી ઉપરની મજિલોનો ભાર સહન કરવાની ક્ષમતા ધરાવે છે, ત્યાં સુધી મકાનમાલિક એમની સુરક્ષા સારુ ચિંતા રાખતો રહે છે સાફ-સફાઈ પણ કરે છે અને દિવાળીના તહેવારે તેલ ને વાર્નિશ પણ લગાડે છે પણ જે ક્ષણે એ સ્તંભ (થાભલો) ભાર સહન કરવાનો ઈન્કાર કરશે-અર્થાત્ જીવું બનશે ત્યારે એની શી ચિંતિ થાય છે ? પછી એને કોણ તેલ અને વાર્નિશ લગાડશે ! તેલ ને વાર્નિશના દિવસો તો ગયા પણ હવે તો એના ટૂંકડે ટૂંકડા કરી ચૂલામા જ હોમશે પછી તો અગ્નિની જવાલામા એમનુ અસ્તિત્વ જ ભૂસાઈ જશે કારણ કે એની પ્રીતિ પણ સ્વાર્થના દોરા વડે બધાયેલી હતી

સ્વાર્થ-પ્રેમ હમેશા સાથ આપે એવુ પણ બનતુ નથી આપણને શક-કપટી મનુષ્યો પસંદ નથી પણ કપટ પસંદ છે કારણ બદમાશ આદમી તો ધન લઈ જાય છે જ્યારે લુચ્ચાઈ તો ખીજનુ ધન અપહરણ કરી લઈ આવે છે હા, તો સ્વાર્થી સદા 'સારા'થી પ્રેમ કરતો નથી, એ તો સ્વાર્થને જ પ્રેમ કરે છે સ્વાર્થની પ્રીતિ અદ્વય-આયુ લઈને આવે છે

એક વખત કુતરાઓની કોન્કરન્સ મળી કૂતરા-સમાજના વિકાસ અને ઉજ્જવલ ભાવિ માટે ચર્ચા-વિચારણા શરૂ થઈ એક સંજ્ઞન કૂતરાએ ઠરાવ રજૂ કર્યો “આપણો સમાજ પરસ્પર લડવા માટે બહુ બદનામ થયો છે. આપણે આપસમા લડીએ છીએ નાનાશા રોટલાના ખટકા માટે આપણે ઝનૂની બની લડી પડીએ છીએ, આ કેટલી ખરાબ વાત છે ? આજે પ્રેમ અને શ્રાવ-

શવનો મુખ છે માનવસામાજ વિશ્વ-પ્રેમ નજીક પહોંચી રહ્યો છે. સખ પાડી ગયો છે કે હમે આપણે બાપણુ કેલક પાઈ નાખીએ. વિશ્વ-પ્રેમની વાન બહુ દૂરની છે પરંતુ આજનાં આજ ભાતિ-પ્રેમને તો અપાવીએ જ તેથી અમે એવા હરોલ કરીએ છીએ કે “કેવલ પશુ પ્રસોભનો સ્થાને કેમ ન આવે પણ આપણે ‘કરી બરુ નહીં’ સૌએ એક સ્વરે ડરાવને અનુ મોહન આપું

અનુમોહનનો સ્વર હજુ સુદુરજો કતોરે કે આકાશમાં હાલી જામીની ચાંચમાંથી છૂટીને પાકાનો કંકડો નીચે જાયો. કમરને ખેતો જ સો એવા ઉપર કપડી પંખા અને પછી તો એને જ મેળવવા માટે કઠિને પરપર કપડવા લાગ્યા. ‘હરવની મૂળ હજુ પૂરી થઈ નહોતી કે એનો મેલનો લંટ વાગી ગયો. એકમે સ્વાર્થના લેવમાં એક પશુ ડરાવ દલિન રેલી રાતે નથી ડરાવની રાત્રી હજુ સુકાઈ નહીં હશે કે ડરાવનિમાંથી કસ્ટારને કાઢે જ એનું મેલું થઈ જશે.

એમ તે માનવી આખાતંમી થી ચી જઈએ માટે છે પણ અંતે એમ નાના-સા સ્વાર્થને કાનિ પહોંચી કે એ બળી જાય છે પોતાના નાનકડાં સ્વાર્થના રક્ષણ કાળે બીજાના મોટામાં મોટા હિતને કચરી નાખવા એ તેમને થઈ નય છે આ અનુવનની મુદ્દ છુદિ છે એ એને પોતાના દેહની દિવાસેથી ઉપર જીવવા દેતી નથી પોતા માટે એ હભારે રૂપિયા ‘અર્ચ’ કરી રાંધે છે પણ બીજા સારુ ને રૂપિયા ‘અર્ચ’ કરવા માટે એની દેહછુદિ ખાટા આપવી નથી. પણ માદ રાખજો કે પોતાના સ્વાર્થ ખાતર ‘અર્ચ’ કરવામાં આવેલા હભારે રૂપિયા નષ્ટ થવા માટે છે અમારે ગરીબનાં હિતાઈ ‘અર્ચ’ના ને રૂપિયા ખેતરમાં વીંધેરવા-વાવેલા સંધાન છે ને એક દિવસે હભારમણ પ્રતિજ્ઞા કરીને આવશે.

એક મોટર કાર્ટવિર છે મોટરના રણધુની જવાબદારી એની છે. પણ એ કેવળ પોતાની મોટરની સુરક્ષાની જ ચિંતા કરે અને સડક પર જ પથ્થર થનારાઓના પ્રણેની ચિંતા ન કરે તો શું બિની મોટર પણ સુરક્ષિત રહેશે ખરી? કેટલા અકસ્માતો થશે? કેટલાના પ્રણે આત્મા નથી?

આપણે આપણી જીવનશૈલી મોટરની સુરક્ષા કરીએ એની જવાબદારી આપણા ઉપર છે જીવન મેળવ્યું છે તો એ નષ્ટ કરવા માટે નથી પણ સ્વાર્થ-સ્વાર્થ એ એવાની જવાબદારી પણ આપણા ઉપર આવી પડે છે કે આપણો આ જીવનશૈલી મોટરના વેગમાં સ્વાર્થમાં પાંચો ઢોળ મોઈ

કચ્છમાં ન જાય જેને ફક્ત પોતાના હિતોની જ ચિંતા છે, તે જઘન્ય સ્વાર્થી છે બીજો છે જે પોતાના હિતની સાથે-સાથે બીજાનાં હિતનો પણ કાષ્ટક ખ્યાલ રાખે છે તેને મધ્યમ પ્રકૃતિનો માણસ કહી શકાય પરંતુ બીજા માટે પોતાના હિતોનું બલિદાન કરે તે તો મહાપુરુષ જ છે.

અથવા એમ પણ કહી શકાય કે જેટલું લે છે તેટલું પાછું પણ વાળી દે છે, તે સાધારણ ભદ્ર પુરુષ છે જેટલું લે તેના કરતા વધુ વાળી આપે એ વિશિષ્ટ પુરુષ છે, પરંતુ જેણે પોતાની સમગ્ર જિંદગી પરાર્થ કાળે સમર્પી દીધી છે તે અસાધારણ મહાપુરુષ છે તે તીર્થ કર દેવોનો મહાન આત્મા છે, જેનું સમગ્ર જીવન લોક-કલ્યાણ અર્થે છે અનતાનંત આત્માઓને અધારેથી પ્રકાશ લાણી દોરી લઈ જવા માટે જ એમનું જીવન છે પરંતુ આ ત્રણેયથી જુદો એક પ્રકાર બાકી રહી જાય છે ફક્ત લેવાનું જ જાણે છે પણ બદલામાં કંઈ દેવા માગતો નથી લેવાની કાંઈ સીમા માનીતે એ આલતો નથી.

માણસ મોટામાં મોટી હિસા સ્વાર્થથી પ્રેરાઈતો જ તો કરે છે. માનવીની સ્વાર્થબુદ્ધિ જ્યારે એનો વિવેક-દીપ ઓલવે છે ત્યારે જ તો એ હિસા માટે પ્રેરિત થાય છે ચીના લોકો કર્મોરેટ નામનું પક્ષી પાળે છે. આ પખી લગભગ બગલા જેવું હોય છે, એનો ઉપયોગ તેઓ માછલા પકડવા માટે કરે છે પરંતુ તે પોતે એક પણ માછલું ખાઈ ન જાય એ માટે એના ગળામાં એક ગોળી ફસાવી દે છે જુઓ, કેટલી સ્વાર્થીલી બુદ્ધિ છે માણસની ! તેની પાસેથી બીજો કાંઈ કશું લઈ ન શકે તે માટે કેટલી સાવધાની રાખે છે !

ક્ષણિક સ્વાર્થ માટે માણસે હિસાની પ્રક્રિયાને કેવું વિશાળ રૂપ આપ્યું છે ? મોટા-મોટા કસાઈ-ખાનાઓ માનવીની સ્વાર્થવૃત્તિની વાતો કહી રહ્યા છે અહ્ય એવા સ્વાર્થ ખાતર એણે ચીખંતા-બ્રાહ્મણ પાડતા પશુઓની કબર પોતાના પેટમાં નિર્માણ કરી છે.

ચિકાગોમાં કસાઈખાનું છે જ્યાં દરરોજ સવારથી લઈને સાંજ સુધી અવિરત પશુઓની કતલ થયા કરે છે એ પશુઓની કતલથી લોહીની નદીઓ વહી રહી છે એ એક જ કસાઈખાનામાં અઢારસો મજૂરો પ્રતિદિન કામ કરે છે આ તો યંઈ વિદેશની વાત પણ ભારતની જ વાત હોયો ભગવાન મહાવીર અને મહાત્મા શુદ્ધ જેવા અહિંસાના પેગંબરો અહીં થઈ ગયા મહાત્મા ગાંધીજી અહિંસાનો સંદેશ અહીં આપ્યો જે ભોગવીય સરકાર વિશાળ મન ઉપરથી અહિંસાનો ઉદ્દેશ્ય કરે છે તે જ ભારત સગદાર મુબઈ

મદાસ કચકતા રિત્તી જેવા ભારતના પ્રમુખ નગરોમાં કરોડો રૂપિયા ખર્ચો વિશાળ કસાઈખાનાં નિર્માણ કરી રહી છે. શું આ પરમુખેના આગમ માટે છે? ના નહીં. વ્હેણમાં વ્હેણ વધુમાં વધુ સંખ્યામાં પરમુખોની કચકતા એ આ નિર્માણ પાળીને ઉદ્દેશ્ય છે.

આદિસાની ભૂમિ ભારતમાં મત્સ્યોલોચને પ્રાપ્ત દન મળી રહ્યું છે. કસાઈખાનાં વધી રહ્યાં છે. આપડી આદિસા દેવી નુપચાપ આસુ વધતી રહી છે એના આશુમાં કાણુ લુપ્તો? ખાણ ઉપરાંત દેશનેલેલ વસ્તુએ માટે પણ ધણી ચિંતા થાય છે. આ ચીકણા ચમકતા આમ્યાના પદા અને જૂદાં જૂદાં મદ્ય દિશાથી જ તેવાર થયેલાં છે. એ નિશ્ચિત છે કે આમદની ને વસ્તુ નેટલી વધુ મુશ્કેલી અને ચમકીલી હશે એના નિર્માણમાં એટલી જ જ વધુ દિશા ધર્ષ હશે.

જ નર્મ એકવાર એક વર્ષમાં ૭ લાખ પરમુખોનું આમદ વેચાણ હતું એનો શું ઉપયોગ થયો હતો ખજર છે તમને? એના વડે આમદની એજા જૂદો ચપ્પેલો વગેરે બનાવવામાં આવ્યાં હતાં. મનને જાનક પરમ નારી વસ્તુએ માટે ૭ લાખ પરમુખોની ચિકાશે કેટલી મરવિધી જની હશે? પરંતુ સ્વાર્થાં મુખ્યો પાસે એ કરુણ ચિકાશે સાંભળવા થત નથી. હલકા મત્સ્ય તા માટે થઈને અનેક પરમુખોના પ્રાણુ વીધી દેવામાં આવે છે. ક્યારેક એમની પૂછી કાપી નાખવામાં આવે છે કેટલાક આઠીએને કાપેલી પૂછીચળાં પણ પસંદ હોય છે. એટલા માટે ગાય બચવા ફરવાનું પૂછું કાપી નાખવામાં આવે છે. પૂછું કાપતાની સાથે જ લોહીની ખરા વહી નીકળે છે. એમનો આત્મા કેટલો તણવો હશે? પણ એ મૂક પરમ તણવને કહ્યું જુએ છે? લોહીની ધારને જાંચ કરવા માટે લોહને આપીએ. ગરમ કરી એ સ્થળે મોટાડી દેવામાં આવે છે. એક તો ધા અને ઉપરથી પાછો ગરમ આપીએ. લોહી તો જાંચ થઈ નય પણ એને કેટલી પીડા જઈ હશે એની કમળા પણ કરી ચકાતી નથી. પાછળથી કાપેલાં પૂછાવળાં પ્રાણીને મચ્છર પણ ધણે જાણ આવે છે. કારણ કે પૂછા બનાવે મચ્છરને ઉપવામાં પણ તેઓ અસમથ જની જાય છે.

આ ધ નાઓ શુન મનોચિત્તી પ્રતિક છે. પીઠિત નેઈ મનમાં આનંદ અનુભવે છે તો સમજવું તેઈએ કે મનના પૂણે ક્યાંક કુલ્તા નથી એડી ૭ પણ શુન ચિત્તી વ્યક્તિ માટે એનો સ્વાથ એ મોટી ચીજ છે. જીવનના પ્રાણેનું કાઈ મુખ નથી. આનો સ્વાર્થાં વ્યક્તિએ દેશના અને સમજના

ગૌરવને નષ્ટ કરે છે જ્યારે મનુષ્યની દષ્ટિમા દેશની પ્રતિષ્ઠા, સમાજનું ગૌરવ અને રાષ્ટ્રગરિમા એ બધા ઉપર સ્વાર્થને સ્થાન મળે છે ત્યારે તે બધાને એક ક્ષણમા તબ્બ શકે છે કોઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી કે આવી વ્યક્તિઓ જ્યાં રહેશે ત્યાંની ફૂલવાડી જલદી જ ઉજ્જડ બની જશે કારણ જ્યાં બધા જ માણસો સ્વાર્થી બની જશે ત્યાં વિશ્વ સ સિવાય બીજું શું નિમાણું થઈ શકશે ?

એક વખત એક હસ-બુગલ ઉડતું ઉડતું એવા પ્રદેશમા પહોંચ્યું જે બિલકુલ ઉજ્જડ બની ગયું હતું કયાય સૌ દર્પ અને સ્વચ્છતાના દર્શન થતા નહોતા સમસ્ત પ્રદેશમા ભયનું વાતાવરણ સર્જાઈ રહ્યું હતું એટલે થાક્યા-પાક્યા ૫ બીઓએ એક વૃક્ષની સુષ્કો ડાળ પર આશ્રય લીધો. પાસેની ડાળ પર બે ઘૂવડ બેઠા હતા એમને જોઈ હંસે હસણીને કહ્યું “એક દિવસે આ વનસ્થવી હરી-હરી હતી પ્રકૃતિનું સૌ દર્પ સર્વત્ર પ્રસરી રહ્યું હતું પણ આજે આ કેવું ઉજ્જડ બની ગયું છે ? એ સૌ દર્પ અને સુખમા હવે કદપતાવત્ બની ગયા છે એનું શું કારણ હોઈ શકે છે, તે તું જાણે છે !” હસણીએ ના પાડતા હસે બીજી ડાળ ઉપર બેઠેલા ઘૂવડની તરફ ધીરે ધીરે કહેતા કહ્યું “આ અહીં આવી વસ્યા તેથી લીલીછમ આ વનસ્થવી ઉજ્જડ બની ગઈ આ પક્ષીઓ જ્યાં આવીને વસે છે ત્યાં ધ્વસ જ ધ્વસ થાય છે દેશને વેરાન થતા વાર લાગતી નથી ”

ઘૂવડે હસની વાત સાંભળી તો હસનું તીર એના કાળજમા વીધાયું. પણ એની પાસે એનો જવાબ પણ નહોતો કડવો ઘૂટડો પી-ગયું અને બેસી રહ્યું રાત વીતી સવારે હસ-બુગલ ઊડવા લાગ્યું તો ઘૂવડે હસણીને રોકી લીધી અને બોલ્યું “આને કયા લઈ જાય છે, આ તો મારી પત્ની છે ” હસે કહ્યું “એ પણ કદી સંભવિત બને ખરું ? હસણી શું કદી ઘૂવડની પત્ની બની છે ખરી ?” ઘૂવડે કહ્યું “શા માટે નહીં, આજે તો બધું સંભવિત છે ” હસ વિચારમા પડી ગયો હસણી ચીખવા લાગી ત્યારે ઘૂવડે કહ્યું કે, “તમે જે ચાહો તો આ દેશના પંચો પાસે એનો નિર્ણય કરાવી શકો છો એ પંચો જે ન્યાય આપે તે સૌએ મંજૂર કરવો પડશે ” ઔ પંચોની પાસે પહોંચ્યા બંને પક્ષોએ પોતપોતાની ફરિયાદ રજૂ કરી. પંચોએ વિચાર્યું હસ તો પરદેશી છે આજે એ છે તે કાલે બીજી જશે. આપણો પાડોશો તો આ ઘૂવડ છે જે એને નારાજ કરીશું તો એ ઠીક નહીં થાય અને ઘૂવડનો પક્ષ લઈશું તો સત્યનું ખૂન થશે આખર સુધી પંચો કોઈ નિર્ણય ન આપી શક્યા

પચોતે મૌન બેઠેલા જોઈ જઈ-કાચ પ્રમુખ બોલ્યા તમે સૌ અત્યુ
મતિ આપે તે હું આ કેસમાં હાથ નાખું પચોતે તો ખમ્જતા જ હતો કે
આ મધા કોઈ બીજા સિરે જાય તો સારું એમણે તો સદર સ્વીકૃતિ
આપી દીધી સ્વીકૃતિ મળતાં જ પ્રમુખે ન્યાયાસન સભાનું પરવું ન્યાય
દેવાનો એક શલ્પ પહેલાં પચોતે ખાનગીમાં મત્રણા માટે જુદા લઈ ગયા
બોલ્યા આ તો જાણના અજવાળાની જેમ રખત છે કે હસણી હસની
ફતી છે પણ આ ઈસાફથી દેશને પણ મોટું નુકસાન થશે કારણ કે આ
હસ પરદેશી છે અને ઈસાફ મળતાની સાથે જ હસણીને સાથે લઈને
બીજી જગ્યા ખર્ચ પણ ઉપાયે જો હસણીને રોકી સેવામાં આવે તો જે પ્રદેશ
આજે ઘવઝમી બપો છે તે એક વિષે હસોનો પ્રદેશ બની જશે. મધા
પચોતે ઠરાવથી સહમત થઈ ગયા કારણ દેશનું હિત સર્વોપરી હતું

મધા જકાર આવ્યા પ્રમુખ ન્યાયાસન પર બેઠા અને ચોક્કસ વાર પછી
એમણે ફેસનો આપ્યો હસણી ધૂવડની ફતી છે એ ઠીક છે કે એ
હસ જાતિની છે પણ આગળ પ્રગતિશીલ યુગમાં આંતરગતીય વિચાર પણ
થાય છે ભારતીય વ્યક્તિ યુરોપીઅન નારી સાથે શુ લગ્ન નહીં કરે તો
મોટું આંતરગતીય લગ્ન કાયદા પ્રમાણે હસણી ધૂવડની ફતી હાથમાં કોઈ
જાતને મુશ્કેલ રહેતો નથી "

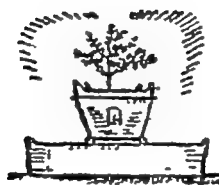
ફેસમે સાબળતાં જ હસના કાલ-કલાલ જૂન થઈ ગયા ત્યુ અપીલ
માટે બીજું કોઈ ન્યાયાસન પણ નહોતું અને પચ પ્રમુખનો ન્યાય સર્વોપરી
હોય છે આંશુક્રં સારી ખિન્ન મને હસ પોતાના દેશ બાંધી બેઠી આંખો
હસણીની આંખોમાં આંસુ નીવરી રહ્યાં હતાં હસણી થોડે દૂર ગયો હતો
કે પેલા ધૂવડે એને ઘણા પો અને બોલ્યો, હસણીને મૂકી દો આં જઈ
રહો છો હસણી શુ કરી ધૂવડની ફતી થઈ છે ? મારે બે વિદોની વચ્ચે
દિવાલ બનવું નથી હસનો મધકાદ પાછો મોં પર ફરી વળ્યો એ બેઠો

તો પછી આ નાટક કેમ રચ્યું ? ધૂવડે કહ્યું એ બધું એટલા
માટે જ કે તે જઈ કામે કશું હતું ને કે આ ધૂવડના વસવા ને લીધે સમગ્ર
વનસ્પતી ઉત્તરજ બની ગઈ મારે એ જ જાણવું હતું કે વનસ્પતી ધૂવડના
કારણે ઉત્તરજ બની કે સભ્યતા અને સ કૃતિના રક્ષક તમારા સમા
સ્વાર્થાંજીને કારણે ?

ત્યાં ન્યાયનું સામાન્ય છે ત્યાં સત્યનું ગળું દબાવી સકાય છે ત્યારે
અદિસા વગેરેમાં કા કની ફરે છે વિવેક પોતાના કાગળ ઉપર આંશુક્રં સારે છે

હવે જીવનના બંને રૂપો તમારી સામે છે એકમા સેવા છે, સમર્પણ છે, તો બીજો કેવળ લેવાનું જ બાજુ છે એકમા બીજા માટે પોતાને કુરબાન કરવાની ભાવના છે તો બીજો પોતા માટે બીજાને કચડી નાખવા માગે છે એકનું નામ પરોપકાર છે, તો બીજાનું નામ સ્વાર્થ છે એક કટકનો રાહ છે બીજામા ફૂલ નજરે પડે છે પણ પહેલાનું પર્યાવસાન ફૂલોની વાટિકામા છે સારે બીજો રાહ કટકાકીર્ણ પથ પર લઈ જાય છે હું આશા રાખું છું કે મુખર્ષના સુવિદ્ નાગરિકો પ્રશસ્ત માર્ગ અપનાવશે એ માર્ગ જ જીવનનો શાશ્વત અને સુરમ્ય માર્ગ છે

જૈન ઉપાશ્રય, કોટ,
બઝાર ગેટ, મુખર્ષ

કોઈ એક યુવક વિદ્યાર્થી એક સાધુ પાસે આવ્યો. સાધુએ તેને પૂછ્યું — “કેટલું ભણ્યા છો ?”

હિતર આપતા એ વિદ્યાર્થી બોલ્યો — “હું છ હજાર પુસ્તકો ભણ્યો છું !”

સાધુએ કહ્યું — “આટલું ભણ્યા છતાં તમારા જીવનમા કોઈ સુધારો થયો કે નહિ ?”

વિદ્યાર્થી બોલ્યો — “મહાગજ ! પુસ્તકોના અભ્યાસથી તો મારા જીવનમા અનેક દુર્ગુણોએ સ્થાન જમાવી લીધું છે ”

—આવું ગદુ સાતિ જીવનને એ મનાવી દે છે તેનાથી દૂર રહેને

આજ્ઞાન પ્રવચન દૃષ્ટિ બચિયો નહીં છે સાધક જીવન્મુક્તિમાં આનંદ વધે છે ત્યારે એણે શુદ્ધ દૃષ્ટિ રાખીને જ વધતું નોંધીએ દૃષ્ટિમાં ફેરફાર થતા સૃષ્ટિમાં પણ પરિવર્તન આવે છે ધરમાં એક સ્ત્રી છે પ્રતિ એને પત્ની રૂપે મળે છે તો પુત્ર એને માતા રૂપે નિહાળે છે સાસુ અને સસરા એને જીવનપુત્ર મળે છે તો દિવર અને નણદ એને સાથી કહે છે સ્ત્રી તે એક જ છે પણ દૃષ્ટિમાં એક યથાચી એમાં રૂપ-ભેદ પણ આવી ગયો છે એટલા જ માટે ભારતીય કહેવત છે કે જેવી દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ જે આજ્ઞાની જે દૃષ્ટિ સર્જીને આવે છે વસ્તુ એને તેવા જ રૂપમાં દેખાય છે

જેન દર્શન પ્રમાણે પ્રયોગ પદાર્થ અને તત્ત્વ ધર્માત્મક છે તેટલાંક ખર્ચ બચાવ રૂપે રહે છે તો તેટલાંક વળી અબજકત રૂપે જે મનુષ્ય જે દૃષ્ટિ બિંદુને ધારે ધરી એના પર ચિત્ત કરે છે તે જ ધર્મ એની અભિવ્યક્તિ થાય છે એ વ્યક્તિએ જગતીઆમાં જાય છે જગતીઆમાં કંદાળી પ્રજામાં ગુલામ મહેલી રહ્યાં છે એક કહ્યું - ગુલામ રેવું મહેલી રહ્યું છે ।" બીજાએ કહ્યું "ફસની નીચે તો કંદા છે આ જ દૃષ્ટિમાં ભેદ છે

એકની દૃષ્ટિ ગુલામની સુદરતા સળી છે તો બીજાની એની તળેલા કંદા કચ્છી. અને તથ્યની દૃષ્ટિમાં કંદા પણ છે તેમ ફૂલ પણ. પરંતુ કંદાની દૃષ્ટિ સર્જીને-ધરીને આવીશ તો કંદા જ દેખાશે અને ફૂલોની દૃષ્ટિ રાખીને આવીશ તો ફૂલ જ દેખાશે. એકને માટે કંદામાં પણ ફૂલ છે તો બીજા માટે ફૂલમાં પણ કંદા છે

આ જ વાત તમારી અને અમારી છે કોઈ વ્યક્તિ પ્રત્યે આપણે સન્નિવાસ પધારીએ છીએ તો આપણે તરત જ એના અને વિપરીત પાશ્વર્યા આપી સર્જીએ છીએ. પણ આપણે એના સન્નિવાસ વિચારવા બેસીએ તો

આપણી દષ્ટિમા પેલા કાટા જ આવી જાય છે ફલ બધા ઝોજલ થઈ જાય છે, કેમકે આપણી દષ્ટિ ફૂંચેા ઉપર નથી પણ કાટા તરફ છે તેવી જ રીતે એના પ્રત્યે આપણા મનમા એહ ને સદ્ભાવના છે અને આપણે એના તરફ રાગાત્મક દષ્ટિએ જોઈએ છીએ ત્યાં આપણને એક કાટોય દેખાશે નહીં કાગણ કે એના ફૂલો તરફ જ આપણી દષ્ટિ ટેકાશે અને એ જ તો દષ્ટિનો જાદુ છે, ન્યા કાટા પણ ફલ બની જાય છે અને ફલ કાટા.

એક હોલમા થોડાક આદમીઓ ખુરશી પર બેઠેલા હતા. એમના માથે ઘોળી ટોપીઓ હતી અને હાથમા દારૂની ખાટલીઓ દારૂ પીવાઈ રહ્યા હતા અને ગપશપ ચાલી રહી હતી ત જ સમયે સડક પરથી પસાર થતી થોડાક વ્યક્તિઓની નજર એમના પર પડી એકે કહ્યું “જોયુ, હવે તો ખાદીધારી-ખાદી ટોપીવાળા જ દારૂ પીવા લાગ્યા છે જે કાગેસે દેશને આઝાદી અપાવી, જેના ચાગ્નિચળણ ઉપર સમસ્ત ભારતને વિશ્વાસ હતો, એક દિવસ એવો હતો કે ન્યાં ગાંધી ટોપી સત્ય ને સદ્ગુણનું પ્રતિક હતી, પણ આજે એ જ ખાદીની ટોપી હેડળ મઘ-પાન ચાલી રહ્યું છે” ત્યારે બીજાએ કહ્યું “વાત એવી નથી ખરું તો એ છે કે દારૂડિયા જ ગાંધી ટોપી પહેરવા લાગી ગયા છે ગાંધીજીની જીવન-સાધનાના જાદુનો એવો પ્રભાવ પડ્યો છે કે ભાગતમા ઘેર-ઘેર ખાદીનો પ્રચાર થઈ ગયો અને એટલે હવે દારૂડિયાઓ પણ ખાદીની ટોપી પહેરવા લાગી ગયા છે” દાવ બદલાઈ ગયો ને ? આ છે દષ્ટિનો જાદુ

એક વખત એક કાગડાએ એક ધૂવડને કહ્યું “કેટલી લયનાક રાત છે ! ચારેય બાજુ અધકાર છવાઈ રહ્યો છે મને તો કાઈ જ દેખાતું નથી.” ધૂવડ બોલ્યું. “કાગડારાણા, જૂઠું ન બોલો કેટલો પ્રકાશ છે ? હજી હમણા તો સૂર્યનો ઉદય થયો છે અને તમે બતાવો છો રાત” સાચું તો છે કે કાગડા માટે રાત છે, તો પેલા ધૂવડ માટે રાત પણ દિવસ છે કારણ એ રાત્રે જ જોઈ શકે છે સૂર્ય નીકળના જ એની આંખો બંધ થઈ જાય છે અને પછી એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ અધકારપૂર્ણ બની જાય છે.

હા, તો દષ્ટિ બદલાતા સૃષ્ટિ પણ બદલાઈ જાય છે આપણે જે દષ્ટિને લઈને ચાલીએ છીએ, તે વસ્તુ આપણે મેળવી પણ શકીએ છીએ. એક અત્તર બનાવનારની નજર ફૂલો ઉપર રહે છે કારણ એ એમાંથી જ તો અત્તર બનાવવું છે, જ્યારે કાગડાની નજર ગદડી તરફ રહે છે એટલે

આપણે જે દષ્ટિ ધરીને ચાલીશુ તેવા જ રૂપમાં આપણે સૃષ્ટિને, પ્રાણી સમીપ આપણે જો હસી દષ્ટિથી દુનિયાને ચકાસીશુ તો ત્યાં મોતી મળશે-દેખાશે. કામગાની દષ્ટિએ જોઈશુ તો માંસ અને એવું જ જોવા મળશે. હસી દષ્ટિ મોતી પર જ રહે છે એ મોતીને જ માહક અને માહક છે એટલે એ મોતી પણ મેળવે છે પણ પેશો કામગે તો ધલિત બીજો વરદ દષ્ટિ રાખતો હોય છે તેથી એ માંસ ને એવી જ ચકામાં ચાંચ મારતો હોય છે.

દુનિયા તો એક જાતનું દર્પણ છે. દર્પણમાં તમે તમારું પ્રતિબિંબ જોઈ શકો છો. જેવી આકૃતિ બનાવીને તમે એમાં જોશો તેવી જ આકૃતિ તમને જોવા મળશે. તમે એ વખતે સૌમ્ય રૂપમાં હશો તો તમારું પ્રતિબિંબ પણ સૌમ્ય જ દેખાશે. તમે ક્રોધના આવેશમાં હો તો ક્રોધના પાળમાં હો ત્યારે એ તમારા સૌમ્ય રૂપને કાપી જશે અને એથી મોં પર ભયક તા છવાઈ જશે. આવી આકૃતિ સર્જીને તમે દર્પણ પાસે પહોંચશો તો એની પ્રતિબિંબ પણ ભયકર જ દેખાશે.

મોં પરની ભયકરતા માટે તમે દર્પણને દોષિત ઠેરવી શકતા નથી. તમે એને દોષિત ગણશો અને એના પર જ તમારો ક્રોધ દુશ્વારો જન્મે તો ક્રોધમાં ને ક્રોધમાં તમે એના દુશ્મન બની શકો છો પણ એ દર્પણ તમારી પ્રતિબિંબને બદલી શકશે નહીં. તમારી પ્રતિબિંબમાં તો ત્યારે જ પરિવર્તન આવશે કે જ્યારે તમારી આકૃતિ જ બદલે. હા તો તેવી જ રીતે દુનિયા પણ એક દર્પણ છે એમાં તેવું જ પ્રતિબિંબ પડશે, જેવા તમે હશો. સમગ્ર પ્રકૃતિ તમને એવા જ રૂપમાં દેખાશે. સૌપેન હોવર નામનો માણસ પાશ્ચાત્ય જાતનો એક ખલો મોટો વિચારક થઈ ગયો છે એનું સાહિત્ય જ્યારે પ્રગટ થયું ત્યારે એના આશોચકોનું જાણે એક પૂરજ આવી ગયું એ જાણીએ-કેના માન્યાક સામે એને એક નાનો એવો જીવન આપ્યો. આરુ પુત્રક તો એક દર્પણ છે જે એમાં અધિગ્રહ પે નેશી એને દેવદૂત દસનમાં કેવી રીતે થશે વારુ? અધિક પોતાનું રૂપ સર્જીને ગયો છે તે કાઈ મનુષ્ય ત્યાં પહોંચ્યો હોત તો એને માનવીય-સૌન્દર્યનો જ આભાસ, જનુમવ ચાલ એટલે કે આપણે જે રૂપ સર્જીને નર્મિયું તેવું તેવું પ્રતિબિંબ હશે.

એક દોષતા યોગાનુ ચિત્ર હતું ચિત્રકાર પોતાના એ ચિત્રને સર્જી કાઢી એક સજ્જન પસંદ પહોંચ્યો પેમા દસક સજ્જનને એ ચિત્રને ઉત્કૃષ્ટ બિંદુ તો એમાં યોગના પગ ઉપરની વરદ દેખાતા તેથી તેઓ બચી

ઊઠ્યા “આ તે કેવું ચિત્ર છે ? એક ગધેડો ચાથે પગ ઉપર કરીને આળોટી રહ્યો છે” ચિત્ર જ ન્યારે ઉલટું પકડી રાખ્યું છે તો ઘોડો ગધેડા રૂપે જ દેખાશે એટલે સર્વ પ્રથમ, દષ્ટિ જ ઠીક કરવાની જરૂર છે પછી જુઓ કે ઘોડો છે કે ગધેડો ? અને દોડી રહ્યો છે કે આળોટી રહ્યો છે ?

એક બહેન કોઈ એકના ઘેર રસોઈચાલતું કામ કરતી હતી પગાર-કંઈ એને વધુ મળતો નહોતો રસોઈ કરવી અને ધરતું બીજું નાનું-મોટું કામ કરવું અને એના બદલામાં એને ખાવાનું તથા કપડાં મળતા હતા પેલું ઘર લક્ષ્મીસપત્ન હતું એક દા’ડો ત્યાં શીરો બનાવવામાં આવ્યો ધરના બધાએ જમી લીધું પછી એ બહેન જમવા ખેડી શીરાનો કાળિયો મોમાં મૂક્યો પણ એ ગળે ઊતર્યો નહીં ઘેર એનો દસ વર્ષનો દીકરો જીવારનો સૂકો રોટલો ખાતો હતો એટલે માના ગળે શીરાનો કાળિયો શે ઊતરે ?

માની મમતા જાગી ઊઠી અને એણે થોડુંક શીરો કાગળમાં બાધી લીધો ધરતું કામ જલ્દી-જલ્દી આટોપી એ પોતાના ઘર ભણી જવા નીકળી પડી, પણ હજી ધરના ઉંબરેથી પગ બહાર મૂક્યો નહીં કે પેલું પડીકું હાથમાંથી સરી પડ્યું એમાંથી ઘીના દીપા ચૂઈ રહ્યા હતા દાર નજીક ઊભેલી ત્રણ બહેનોની નજર એના પર પડી પહેલાં બહેન બોલી “કેવી ચોર છે ? અડી ખાધું અને હવે પોતાના ઘેરે પણ લઈ જાય છે પકડો એને” બીજી બોલી “આ ગરીબાઈનું પાપ છે”

ગરીબાઈ પોતે જ એક પાપ છે સાચું છે કે “**बुभुक्षितं किं न करोति पापम्**” ભૂખ્યો કયું પાપ નથી કરતો ? દરિદ્રતા જીવનના સમગ્ર ગુણોને હરી લે છે એક ગરીબના મનની પીડા અમીર-ધનવાન જાણી શકતો નથી જેના ઘેર ચાર-ચાર મોટરો છે અને જે કદી બે ફર્લાંગ પણ ચાલ્યો નથી એ પગપાળા ચાલનારના કષ્ટનો શો અનુભવ કરશે ? તેવી જ રીતે જેને ત્યાં બદામ-પિસ્તાની બરફીઓના દીક્રીનો ભયો પડ્યા છે, જેને ખાધેલું પચાવવા સાર પાચન માટેની દીક્રીઓ લેવી પડે છે, એ ભૂખ્યા-ની પીડાને જાણી શકતા નથી કે સાધનોના અભાવે મનુષ્યને કેટકેટલી મુશ્કેલી-ઓનો સામનો કરવો પડે છે હા, તે બીજી બહેને કહ્યું કે ‘દોષ એનો નથી, પણ ગરીબાઈનો છે’

ત્રીજી બહેને કહ્યું “તમે બન્ને એના રહસ્યને સમજી શક્યા નથી-

આ ચોર-દુષ્ટિ નથી તેમ જરીભાઈનું પાપ પણ નથી. આ તે માતાની મમતા છે. અહીં શીરો જન્મ્યો, તે આ શીરો આશરે અને એના બાળક મેર સુઝી રેલેલી ચાવે એ માતૃ મન કેમ કરી સ્વીકાર કરે? કાળોએ એને મળે શો બનરે? માની મમતાનું ગાપ આપણે કરી રહીએ નહીં." જેવી મમતા એક માતાને પોતાના બાળક પ્રત્યે હોય છે તેવી જ મમતા વિશ્વના સમસ્ત પ્રાણીઓ પ્રત્યે આપણા મનમાં ઉભરાઈ આવે તો આપણે ખરાખરા જની રહીએ છીએ. માની મમતા મનુષ્ય અગ્ર મેળવી લે તો એ મહામાનવ જની જાય. માતા પોતાના બાળક પ્રત્યે જેટલી સ્નેહધારા વરસાવે છે તેટલી દુનિયાના તમામ જોગ-દોહરાઓ પ્રત્યે વરસાવી શકે તો એ કુલુલની સાક્ષાત્ મુર્તિ જની શકે છે. પ્રસવ-કાળમાં સાગરનું વિશાળ પાણી-સમૂહ સુકાઈ શકે પણ માતાની હૃદય-મમતા તો પ્રસવકાળમાં પણ સુકાત શકશે નહીં.

શીરો ભરેલું નાનું-એવું પપીકું છે તથા જલદેવ છે અને એમની જુદી-જુદી તથા દષ્ટિઓ છે. પહેલી એને ચોરની દષ્ટિએ જુએ છે. બીજીની દષ્ટિમાં એ ચરણે જી છે તો ત્રીજીની આંખોમાં એ એક માતા છે અને એના દિશમાં મમતાની ધારા છે. આને જ હૃદયય છે જેવી દષ્ટિ તેવી મુદ્દિ વિચારોએ દર્શિયા અનેક ભેદ-અગ્રણે જવા યા છે આપણે એ વિશે આત્મજન્ય પ્રશ્નોમાં વિચાર કરીશું.

આસન્ન સક્રિય દષ્ટિ

જેવી દષ્ટિ ક્ષેત્ર નજીની વસ્તુને જ તેઈ શકે છે અને દૂરની દષ્ટિ (દૂરદક્ષિતા) નજીની હોય તેને આસન્ન િ કહેવાય છે. આ ચર્ચે જ વધતી ભારતમાં સક્રિય દષ્ટિની વ્યાખ્યા. પરંતુ વ્યાખ્યાનના ક્ષેત્રે સક્રિય દષ્ટિ (નિકટ દષ્ટિ) ની વ્યાખ્યા બીજી જ છે. જેણે ક્ષેત્ર વર્તમાન અને વર્તમાનના મુખને જ તેમજ છે વર્તમાનના ભોજો ઉપર જ તેની નજર છે એના બીજા પાસાને જોવા કે ઈકાર કરે છે તેને સક્રિય (નિકટ) દષ્ટિ કહેવાય છે. આ કે અધિકારિત માણસો સક્રિય દષ્ટિવાળા જ તેમજ મને છે તેઓ વર્તમાનના ભોજને / જીવનનું ચરમ લક્ષ્ય માને છે અને ભોજો પાછળ આજ યી ચીને રોક્યા નય છે વળી આજે તે ભોજની આ રો મા ? તેણે આજગ વધી ગયો છે એને જીવનની ફેરમાં એટલો જ આજગ રૂપિયા માનવામાં આવે છે.

જાળકને સમકક્ષ પ્રિય હોય છે કેટલાક જાળકો સમકક્ષ સારુ રોમાં

અને કચ્છાતા હોય છે રમકડામા બાળકોને તેટલો જ આનંદ આવે છે જેટલો તમને નોટોની થપ્પીઓમા હા, તો બાળકની પાસે એક કિમતી હીરો છે અને તમારી પાસે એક રમકડું છે પેલું બાળક રમકડું લેવા માગે છે એને જો એ રમકડું પસંદ આવી જશે તો એ હીરાને બદલે પણ પેલું રમકડું ખરીદી લેશે ચાર પૈમાના રમકડા પાછળ પેચો હજારોની કિમતવાળો હીરો બાળક ગુમાવી શકે છે પણ તમે આવા સોદા માટે કદીયે તૈયાર નહી થાવ પણ કોઈ 'પચ્ચીસ વર્ષનો નવજુવાન જો આવો મોદો કરી બેસે તો તમે એને શું કહેશો ? એને તમે બુદ્ધિમાન તો નહી જ કહી શકો, તો જે વ્યક્તિ માનવજીવનને ભોગોના રમકડા બદલે વેચી નાખે છે એને શું કહેવાશે ?

કોઈ માકડું (વાદરો) તમારો હાર લઈ જાય છે તમારે એની પાસેથી હાર પાછો મેળવવો છે પણ તમે એને જોડાવશો, ધમકાવશો તો સભવ છે કે એ હાર લઈને નાસી જાય અથવા હારને તોડી પણ નાખે એટલે તમારે હાર મેળવવો જ હોય તો તમે એને થોડાક ચણા ખતાવો એ ચણા લઈ લેશે અને હાર ફેંકી દેશે ચણાને બદલે કિમતી હારને ફેંકી દેવાનું કામ માકડું (વાદરો) કરી શકે છે, મનુષ્ય નહી કરે પરંતુ જે માનવ ક્ષુદ્ર વસ્તુઓના બદલામા બહુમૂલ્યી જીવનને લૂટાવી દે છે, એને માટે તમારી પાસે કયો શબ્દ છે વારુ ? એ સકુચિત (નિડટ) દષ્ટિ છે કારણ એણે ફક્ત વર્તમાન સુખને જ જોયું છે

જેને પોતાના ભાવિ-ભવિષ્ય-ઉપર વિશ્વાસ નથી તેમ ભવિષ્યની પ્રગતિ સારું કાંઈ સકલ્પ કર્યા નથી એને આપણે એક દષ્ટિએ અસહી કહીશું. અસહીનો અર્થ આગમની ભાષામા કહીએ તો જેને ફક્ત વર્તમાનનું સુખ પ્રિય છે, જેની વિચારશક્તિ ફક્ત વર્તમાન પૂરતી જ સીમિત છે ભૂતને ભવિષ્ય અગે જેને વિચારવાની શક્તિ જ નથી, તેમ નથી કદી એની પાસે વિચારવા માટે એક મિનિટની કુરસદ, એ થાય

માખીને તમે ઉડાડશો તો પણ જીડીને પાછી શરખતના પ્યાલામા પડશે કેમકે શરખતની મીઠાશ એને પ્રિય છે આખો વડે એણે ફક્ત મીઠાગને જ જોઈ છે પણ એમા પડ્યા પછી શરખતની મીઠાશ માણવા એ જીવતી રહેને કે કેમ એ અગે એ વિચારી શકતી જ નથી એટલા માટે માખીને અસહી કહી છે તેવી જ રીતે જે મનુષ્યે ફક્ત ભોગને જ પોતાનું જીવન-લક્ષ્ય

માન્ય છે તે પણ વર્તમાન સુખને જ નોઈ સ્તો છે ફક્ત સતમાન સુખ
ચાહનાર માટે આરિ ભાષિત સૂત્રમાં અધુરામ બદલત-અપિ એક સુદર રાખ
આપે છે કે -

પાવ પરસ્સ કુર્વંતો હસતિ મોહ મોહિતો ।

મપ્પોગલે ગચંતો વા ધિર્નિર્વાર્તે ન પરસ્સતિ ॥

ઈસિભા સિવાઈ સુખ બા. ૧૫ મા. ૧૧.

મોહ-ભાગમાં હસાયેલા આત્મા બી ન પર બતાવાર કરે છે પોતાના
કુદ સ્વાર્થ આતર બીજાનું શોપણ કરે છે બીજાને કુ ખ સ્વર્ગમાં બદાપ્તો
નોઈ એનું હલ જ્ઞાન-મજ્ઞ બની ભવ છે મો પર મલકાત જવા છે
પણ એના જ્ઞાન દો પેલી માહથી નેવો છે ને લોટની ચોળી નોઈ એને
લેવા દોડી નવ છે આછીમાર બધારે નદીપરે માહથી પામ્યા ભવ છે.
ત્યારે જી કાંટામાં લોટની ચોળી ભેરવી દે છે અને મહી કરી પાણીમાં મહે-
લમાં છોડી દે છે એ ચોળી માહથી લોટની ચોળીની લાલચે કાંટા પાસે આવે
છે અને એળીને ખાવ છે પણ એ પૂરી ખાઈ લે ત્યાર પહેલાં તે ચોળીની
આરે-એધે-રહેલો કાટિ એના મળાને વીધી મામે છે એક ફણને જ્ઞાન દ
એના જીવનને ભરખી મે છે

આ છે નિકટ દષ્ટિ (સકુચિત દષ્ટિ) ને પદાર્થના જાણ સીન્નતિ
જી જુએ છે એની પાછળ છુપાયેલા કાંટાને જોવાની સૂક્ષ્મ દષ્ટિ એની
પાસે નથી. એક પ્રાચીન કવિએ માનવની નિકટ દષ્ટિનું સુદર ચિત્ર એક
સ્થોકમાં આપ્યું છે મારા ગુરુદેવ શ્રી કિચનચાલલ મહારાજ પોતાનાં પ્રવ
ચનો દગ્ધમાન એને બહુ ભર્મવાવે કલા કરતા લેવા.

સ્વર્ણ દર્પાલે કિપતિ સરિઃ પાદ શોભે વિષલે

પીપ્પલેષ પ્રવર કરિણા લાહવસ્યૈષ્ય મારમ્ ॥

ચિન્તા રત્ન ચિંકરતિ કર્ણાદ્ વાપસોઽઘાયનાર્થમ્,

યો હુરેપ્રાપ્યમિદં ધર્મયતિ મુષા મૈત્ર્યજ્ઞમ્ પ્રમલ્લઃ ॥

એક દરિદ્ર વ્યક્તિ છે પિતળની તો શુ માટીની ચાળી પણ એના
નસીબમાં નથી. સફળોએ મહા સમ્રાટ પ્રસન્ન થઈએને સેનાની ચાળી આપી
દે છે સિખારી પ્રસન્ન થઈ થેર પાછા ફરે છે થેર આ-વે ને બીજુ તો
ખર આપુ લૂના લોચી લખું પણ છે મહિનાઓ વાલી વધા કરી 'સાર
જી હું પેલાં હવે જી મહુ લાલનાં લે છે જાને/કથરા ભોગા કરે છે
વિચારે છે આ કથરા ફેલાય છે તે કામાં લગી ફેલાઈ તે જ વખતે એને

સમ્રાટે આપેલી થાળી યાદ આવે છે સોનાની થાળી ઉપાડી, એમા કચરો ભર્યો અને બહાર ફેંકી આવ્યો તમે હવે એને શુદ્ધિમાન કહેશો ને ? કે બીજુ કંઈ ?

વારુ ત્યારે, જુઓ, એક આદમીએ વર્ષો સુધી સાધના કરી તેથી એક દેવ એના પર પ્રસન્ન થયો અને એણે એને અમૃતનો એક ઘડો આપ્યો. દેવે લાગ્યશાળી છે એ ! જેને જીવનમા પાશર દૂધેય મળ્યુ નથી એને અમૃત ભર્યો એક ઘડો મળી ગયો જેનુ એક ટીપુ પણ શરીરમા નવજીવન આપે છે એવા અમૃતને લઈ માણસ ઘેર આવે છે, નીચે જુએ છે તો પગ ધૂળ-ધૂળથી ભરાઈ ગયા દેખાય છે એ વિચારે છે પાણી લેવા 'તે કાણ જાય, આ અમૃતનો ઘડો તો ભર્યો છે જ, એનો જ પાણીને સ્થાને ઉપયોગ કરી લઉં અને એમ વિચારીને એ એ જ અમૃત વડે પંગ ધોઈ નાખે છે. શુ તમે એને ચતુર કહેશો ? નહી, તમારુ મન એમ કહેવા સ્વીકૃતિ નહી જ આપે તમારી પાસે તો એવા માટે બીજો જ શબ્દ છે

ત્રીજી વ્યક્તિ એક એવી છે જેને હાથી મળ્યો છે જેણે જીવનમાં કદી પૂર્ણરૂપે ધોડેસ્વારી કરી નથી અથવા તો જેને સાડા ત્રણ પગો ધોડો પણ નસીબમા નથી અને હાથી મળો જાય તો સમજવુ જોઈએ કે એનું કિસ્મત તેજ છે પણ એ શ્રીમાન હાથી મળતા એમ વિચારે કે આને માટે એક મણના રોટલા જોઈશે આવુ ખર્ચ શે પૂરુ થશે ? અને ખર્ચની ખૂર્શિ સારુ એ જ ગલમા જાય છે ત્યાંથી લાડા કાપી, હાથી પર લાદી શહેરમા વેચવા જાય છે વિચારે છે ચાલો સારો ગંધો મળી ગયો એકી સાથે ધણુ બધુ બળતણ આવી જાય છે અને પોતે પણ પહેલા બેની શ્રેણીમા બેસશે.

ચોથા એક ભાઈ છે એમની વાત પણ સાલળી લ્યો વર્ષોની સાધના પછી કોઈ દેવની કૃપાથી ચિતામણી રત્ન એમને મળ્યુ એના પ્રભાવથી વિશાળ મહેલ અને સ્વર્ગીય વૈભવ એમને સાપડ્યુ એ વખતે જ એક કાગડો વૃક્ષની ડાળે બેસી કાવ કાવ કરી રહ્યો હતો અમિ પેલા ભાઈ સાહેબના આરામમા બેલેલ પડી રહી હતી એને ઉઠાડવો પણ કાકરો લાવવાનો પ્રયત્ન કાણ કરે ? એમને વિચાર મૂર્ખો કે શા માટે આ 'ચિતામણી'નો જ ઉપયોગ ન કરી લેવાય ? એ તો તે જ ચિતામણી વડે કાગડાને ઉઠાડે છે કાગડો તો બાડી ગયો સાથે જ પેલો સ્વર્ગીય વૈભવ પણ સમાપ્ત થઈ ગયો.

આને પણ તમે કુશળ અને શુદ્ધિમાન નહી કહો આવી વ્યક્તિઓ માટે તમારી ધાર્મિક શબ્દ છે 'મૂર્ખ' બધા મૂર્ખની શ્રેણીમાં બેસશે. હા.

માન્ય છે તે પણ વર્તમાન સુખને જ જોઈ રહ્યો છે. ફક્ત વર્તમાન સુખ ચાહનાર માટે જાનિ જાનિત સૂત્રમાં મધુરાય બ્રહ્મ-ત-શ્રવિ એક મુદ્દર રૂપ આપે છે કે -

પાવં વરસ્સ કુર્વ્યતો હસતિ મોહ મોહિતો ।

મચ્છોગલે વસતો વા વિવિષાત્ જ વસ્સતિ ॥

ઈસિલા સિવાઈ સૂત્ર અ. ૧૫ શ્ર. ૧૧

મોહ-ભાગમાં ક્ષયપેસો બ્રાહ્મણ બીજા પર બ્રાહ્મણ્ય કરે છે પોતાના કુદ સ્વામ આત્મ બીજાનું શોધણ કરે છે બીજાને કુ બ દરમાં બ્રહ્મપદને જોઈ એનું હૃદય બ્રાહ્મ-મત્ત બની ભય છે મોં પર મલકાત જવાનું છે પણ એનો બ્રાહ્મ તો પેલી માછલી જેવો છે જે લોટની ઝાળી જોઈ એને ભેગ લેતી ભય છે. માછીમાર ક્યારે નહીંને માછલી પકડવા ભય છે. ક્યારે એ કાંટામાં લોટની ઝાળી ભેરવી દે છે અને પછી કાંટા પડ્યાના પહેલુમાં છોડી દે છે. એ ઝાળી માછલી લોટની ઝાળીની લાલચે કાંટા પડે બાંધે છે અને એજીને 'બાળ' છે. પણ એ પૂરી ખાઈ લે ત્યાર પહેલાં તો ઝાળીની બાંધે-બાંધે-રહેસો કાંટા એના બળાને વીધી નાખે છે એક લણુને બ્રાહ્મ એના જીવનને કારખી લે છે.

આ છે નિકટ દષ્ટિ (સક્રિય દષ્ટિ) જે પદાર્થના બાહ્ય સૌન્દર્યને જ જુએ છે એની પાછળ ક્રુપાયેલા કાંટાને જોવાની સુદૃઢ દષ્ટિ એની પાસે નથી. એક પ્રાચીન કવિએ માનવની નિકટ દષ્ટિનું મુદ્દર ચિત્ર એક સ્થાનમાં આપ્યું છે. મારા મુકુટેય બી કિશનચાલજી મહારાજ પોતાનાં પ્રયત્નો દરમ્યાન એને બહુ મર્મકાવે ક્રોધ કરતા હતા.

સ્વર્ગે દવાલે સિર્પતિ સરિખ પાવ શોભે વિષલે

વીયુવેષ પ્રવર કરિણા લાહયરયેષ્ય મારમ્ ॥

ચિન્તા રક્તે ચિંકરતિ કરાવ્ ચીપસોદ્દાનનાયમ્,

યો કુન્દ્રાપ્યમિદં ભર્મયતિ મુખા મર્મજન્ય પ્રમત્ત ॥

એક દરિદ્ર વ્યક્તિ છે પિત્તળની તો મુ માટીની થાળી પણ એના નસીબમાં નથી. સદાશયે દાઈ/શ્રમાટ પ્રસન્ન થઈ એને સેત્તાની થાળી આપી દે છે. સિખારી પ્રસન્ન થઈ ઘેર પહોંચે છે. ઘેર બાંધે તો એણે તો પર આપ્યું પૂળના થરેથી લખું પામ્યું છે. અદિનાઓ વર્તી બધા હશે. સાથ જ કમું નહોતું. લવે એ જાકુ-દાણમાં લે છે અને કંઈક ભેગા કરે છે. વિચારે છે. આ કંઈકે હોતો છે તે શર્મા કરી દેકા? તેજ વખતે એને

સાધના કરવાની છે પરંતુ મનુષ્ય તો આજે ઉલટું કાર્ય કરી રહ્યો છે એકવાર એક ધરમા કૂતરો આવ્યો માતાએ જોયો તો બાળકના હાથમાં લાકડી આપી અને કહ્યું કે, જા આ લાકડી વડે પેલા કૂતરાને કાઢી આવ પરંતુ એ બાળક લાકડી લઈ ને બહાર ગયો પણ કૂતરાને ન કાઢતા પોતાના નાના ભાઈને જ મારવા લાગ્યો માટે આની બબર પડતા બાળકના હાથ માંની લાકડીને એ લઈ લેશે અને પેલા બાળકને વઢશે ય ખરી આજે આમ થઈ રહ્યું દેખાય છે પ્રકૃતિ માતાએ આપણને આ શરીર એટલા માટે આપ્યું છે કે એના વડે આપણે આત્માના કપાય ને વાસનાને કૂતરાની જેમ બહાર કાઢીએ પણ આપણે તો ઉલટું જ કામ કર્યું છે કૂતરાને તો કાઢતા નથી પણ એ લાકડીનો ઉપયોગ પોતાના જ જીવનના સહગુણોને સમાપ્ત કરવામા કરી રવા છીએ ચંદ્રહાસ ખેડૂત-લવાર હજારે દુશ્મનોની વચ્ચે પણ આપણું રક્ષણ કરી શકે છે પણ એ તલવારનો ઉપયોગ દુશ્મનોના માથા વાઢવા કરતા ધાસ કાપવામા-વાઢવામા કરવામા આવે તો એના માટે શું કહી શકાય, વારુ !

હા, તો આ નિકટ-સંકુચિત-દષ્ટિ છે જે ફક્ત દેહ અને દેહ-સુખને જ જુએ છે પણ એના કડવા પરિણામોને જોતી જ નથી

રાગ અને દ્વેષ દષ્ટિ

એક રાગ દષ્ટિ છે, જેમા દોષ પણ ગુણ રૂપે દેખાય છે જેના પ્રત્યે રાગ હોય છે પછી એના દોષ દેખાતા જ નથી ખીડીના શોખીનને એના દુર્ગુણ કદી નજરમા નહી આવે, ભલે તે તમે એને ચાહે તેટલું સમજાવો. ખીડીથી લોહી મુગાય છે, હૃદયમા જલન થાય છે હોઠ કાળા થાય છે અને સાથે જ પૈસાનો દુર્વ્યથ થાય છે પરંતુ જેને ખીડી પ્રત્યે અનુગાહ છે તે આ મોટા-મોટા દુર્ગુણો પૈકી, એકેએને સ્વીકારવા તત્પર નહી બને તેથી જ તો ખામીયી-પીડાતા ક્ષત્રના ગરક કાઢવા છતાય લોકો એને (ખીડીને) વળગી રહેતા હોય છે એમને જ્યારે ખીડી છોડવાનું કહેવામા આવે છે તો તેઓ બોલી બેઠે છે, ભાઈ એ તો હવે મર્યા પછી જ છૂટશે આવી જ રીતે અક્ષીણ, અને મદ્યપાનના શોખીનો સામે તમે જો એ નશીલા પદાર્થોની ખુરાઈ-દુર્ગુણનું વર્ણન કરશો તો તેઓ પણ એ માનવા તૈયાર નહી થાય નશો કરનાર નશાની ખુરાઈને જો ખરેખર એક વખત સ્વીકારી લેશે તો હું માનું છું, જીવન પર્યાંત એનો તે સ્પર્શ પણ નહી કરે

એ રાગદષ્ટિ છે કે ચોરને અધારી રાત પ્રિય લાગે છે, ચાદની અપ્રિય.

તે સોનાની ઘાળીમાં કચરો ભરીને ફેંકનાર મૂખ છે જામૃતથી પાન પીનાર અકુશળ છે કાષી ઉપર જળતણ વહેનાર ચતુર નથી અને ચિતામણી રત્નથી કાગડો ઉડાનાર પણ મૂખ જ છે તો માનવ-જીવનને ભોગે પાછળ ધુંગાવનાર કેવો બુદ્ધિમાન છે ? વાસના ને ભોગ જેના જીવનના લક્ષ્ય છે એણે એની પાછળ આત્મ ચિંતાને એમું છે આક્રમ-રાગના સ્થાને પદાર્થ-રાગ જેના જીવનમાં જ મ્યો છે એ નિકટ (સકુચિત) દષ્ટિવાદી મનુષ્ય છે

ભોજન જ નો લક્ષ્ય મનાયુ હોય તો એ દષ્ટિએ માનવ કરતાં પણ જીવન વધુ સુદર હશે કારણ કે માનવજીવન કરતાં પશુ-જીવનમાં ભોજન સ્વચ્છ-સુસભ છે મનુષ્યે નો ભોજનોના સાધનો એકલ કરવાં હોય તો એણે નાણાં ખરચવાં પડશે. જ્યારે પશુઓને તો એક નવો પૈસો પણ ખર્ચવા પડતો નથી. એક માખીને નો મીઠાઈ ખાવી હશે તો એ જીંદગી સમી કંદોઈની દુકાને પહોંચી જશે. એને એક પૈસો પણ દેવા નથી પડે. જ્ય તમને મીઠાઈ ખાવાની ઇચ્છા થઈ અને તમે માખીની જેમ મીઠાઈની દુકાન ઉપર ધા નાખશો તો તમે માર જ ખાશો અને મીઠાઈનો એક દુકાને તમારા હાથમાં નહીં આવે. એ મીઠાઈ માટે તો તમારે પૈસા ખરચવાં પડશે.

આદે તેમો ડાઈ બાજ સુરક્ષિત હોય દરવાજા ઉપર સસમ પોલીસ પહેરો ભરી રહી હોય પણ જામર (જામરા)ને પુખ્તની સુવાસ ભેવી હશે તો વિનય શિક્ષક ત્યાં તે પહોંચી શકશે, એને નથી પોલીસનો દર કે નથી જામરની પરવાદ અને તમારે નો એ સુરક્ષિત બાજમાં પહોંચવું હોય તો પણ (પરવાનો) ભેગો પાડો. વગર પરવાને જ દર પ્રવેશ કરવો જોખમભર્યું મલાઈ-મહેસોમાં રવચ્છક રૂપે ફરતી ચક્રવીજો અને કનૂતર જેવાં પખાવો ચણીના રૂપને રત્ન ત્રાપૂરક પ્રતિબિંબ બોઈ શકે છે એમને ડાઈ શકો શક્ય નથી પણ ડાઈ મનુષ્ય નો આ હોને જોવાનો પ્રયત્ન કરશે તો એને તો સાંજ જ પહેરવાનો વખત આવશે હા તો જોવાને જ નો જીવનનો ઉદ્દેશ્ય જાણી દીધો હોય તો તમે જાવની ચૂરણી કરવામાં મેહી બૂલ કરી મ્હા ઝા પડી તમારે મનુષ્યમત નહીં પણ પશુ-જાત જ ચૂરવો જોઈએ. કેમકે ત્યાં સ્વતંત્રતા છે

વિચારવાની એ રીત જ ખોટી છે કે માનવજીવન વાસનાની પર્નિ બર્ન / મનુષ્ય જ જીવનનું લક્ષ્ય છે આ જો આખ્યજિગ્ગ પ્રવતિ સાધીએ જાણી ઉન્નતિ જન્ય જાવોમાં અસક્ય છે એની ઉન્નતિ કરવા માટે આપણે

શોધતા ફરતા રહેશે પણ જ્યારે કાઈની સાથે તમારી દીકરીનું વેવિશાળ થઈ જશે તો પછી ભલેને એ મુરતીયો દોઢ ટાગનો પણ કા ન હોય, તો પણ સાસુ ને સસરાની આંખોમા દેવકુમારથી કાઈ અંશે એ ઓછો નહી હોય.

જેની દૃષ્ટિમા પ્રેમ ભર્યો છે એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ સૌન્દર્યપૂર્ણ છે સાચુ પૂછો તો સૌન્દર્ય પદાર્થોમા નહી પણ આપણી આંખોમા વસે છે, આપણે જ એમા સૌન્દર્યનો રગ ભરતા હોઈએ છીએ નહી તર પદાર્થોમા તે વળી શુ ભર્યું છે ? વસ્તુમા જ જો સુદરતા ભરી પડી હોય તો એ સદૈવ સર્વને માટે સુદર હોવી જ જોઈએ, પણ એવુ બનતું નથી

હા, તો સુદરતા અને અસુદરતા બહાર નથી પણ મનુષ્યની આંખોમા છે એ જ એને સૌન્દર્યપ્રદાન કરે છે સૂર્ય પોતાના સેકડો ફિરણો વડે જલ, થલ અને નલ (આકાશ) ને પ્રકાશમાન કરે છે, કારણ કે પૃથ્વી પર્વત વગેરે બધા પોતાના ચરૂપમા પ્રકાશમાન નથી એમનો પ્રકાશ ઉપર સાપેક્ષ હોય છે તેવી જ રીતે પદાર્થ ન સુદર છે તેમ ન અસુદર, પરંતુ માનવમનનુ સૌન્દર્ય જ પદાર્થોમા સુદરતાના રગ ભરે છે બીજા શબ્દોમા કહુ તો આજ દૃષ્ટિ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યા વસ્તુમા ફક્ત ગુણ જ દેખા દે છે, પછી ભલેને એમા હજારો દુર્ગુણો હોય અને તે એના મનમા વસી ગયો છે ત્યાં તે એના દોષો પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરે છે.

કહેવાય છે કે નેપોલિયનના અક્ષરો અત્યંત ખરાબ હતા. જ્યારે એના ખતો મિત્રો પાસે પહોચતા ત્યારે બહુ હાસી-પાત્ર બનતા. એક વખત એવા મિત્રે કહ્યું .-“ સત્રાટ, અક્ષરો તો એવા છે કે સ્વયં સરસ્વતી પણ ચક્ષમા લગાવે તો પણ વાચી-જીકેલી શકે નહી ” નેપોલિયને જવાબ વાળ્યો “ મારા અક્ષર કેવા છે, એ મને નહી પણ જેસોફાઈનને જઈને પૂછો.” પેલો મિત્ર પત્ર લઈને જેસોફાઈન પાસે ગયો અને એને અક્ષરો અંગે પૂછતા એ બોલીઃ “ આનાથી વધીને વધીને બીજી સુદરતા શી હોઈ શકે ? કેવા મોતી જેવા ચળકી રહ્યા છે ? ” આ જ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યા અસુદર પણ સુદર બની જાય છે

જેના પ્રત્યે મનમા રાગ છે એની પાછળ આવતા હજારો કંઠોને આપણે હસતા મુખડે સહન કરી લઈશું એમા કંઠો જેવુ લાગશે જ નહી કાઈ આપણી પ્રિય વ્યક્તિ બીમાર હોય તો આપણે કલાકોના કલાકો એની સેવા સ્વશ્રુષા કરીશુ અડધી-અડધી રાત સુધી આંખોમા બિંદુ નહી હોય તેમ

આદ્યની શીતળ ચાંદની સ્વારસે પ્રાણીજનતને આકર્ષિત કરે છે પરંતુ મન્ય ઉદ્ભવથી ચોરનું મન ખિન્ન બને છે કેમકે અધકાર એના સ્વાગતને પેમે છે સાચા આપે છે તેથી જ તે શાંત-ચિન્મય મધુરી ચાંદની એને અપ્રિય થાય છે આમ જ ચોરનો એક ભય છે ધૂલક છે જેને પણ પ્રકાશ પ્રિય નથી સૂર્યોદયની સાથે જ કમળ ખીલી જાડે છે પ્રથમ કિરણોને સ્પર્શ પામી એ પ્રકુલિત બની જાય છે અકસીઓ મગળ આવન ગર્ભ એનું સ્વાગત કરે છે માનવસમાજ સૂચના પ્રથમ કિરણથી જન્મીતો સદેશ મેળવે છે પરંતુ સૂર્યના એ જ શુભ કિરણો ધૂલક માટે કષ્ટદાયી બને છે કારણ કે સૂર્યના ઉદ્ભવની સાથે જ તે પોતાની દષ્ટિની સક્રિય ગોઈ એસે છે એટલા માટે જ એ અધકાર પસંદ કરે છે

એના જીવનમાં મિથ્યાત્વનો પ્રબળ અધકાર છવાયેલો છે એને વીતરંગ દેવની પવિત્રપાવન વાણી પણ ગમતી નથી જીવનજન્મક્રિયા સૂચના-એકર્ષણ-એને અધ પતનનો ભાસ થાય છે આઆત્મિક વિકાસમાં વિનાશ લુપ્ત છે અને વિનાશમાં વિકાસ કારણ કે એને ભૌતિક પદાર્થો પ્રત્યે અનુરાગ છે અને એ રાગ જ એને તે પદાર્થોમાં જ્ઞાનદનો અનુભવ કરાવે છે એટલા જ માટે અશુભ પરિણામ ભોગવીને પણ સરાગ દષ્ટિ-આક્રમણ પદાર્થ-રાગમાં જ અનુરાગ-દશાએસો રહે છે

જાડી બહેનો બેઠેલી છે કાંઈ બહેનનું જાળક પેટાળ કરી દેશે તે પાસે બેઠેલી બીજી બહેન મોં મચકાવશે અને બોલી જાયશે કેવો ઉમરો છે આ જાડી જ પેટાળ કરી નાખ્યો પરંતુ જીને જ ઘડે એ જ બહેનનું જાળક એના જોળામાં પેટાળ કરી દે છે તે એ જ મોં મચકાવવાથી બહેન પોતાના જાળકને ખારથી ઉપાડે છે અને સાફ કરી લે છે લુપ્ત-પામણી બહેનના ઉમરોએ પેટાળ કર્યો તે મોં મચકાવતું પણ બ્યારે એના પોતાના જ જાળક એની કિંમતી સાડી ગદી કરી નાખી ત્યારે એ કુચકારે છે કારણ કે માતાની પોતાના જાળક પ્રત્યે રાગ-દષ્ટિ છે

માતાની દષ્ટિએ એનું જાળક સર્વ કાંઈ છે એની નજરમાં એ કાંઈ રાજકુમારથી ઓછો નથી, બહેને એને અદેશ કાંઈ માકલ (વાંદરા) નેસે કાં ન દેવે! અરે સ્વયં માકલ પણ દપણમાં બ્યારે પોતાનું પ્રતિબિંબ જુએ છે ત્યારે એનું હૃદય પણ પ્રસન્નતાથી નાચી ઊઠે છે અત્રી જ વાત કાંઈ એક સામુત્રી છે એની આંખોમાં એનો કુરુપ જમાઈ પણ સ્વ સુર છે ન્યાં સુધી દીકરીનાં બચ્ન ન થઈ જાય ત્યાં સુધી તે તમે દેવદાસ મુરલીવા

શોધતા ફરતા રહેશો પણ જ્યારે કાઈની સાથે તમારી દીકરીનું વેવિશાળ થઈ જશે તો પછી ભલેને એ મુરતીયો દોઢ ટાગનો પણ કા ન હોય, તો પણ સાસુ ને સસરાની આંખોમા દેવકુમારથી કાઈ અંશે એ ઓછો નહી હોય.

જેની દૃષ્ટિમા પ્રેમ ભર્યો છે એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ સૌન્દર્યપૂર્ણ છે સાચું પૂછો તો સૌન્દર્ય પદાર્થોમા નહી પણ આપણી આંખોમા વસે છે, આપણે જ એમા સૌન્દર્યનો રંગ ભરતા હોઈએ છીએ નહી તર પદાર્થોમા તે વળી શું ભર્યું છે ? વસ્તુમા જ જે સુદરતા ભરી પડી હોય તો એ સદૈવ સર્વને માટે સુદર હોવી જ જોઈએ, પણ એવું બનતું નથી

હા, તો સુદરતા અને અસુદરતા બહાર નથી પણ મનુષ્યની આંખોમા છે એ જ એને સૌન્દર્યપ્રદાન કરે છે સૂર્ય પોતાના સેકડો ફિરણો વડે જલ, થન્ન અને નલ (આકાશ) ને પ્રકાશમાન કરે છે, કારણ કે પૃથ્વી પર્વત વગેરે બધા પોતાના સ્વરૂપમા પ્રકાશમાન નથી એમનો પ્રકાશ ઉપર સાપેક્ષ હોય છે તેવી જ રીતે પદાર્થ ન સુદર છે તેમ ન અસુદર, પરંતુ માનવમનનું સૌન્દર્ય જ પદાર્થોમા સુદરતાના રંગ ભરે છે બીજા શબ્દોમા કહું તો આજ દૃષ્ટિ તે રાગ દૃષ્ટિ છે. જ્યાં વસ્તુમા ફક્ત ગુણ જ દેખા દે છે, પછી ભલેને એમા હજારો દુર્ગુણો હોય અને તે એના મનમા વસી ગયો છે ત્યાં તે એના દોષો પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરે છે.

કહેવાય છે કે નેપોલિયનના અક્ષરો અત્યંત ખરાબ હતા. જ્યારે એના પત્ની મિત્રો પાસે પહોચતા ત્યારે બહુ હાસી-પાત્ર બનતા. એક વખત એના મિત્રે કહ્યું .-“ સમ્રાટ, અક્ષરો તો એવા છે કે સ્વયં સરસ્વતી પણ ચક્ષમા લગાવે તો પણ વાચી-જીકેલી શકે નહી ” નેપોલિયને જવાબ વાળ્યો “ મારા અક્ષર કેવા છે, એ મને નહી પણ જેસોફાઈનને જઈને પૂછો.” પેલો મિત્ર પત્ર લઈને જેસોફાઈન પાસે ગયો અને એને અક્ષરો અંગે પૂછતા એ બોલીઃ “ આનાથી વધીને વધીને બીજી સુદરતા શી હોઈ શકે ? કેવા મોતી જેવા ચળકી રહ્યા છે ? ” આ જ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં અસુદર પણ સુદર બની જાય છે

જેના પ્રત્યે મનમા રાગ છે એની પાછળ આવતા હજારો કષ્ટોને આપણે હસતા મુખડે સહન કરી લઈશું. એમા કષ્ટો જેવું લાગશે જ નહી કાઈ આપણી પ્રિય વ્યક્તિ બીમાર હોય તો આપણે કલાકોના કલાકો એની સેવા સૂક્ષ્મ કરીશું અડધી-અડધી રાત સુધી આંખોમા બિંદુ નહી હોય તેમ

જાકે પણ નહીં જણાય પણ કાઈ બીજી વ્યક્તિ કે જેના પ્રત્યે આપણને રાગ નથી પ્રેમ નથી તેની પાસે એક કલાક પણ વીતાવવો આપણને ભારી થઈ પડે.

આ જ વાત એક માતાની છે એનું બાળક બીમાર હશે તો આખો રાત એને બોળામાં રાખી વીતારી દેશે. એની પાછળ હાજરો કરો સહને પણ એના મનમાં આનંદ બિજરાતો રહેશે પણ એની સાસુની સેવામાં સ્થિતિ પણ વીતાવવી પડે તો એનું માથું ચડી નીકળે. કેમકે બાળકમાં તો એણે આત્માનો રાગ દાલ્યો છે ત્યારે સાસુ પ્રત્યે એનો રાગ રેમ નથી.

તમે સિનેમા જોવા જાઓ છો ત્યાં સ્થળાવસ્થા છે દીકરી માટે તમે ત્રણ-ત્રણ કલાક બિજા રહેશો. છતાં તમારા પૈસા કુ ખરી નહીં. માકલે નહીં બીજા દોમાં રાતનો એક વાગી જશે તોય તમારી આંખો બિંધ્યાં બેસાડી નહીં ફેટકી સાધ્યા તમારી. આખી રાત વીતી જાય તોય તમે જાગતા રહો છો. જેવા પ્રમાણે પતિયા છે. ફિશ્મ માથું છે એક પછી એક મિત્રો આવે છે ને જાય છે એટલે એક સમય માટે પણ તમારી આંખો મીચાસે નહીં.

સમયં શોયમ મા પમાયણ નો બનવાન મહાવીરનો ઉપદેશ તમે પૂરો અમલમાં મૂક્યો છે ને? પણ મારે તો કહેવું જ પડે છે આ રાજદંડિ છે કે જેના કારણે તમને સિનેમાનાં કપોની અનુભૂતિ / થતી નથી.

રાજદંડિવાળો આત્મા એ જોતો નથી કે આમાં ગુણ છે કે નહીં. ગુણની વાતને તો બાળકે મૂંઝાતે એ પણ જોતો નથી કે એમાં ચેતન્ય પણ છે કે નહીં? એ તો જસ વળગી જ જશે. સાંભળ્યું છે કે વાંદરીઆ પોતાના મૃત બાળકને મહિનાઓ સુધી ખતીથી ચોટામલા રાખે. એવી જ રીતે રાજદંડિવાળો આત્મા પરપાને વળગેમો રહેશે. પછી તે, એ નિ જુએ કે એમાં ચેતન છે કે નહીં? એ તો ફક્ત પરપરાનો પુનઃરો છે એ ખેડુ છે કે સામ્ય એ જોવાની એની પાસે કુરસદ જ નથી. પહેલાંથી સામ્ય આવે છે. અમારા બાપ-દાદ કરતાં બાપા છે. જસ આવાં / વાક્યો એની જીવન-માર્ગને ચાલવા માટેના મજબૂત પાટા છે જેના ઉપર તે આંખો મીચીને દોડે છે તે એ વિચારતો નથી કે આગળ જતાં પાટા તૂટેલા છે કે સાલ? પોતાના વિચારો પ્રત્યે પણ માનવને મમતા થઈ આવે છે તેથી એક વાર સ્વપ્ને નણી લીધાં છતાં પણ એને હોડવા એ તૈયાર થતો નથી કેમકે એ એના પોતાના વિચારો છે. વિચારમોહ પણ એક રીતે રાજદંડિ જ છે જેને કારણે પોતાના બૂમબારેલા વિચારોને પણ એ સામ્ય માનતો જાય છે અને બી નવા વચ્ચે દોવા છતાં એના પર ચોકડી ફેરવી મારે છે એ

ખીખના ગુણોને સ્વીકારવા તૈયાર નહિ પણ પોતાના દુર્ગુણો પર સદ્ગુણોનું લેખણ લગાડવાનો પ્રયત્ન કરશે

હિસાબનીશના હાથે શેઠના ખમીસ ઉપર શાહીનો ડાઘ પડી જશે તો શેઠ જોલશે. “ચશ્માના નખર વધી ગયા હોય તો ચશ્મા બદલી નાખો” પણ પોતે શેઠના દીકરાના પગના ઠેબાથી આખોય ખડિયો ઢોળાઈ જાય અને હિસાબનીશનું નવું-તકાર ખમીસ ખરાબ થઈ જાય તો શેઠ જોલશે “વાહ, આજે તો સારા શુકન થયા છે તેમને ધણો ફાયદો થવાનો લાગે છે, અને આમા બગડયું પણ શું છે ? આ ખમીસને આવાજ રગમા રગાવી લો બહુ સારું લાગશે રગારો તો પૈસા લેત પણ અમે તો મદતમા જ રગી દીધું તમે અમારા જ છો ને તો પત્તી તમારી પામેથી લેવું પણ શું ?” બસ અહીં જ ફાયદો ને ફાયદો બધું યાદ આવી જશે કેમકે પોતાના પુત્રના જ હાથે આ પરાક્રમ થયું છે એના હાથે થયેલું ખૂરુ કામ પણ ભલું છે અને હિસાબનીશના હાથે જો કઈક થયું હોય તો ભલું પણ ખૂરુ થઈ જાય છે આ જ સરાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં પોતાનું બધું સારું લેખાય છે દ્વેષપૂર્ણ દૃષ્ટિ

આ દૃષ્ટિ સગ-દૃષ્ટિથી બિનકુલ વિપરીત છે અહીં ગુણ પણ દ્વેષ છે રાગ તો કુટુંબ-શત્રુ ગણાય છે, જ્યારે દ્વેષ અગ્નિ, રાગ પદાર્થો પ્રત્યે મનને ચચળ બનાવે છે મનોરમ પદાર્થોની પ્રાપ્તિમા જે બાધક-રિધ્નરૂપ બને છે તેના પ્રત્યે દ્વેષ પ્રગટ થાય છે રાગ આત્માને સ્વગુણમાથી વિચલિત કરે છે અને દ્વેષ એને પર-ગુણમા વિચલિત કરાવે છે, જેટલા અશ રાગ સકુચિત હોય છે તેટલા જ અશ દ્વેષ વિચલિત બને છે અને જેટલા પ્રમાણમા રાગ વિદ્યે છે તેટલા જ પ્રમાણમા દ્વેષ સકુચિત બને છે

શ્રીમદ્ રાજ્યદ્રના શબ્દોમા સસારરૂપી ગાડીના રાગ અને દ્વેષ બે બળદ છે. રાગ મીઠું ઝેર છે તો દ્વેષ કડવું ઝેર છે પણ બંનેનું કામ છે પ્રાણ હરવા વીજળીમા જેમ બે જાતની શક્તિ હોય છે, પહેલી શક્તિ જે ચે છે અને બીજી શક્તિ ફેકે છે ઝાટકો મારે છે પણ બંને શક્તિઓ મનુષ્યના પ્રાણ હરણનું કામ કરે છે તેની જ રીતે રાગ જે ચે છે અને દ્વેષ ફેકો મારે છે પણ બંને આત્માની સ્વભાવ-દશાને બદલે છે તેથી જ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે

રાગો ય દોષો વિય કમ્મં ધીય,

કમ્મં ચ મોહપ્પમવં વયન્તિ ।

કરમ થ જાઈ મરણસ્ત મૂઠું
 યુદ્ધ થ જાઈ મરણ લયમિત ॥

ઉત્તરાધ્યયન અ ૩૨ ચા ૮

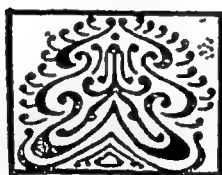
વીતરાગ પશ્ચાત્ત્રીય વાતવાન મહાવીર સાધકને સદૃશ આપે છે વીતરાગ પશ્ચ પર તો વીતરાગ બનીને જ ચાલી શકાય છે બધાં સુધી રાગ ને દેવ હસ્તિમાં હશે ત્યાં સુધી આત્મા વીતરાગ બની શકતો નથી અને સ્વ-પર-પરા પશ્ચ સમાપ્ત થઈ શકતી નથી. કારણ કે રાગ અને દેવ જ સ્વ-પર-પરાના બીજો છે બીજા સાનુકૂળ સાધનો પામતાં વૈષ્ણવે જરૂર પાસવિત અને છે રાગ અને દેવ કર્મબીજો છે અને કર્મ મોહ દ્વારા પેદા થાય છે જ મ અને ચતુર મૂળ કર્મમાં જ મળશે અને દુઃખના મૂળમાં / મ અને ચતુર છે કારણ કે જન્મ પોતે દુઃખ છે અને મૃત્યુથી તો માનવના પ્રાણ કપે છે

જ મની સાથે મૃત્યુ બોલાવેલું છે ચતુરને સમાપ્ત કરવું પાડે. જે નિશ્ચિત સિદ્ધાંત છે કે જે જ મો છે તે જરૂર મરશે જ પશ્ચ જે મો છે તે જ મો જ એવું નિશ્ચિત બની શકાશે નથી કારણ કે જન્મ મરણ કર નાર માટે તો ચતુર સુનિશ્ચિત છે જ પશ્ચ જેણે સ્વ-પર-પરાનાં બીજાથી કર્મોના ક્ષય કરી દીધો છે તેણે વીતરાગી આત્મા જન્મ અને મૃત્યુની જાળમાંથી છૂટી જાય છે પરંતુ બધાં સુધી રાગ અને દેવ છે ત્યાં સુધી જન્મ અને મૃત્યુની સમાપ્તિ એ ફક્ત સ્વપ્ન જ ગણાશે.

દેવોની પાછળ કૃષ્ણ મેસ્થા હોય છે શીઘ્ર જ્ઞાન હોય છે તેથી જ તો તેના હૃદયમાં દેવોની જગ્યાએ પ્રાપ્ત્ય છે તે આત્મા પોતાના દેવ-પ્રાતે સમાપ્ત કરીને જ જ્ઞાન હાનુકારથી. જે સત માનવ કે સામાન્ય માનવને પછી વિચાર જ નથી કરે એ દેવનું જ કારણ હતું કે પરમ પ્રસાદ સ્વછ મર્યાદા જમા પુનિત સતને વિષ હાનિ આરી નાખવામાં આવ્યા હતા. દેવ શુદ્ધિ કરાવતા મનુષ્યને સતને રચાને અસત ગરબો છે મનુષ્યના અર્માં આપે દેવશુદ્ધિ આવે છે ત્યારે એ સત જેવા પુનિત આત્માને પશ્ચ અપ માનિત કરવાનું શૂંઠો નથી ઓછાણાની પશ્ચ તે જ દેવદષ્ટિ હતી કે એણે વાતવાન મહાવીર જેવા વીતરાગ આત્મા પ્રત્યે પશ્ચ દેવમિ પ્રાપ્ત્યો અને એમને ખરે જ વરમ કરી દેવા માટે તેમને મેસ્થાની જગ્યાએ ઓડી હતી એમના સરળ, સાત એ સિખોને એમની આંખો સામે જ વરમ કરી દીધા હતા.

સોમિલની પણ એવી જ દ્રૌપદી હતી કે એણે ગજસુકુમાર જેવા સુદર અને સુકુમાર સતના માથા ઉપર બળતા અગારા નાખ્યા હતા શો અપરાધ હતો ગજસુકુમારનો ? જેના કારણે એનો સુક્રામળ દેહને અગ્નિદાહ મળ્યો ? કહેવું જ પડશે કે સોમિલની દ્રૌપદીએ જ એવું જઘન્ય કૃત્ય કરવા પ્રેરણા આપી હશે.

દ્રૌપદી ધરાવતી વ્યક્તિ કદી-કદી પોતાના પ્રિયવરનું જ અહિત કરી બેસે છે કારણ કે એની પ્રતિદ્રૌપની ભાવના હિતમા પણ અહિતની કલ્પના કરી લે છે અને પછી એમને કળે આપવાની કૂર કામના એમના દિલમા બિછાળા મારે છે એ દ્રૌપની અગ્નિમા આત્મા પોતે પણ દાઝે છે શાંતિ પાળવા માટે સાધકે રાગ કે દ્રૌપ બને દૃષ્ટિઓથી મુક્તિ મેળવવી જોઈએ

સતસાહિત્ય

૧ સાહિત્યનો પ્રેમ દુર્ગુણોને પકડવાનું વૉરન્ટ છે

૨ કેટલાંક અર્થો ‘પ્રેય’ વસ્તુ તરફ પ્રેરણા અને સચાલન કરે છે તો અર્થો ‘શ્રેય’ તરફ પ્રેરણા અને સચાલન કરે છે. ‘પ્રેય’નો સાધક ભોગસામગ્રીનો સંગ્રહ કરવામાં તત્પર બને છે, ત્યારે ‘શ્રેય’નો સાધક આધ્યાત્મિક સામગ્રીનો સંગ્રહ કરે છે

૩ માનતાને પ્રેરણા આપનારું સતસાહિત્ય છે

હોતદષ્ટિ ધરાવેલા મનુષ્ય ગુણોની અપેક્ષા કરી રહેતો શોધતો રહે છે એની તજજ ગુણો ઉપર ચેતતી જ નથી જેમ જળ-નિદુ જેમ કમળ-દળ ઉપર ન શોધતા કાળા કાચમાં જઈ પડે છે તેવી જ રીતે જેની દષ્ટિ દાયા વેરાણ પાછળ જ રવ રહે છે તેની દષ્ટિ બીજાના સદગુણો તરફ જઈ જાય છે નાથ છે મુદ્દ સરીરમાં આપી વાગેલા બાને જ શોધે છે સુ ર અવશ્યેને હોય એ ત્યાં જ ભેસશે કે ત્યાં પા વાગ્યો હશે અને પદ વહેતુ દમ તેવી જ રીતે દુર્ગત વ્યક્તિ પણ બીજાની તરફ જોશે ત્યારે અતા સારાપુસ્કદુષ્ટને હોયને એ જ્યાં નાની એવી પણ ભુરાઈ હશે ત્યાં જ તઈને એ પોતાની ખામીની શોધશે. સજ્જન પ્રકૃતિનો મનુષ્ય દર્શકે દ્રષ્ટ માથી પણ એક ગુણ પ્રદણ કરી લેશે અથવા દુર્ગત હશે સદગુણ માથી એક દુર્ગુણ શોધી લેશે અને તેમ કરવા પાછળ બધા જ સદગુણોને અ હોય છે.

તેની દષ્ટિ દો મન બની ચૂકી છે તે સતની પસે રહીને પણ એમના સદગુણોને પામી નહીં શકે જ્યાં અને ચાંચક (એક જાનના ઘોડાના ચૂસના) કીડા)ને અશ્વવ તમે જાણો હો આ જાણો દિવસ-રાત ચાવના અને યમ કે જ્યાં દુષ્ટની ધારા વહેતી રહે છે ત્યાં ચોંટી રહે છે પણ તમો દુષ્ટની અમૃતના ભાંધો એક દીપ્તિ પીતાં નથી પરંતુ ચાવના સ્તનનુ પાદો ચૂસો. આવી જ રીતે આશોમના-પ્રિય વ્યક્તિ સત વ્યક્તિની સમીપ રહેને પણ સદગુણોની દુષ્ટ-અસામાની એક દીપ્તિ લેશે નહીં પણ એમના શોધાનુ જા-જાન / કરશે

ના દાવ / જોવાની દષ્ટિ છે એના આટે મુણ પણ દેવમન બની

જાય છે આલોચના-ટીકા-પ્રિય વ્યક્તિને કાઠનીય સ્તુતિ કદી લાવશે નહીં. જાણુમા જીવતા જતુને તમે ગુલાબમા છોડી આવશે તો એ ગુલાબની સુગંધથી એનું ગળુ ઘૂટાવા લાગશે ગુલાબની સુગંધ એ જતુ માટે કષ્ટ પ્રદ જ બનશે નિદા કરનારાની જીલથી તો પોતે પરમાત્મા પણ બચવા પામ્યો નથી એણે તો એ વીતગગની પણ ટોકા કરી છે તો પછી હૃદય-સ્થમા તો ભૂલો થવાને સંભવ છે અને તેથી ટીકા કરવાનો પ્રસંગ મળી જાય તો એમા આશ્ચર્ય જ શુ છે ? શાહીચૂસ (બ્લોટીંગ પેપર)નું કામ છે, શાહી ચૂસનાનું જ્યાં કયાય શાહીનું ટીપુ હશે, ત્યાં શાહીચૂસ લગાડવાથી એ શાહીને ચૂમી લેશે તેવીજ રીતે આલોચક ટીકાકાર વ્યક્તિ ન્યાં દુર્ગુણ જોશે, એને જ ગ્રહણ કરશે.

કાગડાની સામે સુદર ભોજનસામગ્રી મૂકશે પણ એ એને તજ કાઠ મારના શરીર પર જ ટોચ મારશે કેમકે એને સુદર ભોજનમા તેટલો આનંદ આવતો નથી જેટલો કે મૃત પશુના શરીર પર ટોચ મારીને એનું લોહી પીવામા દુર્જન પ્રકૃતિના માનવની આદત પણ કંઈક આના સાથે હોજે-મળે છે તે સદ્ગુણોના સુદર ભોજનને છોડી દે છે અને ધુરાઈઓના ધા ઉપર ટોચ મારીને એમનો સ્વાદ માણુમા જ આનંદ માને છે વાત જરા કડવી જરૂર લાગે તેવી છે પણ સાચે જ આજે આપણા સમાજમા આ જાતની ટીકા કરવાની ખીમારી બહુ ફેલાયેલી છે.

જેમ ભસના કૂતરા માટે સજ્જન અને દુર્જન બંને સમાન છે; બંને તરફ એ સમાન રૂપે ભસે છે તેવીજ રીતે જેઓને આલોચના ટીકા કરવાની આદત પડી ગઈ છે એમના માટે તો સત અને દુર્જન બંને સમાન છે. અને મજાની વાત તો એ છે કે બીજાની રજ જેટલી ભૂલને તેઓ ગળ બનાવી મૂકશે એમની આખો પોતે જ એન્લાર્જ (મોટી) થઈને એમની સામે આવી જાય છે પોતાની ભૂલ તો કદી એમની નજરે આવી શકતી નથી અને જો કાંઈ એનું દિગ્દર્શન કરાવે છે, તો એનો સ્વીકાર કરવામાં પોતાનું અપમાન માની લે છે, વળી કાંઈ જુદીજ માન્યતામા લમી પોતાની ભૂલ માટે તેઓ બીજાને જવાબદાર ઠેરવવાની કળા આદરે છે.

એકવાર, કહેવાય છે કે રાવણના પાપો માટે શિક્ષા કરવા પોતે રામ લકાના મેદાનમા બિતરી પડ્યા હતા આ બાબુ રાવણ પોતાના પાપ ઉપર પુણ્યની છાપ બેસાડવા તનતોડ મહેનત કરી રહ્યો હતો ન્યારે એને

સમજાવવાની શક્તિ સમ્પાદ્ત થઈ તો પછી શક્તિની શક્તિ જનમાત્રવમાં
જાયો. રામ અને રાવણની સેનાઓ રણ મેદાનમાં પહોંચી ગઈ અને તરેના
હજારો સૈનિકો રણ મેદાનમાં ખાપી ગયા. પણ મુદની જ્વાલા સમી નહીં
એક દિવસ પોતે મેધનાદ અને કુભારણ રણ મેદાનમાં આગળ આગા
રાવણને પોતાના જાઈ કુભારણની શક્તિ પર આશિર્વાદ હતું અને મેધનાદ
તો ઈન્દ્રને પણ છતી ટકતો હતો. તેથી જ તો એણે મેધનાદનું બીજું નામ
ઈન્દ્રજિત રાખ્યું હતું અને વીરો સહજા સમ્પન્ન પૂણું શક્તિ હોવા છતાં
જ સહચારની શક્તિ આ વીરો કને નહોતી. ઈમો સહચારના વિશેષમાં
તેઓ અસહચારે વતી હડવા આઆ દના ને। સાચુ પૂણે તો રાવણનું
પાપ આ વીરોની શક્તિ પણ નષ્ટ કરી ચૂક્યું હતું અને હકમણના વીરણ
બાણેએ અને વીરોને સહા માટે ભૂમિ હાથે સુવ્યાવી લીધા હતા.

જન્મે વીરોના ચતુના ખજાર લકામાં ખૂબ વેગથી પ્રવૃત્તી ગયા રાવણે
જન્મ તુ ખની સાથે આ સમાચાર સાંભળ્યા. મેધનાદના મૃત્યુની વાતથી તો
રાવણનું દિલ કંપી શક્યુ એના પત્નિ તરેની ભૂમિ ખસવા સાચી કારણ કે
એની જાડી શક્તિ તો આને સમ્પાદ્ત થઈ ચૂકી હતી.

એણે (રાવણે) નિચાણું સીતાના ચરણ જ જમજળ છે જ્યાં એના
પગમાં પડે છે ત્યાં સવનાશ થાય છે જનકના ઘેર જ મો ત્યારે નિચારા
પિતાને વન-વનમાં બટકણુ પણ હજી બાદ કરોઆ આવી તો ત્યાં હસ-
સ્થના પ્રાણ લીધા અને પતિને તોડ વરસ સુધી જગથોમાં બટકણુ પણ
હવે લક્ષમાં આવી છે જ્યારથી એનાં પગમાં આ લક્ષમાં પડ્યા છે તે જ
દિવસથી હમેશાં જગલ સમાચારો જ સાંભળવા થયે છે કદી જરોક
વાટિકા ઉજ્જવ જની વર્ષ છે તે કદી અક્ષયકુમાર મર્યો છે આના લીધે જ
સીતાની લક્ષા રાખનો હજથો જની ગઈ છે આને મારો વીર જગલ અને
લક્ષ્મી. પુત્ર મેધનાદ જન્મે અસ્ત થઈ ગયા. સાચે જ સીતાનાં જ્યાં પગમાં
જ્યાં ત્યાં સવનાશ સર્જાયો છે.

આ છે રાવણની વિચારવાની રીત. એ તે સતી સાધવી સીતાના ચર
ણને સવનાશ માની રજો છે પણ આખો વિચારતુ તે એ છે કે સીતાના
ચરણે સવનાશના કારણ જન્મા છે કે એની-રાવણની-કુશચારમાં જાન
જુમાવી એટલી જુલિ ? એટલે સાચુ તો એ છે કે નિહક વ્યક્તિ પોતાના
સાથે માટે પણ બીજાને જ જવાબદાર ઠરાવે છે આવી વ્યક્તિ બીજાના

દોષોનો નિર્ણય કરવા માટે ઘણી જાલદી તૈયાર થઈ જાય છે પણ એ સારું ન થાય કે એ વ્યક્તિ જરા પાછા વળીને પોતા ભણી પણ દૃષ્ટિ ફેરવવાની તૈયારી લે તો ? આજણી સોયનો નિર્ણય કરવા ચાલી, એણે કહ્યું . “ સોય, તું શા માટે અહીં કાર કરી રહી છે, તારા મો પર તો છિદ્ર છે ? ” સોયે જવાબ વાળતા કહ્યું “ બહેન, મારું નાનું-શુ છિદ્ર તને દેખાયું પણ જરા તું તારા પોતા ભણી નજર નાખી જો ને ! મારામા તો એક છિદ્ર છે પણ તારામા તો કેટલા છિદ્ર છે એની ગણતરી તો કરી જો ” એક કવિએ કહ્યું છે -

પગતર જરત ન જાનત મૂરખ

પરધર જાઈ વુઝાવે,

અવમ્ભો દન લોગન કો આવે ।

ભારતના સત કવિ સુરદાસ કહે છે કવિ સુરદાસ આખે અધ હતા પણ એમને જીવનનું દર્શન સાપડ્યું હતું . તેથી જ પ્રજાચક્ષુએ આખ-વાળાઓને રાહ બતાવ્યો છે, તો કવિ કહે છે ! કે મનુષ્ય ખીજના ધરની આગ બુઝાવવા દોડી પડે છે, એ બૂમો પાડે છે ત્યાં આગ લાગી, પણ તે પોતાના પગ તળે બળતા આગને દેખતો નથી. જે એની જ બૂપડીને જ બાળી રહી છે

આજનો યુગ ખીજના ધરની આગ બતાવવાનો છે વહુને પૂછશો તો એ સાસુનો દોષ બતાવશે એ કહેશે “ માનો બોલો છોડીને આવી છું ત્યારથી એક દા’ડાય એન લઈ શકી નથી જીવ દિવસરાત કામ ને કામમાં લાગી રહું છું તોય સાસુની જીભ તો આખો દા’ડો કાતરની જેમ કઈને કઈ કાપે જ જાય છે, એ કદી મારું દિલ કાપે છે, તો કદી મારી માતાનો, તો કદી મારા પિતાનો જ દોષ કાઢતી ફેરે છે ”

તમે અગર સાસુને પૂછશો કે ધરમા શાંતિ કેમ નથી ? શા માટે રાતને દિ’ વઢાવડ ચાલુ રહે છે ? શા માટે રોજ-બરોજ ખાવા-પીવાનું હરામ બને છે ? તો એ વહુના ગીત ગાવા બેસી જશે “ શુ કહું, અમારા ભાગ્યે તો એવી વહુ મળી છે કે બસ આખોય દિ’ રેડિયા પાસે બેસી રહે છે ક્યારેક નાટક-ઉપન્યાસ વાંચે છે પણ મારી પાસે આવવાની એને કુરસદ જ મળતી નથી મને દરદ છે કે કઈ દુખ છે, એની એને કાઈ જ ચિંતા નથી ”

નોકર શેઠનો દોષ કાઢે છે એમની ફરિયાદ હોય છે કે અમારી પામેથી વધુ કામ લેવામા આવે છે, પણ અમારી મહેનતની સામે એનું પૂરું પરિશ્રા-

નિક (પ્રતિફળ) આપવામાં આવતું નથી. આમ શોષણનું ચક્ર ચાલી રહ્યું છે. આમે દિવસ રાત લોહીનું પાણી કરીએ છીએ તેમ છતાં પણ અમારાં બાળકો ઠાણાં મૂકે છે ન એમને પૂરતી કેળવણીની સમસ્યા છે કે નથી કાંઈ વ્યવસ્થા. રાત્રે પૂછીશો તો તેઓ કહેશે ખમાર તો પૂરો અધામ છે પણ બાઈ કલાકનું કામ બાઈ દિવસમાં પણ પૂરું કરતાં નથી. હજારોને લીધે નાકમાં દમ આવી ગયો છે.

વિદ્યાર્થી શિક્ષકનો દોષ બતાવશે. પૂછવામાં આવશે તો કહેશે શું કહું માસ્તર એવું મળ્યા છે કે પૂરું શણગારવાનું બળવતા નથી સરકાર પાસેથી હરામના પૈસા લે છે ત્યારે શિક્ષક હરિવાદ કરશે કે વિદ્યાર્થીઓમાં સ્વચ્છતા વધી ગઈ છે અનુચિત સિસ્તાના નામની શિક્ષકની એક પણ વાત વિદ્યાર્થીઓ માનવા ત્યાર નથી અને કહાવિત કઈક કહી દેવામાં આવે તો એમનું મપ-સમૂદ-એ શિક્ષકની રેવગી જ કરશે અથા બીજાના જ દોષો બતાવે છે પોતા તરફ કાંઈ જોવા માગતું નથી.

દેશમાં આજે અસાધિત શા માટે છે? એનો જવાબ તમે સરકાર પાસેથી માગશો તો એ કહેશે જાનાનું નનિક ધોરણ થવું નીચું પડી ગયું છે વેપારીઓમાં પ્રમાણિકતા રહી નથી રે. /-અશોભ પડી હજારો દેશની પ્રગતિમાં મોટામાં મોટી બાધ છે જ્યારે જનતા કહે છે શાસક વર્ગમાં અધ્યાત્મ વધી ગયો છે કર-વેરનો ભાર એટલો સાદામાં આવ્યો છે કે શાસક લઈ શકાતો નથી અને વેર દ્વારા અમારી પરસેવાની કમાણીનો પૈસો એટલે મિનિ ટેર-પ્રધાન મોજ ઉઘાડે છે.

હા તે આપણી આંખની ટીકી કાળી છે એટલે બીજાની કાળાસ-જીવનને જાણી નીરખી લે છે બીજાની જીજ્ઞાસને જોવામાં આપણને એ લી મુશ્કેલી પણ નથી થતી ડેટલી કે કાળાસ જોવામાં ધરાવીએ છીએ એટલે તે પ્રતિદિન જીવન મૂકને કાંઈ જોવા જતું નથી પણ સૂર્યમંદલ સ્થાનું હોય-એટલે કે એમાં કાળાસ આવવાની હોય ત્યારે મનુષ્યો એને જોવા માટે ડેટલીક વખતે વિશેષ-આસ-નૈયારીઓ પણ કરે છે કાચ ઉપર કાળા રંગ લગાવી એને જોવાની કે સિદ્ધિ કરે છે એજી કાંઈએ જોયું નથી પણ કાળાસ જોવા સી રોડી પડ્યા.

ઉત્તરના સમાદ બનું કરીએ પિયજાનાં પાપ પોતાની નરે જોવા એના મનમાં વચગી બીજાઈ આવ્યો. ૭ પિયજાના જીવન ઉપર એને

પૂર્વે વિશ્વાસ હતો અને જેને સારુ એણે પોતાના લાઈ વિક્રમને વનવાસ-
દીધો હતો, એ જ પિગળાનું ચારિત્ર્ય આટલું પતિત બની શકે છે ! શ્રતૃહરી
એની કટપના પણ કરી શકતા નહોતા અન્ય કોઈએ કહ્યું હોત તો તેઓ
એની વાત માનવા કદી તૈયાર ન થાત પણ જ્યારે પોતાની સગી આખોએ
જ જોઈ લીધું તો એને ખોટું પણ કેમ માની લેવાય ? એક દિવસ જે
પિગળાના ચરણોમા સમગ્ર રાજ્ય ન્યેઝાવર કરવા તૈયાર હતા, આજે એ જ
પિગળા માટે એમના મનમા ધૂણા અને તિરસ્કાર છે પિગળાના પ્રેમ પાછળ
ધેરો બનેલો શ્રતૃહરી આજે તે જ પિગળા તરફથી પીડા પામી રહ્યો છે
વાત પણ યથાર્થ છે કે જે માનવીએ પોતાનું ચારિત્ર્ય ખોડ્યું તે બધું જ
ખોઈ ચૂક્યો છે તેથી જ શ્રતૃહરીના મનમા ધૂણા પેદા થઈ, વૈરાગ્ય જન્મ્યો
અને એમણે વનનો રાહ લીધો રાજવીય-ચિહ્નપાને સ્થાને એમના શરીર ઉપર
લગવા રગની કંકની કરકી રહી હતી

એક વખત એક વૃક્ષની નીચે પાદડાની શૈયા અને પથ્થરનો તકિયો
બનાવી તેઓ સૂતા હતા એટલામા ત્યા થઈને થોડીક બહેનો પાણી ભરવા
નીકળી એક બહેનની નજર લગવા રગની કંકની પહેરેલા રાજા શ્રતૃહરી
ઉપર પડી તો એણે પોતાની સાહેલીઓને કહ્યું “ સામે સૂતેલા યોગીને
તમે જાણો છો ? ” સાહેલીઓએ ના પાડી ત્યારે પેલી બહેને પરિચય આપતા
કહ્યું “ આ ઉજ્જૈનના નરેશ શ્રતૃહરી છે પિગળાના પાપથી એમને
સસારથી વૈરાગ્ય થયો છે પણ કેવો વૈરાગ્ય છે આ ? મખમલની ગાદીઓ
પર સુનાર આ રાજા આજે પાદડાની રૈયા પર આબોરે છે, રેશમી તકિયા
જેના માથા હેઠળ રહેતા હતા ત્યા આજે પથ્થરનું ઓઠીડણું છે ”

ખીજ બહેન બોલી “ વાહ !, હવે રહેવા દે તું વધુ સ્તુતિ ના ગા
રાજ્ય તો ઉપરથી છોડ્યું છે પણ દિલમા તો રાજવૈભવ જેમ ને તેમ
ભર્યો પડ્યો છે રાજ્ય છોડ્યું પણ ગાદીનો મોહ ક્યા છૂટ્યો છે ? મખમલની
ગાદીના સ્થાને પાદડાની ગાદી બનાવી છે તકિયાના સ્થાને રેશમી નહીં તો
પથ્થરનો તકિયો લગાવી મૂક્યો છે ”

વાતો કરતી એ બહેનો આગળ વધી ગઈ એમના મગજો યોગીના
કાન સાથે અથડાયા એમણે વિચાર્યું “ અરે, હા, હું પણ કેવો છું ?
પૂરું રાજ્ય છોડ્યું અને હવે આ પાદડાની ગાદીની પણ શી જરૂર છે ? અને
આ પથ્થરનું ઓઠીડણું પણ શા માટે ? બહેનો ઠીક જ કહી રહી હતી, ભૂમિ
મારું બિહાનું છે અને નીલ ગગન મારી ચાદર ઓઢણું ” યોગી તો બિહ્યા -

અને પાંદડાં એક બાજુ ફેંટી દીધા. પથ્થર દૂર ફેંકાયો અને ભૂમિ ઉપર જ દાબતુ ઓઢીકણુ ઠરી સપ્તિ મથા.

પેલી બહેનો પાણી ભરીને પાણી તે જ રસ્તેથી પથ્થર થઈ પહેલી બહેને નેમુ તે કહેવા લાગી કેવો મનસ્વી યોગી છે ? અમારી એક વાત સાંભળી તો પાંદડે-પાંદડુ ફેંટી દીધુ અને જુઓ કવે જમીન ઉપર જ લગાવી દીધુ છે જાજ તો સાધના છે ને ! જાનુકરીએ એક જ વખત વાત સાંભળી અને એણે પોતાના જીવનમાં પરિવર્તન આણી દીધુ ત્યારે તમે મારી કેટલી વાતો સાંભળી છે ? જાણે ત્રણ-ત્રણ મહિના વીત્યા કેટ-કેટલી વાતો તમારી સામે મૂકી ક્યો-કલી ક્યો ને વીતરાગ વાણીનું અમૃત તમારી સામે ઢોળતુ પણ તમારા જીવને કેટલો વળાંક લીધો વારુ ? (સભામાં શિખા હસવ)

હા તો પહેલી બહેનની વાત સાંભળી તો બીજી સહેલાણી બોલી : રહેવા દે, એનું શું યોગની વાતને તું બારી રહી છે યોગી બન્યા પણ હજુ ડુનિયાના શબ્દો સહન કરવાની કળા તો શીખી જ નથી. આપણે યોગ કહ્યું અને કોષિ બરાઈ પાંદડે-પાંદડુ એક તરફ ફેંટી દીધુ પથ્થર પેલી બાજુ ફેંટી દીધો. જાણે તે યોગી કહેવાય ? ”

નેત્રી દષ્ટિ રહત દોલો તરફ જ હતી, એને સર્વત્ર દોષો જ એવા મળશે. પરંતુ થાક રાખણે, ભાઈઓ, દોષો ભણી જ એ દષ્ટિ રહેશે તો જીવનમાં દોષ જ આવશે અને સમુજ્જે ભણી તમારી દષ્ટિ રહેશે તો તમે પણ સદગુણી બની શકોશ.

નેત્ર ઉપમ્ભ,
કેદ મુંબઈ

ગુણ દષ્ટિ આપણને ગુણાનુરાગી બનાવે છે આપણી દષ્ટિ જે સદ્ગુણ લક્ષી હોય તો પછી એવું ક્ષાઈ કારણ નથી કે આપણે સદ્ગુણી ન બની શકીએ ફક્ત આપણી દષ્ટિમા સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરવાની કળા આવી જવી જેઈએ ચિત્રકાર જુદી-જુદી આકૃતિઓ બેતો હોય છે પણ એ બધામાથી થોડી થોડી સુદરતા લઈને પોતાના રંગ અને કલમ વડે એ સુદર ચિત્ર ચીતરે છે જે કે એની દષ્ટિ તો સારા અને નરસા બન્ને જાતના ચિત્રો પર જાય છે પણ એ તો એ સૌમાથી સારુ જ ગ્રહણ કરે છે એમાથી જે એ કદરૂપ જ ગ્રહણ કરશે અને પોતાના ચિત્રમા તેવું જ કદરૂપ લાવશે તો એનું ચિત્ર કદરૂપું જ બની જશે પછી તો એની કળાની તો કશી કિંમત જ અકાશે નહિ તેવી જ રીતે દિવસ દરમ્યાન આપણી નજર સામે અનેક આકૃતિઓ પસાર થતી હોય છે એ પૈકી કેટલીક સારી અને કેટલીક નરસી પ્રકૃતિ ધરાવતી હોય છે. કેટલીક આપણા પરિચયમા પણ આવે છે. આવે વખતે જે આપણે કળાકાર હોઈએ, તેવી દષ્ટિ આપણામા હોય અને એમાથી આપણે અશ-અશ રૂપે પણ સારુ જ ગ્રહણ કરતા થઈશું તો આપણા જીવનનું સુદર ચિત્ર તૈયાર થઈ જશે

નિહાર ધૂળશોષક હોય છે એ માટીમાથી પણ સોનું બોળે છે. મોનાની દષ્ટિ સામે રાખીને ચાલે છે તેથી એ ધૂળના ઢગલામાથી પણ સોનું મેળવે છે આપણી પાસે પણ એવી દષ્ટિ આવી જાય તો માટીમાથી સોનું શોધવા જઈએ તો આપણને મોનું જરૂર મળશે પણ આજે તો સોનામા પણ માટી લળેલી દેખાય છે જે દષ્ટિને લઈને ચાલશે તે જ વસ્તુ તમને મળશે સદ્ગુણ તરફ દષ્ટિ રહેશે તો તમે વિશ્વની પ્રત્યેક વસ્તુમાથી એ

મેજની ચક્રો અને દુગુણુ મેચની જ દષ્ટિ કરી તો સ્વચ્છ સિવાય પ્રવેશ વસ્તુમાં તમને દુગુણુ દેખાશે.

વ્યવહારમાં તમે સારુ લેવાના આતક છો. તમારી દુકાને ઢાઈ માફક આવશે. તમે એને એની માંગેલી વસ્તુના ગુણુ બતાવશો. પણ દુર્ગુણુ નહીં ઢાઈ બતાવતો વેપારી હોય અને આહક જુવાર માટે એને પૂછો તો એ બતાવતાં કહેશે. અજી જુઓ તો ખરા આ જુવાર નથી પણ મોલી છે મોલી. મોલી હોય તો પછી એને ઢાઈ ઝવેરી પાસે લઈ જાઓ. અને-પાંચ પાંચ કમરમાં વેચી નાખો. મનઘળ એ છે કે દુકાન ઉપર આવેલા મદકને એની માંગેલી વસ્તુના ફક્ત ગુણુ જ બતાવશો. ઢાઈ દખત ઉપર તમે જાતે જાય તો ત્યાં પણ તેવાં જ ગુણુ સંભળવા મળશે. મીઠાઈ લેવા તમે કહોઈને ત્યાં જયાં ત્યાં તમે એ કહોઈનાં જા. જોશો કે કેવાં જહાં કપાં છ ? એને ત્યાંથી મીઠાઈ ખરીદવી ન તેઈએ અથવા તમે એની મીઠાઈ જોશો ? તમારી નજર તો મીઠાઈ ઉપર જ જશે, કહોઈનાં વઝો પર નહીં હા. તો તમે પણ બીજાના પરિવ્રજમાં આવો ત્યારે ત્યાં સદુગુણુ રૂપી મીઠાઈ તરફ જ દષ્ટિ રહેવી જોઈએ. વઝોની પચાસતમાં રહેશે તો મીઠાઈ જતી કરવી પડશે.

તમે તો મુબઈના નામરિક છો. પ્રતિદિન સેકડો વ્યક્તિઓના પુરિય થમાં તમે આવતા હો છો. એ પૈકી કેટલીક વ્યક્તિઓ સત્ચારિત્ર હોય છે તો કેટલીક ચારિત્ર્યહીન, તમારા મજામાં જો ચારિત્ર્યહીન વ્યક્તિઓ જ ભરાઈ જશે તો એમની આશ્વિદીનતાની વાતો / તમારા કાનોમાં ગૂંજતી રહેશે અને મન પણ જો વારવાર એ વાતોમાં જ. દુષ્ટાચેતુ રહેશે તો શાખ તે કે એક દિવસ ચારિત્ર્યહીનતાની શુરાઈઓ વસાવમાં પણ પેટી નશે. પણ તમે તે ચારિત્ર્યથીય વ્યક્તિઓને / તમારા મજામાં કેન્દ્રિત કરશો તો એ સુનિશ્ચિત છે કે એમના મુવાક્ષિત જીવનની મુદ્દેક (સુમધ) તમને પણ સાંડશે. તમે ૭૮૯૯ વિચારશો તમારી રમૂતિમાં બિલકુલેય મદાપુરુષ લેટમે જ વધુ વિચારોની ખૂસળુ તમને દેતો રહેશે.

મુસાબનાં ફૂલો કાઢાણી ગળે ઉપર રિમન હાસ્ય વેરી રવાં હતાં. વોરાની પવન હાગા ઉપર બેભેસાં ફૂલોના રિમન-હાસ્યને જોઈ ન શક્યાં. વામુનો એક વેચીસો ઝણો આવ્યો કે ફૂલો ઘણા પરથી જમીન ઉપર પડી ગયાં. શોમક મારી તમે દબાઈ ગયાં અને શોમક મારી ઉપર જ દસી રવાં હતાં રસ્તા પર પડેલા ફૂલો ચાલકારીઓના પગ તળે કચરાઈને પણ એમને મહેકાવી શકા. રાત વીતી ગઈ. પ્રભાત વેળાએ નગરનો બાઈશાહ હસવા નીકળ્યો બાઈડે

એ માટીથી હાથ ધોઈ રહ્યો હતો ત્યારે એમા એને ગુલાબની સુગંધ આવી. એણે વિચાર્યું આ માટીમા ગુલાબની સોડમ ક્યાથી ? લાગણુ જ ગુલાબનું ફૂલ બોલ્યું -રાત આખીય અમે માટીના ખોળે સૂતા હતા માટીને અમે અમારી સુવાસ આપી પણ માટીની સુવાસ અમે લીધી નથી

હા, તો માટી તળે દબાએલુ ગુલામ કહી રહ્યું છે તમે જનતાના સંપર્કમા આવો તો તમારા જીવનની સુવાસ જન-સમૂહમા પ્રવેશવી જોઈએ પણ એના જીવનની દુર્ગંધ તમારામા પ્રવેશવી જોઈએ નહીં. તમે ખરાબમા ખરાબ વાતાવરણમા પણ તમારી ખૂશખૂ આપવી છોડશો નહિ ત્યારે જ જીવનના ખરા કળાકાર બની શકો છો જુઓ તો, પેલી નાનકડી કીડીમા એટલી અક્કલ છે કે એ ધૂળના ઢગલામા પડેલા સાકરના દાણાને શોધી લે છે, તેમ તમેય ધૂળના નહીં પણ સાકરના દાણાના આહક બનજો અને ધૂળમાથી સાકરનો દાણો શોધવાનું શીખી લેજો

લોહચૂંબકની આસપાસ હજારો ચીજો પડેલી છે તેમા ધનના કણ હોય કે પથ્થરના ટુકડા હોય કે માટીના કાકરા હોય પણ એમાથી એકંક્યને પોતા તરફ આકર્ષિત નહિ કરે પરંતુ એ ઢગલામા લોહાની એક નાની પાતળી એવી સોય પણ હશે તો એને પોતા તરફ આકર્ષિત કરી લેશે તેવી જ રીતે સામા માણુઅમા ક્રોધના કીટાણુ હોય, અહંકાર ભર્યો હોય અથવા અવિચારના અણુ હોય પણ એમાથી એકેય આપણે ગ્રહણ ન કરવું જોઈએ પણ દુર્વિ-ચારોના ઢગલાની વચ્ચે એક પણ સદ્વિચાર હોય તો એને જ આપણે ગ્રહણ કરવાનું શીખતા થઈએ, પણ એ માટે તો આપણે સુબક બનવું પડશે

આવું સુબકીય આકર્ષણ રાષ્ટ્રપિતા ગાંધીજી ધરાવતા હતા આ સુબ-કીય શક્તિ વડે જ તો એમણે ભારતના છત્રીસ કરોડ હૃદયોને એકી સાથે પોતાના તરફ ખેંચી લીધા હતા એક વાર ગાંધીજી લડન જઈ રહ્યા હતા. છત્રીસ કરોડ ભારતવાસીઓના ભાગ્યનો ફેસલો કરવા એક સ્ટીમરમા યાત્રા કરી રહ્યા હતા રસ્તામા એક અગ્નેજ સાથે મહાત્મા ગાંધીજીનો પરિચય થઈ ગયો પણ પેલો અગ્નેજ બાપુના હૃદયને પિછાની શક્યો નહીં એની કને એવી આખો જ-દષ્ટિ જ નહોતી એણે તો એમને અગ્નેનેના શત્રુરૂપે જ જોયા, પરંતુ બાપુની વૃદ્ધ કાયાની બીતર છુપાયેલા હૃદય અને એમા પ્રાણીમાત્ર માટે વહેતી કરુણા અને પ્રેમના અખ્ખલિત પ્રવાહને એ જોઈ શક્યો નહીં.

તથી જ એ બ્યારે ગાંધીજી મળે ત્યારે બહુ-છુટુ જેવું કહ્યા કરતો. બાપુ સાંભળતા અને હસી દેતા એક દિવસ એણે સાળી કવિતા લખી જે પદ્ય પાનાંથી ભરેલી હતી એ કવિતાની એક-એક લીટીમાં બાપુ પ્રત્યે ધણા અને દેર વહેતો દેખાતો હતો. એ કવિતા બાપુને બાપુના શબ્દમાં બાવી બાપુએ બે લીટી વાંચી અને બહુ સમજી ગયા એમણે તો કામગીરી લાગેલી પીન (દાંતજી) સારૂપે કાઢી લાધી અને પીનદાનીમાં ખેસરી દીધી અને તરતે કચરાની ટોપડીને દવાને ક્યોલે પેલા બાપુને કહ્યું જરા આગળ વાંચો. હસતાં હસતાં બાપુ બોલ્યા સાર તો મેં લઈ લીધા છે.”

વિશદીઓની વચ્ચે પણ બાપુ સાર કાઢી શકતા હતા આ જ દૃષ્ટિએ તો એમને નેહપ્રિય બનવાની દીધા હતા. હા તો આપણામાં પણ આ કળા આવવી જોઈએ શુભાર્થોઆપણી પણ સા, જ મહત્વ કરતાં સીખીએ.

ગુણ દોષ દૃષ્ટિ

આવી દૃષ્ટિ વ્યક્તિમાં ફક્ત દોષ જ નહીં પણ ગુણ પણ જુએ છે. ગુણ અને દોષોની સાથે-સાથે જોવાની કળાનું નામ ગુણ દૃષ્ટિ છે. ઇતિહાસ વ્યક્તિઓમાં એવી બાદત દોષ છે કે પહેલાં તો તેઓ બહુ પ્રશંસા (સ્તુતિ) કરી લે છે અને તે પછી એમની હદ સુધી કે એની કોઈ મર્યાદા જ રહેતી નથી ત્યુ સ્તુતિ બાદ એક એવો કુમુલ્લ બતાવશે કે સ્તુતિનો મહેલ જમીન દોસ્ત લઈ જશે.

ત્યારે આજની કોઈની પ્રશંસાનાં ફક્ત ગાંધીના બેસે છે ત્યારે એ ઇતિહાસ વખતે મળ્યાં. ઝોગત્રી જતો દોષ છે જાણ સારું જોવા સી દોષ જુવું છે. ૧ જે પ્રકૃતિએ એને લગીને તો દાસ ધાર્મિક બાપુ છે બાંખો તે જાણે દરજીની જ જોઈ શ્યો વણ ગુલામી અને મેંએ દસમુજો લાગતા બી જોવા તો દાંત છે પણ પતે જરા લ મગાય છે.

પ્રાચીન દોષ ૧ પહેલાં તો એને ખૂબ માથે ચડાવ્યો પણ પછળથી એક એવી વાત હતી કોઈની કે માથે ચડાવ્યા ઉપર પાણી જ ફરી ગયું કોઈની સ્વ જા અને પ્રશંસા કરશે તો કહશે એવો તો સ્વચ્છ રહે છે કે એના કામ તો નરું જાણવાની પાંખો ૧ જોઈ શ્યો એક પણ માખી એના ઉપર ભસમે ની ધૂળ-માટીની એક ૨ / દેખાશે નહીં કળા લાગતું તો નામ નિશાન ૫ નાં દા. રોજ એ વખત ન્હાય છે અને જાને વખત કપડાં બદલે ૭ ૧ મુ જાણથી બાદતો સ્વચ્છ રહેવા જતાંય ધરમાં એ ગળુ-તણુ

દિવસના વાસજોય સાફ કર્મો-કે કરાવતો નથી ઘરમા મુશ્કેલથી અડવાડિયામા એક વખત ઝાડુ કાઢતો હશે ” ત્યો, નેઈ હત્યો, પ્રશસા કરનાર એને લઈ આવ્યો ને ધનનળ ઉપર પહેલા સાગ ગળદોમા ચરખાની વાત ગલગાવી અતે માર્યો ધક્કો તે સાગીયે પ્રગસા ધનમા લખી ગઈ

મને જાતઅનુભવ છે એક ભાઈ આવ્યા અને કોઈ એક ગેડ અગે વાતચીત દરમ્યાન બોલ્યા “ શુ ગેડ છે, લક્ષ્મી તો એમના ઉપર પર્ણકૃપે પ્રસન્ન થયા છે પેઢીઓવી એણે અંદી જ વામ કર્યો છે ચાર ચાર તો મોટગે છે કલકતા, ફિરદી, મુખઈ જેવા ગહેંગા મોટા દુકાનો ચાલે છે, પાય પુત્રરત્નો છે અને એ બધાય કમાણીની ડળામા નિપૂણ છે ધનમા પ્રેમ પણ સાગે છે ભર્યું ઘર છે અને ઘરમા કશી જ ખટપટ નથી બધા ભાઈઓ એક બીજા માટે મગી છૂટે છે પેંગે ધણો પણ ઉદારતાનો ચલાવ છે સમાજના કામ માટે કઈક લેવા જઈશુ તો દશ તો ચક્કર-ધક્કા ખવડાવશે અને અતે આફ ના મુણાવી દેશે પોતાના વિલાસ પાછળ તો હજારો ફેકી દેશે પણ ધાર્મિક કાર્ય માટે તો મો રૂપિયા પણ કાઢશે નહી ”

સપત્તિ અને સપત્તી પ્રશસા ગાઈને ગેડ પ્રત્યે કેટલી પ્રીતિ જગવી હતી અને વ્યકિતત્વની છાપ પાડી હતી, પણ પાછળના વાક્યે એના ઉપર પાણી કેળવી નાખ્યું જ્યારે કોઈ વિદ્વાનની મુતિ કહેશે “ અહા, કેટલા વિદ્વાન છે એ ! મોટા-મોટા પ્રોફેસરો પણ એમની સામે કોઈ ચીજ નથી; સંસ્કૃત તો એકધારુ બોલી શકે છે પ્રાકૃત ઉપર સારો કાબૂ છે વ્યાકરણ, સાહિત્ય , કાવ્યનો એકથ ખૂણો બાંડી રહ્યો નથી કે જ્યા એમણે સ્પર્શ ન કર્યો હોય દર્શન અને ફિલસૂફીમા ખૂબ જાડા બિતર્યા છે એમની પ્રતિભાને નેઈ દગ થઈ જવું પડે છે જાણે કે સાદાત્ સરમ્વતીના પુત્ર જ ન હોય ” પણ છેલ્લે કહેશે “ વિદ્વાન તો પૂરા છે પણ વ્યવહારકુશળતાનો અભાવ છે ત્રણ પૈસાનું કાર્ડ લખશે તો એ પૈસા પણ હિસાબમા લખશે ” વિદ્વાનની પ્રશસા ડરી જે પ્રભાવ પાડ્યો હતો પણ છેલ્લા વાક્યે એ પ્રભાવને સમાપ્ત કરી દીધો આ છે ગુણ દોષ-દષ્ટિ, જેમા આદમી પહેલા ગુણો ગાય છે પણ આખરે એક એવો દોષ બતાવી દે છે કે જેથી સારાએ ગુણનો પ્રભાવ સમાપ્ત કરી નાખે છે

આવી વ્યકિત જ્યારે કોઈ નેતાની વાત કરશે તો કહેશે “ અહા, શુ એમનો પ્રભાવ છે ? જ્યા જિભા થાય છે, વગર બોલાવ્યે પચાસ-સો આદમીઓ આવી જિભા થઈ જાય છે, સારાએ સમાજ ઉપર એમનો પ્રભાવ

છે એક ઇશ્વરાએ કમરો આઢમીએ જાન દેવા તૈયાર થઈ જાય છે હાથે એકઠો કરવો હોય તો એમને સાથે લઈ જાયો જ્યાં કોડીની ખાસા નદી હોય ત્યાં ચેલીઓ ભરી-ભરીને લઈ આવશે. એકવાર પૂરમરતો માટે સભ્ય મોજવામાં આવી પૂરા દસ વકતો દતા. બધાએ એક-એકથી વધીને ભાવણે ક્યાં પણ કાઢ્યા બિરસામાંથી એક પૈસો નીકળ્યો નહીં આખરે આ મહાશય જિભા થયા કે ફક્ત પાંચ જ મિનિટમાં ક નરો દુધિયા ખણખણતા બકાર નીકળી આવ્યા સ્ત્રીઓએ તો પોતાના દામીના ઉતારી-ઉતારીને ફેલી દીધા. સમાજ ઉપર તો એમને આવેલો સુદર પ્રભાવ છે પણ ઘરમાં બિચ્છી બની તય છે શ્રીમતીજી તો માથાના મળ્યા. આ એક કહેરો તો પેલી ચાર વરમખરમ સમજાવશે જસ ધાવાઈ મથોને બધા પ્રભાવ ! નેતામીરીના રુઆમ જમાવ્યો અને એમની ધૂળ પણ કાઢી નાખી.

આવા ગુણ-રોષ દષ્ટિ ધરાવતા કાઈ આઢમીને તમે કાઈ તપસ્વી સ ત અંગે પૂછીશ તો કહેશે કેવા એ તપસ્વી છે અમારાથી તે એક ઉપવાસ પણ થતો નથી પણ એ તો બાઈ વીસ ત્રીસ ખેતી કાઢે છે પાછી એમાં કાઈ જાનની ઉણપ નહીં ત્રીસમા ઉપવાસને દિવસે એમને નેશો તો એમના ચહેરા ઉપર જસ પ્રસન્નતા જ દેખાશે. જાણે કે એમને એની ખમર જ નહીં હોય કે એમને આજે ત્રીસમો ઉપવાસ છે આવા તપસ્વી શાખા નહીં જરૂર આ તો થયો એનો જીજ્ઞાસુ પણ, હવે નેઈ થયો એનો બીજો પ્રસે.

આટલું તન તે કહે છે પણ મન ઉપર પૂરો કાબૂ નથી. સરીર તપમાં રહે છે પણ મન તો ખાવામાં રહે છે તપની સાથે તેને લેસ્થા પણ આછી નથી નાની એવી જૂસ થઈ કે જસ એ તો અમારા જ વિખેરશે આત્મા શુ આવા તપથી પવિત્ર થતો હશે ? તપ શુ છે એ ફક્ત જૂખો મરવાનું છે !

હા તો ગુણ-રોષ દષ્ટિ નેઓ ધરાવતા હોય છે તેય આઢમીએ પણ નેજમી હોય છે એના થકી થતી પ્રસન્નતાથી પણ સાવધાન રહેવું પડે છે પહેલા તો પ્રસન્નતા પુખ્તો પાથરશે અને પાછળથી એક / પ્રદાર એવો કરશે કે એ પુ'પા ક્યાંય જીવી જશે અને આવેમો-જામેમો પ્રમાત્ર એક જ મિનિટમાં માટીમાં બળી જશે.

આત્મ-દષ્ટિ

આત્મ દષ્ટિનું બીજું નામ મરોત-દર્શન, આ દષ્ટિ દ્વારા સાધક

પોતાને જુએ છે બહારનું જોતાં-જોતા તો સારુ ય જીવન વીતી ગયું. પણ જરા અદરની તરફ પણ જોઈ દ્યો ખીજના ગુણ-દોષ તો ખોલ્યા પણ કદી પોતા ભણી જોયું કે મારામા કયા ગુણદોષ છે ? ખીજના ચોપડાઓ તો તપાસ્યા પણ પોતાનો ચોપડો ખોલીને કદી જોયું ? કુશળ વેપારી પ્રતિદિન પોતાનો ચોપડો તપાસી જાય છે, ખીજના ચોપડા જોનાર-તપાસનાર વેપારી આજ મુઠ્ઠીના ઈતિહાસમા કદી સફળ થયો હોય એવું દેખાયું નથી હા, તો ખીજના દોષો તરફ નહીં પણ પોતાના દોષો ભણી પણ આખોતે વાળી જુઓ તો ખરા ખીજના દોષો જોવા પાછળ તો મનુષ્યની આખો ગીધ જેવી તેજ બની જાય છે, પરંતુ પોતા ભણી જોવા માટે તો એની પાસે માખીની આખ પણ નથી

દર્પણમા જ્યારે આપણે જોઈએ છીએ ત્યારે આપણું એ લક્ષ્ય હોય છે કે એમા પોતાનું પ્રતિબિંબ જોઈ મોં પર લાગેલા કાળા ડાઘને ભૂમી નાખીએ-લૂછી નાખીએ તેવી જ રીતે આપણી દષ્ટિ અતર્મુખ બનવી જોઈએ આપણે આપણી ભૂલો તરફ દષ્ટિ દોડવતા થઈએ જ્યારે પણ કોઈની ટોકાના શબ્દો આપણા કાન સાથે અથડાય અને આપણું મન પણ એ ટીકામા લગે ત્યારે તે જ ક્ષણે તમારા મનના વેગને થભાવી દો, એને પોતા ભણી વાળી ત્યો પછી મનને ડહો કે ખીજનું નહીં, પોતાના દોષોનું ગીતા ગાઓ, પોતાની ભૂલોને જ જુઓ, એનું પરિમાર્જન કરો જ્યારે આવી અત્મ-દષ્ટિ તમને મળી જશે ત્યારે તમારું મન જાતે જ ડહી જાડશે.

રે ચેતન પોતે તૂ પાપી, પગના ઓર ચિતરે રે તૂ
નિર્મળ હેય કરમ કર દમ, શુ નિજ ગુણ અબુ નિતાર રે તૂ
જેમ તેમ કરવા શોભા આપણો, આ જગ માહે દિખાવે તૂ
પ્રગટ કહાવે ધર્મનો ઘેરી અતર ભર્યો વિકાર રે તૂ ॥

ભારતનો એક સત કેટલું આર્મિક ઉપરની સીટીઓમા કહી ગયો છે ! એક એક શબ્દમા આત્માની આલોચના ખોલી રહી છે હું કોઈનીય નિદા શા સારું કરવા જાઉં ? મારો આત્મા પોતે જ દોષોના ભારથી દમાઈ ગયા છે. કવિનું મન પશ્ચાત્તાપનાં અશ્રુબિંદુઓથી ભીજઈ રહ્યું છે “ અરે, ચેતન, તું પોતે જ પાપી છે, પછી શા માટે ખીજના દોષો જોવા દોડી જાય છે ? જો તું શુદ્ધ બનીને સાધના કરે છે તો પોતાના ગુણોના પાણીને સાફ કરી શકે છે અને જેમ તેમ કરીને પણ તું પોતાની સરસતાનું પ્રદર્શન કરવા

ચાહે છે બદારની આંખોમાં તુ સત જની રહો છે પરંતુ અંદર તો વિચાર
જાને વાતનાઓ જારી પડી છે

આ છે સાધકની આત્મ-આધેયનાબરી આત્મદષ્ટિ જેના વડે
સાધક જીવનની નવી પથ પોતાની જ આતોમના કરવાનું શીખતો હોય તો
આધેયના કરે. જોન દશન એ માટે ના પ. તુ નથી પણ આધેયના
દેખી હોય પોતાની કે જી નની? એ જ સવાલ સામે આવે છે પર-આધેયના
નાથી તો તમે જીવનના દુઃખોમાં વધારા કરો અને સ્વ-આધેયનાથી
જીવનનું પાંખાજન કરી શકશો. જોન દશન તો સ્વ-આધેયનામાં વિશ્વાસ
ધરાવે છે સિધ્ધ પ્રશ્ન કરે છે -

પ્રશ્ન—સાક્ષોપણાવર્ણ મન્તે : કીંચે કિં અવયવ?

જવાબ—સાક્ષોપણાવર્ણ માયા ત્રિવાળ મિચ્છા સ્વસ્થસસ્ત્યાર્થ-મોક્ષ-
મગ્ગ-ચિન્ત્યાવર્ણ સર્વંત સસાર વયવર્ણ ઉદ્ધવરં કરેદ્ ।
ઉદ્ધુમાય જ મવયવ । ઉદ્ધુમાય વચ્ચિન્ત્યે ચ વં જીવે
અમાઈ રુદ્ધોપસન્નવેચ જ મ વયવ । પુલ્લવરં જ વ
નિરુદ્ધરેદ્ ।

ઉત્તરાખ્યન અ. ૨૬ સુ. ૧૫

આધેયના જીવનનું કલ્પક્ષ્ત્ર છે સિધ્ધ આધેયના જી પ્રશ્ન કરે છે
પ્રશ્ન આધેયના દ્વારા આ આત્મા કયા સોદેશવર મુલ્યને મેળવે છે? ^૧
સિધ્ધના મનની વિચારણા સમાધાન કરતાં વીતરણ હેતુરભાવે છે આધે-
યના આત્મામાં દેશા આપા નિદાન અને મિચ્છા દશન રક્ષા કદી રેડી
દે છે આ મોક્ષમાર્ગમાં ચિન્ત્ય છે આપા નિદાન અને મિચ્છા દશન
રક્ષથી ર્ગ ત શુદ્ધ જીવિને આત્મા જનત સસારનાં જાપદેશાથી વિમુક્ત
ર્ગ નવ છે

હા તો સ્વ-આધેયના એ મેક્ષનું પદ્ધિયુ ॥ ત્યારે પર-આધેયના
નરકના આ : અગ્ની ધીમે છે આધેયના જેવી થતી નોઈએ કે આપણે
આપણા જીવનની કાળાસને પ્રગટ કરી ધાઈ-સરીએ. એક કવિની નીચેની
લીટીઆના આધેયનાનું આ જ રૂપ દેખાય છે -

। મતિહીન દીપ દુષ્કલિંગી પાળી શુદ્ધિસ છપારો ।
રેડી મતિ મતિ રુદ્ધો જાણ, દુમ અપમો દિ ચિરદ્ વિચારો ॥
શરણ મે કીમો દુમ ચરનારો ॥

આચાર્યશ્રી માધવમુનિજી મ ફરમાવે છે આચાર્યશ્રીએ પ્રત્યેક શબ્દમાં પ્રભુ સમક્ષ પોતાનું હૃદય ખોલીને રજૂ કરી દીધું છે હું મતિહીન છું, વિશિષ્ટ પ્રજાનો મારામા અભાવ છે દૈત્ય-ભાવ મારામા ભર્યો પડ્યો છે અને સાધકનો તો ફક્ત વેશ જ મારી પાસે છે, સાધનના નામે ફક્ત વેપ-પૂજનને મેં પ્રોત્સાહન આપ્યું છે મારામાં આધ્યાત્મિક પ્રકાશનો અભાવ છે હૃદય ગુફામાં પાખનો અધકાર છવાઈ રહ્યો છે

તો આલોચના કરવામાં સ્વદોષના દર્શનની કામના હોવી જોઈએ પાપની આલોચના થવી જોઈએ અને પુણ્યને છુપાવવું જોઈએ પણ આજે તો ઉલટી ગંગા વહે છે દાનના શિનાલેખો લખાય છે અને પાપને એ શિલા તળે છુપાવાય છે

અષાઢી ગગનમાં જ્યારે મેઘભર્યા કાળા વાદળો ઉમટી આવે છે, ત્યારે એમની જોશીલી ગર્જના સાલળી મોર કળા કરવા નાચવા લાગે છે જ્યારે દુનિયાની આખો એની રગ-ઘેરગી ચિતરાયેલી પાખોને નીરખે છે ત્યારે મોરની આખો ક્યા હોય છે? એની આખો હોય છે પોતાના પગ તરફ જ એ પોતાની પાખોના રગભર્યા સૌન્દર્ય પર ગૌરવ કરતો નથી, પરંતુ પોતાના પગની કુરૂપતા ઉપર એનું મન રડી પડે છે તેમ દુનિયાની આખો તમારી તરફ હોય, હજારો મોએ તમારી પ્રશંસા-સ્તુતિ ગવાઈ રહી હોય ત્યારે તમારી દષ્ટિ પોતાની ખુરાઈઓ તરફ જ રહેવી જોઈએ પોતાના દોષો તરફ જ દષ્ટિ રહેવી જોઈએ

એક વિચારકે કહ્યું છે કે મનુષ્યે દોષજ્ઞ બનવું જોઈએ દોષજ્ઞ એટલે પોતાના દોષોને જાણી લેવા તે ખીજની પીઠ જોવી તો સરળ છે પણ પોતાની પીઠ જોવી બહુ મુશ્કેલ કામ છે તેવી જ રીતે આપણે ખીજના દોષો તો ધણી ઝડપથી જોઈ લઈએ છીએ પણ પોતાની આખે પોતાના દોષ જોઈ શકતા નથી સ્વદોષ દર્શનથી આપણને મોટામાં મોટો લાભ છે કે આપણે આપણી નબળાઈનું માપ કાઢી શકીએ છીએ એના સારુ જરૂર છે આપણે આપણી દષ્ટિને અતમુખી બનાવતા થઈએ, પોતાને જ નિરખીએ અત-દષ્ટિ મેળવીએ આતર-સૌંદર્યને જ જોતા શીખીએ

એક વખતની વાત છે શ્રાવણની રમઝમ વર્ષાએ પ્રવૃત્તિને નવું જ સૌન્દર્ય સમર્પિત કર્યું હતું ચારેય બાજુ લીલુછમ દેખાતું હતું પૃથ્વી અને પર્વતોએ લીલી આદર ઓઢી હતી પર્વત-માળાઓમાંથી અડી-તહી-

ઠસ-ઠસ નિવાડ કરતાં ઝરણાં વહી રહ્યાં હતાં. એવી પ્રકૃતિના એક એક નાનકડી મૂપડીમાં અધ્યાત્મ-યોગી જ્ઞાનદમનજી સ્વપ્નમાં લીન થઈને બેઠા હતા. એમનો એક સિધ્ધ વજાર ઊભો હતો પ્રકૃતિનું મનોહર સૌન્દર્ય જોઈ મુગ્ધ બની ગયો. જ્ઞાનદર્શીને જ્ઞાનદર્શી એ બોલી ઊઠ્યો. મરુદેવ, જ્યાં પધારો જુઓ તો ખરા કે પ્રકૃતિનું કેવું મોહક સૌન્દર્ય છે જ્યાં ? સાધનારત જ્ઞાનદમનજીના કાને આ શબ્દો અમઘણા. એમણે કહ્યું વત્સ, અહર આવો બને બહીનું સૌન્દર્ય જુઓ. વજારનું સૌન્દર્ય તો જાનેક વાર જોઈ ચૂક્યા છીએ પણ કહે જરા અહર કુબકી મારે ત્યાંનું સૌન્દર્ય જુઓ.

■ તો તમે પણ તેવી જ રીતે અહરનું સૌન્દર્ય જોતાં શીખો. તમે તમારી જાતને વધારે અને પરખ કરે પછી આશ્ચર્યના આ જાણ શબ્દો તમારા ઉપર કાંઈ અસર કરી શકશે નહીં તમે જો દુનિયાના સકલે પ્રભાણે જ ચાલો છો અને તમારી પોતાની કાંઈ જ દૃષ્ટિ નથી તો તમે તમારી શક્તિ ખોઈ બેસશો. આલોચકોના સકલે પ્રભાણે જ જો તમે ચાલતા રહેશો તો તમારી સ્થિતિ પેલા ધડિયાળના પેડા જેવી ઉપર નીચે કદી રહેશે એટલે કે તમે તમારી મનની સ્થિરતાને ખોઈ બેસશો. અમેરિકાના જૂતપૂર્વ પ્રેસિડેન્ટ રુઝવેલ્ટે પોતાના વિરોધીઓને જવાબ વાળતાં કહ્યું હતું કે જો કો મારા અંગે લખાવેલી આશ્ચર્યના અને આશંકાને વાચવો જ રહ્યું તો આ કામોલ્લસમાં મારા માટે બીડ કાંઈ કામ જ નહીં રહે સિવાય કે કો એ બધાવના જવાબ વાળવો રહ્યું.

તો તમે અત્રે આત્મશાંતિ કામ શખવા માગતા હો તો વિરોધીઓની આશ્ચર્યનાથી મજાશો નહીં મુઝાશો નહીં તમે આત્મરસ જાનો અને પોતા જાણી જ પોતાની દૃષ્ટિને વાળતાં શીખો તો આત્મ-શાન્તિનો લહેરાવો અત્રે તમારી નજીક જ હશે.

જેન ઉપાસન,
ક્રાંતિ મુખર્ષી

માણસના મનમા હજારો ઈચ્છાઓ હોય છે મન તો એક વિરાટ સાગર છે, જેમા પ્રતિક્ષણ ઈચ્છાઓ રૂપી લહેરો આવતી જ જાય છે પણ એ ઈચ્છાઓની લહેરોને રોકતા શીખો, એક વગર તો જીવન જોખમમા મૂકશે કદપના કરો કે તમે કયાક જઈ રહ્યા છો રસ્તામા ટેકસી મળી, ટેકસીને જોતા જ તમારા પગ મદ્દ ગતિ બની જશે તેમાય મુબઈની તો વાત જ ન પૂછો અહી તો ચાર ડગલા ચાલતુ હશે તોય ટેકસી, ટ્રામ કે બસની રાહ જોશો બસની પ્રતીક્ષામા ભડેને પછી અડધો કલાક નીકળી જાય અને પગે ચાલીને જવામા તો ફક્ત પદર જ મિનિટનો સમય લાગે તેમ છે, આજે માણસની પુરુષાર્થ પર શ્રદ્ધા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ છે. શહેરોની વાત બાજુએ મૂકીએ તો પણ ગામડાના ખેડૂતો, જેઓ પહેલાં ૫-૭ ગાઉ તો હસતે મોઢે ચાલ્યા જતા હતા, તેઓ પણ હવે સાઈકલ રાખવા લાગ્યા છે

હા, તો ટેકસી ભાગી કે તમારા પગ અટક્યા સંકેત મળતા ડ્રાઈવરે ટેકસી થોભાવી તમે બેસવા લાગ્યા ત્યા જ પેલાએ કહ્યું કે ભાઈ, તમે ખુશીથી બેની શરૂ છો પણ મોટરને એક નથી હવે તમે જ કહો કે તમે મોટરમા પગ મૂકશો કે પાછા ફરશો ? તમને જો એ મફતમા લઈ જાય તો પણ શું તમે જવા ઈચ્છશો ? નહી તમે એની મોટરમા બેસવાનો સ્વીકાર નહી કરો, કારણ કે તમે જાણો છો કે એક વગરની મોટરમા બેસવુ જોખમ ભરેલું છે

આજના માણસોને ઈચ્છાઓ ઉપર નિગ્રેધ (એક) નથી એટલા માટે જ તો અકસ્માત (એકમીડેન્ટ) થયા કરે છે સામાજિક અશાંતિનુ મૂળ તપાસો તો જણાશે કે એની અદર માનવ-મનની અનિયંત્રિત ચાહનાઓ

જ કામ કરી રહી છે એટલા જ માટે તો એક બાળુ ધાનના કાજરામાં ધાન સડે જ્યારે બીજી બાળુ એવા પણ માનવીઓ છે જમને બે ટક પૂરું ખાવા પણ મળતું નથી. એક બાળુ થોડાક લોધા પાસે વસોના દૂધો ભરી પાયા છે બહેનો પાસે એટલી બધી સાડીઓ છે કે તે વિચારતી રહે છે કે આ રમતી સાડી પહેરું કે તે રમતી જ્યારે બીજી બાળુ ભરતમાં એવી પણ ઓઓ છે જેની પાસે સજ્જન ટાંકવા માટે પણ પૂરતાં વસ્ત્રો નથી. અરે એમની પાસે જ શ્વરા માટે બીજી સાડી કે વસ્ત્ર મુજાં નથી. આ વિષમતા કેમ બાવી જ્યારે માનવીની વૃષ્ટિ અસીમ બને છે અને એક બાળુ વિપુલ સમૃદ્ધિએ આપ છે તો સરભારત. જ બીજી બાળુ તેટલો ખાડો પ વાનો જ

હર ન જતાં આપણે મુશ્કેલીને જ લઈએ એક બાળુ વિશાળકામ આકાશને સ્પર્શતા બેન્ચ-બેન્ચ કારખાની દારમણા બની છે જેમાં લક્ષ્મીના પ્રિય પુત્રોના આવાસ રહે છે જેનાં કારના રેડિયોના સંગીતના મધુર સ્વરો વડે ગૂંજી રહ્યા છે ત્યારે બીજી બાળુ એવા પણ માણસો છે જેમને મક્કા નવા નામે વહેણ ધાસતું મૂંઝૂં પણ નથી. ગામડાંઓમાં જમીનદારો પાસે એવી જમીન છે કે તેઓ એનો પૂરો ઉપયોગ પણ કરી શકતા નથી પણ હવે તો ભારત સરકાર જમીનદારી બને જમીનદારીને નામસેવ કરી રહી છે તેમ છતાં ૫ એક આદમી પાસે સેકરે વીધા જમીન છે ત્યારે બીજી બાળુ એવો એક ખેડૂત છે જેની પાસે ચાર પેઠા પાળવા સાર ચાર વીધા જમીન પણ નથી સાચું કહેવામાં આવે તો ભારતનું આ સૌ વ નદી પણ કલક છે એક તરફ ભોંકો રેડી માટે તલપી રહ્યા છે ત્યારે બીજી તરફ સોનાની ઈંચો જમીનમાં ઘટી રહ્યા છે

જ્યારે એક બાળુ ખાતિ સમૃદ્ધિ હોય છે અને બીજી તરફ ખાડો પડે છે ત્યારે નિર્મિત રીતે જ કાનિની જ્વાલા બમૂઠી કોકે છે સમા જ આખરે સમાજ છે બધા માણસોને એક જ દેશમાં મૂકી રાક્ષસ નહીં થોડી પછી વિષમતા તો કાયમ રહેવાની જ પણ એ વિષમતા અમુક મવાદામાં રહેવી જોઈએ. એમ તો વિષમતા આપણી આંતરણીએ માં પણ છે દેશ નાની છે તો દેશ મોટી છે પણ જમતી વખતે બધી બેળી થઈ તબ છે દેશની સમાજ જમવામાં બાધક થતી નથી પણ કમના કરો કે એક આંતરણી ૫ કમની થઈ તબ તો બોજના બારે થઈ પડશે. બોજનામાં તો બધા ભારત

વામીઓએ સમાન રહેવું જોઈએ ભારતનું એક બાળક પણ ભૂખ્યા મૃત્યુ જોઈએ નહીં

હા, તો તમે મનખાની દોડને સીમિત કરો અતિ સગ્રહતા પરિણામ પણ બહુ ગંભીર આવે છે પેલો કુગો હવાનો સગ્રહ કરીને જ ઉપર ઊડે છે પણ જે હવાએ એને ઉપર ઊડવામાં મદદ કરી, મનોરમ આકાશમાં ઉડ્યાન કરવાનું બળ આપ્યું તે જ હવાનો સગ્રહ જો મર્યાદા કરતા વધુ થઈ જાય તો ઊડાડનારી હવા જ એ કુગાની જીવન-લીલા સમાપ્ત કરી નાખે છે ખીજી તરફ લોટ (આટો) અને શાકમાં મીઠું નાખવું જરૂરી છે એના વિના રોટલા ફિક્કા લાગશે અને શાકમાં કાઈ સ્વાદ નથી આવે, પણ એ જ મીઠું જો પ્રમાણથી વધુ નખાઈ જાય તો એનો સ્વાદ જ બગડી જાય છે, માટે અતિ સગ્રહ અશાંતિને જ નિમત્રે છે

તમે ટ્રેન અથવા ટ્રામમાં મુસાફરી કરો છો પણ તમે જો ચિત્તરે ફેલાવી ચાર આદમીની જગ્યા રોડી લ્યો તો સઘર્ષ જરૂર થવાનો જ ચાર આદમીની જગ્યા રોડી પોતે એકલા જ બેસવું એ કાયદા વિરુદ્ધ છે, તેમ ચાર આદમીઓના રોટલા ઉપર પોતે એકલો જ અધિકાર જમાવી બેસે તો શું એ કાનૂનસમત ગણાશે ?

ઈચ્છા પર માણસનો અધિકાર રહે છે ત્યાં સુધી તો કોઈ ચિંતા નથી પણ માણસ ઉપર જ્યારે ઈચ્છાઓનો અધિકાર થઈ જાય છે ત્યારે સમજી લ્યો કે ગાડી પાટા બહાર છે ધવલ શેઠની તૃણા જ્યારે મર્યાદાથી બહાર ગઈ ત્યારે એણે શ્રીપાલને સાગરની શીતળ આગમાં ધકેલ્યો હતો એક દિવસ એવો પણ આવ્યો કે શ્રીપાલની હત્યા માટે એ જ્યારે આગળ વધ્યો, તો શ્રીપાલ તો બચી ગયો અને ખુદ ધવલ શેઠની જ જીવન-યાત્રા સમાપ્ત થઈ ગઈ ધવલ શેઠની હત્યા કોણે કરી ? કહેવું પડશે કે ધવલ શેઠની તૃણાએ જ એની ઇહલીલા સમાપ્ત કરી ધવલ શેઠની ઉમર ઘણી હતી એ નિદ-ગીના સાઠેક વર્ષ પાર કરી ચૂક્યા હતા, તો પાનુ એની તૃણાનો પાર ન આવ્યો, જેમ જેમ મૃત્યુદાઢે પહોંચ્યો ગયો તેમ-તેમ એની તૃણા વધતી જ ગઈ શરીર વૃદ્ધ થઈ જાય છે પણ ઈચ્છાને વૃદ્ધાવસ્થા ડહી આપતી નથી એટલા માટે ભારતના સત્ત્વરે સુરદાસ ડહે છે

તૃણા તૂ ન ગઈં સેરે મન સે ।

પાકે કેસ જન્મ કે સાથી જ્યોતિ ગદ્ નૈનન સે,

પગ ઘાલે, કદ કંપન છાગે છાજ ગદ છોકનસે
રી તુષ્ણા ! તું જ ગદ મેરે મન સે ॥

એક સત કવિ બોલે છે મારા શરી ની બધી શક્તિઓ એક પક્ષી
એક વિદ્યુત સર્પ રહી છે બળપ્રજ્વળ સાથી જાણ સ્વ પાકી ગયા છે એક
દિવસ એવો હતો કે ત્યારે કાળી કેસચળી કાળા કમર ની પેટે ટિરની
શાશ્વત્માં વૃદ્ધિ કરતી હતી. આને આંદોની જેમ એ સ્વેત સર્પ ગયા છે
આંખોની ક્યોતિ પણ વિદ્યુત સર્પ રહી છે ને આંખો વગર પહેલાં નાની
સોય પણ એક જ સંકેતમાં પડેલી રહતો હતો. આને સમગ્ર પુત્ર પણ પાસે
આવે છે ત્યારે પૂછવું પડે છે કે કોણ છે? ને પત્ર વડે હાથમાં વીસ-વીસ
માઈલ ચાલી ભેટો હતો. આને ધરતો દરવાજો પણ ઓળખાતો નથી. સૌને
મગપણ આવે છે પણ રી તુષ્ણા તારો કેશ ગળગળો છે શરીર જરાને
લીધે જગજગ બને છે ત્યારે તને જીવનની આવી રહી છે

માણસ પૈસા વડે તુષ્ણાને શાન્ત કરવા માગે છે પણ પૈસા વડે તુષ્ણા
સમવચનો પ્રથમ તેવો જ છે જેવો કે પેટ્રોલ વડે આગ જીવવાયો. દુનિ-
યાના ઇતિહાસમાં આજ સુધી પેટ્રોલથી અગ્નિ કદી જીવ્યો નથી તેમ પદાર્થો
દ્વારા માનવ-મનની તુષ્ણા સમપ્રત બની નથી. એક વિચારકે કહ્યું છે કે
તુષ્ણાનું માણસની આંખોને કાં તો સતોષ ધારણે જાળવવા તો પછી મક્કા
જીતી મારી.

સુખ પૈસા મગતું નથી. કારણ કે પૈસામાં સુખ હોત તો તીર્થંકર
જાને સ્વધર્મી એવો ત્યાગ ન કરત. આ તરફ તમે પૈસા વડે કઈ પ્રયોગ
વસ્તુ મેળવી શકતા નથી પૈસા વડે ફાસ્ટ-ટન પેન ખરીદી શકાશે પણ
પૈસાથી ભેખત-કળા નહીં ખરીદી શકો. પૈસાથી તમે અસ્થા ખરીદી શકો.
પણ પૈસાથી આંખ નહીં મેળવી શકો. પૈસા વડે તમે પત્રચલ-ચૂંટ ખરીદી
શકો છો પણ પૈસાથી પત્ર તો નહીં જ પૈસો તમને શેરડો આપશે પણ
એના વડે સુખ કદી ખરીદી શકાશે નહીં તો પછી માનવ શા સારું હાથ
ધાઈને એની પાછળ પડ્યો છે?

પૈસા વડે માનવ પોતાની આબોધને પૂરી કરવા માગે છે પણ તુષ્ણાની
પૂતિ પૈસો કરી જ શકેલો નથી. હા સતોષ તુષ્ણાને જરૂર રાંધે કરી શકે
છે જેની તુષ્ણા વિશાળ છે એના માટે સંપત્તિ સદા અપૂર્ણ રહેશે. એક
ભાઈ મુશાય ગયા હતા. લાંબા અનુભવ સંજ્ઞાવર્તા કહ્યું કે એક અંગ્રેજ
સંપત્તિસંપન્ન હતો. એ ભાઈ એને મળી આવ્યા. બીજો જ દિવસે એમણે

છાપામા વાચ્યુ કે એ સજ્જને ગોળી ખાઈને આત્મહત્યા કરી રિપોર્ટમા લખ્યુ હતુ એના ટેબલ ઉપરથી એક ચિઢી મળી જેમા એણે પોતાની આત્મહત્યાનુ કારણ બતાવતા લખ્યુ હતુ કે મારી સમસ્ત સપત્તિ બરબાદ થઈ ગઈ મારી પાસે ફક્ત બે કરોડ પૌડ સિવાય બીજુ કાંઈ બચ્યુ નહોતુ એટલે લાચાર થઈને હુ આત્મહત્યા કરવા તરફ પ્રેરાયો છુ

એના માટે બે કરોડ પણ ઓછા હતા ન્યારે ભારતીય સત માટે બે રૂપિયા પણ વધુ છે, એટલે જ તો એ એનો પણ ત્યાગ કરી અક્રિયનવૃત્તિ ધારણ કરે છે મહાત્મા ગાંધીએ એકવાર કહ્યુ હતુ કે “ જેને આવશ્યકતા પ્રમાણે મળી ગયુ છે, છતાં એને સતોષ નથી તો સમજવુ જોઈએ કે એ આદતનો ગુલામ છે અને વૃત્તિની ગુલામીથી વધીને બીજુ કાંઈ ગુલામી નથી ” એક લિખારી છે, બે રોટી માટે ઘેર ઘેર ભટકે છે કચાયથી સૂકો રોટલો પણ એને મળી જાય તો તેથી એ સતોષ માને છે રાજી થઈ સો-સો આશિર્વાદ દેતો જશે ન્યારે અમીર-ધનવાન મીઠાઈ અને મુરખો ખાવા છતાં પ્રસન્ન નહી થાય દિવસે એને ચેન નથી, રાત્રે એની આખોમા સુખની નિદ્ર નથી કારણ એને સતોષ નથી

આજે ફકીરોમાં તમને સતોષ જેવી ચીજ જોવા મળશે, જેની પાસે પૂરી સાધન-સામગ્રી પણ નથી તો પણ એમના મો પર ચમક છે-પ્રસન્નતાની રેખા છે ત્યારે બીજુ બાબુએ લાખો મહી, કરોડોની સપત્તિ હોવા છતાં પણ મનમા એક પીડા છે-રોગ છે, મો પર આનંદનુ રિમત પણ નથી

એક ફકીર એક શહેરમા આટા મારી રહ્યો હતો શ્રીમતોના વિશાળ પ્રાસાદો પાસેથી પસાર થયો ત્યારે એણે એક અવાજ કર્યો કે, “ ધની લોકો, જો તમારા હૃદયમા સતોષ હોત અને અમ લોકો (લિખારીઓ)મા આત્મ-ગૌરવ હોત તો સસારમા સ્વર્ગ હોત બીજા ભાગવાની પ્રથા જ રહેત નહી. પણ સત્ય તો એ છે કે ધનવાનોમા તો સતોષવૃત્તિ નથી તેમ લિખારીઓમા આત્મગૌરવ જગ્યુ નથી માણસને કાલનો ભય સતોષ લેવા દેતો નથી. એના મનમા ભય છે, કે જો મારી પાસે નહી હોય તો કાલે હુ ખાઈશ શુ ? જેના મનમા દાન દેતી વખતે કાલની ચિંતા છે તો સમજવુ પડશે કે એને પોતાના અર્થિમ ભાવિ ઉપર વિશ્વાસ નથી અને એણે પુણ્ય અને પાપની વ્યાખ્યા ઉપર ઠીક રીતે વિચાર જ કર્યો છે

જુઓ પેટો ઝેરી ફણીધર, જેને કાંઈપણ ન્યારે ખાવાનુ મળતુ નથી તો એ ફક્ત હવા ખાઈને જ પડ્યો રહે છે તો પણ એના દેહમા દુર્ગંધ-

તાનુ નામ નથી. પેતો વિશાળ કાષા ધરાવતો ગજરાજ કહત સૂઝ પાસ જ આવ છે બહામ અને સિનાના દક્ષવા એને મળતા નથી પણ તમારા પરમાં તે બહામ-પિતાના દક્ષવા બને છે ટોનિક પદાર્થોનું પણ તમે સેવન કરો છો. શું તમારામાં શક્તિ વધારે છે કે પેશા સૂઝ પાસ ખાનાર દાથીમાં (સમ્યામાં દસાદસ)

એ નિશ્ચિત છે કે દાથીની શક્તિ જોડે માનવ-શક્તિની વૃદ્ધિ કેમ કરી શકાય? એની શક્તિનું એક માત્ર કારણ છે કે તે પેતાના ખોરાકની સાથે વિટામીન પણ મેં છે તમે નિયમો છો કે વિટામીન તો ખાનાર આવ પદાર્થોમાં વધુ છે પણ દાથીના ખોરાકમાં જે વિટામીન છે તે એ બી. બી.ના નવી પણ સતોડનું વિટામીન છે તમે એ બી. વાળાં વિટામીન તો લીધાં છે પણ સતોડનું વિટામીન તમારી પાસે નથી જે દાથીને તે જાનમાં જ મળે છે માટે સપ્તિની આદ્ય એ જ તો તમને ચિતિત કરી મૂક્યા છે એટલે જ્યાં આદ્ય છે ત્યાં ચિત્ત અવસ્થા છે જ

ચિત્તાથી ફરવાનો ઉપાય

હવે પ્રશ્ન એ છે કે સતોડ લાવવો કેવી રીતે? પેતાની ઈચ્છાઓ ઉપર જોઈ મૂક્યા મારે તમે તમારાથી નીચેનાઓ તરફ જુઓ. તમે અત્યંત આધિકારી રીતે પવિત્ર છો અને પૂરા પ્રયત્ન કરવા છતાં તમને સફળતા સાંપ ની નથી અર્થાત્તવાની ચિત્તા નિરાત તમારા પેટા કરે છે તે તેવી રિધિમાં તમે તમારી નજર એ લોકો બહુ લઈ જાઓ કે જેમને મેં દેહ પૂરું પૂ. આવતું પણ મળતું નથી સ્વારે સાંપડે છે તે સંખ્યા-દાણાની ચિત્તા છે અને સાંપ આવતું મળતું છે તે આવતી કાલની શરીરો પ્રશ્ન જેમની સામે છે

તમે જ્યાં રહો છો તે નવાનવરજીને જ્યાં મળિતાપૂષક જુઓ તે તમને જાતે જ જાણીએ એવી મળશે કે જેમની આધિકારી ચિત્તિ તમારા કરતાં પણ વધુ નજીક છે તમે જેમને જોશો તે તમારું મન એક નવની યદન જાન્યારનાં વિચારનાં વાદળાં દરી ના અને તમ પેતાને નિઃશ્વસ સદ્ય તેઈ શકાય પણ તમે જો તમારી વૃદ્ધિ નિઃશ્વસની સાથે કરવા મેં જોશો તે નિઃશ્વસ નવની પુનર્માં તમે મુકઈને કહો જાવી જોશો જો પડી તે તમારા હિતન લાભન પણ બની જોશો. મારે ચિત્તાથી વિશ્વાસનીથી મૂકા મયા મારે તમા તમા પો નીચે ન તરફ જુઓ.

એક વખતની વાત છે શેખ શાદી બહુ ભીડભરી ગભીર ધડીઓ પસાર કરી રહ્યા હતા શેખ શાદી કાગ્ગસીના પણ મોટા શાયર હતા પણ તમે જાણો છો કે સરસ્વતી અને લક્ષ્મીને તો અણખનાવ છે જ શેખ શાદી ઉપર સરસ્વતી તો પ્રસન્ન હતી, આજે પણ એમની શાયરી દિલને હલાવી દે છે પણ લક્ષ્મીએ એમના દ્વાર કદી ખટખટાવ્યા નહોતાં

એક વખત તો તેઓ એવી તગ સ્થિતિમાં આવી ગયા કે પગરખા ખરીદવા જેટલા પૈસા પણ એમની પાસે રહ્યા નહીં ઈદનો દિવસ હતો. ગામના નાના-મોટા સૌ નવા પગરખા પહેરતા હતા. પણ શેખ શાદી કાગ્ગસીના તે શાયર, પોતાના લાગ્ય ઉપર આસુ વહાવી રહ્યા હતા એ પણ એક નસીબ છે કે ગામનો માગણિયો પણ આજે નવા પગરખામાં હતો પણ તેઓ પગરખા ખરીદી શકતા નહોતા વિચારોની આ ઉથલ-પાથલમાં તેઓ નહાઈ રહ્યા હતા તેઓ જિન્દગીથી કટાણો ગયા એમનું હૃદય આવા જીવન કરતા મૃત્યુને પ્રીત કરવા લાગ્યું અને એને આલિંગન કરવા માટે તેઓ ચાલી નીકળ્યા પોતાના લગ્નને દોષ દેતા જેવા આગળ વધ્યા કે રસ્તે ચાલતા એક લૂકા તરફ એમની નજર પડી એના બંને પગ ફીક નહોતા અને એ લગગતો ઘણી મુસ્કેલીથી રમ્તો પસાર કરી રહ્યો હતો એને જોતા જ શેખ શાદીની વિચારધાગએ પટ્ટો ખાધો તેઓ ખુદાનો લાખ લાખવાર આભાર માનવા લાગ્યા એમની ચિતાઓના વાદળા વિખેગઈ ગયા અને પ્રસન્નતાનો સૂર્ય પ્રકાશી ઊઠ્યો એમણે ગિયાયુ, લને પગરખા ન મળ્યા, પણ મારા બંને પગ તો સહીસલામત છે જ્યારે પેલા ખિચારાને દોઢ જ ટાંગ છે

હા, તો જ્યારે-જ્યારે તમારા માનસમાં ચિતાની કાળી રેખાઓ ઘેરાઈ આવે અને દુખના વાદળ તૂટી પડે તો તમે નીચે જોજો નીચે જોવાના મતલબથી ભૂમિ જોવાની નથી પણ તમારા કરતા પણ વધુ નબળી સ્થિતિના લોકોને જોજો ગરીબી ગરીબના મનમાં એક પ્રકારનું હલકાપણ લાવે છે. કારણ કે સમાન દુખીઓ વચ્ચે પારસ્પરિક સહાનુભૂતિના તાર ઝણઝણી ઊઠે જ્યારે એ દુખી જતો વચ્ચે ઈર્ષ્યાની હરીકાઈ જામશે દુખી અગર દુખીયાને જોરો તો એના મોઝેમાં તો સહાનુભૂતિના સ્વર નીડળશે પણ સુખના પારણે ઝુલતી એ વ્યક્તિઓ કદી એક ખીજને પ્રેમથી જોઈ શકતી નવા તેઓ ચાહકાર અને ઈર્ષ્યાની આગમાં બળી જશે મૂંઝવે અગર મહેલ લણી જોરો તો પીડા અને વ્યથામાં એ ફૂળી મરશે અને ખીન જ કાઈ મૂંઝવેને જોશે તો હમદર્દીના એ મધુગ મેળે કંઈશે

હા તો તમે આધિક આભાવની ચિંતામાં હો તો પણ નીચેનાઓને જુઓ. કેટલાક કુપુત્રની ચિંતામાં જળાઈ રહ્યા હોય છે. બેટો તો મળ્યો પણ તે તમારી આશાનું ઠીક રીતે પાલન કરતો નથી એનાથી તમને તિરસ્કાર અને અપમાન મળે છે તમારું મન એના પ્રત્યે વૃણાથી-તિરસ્કાર થી બરાઈ બિયુ છે અને એથી તમારું હૃદય બોલી બેઠે છે કે આવા પુત્ર કરતાં પુત્ર ન મળ્યો હોત તો શું ખેડું હું ? આવી ચિંતાના ઘેરા અધારા વખતે તમને દશરથના ધરનું સ્મરણ થઈ આવે છે રામ જેવા વિનયી પુત્રને ખમી દશરથ શા ન ધન્ય બની ગયો હતો. રામે પિતાની પ્રતિષ્ઠા સરુ અપામ્યાનું સિદ્ધાસન પણ તજી દીધું. આપે તમારો પુત્ર તમારી આશા ડાંગે એ પૈસા હોડ્યા ત્રપર નથી તો તમ ખી નઈ જાઓ છો. પણ અહીં તમે શૂંસ કરી રહ્યા છો આવા સમયે તમે તમારી સ્મૃતિને દશરથના ધર પરથી ઉઠાવી થઈ પૂતરાડૂના ધર ઉપર થઈ જાઓ. કૌરવકુળના સહારક દુષોધનને માફ કરો જેની પાછળ આમે રાજા પૂતરા ટ્રે સો વખત આસુ વગાડ્યાં હતાં. આવા સમયે કસને માફ કરો, કૌશિક અને ઔરજએના ઇતિહાસને સ્મૃતિ પટ પર લાવો. આ જ પુત્રને કારણે તેમના પિતાઓને કારામદની અધારી ઘાટીઓ મળી હતી.

આપે આ દુર્જનિયો ઇતિહાસ તમારી નજર સામે આવશે ત્યારે એ વિચારી પુછ થઈ જશે કે દુષોધન કરતાં તો મારો પુત્ર માખજલો સારો છે. બમે એ પૈસા ન આપે પણ કૌશિક કસની જેમ એણે મને કાશ-મુદમાં તો ધોત્તે નથી. તમે જોશો કે આમ કરવાથી પુત્ર મરતો તમારો રાજ એણે થઈ તરી પુણાભાવ પ્રેમભાવમાં બદલાઈ જશે. એમાં કોઈ અશ્વ નહીં રહે કે પ્રેમ તમારા ધરના ઉજ્જવ વનને વળી પાછું લીધુંજમં કરી મૂકશે.

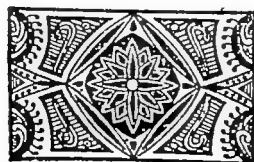
આવી જ રીતે તમે તમારી પત્નીથી દેરાન છો. એના કંડુ સ્વભાવના લીધે રાજ કદાચ-ક કાસ થયા કરે છે અને તમે વિચારો છો કે આના કરતાં તો દીકરા થઈ ભેગી સારી પણ આમ ઘેરથી નામી તઈ દીકરાને પધિક અહીં પણ આધ્યાત્મિક અનદ મેળવી શકેતો નથી ચરિત્ર્ય તો વીરોત્તે પથ-મારત છે ભાગ્યેઓનો નરો.

હા તો આના વખતે તમારી નજર ઘડે છે રામાયણના અષ્ટોખાકાંડ ઉપર ેમાં વનવાસ તા મળ્યો છે રામને, પણ સતી સુકુમરી સીતા પણ

વનની ભીષણ યાતનાઓ સહેતી-સહેતી પતિની જોડે-જોડે વને-વને ભટકી રહી છે કાટા અને કાકરાના કુળોને પણ એ હસ્તે મોઢે ઝીલી લે છે. વનવાસ મળ્યો હતો રામને, સીતાને નહીં પરંતુ પતિ-સેવા માટે સીતાએ તો સ્વેચ્છાપૂર્વક વનનો રાહ લીધો હતો પછી સીતા સમી પત્ની પામીને રામને સારુ જ ગલ પણ અયોધ્યા બની જાય તો એમાં શુ આશ્ચર્ય ? હા, તો તમે વિચારો છો કે સીતા રામને સારુ અયોધ્યાનું વૈભવભર્યું સુખ તજી શકે છે વન-વગડાના અસીમ કુળો સહન કરી શકે છે તો મારી આ સીતા (પત્ની) મારા સારુ નહીં સહી શકે ? અને તમારી ખીજ તો વધતી જ જાય છે

પરંતુ આ ખીજનું કારણ છે તમે ભૂલ ભરેલી પાત્ર-વરણી કરી છે. રામાયણનો અયોધ્યાકાંડ ભલે તમારી સામે રાખો, પણ તમે જરા આગળ વધી ગયા એની પ્રથમ લીટીઓ વાંચો કે જ્યાં કૈકેયીના પુત્ર-મોહને લીધે પતિના પ્રાણ સકટમાં મૂકાયા છે, દશરથના સર્વ સ્વપ્નો ભાંગી પડ્યા ક્યાં તો તેઓ રામના રાજ્યાભિષેકનું સોનેરી સ્વપ્ન નિહાળી રહ્યા હતા, રાજ-મહેલ જ નહીં, પણ સમસ્ત અયોધ્યા નગરી સુખના સ્વપ્નામાં હતી, પરંતુ પેલી એક સ્ત્રીએ સર્વના આનંદમાં એક ક્ષણમાં ભગ પાડી દીધો, દશરથના જીવન-મરણનો પ્રશ્ન પેદા કરનાર એ નારી હતી.

હા, તો આવી સ્થિતિમાં તમે તમારી પત્નીની તુલના સીતાથી નહીં અપિતુ કૈકેયી સાથે કરજો, જેણે પુત્રના મોહમાં અધ બની પતિના પ્રાણની પણ ચિંતા ન રાખી આવી તુલના જ તમારા મનને શાંતિ પ્રદાન કરશે-અને અર્શાત દૂર કરશે તમારું મન જ બોલી બેઠશે, આ લાખ રીતે ખૂરી છે પણ કૈકેયી કરતા તો સારી છે આવા વિચારો તમારા ધરની જે પ્રેમ મંગા સુકાઈ ગઈ છે, એને ફરી પ્રવાહિત કરી મૂકશે માટે ચિંતાની ક્ષણોમાં મનને તમે નીચેના મેદાનમાં દોડાવતા શીખો એના માટે તમારે તમારી મનોકામનાઓ ઉપર એક મૂકવી પડશે ચાહના ટળી તો ચિંતા પણ તે જ ક્ષણે ટળી જશે અને તમારા મનમાં શાંતિ-સરિતા ફરી વહેતી થશે

પવિત્રતાની પ્રેરણા પાતા પત્રોધિરાજ પશુપશુના દિવસો વાધી રહ્યા છે પશુપશુ પર્વનો સ દેશો છે કે અતરનો દીપ પ્રગટાવે આજનો દિવસ કહે છે તમારા હૃદયને મળે મળી વૃત્તિઓને સ્વચ્છ બતાવે. આ બધા માટે જ્ઞાનની મણક જાગવી પડે. કારણ એના વિના જીવનની બધારી રાત્રે તમે આજળ વધી શકશો નહીં.

અજ્ઞાન બધેકાર છે બધારે જ્ઞાન પ્રકાશ છે તે એવો પ્રકાશ છે કે જેને તેમની આવશ્યકતા નથી તેમ નથી જરૂર વાઢની. જ્ઞાન સ્વત પ્રકાશમાન છે એને બીજા પ્રકાશની જરૂર પણ નથી. કુ તો કહીશ કે જ્ઞાનનો પ્રકાશ સુષ્પ્રકાશ કરતાં પણ એક છે કારણ સૂર્ય તો ફક્ત દિવસના બાજમાં જ આપણા પથને પ્રકાશિત કરે છે બધારે જ્ઞાન દિવસ તેમ જ રાતના એક સરખા પથ બતાવે છે ક્યારેક તો વળી જ્ઞાન દિવસ કરતાં રાત્રે વધુ આત્મવાણુ આપે છે એમ પણ કહી શકાય. કારણ દિવસની વિવિધ પ્રવૃત્તિમાં સહજ મન-જ્ઞાનપ્રાપ્તિ બહુ ઓછું પ્રેરિત થાય છે બધારે રાત્રિના શાંત વાતાવરણમાં મન જ્ઞાન-પ્રકાશની શોધ કરતું હોય છે તેથી કહેવામાં આવ્યું છે કે —

“યા નિશા સર્થ મૃતાનાં તસ્વાં આપતિ સંયમી”

હો પ્રણીઓ માટે જે બધારી રાત્રે છે તે જ રાત્રીઓ માટે પ્રકાશથી જળદળની રાત્રી. બીજા બાજુ સૂર્યનો પ્રકાશ કેવળ આખવાળાઓને જ નહીં બાકી વચરનાને પણ પ્રકાશ આપે છે.

જ્ઞાનના આપણે આ મા અનન્ય-અનન્ય કાળથી ભર્યો રહ્યો છે ૬૫ બની બધારી રાત્રી કરો ૨૦ છે એને સુખનાં દેશન થતાં નથી ત્યારે મદા પુરવ જગતન મદાધાર જીવનશાંતિનો સામો રસ્તો બતાવતાં કહે છે.

જાવન્તિ જવિજ્ઞાપુરિસા

સવ્વેતે દુક્ખ સમવા ।

—ઉત્તરાધ્યયન અ ૬

આ સસારના પ્લેટફોર્મ પર જેટલી અજ્ઞાન વ્યક્તિઓ છે એ સૌના ભાગ્યમા સુખની રેખા નથી ઘોડો ભડે સવા લાખ રૂપિયાનો હોય પણ એના ઉપર બેસનાર સવાર અધ હોય તો તે લક્ષ્ય સુધી પહોંચી શકતો નથી તેવી જ રીતે ક્રિયા ચાહે તેટલી સુદર હોય, તો પણ સાધકના હૃદયમાં જ્ઞાનનો પ્રદીપ પ્રજ્વલિત નથી તો તે સત્યનુ દર્શન કરી શકતો નથી. અધ્યાત્મ પથ પર એ ચાલી શકતો નથી એટલા માટે આગમમા ક્રિયા પૂર્વે જ્ઞાનને આવસ્યક બતાવવા વીતરાગ દેવ ફરમાવે છે “પદમ નાણં તથો દયા” સાધનાના ક્ષેત્રે ક્રિયાની સાથે-સાથે જ્ઞાનનું પણ મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે.

આધ્યાત્મિક જ નહીં બહુ વ્યાવહારિક ક્ષેત્રમા પણ જ્ઞાનનું પહેલું મહત્વ છે વેપાર કરવા માટે પણ પહેલાં વેપારનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. કાપડના વેપારી પાસે ગજ અને કાતર છે પણ જો એને કાપડના ભાવની ખબર નથી તો તે વેપારમા સફળ થઈ શકતો નથી તેલની પાસે ઘાણીના બળદ, તલ અને મગફળી છે તેમ છતાં જો એને કાકરા અને મગફળીના બેદની ખબર નથી તો એનો શ્રમ વ્યર્થ જશે તેવી જ રીતે જ્યાં સુધી ધન્વિયધર્મ તેમ જ આત્મધર્મનું જ્ઞાન નથી ત્યાં સુધી તે સાધનાનો રસ મેળવી શકતો નથી આ આત્માએ અનત-અનત જન્મ અજ્ઞાનમા વિતાવ્યા છે, એવા એવા ભવો કર્યા છે જ્યાં ઉદરોનું અથાણું બનાવી ખવાય છે. આજે પણ સેકડો એવી જાતિઓ છે જે કીડાઓનું રાયતું બનાવી ખાય છે.

અજ્ઞાન પાપને જન્મ આપે છે તમે જાણતા હશે અમેરિકાની રેડ ઈન્ડિયન જાતિમાં એવો રિવાજ છે કે, સ્ત્રી તેને જ પોતાનો પતિ બનાવે છે કે, જેની ઝૂપડીમા વધુમા વધુ માણસોનાં માથા લટકતા હોય સમાજમા પણ તેવા લોકો વીર અને પ્રતિષ્ઠિત ગણાય છે આફ્રિકાની જગલી જાતિ-ઓનો એવો વિશ્વાસ છે કે કોઈના મર્યા બાદ એની કબરમા જે વસ્તુ રખાશે તે મરનારને પ્રાપ્ત થશે આ અજ્ઞાન અહીં સુધી વધી ગયું હતું કે કોઈ રાજા કે સરદારના મરણ બાદ એમની સ્ત્રીઓ, ગુલામો અને નોકરોને પણ મારીને કબરમા દફનાવવામા આવતા હતા જેથી રાજાને તે મળી શકે આ વિટબણાનું કારણ અજ્ઞાન જ જણાય છે

આ અજ્ઞાને કેટલા પાપકર્મ કરાવ્યા છે તમે સાલગશે તો કપી

જરો. ડોબી જાતિમાં દર વર્ષે થોડાક નોકરોને કેવળ એટલા મારે જ મારી નાખવામાં આવે છે કે મૃત વાદસાકેને પરબોકમાં નવા-નવા જનુવરો મળતા રહે. આ થોડો મનુષ્યોની જોખરીઓ વડે પોતાનું ધર યજમારે છે અને એની ચોરી થતાં મુઠ્ઠા મુઠ્ઠા કરવા તૈયાર થઈ જતા હોય છે. મે તે જાદી સુધી સાંભળ્યું છે કે પદ્માવી મુશકાની માતાઓ દેવી અને દેવતાઓ ખસે ડાકના કરે છે એમની ખસેથી કંઈક ચાચના કરે છે જેમ આપણી માતાઓ મરી-મરી અને જોતણીઓને મનાવે છે અને ડાકના કરે છે કે મારો દીકરો બી. એ. માં પાસ થઈ લ્ય, એને સારી નોકરી મળી જાય. પણ તમામ આપણા મનની નિર્ભળતા છે. દેવી અને દેવતાઓમાં એ ત્યાગ છે કે તેઓ સારું જાણવા જૂરુ કરી શકે? જો એમનામાં ત્યાગત હોય તો સસારમાં કોઈ કુખી રહેવા નથી. પણ તે કમવાદ જેવી કોઈ વસ્તુ રહેત જ નહીં.

જેમ જીવનના કર્મસિદ્ધાંત ઉપર તમને પૂરો વિશ્વાસ નથી તેમ પોતાના પુરુષાચ પર જોરોસો નથી. એટલા જ મારે તે આર્વા મનામણાં કરવામાં આવે છે. હાં તે કું કહી રહો હતો કે પદ્માવી મુશકાની માતાઓ દેવી પાસે પ્રાર્થના કરતાં માને છે કે મારો દીકરો પહેલાં નજરનો યજ્ઞ બને. આ તે કેવી પ્રાર્થના છે? મારો દીકરો સારો સત બને, સારો વિદ્યાન બને એવું ન માનતાં પ્રથમ નજરનો યજ્ઞ જનાસ્વાની માનણી કરવામાં આવે એ મધુ જાણનારું જ કારણ છે.

સામાજિક જાણન કરતાં ધાર્મિક જાણન વળી વધુ ભય કર હોય છે. જો જાણન એ-ચારની આવૃત્તિ-બોજ મે છે ત્યારે ધાર્મિક જાણન દળરો. લાખોનુ જસ્ટિયુ કરી મધુ છે પ્રાચીન મેક્સિકોના નરમેપનુ રમરજુ કરીને જોતે રેમ્પાય પેદા નહીં થાય? કહેવાય છે કે ત્યાં દેવતા નર-રક્તના તરસ્યા રહેતા હતા. ઇતિહાસકાર કહે છે કે ત્યાં પ્રતિવર્ષ વીસ દળર માખમાને સદાર થતો હતો. કેટલાક ઇતિહાસકારો તો આ સખ્યાને પચાસ દળર મુજબની માને છે. આ જાણે તેમને મન એટલો આવસ્યક હતો કે તાના નતિઓમાં એ મારે વિચિત્ર સપ્તિઓ થતી હતી. એક રખેસે પસદ કરાવું અને નિયત સમયે મુઠ્ઠા મુઠ્ઠા એમાં ૭ નતિ જણાવતી થતી એવું સ્ત્રીના. ૬ કરી નરના અને નરનાઓને દવાની સાથે જાણમાં દોમરમાં આવવા દતા.

આ શેમ શેમ ઊભા કરી દેનારા પાપો માટે પ્રેરણા આપનાર કાણ હેતુ ? હું કહીશ કે, આ તમામ પાપો અજાનને લઈને થયા છે એટલા માટે જ અનંત જ્ઞાની વીતરાગ દેવોએ અજાનને સૌથી મોટું પાપ બતાવ્યું છે એમની દેશના જ અજાન-અધિકારને દૂર કરાવવા માટે થાય છે આગમ વાણી કહે છે

જ્ઞાણસ્સ સર્વસ્સ પમાસણાએ ।

અન્નાણ મોહસ્સ વિવજ્જણાએ ॥

અજ્ઞાન અને મોહને દૂર કરવા માટે તેમ જ સંપૂર્ણ જ્ઞાનના પ્રકાશ માટે આવી વીતરાગ દેવની દેશના પ્રકાશિત થઈ છે, અજ્ઞાન તે અધારી રાત છે જેમા હીરા અને કાકરા એક સમાન દેખાય છે અધિકારમા હીરા પણ કાકરા દેખાય છે એનું મૂલ્ય ન જાણતા આપણે એને તજ દઈએ છીએ. અજ્ઞાન વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થવા દેતું નથી મહુક વશાજન એક પ્રકારનું અજ્ઞાન થાય છે જે એને આખોમા લગાવો લેવાય તો વાસ પણ સાપ દેખાય છે જેને સાપે ડર્યો છે એવી વ્યક્તિને પાણીમા એક વાળ નાખીને જોવાનું કહેવામા આવે તો એને તે વાળ પણ સાપ રૂપે દેખાય છે. તેવી જ રીતે અજ્ઞાનને લીધે અસત્ય વસ્તુ પણ સત્ય દેખાય છે જે આત્માના નિર્ગુણ છે, અજ્ઞાની વ્યક્તિ એમનામા પરાયાપણાનો અનુભવ કરે છે. સાચા અર્થમા જે વિકાસના સાધનો છે તેમા એ પિનાશનો પડછાયો જુએ છે.

અપથ્ય વસ્તુઓ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે પરંતુ એનું પરિણામ સારું આવતું નથી કોઈને જે સગ્રહણીની બિમારી છે ત્યારે ડોક્ટર એને દહી અથવા અંશ સિવાય અન્ય બધી ચીજો ખાવા માટે ઈન્કાર કરે છે પરંતુ રોગીને તો ડોક્ટરે ઈન્કાર કર્યો હોય તે જ વસ્તુઓ વધુ લાવે છે તેવી જ રીતે અજ્ઞાનમાં કુમેલો આત્મા તેવા જ પદાર્થોમા આનંદ માને છે જે એને નુકસાન પહોંચાડનારા હોય. અજ્ઞાનમા આત્મા હેયને ઉપાદેય અને ઉપાદેયને હેય સમજવા લાગે છે જેમ સર્પ અને અગ્નિ ભયકર લાગે છે અને સોનું અને આદી આકર્ષક અને ગ્રાહ્ય લાગે છે પરંતુ જેમ સર્પ અને અગ્નિથી તમને ભય લાગે છે, તેમ અસત્યથી કદી ડર લાગે છે ખરો ? અને ન્યાય અને સત્ય તમને સોના જેવા પ્રિય લાગે છે ખરો ?

જ્ઞાન પ્રકાશ છે અને અજ્ઞાન અધિકાર છે. પ્રકાશ વડે કાટા, કાંકરા કે સર્પોદિના વિવિધ ભયોથી આપણે મુક્ત બની નિર્ભય બની શકીએ છીએ. પરંતુ અજ્ઞાનના કારણે આપણે આ મુક્તિ મેળવી શકીએ છીએ.

જેન દેશનમાં જ્ઞાન-અજ્ઞાનની ચર્ચા આવે છે એ કેવળ સમ્બન્ધ સમવૈત જ્ઞાન સાથે સંબંધ ધરાવે છે જે જ્ઞાન સાથે સમ્બન્ધ છે તે જ્ઞાન સમ્બન્ધ હોય છે સમ્બન્ધવના અભાવે જ્ઞાન અજ્ઞાન કહેવાય છે પછી કહેને તે અવધિજ્ઞાન પણ કેમ ન હોય. જે જ્ઞાન આત્માને વિકાસપદ કહી દોરી જાય છે અને આત્માને નિઃશયુક્તના દેશન કરાવે છે તે સમ્બન્ધ જ્ઞાન છે હુ કહ્યું છું કે અને મારું સ્વરૂપ શું છે? એ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કઈ રીતે થઈ શકે છે? આ સમસ્ત ગોષ્ઠ તે સમ્બન્ધ સમવૈત જ્ઞાન છે માટે અને જ્ઞાન કહ્યું છે એવું જ્ઞાન મળતાં આત્મા સ્વ અને પરનો એક સમજાવે છે નિજ સ્વરૂપ જ્ઞાન થતાં જડ પુદ્ગલને પરથી આત્માની આસક્તિ છીડી જાય છે કિંતુ આત્મા ઉપર ન્યારે અજ્ઞાનનું આવરણ હોય છે ત્યારે તે તારક કાષ્ઠોને પામવા છતાં એમનો ઉપયોગ ખોટી રીતે કરે છે

બૌદ્ધાધો એવું કે કહ્યું હતું જન્મવાન મદાવીર જેવા પરમપરિવ્રત સતને મુગ રૂપે પામવા છતાં એણે ક્યાંયની પરિણતિમાં વધારો ક્યાં દત્તે આજમની ક્યાંમાં કહુ તો એણે જન્મમલ્લમાં વધારો ક્યો દત્તે.

જ્ઞાની બક્ષિ આશ્વના સ્થાને સવરનું ઉપ. ન ન કરી શકે છે ન્યારે અજ્ઞાની સવરના સ્થાને આશ્વ ઉપાગિત કરી શકે છે તેથી જન્મવાન મદાવીર આશ્વરાંજ સૂત્રમાં ફરમાવ્યું છે કે

હે આસવા તે પરિસવા
હે પરિસવા તે આસવા ॥

આવર્તી સમ્રાટ જાત જરીસાશ્વનમાં ચર્ચા દત્તા તે આશ્વનું સ્થાન છે પણ ત્યાં એમણે કેવો સવર ક્યો? પર-પરિણતિએથી ફર રહી સ્વ તરફ વળ્યા નતાં દળતાં પક્ષાથી તેઓ ન્યારે ધમી જા દત્ત ત્યારે જ અજ્ઞાનક તેમના દાસમાંથી મુક્તિ નીકળી પડી એમના દાસ એ સેવા માટે નીચે નમ્યા કે અને વળાંક લીધો. જેને માટે તું નથી રહ્યો છે તે શું ત્યારી પાતાની વસ્તુ છે? અને જો પર તે અમાર ક્યો છે તે પણ શું તારું છે? આ સીન્દર અને મુખ એ જન્મ તારું નથી. પર તું તું પુરત લાની સતરત પાછળ રામી રંગો છે નિશ્ચયેની આ મારા શુભમાંથી શુભતર થતી મર્મ મેળી જ હાથમાં તે રાખ કેળી અને શુદ્ધ જ્ઞાન મેળી મુદતમ જાની જાય છે અને એવું પરિવર્તન કેવળ જ્ઞાનમાં થાય છે એમને આજના કેવળનો અર્થાત વ જન્મથી બંદે છે

ચક્રવર્તી સમ્રાટ ભરતે અગ્નિસાના ભવનમાં કૃષ્ણજ્ઞાન મેળવ્યું પરંતુ તેણે જ ભવનમાં એક કૃતરીને પૂરી દેશે તો એની શી દશા થશે? કૃષ્ણજ્ઞાન તો ફર રહ્યું, જે થોડું ધણું જ્ઞાન તેને હજી તે પાછું જતું રહેશે અને ભૂકી ભૂકીને તે હેરાન થઈ જશે, એક ભારતીય ડ્રિવિંગે કહ્યું છે

જીવા તાકુ સમસા ન આદ મૂરમ તે ડમર ગુમાઈ ।

રાગ દેષ ત્ કિન્નસે કરત હૈ મક વ્રહ્મ રહ્યો છાદ ॥

જેસે શ્વાન કાંચ મુવન વીચ, મુક મુક કે મર જાદ ।

સ્વધર અપની નહીં પાઈ ॥

જ્યાં સુધી આત્મા જ્ઞાનદશાને પ્રાપ્ત કરતો નથી ત્યાં સુધી એની વિટબાણુઓ સંગ્રાપ્ત થતી નથી

જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીમાં એટલો જ ફરક છે જેટલો સળગતી અને બૂઝાયેલી મીણબત્તી વચ્ચે છે સળગતા મીણબત્તી પોતાને પ્રકાશિત કરે છે અને પોતાના નિકટવર્તી પદાર્થોને પણ પ્રકાશિત કરે છે જ્યારે બૂઝાયેલી મીણબત્તી નથી પોતાને પ્રકાશિત કરતી કે નવા કરતી બીજા પદાર્થોને જ્ઞાન સ્વ અને પર બનેને બાણે છે હું કોણ છું ? મારો સ્વભાવ શું છે ? આત્માના નિજ ગુણો કયા છે ? જડનો ગુણધર્મ શું છે તે જ જુઓ છે કિંતુ જેનો જ્ઞાનદીપક બુઝાઈ ગયો છે તે પોતાને જોઈ શકતો નથી જૈન તર્ક લાપા સૂત્રમાં કહેવાયું છે કે, “ સ્વ પર વ્યવસાયી જ્ઞાન પ્રમાણ ” સ્વ અને પરનું નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન જ પ્રમાણ છે જ્ઞાનની આ પરિલાપા બતાવે છે કે આપણે સ્વ અને પરનો વિભેદ બાણતા શીખીએ એલવાયેલા હજારો દીવડા કરતા સળગતો એક દીપક શ્રેષ્ઠ છે એ જલતા દીપકે હજારો દીપકો પ્રગટાવી શકાય છે પરંતુ બૂઝાયેલો દીપક પોતે જ અધકારમાં પડ્યો છે તો એ બીજાને પ્રકાશનો રાહ બતાવી શકતો નથી એક વિદ્વાન હજારો અજ્ઞાનીઓને સત્યનો રાહ બતાવી શકે છે

અજ્ઞાની બધું કરી શકે છે પરંતુ બુદ્ધિની વાત માની શકતો નથી મૂરખ જેની બધી વાતોનો ડગલો ને પગલો વિરોધ કરે છે, સમજવું જોઈએ કે, તે વિદ્વાન છે, એની વાતોમાં નથ્ય છે તે વિચારક છે એણે દુનિયાને વિચારેલો પ્રકાશ આપ્યો છે પરંતુ અજ્ઞાની વ્યક્તિ પોતાની પૂરી તાકાતની સાથે એનો વિરોધ કરશે જેણે સત્યનો પ્રકાશ મેળવ્યો છે તે કદી વિરોધોથી ગભરાતો નથી ઉલટો બમણા ઉત્સાહની સાથે અજ્ઞાન સામે લડાઈ ચાલુ રાખે છે

જેણે પોતાનો પ્રકાશ મેળવ્યો છે તે અધરિવાસના અન્યમર્યા રહી શકે તો નથી પરંતુ બાકાની વ્યક્તિ પ્રતાપના પ્રસારથી એવી તો ભૂંડે કે જાણે મૂલ્ય પ્રકાશથી ભાગી રહ્યું હોય. તે પરપરાઓને વળગી રહે છે એક વસ્તુ અમુક સમય માટે યોગ્ય લાગતી હોય પરંતુ તે સદૈવ તેવા જ રૂપમાં આવરવા યોગ્ય ન બે રહે તે સમજવું જોઈએ પરંતુ અધરિવાસ વ્યક્તિ માટે તે જાણવાનું છે સદાને માટે ન જાણવાતો એવો મુલ્ય સિદ્ધાંત છે બાળે આપણા સમાજમાં દેહલાય શાંતિ-સ્થિતિને એવા છે જેને કારણે માણસને ધણુ કષ્ટ વેળુ પડે છે તેમ જીર્ણ થતા કંઠગતા પશુ એ નિષ્પાણ રિવાજોના સમને ખભે ઉપાડી ચામે છે જેમ વાંદરી પોતાના મૂલ્ય બચાવવા સમને જાતીએ વળગારી રાખે છે તેમ અધરિવાસ વ્યક્તિઓ મૂલ્ય રીતિ-સ્થિતિને વળગી રહે છે.

જ્યાં સુધી બાળકનો ઉદ્દેશો શાસ પશુ બાધી હોય ત્યાં સુધી માતા એને પોતાની જાતીથી જુદું કરતી નથી પરંતુ જે કંઈક એમાંથી ક્રિત્યની ભૂલોતિ વિદાય કરીએ છે તે જ કંઈક પોતાના એ લાગીલા બેડાને તે આગવુંદેના લાગમાં બાધી દે છે જેને પોતાનું દુધ પાપુ છે જેને બનેલ પ્રકારના લાલ ક્યાં છે જેનો જરા એવો રચાને આવજ સંભળી તે જ્યાં કામ હોય દોડે જાય છે બાધી રાતે પોતાની જીંધ કરામ કરીને પશુ એને લાલરડાં ગાઈ પારણે સુવ્યાખ્યુ છે બાધી બાધી રાત સુધી એને બોળાઈ સર્જ બેસી રહી છે પોતે બીનામાં સ્ત્રી છે અને એને સુખમાં સુવ્યાખ્યુ છે એવા બાળકને બાળે તે સદાને માટે જુદું કરી દે છે બદારથી બાર માણસે આવે છે અને માતા પિતાના હૃદયે તેમને પોતાનું બાળક સોંપી દે છે એને પારણામાં સુવ્યાખ્ય નહી પરંતુ ખાંડે બેઠી તેમાં સુવ્યાખ્ય સોંપી દે છે.

જસ એવી જ રીતે જે રીત-રિવાજોમાં જીવન છે જે સૌને માટે વર ધન્ય કામ કરી રવાં હોય એવી પરપરાઓના રક્ષણ કાળે જે હ નરો કહી સહેવાના આવે તો પણ તે આપણે સહીએ અને એમનું રક્ષણ કરીએ. પરંતુ જે સ્થિતિમાં જીવન જ નથી સમાજ અને દેશ માટે જેમાં કંઈ વરધન નથી ઉદ્ધરુ એને જાણે તે અભિમાન્ય કામ કરતા હોય છે તો તેમને વળગી રહેવું તેમને નહીં યોગ્ય રિવાજોના પરિપાકનમાં ગેરવી પ્રસન્નતા થાય તેવી જ પ્રસન્નતા આપણને અયોગ્ય સ્થિતિને ઊગરામાં પણ થવી તેમને.

એક ધરમાં બચનો પ્રસન્ન દનો વર-તપુ ચોરીમાં બેઠાં દનાં બંદે

નોના મગળ ગીતોના લગ્ન-મડપ જ માત્ર નહી, આખો ય મહોલ્લો પડ્યા પાડતો હતો વાજિત્રો વાગી રહ્યા હતા વર-વધૂ ચોરીમાથી ઊડી ગુરુદર્શન માટે જવા તૈયારી કરી રહ્યા હતા-તે જ વેળા એક બિલાડી એ બાળુ આવી. વરના પિતાની દૃષ્ટિ એના પર હતી એણે વિચાર્યું, અપશુકન થઈ જશે. આ પણ આપણા એક મોટી બિમારી છે એક વ્યક્તિને બહાર જવું હોય અને કોઈ શરદીથી પિડાતી વ્યક્તિએ આવી છીક ખાધી તો બાળુ ધરતીકપ જ થઈ જશે એમ માણસને લાગે છે એ વખતે બહાર જવાનો બધો ઉત્સાહ ઠંડો પડી જશે આ માનવના મનની દુર્બળતા છે

એ જ દુર્બળતાથી પિડાતા વરના પિતાએ વર-વધૂની શુભ યાત્રાને આ અપશુકનથી બચાવવા માટે એક ઉપાય રચ્યો અને પાસે પડેલો ટોપલો એના ઉપર ઢાકી દીધો ઘૂઘટ તાણેલી ઢીગલી જેવી વહુએ આ બધું જોયું. અને વર-વધૂ ગુરુદર્શન કરવા ગયા

વાત આમ પતી ગઈ બને ગૃહસ્થાશ્રમી બન્યા એ વાતને પચ્ચીસ વર્ષ વીતી ગયા આજે એમના દીકરાના લગ્નનો પ્રસંગ આવ્યો છે મગલ ગીતો વડે ધર ગૂંજી રહ્યું છે વર-વધૂ ચોરીમા બેઠા છે અને ગુરુદર્શનને જવાનો પ્રોત્સાહ થાય છે ત્યારે જ વરની માતાએ કહ્યું ‘ધરના રીત-રિવાજોનો તમને ખ્યાલ સુદ્ધા નથી’ પતિદેવ બોલ્યા “દેવી, હવે કયો રિવાજ બકા રહ્યો છે તે બોલી “ધરના રિવાજોને તમે પુરષો શું બોલો? જાવ, એક મિલાડી લાવો,” પતિદેવ બોલ્યા “ બિલાડીને શું કરવી છે, અને આ શુભ પ્રસંગમાં બિલાડીની શી જરૂર પડી છે ? ” દેવી બોલી “ તેથી જ તો કહું છું ધરના રિવાજોની તમને ખબર નથી મને યાદ છે કે ન્યારે આપણે લક્ષ્મણથી જોડાતા હતા અને ગુરુદર્શન માટે જઈ રહ્યા હતા, ત્યારે તમારા પિતાશ્રીએ એક બિલાડીને ટોપલા હેઠળ છૂપાવી હતી એ આ ધરનો ખાસ રિવાજ છે લલે આપણે આજે એનો અર્થ ન સમજીએ પણ આપણા વડીલો-મોટરાઓ કરતા આવ્યા છે તે બધું કાઈ ખોટું થોડું જ હોઈ શકે છે ? શું તેઓ સૌ મૂરખ હતા ! જાઓ, એક બિલાડીને પકડી લઈ આવો ત્યારે જ વર-વધૂ અહીંથી ઊઠશે ”

પતિની પાસે એની શો જવાબ હોય ! આખરે આસપાસના પાડો-શીઓ પામે ગયો અને પૂછ્યું, “ બિલાડી છે ? ” લોકોએ સામો પ્રશ્ન કર્યો, “ બિલાડીની શી જરૂર પડી વળી ? ” જે કોઈ આ સવાલ સાંભળતું તે મશ્કરી કરતું આખરે ક્યાંક ભટકતી એક બિલાડી એને દેખાણી. એને

એ પકડ્યા ત્યો તો તે એના ઉપર ઝપટવા લાગી. (સભ્યમાં ખિસખિસાટ)
 મહામુસીમતે એ બિલાડીને મનાવી શક્યો. બિલાડી નહિ આવે તો ફેલી
 ચિઠ્ઠી. આખરે બિલાડી બાવી બને એને એક રોપણ નીચે બધ કરી
 ત્યારે જ વર-વધૂ આગળ વધી શક્યા હવે તમે જ કહો. આ રીતિરિવાજો
 શું છે? બાપા તો અનેક રીતિરિવાજ છે જેને નથી માધુ કે નથી ધડ
 બા આપણી માતાઓ આપણા હાં દેવ-દેવતાઓને પૂજે છે એમનો ઇતિહાસ
 પણ તેઓ જાણતી નહિ હોય. આ દેવીઓ જૂઠાને પૂજે છે જૂઠા તો
 હઈ દેવી છે? એમનો ઇતિહાસ શું છે? તેવી જ રીતે શીતળામાને પણ એ
 પૂજે છે કૈત્ર વધી સાનમના દિવસે ચૂથાને ઉપવાસ કરતી તેઓ પેટે હઝ
 જમે છે અને સવારે શાળમાં કુકુમ અને બન-સામઝીઓ સળવી દેવીને
 પૂજવા જાય છે અને એમની પાસેથી એક દીકરા માને છે અને જેને
 બાપી ડગ્ગ દીકરા-દીકરીઓ હોય તે પણ એક વધારે દીકરા માને છે
 આટલા દીકરા-દીકરીઓ મેળવોને શું ફોજ તૈયાર કરી છે? સત્તાનજદિ
 સામે પહેમેથી જ સરકાર જૂઓ પાડી રહી છે નહેરજી કહે છે બધી વસ્તુ
 ઓળું ઉત્પાદન કરતું, પરંતુ સત્તાનજદિ ન કરે (સભ્યમાં હસાવ્યું)

આ દેવીઓને જરા પૂછા તો ખરા કે તમારી શીતળા મા પાસે કેટલા
 દીકરા-દીકરીઓ છે? અને શું તેઓ ખરેખર દીકરા-દીકરીઓ બાવી રીકે
 તેમ છે ખરા? આ માતાઓ તે દેવીને ધૂપ ઈત્યાદિ સામગ્રી ચડાવે છે અને
 એમની સામે જ જ્ઞાન એ જાણ અટ કરી જાય છે તો જે પોતાના માથ
 સામ્રાજને પણ જાણવી શકતો નથી તે તમને દીકરા-દીકરીઓ કઈ રીતે
 આપશે? એ તો વિચારો, અને આ શીતળામાને પૂજવાની માતાઓને પૂછો
 તો ખરા કે આ શીતળા તો કઈ દેવી છે? એનો ઇતિહાસ શું છે? તેઓ
 શું જાણ બાવી? (હસાવ્યું)

આ જાણ શું છે? બાબી માત્ર અધર્મિયાસ છે અને જેો આપણી
 માતાઓએ પોતા કયો છે અધર્મિયાસ તે અધ્યયનનો પુત્ર છે નહીં અધર્મ
 છે ત્યાં જ અધર્મ નિઝદગ્ગ રહિઓ જાય છે આપણા સમ ત્યાં પ્રયત્નને
 નામે ~ રિવાજો ચાલો ત્યાં છે એમાં કેટલું કારન રહ્યું છે તમે કદી જાણ
 વિચાર કયો છે?

એક કિશોરની જ વાત ત્યો એની ચિત્તામાં પુત્રા બિચારો મરી
 તો રોય છે ની દીકરી મરી કઈ દોષ અને જેની આધિક ચિત્તિ
 નજા ૮૫ તમના ની રિચિતના અસ કયો એ કાઠને ની સર્ત

એન, નથી ખેસતા એન, તેમ છતાં કોઈનામા એવી હિંમત નથી કે આવી ગળા કાસા જેવી રૂઢિને દૂર કરવાની પહેલ કરે એ પરપરાઓમા કશું એ જીવન નથી હોતું, પણ આપણને ખોટી પ્રતિષ્ઠાનો મોહ આડો આવે છે, ન્યારે આવી રૂઢિઓને તોડવાની વાત ચર્ચાય છે ત્યારે સૌ એનો સિદ્ધાંત તરીકે સ્વીકાર કરી લે છે, પણ ન્યારે એ જ બાબતને આચરણમા મૂકવાનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે સૌ પાછા પડી જાય છે, ત્યારે તેઓ એમ વિચારે છે કે જો આપણે આ રિવાજને તોડી નાખીશું તો લોકો આપણે માટે શું કહેશે? સમાજમા આપણી બદનામી થશે આવી બદનામીનું ભૂત જ માણસને તરવનો સ્વીકાર કરવા દેતું નથી.

આવી જ હકીકત રડવા-કુટવાના રિવાજની છે સો વરસનો ધરડો ડોસો મરી જાય, તો એ બધાંયે રડવું જોઈએ જેમ જમ્યા પછી હાથ ધોવા જરૂરી છે તેમ કોઈના પણ મરણ બાદ રડવું જરૂરી છે, પછી ભલેને આમુ એક પણ ન આવે હું મારી જ વાત કહી દઉં ન્યારે હું નાનો હતો ત્યારે એક વાર અમે ગાડીમા ખેસી ઉત્તરે નથી રૂઢિગડા ગયા ગામની બહાર ઊતરી ગયા સૌએ વસ્ત્રો બદલ્યા ભાઈ આગળ થયા અને બહેનો પાછળ ચાલતી હતી ગામના દરવાજાની પાસે પહોંચ્યા કે પાછળથી એકી સાથે સૌ બહેનોના રડવાનો અવાજ આવવા લાગ્યો હું ગભરાયો આટલી વારમા આ શું થઈ ગયું? મેં પાછળ ફરીને જોયું તો ઊ ઊ ઊ. નો અવાજ તો લાખે હતો પણ આમુ તો એક્ટ્રની આખોમા નહોતા તે જ વખતે એક બહેન પાછળ રહી ગઈ અને પોતાના બાળકને પાસે ખોલાવી કહેવા લાગી “જો, લાડુ લાડુ ખાજો, એકલી પૂરી ખાઈને પેટ ભરીશ નહિ” અને બાળકને આમ શીખવાડી એ પહેલી બહેનોના સમૂહમા ભળી ગઈ. અને પછી ઊં .. ઊં નું સંગીત ચાલુ કરી દીધું (સલામા હસાહસ)

તમે હસ્યા, અને વાત પણ હસવા જેવી છે આ બધું નાટક છે કારણ એમા કૃત્રિમતા રહેલી છે બાર-બાર મહિના સુધી ખૂણે ખેસી રહેવું, અને ન્યારે પણ કોઈ બહારનું આવે કે ઊ ઊ નું સંગીત શરૂ કરી દેવું, દિવાળી-દશેરા જેવા કોઈ પણ પર્વ આવે ત્યારે પાલવ પાથરી લેવો, એ બધા ખોટા રિવાજો છે જૈનદૂળમા જન્મેલી વ્યક્તિને આવું નાટક શોભા આપતું નથી કોઈ પ્રિયજનનું મૃત્યુ થાય, વીસ વર્ષનો યુવાન પુત્ર જેણે હજુ યુવાવસ્થામા પહેલું જ ડાંગલ ભર્યું હોય, અને તે બે દાંડા બિમાર રહી મૃત્યુ પામે તો માતા-પિતાના તમામ સ્વપ્નના ચૂરેચૂર થઈ જાય છે યુવાન

પુત્રની લાલ નેઈને એમનું રિત ફાટી પડે છે. કિંમત શોક એમનાં રિતમાં વસી જાય છે અને જાતરનો જ્વાળિ આંધુ મની નીકળે છે. પરંતુ જાને વખતે પણ તમારે તમારા મનનું પિય જોઈ બેસવું ન નેઈએ. શીશ્ય કિંમત જાધારમાં બટકતા મન માટે જ્ઞાનની મહાશક્તિ જામતાં શીખે. દુઃખ અને શીશ્યની અપકારપૂર્ણ ક્ષણોમાં તમે તમારા મનને સમજાવો, જરા કિંમત કિતરી વિચારો તમારો પુત્ર મરશે. પરંતુ એનો નાનો જ્વાળિ તે હજુ હવાત છે. કેટલાક એવા પરિવારો પણ છે જેમને ત્યાં એક જ પુત્ર તરીકે એવા કરતાં તે તમારી વાંચી લીધીકમ છે !

દુઃખમાંથી સુખ શોધવાની પણ એક કળા હોય છે. દુઃખની આ ક્ષણોમાં પણ તમે તમારા વિચારોને વળાંક આપો અને જરા કિંમતપૂર્વક વિચારવાની ટેવ પાડો. તો દુઃખમાંથી પણ સુખ શોધી શકાશે. જાણકાર દુઃખના વખતે તમે એમ વિચારવા અપ્પલ કરો કે પુત્ર મરશે એ તે ખોટું વધુ. પરંતુ સારું થઈ કે દીકરાનાં લગ્ન કર્યાં નહોતાં, કેટલાંય માર્ગો જામતાં હતાં, સાથે થેલીઓ પણ મળતી હતી પણ પુત્ર હજુ અભ્યાસ કરી રહ્યો છે એમ કહી સ્વપ્નની વાતને આપણે ટેલવા રહ્યા. એ સારું જ વધુ નહીં તરત જ લાવિતુ વિધાન હોત તે મિથ્યા થાવ નહિ અને પુત્ર તો જતો રહેત, પણ પાછળ વધુ વિચારી વિધવા જાત. એની વૈધવ્ય હજી નેઈ નેઈને કેટલું દુઃખ થાત ! આપણે આપણે શોકમગ્ન થઈ પર આપણી નજર પડત ત્યારે-ત્યારે હાથને એવો આધાત લાગત કે જાણે વીજળી પડી હોય એવા દુઃખથી તે જાણ જાયી મયા.

તમે જો આ પ્રમાણે તમારા વિચારોને બદલશો તો દુઃખમાંથી પણ સુખ મેળવી શકશો. જે આવકને ઘેર જાળવો છે અને જેણે વીતરાજનો વધમ ભરવું કર્યો છે તે વધુ શોક કરી જ શકતો નથી એ તે એમ જ વિચારશે કે મારો અને એનો સંબંધ જ એટલો હતો. તે મારે ઘેર જાળવો હતો. પુત્રનું જાણુ લઈને જાળવો હતો તેથી તે એને જાણવું કળ મળ્યું હતું. પરંતુ તે જાણુ જોણુ લઈને જાળવો હતો. જો એનું જાણુ જાળવે હોત તો જિન-સાસનની પ્રત્યક્ષતા કરત, સમાજની સેવા કરત.

તમે પણ શું જાણ વિચારો છો ? ના તમારું મન તો એમ જ કહે છે કે દીકરો મોટો થાત તો ધામધૂમથી એના લગ્ન ઉજવત. જાનમાં દોડતો માણસો લઈ જાત વધુ જાળવ અને સાથે પરમીસ દગ્ગરની થેલી લાવત. દીકરો મોટો થઈને વહીસ મોકલત કે એન્જિનિયર જાત જાણવા દુઃખમાં

ચારગણી પ્રગતિ સાધત અને હુ ધડપણુમા આરામથી બેઠા બેઠા ખાત આ-
બધા વિચારો જ્ઞાનગર્ભિત નથી, પરંતુ સ્વાર્થગર્ભિત છે

જેના હૃદયમા જ્ઞાનનો દીપક ઝગમગી રહ્યો છે તે સ્વાર્થના શુદ્ધ ધેરા-
માથી ઉપર રહીને વિચારે છે, અને શોકના અધારમા પણ જ્ઞાનની દીપશિખા
પ્રજ્વલિત રાખી આગળ વધે છે આધળી પરપરાઓ અને મિથ્યા વિશ્વાસોની
સામે તે લડે છે અને જ્ઞાનની મશાલ હૃદયમા લઈને આગળ વધે છે તમે
અજ્ઞાનના ધેરા અધારમા જ્ઞાનની જ્યોતિ લઈને આગળ વધો. આ પ્રકાશ
પથ સ્વ-પર બને માટે કલ્યાણકારી સિદ્ધ થશે

ભાદરવા સુદ
એકમ

જૈન ઉપાશ્રય,
કાદાવાડી, મુબઈ

નાનો શો દીપક સાગ ચે ધગ્મા પ્રકાશ પાથરી
દે છે તેમ શરીર નાનુ હોવા છતાં જો એમાં સદાચારની
નાની શી બત્તોનો પ્રકાશ આવી મળે તો સાગ સસારમા
તેની ખ્યાતિ ફેલાય છે

રૂપરૂપનની સાથે શીલસમાનતા પણ હોવી
જોઈએ.

શીલ વિનાનુ જીવન એટલે ગંધાર્ધગચ્છી પ્રાણ

પુત્રની લાલ નોઈને એમણે દિલ દાટી પડે છે. બીડા શોક એમનાં દિલમાં વસી જાય છે અને અતરનો અગ્નિ આંધુ જની નીકળે છે. પરંતુ આને વખતે પણ તમારે તમારા મનનું ધૈર્ય જોઈ બેસવું ન જોઈએ. શોકના બીડા અધારમાં લટકતા મન માટે જ્ઞાનની મશાલ જસલી રાખતાં સીંધો દુઃખ અને શોકની અધિકારપૂર્ણ ક્ષણોમાં તમે તમારા મનને સમજાવો જરા બીડા કિતરી વિચારો. તમારો મુવાન પુત્ર ગયો. પરંતુ એનો નાનો ભાઈ તે -હજુ હાથ છે. કેટલાક એવા પરિવારો પણ છે જેમને ત્યાં એક જ પુત્ર નથી. એના કરતાં તે તમારી વાડી લીલીજમ છે !

દુઃખમાંથી સુખ શોધવાની પણ એક કળા હોય છે. દુઃખની આ ક્ષણોમાં પણ તમે તમારા વિચારોને વળાંક આપો અને જરા બિડાપૂર્વક વિચારવાની રેલ પાડો. તો દુઃખમાંથી પણ સુખ શોધી શકાશે. આવા દુઃખના વખતે તમે એમ વિચારવા પ્રયત્ન કરો કે પુત્ર ગયો એ તે જોડું થયું. પરંતુ સારું થયું કે દીકરાનાં લગ્ન કર્યા નહોતાં, કેટલાંય માર્ગા અવરતાં હતાં સાથે મેલીએ પણ મળતી હતી પણ પુત્ર હજુ અભ્યાસ કરી રહ્યો છે એમ કહી સ્વપ્નથી વાતને અપણે ટેકવડા રચા. એ સારું જ થયું નહીં તરત જો ભાવિનું વિધાન હોય તે મિથ્યા થાય નહિ અને પુત્ર તો જતો રહેલો, પણ પાછો વધુ મિથ્યારી વિધવા જાત. એની વૈધવ્ય ક્યા નોઈ નોઈને કેટલું દુઃખ થયું ! આપણે આપણે શોકમગ્ન વધુ પર આપણી નજર પાત ત્યારે-ત્યારે હસીને એવા આશ્વાસ લાગત કે નણે વીજળી પડી હોય એવા દુઃખથી તો બંધ જાયી ગયા.

તમે જો આ પ્રમાણે તમારા વિચારોને નાદબરો તો દુઃખમાંથી પણ સુખ મેળવી શકશો. જે આવકને મેર જાઓ છે અને જેણે વીતરાજનો ધમ અરજી કર્યો છે તે વધુ શોક કરી જ શકતા નથી. એ તો એમ જ વિચારી કે મારો અને એનો સુખધન એટલો હતો. તે મારે મેર જાઓ હતો. પુત્રનું ભાગ્ય લઈને જાઓ હતો તેથી તો એને આવકનું દુષ્કર્ય મળ્યું હતું. પરંતુ તે આશુખ્ય જોણું લઈને જાઓ હતો. જો એનું આશુખ્ય વધારે હોય તો િત્ત-સત્સનની પ્રભાવના કરત, સમાજની સેવા કરત.

તમે પણ શું આમ વિચારો છો ? ના તમારું મન તો એમ જ કહે છે કે દીકરો મોટો થાય તો મામપૂતથી એના લગ્ન ઉજવવ. જનમાં દોહસો માણસો લઈ જાત વધુ આપત અને સાથે પચ્ચીસ હજારની મેલી લાવત. દીકરો મોટો થઈને વહીવ જોઈતર કે એન્જિનિયર જાત અથવા દુકાનમાં

નથી જ્ઞાનાવરણ કર્મના અનંત પ્રદેશો હોવા છતાં પણ જડ ચૈત્યનો ભેદ રહે જ છે એટલે નદી સૂત્રમા કહેવામા આવ્યું છે કે

“ અક્ષરસ્ય અણન્તમો ભાગો ણિચ્છુઘાડિયો ।”

નદી સૂત્ર.

અક્ષર અથવા જ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ સદૈવ અનાવૃત (પ્રુપ્તો) રહે છે.

અનંતાનંત કાળ વીત્યો આત્માએ અનંત જન્મ-મરણ કર્યા છે.

અને એવા પણ ભવ કર્યા છે જ્યાં અજ્ઞાનનું પ્રગાઢ સામ્રાજ્ય રહ્યું છે તેમ જ્ઞાન જ્ઞાન સમાપ્ત થયું નથી પરંતુ એવો સમય જરૂર આવી શકે કે, જ્યારે આત્મા સંપૂર્ણ રાગદ્વેશને સમાપ્ત કરી વીતરાગદ્વેશ પ્રાપ્ત કરી શકે છે સોનું અનંત કાળથી ખાણમા રહે છે એના પર માટી ચઢેલી રહે છે પરંતુ એક દિવસ તે ખાણની બહાર આવે છે અને પ્રયોગો દ્વારા તે શુદ્ધ થઈ જાય છે તેવી જ રીતે અનંત કાળથી સાથે લાગેલી રાગદ્વેશને ખતમ કરી આત્મા પોતાના નિઃસ્પર્શમા આવી જાય છે અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે

મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે, રાગ ખતમ થઈ શકે છે કારણ તે ખર છે પરંતુ જ્ઞાન સંપૂર્ણ લુપ્ત થઈ શકતું નથી કારણ તે આત્માનો નિજગુણ છે એટલા માટે જ તે સદૈવ આત્માની સાથે જ રહે છે ભગવતી સૂત્રમા ગણધર ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરને એક માર્મિક પ્રશ્ન કરે છે.

“ હ્રદ મવિષ મન્તે ! નાણે ! પરમવિષ મન્તે ! નાણે તદુભય મવિષ નાણે ! ” ગોપમા । હ્રદ મવિષ વિ નાણે પરમવિષ વિનાણે તદુભય મવિષ વિનાણે । ”

—ભગવતી સૂત્ર-શતક-૧

પ્રભુ ગૌતમ સ્વામી વીતરાગ દેવને માર્મિક પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે, એના પ્રશ્નમા સ્વર્ગનું ઉડ્યન નથી તેમ નરકને પણ મપાયું નથી આત્માથી નિકટ સંબંધ રાખતા તત્ત્વ અંગે તેઓ પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે “ પ્રભો ! આત્માની સાથે જ્ઞાન આ જ ભવ સુધી રહે છે અથવા પરભવે પણ સાથે જાય છે અથવા બંને ભવોમા સાથે ગ્રહે છે ? ” વીતરાગ દેવ આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરતા કહે છે “ હે ગૌતમ ! જ્ઞાન આ ભવમા પણ આત્માની સાથે રહે છે, તેમ પરભવમા પણ, અને બંને ભવોમા પણ, જ્ઞાન આત્માની સાથે સદૈવ રહે છે, કારણ આત્માનો નિજગુણ જ જ્ઞાન છે પરંતુ ચારિત્રની પાત જુદી છે એના અંગે પણ ત્યાં પ્રશ્ન પૂછાય છે

૩૭ આત્માનો ઝગમગતો દીપ-જ્ઞાન

પશુપત્તુ પર્વ પ્રાસનું પર્વ છે દીપાવલીમાં તમે વીજળીઓ અને દીપમાળા વડે તમારા ઘરને સજવો છે પરંતુ આ પર્વ દરીરે નહીં આત્માને સજવવાનું પર્વ છે એમાં દ્રવ્યપ્રકાર નહીં ભાવ-પ્રકાર અપેક્ષિત છે એને માટે દ્રવ્ય-દીપક નહીં ભાવ-દીપની આવશ્યકતા છે અને તે આત્માનો ઝગમગતો દીપ છે-જ્ઞાન.

જ્ઞાન આત્માનો સદ્ગુણ છે આત્મની ભાવમાં કદું તે આત્માનું સ્વરૂપ જ જ્ઞાન છે આચાર્ય સૂત્રમાં લખવાનું મદ્યવીર કહે છે

‘ લે કાયા સે વિષ્ણવાયા ।

આત્મા જ્ઞાન સ્વરૂપ છે રાગ સ્વરૂપ નહીં કારણ જ્ઞાન સદા આત્મામાં જ રહે છે રાગની પ્રમાદ અવસ્થામાં પણ જ્ઞાન નષ્ટ થતું નથી પછી ક્યેને તે અસ્પષ્ટ રહે અથવા અશુદ્ધ રહે, પણ રહે છે અચલ. નિગ્રહમાં અજ્ઞાનનું મેડું અંધારું છે તો પણ ત્યાં જ્ઞાનનો અનતમો ભાગ ખુલ્લો રહે છે જ્ઞાનાવરણ કમન્યા અનતા અનત પરમાણુ પણ આત્માને આત્મકલિત કરી લે તો પણ તેઓ આત્માના સપૂર્ણ જ્ઞાનગુણને દંડી સકતા નથી કારણ કે જ્ઞાન આત્માનો નિઃશુદ્ધ છે જેમ સૂર છપર દળરો વાદળ આવી જાય એના પ્રકાશને દંકવાની એટા કરે તો પણ તેઓ સપૂર્ણ પ્રકાશને દંડી સકતા નથી. એ આવરણ ન હોવા છતાં પણ એટલો પ્રકાશ તો જરૂર રહે છે જ કે જેથી દિવસ-રાતનો ભેદ જણાઈ શકે

તેથી જ કમનું આવરણ પણ જ્ઞાનગુણને એટલું દંડી સકતું નથી કે જેને કારણે એના મૈત્ર્ય ગુણ જ વિશુદ્ધ થઈ નવ નહીં નવ સપૂર્ણ આવરણ આવી જ્યાં આત્મા જડ બની જાય પરંતુ એનું કદી થઈ શકતું

નથી જ્ઞાનાવરણ કર્મના અનત પ્રદેશો હોવા છતાં પણ જડ ચૈત્યનો ભેદ રહે જ છે એટલે નદી સૂત્રમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે

“અક્ષરસ્ય અણન્તમો ભાગો ણિચ્છુઘાડિયો ।”

નદી સૂત્ર.

અક્ષર અથવા જ્ઞાનનો અનતમો ભાગ સદૈવ અનાવૃત્ત (ખુલ્લો) રહે છે. અનતાનત કાળ વીત્યો આત્માએ અનત જન્મ-મરણ કર્યા છે. અને એવા પણ ભવ કર્યા છે જ્યાં અજ્ઞાનનું પ્રગાઢ સામ્રાજ્ય રહ્યું છે તેમ છતાં જ્ઞાન સમાપ્ત થયું નથી પરંતુ એવો સમય જરૂર આવી શકે કે, જ્યારે આત્મા સંપૂર્ણ રાગદશાને સમાપ્ત કરી વીતરાગદશા પ્રાપ્ત કરી શકે છે સોનું અનત કાળથી ખાણુમાં રહે છે એના પર માટી ચઢેલી રહે છે પરંતુ એક દિવસ તે ખાણની બહાર આવે છે અને પ્રયોગો દ્વારા તે શુદ્ધ થઈ જાય છે તેવી જ રીતે અનત કાળથી સાથે લાગેલી રાગદશાને ખતમ કરી આત્મા પોતાના નિઃસ્પર્શમાં આવી જાય છે અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે

મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે, રાગ ખતમ થઈ શકે છે કારણ તે પર છે પરંતુ જ્ઞાન સંપૂર્ણ લુપ્ત થઈ શકતું નથી કારણ તે આત્માનો નિઃસ્પર્શ છે એટલા માટે જ તે સદૈવ આત્માની સાથે જ રહે છે ભગવતી સૂત્રમાં ગણધર ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરને એક માર્મિક પ્રશ્ન કરે છે.

“હઠ મવિર મન્તે ! નાણે ? પરમવિર મન્તે ! નાણે તદુભય મવિર નાણે ?” ગોપમા ! હઠ મવિર વિ નાણે પરમવિર વિનાણે તદુભય મવિર વિનાણે !”

—ભગવતી સૂત્ર-શતક-૧

પ્રભુ ગૌતમ સ્વામી વીતરાગ દેવને માર્મિક પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે, એના પ્રશ્નમાં સ્વર્ગનું હિંચન નથી તેમ નરકને પણ મપાયું નથી આત્માથી નિકટ સંબધ રાખતા તત્ત્વ અગે તેઓ પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે “પ્રભો ! આત્માની સાથે જ્ઞાન આ જ ભવ સુધી રહે છે અથવા પરભવે પણ સાથે જાય છે અથવા બન્ને ભવોમાં સાથે રહે છે ?” વીતરાગ દેવ આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરતા કહે છે “હે ગૌતમ ! જ્ઞાન આ ભવમાં પણ આત્માની સાથે રહે છે, તેમ પરભવમાં પણ, અને બન્ને ભવોમાં પણ, જ્ઞાન આત્માની સાથે સદૈવ રહે છે, કારણ આત્માનો નિઃસ્પર્શ જ જ્ઞાન છે પરંતુ ચારિત્રી પાત જુદી છે એના અગે પણ ત્યાં પ્રશ્ન પૂછાય છે

પ્રશ્ન— હા મરિય મસ્તે ! જરિસે પરમરિય મસ્તે ! જરિસે તુમરિય મરિય મસ્તે ! જરિસે ?

જ્વર—“તોયમા ! હા મરિય જરિસે જો પરમરિય જરિસે જો તુમરિય મરિય જરિસે !

—ભગવતી સૂત્ર પ્રથમ સ્તવ

અણુધરેવ શી મૌતમ સ્વામીએ ચરિત્ર સળધે ભગવાન મહાવીરને પ્રમ પૂજનો પ્રભો ચરિત્ર આત્માની સાથે આ જ ભવમાં રહે છે કે પરભવ પણ સાથે જામ છે અથવા બને ભવોમાં સાથે રહે છે ? એનું સમ્બંધાન કરતાં વીતરાગ દેવ ભગવાન મહાવીર પ્રભુ બોલ્યા હે મૌતમ ! ચરિત્ર આત્માની સાથે કેવળ એક જ ભવ માટે રહે છે અને તે પણ વર્તમાન ભવમાં જ

તેથી જ ચરિત્ર પ્રકલ્પ કરતી વખતે બપોરે પાંચ મહામતોની પ્રતિજ્ઞા આપવામાં આવે છે ત્યારે એ વર્તમાન જીવન પર્વતની જ અપ.મ. ઉ. કારણ ચરિત્ર આત્મા જીવનમાં સાથે આવતું નથી પરંતુ એક પ્રમ એ જોયો જાય છે કે જ્ઞાન આત્માનો ગુણ છે તો શું ચરિત્ર આત્માનો ગુણ નથી ? જો છે તો પછી તે જ્ઞાન સમાન આત્માની સાથે જીન જન્મમાં શા માટે જતું નથી ? જો જવાબ એ હશે કે ચરિત્ર પણ આત્માનો નિજગુણ છે અને તે આત્માની સાથે જામ પણ છે આત્મા જીવનમાં તો શું સિદ્ધ સિદ્ધિમાં પણ તે સાથે રહે છે ચરિત્ર મોક્ષના ક્ષમથી આત્મા ચરિત્રગુણ પ્રાપ્ત કરે છે અને તે પછી જ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે સિદ્ધ સિદ્ધિ મેળવતાં તે ગુણ સમાપ્ત થતો નથી સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્જ્ઞાનની સાથે સમ્યક્ ચરિત્ર પણ આત્માનો નિજગુણ છે આ ત્રણેય મોક્ષના માત્ર છે-વાચક ગુણ ઉપદેશવતિ પણ વત્સલ સૂત્રમાં કહે છે

સમ્યક્ચરિત્રજ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગે ।

—વત્સલ સૂત્ર અ. ૧ સ્. ૧-

ત્રણેયનો ચરમ વિકાસ તે મોક્ષ છે માટે યુક્તિમાં પણ ચરિત્ર છે અને ચરિત્ર આત્માની સાથે પરભવમાં પણ જામ છે પરંતુ મીમંસા ભગવતી સૂત્રમાં ચરિત્ર પરભવમાં સાથે જતું નથી-તે ને વાત કહેવામાં આવી છે તે મતાચરણરૂપ ચરિત્રના સળધે છે સિદ્ધ સિદ્ધિમાં ને ચરિત્ર કહેવાય છે તે મતાચરણરૂપ ચરિત્ર નથી પરંતુ આત્મ સ્વરૂપમાં રમણરૂપ ચરિત્ર

છે આત્માનું નિજ ગુણોમા રમણ કરવું તે જ ચારિત્ર છે. એવું ચારિત્ર મોહના ક્ષય દ્વાગ મળે છે અને સિદ્ધ સ્થિતિમા પણ રહે છે. માટે ભગવતી સૂત્રમા પાત્ર મહાવ્રત રૂપ અંગે પ્રશ્ન કરવામા આવ્યો છે અને તે ચારિત્ર પરસોકમા સાથે જતું નથી

વાસ્તવિક રીતે તો વિકાસના ચરમ લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા માટે સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્ચારિત્ર એ ત્રણેય જરૂરી છે ત્રણેમાથી એકેયને પણ ને છોડી દેવામા આવે તો મુક્તિનો સભવ નથી તમે તિપાઈને જાણો છો એના ઉપર પાણીનું માટલું રાખી શકાય છે એ તિપાઈને એક પગ પણ ખસી જાય કે નીડળી જાય તો શું હાલત થશે ? માટલાના દુકડે-દુકડા થઈ જશે અને પાણી પણ ઢોળાઈ જશે અધ્યાત્મ રસની માટલી મૂકવા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની તિપાઈ હોવી જરૂરી છે એનો એક પણ પગ તૂટ્યો કે, “ “ હ્રવાણં હાવિયાણં ” (હસાહસ)

અંજન, મંજન અને રંજન એ ત્રણેયને તમે જાણો છો અંજન આખે અંજાય છે મંજનથી દાંત ચમકે છે અને રંજન કહે છે આનંદને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રને હું અંજન, મંજન અને રંજન કહીશ જ્ઞાન આત્માનું આજણું છે જે આત્માને પ્રકાશ આપે છે દર્શન અર્થાત્ સમ્યક્ત્વથી આત્માની ઉપર ચમક આવે છે એના પરનો શ્રદ્ધાભાવ સશયાદિ દોષોથી રહિત હોય છે આત્માની ચચળ અને અસ્થિરાવસ્થા નાખૂદ થાય છે અને ચારિત્ર રૂપી રંજનથી આત્માને નિજગુણોમા રમણતા અને આનંદનો અનુભવ થાય છે જેમ અગ્નિના ત્રણ ગુણ છે-પ્રકાશ, દાહકપણું અને પાચકપણું, તેવી જ રીતે આત્માના પણ ત્રણ ગુણ છે, જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર, જ્ઞાન પ્રકાશ સ્વરૂપ છે તો દર્શનમા ખોટી ધારણાઓ અને અધ વિશ્વાસોને ભસ્મ કરવાની ક્ષમતા છે ચારિત્ર પાચનનું કામ કરે છે જ્યાં સુધી ચારિત્ર આવતું નથી ત્યાં સુધી જ્ઞાનનું પાચન થતું નથી અને વગર પચેલું જ્ઞાન હાનિકારક બને છે સુવર્ણભસ્મ લેવામા આવે કે બદામતો હલવો પણ ખાવામા આવે પરંતુ એનું પાચન થતું ન હોય તો તે શરીરને માટે હાનિકારક બને છે વગર પચેલું અન્ન શરીર માટે વિપ છે તેમ જ પચ્યા વગરનું જ્ઞાન પણ આત્મા માટે વિપનું કામ કરે છે માટે ચારિત્રથી જ્ઞાનનું પાચન આવશ્યક છે

મુસાફરીમા ત્રણ વસ્તુની જરૂર રહે છે ૧ પાથેય-ભાથુ ૨ પૈસો અને ૩ ખિસ્તરો ત્રણેમાથી એકની પણ ખામી હોય તો મુસાફરી શાંતિદાયક

જનની નથી તેવી જ રીતે શુદ્ધિ માટેની મુશ્કાલી માટે પણ સમજાવના, સમજાવના અને સમજાવનારની અપેક્ષા રહે છે જો કે સાધનાના પથ પર ત્રણેય મહત્વના છે પરંતુ આપણે અહીં જાનના જ વિચાર કરીએ પ્રકાશના અભાવે શેષ કરાઈ જાય છે પાણી શેષના મૂળ સિમ્ન કરે છે પરંતુ સૂક્ષ્મ પ્રકાશના અભાવે એક વિશ્લેષ કરી શકતો નથી તેવી જ રીતે જાનના અભાવે આત્મા પ્રગતિ પામે આજળ વધી શકતો નથી. જ્યાં સુધી વસ્તુના સ્વરૂપ જાન થતું નથી ત્યાં સુધી એને મેળવવાની ઉમ્મિદ પણ પેદા થશે નહીં જો તમે હીરાનું સ્વરૂપ જાણી લીધું હોય તો તમે એને તિજોરીમાં સુરક્ષિત રાખશો પરંતુ એનું જો તમને જ્ઞાન ન હોય તો એને કાઢી શકશો નહીં તેથી દેશી દેશી.

આજકાલ હીરાની સાથે રમે છે અને તે શુભાવી પણ થકે છે તે જો જાનના ડોળને જાણે જો હજારનો હીરા પણ આપી દે છે પરંતુ જાણુ કામ જાણક જ કરી શકે એટલાં નહીં જાણક એવું કરે તો એને અલ્પસમજ કહી કાઢી શકાય છે પરંતુ મૂળ જાણી ગઈ હોવા છતાં પણ તે એમ રમતો રહે તો એની તો ખરકરી જ થશે. જાણનાં ભૌતિક દુકામ માટે આત્મજ્ઞાને વેચી દે તો તે કામ હોઈ શકે છે પરંતુ જાણક અને સમજ જીવિતના એવું કરે તો તે ઉપકારને પાત્ર જાનશે.

જ્યાં સુધી વસ્તુના સ્વરૂપ જાન થતું નથી ત્યાં સુધી એને લેવાનો વિચાર થતો નથી. ધારો કે તમારે એક રોડી છે પત્રોથી એ તમારો પરિચિત છે જન્મે વચ્ચે વખતોવખત પત્ર-અવકાર થયા જ કરે છે પરંતુ તમે એને જોયા નથી અને એણે તમને જોયા નથી. પણ જ્યારે તે તમારા આગળ આવે છે ત્યારે તમારે ધેર પણ એ આવે છે પરંતુ જ્યાં સુધી તમે એને જોઈ શકતા નથી ત્યાં સુધી તમારા મનમાં એના પ્રત્યે પ્રેમનો પ્રયાસ જાણી શકતા નથી પરંતુ જો જાણે તમને એ જાત થઈ જશે કે જાણ તો તે રોડી જ છે તો તે જ જાણે તમારા હૃદયની કમીએ ખીલી જશે. મનની પ્રસન્નતા હોઈ જાયશે આ સિમ્ત દાસ્ય-સમજાઈ ક્યાંથી આવે. / હોયું પડશે કે એ પ્રસન્નતા ત્વંક જાનનું કારણ છે વ્યક્તિનો પરિચય વ્યક્તિ પ્રત્યે પ્રેમ વધારે છે તો આત્માના સ્વરૂપ જાન આત્મા પ્રત્યે પ્રેમ વધારે છે જોને આત્માના સ્વરૂપ જાન નથી તે આત્મમુક્તિની ઉપાસના તરફ દોરી શકતો નથી. એટલા જ માટે જાણના મહાસીર આજમમાં હો છે-

“જો જિવે ધિ ન યાણહ, અજીવે ચિ ન યાણહ ।

જોવા જીવે અયાણન્તો કહ સો નાદિહ સંજમ” ॥

જે આત્માના સ્વરૂપને જાણતો નથી તેમ જડના સ્વરૂપને પણ જાણતો નથી, તે સયમપથે આગળ વધી શકતો નથી જ્ઞાન વડે આત્મા જાણે છે કે હું કોણ છું, મારું પોતાનું ધર કયું છે ? પરંતુ એને એવું જાન નથી તેથી અનાદિ કાળથી પરધરમા ઘૂમી રહ્યો છે, આધ્યાત્મિક કવિ દૌલતરામજી કંરી રચ્યા છે

હમ તો કવહુ ન નિજ ઘર આયે,

પરઘર ફિરત વહુત દિન ઘીતે ।

નામ અનેક ઘરાયે ॥

પર પદ નિજ પદ માનિ મગન ભયે

પરિણતિ સોં લિપટાયે હમ તો ॥

કવિ કેટલું સુંદર કહી રચ્યા છે — ‘અનંત અનંત કાળ વીત્યો, પરંતુ હું એતન, તું પરધરમા ફરી રહ્યો છે પરંતુ હજી સુધી મને સ્વરત્નની ખબર નથી’ તમને તમારું પોતાનું મકાન સારું લાગે છે કે ભાડાનું ? એ નિશ્ચિત છે કે ભાડાનું ધર પરાયું છે અને પોતાનું તે પોતાનું । અસ, તો તેવી જ રીતે ચોર્યાસીલક્ષ જીવ-ચોનિઓ આત્મા માટે પરાયું ધર છે એટલા માટે જ આત્મા સ્વર્ગમાં તેત્રીસ સાગર સુધી રહી શકે છે પરંતુ એક દિવસ એવો આવે છે કે, જ્યારે એને તે ધર તજવું પડે છે કારણ તે પરાયું ધર છે, જ્યારે મોક્ષ આત્માનું સ્વધર છે, માટે ત્યાં ગયા બાદ કોઈની તાકાત નથી કે, એને કોઈ કાઢી શકે

પોતાના ચૈતન્યને હવે કહો કે, તારા ધર તરફ પ્રયાણ કર એ અનાદિનો ભૂલ્યો રહી, તને તારા ધર તરફ જવાનો વિચાર થતો નથી સાજ થતા મજૂર પણ પોતાને ઘેર પાછો ફરે છે, વિદેશ ગયેલી વ્યક્તિને પણ પોતાને ઘેર પાછો ફરવાની યાદ આવે છે પરંતુ હું પશ્ચિક, તું એક જ એવો પશ્ચિક છે કે તને તારા ધરનું પણ ભાન નથી જ્યાં જાય છે ત્યાં એને પોતાનું ધર માની લે છે, અને પથારી પાથરી ત્યાં જ ધામો નાખી લે છે મોહ અને રાગની પરિણતિને તે તારો સ્વભાવ માની લીધો છે અને તેમાં જ આનંદ અનુભવી રહ્યો છે

તમને રાગમાં આનંદ આવે છે કે ત્યાગમાં ? એક માણસ તમારા

દીકરાના સત્રાજ્યની વાત લઈને આવે છે તમે એનું સ્વાગત કરો છો એને સારું દેશરીય જ્ઞાત અને છે ત્યારે ખીજે માણસ તમારા દીકરાની દીક્ષાની વાત લઈને આવે છે ત્યારે શું તમે એને દેશરિયા જ્ઞાત ખવડાવો છો ખરા ? ના ખાવી વાત જ કરશો નહીં દીક્ષાની વાત કરનારને એક મિનિટ પણ તમે તમારા ધરનાં જિએ રહેવા દેતા નથી આ રામની પૂન છે (સમાર્થ દસાવસ)

ત્યાં સુધી જાત્યાને પોતાના નિજરૂપનું જ્ઞાન થતું નથી ત્યાં સુધી તે પરપરિણતિમાં આસક્ત રહે છે જ્ઞાનનું મહત્વ એટલા માટે જ છે કે તે આપણને નિજ ધર બતાવે છે

દમણા જ્ઞાન સંબંધે તમે પ્રવચન સાંભળી રહ્યા છો વિશ્વના વિચારોએ કહ્યું છે કે જ્ઞાન નિઃકાસનો હેતુ છે અને તે સુખનું કારણ છે પણ કુ ક્લીષ્ટ કે જ્ઞાન કુખનું કારણ પણ છે તમે વિચારમાં પૂર્ણ થયા ખરું ? વાત અટપટી છે ખરી, પરંતુ જરા ઊંડા જનરની વિચાર કરો તો વાતની સમ્યક્ ખરિસા જેવી સાફ અને સ્પષ્ટ થઈ જશે જોત સિદ્ધાંત પ્રમાણે એન્દ્રિય બે-ઇન્દ્રિય ત્રેઈર્ણિય ચતુરેન્દ્રિય અને અસંખ્ય પચેન્દ્રિય મરીને નરકમાં જતાં નથી કારણ કે એમનામાં મતિ અને ભૂતિ (જ્ઞાનનું કાળી) એ જ જ્ઞાન છે ત્યારે સર્વો પચેન્દ્રિય મરીને નરકમાં જઈ શકે છે કારણ એમાં પૂર્વોક્ષ જ્ઞાનનો વિકાસ વધુ હોય છે હવે તો તમે જ્ઞાનશી ને કે જ્ઞાન કુખનું કારણ છે

એક માણસ તમારો રનેલી છે તે વિદેશ ગયેલો છે ચાર વધ પછી તે પાછો ફરી રહ્યો છે તમારી પાસે એનો ત્યાંથી રવાના થવાનો તાર પણ ખાલી ગયો છે તમે દારીનિવત ખતી ગયા છો એને મળવા માટે હિત્સુકતા પૂરક ચાલ મેઈ રહ્યા છો. એક-એક પણ તમને ક્યારે લાગે છે તમારું દિલ જ્ઞાન-જ્ઞાનથી ભર્યું છે પોલી જાણુ તે જ વિમાન જેમાં પેલા ભાઈ સફર કરી રહ્યા હતા તે ઘોડે દૂર સુધી ઊડ્યા પછી એકાએક ડુધંદના મરત બની ભૂમિ પર પડી ગયો પૃથ્વીની સાથે ટકરાતા / તેમાં જાગ જાગે છે અને તેમાં બંધાયેલા માત્રીઓ અને પેલો તમારો મિત્ર સઘને માટે તમને હારી આજ્ઞા થાય છે પરંતુ તમને આ ડુધંદનાની ખબર નથી તમે તો પર્વત જેટલા / જ્ઞાન-જ્ઞાનનું જ્ઞાન છે પરંતુ કે કમને એ-પેટ ? (ખત) આ ડુધંદનાના સમાચાર આવે છે ત્યારે તમારો સાથે આજ્ઞા થાય જિનનવામાં બાંધાયેલા છે ડુધંદનની આમમાં નરોપતન જ્ઞાન અને વિદ્યાની આમમાં તમારું હૃદય જમવા લાગે છે

પરતુ હું પૂછું છું કે, જ્યાં સુધી દુર્ઘટનાની ખબર તમને થઈ નહોતી ત્યાં સુધી તો તમારું મો મલકાઈ રહ્યું હતું પરતુ એની ખબર મળતા જ મલકાટ વિષાદમાં ફેરવાઈ જાય છે એનો અર્થ એ થયો કે, જ્ઞાને તમને દુઃખ આપ્યું હવે તો તમે માનશો ને કે નાનદા દુઃખ થાય છે નહીં તો વળી એક બીજી વાત સાલળાલા એક ગમેકુ કોઈ ગવર્નરના અગત્યાની પાસે પેશાબ કરી દે છે, તો એને કોઈ પકડતું નથી, તેમ એને સખ પણ મળતી નથી કિંતુ કોઈ વકીલે જો આવી બૂલ કરી તો તે તરત પકડાઈ જશે એનું કારણ એ છે કે, ગમેકામાં જ્ઞાન નથી તેથી એ પકડાયો નહીં જ્યારે વકીલમાં એના કરતા વધુ જ્ઞાન છે, એ જ્ઞાનની જ શિક્ષા (દડ) છે કે, એને ગિરફતાર થવું પડ્યું

જ્ઞાનથી દુઃખ જ નહીં, લોભ અને લય પણ વધે છે માની લો કે તમારા દીકરાને તમે દસ સુધી ગણત્રી શીખવાડી અને એને પૂછશો કે, બોલો, બાલુ, તમને કેટલા પૈસા આપુ? તો તે કહેશે કે, મને દસ પૈસા જોઈએ અને તમે એને જો સો સુધીની ગણત્રી શીખવાડી હોય અને પૂછશો તો તે કહેશે મો રૂપિયા આપો બોલો ગણત્રીનું જ્ઞાન વધ્યું તો બાળકનો લોભ પણ વધ્યો

આ તો થઈ લેલની વાત હવે જાણી લો લયની વાત તમે જો ભર-ની દરમાં હો અને પામેથી વિષધર સાપ પસાર પણ થઈ જાય તો શું તમને એનો લય લાગશે ખરો? નહીં, કારણ એ વખતે તમને સર્પનું જ્ઞાન હોતું નથી પરતુ અહીં હમણા જ જો કોઈ એક નાગ લારી છોડી દેવામાં આવે તો સલામાં ખળભળાટ મચી જશે સૌ આમનેમ નાસી જશે કારણ કે, તમને અત્યારે સર્પનું જ્ઞાન છે સાલળ્યું છે કે એક નાના અણુસમજી બાળકે નાગને પકડી લીધો એને પકડી એ એની સાથે રમવા લાગ્યો આ બાળુ બાળકની માતા દૂધ લઈને આવી અને બાળકને સર્પની સાથે રમતો જોયો તો તે ભયને લીધે એના હાથમાની દૂધની વાડકી પડી ગઈ તો માતાને ભય લાગ્યો પણ બાળકને નહીં તે જ બાળક જ્યારે મોટું થઈ જાય ત્યારે શું તે સર્પની સાથે રમી શકશે ખરું? જવાબ મળશે, ના નહીં કારણ હવે એને એનું જ્ઞાન થઈ ગયું છે એટલે જ્ઞાન ભયનું કારણ થયું કે નહીં ?

હવે તમે માની શકો છો કે, જ્ઞાન દુઃખ, લોભ અને લયનું કારણ છે. હવે તમને જ્ઞાન જોઈતું નથી ને? અને ખરું પૂછો તો તમને જ્ઞાનની જરૂર

જ ક્યાં છે? જાનો સમાજમાં નેટશે જાદર સુપરિસ પનો? મને છે તેથી ચાનીઓને નહીં ચાણાની બીતો ઉપર લખેમું લેખ છે કે વિદ્યા ધન જ સૌથી મોટું ધન છે પરંતુ જ્યારે એ જ ચાણાનો દીક્ષાન્ત સમારોહ થાય છે ત્યારે એના માટે સજ્જાપતિ થાય જને છે? વિદ્યાધનનો ધનવાન કે ચાંદીના ધનને ધનવાન? પ્રમુખપ પર નજરનો સૌથી મોટો ધનવાન બિરાજે છે અને વિદ્યાધનનો ધનવાન તો એની સામે દાઘ ભેડી બેસે રહે છે

હા તો હું કહી લો છું કે ચાન કુખ્યુ કારણ છે પરંતુ જરા મોભો જાતી-જાતી કાંઈ નિર્ણય કરી બેસે મા દમણી-દમણી ને કાંઈ કહેવાયુ છે તે કીક નથી. નમે સમિલકુ કે ઝોમિન્દિવાદિમાં ચાન અદા છે તેથી તેઓ નરકમાં જતા નથી. માની સો કે એ નરકમાં જતા નથી પરંતુ તેઓ મોક્ષમાં પણ જઈ શકતા નથી સરી પચોન્નિ નરકમાં જાય છે પરંતુ એનું કારણ ચાન નથી, સમયચાનનો અભાવ છે ચાન અને ચાનની સાથે મજેસા મહારજા અને મદા પન્નિમજ જ નરકમાં કારણ છે નિમ્મ દષ્ટિએ તે ચાન નથી પરંતુ અચાન છે પચોન્નિ જો સમયચાનની સાથે સમય પુરુષાથ કરે તો તે માણે પણ જઈ શકે છે

રતેદીને નોંચી કુષ્ટનાના ચાનથી તમને કુખ્યુ પરંતુ જરા કોમ કીવરીને જોશે તો કુખ્યુ કુષ્ટનાને કારણે નહીં પરંતુ એના પ્રત્યેના માદને લઈને થયું નહીંતર કુષ્ટનાની ખબર તો તમારા પહેલાં સચના આપનારને મળી દલી પરંતુ એના મોં પર તો કુખ્યુ કાંઈ ચિહ્ન જ દેખાયું નથી આ કુખ્યુ મોહના મરથી આમ્મુ છે ચાનના મરથી નહીં

અધિગ અને વહીલની વાત પણ લઈલો. માની સો કે જનનરના જન-લાની પાસે પેલાજ કરચથી વહીલ ચિરહતાર થાય છે અધિગે નહીં પરંતુ જનનની પાસે વહીલને જ ખુરશી મજે છે અધિગને નહીં ચિરહતારીનું કારણ વહીલનું ચાન નહીં અધિગે છે

દવે નમે જાળકની વાત લઈલો. અણુત્રીના જનની સાથે એનો મોભ વધે ૮ ઉતરી તપાસના આ વાન સાગી છે પરંતુ સાચું જોવાય તો લોભ અને અપનું ચિહ્ન જાળકમાં રહેલું છે વડાના બીજાં વિશાળ વડે સમાયમા દાઘ છે બીજાં વડે નવી દેવ તો તે જાવરી ક્યાં? જાળકના તમા અને લાનના સરકાર રતેશ છે તેથી જ મોટા મતાં તે પ્રસરિત જને છે

હવે તો તમારો મનનો સશય દૂર થયો કે નહીં ? જ્ઞાન આત્માનો પ્રકાશ છે તે પ્રકાશ તરફ તમે આગળ વધો એક વખત તમે વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણી લો અને પછી એને આચરણમાં ન મૂકો અને તમે તેમાં દુર્બળતા અનુભવો તો પણ તે ખોટું નથી એવું કહેવાય છે કે, વસ્તુના સ્વરૂપને જાણ્યું અને એનો અમલ કર્યો નહીં તો તે જાણવું વ્યર્થ છે ક્રિયા નયની દૃષ્ટિએ કીક પણ છે પરંતુ જ્ઞાન નયની દૃષ્ટિએ આપણે વિચારીએ તો જાણાશે કે, જાણકારી થવી એ પણ એક મોટી સફળતા છે એક ઝવેરીની પામે ઝવેરાત આવે છે ખરીદવા માટે એની પામે પેસા નથી પરંતુ એને ઝવેરાતની પરીક્ષાનું જ્ઞાન છે તેથી હોરાને બદલે કાચના ટુકડાને તે કદી ખરીદશે નહીં

હું તમને પૂછવા માગુ છું કે ધડિયાળ સારી છે કે ધડિયાળ બનાવવાની કલાનું જ્ઞાન સારું છે ? ધડિયાળની કિંમત મોટી હજારની હોઈ શકે પરંતુ જેને ધડિયાળનું જ્ઞાન નથી એની કિંમત કેટલી હોઈ શકે ? અને તે કેટલામાં ખરીદશે ? ધડિયાળ બગડશે તો ચિંતા કરવા લાગશે પરંતુ ધડિયાળીને આવી ચિંતા થશે ખરી ? નહીં, જાણું તે જાણું છે કે, ધડિયાળ બગડી જશે તો તે ફરીથી દુરસ્ત કરાવી લેવાશે તેની જ રીતે આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી, તે શરીર રૂપી ધડિયાળના બગડી જવાથી રડવા બેસે છે પરંતુ જેને સ્વરૂપનું જ્ઞાન છે, તે એમ રડવા બેસતો નથી તે તો વિચારે છે આવતા ભવમાં આ ફરી મેળવો લેવારો ! તો પછી એને માટે રડવા શા માટે બેસવું ?

ખીજ બાજુ જે વસ્તુને જાણી લે છે, તેમ છતાં પરિસ્થિતિવશ ભૂલ કરી બેસે છે ત્યારે એના મનમાં પશ્ચાત્તાપ થાય છે એક માણસ જાણે છે કે, હું અપરાધ કરી રહ્યો છું પરંતુ પરિસ્થિતિ એ માટે એને પ્રેરી રહી છે તે શુંનો કરે છે, સગા ભોગવી જેલમાંથી છૂટી પણ જાય છે પરંતુ જેને સાચા રસ્તાનું જ્ઞાન નથી, તેમ હું ભૂલ કરી રહ્યો છું એ જ્ઞાન પણ નથી તે ખરે જ પાગલ છે ગુનેગારને જેલમાંથી છૂટવા માટે કેઈ અવધિ હોય છે પરંતુ પાગલની મુક્તિ માટે શું અવધિ હોઈ શકે ? માટે જ્ઞાન દરેક ક્ષેત્રમાં સર્વ ઉપયોગી છે

નાનું બળક હજારો આધ્યાત્મીઓને રમ્તો બતાવી શકે છે તે બાળક છે જ્ઞાન, જે હજારોને પ્રકાશનો રાહ બતાવે છે, હાથમાં બેટરી હોય તો તમે નિર્ભય બની અધારમાં ચાલી શકો છો, જ્ઞાન બેટરી રૂપ છે જે આત્માને ચારિત્રનો મુખ્ય બતાવે છે જ્ઞાનના પ્રકાશમાં રહી તમે આચાર-માર્ગ ગંભીર બનો એ જ કામના છે

ભાદરવા શુદ્ધ
ખીજ

જૈન ઉપાશ્રય
કાદાવાડી, મુબઈ ૪.

પ્રિય સુભક્તો,

આજે રવિવાર નહીં શુક્રવાર છે પણ બિહારાચેસે જનસમૂહ કહી
રહો છે કે આજે રવિવારથી પણ વર્ષાને કઈક છે આજે અપાઘી પૂનમ
છે બીજી પૂર્ણિમાએ કરતાં આમાં એક મહત્ત્વપૂર્ણ વિશેષતા પણ છે આજે
આતુર્ભાસનો પ્રારંભ દિવસ છે આજના દિવસે સૌ વિચારનારા સતે
નિશ્ચિત સ્થાન પર સ્થિર થઈ જશે મુનિને વિદ્યાર પ્રિય હોય છે અને
પિદ્યારમાં એના સવનની સુરક્ષા પણ છે ત્યારે આવકા મુનિની સ્થિરતામાં
આનંદ માને છે

મુનિ જો ગિરાજતા હોય તો આવક સવારે સત્વરે પ્રાપ્ત કરી શકે
છે માંત્રસિક્ક સાંભળી શકે છે પ્રવચન અને સ્વાધ્યાયનો લાભ સર્વ શકે છે
સાથે-સાથે તે ગદ્યમાં પ્રતિભા લાભ પણ મેળવી શકે છે પરંતુ સતને તે
વિચારમાં જ લાભ છે વહેલી સચિતા જેમ નિકટવર્તી વૃક્ષોને વાજની
દેખી આગળ વધે છે તમે સત-વરણ બનાવવા જુઓ છે ત્યાં-ત્યાં નમ-
રિશ્યાના સમુદ્યોને તા જી મળે છે તેમ છતાં મુનિને પ્રભુની આજ્ઞામાં
વધુ આનંદ છે વર્ષાવાસમાં કોવેલી વિશેષ ઉત્પત્તિ થતી હોવાને કારણે
વીર પ્રભુએ નિમ્ન થોડાં આતુર્ભાસમાં એક જ સ્થળે સ્થિર થવાનો આદેશ
આપ્યો છે

તેમ આતુર્ભાસિક દારો છે શીત આતુર્ભાસિક દાર ઉષ્ણ આતુર્ભાસિક
દાર અને ત્રીજું છે વર્ષા આતુર્ભાસિક દાર. પરંતુ સર્વોચ્ચ મહત્ત્વપૂર્ણ દોષ
તા તે છે વર્ષાવાસ ને વધુ કંઈ ન પડે તે તેથી માનવને કઈ નુકસાન
થતું નથી તરી રીતે ગરમી પણ વધુ ન પડે તે એથી માનવને પ્રત્યક્ષરૂપે

કોઈ તુકસાન થતુ નથી પરંતુ જો વરસાદ ન પડે તો માનવસમાજના શા રાસ થશે ? માનવ જ શા માટે, પશુ અને પખી, પૃથ્વી અને પર્વત સૌ કોઈ સુખમારિહીન બની જશે

અચાનક વાદળો ને જોતાંની સાથે જ મોર એમની ગર્જના સાલળવા ઉત્ક્રિષ્ટ બની જાય છે તેવી રીતે ચાતુર્માસ સન્નિકટ આવતા જ શ્રદાળુ લોકો પ્રભુવાણી સાલળવા ઉત્સુક બની જાય છે વર્ષાને લઈને પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય હ્રસ્વગાથુ વધી જાય છે પૃથ્વી તો જાણે લીલી સાડી જ પહેરી લે છે સર્વત્ર સૌન્દર્ય સુખમા નાચી ઊડે છે. ચાતુર્માસના દિવસોમા પ્રવચન સાલળ્યા બાદ જીવન રમણીય બની જવુ જોઈએ—સર્વત્ર શાંત સૌન્દર્ય વિખેરાઈ જવુ જોઈએ વરસાદના રીમ-ઝીમ ઝાપટા જેટલી તપેલી ધરતીને શીતળ, શાંત બનાવી દે છે વરસાદ થયો અને પૃથ્વી પણ શીતળ થઈ પરંતુ જોવાનુ એ છે કે શાંત-મુદા ભરેલી વ્યાખ્યાનધારા સાલળીને પણ મનના ખૂણામા એક શાંતિનુ નાનકડુ વાદળુ ઊડ્યુ નહીં અને એક હલકો ઝાપટો પણ થયો નહીં અને કપાયની જવાળામા મનની ધરતી તપતી રહી તો કહેવુ પડશે કે વરસાદની આ કાળી વાદળીઓથી તમે કઈ શીખ્યા નથી

વર્ષાની ધારાઓ સડો ઉપર જામેલા ધૂળના ઢગલાઓને, ગદી ગટરોને ઘોઈ સાફ કરી નાખે છે તેમ હે ઉપાસક, તુ પણ મનના દ્વાર ખોલી દે. વર્ષાની આ ધારાઓને અદર જવા દે જ્યાં સ્વાર્થનો કચરો ભર્યો છે, વાસનાની ગટરોમા દીડા ખદખદી રચા છે તેમને આજે ઘોઈ નાખો મનને શીતળ અને શાંત બનાવી દો કડવો-મીઠો ઘૂટડો મળે તો પણ મન સમ-સ્થિતિમા રહે તેવી સાધના હોવી જોઈએ મેઘ ગરજે છે ત્યારે એ ગર્જના સાલળીને ખેડૂતની આખો ઉપર ચઢે છે કે પેલી ગર્જનાની તર્જના કરતા મેઘને પણ પ્યાર કરે છે ? નહીં, તે પ્યાર જ કરે છે તમે તમારા ઉપર ગર્જના કરનારથી પ્રેમ કરો છો કે એની ગર્જના સાલળી એના તરફ આખ કાઢો છો ? અરે, મુઝઈનિવામીઓ, તમે પેલા ગ્રામીણ પાસેથી પણ થોડુક શીખી લેજો પોતા પર ગરજનારને પણ પ્યાર કરતા શીખો એ ગરજે ત્યારે તમારુ મનકુ મથૂર બની જાય મેઘની ગર્જના સાલળી મોર પોતાની પાખો ફેલાવીને નાચવા લાગે છે તેમ જ્યારે કોઈ અકારણે જ તમ રા પર ગરજ-ઊડે ત્યારે તમે વિચારજો કે હમણા નહીં પણ થોડા દિવસો બાદ તે પોતાની ભૂલ સમજશે અને જો તમારી ભૂલ તમને દેખાતી હોય તો તમારુ

મન વિચારોની પાખો ફેલાવીને નાચી બેસવું જોઈએ અને વિચારો જોઈએ કે ખરેખર હું ક્યાં પહોંચીશું હવે મારી જૂથ અને સમજાતી નહોતી.

વારુ ત્યારે જરૂરી બતાવે કે તમારી જૂથ બતાવનાર સ્વરો સામે છે કે તમારી પ્રશ્ન સામે અને જાહેરાત કરનાર કે તરફ તો એ છે કે જાજનો માનવ પોતાની જૂથ સ્વીકાર કરવાનું બાંધતો જ નથી તેમ જ એને પોતાની જૂથ બતાવનાર ન જમે છે એક સોયાના દાણે એક વાર સાકમા મસાસો વધુ પડી ગયો. ખાતાની જૂથ તત્ત્વ સાચી અને આંખે નીર ચાલવા સાચી એટલે મોઠે પૂછવું આટલો મસાસો કેમ કરતાં પડી ગયો? તો તે સોયો જોયો. બાળે આરવાય જેવું સાક બનાવ્યું હતું વળી બીજા ઘોડાકે ફિરસો પડી સાકમા મસાસો જોડો પાડ્યો જમનારાએને આ કે જામમેશ જેવું જાણ્યું પૂછામાં આવતાં એણે કહ્યું આને મુંઝઈ જેવું સાક બનાવ્યું હતું વધુ મસાસો પાડ્યો તો કહ્યું આરવાય જેવા અને જોડો મસાસો પાડ્યો તો કહ્યું મુંઝઈ જેવા અને પોતાની જૂથ તો દેખાતી જ નહોતી.

જાવી જ વાત થર-થ ની છે સજન પછી ત્રીજા જ મહિને વડુએ નવું થર વસાવી લીધું સાકુને પૂછ્યો કે વડુ ત્રણ જ મહિનામાં જુદી કેમ થઈ ગઈ? તો કહેશે, વડુના નખરાઓ હું દેખાડી થઈ ગઈ અને વડુને પૂછ્યો તો કે જુદા થવાની એવી તે કઈ આરમ્ભકતા પડી ગઈ? તો તે જવાબ આપશે-

શુ કહું મારા સાકુની જૂથ સજન મળી છે (સજનમાં દસાદસ) તે દમેઈનાં મારા પરિવારને જ નહીં પૂરી સાત પેઢીએને આપતી હશે છે અને એક બીજાને નિંદે છે પોતાની જૂથ ઘેરને જમાતી નથી.

ન.ચ ત્યાં મેરલાથી જમ દીખવું છે તેમ ચળકતા જૂથનું પશુ કઈક થીજે. અવલુંની અધારી રાતે પશુ જૂથનું ચળકે છે તેમ તમે વિપતિની કાળી રાતે ચળકતાં દેખો. ૮ નરો-૮ નરો વિપતિઓ પેશવ પ્રકારનું એક કિંચુ પશુ ન દેખાય ત્યારે તમે સુશનન અને કામદેવનું સ્મારણ કરો. તેઓ તમારી અધારી રાતે દેખાતાં દીવડાં પ્રગટાવી દેશે.

આરક દુખમાં જ મતા બાળક કામદેવ અને સુશનને ઠાઈ કામે જૂઠી રહે નહીં. કામદેવ પોતે કારનમાં જોડા છે એમની સામે નિમત્સ ૩૫ દર દેખા છે દા.પમા ચળકતી તથા છે તે કદી રનો છે કામદેવ અથવા કા ૩ ૧ ૨ ૧૫ ના પમ અસન છે તેમ ન કરેલો વિગત દર્શાવે તા આ મત લા મતા તથા અક ૧ પામે સરીરના દુઃખ-દુઃખ

કરી નાખજો કામદેવે આનો જે જગાળ આપ્યો તે અઢી હજાર વરસ પછી પણ આજે આગમમા સુગઢિત છે એમણે કહ્યું ' તમારી તલવાર શરીરને મારી શકે છે, આત્માને નહીં અને ગંગીર તો અનંત વાગ મર્યું છે. આવા પાર્થિવ શરીર માટે આત્માના શાશ્વત ધર્મને કામદેવ કદી પણ અસત્ય કદી શકે નહીં, ભલે માન આણુએ આણુ બુદ્ધા ઈર્ષા જાય તેમ છતાં એમાથી એક જ ધ્વનિ આવશે -

નિર્ગ્રંથ પ્રવચન--ભ મહાવીરુ પ્રવચન સત્ય અને સર્વશ્રેષ્ઠ છે

ખીછ બાજુ ન્યારે રાજગૃહ અર્જુન માળાના લયાનક ઉપદ્રવથી પીડા-યેલુ હતુ ત્યારનો આ વાત છે ચ્વયસમ્રાટ ડ્રેણિક પાણુ મહેનોમા લપાઈને બેસી ગયા હતા તે વખતે રાજગૃહમા સદેશો આવ્યો કે પ્રભુ મહાવીર રાજગૃહની બહાર પધાર્યા છે સાલગ્યુ સૌએ પાણુ વિચાર્યું કંકન મુદરને " પ્રભુ ઉદ્યાન સુધી પધારે તેમ છતાં આખોની તરમ રાત ન થાય અને અર્જુન મને માગ પ્રભુથો મળવા ન દે એ કદી બની શકે નહીં અર્જુનનો આતંક માની ગનિને ચલાવો દે તો એ છવનની બહુ મોટી હાર ગણાશે અને આ કાયરતા વીરના ઉપાસકને શોભશે નહીં " આમ વિચારતાની સાથે જ એના કદમ ગુણુચીલ ચૈત્ય તરફ આગળ વધ્યા વચ્ચે અર્જુન કૂરતાનો પ્રતિભૂર્તિ બનીને આવ્યો પણ ધૈર્યના મહાશીલા સાથે ટકરાઈને એની કૂરતાના ભૂંડેભૂંડા ઊડી ગયા

દુ ખની અધારી રાતે તમે ચળડતા રહેજો અને જે સુખના પારણુ ખૂલતા હો તો પણ પોતાને ભૂલશે નહીં શ્રાવણના ખૂલા તો તમે જેવા હશે સુખર્ષમા પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય મળતુ નથી પણ આજે પણ ગામડાઓમા ચાલ્યા જશે તો પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય સર્વત્ર પથરાયેલુ જેવા મળશે શ્રાવણમા પૃથ્વી લીલી સાડી પહેરી લે છે, ચારે ય બાજુ વનરપતિ ખીલી ઊઠે છે બહેનો શ્રાવણના દિવસોમા પારણા-હી ચકા બાધી હી ચકે છે હી ચકાના ઉતારચઢાણુ પણ આનંદદાયી હોય છે કદી અઢળક સપત્તિ વચ્ચે હો તો કુલાવુ નહીં અને વિપત્તિમા હો તો રડવા બેસવુ નહીં

વર્ષાવાસનુ--અકૃત્રિમ સૌન્દર્ય બોલે છે કે હે માનવ, કૃત્રિમતાને છોડી સહજ સૌન્દર્ય તરફ આવ તમે કૃત્રિમ સૌન્દર્ય વધારો છો કે સહજ સૌન્દર્ય ? વીસમી સદી જેટલુ કૃત્રિમતાને પસંદ કરે છે તેટલુ વાસ્તવિકતાને નહીં

એવા જ માટે તે સૌ દર્શ અને વેસભૂષા બધામાં કૃત્રિમ સૌન્દર્ય પસંદ કરાય છે. વેસભૂષા તે સુ કદી જ પસંદ કરી જ પસંદ કરી છે એ સ્ત્રીને મા એક્ટ્રેસે પસંદ કરી હશે. વસ્ત્ર-ભૂષા પસંદ કરી જ દર્શ છે એ સ્ત્રીને કળાકારો પહેરે છે પછી કાનેને હાડીમાં કરતા રહેા અને ગરમીમાં ગરમી મોભા હમેશા એમના પગમાં હશે. ત્યાં જરૂરિયાતને પ્રમુખતા અપાતી નથી. પ્રમુખતા તે મળે છે હતા હેતુને.

આ ફેરને તે જાળવ કરી નાખ્યો છે. સ્વતંત્ર ભારતની રાજધાની દિલ્હી અને મહારાષ્ટ્રની રાજધાની મુંબઈ અંગ્રેજોના શાસન તરે આદર્શી અભ્યારવીય નહી રહી હાલ જોટલી કે બાળે છે વેસભૂષા આલ-સજન, આચાર અને વ્યવહાર, બધામાં વેગથી ભારતનું વિશ્વમતીકરણ થઈ રહ્યું છે. મુખ પર પાવડર અને હાંઠે રમ (સિપરિટક) એ બધું ફેરને આપું છે. પાંતુ રેત શાસનમાં જન્મેલ વ્યક્તિઓને એમના પાશ્વિય શરીરની આ પૂર્ણ શોભા ફેળી નથી. આ ફેરનપરસ્તીનું આપરે લક્ષ્ય શું છે? બીજાની આંખે આપણા સારા દેખાઈએ વાજ ત્યારે તમે જરા નહી બતાવો કે તમે ક્યાં છા માટે પહેરો છો? બીજાની આંખે તમ કાલા દેખાઓ એટલે કે શરીરને આરામ મળે એટલા માટે? બીજાના દિલમાં મોહ ઉત્પન્ન કરવા માટે આવક કદી કપડાં પહેરી શકતો નથી.

છાએ આવક વેસપરિધાનમાં ત્રણ જાળવને મકલ્પ આપે. ૧ તે આરામપ્રદ હોય. ૨ સસ્તા હોય અને ૩ સ્વચ્છ હોય. પહેલી જાળવ છે વસ્ત્રભૂષા આરામપ્રદ હોય. કારણ કે હેલની સુરક્ષા માટે જ વસ્ત્રોને ઉપયોગ કરાય છે એવો પોષાક છા કામનો કે જોનાથી રણુ બીસાવ હોય અને સ્વતંત્રતા રૂબક કમા જ બેસી શકતુ ન હોય. એક વાર એક કાઈ દસનાથે આખા તે બેસવા માગતા હતા એમની આંખે કાઈ સ્ત્રીના ખોજ રહી હતી. મે પૂછ્યું-શું જોઈ રહ્યા છો? તેઓએ જવાબ આપેલો. શું બધી કાઈ પુરણી નથી? હું સમજી મરો કે એમણે પહેરેલું પટલન પુરણી મ મી રહ્યું હતું. ત્રીએ બેસશે તે એમાં સજ પડી જશે. આ પેન્ટ તમને આરામથી બેસવા દેતુ નથી.

બીજી જાળવ છે કામને કપડાનાં ચપનમાં બાન રાખવું જોઈએ કે તે સખા દેવ, શાલ વગેરે વડે ખસુ શરીર દાંડી શકાય છે તે પછી દોઢ સો આ ૧ નમુનાની સીડીઓની છી ૧૨૨ છે. ૧ પૈસા જે નિનેરીમાં સમાતા ન

હોય તો ગરીબ સ્વધર્મી લાઈ-બહેનોને આપો તેમની સમસ્યાઓનો ઉકેલ. આવશે પાશ્ચાત્ય વિચારક વિલિયમ પેગે ખરું જ કહ્યું છે કે ફેશન અને પ્રદર્શનના પ્રિય લોકોની સાજસજવટથી અનેક નગન વ્યક્તિઓને વસ્ત્રવાળી બનાવી શકાય છે મને ખબર છે, એક ફેશનપ્રેમી યુવક જ્યારે પણ કયાય-બહાર જતો ત્યારે પોતાની જોડે પદર-પદર જોડ કપડાની લઈ જતો જરૂર છે ચાર કપડાની અને સાથે રાખે છે ચોવીસ જોડ એટલે વધારાના કપડા જો બીજાને આપી દેવામા આવે તો ફેટલાય અર્ધનગન વ્યક્તિઓના વસ્ત્રોની સમસ્યાનો ઉકેલ લાવી શકાશે

ત્રીજી બાબત છે કપડા સ્વચ્છ હોય જૈન ધર્મ ફેશનનો વિરોધી છે પરંતુ આવશ્યક સ્વચ્છતાને એણે આશ્રય જરૂર આપ્યો છે એટલા માટે જ આગમમા ન્યાન્યા શ્રાવકના બદિર્ગમનનું વર્ણન આવે છે ત્યા ત્યા “**पद्माप कय बलिकम्मे**” નું વિધાન આવે છે માટે વસ્ત્રભૂષામા ફેશનને મહત્ત્વ ન આપવું જોઈએ શું તમે એમ સમજો છો કે સાજસજેલ પોષાકને લઈને લોકો તમારી નરક વધુ આકર્ષીશે? સાજસજવટવાળો પોષાક તો દુર્યોધન, કસ અને ઔરંગઝેબ પાસે પણ હતો લોકોએ ફેટલું સન્માન કર્યું તેમનું? એક વિચારકે સાચું જ કહ્યું છે કે ‘કાઈઆદમી પોતાની સાજસજેલ અને છેલછેમીલ પોષાકને કારણે મૂરખાઓ અને સ્ત્રીઓ અન્ય કાઈ દ્વારા સન્માનિત થઈ શકતા નથી માટે દેહને શા માટે સજવો છો? સજવવું છે તો દિલને જ સજવો

દિલને સજવવાનો એ અર્થ નથી કે છાતી પાસે ગુલાબના ચાર ફૂલ લગાવી લો ગુલાબના હળર હળર ફૂલ ભેળા મળે તોય દિલને સજવી શકતા નથી ઉદારતા અને સેવાના ફૂલ જ દિલને શોભાવી શકે છે શુભના ઉદ્યને લઈને જે પ્રસાધનો મળ્યા છે, સ્વધર્મીઓની સેવામા તમે એમનો ફેટલો ઉપયોગ કર્યો છે, વાઈ? દીકરીને ઓછું અપાયું છે, એ તો તમે જરૂર વિચાર્યું હશે પરંતુ શું કદી એવું પણ વિચાર્યું કે મારી સપત્તિનો ફેટલો ભાગ સ્વધર્મીઓના કામમા આવ્યો? હા, તો મને જરા જલ્દી બતાવો કે તમને હાથ જોડી દેવું સારું લાગે છે કે હાથ જોડાવી દેવું? દુર્ભાગ્યનો પીડાયેલો કાઈ ગરીબ લાઈ કઈડ સહયોગનો આશા સાથે તમારી પામે આવે છે તે હાથ જોડીને માગે છે ત્યારે તમે શું કરો છો? તિન્નેરીમા હાથ નાખી જે કંઈ હાથમા આવે તે આપી દો છો ખરા? કે આખો કાઢી બોલ.

નાખો છો કે બધા બિખારીઓ મારી જ દુકાને આવે છે. પણ બારે ઈકમરોડસ ઓફિસર દુકાન પર આવે છે ત્યારે પણ શું તમે ખાંખો કાઢ્યાં તેવી જ તે રજૂ માઓ છો કે જેવા કે પેલા ગરીબ વાઈની સામે રજૂ થયા હતા? નહીં એનો સામ તો એક સસલાની માફક નમ્ર મની જશે. એને હાથ નેડી નેડીને આપશો. કહેશો સાહેબ બાટલું લઈ લો અને રળ આપો. આજનો માનવ દાશ નેડીને દગલો આપી રહ્યો છે પરંતુ જે હાથ નેડીને લેવા આવે છે એને બે પૈસા પણ નહીં આપે.

જુઓ પેનો મેડુલો (મિથ) જુઓ છે પૃથ્વીના પટ પર વહેતા સરિતા અને સરોવર સુકાઈ ગયા છે ત્યારે તે દિલ ખોલીને વરસે છે તમે જરા પેલા સ્થાનક મેડુલાથી પણ થોડુંક તો શીખો. જે સ્વધર્મી વાઈઓના જીવન સરોવર સુકાઈ ગયા છે હિંદનાના બીજા તાપમાં એમનું જીવન ગ્રાઈ રહ્યું છે ત્યાં જઈને થોડુંક પણ વરસો! એમના કુખરદમાં પણ કઈ કામમાં આવે. શાક રાખને સંપત્તિનો જેટલો ભાગ બીજાના કામમાં પડ્યો વપરાયો છે તે જ તમારો છે.

તમે સાચાણી બનવા માહો છો તો ભાગમાંથી ભાગ આપતાં શીખો, નહીં તર ખરા અર્થમાં તમે સાચાણી બની શકતા નથી. તમારી સંપત્તિમાં સ્વધર્મીઓનો પણ ભાગ છે. વહેંચણીમાં જો તમને તમારો ભાગ નહીં મળે તો તમે મૈયેન બની જશો. પોતાના ભાગને લેવા શારુ તમે એટલા બધા મૈયેન છો કે જે શારુ તો તમે ખાટના બારણાં ખખડવવા તૈયાર થઈ જાઓ છો. ત્યારે સ્વધર્મીને ભાગ આપવા તમ તૈયાર હો કે નહીં? તમે સ્વધર્મીને જો ભાગ ન આપ્યો તો જે માટે જાંમુના બે ટીપાં ખાઈ જાશે તેઈએ કારણ તમારી આ બૂલ કેટલાય વાઈઓને ખોટો રસ્તો સ્વીકારવા વિવશ કરી મૂકશે.

ધાર સહેરની વાત છે હાથમાંથી થોડાક ભારો પાકિષ પ્રતિક્રમણ કરવા એક મથા. પ્રતિક્રમણ એ જીવનની કંપનિ સરવૈયુ છે. દરેક / સખાટાણુ તમે દિસાન માંડો છો જીવનનો દિસાન પણ કહી શકો? આ? કેટલું આનુ અને કેટલું ગુણ? આ મા કામથી કોઈ તરફ કેટલો મનો? નમતાથી ભલે કાર તરફ કેટલો મનો? સરળતાથી જીવકપ્પ તરફ ક્યાં સુધી પહોંચ્યો? સતોયે ભાગવતિને પગાડો છે કે સોબે સતોયેને? રાત્રી ત્યાં જતી મનો કે ત્યાંના જ બનુ આનુ વધ્યો? પુણ્યમોના દુઃખઓનો દિસાન રાખનાર શું આ માતા જીતિઓનો દિસાન પણ રાખરી ખરા?

આ રૂઢ પ્રતિદિન પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ જો પ્રતિદિન ન થઈ શકે તો પાલિક પ્રતિક્રમણને ચૂકવું જ ન જોઈએ

આશ્રવથી અળગા થઈ સવર તરફ આવવા માટે શ્રાવકો પ્રતિક્રમણ કરી રહ્યા હતા પરંતુ દુર્ભાગ્યથી પીડિત એક ગરીબ શ્રાવક કંઈક બીજું જ વિચારતો બેઠો હતો તે આત્માનુ નહીં, ધરતુ સરસૈયુ કરી રહ્યો હતો. દીકરી સોળ વર્ષ પસાર કરી ચૂકી છે, પણ એના હાથ પીળા કરવા માટે બીજી પીળી વસ્તુ પણ જોઈએ એ પીળી વસ્તુને તમે જાણી જ ગયા હશે. તમે સૌએ એવા રિવાજ બનાવી દીધા છે કે એ રિવાજની જાળમાં કદી-કદી તો તમે જ ફસાઈ જાઓ છો પેલો ગરીબ શ્રાવક વિચારે છે કે નાણાના અભાવે લગ્ન લેવાયા નથી તે જ વેળા એની દ્રષ્ટિ નગરશેઠના હાર પર પડી એને શેઠે સામાયિક કરતી વખતે ઉતારી બાજુએ મૂક્યો હતો વિચાર્યું કે આ લઈ લેવામાં આવે તો સમસ્યાનો ઉકેલ આવી જશે પરંતુ આત્મા ધિક્કારી ઉઠ્યો "તું સવરના (ધર્મના) સ્થાને બેઠો છે અને ચોરી સમા જઘન્ય પાપ તરફ તારી વૃત્તિ જઈ રહી છે ત્યારે મન બોલ્યું લાખોનું ધન છે, હાર ચાલ્યો ગયે તો ય ચિંતાની વાત નથી અને તારી બધી સમસ્યા ઉકેલાઈ જશે

હાથ આગળ વધ્યા અને હાર લઈને સુરક્ષિત સ્થાને મૂકી દીધા વળી વિચાર્યું કે અત્યારે જ ચાલી નીકળવું તે ઠીક નથી શેઠને આ હાર ઉપર અત્યાધિક આસક્તિ હશે તો તેઓ એને ન પામના બેચેન બની જશે જો એની મિત્રિતિ ઊભી થશે તો અન્ય શક્ય તેવા ઉપાયો વડે એ હાર પાછો આપી દેવો એ જ ઉચિત લેખાશે અને હાર ખોયાનું એમને દુઃખ નહીં થાય તો લઈ ચાલવામાં કાંઈ નુકસાન નહીં, માટે શેઠની સામાયિક પૂરી ન થાય ત્યાં સુધી પ્રતિજ્ઞા કરવી જ પડશે

સામાયિકનો સમય પૂરો થયો શેઠે જ્યાં વસ્ત્ર ઉતાર્યા હતા ત્યાં ગયા. કપડાં તો યથાવસ્થિત હતા પણ હાર ગૂમ ! આસપાસ તપાસી જોયું વિચાર્યું કેઈ પરિસ્થિતિનો માર્ગો સ્વધર્મી લાઈ આ કામ માટે વિવશ બન્યો હશે. ચાલો, લઈની ચીજ લાઈને કામ લાગશે તમે પણ શું આમ વિચારો છો ખરા ? જો સડેલી છત્રી અને જૂના પૂરાણા પગરબા કેઈ લઈ જાય તો સો સો ગાળો વગસાવશે અને ઉપરથી પ્રતિજ્ઞા લેશે કે હવેથી ઉપાશ્રયે કદી જવું નહીં

જો કે ધર્મસ્થાનોમાં ચોરી કરવી તે જઘન્યમાં જઘન્ય પાપ અપરાધ

છે આ એ વાતનો હોતક છે કે ભારતીય જનતાનું નૈતિક સ્તનનું ઇશુ બંધ પતન થયું છે એનું ધાર્મિક સ્થળ પણ બૂદ અને હત્રી ચોરાથી સુરક્ષિત નથી તો એની સાથે આત્મે એ પણ એવું પામે કે ચોર ચોરી કરવા શા માટે પ્રવૃત્ત થાય છે? જો તે આદતને સર્જને પ્રવૃત્ત થાય તો તે કદી કામ્ય જાતી રાકતો નથી. પરંતુ જો પરિસ્થિતિવશ એવું કરે છે તો તેની તેવી પરિસ્થિતિને બદલવા સાધુ સાધનસંપન્ન વ્યક્તિઓએ બાજબી આવવું જોઈએ.

પેલા નગરશૈલ વિચારે છે ખરી તો મારી ભૂલ છે હું નગરપતિના રથાને છું તેમ જ્યાં મેં મારા કર્તવ્યને પીઝવ્યું નથી, પોતાના સાથીઓની મેં સારસલાજી પણ લીધી નથી. તેઓ કઈ સ્થિતિ વચ્ચેથી પસાર થઈ રહ્યા છે? એમના ધરમાં અનંત છે કે નહીં? એ બાદ મારું સ્થાન જ ગમ્યું નથી એટલા જ કારણે આ? ઉપાધ્યક્ષમાં આ બીના બની છે અને ચોરી જેવા જાન્ય કૃત્ય માટે વિવશ થયું પડ્યું હશે. જાન્યના મનુષ્ય પોતે એટલે ખરાબ નથી.

આ બાદ હાર સર્ષ તો લાઈ થેગ તો પહોંચ્યો પણ રખે એતે આત્મા એને ખતો રહ્યો આ કુટલ માટે હાથ બાજબી કેમ વધ્યા? મોલીઓથી પણ મોંઘી માનવતા હું વેચી આપ્યો અને જડ દુકાને વીણી લાગ્યો રાત આખી આઘાટતો રહ્યો અને એવી સ્થિતિમાં એણે રાત પસાર કરી સવાર થતાં જ હાર સર્ષ તે શેઠની દુકાને પહોંચ્યો પણ છોકા કેમે થ કરીને બોલે નહીં કે ઠામે ઉપાધ્યક્ષે આપનો હાર હું લઈ આવ્યો છું પ્રજ્ઞતો હાથ બાજબી પ્રસારતાં બોલ્યો. આ હાર રાખી લો. નગરશૈલની આંખોને પોતાનો હાર ઓળખતાં વાર લાગી નવી પણ તેઓ જાગૃત્તા બની પૂછવા લાગ્યા. સર્ષ આ કિમતી હાર શા માટે લાવ્યા છો? આજુકાં ક્યાં ત્યાં જવાનું જવાનું આપ્યો, આ રાખી લો અને એના બદલે થોડું દાન આપા જેથી એક જરોમની સમસ્યાનો ઉકેલ આવે.

આ તો સર્ષ શેઠની વાત. તમને પણ વાત પૂછી લઉં આવો જ તમારો હાર ખેવાઈ ગયા હોય અને પાછો મળે તો શાવનારને તમે પેસીસને હવામે કરશો કે નવી? બી? જ કાંઈ મુખર્ષિ સમાચારમાં ખબર ઉપાઈ જશે અને થ થેર એની / વાત કહેતા કરશો. બી પચા છ મહાજી પચામ્યુ બહામતો હાલવા પણ પચાવ્યા પણ હવે જરા વાત પણ પચાવતાં શીખો. હુએ પેલા નગરશૈલના દિલની ઉદારતા—

તેઓ બોલ્યા, “ભાઈ, તમે જૈન કૃળમા જન્મ્યા છો, હું પણ એક શ્રાવક છું. આ મારો આત્મા કબૂલ કરતો નથી તમે ચાહો તો એમ જ રૂપિયા લઈ જઈ શકો છો. આગતુક ભાઈ હાર રાખી લેવાનો અતિ આગ્રહ કરવા લાગ્યો એટલે શેઠે એક ડબ્બીમાં હાર રાખી એના ઉપર કપડું સીવી પેલા ભાઈનું નામઠામ લખી નાખ્યું અને કહ્યું: ‘આ તમારી જ વસ્તુ છે, જ્યારે ચાહો ત્યારે લઈ જઈ શકો છો હું તો નામનો એક રક્ષક માત્ર રહીશ, સાથે જ બે હજારની થેલી પેલા શ્રાવકના હાથમાં આપતા બોલ્યા, “આ મારી તુચ્છ ભેટ છે એ સ્વીકારો અને જરૂર પડે ત્યારે આ ભાઈને ફરિયાદ કરજો”

આવનાર ભાઈ નાણાં લઈ પાછો ફર્યો પરંતુ શેઠના સદ્વ્યવહારે એના આત્મા ઉપર અમિટ છાપ પાડી રહી રહીને એમની ઉદારતાના ચિત્ર એની સ્મૃતિમાં આવી રહ્યા હતા આ બાજુ શેઠ ઘેર ગયા. પત્નીના હાથમા પેલો ડબ્બી દેતા બોલ્યા, “જિંદગીનો કશો ભરોસો નથી આને સભાળીને રાખજો આમા એક ભાઈની જિંદગીની કમાણી છે જુઓ, આના ઉપર નામ લખ્યું છે, તે ભાઈ હાર આપી ગયા છે અને બદલામા થોડાક રૂપિયા લઈ ગયા છે. મેં એને લાખવાર સમજાવ્યો કે હાર રાખો નહીં, એમ જ રૂપિયા લઈ જાઓ, પણ તે માન્યો નહીં હારની કિંમત ધણી છે પણ તે ધણા ઓછા પૈસા લઈ ગયો છે”

શ્રાવિકા ડબ્બી હાથમા લેતા કહેવા લાગી, “આ તમને શોભતું નથી. તમે શ્રાવક છો એક શ્રાવકનો હાર ગીરવી રાખી પૈસા આપવા તે શ્રાવક માટે ઉચિત નથી એને એમ જ આપી દેત તો કાઈ કમી થવાની નહોતી. ભર્યુંભાદર્યું ધર છે જો કાઈના દુખ દરદમા કામમા નહીં આવીએ તો લક્ષ્મી શા કામની છે?”

શેઠે જવાબ વાળ્યો, “મેં એને ધણુધણુ સમજાવ્યો, પણ સમાજનો રિવાજ જ એવો છે કે એમ જ લેવામા એને પણ શરમ આવતી હતી”

આ છે વિશાળ હૃદયનું એક ચિત્ર મુખર્ષના કુશળ નાગરિકા આનાથી કંઈ બોધપાઠ જરૂર લેશે લેશે નહીં, પણ શીખ્યા પણ છે મુખર્ષવાળા વરસે છે, પરંતુ કદી કદી મુખર્ષના મેધ સમુદ્રમા જ વરસી પડે છે સાગરમા વરસેલું શું કામ આવે? જ્યારે નાના નાના છોડ તો તરસ્યા જ રહી ગયા. માટે વરસો, શ્રાવણની જેમ વરસો ! અભાવની દુપહરીમાં સુકાઈ રહેલ છોડવા

માટે દિવસ ખોલીને વરસે. મોંઘવારીની ચક્કીમાં પીસાઈ રહેલ સમાજના મનમવર્ગી સાધકો અને આ બાબુ અસદ્ગુણ વિદ્યાર્થીઓ જેઓ જુદાં જુદાં કુલણ છે પરંતુ જીવોશાલે જેમની પ્રગતિ રૂપાઈ ગઈ છે અને વચ્ચે જ રૂપાઈ પાયા છે તે સૌ માટે તમારા સાધનો કામ આવે અને તમે તેવા સૌ મનગમદ બને એવી મનજ કામના છે.

અપાઠી પૂતમ,
સુવત ૨ ૧૭

જીવ ઉપાધ્યય કંઈવાળી મુંઝઈ

સુધિમાનોનુ દુનિયા સન્માન કરે છે આરિન્ધવાનનુ
દુનિયા ખનુસરણુ કરે છે

અભ્યાસારી જેવો અભ્યાગી માણસ બીજો કોઈ નથી
કેમકે એની આપત્તિના સમયે એનો કોઈ મિત્ર થવુ નથી.

એક પાશ્ચાત્ય વિદ્વાને કહ્યું છે કે સત્ય અને વિશ્વાસ
સસારનુ મંદિર છે

સત્ય અને તેલ સદા ઉપર જ રહે છે સત્ય જાટલીના
જૂસ સમાન છે

સુધિમાળથી થણુ આરિત્રજ્ઞાન ઉચ્ચ છે

કદાચરણને ભેદ્યું એટલે સહચાર. સારો સ્વભાવ
એટલે સીધ.

૩૯. કેળવણી છે જીવનની ચોક્કસ ચમક

(જૈન હાઈસ્કૂલ દિલ્હીમાં આપેલ એક પ્રત્યન)

પ્રિય વિદ્યાર્થી અંધુઓ,

તમામાં બહુ જ મોટું આકર્ષણ છે આ ભગ્વતનો રાજવાની દિલ્હીમાં આવ્યાને મને લગભગ આ ત્રીજી અઠવાડિયુ ચાલી રહ્યું છે હમેશા મહાવીર ભવન કે આલ્તા ચોકમાં પ્રવચન ચાલે છે પરંતુ તમામાં બહુ મોટી શક્તિ છે એ આકર્ષણ શક્તિ મને તમાને પાસે ખેંચી લાવી છે જ્યારે હું મને વિદ્યાર્થીઓની વચ્ચે આવો પડેતો જોઈ છું ત્યારે મને બહુ જ હર્ષ થાય છે હમણા સાહિત્યગત શ્રી મનોહર મુનિશ કેળવણીના વિષય પર તમને મુન્દર રીતે સભળાવી ચૂક્યા છે ખરેખર કેળવણી એ એક બહુ જ મોટી વસ્તુ છે એ જીવનમાં એક નવી જ ચમક લાવે છે માણસની સુષુપ્ત શક્તિને જગાડનાર કેળવણી જ છે કેળવણીનું આખરું અને સાચું લક્ષ્ય તો માનવીને સાચો માનવ બનાવવાનું જ છે

ખેતરમાં પેદા થયેલો કપાસ સીધો નીધો આપણી મર્યાદા જાળવવાનું કામ નથી કરતો તેમ ઠીકી પાણુ એ આપણને પૂરેપૂરી રીતે બચાવી નથી શકતો એને તો જ્યારે વણકા દોરા રૂપે ફેરવી કાપડનું કપ આપે છે ત્યારે જ તે આપણા કામમાં આવી શકે છે ત્યારે એ આપણે પહેળ શક્તિએ છીએ, કે તમારા કોટ-પાટલુન એમાંથી બની શકે છે જો કોઈ માણસ પોતાના આખા શરીર પર શુદ્ધ લગાડી કપાસ ચીટકાડી દે ને બહાર નીકળે તો તમને કેવું લાગશે ? ખીન્ન બધા આશ્ચર્યમાં પડી જશે, પણ દિલ્હીમાં તો તેની મજાક જ શરૂ તમે બધા એની બુદ્ધિમતા જોઈ હાલી બહાર. હા, તો આપણું જીવન તો પેલા ખેતરમાં પેદા થયેલા કપાસ જેવું છે, તદ્દન કપાસ જેવું.

એમાંથી આપણે કાપડ બનાવવું પડે. શિક્ષણ એ કામ કરે છે એ જ આપણને સમાજને ઉપયોગી બનાવે છે એટલે જ જીવનમાં જીવશીલ નહીં મોડું સ્થાન છે.

આજનું શિક્ષણ માણસને વધારા જોડે, શિક્ષક વગેરે નહીં બનાવે છે પણ દુ ખની વાત છે કે તે માણસને માણસ નથી બનાવતો. હા તમે ધારો નહીં એવો એક સવાલ એક પરીક્ષકે પરીક્ષાર્થી વિદ્યાર્થીઓને એકવાર પૂછ્યો હતો. એક માણ પોતાનો અભ્યાસ પૂરો કરી શક્યા હોય તો શાળા છોડી કાઢીને સ્વયં નીકળે. નોકરીની ચિંતામાં તે એવેન કરતો હતો. આ વાત પણ કેવી છે કે એક મનુષ્ય રાજાના ક રૂપિયા કમાઈ લે છે જ્યારે આપણા માણસાદેએ નોકરી માટે બાંટાદેરા ગમ્યા કરશે.

જે શિક્ષણ માણસને એનો શદ્દમો પણ મેળવી નથી આપતું તે તે બીજું શું આપવશે? પણ આજ કારણે એ છે કે આજનું શિક્ષણથી મનુષ્ય તે બધું વધી જાય છે પણ હાથ નાના રહી જાય છે એક એવો વિદ્યાર્થી તમે જુઓ કે જેનું માથું ખૂબ મોડું હોય તે હાથ ઉઠાવીને જોય નાના હોય તે તમને એ દસ જેવું લાગશે? આજકાલ હાથ નાના રહી જાય છે તે મનુષ્ય વધી જાય છે એમાં હિન્દી બહિત ઇતિહાસ, જૂઓળ, અંગ્રેજી કાણ નાણે શું શું બધું છે પરંતુ હાથમાં કામ કરવાની તાકાત નથી રહી. કારણ શિક્ષણને કામ જ નહોતો મળ્યો છે એનો પ્રારંભ જ ફરારને બિલ્લ દાંધી થાય છે પહેલાં ભારતીય શિક્ષણપદ્ધતિમાં સહુ પ્રથમ બાળકને શીખવાડે હતા (માલુસો મલ પિલુસો મલ) તેને સ્થાને આજે શિક્ષણની શરૂઆત થાય છે Dog ડોગ એટલે ફરારો બધવા Cat કેટ એટલે બિલ્લાદાંધી. આ તથી તથુ વન પહેલાંની બાળપોથી જુઓ તે એમાં જ અણુપ્રતિતો હતો તે જ આજે અધિકૃત થઈ ગયો.

પાશ્ચાત્ય શિક્ષણનો આપણા ઉપર એ અભાવ પડ્યો કે ન આપણે પૂરું અંગ્રેજી થઈ શક્યા કે ન આપણે પૂરું ભારતીય રહી શક્યા. આપણે અંત બની ગયું યુરોપિયન બને આપણા રહ્યો ભારતીય બને સરીર પણ ભારતીય જ રહ્યું કારણ કે એને તમે યુરોપિયન જેવું બોલુ ન બનાવી શક્યા બને રોય પાવરમાં પણ એવી તાકાત નથી કે જે તમારા સરીરને યુરોપિયન જેવું બનાવી દે. પણ હા તમારી વેલ્લપા તે યુરોપીય બની ચૂકો છે.

આજે આપણા જીવનનું ધ્યેય જ નહોતો અધિકૃત ગયું છે જીવનમાં અધિકૃત સમતા સુસીલતા બને સદાચારની અવગણના છે ત્યાં માત્ર એકલી સામ-

રતા રહી છે. સાક્ષરતા જરૂરી છે, પણ સદાચાર વિનાની એકસી સાક્ષરતા એક વિડમ્બના છે જીવનમાં સહુ પ્રથમ સદાચારનું શિક્ષણ આવશ્યક છે. આજના નાના વિદ્યાર્થીની જીભ પર ફિલ્મી ગાયનોની તરંગે રમતી હોય છે. તેઓ દેવાનદ કે ગોપના સ્વપ્નાં જોતા હોય છે આવું આપણું ચારિત્રનું પતન આપણને ક્યા લઈ જશે? એણે નવા જાગતા ફૂલ જેવા વિદ્યાર્થીના મોઢા પરનું ગુલાબી સૌંદર્ય ઝુટવી લીધું છે.

આથી જ હું તમને અનુરોધ કરું છું કે, તમારું ચારિત્ર્ય રામ-લક્ષ્મણ જેવું બનાવો, કારણ કે, તમે જ ભારતના ભવિષ્યના ધડવૈયા છો. સદાચારી જ્યાં જ્યાં જશે, જે સમાજમાં જશે ત્યાં ત્યાં તે નેતા બની જશે. જે દેશમાં તે જશે તે દેશના તે પ્રિયપાત્ર બની જશે એટલે જ કેળવણી સાથે વિનય, વિનમ્રતા, સદાચાર અને સહિષ્ણુતાનું સક્રિય શિક્ષણ મળે તો તમારું ભવિષ્ય નિશ્ચિંત ઉજ્જવલ છે, મ ગલમય છે.

હા, તો આપણી મૂળ વાત પર આવીએ શાળામાં એક પરીક્ષક પરીક્ષા સેવા આપ્યા પરીક્ષકને જોતા જ શાળામાં હલચલ મચી ગઈ કારણ કે, પરીક્ષાનું નામ જ એક જ ભૂત સમાન ભયાનક છે વિદ્યાર્થીઓના વિભાગમાં પુસ્તકો ફેરવા લાગ્યા કોઈ ધારતું હતું ગણિતમાંથી પ્રશ્ન પૂછશે, કોઈ ઈતિહાસ ભૂગોળમાંથી ધારતું હતું આમ બધા જુદા જુદા ધારતા હતા ત્યાં પરીક્ષકે, પહેલા વિદ્યાર્થીને પ્રશ્ન પૂછ્યો, ‘તમારા ભણતરનું ધ્યેય શું છે?’ પ્રશ્ન સાંભળી તે વિદ્યાર્થી ગભરાઈ ગયો એને થયું આ પ્રશ્ન નથી ઈતિહાસનો, નથી ભૂગોળનો કે નથી ગણિતનો ગભરાટમાં તે ઉત્તર ન આપી શક્યો નીચે બેસી ગયો કારણ કે ગભરાટ બહુ ખરાબ વસ્તુ છે એમાં વિદ્યાર્થી પોતાના વિષયને પણ ભૂલી જાય છે ખીજા વિદ્યાર્થીને પણ પરીક્ષકે એ જ પ્રશ્ન કર્યો, ‘તમારા અભ્યાસનો ઉદ્દેશ શો છે?’ પ્રશ્ન સાંભળી તે ગભરાયો નહી. તે હિંમતપૂર્વક બોલ્યો ‘આપ આપના અધિકાર બહાર જઈ રહ્યા છો કારણ કે આપનો પ્રશ્ન અમારા આખા અભ્યાસક્રમમાં ક્યાય આવતો નથી આવો પ્રશ્ન જે વિદ્યાર્થીના પાઠ્યપુસ્તક સાથે સબધ ધરાવતો હોય નહી તે પૂછવાનો તમને કોઈ હક્ક નથી,’ કેવો લાગ્યો આ જવાબ તમને? તમે સહુ આ જવાબ સાંભળી હસી પડ્યા આ એનો ઉત્તર ઉદ્ધતાઈપૂર્વક આપવામાં આવ્યો હતો કારણ કે, આજકાલના વિદ્યાર્થીઓમાં ગેરશિસ્ત સારા પ્રમાણમાં વધી ગયું છે. સરકાર પણ એ બાબત ચિંતામાં પડી છે વિદ્યાર્થી તો વિનયી અને નમ્ર હોવા જોઈએ પણ આ વિદ્યાર્થી આવો શિસ્ત વગરનો હતો.

પછી પરીક્ષક આમળ વખાલ ત્રીજા વિદ્યાર્થીને પૂછ્યું તેણે જવાબ આપ્યો, મારે ડોક્ટર બનવું છે. કોઈએ વહીવટ બનવાની ક્ષમિષ્ણ પ્રગટ કરી કોઈને બેરિસ્ટર કોઈએ એન્જિનિયર એમ સહુએ પોતાના હૃદયની જાવના બતાવી. સાધનને છેડે એક વિદ્યાર્થી બિચો હતો. અને પશુ પરીક્ષકે પૂછ્યું તમારા જાબ્યાસનું ખ્યાલ શું છે? એણે કહ્યું 'મારે નથી ડોક્ટર બનવું કે નથી બનવું બેરિસ્ટર, મને આ ટર ટર માં વિશ્વાસ નથી. કે તો એટલા મારે શાળામાં આવ્યો છું કે હું મારા જીવનનું ખ્યાલ સમજી શકું અને હું સાચો માનવી ઈ સાન બનું. આ જીવનમાં પરીક્ષક એટલા પ્રસન્ન થયા કે ખીસામાં રાખેલો સુવર્ણ ચદક એ વિદ્યાર્થીના હૃદયમાં મૂકી દીધો. કહાય તો પશુ આ જીવનમાં ખુલ્લું માર્ગ મળ્યા દરોડ પરંતુ હું આ જીવન ઉપર બેઠક ખુલ્લું છું કેળવણીનું સૌથી મોટું કાર્ય છે માનવને માનવતા સીખવવાનું. તે આ સીખી મળ્યા તો આપણે ધણુ મધુ થીજી મળ્યા છીએ એમ સમજી શકીએ.

પરંતુ આજનું શિક્ષણ ખુરશી હજી છે. સિસિન બહિન શારીરિક ક્ષમતા વાતને આપખાનગી સમજે છે જીવનને ધાન્યસ બમણી લેઓ વિગ્રહ બની મળ્યા છે અને તેથી આ ૭ એક બેટનમાં બેટમેં આત્મવિશ્વાસ, કૌશલ કે અમાનપા નેના મળે છે તેટલી એક સિસિતમાં બેરાં નથી મળતા.

તા. ૧-૧-૧૯૭૭

જીવન સાહસિક દિવસો

१५३-१५३

પ્રિય સગજનો,

આજના પ્રવચનનો વિષય છે ‘ધર્મ અને આજનો યુવક.’ થોડી વાર આપણે ધર્મ અંગે વિચાર કરીએ યુવાનો, તમે ગભરાશો આ, હું ધર્મ પર બોલી તમારા ખાન-પાન પર અવરોધ નાખવા ઈચ્છતો નથી.

અમરેથી આખા લાવ્યા, એમા થોડુંક ખાવાનું છે અને થોડુંક ફેંકી દેવાનું છે. રસ ખાવા માટે છે તો ગોટલો ને જાલ ફેંકી દેવા માટે. દાડમનું પણ તેવું જ છે દાડમ લાવ્યા, એના બીજ તમે ખાઈ શકો પણ એની ઉપરની જાલને તો તમારે ફેંકી દેવી જ રહી પરંતુ નાની મોટી દ્રાક્ષ [અગૂર] મા કશું જ ફેંકવા જેવું હોતું નથી ધર્મ પણ દ્રાક્ષવત્ છે, જેમાંથી અધુ જ લેવા જેવું છે, ફેંકી દેવા જેવું કશું જ નથી પાશેરનું નાનકડું તુબ્બુ ત્રણ મણના દેહને નદી પાર કરાવી દે છે તેમ અહીં અંક્ષરનો નાનો-શો ધર્મ શબ્દ પણ આત્માને હુબવાથી બચાવે છે એટલા સારું ભગવાન મહાવીર કહે છે:

પચ્છાવિત્તે પયાયા, સ્વિપ્પ ગચ્છન્તિ અમર ભવણાઈ ।

જેસિં પિઓ તવો સંજમો મ, સંતી ય લભચેરં ચ ॥

(દશવૈકાલિક અ ૪ ગાથા ૨૫)

જીવનની સધ્યા ટાણે જેઓ સાધના-પથે અગ્રેસર થયા છે, તપ, સયમ અને બ્રહ્મચર્ય જેઓને પ્રિય છે, જેઓના જીવનની રંગેરંગમા ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધા જાગૃત છે, તેઓ નરક ને તિર્થંચની અશુભ ગતિઓમાંના શ્રમણથી બચી જઈ સ્વર્ગના દિવ્ય ભવનોને પામે છે

સમાજ બે પ્રકારનો છે પહેલો સમગ્ર વૈજ્ઞાનિક સાધન-પ્રતાપને વડે ભરપૂર છે-બીજા પાંચ-પાંચ મિનિટ રેલો ટ્રેડે છે સડક ઉપર મોટરો ફરતી હોય છે પોલીસના હાથ ખતાવવા માત્રથી એક જ મિનિટમાં મોટરોની લાંબી દારમળા જીબી ચર્ચ જાય છે વેપારીઓની કચેરીઓ (ઓફિસ) પર ટેલિફોનની પટ્ટી રણધારા માથો જ કરતી હોય છે રેલો દ્વારા મધુર સંગીત-પ્રતિ ગૂંજતો રહેતો હોય છે

બીજાને સમાજ માત્ર-સમ્યક્તામાં પળતો હોય છે બીજા નથી રેલમાટીઓ કે નથી ટેલિફોનનાં રજીસ્ટ્રાર કે નથી તાર કે નથી રેલિંગો કદાચ એવું નામ પણ સાંભળ્યું નહીં હોય. સમાજના જાને નકશા (ચિત્રો) તમારી સામે છે તમે ક્યો પસંદ કરશો? તમારી જીભ બાંધે ન ઉપડે પણ તમારું દિલ તો જરૂર બોલે જ છે કે તમે વૈજ્ઞાનિક સાધનસુક્તા સમાજમાં રહેવું વધુ પસંદ કરશો. પરંતુ જો પહેલાં સમાજમાં રચાય તિરસ્કાર ઈર્મિયા-ફતવું સામાજિક હોય બીજાને જાણ નથી પડી કચેરી પોતાના જ સ્વાધિનિ રાટલો રોકવાતો હોય હાથ-વાર ત્યાં લટ ખેંચે મારમૂળ્ય કમિ રચાતાં હાથ ત્યાં તેવા સમાજમાં પણ થી તો રહેવું પસંદ કરશો? નહીં બાવા સમાજમાં તમે એક દિવસ પણ રહેવું પસંદ નહીં કરો. બીજા સમાજમાં બમ રેલિંગોના સંગીતો બબાલ હોય પરંતુ ત્યાં બાબાનું સંગીત છે પ્રેમ અને આત્મીયતાની સેતુ-બ્રાહ્મણ વહે છે તમ બાતરી માત્ર-સમ્યક્તા બચવતા સમાજમાં રહેવું પસંદ કરશો મુશ્કેલી સમ્યક્તા પ્રથમ સમાજની ગણનામાં આવે છે કેમકે ત્યાં વિજ્ઞાન ઉન્નતિની ચરમ કોટી સુધી પહોંચી ચૂક્યું છે બાલુનેની દોડ ચાલી રહી છે બીજાને બીજા બીજા પ્રકારનો સમાજ છે કે બીજા બીજા નદી બાપિતુ આત્મીયતા વિજ્ઞાનનો વિજ્ઞાન યત્ને રતો છે બમ કળાને પ્રચાર-પ્રસાર થતો રતો છે અને બધી જ કળાઓ બમ-કળાના બબાલે નિખરે છે “સમ્યક્તા ધર્મકલ્પા કિષ્કાદ” ।

સમ્યક્તા ધર્મ કળા જીવિત દત્તી એટલે એમને ત્યાં લેવાની નહીં પરંતુ લેવાની લક્ષ્ય દત્તી રામ કહેતા બપોબાનો તાર મુકદ્દુ નાં લઈ બીજાને જાણ બાત બગત કદતો-કુ નહીં લઈ

તમારા ધર્મ લક્ષ્ય લેવાની છે કે લેવાની ?

બમ જગ્યામાં પમી ગયેલી ઘન્ટી-ચિત્તે દૂર કરે છે અને માનવતાનું

પુણ્ય-પ્રતિષ્ઠાન કરે છે ખીજા શબ્દોમા કહુ તો ધર્મ દાનવને માનવ બનાવે છે ને માનવને દેવ

હવે એ વિચારીએ કે ધર્મનું અસહી રૂપ શું છે ? આજે ધર્મની સેકેડો પ્રગ્લિપા થયેલી આપણા જ્ઞેવામા આવે છે. એની પાછળ હજારો બાળ આડબગે રત્યા છે આજે ધર્મ એક ગીચ વન બની ગયો છે, બધા એનું અસહી રૂપ પામવું મુશ્કેલ છે એક વેગ્યા કહે છે કે ૩૫ વેગ્યા રૂપિયા કમાવવા એ અમાગે ધર્મ છે મનિષ શસ્ત્રને હનન કરવામા પોતાનો ધર્મ સમજે છે ફારસીગર અપગધીને દામીના તખ્તે ચઢાવવામા ધર્મ માને છે એક મુસલમાન કુગનની જોથે કાઢિંગની કતલ કરવાને ધર્મ ગણે છે સતી પતિ પાછળ બળી મરવામા પોતાનો ધર્મ માને છે તો વિધવા પતિના નામે એક વર્ષ મુઠ્ઠી ખૂણે બેઠી રડવામા ધર્મ માને છે પાદરી ચર્ચના નામે હુડી લખી આપવામા ધર્મ માને છે છાદાણુ દુધપાક-પુરીનો ઉપભોગ કરી સવા રૂપિયાની દાલણુ સ્વીકારવામા ધર્મ માને છે, એક ભક્ત પોતાને માથે સાડા અગિયાર નબળનો નિલક લગાવી ભક્તિનું પાટિયું લગાવવામા ધર્મ માને છે આ બધું ધર્મ નહિ પણ ધર્મનો ઉપહાસ છે જે ક્રિયાઓમા ધર્મનો આત્મા બોલતો નથી તે ક્રિયાઓ નિષ્પ્રાણુ છે, ત્યા ધર્મનો આત્મા વિદાય લઈ ચૂક્યો હોય છે મૃત શરીર પડ્યું છે, પોતે સડે છે અને સ્વસ્થ માનવાને પણ મુડાલ બનાવે છે

જીવિત ધર્મ તો તે જ છે કે જેની રંગરંગમા અહિં સા, દયા અને પ્રેમની ધારાઓ સતત વહી રહી હોય પવિત્ર જીવન જીવવાની કળાનું નામ જ ધર્મ છે જે વિચાર અને આચાર આત્માની ચારિત્ર્યશક્તિને વિકસિત કરે, જીવનમા સદ્વિચાર અને સદાચારની જ્યોત જગવે એ જ ધર્મ છે જેના જીવનમા સદ્વિચારોની-ધર્મની જ્યોત અગમગે છે, એના જીવનની વિપત્તિઓ એટલી જ દૂર રહે છે જેટલી કે હઃણી સિહના ભયથી દૂર રહે છે જેના ઘેર ધર્મનો પ્રકાશ હોય તેને ત્યા રોગ પગપેસારો કરી શકે નહી, એના ઘેર મૃત્યુ કદી અસમયે આવશે નહી

એક સમયની વાત છે આચાર્ય દિગ્વિજય પાસે બનારસના ધર્મપાલનો પુત્ર પણ અધ્યાસાર્થે આવ્યો ગ્રામીન યુગે આજના જેવી ખર્ચીલી કેળવણી નહોતી, ત્યારે ન તો ફી ફેવી પડતી હતી તેમ ન ચોપડીઓનો આજના જેવો ભાર તેમના પર હતો કુદરતના બોળે, નદી તટેના આશ્રમમા વિદ્યાર્થીઓ ભણતા નાના મોટા દરેક વિદ્યાર્થીઓને આચાર્યશ્રી સમાનભાવે ભણાવતા;

‘પણ’ કહેને એ વિદ્યાર્થી ઠાઈ રાજકુમાર હોય કે મેળીપુત્ર હોય કે પછી ઠાઈ ચરીત્ર જીવેનો પુત્ર હોય. આચાર્યશ્રી જાણા પ્રત્યે એકભાવ રાખતા. તેમ વિદ્યાર્થીઓ પણ આચાર્યશ્રી પ્રત્યે પ્રમાદ મદા ધરાવતા.

ધર્મપાલનો પુત્ર પણ કુદરતના ખેળે ભેટી આચાર્યશ્રી પાસે જીવ્યાસ કરતો. એક દિવસ આચાર્ય દિગ્વિજયનો આદ્ય વપનો નાનો પુત્ર સંસ્કરણી વિદ્યા પામ્યો. પુત્ર-વિધોજ ગાવિના મનને ઉદ્દેગ પમાડી રહ્યો હતો એનો રોડ આખિમાં આસુનુ રૂપ ધારણ કરી નીતરી રહ્યો હતો. વિદ્યાર્થીવર્ગમાં પણ શોક-જવાબ જવાઈ રહી હતી. ધર્મપાલના પુત્રે આચાર્યશ્રીની આંખે જમ્મુ ભેગાં આચાર્યશ્રીને કહ્યું - ભગવન્ મને આચાર્ય એ ધામ છે કે નાની વયમાં આપનો પુત્ર કેમ વિદ્યા પામ્યો? અમારા કુળમાં તો જીવન-પણમાં કદી ઠાઈ મૃત્યુ પામતો જ નથી.” આચાર્યશ્રીએ જવાબ વાળ્યો: કુદરતના ખેલ વિચિત્ર છે એનું સ્વરૂપ હોય પામી ‘રાકષ’ છે ભાઈ! અને મૃત્યુ ક્યારે અને કઈ ક્ષણે આવશે તે કોણ કહી શકે તેમ છે?”

વિદ્યાર્થી બોલ્યો. મુરદોર કામ કરશે આપ નહીં કહી શકે પણ એટલું તો હું જરૂર કહી શકું છું કે મારા ઘેર મૃત્યુ કરી અસમયે પ્રવેશ પામી શકતું નથી.” એક આવાણિયું પચાર થયું આચાર્ય દિગ્વિજય જનારસ બહુ સ્થાલી નીજ્યા. કાચમાં એક ઝોળી હતી જેમાં થોડી રાખ હતી. સીંધા જ ધર્મપાલને ઘેર પહોંચ્યા ધર્મપાલે આચાર્યશ્રીનું સ્વાગત કયું બોલ્યા કેમ પધાર્યું થયું? એ વાત પછી પણ પહેલાં આપ બોલત કરો.

આચાર્યશ્રી બોલ્યા મને શૂંખ નથી તમે પહેલાં જમી ર્યો પછી હું એનો સ દેશ આપીશ. એના ચાર જ હું બહી સુધી પગપાથ બાંધ્યો છું.” ધર્મપાલે કહ્યું મારા આત્મામાં વિશ્વાસ છે મારા ચાર એવો ઠાઈ સ દેશ હોઈ શકે નહીં કે જે મારી શૂંખ-તરસ ઉગાડી શકે. આચાર્યશ્રીએ ફરી એક વખત આમ કહ્યો પણ ધર્મપાલના ઈન્કાર પર જમ્મુભરી આખિએ બોલ્યા “ધર્મપાલ જહુ ખરાબ સંદેશ વાળ્યો છું બઈ કશિ જ તમારો પુત્ર અમાનક અવસાન પામ્યો છે આ જુઓ એની રાખ લઈને હું તમને આ સમાચાર પહોંચાડ્યા આજો છું

આચાર્યશ્રીને ખાતરી હતી કે પુત્રના અવસાનના સમાચારથી ધર્મપાલનું મુખ પડી પડી જશે અને આખિમાંથી આસુમાં ઢળી પડશે. પરંતુ એમની આશાથી વિપરીત પ્રસન્ન મુખે ધર્મપાલ બોલ્યો. ભગવન્, કામ કરશે,

આપ સમા આચાર્યશ્રીના મુખેથી આટલું મોટું અસત્ય શોભા દેતું નથી મારો આત્મા મને કહે છે માગે પુત્ર હાલ મૃત્યુ પામી શકતો જ નથી.”

આચાર્યશ્રીએ પૂછ્યું “ તમારો આ વિશ્વાસ શેના આધારે છે ? ”

ધર્મપાલે કહ્યું

घर्मं चरामो न मुसं वयामो ।

पापानि कम्मनि विवज्जयामो ॥

अनारियं च परिवज्जियामो ।

तस्माद् वयं असमय न मरामो ॥

અમારા જીવનમા ધર્મનો આત્મા બોલે છે અમે મૃત્યુવાદ (જૂઠું) બોલતા નથી આયુના તાતાને તોડનાર દુષ્કર્મોથી અમારો સમગ્ર પરિવાર બચે છે, માટે જ અમોને શ્રદ્ધા છે કે મારા કુળનું એક પણ બાળક અસમયે મૃત્યુ પામી શકે નહીં ”

અત્યાર સુધી હું ધર્મ ઉપર બોલ્યો; ધણુ લાણુ બોલી ગયો હવે મારે જરા યુવકવર્ગને સંબોધીને વાત કરવી છે ધર્મતત્ત્વ જીવનનો પ્રકાશ-સ્તંભ છે ધર્મ આત્માનો પોતાનું સ્વરૂપ છે ભારતના બધા જ સંતોએ, ઋષિ અને મહર્ષિઓએ ધર્મ ઉપર ભાર મૂક્યો છે તો પછી એ જ માટી-માથી જન્મેલા ભારતીય યુવકો ધર્મ-ભાવનાથી શા માટે દૂર નાસી રહ્યા છે ? આજે ઉપાશ્રયોમા કે મદિરોમા પ્રૌઢો અને વૃદ્ધો જ વધારે જોવામા આવે છે, પરંતુ કાળા વાળવાળા બહુ ઓછા-જૂજૂજૂજૂ-જ દેખા દે છે બાપ આવીને કહે છે ‘ મહારાજ, છોકરાને કહીએ છીએ કે, જા ઉપાશ્રયે, મહારાજશ્રીના દર્શન કરી આવ, માગલિક સાલળી આવ, બને તો સામાયિક કરી આવ, પણ એ તો કેરમ રમવા બેસી જશે ઉપાશ્રયે નહીં આવે ” આમ કેમ બને છે એ વસ્તુ પર જ આપણે જરા ઊડાણથી વિચાર કરવાનો રહે છે અધ્યયનમા, સીનેમામા, દ્રિદમી સિતારોને જોવામા કે દ્રિદમ શુટીંગ જોવામા, પિક્નિક-પાર્ટીઓમા, હોટલો અને કલબોમા યુવકો હમેશા આગળ પડતા રહેતા હોય છે, તો ધર્મક્ષેત્રે પાછળ શા માટે ? શું એના આ પછાત-પણામા આપ લોકો (પ્રૌઢ વર્ગ)ની તો કયાય ભૂલ છુપાયેલી તો નથી ને ? જરા એક મિનિટ પોતા ભણી પણ નજર નાખી જુઓ યુવકવર્ગને સુધારતા પહેલા તમારે સુધરવું પડશે ડારણ કે બાળકોમા માતા-પિતાના જ સંસ્કારોનું સિંચન થાય છે કેટલીક વાર માતાઓ જ બાળકોમા એવા

સરકાર ના મતી દોલ છે કે જેથી બચિયમાં એ (બાળક) સતે કે ચત
સ મૃતિ સમીપે જાય જ નહી

મારો પોતાનો અગ્રમર હ એક વખત ગોચરી (બાદર) મારે કુ
થો ત્રયો બાળક રમી રહ્યો હતો. માની પુત્રકારીઓ અને રમકડાં વ' એનું
મન છતવાની પેરની નિહાળ જતી હતી અને આવતો જોઈ એ મોલી

બાળા રહીશ નહી નજીવર જોઆ મગરાજ સાહેબ આત્મા છે તે, એ
તન પકડીને સર્પ જશે. તો શુ અમે બાળક પકડનાર છીએ? (સભામાં
હસાહસ) એક બાજુ તો માતાઓ નિકપુષ્પોના પાંથી વણ્યા કરે છે તે
બીજી બાજુએ બાળકના કોમળ હાથમાં ઝેરી સ કારો રેડતી દોલ છે જ્યારે
એ મોટો થાય છે ત્યારે આવું સરકારો ખુ વિશ્વાસ પામે છે બાળક વિચારતો
થાય છે કે આ કોઈ પક નાશ છે એટલે એમની પાસે જીવું ન જોઈએ પકી
માતા કહે કે જા બાળ્યાન સામગી આવ પશુ એ એને રચને કંઈ રમવા
બેસે તો એમાં નવાઈ શી? માતાઓ પાસે હિંદા લાવે પણ માતાઓ
આ સરકારો તે તમે જ રેડો છો.

યુવકવર્ગમાં આ? ખુ ધમના શુદ્ધ રૂપ ઉપર વિશ્વાસ છે અદિસા
દ્યા કમને કોઈ સ્વુ યુવક અચળ નહી ફરોવે. હા રહિત વિશ્વાસ
પર, અધુક પ્રધાન વિશેષ રીતિ-રસમે ઉપર એના મનમાં એટલી શક્તિ છે
એની પાછળ પશુ એક કારણ છે જાળનો આપણે વગીશ્વર ઉપાધ્યયમાં
ધર્મની જી ચી જી ચી વાતો કરે છે મદારાજ સસાર અસાર છે સર્વ
મિથ્યા શ્રમ છે પાઈ ખુ સ જ નહી આવે. ધમની વ્યાવં જી ચી ઉત્કળે
કરે છે અને જલે એમ લાગે છે કે જાળના મુનના જ શુક્રમાર સાક્ષિ
તે આ સોમ જ છે પરંતુ કુદને પહેળા ચાંદીની ખુલખુલ થવા લાગી
કે બધા જ વેરાઓ રમ કોણ નલે ક્યાં અદરશ થઈ જાય છે! પુત્રોને
મિથ્યા મનાવનાર એક નવો પેસો પશુ ઉઠવા તૈયાર નહી થાય. (સભામાં
હસાહસ) એનો અથ એ થયો કે ધર્મ ફક્ત ઉપાધ્યયમાં છે જાળની એને
હવા માત્રતા / એ છુમતર થઈ જાય છે જાળનો શુદ્ધિવાદી યુવક આ
ખુ પોતાની ન હો નિહાળે છે અને જલે છે કે ઉપાધ્યયમાં રમ એક છે
જ્યારે અ નરમાં કઈ બીજો જ તથાજ જીવનું આ અકુરૂપે પશુ યુવકના
મનમાં ધમ ઉપર કેમ કરી વિશ્વાસ જામવા દે!

બીજી બાજુ એક વૃદ્ધ માતા સામાયિક કરે છે ખુ આન નીસ
મિનિટની સમજાવનાની સાધનામાં એનું મન એમાં (સાધનામાં) ચોટતું

નથી એની આખો ફરતી કરે છે વહુ શુ કરી રહી છે, છોકરો શુ કરી રહ્યો છે? સામાયિક પૂરી થતા જ એનો પ્રથમ ધા વહુ ઉપર થતો હોય છે. આમ કેમ ક્યુ, તેમ કેમ ક્યુ પાસે બેસેલો યુવક આ જુએ છે, માણ્યે એક કલાક ધર્મસાધના કરી કે કરિયાદોની હારમાળા બની કરી ?

આ જ કારણે છે કે આજનો યુવક રૂઢ ધાર્મિક ક્રિયાઓથી પીછેઠઠ કરી રહ્યો છે

ખીજી બાજુ આજની કેળવણીમાં પણ કેટલાક એવા તરવો છે જે યુવકોને ધર્મ-વૃત્તિથી પાછળ ધકેલે છે આજની કેળવણીમાં ભારતીય સંસ્કૃતિની જાયા નથી તે યુરોપથી આવી છે એમાં પાશ્ચાત્ય સભ્યતાની બોલ-આલા છે ભારતીય સંસ્કૃતિમાં કેળવણીનો પ્રારંભ ત્રણ વાક્યોથી થાય છે - “માતૃ દેવો ભવ, પિતૃ દેવો ભવ અને આચાર્ય દેવો ભવ” આચાર્ય શિષ્યના માનસમાં સરકારોના ખી રોપતો તારી માતા તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે, તારા પિતા તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે, તેમ જ તારા આચાર્ય પણ તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે આ ખીજ-અકુરો એવા છે જે પશ્ચિમી યુવાનો સાથે માતા, પિતા અને આચાર્ય પ્રત્યે બાળકના મનમાં શ્રદ્ધા અને મિત્રતા પેદા કરે છે, પરંતુ પાશ્ચાત્ય કેળવણીનો પ્રારંભ થાય છે Dog ડોગ અને Car ક્રેટથી કૂતરા-બિલાડાઓ પ્રારંભ થતી કેળવણીમાં વડીલો પ્રત્યે સન્માન, ગુરુજનોનો આદર અને ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધાનો અભાવ હશે જ ! (હસાહસ)

ખીજી તરફ આ કેળવણી આદર્શને ફક્ત પેટપૂર્તિ સુધી જ સીમિત બનાવી દે છે વધુમાં વધુ પૈસા એકઠા કરવા અને પોતાના વૈભવવિલાસમાં વૃદ્ધિ કરવી એ જ એક માત્ર જીવનનો ઉદ્દેશ્ય બની ગયો છે કેળવણીનો ધ્યેય પણ આજ બની ગયો છે વિદ્યાર્થી વિચારે છે કે તે જ કેળવણી ઉત્તમ છે જે સારામાં સારી નોકરી અપાવે પૈસાનું આકર્ષણ જ્ઞાનમાં જિહ્વા ગિતરવાને રોકે છે એટલે જ આજનો કેળવાયેલો વર્ગ થોડા પૈસા ભડે નેડી લે, પરંતુ જ્ઞાનનો પ્રકાશ એની પામે નહીં હોય

વિદ્યાર્થીના મગજમાં પૈસા પ્રત્યે આટલું આકર્ષણ પેદા કરનાર પણ તેમ જ બધા હો અજો સમાજમાં સપ્તિશાળીનું માન છે પૈસા માનવનું ઉપજીવન છે પણ એ જીવન બની શકે નહીં એ સાધન ભડે હોય પણ એ સાધ્ય બની શકે નહીં પૈસા હાથમાં ગ્રહે છે ત્યાં સુધી એ પાપ નહીં અને પગનું ન્યારે એ હૃદયમાં પેમે છે ત્યારે એ પાપ બની જાય છે હાથમાં

રહેલો પૈસો સમાજ અને રાષ્ટ્રના વિકાસમાં ઉપયોગી થયું નથી તો
 ■ પરંતુ હાથમાં પેટેલો પૈસો જૂથથી વ્યાકૃષ્ટ માટે થયું કામમાં જાવી
 સકતો નથી. પરંતુ જાણે તમે પૈસાવાળાઓને નેટલો જાદર આપે છે
 તેટલો એક ત્યાગી, કે તપસ્વી કે વિદ્વાનને આપતા નથી. તે જાણી એ
 જાણે કેમ રાખી સકાય કે સમાજમાં ત્યાગી અને સેવાભાવી મુવકે
 પેદા થાય ?

આ માણુ મીમતાનાં દુષ્કૃત્યો પૈસા વડે દાંડી દેવાય છે પૈસાથી પાપ
 દહાય છે થયું પાપ ધોવાતાં નથી. એક ધનવાનને એક પત્ની હોવા છતાં
 જ બીજા વાર લગ્ન કરે છે એના જીવન પ્રયે જનસમુદાયમાં તિરસ્કાર
 વહૂરી રહ્યો હોય તો થયું ઘેર સસ્થાના ઉદ્ધારનામાં હસ દબાસી પેલી
 ભેટ કરે કે એ સમારોહનો પ્રમુખ બની જાય છે અને એ જ સમાયોજક
 શેડ સાહેબને સમાજના પ્રાણ બનાવી એમની સ્તુતિ પાછળ કથાકથિ વિતાવી
 દેતા હોય છે કેનિક પત્રોમાં એમના ફોટાઓ સાથે મોટા ઢાઈપોમાં એમનો
 પરિચય હાથપ છે એ સમાજનો ભોક્ષિત બની, જાય છે થયું પેલી
 પ્રથમ પત્ની ને એક ખૂલે બેસી સિસકારા મારી રહી છે એનાં જાંસુ
 ઢેંચું લગ્નનો ?

પરંતુ આ પૈસાની કહાણી મુવકે ઉપર જીતુ માડી જસર નામે છે-
 એમનો જીવનધ્યેય એક માત્ર પૈસો જ બની જાય છે તે જાણી ધર્મનો પત્ર
 પૈસાથી ત્યાંથી ઉપડી નય તે તેમાં નવાઈ થયું શી ?

હા તે મુવક-વર્ગને જો ધર્મ ભણી આકરિત કરવો હોય તે
 પોતાના ધાર્મિક જીવનના બહુશીખવાને દૂર કરે. કેળવણીમાં આમુક્ષ પરિ-
 વર્તન આવે અને પૈસાના પ્રચુતને ઝોણું કરે ત્યારે જ આપ બોઈ સકો
 કે ધાર્મિક કાર્યક્ષેત્રે મુવકવર્ગ વધારા કરતાં મોખરે / હશે.

દિર્ઘા

૬ જુલાઈ ૧૯૫૮

જેન ઉપાધ્યક્ષ

કોલ મુંબઈ ૧

સત્યશ્રવણ એ વિકાસની પહેલી સીડી છે નદીના કિનારા ઉપરનાં વૃક્ષો લીલાછમ રહે છે, કારણ કે તેમને નદીના પાણીમાથી તાજગી મળે છે. તે આપણા જ્ઞાનને પુષ્ટ બનાવે છે હજાર વાતો જ્યાં કાન ઉપર પડે છે, ત્યારે સો વાતો યાદ રહે છે, અને મોમાથી દસ પણ ને આચરણના ક્ષેત્રમાં પહેલો તો જીવનમાં નવી ચમક આવે છે

એટલા માટે પ્રાચીન ઋષિઓ પોતાના શિષ્યોને કહ્યા કરતા કે પહેલા કાનને ભોજન આપો, પછી જીભને કાનને ભોજન આપવાનો અર્થ એ નથી કે જમણુનો કાળીયો મોને બદલે કાનમાં નાખવો કાનને ભોજન આપવાની મતલબ કે સત્યનું શ્રવણ કરવું

ભારતીય સંસ્કૃતિમાં બે પરપરાઓ મહત્વપૂર્ણ રહી છે પહેલી સ્વાધ્યાય અને બીજી શ્રવણ પ્રાચીન ગૃહસ્થો સવારમાં ઊઠીને શાસ્ત્ર-સ્વાધ્યાય કરતા અથવા કોઈ ઋષિ કે સત પાસે જઈ તેમના મુખેથી બે શબ્દો સાંભળતા આજે તો યુગ પલટાઈ ગયો છે, સંસ્કૃતિ બદલાઈ ગઈ છે એ પરપરાઓને બદલે બે નવી પરપરાઓ દાખલ થઈ ગઈ છે પથારીમાંથી ઉઠાવેત જ પહેલું કાર્ય ચાહેદેવીનું સ્વાગત કરવાનું અને બીજું વર્તમાનપત્ર (News paper) વાંચવાનું

પ્રાચીન યુગની સંસ્કૃતિની છાયા આગમોમાં જોવા મળે છે તે જમાનાના રહન-સહન, આચાર-વ્યવહારના રેખાસૂત્રો વિખરાયેલા મળી આવે છે. કથાનુયોગ જોઈએ તો તેમાં જણાય છે કે ભારતીય સંસ્કૃતિ શ્રવણને કેટલું મહત્વ આપતી હતી જ્યાં ત્યાં વર્ણન આવે છે કે અમુક શહેર કે નગરમાં ભગવાન મહાવીર પધાર્યા કે અન્ય કોઈ સત પધાર્યા, તેમના આગમનની ખબર શહેર કે નગરમાં હવાની માફક ફેલાઈ જતી ચારે તરફ રાજમાર્ગ

અને ઉપમાર્ગ જાણી જાણી એક પ્રકારની હલચલ મળી જતી. પરપરમાં ચર્ચાઓ ચાલતી કે જાણ પ્રજા પધાર્યા છે આથી તેમનાં દેશન કરીએ તેમની જીવનરૂપિણી વાણીના બે રામ્બો કાન ઉપર પડ્યો. અને મારે જ્ઞાણ જનપ્રવાહ બિભરતો. આ તેમની સત્યભવજીની બિભરતી ભાવનાનો પરિચય કરાવે છે.

જાણે પણ જનપ્રવાહ બિભરતો છે પણ ક્યાં ? સત આપે ત્યારે ? એ તો મુખ વીચે તેમ તે વાત પણ વીતી ગઈ જાણ તો સહેર કે મામના ચલચિત્રગૃહ (Cinema)માં કાઈ નવું ચિત્ર (Film) આવે છે ત્યારે, નગરમાં એક જાનની હલચલ મળે છે પણ કાનને આત્મવિકાસની વાતો પ્રિય લાગે છે કે ફિલ્મો લગીત ? એ ફિલ્મો ગીતો પ્રિય લાગે તો વિચારવું પડ્યો કે મનમાં કેટલી વાસના થરી છે ? અંતરની વાસના જ વાસનાભર્યા ગીતો પસંદ કરે છે પણ એ કદાચ મનને જીવનના વિકાસની વાતો પ્રિય લાગતી ન હોય તો સમજાવે કે હલચલમાં વિકૃતિ આવી ગઈ છે શરીરમાં વિકૃતિ આવી હોય, તાવ આવ્યો હોય ત્યારે દુધપ્રકાર કરવો લાગે છે અને પાણી મીઠું લાગે છે કાઈને સાપ કરડ્યો હોય ત્યારે તેને લીંબાનાં કાંઈ પાંદડાં વાટીને પીવડવવામાં આવે છે તે કાંઈ પાંદડાં તેને મીઠાં લાગે છે કારણ કે તેના શરીરમાં ઝેર ફેલાયેલું છે એ ઝેરની વિકૃતિને લીધે જ કડુતામાં મિથાસનો અનુભવ થાય છે.

તમે કાનને મીઠું લાગે તેવું નહિ, પણ જે જીવનને મારે મીઠું હોય તેને સંસ્કૃત. સત્યભવજીની હલચલ વિવેકની જ્યોતને જામે છે.

એ મારે વીતરાજ પરમાત્મા ભગવાન મહાતીર કરમાવે છે કે :

સોષ્ઠા સાખદ કણ્ઠાણં સોષ્ઠા સાખદ વાવણં ।

કમય સાખદ સોષ્ઠા મં સેય સં સમાવરે ॥

દસવીધસિક સુત જ. ૮-૧૧

સત્યભવજીની આત્મા ઝોળખી રોકે છે કે કાંઈજાણે માર્ગ કયો છે અને પાપનો માગ કયો છે અવજીની વિકાસનો રાહ અને વિનયનો માગ તમા સકાય છે અવજીનું કામ માગ જતાવવાનું છે કદાચ રસ્તે ચાલવું તની તસફની તો તમારે કરવાની છે એ તો માત્ર દષ્ટિ આપે છે માત્રવાનું કામ તો પતન છે પણ એક વાત છે કે અવજી, ગાંઠ પડી અપેલી મુશ્કેલી પણ ૮ ખુદીખુદી કાઢી આપે છે જ્યાં મોટા મોટા રાજનીવિદોની મતિ

પણ મુઝાઈ જાય છે ત્યાં એક સામાન્ય માનવીની સાધારણ વાત પણ તેની શુચિ ઉકેલવામાં સહાયભૂત નીવડે છે.

એક વખત સમ્રાટ ચદ્રગુપ્ત મૌર્ય અને ચાણક્ય ફરતા હતા મૌર્ય-યુગ એ ભારતનો સુવર્ણયુગ કહેવાય છે. ચાણક્ય તો ભારતના ઇતિહાસના વહેણને નવો વળાંક આપનાર છે સાથે જ તે ઘણો મોટો કુશળ નીતિ-નિર્માતા પણ હોતો.

ખન્ને કોઈ મહત્વભરી યોજના લઈ ચાલી રહ્યા હતા ત્યાં સુધી હજી નદયશની જડ હાલી ન હતી ફરતા ફરતા એક ગામમાં પહોંચ્યા અને એક વૃક્ષના ધર પર આવ્યા.

આમ્યજીવનમાં પૈસાનો અભાવ હોય છે પણ તેની પાસે હૃદયની સપ્તિ વિશાળ હોય છે એટલા માટે તે અપરિચિત અતિથિનું પણ પ્રેમપૂર્વક સ્વાગત કરે છે આ વાત તો તમે અમને પૂછો કે આમ્યજીવન કેટલું સરળ હોય છે! કેટલીક વખત એની ભાવુક વ્યક્તિઓ મળી આવે છે કે માત્ર એ જ મિનિટના પરિચયમાં તે આપણું મન હરી લે છે તેની પાસે જે કાંઈ લુપ્તીસુકી રોટલી હોય છે તે ખૂબ પ્રેમથી આપે છે પણ તેની લુપ્તીસુકી રોટલી પર મહેનતી સ્નિગ્ધતા એટલી બધી હોય છે કે શુદ્ધ ઘીની ચિકાશ પણ તેની સામે કાંઈ વિસાતમાં નથી.

આ વૃદ્ધ માતાનું મકાન તો નાનું સરખું હતું, પણ તેનું હૃદય ઘણું વિશાળ હતું એટલા માટે તેણે પ્રેમપૂર્વક એ ખન્ને જણાને પોતાના ઘરમાં રહેવા દીધા તેને એ ખબર પણ ન હતી કે આ ખન્ને ભારતના ભવિષ્યના ભાગ્યનિર્માતા છે તેણે તો માત્ર તેમને અતિથિરૂપે જોયા અને અતિથિસત્કારની ભાવનાથી જ તેમનો સત્કાર કર્યો સાંજના સમયે તે વૃદ્ધનો છોકરો ખેતરમાં મહેનત મજૂરી કરી આવ્યો દિનભરના પરિશ્રમથી તેના પગ થાકેલા હતા.

આવતાની સાથે જ તેણે માને કહ્યું કે-ખૂબ ભૂખ લાગી છે ખાવાનું થવાની કેટલી વાર છે! ભૂખની સૌથી સારી દવા શ્રમ છે શહેરમાં શારીરિક શ્રમનો અભાવ છે એટલે ભૂખ લાગવા માટે ચૂર્ણો અને દવાઓ લેવા પડે છે છતાં પણ કહે છે કે ભૂખ લાગતી નથી.

વૃદ્ધ માતાએ વાત્સલ્યથી કહ્યું-એટા! કંઈ વાર નથી ખીચડી તૈયાર છે તું બેસી જા, હું પીરસી દઉં તે બેસી ગયો અને માતાએ તેના ભાણમાં ખીચડી પીરસી.

શ્રદ્ધાળી આપણા પત્રે જાણીથી ખીચડી વચમાંથી લઈ ખાતા માટે તેમાં

હાથ નાખ્યો. જીભ જ કાઢે તે એકમ ચીસ પાડી બેઠ્યો. કારણ કે તેનો હાથ જમ ખીચીને આ તાં દાઢી ગયો માએ કમું કે તું ખલુ પેલા ચાણક્ય અને ચદ્રગુપ્ત જેવો મૂર્ખ છે

ચાણક્યના કાને આ સંદેહ પડતાં તે ચમકી બેઠ્યો. આશ્ચર્ય અને ઉત્કુહતાભરી આંખો તેણે ચદ્રગુપ્ત તરફ ફેરવી. ભારત નીતિનિર્માતાઓને એક આશ્ચર્યદાયક મૂખ ફરતી રહી હતી. આતુ કારણ શું છે તે જાણવા માટે જ ને જણાવેલ માતાની પાસે ગયા અને પુછ્યું—માતાજી ! હમણાં તમે તમારા પુત્ર પાસે ચાણક્ય અને ચદ્રગુપ્તને મૂખી ફરતી રહ્યાં હતાં તો એ બે જણે શી મૂર્ખાઈ કરી ? આમ તો જન્મે જણાવણા છુદ્ધિમાન ગણાય છે

જણાવે કમું—બેટા ! ફરક વસ્તુને મદદ કરવાની રીત હોય છે તેને તેની રીતે પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ ચાણક્ય અને ચદ્રગુપ્ત, નહતું સામાન્ય હન ? કરવા માટે છે ખલુ તેમણે મોટી મૂલ્ય કરી છે આસપાસની સીમાઓને હન ? કશી વિના તેમના સૈન્યને વચ્ચે ઉનાયુ અને ખગદીપુત્ર ઉપર આક્રમણ કમું પરિણામ એ આજુ કે આરે જાનુશી ઘેરઈ ગયા જાવી જ મૂખતા મારે દોકરો કરી રહ્યો હતો. આજુજાનુશી ખીચી લઈને તેણે ખાધી હોત તો હાથ દાઢત નહિ. તલુ તેણે તો એકદમ વચમાં જ હાથ નાખ્યો એટલે દાઢી દાઢી ગયો.

ચાણક્ય અને ચદ્રગુપ્તે એકબી નની સામે જોયું એક ધરડી ગામડીયું તેમને વિભુ રહસ્ય સમજાવી દીધું હતું ।

હા તે તમે સંભળો સંભળવામાંથી જ તમને આવી વાતો મળશે જે તમારી મુશ્વાર્થ ગમેલી સમસ્યાઓને એક મિનિટમાં હકેલી આપશે. મનુષ્યવત્તા વિકાસમાં અવધનું જેટલું મહત્ત્વ છે તેટલું જ આખ્યાતિક જીવનમાં ખલુ છે ત્રી વાગવતી સૂર્યાં ભગવાન મહાત્માર કહે છે કે —

‘ સવજે જાણે ય જિજ્ઞાણે વજ્જજાણે ય સંજમી ’

અજ્ઞાણ તથો જ્યે જોવાણે અકિરિયા સિચિ ॥

ભગવતી સૂત્ર ચ. ૨-૭-૫

જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનની પહેલી જુગિયા અવધ છે સંભળવા પછી જ આત્મા જ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં આગળ વધે છે જ્ઞાનથી વિજ્ઞાનને માર્ગ વધે છે વિજ્ઞાન એટલે આપ સાયન્સ (Science) ન સમજદોહ. વિનિમિત્તાત્મક જ્ઞાન

એ વિજ્ઞાન છે અથવા જે જ્ઞાન, તત્ત્વવિનિશ્ચયનો હેતુ હોય, તે વિજ્ઞાન છે. તત્ત્વવિનિશ્ચય પછી જ આત્મા ત્યાગાભિમુખ થાય છે કારણ કે જડ અને ચેતન એ બેના ભેદનું વિજ્ઞાન થયા પછી, જડ પ્રત્યે અનાસક્તદશા પ્રાપ્ત થવી અનિવાર્ય છે. પ્રત્યાખ્યાન છે ત્યા સયમ છે સયમ અને તપ નિર્વાણનો હેતુ છે આ પ્રમાણે સાધનાની ભૂમિકામા ભગવાન મહાવીરે શ્રવણને મહત્ત્વ આપ્યું છે.

શ્રવણની સાથે મનન પણ ચાલવું જોઈએ તે વિના શ્રવણનો રસ નહિ અને સાભળવા છતાં પણ જો સમ્યગ્જ્ઞાન ન આવ્યું તો વિચાર કરવો પડશે રોટલા ખાધા અને પેટ જો ન ભરાયું તો ખીજા પૂછશે કે તમે તે રોટલા ખાધા કે ખીજી કાઈ ખાધું ? રોટલા ખાઈએ તો પેટ ભરાયું જ જોઈએ તેમ, શ્રવણની સાથે જ્ઞાન પણ મળવું જ જોઈએ.

રોટલી ખાવા માત્રથી કામ ચાલતું નથી તેનું એકરસ થઈ શરીરમાં પાચન થવું પણ જરૂરી છે તેનો રસ અને અને શરીરના એકે એક અણુએ અણુ સુધી પહોંચે ત્યારે જ તે ઉપયોગી થાય છે એ જ રીતે શ્રવણની સાથે મનન કરો, ચિંતન કરો અને આચરણ કરો, ત્યારે જ તેનો રસ બની જીવનના અણુએ અણુમા પહોંચશે અને ત્યારે જ તે શક્તિ આપશે.

ઘરમાથી બહાર નીકળના પહેલાં તમે વાળ ઓળીને દર્પણમા જુઓ છો કે કોઈ ડાઘ તો નથી રહી ગયો તેની રીતે, સત્યશ્રવણ એ જીવનનું દર્પણ છે તેમા તમારા આત્માનું પ્રતિબિંબ પડે છે તેમા તમે જુઓ કે ખરાબી ક્યા છે ? જીવનમા કોઈ કાળો ડાઘ તો નથી ? દર્પણનું કાર્મ તો માત્ર ડાઘ બતાવવાનું છે સફાઈ તો તમારે જાતે જ કરવાની છે દર્પણ કાઈ સફાઈ કરવા આવવાનું નથી જો દર્પણે તમને ડાઘ બતાવ્યો અને છતાં તમે તેને સાફ ન કર્યો, તો તેમા દર્પણનું કાઈ બગડવાનું નથી પરંતુ દર્પણમા જોવાનો કોઈ અર્થ સરશે નહિ આ જ વાત સત્ય શ્રવણની છે. સાભળ્યું છતાં જીવનમા પરિવર્તન ન આવ્યું, અસત્યમાથી સત્ય તરફ ન આવ્યા, સ્વાર્થ અને દ્વેષના કાળા ડાઘ જો સાફ ન કર્યો, તો શ્રવણ નિષ્ફળ જશે.

સતોનું જીવન અરિસા જેવું છે તેમા સમાજનું પ્રતિબિંબ પડે છે. પણ સતો જડ આયના જેવા નથી તેમા ચૈતન્યની ન્યોતિ હોય છે એટલે જો તેમને ખરાબી નજરે ચડે છે, તો તેને દૂર કરવાના પ્રયત્નો પણ તે કરે છે પોતાની વાણીના જળથી સમાજમા ધુમેલી વિકૃતિઓને સાફ કરવા

તેઓ પ્રયત્ન કરે છે વર્ગવિરોધમાં સ્વાર્થ જીતિનાં છેક ઊંડે સુધી જડ થાથી બેઠેલાં મૂળિયાનો નાશ કરવાનું મોટું કામ સતો કરે છે સમાજનાની સંપ્રતિની ઉપાસનાની જીતિને દૂર કરી સદ્ગતિ અને સદ્ગુણોની ઉપાસનાને પ્રેરણાન આપવાનું કામ પણ તેમનું છે પણ જ્યારે સમાજના વિકારો પ્રત્યે સતો અગ્રણીનિર્દેશ કરે છે ત્યારે સમાજનો એક ભાગ ખજાણી ઊંડે ■ કેમકે તેમને તેમના સ્વામની જામેથી જડ હાથતી જણાય છે. સમાજની વિકૃતિઓ જતાવનાર સાધુ તેમને પ્રિય પણ સાગતા નથી.

ત્યારે ખાદી અને ખાદીની લગ્નઈ ચાલતી હતી મહામા ગ્રાંધી ધરધરમાં ખાદીની પ્રતિષ્ઠા કરવા ઈચ્છતા હતા ત્યારે એક જણે કહ્યું - બાપુ ! સહે ખાદી કરતાં કાળી ખાદી સારી હોય છે ત્યારે તેમણે હસતાં હસતાં કહ્યું - કેમ ? સહે ખાદીમાં એવો કંપો આવ્યો છે !

ત્યારે પેલા ભાઈએ જવાબ આપ્યો કે તેને મેલ જલદી આવે નથી અને સહે ખાદી જલદી મેલી થઈ જાય છે ત્યારે ગ્રાંધીજીએ કહ્યું - ત્યારે કાળી ખાદીમાં કાંઈક ચમકાર છે ! ખરી વાત તો એ છે કે ખાદી કાળી હોય કે સહે મેલ જાનેને લાગે છે પણ વસ્તુ એ છે કે કાળી ખાદી મેલને છુપાવે છે કેમકે તે જાતે જ કાળી છે જ્યારે સહે ખાદી મેલ જતાવે છે આ જ વાત સતજીવનની છે તેમનું જીવન સહે ખાદીનું જીવન છે સત્યા અને સંપ્રતિની કાલિયા તેમની પાસે નથી એટલે ખરાબીને મેલ તે જલદી જતાવે છે

સત્યમંવલ્લુ પણ એક સ્વેત વસ્ત્રધારી સત છે જે જીવનની ખરાબીઓને જલ્દી જલદી દર્શાવે છે પણ તેમનું કામ માત્ર જતાવવાનું છે તેને દૂર કરવાનું કામ તમારું પોતાનું છે પરંતુ આજના જમાના શ્રોતાઓ માત્ર શ્રોતાઓ છે ગાહક નથી. તમે ગાહી સંભળવા જ આવો છો કે કાંઈ સેવા પણ !

મને તો લાગે છે કે તમે આવક છો અને આવક સંબંધે અરિતાઈ કરી રહ્યા છો. પણ આવકનો અર્થ છે જવલું કરીને કરનાર." માત્ર સંભળતા રહે અને કાંઈ તે અનુસાર વતન ન કરે, તો કહેવાય છે કે આ તો કાંઈ સંભળવા જ નથી આપ કહેતો રહે અને દીકરા કામ ન કરે તો આપ કહેવો કે હુ કહુ છું તે સંભળે છે કે નહીં ! માને તે માનવ." આપ સતની કેટલી વાતો માને છો ! તમે તો માત્ર સંભળવા આવો છો, અને ત પણ મીઠી મીઠી વાતો કે જે કાનને પ્રિય લાગે. જીવનમાં જન્મતિ

લાવે અને હૃદયના વિકારોને દૂર કરે એવી વાતો આપને પસંદ નથી. પણ યાદ રાખો એકદમ મીઠી અને ગળી દેખાતી વસ્તુઓ પરિણામે ઝેર જેવી હોય છે. તે શરીરના ખગાડને દૂર નથી કરી શકતી તેમા વૃદ્ધિ ભડે કરી શકે. પરંતુ, વિકારને દૂર કરવાની શક્તિ તો કડવી ચીજોમા હોય છે એટલા માટે તો ન્યારે તાવ ૧૦૫ અંશ (Degree) જેટલો ચઢ્યો હોય છે, ત્યારે તમે દૂધપાકને યાદ નથી કરતા કદાચ માતા પ્રેમની ઘેલછામાં દૂધ-પાકનો વાટકા લઈને આવે તો પણ પુત્ર કહેશે કે મારો નજર સામેથી દૂર હટાવો તેના તરફ જોવાથી પણ મને ઊલટી થવા જેવું થાય છે. પણ તે સમયે તમે કડવું કરિયાતું કે ક્વીનાઈન (Quinine)ની ગોળીઓ સહેલાઈથી કંઠે ઉતારી જઓ છો

જીભને માત્ર ગળી અને ગળપણવાળી ચીજો આપવી તે નુકસાનકારક છે તેવી રીતે કાનને પણ માત્ર કર્ણપ્રિય મીઠી ચીજો આપવી તે પણ હાનિકર્તા છે

આમ તો હું તમારી શ્રવણ કરવાની જીજ્ઞાસાનું સ્વાગત કરું છું. અને આપણો સમાજ સાલળવાનો શોખીન પણ છે આ સાલળવાનો શોખ પણ એટલી હદે પહોંચ્યો છે કે ગામમા સત આવે તો વ્યાખ્યાન જરૂર જવું જ નોંધએ જમ્યા પછી મો ઘોવું જરૂરી છે તેમ ગામમા સાધુ આવે ત્યારે વ્યાખ્યાન થવું પણ જરૂરનું છે કેટલીક વખત તો આ શ્રવણની પિપાસા કમાલ કરે છે

એક વખત લગભગ નવ માઈલ જેટલું ચાલીને અમે એક ગામમાં પહોંચ્યા ગરમીના દિવસો હતા, શરીર પરસેવાથી તરખોળ થઈ ગયું હતું. ધડિયાળમા સાડાનવ વાગ્યા હતા અમે ખમેથી સામાન નીચે મૂક્યો ત્યાં એક જિજ્ઞાસુ શ્રાવક આવ્યો અને બોલ્યો—આપ વ્યાખ્યાન ફરમાવશો ? હજી વખત છે કહો તો લોકોને બોલાવી લાવું

ગજબની શ્રવણ—પિપાસા છે ! મને લાગે છે કે કોઈ સાધુનો અ તકાળ નજીકમા હોય તો પણ ભક્તો કહેશે કે—જુઓ મહારાજ ! વ્યાખ્યાન આપીને પછી જન્ને (હસાહસ)

આ શ્રુતિપિપાસાને માટે તો ધન્યવાદ ધટે છે પણ તેની સાથે આશ્રયણની પિપાસા પણ રાખતા રહો સાલળવાની સાથે બદલાવાનું પણ શીખો એક મ કાડો હોય અને તે પથારી તરફ આવતો હોય, ત્યારે જરાક

દાષ દુપહારો કે તેના ધણા સાથે તે પોતાનો રસ્તો બદલે છે પણ મનુષ્ય ! જરાગી જૂથે પાડીને કહેવા છતાં પણ રહેતો બદલવા તૈયાર થતો નથી. સેકેડે પ્રવચનો સાંભળ્યાં, માનના વાળ બદલાઈ ગયા, તે તે કાળમાંથી યોગ્ય થયા. પણ આપણે તો એ જોવું છે કે હવે કેમ ઊભાવણ બન્યું ? આજે વાત એવી થઈ છે કે ધર્મોદ્ધારોના પગથી ઉપગ્રસ્તો પગથિયાં ધસાઈ ગયાં પણ કપાળની ટીકિયો ન ધસાઈ

એ મિત્રો સાવકા ઉપર જઈ રહ્યા હતા. સાવકાને જરા કાંઈ ધક્કો લાગે. ત્યારે ખજાની જ્યાં (Carrier) પર બેઠેલા મિત્રે પૂછ્યું—ગમી કેમ ઉઠવા પડી ? ત્યારે આજણ બેઠેલાએ જવાબ આપ્યો કે ખાલે દેતો ત્યારે ખજાણ બેઠેલાએ કહ્યું કે થટ્ટો કેમ ન વચાડી !

એ ચૈતન્યવાળા માનવી હોત તો થટ્ટોને અવાજ સાંભળી દૂર ખસી જાત. સાંભળવા છતાં પણ જીવનનો માર્ગ બદલાવ નહિ એક ઈચ પણ એકાંધી બીજા બાજુ ખસાય નહિ. તો પછી શું સમજવું ? હુ એમ નથી કહેતો કે તમારામાં ચેતન નથી. તમે જ્યાં ચૈતન્યની અવસ્થા મૂકીએ છો. પણ એમું જરૂર છે કે જ ના વધુ પાત્ર સદવાસથી કાંઈક જરાપ આવી થઈ છે આટલાં પ્રવચનો સાંભળ્યા પછી પણ જીવનમાંથી જરાપ કેમ ખસતી નથી એ જોવું પડી અને તેમ કારણ જોણવું પડે. જૂથ ક્યાં છે એ ચોધી કા વુ પડે. એક મુજબતી કવિએ કહ્યું છે

જુનો ધમ ક્યો જણી મારા સતે

જુનો ધમ ક્યો જામી રે

નદી કિનારે કોઈ નર બીનો તરંગા નદિ સખાણી રે

હાં તો અજ જ આજમું એનું

હાં તો સરિતા મુઠાણી રે

કપન તમે કોઈ નર બેઠો કુધા ખૂન પીણી રે

નદિ કપન એ જાળીયો, કે જામરેખા જૂસાળી રે.

નદીના તોરે કોઈ જલિન બીનો છે ત્યાંથી તેના દોઢ મુઠાઈ રવા છે તેનાં ને કારણે દોઢ થો કાં તો તે જલિન એવી જાળમું દોઢ કે નદીમાં જાંઘ જળિને ને ઘટ્ટા પીચતી મદેન ન કરતી દોઢ અથવા બીજું કારણ

એ પણ હોઈ શકે કે નદીમાં પાણી મુકાઈ ગયું હોય ! કલ્પવૃક્ષની નીચે બેસીને કાઈ ભૂખ્યો ગહે તો સમજવું કે કા તો તે કલ્પવૃક્ષની નીચે નહિ પણ ખાવળીયા નીચે બેસે છે, અને ભૂલથી તેને કલ્પવૃક્ષ માની બેઠો છે. અથવા ખીલું કારણ એ પણ હોય કે તેની ભાગ્યરેખાઓ જ આવળી હોય.

આટલા પ્રવચનો પછી પણ જો સમાજ એક તસુ પણ આધોપાછો થવા તૈયાર ન બને, તો અમારે વિચાર કરવો પડશે કે ક્યા કઈ વિકૃતિ આવી છે કા તો સતતા જીવનની સયમસરિતા મુકાઈ ગઈ છે અને માત્ર શુદ્ધ વિધિવિધાન અને ઠિયાકાડની રેતી જ રહી ગઈ છે, જે રેતીના મુકા કણો નથી તો નદીમાં પાણી લાવી શકતા કે ન તે તેને તીરે આવનારની તૃષ્ણા શાત કરી શકતા.

ખીજો વિકલ્પ છે ગૃહસ્થજીવનનો પ્રમાદ અને રાગપ્રત્યેની આસક્તિ. આજનો યુગ ત્યાગનો યુગ નથી, ગગનો યુગ છે એથી તો તમને લોકોને રાગદેવની વાતો યાદ રહે છે એ વરસ પહેલા કાઢને ત્યા જન્મવા માટે ગયા હો અને આગતમાં દુધપાક-પુરી થાળીમાં આવ્યા હોય તો તેને તમારી યાદ-દાસ્ત ભૂલશે નહિ કદાચ ભજિયામાં મીઠું ઓછું હોય તો તે પણ તમે નહિ ભૂલો એ વરસ પછી પણ ભજિયાનો આદ તમને યાદ રહેશે.

અરે ! આ માતાઓની પણ અમણશક્તિ કાઈ કમજોર નથી કાઈ પડોસણ એક વાટકી ચણતો લોટ બીછીનો લઈ ગઈ અને એક મહિના સુધી પાછો ન આપી ગઈ તો તે પણ ભૂલશે નહિ (હસાહસ) એક વાટકી લોટ છ મહિના સુધી ભૂલી શકતો નથી લગ્ન જેવા પ્રસંગે કાઈ સગા કે સબધી ન આવ્યા હોય તો ચાર વરસ પછી, તેમને ત્યા પ્રસંગ આવશે ત્યારે કહેશે કે અમારે ત્યાં ન આવ્યા તો અમે તેમના ઘેર શેના જઈએ ? ચાર વરસ થયા પણ વાત ભૂલાઈ નથી ગઈ પણ જો ગઈ ઝાલના વ્યાખ્યાનની વાત આજે પૂછો તો ભૂલાઈ ગઈ હશે ! સાચી વાત એ છે કે રાગદેવની વાતો યાદ રહે છે પણ વીતરાગત્વની નથી રહેતી વીતરાગત્વની વાતો યાદ રાખવા માટે રાગદેવની વાતો દૂર કરે.

એક ખીજી પણ વાત છે છીપ નદીમાં પણ હોય છે અને સમુદ્રમાં પણ હોય છે પરંતુ તમે જાણો છો કે નદીની છીપમાં મોતી પાકતાં નથી. મોતી તો સમુદ્રમાંની છીપમાં જ થાય છે આનું કારણ શું ? તમે ખતાવી શકશો ? નદીની છીપને હમેશા મીઠું પાણી મળે છે પણ સમુદ્રમાં રહેતી

હાથ ડપાડે છે તેના ધગાધા સાથે તે ચોતારો રસ્તો બદલે છે પણ મનુષ્ય !
 મરણી ભૂમો પહોંને કહેવા છતાં પણ રસ્તો બદલવા તૈયાર થતો નથી.
 સેક્ટર પ્રવચનો સાંભળ્યાં, માથાના વાળ બદલાઈ ગયા, તે તો કાળામાંથી
 ધોળા થયા. પણ આપણે તો એ ભેલુ છે કે હાલ કેમ છે જીવનનું મનુષ્ય !
 આજે વાત એવી થઈ છે કે ધર્મોત્થાઓના પવણ ઉપાસનાર્થી પ્લમિયાં મસાઈ
 ગયાં પણ કમળની શ્રુતિઓ ન મસાઈ

એ મિત્રે સાપકક ઉપર જઈ રહ્યા હતા સાપકકને જરા કાંઈ ધક્કો
 લાગ્યો તારે પાછળની જગા (Carnal) પર બેઠેલા મિત્રે પૂછ્યું—ગાડી
 કેમ ક્યવી પડી ? તારે આગળ બેઠેલાએ જવાબ આપ્યો કે ખાડો હતો
 તારે પાછળ બેઠેલાએ કહ્યું કે થટી કેમ ન વગાડી !

એ કૈતન્યવાળા માનવી હોવ તો થરીતો ખવાજ સાંભળી દૂર ખસી
 જાત. સાંભળવા છતાં પણ જીવનનો માર્ગ બદલાવ નહિ એક ઉપ પણ
 એકથી બીજા બાજુ ખસાવ નહિ તો પછી શું સમજાવું ? હું એમ નથી
 કહેતો કે તમારામાં ચેતન નથી તમે બધા કૈતન્યની અવધ વ્યર્થિઓ છો.
 પણ એટલું જરૂર છે કે જમના વધુ પડતા સહવાસથી કાર્ષક જમના આવી
 ગઈ છે આટલાં પ્રવચનો સાંભળ્યા પછી પણ જીવનમાંથી જમના કેમ ખસતી
 ત્યાં એ ભેલુ પડ્યો અને તેનું કારણ બોળવું પડ્યું, જૂથ ક્યાં છે એ
 શોધી કાઢવું પડ્યું. એક કુજરાતી કવિએ કહ્યું છે

જુનો ધર્મ ભો જાણી મારા સતો

જુનો ધર્મ ભો જાણી રે

નદી કિનારે કાઈ નર બોલે તરસ્યા નહિ કમાણી રે

હાં તો આજ જ આગસ્ટ એકનું

હાં તો સરિતા સુમણી રે

કમ્પત્તુ તમે કાઈ નર બોલે કુખા ખૂબ પીગણી રે

નહિ કમ્પત્તુ, એ બાવળીયો, કે બાગરેખા જુસણી રે.

નદીના તીરે કાઈ વ્યક્તિ બની છે તૃપ્તિથી તેના હોય સુમણી રહ્યો છે.
 તેનાં એ કારણે હોઈ શકે હાં તો તે વ્યક્તિ એવી બાવળીયું હોય કે નદીમાં
 વાંધ વળીને એ ઘૂટા પીવાની મહેનત ન કરતી હોય. અથવા બીજું કારણ

દુનિયાના ત્રણ અખળ મનુષ્યોમાં એક પણ મનુષ્ય એવો નહિ મળે કે જે શાંતિ ન ચાહતો હોય મનુષ્ય માત્ર જ નહિ, પણ દુનિયાના દરેક પ્રાણીઓ સુખ અને શાંતિને ઝખે છે. પછી ભલે તે સ્વર્ગના અધિપતિ ધ્રુવ હોય કે જાણુમાનો કીડો હોય દરેકનો આત્મા સુખની અભિલાષા રાખે છે. શાંતિના અમર દેવતા ભગવાન મહાવીર, જીવનના આ અમર સત્યનુ ઉદ્ધારન કરતા કહે છે કે .

“ સર્વે સુહસાયા દુઃખ પડિકૂલા ” ।

આચાર્ય ગ સૂત્ર

આત્મા શાંતિનો ઇચ્છુક છે શાંતિ માટે તે પ્રયત્ન કરે છે એક જન્મથી નહિ, અનંત યુગોથી તે આ દિશામાં અવિરત પ્રયત્ન કરતો આવ્યો છે પણ વિચારવાનું એ છે કે તેને આ પ્રયત્નોમાં કયા સુધી સફળતા મળી છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જ્યારે આપણે આત્માના શાંતિ માટેના પ્રયાસોની લખાણ પર પરાંને લક્ષ્યમાં રાખી તેના પરિણામોની તુલના કરીએ છીએ ત્યારે આપણને માત્ર શૂન્ય જ દેખાય છે આનો અર્થ એ છે કે આપણે અત્યાર સુધી અશાંતિના વૃક્ષની ડાળીઓ-પાખડીઓ કાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, પરંતુ તેના મૂળ તરફ આપણું ધ્યાન ગયું નથી જ્યાં સુધી મૂળ નાશ પામતું નથી ત્યાં સુધી તેમાં નવા નવા અકુરો ફુટે જવાના અને એ અકુરોમાં વળી પાછું એક દિવસ વિશાળ વૃક્ષ બિલુ થવાનું અને તેમાં પાછી અનેક ડાળીઓ-પાખડીઓ ફાલવાની

અશાંતિના મૂળ છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર કષાયો અશાંતિની જડ છે અનંત સારનીઓ કહે છે કે

છીપ તે રૂઝા સ્વાતિ—નક્ષત્રનું જ પાણી લે છે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં પડતાં વર્ષોનાં નિદુઓ તેમાં મોટી નીપજાવે છે જ્યારે નદીની છીપને હજારો ટન મીઠું પાણી મળવા છતાં તેમાં મોટી ઉત્પન્ન થતાં નથી.

મને લાગે છે કે જામારા મોતાઓ પણ નદીની છીપ જેવા છે તેમને દરોજ મીઠું પાણી મળે છે અનાવૃષ્ટિને કારણે દુકાળ પડે છે તે અતિષ્ઠિ પણ પાકને જમાડે છે તે આ અતિષ્ઠિ તે નથી થતીને!

આખ્યાનને તમે બોજી તરીકે નહિ પણ હવા તરીકે ગ્રહણ કરો. બોજી તે પેટ ભરીને ખાવાનું હેતુ છે પરંતુ હવા પેટ ભરીને ખાવાની હેતુ નથી. ઉપરથી તમે હવા તરીકે તેની ગતિમાં—અવસ્થામાં લો.

જાપાનની એક ગ્રામીણ પરંપરા છે ત્યાં જ્યારે કોઈ બાપણ આપણ બિંદુ થાય છે ત્યારે તેને કહેવામાં આવે છે કે તમે એક પગે બિંદા રહીને બેસો. તેની મતલબ એ છે કે જેટલી વાર એક પગ ઉપર બિંદા રહીને બેસી સક્ષમ એટલું જ બેસો—એટલો જ ઉપરેસ આવે. લાંબા મોડાં બાપણે કરનારને માટે આ જેટલી સરસ સમ છે!

અવલુની સાથે આચરણનો શોખ રાખો. અલ્પ પણ કંઈક છે જરૂર, પણ તે સર્વસ્વ નથી. અગ્નિ પર લખેલ નિમજ વાંચવાથી હરી દૂર નથી થઈ શકતી. હશે તો અગ્નિના આનિબધી દૂર થાય છે તેમ આશી અલ્પ કે વાંચનાથી આત્મવિકાસ થતો નથી. આત્મવિકાસ માટે આચરણના અગ્નિનું આનિબ નોઈએ ત્યારે જ જીવનમાં ચમક આવે. અલ્પ આચરણમાં જીતરીને જ જીવનનાં રહસ્યોને સમજાવી શકશે.

દુનિયાના ત્રણ અખજ મનુષ્યોમા એક પણ મનુષ્ય એવો નહિ મળે કે જે શાંતિ ન ચાહતો હોય મનુષ્ય માત્ર જ નહિ, પણ દુનિયાના દરેક પ્રાણીઓ સુખ અને શાંતિને ઝખે છે. પછી ભલે તે સ્વર્ગનો અધિપતિ હિંદુ હોય કે છાણુમાનો કીડો હોય દરેકનો આત્મા સુખની અભિલાષા રાખે છે. શાંતિના અમર દેવતા ભગવાન મહાવીર, જીવનના આ અમર સત્યનુ ઉદ્ધાટન કરતા કહે છે કે .

“ સર્વે સુહસાયા દુઃખ પઢિકૂલા ” ।

આચાર્ય સૂત્ર

આત્મા શાંતિનો ઇચ્છુક છે શાંતિ માટે તે પ્રયત્ન કરે છે એક જન્મથી નહિ, અનંત યુગોથી તે આ દિશામા અવિરત પ્રયત્ન કરતો આવ્યો છે પણ વિચારવાનું એ છે કે તેને આ પ્રયત્નોમા કયા સુધી સફળતા મળી છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જ્યારે આપણે આત્માના શાંતિ માટેના પ્રયાસોની લખાણ પર પરાને લક્ષ્યમા રાખી તેના પરિણામોની તુલના કરીએ છીએ ત્યારે આપણને માત્ર શૂન્ય જ દેખાય છે આનો અર્થ એ છે કે આપણે અત્યાર સુધી અશાંતિના વૃક્ષની ડાળીઓ-પાખડીઓ કાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, પરંતુ તેના મૂળ તરફ આપણે ધ્યાન ગયું નથી જ્યાં સુધી મૂળ નાશ પામતું નથી ત્યાં સુધી તેમા નવા નવા અકુરો ફૂટે જવાના અને એ અકુરોમા વળી પાછું એક દિવસ વિશાળ વૃક્ષ બિલુ થવાનું અને તેમા પાછી અનેક ડાળીઓ-પાખડીઓ ફાલવાની

અશાંતિના મૂળ છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર કપાયો અશાંતિની જડ છે અનંત જ્ઞાનીઓ કહે છે કે

વમે ચતારિ હોસા રજ્જીતો દિવ્ય મય્યણો ।

—કર્તાકાવિક સ્ત્ર.

સોનાના અક્ષરે લખી રાખવા જેવું આ સુવર્ણ મન છે તમે તમારી નોટલુકમાં લખી શો કાઢીની પાસે નોટલુક છે ? પણા દુ ખની વાત છે કે જીવનને પ્રકાશમય બનાવનાર આવા સોનેરી સૂત્રો લખવા માટે કાઢીની પાસે નાની સરખી નોટલુક પસુ નથી !

જડ વસ્તુઓના હિસાબને માટે દોઢ દોઢ હાથ લાંબા ચોપરાઓ અને આવાંઓ રાખે છે. તેને લખનાર મોટા પ્યારના મુનિઓ રાખે છે. પરંતુ ચૈતન્યના વિકાસને માટે એક નાની સરખી નોટલુક પસુ રાખતા નથી !

માતા મોહનાં હાથર ! ગાઈ બાળકને સુવાડે છે એવી રીતે જન તમારું જીવનથી વીતરાગ દેવો જાનનાં હાથરડાં ગાઈ આત્માને મોહની નિદ્રામાંથી જાગૃત કરે છે

વીતરાગદેવ જાનિનાં સ્વરૂપનુ જીવન કયાવર્તા કહે છે કે —

એ સર્વિતના સાક્ષત આત્મી ! જો તારે આત્મસાતિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો આ ચારે દોષોનું નિવારણ કર. જ્યાં સુધી આ દોષો તારા હૃદયમાં ભરેલા હશે ત્યાં સુધી સર્વિત મળવાની નથી. એક કણનું પણ વિકલ્પ જ્યાં વિના તેનું વચન કર.

મોહબીનો રસ પીધો અને પેટમાં ટકે નહિ અને જીવ મિનિટમાં ઉધરી થઈ નય તો એકઠર પાસે જાએ છે. જો કાઈએ આવેશમાં આવે એ પાંચ હોય તો વને પણ હેરિપાંચમાં લઈ જવામાં આવે છે. એકઠર શાંતિને તપાસે છે પહેલાં મોહબીનો રસ પેટમાં ટકી રહે અને પાંચ યાવ તેનું જીવન આરે છે બી નને ઉધરી થઈ અને એર મહાર નીકળી જાય તેવાં જ્યાં છે એકઠર કહેશે કે નોટલી જલ્દી ઉધરી થઈ એર મહાર નીકળી જશે તેટલો જલ્દી દરદીને આરામ થશે.

આપને પામનની દવા નેઈએ છે કે વચનની ? આને તો જીવે પ્રવાહ માથે સ્થો છે ઉપાસનામાં આવી સમજાવની સ્પષ્ટતાના અમૂલ્ય પાન કરા હો અને ઘેર જઈ કાઢી નાખે છે. કપાલનિર્જનનાં રસ પીધે અને આદિસમા જઈ કાઢી નાખે અને જે કપાલભાવને કાઢી નાખવાનું કાવચ આપે છે તેને દહવાવળે અપલ આપે છે ! આ તો એવી વાન થઈ કે અમૃત પચા નથી અને એર નીકળતું નથી ! ખી તદુરસ્તી થી રહે મજા !

જ્યાં સુધી કપાય ઝોઝા ન થાય ત્યા સુધી શાંતિના તમામ બહારના પ્રયત્નો નકામા નીવડવાના ચૂલા ઉપર દૂધ ગરમ કરવા મૂકવું હોય, નીચે દેવતા સળગતો હોય, દૂધ ગરમ થતા તેમાં ઊભરો આવે તો એકદમ ઊભરાઈ ન જાય તે માટે તેમા બેચાર પાણીના ટીપા નાખો છો પાણીના ટીપાથી ઊભરો બેમી જાય છે પરંતુ કેટલીવાર ? વળી પાછો બે પાંચ મિનિટમા ફરીથી ઊભરો આવે છે આમ કેટલી વાર એમ પાણીના છાટા નાખ્યા કરશો ? સાચો રસ્તો તો તેની નીચે રહેલ અગ્નિને દૂર કરવાનો છે જ્યાં સુધી નીચે અગ્નિ હશે ત્યાં સુધી તે ઊભરાયા જ કરશે

માણસ પણ અકળાય છે જરાજરામા તે ઊકળી ઊઠે છે ઉપદેશના છાટા નાખી તેને શાંત કરવામા આવે છે, પરંતુ ઘેર ગયા અને જરાક નિમિત્ત મળ્યું કે વળી ઊકળે છે ઉપદેશના છાટા નાખી નાખીને ક્યા સુધી તેને શાંત રાખી શકાય ? જો ખરેખર અત્યંત ઊકળાટ દૂર કરવો હોય તો પહેલા કપાયેથી અગ્નિના ધ્વજને જે અનંત યુગથી સળગી રહ્યા છે તેને દૂર કરવા જોઈએ તે સિવાય તો મનની સાથે તન પણ તપતું રહેશે અને કદિક એ આગ બહાર આવી સાગ ધરને, કદિક પૂરા પરિવારને અને અને કોઈક વખત સારાચે સમાજ, દેશ કે રાષ્ટ્રને સળગાવી દેશે

પણ યાદ રાખજો કે ક્રોધની મશાલ લઈ જે કોઈ બીજાના સુખને સળગાવવાની કોશિષ કરે છે તેણે એ મશાલ મારફતે પોતાની માનવતાને સળગાવી દીધી છે ક્રોધ એક આગ છે જે જલાવે છે પણ તે એક એવી આગ છે કે જે પહેલા તો બીજાને નહિ પરંતુ પોતાને જ જલાવે છે બીજાને સળગાવતા પહેલા તો પોતાની જાતે જ સળગી જવું પડશે બીજા તો જો તેમા સળગાવનારું તત્ત્વ લઈ હશે તો જ સળગશે ક્રોધથી ક્રોધ ટકરાય છે જો અજાણપણે કોઈને પગ અડકી જાય છે તો ક્રોધ નથી ચઢતો પણ જો કોઈ આવેશમા આવી સહાનુભૂતિ ઠાકર મારે છે તો મગજનો પારો ઊંચે ચઢ્યા વિના રહેતો નથી

ક્રોધની આગથી બચવા માટે એ જરૂરનું છે કે આપણે મનને શાંત બનાવીએ, કપાયોને મદ પાડીએ જ્યાં સુધી દોરાનો છેડો પાતળો અણીદાર થતો નથી ત્યાં સુધી તે સોયના નાકામાથી પસાર થતો નથી એટલા માટે જ્યાં બહેનો સીવવા બેસે છે ત્યારે પહેલા દોગને વળ દઈને પાતળો અણીદાર બનાવે છે અને સોય પરોવે છે એ નાનો દેખાતો દોરો અને સોય અનેક ગરીબ વિધવાઓને રોટલા અપાવે છે જેવી રીતે સોયના નાકામાથી

જમે જવારિ લોહા ફજજતો હિય મળ્યો ।

—સદૈકસિક્ક મુત્ર.

સોનાના બાકારે લખી રાખવા જેવું આ સુવર્ણ મન છે તેને તમારી નોટલુકમાં લખી લો. કાંઈની પાસે નોટલુક છે ? પણ કુખી વાત છે કે જીવનને પ્રકાશમય બનાવનાર બાર્યાં સોનેરી સૂચો લખવા માટે કાંઈની પાસે નાની સરખી નોટલુક પણ નથી !

જડ વસ્તુઓના હિસાબને માટે દોઢ દોઢ હાથ લાંબા ચોપડાઓ અને ખાતાઓ રાખો છે તેને લખનાર મોટા ખ્યાલના મુનિઓ રાખો છે પરંતુ ચૈતન્યના વિકાસને માટે એક નાની સરખી નોટલુક પણ રાખતા નથી !

માતા મોહનાં હાથર ! માર્છ બાળકને સુચાડે છે એવી રીતે અનંત જ્ઞાન હસ નશીલ વીતરાજ દેવો જ્ઞાનનાં હાથરમાં માર્છ આત્માને મોહની નિસ્ત્ર માંથી જાગૃત કરે છે

વીતરાજદેવ શાંતિનાં સ્વરૂપનું જ્ઞાન કયાવર્તાં કહે છે કે—

એ શાંતિના શાશ્વત મર્ચી ! જો તારે આત્મશાંતિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો આ આરે લેખોનું નિવારણ કર. બાર્યાં સુધી આ દોષો તારા હૃદયમાં બંદેશા હશે ત્યાં સુધી શાંતિ મળવાની નથી. એક શબ્દનું પણ વિષય ક્યો વિન્ય તેનું વચન કર

મોસજીનો સ પીધો અને પેટમાં ટકી નહિ અને જ્ઞ મિનિટમાં ઉઘડી થઈ નય તો એક્ટર પાસે જાઓ છો. જો કાંઈએ આવેશમાં આવી ઝેર પાણુ હોય તો વને પણ હોટિપટમાં થઈ જવામાં આવે છે એક્ટર રાખીને તપાસે છે પહેલાંને મોસજીનો ત્વ પેટમાં ટકી રહે અને પાચન કામ તેવું જોવય આરે છ બીજાને ઉઘડી થઈ અને ઝેર બહાર નીકળી જાય તેવું કયા આપે છે એક્ટર કહેશે કે ૭૮લી ત્વડી ઉઘડી થઈ ઝેર બહાર નીકળી જશે તેટલો જલદી જલદીને આરામ થશે.

આપને પાચનની કયા તેઈએ છે કે વચનની ? આજે તો ઉભે પ્રવાહ માથો રહ્યો છે ઉપાધ્યયમાં આવી સમસ્યાની સ્થપનાના અમુતનાં પાન કરો છો અને ઘેર જઈ કાઢી નાખો છો. કયાવિન્યનો રસ પીધો અને ઓહિસમાં થઈ કાઢી નાખ્યો અને ૭ કયાવચારને કાઢી નાખવડું કદવાના આવે છે તેને ટકાવવાને પ્રયત્ન માસે છે ! આ તો એવી વાત થઈ કે અમુત પચાડુ નથી અને ઝેર નીકળતું નથી ! પછી તદુરસ્તી થી રાંતે મળે !

આવેશની ક્ષણોમા તે ગુરુને ગુરૂપે જોતી નથી. રાજા અને દેવતાઓ સુદ્ધાનો તિરસ્કાર કરી એમ છે ક્રોધ એવા અધ બનાવે છે કે તે વખતે એ પણ વિચાર નથી આવતો કે વહુ દીકરીઓ બેડી છે તેમની સામે આ શબ્દો બોલવા ઉચિત છે કે અનુચિત સમ્યક્તા અને શિષ્ટતાની મર્યાદા ખોવાઈ જાય છે. કેટલીક વખત તો તે પોતાને માટે પણ એવા અનુચિત શબ્દો બોલે છે કે જો બીજાએ તેને માટે તેવા શબ્દો વાપર્યા હોય તો લડવા કે મરવા તૈયાર થઈ જાય.

મને એક અનુભવ છે એક માનવી આવેશમા બોલી રહ્યો હતો કે હું એવો નાગ છું કે જો ડખીશ તો પાણી પણ પીવા નહિ પામો મને થયું કે દેહ તો માનવનો મળ્યો છે પણ હજી અદર સર્પચોનિના સરકાર રહી ગયા છે. એક ભાઈ સાહેબ કહેતા હતા કે હું સો ગુડાનો એક ગુડો છું. આખા શહેરમા મારા ગુડાપણુની ધાક છે કાઠની તાકાત નથી કે મારી સામે જુએ મારા મનમા થયું કે હું તો આ ભાઈને સજ્જન વ્યક્તિ સમજતો હતો પણ મારી એ બૂલ હતી કારણ એ પોતે જ પોતાના ગુડા પણુનો સ્વીકાર કરે છે !

ક્રોધનો આવેશ મનુષ્યને કર્તવ્યથી બ્રષ્ટ કરે છે માતા પ્રત્યે ક્રોધ કરનાર પુત્ર, ખરેખર પુત્ર તરીકેનું કર્તવ્ય ચૂકે છે, જો તેને કર્તવ્યનું સતત ભાન હોય તો ક્રોધ તેને પ્રાગલ્ભ્ય નથી બતાવી શકતો. પણ ક્રોધ પવનની આધીની માફક આવે છે જ્યારે તે આવે છે ત્યારે વિવેકનો દીવો તો બધા-યથી પહેલો ધુઝાઈ જાય છે દીવો ધુઝાયા પછી જેમ અધકાર વ્યાપે છે તેવી રીતે વિવેક થયા પછી અનિષ્ટો ફેલાય છે ક્રોધથી અધ વ્યક્તિને શું વિતરે તે તો ક્રોધનો નશો બિતર્યા પછી જ ખબર પડે છે

મુઅઈ શહેરમા રસ્તા ઉપર એક બહેન ફૂટપાથ ઉપર જઈ રહ્યા હતા સાથે તેમની એક છઠ્ઠેક વર્ષની દીકરી હતી થોડેક દૂર એક કુંગા વેચનાર બિભો હતો તેની પાસેના રગબેરગી કુંગાઓ જોઈ છોકરી અટકી ગઈ. કુંગાની કિંમત માત્ર બે પૈસા હતી પણ બે પૈસાની કિંમત આપના મનથી ભલે ખાસ ન હોય, પરંતુ ગરીબોને તો બે પૈસા પણ બે રૂપિયા જેવા થઈ પડે છે તમને પણ પૈસાની કિંમત તો છે જ કાઈ ગરીબ કે અનાથ સામે આવે અને હાથ લગાવે ત્યારે બે પૈસા પણ ડાઢતા હાથ સકાચ અનુભવે એ, છતાં એ જ માણસ પોતાનો ભોગવિલાસ માટે સેકડો રૂપિયા બરબાદ

પચ્ચર કરવા માટે દોરાને પાતળો બનાવવો જરૂરી છે તેવી જ રીતે સચ્ચર સત્તરને પૂર કરવા માટે કપાલરૂપી દોરાને પાતળો પાડવો આવશ્યક છે જ્યાં સુધી કપાયોની તીવ્રતા છે ત્યાં સુધી જરૂર પડતી વધે અડધી શકતી નથી.

ઉપરાંત આત્મ ભાવવાન મદ્યવીર કહે છે—

કોહો ય માણો ય મનિગદિયા

માયા ય હોમો ય પવકુમાળા ।

જલારિ પપ ય કસિળા કસાયા

સિન્ધસ્તિ મૂઠાદ પુનઃમલમ્સ ॥

—સ્તરીકાલિક સૂત્ર

જ્યાં સુધી ક્રોધ અને માન અનિબદ્ધિત છે અને માયા તથા લોભ ઉપર આપણું નિયંત્રણ નથી ત્યાં સુધી કપાયોની વિપલેષ વધતી જ રહેતી અને જરૂર પડતી રહેવા બટવાનાં નથી.

એટલે આપ ક્રોધોનાં જમ્યુત રહો. એકાન્તની ક્ષણેમાં જ્યારે બેઠા હો ત્યારે વિચાર કરો કે આપનો ક્રોધ પર અધિકાર છે કે ક્રોધનો આપના પર અધિકાર છે? જ્યારે ક્રોધ આગલા દરવાજા પેસે છે ત્યારે વિવેક પાછલા દરવાજાથી જાગી જાય છે તે વખતે આપના ઉપર આપનું નહિ પણ સૈવાનનું શાસન રહે છે વિવેકનું શાસન મનુ એટલે પ્રકાશ થયો. પછી માણસ એ પણ વિચાર નથી કરતો કે હું કોની સામે બેઠું છું મારી સામે મારા આસ્ત્રધૃતિ પૂર્ણ પિતા બિલા છે જ મદ્યવીર માતા છે કે જેણે વર્ષો સુધી મને કામો ઉપાડી ફેરવ્યા ક્યો છે અવશનું છે અથવા મારી સામે મારા મુઠ છે જેમણે કદમ્બી અધારી ગ્રહોનાં પ્રકાશ પાડ્યો છે જેના કદામલ હસ્તરપ્તથી મારા જીવનની મારી સોનું બની ગઈ છે એમનાં તિરસ્કાર કરવા તે તૈયાર થઈ જાય છે.

તારાવજુ અદત્યારિ જીવનના આ સમયે એક ગાથામાં રજૂ કરે છે

કોવાયિયાણ યાજન્તિ માતરં પિતરં મુદ્ધ ।

મધિપ્લિમન્તિ સાધુ ય રાયાજો વૈશ્યાણિ વ ॥

ઈસિ જીરિયાઈ સૂત્ર અ. ૩૬ ચા. ૧૪

અગિયારમી મુજબ તારાવજુ અદત્યારિ કોપાવિષ્ઠ બાંધતી મિત્ર દોષ છે જ્યાં જીવનના પ્રત્યેક બાજમાં કોપનું તંદ્રિત થાય છે ત્યારે તેની આખા મન થઈ જાય છે પછી તે આત્મપિતાને બોલ શકતી નથી.

પતી ગયુ હતું પોતાના હાથે જ પોતાની પુત્રીની હત્યા થએલી નોંધ માતા પગથી માથા સુધી કપી ગઈ એ પણ જોરથી આક્રંદ કરવા મડી તેના અવાજમા તેના હૃદયની વેદનાઓ વ્યક્ત થતી હતી

ત્રણ મિનિટમા બધું બની ગયું પણ ત્રણ મિનિટના આવેશે કેવો ગળ્ગળ કરી નાખ્યો હતો ! તો પછી જેના હૃદયમા હમેશા ક્રોધની જવાળાઓ સળગતી રહે છે તેમની તો વાતજ શી કરવી ? ક્રોધનો કા તો તદ્દન ત્યાગ કરી દેવો નોંધએ કે કા તો તેને એકદમ ઓછો કરી નાખવો નોંધ એ આખી જિંદગી ક્રોધની જવાળામા સળગતા રહેવું એ તો આપણા સદ્ગુણોની રાખ કરવા જેવું છે, જ્યાં સુધી ક્રોધની આગ હૃદયમા જલતી રહે છે ત્યાં સુધી આત્મા સત્યાસત્યનો વિવેક ગમી શકતો નથી સત્ય તરીકે સ્વીકાર કરવાની તેનામા હિંમત જ રહેતી નથી તેની પાસે નથી હોતો પ્રેમનો પ્રવાહ કે શાંતિના શીતળ જળ તેની પાસે હોય છે માત્ર આગ જે જ્યાં પહોંચે ત્યાં સળગાવવાનું કાર્ય જ કરે છે જેણે જિંદગી સુધી સળગાવવાનું જ કાર્ય કર્યું છે તેને આપ માનો છો કે સ્વર્ગના પુષ્પ મળશે ? તેના નસીબમા તો નર્કની આગ જ લખાએલા છે

અનંત અનુબંધ કરનારા ક્રોધને જૈન પરિભાષામા અનંતાનુબંધી કહેવાય છે તે અનંત અનંત જન્મ અને મૃત્યુની પરપરામા વૃદ્ધિ કરે છે આત્માને સમ્યક્ત્વથી દૂર કરી નર્કની જવાળાઓ તરફ ધકેલે છે તમે તો વેપારી છો જે ધરાક આપની પાસેથી માલ લઈ બદલામા પૈસાને બદલે પથ્થર આપે તેવા ધરાકને આપ કદિ પસંદ નહિ કરો અનંતાનુબંધી ક્રોધ પણ એ ધરાક જેવો છે જે તમારી પાસેથી સમ્યક્ત્વ રૂપી માલ લઈ આપને નર્કના પથ્થર આપે છે છતાં આપ એવા ધરાક સાથે કેમ સંબંધ રાખો છો ?

અનંતાનુબંધી જાય તો ભવપરપરાનું મૂળ કપાઈ જાય અને જેનું મૂળ કપાઈ ગયું, વિનાશ પામ્યું તે જ્યાં પેટલા દિવસ ટકી રહેવાનું ? જીવનમા જે સહવિવેકની જ્યોત જગાવવા હોય તો અનંતાનુબંધીના અધકારને દૂર કરો ચાર પ્રત્નરના ગોળા છે એક માટીનો, બીજો લાકડાનો, ત્રીજો પથ્થરનો અને ચોથો લોખંડનો, ચારેની ઉપર સૂર્યના પ્રખર કિરણો એક સાથે પડે છે ચારે ગરમ થાય છે પરંતુ સૂર્ય અસ્ત થયા પછી ચારે ઠંડા થવા માટે છે, ત્યારે માટીનો ગોળો સૌથી પહેલા ઠંડા થાય છે, લાકડાના, પથ્થરના અને લોખંડના ગોળાને ઠંડા થતા અનુક્રમે બમણો વખત લાગે છે

ઠંડા થવામા જેને વધુ વખત લાગે છે તેનામા ગરમીના તત્ત્વો વધુ પ્રવેશેલા છે એ સમજાવે, એવી જ રીતે બાહ્ય વાતાવરણ એક સમુદ્ર હોવા

કરે છે બે પૈસા શુ ચાર કે બાઠ આના તો કુ કે ચૂ માં પૂરા કરે
 છે બે પૈસા શુ ચાર કે બાના તો કુ કે ચૂ માં પૂરા થઈ જાય છે
 કુ અને શુ અને પાન ચાવીને ચૂકી નાખવું તે ચૂ બીડીએ તે
 ખમભાલ કરી નાખ્યું છે તેણે કેટલું ભોલી બાળ્યું છે કેટલા સુદર મહેરા-
 ઓને ક્ષામ બનાવ્યા છે તેનો તો કાણુ દિસાળ મળે છે ?

ધુમ્રપાન તો કસ્તુની માફક બાખા ભારતવર્ષમાં ફેલાઈ ગયું છે. ચૂપ-
 ઢીથી માંડીને મહેસો સુધી તેની ગતિ કાંઈ રોકી શક્યું નથી એક ખેડૂત
 ખેતર ઉપર જાય છે ત્યારે ચાર બાનાના ચણા નહિ લઈ ત્રણ પક્ષ ચાર
 બાનાની તમાકુ અને ચલમ લઈ જવાનું બૂલતો નથી. એવી જ રીતે સિદ્ધિત
 માણસો ઓફિસે જતી વખતે મદ્યમ કે ફિસ્ટા ખીસામાં નથી નાખતા પણ
 સીનિયરેટનું પાકીટ તો હંમેશા સાથે જ રાખે છે

ગરીબો પણ આવાં દુબસનોની પાછળ કેટલાં નાણાં જરબાદ કરે છે !
 એક બાળુ ગરીબીની ફરિયાદ કરે છે અને બીજા બાળુ સૌંદર્ય અને સંપત્તિનો
 નાચ કરનાર આવાં બચ્ચનો જો વળમાડીને ફરે છે !

હા તો ફટપાલ ઉપર ચાલતી માતાની પાસે બે પૈસા નહોતા નહિ
 તો કઈ બચાવજી મા દત્તે કે જે છતાં સાધને પોતાનાં નાનાં બાળકોના
 માલની સાચી જોખી થવા દે ? તેની નાની બાળકીને શુ બળ હોય કે તેની
 માની પાસે બે પૈસા પણ નથી ! તેની જક વધતી બઈ તેણે ફૂંચે લેવા
 માટે કહ્યો. કરવા માંડ્યો. રસ્તા ઉપરથી જોરથી રડવા માંડી. તેને રાંત
 કરવા માટે તેની માતાએ બધા ઉપાયો કર્યા. પણ એક કામ લાગ્યો નહિ.
 આ જોઈ બાળુબાળુના રાહદારીઓ બેસા થવા અને તે માતાને કપાઈ આપવા
 લાગ્યા કે કેમ ફૂંચે બપાવતી નથી ? બે પૈસામાં શી મોટી વિસ્મય છે ?
 બાટલી કનુસ શુ કરવા થાય છે ?

રાહદારીઓની વાત તેના દિલને ચોંટ લગાવી ગઈ હતી અને કુ ખચી
 તેની સમજસક્તિ નાચ પાગી. મનની સાતિને રચાને ધમધમાટ લગા માંડ્યો.
 આ બાળુ બાળકીએ જોરથી બેઠગ તાણવા માંડ્યા. આથી માતાએ બાપે
 સમાં બાવી નઈ જોરથી એક ધણો ગામ્યાં અને ઊંકરી રસ્તા ઉપર પડી
 બઈ અને પાતાની સાથે જ સડસડાટ કરતી એક મોટર ત્યાંથી પસાર થતી
 હતી ત તેની ઉપર ફરી વળી. ભોલીનું બાબોચીનું લગાઈ ગયું એક મીસની
 સાથે તે ઊંકરી હંમેશને માટે સાઈમઈ મા નીચે વળીને દુએ ત્યાં તો બધું.

કહી રહ્યું છે તેણે કહ્યું ‘શુ કહી રહ્યા છો, વરણ દેવ, કઈ સમજાણુમા આવતું નથી !’ પાણીએ જવાબ વાળ્યો, ‘કહેવાના દા’ડા તો ગયા; હવે તો શેકાવાના દા’ડા છે તેમ છતાં તમે સાલળવા ઈચ્છો છો તો સાલજો. ‘નીચે અગ્નિ તપી રહ્યો છે, પણ એની તે શી તાકાત છે કે તે મને બાળી શકે હું એક મિનિટમા જ એને ડડો કરી શકું છું પણ અફસોસ છે કે વચ્ચે આ વાસણુ પડ્યું છે બસ, એના જ કારણે આજે મારો આણુએ અણુ તપી રહ્યો છે’

આ એક રૂપક છે પાણીની વાત તમે સાલળી તેવી જ છે આત્માની કથની તે અડતાળીશ મિનિટમા અશાંતિના અગ્નિને સદા સારું ઓલવી શકે છે પરંતુ વચ્ચે પડેલું છે આવરણ, તે આવરણ જ તેને દેહાશક્તિના દાવાનલમા તપાવી રહ્યું છે એ પુત્ર પરનો રાગ જ હતો કે જેને કારણે ઘૃતરાષ્ટ્રની આધળી આખોને સો વખત રડવું પડ્યું એ રાગ-દશા જ હતી કે, એક નટકન્યાની પાછળ ગાડા બનેલા ઇલાયચીકુમારે પોતાના વૃદ્ધ માતા-પિતાને તળ્યા

રાગ ફેટલો કઠોર હોય છે, એ પણ તમે જાણી લ્યો. અનેક સસ-રાઓએ પોતાના જમાઈના શિરે પાઘડી બધાવી હતી પરંતુ ઇતિહાસમાં એક જ સસરો એવું કઠોર હૃદય લઈને આવ્યો હતો કે, જેણે પોતાના જમાઈને-માથે, ધગધગતા અગારા મૂક્યા હતા જૈન જગતનો ઉજ્જવળ ત્યાગી ગજસુકુમાર તમારી સ્મૃતિમા આવ્યો હશે સોમિલની સુંદરી કન્યા જોડે એનો વિવાહ નક્કો થયો અને ભોગમા પડેલો રાજકુમાર ત્યાગના પથે વિચર્યો સવારનો ભોગી, સાજનો ભોગી બની મહાકાળ સ્મશાને પહોંચી જાય છે અને ત્યાં જ આવે છે તેમનો સસરો પણ તે પ્રેમ નહીં પરંતુ પ્રતિશોધ-બદલાની ભાવના લઈને આવે છે અને જુવાન ભોગીના માથે ધગ-ધગતા અગારા મૂકતા એના હાથ જરા સરખાય કે પ્યા નહીં આ હતો પુત્રી પ્રત્યેનો રાગ જેણે આવું કઠોર કર્મ બાધવા પિતાના હાથને પ્રેરિત કર્યો.’

છતાં આશ્ચર્ય તો એ છે કે, આવા કઠોર કર્મ કરનાર રાગને તમે છોડી શકતા નથી તેને જ તમે લાડ અને પ્યારથી પોષો છો વારુ, ત્યારે તમે જલ્દી બતાવો કે, તમે રાગને લાડ કરો છો કે ત્યાગને ? અરે, વર અને વહુને શણગાર્યા ત્યારે રાગને જ લાડ કર્યા હતા ને ? તમને રાગની વાતો ગમે છે કે, વિ રાગની ? એક વ્યક્તિ તમારા પુત્રના વેવિશાળ માટે આવે

પરંતુ રામના હાથથી જમવા માટે કંઈ કરે છે ખરી ? જી નહિ, કશું જ નહિ. કારણ ? કારણ કે એનો હાથ તીક્ષ્ણ લાગતો નથી. પરંતુ માફ રાખજો કે વેદનીય કર્મનો હાથ એ વિછીનો. હાથ છે જે ઘસારાથી મૂકે છે પણ પ્રાણ ભેટો નથી. તે આત્માના સદ્ગુણોને મારતો નથી ક્યારે રામનો હાથ સપનો હાથ છે જે મનુષ્યન ચરચરાવતો નથી. પણ બેલાન કરી મૂકે છે માફ રાખજો વીછી કરતાં સાપનો હાથ લપકર છે એની મૃત્યુ સુધી પણ જીવનર પક્ષી નથી માટે વેદનીય કર્મથી જમવા માટે પણ પહેલાં રામને સમાપ્ત કરવો પડ્યો.

રામ-દયા શુભને પણ અશુભમાં ફેરવી નાખે છે એ એક સિદ્ધાંત છે કે શુભ ક્રિયાનું શુભ પ્રતિફળ હોય છે પરંતુ રામ-ભવને લઈને શુભ ક્રિયા કરસો તો તે પણ અશુભ ફળદાયી બનશે. દાન એ શુભ ક્રિયા છે એમાં સક્રિયમાં જાણીયર પ્રભુને ઈશ્વરસનું દાન હયુ અને અવપરંપરાને સીમિત કરી લીધી. દુષ્ટમાં પડેલી રાજકુમારી ચંદનબાળાએ પ્રભુ મહાવીરને મુક્તિ આપના આકળાનું દાન હયુ અને જીવનની સફળતા પ્રાપ્ત કરી પરંતુ ભગવાન મહાવીરની સામુએ એમને મોતીઓ વડે વધાના. ખૂબ જ પ્રસન્નતાપૂર્વક એમને દાન દીધું હતાં જામ કરવાથી એની તો ભવ-પરંપરામાં વધારો થયો. કારણ કે સતી ચંદનબાળાએ એમને દીધાં વાસ્ત્રો મદાન સત જાણી દાન દીધું હતું ક્યારે સામુએ પોતાનો જન-માતા માતી દાન દીધું હતું પહેલામાં ત્યાગની દ્રષ્ટિ હતી ત્યારે બીજામાં રામ-ચિંતિ હતી આ રામ-ચિંતિ જ જિના-તત્ત્વન ભરખી જાય છે એમાં ઉપર જોઈને મુજિમાને કાતગી નાખે છે તેમ / રામચિંતિ ધમ અને વૈરાગ્યની દ્રષ્ટિને આવીખમ કરી નાખે છે.

મોહ-ધરમાં બેસી મોહનને મળવું જસભવ છે. કારણ કે જે આત્માની દ્રષ્ટિને વિઘ્ન કરી મૂકે છે એ એક જાનનું આવરણ છે જેને લઈને નિકટ નમ વળુને પણ જોઈ શકાતી નથી. આવા જ આવરણમાં દ્યોઈ જનન સન્નિમાળા આત્મા પણ કુદર અને શુદ્ધ રૂપે લટકતો રહે છે આધિ-આધિ જનન ઉપાધિના ભવાયદ આત્મામાં એ રોકાય છે.

એક વાસ્તવમાં પાણી ઊકળતું હતું નીચે રહેમો તે / જાતિ પત્ર-નો પાણીને ગમમ કરી મળો દને તે / રાજે પાણીમાં જન-સનનો જવાબ થવા સાચા પાસે બેઠેલી બહેને તે સર્તિઓ તેને લાગુ પડ્યું કંઈક

અથવા મોક્ષને પામે છે આ છે ત્યાગનું મહત્ત્વ જે નરકથી ઉગારી અર્ગ
અથવા મોક્ષ અપાવે છે

હવે તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ સમજી શક્યા હશે ભોગ હમેશા ત્યાગની સામે નમ્યો છે શકેન્દ્ર પામે કેટલો વૈભવ છે, એના મુક્ટ પર અમૃત્ય રતો જડેલા છે જેના તેજથી એનું મુખ દીપા બેઠે છે. ચક્રવર્તીનું સપ્તર્ષિ રાજ એના રત્નને ખરીતી શકતું નથી તેવો ખત્રીસ હજાર વિમાનોનો ગ્રામી શકેન્દ્ર પોતાના સિંહાસન પર બિગળે છે ત્યારે સિંહની જેમ ગર્જના કરે છે, પરંતુ તેજ ઈન્દ્ર ત્યારે ત્યાગના દેવ-તીર્થકર દેવની સામે આવીને એમે છે ત્યારે એક સસલાથી પણ વધુ નમ્ર બની બન્યો છે

હજુ સુધી તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ જ સાબળ્યું છે પરંતુ ત્યાગનો આનંદ કયો લીધો છે કે નહીં ? રાગનો આનંદ તો તમે કેટલીય વાર લીધો છે, હવે જરા ત્યાગના આનંદને પણ માણી લ્યો, જુઓ, એમા પણ કેટલો આનંદ ભર્યો છે ! પરંતુ ભોગના આસને બેસી ત્યાગનો આનંદ કદી લઈ શકાતો નથી, જાણુ જેવો યુવક આદ-આદ પત્નીઓનો સહવાસ તથા એક દિવસમા મુધર્મ ગણુધરના એકો બની ગયો એ હશે ત્યાગનો આનંદ ત્યાગનો આ માણ્યો'તો શાસ્ત્રભદ્રે ! જે પન્નાના એક કિટકાને ખત્રીસ-સંકુમારીઓને તથા ત્યાગના પથે સચર્યો

ત્યાગમા પણ એક આનંદ છે પણ એનો આગ્વાદ તો જેણે ત્યાગનો પથ અપનાવ્યો હોય તે જ લઈ ગયે છે સરોવરમા કમળ ખીલ્યા છે, એમા ભરમા છે તેમ દેડકા પણ પરંતુ કમળની સુગંધનો આનંદ ભરેલો લઈ શકે છે, દેડકો એ આનંદને શું જાણે ? ત્યાગનો આનંદ અતિમુકતે લીધો હતો નવ વર્ષની ઉંમરે, આ અવગ્યા તો છે રમવા અને ખાવા-પીવાની અને એક તૃણાભરા વ્યક્તિને જેટલું ધન ગમે છે એટલું જ બાળકને રમવા ગમે છે પરંતુ જ્યારે ત્યાગી સત ગૌતમ પ્રભુને અતિમુકતે જોયા ત્યારે તે રમતનું ધ્યાન છોડી ત્યાગની ભૂમિ (ઉપાશ્રય)મા આત્રી પહોંચ્યો તમે સૌ પણ વેપારની ભૂમિ છોડી ત્યાગની ભૂમિ-ઉપાશ્રયમા આવ્યા જ છો ને ? (સભામા હસાહસ)

જન્મ અને મૃત્યુ જ ત્યાગના સૂચક છે. જન્મ્યા હતા ત્યારે પણ કઈ સાથે લાવ્યા નહોતા અને સસારથી વિદાય લઈશું ત્યારે પણ સાથે શું લઈ જવાના ? તમે, લોહીનું પાણી કરીને જે વસ્તુઓ એકઠી કરી છે એમને જરા પૂછી લ્યો કે એમાથી કઈ વસ્તુ તમારી સાથે આવવાની છે ! તે હજારો વસ્તુઓમાથી એક પણ સાથે આવશે ખરી ? તમારો આત્મા શો જવાળા

તે પણ સાચે વળનદાર ઝેણી લઈને જ આવે છે. વળનદાર ઝેણીનો અર્થ તમે સમજી ગયા હશે. તમે તમારા સ્વામીની વાતને બહુ જાણી જ સમજી છો.

ખીજ બાંધી તમારા પુત્રની દીકરાની વાત કરવા આવે છે જરા જાણી બતાવે કે બન્નેમાં કૃષ્ણક કાણુ આસી? દીકરાની વાત કરનાર કે વેવિશાળની કરનાર? પણ બાળના મુગમાં ત્યાગની વાત કરનાર કોઈને અમલ નથી.

તમને જાણે કે ન જાણે, જાણે તો બાઈ ત્યાગની / વાતો કહેવાના વિકાસમાં ત્યાગ એ પહેલી શરત છે. ત્યાં સુધી ખીજ પોતાને માટીમાં એકરૂપ કરી ભેટી નથી ત્યાં સુધી પૃથ્વીને બેઠીને ઉપર આવે શકતું નથી. જ્યારે ખીજ પોતાનું વિસર્જન કરી નાખે છે ત્યારે / એકને જાણે હજારનું વરદાન લઈ તે આવળ વધે છે.

આ જ વાત પેલા મહાપુરુષોની છે કે જેઓ એક દિવસ તમારી જાને અમારી જેવા જ હતા, પરંતુ જ્યારે તેમણે પોતાની ઈચ્છાઓ જાને અમાનોનું અધિદાન કયું. બીજાના દિતમાં પોતાને અગતી દીધા ત્યારે જ તેઓ મહાપુરુષોની હરણમાં આવી શક્યા. દુનિયાએ એમને જોયા અને તે એમની પાસે નમી પડી. વર્ષમાન ૨૦૦૦માર્ષે ત્રીસ વર્ષની ભ્રમતી સર-જુવાનીમાં શાન્-પ્રાણાદાને ઠોકરે મારી બનનો શાક લીધા ત્યારે તેઓ અજવાન મહાવીરના સ્વરૂપમાં પૂજામાં. છુદ્ધ અને ગાંધી ગાંધા મહાપુરુષો ત્યાગના બાળે જ આવળ વધ્યા હતા.

દુનિયાએ બોલીઓનો દેખાવ જોયો છે પણ તે નમી છે તો ફક્ત ત્યાગીઓના ચરણોમાં જ બારતની જામિ પર જેમ ચક્રવર્તીઓ યથા છે તેમ અનેક ત્યાગીઓએ પણ અવી જ મ પારણ કર્યો છે. ત્યાગીઓના મંદિર તો તમે જા? પણ માગૂદ રહેલાં જોઈ શકશો. પરંતુ ચક્રવર્તીનું એક પણ મંદિર ક્યાંય તમને દેખાશે નહીં. આ ત્યાગીની દેણ છે હમણે દેવો ચક્રવર્તીની સવામા રહો છે પરંતુ એક પણ દેવ તેમને નમસ્કાર કરતો નથી. પણ જ્યારે તે યાત્રિ-ધર્મિની સ્વીકાર કરે છે ત્યારે તેઓ નમસ્કાર કરે છે. ખીજ જાતુ આવળમાં વણન આવે છે કે ચક્રવર્તીને ચક્રવર્તી સ્વરૂપ મરણ પામે છે તો એને ખરે / નરકમાં જવું પડે છે. ચક્રવર્તીનું સિદ્ધાસન તજી ને તે ત્યાગના સિદ્ધાસન પર બિરાજે છે તો તે સ્વર્ગ

અથવા મોક્ષને પામે છે આ છે ત્યાગનું મહત્ત્વ જે નરકથી ઉગારી અર્ગ્ય અથવા મોક્ષ અપાવે છે

હવે તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ સમજી શક્યા હશે ભોગ હમેશા ત્યાગની સામે નમ્યો છે શકેન્દ્ર પાસે કેટલો વૈભવ છે, એના મુદ્દટ પર અમૃત્ય રત્નો જડેલા છે જેના તેજથી એતુ મુખ દાંપી બાંધે છે. ચક્રવર્તીનું સંપૂર્ણ રાજ એના રત્નને ખરીદી શકતું નથી તેવો ખત્રીસ હજાર વિમાનોનો સ્વામી શકેન્દ્ર પોતાના સિંહાસન પર બિરાજે છે ત્યારે સિંહની જેમ ગર્જના કરે છે, પરંતુ તેજ ઈન્દ્ર જ્યારે ત્યાગના દેવ-તીર્થકર દેવની સામે આવીને બેસે છે ત્યારે એક સસલાથી પણ વધુ નમ્ર બની જાય છે

હજુ સુધી તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ જ સાબળ્યું છે પરંતુ ત્યાગનો આનંદ કરી લીધો છે કે નહીં ? રાગનો આનંદ તો તમે કેટલીય વાર લીધો છે, હવે જરા ત્યાગના આનંદને પણ માણી લ્યો, જુઓ, એમા પણ કેટલો આનંદ ભર્યો છે ! પરંતુ ભોગના આસને બેસી ત્યાગનો આનંદ કદી લઈ શકતો નથી, જાણુ જેવો યુવક આઠ-આઠ પત્નીઓનો સહવાસ તજી એક દિવસમા સુધર્મ ગણધરના એલો બની ગયો એ હતો ત્યાગનો આનંદ ત્યાગનો રસ માણ્યો'તો શાલિભદ્રે ! જે ધન્નાના એક ક્ષિતકારે ખત્રીસ-સુકુમારીઓને તજી ત્યાગના પથે સચર્યો

ત્યાગમા પણ એક આનંદ છે પણ એનો આવ્વાદ તો જેણે ત્યાગનો પથ અપનાવ્યો હોય તે જ લઈ શકે છે સરોવરમા કમળ ખીલ્યા છે, એમા ભમરા છે તેમ દેડકા પણ પરંતુ કમળની સુવાસનો આનંદ ભમરો લઈ શકે છે, દેડકા એ આનંદને શું જાણે ? ત્યાગનો આનંદ અતિમુકતે લીધો હતો નવ વર્ષની ઉમરે, આ અવગ્યા તો છે રમવા અને ખાવા-પીવાની અને એક તૃણાભરો વ્યક્તિને જેટલું ધન ગમે છે એટલું જ બાળકને રમવું ગમે છે પરંતુ જ્યારે ત્યાગી સત ગૌતમ પ્રભુને અતિમુકતે જોયા ત્યારે તે રમતનું ધ્યાન છોડી ત્યાગની ભૂમિ (ઉપાશ્રય)મા આવી પહોંચ્યો તમે સૌ પણ વેપારની ભૂમિ છોડી ત્યાગની ભૂમિ-ઉપાશ્રયમા આવ્યા જ છો ને ? (સલામા હસાહસ)

જન્મ અને મૃત્યુ જ ત્યાગના સૂચક છે જન્મ્યા હતા ત્યારે પણ કંઈ સાથે લાવ્યા નહોતા અને સસારથી વિદાય લઈશું ત્યારે પણ સાથે શું લઈ જવાના ? તમે, લોહીનું પાણું કરીને જે વસ્તુઓ એકઠી કરી છે એમને જરા પૂછી લ્યો કે એમાથી કંઈ વસ્તુ તમારી સાથે આવવાની છે ! તે હજારો વસ્તુઓમાથી એક પણ સાથે આવશે ખરી ? તમારો આત્મા શો જવાળ

આપે છે ? જ્યાં કે જ્યાં ચીજો શું જવાબ વાળશે ? પરંતુ મૈત્ર્ય પરિ
ભ્રમે જ પૂછી શકે તે તો જવાબ આપશે ને ? તેમનો જવાબ સ્વીકાર-સૂચક
દસે કે નકાર સૂચક ? એ નિશ્ચિત છે કે જે કંઈ એકદુ કહ્યું છે તે સર્વ
કંઈ ખરી જ હોય તો સાચા જણ પછી દિલ્લા એક કવિએ પણ કહ્યું છે કે

મેરા મેરા જો તુ કહતા હૈ વહ કુછ મી કામ ન માપના
તુ જરી મુદિદ માયા હૈ મોર જાલી હાથોં માપના ॥”

આપથી જ્ઞાન જ્ઞાતુ છે ત્યારથી ઇન્જ્ઞાન બોમે છે કે આ માત્ર છે
તે માત્ર છે આ કું માત્ર જ સર્વ સંબંધનાં મૂળ છે મમતાની
મહોર મારી જે કંઈ એકદુ કહ્યું છે તે તારા જીવનની એકથી મહોરમાં-
પ્રેમાર્માં મૃત્યુની કાળી છાયાથી તને ઊંચારી લેવામાં જસમર્મ છે તું જાણો
ત્યારે મુઠ્ઠી માંધીને જાણો હતો તમે જોઈને કહે કે આપે જાણક અવતરે
છે ત્યારે એની મુઠ્ઠી વાળેલી હોય છે આપે તુ જાણો મીઝી સર્વિત્ત ત્યારે
જા અર્ધ પચાસ મર્ધ જશે તુ તો ખાલી હાથે જ દુનિયામાંથી વિદાય થઈશ.

એમું તો નિશ્ચિત છે જ પણ એકવાની પણ રીત હોય છે એક
માણસ લોકોનું પ્રાણી-પરસેવા કરીને જાણી જિંદગી સુધી પૈસા બેસાડી
કરે છે ખાતો થ નથી ને ખર્ચાવતો થ નથી, પરંતુ મૃત્યુના એક જ કપડે
સર્વ કંઈ તજ સાથી નીકળે છે ત્યારે લોકો બોમે છે આપડે જુદું
છેડીને ચાલી ગયો ખીને માણસ પણ છે જે જુદિજાને દળારો-લાખો
રૂપિયા કમાલો છે પણ તેમાંથી તેણે ખાતું અને કાને ખર્ચાવ્યું છે પોતાના
જરીખ ભાઈ-ભાઈઓને મટે દળારો રૂપિયા તેણે જાણ્યા હોય છે આપે
જાણે માણસ મૃત્યુ થતાં ચાલી નીકળે છે ત્યારે દુનિયા કહે છે મહુ
અધાદુર હતો જીવવ જીવવાની કળા એણે જાણી હતી તે મનને કહિ
નહોતો ફક્ત ભેગું કરીકરીને મરી જમાડાઓમાં તો નહોતો તેણે
કમાઈ નવરુ તેમ વાપરી પણ જાણ્યું વાર ત્યારે હવે જમ્દી ફેસલો
જાણે કે તમારે મિત્રારો-માનડો જનરું છે કે જહાદુર ? હ માનું
છું કે મર્ધપણ જાણે જનરાનું પચક નહીં કરે કાચ-લાચ કરીને કમાતું
અને રાતા-રોતા છેડીને ચાલી નીકળતું એ જહાદુરોનું નહીં પણ કાચરોનું-
મિત્રારોનું કામ છે

જહાદુર જનરું છે તો મનને વિશાળ બનાવે. ખીજા મટે કંઈક ત્યાગ
કરતાં રાખે. મનને એવું તો જાણે કે આપે સંપત્તિના વિશાળનને પ્રજા
જાણે ત્યારે પણ તમે કહી શકો કે : તમે શ્વેત આરે કંઈ નહીં જોઈએ.”

આ શબ્દોમા તમને વિશાળ હૃદય જેવા મળશે સકુચિત દિલનો માણસ-
આવી તદ્દન વિપરીત મનોવૃત્તિ ધરાવતો હોય છે તે કહેશે, “ હું જ લઈશ;
તને નહીં આપુ ” આ નીતિ પર ચાલીને કેટકીએ અયોધ્યાને નરક બનાવી
મૂકી હતી રામ તો વનમા સીધાવ્યા ભરતને અન્તસ્તાપ થયો દશરથનું
પ્રાણપખેરું ઊડી ગયું અને અયોધ્યાનગરી સૂની બની ગઈ

જીવનનો વિકાસ વિલાસમાં નહીં, ત્યાગમા છે નબળાઈને, દુર્બળતાને,
સજ્જનતા માનવી એ ભૂલ છે અને કાયરતાને અહિંસા માનવી એ પણ
એવી જ એક ભૂલ છે અને એમ વિલાસમા વિકાસ માનવો એ તેથી પણ
ગભીર ભૂલ છે વિલાસી વ્યક્તિ કદી વિકાસ કરી શકતી નથી એક
કવિએ કહ્યું છે

ત્યાગ નહીં, જેને ગાદી ગમે,
જેના હૈયામા વાસ કર્યો કુર્મે,
જેના રોમે રોમે સ્વાર્થ રમે,
મેલુડા માનવી તે જરીએ
જેને સ્થાનક માટે અવકાશ નથી
એવા પાપી વિલાસીના મદિરમા,
મારા દીન દયાળુ નો વાસ નથી ”

જેને ત્યાગથી વાત પ્રિય નથી, જેનો શ્રમ જોઈતો નથી, સેવા નહીં
પણ સત્તાની જેને ભૂખ છે, જેને સત્ય નહીં પણ સ્વાર્થ પ્રિય છે જેને
સીનેમા જેવા જવા સમય છે, પણ ધર્મ-આનંદ આવવાની ફરસદ નથી,
એવા વિલાસી કાદવમા ખૂપેલાના મન-મદિરમા આત્મા કદી સ્વસ્થ રહી
શકતો નથી તેને તો ત્યાગની મધુર ખૂશબોની જરૂર છે જ્યારે હૃદયમા
ત્યાગનો દેવ બિરાજેલો હોય છે ત્યારે મન બોલશે, ‘ હું એકલો ખાઈ
શકતો નથી તમે ખાશો આરે જ ખાઈશ ’ ઉપનિષદમા પણ કહેવાયું છે કે

“તેન ત્યક્તેન મૂજિથા ।

મા ગૃહ્ણઽકસ્યવિદ્ધનમ્ ॥

“બીજાને આપ્યા પછી જ આરોગો કાઢીની સપત્તિ ઉપર મમત્વ
ન રાખો ”

જ્યારે મનમા અનાસક્તભાવ જાગે છે અને તે સમયે પદાર્થનો જે
ત્યાગ કરવામા આવે છે તે સાચા અર્થમા ત્યાગ છે આ આત્માએ મોહ-
દશામા રહી અનેકવાર ત્યાગ કર્યો છે તમે પણ અનેકવાર એવા ત્યાગ કર્યા

છે અમુક વસ્તુ મળશે તો ખાટલા ઉપવાસ કરીશ છેકરો ઘેર ફરશે તો પાંચ આપમેલ કરીશ આમાં ત્યાજ તો છે પણ તે રાત્રિભિન્ન ત્યાજ છે ક્રોધમા પણ ત્યાજ કર્યો છે આવેશમાં આવીને લાત મારી ચાલી નીકળ્યા અને ત્રણ દિવસ સુધી એક કહ્યું પણ ખાધું નહીં તો શું એને આમ તપ માની શકાશે ખ ત્રીવિતરામ દેવ આવ્યા તાને તપરૂપે સ્વીકારવા નહીં.

સોની મનની વ્યક્તિ પણ ત્યાજ કરે છે કુકારને ગીરદી જામી છે ઘેરથી બાળક બાળ્યુ અને કહેવા લાગ્યું આમે ભાણુ હુ યર્ષ રમું છે આ જુ બાર વાગ્યા છે અને પેટમાં જૂખ લાગી છે તેમ જતા આહોની ગીરદીને જોઈ જાવનું મન થતું નથી તે કહી દે છે કે “ જા, તું જામી સે? અને તારી બાને કહેજે કે તે પણ જામી લે. મને હમણું જૂખ લાગી નથી. બો જનનો અહીં ત્યાજ કર્યો છે પણ તેમાં જ તમ- દિ નથી. ભૌતિક પદ્ધતિના રાગમાં અનેકવાર આપણે ત્યાજ કર્યો છે ક્રોધમાં ક્રોધ પ્રતિપાત્ર પણ કરી છે પરંતુ તે ત્યાજમાં ધનદંષ્ટિ ન મળે તે ત્યાજને સાચા અર્થમાં ત્યાજ કહી શકાય નહીં.

વિકાસરત્ય મહારાજના ભાઈનું નામ પૃથ્વીરાજ હતું તેમનાં લગ્ન લાલદે નામની સુદર રાજકુમરી સાથે થયેલાં. એકવાર લાલદે બીમાર પડી તેની અવસ્થાતા તેઈ પૃથ્વીરાજ બેભાષ્યો થઈ ગયો સુરભિષ્ઠ ચિકિત્સીકોને ઉપચાર પણ કારગત ન નીવડ્યો જ્યાં વાત તો એ હતી કે આયુષ્યનો વાતણે એટલો નાજૂક છે કે જ્યારે તે વૃદ્ધ છે ત્યારે એને સાધનાર કંઈ મળતું નથી એક સાથે કહ્યું છે કે

હર્ષિઓના હર્ષને કથાવતારુ કાણુ છે ?

કોરી વૃદ્ધી આયુષ્યની તો સાધનારુ કાણુ છે ?

જીવન-કીરતે જ્યારે એલવાય છે ત્યારે કુનિયાની કંઈ તાકાત એવી નથી કે એને ફરી પ્રાપ્ત કરી શકે પૃથ્વીરાજના સવ પ્રયત્નો વર્ષો ગયા અને લાલદેએ એક દિવસ સહને માટે આંખો બીડી લીધી. જે દિવસે મૃત્યુ નેરના રાત્રિસંલયે લાલદેની અર્ધી મહાર નીકળી તે દિવસે પૃથ્વીરાજની આંખોમાંથી અંધારા વહી નીકળી અને એનો આ મા તો વળી હળર-હ નર ધારાઓમાં રહી પડ્યો છેવટની વિદાય દેવા પૃથ્વીરાજ પણ રમણન ભૂમિ સુધી ગયો અદ્વ-જિતા ઉપર લ મહેના મુનદેને મુકતમાં આપ્યો જાત-જોતામાં જામિની જાળાઓમાં ભૌતિક દેહ ભરમ થવા લાગ્યો.

એ દ્રવ્યને નિહાળી પૃથ્વીરાજનું દિવ જાણે છાતીમા ગોળી લાગવાથી મૃત્યુ અનુભવી રહેતું પખી પોતાની પાખો ફફડાવતું હોય એમ ફફડી ઊઠ્યું. વિયોગની વેદનામા બળતાં હૃદયે પૃથ્વીરાજ બોલ્યો.

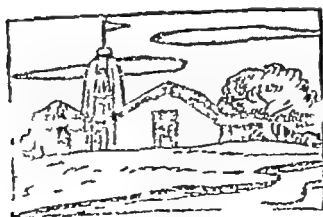
“તો રાંધ્યો નહીં खावशु रे वासदे निसड,
મો દેહત હી વાલિયો लाल दहदां हड्ड ॥

અરે ઓ નિર્લજ્જ અગ્નિ ! મારી આખો સામે જ મારી પ્રિય લાલ-દેના કામળ દેહને બાળીને ભસ્મ કરી નાખ્યો આજથી હું તારા ઉપર પક-વેલી કાઈ વસ્તુ ખાઈશ નહીં

કેટલો મોટો ત્યાગ છે ! અગ્નિ પર પકાવેલી વસ્તુ ના ખાવી એ બહુ મોટો ત્યાગ છે ! તેણે મીઠાઈથી માડી રોટલા સુદ્ધા ખાવાને છોડી દીધું. આટલો મોટો ત્યાગ છે પણ જરા થોભો, આપણે હજુ ઊંડાં ઊતરીને જોવાનું છે આ ત્યાગની પાછળ આત્મવિજ્ઞાન કહે છે કે એક નારી પરનો મોહ છે એ નિશ્ચિત છે કે અહીં આત્મ-જ્ઞાન બોલતું નથી પણ દેહ પરની મમતા બેસી રહી છે, એટલે વીતરાગના ધરમા આવા ત્યાગની કાઈ કિમત નથી મનમા રાગને સ્થાપી ત્યાગ કરી લેવાનો કાઈ અર્થ નથી માટે પહેલા રાગને તજે અને પછી પદાર્થને તજે, આવો નાનો એવો ત્યાગ પણ આત્માને શાશ્વત શાંતિ તરફ લઈ જશે

ભાદરવા સુદ ૩

જૈન ઉપશ્રય,
કાદાવાડી, મુબઈ.

“ સપૂર્ણ કુમ્ભો ન કરોતિ શબ્દ ”

૪૪ ભરેલો ઘડો અવાજ કરતો નથી

કથાસવિકલ્પના સંબંધમાં આપણે વિચાર-વિનિમ્બ ચાલી રહ્યો છે કામે મે માનવિત્વ સંબંધમાં વિચારે રજૂ કર્યા હતા આપણે વિચાર કરવો છે કે માન કેવી વ્યક્તિને થાય છે માન કમેઈ અધૂરાને થાય છે બહેનો અનુભવ હો છે તે તમે જોયું છે હવે તો ‘ઉ’ ના બદલે ‘હી’ કહેવું જોઈએ. કારણ કે હાથે ઇળવું એ તો ગરીબાઈનું ચિહ્ન ધર્મ ગુણ છે કાઈ પણ ન કરવું એ શ્રીમત્કાર્મની નિશાની ગણાય છે પછી અને એવો જાણસુ જીવનથી ગમે તેટલી બિમારીઓ ચાલી આવે. ક્યારેક માથું ભારે થાય છે ક્યારેક પેટ ભારે થાય છે કાઈ વખત કબજિયાત થાય છે તો વળી કાઈ વખત બિધ નથી આવતી શા / શેજ ડોક્ટરને લાં દોડે અને ફી આપે, પેટમાં ફાગળે નાખે જાઓ અને ઈન્જેક્શનો ભેંજાવે. આવી શ્રીમત્કાર્મ કે જે બે રોટલી પણ ચર્ચિતથી ખાવા ન દે. તેના કરતાં ગરીબાઈ શું ખોટી છે? ગરીબી, જાને રોટલી સાથે લી ન આપે, જાતજાતનાં ચટણી-અંધારા ન આપે પણ તદુરસ્તી તો સારી રાખે છે રોજે શા ત્યાં ઈન્જેક્શનોથી શરીરમાં કાણું તો નથી પાડવા પડતું. અને ગરીબોની પાસે એવા વધાનના પૈસા પણ કર્યા છે. ખરું પૂછે તો તેમની પાસે બિમારીઓ વધુ જતી પણ નથી. કારણ કે તે જાણે છે કે ત્યાં તેનું શ્રદ્ધા સન્માન થવાનું નથી. આ તો તમે લોકોએ તેની સાથે પ્રીતિ બાંધી રાખી છે મો સખીનો રસ તેને તમારે ત્યાં મળે છે પછી ગરીબોની કુપ્રીમાં તે શું કરવા ત્યાં.

ગામમાંની બહેનો જાણે પણ હાથે ધરીએ હો છે એટલે તેમને

ચોખ્ખો લોટ મળે છે અને તે પણ વીટામીનવાળો કારણ કે હાથધરી વીટા-
મીનને ખાળી નાખતી નથી ન્યારે મશીનની ઘટી અનાજના સત્વનો નાશ
કરે છે, એથી તમારે વીટામીનની ગોળીઓ શોધવી પડે છે

ન્યારે બહેનો ઘટીમા દબે છે ત્યારે જો અનાજ પાણીમા પલળેલુ
હોય તો અવાજ થતો નથી પણ જો અનાજ સૂકુ હોય તો કડકડાટ
અવાજ થાય છે

તેવી રીતે જેનામા જ્ઞાનની ભીનાશ છે, તે અવાજ ઓછો કરે છે પણ
જે સૂકા છે તે વધુ અવાજ કરે છે એટલે, એટલુ સત્ય સમજજો કે જેના
જીવનમા ગભીરતા છે, વિચારોમા પ્રૌઢતા છે, તે તેટલુ જ ઓછુ પ્રદર્શન
કરે છે

અગ્રેજ વિચારક માર્ક્ટવેર્થન કહે છે કે-માત્ર બે ઇંડા મૂકનાર મુરઘી
એટલો કડકડાટ કરે છે કે જાણે તેણે કોઈ નક્ષત્રને જન્મ આપ્યો હોય
અધૂરો આદમી ન્યારે કપડા પહેરે છે, ત્યારે એમ જ સમજે છે કે તે કોઈ
દિવસ નગન રહ્યો જ નહિ હોય ન્યારે તેની પાસે બે પૈસા ભેગા થાય છે
ત્યારે તે એમ સમજે છે કે જાણે તેણે કોઈ દિવસ ગરીબી જોઈ જ નથી
ન્યારે તે ચાર અક્ષર લખે છે ત્યારે તો તે બૃહસ્પતિ સાથે પણ ચર્ચા કરવા
તૈયાર થઈ જાય છે અહીં ભરેલો આદમી ન્યારે બે પાનાનો નિબધ
લખી નાખે છે, ત્યારે તે પોતાની જાતને એક મહાન સાહિત્યકાર માની લે છે.

એટલા માટે એક સમ્મત કવિ કહે છે કે-

यदा किञ्चिज्ज्ञोऽहं द्विप इव मदान्ध समभवम्

तदा सर्वज्ञोऽस्मीत्यभवदलिप्तं मम मन ।

यदा किञ्चित्किञ्चिद्वुधजन सकाशादवगतं ।

तदामूर्खोऽस्मीति ज्वर इव मदो मे व्यपगत ।

પિગળાની પાપકહાણીએ જેના અતરને અજવાળ્યું, એવા ભનૂહરિ
કહે છે-ન્યારે હું ડાઈડ જાણુતો હતો ત્યારે, મારું અહંકારી મન એમ
કહેતું કે હું ખરું જ જાણુ છું આ અહંકારે મોઝે જાનદીપક યુગાવી
નાખ્યો હવે ન્યારે હું અધાગમા ડૂબીને ગોધવા મડ્યો, ત્યારે જાનનો
પ્રકાશ મને મળ્યો પણ ન્યારે હું કેટલાક વિદ્વાનોના પડિચયમા આગ્યો,
તેમની જ્ઞાનધારાના થોડાક મિન્દુઓ પ્રાપ્ત કર્યા, ત્યારે મને સમજાયું કે
આજ સુધી હું જે કોઈ શીખ્યો, જે કોઈ વિચાર્યું અને જે કોઈ સમજ્યો

હતે. તે જ્ઞાન નહિ પણ અજ્ઞાન હતું અને તેને જુ જ્ઞાન માની મોઠો દતો. તેથી મારા મનમાં અહંકાર ચાપ્યો. આ ૮ કુ સમજી શક્યો છું કે કે દેટલા અધકારમાં છું. જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશના કિરણોનો હનરમો બાજુ પણ મેં મેળવ્યો નથી.

૭ કિડી નદીઓ હોય છે તે સાત હોય છે પણ જીવનના નાળંદાં એવો અવાજ કરે છે કે નળે પાણીનો અખૂર સદ્યર હોય. વર્ષાઋતુમાં તો ઘણી વખત તે એવો દેખાવ કરે છે કે રૂઝ જ નહિ. આશુભાજીની નાની મૂપડીઓ અને ઝાડોને પણ તે જેમી નાચે છે.

એ નદીનું જોશ ત્રણ દિવસમાં કિતરી જશે. પણ તેણે જે વિનાશ સહ્યો દરી તે મનવીના મનમાંથી ત્રણ વર્ષ પણ દૂર નહિ થાય. જ્યારે તે તેની નદીક જશે ત્યારે તેની કદાણી કહેશે કે અમુક વર્ષમાં આ નદીમાં એટલું મોટું પૂર આવ્યું હતું કે તેમાં અમારા ગામની તમામ સંપત્તિ તણાઈ ગઈ હતી. દેટલાં દૂધ પીતાં જાળોત મરી ગયાં. દેટલા કુચનો અને વઢો તણાઈ ગયા. ૭નો આજ દિન સુધી પતો નથી દેટલી જમીન ધોવાઈ ગઈ વાવેતર સાર મઈ ગયું હ નરો તણાઈ ગયા.

આવી ૮ રીતે સંપત્તિ અને વૈભવનાં પૂર પણ ત્રણ દિવસમાં કિતરી જશે. પણ એ પૂરમાં માનવીએ કરેલા કાળાં કામની યાદ તો હમેશાં આટો ૨૧ ૧૨. દેટલા દસતાને રતબાળી બી નઓના શેટલા કિતરી લીધા એવી કાળી કદાણીઓ માનવીના મનમાંથી વર્ષો સુધી જશે નહિ.

૫૮૬ આ કારી વ્યક્તિના પ્રયત્નો જ એવા આશય હોય છે કે તે બીચલને નીચે પાટી પોતે કિયા આવવા ઈચ્છે છે પણ અધકારી પોતે જ પાનાનું પતન સાવે છે અધકાર શું છે? તે છે માત્ર મનનો ક્યાર જો વળ કરીએ તો એક તેવાકાર પણ નથી. પણ તેનો ક્યાર એટલો છે કે ત આ માન હિમ કદાએ ત્યા નથી દેતો. તે આપણી કિયે કિમ્મતની સંખ્યાને કાપી નાખી પતનના યા. પટક છે ને શાંતિ જોઈતી હોય તો પદસા આ મનના જા. ને દૂ કરો. ખરું માનને કે મનમાંથી માનને ન ત ઉત્ત. નાખ્યા ત્યારે નમન એટલું હળવાપણુ કામદા કે નળે માયા નથી મળુ માર ૧૧. ૧૧ માનવિ જ્યો કાળ જ્યા કરતાં વધુ છે જોનમ પ્રમુ સીત્તન વિનય આ વધ માનને પ્રમ કરે છે.

૬૦— 'માણ વિજયેણ મળે િલીલે કિં જાન્યઈ'.

૮૦—માણ વિજયેણં મદવં જ્ઞણમ્ । માણ દેયણિજ્ઞં કર્મં ન
વન્ધમ્ । પુઠ્ઠવુઠ્ઠં ચ નિજ્ઞરેમ્ ।

ગૌતમ સ્વામી પૃછે છે—ભગવન્ત ! માનવિજ્યથી આત્માને શો
લાભ થાય ?

કેટલો માર્મિક અને હૃદયને સ્પર્શતો આ પ્રશ્ન છે ! નહીં તેમા સ્વર્ગની
બીજી ઊગત કે નથી તેમા નર્કની પાતાળયાત્રા

ઘણા મુમુક્ષુઓ આવે છે પ્રશ્નો કરે છે પણ તેમના પ્રશ્નો આકાશમા
ઊડતા હોય છે કે પાતાળને કોડતા હોય છે પણ આ પૃથ્વીની કોઈ વાત
નથી હોતી કે ન્યા આપણે રાતદિવસ રહીએ છીએ જાણે કે આ દુનિયાના
તમામ સવાલો ઊકડી ગયા ! ખૂબી ભલેને કાગળની ગાફલ ધરમા ડકળતા
હોય, ખાવાનામાં જરા જેટલું મીઠું વધારે પડતા, ધરમા મધાભારત જગાવતા
હોય અને આખા કુટુંબને ગેફી નાખતા હોય, પણ ઉપાસ્યમા આનંદે
ત્યારે આસમાનની જ વાતો કરશે

ક્યા ઉપાય વડે મનની આગ જુએ, ક્યાય મદ પડે, કૌટુંબિક હૃદયમા
કેમ શાંતિ આવે, હૃદયની નાનીમોટી સમસ્યાઓ કેવી રીતે શાંતિપૂર્વક ઉકેલે,
ખીજતી ભૂતોને પ્રેમપૂર્વક કેવી રીતે સુધારી શકાય, સ્વર્ગ આકાશમા નહિ
પણ હૃદયમા કેવી રીતે ઊતરે, આ બધા પ્રશ્નો સાથે આજના તત્ત્વજ્ઞાનપ્રિય
પિપાસુઓને જાણે કે કાઈ લાગતુવળગતુ જ નથી તેમની સામે તો હંમેશા
સ્વર્ગ અને નરકની તસ્વીરો જ નાચતી હોય છે

પણ મહાન સાધક પ્રભુ ગૌતમ હૃદય અને જગતના રહસ્યના જ્ઞાતા
ભગવાન મહાવીરને હૃદયને સ્પર્શતો પ્રશ્ન કરે છે

પ્રભુ ! આત્મા માનવો ભાર ઉતારીને ફેફસાં દે છે ત્યારે તેને શો લાભ
મળે છે ? આ લાભને તમે ચળકતા ચાદીના દુકાનો લાભ ન સમજશો

તમારે શું જોઈએ ? ચમકતી ચાદીનો લાભ કે આત્માની ઉજ્જવળતાનો
લાભ ? આજનો માનવો ચાદીના ચળકાટમા એટલો લોભાઈ ગયો છે કે
આત્માની ઉજ્જવળતાનો તેણે નાશ કરી નાખ્યો છે પણ અહીં ભૌતિક
લાભનો પ્રશ્ન નથી, પણ આત્મિક સૌંદર્ય અને નિજગુણની પ્રાપ્તિનો પ્રશ્ન
છે આત્મિક સાધના દ્વારા, ભૌતિક લાભના દુકાની ભીખ માગવી એ
શુદ્ધિમત્તાથી દૂર છે

આ ત્રણના જન્મમાં વીતરાગ પ્રભુ મનથીર હરભાવે છે ૧- દે
ત્રીતમ ! મન પર વિજય મેળવનાર આત્મા મૃદુતાના માધુર્યને ગેળવે છે

—વનની કામળતામાં ક્યેં આનંદ છે તે તે આપ સતાને પૂઠે.

તોફાની નદી મોટાં મોટાં મકનોને બને જાડે ને બેચી જાય છે ત્યારે
તે નાની સનાને તાણી જઈ સક્તી નથી નાની વેમો જમે તેજ પ્રય-
પ્રવા ના પુરમાં પણ પોતાને સમામન રાખે છે કારણ કે તેમને કામળતાની
હળા તણી છે પાણીના પુરની સામે બહુમ રહે તે રહી શકે છે મોટાં મોટાં
વૃક્ષો તેમના મુજ જમીનમાં બેડે સુધી ચરેલાં હોય છે તે બમડી જાય
છે તેના યજ્ઞાંખાંખાં બમડી જાય છે પણ નાની વેશીઓ એ તોફાનની
સામે રમતી હોય છે કેમકે તેને ઝૂકનાં આવડે છે

તેને ઝૂકનાં આવડે છે તે તોફાન સાથે રમી શકે છે અમરન મધ
વીરને ઝૂકનાં આવડુ હતુ મારે તો તે તોફાન સાથે બેસી શક્યા બને
એવા બેસ્યા કે તેમનાં કપોની વાતો સામળનારનાં બા ૭ પણ રોમાંચ ખડાં
શકે તથા છે વિપત્તિઓની વીજળીઓના કચકા મધ સહરોના પદ્ય તુડી
પડ્યા આ કપોના પદ્ય માત્ર અભોમ બન્યા તરફથી જ નરોના આ થા
પણ બાપ કૃતવ્રતનાર મોહાએ પણ એ કરોની પરપરાને વધારવામાં કાંઈ
બાકી રાખી નહોતો. છતાં એ જાન સાધક એ સપર્શાં દુ બે વચ્ચે
સમકાળ ૨ । વિરોધીઓના પ્રવેશની મધ્યમાં રહેવા બનાં પેશની પ્રતિભા
સરખા મ તારે પેશને છોડ્યુ નહોતુ તમે આમળ વધના જ ત્યા વિરો
ધને રિતે દયા રાખા જાણી નામચાની કળતુ નામ કામળતા છે

માન ઉર વિ ત્ય મેળવનાર સપાને જીવની મૃદુતા પ્રાપ્ત થાય છે
બને વન સધામાં આમળ વધના સુદસ્ય પણ તે જ પ્રાપ્ત કરી શકે
છે ૧ જાન ૧ । અથ અતો નયો કે તે અચલ કે અનાવની સામે નમી પડે
અન્યતઃ ના ના મનક ઉત્તર ૧ । જાં એ સધામાં તુ કામળતા
બને અ ૧ નામ સધાની બીજામાં બીજા રાગે માં પણ પોતાની
૧ ન ના પ્રતિષ્ઠા અલિપ ૨મે આ અલિપ આત
અના ૧ મ ૧૬ના ૧૬૧૨ ૧૫ દતુ અન્યપોની સામ તમને
૧ ૧ ૧ મના અમ તમને વિરોધ રતો તમાનો સાથે
૧ ૧ ૧ ૧૧૮ દયા એ ના તેમના પરિસ્થિતિમાં બનેવા મરી

વિનયવત આત્મા માનના બોજને ઉતારીને ફેંકી દે છે પછી માનને પરિણામે વેઠવા પડતા કર્મોનો બધ તેને થતો નથી એનો અર્થ એવો છે કે તેના કાર્યો એટલા ક્રામળ હશે કે ભવિષ્યના જન્મોમા પણ અહ કાર, તેની નજીક નહિ આવે કારણ કે તેનામા બહાર વિનય છે તેવો અદર પણ વિવેક છે એવી નિરભિમાન વ્યક્તિ પરાક્ષ રીને પણ અહ કાર વ્યક્ત થતો હોય એવા પ્રયત્નોથી દૂર રહેશે તે મહાપુરુષોનું આગત કરશે પણ તેમના અપ-માનથી દૂર રહેશે.

એક માણસ ટાકીયોના બજારમાં ફરી રહ્યો હતો એકાએક તેની નજર તેના એક ફેટા તરફ ગઈ તે જરા અટકી ગયો કાંઈક વિચાર કર્યો અને ફેટો લટકાવેલો હતો તે સ્ટુડીયોમાં ગયો ત્યાં જોટલા ફેટા તેના હતા તે બધા તેણે ખરીદી લીધા અને ફેટોગ્રાફરની સામે જ તેમા દીવાસળી ચાપી દીધી ફેટોગ્રાફર તત્બધ થઈ ગયો આશ્ચર્યચકિત થઈ તેણે પૂછ્યું. “આ તમે શું કર્યું ?”

તેણે પૂછ્યું—“તમને ખબર છે આ કેનો ફેટો છે?”

ફેટોગ્રાફરે કહ્યું—“હા બરાબર ખબર છે, આ અમારા જાપાનના મુખ્ય સેનાપતિનો ફેટો છે, જેના ઉપર દેશની સ્વતંત્રતાની ખૂબ જ મોટી જવાબદારી રહેલી છે પણ તમે કહો કે તમે આટલા પૈસા ખર્ચ્યા અને તેના ફેટાઓને સળગાવી દીધા, તો શું તમે વિદેશી ”

“શું કહ્યું ? વિદેશી જાસુસ ? વિદેશી નહિ, પણ વિદેશીઓને માટે જરૂર જાસુસ છું ”

ફેટોગ્રાફર આગળ કાઈ પણ બોલે તે પહેલાં પેલા આવનારે કહ્યું

“તમે મને ઓળખી શક્યા નથી આ ફેટાઓ મારા જ છે હું જ તે જાપાનનો મુખ્ય સેનાધિપતિ છું જીવાનીના સમયમા હું લશ્કરમા જોડાયો હતો આજે તો હું ખૂબ બદલાઈ ગયો છું અને મેં ફેટા સળગાવી દીધા તેનું કારણ જાણવું હોય તો સાબળો જાપાનના લોકો પોતાના લાકડાનાં મકાનોને શણગારે છે, મારા ફેટા પણ તેમા લગાડશે પણ તેમા મારો એક-લાનો ફેટો નહિ હોય મારી સાથે અનેક મહાપુરુષોના હશે એ બધી અહિં સા અને વિશ્વત્રેમી મૂર્તિઓની સાથે મારો ફેટો કેટલો શરમાશે ! ક્યા કડુણા-મય સત અને મહાપુરુષો અને ક્યા બીજાઓના ખૂનથી ખેલનારો હું ! એમની વચમા બેસતા કેટલી શરમ આવશે ! હું નથી ચાહતો કે સત અને

સૈનિક એક વાસન ઉપર બેસે. એવા માટેજ એ ફોટા સજાવી કે જે જનતાના મનમાં પવિત્ર સતોની સ્મૃતિ રહે. કમળક સેનાપતિની નદિ.

આ એક નિરાશિમાનીપણ અને નિઃશ્વાસતાનું ચિત્ર છે જેના આત્માને અભિમાન અપ્યુ નથી તેના જીવનમાં આવી વાતો મળી શકે છે જેમ સુખમાં શીતળતા અસભ્ય છે, તેમ આદ્યકારીના મોંમાંથી નમ્રતા-અર્પણ વાક્યો નીકળતાં અસભ્ય છે આદ્યકારીની પાસે તમે વારંવાર એક વાક્ય સાંભળશો અને ઓળખો છો કે કાલુ છુ !

એક સાત વર્ષની બાલિકાને પૂછવામાં આવ્યું કે અભિમાન અને આદ્યકારમાં શો ફેર છે તેણે કહ્યું—અભિમાન કહે છે કે તમે મને શું સમજો છો ? ત્યારે આ કાર કહે છે કે—તુ તમને કાઈ કાઈ સમજાવતો નથી

સાત વર્ષની બાલિકાએ અભિમાન અને આદ્યકારની જુદી પરિભાષા આપી છે. આમાં આદ્યકાર પ્રવેશ કરે છે ત્યારે માનવી મોટામાં મોટી બે જુદો કરે. પટેલી તો તે પેતાની સરકાણ માને છે આ બીજી તે બીજાને તુચ્છ સમજે. આદ્યકારને કહે તે તમે બીજાને તુચ્છ માનશો તો બીજાની નજરમાંથી તમ કાતરી જશે

આકાશમાં નેત્રે રહેલ પતંગ, આખી દુનિયાને નાની મનવે દર્શાવે રિશ્તો તો દર્શાવે કે દુ કે પ્રે કાવો થવી નવો છું ! આથી જેતાં દુનિયાનાં મોંમાં મોટાં ઘણીએ પતંગ નાનાં નવા દેખાય છે ! આદ્યકારની આંખોમાં તને કોઈ તો શું મનુષ્યો પતંગ કોઈ એ દેખાય છે પતંગ એ ન જુએ. કે દુનિયાને નાની જોવાર પતંગને એ જગર નથી કે દુનિયાની આંખોમાં એ પતંગ તો જ દેખાય છે

પરંતુ આદ્યકાર એટલું ક્યાર જ દર્શાવે કે ! સોયવોટરની જાદવીમાં રહે. જાગતી સ્વચ્છ દવાને આદ્યકાર ત્યાં રેતી નથી અને અજરના એમો જાડ નીકળતા રેતી નથી. એ રેતીને અનવમનમાં રહેલી આ કાગળી પેટી ૧૯૨૮માં આખી દુનિયાને આદ્યકાર નીકળતા રેતી નથી અને અજરના પ્રકાશને આજ ત્યાં દર્શાવે નથી. આ આજના આદ્યકારમાં ૧૯૫૫ છે તે અજરના ૧૯૫૫ નથી પતંગ ઉડે ત્યાં જ

અભિમાન આદ્યકારમાં પતંગ ત્યાં જ રેતી નથી અને પતંગને તે અજરના ૧૯૫૫ ત્યાં જ રેતી સ્વચ્છ ૧૯૫૫ ઉપર આજના આદ્યકારમાં

ભરેલો ઘડો અવાજ કરતો નથી

બધ થઈ જાય છે પછી પ્રશ્ન ન્યાયાન્યાયનો ન રહેતા વ્યક્તિગત પ્રતિષ્ઠાનો બની જાય છે વ્યક્તિગત માન પાછળ અધ બનેલો માનવી શું નથી કરતો ?

પણ અહીં કાર જ તેના પતનનું કારણ બને છે તે બધી લક્ષાઈ-ઓને દડો મારીને કાઢી મૂકે છે અહીં કારીને કાઠની સાચી શિખામણ પણ સાલજવામા અપમાનનો આભાસ થાય છે પછી માનવાની તો વાત જ ક્યા રહી ? પછી તેના જીવનમા રહેલા સદ્ગુણો, પહાડ ઉપરના ઝરણાની માફક સમાપ્ત થઈ જાય છે, પાણીનો સ્વભાવ છે કે તે હમેશા ઉપરથી નીચેની તરફ વહે છે, એવી રીતે સદ્ગુણ પણ નીચે જતરતા જાય છે જેના જીવનને અહીં કારનો સ્પર્શ થયો છે, તેનામા સદ્ગુણનું પાણી ટકી શકતું નથી, એટલે મનમાથી અહીં કારને કાઢી નાખી તેમા સદ્ગુણોને ભરવાનો પ્રયત્ન કરે.

પરંતુ, માન જેટલી અનાવશ્યક વસ્તુ છે, તેટલું જ વ્યવહારમા આવશ્યક છે તમે નમ્ર બનજો, પણ દીન ન બનશો સદ્ગુણની સામે નમવામા નમ્રતા છે, પણ સ્વાર્થ સામે નમવામા દીનતા છે કોઈ સદ્ગુણી વ્યક્તિને તમે હજાર વાર નમો તમારું ગૌરાવ વધશે પરંતુ સ્વાર્થના પ્રયોજન અને ભયની સામે એક વાર પણ મસ્તક નમાવશો નહિ ત્યાં નમવાનો અર્થ સ્વાર્થ અને અન્યાયને ઉત્તેજન આપવા જેવો થશે.

ભગવાન મહાવીર, પાવાપુરીની અતિમ દેશના-ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં સૌથી પહેલાં અધ્યયનમા, વિનય ગુણ ખીલવવાની પ્રેરણા આપે છે તે જ ભગવાન ખીન્ન અધ્યયનમા પોતાના સાધુઓને દીનતાનો પન્તિયાગ કરવાનું પણ ફરમાવે છે ભગવાન કહે છે -

સાધુજીવનની લાખી યાત્રામા તારે ભૂખ અને તૃપાના સક્રોટ પણ સહન કરવા પડશે કારણ કે સાધુજીવનનો માર્ગ ફૂલોથી નહિ પણ કાટાથી પથરાયેલો છે, પરંતુ એ માર્ગ પર ચાલતા તારા જીવનમા દીનતાનો જરા સંખ્યા છાટ પણ ન આવે, ભલે ભૂખ તારા શરીરને દુર્બળ બનાવે પણ તે મન ઉપર આક્રમણ ન કરે એ જોજો.

તનની દુર્બળતા મનમા ન પેમે તે માટે વીતગગ પ્રભુ ચેતવણીડપે કહે છે -

“ કાલી પવંગ સકાસે, કીસે પમણિ સતપ ।

માયન્ને અસળ-પાણસ અદીળમણસો ચરે ” ॥

જૂઝ ઝી તરસને કારણે તારો દંઠ કામચલા પગ જેવો ફૂટ થઈ ગયો છતાં જ મનમાં દીનતા ધારણ કરી વિના ચાલને વિશ્વાસ તારૂં જીવન છે છતાં તેને માટે તું કોઈની પ્રશંસા ન કરીશ. ધર્મ કથા સ્વાધ્યાયનું એક ભાગ છે અને એ તપ પણ છે. મુનિજીવનમાં સ્વાધ્યાયનું મહત્ત્વ પૂર્ણ સ્થાન છે છતાં પણ સાધક તું વિશ્વાસ માટે સ્વાધ્યાય ન કરીશ. નહિ. તે સ્વાધ્યાય જનતા તેનો સીધો અર્થ એવો કરતો કે બાહ્ય માર્ગ બાહ્યો ઉપરેશ દીધો એ બધું માત્ર એ શે લા માટે હતું. આ શ્રુતિ તારા સ્વાધ્યાયની જીવન માટે શેષશરપદ નથી તેમ જ જૈન શાસ્ત્રને માટે લાંબાંરૂપ છે.

તમે નમ્ર જાનો પણ દીન નહિ. એવી જ રીતે સ્વાધ્યાયની મનો પણ અધ્યાયની નહિ. અધ્યાય અને સ્વાધ્યાયમાં એટલું અંતર છે કે જેટલું વાવની ઝરમી અને સ્વાસ્થ્યસૂચક ઝરમીમાં છે.

તદુરસ્ત માનવીના શરીરમાં ઝરમી હોય છે. જો ઝરમી ન હોય તો તે મોતનું વોર ટ જ આવે. પણ જો પરિવર સાચાબુદ્ધિ કરતાં ઉપર ગયો તો તે ચિંતાનું કામજી બનશે. તેને માટે ઉજ્જવન પણ સેવું પડે.

અચાનક એવી જ રીતે. સ્વાધ્યાયનું શરીરની જરૂરી ઝરમી છે. અધ્યાયને પોતાના દેશનું પોતાના ધર્મનું પોતાના સમાજનું ધોરણ હોય છે. જો કોઈ મનુષ્ય ધૈર્યથી પૈસાની ખાતર રાખીને કિતનો નાશ કરવા તદ્દપ થાય તો જાણવું કે અધ્યાયનું રાખને મોટું નુકસાન કરી રહ્યો છે.

તમારામાં આત્મધોરણ હોયું જોઈએ. અધ્યાય એટલા વિનમ્ર હતા કે તેમની વિનમ્રતા એ બારતનો બાહ્ય છે. પોતાની જૂઝ જો જાણતી તો એક નાના બાળકને નમવામાં પણ તેમને શરમ નહોતી આવતી પણ અધ્યાય કાની ધૈર્યશીરમાં એક અધ્યાય તેમને જાણીમાંથી જાણી જાણી કરવા કમું તો તેઓ જાણે સ્વધ્યાય પણ નહિ. જો કદાચ કોઈ જુઝ તેમને કમું હોત તો તેને જાણી અધ્યાયમાં એક કમું પણ વિલગ ન કરી હોત. પરંતુ અધ્યાય પ્રકાર બુદ્ધિ હતો. જો તેમણે જાણી જાણી કરી હોત તો સમય બારતનું સ્વાધ્યાયનું જીવન રહેત. એટલા માટે તેઓ તે અધ્યાય જાણી અને મારા અધ્યાયને પણ જાણી ઉપર બેસી રહ્યા. કારણ કે આ સ્વાધ્યાયનો સંવાદ હતો.

આત્મધોરણ વેદો નથી. ધૂળ જેવી વસ્તુ પણ કોઈને તિરસ્કાર સ્થાન કરી શકતી નથી. કોઈને માનવામાં આવે છે તો તે કોઈને મારનારના માથે ચડીને બેસી તપ છે.

હા તો તમે સ્વાભિમાનની રક્ષા કરો પણ તેને માટે તમારે અહીં કારને તો વિદાય આપવી જ પડશે અહીં કાર થયા પછી ધ્યેયની પ્રાપ્તિમાં એક સેકન્ડની પણ વાર લાગવાની નથી સ્વામી વિવેકાનંદના શબ્દોમાં કહ્યું તો—

“જો તમારો અહીં કાર ઓગળી ગયો તો કોઈ પણ ધર્મપુસ્તકની એક લીટી પણ વાંચ્યા સિવાય મદિરનું એક પણ પગથિયું ચઢ્યા સિવાય, જ્યાં જોઈ હશે ત્યાં જ મોક્ષ મેળવી શકશો.”

તા. ૧૮-૭-૫૯

જૈન ઉપાશ્રય, માટુંગા.

દેખી માનસ સદા ભયભીત રહે છે

પૃથ્વીની રક્ષા સમુદ્ર કરે છે, ધરની રક્ષા ચાર દિવાલો કરે છે, રાષ્ટ્રની રક્ષા શાસક કરે છે, તો મનુષ્યની રક્ષા અસ્તિત્વ કરે છે

જેમ મધૂરની ગોલા એની પાખોથી અને પાખોની શોભા મધૂરથી છે તેમ વ્યક્તિ અને સમાજની શોભા પરસ્પરના પ્રેમસંબંધથી છે

વેગથી વેગ વધે છે, આપણા હૃદયનું વેગ શત્રુના વૈરાગ્યને માટે ધ્વંસનરૂપ છે જો આગમાં ધ્વંસનું ન પડે તો તે શુદ્ધાર્થ જાય છે

દરેક માનવીના મનમાં એક મહત્વાકાંક્ષા હોય છે કે તે મનન જતો તેના દરેક પ્રયત્નો મહાન જનવાની દિશામાં જ હોય છે પણ તેમ જોમ તે આગળ વધવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેમ તેમ તેના મનનો બદલાર તેના મુર્ખતા પ્લટકાયત કરતો જાયો રહે છે જાણવાની સાથેસાથ માનવમનમાં બદલ જાય છે તે બદલ તેની પ્રતિભાને રૂંધે છે મનના બદલાને એક બંધન વિચારને ટાંકણીની જીપમાં આપી છે ટાંકણી કાઝળમાં પેસે છે પરંતુ તેનું માથું તેને આગળ જવા દેતું નથી એ જ પ્રમાણે બદલારમાં ઝવેંતના જનક વ્યક્તિનું મસ્તક તેની પ્રતિભાને પ્લટકાયે છે

બદલારી અકિતની એક બાત હોય છે કે તે પોતાના / કાશીને સવજિઠ માને છે તેના જાન હમેશાં પોતાની પ્રશસ્યા સાંભળવા / ઉત્સુક હોય છે

બદલાર એ કલાવનું જન્મ રૂપ છે આત કલાવનું સબધમાં સાંભળતા બાન્ય જા બા પહેલાં તમે મનની જ્યોતના કોષ કલાવનું સબધમાં સાંભળ્યું હ આજે મન પર વિચાર કરીએ

એક પ્રશ્ન થાય છે કે તે આવે છે શા મારે ? એક માધુષ્ટ શાંત બને સ્વસ્થ બેઠો છે તેની પાસે જાક વાત થઈ કે તેના હૃદયમાં છૂટી બાજ જામી જોઈ છે તે શાંતમિત પસન્ન બાદથી એકદમ સાધપીળો થઈ જાય છે એ શબ્દો એવું શુ કામ કરે છે કે નેથી કમાવેલો ક્રોધ જામી નય છે આપ જરા બેઠાજીથી જુએ ક્યારે પણ એકાન્તમાં ચિવતે શાંત રાખી બા સબધમાં વિચાર કર્યો છે ? મચ્છરો બને બન્ય / તુએયે નાશ કરવાની યોજનાઓ થાય છે કાઈ શાંતના જતુઓ ને શરીરમાં ઘૂસી ગયા

હૈય તો તેનો નાશ કરવા તમે ફેટલા આતુર બનો છો ? તુગત જ ડોક્ટર પાસે જઈ ઈન્જેક્શન લો છો

હોગિયાર ડોક્ટર શરીરમા પ્રવેશેલા રોગના જ તુઓનો નાશ કરતાં પહેલા, તેની ઉત્પત્તિના કારણો શોધે છે તમે પણ કુશળ ડોક્ટર બનો અને જુઓ કે કોધના ઝેરી જ તુઓ કેવું આક્રમણ કરે છે જરા બારીકાઈથી જુઓ તો જણાશે કે કોધના જ તુઓ અહંકારમા પેદા થાય છે કોધનું મૂળ અહંકાર છે, ન્યારે માનવ મનના અહંકાર પર આધાત થાય છે. ત્યારે તે ઉછળે છે, આ ઉછળતા અહંકારનું નામ ક્રોધ છે

ન્યારે કોઈ કાઈ કડવી વાત કહે છે તો તે બોલી બેઠે છે-મને જાણો છો હું કોણ છું ? આ “હું” ઉપર ચોટ લાગી કે બિલકો ચડ્યો આ અહંકારીક વાર કુટુબ પરિવાર સુધી વિસ્તરે છે, તો ફેટલીક વાર પોતાની જાતિ કે વશપર પરા સુધી ફેલાય છે આથી ફેટલીક વખત ક્રોધના મોઢે પોતાના કુટુબ કે પરિવારને હલકા પાડે તેવી વાત સાલળી આખો લાલ થઈ જાય છે તેની વશપર પરાને કોઈ નીચી કે હલકી કહે તો તે સહન કરી શકતો નથી. આ બધું શું છે ? અહંકારના જ આ બધા રૂપાંતર છે

શરીર ઉપર ધા પડે તે માણસ હસતો સહન કરી શકે છે, પણ તેના અહં ઉપર ધા પડે ત્યારે તે ધુધવાઈ બેઠે છે અહં પર થયેલ ધા તેના તન, મન અને પ્રાણને ધાયલ કરી નાખે છે આ ઉપર થયેલો ધા એવો હતો કે જેને પરિણામે આખું ઝૌરવસૈન્ય નાશ પામ્યું દ્રૌપદીએ માત્ર એક જ વાક્ય ઉચ્ચાર્યું કે, “આધળાના દીકરા પણ આધળા જ હોય” આ વાક્ય દુર્ગોધને સાલળ્યું અને તેનું અહં ધવાયું અને તે ધામાથી અદાર અક્ષૌહિણી સેનાના સ્થિર વણા યાદ રાખે કે માનવ મનવા સુપ્ત અહંકાર પર ચોટ લાગે છે, ત્યારે ક્રોધ ઉભરાય છે

તો એ પણ ન ભૂલજો કે જ્યાં સુધી હૃદયમા અહંકાર ભર્યો છે ત્યાં સુધી તેના પર ચોટ લાગવાની જ એક વાગ કુટુબોલને કોઈએ પૂછ્યું કે દુનિયા તને કેમ ઠોકર મારે છે ? તું ઠોકરો ખાવા છતાં પણ ઉપર બેઠો છે માટે જગતે તારું સન્માન કરવું જોઈએ, તેના બદલે તારું તો ઠોકરો ખાવી પડે છે આ બાબત આવે તો પણ લાત અને સામી પાર્ટી પાસે જાય તો ત્યાં પણ લાત

કુટુબોલે કહ્યું-વાત તો સાચી છે મને પણ આ તિગ્મકાર પર રોપ ચઢે છે જ્યાં જાઉં ત્યાં લાતે ચડે છે, પણ તેનું કાગળ એ છે કે મારા

પેટમાં અકારની હવા બરેલી છે તે અને ઠોકરો ખવડાવે છે. આંધ્ર સુધી એ દવા રહેશે ત્યાં સુધી દુનિયાની ઠોકરો ખાવાનું ચાલુ રહેશે.

અ કા ના આવેશમાં બને માનવી પોતાને મહાન માને પણ દુનિયાની નજરમાં તે નીચે પડતો જાય છે એ નહીં છે કે જો તમે બીજાં એને નીચા માનશો તો તેઓ નિર્ધન હોય કે ગીજાઈથી દબાયેલા હોય, તમારા અકાર સાથે વિશેષતઃ સર બાથે ન કાઢે પરંતુ તેને ઠોકરો તે નજર સાથે છે. ઘાટ રાખો કે અનતકાળ સુધી કામખેતરો માટે ક્ષેત્ર ક્ષેત્રને સુધામ રાખી રાખી નથી અનતકાળની વાત જવા દો પણ જો શુભકર્મના ઉદય અને તેના ફળ મળવા માટે તો ચોક્કસ જ દિવસ તેનું કિસ્મત બદલાઈ જાય છે અને તેના આશ્વસનવાનું કિસ્મત તેની આશ્વસન દિશા પડી જાય છે તમે એ જોશું છો અને અનુભવ પણ ક્યો દર્શો કે તેમનાં કિસ્મત મધ્યમાં હોવા સ્વની માફક ચમકતાં કતાં જેમના મહેનોમાં થી કે તેમને બહોળે અપરના દીરાઓ બળતા હતા. તેમનાં કિસ્મત એવાં તો બગડી ગયાં કે તેમના ધરનાં વાસણો સુકાં વેચાઈ ગયાં અને તેમના ધરની વધુ અને દીકરીઓ કે જેમણે કાંઈ દિવસ એક પાણીનો સોટો પણ બપો નહોતો કે તેમ કસવામાં પાપ માનતી તેમને પારકે ઘેર દાસીઓ બની વાસણ મંજીરાનાં કામ પણ કરવાં પડ્યાં.

બીજા બાલુ મુજાઈમાં એવી એક નહિ અનેક વ્યક્તિઓ મળી આવશે કે જેમના જીવનનો ઇતિહાસ જુઓ તો આપને આશ્ચર્ય થશે. તેમના જીવનના ઇતિહાસનો પ્રારંભ ગરીબીથી થાય છે અને તે એવા આશ્વસન વધ્યા છે કે આ ૭ મિથ્યાશિક્ષાની પદ્ધતિમાં એસે છે. માનવીએ પોતાના આશ્વસન અભિમાન ન કરવું જોઈએ વૈભવના ઝગરા મૂરતી તડકામાં બોલા રહી કેળના દુર્ભાગ્યના જાંબગની મરકરી કરશે નહિ. બીજા વાત માનવીની પાસે એવી કંઈ વસ્તુ છે કે તેને તે ગર્વ કરે ને કદાચ વૈભવને ગવ મનમાં આવતો હોય તો જરા એ ચક્રવર્તી સમીટોને ઘાટ કરે કે જેમની પાસે બારનબારનું વિશાળ સામાન્ય હતું અને જોન ક્યા સાહિત્યમાં અમરતા રત્ન શાસિભાવની સંપત્તિને ઘાટ કરે અને તેમની સાથે તમારી સંપત્તિની સરખામણી કરી જુઓ.

સંપત્તિનો ગવ આવતો હોય તો નિરાશિતો તરફ નજર કરો. જેઓ ગઈ કાલ સુધી વળ્યો મો શેમાં મહાશયતા હતા અને આ ૭ આશ્વ પસ્વારી જતા એકેક પૈસા માટે બી ન તરફ નજર કરે છે અગ્રીરી એક રાતમાં ગરીબીમાં પથરાઈ ગઈ.

સપત્તિ સિવાય માનવીની પાને ગદિતનુ બળ પણ છે, કદી કદી તેને સત્તાનો અદકાર પણ આવી જાય છે એવો અદકાર મનમા આવે તો નેપોલિયન, હિટલર કે મુસોલિની તરફ નજર કરો તેમના સત્તાશાળી જીવન તરફ જુઓ તેઓ એક દિવસ દુનિયાભરના સામ્રાજ્યના સ્વપ્ના જોતા હતા. સમ્રાટ નેપોલિયન તો છાતી ફેકાને કહેતો કે મારી ડિક્કનેરોમા “અસ-લવિત” જેવો કોઈ શબ્દ જ નથી આવા આત્મવિશ્વાસ સાથે જે દિશામા તે પગ ઉપાડતો તે દિશાના પૂરી ચગ્યરી ભક્તી જનનાના પ્રાણુ ટપી જાકતા તે ગર્વની સાથે કહેતો કે આખી દુનિયાને એક દિવસ મારી ધુટ્ણીયે પડવું પડશે પણ તેનું દિસ્મત એવું બદલાયું કે તેને મરતા કદન પણ ન મળ્યું પૃથ્વીના પ્રાણુને ટપાવનાર ચોક્કો એક નાના સરખા ટાપુ ઉપર કેરીની હાલતમા મર્યો હજારો વીરોના લોહો વહાવી મેળવેલો વિજય તેની સામે જ પરાજયમા પલટાઈ ગયો.

મદાધ મુસોલિની ઉપર ગઠમીટ્તિ એવી જોર કરતી હતી અને પોતાની વાયુસેના ઉપર તેને એટલો ગર્વ હતો કે તે અલિમાનભર્યા અવાજે કહેતો કે યુદ્ધ તો વિશ્વના અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે નાના સરખા ઓગિસિનિયાને તેણે કેટલા જ ગલીપોળાથી કચડી નાખ્યું હતું ! નાનાસરખા દેશના આધુનિક શસ્ત્રસમજવટથી વિહીન નાગરિકો પર ઝેરી ગેસ છોડ્યો પણ યુદ્ધને અનિવાર્ય કહેનાર મુસોલિનીનું ગર્વોન્નત મતક યુધ્ધે જ નીચું નમાવ્યું લક્કરના પગમા જ તેની જીવનલીલા સમાપ્ત થઈ ગઈ.

અને હિટલર ! તેનું નામ જ આતકનું પ્રતિક બની ગયું હતું વિશ્વ વિજયની ધૂનમા તેણે માનવતાને ગુલામ બનાવવાનો આતક કે ફેલાવ્યો હતો એક હાથમા હાથકડી અને બીજા હાથમા બોમ્બ લઈ દુનિયાને પડકારી રહ્યો હતો કા તો આપ ચુપચાપ હાથકડી પહેરી લો કા તો તમારા ઉપર બોમ્બ પડે તમારા મહેલો ઉપર બોમ્બ પડે અને તમારા અરમાનો ધુમાડો થઈ ઉડી જાય પણ એક દિવસ એવો આવ્યો કે હિટલરના પોતાના અરમાનોની રાખ થઈ ગઈ, માત્ર તેના અરમાનો જ નહિ, પણ તેનો પ્રિય દેશ જર્મની પણ ખડિયેરોમા પલટાઈ ગયો વીજળીના ઝળકારા જેવો તે જગતની રંગ ભૂમિ પર આવ્યો અને તે જ રીતે નાશ પામ્યો અને તેના શબ્દો પણ પત્તો ન લાગ્યો.

જો સત્તા જ ટકવાની નથી તો એવી સત્તાનો મદ શી રીતે ટકશે ? આપની નજર સામે જોતજોતામા ભારતના સાતસો રાજ્ય રજવાડાઓની-

સત્ય જિનચર્ચ મર્ત સદીઓથી ચાલી આવેલી પુરાણી રા નશ્વરી પર રાને
ખતમ થતાં બે મહિના પણ ન લાગ્યા.

ક્યારેક ક્યારેક માનવીને પોતાના સૌંદર્ય પર ખુબ અભિમાન આવે
છે પણ સૌ પનો ફેર ફેટો વખત ટકવાનો છે ? બાકિની ઉપાધિ તેની
પાછળ પડેલી જ છે જો મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો
મુળાઈની હેમ્પિટમોર્બા જઈને ખાતરી કરો ચાર દિવસ પહેલાંનું સુંદર
મુકુબાર બાળક બધે ચામડીના રોમથી એવું પી તુ જોવામાં આવશે કે
તેના સાથે પણ તેવું તમોને નહિ મળે. હાથ બાકિથી બચશે તો સૌંદર્યના
દુશ્મન જેવી વૃદ્ધાવસ્થા તો આવશે / બા જ વાત બળતી છે જે માર
તીઓ એક બાલુ વડે એક લાખ ચોદાઓને મારી શકતા હતા તેઓ પણ
સદ્યે મારે સર્પ મથા લોડાની બેડીઓને કાચા સુતરના તાનણાની મારક
તોળી નાખવાની શક્તિ ધરાવનાર બદાદુશ કાચા સુતરથી એવા બંધાર્થ
મથા કે પાસુ બચવાનું પણ મુશ્કેલ બન્યું.

એક સી / મીજી પણ છે કે ક્યારેક ક્યારેક માનવીને તેનું પણ
અભિમાન નમે તે છે તેની શાનશક્તિ બ્યારે કોઈ કુદ હંફવાળા મનુષ્યને
ચાર અક્ષર આવડે છે ત્યારે તે પોતાની જાતને સવચની કાઢીમાં / મી
છે બે ચાર મોઠા આમથી કે તેમથી મોટે કમી પણ બ્યારે કોઈ સાધુ
સત પાસે મથા ત્યારે તે મોઠા એવી હજમથી ઉચ્ચારે છે કે તમે કવિ
કાશિદાસ જ બોલી રહ્યા હોય અને જરાક પાછળ જોશે કેમ જાણે એમ
જતાવતો હોય કે હું પણ એક વિદ્વાન છું.

આમમ કે ચોક્કામમાંથી એમાર પ્રશ્નો માફ કરી લીધા ખબર જો કોઈ
સાધુ કે સાધ્વી મામમાં આવે તો તેમની સામે તે બધા પ્રશ્નો કરશે. જો કોઈ
પ્રત્યક્ષ મુનિ જરાબર ઉત્તર આપશે તો કહેશે કે મારું ધારવું પણ એમ
જ છે કહાય કોઈ એવો પ્રશ્ન બાળ્યે કે કોઈ અસ્પષ્ટતા સાધુ કે સાધ્વી
મળી મથા તો પણ તેના અહંકારની માત્રા એકદમ વધી જવાની વરખાં
પ્રશ્ન કરશે અને તેનો ઉત્તર નહિ મળે તો બોરવજારી રીતે ચરદા બેસી
કરશે. હસને માટે પ્રશ્નનું સમાધાન કરશે અને બાલુબાલુ બેઠેલાઓ તરફ
એવી રીતે નજર કરશે કે જાણે કોઈ મોટા વિનય પ્રાપ્ત કમી હોય. પણ
જો કહાય કોઈ પહેલિયા સાધુસત તેને એ ચોક્કામમાંથી / વચ્ચેથી પ્રશ્ન
પૂછે તો રમ બહારથી જશે અને તે સાર્વજનિક ખોમેથી જ ગળવા એમી રીતે.

હા તો બા વાત કુદ હંફતી છે શાનતરણીય કમના દુરોપસમથી

થોડું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું તો તેને આચરણુમાં ઉતારે તેનું પ્રદર્શન કરી તમારા અહકારને ન પોષે.

તમને ખબર છે કે જે બીચી જાતના જ્યોત્સના હોય છે તે પોતાના ક્ષોભને ઢાકીને ગમે છે તેના ઉપર કંઈક કાંઈક હોય છે અન્નમ, નાળિયેર વગેરે બીચી જાતના ક્ષોભ છે તે બધા ઉપર કંઈક કાચડી હોય છે કારણ કે તેના વડે તે પોતાની મોટાઈ ઢાકી શકે, પણ હવેની જાતના ક્ષોભ પર આવું એક પણ આવડતું હોતું નથી જન્મરૂપ જુઓ તેના ઉપર કાંઈ હોતું નથી હા, તો સદ્ભાગ્યથી જ્ઞાનનું કળ પ્રાપ્ત થયું હોય તે ઢાકીને રાખો. ગૌરવને પ્રગટ કરવાથી તેનું સત્ત્વ નાશ પામે છે જે બી ઉપર માટી પડે છે તે જ બગી ગયું છે જો તેના ઉપરની માટી કાઢી નાખવામાં આવે તો ગમે તેટલું સરસ બી હોય, ગમે તેવું ખાતર નાખ્યું હોય પણ તે બગી શરૂતું નથી તેવી જ રીતે જ્ઞાનના બીજને ખુલ્લું ન કરે તેની જાહેરાત ન કરે જ્ઞાન જાહેરાતની વસ્તુ નહિ, પણ આચરણની વસ્તુ છે તેની જાહેરાત કરવી તે તેના ઉપર બળાત્કાર કરવા જેવું છે.

જો કદાચ આપને આપના જ્ઞાનનો અહકાર જાગે તો આપ વિશિષ્ટ જ્ઞાનશીલ મહાપુરુષો કે યૌદ્ધ પૂર્વધારીઓના જ્ઞાનનું સ્મરણ કરે અને વિચાર કરે એ અનંતજ્ઞાનીઓના જ્ઞાન સાથે તમારા જ્ઞાનનો સરખામણી કરે અને જુઓ કે તેમની સરખામણીમાં તમારું જ્ઞાન કયા સુધી પહોંચ્યું છે! હું માનું છું કે આ તુલના જ્ઞાન-અહકાર રૂપી રોગને માટે પાવરફુલ ઈન્જેક્શનનું કામ આપરો.

ઉપાધ્યાય યશોવિજયજીનું નામ તમે સાંભળ્યું હશે જૈન સમાજના તેઓ એક ઘણા મોટા વિદ્વાન થઈ ગયા જૈનદર્શનની સાથેસાથ તેમણે અન્ય દર્શનોનો પણ બિડો અભ્યાસ અને ચિંતન કર્યા હતા બાર વર્ષ સુધી કાશીમાં રહી તેમણે અભ્યાસ કર્યું હતું તે વખતના વિદ્વાનો ઉપર તેમની વિદ્વતાની છાપ હતી કેટલીયે સલાઓમાં તેમણે વાદવિવાદમાં ભાગ લીધો હતો જે સલામાં જતા તે સલામાંથી વિજય મેળવીને જ આવતા થયે થયેથી મળતા આ વિજયોની સાથે તેમને ન્યાયવિશારદની પદવી પણ મળી હતી.

એક વાર એક વિદ્વત્સલા મળી હતી આ સલામાં વિદ્વાનો કોઈ એક વિષય ઉપર શાસ્ત્રાર્થ કરતા અને એક નિર્ણાયક જ્ય-પરાજ્યનો નિર્ણય કરતા આવી સલાઓનો ઉદ્દેશ એ હતો કે વિદ્વાનો ભેગા મળી કોઈ તર્ક

કે શાસ્ત્ર પર તેમના મૌલિક વિચારો રૂઝ કરે નવી શોધ અને નવા વિચારો જન્મતા સમક્ષ સામૂહિક રૂપે રજૂ થાય સામા પક્ષની ખોટી ખોટી ધારણાઓ દૂર થઈ તેમનામાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાય. પણ જ્યારે આ વાદ થાય ત્યારે તેમાંથી સ્વતંત્ર જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાય. પણ ત્યારે આ વાદ થાય ત્યારે તેમાંથી સ્વતંત્ર તો દૂર જ બાગી જતું અને વ્યક્તિગત બધું કામ કરવા મરી પડતું જ્યારે વાદમાંથી સત્ય જતું રહે છે અને અકબચતાનો પૂર્વગ્રહ પ્રવેશે છે ત્યારે વાદ વાદ ન રહેતાં વિવાદ બની જાય છે. પછી સ્વતંત્ર શોધ અને રક્ષાનો સવાલ ન રહેતાં વ્યક્તિગત જ્ઞાન અને પ્રતિષ્ઠાનો વિષય જનાવવામાં આવે છે જેનું ખોય માત્ર બી નને પરા ત્વ આપી પોતાની પ્રતિષ્ઠાનું સ્થાપન કરવાનું રહે છે જન્ય-પરાજનની આ રૂપમાં સ્વતંત્ર ખોવાઈ જાય છે.

હા તો આ વિદ્વત્સભામાં શાસ્ત્રાત્મક આયોજન થયું વિજ્ઞેતાને સભાએ પાંચસો ધ નજો આપવાનું નક્કી કર્યું કે જે તેની વિજ્ઞાનીનિશાની બની રહે શાસ્ત્રાત્મકની તરફાત થઈ ઉપાધ્યાય ધર્મોદિગ્દર્શનને તેમાં કાલ લીધા વિદ્વા અને પ્રતિષ્ઠાના જોરે તેઓ વિજ્ઞાની નીવડ્યા નિવમ મુજબ સભાએ તેમને પાંચસો ધનજોની જોટ આપી જ્યારે તેઓ એક રથઘેડી બી ન સ્થલે વિહાર કરતા ત્યારે આ પાંચસો ધનજો તેમની મથપાટકાઓ બની આગળ ચાલતી. આ ધનજો જોઈને તેઓ ઔરવન્નિત્ બનતા જ્યારે તેઓ વિચરતાં વિચરતાં યુ ત્રાત તરફ જતા હતા ત્યારે રસ્તામાં આધ્યાત્મિક યોગી જ્ઞાનદધનજોને જોરા થયા બન્ને પૂરતા રનેહીઓ હતા.

યોગી જ્ઞાનદધનજો ધનજો જોઈ અને તે આચારની મનોહરા પૂરી ગયા પોતાના સાથીના મનને અકબચર આગળ તેમણે પ્રશ્ન કર્યો-

આચાર ! તમે સરખિલ જાની કેને માનો છો ?

આચાર ધર્મોદિગ્દર્શનને કહ્યું- મારી દૃષ્ટિએ જેવળ જાની મદ્યપુરુષ સર્વગ્રંથ જ્ઞાનના ધારક છે કે જેમનો આત્મ જનનત જ્ઞાનના તેજથી પ્રકાશમય છે.

જ્ઞાનની હક્કમાં તેમનાથી જોજી જ્ઞાનવાળા જાય છે ! યોગીરાજે બી ન પ્રશ્ન કર્યો.

તમનાથી બીજો ન જરે ચોડ પૂર્વજો આવે. વિનેશરની પછી તેમનો ન જરે આવે. " આચાર ધર્મોદિગ્દર્શન જોત્યા.

પ્રશ્ન પૂર્વધર પછી ?

ઉત્તર સિદ્ધસેન દિવાકર

પ્રશ્ન -તેમની પછી ?

ઉત્તર આચાર્ય હેમચંદ્રસૂરિ

આટલી ચર્ચા પછી આનંદધનજીએ આનંદ પામી ફરી પ્રશ્ન કર્યો.
“અચ્છા, હવે આપ બતાવો કે વિશિષ્ટ જ્ઞાનીઓની પકિતમાં આપનું જ્ઞાન
કયા સ્થાન પામે છે ?”

આચાર્ય યશોવિજયજીએ કહ્યું “તેમની સરખામણીમાં તો મારું જ્ઞાન
ટકી જ શકે નહિ કયા તે વિશિષ્ટ જ્ઞાની અને કયા હું અલ્પજ્ઞ ?”

“તો પછી એ કહો કે એ અનંત જ્ઞાનીઓની આગળ કેટલી ધન્યો
ફરકતી હતી ?”

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આચાર્ય મૌન હતા હવે તેમને તેમની ભૂલ જણાઈ
અને તે જ વખતે તેમણે તેમની ભૂલ સુધારી લીધી

આ તો આચાર્ય યશોવિજયજીની વાત છે હવે થોડી તમારી વાત કરુ ?
ખોડુ તો નહિ લાગે ને ?

તેમણે તો ભૂલ જોઈ તેનો સ્વીકાર કર્યો અને સુધારી પણ લીધી.
પણ આજે જો ભૂલ બતાવવામાં આવે તો તે ભૂલ બતાવનારની જ ટીકા
કરવાનું શરૂ થઈ જાય છે અચ્છા, હવે તમે એ બતાવો કે તમે અહાં
તમારો ભૂલો તપાસવા આવો છો કે તમારી પ્રશ્ન સાના ગીત સાલળવા આવો
છો ? “તમે ઉદાર હૃદયવાળા છો સમાજની તમે ધણી સેવા કરી છે તમારા
જેવાઓ તો સઘનુ ગૌરવ છે સઘની પ્રગતિ માટે ધણી સેવાઓ આપી છે”
આપના જ્ઞાન આવી પ્રશ્ન સા સાલળવા આતુર છે કે ભૂલોને તપાસવા અને
સુધારવા ? તમે જે કંઈ છો તેના ગુણગાન સાલળવા ઉપાશ્રયમાં આવો છો
કે જે કરવાનું છે અને નથી કરતા તે કરવાની પ્રેરણા લેવા આવો છો ?

જો પ્રશ્ન સાના પુષ્પ જ પ્રિય હોય તો યાદ રાખો કે પ્રગતિ રુધાયેલી જ
પડી છે આચાર્ય યશોવિજયજીએ ભૂલ જોઈ તો સહજ ભાવથી તેનો સ્વીકાર
કર્યો અને સુધારી લીધી તથા ભૂલ બતાવનાર તરફ જરા પણ ગેપ-દ્વેષ
તેમના મનમાં પણ ન આવ્યો એ જ કારણે તેમના મનમાંથી જ્ઞાનનો અદકાર
નાશ પામ્યો

મનનો દેવ વિકાસ છે પણ તેનો અદકાર તો હવનને બદલે પત્તા જ હાવે છે એનું કુદૃષ્ટ હોય છે પણ તેની જાગૃતિ નથી હોતી. આજનો ગુણધર્મ ઉચ્છ્વળા છે એ ક્ષેત્રે તે તો સગમાલવાનું જ કામ કરશે. ખરેખર બધે તે જાગૃતિ હોય કોણાસાની હોય કે અદકારની પણ તે દેવતા વિના રહેશે નહિ.

આજની માફક જ અદકારનો સ્વભાવ પણ દેવતાનો જ છે તે દેવતા મનની શાંતિને સગમાલવા કરે છે વિનયના ગુણને રાખ કરે છે ખરેખર તે અદકાર દેવનો હોય અર્પણનો હોય, ભગનો હોય મનનો હોય કે ક્રિયાનો હોય પણ તે અત્માના ગુણોને તો ખનન કરી નાખશે.

પણ માણસોમાં પોતાની ધાર્મિક ક્રિયાઓ કે ધર્મસ્થાનોનો અદકાર જાગે છે એ આટલી સામાયિક કરી આટલા ઉપવાસ કરી આટલી અડા ધર્યા કરી બીજા કંઈ કરી શકશે ? પણ અરે ! અરે ભણા માણસ તો છે તે મન કરી સામાયિક કરી ઉપવાસ કરી દેહને દૂર કર્યો. પણ તારા મનનો અદકાર દૂર થયો કે નહિ ? તે સિવાય તારી આ બધી સાધનાઓ, મનનો છૂપો ચોર-અદકાર, જળી જશે અને તું પાછો કોશ જ રહી જશો.

મનનો અદકાર સાધનાના દૂધમાં એળવે છે એવાળું દૂધ તદુરસ્તીનું રક્ષક નહિ, પણ ભક્ષક હોય છે એટલે જો તમે સાધનાના દૂધને અદકારના એળી મુક્ત રાખશો તો પછી સર્વજ્ઞ બધાને માટે સુખદ નીવડશે.

તા ૧૭-૭-૫૬

જેન ઉપાસ્ય, મુદુબ

મગરની આમકિત વામના દહેવાય છે અને પ્રભુની આમકિત, ભક્તિ દહેવાય નહિ ધર્યાગુને આપણી તરફ એ ચરનો પ્રયત્ન, તે ભક્તિ છે ભક્તિમા ભક્ત, પોતાના પતનગા લગાવને ગોધ છે, જ્યારે આત્મા સસાગના પદાર્થોમા પોતાનો ગજાત્મક મળધ વેનડ છે ત્યારે તે ગગ આત્માને માટે પતનનું કાગળ અને છે, કાગળ કે તેમા મોહ છે મોહ પોતે એક બધન છે જ્યાં મુધી પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ મટી નથી જતી ત્યાં મુધી ચીતગગતા તરફ મનનું આકર્ષણ નથી થતું

મોહની સ્થિતિ ગીતે કોડકોડી સાગગેપમની છે તેમાથી જ્યારે અગગોતેર કોડકોડી લય થાય છે ત્યારે આત્માને 'નમો અગ્નિતાણુ' બોલવાની ભારના જગૃત યાય છે.

જ્યાં મુધી ભૌતિક પદાર્થોનું આકર્ષણ મનને ખેચતું રહેશે ત્યાં મુધી, તેમા ભક્તિના અકુરો ફટી જ નહિ શકે દેહાસક્તને માટે દેહાતીતની ઉપાસના સભવિત નથી દેહાસક્તિ લધને કદાચ દેહાતીતની પાસે પહોચશે તો ત્યાં પણ તેની મોહમય દષ્ટિ, ભૌતિક દ્રવ્યોને જ શોધશે પદાર્થો સાથેના આત્માનો ગગસબધ અનાદિ કાળનો છે માટે તેના ઉપરથી આસક્તિ દૂર કરવા માટે પુષ્કળ સાધનાની જરૂર છે એ રાગને ત્યાગવા માટે પ્રભુમા પ્રેમ જોડવો પડશે એટલા માટે જૈન દર્શનમા અપ્રગત ગગને હાવવા માટે પહેલા પ્રગત રાગનો આશય લેવામા આવે છે પરંતુ, તે પ્રશન્ત રાગ પણ છોડવા માટે જ છે તેને માટે એક આચાર્ય ધણી સુદર ઉપમા આપી છે કંટકનેવ કંટકમ્-પગમા કાંટા વાગ્યો હોય તેને કાઢવા માટે તેના કરતા પણ વધુ અણાદગ કાંટા બોકવામા આવે છે, પરંતુ તેનું કાર્ય પૂરું થતા તેને પણ કાઢી નાખવામા આવે છે એવી જ રીતે અશુભની અનાદિ

કાળની વૃત્તિને ફેરવવા માટે શુભમાં ભાવની જરૂરી છે. વિનયરના ગુણોનું વર્ણન આ મળમૂર્તિ પેદા કરે છે. ક્યારેક એ શુભ ભાવ, શુદ્ધ કરતું બની શકે છે.

જેની રીતે સાધારણ વસ્તુ નવીના યજ્ઞદર્માં મળીને, સમુદ્ર સુધી પહોંચી શકે છે તેવી રીતે ભક્તિના પ્રયાગમાં તથ્યચત્રાણે આત્મા પ્રમુખ બની જાય છે. ચિત્તશુદ્ધિ માટે તપ જપ દાન જ્ઞાન વગેરે અનેક કર્મ છે તે બધાં સાધનોને સોડ સાધુ જીરોડા ઈશ્વારની છિપમા આપીએ તો ભક્તિને પાણીની છિપમા આપવી પડે. સોડ સાધુ વગેરે સફાર્થ માટે વધારે કામ કરે છે. પણ જો પાણી ન હોય તો એ જંધાનો ડાઈ ઉતરોત્ત નથી. બીજી જો સોડ સાધુ વગેરે ન હોય તો એકલા પાણીથી પણ કપડાં ધોઈ શકાય છે. આ જ વાત તપ-જપની સાથે પરમાત્મ-ગુણોમાં ત મયનાની છે. સાચી જ મક્તલ આપનાના મેલને ધોઈ શકે છે.

પણ આ સ્તુતિસ્તવ બાત પ્રિરિત દોવો જોઈએ તેમાં જતરનું જયજ દોવો જોઈએ. જેમાં આત્મા ન બોલતો હોય એવી વસ્તુ માત્ર બધારને આગળ રહે છે. જો દુકાનમાં માલનો રટોક ન હોય તો માત્ર સો-ફોસો વેપારમાં સ્થાયી થઈ શકતાં નથી. માત્ર સૈનિકનાં કપડાં પહેરી ભેવાથી ડાઈ સૈનિક બની શકતું નથી. જેઓ હંમેશાં સુક્રમાર ચોખ્ખા છિપર સૂતા રહે છે. બદ્ધ હોય જવાજ સાંભળીને બધા પામે છે. રજુમૂલિયા નામથી જેમને મુળારી છૂટે છે તથવાર પકડતાં જુ જોમને આવડતું નથી એવા સનિકા કાંઈ ઈતિહાસના પાને જમર થઈ શકતા હશે? જાવી જ વાત બાજ કિયાની છે. જમુક પ્રકારની વિશેષ કિયાઓ કરવી તે જાહારનાં વસ્ત્રો જેવું સાધનનું સાધન છે. પરંતુ રાત્રિનિતવની ત મયતા કઈક જુદી જ ચીજ છે. તેને સળધ જાહારથી એટલો નથી ડેટલો. જતરનથી છે. સૈનિકનો સળધ જેટલો વીરતાથી છે એટલો તેના ચણુવેસમાં નથી વીરતા ન હોય તો ચણુ વેસની કિ મત ડેટલી? સૈનિકનાં વસ્ત્રો તો એક માટીનાં પુતળાને પણ પહે રાવી શકાય છે.

હા તો સાધના અને ભક્તિમાં વસ્ત્રો અને માળાઓ એટલી જ નીર જમ નથી ક ની કે ડેટલી જતરની ત મયતા કરે છે. જતરની ત મયતાના જશાવે સાધના નિ પ્રણુ બની જશે. તેમાં સચ્ચાર્થ અને સજ્જતાનો જશાવ હશે. સચ્ચાર્થ વિના જોષણ વસ્તુની કિ મત નથી. જે જસસ વસ્તુ હોય તો પ્રમાણમાં એકી હોવા છતાં તેનું મૂલ્ય વિશેષ હોય છે. સાંભળવામાં

આવે છે કે રેડિયમ ધાતુ દુનિયાની સર્વ ધાતુઓમા અધિક કિમતી છે, તેની એક તોલાની કિમત લગભગ ચાર કરોડ રૂપિયા જેટલી થાય છે તેનો એક કણ પણ મહા કિમતી છે, પરંતુ શરત એ છે કે તે અસલી દોરી નોઈએ લેને એક કણ હોય, જે અસલ રેડિયમનો તે તે ચમકશે, પણ જે અસલ નહિ હોય તો એક તોલો શુ દસ તોલા એકઠું કરશે તો પણ તેમા જરાય ચમક નહિ આવે આવી જ વાત સાધના અને પ્રાર્થનાની છે જે તેમાં હૃદયનો રસ ન હોય, સચ્ચાઈની ચમક ન હોય, તો પછી તેનું પ્રમાણ ગમે તેટલું હોય, તેની કિમત કાંઈ નથી તેવી સાધના વડે આત્મકલ્યાણની ઈચ્છા રાખવી એ એટલું જ નકામું છે, કે જેટલું લોહાની નાવમા એસી સાગર પાર કરવાની ઈચ્છા રાખવી તે તરશે નહિ પણ તળીયે જરૂર પહોચાડશે

સુવર્ણભસ્મ તમે ખાઓ છે મહિના સુધી સેવન કરવામા આવે તો જરૂર તેની અસર થશે તમે નરી તાજગી અને ઝંકુર્તિનો અનુભવ કરશો, તમારા લોહીમા નવું બળ દેખાશે, પણ મહિનાઓ સુધી ભસ્મનું સેવન કર્યું શરીરમા તલમાત્ર ફેર નં પડ્યો, ઝંકુર્તિને બદલે જડતા આવી, શક્તિ જરા પણ ન આવી, તો પછી તમે એ ભસ્મ આપનાર વૈદ્યને પૂછશો કે “ વૈદ્ય રાજ, આ તો તમે સુવર્ણભસ્મ ખવડાવી કે બીજું કાંઈ ભસ્મ ? ” એવી જ રીતે વર્ષો સુધી જપ કર્યા, સાધનાની માળાઓ ફેરવી, છતાં મનમા પવિત્રતાનું એક કિરણ પણ ન આવ્યું, અરિહંતની ઉપાસના કરતા કરતા વર્ષો વીતી ગયા છતાં પણ કામ અને ક્રોધરૂપી દુશ્મનો ઉપર જગા પણ વિન્ય ન મળ્યો, થોડા પણ કારણ ગણતા ક્રોધ તમારા આત્મા ઉપર સ્વાર થઈ ગયો, વીતરાગને રટતા રટતા, એક ધ્ય જેટલો પણ રાગ ઘટ્યો નહિ, તો પછી વિચારવું પડશે કે સુવર્ણભસ્મના રગ જેવી કાંઈ બીજી ભસ્મ તો નથી લઈ લીધી ! અથવા તો તેનું બીજું કારણ એમ પણ હોય કે શરીરમા કાંઈ છૂપો વિકાર હોય કે જે સુવર્ણભસ્મની શક્તિને ખાઈ જતો હોય જ્યાં સુધી પેટમા વિકાર હોય ત્યાં સુધી સુવર્ણભસ્મની કાંઈ અસર થતી નથી તેમજ, મનમા વિકૃતિઓ છે ત્યાં સુધી, વીતરાગતા કાંઈ અસર પેદા કરી શક્તી નથી, કારણ કે સરાગ-દષ્ટિ તમને તેની તરફ ખેંચી રાખે છે

તમારે દવા નોઈતી હોય તો સારામા સારી લો, લેવે તે ગમે તેટલી કિમતી કેમ ન હોય, છતાં જે પરેજી ન પાળો તો દવાથી લાભ નહિ થાય. તે જ પ્રમાણે તમે સાધનાના ઔષધનું સેવન કરો પણ તેની સાથે વિચાર

અને આચાર-શુદ્ધિની પરેશ નહિ જાળવે તો આદર્શજને મટાડવામાં તે ઓપણિ કામ નહિ લાગે. સ્વાદ તો અપખ્ય વસ્તુઓમાં હોય છે. મદ્યસ્ત્રીના રેતીને મીઠાવાળી ચીજો શુ સ્વાદિષ્ટ નથી લાગતી? સ્વાદ તો મધુર હોય છે. પણ તેનું પરિણામ સારું નથી આવતું.

આશ્ચર્ય તો એ થાય છે કે પ્રાથના આગરે પણ તમે અપખ્ય વસ્તુઓની માનસી કરો છો. રાત્રી વૈભવની પાસે જાય છો અને પોતાને ભાવતી પણ અપખ્ય વસ્તુઓ ખાવાની છૂટ આપવાની વિનંતિ કરો છે. પણ કુશળ વૈભવ જ્યાં પણ તેની વિનંતિને માન્ય રાખતો નથી.

શ્રીસત્તો નરવેતા સોક્રેટિસ, ઇશિર પામે હમેશાં એવી પ્રાથના કર્યા કરતો કે હે જીવ! જાણે કે મારું કે ન મારું પણ મને એવી વસ્તુ કદી પણ ન આપતો કે જે મને પ્રિય હોવા છતાં મારું બહિત કરનારી હોય તથા મારી શુદ્ધિને અશુભ માર્ગે લઈ જનારી હોય. "મતક્ષત્ર કે મત્તવુ એ ભક્તિના હેતુ બધારની વસ્તુ છે. ભક્તિમાં તો સમર્પણ છે. આરાધનની સમક્ષ સર્વસ્વ સમર્પણ કરવાનો પરિત્ર ભાવ એ ભક્તિ છે.

એક સતને એક જણે પ્રશ્ન કર્યો કે ભક્તિની પૂજ્યતા શી છે? તેમણે કહ્યું કે દરિયાતોળે નાચ ચાલ જવા એ ભક્તિની પૂજ્યતા છે. જી ન જહોમાં તું જનુમા ન મય મર્ધ જાય અને પ્રભુ તારામાં સમાઈ જાય એ ભક્તિની ચરમ સ્તીમા છે. જનુમાન ભક્ત દત્ત કેમકે તેમણે ચમના ચરણે પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કર્યું હતું. તેઓ ચમમય દત્ત. મીરાંની ત મવતા કે સુખ પોતાની. ૧૧ને પણ જુઘારી દેતી હતી આપણી. ૧૧ને જુદીને જ આપણે તેને આપણ જનારી સહીએ છીએ. ત્યાં સુધી કે પછુ રહેશે ત્યાં સુધી દેદબુદ્ધિ ર મ અને આ દેહાખ્યાસ તો સાધનમાં જાય છે. દેહાખ્યાસી ભક્તિ ના. ૧૧ને ૧ પ્રેમ કરે છે તે મને તેનું સ્મરણ કરે પણ તેની હથિ ૧ પ્ર. ૧ ૧ દેહ છે. તેના જાણ પ્રાપ્તો દેહાખ્યાસને મારેજ દેહ છે. ભક્તિના આર પ્રકાર છે —

૧ માનભક્તિ. કુ ખથી પ્રાર્થને જે ભક્તિ કરવામાં આવે છે તે માનભક્તિ. ૨ જાના સમર્થમાં બધી જાનુષી નિરાશ માનવોને સરભૂરપ પ્રજા. ૩ ૧ ૧

૪ અધ્યાત્મભક્તિ. આ જી ન પ્રકારની ભક્તિ છે. તેમાં ભક્ત ૧૧ને ૧ ના આચારી પ્રેરણને ઉપસના કરે છે. ઉપસનનું ખોન અધ (૧૧ ૧ ૧ ન અધીયભક્તિ કરવાય છે.

૩ જિજ્ઞાસુભક્તિ આ પ્રકારની ભક્તિમાં, ભક્તના મનમાં નથી તો દુખના દાવાનળ, નથી કોઈ વસ્તુના અભાવે કષ્ટની પીડા કે નથી તેના મનમાં કોઈ પ્રકારનું પ્રલોભન તેની ઉપાસનાનું એક માત્ર લક્ષ્ય હોય છે ઈશ્વરીય સ્વરૂપનું જ્ઞાન આત્મા અને પરમાત્માના ભેદનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે જ તે ઉપાસના કરે છે.

૪ તન્મયભક્તિ આ ભક્તિમાં માનવી પ્રભુમય બનવા ઇચ્છે છે કોઈ પીડાની મુક્તિથી તેને સતોષ થતો નથી, આદીના દુઃકડાઓથી તેના મનની પ્યાસ છુટાતી નથી, ન તો તે માત્ર ઈશ્વરીય સ્વરૂપને જાણીને સતોષ પામે છે તે દહી, દૂધ કે છાશથી સતોષ પામનારો નથી તે તો માખણનો ચાહક છે તે આત્માને પરમાત્મામય બનાવવા ચાહે છે, એવો ભક્ત સોપાનિક ભક્તિમાં શ્રદ્ધા રાખતો નથી તે નિરૂપાધિક ભક્તિનો ગ્રાહક હોય છે -

અધ્યાત્મયોગી આનંદધનજી તેમનો કવિતામાં સુદર વ્યાખ્યા આપે છે

પ્રીત સગાઈ જગમાં સૌ કરે, પ્રીત સગાઈ ન કાય,

પ્રીત સગાઈ નિરૂપાધિક કરી, સૌપાધિક ધન ખેપ.

અધ્યાત્મના પ્રખર કવિ કહે છે-પ્રીતિ તો દુનિયાના બધા પ્રાણી કરે છે પણ પ્રીતની રીત કાણે જાણી છે? પ્રીતના બે પ્રકાર છે એક સોપાનિક અને બીજો નિરૂપાધિક જે સ્વાર્થથી પ્રેરાયેલી અને જેની પાછળ મોહ રહેલો છે તે સોપાનિક છે તેમાં સ્થાયિત્વ (ટકવાપણું) ઓછું હોય છે. સ્વાર્થના તત્તુ વડે બધાયેલી પ્રીતિનું આયુષ્ય બહુ ઓછું હોય છે તે સામાજિક પ્રીતિ હોય છે અને સમાજની વૃદ્ધિને માટે હોય છે નિરૂપાધિક ભક્તિ આત્માથી પરમાત્મા સાથે હોય છે તેમાં સ્વાર્થનું શોષણ નહિ, પવિત્રતાનો પ્રકાશ હોય છે તેમાં છીછરી નદીનો છણછણાટ નહિ, પણ સાગરની ગભીરતા હોય છે ને દેહને નહિ, પણ દેહાતીતને ચાહે છે તે રૂપનો પ્રેમ નહિ, પણ રૂપાતીતના શરણતી સૌંદર્યનું પાન કરે છે એટલે તેમાં સ્થિરતા હોય છે. નિરૂપાધિક ભક્તિ, આપવા જ ચાહે છે સ્વાર્થ હશે તો પણ આપશે અને સ્વાર્થ નહિ હોય તો પણ આપશે સોપાનિક ભક્તિની દૃષ્ટિમાં સ્વાર્થનું મહત્ત્વ છે જ્યાં સુધી સ્વાર્થ સધાતો રહેશે ત્યાં સુધી તે આપશે પરંતુ સ્વાર્થમાં જરાપણુ કાંઈ ખામી આવી કે તે દુઃખન બની જશે

એક વાર ગાંધીજી સૂરત ગયા તેમની પ્રાર્થના સભામાં હિંદુ મુસ્લિમ -બધાય સામ્રાધિક ભેદો ભૂલીને ભેગા થતા હતા જે વિચારોને વ્યક્ત કરવામાં

જેટલો જીવ છે તેટલો જ તે પુરુષ વિરાટ છે તેની સમક્ષ પ્રાણીઓ પોતાના જ મનના વેર પશુ સૂત્રી જાય છે વીતરાગ દેવ-અરિક તની સામે વાધ-નકરી સાથે બેસે છે ત્યાં વાધ પોતાની કૂરતા બૂધી જાય છે અને તેથી નકરીના હૃદયમાંથી ભય જાગી જાય છે એવી રીતે વિરાટ પુરુષોની સમક્ષ હિન્દુ અને મુસ્લિમ પોતાના સાંપ્રદાયિક બેદો સૂત્રી જાય તેમાં કાંઈ બાધન નથી.

ગાંધીજીના પ્રાર્થના પ્રવચનોમાં હિન્દુ અને મુસ્લિમો વચ્ચેની દિવાલને તોડવાનો પ્રયત્ન થતો રહેતો તેમાં તેમને ધણે જાગે સફળતા પશુ મળતી હતી જેમ સારુ અને સ્વચ્છ દિલ લઈને એક હિન્દુ તેમની પાસે આવ્યો તેવી જ હૃદયની પવિત્રતા લઈએક મુસ્લિમ વહેરા આવતા. વહેરાસમાજના હૃદયમાં પશુ તે ખૂબ જ ધર કરી ગયા હતા. એક વહેરાજી પ્રાર્થના-પ્રવચન પછી ગાંધીજી પાસે પહોંચ્યા તેમણે પચાસ રૂપિયા ભેટ આપ્યા અને કહ્યું કે

તમે તો ખરેખર પાત્રજીવ છો બ્યારે મને તાવ આપ્યો ત્યારે આપણે સમસ્ત હૃદયમાં થયું મેં મનથી નક્કી કર્યું કે જો તાવ કિતરી જશે તો આવતી કાલે પચાસ રૂપિયા ગાંધીજીને ભેટ ધરીશ ખરેખર, આપના નામમાં જાડુ છે કાલે રાતના જ મારો તાવ કિતરી ગયો એટલે હું આપને ભેટ આપવા આવ્યો છું

ગાંધીજીએ કહ્યું- કાઈના રૂપિયા મારે ન જોઈએ. એ તો ઠીક છે કે તમે મને પાઠ ક્યો અને તાવ કિતરી ગયો એટલે રૂપિયા ભેટ ધરા છે. પશુ જો કદાચ તાવ ન કિતર્યો હોત તો ગાંધીજીને ગાથો દેવા પશુ તૈયાર આ હોત. એટલે આવી ભેટ મારે જોઈતી નથી

આ સોપાનિક ભક્તિ છે ત્યાં સુધી સ્વાર્થ સધાતો રહેશે ત્યાં સુધી તે રહેશે અને સ્વાધ પૂર્ણ થતાં તે પશુ અતમ કાર્મ જશે ભક્તિનું ફળ છે વૃષ્ટાનો નાશ, વાચનાનો ક્ષય અને ઈચ્છાઓની નિવૃત્તિ જો ત્યાં પશુ હૃદયમાં સાલસા હોય તો સમજો કે હજુ સાચી ભક્તિએ આપના હૃદયમાં પ્રવેશ ક્યો નથી. ભક્તિ અને સાલસા જન્મે એક જગ્યાએ રહી શકતી નથી કેમકે એક દૂધ છે તો બીજી ઊંચ. ઊંચ અને દૂધ કાંઈ એક વાસણમાં રહી શકે ?

આપણે માનીએ છીએ કે ભક્તિથી વાસના પૂરી થશે વૃષ્ટા સત્યાગ્રહ અને ૧ જાએ સફળ થશે પરંતુ આ તો ભક્તિનું શીર્ષોક્ત છે તમે કમ જ કાંઈના સમજ્યા છો ખરી રીતે ભક્તિ સાલસા વૃષ્ટા અને ઈચ્છાઓનો નાશ થાય તો તમે કહો છો અપકાર અને પ્રકાશ જ ને એક સાથે રહી શકતાં નથી એક અવકાશ જોઈ જાય તો ત્યાં પડે છે એવી રીતે આસક્તિ બિન

ઈચ્છે છે, જ્યારે ભક્તિ ઈશ્વરને ઈચ્છે છે આસક્તિ પ્રભાવ ઈચ્છે છે, અને અનાસક્તિ પ્રભુને ઈચ્છે છે એશ્વર્ય મળ્યું તો શુ થયું ? ઈશ્વર મળવો જોઈએ. પ્રભાવ માટે યાચના નહિ પણ પ્રભુને માટે ઈચ્છા હોવી જોઈએ હનુમાનની ભક્તિમા સીતાના મુકતાહારને ધ્યાન ન હોય, તેને રામ જોઈએ હરામ નહિ.

એકલી શક્તિથી માનવી શેતાન બને છે, તો એકલી ભક્તિથી હેવાન બને છે અને એકલું જ્ઞાન ઈન્સાન બનાવે છે પણ ભગવાનમા શક્તિ, ભક્તિ અને જ્ઞાન એ ત્રણે હોવાં જોઈએ એથી જ કહેવામા આવે છે કે તીર્થ કર-દેવાની સ્તુતિથી સાધકને આધ્યાત્મિક બળ મળે છે, મરી ગયેલી શ્રદ્ધા સજીવન થાય છે અને ત્યાગ થતા વૈરાગ્યનો પ્રકાશમય આદર્શ આખો સામે તરે છે. પરંતુ સ્તુતિમા હૃદયનો અવાજ હોવો જોઈએ તે સિવાય તો ખાલી હોકારા દોકારા છે કોઈ માણસ ચાર દિવસોનો ભૂખ્યો હોય, પેટમા બગબગાયા બોલતાં હોય, છતાં પોતાની શાન બતાવવા ખોટા ઓડકાર ખાય તો તેથી શુ તેની ભૂખ છુપાવી શકાય છે ? નહિ કદાપિ નહિ, કેમકે ભૂખ્યાના ઓડકાર અને ધરાયેલના ઓડકારના પ્રકાર જુદા હોય છે આવી જ વાત અસહી અને નકલી ભક્તિની છે સાચી ભક્તિની છે સાચી ભક્તિની તત્લીનતા જુદી હોય છે અને નકલી ભક્તિનો તન્મયતાનો દેખાવ જુદો હોય છે ભાવોનો પ્રવાહ અને ભાવ તેની પાસે ક્યાથી હોય ?

જો હૃદયની તન્મયતા હોય તો કોઈ પણ સ્થાન, સાધના માટે બાધક નથી થતું એકનાર પન્મ બેસરી રણજીતસિંહજી અદર બેઠા જપ કરી રહ્યા હતા તેમના એક મિત્ર અમુઉદ્દીન બહાર બેસી માળા ફેરવી રહ્યા હતા. ત્યારે રણજીતસિંહજીએ પોતાના સાથીને પૂછ્યું—“ મિત્ર પ્રવાર ! એ તો કહો કે બહાર બેસીને માળા ફેરવવી એ ઉત્તમ કે અદર બેઠીને ? ” અમુઉદ્દીને કહ્યું—“ માળા ફેરવવાના બે ઉદ્દેશ હોય છે સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરવા અને દુર્ગુણોને છોડવા તમે અદર બેઠી સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરી રહ્યા છો અને હું બહાર બેસી દુર્ગુણોને કાઢી રહ્યો છું

ભક્તિનો ઉદ્દેશ છે સદ્ગુણોનું ગ્રહણ એ માટે તો આપણે ઉપાસ્યનું માનસચિત્ર આપણા હૃદયમા રાખીએ છીએ

ભક્તિ અને જ્ઞાન

ભક્તિથી જ જ્ઞાનની કિમત છે ભક્તિશૂન્ય જ્ઞાનશૂન્ય જ છે કાગળ ઉપર સરકારની છાપ લાગી છે માટે જ તેનું માન છે અને નોટની કિમત છે તે સિવાય તો તે કોરો કાગળ જ છે કાગળની કિમત અને નોટની કિમતમા

ઘેલો મોટો ફેર છે તે તો તમે સારી રીતે જાણો છો. હા તો તેવી જ રીતે જ્ઞાન ઉપર ભક્તિની છાપ લાગે છે ત્યારે જ તેની કિંમત વધે છે. જદા વાસણમાં દૂધ અને ચાખીએ તો તે ખરાબ થઈ જાય. તેવી રીતે ભક્તિશૂન્ય ચિત્તમાં જ્ઞાન પણ વિકૃત થઈ જાય. ભક્તિ વિનાનું જ્ઞાન પાંગળું છે. જમ સાસરામાં જતાં પતિની બધી મિસ્કત ઉપર પત્નીનો હક થઈ જાય છે તેવી રીતે ભક્તિભાજીમાં પ્રવેશ કરતાં માનવની સમસ્ત આધ્યાત્મિક શક્તિઓ ઉપર ભક્તનો અધિકાર થઈ જાય છે. સાથે સાથે જેમ સાસરે આવતાં વહુનાં પીયેરનાં નામ જોત વચેરે જતાં રહે છે તેમ ભક્તિયોગમાં પદોક્તિનાં સકુચિત શુદ્ધિ અને દુર્ભાવનાજરી વાસના પણ નાશ પામે છે. રોરડી ભણે ક્ષણી હોય કે વાંછી પરતુ તેના રસ મીઠો જ હોય છે તેવી રીતે ભક્તિયોગે તે જ્ઞાતિ, વંશ કે પરપરાનો હોય તે જાતતાને માટે તો અસહ્ય રહેશે.

માદુમ

તા. ૨૫-૭-૫૯

જીવનમાં શુદ્ધિમાનીની ચીજ હોય તો એકાગ્રતા છે. જો એમાં અગમી હોય તો આપણી શક્તિને વિચેરી દે છે.

અસિક્ક નવશઠ્યાગાર આસ્થા ધિકન્સ કહે છે કે જ્ઞાન એક ઉપયોગી નિરાપદ નિશ્ચિત અને પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય સુધ્ધ છે.

જો ચિત્તમાં એકાગ્રતા હોય તો ૭ વર્ષનો શબ્દ પણ ખૂબ ઉત્સાદપૂર્વક કામ કરી જતાવરી.

જો કાર્યમાં તમને થઈ જાય છે અને કાર્યનો એજ સામનો નથી અને ૭ કાર્યમાં પ્રેમ નથી એ જ્ઞાતિ અવધ દાય જા ત્યારે મો નરપ સાથે છે.

આપણે સ્વાધ્યાય સબધી વિચાર કરીશું સ્વાધ્યાય, એક અતરતુ-
તપ છે બાહ્ય તપના ક્ષેત્રમા આજનો આપણો સમાજ ખૂબ આગળ છે.
બાહ્ય તપની તરફ તે જોડેલો આગળ વધ્યો છે, તેના પ્રમાણમા અમ્ય તર-
તપ પ્રત્યે તેનું લક્ષ્ય તેટલું જ ઓછું ગયું છે

ધણાઓને એ પણ ખર્ચ નહિ હોય કે સ્વાધ્યાય પણ એક તપ છે
કેમકે અણુસણ, વ્રત, ઉપવાસ વગેરેના સબધમા તમે ધણી વખત સાલબ્યુ
છે ન્યારે પણ તપની વાત નીકળે છે ત્યારે આપણી નજર સામે ઉપવાસ
અને વ્રત આવે છે એટલે જ જૈન સમાજમા મોટા મોટા તપસ્વીઓ બેઠા
છે શ્રમણવર્ગમા મોટા તપસ્વીઓ છે તેવી જ રીતે શ્રાવકમા પણ એવા
તપસ્વીઓ પડ્યા છે, જે માત્ર ઉકાળેલા પાણીના આધારે પચાસ કે સાઠ
દિવસો સુધી રહી શકે છે, છતાં તેમના ચહેરા ઉપરથી પ્રસન્નતા જતી નથી
આજે તમારી સામે એક તપોનિષ્ઠ વ્યક્તિ આવે છે, જેમને આજે છત્રીસમે
ઉપવાસ છે

ગયે વર્ષે તેમણે પચાસ ઉપવાસ કર્યા હતા આ વર્ષે પણ તેમની
ધ્વિષ્ટા બાવન ઉપવાસ સુધી પહોંચવાની છે તેમનું આત્મબળ અને તપો-
નિષ્ઠા ખરેખર વધાવવા લાયક છે

બહેનો પણ તપસાધનામા ખૂબ આગળ છે કેટલીકને છઠ્ઠ-છઠ્ઠના
વર્ષાતપ આવે છે, તે કેટલીકને પાચમે ઉપવાસ છે, કેટલીકને સાતમે છે.
કેટલીકને સાતમે છે. જો કે પચુપણ હજી દૂર છે જૈન શાસનની તપસાધના
ખરેખર મહાન છે તેનું કારણ છે જૈન શાસનના અન્તિમ તીર્થંકર ભગ-
વાન મહાવીરની કઠોર તપસાધના અને એટલા માટે જ તેમને દીર્ઘ તપસ્વીના

નામે ઓળખવામાં આવે છે તપ અને ત્યાગની પ્રતિમૂર્તિ-સત્યવાન મહા-વીરની કિન્ન તપસાધનાના પગમે પગતે જૈન સમાજ ચલી રહ્યો છે તેમની તપસાધના સામેસાચ વહાળી છે.

સાધેસાધ એ પણ જૂઠાવાનું નથી કે સત્યવાન મહાવીરે તપની મીઠાસ્ય કરતાં તેના એ બેઠ જનાવ્યા છે એક છે બાક તપ અને મીઠું અભ્યતર-જાણ તપની સાધના અભ્યતર તપની પોષક અને ત્યારે જ તે સમાદર્શીય બનશે.

તપનું લક્ષ્ય છે મનની સાધના. બાક તપ મનની બહિર્મુખ વૃત્તિઓને નવાળે છે તે અભ્યતર તપ મનને અતર્મુખતાથી જોડે છે સ્વાખ્યાય પણ અવરતું તપ છે જે મનને આત્માની સાથે એકતાન કરે છે મનની એક મતા સ્વાખ્યાયથી તમે જેટલી સાધી શકો છો તેટલી બીજા કેઈ પ્રવૃત્તિથી સાધી શકશો નહિ.

મનની એકમતા માટે માળાનો આશરો પણ સેવાય છે પણ માળા, ક્યાં સુધી મનને પકડી રાખી શકે? માળાના મલુકાની સાથે સાથે તમારા મનના મલુકા પણ ફરતા રહે છે મનની એકમતાને માટે માળા કરતાં સ્વાખ્યાય ઉચ્ચ સાધન છે સ્વાખ્યાયથી એ લાભ છે.

પહેલો લાભ છે મનની એકમતા કાષ્ઠિયુ સાહિત્ય તમે વાંચતા હોયો પણ ભૂંડાં સુધી તેમાં ત અમત્ય નહિ આવે ત્યાં સુધી તેને બરાં રસ આપ માણી નહિ શકો.

સ્વાખ્યાયનો બીજો લાભ છે ચાન્દ્રશ્ચિત્ત. જ્યારે આપણે સ્વાખ્યાય કરીએ છીએ ત્યારે ત વિચારોમાં રમીએ છીએ હળશે વર્ષોમાં મહાપુરોએ જે ચિંતન અને મનન કર્યું છે જીવન અને જગત સંગથી વિચરે જે વિચારસૂત્રો બાધ્યા છે તેનાથી આપણે પરિચિત થઈએ છીએ સ્વાખ્યાય હવે વર્ષોનાં મનનનું માખણ આપણને આપે છે જે બાધ્યું જીવનનાં પ્રવાહને તરે. એક બાધ્યમાં ઉપયોગી નીવડે છે.

હું માળાને ખરજી નથી માનતો. જાન્ય અભ્યાસ માટે વે પણ આવે સ્પષ્ટ છે જે વહો આશરણથી શૂન્ય છે તેમને માટે તો માળા એક માત્ર સાધન છે પણ જેઓ આશરણ શૂન્ય છે તેમણે તો માળા કરતાં સ્વાખ્યાય તરફ નિરીત લક્ષ્ય બાધ્યું ગેઈએ.

આરતીય સરહતિમાં સ્વાખ્યાયનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે ચાન અને

વિજ્ઞાનનો જે પ્રકાશ આપણે પામ્યા છીએ, જેના બળ ઉપર આપણે ગૌરવ-અનુભવીએ છીએ અને કહીએ છીએ કે ' ભારતની પાસે વિશ્વ માટે સદેશો છે, ' તે જ્ઞાન સ્વાધ્યાય દ્વારા જ પ્રાપ્ત થયેલું છે જ્ઞાનના દીપકને જલતો-રાખવા માટે તેમા સ્વાધ્યાયનું તેલ પૂરવું પડશે તો જ તે જ્યોતિ કાયમ-રહી શકશે

જૈન આગમો આજે ઉપલબ્ધ છે હજારો વર્ષોનો કાળનો પ્રવાહ વહી ગયો ભારતના ઇતિહાસમા મોટા મોટા સામ્રાજ્યો આગ્યા, અને કાળના પ્રવાહમા તણાઈ ગયા પણ આગમો આજે પણ જીવિત છે તેને જીવિત રાખનારી કોઈ શક્તિ હોય તો તે સ્વાધ્યાય છે એટલા માટે ભગવાન મહા-વીરે સાધુઓને પોતાની દિનચર્યાનો અર્ધો સમય સ્વાધ્યાયમાં વીતાવવાનો નિર્દેશ કર્યો છે

પદમ પોરિસી સજ્ઞાયં વીય જ્ઞાણં સ્થિયાયહ્ ।

તદ્યાપ મિક્ષાયરિયં પુણો ચડત્થી સજ્ઞાયં ॥

ઉત્તરાધ્યયન અ ૨૬ ગા ૧૨

સાધક પહેલા પહોરમા સ્વાધ્યાય કરે, બીજામા તેનું ધ્યાન કરે, ત્રીજા પહોરમાં ભિક્ષાચરી માટે જાય અને ચોથા પહોરે ફરીથી સ્વાધ્યાયમા પ્રવૃત્ત થઈ જાય જોકે કાળના પ્રવાહમા આ વિધાન, તેના મૂળ સ્વરૂપમા જળવાઈ રહ્યું નથી ભિક્ષાચરીનો સમય, આચર્ય શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીના સમયમા જ બદલાઈ ગયો. “ તદ્યાપ મિક્ષાયરિયં ” ને અર્થને “ કાલે કાલં સમાયરે ” નું વિધાન આવી ગયું છતાં સ્વાધ્યાયની પર પરા ઓછેવત્તે અંશે આજ પણ ચાલુ છે

જે આગમો વિચિન્ન થઈ ગયા, તેનું જે મૂળકારણ જોઈએ તો ત્યાં પણ સ્વાધ્યાયનો અભાવ જ જણાશે ઇતિહાસ કહે છે કે બાર વર્ષના લાગટ દુકાળના વખતમા મુનિઓનો આહાર-વિહાર અવ્યવસ્થિત થઈ ગયા પરિણામે સ્વાધ્યાયમા ભગ પડતો ગયો અને આગમો સ્મૃતિ-મનૂષ્યામાથી બહાર જતા રહ્યા

એટલા માટે ભારતીય ઋષિઓએ સ્વાધ્યાયને જીવનનું અમૃત માન્યું છે જ્યારે શિષ્ય ગુરુની પાસે વિદ્યા મેળવી ઘેર પાછો ફરે છે ત્યારે ગુરુદેવ-તેને છેલ્લા આશીર્વાદ વખતે જીવનનો મહામત્ર આપતા કહે છે કે-

સ્વાધ્યાયે મા પ્રમથ્

અર્થાત્ હે વત્સ ! સ્વાધ્યાયમાં જરા પણ પ્રમાદ કરીશ નહિ. કારણ પ્રમાદ સ્વાધ્યાયનો સૌથી મોટો દુશ્મન છે.

સ્વાધ્યાય જીવનનું નિર્ધનન છે તેમાં વિચારો રૂપી કેઈકે પુર્યો મળે છે આચારોનાં મધુર ફળો પણ તેમાં દેખાય છે જેવી રીતે નિર્ધનનમાં જ્યાં દષ્ટિ જાય છે ત્યાં મનોરમ દ્રશ્યો ન જો પડે છે તેવી રીતે સ્વાધ્યાયમાં એક પછી એક મનોરમ દ્રશ્યો દેખાય છે કાઈક જગ્યાએ મહાપુરુષોની જીવનગાથાનાં રંગીન ચિત્રો તો કાઈક જગ્યાએ તેમના વિચારોની સૌરભ મળે છે.

અમવાન મહાવીર સ્વાધ્યાયના કટ્ટર સમર્થક હતા. તેઓ જોજન ત્યાગી શકતા હતા પણ સ્વાધ્યાય નહિ. એક બે દિવસ નહિ, પણ મહિનાના મહિનાઓ સુધી તેમણે જોજનનો ત્યાગ કર્યો છે પરંતુ સ્વાધ્યાયને એક દિવસ પણ છાડ્યો નથી એક વખત તેમના પ્રથમ શિષ્ય અશુધર ચીત્તે પ્રશ્ન કર્યો કે—

પ્ર० સમસાપણ મમ્મે મીયે કિં અવચર્હી ?

હ૦ ‘સમસાપણ વાળા ઘરખિગ્ગં કમ્મ અગ્ગેહી.

અર્થાત્—હે પ્રભુ ! સ્વાધ્યાયથી આત્માને કયો ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે ? ત્યારે અમવાન તેનો ઉત્તર દેતાં કહે છે કે—સ્વાધ્યાયથી આત્મા યાનાવસ્થુપિ કર્મને અપાવે છે.

કારણ કે સ્વાધ્યાય યાનનાં અવરોધક વસ્તુઓ નાશ કરે છે દૂર રા કરવા જઈએ ? સ્વાધ્યાયનું રૂપ એટલું જલ્દી અને સહેલી રીતે મળે છે કે જેટલું શાંતી આપાથી શાંતી આપી અને પેટ ભરાઈ મધુ એવું તો નથી / મધુ કે શાંતી આપે આપે અને પેટ મહિના પછી ભરાય એવી / રાતે સ્વાધ્યાયનું ફળ પણ તુરંત / મળે છે આપ સ્વાધ્યાય કરો અને બીજી / કંઈ આપને તેનું યાન મળે છે.

બીજી રીતે સ્વાધ્યાય વાણીનું તન છે તે આત્માને મહાત્મા અને મ. માન પગમા ના સાથે નેખારી કરી છે એ જરાજર છે કે સ્વાધ્યાય વાણી સાર્યે સમય પામે છે છતાં તેને માત્ર વાણી સુધી / સીમિત રાખવાની મૂલ ન ક. / મન પેપ નીમારક પામે ખોસી જવા કે તેનું બાંધ દાન તદ્દન ક નુ એ સ્વાધ્યાય નહો એ તો સ્વાધ્યાયનું પહેલું પરમિયું

છે. પાઠ બોલ્યા પછી, તમે તેને સમજવાનો પ્રયત્ન કરો. ન્યા સુધી કાઈ પણ વસ્તુનો અર્થ સમજવામાં નથી આવતો ત્યા સુધી, તે રસદાયક બની શકતી નથી, તેમાં આપણુ મન ચોટતુ નથી તે મન ઉપર એક ભાર જેવી બની રહે છે. આજ આપણા સમાજમાં અર્થહીન મુખપાઠોને સ્વાધ્યાયના નામે મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે તે સ્વાધ્યાય નથી પણ ફક્ત દિમાગની કસરત છે.

સ્વાધ્યાયનું અતઃચળ છે સ્વનુ અધ્યયન અને ચિંતન અર્થાત્ જે કાઈ આપણે શીખીએ તેમાં આપણા જીવનનું પ્રતિબિમ્બ બોતા જઈએ. કોઈપણ શાસ્ત્ર કે સાહિત્યનું વાચન કરો તે પહેલાં તેનું હાર્દ જાણવાનો પ્રયત્ન કરો. તેની સાથે આપણા મનમાં આપણા જીવનનું ચિત્ર પણ દોરાતું જશે. આપણે આપણા મનનું માપ કાઢતા જઈએ કે તે સાહિત્યમાં બતાવેલ આદર્શ આપણામાં આવ્યા છે કે નહિ? જો ન આવ્યા હોય તો તેમાં બાધક શક્તિઓ કઈ છે? આપણે તે આદર્શોની તુલનાએ કેટલા પાછળ છીએ અને કયા સુધી પહોંચવાનું છે? વાચનની સાથે સાથે આ પ્રક્રિયા પણ આપણા માનસમાં ચાલવી જોઈએ ચાલુ ચિંતન, એ જ સાચો સ્વાધ્યાય છે.

આગમમાં સ્વાધ્યાયના પાંચ ભેદ બતાવ્યા છે —

- ૧ વાચના
- ૨ પૃષ્ઠના
- ૩ પર્યટના
- ૪ અનુપ્રેક્ષા
- ૫ ધર્મકથા

૧ વાચના—વાચન તો સ્વાધ્યાયની પહેલી શરત છે વાચનની સાથે ચિંતન પણ હોવું જોઈએ.

૨ પૃષ્ઠના—વાચનની દરેક લીટી, હેતુ અને પ્રશ્નની સાથે વાંચો. વાચનની સાથે જેટલા વધુ પ્રશ્નો તમારા મનમાં ઊભા થશે તેટલા જ વધુ રહેશે તમે સમજી શકશો પ્રશ્ન, ચિંતનની કમોટી છે પ્રશ્ન સમાધાન માગે છે એટલે સ્વાધ્યાય-સમયે એ પ્રશ્નો તમે નોંધી ગળો. પછી, કાઈ અનુભવી અને ઊંડા ઉત્તરેદાની પાસે તેનું સમાધાન મેળવવાની કોશિશ કરો.

તમે પ્રસન્ન કરો તેમાં વિચારસાબુકો દોષ, વિગિચીયુ વૃત્તિ નહિ. બીજાને દરાવવાની આવશ્યકતા નથી કરતી દોષ તો તમે સમાધાન નહિ મેળવી શકો. તમે પ્રસન્ન કરો તો સાચી જિજ્ઞાસાથી કરો.

૭ પર્થદેવ-પ્રસન્ન અને ત્ર્યુતરો દ્વારા જે જ્ઞાન તમે મેળવો તેને સ્થિર રાખવા માટે તેનું પર્થદેવ ચાતુર્ય રાખો. પર્થદેવ (સ્વસ્થી)ના અજાણે તમારું જ્ઞાનધન વિસિત થઈ જશે. પછી બુધ્ધિ અમેશા જ્ઞાન માટે તમને એટલું દુઃખ થશે કે જેટલું હવે શરૂ થયેલું મેળવ્યા પછી તેને ખોઈનામનાં થાય છે. મતલબ કે પર્થદેવ જ્ઞાનની અવસ્થા પસંદ કરી છે.

૮ અનુપ્રેક્ષા-અનુપ્રેક્ષા એ વ્યાખ્યાનનો પ્રાણ છે. અનુપ્રેક્ષાનો અર્થ છે તેના ઉપર ચિંતન અને મનન કરવું જે કંઈ તમે વાચ્યું હોય પ્રસન્ન કરીશો જે જ્ઞાનનો વિસ્તાર વધારે છે. તેના ઉપર ફરીથી વિચાર કરો. આપણા સમયે તમે જેનું જ્ઞાનનાં પુસ્તકો વાંચ્યાં હોય બૌદ્ધ જ્ઞાનનાં વાંચ્યાં હોય, તો તેમાં શું જ્ઞાન છે? જ્ઞાનમાં જેટલું સ્થાન છે? જ્ઞાનમાં તેમાં મતભેદ છે? મતભેદ હોય તો જેટલું જ્ઞાન છે? શા માટે? જ્ઞાનની ચિંતન કંઈમાં જ્ઞાન વિભેદ છે? એ વિભેદની પ્રાપ્તિ શી હેતુ મળે છે?

કોઈ પણ પુસ્તક તમે વાંચો તેમાં તેના સેખાનુ દાદ તપાસો. પુસ્તક ઉપર તે સમયના અન્ય સેખાનુ જેટલો પ્રભાવ પડ્યો છે? તત્કાલીન પરિસ્થિતિએ વખતે જેટલો પ્રભાવિત કર્યો છે? મુખ્ય ભાવનાઓને સાધારણ આપણમાં તે જેટલો સ્થાન મળ્યો છે?

આ બધી વાતોનો વિચાર તે અનુપ્રેક્ષા છે.

૯ મર્મકથા-મર્મકથા વ્યાખ્યાનનો પાંચમો ભેદ છે. કથાનુસાર જીવનના પ્રેક્ષા નાપે છે. સાધનાના માન દરમિયાન આજના વધનારા મદા પુરાના જીવનની કથાઓ આપણા જીવનમાં સમ્યક પ્રમે આજના વધનામાં પ્રેક્ષાના છે. આપણા મળા તત્ત્વજ્ઞાનના પિપાસુઓ કે જે કથામાં શું છે? જ્ઞાન ન વાદ રાખા કે કથામાં આજનો ઈતિહાસ જીવનો પડ્યો છે. તમારું જ્ઞાન કથામાં કોઈ નામકથામાં મળે તો ઈતિહાસની કથાઓ તમારું જ્ઞાન મદાવીરો ઈતિહાસ પણ એક કથા છે અને જ્ઞાનના જ્ઞાનના ઈતિહાસ પણ વાતાર છે જેને આ વાતોએ કોઈ નામના ના આપવા ઈતિહાસ રહી શકે. બીજું એ આજના મળા જ્ઞાન કથાનુસાર તેને જ તમારું કરો તમારું કરો પણ કથા કદાચ કેમ નામ ન હોય પણ તત્ત્વને તને રૂપ કે વર્ણના રૂપમાં રહી રહીને

શ્રીતાઓ તેને બહુ જલદીથી સમજી શકશે દરેક વાર્તાનું એક ધ્યેય હોય છે કે કોઈ એક સત્યનો પગિચા આપવો વાર્તા એ માધ્યમ છે, એટલે લક્ષ્ય પર ન પહોંચતા માત્ર વાર્તામાં જ આનંદ માનવો એ પણ બરાબર નથી.

આગમમાં વર્ણવેલા સ્વાધ્યાયના ભેદો દૂકમાં મે તમારી સામે મૂક્યા છે હવે સ્વાધ્યાય માટે જરૂરી વાતો તરફ તમારું ધ્યાન ખેંચુ છું તે આ પ્રમાણે છે

૧ એકાગ્રતા—સ્વાધ્યાયના સમયે આપણું ધ્યાન શાંત્રો કે ત્રયોના શબ્દો અને તેના અર્થો તરફ હોવું જોઈએ જો મનમાં અસ્થિરતા હશે તો આપણે માત્ર તેના શબ્દો બોલતા રહીશું, પણ તેના અર્થ આપણા સમજવામાં નહિ આવે એટલે સ્વાધ્યાય વખતે મનને ખીજી બધી બાબતોથી છૂટક કરી, તેમાં જ પરાવર્તુ જોઈએ, તે માટે મનને ચલિત કરે તેવા પ્રસાધનોથી બચવું જોઈએ સ્વાધ્યાય માટે સ્થાનની પસંદગી કરતી વખતે પણ એ વાત લક્ષમાં રાખવી જોઈએ કે ત્યાં મનને ચચળ બનાવે તેવું વાતાવરણ કે ચિત્ર ન હોય

૨ નિયમિતતા—સ્વાધ્યાય માટે ખીજી જરૂરી વસ્તુ છે નિયમિતતા. ચાર દિવસ વાચ્યુ અને બે દિવસ નહિ આ રીત સ્વાધ્યાયમાં વિક્ષેપ કરે છે ધણા લોકો ચાર બે શરૂા હોય છે મોટા ત્રયો લઈને એસે છે ચાર પાના વાચે અને પછી ચાર મહિના સુધી તેને અડે પણ નહિ ! પરિણામે, સ્વાધ્યાયનો રસ ઊડી જાય છે

૩. વિષયોપરતિ—સ્વાધ્યાયની ત્રીજી જરૂરિયાત છે વિષયોપરતિ. સ્વાધ્યાય માટે પુસ્તકોની પસંદગી કરતા બહુ જ સાવધાની રાખવી જરૂરી છે એવી રંગોથી બચવા માટે તમે જેટલા પ્રયત્નો કરો છો તેટલા જ મનની વાસનાને ઉત્તેજનારા કચરા સાહિત્યથી બચવા માટે પ્રયત્ન કરવા જરૂરી છે સાહિત્યને નામે અજે એના પુસ્તકો બકાર પડે છે કે તેને સાહિત્ય કહેવું એ સાહિત્યનું અપમાન કરવા જેવું છે

સાહિત્યનો અર્થ છે—જેમાં સર્વનું હિત સમાયેલું હોય, પણ જેના વાચનથી તમારું અહિત થાય તેને ખીજી ગમે તે કહો, પણ સાહિત્ય તો ન જ કહેવાય

સાહિત્યનું લક્ષ્ય છે મનને વાસનામાંથી ઉપાસનામાં લઈ જવાનું, અસત્ય-માથો સત્ય તરફ દોરવાનું અને અધકારમાંથી પ્રકાશને શોધવાનું

વાસનાના રંગે રંગાયેલું સાહિત્ય આપણને સન્માર્ગે લઈ જઈ શકે

નરિ. કારણ લેખકનું હૃદય વાસનાના રંગમાં રૂનેશું છે ત્યાં ઉત્પન્ન થી કદના વાસનાને બાકાવે છે યેજ્ઞટોષ કહે છે—અહુ સાદિત્ય ઝેરથી ખજ વધારે બમ કર છે કેમકે ઝેર શરીરને મારે છે પણ અહુ સાદિત્ય તો સહુ તિને મારી નાખે છે

એની જ રીતે પુસ્તકની પચડીમાં ખુશ્બા અને કામ લેવું નોંધ્યો. સાંપ્રદાયિક વૃત્તિઓ મનમાં રાખીને ને બીજાના સાદિત્યને નોંધ્યો તે તે બાપજીને ખરાબીના પટ્ટાર જેવું લાગશે. અમુક પુસ્તક સમ્યક છે કે અમુક નિમ્બા છે તેના એકદમ નિષ્ક્રમ કરવો એ અવિવેક દર્શાવે છે વસ્તાવમાં સમ્યક અને નિમ્બાત્વ દૃષ્ટિમાં સમાવેશમાં છે. આ દેવધર્મિજનિ કૃપાકમલ, બી નહીં સૂત્રમાં આ સત્યને રજૂ કરતાં કહે છે—

સમ્પદિદિષ્ઠસ સમ્મ સુપાદ । મિષ્ઠાદિદિષ્ઠસ મિષ્ઠા સુપાદ ।

સમ્યક દૃષ્ટિ રાખનારને મારે નિમ્બા સાચો પણ સમ્યક છે અને નિમ્બાદૃષ્ટિ રાખનારને મારે સમ્યક સાચા પણ નિમ્બા બને છે મતલબ કે અમુક સમ્રાટના સિવાયનું બીજું સાદિત્ય નિમ્બા છે એવી વિચારણા સહી જુ તો તમને મહાપુરુષોના તત્ત્વચિંતનથી વચ્ચિત રાખશે.

ખુશ્બા અને અને સ્વસ્થ ચિત્તે તમે સ્વાધ્યાયના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરો. તેની સાથે તમારા જીવનની કિતાબ પણ વાંચો તો સ્વાધ્યાય તમારો દૃષ્ટિને નવો માત્ર દર્શાવશે અને જીવનમાં પ્રકાશની નવી રેખા મળશે.

માહુચા

તા. ૨૦-૮-૫૬

આજના પ્રવચનનું મથાળુ એ કહે છે કે હું તમારી સામે પ્રાર્થના અગે કંઈકે કંઈકે પણ પ્રાર્થના અગે શુ કહેવાય ? પ્રાર્થના પોતે જ આત્માનુ સંગીત છે આત્માને પગમાત્માનો પ્રકાશ દેનાર પ્રાર્થના છે એક પ્રશ્ન એ થાય છે કે પ્રાર્થનાનું જીવનમાં શુ સ્થાન છે ? જેમ માછલી માટે પાણીનું મહત્ત્વ છે તેટલું જ અને તેવું જ જીવનમાં પ્રાર્થનાનું સ્થાન છે. માછલીનું જીવન જ પાણી છે પાણીમાં જ એ જન્મ લે છે અને પાણીમાં જ એ મરે છે માછલીને એમ કહેવામાં આવે કે હું તને દૂધના તળાવમાં મૂકી આવું પાણીનું તો એની સામે મૂલ્ય જ શુ છે ? શક્તિ અને કિંમત બંને દષ્ટિએ પ્રાણી કરતા દૂધમાં વિશિષ્ટતા છે પણ તમારા આ પ્રયોજનભર્યા આકર્ષણમાં એ ફસાશે નહીં એ તો કહેશે કે તમારા દૂધના તળાવ કરના મારું પાણીનું તળાવ શ્રેષ્ઠ છે તેમ છતાં એના પર બળપ્રયોગ કરશે તો એ પાણીથી જુદા થતાની સાથે જ પોતાના પ્રાણ અર્પી દેશે પાણીમાં શુ આનંદ છે ? એ જાણવું હોય તો જઈને માછલીને પૂછો એનો આનંદ આપણે જાણી શકતા નથી.

બસ, તેવી જ રીતે પ્રાર્થનાનો આનંદ ભક્ત-હૃદય જ જાણી શકે છે માછલીના જીવનમાં પાણીનું જે સ્થાન છે, તેવું જ સ્થાન ભક્તના હૃદયમાં પ્રાર્થનાનું છે શરીર માટે કસરત જરૂરી છે કસરતથી શરીરને નવ-સ્ફુતિ (તાજગી) મળે છે એથી શરીરમાંના ખરાબ તત્ત્વો પરસેવારૂપે બહાર નીકળી જાય છે અને એમનું સ્થાન આરોગ્ય દેનાર તત્ત્વો લઈ લે છે તેમ પ્રાર્થના પણ એક આધ્યાત્મિક કસરત છે શારીરિક કસરત શરીરની ચરબી ઘટાડી સ્વસ્થ રહતો સચાર કરે છે, તો પ્રાર્થના આપણા જીવનમાંની ધુરાર્ધ્યોને દૂર કરી સ્વચ્છ સુદર વિચારોનો જીવનમાં સચાર કરે છે

શરીર માટે ભોજનનું જોરવાન છે જ્યાંમા માટે પ્રાથનાનું તેનું જોરવાન છે ભોજન-ખોરાક વિના આપણુ શરીર ઝડપ દિવસ ટકી શકે નહીં તે ખજી પ્રાર્થના વિના ક્યાં સુધી ટકી શકશી ? ભોજનમાં એક જાતની તેજ છે એક તાકાત છે એક દિવસ પછુ જો જીવન ન મળે તો ગુલામની જેમ હસતુ મોં પણ કમ્માઈ જશે. તેમ પ્રાથના જ્યાંમાનો ખોરાક છે શરીરને એનો ખોરાક નહીં મળે તો તે દુર્ભાગ જની જશે તો જ્યાંમાને પણ તેનો ખોરાક નહીં મળે તો શું એ નિર્ભાગ નહીં જની જાય ? જ્યાંમાને માનવી શરીરને ખોરાક દેવા માટે જ્યાં-જ્યાં ક્યાંક અવિરત મગ કરે છે પણ જ્યાંમાના ખોરાકને એ વિચરી ગયો છે.

પ્રાથના જાએ એક વખત ગાંધીજીએ કહ્યું હતું કે મારા સાડુ ખાવા કરતાં પ્રાર્થના કરેલ જણી ઉપયોગી છે ખાવાનું ભણે છરી જાય પણ પ્રાથના છૂટવી ન જોઈએ અને પ્રાર્થના જો છરી જાય તો મનુષ્યને હલ્લમાં એનું કુખ થવું જોઈએ પ્રાર્થના કરવી રહી જાય તો મહાત્માજીને કુખ થતું હતું પણ તમને પણ શું કુખ થાય છે ? ઘેર ચઢ્યા મોટી જાને અને તમને ચઢ્યા લીધા વગર / એપ્રિલે જવું પડે તો કુખ થશે ? હા કેમ ન થાય ? જરૂર તમને ચઢ્યા વિના એપ્રિલે જવું કુખજા જાશે અને એ જાહેર આમતીજીને તો દસ વાતો પણ સાંભળવી પડશે એક દિવસ ચઢ્યા છૂટવાથી તમને જોઈશું કુખ થાય છે પ્રભુ પ્રાથના છરી જવાથી તેટલું કુખ શું થાય છે ખરું ?

તમે પાન લેવા માટે જાનવાણાની ડુકાને ગયા એને તમે બે જ્યાની જ્યાપી એક જ્યાનાનું પાન લીધું અને મોંમાં મૂકી ચારી ગયા. પણ એ પાનના રચાઈમાં ખેંચા જાણી રહેનો એક જ્યાનો લેવાનું જૂલું ગયા. ઘેર આવતા જ તમને એક જ્યાનો ચાલ જ્યા-યો અને તેથી તમને કુખ થશે ? હા તો જ્યાનો જૂલું જવાથી તમારા મનમાં કુખ થાય છે તેમ એક દિવસ પ્રભુ-પ્રાથના જૂલું ગયા તો શું એનું કુખ થાય છે ? ત્યાં તો તમારો દિમાગમાં પ્રભુ-પ્રાથના કરતાં પણ પેલા એક જ્યાનાની કિંમત વધી જાય છે પરંતુ સતના હલ્લમાં પ્રભુ બિરાજેલા છે તે એને કહી જૂલું શો ખરો ? સત એક દિવસ ખાવાનું છોડી શકે છે અરે એક દિવસ જ સા માટે તપસ્વી ના મકિના અને બે-બે મકિના સુધી ભોજનને ઊંચી દે છે પણ તમો જાનવાને ઊંચી નહીં શરીર કરતાં જ્યાંમાનું મધ્ય વધારે છે તો એ

નિર્વિવાદ સિદ્ધ થઈ જાય છે કે ભોજન કરતા ભજનનું મૂલ્ય પણ વધુ છે, કારણ કે પહેલા ભજન છે અને પછી ભોજન છે.

ગાંધીજીને પ્રાર્થના આગે એક જીંઝ મદસ્ત્રપૂર્ણ વાત કહી છે એમણે ખતાવ્યું છે કે “હું સસાગમા વ્યભિચારી થતા બચ્યો છું તો તે રામનામનો જ પ્રતાપ છે વાનરમેનાએ રાવણને માર્યો, હનુમાને પર્વત ઊંચકી લીધો, સીતાનું સતીત્વ રખોપાયું અને ભરત ચૌદ વર્ષ પર્વત પ્રાણ ધારણ કરી શક્યો એ બધાનું કારણ એ જ હતું કે એમના મુખેથી ‘રામ’ શબ્દ જ નીકળતો હતો મારો પામે પણ ગમ શબ્દ ન હોત હું સ્ત્રીઓને બહેન કહેના યોગ્ય ન હોત જ્યારે-જ્યારે મુજ પર સક્રોડ આવ્યા છે, મેં રામનું નામ લીધું અને હું બચી ગયો છું તથા અનેક સક્રોડ વખતે તો રામ નામે જ મારું રક્ષણ કર્યું છે”

હા, તો ગાંધીજી પરમ આત્મિક હતા એમના મનના ખૂણે ખૂણામાં હિંદુ સમૃતિ રમતી હતી તેથી જ પ્રત્યેક સમય એમની જીજ્ઞા ઉપર રામ બિરાજતા હતા એટલા માટે જ પ્રભુ-પ્રાર્થનામાં એમને દૃઢ વિશ્વાસ હતો. પ્રતિદિન સપ્તાહાણે પ્રાર્થના યોજતી હતી અને પછી તેઓ પ્રવચન કરતા હતા.

પ્રાર્થના એ કાંઈ અધ વિશ્વાસ નથી નવા ચીજે દોડનારાઓ માટે પ્રાર્થના એક વહેમ અને ઢોંગ માત્ર બની ગઈ છે તેથી જ્યારે પણ નવી પેઢી સામે પ્રાર્થનાનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે તેઓ વહેમ ખતાવી એની મશ્કરી કરે છે, પરંતુ જરા અદર દીક્રીને જુઓ, જેને અન્તર્દર્શન થયા છે, તેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ છે, પણ જેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ નથી, એને પરમાત્મા ઉપર શો વિશ્વાસ હશે વારુ ? એના માટે ધર્મ, કર્મ, આત્મા અને ધરમાત્મા બધું જ વહેમ માત્ર જ બની જશે પરંતુ જેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યો છે, એકાત્મી શાત ક્ષણોમાં જેણે આત્માનું સગીત શ્રવણ કર્યું છે, એના માટે આત્માનું સગીત-પ્રાર્થના-એટલી જ સત્ય છે જેટલું કે હરવુ-ફરવુ, ખાવું અને પીવું.

પ્રાર્થના તો સતજીવનનું અમૃત છે પ્રભુ-પ્રાર્થના એવી જ રીતે વગર દગાની વસ્તુ છે જેવું કે અમૃત સ્વપ્નમાં ડોઈ દેવે પ્રસન્ન થઈને તમને અમૃતનો ઘડો દીધો અને પેલા દેનાર પર તમને વિશ્વાસ છે, વળી અમૃત ઉપર પણ વિશ્વાસ છે તો તમે એને સપ્રસન્ન બની પીજશો અમૃત જો કે વગર દગાની વસ્તુ છે, પરંતુ દેનારની ખૂરી ભાવનાથી અથવા પીવાના

પરિભાષુની માહિતીના અભાવે એ પણ કદીક નુકસાન પહોંચાડી શકે છે પરંતુ પ્રશુપ્તિમાં તો એ અમૃત છે જ્યાં-જેમાં દુઃખાળાની સહનતા કદી દેખાશે જ નહીં.

પ્રાર્થના કહેવાની નહીં કરવાની વસ્તુ છે એનો જ્ઞાનદ સંદેશમાં વ્યક્ત કરી સકાય તેમ નથી. જ્ઞાનદનો મધુર અનુભવ તો એ જ હવેને થઈ શકે છે જે પ્રાર્થનાના સંગીતથી રચાયેલો છે.

સાધ્વાવેળાએ ગમ્ય ધાસ્ય ચરીતે ધર બણી પછી ફરે ત્યારે એનું વાહરું મુની રાહે ઉત્સુકતાપૂર્વકે દાર બણી નજર નાખે છે પેતાની જાનનીતે આંતરે આવવી જોઈએ ચારેમ પડે જીવણી-જીવણને નામવા લાગે છે અને હાર-જ્ઞાનદ વ્યક્ત કરે છે. પણ દોરણ વચ્ચે એ હજુ બધાંયેનું છે માસિક જ્ઞાને એ દોરણના જાણનામાંથી મુક્ત કરે છે ત્યારની એની પ્રેમ વિહવળતા તમે કહો જુઓ તો ખરા! પૂરા વેગથી એ માતા તરફ દોડે અને જ્ઞાને એ સ્તન-પાન કરે છે તે વખતનો એનો દુઃખપાનનો પરમ જ્ઞાનદ શુ પાસે જોએ જોવાળ-બરવાડ માણી સકશે ખરો? ના નહીં પેલા સ્તનને પણ વેટશે જ્ઞાનદ નહીં આવે કે જ્યાંથી પેલા વાહરું મુટે અમૃતધારા વહી રહી છે એ પરમ જ્ઞાનદ માટે તો પેલા વાહરુંના હવેને જ પૂછે હા તો તેવી જ રીતે પ્રાર્થનાનો જ્ઞાનદ ન તો સંદેશમાં અક્ષય તેમ છે તેમ ન એ પ્રાર્થનાના કોઈ પુસ્તકમાં છે કે ન એ એના સંગીતમાં જ છે એની અનુભૂતિ તો રક્ત કોઈ ભક્ત હવે જ કરી શકે છે.

હા એક વાત પણ છે મીઠાઈ તો જ્ઞાનદ સ્વ કોઈ લઈ શકે છે પરંતુ પુસ્તકનો જ્ઞાનદ રક્ત સિદ્ધિતો અને રસિક જ લઈ શકે છે તેમ પ્રાર્થનાનો જ્ઞાનદ પણ રક્ત પ્રાપ્ત કરનારાઓ જ લઈ શકે છે બી ન તો માત્ર દર્શક જ રહી જાય છે જ્ઞાનદની લહેરો એના હવેને સ્પર્શી શકતી નથી તેમ ન સંદેશ દ્વારા કહેવાયેલું વક્તવ્ય પણ એમને આ જ્ઞાનદની અનુભૂતિ કરાવી શકે છે.

એટલા ન માટે વિશ્વના અલેક ધર્મમાં પ્રાર્થનાને મહત્ત્વ અપાયું છે જો કે સિદ્ધાન્તોમાં ધમ ધમ વચ્ચે બહોળા મતભેદ પ્રવલ છે જ્યાં અનુ-પ્રાર્થના સંબંધે તો સ્વચ્છ જાણા ધર્મોમાં એક મત રહ્યો છે કિંતુ ધર્મ તો પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ દર્શાવતાં કહે છે. “રામ સે અધિક રામ કર રામા અધીક રામ કરનાં પણ રામ નામમાં વધુ સંકલિત છે મુસ્લિમ ધર્મ અને કિંતુ ધર્મ વચ્ચે ન કે કોઈ બીજું જોડેલો તથાવત છે અને ત્રિશુભ વિપરીત દિશાનાં.

પથિક છે, તેમ છતાં પણ પ્રભુ-પ્રાર્થના અગે એમનામાં એકમત બેવા મળશે

એમની નમાજ પણ એક પ્રકારની પ્રાર્થના જ છે જે કે એમની ભાષા ફારસી છે, ઉપરાંત એના ઉપર મુસ્લિમ સંસ્કૃતિનો પ્રભાવ છે, તો પણ શબ્દ અને શૈલી-ભેદને એક બાબુ રાખી તમે એમાં બિડા બિતરશે તો ત્યાં પણ તમને ઈશ્વર પ્રત્યે બિભરાતો અનુરાગ જ દેખાશે

ખ્રિસ્તી ધર્મ કે જેનો વધુ પડતો વિકાસ પશ્ચિમના દેશોમાં થયો છે, તેમાં પણ પ્રાર્થનાને સ્થાન અપાયું જ છે તમે જોતા હશો કે રવિવારના દિવસે ઇસુ ખ્રિસ્તને માનનાર બાળક દેવળમાં શાત-શબ્દહીન પ્રાર્થનામાં તલ્લીન બિભેલુ દેખાશે જૈન દર્શન જે કે આત્મામાં જ પરમાત્માની સત્તા સ્વીકારીને ચાલે છે, ઈશ્વરને સૃષ્ટિના નિર્માતા રૂપે એ સ્વીકાર કરતા નથી છતાંય કર્તા નહીં પણ પ્રેરણા દેનારને રૂપે જૈન દર્શને ઈશ્વરની ઉપાસના કરી છે અને તેથી જ ચોવીસી સ્તવન અને સ્તવન-સ્તુતિ રૂપે અરિહંત તથા સિદ્ધ ભગવાનની પ્રાર્થના માટે એ વિધાન કરે છે

અત્યાર સુધી આપણે જીવન અને ધર્મના વિવિધ ક્ષેત્રોમાં પ્રાર્થનાના પ્રસાર વિષે વિચાર કર્યો હવે આપણે એ વિચારીશું કે પ્રાર્થના શું છે અને એ શા માટે કરવી જોઈએ ?

પ્રાર્થના શું છે ?

પ્રાર્થનાનું ખીલું નામ છે અહંકારરહિત પ્રયત્ન અર્થાત્ અસત્યથી સત્ય ભણી જવા માટે નિરહંકારી પ્રયત્ન કરવો એ પ્રાર્થના છે પ્રાર્થના અન્ત કરણનું પરિમાર્જન, સંસ્કૃતિ અને બળ છે પ્રાર્થનામાં પ્રયત્નવાદ અને દૈવવાદનો સમન્વય છે દૈવવાદમાં પુરુષાર્થને સ્થાન નથી એટલે તે પાગળો છે, જ્યારે ખીલ બાબુ પ્રયત્નવાદમાં પુરુષાર્થનું તેજ છે છતાં નિરહંકાર વૃત્તિ રહેતી નથી એટલે ત્યાં ગર્વ આવી જાય છે એટલે બન્ને અહંભુ કરી શકાય નહીં પરંતુ બન્નેને છોડી પણ શકાય તેમ નથી, પુરુષાર્થના દૈવવાદ (ભાગ્યવાદ)ના અભાવે જીવો શકતો નથી તો પુરુષાર્થના અભાવમાં તે જડ બની જશે જીવનની ગાડી પ્રયત્નવાદ અને ભાગ્યવાદના પાટા ઉપર જ દોડશે મનુષ્ય દૈવવાદ ભાગ્યવાદમાં એક નમ્રતા છે જે આપણને વિનયશીલ બનાવે છે. પ્રયત્નવાદમાં પરાક્રમ છે જે આપણને ગર્વ દે છે અને પ્રાર્થના બન્નેને જોડવાનો એક સેતુ-પૂલ છે.

પ્રાર્થનાથી થતા લાભ

હવે પ્રાર્થનાથી થતા લાભો વિશે વિચારીએ. પીપળ નાની હોય છે એનું મૂલ્ય પણ જલ્દી વધે છે પરંતુ એ નાની પીપળને ખરેખર મોલ પ્રથમ સુધે જુટીયા તો એનો ગુણ પણ જાણી જાય અને સુધે-સુધે એનું મૂલ્ય પણ વધી જાય. તેવી જ રીતે પ્રભુપ્રાર્થનાનો સંબંધ જો આપણા આત્મામાં રમે છે પ્રાર્થનાના સુમધુર સંગીતજ્વાલિની જેનું હૃદયભરિ ગુણ જિહ્વા છે તે સંબંધ રટણ આત્માની પવિત્રતામાં અભિવ્યક્તિ કરે છે જેવી રીતે ધમણી અગ્નિ પરની રાખને દૂર કરી એને વધુ પ્રદીપ્ત કરે છે તેવી જ રીતે પ્રભુમરણ જીવનના અધ્યાન અને મોહની રાખને દૂર કરી એની અમકમાં સો મણી વૃદ્ધિ કરે છે.

ધરમાં ચતના અધારુ હોય ત્યારે જિહ્વાની રમઝટ ચાલુ થઈ જાય છે સ્નાયુની ક્રિયા કરામ કરી નાખે છે તમે એનાથી મુક્તિ પામવા આજે છો અને એક નાનો એવો દીવડો એતાલીને ધરમાં મૂકી દો છો તો જ્યાં જિહ્વા જલ્દી જાણે જાણ નાસી જાય. એવી જ રીતે જ્યાં સુધી મહાનો દીવડો જીવનમાં પ્રકાશવત્ત બનતો નથી ત્યાં સુધી ક્યાંકની દોટદોટ (રમઝટ) ચાલુ રહેશે અને તે તમારા મનની સાતિને કચમ કરવા રહેશે. તેથી તમે મનના ખૂણામાં પણ પ્રભુના નામનો દીવડો એનાવી દો છો તો ક્યાંય અને ક્યાંય રૂપી જિહ્વા નાસી જ જાય.

વસ્તુના બીજા જોડે રાખ્યા હાથ કરતાં પણ નાનું હોય છે પણ તે અડધા બી / ઉપર માટી એકઠી થઈ જાય છે અને એને પાણીનું સિંચન મળે છે તો એ જ નાનું બીજ એક દિવસે વિશાળ વડ-વૃક્ષનું રૂપ ધારણ કરી શકે છે તેવી જ રીતે પ્રભુના નામનું બીજ જે તમારી હૃદય-શુભિમાં વાળ્યું છે અને એના ઉપર નિરહકારરૂપી માટી નાખી પ્રેમરૂપી પાણીથી એનું સિંચન કરો છો તો તમારા જીવનમાં એક દિવસે ખરેખર ઉપરોચિત પ્રવૃત્તિ તમારા મનમાં રમ-રમમાં ઉપરોચિતનો સાત ગુણ પ્રકાશ પ્રવૃત્તિ જાય. તમે પોતે તમારામાં એક વિસિષ્ટ અપોતિનું ઇશન કરશો. રૂપની જાણ છોડી સ્વાદી જાણમાં જુદું તો તમે પોતે ઉપરોચિત જાની જાણો. કું તો તમે સર્વેમાં ઉપરોચિત પદાર્થો જોઈ જુદું જોડે જાણે જો સદાચર્ય હોય પરંતુ એનું અસ્તિત્વ તમારામાં જાય છે / હવે હકત જાય છે એને જામન કરવાની.

તે જોવી રીતે અપર ઠાઈ જાણને તમે શીખો છો ત્યારે એના સંબંધો

ગોખા-ગોખાને પણ તમે એક દિવસ એ ભાષા ઉપર સારો એવો કાબૂ મેળવી લો છો તેવી જ રીતે પ્રભુસ્મરણ કરતા-કરતાં તમે તમારામાં છુપાયેલી એ ઈશ્વરીય જ્યોતિને જગવી શકશો એક કવિએ કહ્યું છે .

આતમ પરમાતમ પદ પાવે,
જો પરમાતમસે લયકો લગાવે, સુનકે શબ્દ કીટ મૃન્ગીકો,
નિજ તન મન કી સુઘ વિસરાવે ।

देखू प्रगट ध्यान की महिमा,
सो ही कीट मृन्गी हुई जावे ॥

આધ્યાત્મિક કવિ આનંદધનજી કહે છે એમને જૈન સંસારમાં યોગી આનંદવનજીના નામથી પણ ઓળખે છે એમણે સમાજ અને સપ્રદાયની રૂઢી પર પરાએને તોડી એકાન્ત વનમાં સાધના કરી હતી એમણે કેટલાય વર્ષો આત્મ-સાધના પાછળ વોતાવ્યા હતા તેથી જ એમના પદોમાં સાધનાનો રસ નીચોવાઈ આવે છે અને સાધક આત્માભિમુખ બની જાય છે તેએ ફરમાવે છે કે સાધક અગર સાચી અને ખરી તત્ત્વજ્ઞતાપૂર્વક પરમાત્માની સાથે ભળી જાય છે તો એક દિવસ તે પોતે જ પરમાત્મ-દશા પ્રાપ્ત કરી લે છે કેટલાક દર્શનો એ તથ્ય માનવા ઈન્કાર કરે છે કે કોઈપણ આત્મા પરમાત્મા થવાની ક્ષમતા-સામર્થ્ય રાખતો નથી, ભણેને તે ચાહે તેટલા વ્રતો ઉપવાસાદિ અનુષ્ઠાન કરે જ્યારે જૈન દર્શન પ્રમાણે તો ભકતમાં ભગવાન બનવાની ક્ષમતા છે. આત્મા જ પરમાત્મા છે એવો દિવ્ય સંદેશ એણે વિશ્વને આપ્યો છે

જૈન દર્શનની એ જ વાતમાં સૂર પૂરાવતા આધ્યાત્મિક કવિ આનંદ-ધનજી કહે છે

આતમ પરમાતમ પદ પાવે, જો પરમાતમસે લય કો લગાવે

‘અપ્પા સો પરમાપ્પા’ નો નાદ આ સ્વરોમાં સંભળાય છે કવિ એના માટે સુદર રૂપક આપે છે ભમરીના શરીરમાં જ્યારે ગરમી પેદા થાય છે ત્યારે એ ભીની માટીથી પોતાનું ઘર બનાવે છે અને સાથે જ એક કીટક-કીડો લાવી એની સામે ભૂ-નો શબ્દ ગૂંજવે છે અને એ ભમરીના શબ્દથી પેડો પેટ ઘસીને ચાલનાર કીડો ૧૭ દિવસમાં આકાશમાં ઊડતી ભમરી બની જાય છે આ શબ્દશક્તિનો પ્રભાવ છે

આ એક કવિએ પ્રસિદ્ધ કરેલી કહેવત છે પણ એમાં એક સૈદ્ધાંતિક ભેદ એ આવે છે કે એક એકેન્દ્રિય જીવ ચતુરેન્દ્રિય કેવી રીતે બની શકે ?

સાચું તો એ છે કે લગભરો જ્યારે ઇર્ષા થઈ છે ત્યારે ઇર્ષાની સુરક્ષા માટે અને એમના યોગ્યતા માટે એ કાંઈ લઈ આવે છે આમ સત્તર દિવસ મુખી ઇર્ષાની સેવા બાદ ઇર્ષા ફરી નામ છે એમની લગભરો નીકળે છે અને કોઈ નામ છે પણ કોઈ કવિ યોગી જ્ઞાનદયનજીએ કઈ દષ્ટિએ જાણે છે કે તે જ્ઞાને સમજી શકાય તેમ નથી તો પણ કવિજનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય તો પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ જાણવાનો છે કે પ્રાર્થના વડે જ્ઞાત્યા પરમાત્મા જની શકે છે કોઈના મનથી જેમ આપણું મેળવાય છે તેમ પ્રભુ નામના મનથી જ્ઞાત્યા ઉપરીય જ્યોતિ મેળવે છે

પ્રભુ નામ તો મેષ છે જે પાપના પ્રખર તાપને શાંત કરે છે જે આસના પ્રખર તાપમાં જ્યારે ધરતી અને જ્ઞાત્યા તપવા લાગે છે સૂર્ય જ્યારે જ્ઞાત્યા જોળા વરસાવી રહ્યો હોય છે ત્યારે જ્ઞાત્યા પાંચરના મહેસો પણ તપી જાય છે ત્યારે માનવ હજી હજી માનવ હોય છે જ્ઞાત્યા જનમાં જ્યારે સ્થાનવસ્તી વાળાં જીવંત છે અને જમણા વરસાદ પડે છે ત્યારે તાપ શમે છે પૃથ્વી પણ શાંત બને છે તેમ જ્ઞાત્યા પણ શાંત બને છે જ્યારે ને જીવંત જાપતા મહેસો પણ હવે તો જમવા લાગે છે. જસ, જ્યારે જ શક્તિ પ્રભુના નામમાં પણ છે જ્યારે મનમાં કથાવતી જ્ઞાત્યા જ્યારે રહી હોય છે વાસનાનાં તેજાન જાળાં હોય છે તે વેળાએ પ્રભુ નામ મેષનું કામ કરે છે અને કથાવતી જ્ઞાત્યા શાંત બને છે વાસનાનાં તેજાન શમે જાય

સાચું જ પ્રભુ નામ જ્ઞાત્યા મન માટે પ્રશાંત મેષ છે જ્ઞાત્યા સ્વચર માટે વહાણ પણ છે શક્તિ માટે તે છેતરો જ પ્રિય છે જેમણે કે કુમતા વહાણમાંના માણસો માટે નાની એવી નીકળ જ્યારે જ્યારે જ જાણુ અસીમ જ્ઞાત્યા શક્તિ પાછી જ પાછી) કેળાય અને કિનારો શોધની જાણે. સહેરોની સાથે જ્ઞાત્યાઈને પાછી કરે અને જીવન-સાથી વહાણ પણ હવે દેવ લાગે છે તેવા સમયે જ્ઞાત્યા એક નાની એવી નીકળ પણ મળી જાય તો એવી મનુષ્યને એટલી પ્રસન્નતા થઈ કે જાણે કુમતા પ્રાણે પાછા જાનાં. તેવી જ રીતે સસારના અસીમ સાગરમાં કુખ અને જ્ઞાત્યાની કાંઈ અગ્નિમાં જ્યારે તમારો જ્ઞાત્યા જોયા જાતો હોય ત્યારે તમે પ્રભુ નામની નીકળમાં સવાર થઈ જશો તો એ તમને કિનારે પહોંચાડશે-પાર ઉતારશે.

શબ્દ-શક્તિ

પ્રાર્થનાના જાણુમાં જીતરશો તો ત્યાં તમને શબ્દ-શક્તિ મળી

તત્ત્વ કામ કરતુ દેખાશે શબ્દમા પણ ઘણી મોટી શક્તિ છે-તાકાત છે. ફેટલાક શબ્દો એવા છે જે સલાળતા જ તમારા મનમાં પ્રસન્નતા સચાગિત થશે ફેટલાક શબ્દો એવા છે જે હૃદયની પ્રસન્નતાને હરી લે છે તમે ટાઈને ધેર ગયા. ઝોજો ખૂબ એકની સાથે તમને દૂધ પાચુ દૂધ પણ જેવું-તેવું નહીં, સ્વાદિષ્ટ હતુ બદામ કેસરવાળુ હતુ તમે ખૂબ આનંદથી એ પ્યાલા ગટગટાવી ગયા પણ દૂધ પીને જેવા તમે બહાર નીકળ્યા ત્યારે જ દોડતો-હાકતો તમારો મિત્ર આવી જાય છે કઈ ગભરાતા અવાજે એ તમને કહે છે “ અરે, તમે જે દૂધ પીધુ એમા તો થોડુંક ઝેર ભજેલુ હતુ ” બસ, થઈ રહ્યુ ઝેર શબ્દ કાન સાથે અથડાતા જ તમારા મનમા ઉછળફૂદ મચી જાય છે કયા તમે દૂધનો સ્વાદ લઈ આનંદથી નીકળી રહ્યા હતા અને હવે તો તમારા મનની બધી પ્રસન્નતા ધૂમતર થઈ ગઈ આ શબ્દની જ તો શક્તિ છે

એક માતા અહીં બેઠી છે શાત મનથી એ પ્રભુ પ્રાર્થનામા લીન છે. અચાનક કોઈએ આવી એને કહ્યુ કે તમારુ બાળક ફૂવામા પડી ગયુ બસ આટલુ સાલળતા જ એ માતાના દિલમા તોફાન જાગી જાહેશે સર્વ પ્રસન્નતા ગૂમ થઈ જશે પ્રભુ પ્રાર્થનાના શબ્દો હોઠો પર જ રહી જશે અને એ રડી પડશે “ અરે, મારો બેટો કયા ગયો ” એક શબ્દે જ એના મનની સારીયે શાંતિનો ભગ કરી દીધો ખીજ જ ક્ષણે ખીજે કોઈ આવી એને કહે છે કે ફૂવામા જે બાળક પડ્યું હતુ એ તમારુ નહિ પણ કોઈ હરિજનનુ હતુ આ સાલળતા જ એના મનની વ્યાકુળતા સમાપ્ત થઈ જશે એનુ મન શાત બનશે એક શબ્દે એની શાંતિ હરી લીધી, બ્યારે ખીજ શબ્દે એને પાછી વાળી દીધી

રામ શબ્દ પદર કરોડ હિંદુઓ માટે પ્રિય છે શ્રીકૃષ્ણ અને બુદ્ધનું નામ લેતા જ ભારતવાસીઓના મનમા શ્રદ્ધા જાગી જાહેશે ભગવાન મહાવીરનુ નામ લાખો જૈનેના હૃદયોને હલાવી દે છે પરંતુ મુસ્લિમ ધર્મમા વિશ્વાસ ધરાવનાર માટે આ શબ્દોની કોઈ જ કિમત નથી એમની સામે અલ્લાહ અથવા પેગબર-મોહમ્મદને યદ કરો તો તેઓ શ્રદ્ધા સાથે નમી પડશે. તેવી જ રીતે ઈસુને માનનાર કરોડો ખ્રિસ્તીઓ ઈસુનુ નામ સાલળતા જ તરંગિત બની જશે આ બધુ શું છે ? કહેવુ જ બેઈએ કે શબ્દની શક્તિ છે

સબ્બ કસાવી પણ શકે છે અને રોવડાવી પણ શકે છે કાંઈક તમારી સ્તુતિઓને એ સબ્બ કસાવે તો તમારું મોં ગુલાબના ફૂલની જેમ ખીંચી બેસશે પણ કાંઈ અપમાનકારી સબ્બ કહેશે કે જેમાં તમારા પ્રત્યે વિરસદ્ર અને વૃણા ભરી છે તો તેથી તમારી મુખાકૃતિ ચમીર જતી જશે.

રજુ મેઘનમાં ભ્યારે યુદ્ધની બેરીઓ બૂજી બેઠે છે ત્યારે વીતના મનમાં વીરનાની ભાવના જાગી બેઠે છે બેરી વાંછતોમાં પણ એક સબ્બ જ તે કામ કરી રહ્યો છે વાછતોમાં પણ એક દેશ છે લગના પ્રસન્ને પણ સરજા ધ્રુવો વિ. વાછતો વગાડાય છે એ વખતે વૃક્ષકાષ કાંઈ શેડ શાની કુનિયાથી વિદાય છે છે ત્યારે પણ વાગ્ગ જાય છે આ જ ને પ્રકારમાં કાંઈ બિ બેડ જાણાય છે કે કા ધણો મોટો વધાવત દેખાય છે પહેલા પ્રસંગે વગાડતાં વાછતોને ધ્વનિ તમારા હૃદયમાં આનંદ ભરી દેશે ભ્યારે જીજા પણ પ્રસન્ને ધ્વનિ તમારામાં જમગીની પ્રસરાવશે તમારા ખિસ્સામાંથી એક રોકડો રૂપિયો પડી જશે તો એનો રજુકારો તમારા હૃદયમાં ચલી સ્વી ક્ષમી કરશે, ભ્યારે વરસાદની પ્રજા રમજા અને તોફાનમાં પાડેલમાંની કાંઈ કાચી ભીત ભૂમિ જત થશે અને ત્યારે જે સબ્બ તમને સજાગ્યો એમાં તમને મધુરતા નથી લાગે નેટથી તમે પેલા રૂપિયાના રજુકારમાં અનુભવી હતી

સંગીતમાં પણ એક સબ્બ-શક્તિ રહેલી છે કુશળ સંગીતજીવીજાના વાર ઉપર ભ્યારે સુરીશા અવાજમાં તાન વહેતી મૂકે છે ત્યારે શોતાજાનેના હૃદયે યાચી બેઠે છે સંગીતમાં હૃદયને આકર્ષિત કરવાની ધણી મોટી તાકાત —શક્તિ છે તેથી જ એને જીવતો જાડુ કહેવાય છે મજબુતનો સંગીતકાર ભ્યારે મેધ રાગનો આજ્ઞાપ કરતો ત્યારે વાદ્યોમાંથી હાંટા વરસી જતાં જ્યારેતના પ્રસિદ્ધ સંગીતજી તાનસેનની વાન તો પ્રખ્યાત છે એવું કહેવાય છે કે તેણે અને વાદ્યથી મુક્ત એભવાપેશા દીવ્યની દારમાળા સત્વી ભ્યારે એ દીવ્ય—રાગની તાન હોતો ત્યારે પેલા એભવાપેશા દીવ્ય જાગી જતા.

એમે સંગીત હૃદયની ખીંચને દલકુ બનાવી દે છે પણ એમાં આશ્વ જેવું કાંઈ નથી સંગીત વડે ફરે પણ એની પ્રિયતા જીવિમાં પણ પરિવર્તન આણી શકાય છે તો માનવ હૃદય એથી હર્ષોન્નિત જતી જાય એમાં તે જ આશ્વ છે વાશ! અને પશ્ચિમના દેશોમાં તો સંગીત વડે કેટલાક રોગો પણ મટાડવામાં આવે છે

છટાવી દેશનો વાન છે તેરમા સદ્ગામાં ત્યાં એક વિચિત્ર રોગ ફેલાયો હતો એને નાય-રોગ કહેતા હતા સરીર ઉપર ભ્યારે એ રોગનું આક્રમણ

થતુ ત્યારે સૂતેલો આદમી પણ મધમાખીના ડખની પીડા અનુભવતો અને પછી તરત ઊડીને બહાર આવી નાચવા લાગતો. આવા કેટલાક રોગીઓને તો વસ્ત્રોતુ પણ લાન રહેતુ નહો કેટલાક લોકો તો બહાર આવી વસ્ત્રો ફેંકી દેતા અને અશ્લીલ શબ્દો બકવા લાગતા અને જ્યારે વધુ પડતી બેચેની જણાય કે ગામડી હુકુરની જેમ ગદા સ્થાનોમાં આજોટવા લાગતા પણ આશ્ચર્યની વાત તો એ હતી કે ઇટાલીના ડોક્ટરો પાસે આ રોગ માટે કોઈ દવા નહોતી-કોઈ ઇલાજ નહોતો. સૌ હેરાન હતા એમને રોગનુ મૂળ જ સમજમા આવતુ નહી તો પછી એનો ઉપચાર તો શે શોધી શકાય? ત્રીસ-વર્ષ સુધી આ રોગ ચાલતો રહ્યો એક વખત ડોક્ટર ફાર્ડિનાન્સ પામે એક કેસ આવ્યો. તે વખતે તેઓ વીણા-વાદન કરી રહ્યા હતા સંગીતનો મધુર ધ્વનિ પેલા આવનાર રોગીના કાનોમા પડ્યો. એની આશ્ચર્યજનક અસર એના શરીર પર થઈ ધીમે ધીમે મધમાખીના ડખ જેવી પીડા ઓછી થવા લાગી અને એનો બેચેનીભર્યો નાચ પણ ઓછો થવા લાગ્યો. થોડીક ક્ષણોમાં તો એ તદ્દન સ્વસ્થ બની ગયો. ત્યાર પછી તો ડોક્ટરે કેટલાય રોગીઓ ઉપર સંગીતનો પ્રયોગ કર્યો અને એમા એમને સફળતા મળી એમની આ સફળતા સારાંચે ઇટાલીમા સ્તુતિ-પાત્ર બની અન્ય ડોક્ટરોએ પણ સંગીતના પ્રયોગ કર્યા અને તેઓ પણ એમા આશ્ચર્યજનક સફળ થયા. પછી તો સંગીત જ એ નાચરોગનો ઉપચાર-ઔષધ બની ગયું. આવી જ રીતે એ નાચ-રોગ ઉપર કાબૂ મેળવી શકાયો.

સંગીતની સ્વર-લહેરોથી હૃદય આનંદ અનુભવે છે, પ્રાર્થનામા શબ્દ અને સર્ગાતનો જ સુમેળ છે પરંતુ પ્રાર્થનાની જન્મભૂમિ કંઈ નહીં, હૃદય છે. કંઈ વડે ફક્ત સંગીતના સ્વરો ફૂટે છે પણ એમા હૃદયને ડોલાવી દેનાર શક્તિ તો ત્યારે પેદા થાય છે કે જ્યારે એની સાથે હૃદય એકતાર-એકયોગ બની જાય. પ્રાર્થના પરથી હૃદય જ્યારે ઉડી જાય છે ત્યારે તે નિષ્પ્રાણ બની જાય છે અને મનુષ્ય-શરીરમાથી હૃદય જ નીકળી જાય તો પછી શું બાકી રહેશે? એની જીવન-યાત્રા બે ડગલા પણ આગળ વધી શકશે નહીં.

પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમા પગની આવશ્યકતા નથી કારણ કે કેટલાક લોકો [પગ] મનુષ્યો પણ આત્મા-કલ્યાણ સાધી ગયા છે. પ્રાર્થના માટે હાથ પણ કંઈ જરૂરી નથી. પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમા જીભની પણ જરૂર નથી. મૂંગો માનવી પણ આત્મ-સાધનાના ક્ષેત્રમા આગળ વધી શકે છે. પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમા આંખોની પણ અનિવાર્યતા નથી. ભારતના ભકત ડાકિ સરદાસ પોતાની પાસે આંખોના-

પ્રકાસ ન હોવા છતાં પણ બહિતના દેવે અમર થઈ ગયા છે એ દેવમાં તો રક્ત નાનું એવું દિશ્વ ભેઈએ હૃદય અમર પ્રેમથી પરિપૂર્ણ છે અને તમે એક શબ્દ પણ બોલશો તો તે પ્રકાસની રેખા જાની જશે.

સમજને સજીવ બનાવવા માટે તમે પ્રાર્થના જરૂર કરો સમય નષ્ટ કરવા માટે નહીં. કેટલોક વખતે માણસ એવું વિચારે છે કે ચાલો અત્યારે કુરસદ છે પ્રાર્થના કરી લઈએ. એ સાચું છે કે તમે કામચાળા છે પણ પ્રાર્થના પણ કોઈ કામની વસ્તુ નથી શું ? તમે શું એના માટે નક્કરો સમય વીતાવો છો ? કોઈ અતિથિને જોય સહેલ રાજ આપી શકતું નથી તેવી જ રીતે પ્રાર્થનામાં કુરસદનો વખત પણ આપી શકાય નહીં. તમારા હૃદયમાં પ્રાર્થના પ્રત્યે મધુરતા પેદા થવી ભેઈએ પ્રાર્થનાના પ્રત્યેક શબ્દથી હૃદયમાં આનંદ ભિસરાયવો ભેઈએ પ્રાર્થનાના પદમાં મનને ભેડી દેવું ભેઈએ. એમાં જો મનને ન ભેડવું તો એ પ્રાર્થના દ્રવ્ય-પ્રાર્થના ગણાશે જેનું જીવનમાં કોઈ મૂલ્ય નથી.

ભોજન અને સળાન મનને તો સજીવ જીવ સાથે છે કેમકે જો તમે સ્વાદ જીવ જ લઈ શકો છો અને સળાનની મધુરતા પણ જીવથી જ મેળવી શકાય છે. પરંતુ રક્ત જીવ ન તો પૂરો ભોજનનો આનંદ લઈ શકે છે તેમ ન સળાનનો રસ. જ્યાં સુધી એમાં મનનો સંબંધ નહીં થાય ત્યાં સુધી આનંદ અનુભવાયો નથી કારણ કે એનો સજીવ જીવ અને મનની સાથે છે. તેવી જ રીતે પ્રાર્થના પણ જીવ અને મનથી થવી ભેઈએ એ જીવ અને જીવના જુદા-જુદા ભાગ જાણ તો ચાલી નહીં રચાને પહેંચી શકતી નથી. તેવી જ રીતે મન અને વચન બંને અમર જુદા-જુદા રહે છે તો પ્રાર્થના રાજ દેવાર જાની શકતી નથી. એની સાક્ષાત્તા તો મન અને વચન બંનેના સમન્વયમાં વસે છે.

રક્ત નામ સેવા અગ્રથી એક બહિતનો ભૂતપૂર્વ ઇતિહાસ જાણો છાને તરી આવે છે. માતાનું નામ સેતા જ મમતા કરુણા અને સેવાનું મિત્ર સામે આવી જાય છે. કસાર્ધનું નામ સેતા જ છરી ચાકુ અને સેદીનીની હાથનું દસ્ય મગજનીનીલાયુ દસ્ય નજર સામે આવી બેસુ થઈ ત્ય છે તેવી જ રીતે સત્તનું નામ સેવામાં આવશે તો એની અદિસા દયા કામાનું મિત્ર સાકાર જાની આવશે. અને વીતરાજ દેવાનું નામ સેવાથી વીતરાજતા આવી જાય છે. વીતરાજ દેવની આધ્યાત્મિક શક્તિઓ એમની પવિત્રતા અનંત યાન વચેરે જાય. જ આપણી સ્મૃતિમાં આવી ત્ય છે વીતરાજપણુ ધરાવતું એક માનસ-મિત્ર જેનું બેચાઈ આવે છે.

ભગવાન મહાવીરનું નામ લેતા જ એમના જીવનનો સમગ્ર ઇતિહાસ ચમત્કારી બને છે એમની બાર બાર વર્ષ સુધીનો કઠોર સાધના ! અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગ અને પરિપહોની વચ્ચે પણ એમનું અડિગ વ્યક્તિત્વ નજર સમક્ષ આવી અકાઈ જાય છે એ વિરાટ વ્યક્તિત્વ આપણા જીવનની દુર્બળતાઓને સમજાતામા પલટાવે છે મુશ્કેલીઓથી ભરેલી ઘડીઓમા જ્યારે આપણે સાહસ અને ધૈર્ય હારી બેસીએ છીએ, ત્યારે ભવિષ્ય દ્રક્ત અધકાર-મય જ દેખાય છે જીવનનો એ અધારી રાતમા એમનું પ્રકાશવત જીવન આપણી સામે પ્રકાશના કિરણો પાથરી જાય છે એ પ્રકાશપુજ્ય આપણે પ્રેરણા મેળવતા રહીએ, વાવાઝોડા અને તોફાનો વચ્ચે દબતાપૂર્વક પગલું ભરતા થઈએ એ જ પ્રાર્થનાનો ઉદ્દેશ છે.

આજે પણ ઘણા લોકો પ્રાર્થના કરે છે પરંતુ તેઓ કહેતા હોય છે કે અમને પ્રાર્થનાનો આનંદ આવતો નથી માળાના મણકા ગણતાં અને પ્રાર્થના કરતા વર્ષો વીતી ગયા પણ પ્રાર્થનાનો આનંદ મળ્યો નહીં પણ એનું ય કંઈક કારણ હશે એ કહેવું ખોટું જ ઠરશે કે એનો આનંદ પર-લોકમાં મળશે એ તો એના જેવું થયું કે રોટલા અહીં ખાયા અને ભૂખ મટશે પરલોકમાં રોટલા ખાધા પણ ભૂખ શમી નહીં એમ કહેનાર માટે કહેવું પડશે કે તમે રોટલા ખાધા જ નથી અથવા તો ખાવાની રીત જાણી નથી તેવી રીતે પ્રાર્થનાનો આનંદ આવતો નથી તો સમજવું જોઈએ કે તમે કા તો પ્રાર્થના કરી નથી અથવા તો પ્રાર્થનાની રીત જ જાણી નથી.

પ્રાર્થનાનો ઉદ્દેશ્ય

એક વિચારકે કહ્યું છે કે પ્રાર્થના-મંદિરમા પરમાત્મભાવ સિવાય અન્ય કોઈ વસ્તુ માગવી એ ભૂલ છે ઇશ્વર પાસેથી તે ઐશ્વર્ય શું માગવું ? માગવું જ હોય તો ઇશ્વરત્વ માગો વીતરાગના આગણે પહોંચીને પણ મનમાં જો રાગની ઇચ્છા રહી ગઈ તો તમે વીતરાગ-મંદિરમા પ્રવેશ કરવાના સાચા અધિકારી જ નથી ફટલાક લોકોએ પ્રાર્થનાને લાયક રૂપવતનું રૂપ આપી દીધું છે તેઓ વિચારે છે જીવનમા ચાહે તેટલા પાપ થાય પણ સાધ્યા વખતે પ્રભુ પાસે ક્ષમા માગી લ્યો એટલે બસ બધું માફ પ્રભુ તો અનંત કરુણાશીલ છે એના હૃદયમા ભક્તો પ્રત્યે અસીમ સ્નેહ-સાગર વહે છે. એટલે તે તમને ક્ષમા કરી દેશે પાપ કરીને એના દુગથી બચવાની પ્રાર્થના કરવી એના જેવું છે કે કલકત્તા મેલમા બેસી પ્રભુને પ્રાર્થના કરી કે ભગવાન મને મદ્રાસ પહોંચાડી દે અરે ભાઈ, મદ્રાસ જવું

હવે તો કસકાપ મેલમાં બેઠોજ શા મટે? તેમ પાપના ફળથી બચવું હોય તો પાપથી બચો. એક ઉદ્ધૃત શાપરે કહ્યું છે કે યદિ દ્વાદશ કરના દેવો માદત સે યથો। ક્યોંકિ માદત બીર દ્વાદશ કોનો સાધ નહીં રહ સક્તી અપોર ઇન્દ્રાદત કરતી હોય તો આદતથી બચો કારણ કે આદત બને ઇન્દ્રાદત બનને સાથે રહી શકતાં નથી.

સ્વાર્થશુદ્ધિને લઈને કરવામાં આવેલી પ્રાર્થના પ્રાથના કહેવાતી નથી. બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં જામની લોહિય દેવળમાં જઈ ઉંધરને પ્રાર્થના કરતા કે 'ઈશ્વારિ સમાપ્ત થઈ જાઓ' ત્યારે આ બાપુ ઈન્દ્રાગમાં અગ્નિને દેવળમાં જઈ પ્રાર્થના કરતા કે 'અચરન્ અમારા દુસ્ત્રમ જામનીને સમાપ્ત કરી દે. હવે તમેજ બતાવો ઈશ્વર કેનો પક્ષ લે? ખરેખર પ્રાથનાની આ રીત જ સુસભરેલી છે. હું તો આવી રીત-રસમને લાંચ જ કહીશ. પ્રાર્થનામાં તમે નમારા પાપેલી આલોચના કરો. આલોચનાપ્રધાન પ્રાથના સુદર કહી શકાય. એક કવિએ કહ્યું છે કે

પરનિદા મનલે સુણી મારુ હલ્લ કરખો અપારે।
સુણી જાનોના ગુણ નથી કીધાં કીધાં મેં આસ હનરે। નાથ,
વીર પ્રભુ હવે તારે

નિજ સ્વર્ગે તન મન ધન દીધુ પરમારથ નથી અપારે।
હું ખી જાનોની કશ્ચા ન કીધી કીધાં મેં કષ્ટ અપારે। નાથ
વીર પ્રભુ હવે તારે

જે પ્રાર્થનામાં પોતાના અતર મનને ખોલીને સૂઝી દેવામાં આવે તે જ ખરી પ્રાથના છે. સાથે જ પ્રાથના દરમ્યાન આપણી દષ્ટિ ભૌતિક દુઃખાઓ તરફ જતી નેઈએ નહીં તેમ જ આપણે ચાંદીના ચોલાક દુઃખ મારે પ્રભુ સામે હાથ ટેકવા નેઈએ. પરંતુ એમના જીવનનો ઉન્નત્ત્વન ઇતિહાસ નેઈ એમના જીવનનાં પ્રકાશકરણો મેળવતાં શીખવું નેઈએ એ જ પ્રાથનાનો સાચો ઉદ્દેશ ॥

પ્રાર્થના કરવાની રીત

દરેક વસ્તુને પોતાની એક રીત હોય છે અને એ રીતે કરવાથી જ એમાં શુરભિ આવે છે. સામગ્રી તો તે જ હોય છે પરંતુ રીતની ભિન્નતાને

લીધે વસ્તુમા ધણો મોટો ફેર આવી જાય છે લોટ [આટો] અને મેદો બન્ને એક જ વસ્તુ છે અને એક જ વસ્તુના બને છે, પણ બનાવટની રીતમા ફેર પડવાથી એમાથી બનતી વસ્તુઓમા ધણો ફેર પડી જાય છે સવત્સરીના પારણા વખતે તમે શિરો અને રાખ પીધા હશે બન્નેમા એક જ જાતની સામગ્રી રહે છે પણ એ બનાવવાની રીતમા ભિન્નતા હોય છે એટલે બન્નેના સ્વાદમા અને સમ્માનમા પણ ભિન્નતા આવે છે

તમે લગ્ન, વિવાહાદિ પણ વિધિવત્ જ કરો છો એની પાછળ ફેટલા રીત-રિવાજો છે ! પણ જો કાંઈપણ જાતની વિધિ વિના શ્વસુર-ગૃહે (સાસરે) જઈ કન્યાને ઉપાડી લાવે તો તમે એને શું કહેશો ? જો કે લગ્નનો ઉદ્દેશ્ય પણ આ જ છે, ખીજની કન્યાને વહુ બનાવી પોતાને ઘેર લઈ આવવી, પણ વગર વિધિએ આમ લઈ આવવી તે રાવણની રીત કહેવાય

પાણીનો સ્વભાવ તો ડુબાડવાનો છે પણ જો તરવાની રીત આવડતી હોય તો તેમાથી પણ પાર પહોચી શકાય છે નદી-કિનારે ઊભેલો એક માનવી સામા કાઠે જવા ઈચ્છતો હતો નદીનો પ્રવાહ વેગીલો હતો પાણી પણ ઊંડુ હતું એણે પામે ઊભેલા એક ખીજ સજ્જન પાસે સામા કાઠે જવા અંગે સલાહ માગી પેલા સજ્જને કહ્યું ‘હવા વડે તમે પાર પહોચી શકો છો’ પેલો માણસ વિચારવા લાગ્યો ‘હવા તો ધણી કુ કાંઈ રહી છે મારા મો અને પેટમા પણ ધણી હવા ભરી છે એટલે સામે પાર પહોચતાં શી વાર લાગશે ?’ આમ વિચારી એ તો એકદમ નદીમા ફૂટી પડ્યો પણ સામે પાર પહોચવાને બદલે એ તો વચ્ચે જ ડૂબવા લાગ્યો કાઠે ઊભેલા અન્ય લોકોએ એને ધણી મુસ્કેલીએ બહાર કાઢી ઉગારી લીધો સામે પાર પહોચવાની સલાહ દેનારા પેલા સજ્જન પણ ત્યાં આવી પહોચ્યા સામે કાઠે જવા ઈચ્છતો માણસ એને જોઈને બળો ઊઠ્યો કહેવા લાગ્યો ‘ડૂબી મરવાનો સારો ઉપાય તમે મને બતાવ્યો ! એ તો ઠીક થયું કે આ લોકોએ મને ઉગારી લીધો, નહીં તર તો હું અત્યારે અર્ગધામ પહોચી ગયો હોત’ પેલા સજ્જને જવાબ વાળ્યો ‘ભાઈ, આટલા ઉડ્ડો નહીં મેં તો તમને સાચી રીત બતાવી હતી મશકમા હવા ભરી દો અને એના સહારે તમે સામે પાર તરી શકશો પણ તમે તો રીત જ બાળી નહીં’

હા, તો તેવી જ રીતે પ્રાર્થના કરવાની પણ રીત હોય છે તમે એ રીતે જ કરશો તો જ તેમા મધુરતા આવશે અને જો ફક્ત દશ-પદર મિનિટ

પાક એમી જ્યાં તો એમ તમામ મન પણ પરાવારો નહીં તેમ એમાં ત મમતા પણ આવશે નહીં તે પછી એવી પ્રાથના કરવાથી તમને શા આનંદ મળશે વારુ ? જ્યારે તો સ્તુતિનું શરીર છે અને શાવ એ એનો આત્મા છે આત્મા-શુભ દેહનું શુ મૂલ્ય હોઈ શકે ? જે દેહમાંથી અમ્મ વિદ્યમ સર્વ ચૂકશે છે એ શરીર ને તમે ચાહે તે શા સમયે આજીવનથી સ્વર્ગ જવા છતાં પણ તેમાં તેજ આવી શકે છે ? નહીં તેની જ રીતે પ્રાથનાના શ્રદ્ધા સ્વર અને શ્વ એ બધાં એના દેહ છે પણ એમાં અવર શાવ નથી તે તે અર્થશૂન્ય છે એમાં ચેતન નહીં આવે.

એટલે પ્રાર્થના પણ અમુક પ્રકારે કરવી જોઈએ

પ્રાથના કરવાની રીત એક પ્રાચીન કવિએ બચી જ મનસૌલીમાં જનારી છે કે -

જનુ પનિહારી કુભ ન વિસરે નત્રી નૃત્ય નિધાન,
પક્ષક ન વિસરે પદમણી પિંછિ બણી મહતી ન વિસરેરે ભાન
ધરમ જિનેશ્વર મુજ હિમડે વસો પ્યારા પ્રાણુ સમાન.

કવિ વિનયસદૃશ કહે છે એમના આ કાવ્યમાં આધ્યાત્મિક રસ ભરેલો છે લીલીએ-લીલીએ જતરને દવિત કરતો જાડુ બરો છે તેઓ પ્રાર્થના કરવાની રીત જાણે છે આ ? પણ નાના જાત્રાએમાં આ રીત કામમ છે માન્યો હો ? જોઈ પાછી બરી આવે છે પરંતુ આખરું સહેરાની અને ખાસ કરીને મુશ્કેલી માતાઓ તે પુણ્યશાળી છે તેઓ તે આ ઝંઝૂબી હો છે જામડામાં રહેલી માતાઓ આ ? પણ જમું જ કામ પોતે જ કરે છે બદીએ દળ્યા દૃષ્ટિ છે એટલે એમને ઘેર ડોક્ટરો જાડુ એજ પહેલે છે કા જુ કે એમના શરીરને કસરાત મળે છે સ્વાસ્થ્ય પણ સ્થાય રહે છે.

મુમર્ષ આત્મી ન સહેરામાં દૂર-દૂરથી પાળી લાવવાનું તે છ કુ છે પણ આની સાથે જ રોગોએ પણ ધર પાયાં છે ગલીએ-ગલીએ ડોક્ટરો જ કામમ સર્જને બેઠા છે અને વા દુઃખે કહે નહીં પણ દુઃખો રક્ષિત તમા નથી તપ છે તમે નારાજ ન થશો કુ કાંઈ ડોક્ટરોની ટીકા કરતો નથી તુ ત્યાંથી પુણ્ય ઉપરથી વિશ્વાસ નહોતો છે ત્યારથી જ સહેરામાં રોગોએ નવ નસા કર્યા છે.

તુ તુ જામડાની માતાઓ સવારે હૂંપા ઉપર પાળી બરમા તપ છે ત્યારે એમના ઘિરે એક નહીં જમું બે-બે થાક હેલ છે શ્વે-શ્વે તેઓ

પોતાની સરેલીઓ સાથે હામ્યવિનોદ પણ કરતી જતી હોય છે પણ એમનું ધ્યાન ક્યા હોય છે, એ તમને ખબર છે ? હાસ્ય-વિનોદમાં નહીં પણ શિરે રહેલા પેલા જળ-ભરેલા ધડા તરફ અને પેલી નટ-કન્યા જેનું નૃત્ય જોવા હમરો માણસો એકઠા થયા છે તે બંને બાજુએ એ વાસ ખોડી વચ્ચે લોહ-તાર બાધી એના ઉપર ચાલે છે, નૃત્ય કરે છે લોકો તાળીઓ પાડે છે. હમરો માણસોની નજર એના તરફ હોય છે પણ એની દૃષ્ટિ ક્યા હોય છે, શું લોકો તરફ ? ના, એ તો ફક્ત જુએ છે પેલા તારને જેના ઉપર એને નૃત્ય કરવું છે એની તન્મયતા પેલા તારમાં જ પરોવાયેલી હોય છે જેમ પાણી લાવનાર માતાની તન્મયતા શિરે રહેલા ધડા તરફ હોય છે તેમ સાધકની તન્મયતા પ્રાર્થનાના સ્વરોમાં હોય છે

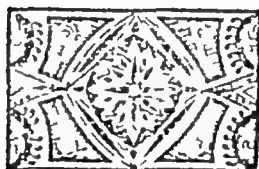
પ્રાર્થના કરતા-કરતા એવી તન્મયતા આવી જતી જોઈએ કે એમાં મન ને પ્રાણ બંને એકરૂપ બની જાય ફૂલની મુગધ સાગી હોય છે પણ ફૂલ જ્યારે એકદમ નજીક હોય તેમ એની ખૂશ્ખૂ ખાસ આનંદપ્રદ હોય છે. તેવી જ રીતે જીલ આત્માની નજીક હોય ત્યારે જ પ્રાર્થનામાં માધુર્ય આવી શકે છે હૃદયના સ્વર જેમ ગૂંજી બેઠે તે જ સાચી પ્રાર્થના છે ફક્ત દાત અને હોઠ વચ્ચે થતી પ્રાર્થના એ નકલી પ્રાર્થના છે એમાં તન્મયતા આવતી નથી નકલી વસ્તુથી દુનિયાને રાજી કરી શકાય છે પણ આત્મા એનાથી કદી આનંદ પામી શકતો નથી નકલી હાર પહેરીને બજારે નીકળો, દુનિયા એ હારની ચમક-દમકથી અબાઈ જાય અને એ અબાપામાં દુનિયા એને કદાચ કરોડપતિ પણ કહી બેસે પણ એનો આત્મા શું કહેશે ? શું એ પણ પોતાને કરોડાધિપતિ માનવા તૈયાર થશે ?

હા, તો જે પ્રાર્થનામાં તન્મયતા નથી, એના વડે તમે આસપાસ બેભાનતાના દિલમાં છાપ કદાચ પાડી શકશો પણ એની છાપ આત્મા ઉપર તો પડશે જ નહીં જ્યાં સુધી તમે પોતાને એમાં ભૂલી ન જાઓ ત્યાં સુધી એનો લહાવો પણ લઈ શકશો નહીં

એક ફકીર એક શહેરમાં આટા મારી રહ્યો હતો અચાનક એના પગમાં એક તીણી ખીલી ભોકાઈ ગઈ આ પણ નાગરિકતાનું પાપ છે જ્યાં સુધી નગરવાસીઓમાં નાગરિકપણાએ સાચી રીતે પ્રવેશ કર્યો નથી ત્યાં આવી ખીલાઓ ગેજ બનતી જ રહેતી હશે કદી કોઈ કેળાની છાલથી લપસી પડે છે ત્યારે જ તો કોઈના પગનું હાડકું ભાગે છે અથવા તો કોઈને ડમરમાં

રીતે પ્રાર્થનાની ક્ષણોમા પણ આપણામા એટલી તન્મયતા આવી જાય કે આપણે પોતાને પણ વીસરી જઈએ

સાથે જ જપની સફળતા માટે તપ પણ જરૂરી છે જેમ મેલા વસ્ત્રોને ધોવા માટે પાણી જોઈએ તેમ સાધુ પણ જોઈએ, અને સારે જ વસ્ત્રો અવશ્ય થાય છે તેમ આત્મ-શુદ્ધિ માટે જપ અગર જળ છે તો તપ સાધુનું કામ કરે છે. તપથી જીવન પવિત્ર બને છે અને જપથી બળ આવે છે. માટે તન વડે તપ કરતા રહો અને મન વડે જપને ચાલુ રાખો

આજરૂં પ્રવચન મનોનિઃશ્ચયથી સંભળ રાખે છે તમારી સાધના
મનને વશ કરવા સારુ જ છે લક્ષ્મીને વશ કરવાની રીત તમે જાણો છો.
એકદરેજની તિ નેરી અને વળી એના પર મજબૂત તાણુ તમે મારો છો.
છતાં જ ક્ષમ જેવું હેતુ-અનુભવાય તો નવે ઇસેક્ટ્રીક વાણ (તાર) લગાવી
દે છે. હા તો તમે લક્ષ્મીને વશ કરી ચૂક્યા છો પણ મનની વાન ન્યારી
છે એ તમારા વશમાં નથી તમે અને વશ છો. લોકો કહે છે મન
અપા છે.

કુનિયામાં સૌ કન્યા વધુ ચપળ પ્રણી વાનર છે પરંતુ રાત્રે તો એ પક્ષ સર્પ નમ છે પરંતુ ચપળ મન રાત્રે ન હિ અવિરામ ગતિથી દોડતું રહે છે એક રત્ન પૂમ્મ જ એવે આ બાબુથી દોડી જાતે બીજા બાબુથી હવે જાવી તે તે બાબુ દોડે જાય મન પક્ષ એ રત્ન પૂમ્મ સમાન છે, વાસનાના અપાટા ભણી દોડતું રહે છે મનની આ ચપળતા જાણે મહામુનિ ટેલીકુમ્બર મહાશયસ્કુ ચીતમ સામે એક પ્રશ્ન કરે છે આ બાબુ મીતામાં અનુન મીકુમ્બ પાસે પોતાની જાતર-વ્યથા રજૂ કરે છે

वत्सल हि मम कृष्ण ! प्रभाति बल्यवृद्धम् ।

तस्याह निग्राह मन्थे वायोरिय सुयुष्कम् ॥

ચેતીન કૃષ્ણ મનની પ્રજ્ઞાના દુર્ગમ છે આ મનની પ્રજ્ઞાના શક્તિ
માનવતા વિચારોને પ્રજ્ઞાનાર છે આપણા જેવા માટે એવો નિર્મલ વાયુને
મફતિ જામ કરવા જેમ છે

■ તે બાદ ન બનતી હરિયાદ લઈને શીઘ્રથી પાસે પહોંચી જાય છે. પુણ્ય જગતે આશ્રયી સુખથી આશ્રયો ત્યારે વચ્ચે આવતું દોષક ૧ બોલે અમા.

ગયુ હશે કે ન્યા કોઈએ મારી સામે મન અ ગે ફરિયાદ ન કરી હોય અને મન છે પણ માખી જેવુ માખી કદી પણ મીઠાઈ પર જઈ ખેસે છે તો કદી ગદકી પર આ મન પણ કદી તો સાહિત્યના સુદર પુષ્પોનો રસ લે છે તો ક્યારેક વાસનાની ગદકી તરફ દોડી જાય છે

સિનેમાના દશ્યો રિથર હોતા નથી તમને તો એનો સારો અનુભવ છે એક દશ્ય આવ્યુ અને ખે સેકડ પણ પૂરી નહી થઈ હોય કે તરત ખીજુ દશ્ય આવી જાય છે મનની ફિલ્મમા હમણા એક દશ્ય ચાલે છે તો ખીજુ ક્ષણે કોઈ નવુ જ દશ્ય આવી જશે મનને બદલતા દશ્યોની ફિલ્મ મનુષ્યને એક ક્ષણમા કયાયને કયાય લઈ જાય છે

રાજર્ષિ પ્રસન્નચંદ્ર રાજગૃહની બહાર અડોલ ધ્યાનમા ઊભા હતા સમ્રાટ શ્રેણિક આધ્યાત્મિક જીવનના કળાકાર ભગવાન મહાવીરના દર્શને આવે છે વચ્ચે રાજર્ષિ પર નજર જાય છે એમની નિશ્ચલ સાધના જોઈ એમનુ મન શ્રદ્ધા સાથે ઝડપિના ચરણોમા ઢળી પડે છે સમવસરણમા પહોચ્યા. શાંતિના અમરદેવ ભગવાન મહાવીરને વદણા ડરે છે પરંતુ મન-પટલ પર રાજર્ષિની સાધનાના ચિત્રો અ કાઈ ગયા હતા પૂછ્યુ જો આ સમયે એમની આયુદ્ધેરી તૂટી જાય તો, ભગવાન, તેઓ કયા જાય ? પ્રભુ વર્ધમાન શાંત ચિત્તે બોલ્યા “સાતમા નરકમા”

“શુ કહ્યુ ભગવાન ? સાતમુ નરક ?” કાનો પર વિશ્વાસ ખેસતો નથી “આવો સાધક જો સાતમા નરકે જશે તો અમ જેવા ભોગી કીટકા કયા ટકશે ?”

પણ સર્વજ્ઞની વાણી સંદેહોથી પર-દૂર-હોય છે વિઠ્ઠલપતે ત્યા ન્યાન હોતુ નથી પણ મનનુ સમાધાન હજુ બાકી હતુ થોડીક ક્ષણો થોભી શ્રેણિકે પોતાના પ્રશ્નનુ પુનરાવર્તન કર્યુ

“પહેલુ નરક” ભગવાન મહાવીરે સમ્રાટને જવાબ આપ્યો હજુ મનનુ પૂરુ સમાધાન થયુ ન હતુ સદેવ-સાગરમા ડૂબના-ઉતરતા સમ્રાટે ફરી પૂછ્યુ, ‘ભગવાન, જો રાજર્ષિની આયુ-દેરી હમણા તૂટે તો’

“હવે એ સ્વર્ગના પથિક છે પદલા સ્વર્ગમા” ભગવાને જવાબ વાળ્યો

શ્રેણિક હજુ વિચારી જ રહ્યા હતા કે આઝાનમા દેવદુન્દુભિનો ગડગડ રાડ થયો દેવોનુ આગમન શરૂ થઈ ગયુ, શ્રેણિકે ફરી પૂછ્યુ “ભગવાન, આ અસામયિક ગડગડાટ કેમ થઈ ગયો છે ?”

ભગવાન બોલ્યા સમ્રાટ રાજર્ષિ પ્રસન્નમન સવર જની ગયા છે દેવતાઓ એવા જ્યોત્ષ્ણ કરી રહ્યાં છે અને એમના માટે જ આ દેવ-કુન્ડુ બિંબો ગાજી રહી છે હા આ તે જ રાજર્ષિ છે જેમની નિમિત્ત સાધના પર તમારું મન મહાનુભવ જની ગયું હતું અને જેમના વિશે હમણાં-હમણાં તમે મને પ્રશ્નો પૂછતા હતા.

સમ્રાટ બોલ્યા પણ ભગવાન! હું કઈ સમજી શકતો નથી ભગવાન! આ ક્યોયે હોદ્દો શક્યો નથી, ઘોડીક મિનિટો પહેલાં સાતમું નરક હતું અને હમણાં જ કેળવવાનું! ભગવાન, જરા સ્પષ્ટ કરી મને સમજાવશો!

પ્રભુ બોલ્યા શ્રેષ્ઠિક જે કહે રાજર્ષિને વફા કરી તમે જાણી જાણા હતા તે કહે એમનું તન તે મુનિ-સાધનામાં હતું પણ મન! તમે એની ગતિને પકડી નહીં શકો તે એ કહે જાણ સદ્ધાર કરી રહ્યું હતું પેતાના નાના પુત્ર પર રાજ-સાર નાખી તેઓ પ્રસન્નમન મુનિ બન્યા. આ જાણુ શત્રુઓએ કુળજતાનો લાભ લઈ આઈ કર્યો હતો મુઠ્ઠા ખેંચાઈ રહ્યું હતું રમ્તે પચાર થતાં કોઈ વ્યક્તિએ એ તથિ તરફ ધિરાણ કરતાં કહ્યું પિતા મુનિ બન્યા પણ પુત્રને માટે રાજ્ય વિપત્તિ લઈ આજુ શત્રુની વિશ્વજી સેના દ્વારા નવા સમ્રાટ ઘેરાઈ ગયા છે.

આ સમ્રો રાજર્ષિના કાને બબડાયા અને એમનામાં વિદ્વેષનો વાજી ભગ્નપ્રી બિંબો. મન મુઠ્ઠા મોડ્યો તઈ પહેંચ્યું અને જાણુએથી ભીંસણ પ્રકારે થઈ રહ્યો હતો. કાલની જવાબમાં સળંગ મન જાણુસની તીવ્રતમ પરિણતિ દ્વારા સાતમા નરકના દોષો એક કરી રહ્યું હતું કે આ તે જ કહે લઈ રહ્યું હતું કે જ્યારે તમે પ્રભુ ક્યોં હતો અને મેં મન સ્થિતિની પરીક્ષા કરતા તમને જવાબ વાળ્યો હતો જાણ સરીર સાધનામાં હતું પણ અન્તમન શત્રુઓના સિરો સાથે ક્રિયા કરી રહ્યું હતું.

હા કયા હજુ જાણુરી છે મુઠ્ઠા પૂરજોશમાં હતું દળરો વીરો કણઈ ચૂક્યા હતા શત્રુદલ પણ સમાપ્ત થવા જાણુ હતું સ્ત્ર-સામગ્રી પણ સમાપ્ત થવા જાણી હતી કે અમાનક સમ્રાટ પ્રસન્નમનનો કોષ કોષ રાઈ જા-યો અને એક સાસે શત્રુ-સમ્રાટની જીવનશૈલી સમાપ્ત કરવા માટે એ સ્ત્ર મોખવા લાગ્યા. પણ બધાં સ્ત્રો કામમાં જાણી ચૂક્યા હતા સમ્રાટે વિચાર્યો સામો મુક્ટ ન ખરો એક જ પ્રકારે શત્રુ-સિર જમીન સાથે અણસ અને જ્યાં દાઘ ઉપા? છે તે મુઠ્ઠા કરેલું સિર હતું જ્યાં હતો મુક્ટ!

અસ, તેજ ક્ષણે વિચારધારા બદલી અરે, હું તો મુનિ છું કેવો શત્રુ ને કેવું યુદ્ધ ? ક્યાથી ક્યા પહોંચી ગયો અને હવે તો પશ્ચાત્તાપની પુનિત ગંગામાં પાપને ધોવા લાગ્યા અને તેજ વખતે તમારો પ્રશ્ન ફરી ન્યો હતો

થોડીક જ ક્ષણોમાં શુભ પરિણતિએ શુદ્ધિની ધાગમાં મળી રાગ અને દ્વેષ પરિણતિનો ક્ષય કરી નાખ્યો અને રાજર્ષિ કેવળ જ્યોતિ પ્રાપ્ત કરી શક્યા

આ કથા જરા લાંબી જરૂર થઈ છે પણ જૈન દર્શનની આ લઘુ કથા એ સંકેત કરે છે કે મનનું વહેણ જો ઉપર જાડે છે, મનુષ્યને એ નિર્વાણ નજીક પહોંચાડી દે છે અને નીચે વહે છે તો એ સાતમાં નરકની અધારી શુદ્ધમાં ધોત્તી દે છે એટલે એક કવિએ કહ્યું છે કે —

“અજ્ઞ્ય છે વેગ આ મનનો, ગજ્ઞ્ય છે શક્તિ પણ ભારી,
ધણા જ્ઞાની અને ધ્યાની, ગયા મન શત્રુથી હારી ”

મનનો વેગ (ગતિ) વિદ્યુત-વેગ કરતા પણ તીવ્ર છે એરોપ્લેન, રોકેટ અને તમારો નવો ઉપગ્રહ પણ એને પકડી નહી શકે

પરંતુ મનની આ ચપળતા સફળ થવામાં વિઘ્નરૂપ બને છે અસ્થિર મનવાળી વ્યક્તિ કોઈ એક કામમાં પોતાને લગાવી શકતી નથી તે તો પ્રતિદિન નવું કામ બદલશે અને પશિષ્ટામ સ્વરૂપે એક પણ કામ એ પૂરું નહી કરી શકે આવો આદમી સાહિત્યવાચન માટે બેસશે, તો એક દિવસમાં દસ પુસ્તકોને સ્પર્શશે પણ એકનેય પૂરું વાંચી શકશે નહી

ડો એસ ડી કાલગેજ બર્ડ પ્રતિભાશાળી હતા એ પ્રખ્યાત સાહિત્યકાર હતા એ હમેશા પોતાની સામે એક નવો નિશ્ચય, નવો વિચાર લાવતા. જ્યારે એ આ સસારથી વિદાય પામ્યા, ત્યારે એમની કાષ્ટકોમાંથી ૪૦ હજાર લેખો મળ્યા પણ દુર્ભાગ્યે બધા જ અધૂરા ડારણ કે મન શક્તિ પર એમનો કાબૂ નહોતો ન્યારે તેઓ લખવા બેસતા, થોડીક લીટીઓ લખી કે એમના મગ્નિષ્કમાં કોઈ નવી જ કલ્પના જાગતી એ એમાં પગેવાઈ જતા. પહેલો લેખ અધૂરો જ રહેતો અને આ જ અચ્ચિરતામાં તેઓ ચાલીસ હજારમાંથી એક પણ લેખ પૂરો કરી શક્યા નહી

માનવીએ પોતાની શક્તિને કેન્દ્રિત કરી જોઈએ વિખરાયેલી શક્તિ વિખરાયેલા કિન્હો છે કિન્હોમાં જો તેજ લાવવું હશે તો એમને એકઠી

શક્તિ કરવી પડશે. આઈસાસના કાચમાંના કેન્દ્રિત કિરણોમાં તેજ પ્રગટ કરી શકાય છે. આ અનિતત્વ ક્યાંય બહાર આવ્યું નથી, પણ એમાં જ સમાયેલું છે. સૂર્યનાં સહસ્રકિરણો એક ચિત્રચારીનું કામ કરી શકતાં નથી પરંતુ એમને આરે એક કાચમાં કેન્દ્રિત કરી લેવાય. ત્યારે જ એમાંથી ચિત્રચારી ચેતાય છે.

શક્તિને વિખેરવી એ અસહજતાને નોતરવા સમાન છે. એક એટલે ખેતરે ફૂલો ખેડવો. સર ક્યાં પચ્ચીસ દામ સુધી ખેલો. પણ પછી ન નીકળ્યું એવું મન લેવાય. થઈ ગયું બીજી જગ્યાએ એલે નવો ખાંડો ખેલો. પચ્ચીસ દામ સુધી ત્યાં પણ ખેલો. પણ પાણીનું એક ટીપું ન નીકળ્યું. તેમ એલે વળી ત્રીજે ઠેકાણે પણ પચ્ચીસ દામ સુધી ખેડતા પછી ન નીકળવાથી ચોથે ઠેકાણે ખેડવું સર કર્યું. ત્યાં પણ એલે પચ્ચીસ દામ લેકું ખેલો. પણ ત્યાં પાણીનું ટીપું નસીજમાં ન હતું. પચ્ચીસ-પચ્ચીસ દામના આર ફૂલો ગુલ-ગુલ ન ખેડતાં એક જ જગ્યાએ સો દામ ખેલો. હોત તો એને પાણીનાં દરિયો જરૂર થાત. ચમળ મન જ એવી અસહજતાનું મૂળ છે.

નીરના નાનાં ટીપાં પણ જો ધારા રૂપે એક જ વસ્તુ પર સતત પાતળી રહે તો પથ્થર જેવી કઠોર વસ્તુને પણ હેંપી શકે છે. પરંતુ તે જ અતિથી વહેતું પાણી અને તેના પ્રવાહ શક્તિ અવાજ કરીને / રહી જાય છે. એના અસ્તિત્વને જતાવનાર કોઈ ચિદ્ધ પણ બાકી રહેતું નથી.

પ્રમાણ વિચારક ઇમ્પ્રેસન બોને છે. જીવનમાં શુદ્ધિમાની એકાગ્રતામાં છે અને જીવનની મોટામાં મોટી શુરાઈ પોતાની શક્તિઓને વિખેરવામાં રહેલી છે.

મનની એકાગ્રતામાં મધ્યન શક્તિ છે. કિન્તુ પ્રશ્ન એ છે કે એને કઈ રીતે મેળવી શકાય. કેટલાક લોકો કહે છે. મનોનિમગ્ન વડે મોટી-મોટી સિદ્ધિઓ મેળવી શકાય છે. પણ મનની ચમળ ચતિને રોકવી એ તો મધ્યન ચેતનાઓનું કામ છે. આપણા ડેરા લોકો માટે એ અસંભવ છે. મનની પ્રવૃત્તિ શક્તિને કેન્દ્રિત કરવી અશક્ય છે. આમ તે લોકો કહેતા હેલ છે કે જેઓ વાસનાના ગુલામ છે. આત્મ-દર્શી સાધકોને પૂછ્યો તો એ કહેશે. મન જેવું સરળ તત્ત્વ કુનિયામાં બીજું કોઈ નથી. કારણ કે એના પર આપણા વિવેકનું સહવિચારોનું શાસન છે. એ આપણો પ્રધાન છે. આપણે એના નથી.

મનોનિયંત્રના ઉપાય

એક વાર સમ્રાટ સેન કરુણાવતાર ભગવાન શુદ્ધ પામે ગયા અને મનની ચપળતાની વાત એમને કહેતા કહ્યું “ભગવન્, અમાગ જેના પ્રાણી શું મનોનિયંત્રના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરી શકે છે? અમે સાધના કરવા ઇચ્છીએ છીએ પણ એ માટે સમયનો અભાવ છે ચારેય બાબતો વાતાવરણ પણ અમોને પ્રવૃત્તિમાર્ગ ભણી ઘસડી જાય છે નિવૃત્તિમાર્ગ ગ્રહણ કરવો એ અમારા જેવા માટે અસંભવ નહીં તો અશક્ય તો જરૂર છે માટે એવી સાધના બતાવો કે જેમાં અમે ગભ્યની જવાબદારી પણ અદા કરી શકીએ અને મન પરની નિગ્રહતા પણ દૂર કરી શકીએ”

હા, તમે પણ એની જ સાધના ચાહો છો કે ઘર પણ છોડવું ન પડે ઓકિસ પણ ચાલતી રહે અને સાધના પણ ચાલતી રહે ભગવાન શુદ્ધે જવાબ વાળ્યો “સમ્રાટ, હા, એવી પણ સાધના છે કે જેના વડે માનવી સંસારને છોડ્યા વગર પણ મનની સ્થિતિ પર વિજય પ્રાપ્ત કરી શકે છે પ્રતિદિન તો એ ચાર વિચારોનું ચિંતન-મનન કરવું રહે તો એ પારિવારિક જવાબદારી નભાવવાની સાથે-સાથે મન પર સયમ રાખી શકે છે એ ચાર વિચારો આ પ્રમાણે છે

(૧) હું જરા (વૃદ્ધત્વ) ધર્મી છું

(૨) હું વિયોગ ધર્મી છું

(૩) હું રોગ ધર્મી છું

(૪) હું મરણ ધર્મી છું

જરા ધર્મી.

મનુષ્યના મગજમાં એક ચિંતન ચલતું રહેલું જોઈએ કે “હું જરા (વૃદ્ધત્વ) ધર્મી છું” મને એક દિવસ ઘડપણ આવવાનું છે એ જેમ મૂંઝામાં પ્રવેશ કરે છે તેમ મહેયોમાં પણ જાય છે ખુદ્દી તસવારો સાથે દરવાજે ઊભેલા ચોડીદારો પણ એને મહેલમાં પ્રવેશતા રોકી રાકતા નથી ચક્રવર્તીનું ચક્ર દુશ્મનોનો સહાર કરી શકે છે પરંતુ વૃદ્ધાવસ્થાનો સહાર કરવો એ એની શક્તિની બકાગની વાત છે

જૈન આગમોમાં ચક્રવર્તીના ભોજનનું વિશદ વર્ણન આવે છે એમના ભોજન સારું ત્રણ સો ને સાઠ આઠાણ માલમસાલા તૈયાર કરે છે એમની

ખીર એ થી શક્તિ ધરાવે છે કે એને ચક્રવર્તી જ પચાવી શકે ન્યારે એ જમીને બેઠે છે ત્યારે એમની ઘસી એમનું વધેલું એક ખામ છે અને કહેવાય છે કે એથી એવામાં એટલી બધી શક્તિ ખ્યારી જાય છે કે ચક્રવર્તી ત્યારે ઘિરિજા માટે નીકળે છે ત્યારે એ ઘસી હીરાને પોતાની ચપટીમાં ચૂસ કરી એનો ચક્રવર્તીના કપાળે ચાંદ્યો કરે છે તમે જ કલ્પના કરો કે ન્યારે એક ખાનાર ઘસીમાં આટલી-શક્તિ છે તો ક્ષીરબોજન કરનાર ચક્રવર્તીમાં કેટલી શક્તિ હશે ?

તેમ છતાં ખાવા મળવાન ચક્રવર્તીનું વૃદ્ધાવસ્થા આવે છે કે નહીં ? જવાબ મળશે જરૂર આવે છે શક્તિના અક્ષય બગાર સમા ચક્રવર્તી પણ વૃદ્ધાવસ્થાના આક્રમણથી બચી શકતા નથી તો બી નથી તો વાત જ શી કરવી ? આ પ્રકૃતિનો અટકાવ નિયમ છે એને કાઈ તાકાત બદલી શકતી નથી.

વૃદ્ધાવસ્થાના આક્રમણ આ શરીરની શી સ્થિતિ થશે વારુ ? જરા એક ક્ષણ માટે વિચારો તો ખરા શરીરની બધી શક્તિઓ જવાબ આપી દેશે મનુષ્ય પોતા પત્ની નિયત્રણ ગુમાવી બેસશે. આપણે એકવાર ચાલીમાં કાંઈ અને જીભ આગરમે કાંઈ બીજા જ શબ્દો આ ? આપણી શક્તિમાં તે / છે આશમાં અજ્ઞાપણ છે પણ જરા (વહતર) આક્રમણ પત્ર પર થશે તો કદમ મૂકવા જશો સીધા પણ પડી અને વાંકાચૂકા પણ. કદના એક શાપરે પણ કશું છે કે

ઝોર ચલ ફિર છે જરા તન તગ કે વ બકિ મર્વા,
ઘાર વિન કે વાદ તેરી ટેહી કમર હો માયગી "

મડપણનું આક્રમણ થશે કે બધી અજ્ઞા સમાપ્ત થઈ જશે કંવાની સાથે વાસ એક બીજા સાથે અમણ છે તેમ મડપણમાં તમારા પત્ર પણ પરસ્પર અમણથી વાણી રુક્ષ બની જશે અને એવા શબ્દો નીકળશે જાણે ફરેલા વાંસનો ખવા / દોષ તે સમયે પરિવાર પણ એ માનવનો તિરસ્કાર કરવા લાગે છે તેમ વેશ કરમાઈ અપેક્ષા હોમોના પરિત્યાગ કરે છે તેમ પરિવાર પણ વૃદ્ધ વ્યક્તિનો રોદ છાડે છે કારણ કે એ પરિવારને ઉપયોગી બક્તિ રહેતો નથી

હા આ જા-ધમનું ચિત્તન માનવીના સૌ કર્મનો અદકાર સમ્પત્તિ કે છે દરોજ રોને ને પાવડર ખંટનારાઓ એ વિચારે કે આખરે આ સોન-જાં ક્યાં મુઠી દહી રહેવાનું છે ? મનુષ્યને પોતાના સોન-જાંનો નસો દોષ છે

અને આ અહકારે જિન્દગી બરબાદ કરી છે આ રૂપાસકિતએ મનુષ્યને અસાચાર કરવા તરફ પ્રેરિત કર્યો છે આ રૂપની પાછળ પાગલ બનતા માણુઓએ લશ્ચિક રૂપની આસકિત સારુ હજારોની જિન્દગીઓ લઈ લીધી છે.

પણ આ વૃદ્ધાવસ્થા રૂપ ને બળના અહકારને એકે જ આપે છે એક દિવસ આ શરીરના સૌન્દર્યનો પ્રવાહ વહી જશે અને સૂકી રેત જ બાકી રહી જશે તો પછી અહકાર કેના પર કરવો ? વૃદ્ધાવસ્થાનુ ચિંતન માનવીને રૂપાસકિત બચાવે છે

લગવાન બુદ્ધને સાધના માટે જે-જે વસ્તુઓથી પ્રેરણા મળી હતી એમાં જરા પણ એક હતી એક દા'ડો રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ ન્યારે શહેરથી બહાર જઈ રહ્યા હતા ત્યારે વૃદ્ધત્વથી જર્જરીત શરીરવાળા કૃશકાય માણસને હાથે લાકડીનો સકારો લઈને ચાલતો જોયો પોતાના સારથિને પૂછ્યું . “ આ શું છે ? ” સારથિએ કહ્યું - “ જરા (વૃદ્ધત્વ) છે ” તો રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ પૂછે છે - “ શું આ જરા સુકુમાર સુદરી યશોધરાને પણ આવશે ? ” સારથિએ કહ્યું “ હા, રાજકુમાર, એ જરૂર આવશે ” “ અને શું મને પણ ? ” રાજકુમારે ફરી પ્રશ્નનું પુનરાવર્તન કર્યું

સારથિએ સ્વીકૃતિ રૂપે કહ્યું - “ જરૂર ” રાજકુમારે વળતો પ્રશ્ન કર્યો ‘ તો શું એથી બચવાનો કઈ ઉપાય છે ? ’ જવાબ ન મળ્યો અને રાજકુમાર સિદ્ધાર્થનું હૃદય સૌન્દર્યમયી દુનિયાથી ભીડી ગયું

વિયોગ ધર્મી

અનાસકિતનું બીજું રૂપ છે “ હું વિયોગ ધર્મી છું ” મનુષ્યે વિચારવું જોઈએ કે જેટલા સયોગો છે, તે એક દિવસે વિયોગમાં બદલાઈ જવાના છે સયોગના સૂત્રો (દોરા) કાચા છે, ગમે તેટલી મજબૂતીથી બાંધો, એ એક દિવસે તૂટી જ જવાના છે એક આચાર્યે કહ્યું છે કે

“ સઘોગાસ્તે વિયોગાન્તા ”

સયોગનો અત વિયોગમાં જ થવાનો છે જ્યાં સયોગ છે ત્યાં વિયોગ અવસ્ય લાવી છે મનુષ્ય સયોગો બેડવા પ્રયોગો પ્રયત્ન કરે છે અને એમાં સફળતા મેળવતા એ પ્રસન્નતા અનુભવે છે અને વિયોગમાં એ રેવા બેસે છે પણ એણે એ યાદ રાખવું જોઈએ કે સયોગ વિયોગ માટે જ છે.

સયોગ બે પ્રકારના છે. પહેલો જડ સયોગ અને બીજો તે ચિત્ત-સયોગ. મહેશની પ્રાપ્તિ સંપત્તિનો લાભ એ જડ-સયોગ છે. પત્ની, પુત્ર-પરિવાર એ ચૈતન્ય સયોગ છે. પરંતુ સંપત્તિ સામ્ય નથી પુત્ર અને પરિવાર અમર નથી દુનિયાની જે-જે વસ્તુઓ સાથે તમે તમારો સમય બાંધી રહ્યાં છો તે પશુ એ બંધાયેલો છો. તે બુદ્ધિ કે તમને એ છોડી તો નહીં જાય. દૂર ન જાયો. શરીરના અંગો આંખ, કાન નાક વગેરેને જ પૂછી બુદ્ધિને કે એ તો સાથે ચાલશે ને ?

મનુષ્ય પોતાના મનને સમ નવે છે. ધન સહી પરિવાર પર માત્ર સ્વામીત્વ છે કારણ કે એ भारी પડે છે. પરંતુ માત્ર પાસે હોવાને લીધે એના સ્વામી કંઈ તમે બની શકતા નથી. વિચારો પ્રશ્ન આવે ત્યારે મનુષ્ય આંસુ વધાવે છે. રોવું એ શુદ્ધાભીનું ચિહ્ન છે એક નોકરને એકિસર બ્યારે કાની મૂકે છે ત્યારે એ આંસુ એની શુદ્ધાભી સિદ્ધ કરે છે. માટે તમે વસ્તુના સ્વામી નહીં. પશુ સેવક છો. પરંતુ મનુષ્ય પાસે બ્યારે કંઈકીજ આવે છે ત્યારે એ એનો સ્વામી બની બેસે છે અને તે પશુ જન ત જન ત કાળ સુધી તમે બ્યારે કંઈકીજ ખરીદો છો અને એનું રજિસ્ટ્રેશન કરાવો છો. ત્યારે એમાં લખાવો છો. જ્યાં સુધી સ્વ અને ચદ્ર રહેશે ત્યાં સુધી આ ભૂમિ ઉપર મારો અધિકાર રહેશે. પશુ એ બેળા માનવી. આ રજિસ્ટ્રેશન કરાવનાં પહેલાં તું એ તો વિચારી લે કે સ્વ અને ચદ્ર જ્યાં સુધી રહેશે ત્યાં સુધી તું પશુ રહીશ ને ?

આમે જ સંપત્તિ સ્વપ્નવત્ અને લક્ષ્મી પુષ્પ સમાન છે એક કવિએ કહ્યું છે.

जितके महलों में हजारों रंग के फानूस थे

छाड़ उसको कब पर दी, और निशा कुछ भी नहीं ॥

દુનિયાના રત્નમય પર મોટા-મોટા સમ્રાટો અને બાઈસાહો બાબા ને આપ્યા તથા એમનો સાચો ઇતિહાસ કહેનાર આ ? કંઈ રહ્યું નથી. બાઈસાહ શાદ જ્ઞાન અને કલ્યાણ છે કે એના જમાનામાં એના ખતનામાં વિકત નૃત્ય કરેલો હતો. આજનો ઇતિહાસકાર એની સંપત્તિનો આંક કાઢી શક્યો નહીં. શાસ અને ઇશાન ગાંધીની સમુક્ત સંપત્તિ કરનાં એની સંપત્તિ વધુ હતી. એક દિવસે શાંતિથી જાહેરાતો બગલાને ખાંડને મૂકવા માટે દિવાલો પડાણો કરાવવા કહ્યું. કારણ કે સંપત્તિ મૂકવા માટે એ જ્યાં હવે નાની

પત્ની હતી શાસ્ત્ર એ પ્રમાણે નહીં 'તપનતાઉસ' બતાવ્યો, તેનું મન એ દુનિયા પર ક્રોધ થયું હતું અને એમા દિગતી હીન જવાહરો જડવામા અવગણ દત્તા એ તપનતાઉસમા રમ મગ એનું ઉપયોગમાં લેવાયું હતું અને જડાવેલા તીંગ-જાડાદેલ વચ્ચે હતું અને માનુ રાજ્યના કુળના કાગીરોએ સાત રાત્રીમા એ તૈયાર કર્યું હતું.

આતે જન્મ મોતો તો ખરા એ નાદજ્વાન અને એના તાપનતાઉસને આગ્રાનો દિવો એની ગ્લો-ગ્લો કરા ભવે મળાવા નાદજ્વાન સમાપ્ત થયા અને માત્ર જ એની સપત્તિ પણ સમાપ્ત થઈ.

માટે માનવીએ ચિતન કુવું તોઈએ કે 'હું વિયોગ ધર્મી છું' આ ચિતન એના મન પરથી સપત્તિનો અટકાર દૂર કરશે, કે જે સંપત્તિ પાછળ માનવી આતે લાથ ધોઈને પડ્યો છે.

અપત્તિના દુકા સાદુ ભઈને ન જોયો તે સપત્તિ માટે માનવીએ પોતાની માનવતા વેચી, ઈમાનદારી વેચી, પ્રમાણિકતાને વેચી થોડાક દુકા બેગા કર્યો એ બધા અદી જ ગ્લો જવાના છે માટે વિયોગ ધર્મનું ચિતન માનવીની પદાર્થ-જન્મ આમકિત દૂર કરે છે.

રોગ ધર્મી :

મનોનિગ્રહ માટે ત્રીજો વિચાર છે, "હું રોગ ધર્મી છું" આ ચિતન દેહ પ્રત્યેની અસત્તિ દૂર કરે છે જે આ ચિતનનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ મેળવવો હોય તો તમે ઈચ્છિતાક્ષમા જાઓ ત્યા કોઈના પગે ઓપરેશન થયું હશે અને એ ચીખી ગ્યો હશે, કોઈનો પગ કપાઈ ગયો છે, તો કોઈની આંખે પાટા બાધ્યા છે કોઈ ફદને લીધે મીસકારા મારી રહ્યો છે તો કોઈ ખૂઓ પાડી ગ્યો છે આ બધું જોયો તો દેહાભિમાન દૂર થશે નહન મણિયાર પામે કરોડોની સપત્તિ હતી આગમોમા એની સપત્તિનું વિશદ વર્ણન આવે છે પરંતુ ત્યારે એ એકી સાથે નાળા ગજગોગોચી ઘેગયો અને એથી એના અણુ-અણુમા જે વેદના થઈ ગઈ હતી, તે એનાથી ન સહેવાતાં એણે ઘોપણા કરાવી કે જે માગ મેગોનું શમન કરી દેશે અને મારી બધી સપત્તિ આખી દેવા હું તૈયાર છું.

અનાથી મુનિની વાત ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમા આવે છે સ્વયં ભગવાન મહાવીર પોતાના છેલ્લા પ્રવચનમા એ વાર્તાનું નિરૂપણ કરે છે સમ્રાટ શ્રેણિકેને સાચું અનુથપણ બતાવતા અનાર્થમુનિ પોતાનો જીવન-ઈતિહાસ

એમની સામે રજૂ કરી દે છે. મહામુનિ બોલ્યા. મારી આંખોમાં ન્યારે પીપ્પા બપડી ત્યારે મારા પિતાશ્રીએ ઘેલીઓનાં મોઢાં ખુસ્સા કરી દીધાં. કુસળમાં કુસળ પડે આત્મા દિવ્ય દર્શને મારી ચિહ્નિત્વા પજુ કરી પજુ સમાટ પિતાશ્રીની જખૂ સંપત્તિ અને વેદોની લાંબી ચિહ્નિત્વા પજુ મને રાજગી મુક્ત કરી ન શક્યાં. એ જ વેદનાએ મને મુક્તિનો રાહ મતાયો છે.”

રામ પજુ માનવીનો એક મિત્ર છે. પજુ તે એવો મિત્ર છે જે તેના—દોષની નીનિને પસંદ કરે છે. છતાંય તે જાગૃતિ બાણ છે. વિશ્વાસ-વૈશ્વનથ સાગરમાં પૂરેમો માણસ પરિજનોની ઉપેક્ષા કરે. સંપત્તિ હોય ત્યારે મિત્રા અને શોષતા આવે છે. ન્યારે બીમારી વખતે એ મિત્રાને શોષતો કરે છે. બીમારીમાં આત્મીયતાનો તાંતણે જરા લગાય છે. અસ્વસ્થ દાહતમાં ન્યારે ઠાઈ આપણી સેવા-સુખ્યા કરે છે ત્યારે એ આપણા મનમાં સહેળે વસી જાય છે. આપણે એના પ્રત્યે કૃતજ્ઞ બનીએ છીએ. કેટલીક વખતે એવું બને છે કે એક જ પરિવારની બે વ્યક્તિઓમાં મનબેદ હોય અને એમાંથી એક જણ બીમાર પડે અને બીજો એની સેવામાં લાગી જાય છે ત્યારે કોઈનો એ મનબેદ ધિવાઈ જાય છે અને એ વખતે બીમારી પજુ એક વરદન બની જાય છે.

કુ રામ ધર્મી છું. એ ચિત્તન માનવીની સૌ દર્શકશક્તિને ઓછી કરે છે. એક સુદર માળક છે. ન્યારે ઓરી-અજાણ્ય એના ઘરોર ફરે છે અને એના મોં પર મજુ-ચિહ્ન જાય છે. ત્યારે એનું સૌન્દર્ય સમાપ્ત થઈ જાય છે. માટે ન્યારે આપણને આપમાં જ રૂપનો વ્યવહાર થઈ આવે ત્યારે એ ચિત્તવું જોઈએ કે મને રાગે પીગિત કરી દોકે છે અને આધિ-આધિ મારા સૌન્દર્ય તેમ જ શક્તિને પજુ કરાખી રોકે છે.” આ ચિત્તન જે તમારામાં સદા અલગ રહેશે તો તમે ઘરોરમોહથી પાછાં ફરશો અને આત્મા બણી જવાનો તર પ્રવાસ કરશો. દિવસ-રાત આલતી ઘરોર સેવામાં આત્મસેવાને ત્યારે જ સ્થાન મળશે.

મરણ ધર્મી

મરણમરણનો યોગો ઉપાય છે. મૃત્યુનું ચિત્તન. મૃત્યુ જીવનનો મોટામાં મોટો પરાજય છે. કોઈની પાસે જે પુણ્યસચય હશે તો રાગે એની ઘસે ફરકશે નહીં. માતા મરુદેવીનું જીવન એનું સર્વશ્રેષ્ઠ દર્શાવ. જીવનની લાંબી મારામાં માતા મરુદેવીને એક ઘડિ પજુ માયું કુળવા આજી નહોતું. પરંતુ મૃત્યુના બખનામાંથી તો એ પજુ જાયી છડી નહો.

આ નિયમ-મધન સમાપ્તને માટે પણ તેટલો જ લાગુ થાય છે જેટલો કે સડક પર રક્ષણતા એક લિખાગીને આગમમા વર્ણન આવે છે, વાસુદેવ અર્ધ અધવર્તા થાય છે, આક લગ્ન દેવો એમની એવામા રહે છે એમની પાસે મુદર્ગન ચક્ર છે, જે શત્રુઓનો શિરચ્છેદ કરે છે અપ્રતિમ સારંગ ધનુષ છે કૌમુદી ગદા છે યુદ્ધના મેદાને એ દસ લગ્નર વીરોને એકીસાથે રણભૂમિમા સુવગવી ગરક છે પરન્તુ એ વાસુદેવ પોતે પણ એક દિવસે તો સદાને માટે સૂઈ જ ન્થ છે

નવ તરનો અંગે આચાર્યોમાં મતભેદ છે પુણ્ય હોય છે કે ઉપાદેય એ અંગે પણ મતભેદ છે કેળા ને એલચીના પ્રશ્ન પર પણ આચાર્યો એક મત ધગવતા નથી સવત્સરીના પ્રશ્ન પરત્વે પણ સમાજમા એક મત પ્રવર્તતો નથી કોઈ ભાદરવા મહિનાના પક્ષને બળ આપે છે તો કોઈ શ્રાવણને જ વળગી રહ્યા છે બધા પ્રશ્નોમા મતભેદ છે પણ જરા એ આચાર્યોને પણ પૂછી તો લો કે મરવામા પણ કોઈને મતભેદ છે? મૃત્યુ સબધે તો કોઈના એ મત હોઈ શકે જ નહી

એક વિચારક કહે છે--“તને મિત્ર નેઈએ તો એ માટે ઈશ્વર (ધણે) પૂરતો છે સાધી નેઈએ તો વિધાતા ધણ છે માન નેઈએ તો દુનિયા ધણી છે, શાન્તવના નેઈએ તો ધર્મ પુન્તક ધણ છે અને ઉપદેશ નેઈએ તો મૃત્યુ ધણ છે મૃત્યુ ભયની નહી પણ કેળવણીની વસ્તુ છે. મનુષ્ય માટે મૃત્યુ જ મોટામા મોટો એનો ઉપદેશક છે

જીવનચી એ કઈ શીખી શકશે નહી, પણ મૃત્યુથી એ જરૂર શીખી શકશે જે લોકો પોતાના જીવન દરમ્યાન ઝળક્યા નથી તેઓ એવા મૃત્યુને પામ્યા છે કે ઈતિહાસના પૃષ્ઠોમા અમર યઈ ગયા છે મૃત્યુ જેવી કોઈ નિશ્ચિત વસ્તુ કોઈ બીજી નથી. પરંતુ માનવી જેવો ભૂલકણો પણ કોઈ નથી જાણે એને એ વિશ્વાસ જ નથી કે એ કદી મરવાનો પણ છે માનવીને જે પોતાના મૃત્યુ પર વિશ્વાસ હોત તો એ એને માટે તૈયાર જ રહેત, જેમ ટ્રેન-આવવા પહેલા યાત્રી તૈયાર રહેતો હોય છે તેમ મૃત્યુ માનવને પ્રતિક્ષણ સચેત-સાવધાન-રાખે છે

મનુષ્ય જ્યારે પણ અન્યના રોપણમા પ્રવૃત્ત બને છે ત્યારે એ માની લે છે કે તે અમર રહેવા માટે આવ્યો છે અને અનંત કાળ સુધી એ સપત્તિ પણ એકત્રિત કરવા ચાહે છે પરંતુ એને જે તે જ લાણે એના મસ્તિષ્કમા મૃત્યુની સ્મૃતિ થઈ આવે કે મારે માટે પણ એ દિવસ નિશ્ચિત

૫૦. પ્રકૃતિની વિકૃતિ-કોધ

સ્વભાવનું વિભાવમા પન્વિર્તન ક્રમના કોધ છે સ્વભાવદશામા આત્મા સ્વસ્થ હોય છે, પરંતુ ન્યાયે આત્મા સ્વભાવનાથી વિભાવ તરફ જાય છે ત્યારે, તેમા વિદ્યાર પેદા થાય છે આ વિદ્યારોમાના ક્રેટલાક રાગાનુપ્રેરિત હોય છે તો ક્રેટલાક દેવાનુપ્રેરિત હોય છે દેવાનુપ્રેરિત વિદ્યારોમા સર્વથી પ્રથમ સ્થાન કોધનુ છે સ્વભાવને વિભાવમા પક્ષપાતના કોધ છે કોધ પોતે જ પ્રકૃતિની વિકૃતિ છે અને તે પોતાની સાથે અનેક વિકૃતિઓને લાવે છે.

કોધ વિકૃતિનો જન્મદાતા છે અને કોધને કારણે મનુષ્યને ઘણી વાર તુકસાન વેદવુ પડે છે કોધને કારણે, ઉચ્ચ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરેલ સુયોગ્ય વ્યક્તિઓએ ઘણા જાયા સ્થાનો ગુમાવ્યા છે અને નીચી પાયરીએ ઊતરી ગયેલ છે ક્રાઈને પૂ-ત્રીએ કે-ભાઈ! પચોતેરના પગારમા કેમ પડ્યા છો? ત્યારે તે કહે છે કે-શુ કરીએ? પહેલા તો ઘણી સારી જગાએ હતો દોઢમે રૂપિયા મળતા હતા, પણ એક દિવસ મેનેજર સાથે બોલાચાલી થઈ એટલે ખીજે દિવસે રાજીનામુ આપ્યું પછી નવી નોકરીની શોધમા નીકળ્યો પરંતુ છ મહિના સુધો ઘણી ઘણી ઓફિસો અને પેઢીઓમા કર્યો, પરંતુ ન્યા જાઉં ત્યા એક જ ઉત્તર મળતો કે જગા નથી પછી એક જગાએ મેનેજરના ભાઈના સાળાની લાગવગ લગાડી ત્યારે જગા મળી પહેલા સાઠ મળતા અત્યારે પચોતેર થયા છે

જરા સરખી બોલચાલે જીવનમા ક્રેટલી વિટ બણા બિભી કરી! આપ સુબઈના રહેનારા છો આપે આવી એક નહિ, અનેક વાતો સાલળી હશે એવી ક્રેટલીએ વ્યક્તિઓના પરિચયમા પણ આવ્યા હશે કે જેમણે વર્ષો સુધી મહેનત કરી, ક્રેટલી લાગવગ લગાડી, મોટા જવાબદારીભર્યો સ્થાન મેળવ્યા હોય, જાઓ હોદ્દો અને આબરૂ જમાવી હોય, પણ એક દાણના

કેવળની ચિનતારીએ તેમની એ સર્વ વસ્તુઓને ખાકમાં મિલાવી દીધી હોય-
જે વસ્તુને પ્રાપ્ત કરતાં વીસ વર્ષ સામે છે તેને ખોવામાં વીસ મિનિટ પણ
લાગતી નથી.

એક માનવીને ૬ ઓળખુ છું તેના પર મોટા મોટા સત્તાધીશોની
હાંમેલાં કૃપા ફીટરતી રહી છે અને તેણે ધણી મોટી જગ્યાઓ મેળવી છે
પરંતુ કુર્બાન કહો કે મને તે કહો, પણ તે કદાચ પણ જગ્યાએ નવું મહિનાથી
વધારે ટકી શક્યો નથી કાર્યશક્તિ અને આવડતવાળો માણસ બટકતો રહે
એ શું એટલી સરખાની વાત છે? પ્રતિભાશાળી અને શક્તિશાળી વક્તિઓને
આમ બટકતી જોઈ છું ત્યારે મારા હૃદયમાં ચિંતા થાય છે વડુરત્ન અને
શક્તિવાળા માણસ પોતાના કુટુંબના પોપણ માટે પોતાના મિત્રો અને સગા
સગાઈઓની ગુલામી કરતો હશે અમર દાતાઓ તરફ હાથ લગાવે એ શું
એટલી ચિંતાની વાત છે.

પણ આ બધા કુખનું મૂળ છે કેવળની જરા સરખી ચિનતારી, કે જે
માનવીની બધી ઈચ્છાઓ અને અરમાણાને લક્ષિતમૂત કરી નાખે છે એમ
ન માનશો કે કેવળની આજ બીજાને સજાવાળે છે બીજા તે બધે જ છે
પરંતુ કેવળ કરનારનું હૃદય પણ એ આજના લક્ષ્યથી જળનું જ રહે છે એક
મિનિટના આવેશને કારણે માનવી પર જે વીરે છે તે તેને જીવનભર માફ
રહી જાય છે એટલા માટે એક તત્ત્વવેદી કહે છે કે કેવળની સરખાતમાં
મૂખતા હોય છે અને અતર્ક્ય પશ્ચાત્તાપ.

શું તમે એમ માનો છો કે જેણે હેરો ગુમાવ્યો છે તેને કાંઈ કુખ
નહિ થયું હોય? હોદ્દાની પ્રાપ્તિથી કે અસન્નતા હૃદયમાં દુઃખ થાય છે
તે તો કદાચ હોદ્દા પર બેઠેલ વ્યક્તિને થઈ શકે ત્યારે અમર પડે એક વખત
પુરસ્કૃત મળ્યા પછી હારો વન સુધી તેના પર પીટકો રહેવાનાં તે વ્યક્તિ
સ્વર્ગ સેવતી હોય છે અપભ્રંશ સાજળા મેળવીને પ્રાપ્ત કરેલ પુરસ્કૃત
તે મરતાં સુધી એના તૈયાર નથા હોતી જામે તે તેને માટે થાયક હોય કે
ન હોય પણ પુરસ્કૃત તો ત્યારે જ ઊઠશે કે ન્યારે જીવનની આશા છૂટશે.

તે દિવસે હોદ્દા છૂટે કે ઇન્જી બેરામાં આવે તે વખતે તે વ્યક્તિને
ચહેરો તેજો, નજી કે તેના ધરનું કોઈ માનવી મરી પરવાનું હોય એવો
ભાવ તેના ચહેરા ઉપર જોવા મળશે. જે ક્ષણિક આવેશમાં પોતાનું સર્વસ્વ
ગુમાવ્યું છે તેના મનમાં જીવનના દતિ-નશનું એક અશ્વિજ ખડું ધઈ જાય.

છે ભૂતકાળની જાહોજલાલી અને વૈભવોનું દસ્ય તેના દિલને એક ઘેરી ચોટ લગાવે છે પોતે કેટલો મહત્વાકાંક્ષી અને કડોગ પરિશ્રમી છે, આગળ વધવા માટે તે મહેનત કરે છે તેનામા શક્તિ પણ છે પરંતુ હવે તે શક્તિનો ઉપયોગ કરી પોતાના અવધાને સાકાર કરવાની તેનામા લાચકાત રહી નથી. પોતાની નિરાધાર અવસ્થાને લીધે તેને શરમ આવે છે તેને થાય છે કે પોતાના પ્રયત્નમા અડધે રસ્તે રહી જેવાને બદલે તેણે ટોચ સુધી પહોંચવું હતું તેનાથી અડધી પણ કુશળતા ન હોય તેવાઓ લહેર કરતા હોય છે. ઔદિક રીતે જેઓ તેનાથી ઘણા પાછળ છે, તેમની નેતાગીરી સ્વીકારવાને બદલે તેને પોતાને નેતા બનવું હતું, કારણ કે તેનામા નેતાગીરી માટે બેઠતી કુશળતા છે અને પોતાનાથી ઓછી શક્તિવાળાની આજ્ઞા હેઠળ રહેવું એ તો મોતથાય વધારે લપાનક લાગે છે તેની દરેક આજ્ઞા, દરેક હુકમ, વીછીના ડખ જેના લાગે છે પણ તેના સિવાય અન્ય કોઈ ઉપાય નથી પોતે પોતાની જાતે જ બધું ગુમાવ્યું છે

આની વ્યક્તિઓની મનોદશાની સરખામણી નશો બિતરી ગપેલા શરાબીની સ્થિતિ સાથે થઈ શકે તેમ છે દારૂની આટલી લઈ તેને ગટગટાવી જવામા આનંદ આવે છે દારૂનો કેફ ચઢે ત્યારે એમ લાગે છે કે તેનામા ખૂબ જ શક્તિ આવી ગઈ છે, પરંતુ જ્યારે કેફ દૂર થાય છે ત્યારે શક્તિનું પૂર પાતું એસરી જાય છે આવી જ હાલત કોધની હોય છે કોધની શરૂઆતમા અહ કાર હોય છે આવેશ વખતે તે પોતાને પૂરો શક્તિશાળી માને છે અને બીજાને એકદમ કમજોર, પણ જ્યારે ક્રોધ બિતરી જાય છે ત્યારે તે એવો દડો થઈ જાય છે કે જાણે ટાઈફોઇડમાથી બિચો હોય સસારમા કોઈપણ માણસ એવો નહિ હોય કે જે ક્રોધ કરીને પસ્તાયો ન હોય.

એટલા માટે જ કહેવામા આવ્યું છે કે ક્રોધમા ગેરસમજ છે, કમ-સમજ છે એટલે ક્રોધી બીજાનો નહિ પણ પોતાનો જ વિનાશ કરે છે. આપે જોયું હશે કે ક્રોધમા માણસ કાચનો પ્યાલો ફેંકે છે પણ તેને પૂછો કે ભાઈ! પ્યાલો ફૂટ્યો તેમા નુકસાન કોનું થયું ? અને તમારી આત્મિક શાંતિની કેટલી ખર્ચાલી થઈ ?

એક કલાકાર વર્ષો સુધી મહેનત કરી હાથમા છીણી અને હથોડી લઈ આરસની મૂર્તિ બનાવે છે તેમા તે પોતાનાની ડબ્બાને મૂર્તિ સ્વરૂપ આપે છે પરંતુ તેમા કોઈ જોનાર બૂલ કાઢે છે જોનારનો તો બૂલ ઝાઝવાનો

ધધી છે આ વસ્તુને તૈયાર કરવામાં ફેટથી મહેનત પડી છે ! ફેટથી જુદી વાપરવી પડી છે ! ફેટથી સમય લાગ્યો છે ! આ બધી વાતોનો વિચાર કરવાની તો વિવેચકને કુરસ દોતી નથી તે તો ફક્ત બૂલ કર્તા છે તે જ જુએ છે દબ્બર સ્વારી વસ્તુઓની વચમાં એક જરા ખામી હોય તો ટીકાકાર સ્વારી વસ્તુઓ તરફ નજર ન કરતાં ખામી જ પહેલી જુએ છે. જ્યારે ખામ ટીકાકાર ખામી જતાવે છે ત્યારે કસાકારનો મિતજ ચરમ થઈ જાય છે અને તે મૃતિ પર હથોડી મારી તોડી નાખે છે આમ જ વસ્તુ તૈયાર કરતાં તથ્ય વધે લાગ્યા હોય તેને તોડી નાખતાં પૂરી તથ્ય મિનિટ ફક્ત લાજતી નથી.

મને પોતાને એક અનુભવ થયો છે એક સાઈને એક શાસ્ત્રની નકલ તૈયાર કરવા કશું લગભગ એક મહિનામાં તે સાઈ કામ પૂરું કરીને લાવ્યા તે જોઈને એક સાઈએ કશું કે જીલુ તો ઠીક છે પણ લિપિ જરા અશુદ્ધ છે જસ આટલું કહેતાની સાથે જ પેલા સાઈતું મનજ ચરમ થઈ ગયું અને તે નક્કસના મારી નજર સામે જ ઢુકડે ઢુકડા કરી નાખ્યા.

પણ માણસો નાજુક મિલજળા હોય છે પોતાની વિશ્વ જગત્ત સાક્ષાત્ત મટે તેમના કાન તૈયાર હોતા નથી. તેમના લેખની કે તેમના કામની જરા પણ ટીકા કરી તો ગામી પાટા ઉપરથી જાય છે બાવ કું સ્વભાવવળી વ્યક્તિઓની સાથે વાત કરવામાં આપણે ખૂબ સાવધ રહેવું જોઈએ.

કોપનો ખોરાક

માનવી ખાધા વિના છવી સકતો નથી તેમ કોપ પણ તેના ખોરાક વિના વધી સકતો નથી આપને થશે કે શું કોપ તે કાંઈ માનવી છે કે ખોરાક જોઈએ ! કોપ માનવી નથી અને તે માનવીને પણ માનવી રહેવા દેતો નથી છતાં જ તે ખાવ છે જરૂર તે પોતાનો ખોરાક જરૂરથી લેતો નથી પણ તે ખોરાકનું અપદગ્ય કરે છે દલે કુ આપનો વધુ વખત સંઘર્ષમાં રાખવા માંગતો નથી કોપનો ખોરાક છે પ્રીતિ વિનય અને વિવેક કોપ દમેશા માનવીના આ મળે મુળેને ખાઈ નવ છે કોપી મનુષ્ય દમસાં કુળથી રહે છે કારણ કે કામ તે અદરથી જાય કરે છે તેની વાતમાં તે વસ્તુ નથી મનોજન્ય તો તેની પાસે દેવ છે જ કર્તા ! આવેશની હાજમાં મનોજન્ય નાસી જાય છે

માનવીના તબ્બે મુળે નાશ જમવા છતાં તે કોપનો ત્યાગ કરતો નથી.

આપ આપના કાર્ય માટે દિવસમા સત્તર વાર ક્રોધ કરે છે. પણ ક્ષમાથી એક વાર પણ કામ લેતા નથી કારણ કે ક્ષમા પર વિશ્વાસ નથી હા, ક્ષમાની મૂર્તિઓને વદન જરૂર કરે છે, તેનું પૂજન કરે છે તેની માળાઓ પણ ફેરવે છે તેમના નામની જ્ય યોલાવો છે તેમના જન્મદિને મોટા મોટા સરઘસો કાઢે છે પણ જ્યારે જીવનમા ક્ષમા પ્રાપ્ત કરવાનો અવસર આવે છે ત્યારે તેને ધક્કો મારી બહાર ફેંકી દે છે અને ક્રોધને માટે આપના દ્વાર હમેશા ખુલ્લા હોય છે ક્રોધ આપના આરણે સ્વાગત પામે છે ત્યારે ક્ષમા બિચારો બહાર આગણામાં જિભી જિભી આસુ સારે છે.

- આગ' ઉપર ઠંડુ પાણી પડવાથી આગ ખૂંટાઈ જાય છે તેમજ ગરમ પાણી પડવાથી પણ ખૂંટાય છે એમ આપણે માનીએ છીએ છતાં દુનિયાની ત્રણ અમજની વ્યસતિમાંથી એક પણ એવો ભુધ્ધુ નહિ મળે કે જે આગ લાગે ત્યારે ઓલવવા માટે પાણી ગરમ કરવા એસે ક્રોધની આગ લાગી છે તે ક્ષમાથી પણ શાંત થાય છે અને ક્યારેક ક્રોધથી પણ તે દબાઈ જાય છે પણ તે થોડા વખત પૂરતી જ કાયમની શાંતિ ક્રોધની પાસે ક્યા છે ? છતાં જો ક્રોધને દબાવવા પોતે જ ક્રોધનો આશ્રય લે તો તે આગ ખૂંટાવવા પાણી ગરમ કરવા જેવું છે ક્ષમા ઠંડુ પાણી છે, તો ક્રોધ જીકળતું પાણી છે

આજ સુધી ક્રોધ એવો માણસ નથી મળ્યો કે જેણે ક્રોધને ધિક્કાર્યો ન હોય, છતાં પ્રશ્ન એ છે કે કોણે તેને છોડ્યો છે ? જે વીતરાગ પરમાત્મા-ઓએ-સર્વથા કષાયનો ત્યાગ કરી અકપાથી અવસ્થા-પ્રાપ્ત કરી છે તેમની વાત બાળુ પર રાખો તે તો મહામાનવ હતા, પરંતુ હું તો એમની વાત કરું છું કે જેઓ આપણી આખ સામે છે અને જેમણે ક્રોધને એક વાર નહિ અનેક વાર ધિક્કાર્યો છે જ્યારે જ્યારે ક્રોધ ઉપર વ્યાખ્યાનો સાલખ્યાં છે ત્યારે ત્યારે ધિક્કાર દર્શાવ્યો છે જ્યારે જ્યારે ક્રોધ પણ મહાપુરુષની વાત તેમની સમક્ષ મૂકાઈ છે ત્યારે ત્યારે તેમણે ક્રોધને ધિક્કાર્યો છે પણ માત્ર ધિક્કાર શબ્દોમા વ્યક્ત કરવાથી વાત ખૂબ થતી નથી તેને છોડવો પડશે જો આપણે ખરા દિલથી ક્રોધને ખરાબ માનતા હોઈએ તો ક્રોધ પણ કારણ કે સન્નેગોમા આપણને ક્રોધ આવવો ન જોઈએ ક્રોધને ધિક્કારતા પણ જઈએ અને તેનો ઉપયોગ પણ કરતા રહીએ તો તો માનવું જ પડશે કે, આપણા હૃદયના ક્રોધકે ખૂણામા ક્રોધ પ્રત્યે આદર રહેલો છે.

માનવીને જેટલો વિશ્વાસ છે પર છે તેનો એક ટોક પણ કાઢ્યા પર નથી એથી જ તેને ખરાબ કહેવા છતાં પણ તેને તે વળગી રહે છે

અકિન્ને જ નહિ પણ સમાજનો ઇતિહાસ પણ કોઈની આસપાસ ફરી રહ્યો છે ઇતિહાસ શું છે ? એક માનવીના કોઈ ઇતિહાસના પાનાઓ રંગી નાખ્યા છે એક માનવી પોતાના કોઈને સમાવી ન શકે તો તેણે કમલેશ માનવીઓની ઘણી ઘણી મોટાં મોટાં મુઠ્ઠો અને મહામુઠ્ઠો એ માનવીના કોઈની જ કથાઓ છે માનવીઓએ કોઈને એટલું જ માન આપ્યું છે કે દેવતા બનાવી પૂજ્યો છે દાશર્મા ત્રિશળ, તસ્વાર, વિઠળ આદિ અને બિહલસ ગિરનામજા રૂપની મૂર્તિઓ બનાવી તેની સામે માનવી પોતાનું મસ્તક ઝુકાવે છે ! આ કોઈની પૂજા નહિ તો બીજું શું છે ?

અનંત કળ થયો આત્મા કોઈને અપનાવતો આવ્યો છે સિદ્ધ અને િજ્ઞા સ્વર્ગમાં તેણે કોઈને પોતાનું હથિયાર બનાવ્યો સાપ અને વિહીન સ્વર્ગમાં તેણે કોઈ વડે કામ લીધું આ અનંત જન્મોત્તો સસાર આત્મો આવે છે અને એથી જ મનુષ્ય કોઈથી અપદ્યયેસો રહે છે તેને કોઈ ઊંચાનીચત કરીએ તો પણ તે કોઈ બરાબ છે તે સપતિને ઊંચી રહે છે કોઈની યેશન-વિશ્વાસને કોઈને મારી રહે છે વૈભવજારો આસિધાન ઇમારતો એ કમ્બુમાં ત્યાગી રહે છે સમસ્ત કુટુંબ પરિવારને તે ખૂટી રહે છે રત્નેદ્રજયી ખતી અને દુધમશ્ન બળોની મમતા હાંડી રહે છે પણ કોઈને ત્યાગી રાહતો નથી. અને તેથી જ ગૃહસ્થાશ્રમોમાં પણ કામની નવાળાઓ જલતી જ દોષ છે

પણ માફ રાખો-કોઈને ઉત્પન્ન કરેલો એ ઝેરનું સંતેષુ છે તેના કરતાં તેને જમાવેલો એ ધણુ વિકટ છે કોઈના રત્ને આસપાસ સહેલુ છે પણ રોગાર્થ મુશ્કેલ છે આમ તો તમે ધણા ચતુર છો મુજબ જેવા સદરમાં રહેનારા છો જરાક ઇશ્વરમાં સમજીને તેવા છો આત્મી મોટર ગાડી દૂર ગ્રામે જઈ રહી છ અને પોર્મિસ રોકવાનો ઇશ્વરો કરે છે તો આપ એકદમ માડી યોગ્યતા દો છો. યોગીસ ચીકતો નથી બેસતો નથી, માત્ર દાઢ જ ઊંચો કરે છે અને આપ ગાડી યોગ્યતા દો છો ત્યારે કુ વારવાર મળુ બેમી ના તેવા સાક પાછોને સમજાવુ મુ તો મુ તમે સમજીશો ? નમે સમજીશો એમ માગ તત્ત્વ કળુષ કરવું નથી જનન મનનીઓ વારવાર રહે છે કે યે બે ' કામના પડે આમળ ન વળી કારણ કે એ રત્ને સમાપન નથી. તો તમે બિલકો મથા કે નહિ એ / વિચારવાનું છે

એક ઝેનન પર એક એન્જિન લિબેલુ હતું. ગાડી આવી ગઈ હતી અને એન્જિન ફટી ગયું હતું. ફાઈવર એન્જિનનો અવાજ અને ગરમીથી સહન મેળવવા પેદાશો પર ઝેનને ખુલ્લો દવામા ફરી ગયો હતો. એવામા તેનો એક ન વાંતો છોડને એન્જિન ઉપર ચઢી ગયો અને એક પછી એક ચારીઓ દંડવા લાગ્યાં થોડી વાગમા તેનો હાથ એન્જિન ચલુ કરવાની આવી ઉપર ફર્યો અને એન્જિન પાટા ઉપર દોડવા લાગ્યું. ફાઈવરના કાન ઉપર એન્જિન ચાલુ થયાનો અસાજ આગ્યો તેણે ફરીને જોયું તો તેનો પોતાનો જ છોડને અદર લિબેલુ હતો. ફાઈવરે તેને ખૂમ પાડીને કહ્યું કે એન્જિન ગેડ, નહિ તો મરી જઈશ. છોડનાએ કહ્યું કે ગેડવાની આવી કઈ છે તે મને ખબર નથી ત્યારે પિતાએ કહ્યું કે નીચે ફટી પડ ત્યારે પુત્રે કહ્યું કે-ફટી પડવાનું ડિગર ચાલતું નથી ચાલુ એન્જિનમાયી નીચે ફટી પડવા માટે પણ સાદમિડતાની જરૂર છે.

હવે તમે જ બતાવો કે આવા છે કગનો ગી દસા થશે ? થોડેક દૂર જતા જ એન્જિન અથડાયું, એન્જિનના દુડડે દુકડા થઈ ગયા અને છોકરાના તો હાડકા પણ હાથ ન આવ્યા.

તેઓ કપાયના પાટા ઉપર દોડવાનું જ શીખ્યા છે અને રોકવાનું નહિ, તેમની પણ આજ વાન છે કોધને ઉત્પન્ન કરવાની, પ્રજ્વલિત કરવાનો અને ઉપગ્રાત યથેચ્છ કોધને ફરીથી જગવવાની ડળા જેઓ જાણે છે, પણ રોકવાની ડળા જાણના નથી તેમની શી ગતિ થશે ?

કોધને પાડે આવવા કરતા તેને રોકવાની ડળા પહેલા શીખો, ચલાવતાં તો બધાને આવડે છે, જગડ ગજડ બકાડ નીકળ્યો કે ચાલુ પણ તેના પરિણામોને સમજો, માત્ર વર્તમાન નહિ, પણ ભવિષ્ય તરફ દૃષ્ટિ કરો. વૈર-માથી અવૈર તરફ જાઓ કોધમાથી હામા તરફ આગળ વધો એ જ સાચો શાંતિનો માર્ગ છે.

આવશ્યકની આવશ્યકતા

અથવા

૫૨ જીવનમા પ્રતિક્રમણનું સ્થાન

આજનું પ્રવચન આવશ્યકની સાથે સળધે ધરાવે છે જીવનની જે ક્રિયા જેના અભાવે આપણે આજળ વધી શકતા નથી એને આવશ્યક કહે છે જીવવા માટે અ.સ. સેવો જરૂરી છે તેવી જ રીતે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે જીવનશુદ્ધિ માટે જે ક્રિયા અનિવાર્યપે જરૂરી છે એને આજમમાં આવશ્યકની સચ્ચા અપાર્થ છે આત્મશુદ્ધિ માટે બહારના ક્રિયા-કાર્ય એટલા જરૂરી નથી જેટલી કે આત્મઆસોજના આપણે પોતાનું નિરીક્ષણ કરીએ અને પરખીએ આપણી દષ્ટિ ખી નને જોવામાં નિષ્ણાત-પડુ છે પણ અર્થ પોતાને જોવાનો પ્રભુ આવે છે ત્યાં આપણે ચૂર ચર્ષ જઈએ છીએ આધ્યાત્મના ક્ષેત્રમાં બીજાને જોવાનું એટલું મહત્ત્વ નથી જેટલું કે પોતાને જોવું એટલા મઠિ આત્મ-નિરીક્ષણની પ્રક્રિયાને પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે

પ્રતિક્રમણનો શબ્દ કે અર્થ છે પાછા વળીને આવવું” અત્માની વૃદ્ધિએ જ અશુભ અણી મર્ષ છે એમને પાછી વળીને શુભ સ્થિતિમાં કરવાનો ભાર એ પ્રતિક્રમણ છે સાધક પોતાના દૈનિક જીવન માં નજર ફેરવે છે વાસના અને કામની દુર્ભાવનાઓએ આત્મ-સ્થિતિમાં કેટલા વિશેષ નાખ્યો છે ? આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિમાં અશુદ્ધતાએ ક્યાં સુધી પ્રવેશ કર્યો છે ? મનના આ યોગે ઉપર સાધકે સક્ષમદષ્ટિ રાખવી જોઈએ વેપારીના ઘરમાં ચોર વૃક્ષી આવે ને એને એની ખજાના પણ ન રહે તેા જેટલું મોટું નુકસાન એને સહેવું પડે ? વેપારી જો જાણત હોય અને ચોર કદાચિત્ત અપી પણ નય તેા પણ ચિત્ત ઓગી છે કારણ કે ચોરને એની જાણવારસાનું જ્ઞાન

થતા એ એમને નસાડી મૂકવામા સક્ષમ બનગે હા, તો એટલા માટે પ્રતિક્રમણમા પોતાના મનમા સતાયેલા ચોગે ઉપર સાધકે નજર રાખવી જોઈએ.

સધ્યા વેળાએ આપણે આપણી ભૂલોનું સ્મરણ કરીએ કારણ કે જીવનમા થયેલી ભૂલ ક્યાંક લય કર શકી પણ બની જાય છે ભૂલને ભૂલરૂપે સ્વીકાર કરી લીધા પછી સાધક એનું પરિમાર્જન કરે છે પણ ભૂલને ભૂલ જ ન માનવી, એથી મોટી ભૂલ બીજી કઈ હોઈ શકે વારુ ?

એક ડોક્ટરને પૂછવામા આવ્યું કે સૌથી મોટો રોગ કયો છે ? એમણે કહ્યું ' રોગને રોગ ન માનવો એ સૌથી મોટો રોગ છે ' ક્ષય-કેન્સર વગેરેને રોગરોગ કહેવાય છે પણ રોગનું નિદાન થઈ જતા એની લય કરતા ઓગળી જાય છે જ્યાં સુધી રોગની પરીલા થતી નથી ત્યાં સુધી એ કાયમ રહે છે રોગ ત્યારે વળી વધુ લય કર બને છે જ્યાં રોગી રોગના અગ્નિતત્વનો જ સ્વીકાર ન કરે

હા, તો ભૂલોનું જ્ઞાન, ભૂલ સુધારવાની દિશામા પહેલું પગથિયું છે અને પ્રતિક્રમણ આપણને આપણી ભૂલોનું જ્ઞાન કગવવાનો મુખ્યવસર પ્રદાન કરે છે એટલા માટે જ જૈન શાસનમા પ્રતિક્રમણનું બહુ મોટું સ્થાન છે સાધુ ને શ્રાવક માટે સાજો અને સવારે કર્મરૂપે કરવા માટે એ અનિવાર્ય ગણાય છે

હવે આપણે આવશ્યક-સૂત્રના અધ્યયનો ઉપર થોડા વિસ્તારથી વિચાર કરીશું આવશ્યક સૂત્રના છ અધ્યયનો છે —

- (૧) સામાયિક
- (૨) ચતુર્વિંશતિમત્ત
- (૩) વદણા
- (૪) પ્રતિક્રમણ
- (૫) કાયોત્સર્ગ
- (૬) પ્રત્યાખ્યાન

સામાયિક હવે આપણે સામાયિક આવશ્યક ઉપર વિચાર કરીશું. સમભાવનો સાધક દરેક પ્રત્યે સમતા, સમત્વ આચરતો હોય છે સુસ્ત્રાદિષ્ટ પદાર્થો ભણી એના મનમા લોભ-ભાવના જાગતી નથી તેમ અરુચિપ્રદ પદાર્થો

સામે આવતાં એ મણા-ભાવ ઘાખવતો નથી કહુ પ્રસન્ન નજર સમક્ષ
આવતાં એના નિશાં કાઠિયા પ્રસન્ન કરી દુઃખોવના જન્મતી નથી.

તેના સાધક જીવનમાં સમભાવની ધારા વહી રહી છે એને સાક-
નુકસાનમાં ખજુ સમભાવ જ હોય છે હમરો-સામેનો સાક મય છતાં
એને અદકાર સ્પર્ધા સકતો નથી તેમ નુકસાન એની પ્રસન્નતાને છીનવી
શકતુ નથી સાકભાજી વેચનારનો કારો કદી ઊંચો કદી નીચો થતો હોય
એ ખજુ કવેરનિય કારો સમ રહેતો હોય છે.

તમે સાક-ભાજી ખરીદવા મળરમાં ગયા વેચનાર બાઈએ સાક-ભાજી
તોળ્યાં એ બાપડી થોડું વધારે જ તોળે છે તો ખજુ તમે એને થોડુ વધુ
નાખવા-તોળવા કહો છો એ બિચારી થોડુ વળી વધુ નાખે છે તેમ જાણે
તમે મોક્ષી બ્રહે છો. આટલી સોળી કેમ બની ગઈ છે? થોડીક ભાજી હજુ
નાખ એ બિચારી સૂના ડરને લીધે ત્રા ત્યામાં વળી થોડુંક ઉમેરે છે અને
ફક્ત તમારી ચેષ્ટામાં જરી કે છે અને તમે ઘેર પાછાં આવ્યાં જાઓ છો.
હવે એકઠા તમારા ઘેર સજ પ્રસન્ન આવે છે કન્યાને આજ્ઞામાં આપવા
માટે તમને મોનાલી જરૂર પડે છે હાલથી આજ્ઞા વચરે તો આજે સજ
મવા જ બહુ મુશ્કેલ બની ગયાં છે પહેલાં દીકરીઓ વેચાતી હતી હવે
દીકરાઓ વેચવા લાગ્યા છે તમારા આ સામાજિક સબંધો હવે પૈસાના
વાનસે બધાવા લાગ્યા છે એમાં પ્રિયતી મીઠાસ નથી ખજુ પૈસાની પૂજા
જ છે.

હા તો તમે સોનું ખરીદવા શરાફને-સોતીને ત્યાં જાઓ છો જ
તોણા સોનું ખરીદી શરાફ એ સોનું કટિ ચુકાવે છે ત્યારે શું તમે એમ
ઓમી છો ખરા કે થોડું સોનું હજુ ઉમેરો? ના નથી ત્યાં તમે એક સબંધ
ખજુ મોલમોલ તો તમારી ચતુરાઈનું આપનીકણો જરી અને તમે ટેક ચલાવો.

સાકભાજી વેચનાર બાઈ પાસે તમે થોડુંક ઉમેરવા કહો છો ખજુ
શરાફની દુકાને તમે કઈ જ કહેતા નથી હાલથી કે પેલી બાઈના ત્રા ત્યાં થોડીકમાં
નીચાં થઈ નય છે બ્યારે શરાફનો કારો-જાજવાં સમ રહે છે વારુ તો
હવે તમે જનાવો કે તમારે પેલી બાઈનાં જાજવાં જનવું છે કે પેલા શરાફનાં
જ આનું જુ પેલી બાઈનાં જાજવાં-નીચાં થતાં જાજવાં જોમ જનવાનું તમે
પસંદ નથી કરો તો સમદષ્ટિ ખરાવતો આત્મ સપ્તિ અને વિપત્તિમાં સમ
રહે છે એની સામે જીવનનું સોદામણ હવે હોય અથવા મોતની કળી બધા,

તેમ છતાં એ કદી પાછળ નહીં હોયે પ્રગસાના પુખ્તો એને લલચાવી શકશે નહીં તેમ નિદાના કાટા એને પદ્મજ નહીં કરી ગણે સન્માનના મધુર પ્યાલા માટે જે પ્રસન્નતા સાથે એ હાથ લગાવશે, અપમાનના કડવા ઘૂટાને એ જ પ્રસન્નતા સાથે એ ગળે ઊતારી લેશે

આપણે સમભાવની સાધના તો કરી, પણ કપાયનો પ્રસંગ આવતા આપણે જો એ સમભાવને વીસરી જઈએ છીએ તો એ જ વાત અરિતાર્થ થઈ ગણાશે કે શત્રુના આવવા સુધી તો આપણે શસ્ત્રોની તૈયારી રાખી પણ શત્રુને આવતો જોતા જ શસ્ત્રો ફેંકી નાખી છટકા આ કાયરતા ગણાય એ જ રીતે કોઈનું નિમિત્ત આવતા આપણે જો સમભાવનું શસ્ત્ર ફેંકી દઈએ તો એ એક કાયરતા જ લેખાશે તો, સામાયિક સમભાવની એક શાળા— મૂલ છે, ન્યા આપણે શાંતિ, સદિષ્ટતા અને ક્ષમાનો પાઠ શીખવે છે. આ પાઠ તો શીખ્યા પણ ઘેર જતા જ ભૂલી ગયા આપણા બાળકો શાળામાં ગણિત શીખે છે પણ ઘેર આવતા જ એ ભૂલી જાય છે તો શું તમે એના એવા ભણતર પ્રત્યે રાજી થશો ? કદાપિ નહીં તેવી રીતે તમે ઉપાશ્રયે આવ્યા, એક કલાક સુધી સમભાવનો પાઠ શીખ્યા પણ ઘેર અથવા દુકાને સમભાવ— સાધનાની એક લીટી પણ તમે યાદ ન રાખી શક્યા તો એ અભ્યાસ કેવો ગણાશે ? ન્યા સુધી ઉપાશ્રયમાં રહો છો, સમભાવની વાતો કરો છો પણ દુકાનની હવા લાગતા જ સમભાવ તો કોણ જાણે ક્યા છૂ થઈ ગયો ?

યાદ રાખો, તમે પણ સમભાવના સાધક છો મુનિ—મર્યાદાથી એક ડગલુ તમે પાછળ છો મુનિ છઠ્ઠા ગુણસ્થાને છે તો તમે પાત્રમાં ગુણસ્થાને છો સાધુની સામાયિક સર્વ સામાયિક છે તો શ્રાવકોની સામાયિક દેશ સામાયિક છે શ્રાવક મુનિ—પથનો જ એક નાનકડો સાથી છે એનું લક્ષ્ય પણ એ જ છે કે જે પેલા વિરાટ—આત્મા સન્તનો છે પણ સન્તની સામાયિક જીવન માટે છે ત્યારે તમારી સામાયિક બે ઘડીની છે

હા, એક વાત એ છે કે તમે સામાયિક દરમ્યાન ભોજન કરતા નથી, સૂતા પણ નથી ન્યારે અમે તો સામાયિકમાં જન્મે ટાઈમિ ગોચરી પણ કરીએ છીએ, સૂઈએ પણ છીએ અને વિહાર પણ કરીએ છીએ તોય શું અમારી સામાયિક તમારા કરતાં બેઠી થઈ ? ના, વાત એમ નથી. શાળામાં જે વિદ્યાર્થી છ કલાક ભણે છે, એને એક કલાક ખાવાપીવા આરામ માટે પણ મળે છે પણ જે વિદ્યાર્થી ફક્ત એક જ કલાક ભણે છે,

એને કેટલા સમયની રજા મળશે ? તો મુનિને વાપલ-જીવનની સામાયિક છે
મારે એને પણ બોજન વગેરેની રજા છે જ

સાથે જ ચત્તા (જળણા) પૂર્વક જન્મવામાં સામાયિક દુરિત થતી નથી.
જ્યારે અપત્તાની વિધિ થાય છે ત્યારે જ દોર લાગે છે મુનિનો આધાર
સવમમાં બાધા પહોંચ્યાનાર નહીં પણ સવમ-સદામક હોય છે સવમની
લાંબી મજલમાં સમાધિપૂર્વક આમળ વધવા માટે બાધાર જરૂરી છે જ્યારે
આવકની સામાયિકસાધનાની મર્યાદા બે ધડીની છે બાદશા અરૂપ-કાળની
સાધનામાં ખાવા-પીવાની રજા દેવાનો કાર્ત્ત્વ્યમ જ બિહતો નથી

હા તો સામાયિક એક ધણી મોટી આત્મ-સાધના છે સામાયિકની
સાધના સાધુ કરે છે તો એ આત્માની સમરસતા મેળવે છે અને આવક કરે
છે તો એને પણ સમરસતા મળે છે પછી બધેને એ અરૂપ કાળ મારે જ
હોય ને ! સાકર-ખાંડનો એક કણ પણ તમે ચાખશો તો એ પણ મળી જ
લાગશે પણ બધેને એ એનો-ખાંડનો અલ જ હોય ને ! એ અરૂપ કણ
પણ બે તમને મળતો નથી આપે તો એ કદી સાકર-ખાંડ કહેવાશે
જ નહીં

સામાયિકની સાધના અંજે મહામુનિ મોતમ પ્રભુ તારક-મહાપુર
મમલુ ભગવાન મહાવીર પ્રભુ પાસે પ્રમ કરે છે —

પ્ર० સામાયિક મળે સીધે દિ બળવદ !

હ૦ સમાધિવર્ણ સાવજ્ઞ યોગ ચિરદ સળવદ ॥

ઉત્તરાખવન અ. ૨૬ સુ. ૮

જેમો માનિક પ્રમોત્તર છે ! જીવનને સ્પર્શતો બા પ્રમ છે એમાં
સ્વર્ગમાં બિંદુ ઉમ્મન નથી તેમ નરકને પણ મપ્તું નથી જીવનની સમભાવ
સાધના અંગેનો આ પ્રમ છે જે આત્માએ સમતાની અસત-નિદુએનું પાન
ક્યું છે એ ક્યો બાનદ મેળવે છે ! પ્રમમાં મનીરતા દેખાય છે તો ત્યાં
એથી પણ વધુ મનીર છે

મોતમ સામાયિક વડે આત્મા સાવચ-યોગની પ્રવૃત્તિથી વિરક્ત
જને છે આત્માની વૃત્તિઓ દિવસ-રાત અશુભ તરફ દોરી રહી છે સામાયિક
એમને અશુભ તરફથી વાળી શુભમાં જોડે છે અને શુભથી શુદ્ધિ તરફ દોરી
સર્મ નવ છે પછી આત્મા નિર્વાણ જને છે જે ધર્મિ યુગ્મોને ખામે
બાધી દે છે પછી એમના ખાસી જવાનો ભવ રહેતો નથી નેરી જ રાત

સમભાવનો સાધક અશુભ વૃત્તિઓને સામાયિક વડે બાધી દે છે, પણ વિદ્યારો ભણી એમનો દોડી જવાનો ભય રહેતો નથી. બસ, આજ શારીરિક અને માનસિક સાવધ વૃત્તિઓને વિરક્તિ તરફ લઈ જવાનું સામાયિકનું લક્ષ્યનિદુ છે. સામાયિકનો અર્થ ફક્ત શારીરિક ક્રિયાઓને જ રોકવી એ નથી, પરંતુ માનસિક ક્રિયાઓને પણ રોકવાનો છે.

સામાયિકની મુખ્ય આધાર-શ્રૂતિ મન જ છે. જ્યાં સુધી મનમાં સામાયિક આવતી નથી ત્યાં સુધી તનની સામાયિકનું કાઈ મહત્ત્વ નથી. રાજર્ષિ પ્રસન્નચદ્રનું શરીર તો સામાયિકમાં હતું પણ મન વિષમ-ભાવોમાં ગૂંથાયેલું હતું. તન સમભાવમાં હતું તો મન સહારમાં પ્રવૃત્તિ હતું પણ મનની આ અસ્થિરતાના થોડે એમણે સાતમાં નરકના ગુણો એકત્ર કર્યા હતા. પણ જ્યારે તનની સાથે મન પણ સમભાવમાં પ્રવૃત્ત બન્યું ત્યારે તેઓ સકળ કર્મો ખર્ચાવી મોક્ષ પણ મેળવી શક્યા.

સામાયિકનું બીજું રૂપ છે સ્વરક્ષણની ભાવનાને સર્વ-રક્ષણમાં પરિવર્તિત કરી દેવું. વિશ્વના પ્રત્યેક પ્રાણીમાં સ્વરક્ષણની ભાવના રહેલી જ છે. એક નાનડાં ફીડી પણ આત્મ-રક્ષણ માટે સાવધાન-સચેત રહે છે. થોડાક આઘાત પામતા જ એ પોતાનો મ્તો બદલી નાખે છે. તો આ સ્વરક્ષણની ભાવનાને સર્વ-રક્ષણમાં ફેરવી નાખવાનું નામ જ સામાયિક છે.

સર્વ-રક્ષણની ભાવના ત્યાં સુધી મનમાં જાગી શકતી નથી જ્યાં સુધી હેહાસક્તિ તને પુદ્ગલાસક્તિ ઓછી થતી નથી. જેના માનસમાં સમતાની અન્તઃફરણ જાગી છે, એના જીવનમાં પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ સમાપ્ત થઈ જશે. ઇન્દ્રિયો એ માટે સ્વીકૃતિ આપે અથવા ન આપે તો પણ એનું મન તો સમતામાં લીન જ રહેશે.

એક વખતની વાત છે એક વૃદ્ધ મુનિ કદથી પીડાતા હતા એટલે તેઓ ચડા લેતા હતા. નાના મુનિજી ચડા લઈને આવ્યા વૃદ્ધ સંતે ચડા લીધી અને પાતરું સાક ડરી જ રહ્યા હતા. ત્યાં એક બહેને દોડતી-દોડતી આવી એનો ચહેરો વ્યાકુળ હતો એણે કહ્યું "મહાગજ, ચડા હજુ પીધો તો નથી ને?" નાના મુનિજીએ કહ્યું "શા માટે એમ પૂછો છો? એનો ઉપયોગ તો થઈ ચૂક્યો" એ બોલી "માફ કરજો, મહારાજ બૂલ થઈ ગઈ ચહેરામાં સાકર-ખાડની જગ્યાએ મીઠું નખાઈ ગયું હતું." નાના મુનિજીને વિશ્વાસ ન ગયો. કાગળ દે મોટા મુનિજી જ્યારે ચડા લઈ રહ્યા

હતા ત્યારે નાના મુનિજી પાસે જ હતા પણ એમના મોં પર એક પણ કરચલી પડેલી જોઈ નહોતી

હવે તે (નાના મુનિજી) પાઝ મોટા મહારાજશ્રી પાસે ગયા એમને પૂછ્યું ગુરુદેવ, ચઢામાં મીઠું હતું કે ખાંડ ? ગુરુદેવ હસતા-હસતાં જવાબ વાળ્યો રોજ-રોજ ગળી ચઢા પીએ છીએ એક ઢાંચે ખારી પી ગયા તો એમાં શું નુકસાન થઈ ગયું વળી ? ગુરુદેવના જવાબથી સિમ ચકિન બની ગયો. આ છે સમભાવની સાધના જેના વડે સાધક કમ્પાસને પણ મીઠાશમાં ફેરવી નાખવાનો અમ્મત બની જાય છે જીવનમાં કમ્પા-મીઠા છૂટકાં હસનાં-હસનાં ઉતારી રહે છે ત્યારે જ સમતાના ફળ પામી શકાય છે

ચતુર્વિંશતિ-સ્તવન

(ચોવીસી-સ્તવન)

ચતુર્વિંશતિ-સ્તવન એ આવશ્યકનું બીજું અખ્યવન છે પ્રતિક્રમણમાં પહેલાં સામાયિક આવશ્યક છે બીજામાં વીતરાગની સ્તુતિનો ક્રમ રાખવામાં આવ્યો છે આતોચનાના ક્ષેત્રમાં પહેલાં પૂર્વ સાધકની ક્ષેત્ર-શુદ્ધિ થવી જરૂરી છે સાધક પહેલાં સમભાવમાં સ્થિત બને પછી ગુણધિક પ્રગેયની સ્તુતિ કરે મહાપુત્રોનું ગુણ-કીર્તન એના જીવનને પ્રેરણાપાત્ર છે એટલા માટે જ ચતુર્વિંશતિ-સ્તવન કરે સાધક સામન્સના પાત્રુ ચિત્તન કરે છે

માનવ-મનને જ્યાં સુધી પ્રભુ-પ્રાપ્તનાતો પ્રકાશ મળતો નથી ત્યાં સુધી અગ્નિ અધકાર પ્રવર્તે છે અને જ્યાં અધારુ છે ત્યાં સ્વાર્થ વાસના અને મોહના વરેણ જ ઊઠ્યા કરશે એમને તે દૂર કરવા દશે તે વખે માનવ-મનમાં પ્રભુ પ્રાપ્તનાની જ્યોતિ જગવો એક કવિએ કહ્યું પણ છે -

પાપ પરાલ ક્ષા પુનઃ કમ્પો અતિ માનર્તુ મેઠ્ઠા બાકારો ।

તે મુમ નામ દુતાસન સેલી પ્રજ્જલ્લ સાગે મ વાગે ॥

પદ્મ પ્રમુ વાયમ નામ તિદારો ॥

કવિ વિનયચક્રજી બોમે છે એમના શરે-શરે અત્માની રસ વહેરીએ મૂળ તો છે એમા ક્ષમા સમીપ જ નથી ત્યુ અખ્યાતની સતરી છે પ્રાપ્તના ક્ષેત્રમાં સન્ધાનું સમીપ એ તુ મ ત મારાનું નથી પણ ત્યાં તે દેવનું સમીપ તેમજ એ એક પેદિક કવિના શબ્દમાં કહ્યું તે એ કે ગેટુ જલ્ય બોમ છે તેમનું પરમાત્મા સામ્ય છે અને દેવ જે

મૌન-ચૂપ છે તો ત્યાં પરમાત્મા પણ બહેરો બની જાય છે હા, તો કવિ પ્રાર્થનાનો આધ્યાત્મિક ચમત્કાર બતાવે છે ધાસના વિશાળ ઢગલામાં જે એક નાનકડી ચિનગારી પહોંચી જાય તો એ સારોયે ઢગલો થોડાક જ કલાકોમાં બળી ભસ્મ થઈ જશે, પણ એ ચિનગારી હોવી જોઈએ બળતી-અગ્નિમય, દરેલી ચિનગારી કંઈ કામમાં આવશે નહીં દરેલા મળુ કાચલા પણ એ કામ નહીં કરી શકે જે એક જલતી નાની-શી ચિનગારી કરી જશે તેવી જ રીતે પાપના વિશાળ ઢગલાને સમાપ્ત કરવા માટે પ્રાર્થનાની એક નાની-શી ચિનગારી બસ-પ્રર્યાપ્ત થશે પણ એમાં આત્માની ચમક હોવી જોઈએ, હૃદયની ઉગ્મા હોવી જોઈએ, ત્યારે જ એ પાપ-પરાણ (ધાસ)ને ભસ્મ કરી શકશે નહીંતર દરેલી ચિનગારી પાપ-પરાણમાં ભળી જઈ એના સમૂહને વધુ વધારશે જ પાપ-પરાણને ઘટાડવા માટે એની પાસે તેજ પણ નથી.

પ્રાર્થનાના શબ્દોમાં હૃદયનો અવાજ હોવો જોઈએ અને ત્યારે જ જીવંત શબ્દો કહેવાશે અને જીવિત જ કંઈક કામ કરી શકે છે, કારણ કે એમાં તેજ રહેલું છે કસ્તુરીમાં જ્યાં સંધી સુગંધ-તેજ છે ત્યાં સુધી જ એની કિંમત છે એક ભાઈ એમ કહે કે પારી પાસે મળુ કસ્તુરી છે હું એ સસ્તા ભાવે તમને આપી શકીશ પણ એમાં તેજ-સુગંધ નથી, નકલી છે શું તમે એ ખરીદવા તૈયાર થશો ? નહીં કદી નહીં.

બીજી બાબત બીજી જાણ એમ કહે કે મારી પાસે ફક્ત પાંચ તોલા કસ્તુરી છે એનું તેજ એટલું છે કે શીતના પ્રબળતમ રોગીને પણ જે એ આપવામાં આવે તો એકવાર ગરમી પેદા કરી શકે છે પણ એ છે મોઘી-હવે તમે જ બતાવો કે તમે સખ્તા ભાવે ઝાઝી કસ્તુરી ખરીદવા તૈયાર થશો કે મોઘા ભાવે મળતી થોડી કસ્તુરી ? અરે, તમે તો કુશળ વેપારીઓ છો. લાખોની ઉથલ-પાથલ તમે કરી છે નિસ્તેજ કસ્તુરી માટીના મૂલેથી પણ ગંધ ગુજરી છે તમે તેજવાળી કસ્તુરીના સાહક છો, પછી ભલેને એનું મૂલ્ય વધારે કેમ ન હોય !

હા, તો અધ્યાત્મ-ક્ષેત્રમાં તેજહીન પ્રાર્થનાનું કોઈ મહત્ત્વ નથી-મૂલ્ય નથી જે પ્રાર્થનામાં આત્માનું તેજ નથી, જે પ્રાર્થનામાં અક્ષરોની લીટીઓ અને સ્વરલહેરોઓ સખ્યામાં ચાહે તેટલી વધુ હોય, પણ છતાં ય એની કશીજ કિંમત અકાશે નહીં. એટલે જીવનમાં સપ્રાણ પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ છે આ અગે શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે :

પ્ર૦ જઠરમ્બીસારથપણ માટે જીવે કિં જળયદ્,
 જ૦ જઠરમ્બીસ યપર્ણ દસજ વિસીદી જળયદ્ ॥

ઉત્તરાખાસન. અ. ૨૬ સુ. ૬

મરુવિ સતિ-સ્તવનનું જીવનમાં શું સ્થાન છે જમવાન ? જીવનમાં સ્તવન-સ્તુતિનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે આત્મા કયા આધ્યાત્મિક સુખસ્થાનને મેળવે છે ?

સિંચની બિચ્છાસાન્ય જવાબમાં જમવાન દરમાવે છે પ્રાથમિક પ્રાપ્ત આદ્યાના સ્થન જાનને વિશુદ્ધ બનાવે છે મિથ્યાત્વનો અધિકાર સ્થન-સુખની પ્રતિષ્ઠા ને નષ્ટ કરે છે પણ વીતરાગની સ્તુતિ આપણને મિથ્યાત્વથી સમક્ત્વ ભણી લઈ જાય છે કારણ કે પ્રાથમિક દ્વારા આપણે પ્રભુને મળીએ છીએ. એમના વીતરાગ જીવનનો સાક્ષાત્કાર કરીએ છીએ અને પછી એમના દેહીખમાન જીવનને સામે ધરી આપણે આપણા જીવનની વાસના તેમ જ ગદ્ગદને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ.

એટલે પ્રાર્થના દ્વારા આત્મા વીતરાગના જીવન અને એમની વાણી પ્રત્યે અનુરક્ત બને છે મનમાં ભક્તિ જાગે છે આદ્ય સ્થન-વિશુદ્ધિ જાગે છે અને વીતરાગના સરણે જવાનો શુભ સંકલ્પ પણ કરે છે જીવનનું સાચત સરણુ પણ આખરે તે જોઈ જાય છે ને ! ત્યાં જ આદ્યમા અભય મળી શકે છે જે સત્યજોષથી રક્ષણ કરી શકે તે જ સરણુ છે નહીં તો મીઠા સરણુ તે વિઠમણ માત્ર છે

એક વખતની વાત છે એક કુશલર માદી બોદવા ગયો. જે બાણેથી માદી બોદી રહ્યો હતો ત્યાં જ એક સાધનો ચારણ હતો અને કુશલરે કુશલરની ક્ષાણી પાવડે પેલા સાધની પૂછડી સાથે અભયગયો. ફોજા કરતો સાધ ચારણમાંથી બહાર નીકળ્યો એની વિચારણ કાળાને નેઈ કુશલરના દાધેમાંથી પાવડે-કૂવાડી છરી પગમાં અને ગ્રાણુ જમવારવાએ નાસી દુટનો. મરુ ગ્રાપથી દોગ્યો. દૂર નેઈ પહોંચ્યો એટલે એક દક્ષુ ખારે આદ્યથી. પાછળ નજર કરી તો મોન મોં હાડી પાછળ-પાછળ આવી રણુ હતું એ ગ્રાણુના મોદને લઈ દેવ્ય જતો જ હતો કે સાગડા જ એક ગરડે એને પાકાર કર્યો “સા ખારે નાસી નેઈ રહ્યો છે ? ખારી પાસે આવી જ આવી તારા સાગ નિર્ભય સ્થાન છે મોન તારો પીએ કરી રણુ છે અને તારા આ નાનકડા પગ ક્યાં

સુધી દોડતા જશે ? ” પણ પેલા ભોળા માણસને ખાત્રી ન થઈ. એણે ગરૂની વાત માનવા ના પાડી

કુભારે દોટ મૂકી હજુ થોડેક જ દૂર પહોંચ્યો હતો કે એના પગ જવાબ દેવા લાગ્યા પરંતુ પાછળ પડેલો લાલ આખવાળો સાપ પાછળ જ દોડ્યો-ચાલ્યો આવતો હતો થાકેલો માણસ-કુભાર-ખિચારો હવે શરણ શોધવા લાગ્યો તે જ વખતે પાસેના ખાખોચિયામા એક દેડકા ફાઉ-ફાઉ કરતો દેખાયો. પેલો કુભાર એ દેડકા પાસે પહોંચ્યો અને કહેવા લાગ્યો. “ દેડકારાણા, રક્ષણ કરો, તમારા શરણે આવ્યો છું ત્યા જુઓ, કાળમુખુ મોત મો ફાડી ચાલ્યુ આવે છે ” હવે તમે જ કહો, -પેલો દેડકા એનું શુ રક્ષણ કરશે ? એ બાપડો પોતે જ પોતાનું રક્ષણ કરી શકતો નથી સા શરણે આવેલાનું એ શુ રક્ષણ કરી શકશે ?

એવી જ રીતે આજે માનવ સ્વરક્ષણ કાળે દોડી રહ્યો છે કાળ એની પાછળ મો ફાડી ચાલ્યો આવે છે વચ્ચે વીતરાગનો ધર્મ ગરૂના રૂપે એને મળે છે, એ કહે છે મારું શરણુ સ્વીકારો, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના સર્પો તને દશી શકશે નહીં, પણ ભોળા માણસને એમની વાતોમા વિશ્વાસ બેસતો નથી એ જાણ છે ડોક્ટરને શરણુ, વકીલોને શરણુ અને ધન તથા સત્તાને શરણુ પણ યાદ રાખજો, એમનું શરણુ સ્વીકારતા પહેલા એ વિચારી લેજો કે શુ એ પોતાનું રક્ષણ કરવા સમર્થ છે ? કયાય તમે પણ દેડકાનું શરણુ લેતા નથી ને ? હુ કહીશ કે ભાઈઓ તમે ભૌતિક પદાર્થોમા શરણુ ન શોધો તમે એ પરમ પિતા પરમાત્માનું શરણુ શોધો. એમા પોતાનો શ્રદ્ધા-સૂર જોડો ચતુર્વિંશતિ સ્તવન આ જ કહે છે-શીખવે છે તમે પુત્ર, નારીનું શરણુ તજી વીતરાગને શરણુ આવો વર્તમાન યોવીસીમા આધ્યાત્મિક જીવનના જે યોવીસ કળાકારો થઈ ગયા છે એમનું શરણુ દ્યો અને એમની અખ્યાત્મ-કળા શીખો એમના જેવું શાત વીતરાગ-જીવન, અપનાવો

વદણા-આવશ્યક

વદણા એ ત્રીજો આવશ્યક છે આલોચનાના ક્ષેત્રમા પ્રવેશતા પહેલા નમ્રતા અને ગુરુદેવ પ્રતિ ભક્તિ હોવી આવશ્યક છે એટલા માટે જ સાધક તીર્થ કરની સ્તુતિ ખજી ગુરુદેવને વદન કરે છે કારણ કે એ એમની સામે પોતાના પાપોની આલોચનાની તૈયારી કરે છે જેમની સામે રહી પોતાનાં પાપોની આલોચના કરી જીવનને અણિશુદ્ધ બનાવવું છે એમના પ્રત્યે જીવનમા

મદદા તે જાવતી જ રહી. એમ ન કરવાથી એમની સામે એ મનની ગમિને પૂરી ખોલી જ નહીં થો. એટલા માટે સાધક વડન માટે પણ ગુરુની અનુમતિ મેળવે છે. ઇચ્છામિ ખમાસમજો. આ જ વસ્તુનું પ્રતિપાદન કરે. સાધક પૂછે છે. હામા મગજ, જો આપની સમાધિમાં આપના યાન ને ચારિત્ર્ય-સાધનામાં વિશેષ ન પડતો હોય તો હું વહ્યા કરવા માટે આપના અવકાશમાં પ્રવેશ કરવા માગુ છું-છમ્મ છું છું.

વહ્યા એ કામળ-હૃદયની દેવગી છે. જ્યાં સુધી હૃદયમાં નમ્રતા આવતી નથી ત્યાં સુધી આ માગુ નમતું પણ નથી અને વહ્યામાં હૃદયથી નમતું જ વધુ મહત્ત્વ ધરાવે છે. હાથ જો ખીણવેલા રહે પણ એમાં મન ન જાય તો હાથનું જોડાવાનું-ખીણવાનું શું મુખ્ય છે? એમ તો કેટલી પણ હાથ જ જોડે છે ને! એક ગુલામ પણ પોતાના માલિક પ્રત્યે હાથ જોડે છે પણ એમાં નમ્રતા ટપકતી નથી. અતર-હૃદયની મદદ એમાં સાથ પૂરતી નથી.

વહ્યામાં મનનો અઠકાર જળી જવો જોઈએ. ગુણીજનો પ્રત્યે મદદ શક્ય પેદા થવે જોઈએ. ગુણીજન પાસે જવું છે. તે નમ્રતા અને વિનયને લઈને જ જશે. ત્યારે જ તમે કંઈક એમની પાસેથી મેળવી શકશો. ધાર્મિક પાણી ભરવું છે એટલે એને કૂવામાં નાખ્યો. પણ જ્યાં સુધી એ નમ્રતા નથી ત્યાં સુધી એમાં પાણીનું એક ટીપું પણ ભરાશે નહીં. ગુરુ પાસેથી યાન મેળવવું છે તો પહેલાં નમ્રતા જ પડશે. એક પાશ્વત્ય વિદ્વાને કહ્યું છે કે જો તમારે સ્વર્ગમાં જવું હશે તો તમારે નમ્રતા પડશે. મનુષ્ય કે સ્વર્ગનું અપરુ જાય છે પણ એનું પ્રવેશ-દાર નાનું છે.

જ્યાં સુધી જીવનમાં નમ્રતા આવતી નથી ત્યાં સુધી યાન કેવું? યાન મેળવવાની આદાએ તમે ગુરુ-દાર પહેલો. હો તો વિનયનો ઉપદાર-બેટ શામે લઈ જવો જૂઠ્ઠો નહીં. એમને પહેલાં વહ્યાની બેટ ધરવાનું જૂઠ્ઠો નહીં. રાત્રી પ્રદેશી જ્યારે મનુષ્યનું હૃદયકુમાર સામે જાય છે અને વહ્યા ક્યાં વિના જ પ્રથમ શરૂ કરી દે છે ત્યારે મનુષ્યનું હૃદયકુમાર કહે છે - રાત્રી-કાંઈ વેપારી વેપાર માટે માથા લઈને આવે છે પણ એ વેરો ભરતો નથી તો એની સામે તારો અવગર કેવો રહેશે? પ્રદેશી બોલ્યો. હું એને દલીલ અને એને વેપાર કરવાની પરવાનગી જમું નહીં મળે. કારણ કે એ માટે મારું.

હા તો રાત્રી તેમ જ પણ મારી ચોર છે. કારણ કે મારી પાસે

ગાન મેળવવા આવ્યો છે પણ બદલામાં વિનય અને વદણાની ભેટ ધરવા ઇચ્છતો નથી” ગુરુના દ્વારે હાથ ખાલી હોય તો ચિંતા નહીં પણ મન આસી ન હોવું જોઈએ; એ તો વિનય, વિવેક અને નમ્રતાપૂર્ણ હોવું જોઈએ.

વદણાનાં પણ બે રૂપ છે. પહેલો તે સ્વાર્થ-સાધના માટે કરવામાં આવેલી વદણા અને બીજી તે ગુણપૂજની વદણા. પહેલા પ્રકારમાં વદણા માનવ-મનના લોભનું કામ કરે છે આવો માનવી સ્વાર્થ-સાધના માટે જ બીજાની સામે માથું નમાવે છે બીજી ગુણપૂજક વદણા છે જે ગુણાનુરાગને પ્રગટ કરે છે ગુરુ-ચરણોમાં એટલા માટે માથું નમાવવામાં આવે છે કે તેઓ ગુણોના ઉત્કર્ષમાં અમારા કરતા આગળ વધેલા છે અને એમના ગુણોને આપણે પ્રાપ્ત કરવા છે આવી વદણામાં સર્વ સમર્પણ હોય છે. સાથે એ પણ જોવું જરૂરી છે કે વદણા પોતાના કરતા વધુ ગુણશીલ વ્યક્તિના ચરણોમાં જ થવો જોઈએ સ્વાર્થ અને લોભથી પ્રેરિત વદણા એ ક્ષુદ્ર જીવોની વદણા છે. વીર આવી વદણામાં કદી વિશ્વાસ રાખતો હોતો નથી.

સોળમી શતાબ્દનો ઇતિહાસ બતાવે છે અકબરે પોતાનું સામ્રાજ્ય ફેલાવ્યું, અને એ સમ્રાટ બન્યો પણ એના દિવસમાં રાણા પ્રતાપનું ગૌરવ ઘાટાની જેમ ભોકાતું હતું ભારતના લાખા-પહોળા ભૂખંડ ઉપર વિજય મેળવી લીધા છતાં પણ મેવાડના વિજયનું સ્વપ્ન અધૂરું જ રહ્યું હતું. ન્યા સુધી પ્રતાપની પાઘડી નમે નહીં ત્યાં સુધી મેવાડનો વિજય કેવો ? અકબરે પ્રતાપને નમાવવા માટે સેકડો ઉપાયો કર્યા એણે પ્રતાપને સ દેશો પાઠવ્યો કે એ જો એને બાદશાહ તરીકે સ્વીકારી લે અને એકવાર નમસ્કાર કરી લે તો એ ફક્ત મેવાડ રાજ્ય જ નહીં પણ એની સાથે-સાથે એ એના રાજ્યનો છઠ્ઠો ભાગ પણ એને આપી દેશે.

પણ રાણાનો જવાબ હતો. “ન્યા પગ મૂકવાભર જગ્યા મળશે એ જ મારું રાજ્ય છે હું એક મોગલ-જેણે ભાગતની આઝાદીને છૂદી નાખી છે. મેવાડ-ભૂમિને રંગદોળી છે, એની સામે કદી નમી શકતો નથી. બાદશાહને નમસ્કાર કરવાનો મતલબ છે ગુલામીને સ્વીકારવી પૃથ્વીના ટુકડા માટે આ મતલબ કદી નમી શકે નહીં. ગુલામોની બેડીઓમાં જડાઈ સોનાના સિંહાસન ઉપર બેસવા કરતા આ પ્રતાપ વનવગડા ખૂદવાનું વધુ પસંદ કરે છે ગુલામીની મીઠાઈ કરતા આઝાદીના ચૂકા ધાસના રોટલા મને વધુ આનંદ પમાડશે”

રાણાની સામે એક તરફ સામાન્ય હતું સોનાનું સિંહાસન હતું મુખ તે યેનની જિન્દગી હતી ત્યારે બીજી બાજુ માત્ર થોડું માથું નમવું હતું પણ એમણે સામાન્યને ઠોકર મારી અને બાકીના સામે બસુનમ રજા, તો શું તમે રાણાને ઠોકર મારી માનસો ? નહીં વિનય અને નમ્રતા તો એમને ગળથૂંથીમાં જ મળ્યાં હતાં. પ્રતાપ ગુરુજનોની આજ્ઞા વહન કરવા હમેશાં આજ્ઞા રજા કરી પણ અહીં તો પ્રભ જ માંગે હતો. અહીં વહ્યા નમરનો અર્થ હતો સ્વાર્થ અને સોમને વસ જની શૂદ્રણે ટેકવાનો એટલા માટે જ રાણાએ વહ્યાની જગ્યાએ વનનું આસિંગન હતું.

જે વહ્યા પોતાથી ગુણધિક ગુરુજન પ્રત્યે કરાય છે તે જ આદ્રમાને વિકાસ ભણી લઈ જાય છે જુઓ ઉત્તરાખ્યન સૂત્રમાં વહ્યા અંગે થયેલા શુદ્ધ પ્રસોધનો ઉદ્દેશ આવે છે.

પ્ર० અન્નજપયં મળે લીલે કિં જાજયહ ।

સ० અન્નજપયં મીય ગોય કર્મ્મ કલૈહ । સ્વચ્છ ગોય કર્મ્મ નિચન્ધઈ । સોહગા થ ય અપદિહય માજાપલં નિચ્ચરેઈ વાહિય માય થ પે જાજયહ ॥

ઉત્તરાખ્યન અ. ૨૬ સુ. ૧૦

શિખ પ્રથમ કરે છે અન્નવન, વહ્યા દ્વારા આદ્રમ કયા આત્મિક રૂપો પ્રગટ કરે છે ? શિખના આ પ્રશ્નના જવાબમાં અન્નવાન દરમિયાને જે વહ્યા દ્વારા આદ્રમાના નીચ જોત્ર રૂપે બધાના વિષાક કમ અપે છે અને ઉચ્ચ જોત્ર બધાય છે અને તે સૌભાગ્ય તથા અપ્રતિકૂળ આચાર્યના પામે છે અર્થાત્ એની વાણીમાં એટલું તેજ આવે છે કે દુનિયાનો કંઈ માનવી એના શબ્દોને જોળી શકતો નથી. નમ્રતા અને વિવેક સાથે સાક્ષતે માનવી મોહ-પ્રિયતા મેળવે છે અને એટલા માટે જ એની વાણી કદી નિષ્ફળ જતી નથી. સાથે-સાથે વહ્યા તો આત્માના દક્ષિણાશવ તથા આતુર્ષને પ્રગટ કરે છે તો કહેવાનો આશય એ છે કે વિનયપૂર્ણ વહ્યા આત્માને નીચ જોત્રથી ઉચ્ચ જોત્ર તરફ દોરી જાય છે,

એક વખત સમ્રાટ એલિઝબથવાન મહાવીરને વહ્યા કરે છે એની સાથે સાથે હાજર રહેલા અન્ય મુનિ-જનો પણ વહ્યા કરે છે એ વહ્યામાં આદ્રમાનો તે શુભ કમ બધાય છે જે મદાસતતા ગુણોને સ્પર્શી છે અને તે સાતમા નરકના એકાગ્રિત થયેલાં કર્મોને ખાણવી ફક્ત પ્રથમ નરકના

કર્મોમા પરિણુતિ લાવી દે છે. ક્ષમક સમ્યક્ત્વ દ્વારા આ સમ્રાટ જ આગામી યોવીસીમા પહેલા તીર્થ કર બનશે હા, તો નમસ્કાર-નમન વ્યક્તિત્વના અહકારને ગાળે છે અને ગુણાનુરાગથી થતા પ્રમોદભાવને પ્રગટાવે છે ઉદ્દે-
શ્યની વિભિન્નતાને લીધે નમસ્કારના ચાર ભેદ બતાવવામા આવ્યા છે

(૧) અશુદ્ધ નમસ્કાર

આ ભૌતિક સુખોની પ્રાપ્તિ માટે કરવામાં આવે છે એમા મનમાં રહેલો સ્વાર્થ બોલે છે આવી વ્યક્તિ જ્યા સ્વાર્થ હશે ત્યા નમી-નમીને વદ્દણા કરતી રહેશે પણ જ્યા એને સ્વાર્થસાધનાની લેશમાત્ર આશા નહીં હોય ત્યા એ બિલકુલ નમશે નહી, પછી ભલેને કોઈ ગુણી સત પુરુષ જ એની સમક્ષ કેમ ન હોય

(૨) અશુભ નમસ્કાર

આ બીજાને રાજી કરવા માટે કરાય છે એમા પણ પ્રત્યક્ષ નહીં પણ પરોક્ષરૂપે સ્વાર્થ નિહિત-રહેલો છે એ બીજાને ખુશ કરી પોતાતુ કામ કાઢી લે છે

(૩) શુભ નમસ્કાર

કર્તવ્ય-ભાવનાથી પ્રેરાઈને જે નમસ્કાર કરાય છે એ શુભ નમસ્કાર છે એમા સ્વાર્થ-ભાવના નથી તો ગુણાનુભાવ પણ નથી નમસ્કાર કરવા ખાતર એ નમસ્કાર કરતો હોય છે

(૪) શુદ્ધ નમસ્કાર

પરમાત્મ-ભાવથી પ્રેરાઈને જે નમસ્કાર કરવામા આવે છે તે છે શુદ્ધ નમસ્કાર એમા ગુણી-જનો પ્રત્યે અનુગ્રાહ છે અને શ્રદ્ધા ને ભક્તિની ભાવના એમા અભિપ્રેત છે આવો જ નમસ્કાર જીવનને શુદ્ધ-દિશાએ પહોચાડે છે

પ્રતિક્રમણુ આવશ્યક

પ્રતમા લાગેલા અતિચારોની શુદ્ધિ માટે પ્રતિક્રમણુની આવશ્યકતા છે કાટોથી ભગેલા માર્ગે ચાલતી વખતે કાટાથી બચવા જેટલી કાળજી રખાય છે તેટલી જ કાળજી-સાવધાની સાધકે અતિચારો પ્રત્યે રાખવી જોઈએ. અસાવધાનીને લીધે દુદાયિત કાટો વાગી જાય તો તમે એની ઉપેક્ષા કરતા નથી કાટો લાગતા જ તમે ત્યા જ બેગી જશો એને પગમાથી કાઢ્યા વિના તમે એક ડગલુ પણ આગળ નહી વધો એને કાઢવા માટે કાટાથી પણ વધુ

લીવ સોયથી તમે પગમાં જોતરશો એથી તમને થીડ થશે કદાચિન સેત્રી
પણ નીકળશે છતાં પણ તમે એની ચિંતા નહીં કરો. પગમાં વાજેલા કાંટાને
કાઢવા માટે તમે જેટલા સાવધાન-સતર્ક રહો છો તે જેટલી સાવધાની તમે
જીવનના કાંટા કાઢવા માટે રાખો છો ખરા ?

ભાવક ગૃહસ્થજીવનમાં રહે છે છતાં એનું શક્ય ત્યાગમાં રહે છે.
એ સંસારમાં રહે છે પણ સંસારને તદ્દયમાં બરતો નથી. ચતુર મદન
શેઠશી પડે છે એને અજારે-ભાઈ-શોક છે કારણ કે ભાઈ શેઠશી વચ્ચે એ
પ્રકૃતિ પણ નથી બસ, આવી જ રીતે ભાવક સંસારની આજ સાથે એક-
રમે-છે ત્યાં સુધી ગૃહસ્થાવસ્થામાં છે ત્યાં સુધી બીજો માન પણ નથી.
પણ એ અજારા સાથે રમવા-ડોઝ કરવા-છર્તાવ જીવનમાં યથા લાગણી દેવો
નથી તેમ છતાં અસાવધાનીને લીધે અમર યથા લાગી સ્વ નમ તે એને
સાવા માટે એ સદા તૈયાર રહે છે

તમે કોટ પહેરી છે અને સજામાં જઈ રહ્યા છો ત્યારે કોટ પર કબજો
પણ થોડો એવી કાળી રેખા અથવા કઈક કચરો પડ્યો હોય તે પહેલાં
એને સાફ કરો છો અને પછી જ ધર બહાર નીકળો છો તે વચ્ચે પરના
અથવા ચિંતા છે તેમ આદર્માં પરના અથવા પણ ચિંતા છે ને ? ક્યાંક
અને વાસનાએના કટલા અથવા લાગ્યા એ જ એ તમે કદી વિચાર્યું પણ
ખરું ? પગમાં વાજેલા કાંટાને કાઢવા માટે તમે બચત છો તેમ મિથ્યાત્વના
કાંટાને કાઢવા માટે પણ આટલી સાવધાની રાખો છો ને ? મતોમાં અતિચારના
કાંટા જાણ્યા છે એ તરફ પણ તમારું લક્ષ્ય ગયું છે ખરું ?

બચકારની વાતોમાં મનુષ્ય ખસી સાવધાની રાખે છે સાં ? તમે શન
દિવસ કરો છો આજે કેટલું કમાયા ને કેટલું ખર્ચ્યું ? એ માટે તમે બાંધા-
પહોળા ચોપડા રાખો છો. સો-દોઢસોના પગારે તમે મુનિઓ રાખો-શો-છો
પણ એમ જો પૂછાય કે જીવનનું સર્વૈયું કાઢવા માટે એક નાની-સી ડસ્કી-
શાન્લીસી-પણ રાખી છે ખરી ? તમે એનો શો જવાબ વાળો ? હું માનું
છું-એનો જવાબ નકારમાં જ આવશે. પણ આદર્માં-સાધકની-વાત કઈક
મીઠી છે જેમ વેપારી પ્રતિબિંબ સાં ? દીપકના પ્રકાશમાં આવક-નવખર્ચ
સર્વૈયું કાઢે છે એવી જ રીતે આદર્મનો પચિત્ર પણ સર્જે-સર્જ્યા દાણે-
ગુરુના યાત્ર-દીપકના પ્રકાશમાં પોતાના જીવનનું સર્વૈયું કાઢે છે

આજે આત્મા મતથી અમતમાં કેટલો મનો ? આજે ક્યાંની જવાબ

કેટલી વાર ઉદ્ધરી ? જે ગાવી તો શા માટે ? એની પાછળ ન્યાય હતો કે વ્યક્તિગત દુઃસ્વાર્થ ? અને તેમાય આ કપાય અનતાનુબધી હતો કે, અપ્રત્યાખ્યાનનો હતો કે પ્રત્યાખ્યાનના વરણનો હતો કે પછી સંબલનનો ? એ કોધની જ્વાલામા ખીખના હિતને કેટલું નુકસાન થયું, એના હૃદયને કેટલી ઠેસ પહોંચી ? કોધના આવેશમા મે જે શબ્દો વાપર્યા હતા તે લિખિત હતા કે અનુચિત ? એમા ભૂલ કોની હતી-મારી કે સામા પક્ષની વ્યક્તિની ? પ્રહેલ કોણે કરી ? આ બધાનું સરસૈયું ઝાઝવું એનું નામ જ તે પ્રતિક્રમણ છે

એક-એક નવા પૈસાનો હિસાબ ગખનાર શું કદી મનના અહંકારનો પણ હિસાબ રાખે છે ? મારા અહંકારની શિક્ષા ખીખની જીવનયાત્રામા પથાવરોધક તો બનતી નથી ને ? કપાય ખીખના જીવનની દુર્ગંધતાને જાણી એને સદાગે-ખીખજી દેવાને બદલે એની મશ્કરી તો નથી કરી ને ? સામાજિક પ્રગતિમા વ્યક્તિગત અહંકારને પોખી સધર્મનું ખીખરોપણ તો નથી ક્યું ને ? મનમા કેટલું કપટ ભર્યું છે, લોભ કેટલો જમ્બેલો છે, ઈર્ષ્યાની કેટલી આગ જલી રહી છે, વાસનાતા કેટલા તોફાનો છૂપાયેલા છે, વિકારોએ આત્માની સ્વભાવદશાને કેટલી વિકૃત કરી છે, દેષે કેટલીકવાર આક્રમણ ક્યું છે અને રાગે કેટલીવાર આત્માને હેડો પગડ્યો છે ?

સાધક આ રીતે પોતાની દિન-સર્વાને યાદ કરે એટલા માટે પ્રતિક્રમણના પ્રથમ અભ્યસ્યકમા ધ્યાનનો ક્રમ મૂક્યો છે એના વડે સાધક એકાગ્ર બની પોતાના દૈનિક જીવન ઉપર દષ્ટિપાત કરે છે અને પોતાની પ્રતિજ્ઞાઓનું સ્મરણ કરે છે સાથે-સાથે એક-એક વ્રતનું પુનરાવર્તન કરી એમા લાગેલા અતિયારોનું સ્મરણ કરે છે પછી સાધક ગુરુદેવને વદણા કરા એમની સામે પાપોની આલોચના કરે છે આ આલોચના જ પ્રતિક્રમણનો પ્રાણ છે. ફક્ત પાકોને ગોખી જવા-રટણ કરી લેવું-એ પ્રતિક્રમણ નથી એ તો એનું શરીર થયું જ્યાં સુધી એમા પાપો પ્રત્યે પશ્ચાત્તાપ વહેતો નથી ત્યાં સુધી એમા જીવન પણ આવતું નથી.

કેટલાક એમ વિચારતા હોય છે કે દિવસ દરમ્યાન જેટલા પાપો થશે, સાંજે “ મિચ્છામિ દુક્કઝ ” કરી લઈશું એટલે બધા પાપો ધોવાઈ જશે આપણામાના કેટલાકની એવી ધારણા હોય છે કે વર્ષમા જેટલા પાપ થાય, તેટલા ભલે થાય, સાવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કરીશું અને “ મિચ્છામિ દુક્કઝ ” કરીશું કે બધા પાપો આપમેળે ધોવાઈ જશે બહુ દૂરદર્શિતા વાપરી ? પણ

જાતી વિચારધારા ધરાવનાર એ વાતનું સ્મરણ કરાવે છે કે જો એવો વિશ્વાસ રાખે છે કે આખી જિન્દગી પાપમાં રમ્યા-પમ્યા રહેશે અને મનમાં એક દુનખી મારી લીધી કે મસ જ્યાં પાપો ધોવાઈ જશે.

પણ થઈ રાખતો ભાઈજી પાપનો રમ કાંઈ એવો હશે-કાંઈ નથી કે એક વખતના મિત્તજમિ દુલ્હાની એ સાદા ઘરે સહે બસવા તે મનમાં દુનખી મારી કે જાણુ ધોવાઈ જશે નહીંતર ને આ માન્યતા સચ્ચી ફરતી હોય તે તો મનમાં નિરતર તરતી રહેતી માહશીજી અને મચ્છો તો ક્યારનાય મેક્ષમાં ચાલી ગયા હોત કારણ કે એમનું તો સમસ્ત જીવન જ મનમાં વીતે છે પણ આ જાણી વાતો તો ડાહ્યામની વાતોજો સદ્ય છે આવી વાતોથી ને ધડી મનોરજન થાય છે પણ એમાં કાંઈ જ સત્ય નથી.

પાપની કાળજીને નહીનું સેકડા મણુ પાણી ધોઈ શકતું નથી પણ પ્રયત્નિત-પશ્ચાત્તાપના આંસુનાં ને ટીપાં એને એ મિનિટમાં ધોઈ શકે છે. પશ્ચાત્તાપના બહુમિ દુઝો સદ્ગુણોને ઉજળા કરે છે. પશ્ચાત્તાપ એ પરિવર્તનનું ચિહ્ન છે પણ પશ્ચાત્તાપનો અર્થ છે ફરી-બીજી વખત એ પાપ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરવી. જે પ્રયત્નિતમાં આ જાતની પ્રતિજ્ઞા હોતી નથી એને ભૂલો એવો જ થશે કે પાપ કરતા જાઓ અને મિત્તજમિ દુલ્હા પણ કરતા જાઓ આ તો પેલા કુભરના મિત્તજમિ દુલ્હા જેવું છે એનું કાંઈ મુદ્દપ નથી.

પ્રતિજ્ઞામાં સાધક પોતાની જુસોનું સ્મરણ કરે છે અને એ જાણે પશ્ચાત્તાપનાં આંસુનાં સાથે છે એક વિચારો કશું છે જે જૂઠું કરે છે તે મનવ છે પણ જુનો પર બન્યું કાર કરવો એ રાક્ષસનું કામ છે જૂઠું થવી સ્વાભાવિક છે પણ એ જુનો ઉપર ભોરવ જનુભવવું અને જુસોને ફક્ત માની બેસવું એ જ મોટામાં મોટી જૂઠું છે એ જ જીવનમાં અપ્રમદ સાથે જાણી જાય છે.

કેટલાક લોકો એમ વિચારતા હોય છે કે ને હું મારી જુસોને એક વાર-સીકાર કરી લઈશ તો જ્યાં સામે મારું બાપમાન થશે, પણ આમ વિચારવું એ જૂઠું છે કારણ કે ખૂંટી ગટર કરતાં જાંબ ગટર વધુ દુર્ગંધમય હોય છે પ્રગટ કરેલા પાપ કરતાં છુપું રખાયેલું પાપ વધુ અપવિત્ર કરાવે છે. પાપોને દબાવવાનો-છુપાવવાનો પ્રયત્ન જ પાપને વધારે છે કારણ કે એક જુસને સત્યાવા સાદું બીજું જૂઠું કરવી પડે છે એથી વળી બીજા દસ

પાપ આચરવા પડે છે માટે મનુષ્યે પોતાથી થયેલા પાપને છુપાવવું ન જોઈએ. પણ એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે જે પાપ થઈ ગયું છે, હૃદયથી એ માટે પશ્ચાત્તાપ કરી લે આ પશ્ચાત્તાપનો અગ્નિ એ પાપને ભસ્મ કરી નાખશે. રસોઈ બનાવતી બહેનને રસોઈ બનાવતી વેળાએ કાચલાને પણ અડવું પડે છે હાથ પણ કાળા થાય છે પણ કામ આટોપાતા એ હાથ ધોઈ સાફ કરી નાખે છે એ જ રીતે સમ્યક્ત્વી આત્માને કદી પાપાચાર કરવો પડે છે, પરિસ્થિતિ એને વિવશ-લાચાર-બનાવી દે છે પણ સત્યશોધક સાધક કાર્ય પૂર્ણ થતા જ પશ્ચાત્તાપના જળબિદુઓ વડે થયેલા પાપને ધોઈ નાખે છે.

એક વખત બગદાદના ફકીર કઈક ઉદાસ મને બેઠા હતા એમની મુખ-મુદ્રા પર ખિન્નતા છવાયેલી હતી એમનું પડી ગયેલું મો જોઈ એમના એક ભકતે પૂછ્યું “આજે આપ ઉદાસ કેમ છો? સતનું જીવન તો મસ્તીનું જીવન હોય છે દુનિયાની ઉપાધિઓ તજી દીધી, તેમ છતાં ફકીરમાં પાછી ફિકર બાકી રહી ગઈ?” સતે જવાબ વાળ્યો “વત્સ, સાચું પૂછો તો સતના જીવનમાં આનંદ-સરિતા વહે છે ત્યાં તો રોજ દિવાળી હોય છે અને હમેશા વસંતનો આનંદ હોય છે પણ અત્યારે તો મારું મન પશ્ચાત્તાપના અગ્નિમાં શેકાઈ રહ્યું છે હું પ્રભુને ધન્યવાદ દેવાનો પશ્ચાત્તાપ કરી રહ્યો છું”

ભકતે વિસ્મય બની ફરી પૂછ્યું “ભગવન્, ધન્યવાદનો તે વળી પશ્ચાત્તાપ હોય? અને તે પણ ઈશ્વરને અપાયેલો ધન્યવાદ? એનું પણ શું કદી પ્રાયશ્ચિત્ત હોઈ શકે છે?” ફકીર બોલ્યા “વત્સ, હા ન્યારે પ્રભુ-પ્રાર્થના વખતે પણ સ્વાર્થ આપણો પીછો છોડતું નથી, ત્યારે આપણું આત્માની નહીં પણ સ્વાર્થની વાત પ્રભુ પાસે કરતા હોઈએ છીએ તો એના માટે એનો વૃત્તિ માટે પણ પશ્ચાત્તાપ કરવો જ જોઈએ”

એ ફકીર આગળ બોલ્યો “એક વાર ન્યારે મેં ફકીરી અપનાવી નહોતી, ત્યારની એકદુ ખદબીના વાત મને યાદ આવે છે બગદાદ શહેરમાં આગ લાગી હતી શહેરની બજારોમાંની દુકાનો આગમાં ભસ્મ થઈ રહી હતી; કેટલીયે દુકાનો બળીને રાખ થઈ ગઈ હજારો-લાખોનું નુકસાન થયું મારી પણ દુકાન ત્યાં જ હતી હું ચિતામગ્ન બેઠો હતો તે જ વખતે અચાનક-ક્રાંતિએ આવી મને ખબર આપી કે તમારી દુકાન બચી ગઈ છે મેં ખુશ થઈ, ખુદનો ઉપકાર માન્યો અને એને અનેક ધન્યવાદ આપી રહ્યો પણ આજે ન્યારે એ દૃશ્યનું અમરણ થઈ આવે છે ત્યારે મારું મન રોઈ પડે છે અતરાત્મા બોલી બેઠો છે, કેટલી સ્વાર્થ-વૃત્તિ ભરી છે તારામાં? ન્યારે

તારા જ બાઈઓની દુકાનો ખાત્રમાં બસીજૂત થઈ રહી હતી એમનો રોટલો ખૂટવાઈ ચકી હતો એ બિચારા ખાંસ વધાવી રહ્યા હતા ત્યારે તારુ મન તારી દુકાન જમવાથી ખુશ થઈ રહ્યું હતું કેટલો સ્વાસ્થ્ય ભર્યો છે આ મનમાં ૧ બાઈઓની બાંબોમાં ખાંસ નીતરતા હતા અને હું પ્રભુને ધન્યવાદ બાંધી રહ્યો હતો. બસ એ જ પાપ બાળે મારા મનને પીડિત કરી રહ્યું છે

હા તો જન્મદાનના સત રહીરની વાત તમારી સામે મૂકાઈ છે એના જીવનમાં હૃદયની પવિત્રતા બોલી રહી છે કારણ કે એના મને સ્વાસ્થ્યને ધક્કાયો છે એ પાપ ઉપર આંસુમાં સાચો છે

તેવી જ રીતે પ્રતિક્રમણમાં આપણે જુવાનેલી સ્વાસ્થ્ય-વૃત્તિને શોધવી છે બીજાની જર્મોદી-વિનાશની વાતથી મન હૃદયનિવૃત થાય છે તે સમજવું કે મનમાં હજુ દુહતા બાકી છે અને એ દુહતાને ધોવા જ પ્રતિક્રમણને કમ યોગ્ય છે

પ્રતિક્રમણ શું છે? આત્માની સાથે એના શા સબંધ છે? ઉત્તરાખ્યન સૂત્રમાં એના બે વિશદ ચિતન રજૂ કરવામાં આવ્યું છે સિમ્ધ પ્રશ્ન કરે છે

મક્ષ પશ્ચિમમણેણં મન્તે! કીંચિદ્દિં જ્ઞપયદ્!

મયાદ પશ્ચિમમણેણં વયસિદ્ધિર્નાજિ વિદ્દેદ્,

પિદ્ધિય વય-છિદ્દે પુનઃ-કીંચિદ્દિં નિરુદ્ધાસયે

મસત્તલ્લ જરિસે બદ્ધસુ પવપ્પમાયાસુ

રયકસે મપુદ્ધસે સુપ્પખિદ્ધિય વિદ્દરદ્!

ઉત્તરાખ્યન ખ. ૨૬ સુ. ૧૧

પ્રશ્ન જાણવું પ્રતિક્રમણ કરીને આત્મા કયા વિસ્થિત બુદ્ધિને જમાવે છે!

સિમ્ધતા મનની નિરુદ્ધાસન સમાધાન કરતાં જાણવાનું હરમાવે છે પ્રતિક્રમણ દ્વારા સાધક જતના હિંદોને દાંકે છે પ્રમાદવશ મતમાં જે રખસન થયું હોય, સાધક પ્રતિક્રમણ દ્વારા એને દૂર કરે છે જોઈતાં વચ્ચે મહાનમાં-મરનાં કપાલ પથ નાનું એક હિંદ કરે છે તો તમે ચિંતા કરવા ધાઓ છે. તમે એ ભૂતવા માટે પ્રયત્ન કરો છો પણ મતમાં હિંદો પડી તપ છે ત્યારે તો તમે ખસાવધ રહો છો. તમે વિચારતા હો છો કે આ તા નાની એવી ભૂસ છે પણ માદ રાખ ને, બાઈઓ નાની એવી ભૂસ પણ જીવન-

નૈયાના છિદ્રવત્ છે નાવ-વહાણુમા છિદ્ર પડ્યું છે નાવિક એની ઉપેક્ષા કરે ને કહે અરે, આ તો નાનું શું છિદ્ર છે આવી આવીને તે વળી કેટલું પાણી આવશે ? પણ એ ઉપેક્ષિત છિદ્ર જ કદી આખા વહાણુને લઈ ફળે છે એટલા માટે સાધકે તો વ્રતોમા પડતા છિદ્રો પ્રત્યે ખૂબ સવાધ રહેવું ધટે એને પૂરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કારણ કે આજે છિદ્રો દ્વારા આશ્રવને પ્રવેશવાની તક મળે છે વ્રતોમા પડતા છિદ્રો બધ થતા જ ડોમોનો આશ્રવ પણ થતો બધ થાય છે

પ્રતિક્રમણુનો ખીજે લાલ છે ચારિત્રમા રહેલી શયળતાને દૂર કરવી શયળતા એટલે ચિત્ર-વિચિત્રતા જે ગાય ચિત્ર-વિચિત્ર હોય છે એને શયળાગો કહેવામા આવે છે આ ચિત્ર-વિચિત્રતા જ્યારે જીવનમા આવે છે ત્યારે એ બહુરૂપિયાપણું કહેવાય છે, કે જેના મનમા કંઈક છે, વાણીમા કંઈ ખીજું જ છે અને કર્મમા પણ વળી કંઈ ત્રીજું જ છે જે આપને કંઈક કહે છે અને મારી પાસે કંઈ ખીજું જ વાત કરે છે, જન-સમૂહમા એવું જીવન જુદું હોય છે ત્યારે એકાત-ક્ષણોમા એના જીવનની ગતિ વળી એથી જુદી જ જોવા મળે છે આ બધું જ બહુરૂપિયા જેવું છે આવું જીવન સાધક-પથ પરથી અધ પતન કરાવે છે પ્રતિક્રમણુ જીવનના આ બહુરૂપીપણુને દૂર કરે છે સાથે જ સાધક પ્રતિક્રમણુ દ્વારા અષ્ટ પ્રવચનની આરાધનામા વિશેષ પ્રયત્નશીલ બને છે

પાય સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ અષ્ટ પ્રવચન કહેવાય છે આ છે પ્રતિક્રમણુનું સ્વરૂપ હવે આપણે પાયમા આવશ્યક અંગે વિચાર કરીશું

કાયોત્સર્ગ આવશ્યક

પ્રતિક્રમણુ આવશ્યક પછી કાયોત્સર્ગનું સ્થાન આવે છે. સાધક પાપોની આલોચના કરીને આતરિક ભૂલોથી શુદ્ધ બને છે કાયોત્સર્ગ એ અગિયારમું તપ છે એનો અર્થ છે દેહ પ્રત્યેની મમતાને દૂર કરવી જ્યાં સુધી દેહ પ્રત્યે મમત્વ-ભાવ છે ત્યાં સુધી સાધક જીવનના મેદાનમા દૃઢતાપૂર્વક આગળ વધી શકતો નથી

એક સૈનિક યુદ્ધ-મેદાને જાય છે એના મનમા જો દેહ પ્રત્યે મમતા છે તો મોતનો ભય એના મન ઉપર છવાયેલો રહેશે. રણ-મેદાને મોતને સામે જોતા જ એ નાસી છૂટશે સાધનાના ક્ષેત્રમા પણ સાધકના મનમાં દેહ પ્રત્યે મમતા છે તો ત્યાં પણ એને સફળતા મળતી નથી સાધક-જીવન

કૂંધોનો નહીં પણ કટાક્ષીણું રાહ છે જ્યાં અને ને પગમે હમરો કહે છે વિદાર-માત્રામાં ગરમી-કપીના સેકડો પરિપક્વો સહેવા પડે છે એટલે બે સાધકના મનમાં દેહ પ્રત્યે આસક્તિ હશે તો એ સાધના કરી શકશે નહીં.

દેહ પત્તી આસક્તિ સમાપ્ત ન થાય તો આધ્યાત્મિક જીવન સુદર બની શકતું નથી. પોતાના ધાર્મિક વિશ્વાસ પર મનુષ્ય ત્યારે જ સ્થિર થઈ શકે છે ત્યારે દેહ પ્રત્યેનો એનો આસક્તિ-સ્થાવ સમાપ્ત થઈ ગયો હોય છે કામદેવ આવકના મનબામાં બે દેહાસક્તિ હોત તો શું એ બારે ક્યોને સહી શકત ખરો ? શરીરના દુઃખ દુઃખા કરવામાં આવે છે શરીરનો ખલુ-અલુ વેદનાથી પીગા પામી રહ્યો છે પેમે પિસાચ આકૃતિમાં રહેશે કેવ બોલે છે કામદેવ ત્યાં સારુ પીડાઓ છે ? કહી દેને કે કામવાન મહાવીરનો ધર્મસિદ્ધાન્ત મિથ્યા છે આ બે સ દો માત્ર દમણાં જ એક મિનિટમાં વમારી વેદનાનો ખત લાવી દેશે એક બાજુ અસીમ વેદના છે બીજી બાજુ દેહત બે સજ્જો ઉચ્ચારવાના છે પણ કામદેવે તો વેદના-પીડા સહેવાનું સ્વીકાર્યું પરંતુ કામવાન મહાવીરના ધર્મને મિથ્યા ન કહ્યો કારણ કે કામદેવની દેહાસક્તિ એટલી થઈ ચૂકી હતી.

આવી જ વાત ગજસુકુમારની છે માથે અગ્નિ લાગી રહ્યો છે અગ્નિ જ્વાળામાં લેહી ને માંસ તપીત રીને જળી રહ્યાં છે પણ માથાની જ્વાળા મન સુધી પહોંચી શકી નહીં ત્યાં તો કામાને શાંતિનો સાગર લહેરાઈ રહ્યો છે કારણ એ જ કે એમની દેહાસક્તિ સમાપ્ત થઈ ચૂકી છે તેઓ જાણે છે કે જે બન્ને છે તે મારુ નથી અને જે મારુ છે તે કહી શકત થઈ શકે નહીં પ્રથમકાળની-ઘરાનજની જ્વાળા પણ લાસમીભૂત કરી શકતી નથી. દેહ પરનો અમલભાવ દૂર થયો ત્યારે જ તે ગજસુકુમારનો અક્રમા પ્રાણપાતક શત્રુને પણ શમા આપી શક્યો કામોત્સર્ગ અંગે સિત્ત પ્રશ્ન કરે છે.

પ્રશ્ન : કાઠસમ્મેર્ણ મન્યે કીલે પિં જાળવદ્ !

તથાદ : કાઠસમ્મેર્ણ સીય પક્કપ્પન્નં પાપચ્છિસં વિસોદ્દેહ, વિસુચ પાપચ્છિસેય કીલે તિષ્ણુયદિયય્ એહરિયમરુપ્પમારપદે પસરથ જ્ઞાણોવણય સુદંસુદેર્ણ પિહરદ્ !

પ્રથમ ભગવન્, કાયોત્સર્ગ દ્વારા આ આત્મા કયા આધ્યાત્મિક આનંદનો અનુભવ કરે છે ? જવાબમાં ભગવાન ફરમાવે છે “ કાયોત્સર્ગ દ્વારા આત્મા ભૂતકાળના અને વર્તમાન કાળના પ્રાયશ્ચિત્તથી વિશુદ્ધ બને છે ભૂત અને વર્તમાનમાં જીવનની દુર્બળતાઓને લીધે થયેલાં પાપો માટે સાધકને જે પ્રાયશ્ચિત્તનો યોગ સાપડ્યો છે, એની વિશુદ્ધિ વિના આત્મા અતિચારોને દૂર કરી શકતો નથી અતિચારોથી શુદ્ધ થયા પછી સાધકના મનમાં એટલો જ આનંદનો અનુભવ થાય છે, જેટલો કે એક મજૂરને માથેથી ભાર ઊતરે છે ત્યારે જે આનંદ એને મળે છે

ભારે વજન ઊંચડી ચાલતા મજૂરની મનસ્થિતિને મોટરકારોમાં ધૂમતા શેડો-શાહુકારો જાણી શકતા નથી જેણે જીવનમાં કદી પાંચ શેર પણ વજન ઊંચક્યું નથી તે મણુ ભારથી હળવા થવાનો આનંદ જાણી શકતો નથી માથાનો ભાર તો હળવો હોય છે એના કપડોને પણ આપણે સમજી શકીએ પરંતુ અતિચારોનો પણ એક ભાર હોય છે પ્રત્યેક વિભાવ દ્વારા પોતે એક ભાર છે એ ભારનો તોલ-માપ કાઢી નહીં હોય પણ એ જૂપો ભાર છે, જેના વડે આત્મા ભાગ-મય બને છે આ ભાર જ આત્માને અધ પતન તરફ ખેંચી જાય છે અને દુર્ગતિદ્વારે લાવી ઊભા કરી દે છે

હા, તો જે ક્ષણે આત્મા અતિચારોને હરી લે છે, પ્રાયશ્ચિત્ત દ્વારા દોષોના ભારથી મુક્ત બને છે ત્યારે એને એક જાતનું હળવાપણું અનુભવાય છે એના મન પરનો ભાર ઓછો થાય છે અને ત્યારે જ એ પ્રશન્ત ધ્યાનનો યોગ મેળવી શકે છે ધર્મ અને શુકલધ્યાન પ્રશસ્ત-ધ્યાયવા યોગ્ય છે પ્રાયશ્ચિત્ત પહેલાં મનની સ્થિતિ સકલ્પ-વિકલ્પમાં રાચે છે પણ ન્યારે દોષોનું પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાઈ જાય છે ત્યારે મનના વિકલ્પો-સમાપ્ત થાય છે અને પ્રશસ્ત ધ્યાન લાગી આગળ ધપે છે.

પ્રત્યાખ્યાન આવશ્યક :

અતીત (ભૂતકાળના)ના અતિચારોની આલોચના પછી સાધક પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે કાયોત્સર્ગ કરે છે અને અતીતના દોષોથી મુક્તિ પામે છે પરંતુ ભવિષ્યના દોષોને રોકવાનું કાર્ય પ્રત્યાખ્યાન કરે છે જીવનમાં પ્રત્યાખ્યાનનું મહત્ત્વનું સ્થાન છે ભાગતીય સમૃદ્ધિનું લક્ષ્ય ત્યાગ તરફ છે એ ભોગમાં નહીં, પણ ત્યાગમાં વિશ્વાસ ધરાવે છે એ ભોગીનું નહીં પણ ત્યાગીનું જ સન્માન કરવાનું શીખવે છે.

એનું કહેવું છે સદ્ગુણીયો કરતા સરસ્વતીના પુત્રોનું સમાન કરો કારણ કે સદ્ગુણી કરતાં સરસ્વતીનું ગ્ધાન જીવું છે સદ્ગુણી તો ખાનગે છે, કામે નથી જ્યારે સરસ્વતી તો જીવન પર્વત સાથે જ રહે છે અને જ્યાં જીવન સુધી જ નહીં પણ આગામી જીવનમાં પણ એ સાથે આપે છે—આપી શકે છે પણ જમણું—સરસૂતિ કહે છે જ્ઞાન કરતાં ત્યાગનું સ્થાન મહાન છે તીર્થ કર જ મની સાથે જ ત્રણ જ્ઞાન ધરાવતા હોય છે પરંતુ જ્યાં સુધી તેઓ ગૃહસ્થ-દશામાં હોય છે ત્યાં સુધી મુનિઓ એમને વહણા કરતાં નથી, આ જૈનગ્રંથનો સિદ્ધાન્ત છે મુનિમાં એ જ્ઞાન છે જ્યારે તીર્થંકર જ્ઞાનની શ્રેણીમાં મુનિ કરતાં આગળ છે પણ જ્યાં સુધી તેઓ ચારિત્ર્ય-શ્રદ્ધા કરતાં નથી ત્યાં સુધી મુનિઓ એમને વહણા કરી શકતા નથી, અને બીજું તો ઠીક પણ જ્ઞાનશ્રેણી એક દેવ પણ મુનિ કરતાં આગળ છે પણ એનામાં પ્રત્યાખ્યાનનો અભાવ હોય છે એટલા માટે જ મતિ-જ્ઞાને શ્રુતિજ્ઞાનના પાઠક મુનિ વહનિષ્ઠ છે પરંતુ અવધિજ્ઞાનનો પાઠક દેવ વહનિષ્ઠ નથી.

જૈનગ્રંથની એક બીજી વાત એવી છે કે જે જીવનમાં પ્રત્યાખ્યાનના આદર્શને પ્રસન્નકારે છે એક બાલુ ચક્રવર્તી છે બીજી બાલુ ચક્રવર્તીને સેવક છે જે એક દાસ જેવી ચક્રવર્તીના કુકમની રાત્રમાં બેસે છે પણ એ જ સેવક તે ચારિત્ર્ય-પ્રમ આગીકાર કરે છે અને એના બીજે જ દિવસે પોતે ચક્રવર્તીના મનમાં વૈરાગ્યની શાવના જાગે છે અને એ પણ વિશાળ સામ્રાજ્યને તજી મુનિ બને છે ચોવીસ કલાક પહેલાં એમના જ સેવકે દીક્ષા મંદ્ય કરી છે એટલે એક બાલુ સેવક છે અને બીજી બાલુ સમ્રાટ છે પણ ચક્રવર્તીની વાત તો એ છે કે સમ્રાટ સેવકના ચરણોમાં નમે છે કારણ કે આટલા દિવસો બેસે એ બિખારી જની સમ્રાટના હારે બટકતો હશે પણ ખાનગે તો એ આત્માનો ચક્રવર્તી છે ત્યાગ અને વૈરાગ્યનું વિશાળ સામ્રાજ્ય એની પાસે છે જ્યાં છે પ્રત્યાખ્યાનનો પ્રભાવ વર્ષો સુધી જે ચરણોમાં બૂકતો રહ્યો ગુલામીમાં આપી છુદ્ગી વીતાવી પણ ખાનગે એ ચક્રવર્તી છે અને ચક્રવર્તી એને વાંદરા એના ચરણોમાં બૂકે છે.

જ્યાં સુધી ચારિત્ર્ય-મોહનો ક્ષયોપશમ થતો નથી ત્યાં સુધી એક નવકારસી જેવું પ્રત્યાખ્યાન પણ આત્મા કરી શકતો નથી. જીવનમાં-જીવનમાં પ્રત્યાખ્યાનવસ્તુનું ઉપશમન, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ થાય છે ત્યારે જ મનમાં પ્રત્યાખ્યાન તરફ અધિભૂતિ જાગે છે પ્રત્યાખ્યાન જાગે સિદ્ધ પ્રમ કરે છે -

પ્રશ્ન : પચ્ચક્ષાણેણ મન્તે જીવે કિં જળયહ ?

જ૦ પચ્ચક્ષાણેણં આસવ દારાહ નિરંમહ,

પચ્ચક્ષાણેણ હન્ત્યા નિરોહં જળયહ ।

જ્ઞાત્યા નિરોહં યજ્ઞેણ ણં જાવે સવ્વદ્વેસુ વિણીય તણ્દે

સીહ મૂપ વિહરહ ॥

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર અ ૨૯ સૂ ૧૩

પ્રશ્ન —“ ભગવન્, પ્રત્યાખ્યાન દ્વારા આત્મા કયા આત્મગુણને પ્રગટ કરે છે ? ”

શિષ્યની જિજ્ઞાસાનુ સમાધાન કરતા ભગવાન ફરમાવે છે “ પ્રત્યાખ્યાન દ્વારા આત્મા આશ્રવદ્વારાને રોકે છે જ્યાં સુધી આવતા આશ્રવોને રોકાતા નથી ત્યાં સુધી કર્મોનો પ્રવાહ આત્મામાં આવ્યા જ કરે છે જ્યાં સુધી કોઈ વસ્તુ માટે પ્રત્યાખ્યાન કરવામાં આવતો નથી, પરથી આસક્તિ દૂર થતી નથી ત્યાં સુધી કર્મરજ આવતી જ રહેશે ”

પિતાએ કોઈ વસ્તુ વ્યાજ ઉપર લીધી છે તો પુત્રે પણ એનું વ્યાજ આપવું જ પડશે તેવી જ રીતે કોઈ યોનિમાં રહે અથવા ન રહે પણ એ વસ્તુ દ્વારા કર્મોનો આશ્રવ તે ચાલુ જ રહેશે એમ તો આત્મા જ્યારે શરીરનો ત્યાગ કરે છે ત્યારે ત્યાંની હજારો વસ્તુઓમાંથી એકને પણ સાથે લઈ જતો નથી પણ હા, વસ્તુઓનો મોહ સાથે લઈ જાય છે પદાર્થો તજ્યા છે પણ પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ દૂર થઈ નથી માટે જ્યાં સુધી આસક્તિ સમાપ્ત થતી નથી ત્યાં સુધી ક્રિયા થતી જ રહેશે

પણ અહીં એક પ્રશ્ન થાય છે જે વસ્તુનો આપણે ઉપયોગ જ કરતા નથી શું એની ક્રિયા પણ લાગશે? હા, કારણ કે જ્યાં સુધી પ્રત્યાખ્યાન થતું નથી ત્યાં સુધી ક્રિયા જરૂર લાગશે જ માની લ્યો કે તમારી પાસે બે મોટરો ને ત્રણ સાઈકલો છે તમે ફક્ત એક મોટર અને બે સાઈકલોનો જ ઉપયોગ કરો છો પણ તમારે ટેકસ તો પાચેયનો ભરવો જ પડે છે તમે એમનો ઉપયોગ કરો છો અથવા નહીં એ સવાલ નથી, પણ સવાલ તો છે માલિકીનો જ્યાં સુધી વસ્તુઓ પરથી તમે સ્વામીત્વ-માલિકીપણું-દૂર કર્યું નથી ત્યાં સુધી તમારે ટેક્સ ભરવા જ પડશે બસ, આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં પણ એ જ વાત છે.

એક વાત એમ પણ છે તમે મુજબમાં એક મહાન જાડે લીધું જાને પછી દશમાં આશ્વા જવા લાંબી બે વર્ષ પછી પાછા મુજબમાં આ મહાન માસિક તમારી પાસેથી શાકુ આગળ તમે કહેશો શાકુ આશ્વા, કુ તે એક સ્વિષ પણ આ મહાનમાં રહો નથી તે એનું શાકુ કેવું ? એ કહેશે, તમે રહો જાવવા ન રહો એનો કોઈ પ્રશ્ન નથી એ વર્ષ મુધી તે તમે એના માસિક રહ્યા છો જુઓ તે ખરા કે આ તાજુ તમે મારફત છે અને વાત પણ સાચી જ છે કે તમે વચ્ચે સ્વામીત્વ કાલમ-આદુ રાખ્યું છે તે વચ્ચે એનું શાકુ પણ આપણે જ પાસે આવા સ્વામીત્વને-માસિકીપણને જ તે આશ્વાત્મિક ક્ષેત્રમાં જાવા આસક્તિ કહે છે અને આ આસક્તિનો જ્યાં મુધી પરિત્યાગ કર્યો નથી ત્યાં મુધી જામવ આશુ જ રહેશે પ્રત્યાખ્યાન જ એ જામવદારને શાકી રહે છે

સાથે જ પ્રત્યાખ્યાન ઇચ્છિતો નિરોધ કરે છે કારણ કે ઇચ્છિતને અપેક્ષિત કર્યો વિના પ્રત્યાખ્યાન સલામી રહેતું નથી. એટલે પ્રત્યાખ્યાનદાર જ આત્મા ઇચ્છિતો પર કટ્ટોલ કરી રહે છે પછી ૭ પદ્ધતિઓ એણે પરિત્યાગ કર્યો છે એ એના મનમાં કદી મોલ-તાલમ કે આસક્તિ પેદા કરી શકશે નહીં એથી સૌથી મોટો લાભ એ થાય છે કે મનની તુલ્યા-જન્ય અમળતા સમાપ્ત થઈ જાય છે અને સાધક આત્મ-સતોરી જતી રહે છે

ઉપસહાર

આ રીતે પ્રતિકમ્બમાં જાપણે આપણી આશીર્વાદ કરીએ છીએ જીવનના દોષને સાવધાની પૂર્વક દૂર કરીએ છીએ એનું પ્રાપ્તિ કરીએ છીએ અને ભવિષ્યમાં એમના નિરોધ મારે તૈયાર થઈએ છીએ પ્રતિ કાલના છે આવસ્થાનો કમ પણ પૈરાનિક રહે સખવામાં આવ્યો છે પહેલે સામાનિક આવસ્યક જીવનમાં સમજાવતી સાધના શીખવે છે સમ જીવ આજા વિના સહમુજો પ્રત્યે પ્રેમ જન્યુન થતો નથી તેમ કુશુલિથી વિરક્તિ પણ થતી નથી. સમજાવતો સાધક જ મુખાનુરામી જતી રહે છે એવા મારે જ સામાનિક પાને ચેતવીસી સ્તવનનો કમ આવે છે સુલ-પૂતક જન્મ પછી જ માનવી ગુણીની પૂજા કરે છે અને તારે જ ગુરુ જન્મના ચરણે નમે છે એટલા મારે જિન-નુનિ પછી ગુરવ જન્મનો કમ ગાવો છે

તેનાં મન, વચન ને કર્મમાં નમના છે તે જન્મવારેથી દૂર રહે છે

આવશ્યકની આવશ્યકતા

અને અતિચારે પ્રત્યે સન્નગ રહે છે પ્રમાદવશ પણ જો એમા અપલન થઈ જાય છે અને વ્રતોમા દોષ લાગે છે તો એ દોષોને પશ્ચાત્તાપના વારિથી ધોવા માટે કૃતનિશ્ચયી બને છે અને એટલા માટે જ વદણા પછી પ્રતિક્રમણુ સ્થાન રાખવામાં આવ્યું છે. ભૂલોના સ્મરણ સારુ મન, વચન ને કાયામા સ્થિરતા થવી જરૂરી છે માટે જ પાચમો આવશ્યક કાર્યોત્સર્ગનો આવે છે એટલે કે દોષોની આલોચના પછી પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે કાર્યોત્સર્ગનો નિયમ છે અને સ્થિર યોગવાળી વ્યક્તિ જ પ્રત્યાખ્યાન કરી શકે છે એટલા માટે કાર્યોત્સર્ગ પછી પ્રત્યાખ્યાન કરીને સાધક ભવિષ્યના દોષોની સંભવિતતાને રોકી દે છે અને આત્મામા પૂર્ણ લીન બનીને સ્વભાવ-દશામા પાછો આવે છે અને વિભાવ-સ્થિતિમાંથી સ્વભાવ-સ્થિતિમા પાછું આવવું એ જ પ્રતિક્રમણ છે

દિનાક

તા ૧૪-૯-૧૯૫૮

જૈન ઉપાશ્રય,
કાટ, મુબઈ

અહિસા એ ભારતીય સમૃદ્ધિનું જીવનમૂલ તત્ત્વ છે ભારતીયોના રોમે રોમમા એનું તત્ત્વ ભરેલું પડેલું છે ભારતીય હવા એટલે અહિસાની હવા ! ભારતીય ઈતિહાસ એટલે અહિસાનો ઈતિહાસ

ધર્મનો નીચોડનું બીજું નામ છે અહિસા

આપના મનને એક માત્ર દયારૂપી ખૂબસૂરત આભુષ-

ણથી સજ્જો

૫૨ આત્મશક્તિનો સ્રોત-સયમ

આત્મ સરૂતિના પ્રતીક સમા પવિત્ર દિવસોમાં તમે અખંડ સદૈશી ભવણ કરી રહ્યા છો, તમે શ્રીચો-સદૈશી સાંભળો છો અને નિર્મલ અને નિર્પાનના સદૈશી સાંભળવા તમારા હૃદય આતુર રહે છે મોટા-મોટા નેતાઓના સદૈશી તમે સાંભળો છો પ્રધાનમંત્રીના સદૈશી સાંભળવા માટે ચોપાટી તટે લાખોની સંખ્યામાં તમે સૌભાગ્ય લાવો છો અને ધણી પ્રેમથી એમના સદૈશી ગ્રીષ્મો છો. પણ હું પછી હું કે આત્માનો સદૈશી તમે સાંભળો છો કદી કે નહિ ! આત્માનો સદૈશી જેણે સાંભળી લીધો છે એને દુનિયાનો કેઈ સદૈશી સાંભળવાની જરૂર રહેતી નથી.

ધૈર્ય જ સયમ પહેલાં તમારી સામે મળવુંમારની પવિત્ર વાત આવી હતી. તે ત્યાજ અને અસિદ્ધાનકરી વાત મારા સાથી મુનિશી પાસેથી તમે સાંભળી ચૂક્યા છો. તે મહાન સાધક જૈનજગતનું અપેક્ષિત નક્ષત્ર છે એ પણ એક હજી હતું જેમની પોતાના સુકુમાર ત્યાગના મારે ધનધનતા જગતના મુક્તિ શક્તિ. તો સામે પણ એવું એક અદ્ભુત હજી હતું ? એ ધનધનતા જગતને સમજાવવુંવધક સહી લઈ શક્યું એ જવાબમાં તને જાણી રહ્યું હતું રક્ત અને મૃત્યુ બંનેથી રક્ષા કરતાં પરંતુ એની આજ મન સુખી પહોંચી શકી નહિ. તે મનને ત્યાગી શકી નહિ. કારણ તે સાધક સાધનાની એવી સ્થિતિએ પહોંચી ગયેલો કે જ્યાં તને તપાવનાર આ જવાબ લાવો પહોંચી શકે નહિ. અને આ મધુ એટલા જ કારણસર સંસ્કૃતિ બની શક્યું કે એમણે આત્માનો સદૈશી સાંભળી લીધો હતો. સયમ અને આત્મની એવી સ્થિતિમાં તેઓ લીન થઈ ગયા હતા કે જ્યારે એમને એ

જ્ઞાન પણ રહ્યું નહોતું કે કોઈ એને બાળી રહ્યું છે તેથી કાણ બળી રહ્યું છે એની એમને ખબર સુદ્ધા પડી નહિ.

આ સાધનાની ચરમ ગ્થિતિ છે આ સ્થિતિએ પહોંચવા માટે સયમનો પથ સ્વીકારવો પડશે મન અને ઇદ્રિયોને વશમા લેવા પડશે સયમ શક્તિનો સ્રોત છે સ્તીમ-વરાળ બ્યારે પાવર નળીમા સયમિત બની જાય છે ત્યારે વિશાળ એન્જિનને ગતિ આપે છે અને એને કારણે હજારો-લાખો ટન ભાર એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે લઈ જઈ શકાય છે આવી શક્તિ કયાથી આવી ? કહેવું પડશે કે એ સયમની જ શક્તિ છે એટલા માટે જ શાસ્ત્રકાગેએ ઇદ્રિય-નિગ્રહ અને આત્મસયમ ઉપર ભાર આપ્યો છે મન ચારે બાજુ ફરતું રહે, ઇદ્રિયો વાસના તરફ દોડતી ફરે અને પછી આપણે ઇચ્છીએ કે સાધનામા રસ આવે તો એ સંભવિત નથી તમને તો રસ પડે છે આદિસમાં એસી રૂપિયા ભેળા કરવામા જેવો રસ ત્યાં છે એવો આત્મસાધનામા છે ખરો ? બ્યા સુધી ઇદ્રિયો વિપથગામિની છે ત્યાં સુધી અધ્યાત્મની વાતોમાં રસ આવી શકશે નહિ

ઇદ્રિયો શું છે ? ઋષિઓએ આત્માને ઇદ્ર બનાવ્યો છે-“ **इन्द्रो वै आत्मा** ” આ ઇદ્રપી આત્મા માટે જે સહાયક છે, તેમને ઇદ્રિય કહેવાય છે લખવા માટે પેન્સિલ અથવા પેન સાધન છે તેવી જ રીતે ઇદ્રિયો પણ આત્મા માટેના સાધન છે આત્મા ધારે તો ઇદ્રિયો વડે સસારભ્રમણને સીમિત કરી શકે છે, અને તે ધારે તો તે જ ઇદ્રિયો વડે લવશ્રમણમાં વૃદ્ધિ કરી શકે છે

પેન્સિલની અણી કાઢવા માટે અપાયેલા ચાકુ વડે જો કોઈ બીજાની આગળીને છોલી નાખે તો તે ચાકુનો દુરુપયોગ જ થયો કહેવાશે સાધન સાધન છે, તેનો તમે સદુપયોગ પણ કરી શકો છો તેમ દુરુપયોગ પણ જે દર્પણને નિમિત્ત માની ભરત ચક્રવર્તીએ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું, તે જ દર્પણ વડે અભયકુમારે કૂકડાને લડતા શીખવાડ્યું ચક્રવર્તી સમ્રાટે જે જે નિમિત્તને મેળવી અનત-અનત કર્મોનો ભય કર્યો હતો, તે જ નિમિત્ત દ્વારા કૂકડા અને એના સ્વામીએ અનત-અનત નવા કર્મો બાધી લીધાં.

એમ તો તમે બહુ કુશળ છો દરેક ચીજનો પૂરેપૂરો સદુપયોગ કરવા માગો છો બે આનાની એક દિવાળીની પેટી આણી, દીવાબત્તી ફરતી લેખા જે એક દીવાસળી પણ નીચે પડી ગઈ હશે તો તેને ગોધી ફરી પાછી તે

જીભમાં મૂકી દે છે. એવી જ રીતે એક જ્ઞાત્રી ૨૪ સોય લાવ્યા, જેમાંથી એક પણ સોય ખોવાઈ નહીં છે તે તેને પણ શોધી કાઢે છે. પદ્મ મિનિટ એવી શોધ પાછળ મુકાવી દે છે પણ એને જાતી કરતા નથી અને બીજું તે શું ચોપા લખતી વખતે શાહી સુકવવા માટે જે રેતી બ્રહ્મરો ઉપર નાખવામાં આવે છે તેની પણ તમારા વિચારમાં કિંમત છે. આજે કાલે દનપેનનો મુગ ખાવી ગયો છે પરંતુ આજથી પચ્ચીસ વર્ષ પહેલાં દરેક કુકારને કાળી ચાદીથી લખાતું હતું અને એને સુકવવા માટે રેતીનો ઉપયોગ કરતો હતો. બ્રહ્મરો ઉપર રેતી નાખ્યા બાદ એ રેતીનું શું થતું ? શું એને ફેંકી દેતા હતા ? જ નહિ. ખૂબ જ સાવધાની સાથે એને ફરી તે જ જીભમાં નાખી દેતા હતા. એ રીતે જ પણ નકામી જવા દેતાં નહોતા. વારું, તે જતાં એક એની કિંમત શું હતી ? બે-ચર પૈસામાં તે પૂરી જી ભરાઈ નહીં છે પરંતુ એનો પણ તમે સંકુપ્તોગ કરો છો.

નાની નાની વસ્તુઓનો તમે પૂરો સંકુપ્તોગ કરો છો. ફેરીની મોસમમાં તમે ફેરી લાખ્યા બે રૂપિયા ખાખ્યા અને થોડી વરિને થેર ખાખ્યા તમે ખાખ્યા રાખો છો કે થોડીમાંની ફેરીઓ જગડે નહિ-પિયાળ નહિ. એના જગડી જવા પહેલાં જ તમે એનો ઉપયોગ કરી મેં છો. તમે એને કેવો ઉપયોગ કરો છો શું તે પણ મારે જનાવણુ પાસે ? તમે સારી રીતે એ જાણો છો અનેક વાર એનો રસ કાઢ્યો હતો, સૌથી પહેલાં ફેરીને ધોઈ લેવામાં આવે છે તો થોડી લેવાય છે ઉપરનું ટીટીયું કાઢી સાથે સ્વચ્છ કસાવિયા વાસણમાં રસ કાઢાય છે પૂરી તાકાતથી એનો રસ કાઢી લેવાય છે અને એનાં જીવરતને એક જાણુ રાખી લેવામાં આવે છે પછી વારો આવે છે બ્રાહ્મણોનો એમાંથી પણ બસીપસીને રસ કાઢી લેવાય છે પછી શું એને ફેંકી દે છે ? ના બાઈ હજુ તે પણ જાણી છે જીવન કરી કરીને જીવતાં અને જીવતાં ધાવાય છે ફેટલીક વખતે એક વાર તે ફેટલીક વખતે બે કે ત્રણ વખત પાણીમાં ધાવાય છે ક્યાં જૂથમાં પણ ધાવાનાં હોય છે પહેલાં પાણીને રસમાં ભેળવી દેવાય છે અને બીજા પાણીમાં ફેરોને જનાવણુ છે શા સાડુ બીજાનો ફેરોનો કરો છો ? (જવાબમાં હસાહસ)

હવે તે કીડી ખાવ તેટલો જ રસ એમાં રહેવા દીધો નથી. હવે તે ફેંકી દેશો ને ? ના બાઈ ના હજુ નહિ ફેંકાય કારણકે ધરમાં જેવામાં ખાખ્યા છે કે પેલાં જીવરતનું સાથ જનાની દિલ્લિતબોશમાં નાખી કે જે દિલ્લિતબોશનો જાણ તે તમે સમજી જ મગા છો ને ? હા-પેલાં હવે રહી

વાત ગોટલાની એને પણ ફેંકી દેતા નથી તેને સૂકાવી નાખવામા આવે છે, પછી એને તોડી શિલસપ્તમીને દિવસે ગોટલીતુ પણ શાક બનાવી લેવામાં આવે છે અને ઉપરની છાલની ઇંધનરૂપે વપરાશ થાય છે હવે તમે બતાવો કે આમાની કઈ વસ્તુ તમે નકામી જવા દીધી

બે આનાની ફેરીનો તમે આટલી બધી રીતે સદુપયોગ કરી બાણો છો, પરંતુ મને બતાવો કે આ ઇદ્રિયો તમને મળી છે, એમનો તમે ફટલો સદુપયોગ કરો છો ? હા, તો બતાવો એની શુ કિંમત હોય છે ? એક માણસ તમારે ઘેર આવી તમને કહી જાય કે હું એક લાખ રૂપિયા આપીશ, તમે તમારી એક આખ મને આપો, તો શુ તમે આવા સોદા માટે તૈયાર થઈ જશો ? નહિ કદી નહિ એનો અર્થ એ થયો કે તમારી એક આખ એક લાખથી પણ વધુ કિંમત ધરાવે છે, પરંતુ મને બતાવો કે તમે એનો સદુપયોગ કરો છો કે દુરુપયોગ ?

કાન વડે તમે આધ્યાત્મિક સંગીત પણ સાલળી શકો છો અને એ જ કાનો વડે ફિદ્મી સંગીત પણ પહેલુ કામ મનની વાસનાને શાત કરે છે ત્યારે બીજુ કામ મનની સૂતેલી વાસનાને ઉત્તેજિત કરે છે વાસનાલયુ સંગીત સાલળવુ તે જ્ઞાનનો દુરુપયોગ છે જ્યારે મનને વાસનાથી વાળી અધ્યાત્મ લણી લઈ જતુ ગીત સાલળવુ તે જ્ઞાનનો સદુપયોગ છે

કાન વડે તમે બીજાની નિદા પણ સાલળી શકો છો, તેમ બીજાની સ્તુતિ પણ વારુ, સારે સચુ બતાવો કે કોઈની નિદા થતી હોય ત્યારે તેમા તમને વધુ રસ પડે છે કે કોઈ સદ્ગુણી મહાપુરુષતુ ગુણુ-કિર્તન થતુ હોય તેમા રસ પડે છે ? જ્યારે ગુણુજનોની સ્તુતિની વાત આવી ત્યારે કહી બેઠો છો કે હા, દીડ છે પણ અદરથી કાને જોયો છે, વધુ થશે તો કહેશે મને સમય નથી પરંતુ કોઈની નિદાની વાત કાને આવશે તો કહી બેઠો છો ભાઈ મને તો આજે જ ખખર પડી કે તે આવો છે હું તો એને ઘણો સારો સમજતો હતો પણ હા, એમ બની શકે છે કે તે બહારથી બળ્લો હોય પણ અદરથી મેલો નિદાની વાત સોળ આના સાચી માની લો છો અને એમા એટલો રસ આવે છે કે જ્યાં વિડ્યા થઈ ગઈ હોય છે, ત્યાં માણસ એવો તો બેમી જાય છે કે જાણે ગુદર વડે ચોટી ગયો હોય કલાકો વીતી જશે પણ ત્યાંથી હલવાનુ નામ નહિ લે

અગે, ફટલાય માણુએને ટેલિફોન (કાન) સદા નિદાત્મક વાતો સારુ

ત્યારે જ રહેતા હોય છે તેઓ ખાન રાખે છે કે ક્યાં ક્યાં નવી વાત નવી અને ન્યારે પણ એમના હાથમાં કાઈ એવી વાત આવી નય છે ત્યારે તે એનું પૂછવું જ શુ ? કાઈ પણ મળશે ત્યારે પણ નસ તે જ વાત હશે મળતાંની સાથે જ પૂછશે ક્યાં નવી વાત સાંભળી કે ? આપણા સમાજમાં આને આ રાજ એવો તો ફલાયો છે કે એની કાઈ સીમા રહી નથી. ધર્મસ્થાન પણ એથી અળગા રહ્યાં નથી ફેટલાઈ હોય તો એટલા માટે જ આવે છે કે ક્યાં નવી વાત નાણુવા મળી નય. તેઓ બાવરો, મુનિને હાથ નોંધી પણ એમની આંખો ચારે બાજુ ફરતી રહેસી-રહેસી કે ક્યાં શુ થઈ રહ્યું છે ? સામયિકમાં પણ સમજાવતી સાધનાના સ્થાને આવી જ સાધના થાય છે પેલાએ બામ કમું અને ફલાણુએ તેમ કમું મુનિની ધસે આવરો ત્યારે પણ એમની જો જ રોકાઈ આશુ રહેશે.

એક વખતની વાત છે કે ઉપાધ્યયે રહ્યો હતો એક બાઈ જફાર ગામથી આવ્યા અને જોતાં જ થેલી એક બાજુ ફેલી દીધી અને વસ્તુ કરી વડણ પૂરી થઈ નહિ કે એ બોલ્યા મહારાજ એક નવી વાત આપે સાંભળી ? કે સમજી મયો હતો કે એ શુ કહેવા માગે છે મેં કહ્યું કાઈ પણ વ્યક્તિ કેવસ્થાન અથવા ધર્મસ્થાન તરફ નય છે ત્યારે મહાવરા માટે સુચવિત પદાર્થ થઈ નય છે તમે ધર્મસ્થાનકે આવ્યા છો કાઈ સુચવકરી વાત લઈને આવ્યા હો. કાઈના સહયુક્તની સુવાસ લઈને આવ્યા હો તો અને સંભળાવે. નો કાઈની જૂરાઈની વાત હોય છે તેવી જુગપ મહેરમાની કરી બહી ચલાવેલા નહી પણ સાંભળતાંની સાથે જ એણે ચરણ પકડી લીધાં અને બોલ્યો : મહારાજ આપે મારી આંખો ખાલી દીધી છે ખરેખર, હવેથી કે ધર્મસ્થાનમાં સુચવિત વાત લઈને જ આવીશ.

હા તો મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે તમે આવક છો તમારી દષ્ટિમાં તમારી વાણીમાં અને તમારા કાનોમાં સવત્ર પવિત્રતા હોવી જોઈએ. ધર્મસ્થાનમાં આવો તો પવિત્ર દષ્ટિ લઈને આવો અને સહયુક્તની સુચવ કરી વાતો લઈને આવો અને તેવી જ સુચવિત વાતો લઈને નાઓ કાન વડે સહયુક્ત મનસુ કરવો તે એનો સદૃષ્ટપચાઝ ॥ અને નિઘ સાંભળવી તે કાનનો દુરુપયોગ છે.

ચમુ-ઈન્દ્રિય-મોજ પકડી અસુ ઇન્દ્રિયનું સ્થાન છે આંખ કેમકે કરતાં પણ મેષ છે કેમકે સામે આવેલી વસ્તુનો ફેરો લે છે આંખ પણ એવું

જ કરે છે પરંતુ કેમેરામાં નવા નવા રોલ નાખવા પડે છે, ત્યારે આ આખતા પડ્યા પાછળ ફેટલાયે રોલો સમાયા હશે એની ખબર નથી એ કેમેરા વડે ફોટો લેવા માટે પ્રકાશની જરૂર પડે છે પરંતુ આખનો કેમેરા તો અત્ય પ્રકાશમાં પણ ફોટો લઈ લે છે પેલો કેમેરા તમને યસો અથવા થે હનરમાં મળી ગયે છે, પરંતુ આખનો આ કેમેરા તમને ફેટલામાં મળ્યો, એની કોઈ દિ મત છે ખરી ? હજારો-લાખોનો ખર્ચ કરવા છતાં તમે આખો મેળવી ગયા નથી પરંતુ તમે તેનો ફોલો ઉપયોગ કરી રહ્યા છો ? કેમેરાને ફોટો લેવામાં સાવધાની ગમે છે, મુદ્દર દર્યોનો જ એ ફોટો ખેંચે છે, તમે તમારી આખોડપી કેમેરા વડે પણ સારા દર્યોનો જ ફોટો ખેંચજો

મેવાનતી લક્ષ્મણની વાત તમે સાલળી હશે ન્યારે રાવણ મર્યાદા ઓળંગી પત્નવટીથી સીતાને ઉપાડી ગયો ત્યારે સતી પોતાને આતના-થીના પગમાં જોઈ બાંધી બની ગઈ એણે છૂટવાનો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ ન્યારે એમાં એને સફળતા ન મળી એટલે એ પોતાના આભૂષણો ઉતારી એક પગી એક રત્નામાં નાખતી ગઈ જેથી મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામ એ રત્નાને જાણી શકે આ બાજુ શ્રી ગમ અને લક્ષ્મણ ન્યારે પત્નવટીએ માછા આવ્યા અને ત્યાં જૂપડી ખાલી જોઈ તો સીતાના વિરહમાં રામ ઉદ્વિગ્ન બની ગયા અને તેઓ પોતાના ભાઈ સાથે સીતાની શોધમાં નીકળી પડ્યા વૃલ અને પાદો પાદોને પૂછવા લાગ્યા, તમે સીતાને જોયા ? આ એક દામ્પત્યનો આદર્શ હતો ન્યારે રત્ને વિખરાયેલા આભૂષણો જોયા તો તેમણે લક્ષ્મણને કહ્યું “ભાઈ શોકની અધકારપૂર્ણ રજનીએ મારા મનને ઘેરી લીધું છે, એટલે હું જોઈ શકતો નથી કે આ આભૂષણો કોના છે ? હવે તું જ પરીક્ષા કરી લે કે આ આભૂષણ તારી ભાભીનાં જ છે કે બીજા કોઈનાં આ સાલળી શ્રી લક્ષ્મણે જે કહ્યું છે તે ધૃતિહાસનું અમર વાક્ય છે આખોનો સયમ જાણે બોલી ગયો છે મહર્ષિ વાલ્મીકિએ પોતાની લેખનીમાં એને અંકિત કરી લીધું છે તે આ છે

કેયૂરં નૈવ જાનામિ નૈવ જાનામિ કુણ્ડલમ્ ।

નુપૂરમેવ જાનામિ નિત્યં પદાભિવન્દનાત્ ॥

હે ભાઈ, હું કેયૂર જાણતો નથી; તેમ નથી જાણતો કુંડળને કારણે આજ સુધી આખ ઉઘાડીને મેં ભાભીનું મો જોયું નથી હા નુપૂરને જરૂર જાણું છું અને એનું કારણ છે, હું ન્યારે ભાભીને દરરોજ વદન કરતો હતો ત્યારે મારી દૃષ્ટિ એમના નુપૂર પર જરૂર પડતી હતી

આંખોના સમમનો પાઠ તમારે શીખવો છે તો તે તમે બહોં શીખી શકશો. પણ આજે નેત્ર-સંયમની વાત માઈલો દૂર ચાલી ગઈ છે. આજે તો જેમ રસમુસ્લા ખાવા માટે જીભ સળવળે છે તેમ સૌ દર્મ જેવા માટે આંખો ટળવળતી હોય છે. ચાલશે સમ્યક ઉપર અને આંખો રહેશે સીનેમાના રંગીન પોસ્ટરો ઉપર. આંખોનો સમય ગયો એટલે / તો મીતેમાની રાણી-ઓને જેવા માટે ચિરદી જામે છે. પણ આ માટે સૌ દર્મ પર પતંગિયુ જનનાય જ નહિ, પરંતુ સૌ દર્મનું પ્રદર્શન કરનારા પણ આખા જવાનઘર નથી સિનેમાના પોસ્ટરો જેવા પાઠનું ઘેર ખાનાર જૂથ કરી બેસે છે, તેમ સિનેમાના ચર્ચા પોસ્ટરો સમાવનારાની પણ એક શ્રેણી જ છે.

સૌ દર્મ પ્રત્યેની આસક્તિ આંખની ચાપક સમિતિને સીમિત કરી દે છે. રાવણ સીતાના સૌ દર્મના એટલે આસક્ત બન્યો કે તે એના સિવાય બીજું કશું જોઈ શક્યો નહિ. એ સૌ દર્મ પ્રત્યેના રાગતુ જ પરિણામ હતું કે ગુણાવલી વીરમતીની સાથે કનકધ્વજના સ્વપ્ન જેવા માટે વિમલાપુરી ગઈ અને પરિણામે રાજા ચંદને દુઃખે જનવુ પડ્યું. પોતાના પતિ ચંદ્રાજને દુઃખના રૂપમાં જોઈ ગુણાવલીનું હૃદય ફેટ્યું. રાણી ચંદ્રાજનો રાજા સાંભળનારાઓ આ વાત સારો રીતે જાણતા હતા. બહુ તુકારામ મદારાજની પ્રસિદ્ધ સત ચર્ચ ગયા છે એમણે એક વખત પ્રભુને પ્રાર્થના કરતાં કહ્યું હતું કે —

પાપાણી વાસના નહો રેડ હોલા ।

ત્યાંતૂન માંચલા કરાજ મી ॥

હે પ્રભો તારી મુજ પર કૃપા હોય તો એટલું જ કરજે મારી આંખોમાં પાપ વસે નહિ. એ જો ન થઈ શકે તો મારું ધ્યેય કે હું બંધ જાતી નહિ. અસાદશીનતી આંખોમાં જો વિકાર ન આવત તો મિત્રો ની રાણીઓને બહિરસ્થાન કરી પોતાના સૌ દર્મને આખા જનવવા વિવર ગઈ પાત નહિ.

શ્રીમતીજી જો જાનરમાં / શી અને ત્યાં જુદા રંગીન સાંજો જોશે તે જોતાની સાથે જ મન એમાં રસાઈ જશે. લેવા માટે દાઢ તેવાર થઈ જશે. પણ પાસે એટલા પૈસા ન હોવાને લીધે દાઢ થઈ જશે. સાંજે શેઠ ઘેર આવશે કે નહિ સમી લેવા આદેશ આપઈ જશે. એમણે જો

જેમ બનાવી તો શ્રીમતીહુનુ મોટું મગ્ન જગે અને પછી તો ધગની શક્તિનો
પથ ભગ થઈ જગે ચાલુ સાચુ દાગણ આપો જ હની

તમાને આખ એ એક અણુમોલ નિધિ છે, અને તે એવો નિધિ છે
કે તમામ વેદાનિક અવિષ્કાર પણ એની શક્તિને પગલિત કરી શકતો નથી
અમેન્દિન વેદાનિકાએ એક આપુવિદ્યાયુ યત્ર તૈયાર કર્યું છે, જે બમો
ધ્યનુ છે અને એને તૈયાર કરવામા પૂરા અગિયાર વર્ષ લાગ્યા, અને એના
નિર્માણ પાછળ બે કરોડ અને આઠ લાખ રૂપિયા ખર્ચાયા તે દસ લાખ
આપો નેટલો પ્રકાશ ગ્રહણ કરે છે એનો દર જોવાની શક્તિ એટલી
છે કે વીસ હજાર માઈલ અંતર પર ગ્રાહેલી મીણુખતીને એની શક્તિ વડે
જોઈ શકાય છે આટલું બધું હોવા છતાં પણ હું પ્રશ્ન છું કે જો તે દરખીન
કોઈ આધળાના હાથમા મૃત્યુમા આવે તો એનો શું અર્થ નીવળશે ? આખ
છે તો પેલી બે કરોડની દૂરબિનનું મહત્વ છે સાથે જ હું એ પણ કહી
શકું છું કે વેદાનિકા વીસ હજાર માઈલના અંતર પરનું જોઈ શકાય તેવું
દરખીન બનાવી રાકે છે, પરંતુ તમે એમને કહેશો કે બે કરોડના સુધીના
અંતર પરનું જોઈ શકાય તેવો એક આખ તો બનાવી આપો, તો એ માટે
ઈન્કાર કરવા સિવાય બીજો કોઈ જવાબ તેમની પામેલી નહિ મળે એટલે
એનો અર્થ એ થયો કે તમારી આખ બે કરોડવાળા દૂરખીનથી પણ વધુ
કિંમતી છે પણ મારો પ્રશ્ન તો એટલો જ છે કે તમે એનો ઉપયોગ કઈ
રીતે કરી શકો છો ? દુનિયાના ત્રણ અખજ આદમીઓમા પણ એક એવો
નહિ હોય કે જે સૂર્યના પ્રકાશમા વ્યર્થ જ વીજળીનો ઉપયોગ કરે સૂર્યના
પ્રકાશમા વીજળી ચાલુ રાખવી તે દુરુપયોગ છે તો આખની શક્તિને
સિનેમા વગેરે પાછળ ખર્ચ કરવી તે શું આખોતો દુરુપયોગ નથી ?

અહુ ઈન્દ્રિય પર સયમ રાખી તમે અનેક વિકારો ઉપર વિજય
મેળવી શકો છો, પરંતુ એની સાથે સાથે ધ્રાણેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય, સ્પર્શેન્દ્રિય
અને મનના સયમની પણ અપેક્ષા રહે છે ગુલાબની મધુરી સુવાસ માટે
તમારે ધ્રાણેન્દ્રિય ઉપર સયમ રાખવો જોઈએ. હજારો ફૂલોનો સહાર આ
જ નાસિકા (નાક) માટે જ તો થાય છે એક ઔસ અત્તર તૈયાર કરવા
માટે આઠ હજાર સાતસો બાવન રતલ ગુલાબની જરૂર પડે છે અત્તરો
પાછળ થતું લાખો ફૂલોનું બલિદાન પણ ધ્રાણેન્દ્રિયના અસયમીઓ માટે જ
છે એક માણસ બગીચામા ગયો, અને ત્યાં ડાળ પર બૂલતું એક સુદર

ખંખડીઓવાળું ગુલાબનું ફૂલ જોયું અને તે ચૂરી લીધું અને સુખવા લાગ્યો. પરંતુ સુખતાની સાથે જ એણે જૂમ પાડી કાઢ્યું એ ફૂલમાં એક કીડો પડેલો હતો. તે ફૂલ સુખતાની સાથે જ એ માણસના નાકમાં ધૂસી ગયો. તબાકુ-છી શી વગેરે વ્યસનાત્મક વસ્તુઓને સુખની એ ખટુ ધાણેલિયો દુરપમેલ છે જોને તે હાજી નથી એને જળપૂર્વક એમાં ઘૂંચાડી તે ખટુ એક મૂલ છે.

જીમને વર થઈને ખટુ માનવી કઈ જોણુ પાપ કરતો નથી હળવો ખટુઓની દત્તા જીમ માટે જ થાય છે જ્ઞાનતકાપ કંઈનું સેવન ખટુ એટલા માટે જ થતું હોય છે જાખા બીડાને ચાકુ વડે ચીરી એમાં મસામો મરસુ સરી લેવામાં આવે છે અને એનું રાક જ્યારે થાળીમાં આવે છે ત્યારે જીમ જોઈ જો છે વાહ કયું સરસ રાક થયું છે! આ રસના (રસક) ખાઈ અને જોઈ એમ બંને જમડે છે કાઈ માણસે પાંચ હ વરતો ખર્ચ કરી પ્રીતિભોજન આપ્યું અને ગુલાબજી કાપરાપાક અને બરફી વ. અનેક જાતની મીઠાઈ ખવડાવી પણ જો રાજતામાં થોડું મીઠું જોણુ પડ્યું હશે તો હોવા જઈ જશે. એના કમીસરવા પર તમે પાણી ફેરવશો. બરમાં દળમાં જો મીઠું જોણુ થશે તો કેટલાક એવા ખટુ સલા આણુએ મળશે કે થાળી ફેંકીને આસના જઈ જશે.

રસન-ઈન્દ્રિય પર વિજ્ય મેળવવા માટે આત્મનિશ્ચય વિધાન કરવામાં આવ્યું છે આત્મનિશ્ચય એ જ એ છે કે સાપ એવા રાક્ષસમાં સરી જાય છે તેમ રોટલાનો લુપ્તો મળિયો ખટુ સીંચી ગમે કિતરી જતો જોઈએ ખટુ જાળે તે આ જીમ આત્મનિશ્ચયમાં ખટુ જોણા નામ કરતી નથી. પહેલાં ખાખરા-કાપરાથી ચાલતું હતું પણ હવે તે જોઈ શી ચીને બનવા લાગી છે કે મણતરી કરવા બેમીએ તે આડધા કલાક થાય અને મીઠાના રચાને હવે પાકેલા મીઠાનો ઉપયોગ થવા લાગ્યો છે એટલું હોવા છતાં પણ આ સાથ જાઈ (જીમ)ને સતે. થતો નથી અને તે જોઈ પડે છે બરમાબરમ દોઢળાં લાયો ને! (સત્તામાં દસાન્સ)

જીમની લોકપ્રિયતા એ શી જમી વધી ગઈ છે કે માણસ આ? કરેક ચીનમાં રસ ન જોઈ છે મર્યા-મસાજાનો વધુ ઉપયોગ જા જ રસના (જીમ) માટે ન થતો હોય પણ પેટ ના પડે છે તે ખટુ જીમને સારુ લાગે છે એટલે તે ખાતો નથી છે જાખો દુખની હોય અને વેદ વધુ મર્યા-

મસાલા ખાવાની ના પાડી હોય તો પણ મસાલેદાર કચોરી ખાધા વગર રહી શકાતું નથી જે રોગનું નિદાન ગોઝ્ય થયું હોય, ડોક્ટર કુગળ હોય, દવા પણ સારી હોય, અને દવા પણ સ્વાસ્થ્યવર્ધક હોય, છતાં પણ જે રોગ મટે નહિ તો સમજવું કે જીભ વદામા નથી.

યાદ રાખો કે મોટાને જે સારું લાગે છે, તે સતૈવ પેટને પણ સારું લાગતું હોય, તેવું નથી આજે બધી બાળનોમા રસ જેઈએ છે વ્યાખ્યાનમા પણ રસ જેઈએ વક્તા વિદ્વાન હોય, જીવનને બધે લઈ જાય તેવી વાત કહેતો હોય, તો પણ શ્રવણ કન્નાર ફટલીક વાગ કહી એસે છે કે મહારાજે વ્યાખ્યાન તો સારું આપ્યું પણ રસ આવ્યો નહિ એમા પણ રસ જેઈએ. માણસ આજે ફટલો ચરોગે થઈ ગયો છે રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીએ એક વાર કહ્યું હતું કે ખાવા અને ખોલવામા જેણે પોતાની જીભની ચપળતાને વશ કરી લીધી છે, એણે અધાયને પોતાને વશ કરી લીધા છે

અન્ય ઇન્દ્રિયોની જેમ રસના (જીભ) ઇન્દ્રિયનો પણ સદુપયોગ અને દુરુપયોગ બંને થઈ શકે છે જ્યારે તમે જીભના ગુલામ થઈ જાઓ છો, ત્યારે તમે એનો દુરુપયોગ કરો છો અને જીભ જ્યારે તમારા કાબૂમા છે ત્યારે સમજવું કે તમે એનો સદુપયોગ કરી રહ્યા છો ભોજનવેળા લક્ષ્ય-અલક્ષ્યનો વિવેક જાળવો છો, અદ્ધારલ અને મહારલનો વિચાર રાખો છો, ત્યાદ નહિ પણ સ્વાસ્થ્યનું લક્ષ્ય રાખો છો ત્યારે તમે રસનેન્દ્રિયમા સયમ રાખો છો એમ કહી શકાય

સાથે જ જમતી વેળા ખોલવામા પણ વિવેક રાખવો જોઈએ, એને કારણે તમે ગેતાને હસાવી શકો છો અને હસતાને રોવગાવી શકો છો મધુર શબ્દો વડે તમે ખીજાને લાગેલા ધાને ડુઝવવાનું કામ કરો તે જીભનો સદુપયોગ છે અને જીભ દ્વારા વહુની સાત પેઢીઓને વખોડતા ફરો, એના માતા-પિતાને દરિદ્રી કહી વહુનું કાળજી બાળવું એ જીભનો દુરુપયોગ છે. જીભ વડે મહાપુરુષોના ગુણ-કિર્તન ટ્રાય છે, તે પણ એને સદુપયોગ છે, પરંતુ ખીજાની નિંદા અને આલોચના પાછળ તમારી જીભ ચાલુ રહે તો સમજવું કે તમે જીભનો દુરુપયોગ કરો છો

તેવી જ રીતે તમારે સ્પર્શેન્દ્રિયમા પણ સયમ કેળવવો જોઈએ શરીરને કામળ લાગતી વસ્તુઓ લગલગ વિશેષ હિંસા વડે તૈયાર થયેલી હોય છે. કેશમી સાડીઓનો સ્પર્શ શરીરને ગમે છે પણ હે માતાઓ, એ તમારી

રેશમી સાડીઓ પાછળ ફેટલા કી નો સહાર થયો છે એની તમને ખબર નહીં નથી. આ રેશમનાં ત્રસ જીવોની દિશા પણ છે આ બધું પાપ શેના માટે છે ? જે રેશમનો ઉપયોગ કરે છે તે જ એ માપનો સામીદાર બને છે તેથી જ એક યુગ્મરાતી કવિ કહે છે -

ભણે હજારો હાથી હણાય, પણ દાંતની ચૂંટી પહેરનારા
કીડા કરોડો ભણે કપાય પણ, રેશમ વસા કરનારા
ભાવક નામ ધરનારા, જરી ભુલ્યો ને તપાસી કામ તારા

યુગ્મરાતી કવિ વસંતભદ્રસ ભાવકોને ફટકારનાં કહે છે કે આ ભાવક જરા તુ તારી જાતને જો તુ કંઈ વરસ જઈ રહ્યો છે ? તુ ભાવક છે વીતરાજનો ઉપાસક ■ તારુ જીવન ફેટલું બિચુ હોવું જોઈએ. અપારજ પૂવક જીવન જીવવાની જગ્યા તારી પાસે હોવી જોઈએ. બહારની ચમક-દમક ઉપર તુ શા માટે ભોભાઈ રહ્યો છે ? આ ચમક-દમક પાછળ ફેટલા પ્રાણી એનો સહાર જઈ રહ્યો છે એનો તે કદી વિચાર કર્યો છે ? દાંતની બચીઓ માટે હજારો હાથીઓનો સહાર થાય છે રેશમી વસ્ત્રો માટે કરોડો કીડા મારવામાં આવે છે તેમ જનાં તુ એવી ધીમ્મોનો ઉપયોગ કરે છે અને પાંચ પેતાંને ભાવક પણ કહેવાય છે શું આ કુખ નાક વાત નથી !

આ તો માતાઓ માટે વાત થઈ અને એ સંભળી તમે મનમાં જ હરખાયા પણ તમારા શુદ્ધ-બુદ્ધમાં પણ કંઈ એકાધ પાપ જલું નથી તમારે પણ રેશમી શુદ્ધ જોઈએ છે અને નરમ પડે અને ચળકતા બુદ્ધ જોઈએ છે પણ આ ચમક લાવવા માટે ફેટલા પશુઓનો વધ થાય છે એ કદી વિચાર્યું છે તમે ? બહી મુઠી સંભળવામાં આવ્યું છે કે વધુમાં વધુ નરમ અને ચમકદાર ચામડું મેળવવા માટે ગર્ભવતી માવને મારવામાં આવે છે અને એના ગર્ભરક્ષ સિંધુ લાકડી વડે દીવાલ છે ત્યારે જ તે આમમાં વધુમાં વધુ નરમાઈ અને ચમક આવે છે

આ રોમાંચક વાત તમે જાણતા નહિ હો, પણ આ તમામ પાપ ચમકદાર બુદ્ધ પહેરનારાઓ માટે થાય છે સ્પર્શ-દ્વિષના મુખ માટે પણ મનુષ્ય કંઈ એકાધ પાપ કરતો નથી આ મવાળીપણ અને યુગ્મીરી એમાંથી જ જ આં છે એન માટે જઈને સતીઓનું સત્ત્વ વ્યય પણ અને મુદ્દરીઓને મેળવવા માટે જે જાઓ વીરના મોહની નદીઓ વહાવવામાં આવી તે છ હુ ! આ દમામ ઉન્નિષેનો જ શમ હતો.

પેલો વનમાં ઘૂમતો મદોન્મત્ત હાથી હાથણીના પુતળાને જોઈને જ ખાડામાં પડે છે અને પછી સાત સાત દિવસ સુધી ભૂખ અને તરસનો માર્ગો તરફડતો રહે છે આ ઇન્દ્રિયોના દાસત્વનું જ પરિણામ છે એક સંસ્કૃત કવિ કહે છે

દાસત્વમેતિ વિતલોતિ વિહીન-સેવામ્
ધર્મ ધિનોતિ વિદ્ધાતિ ત્રિનિન્દ્યકર્મ ।
રેફશિવનોતિ કુરુતે ચિરુપ વેશ
કિંવા હૃષીક વશ સ્તતનુતે ન મર્ત્ય ॥

ઇન્દ્રિયોનો દાસ તે સારી દુનિયાનો દાસ હોય છે તે દાસત્વ સ્વીકાર કરે છે નીચ પુત્રોની સેવા કરે છે ધર્મથી વચિત રહે છે પાપદલનો સ્પર્શ કરે છે અને વિરૂપ વેશ ધારણ કરે છે સાચું છે કે જે ઇન્દ્રિયોના રાજા રહેશે તે રાજના રાજા, મરશે ઇન્દ્રિયોના વિપયોમાં આસક્ત બનેલો માણસ મહાપુરુષની આજ્ઞાને વિસરી જાય છે. ત્રિષષ્ઠ વાસુદેવની વાત એ જ કહી જાય છે વાસુદેવ સમક્ષ મોટા મોટા સંગીતજ્ઞો સંગીતની ધૂન જમાવી રહ્યા હતા, અને નગરની શ્રેષ્ઠ નાયનારીઓ નૃત્ય કરી રહી હતી વાસુદેવે શૈયાપાલકને આદેશ આપ્યો કે મને ઊંધ આવી જાય ત્યારે ગીત બંધ કરાવી દેજો. થોડીક જ વારમાં સંગીતની મધુરતાએ વાસુદેવને મીઠી નિદ્રામાં સૂવડાવી દીધા, પરંતુ શૈયાપાલક એ મધુર ધ્વનિમાં તન્મય બની ગયો એણે વિચાર્યું 'સ્વામી હજી હમણા જ સૂતા છે થોડી વાર પછી બંધ કરાવી દઈશ ને એમ હજુ ફરી વાર કરતા-કરતા રાત્રિનો ચોથો પહોર પણ ખલાસ થવા આવ્યો અને ઉપાક્રાંત થતા વાસુદેવ જાગી ગયા જોયું તો હજુ સંગીતનો કાર્યક્રમ તો ચાલુ જ છે

શૈયાપાલકની સામે વાસુદેવની આજ્ઞા ફરી, એણે કહ્યું “ક્ષમા કરો પ્રભુ ! ગીત મીઠું લાગી રહ્યું હતું, એટલે બંધ કરવાનો આદેશ આપી શક્યો નહિ” વાસુદેવે કહ્યું “હા, ઠીક તો તમને મારી આજ્ઞા કરતા પણ આ ગીતો વધુ મીઠા અને સારા લાગે છે, એનો દડ તમારે ભોગવવો પડશે” તે જ વખતે એમણે ખીજા અનુચરોને આદેશ આપ્યો કે એના બંને કાનમાં ગરમ સીસું ઠલવી દો હવે તમે જોઈ શકો છો કે શ્રવણેન્દ્રિયની આસક્તિએ કેટલા ભયંકર દુષ્ટ બને નિમત્રણ આપ્યું શ્રવણના રસને લીધે વાસુદેવની આજ્ઞા પગાઈ નહિ અને પગિણામે અસીમ દુષ્ટ બને નિમત્રણ મળ્યું એટલે

પાંચે છદ્ધિયોમાં વિવશ જનેલો માણસ વીતરાજદેવની આગળ ઊભા પડે જી,
જનત-જનત દુઝોનાં દાર ખોલી દે તો એમાં આશ્વસન થાય !

એક કવિ કહે છે

જિયા તોહે સમજાયો સો સો બાર ।

વિષય મુર્ખગ સો બુદ્ધ પાયો પુનિ સિમ સો છિપડાયો ।

સ્વ પદ વિચાર સ્વયો પર પદમાં મદરત કહોં બોલાયો ॥

તન ધન સ્વજન નહીં તેરે માલક મેહ લગાયો ।

ક્યોં ન તજે કમ જાન સમાનુત સો નિજ સંત સુદાયો ॥

કવિ દેવેનું સુદર કહી રહ્યો છે તે પોતાના મનને કહે છે તને દેહી
વાર સમજાવ્યું કે તું વાસનામાં ફસાઈ જ નહીં પરંતુ તારી આદત જ એવી
પણ મઈ છે કે મને એવી વાર સમજાવું છું પણ તે બધું એમે જાણ છે
આ મનની આદત મેં જોઈ । તેની મઈ મઈ છે મનમાં ૭ બાજુ જતો
રોજનામાં આવે છે તે જ બાજુ તે જાણ છે તેવી જ રીતે મનને વાસના
તરફ ન જવા દેહીવાર સમજાવવામાં આવે છે, તેટલી જ વાર તે એ જ
તરફ દોરી-દોરીને જાણ છે માતા બાળકને નવગાવી-ધોવાવાની સ્વછ કપડાં
પહેરાવે છે પણ બાળક જ્યારે જઈ પાછું માટીમાં રમવા લાગે છે ત્યારે
તેવી જ રીતે તમે પણ પેલા બાળક જેવું કામ તો નથી કરતાં !
ઉદામણમાં મુનિ મહારાજ વીતરાજ-રાખીના જળ વડે નવગાવી-ધોવાવાની
સ્વચ્છ કરે છે અને તમે જાનરમાં જઈ પાછાં ફરતાં તેવાં ને તેવાં જ બની
જાઓ છો (સમજામાં હસાડસ)

જીમને ઢોંકર ખાતાં જોઈ જે સાવધાન બની જાણ છે તેને કુલજ
કહેવાય છે પરંતુ છદ્ધિયોની ગુલામીમાં જકડાયેલો જીમને પડતો નેઈને
પણ સહાન થતો નથી પતંગિયું જીમ પતંગિયાને દીપકથી પ્રેમ કરતું
હોય છે અને એને આગમાં જળના પણ જુએ છે તો પણ તે દીપકની
જળની વાત સાથે પ્રેમ કરવાનું હોય તો નથી વીતરાજ દેવ ભગવાન મહાવાર
પોતાની ઉંઘી દેશનામાં આ તથ્ય સામે રાખી દરખાવે છે

રુદ્રેષુ મો ગિયિ મુવેઈ તિર્થ મકાશિય વાવહ સે વિપાઈ
રાગાંકરે સે મહવા પર્યો આહોય છોલે સમુદેહ મજ્જુ ॥

વીતરાજવન અ. ૩૨

જેમ દીપકની ઝળકતી વાટમા આતુર બનેલુ પતંગિયુ મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરે છે તેમ ઉપના મોહમા તીવ્ર અનુશક્તિ રાખનાર પ્રાણી વિનાશના ખાણમા જઈ પડે છે, હિંદનો એક કવિ પણ કહે કે .

દુનિયા કી સૂઝી પ્રીતિ કરો મત, પ્રીતિ કરી લો મયા ફલ પાયે । મૌન સૃગા બહી મહા સયંકર, પ્રીતિ સે લો મી પિટારે મે આયે । પ્રીતિ કે કારણ દેલો પતંગા દીપક મેં પડ પ્રાણ ગમાયે ॥ દુનિયા .

હિંદનો આ કવિ દુનિયાની પ્રીતિને જૂડી ઠેરવે છે પણ તમે તો એને સાચી માનો છો ને । અરે, આ મનડાને કહો કે હે મન ! તુ કેટલુ હકીલુ બની ગયુ છે । અનત-અનત જ્ઞાનીઓએ જે સસારને અસત્ય અને અસાર કહ્યો છે, એને તુ સત્ય માની બેઠો છે માછલીએ લોટની ગોળી સાથે પ્રેમ કર્યો ને પોતાનુ ગળુ વીધાવી લીધુ મનારીની બમીના મધુરા તાન સાથે પ્રેમ કર્યો તો તે પણ પટારીમા ફેદ થઈ ગયો ઈન્દ્રિયોના વિપયો તો કાચા સૂતરના પલગ પર બેસવા સમાન છે જે કાચા સૂતરના પલગ પર બેસશે તેના શા હાલ થશે એ તો તમે જાણો જ છો ખરે જ, ઈન્દ્રિયોના વિપયોએ આરિત્યના દુઝગ કરી નાખ્યા છે

જીવનની સાચી શાન્તિને પ્રાપ્ત કરવી હોય તો ઈન્દ્રિયો પર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરતા શીખો પણ ઈન્દ્રિયો પર વિજ્ય પામવાનો એ અર્થ નથી કે તમે ઈન્દ્રિયોને નષ્ટ કરી નાખો ભાગ્યમા થોડાક એવા પણ સાધકો થઈ ગયા છે જેઓ મનને યથાને ઈન્દ્રિયોને મારવામા રત રહ્યા બિલ્વ-મગળની વાર્તા આપે છે એમની આખો વિકાર તરફ ગઈ તો એમણે આખો ફેડી નખી અનાધિગ્નના ફૂગો તરફ હાથ વધ્યા તો હાથ કાપી નાખ્યા પણ આ રીત ખોટી છે આ તો મનની શૈતાનિયતની શિક્ષા ઈન્દ્રિયોને કરવા જેવુ થયુ માટે ઈન્દ્રિયોને મારો નહી પણ એમને સાધો એને માટે પહેલા મન ઉપર વિજ્ય મેળવો એના પર વિજ્ય મળતા જ ઈન્દ્રિયો પરનો તમારો વિજ્ય નિશ્ચિત છે જ ગણધર દેવશ્રી ગૌતમ સ્વામી મહામુનિ દેશીકુમાર સામે આ રહસ્ય બતાવતા કહે છે

પમો જિય જિયા પંચ પંચજિય જિયા દસ ।

દસહા હ જિણિચાણ સન્ન સતૂ જિણા મહં ॥

—ઉત્તરાધ્યયન અ ૨૩

એક મનને જીતી લેતા પાયે ઈન્દ્રિયો પર તમારો વિજ્ય થઈ જાય છે.

અને પત્નિ ઇન્દ્રિયો પર વિજય મેળવી લીધા બાદ પાને પ્રમાદો અને પત્નિ અમલો પર પણ તમે વિજય પ્રાપ્ત કરી શકો છો. આ રીતે તમે તમારા અંતરની દુનિયાના તમામ શત્રુઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરી શો છો. ઇન્દ્રિયોને તમારે ડેંગરથી બેઠકો, નખનને કહેજો, બધા બધા તારી દષ્ટિ નજ તો તો તું છપ્પુ સ્વપ્ન ખોળને કાનને કહેજો, ને ને તું સાબરો છે એમથી જીવન માટે પ્રકાશનું કિરણ લેજો વાણીને કહેજો, બધારે તું મોલ ત્યારે ત્યારે એમો સાકરની મીઠાસ ભેળવજો કાપાને કહેજો તું બધાં નજ તો સેવાની સુગંધ દેશાવજો.

તમે તમારી ઇન્દ્રિયોને ને આ રીતે ડેંગરો. તો તમે નિશ્ચય-સુખમય પણ પર આગળ વધી શકશો. સાધક-જીવનનું લક્ષ્ય જ સુખમ છે. મીઠું રામચંદ્ર કહે છે. “આ દેહ હોય તો સુખમને માટે છે.” તમે પણ આ પવિત્ર-દિવસોમાં આવી પ્રતિજ્ઞા લેજો.

सर्वं त्वं परियाणामि सर्वं त्वं वयस्यवयामि ।’

હે પ્રભો ! હું આસુખમનો શક છોડી સુખમ તરફ આવું ! બધારે જીવનમાં સુખમ આવે છે ત્યારે શાંતિ પોતે / સામે ચાલીને તમારી પાસે આવે છે એક વિચારો કહ્યું છે. પ્રેમ ને પવિત્ર છે તો વૈભવનું શું કામ છે ? જીવન ને અમૃત છે તો પૈશાનું શું કામ છે ? મન ને શુદ્ધ છે તો મૂઢનીયું શી આવશ્યકતા છે ? અને જીવનમાં જ સુખમ છે તો કાનૂન-કાવતની શી આવશ્યકતા છે ? જીવનમાં ને સુખમ હોય તો કાવત-કાનૂની જરૂર જ નહીં પડે. હા તો આ પવિત્ર દિવસોમાં તમે આસુખમથી પાછા ફરો અને તમે જેટલા સુખમ તરફ વળશો તેટલી જીવનની સાચી શાંતિ તમારી નિકટ આવતી જશે.

॥ ॐ શાંતિ શાંતિ ॥

આસ્ત્રા શુદ્ધ
ચોથ

જેન ઉપાધ્યક્ષ,
કાંઠવાડી સુબર્ષ

૫૩.

નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ દર્શન

પ્રિય સજ્જનો અને શ્રીમતી માતાઓ,

પર્યુપણુ પર્વના પાવન દિવસો ચાલી રહ્યા છે અધ્યાત્મ સાધનાનું આ પર્વ આપણને સદેગ આપી રહ્યું છે કે આપણે લૌતિકતાથી પાછા ફરીએ અને આત્મ-સાધના તરફ વળીએ દુનિયાની રાહે ચાલતા અનંત યુગો વીત્યા, હવે આપણે સાધના-પથ પર ચાલતા થઈએ અધ્યાત્મિક જીવન વિતાવવાનો પવિત્ર સકલ્પ આપણી સામે છે આજની લૌતિકતા-પ્રધાન દુનિયાને આપણે અધ્યાત્મનો સદેશ આપવો છે આપણે કહીએ છીએ કે આપણી પાસે દુનિયાને દેવા માટે ઘણો મોટો અધ્યાત્મિક દેશ છે પરંતુ ન્યા સુધી તમે પોતે એ પ્રમાણે નહિ ચાલો ત્યા સુધી દુનિયા તમારા એ સદેશાઓને નહિ સાલજે

ભાપણુ કરતા આવરણ વધુ મહત્ત્વ ધરાવે છે તમે કહો તો હું એક કલાક સુધી વીતરાગ અવસ્થા અંગે ભાપણુ આપી શકું છું પરંતુ પૂર્ણ વીતરાગ અવસ્થા મેળવતા કેટલો સમય લાગશે એ કાણ જાણે છે ? મોટા મોટા નેતાઓ સેવા અને સહયોગ ધર્મ ઉપર કલાકો સુધી લિજ્જતદાર ભાપણુ આપી શકે છે, એમના ભાષણ ઉપર શ્રોતાજનો મુગ્ધ પણ બની જાય છે, તાળીઓના ગડગડાટ દ્વારા એમના ભાષણનું સ્વાગત પણ થાય છે પરંતુ એ ભાષણકર્તાને કહેશો કે તમારી માતા ઘેર ખાટલે પડી છે-ખીમાર છે, એમની પાસે આજે રાત આખી જગતા બેસી રહેવાનું છે, તો તરત એ જવાબ વાળશે કે એ મારાથી થઈ નહિ શકે તમે ખીજુ કામ અતાવો એમને કહેશો કે પાડોશીનું બાળક ખીમાર છે એને સારું દવા

લાવવી છે તે કહેશો મારી પાસે સમય નથી. નોકરને મોકલી આપીશ. સાવજીમાં જે સેવા જાડુ જતાવી રહી હતી તે આચરણમાં આવતાં જ લાગી કેમ જાતી ગઈ? વાત એ જ છે એક સાધરના શબ્દોમાં કહ્યું તે

હમેં કહના માતા દે કરના નહીં માતા,

હમેં પોહના માતા દે ચહના નહીં માતા ॥

કહેવામાં વાર લાગતી નથી કે મનુષ્ય એક ધિનિમાં દિમાસમને માપી શકે છે પણ તાકાત તે આલવામાં લાગે છે આલુ પર ચક્રતાં એક એક ગમે પડેવાનાં દીપાં પડવા લાગે છે ત્યારે દિમાસમની કદરનો પાર થાય છે આધ્યાત્મિક કદરનો પાર કરવી હોય તો આચરણને પ્રતિ કરવી પડે ત્યારે જ આપણે જીવનના લક્ષ્ય સુધી સ્થેત્વી રહીએ છીએ.

પ્રવન પુરન કમવાન મદાવીરે જે આધ્યાત્મિક લક્ષ્યો જતામાં છે તે જાગે તમે પ્રવચન સાંભળી રહ્યા છે. જાનું પ્રવચન તમે સાંભળી ચૂક્યા છે જાગે આપણે જીવનના ચોથા લક્ષ્ય સમયે વિચાર-વિનિમય કરીશું ત્યારે મહાપુરને જીવનનું ચોથું લક્ષ્ય એ જતાંબુ છે કે -

“અકિરિય પરિયાણામિ કિરિયં હવસંપવરકામિ ।

અર્થાત્ અકિયા કે નિષ્ક્રિયતાને તણ આપણે સમિત જાતીએ જાગે આપણું જીવનમાં નિષ્ક્રિયતા જાવી ગઈ છે નિષ્ક્રિયતા એ પોતે જ જડ છે જૈનદશન એ જાગે નહીં પણ ચૈતન્યનો ઉપસાક છે મારે જીવનમાં પ્રવેશી જીવતાં ત્યાંથી સક્રિય જાગે. કારણ કે ચૈતન્યનો ખુલ્લું છે સહ ક્રિયાશીલ રહેવું આદે નિગ્રહની અધિકારપૂર્ણ દશા હોય, અથવા સિદ્ધની સ્વરૂપસ્થિતિ હોય જાતેમાં આત્મા સહ સક્રિય રહે છે કારણ કે જૈન સિદ્ધાંત પ્રમાણે અતરણ કર્મનો કદી પણ પૂણું ઉદય થતો નથી તે સહ ક્રિયોપશમરૂપે રહે છે જોડે નિગ્રહ માં પણ આત્મા ક્રિયાશીલ તો રહે જ છે પદ્મી એ વાત ન્યારી છે કે એની ક્રિયા આત્માને તેના નિર્ગુણોથી દૂર જેમી થઈ નહીં સિદ્ધ સ્થિતિમાં અતરણ કર્મનો સર્વથા ક્ષય છે જાતે તેથી જ ત્યાં આત્મા નિર્ગુણમાં સેદા પરિણમનશીલ રહે છે

એવું કહેવાય છે કે જૈનદશન નિશ્ચિતપૂરક દશન છે જાતે એના ઉપર એવો અલ્પેષ મુકાય છે કે એણે તો સદા નિષ્ક્રિયતા જ શીખવી છે પરંતુ હું કહીશ કે જોમની જાતી પામણા છે તેઓએ જૈનદશનનું આતર-લક્ષ્યને ધ્યાનમાં જ નથી જૈનદશને કદી પણ ગઈ એક આજ્ઞા પરત્વે

આગ્રહ સેવ્યો નથી, કારણ કે આગ્રહમાં એકાતની દુર્ગંધ છે જ્યારે જૈન-દર્શનનો આતર-પ્રાણ અનેકાતમાં વહે છે એ સાચું છે કે જૈનદર્શન નિવૃત્તિ-પૂરક છે તે ભૌતિક-પ્રગતિમાં વધુ વિશ્વાસ રાખતો નથી પરંતુ એનો અર્થ એ નથી કે તે નિષ્ક્રિયતાનો ઉપાસક છે નિવૃત્તિનો અર્થ થાય છે, પાછું ફરવું તો ગેનાથી પાછું ફરવું ? શું પોતાના શુભ ભાવોથી પાછું ફરવું ? શું આત્મિક સહગુણો અને શુદ્ધ વૃત્તિઓથી પાછા ફરવું ? નહિ, પીછેહઠક કરવામાં પણ વિવેક જાળવવો પડશે

પીછેહઠનો અર્થ એટલો જ થાય છે કે આપણે વિકારોથી પાછા ફરીએ વાસનાઓ અને અશુભવૃત્તિઓથી પાછા ફરીએ એક આચાર્ય જૈનદર્શનની નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિનું દર્શન કરાવતા કહે છે કે

અસુદ્ધાદો વિણિવત્તિ, સુદ્ધે પવિત્તિ જ્ઞાણ ચરિત્તં,
વદસમિતિ ગુત્તિ રૂવં વ્વહારણયાદુજ્જિણ ભાસિયં ॥

દ્રવ્યસંગ્રહ-૪૫

દ્રવ્ય સંગ્રહના શ્લોકાર્ધમાં સિદ્ધાંત ચક્રવર્તી આચાર્ય નેમચદ્રજ જૈન-દર્શનની નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિની વ્યાખ્યા બતાવી રહ્યા છે, અશુભથી નિવૃત્તિ અને શુભમાં પ્રવૃત્તિ એ જ ચારિત્ર છે અશુભથી-આત્મવિકારોથી પાછા વળવું તે ચારિત્રનું એક અંગ છે તો શુભમાં પ્રવૃત્તિ કરવી તે ચારિત્રનું બીજું અંગ છે જૈનદર્શનને કેવળ નિવૃત્તિવાદી કહેવો તે અર્ધસત્ય છે, અશુભથી નિવૃત્તિ લેવી જોડેથી જરૂરી છે તેટલી જ શુભમાં પ્રવૃત્તિ કરવી જરૂરી છે.

આ જ નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિનું અન્તર્દર્શન જ અક્રિયા અને ક્રિયાનું રહસ્ય છે અક્રિયાનો અર્થ અહીં અશુભ ક્રિયા છે. અને તેનાથી પાછા વળવાનું છે કારણ અક્રિયાનો અર્થ તદ્દન ક્રિયાશૂન્યતા નથી હમણા જ મેં ઉપર જણાવ્યું તેમ આત્મા કદી નિષ્ક્રિય રહેતો જ નથી અનંત કાળથી આત્મા ક્રિયા કરતો રહ્યો છે પરંતુ તે ક્રિયા તેને પોતાના લક્ષ્યથી દૂર હઠાવી રહી છે કલ્પના કરો, એક બહેન સવારે વહેલી બિંદી પોતાને હાથે ધરતો કચરો વાળે છે જો કે આજે આ કામને હલકું ગણવામાં આવે છે પરંતુ મુનિ માટે જોટલું પ્રતિલેખન અને પ્રમાજન જરૂરી છે તેટલું જ ગૃહસ્થો માટે આ કામ જરૂરી છે કચરો સાફ નહિ થાય તો જાળા બાઝી પડશે અને તેમાં હવેતપત્તિ થયા બાદ એને દૂર કરવો એ સાચા જૈનનું લક્ષણ નથી.

આ ? તે પ્રણામ સંપન્ન થશેમાં નોકર દ્વારા આ કામ થતું હોય છે પરંતુ નોકર તે શી ખેવના રાખશે ? તેને જીવોની શું દયા હશે ? જેમ દિશમાં અનુકંપા નથી જોને તત્વનો બોધ નથી એવા પાસે જ્યાંથી અને જ્યાંની શી આશા રાખી શકાય ? હા તો એક બહેન કચરો વાળી એક ખૂણમાં એકઠો કરી દે છે એણે પણ ક્રિયા તો કરી જ છે બીજી બહેન આવી અને એણે પેલા કચરાને ઉપાડી બહાર ફેંકવાને બદલે ફરી ધરમાં વીંધેરી દીધા. ક્રિયા તો બને એ કરી છે પરંતુ પહેલી બહેનની ક્રિયા તે સ્વાર્થક ક્રિયા છે ત્યારે બીજી બહેનની ક્રિયા તે નિષ્કલ્પ ક્રિયા છે તેવી જ રીતે મિશ્રાત્વ અને અજ્ઞાન અવસ્થામાં આત્મા જે કંઈ ક્રિયા કરે છે તે આ બીજી બહેને કરી હતી, તેવી ક્રિયા છે તે કચરાને બહાર ફેંકી નથી અપિતુ વિષયને વાસનાથી કચરા પાછો ધરમાં ફેલાવે છે એટલા માટે એને અશુભ ક્રિયા કહેવાય છે ત્યારે આપણે તો શુભ ક્રિયા કરવી છે

તમે અશુભથી શુભ બણી ગમન કરો. તમારે વિચારવું જોઈએ કે તમારી ક્રિયા શુભ તરફ જાય છે કે અશુભ તરફ ? તમારા મનની પ્રતિ, વાણીની પ્રતિ તેમ સરીરની પ્રતિ શુભતા છે કે અશુભતા ? મન વડે તમે પરદિન માટે કેટલું ચિંતાન કરો છો ? હું માત્ર છું, અદિત ચિંતાનમાં તમારું મન જ્યારે નહિ હોય ત્યારે તમે આવક છે ભગવાન મહાવીરની ઉપાસક છો. પરંતુ તમારા પાંચાઈની દુકાને ઝિરરી થાય છે અને તમારી દુકાને એક પણ માલિક આવતો નથી ત્યારે તમારું મન શું બેસે છે ? કે ભગવાન, આત્મા દુકાન ઉપર માલિકો શા માટે જાય છે ? એની દુકાન બંધ થઈ જાય તો સારું આ અશુભ વિચારો છે એકબી જોને તોડી પાડવાની ક્રિયા તે અશુભ ક્રિયા છે. તમારા ઘરે કોઈનું બધું થાય તો કરોને પણ કોઈને લેવી જ શક્ય તો નહિ જ પાણી મૂળિયાને જમીન સાથે મિશ્ર કરે છે અને પ્રયત્ન દ્વારા એ મૂળિયાને ઉપાડી દે છે એટલે દબે તમે વિચારી શો કે તમારે શું બનવું છે ? દવા કે પાણી ?

હું તો તમને સલાહ આપીશ કે દવા નહીં પણ પાણીનું કામ કરો. બી નના પત્ર મળ્યુંત કરો. પાણુ સંપુ છે પણ જ્યાંવડે મુરોશ છે ત્યાં જાનના નિમોજ્ઞમાં એક વાં સાચું દરી પણ એને તોડે પાડવા માટે તે ફક્ત દોઢ જ દિવસ પૂર્ણ થશે સ્વપ્નમાં બહુ અલ્પ થઈ જવું મનવજન્ય તમારો સ્વપ્ન વર્ષને બે વાની કોશિશ કરે તો તમને એને કાંવામાં માલ કરો. અરે પેલી આઠ આનાવણી વાકી પત્ર સાચવામાં અને આજળ

વધવામા મદદ કરે છે, ત્યાં તમે તો વળી ચેતનામય છો, પચેન્દ્રિય છો અને મનુષ્ય છો, પછી બીજાને આગળ વધવામા મદદ ન કરો એવું કદી સભવે ખરું ?

વારુ તો આજે તમે જ્યારે ઘેર જાઓ ત્યારે વિચાર કરજો કે હું અને મારી સપત્તિ બીજાના વિકાસમા કેટલા સહાયક થઈ રહ્યા છીએ ? યાદ રાખજો, પુણ્યના મુયોગે તમને જે સાધનો મળ્યા છે, એ વહેતી ગંગામા કોઈ હાથ ધોવા આવે તો ઈન્કાર કરશો નહિ આમ કરશો તો પુણ્યની ગંગા વહેતી જ રહેશે, પરંતુ જ્યારે સ્વધર્મોન્માની સહાયતાથી હાથ સકોચાશે ત્યારે પૂણ્યની ગંગા પણ સકુચિત બનતી જશે.

હું આપીશ તો ખાઈશ શું ? મારા બાળકો ભૂખ્યાં મરશે સહાય કરવાના ટાણે આ જાતના વિચારો જેના મનમાં આવે છે તેને પુણ્યના તત્ત્વ પર શ્રદ્ધા જ નથી એમ હું તો કહું હસવાથી આનંદ ખૂટતો નથી. તેમ દેવાથી સપત્તિ ખૂટતી નથી હા, પણ ઈન્કાર કરવાથી જરૂર તે ઘટી જાય છે.

એક શહેરની વાત છે એક સપત્તિસપ્ન બહેન એક સાધ્વીજીના દર્શન કરવા સારુ આવી લગભગ પચ્ચીસેક હજારની મોટરકારમાંથી તે નીચે ઊતરી એના હાથે અને માથે મોતી જડા આભૂષણો હતા, તે ઉપર ગઈ અને સાધ્વીજીને વદના કરી સપત્તિસપ્નની વદના પણ જરા જોવા લાયક હોય છે તે વધુ નહીં શક્તા નથી કારણ વધુ નમવા જતા જરા કપડાની ઈન્કા બગડી જવાનો ડર રહે છે અને એમા વળી થોડો પૈસાની ગરમી પણ વિનમ્રતા અને કામળતાને ચોંટી કરી દે છે.

હા, તો શેઠાણીજીએ તેરી જ લટકેફાર વદના કરી, અને નીચે એમી ગઈ પાસે જ એક ગરીબ વિધવા બહેન બેઠી હતી એની આર્થિક સ્થિતિ કથળેલી હતી તે અઠમ-અઠમના પારણા ડરતી હતી સાધ્વીજીએ એના તરફ સંકેત કરતા કહ્યું આ ગરીબ બહેન છે, ધાર્મિક જીવન વ્યતિત કરે છે કઈક મદદ કરા ગેકા તો સારુ પુણ્યપ્રકૃતિએ તમને દીધું છે, તો એના આવા શુભ કામોમા ઉપયોગ થાય તો તે શુભ ફળ જ આપશે.

મહાસતીજીની વાત સાલળીને પેલી શેઠાણી બોલી મહારાજ, ઊંટની ગરદન લાખી છે તો તે શું કાપી નાખવા માટે છે ? વધુ પૈસા છે પણ તે વહેતી નાખવા માટે નથી અને એક પૈસો પણ તેના હાથમાથી સર્થો

નહિ ધોડી વાર તે ત્યાં બેઠી પછી તે મોટરમાં બેસી પોતાને મેર ચઢી ગઈ આ બીન્યા બન્યાને હજુ છ દિવસ પશુ વીત્યા નહિ હેમ કે તે મહે-
નનો પુત્ર કાળા મજરને મજે પકડાઈ ગયો અને તે પશુ એવા સકળમાં
કે છૂટવાની કાઈ જગ્યા રહી નહિ. એના કેસ પ્રજ્ઞા રૂપિયા દસ હજાર
છેડી ગયા અને આખરુ પશુ માટીમાં મળી ગઈ જીટની ગરદન એક જ
કપારે કપાઈ ગઈ

આજે તમે વિચારો કે તમારી સંપત્તિનો કેટલો ભાગ શુભ ખાતે
વપરાય છે અને કેટલો અશુભ ખાતે? પોતાના વેલવ અને વિશ્વાસમાં
સંપત્તિની કમી નથી તમારે રેલવાયા કરવી હશે તો ફર્સ્ટ ક્લાસની ટિકિટ
લેશો. સિનેમાખરમાં પાંચની ટિકિટ નહિ મળે તો દસની લેશો. પશુ કેઈ
ગરીબે પોતાની સબ્જન બાજુએ મૂકી કાચ પસામાં તો તમામ ઈન્કમેસ,
સેલ્ફીસ વાદ આવી જાય અને આરે સમા તુ કાઈ કામ આવશે તો
હસી બેઠો કે સાહેબ હમુ તો જ દોકરીઓને વગવવાની છે શુભ કાર્યમાં
સો-સો ભણતાં વાદ આવી જાય છે શુભ કાર્ય માટે આરે દિલ સકુચિત
અને છે તો સમજી લેવું જોઈએ કે હમુ શુભ અને અશુભનો ભેદ સમજીએ
નથી. નવતરત્તમાં પુણ્ય અને પાપ તરતનુ રહેણ કરતાં-કરતાં મજુ સુધયુ
પરતુ જીવનના મેદાને આરે આ પ્રજા આજે ત્યારે નાસી જ ગયા!

તેનકર્તન ફરમાવે છે કે તમે અશુભમાંથી શુભમાં પ્રવૃત્ત થઓ અને
શુભમાંથી શુદ્ધતા લાગી જાઓ. પૂરપ પરિણતિ તે અશુભ છે પૂરપ શુભ
છે તો નિર્જનની પરિણતિ શુદ્ધ છે તે તો શાક્યે રૂપિયો છે અશુભને
સમાપ્ત કરવા માટે શુભ પરિણતિ અભાવવામાં આવે છે કારણ કે કાંઈ
વડે કટિ કાંઈ સકાળ છે સસારના રાગને નિવારણ માટે ત્યાગનો રાગ
અન્યાય છે અને ત્યારે ત્યાગનો પશુ રાગ સમાપ્ત થાય છે ત્યારે બીવરાગ
અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે

તમારી અને મારી તમામ સાધના વતયગ દશા પ્રાપ્ત કરવા માટે છે
એક ક્ષિએ પ્રાર્થના કરતાં ક્યું છે કે :

પ્રમુ વીઠરાગ રામા પદ પ્રાપ્ત થમારી
દમ મિત્ર સ્વરૂપ પાયે પાયે દશા શુદ્ધારી ॥

આપની પ્રાર્થના સહ્ય છે નિતશ્ચ મ્મય થા મેજારી એની સાધના

માટે આપણે સાધના ક્ષેત્રમાં ઝપલાવવું પડશે તમે વિચાર્યું તો ઘણું છે, પણ હવે આચરવું પડશે એ ખરું છે કે લક્ષ્ય વિના નીકળી પડવું પણ ખોટું છે, પરંતુ કેવળ બાણી લેવા માત્રથી મઝીલ આવી જતી નથી એને સારું તો ચાલવું પડશે કસવાથી સોનાની પરીક્ષા થાય છે તો સોનાથી એરણની પરીક્ષા થાય છે જે એરણ એ બનાવી શકે કે ગ્યા સોનું છે કે પિત્તળ છે તે એરણ નથી, એ છે કાળો પથ્થર ! એવી જ રીતે જ્ઞાનથી ક્રિયાની બાણી થાય છે, અને ક્રિયાથી જ્ઞાનની વિવેકયુક્ત ક્રિયાને બોધ એ બોધ થાય છે કે એણે જ્ઞાન મેળવ્યું છે.

ક્રિયા જ્ઞાનને વેગ આપે છે એના અભાવે જ્ઞાન પાગળું રહે છે આચાર્ય માધવ-મુનિજી મહારાજ પ્રભુ પાર્શ્વનાથની સ્તુતિ કરતા ફરમાવે છે કે,

લંઘતઃ સદૃશ નાથ પ્રતિ હિન યે
પસ્યો વિપમ પદ્મારો ।
ચરણ રૂપ દેવો ચરણ કૃપા કર,
તો નહીં લંઘત વારો
શરણ મૈં લીનો તુમ ચરણારો ।

આચાર્ય માધવ મુનિજી મહારાજ કે જેને માટે એ કહેવત રચાઈ છે કે, “ સો સાધુ અને એક માધવ ” અને જેમની સિદ્ધગર્જનાની સામે વિરોધીઓના પ્રાણ કપતા હતા-તેઓ પ્રભુની સ્તુતિ કરતા કહી રહ્યા છે. “ આ સ સાર એક પર્વત છે અને એ પર્વત એવો તો વિપમ છે કે એના પર જેમ જેમ હું ચઢતો જાઉં છું તેમ તેમ એ વધતો જ જાય છે પરંતુ હે પ્રભુ, ચારિત્રક્રી યરણ (પગ) મળી જાય તો એને ચઢવામાં કશી વાર લાગશે નહિ ”

ચારિત્ર અર્થાત્ જ્ઞાનયુક્ત ક્રિયા ભવ-ભ્રમણને સમાપ્ત કરી છે સિક્કો એક બાબુથી ધસાયેલો હોય તો બખ્તરમાં તે ચાલતો નથી એવી જ રીતે જ્ઞાન-શૂન્ય ક્રિયા પણ લક્ષ્ય સુધી પહોંચાડી શકતી નથી જ્ઞાનરહિત ક્રિયા આધળી ક્રિયા છે તો નિષ્ક્રિય જ્ઞાન પણ છે અને પોત-પોતામાં અધૂરા છે હજાર લૂગા એકઠા થઈ જાય તો પણ એક પૂર્ણ વ્યક્તિનું કામ કરી શકતા નથી જે જ્ઞાન આચરણમાં આવ્યું નથી તે કેવળ એક જાતનો ભાર જ બની રહે છે

આચાર્ય ભદ્રપાદ સ્વામી ક્રિયારહિત જ્ઞાનને ભારરૂપ બતાવતા કહે છે

મહા કરો જન્મજ મારવાહી
 મારસ્સવાહી બહુ જન્મજસ્સ ।
 વર્ષ છુ ણાળી કરણેજ હીળો
 મારસ્સ વાહી વૈહુ સોમ્માદ પ ॥

ત્રિલોકચાવરપદ માધ્ય

મન એક સુખધિત ચીજ છે એનું એક રીપું તાપથી તપતાં સરીસ્તે
 સીતળતા પ્રદાન કરે છે મનુષ્ય તો શુ વિપદર સાપ એની સુવાસના
 પોતાને જૂઠી ભવ ॥ પરંતુ મનને એ ગદેડ પર લાદવામાં આવે તો તે
 શુ એની સુખધેતો જ્ઞાનક માણી રાકેરો ! એ તો વિચારશે કે હુ ક્યારે
 મારા સ્થાન પર પહોંચુ અને મારી પીઠે લાદ્યા આ લારથી મુક્ત જાઉં
 હસી જાઉં આજમવેલા આમામ્ જન્માકુ કહે છે કે ભવ આ જ રીતે
 જેણે જ્ઞાન મેળવ્યું છે પણ એનો એક અવધ પશુ આચરણમાં જાતેથી નથી
 તેમ જોડા આ ગમિય જેવા જ્ઞાનના લારવાકક માત્ર છે એનો જ્ઞાનક
 એમના નસીબમાં નથી.

જ્ઞાન હેમ કે બી હેમ બને જ્યારે ઉપયોગમાં આવતાં નથી ત્યારે
 એ કેરળ સ્વરૂપ જ બની રહે છે બી બેજુ કરવા લાગુ પરસેલા વહાવે,
 સ્વચરથી સાજ સુધી દોડધામ કરી અને લોક કે બેઝુ કહું તરત જ્યારે
 લૂચ લામી ત્યારે એમથી ખાતું નહિ કે કશોય ઉપયોગ કયો નહિ. એવો
 એવા લક્ષ્યાધિપતિઓ નેચમાં આ વા છે કે જો સવારે પોતાનાં જાગીએ
 હવ તો શું પણ કદાનું પાણી પશુ પીતા નથી સંપત્તિ હોવા છતાં એમ
 સદૈવ્ય ન કરવાર આવે જ જન્માગિયો છે તેમ જોડા મારવામાં પશુ
 કહું હોવા છતાં તરસે મરવાર જેવા છે

જ્ઞાનની વાત પશુ એવો જ વસ્તુ છે ગજુ એવી એવીને સીખ્યા,
 સવારે વહેલાં બી એનું અભ્યવન કયુ અડધી રાત સુધી નર્ચનિ એને
 વાહ કહું પશુ જ્યારે એને જીવનમાં ઉતારવાનો પ્રભ જાઓ ત્યારે ત્યાંથી
 નામ. એનો અથ એ જ થયો કે એણે નમુવા જેવું નાખ્યું છે પુરુષ
 પુરુષ પોખી-પોખીને ગજુ સુખ્યુ છે પણ એ જ પુરુષે ઉપરથી જ્યારે
 મમતાભવ દર કરવાની વાત આવી, સ્વધર્મને કદે આપવાની વાત જાતી,
 દાવ સંજોયાવા લાગ્યા આમ જ જવાનું હોય તો પછી એ જાણી શીખવો
 બને રહ્યું કરવાને શી અથ ૧

માહિતી મેળવવી એ એક ચીજ છે અને વસ્તુને ગ્રહણ કરવી તે બીજી ચીજ છે એક હીરાની કિંમત બાણી લેવી તે સરળ છે, જિતુ હીરાને ખરીદી લેવો તે કઠિન છે પાસે રૂપિયા હોય તો જ ખરીદી શકાય છે. ઇતિહાસ-લખવામા વાર લાગતી નથી પરંતુ ઇતિહાસ બનતા વાર લાગે છે એક લેખક ભગવાન મહાવીરનો ઇતિહાસ બે દિવસમા લખી શકે છે પરંતુ એ પતિત પાવન પુરુષોત્તમ ભગવાનનો ઇતિહાસ બનવામા કેટલો સમય લાગ્યો ? બાર-બાર વર્ષ સુધી કઠોર તપશ્ચર્યા કરી એ ભયાનક કષ્ટોને સહન કર્યા પછી જ તેઓ ભગવાન બની શક્યા એની વાત સાબળતાની સાથે જ કાયરોતુ હૃદય થરથરી જાય છે. ત્યારે એ કથનીના નિર્માણમા કેટલી સાધના અને સયમની જરૂર પડી હશે ?

ચિત્તોડનો ઇતિહાસ લખવામા શુ વાર લાગવાની છે ? પરંતુ તેની રચનામા કેટલા સાહસ અને વીરતાની આવશ્યકતા પડી હશે, એ કાણ નથી બાણતુ, વારુ ? પેલી સુકુમાર રાણીઓ જેમના પગ તળે ફૂલોની પાદડીઓ રહેતી હતી તેઓ સતીત્વના રક્ષણ કાળે ધગધગતી ચિતામા ફંદી પડી કેટલું સાહસ હશે એમનામા ? હા, તો સાબળવા અને બાણવામા વાર લાગતી નથી પણ વાર તો ત્યાં અને ત્યારે જ લાગે છે કે જ્યારે એ રસ્તે ચાલવાનો પ્રયત્ન આવે છે મુબઈનું નામ સાબળી લેવા માત્રથી કે તમે એનો રસ્તો બાણી લેવા માત્રથી હું કાઈ મુબઈ પહોચી શક્યો નથી, એને સારુ થઈને તો ચાલવું પડ્યું, ભય કરે ગરમી સહીને પણ ચાલવું પડ્યું રસ્તે પગસેવાના દીપા ચાલી નીકળ્યા હતા ત્યારે જ તમાની મુબઈનગરીમા હું પહોચી શક્યો છું.

બાણી લેવાથી અડધી સમસ્યાનો ઉકેલ આવે છે, પરંતુ મઝીલ સુધી તો આપણે ચાલવા માડીએ તો જ પહોચી શકીએ છીએ એટલે કહેવામા આવ્યું છે કે

જ્ઞાન ક્રિયામ્યાં મોક્ષ ॥

મોક્ષની મઝીલ સુધી પહોચવા માટે જ્ઞાન બેઈએ કે ક્રિયા ? માની લો જ્ઞાન વિના ચત્રિ આવતું નથી, અને ક્રમ્મ જ્ઞાન વિના મોક્ષ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી પરંતુ યથાખ્યાન ચાત્રિ વિના કેવળજ્ઞાન થઈ શકતું નથી. મોક્ષ માટે કેવળજ્ઞાન જરૂરી છે પરંતુ કેવળજ્ઞાન થયા પછી પણ વ્યા સુધી આત્મા સર્વ સવસ્થા સપૃથ્વ ચાત્રિ અને નૈલેગી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરતો

નથી ત્યાં સુધી આત્મા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. મોક્ષનું સૌથી નિકટ પ્રતીક કારણ તે આરિત્ર જ છે. આરિત્ર વિના આનંદ ફક્ત આવતો નથી. કષ્ટપણ કરે. એક માણસ પ્રીતિબોજનમાં ગયો. બાલુમાં પુરીઓ આવી અને લાડુ ફક્ત આત્મા તે લાડુ આવડાને બદલે ખિસ્સામાં કારવા લાગ્યા. હવે તમે જ બતાવો. શું એને લાડુ આવડાનો આનંદ મળશે ખરો? લાડુને ખિસ્સામાં કારવાથી નહિ આવડાથી આનંદ આવે છે. તેવી જ રીતે મેળવવવાનું સ્વરૂપ જાણી લેવા માત્રથી નહિ પરંતુ એને જીવનમાં ઉતારવામાં આનંદ આવે છે.

તમે જો કંઈ સાંભળ્યું છે અને જો કંઈ જાણ્યું છે તેને તમે જીવનમાં ઉતારો. આરિત્ર તરફ કારવા માડિલાં પગલાં જ લખો. તમારા સામન લક્ષ્ય સુધી પહોંચાડી શકો.

ૐ શાંતિ શાંતિ

આવૃત્તિ વડ નોંદર
વિક્રમ સવત ૨ ૧૬

જેનુ ધર્મ સ્થાનક
કાંધવાડી કુળ

આલોક ને પરલોકના સુખ જ્ઞાની દેશ પર /
નિભર છે

પણને આરાથી પેટ કારાઈ જવાના સમયનું રાત
દેવ છે જ્યારે મૂખ મનુષ્યને પેટના પરિણામનું જ્ઞાન હોય
નથી

આજતું વ્યાખ્યાન દર્શનવિશુદ્ધિ નામથી જે દર્શન-વિશુદ્ધિને સમ-
જ્યા, પહેલાં નામો દર્શનને સમજવું પડે છે દર્શનનો એક અર્થ છે જોવું,
જે સામાન્ય રીતે પ્રચલિત છે દર્શનનો એક અર્થ તત્ત્વનું ચિદ્રૂપ પણ છે
અમુક ખાસ પ્રકારની વિચારધારા પણ આપણે ત્યાં દર્શનના નામે ઓળખાય
છે જેમ કે જૈનદર્શન, બૌદ્ધદર્શન, સામ્યદર્શન વગેરે દર્શનનો એક
બીજો પણ અર્થ છે, જે શ્રદ્ધાના અર્થમાં વપરાય છે તત્ત્વનો નિમ્ન એ
પણ દર્શનની એક પરિભાષા છે આપણે અહીં છેલ્લા અર્થમાં દર્શનનો
પ્રયોગ કરવાનો છે

જ્યાં સુધી દર્શન પ્રાપ્ત થતું નથી, ત્યાં સુધી મત્તનું દર્શન નથી થઈ
શકતું. વસ્તુને તેના સાચા સ્વરૂપમાં જોવી તે શુદ્ધ દર્શન છે હૈય (ત્યાજ્ય)
વસ્તુને હૈયરૂપે, જોય (જાણવા યોગ્ય) ને જોય અને ઉપાદેય (પ્રાપ્ત કરવા
જોવી) ને ઉપાદેય તરીકે ઓળખવી તેનું નામ દર્શન છે

સમ્યક્દર્શન એક બીજ છે જે એક દિવસ ચાગ્રિના વિશાળ વડલામાં
પડતાઈ જઈ, સસારના અનંત અનંત પ્રાણીઓને માટે શાંતિ આપનાર
બને છે તે સાધનાના લાયક મહેલનો પાયો છે પાયા વિના-મજબૂત પાયા
વિના, રેતી ઉપર ચણાચેલો મહેલ કંટકો વખત ટકી શકે! અતરમાં જ્યાં
સુધી સમ્યક્ત્વનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત નથી થતો, ત્યાં સુધી, કેવળ ઉપરના ક્રિયા-
કારકો, આત્માને લવપર પરાના ચક્કરમાંથી મુક્ત કરી શકતા નથી લલે
તેનાથી ધ્વજના મહાન સુખો મળે પણ જન્મમરણના ફેરા જરા પણ
ધટતા નથી

સમ્યક્દર્શનના અભાવે કરવામાં આવતી સાધનાની કિંમત, એકડા-

વિનાનાં મીઠાં નેટલાં છે. ને પહેલાં એકઠે હેમ અને પછી મીઠાં ચક્ષુર્તા
નળો, તો ફરક મીઠે તેની કિંમત હસજણી વધતી નામ છે. નેટલાં મીઠાં
વધારતાં નળો તેટલા ફરક વખતે તેની કિંમત હસ હસજણી વધતી નથી.
પરંતુ ને એકઠે કાગી નાખવામાં આવે, તો પછી તે મીઠાની થી કિંમત
રહેશે. એ જ રીતે સાધનાને માટે સમ્મત્ત એકાગ્ર કામ કરે છે.

સમ્મત્તનની આ વિશાળ મુખ્યતાની પાછળ એક સ્વસ્થ છે તે
આપણને નવી દૃષ્ટિ આપે છે. તેની પ્રાપ્તિ પછી જીવન અને જગતને
જોવાની રીત બદલાઈ જાય છે. તમે તમારા મિત્રને ત્યાં ગયા અને તેના
ધરમાં એક સોનાની વીરી પડેલી જોઈ તમારા મન પછી કાંઈ બીજો માણસ
આવ્યો અને તેણે પણ જોઈ જોઈ જાન્યોએ પણ જાન્યો જોવામાં ફેર છે.
એક મિત્રની દૃષ્ટિએ જુઓ છે અને બીજો ચોરની દૃષ્ટિએ. તમે જોઈ તો
તમને વિચાર થયો કે તમારા મિત્ર જુદી ગયો છે તેણે જુદા કરી છે.
સોનાની વસ્તુ આમ રખાતી ન રાખવી જોઈએ. એ આવે તો કુ તેને
વાત કરુ. મીઠા જે બાઈ આવેલા છે તે બીજો જ વિચાર કરે છે તે
વિચારે છે કે ને આ જરા ખસી જાય તો કુ વીરી હાથ કરી લઈ.

સમ્મત્તન સચારને જોવાની દૃષ્ટિ આપે છે તે સચારના સર્વ જીવો
અને મિત્ર પિ આપે છે તેમાં નિકારી ભાવનાનો નાશ થઈ અધિકારની
દૃષ્ટિ આવે છે. વિશ્વના પ્રાણીમાત્ર અને તેના હૃદયમાં સમભાવની ધારા પ્રગટ
થાય છે. સાથે જ તેનામાં જ્ઞાનસક્તિભાવ પણ પ્રગટે છે. જેથી તે સચાર
ની વાસનાઓનો હૃદયમાં પ્રવેશ થતા રહેતો નથી. વહાણ પાણીમાં ચામે છે
તેની આરે તરફ પ્રાણી હેમ છે તેનો અધો ભાગ પાણીની અંદર હોય છે.
તેની નીચે અમામ પાણી છે છતાં તે ડૂબતું નથી. કારણ કે તે પ્રાણીને તેની
અંદર પેસવા દેતું નથી તેમ, સમ્મત્તની પણ સચારની અંદર રહે છે તેની
આરે તરફ વાસનાનો સાગર છે. ઈશ્વરી અને દ્રેષના મગરમગ્ગો ફરતા હેમ
છતાં તે તેમાં ડૂબતો નથી. કમઈ તેને તરવાની કળા આવડે છે.

કુશળ તારો તળાવ અને સમુદ્રમાં તરે છે. જો કે સુખી ડૂબણી આરે છે.
કિનારે જોએ અકિને મિત્રા થાય છે કે આ તો હક નીચે ગયો. ઉપર
આવી ચડશે કે નહિ. પણ ધીરો ૪ વારમાં તળાવો ઉપર આવી જાય છે.
સમ્મત્તનવાળો આત્મા સચાર સમુદ્રના જીવાણુમાં ડૂબણી આરે છે છતાં તે
ડૂબતો નથી. કારણ કે સચારની વાસનાને તે અતરમાં પ્રવેશ કરવા દેતો નથી.

આવી અનાસક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અતરમાથી મોહની ભાવના દૂર થવી જોઈએ જ્યાં સુધી મોહની ભાવના છે ત્યાં સુધી સંસારની ભાવના મીઠી લાગશેજ લીખડો કડવો હોય છે પરંતુ જેને સાપ કરડ્યો હોય અને જેના શરીરમાં તેનું ઝેર ફેલાયેલું હોય, તેને કડવા લીખડાના પાન પણ મીઠા લાગે છે પણ ઝેર ઊતરી જતાં લીખડાનો કડવો સ્વાદ જણાઈ આવે છે. એ પ્રમાણે જ્યાં સુધી આત્મામાં મિથ્યાત્વનું ઝેર ફેલાયેલું હોય છે ત્યાં સુધી ભૌતિક પદાર્થોમાં મીઠાશનો અનુભવ થતો રહે છે અધ્યાત્મનું અમૃત પણ તેને અપ્રિય લાગે છે મોહનીય કર્મની સ્થિતિ સિત્તે કાઝકોડીથી સાગરો પામી છે તેમાથી અગનોતરે કાઝકોડીથી પણ કાઈ વધુ ક્ષય થાય છે ત્યારે તો આત્મામાં જમો અરિહંતાળ કહેવાની ભાવના જાગૃત થાય છે

સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના ક્રમ

હવે આપણે જરા સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના ક્રમ ઉપર વિચાર કરીએ જેવી રીતે નદીના પાણીમાં પડેલો પથ્થર, નદીના પાણી વડે અથડાઈ, ઘસાઈને, સ્વાભાવિક રીતે, ગોળ બની જાય છે, તેવી રીતે આત્મા, સંસારની ઠોકરો ખાઈને અકામ-નિર્જરા દ્વારા, કર્મબંધનથી હળવો બને છે, ત્યારે રાગ-દ્વેષની ત્રિયિને ભેદીને, સમ્યક્ત્વની અભિમુખ બને છે ત્યાર પછી, તેની આતર-ઉત્ક્રાંતિ આલું રહે છે પરિણામોની વિશુદ્ધિ દ્વારા દર્શન સપ્તકનું ઉપશમન, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ કરે છે ત્યારેજ આત્મા સમ્યક્ત્વના અસીમ પ્રકાશનો અનુભવ કરે છે

આ હું એકી સાથે કહી ગયો છું પણ તે વધારે વિવેચન માગે છે તમારા મનમાં થશે કે દર્શનસપ્તક શું છે, તેનું ઉપશમન કેવી રીતે કરી શકાય છે. ક્ષય અને ઉપશમ શું છે ?

૧ અનંતાનુબંધી ક્રોધ	૨ અનંતાનુબંધી માન
૩. અનંતાનુબંધી માયા	૪ અનંતાનુબંધી લોભ
૫ મિથ્યાત્વ મોહનીય	૬ મિશ્ર મોહનીય અને
૭. સમ્યક્ત્વ મોહનીય	

આ સાત દર્શન-સપ્તક કહેવાય છે અનંતાનુબંધી ચતુષ્ટય ઉપર તો તમે સાલળી ચૂક્યા છો કષાયવિજય સબંધી બોલતી વખતે તેના ઉપર હું પૂરતું કહી ચૂક્યો છું મિથ્યાત્વના સબંધમાં, આચાર્યોએ પૂરતું વિવેચન કર્યું છે

વિનાનાં મીઠાં જોઈથી છે એ પહેલાં એકઠે હોય અને પછી મીઠાં મધ્યવર્તી જાઓ, તો દરેક મીઠે તેની કિંમત હસમજી વધતી જાય છે જોઈથી મીઠાં વધારતાં જાઓ તેટલા દરેક વખતે તેની કિંમત હસ હસમજી વધતી જશે. પરંતુ એ એકઠે કાની નાખવામાં આવે, તો પછી તે મીઠાની થી કિંમત રહેશે ! એ જ રીતે સાધવાને માટે સમ્યક્ત્વ એકાગ્રતા કામ કરે છે.

સમ્યક્જનની આ વિશાળ ગુણગાથાની પાછળ એક રહસ્ય છે તે આપણને નથી દ્રષ્ટિ આપે છે તેની પ્રાપ્તિ પછી જીવન અને જીવનને જોવાની રીત બદલાઈ જાય છે તમે તમારા મિત્રને ત્યાં ગયા અને તેના ઘરમાં એક સોનાની વીડી પડેલી જોઈ તમારા મધ્ય પછે ઝાંઝી બીજાને માણસ જાઓ અને તેણે પણ જોઈ જોઈ બન્નેએ પણ બન્નેના જોવામાં ફેર છે એક મિત્રની દ્રષ્ટિએ જુએ છે અને બીજાને ચોરની દ્રષ્ટિએ. તમે જોઈ તો તમને વિચાર થયો કે તમારો મિત્ર ભૂલી ગયો હો તેણે ભૂલ કરી છે સોનાની વસ્તુ આમ રખાતી ન રાખવી જોઈએ. એ આવે તો હું તેને વાત કરું બીજા જે ભાઈ આવેલા છે તે બીજે જ વિચાર કરે છે તે વિચારે છે કે જો આ જગા ખસી જાય તો હું વીડી હાથ કરી લઉં.

સમ્યક્જન સંસારને જોવાની દ્રષ્ટિ આપે છે તે સંસારના સર્વ જીવો પ્રત્યે મિત્રદ્રષ્ટિ આપે છે તેમાં વિકારી ભાવનાનો નાશ થઈ અધિકારની દ્રષ્ટિ આવે છે વિશ્વના પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે તેના હૃદયમાં સમભાવનો ધારા પ્રગટ થાય છે સાથે જ તેનામાં બનાસકિતિભાવ પણ પ્રગટે છે જેથી તે સંસારની વાસનાઓનો હૃદયમાં પ્રવેશ થવા દેતો નથી. વહાણ પાણીમાં આવે છે તેની ચારે તરફ પાણી હોય છે તેના આડો ભાગ પાણીની અંદર હોય છે તેની નીચે અધાત્ર પાણી છે છતાં તે ડૂબતું નથી. કારણ કે તે પાણીને તેની અંદર પેસવા દેતું નથી તેમ, સમ્યક્ત્વી પણ સંસારની અંદર રહે છે તેની ચારે તરફ વાસનાઓ સાગર છે ઈર્ષ્યા અને દ્રેપતા મગરમગ્ગો હરતા હોય છે છતાં તે તેમાં ડૂબતો નથી કેમકે તેને તરવાની કળા આવડે છે.

કુશળ તારો તળાવ અને સમુદ્રમાં તરે છે જોડે સુધી ડૂબકી મારે છે. કિનારે ભીંસે અગ્નિને ચિતા થાય છે કે આ તો હા નીચે ગયો. ઉપર આવી ચઢે છે નહીં ! પણ પાણી જ વારમાં નગનારો ઉપર આવી જાય છે સમ્યક્જનનાં આત્મા સંસાર સમુદ્રના બિડાણમાં ડૂબકી મારે છે છતાં તે ડૂબતો નથી. કારણ કે સંસારની વાસનાને તે અંતરમાં પ્રવેશ કરવા દેતો નથી.

આવી અનાસક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અતરમાથી મોહની ભાવના દૂર થવી જોઈએ. ન્યા મુધી મોહની ભાવના છે ત્યા મુધી સસારની ભાવના મારી લાગશેજ લીખડો કડવો હોય છે પરંતુ જેને સાપ કરડ્યો હોય અને જેના શરીરમાં તેનું ઝેર ફેલાયેલું હોય, તેને કડવા લીખડાના પાન પણ મીઠા લાગે છે. પણ ઝેર ઊતરી જતા લીખડાનો કડવો મ્વાદ જણાઈ આવે છે. એ પ્રમાણે ન્યા મુધી આત્મામાં મિથ્યાત્વનું ઝેર ફેલાયેલું હોય છે ત્યા મુધી ભૌતિક પદાર્થોમાં મીઠાશનો અનુભવ થતો રહે છે અધ્યાત્મનું અમૃત પણ તેને અપ્રિય લાગે છે. મોહનીય કર્મની મિથિતા સિતે કાઝકોડીથી સાગરો પામી છે તેમાથી અગનોતે કાઝકોડીથી પણ કાઈ વધુ ક્ષય થાય છે ત્યારે તો આત્મામાં જમો અરિહંતાજ કહેવાની ભાવના જન્ય થાય છે.

સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિનો ક્રમ

હવે આપણે જરા સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના ક્રમ ઉપર વિચાર કરીએ જેવી રીતે નદીના પાણીમાં પડેલો પથ્થર, નદીના પાણી વડે અથડાઈ, ઘસાઈને, સ્વાભાવિક રીતે, ગોળ બની જાય છે, તેવી રીતે આત્મા, સસારની ઠાકરો ખાઈને અકામ-નિર્જરા દ્વારા, કર્મબંધનથી હળવો બને છે, ત્યારે રાગ-દ્વેષની ત્રયિને ભેદીને, સમ્યક્ત્વની અભિમુખ બને છે ત્યાર પછી, તેની આતર-ઉત્ક્રાંતિ ચાલુ ગહે છે પરિણામોની વિશુદ્ધિ દ્વારા દર્શન સંપત્તકનું ઉપશમન, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ કરે છે ત્યારેજ આત્મા સમ્યક્ત્વના અસીમ પ્રકાશનો અનુભવ કરે છે.

આ હું એકી સાથે કહી ગયો છું પણ તે વધારે વિવેચન માગે છે તમારા મનમાં થશે કે દર્શનસંપત્તક શું છે, તેનું ઉપશમન કેવી રીતે કરી શકાય છે ક્ષય અને ઉપશમ શું છે ?

૧. અનંતાનુબંધી ક્રોધ	૨. અનંતાનુબંધી માન
૩. અનંતાનુબંધી માયા	૪. અનંતાનુબંધી લોભ
૫. મિથ્યાત્વ મોહનીય	૬. મિશ્ર મોહનીય અને
૭. સમ્યક્ત્વ મોહનીય	

આ સાત દર્શન-સંપત્તક કહેવાય છે અનંતાનુબંધી ચતુષ્ટય ઉપર તો તમે સાલણી ચૂક્યા છો. કપાયવિજય સબંધી બોલતી વખતે તેના ઉપર હું પૂરતું કહી ચૂક્યો છું મિથ્યાત્વોના સબંધમાં, આચાર્યોએ પૂરતું વિવેચન કર્યું છે.

જીવનની એ અધ્યાત્મી રાત્રિ જોમાં આપણે દિતો અને અદિતો વિવેક જોઈ બેઠા હોઈએ ત્યારે આપણને સત્યમાં અસત્યની બધા દેખાવી દેખ અને અસત્યની આપણે સત્યરૂપે પૂન કરના હોઈએ છીએ તેને આત્મની સાધનામાં મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે ત્યારે આપણે સ્વાધ અને સત્ય બન્નેને સમાન મહત્ત્વ આપીએ ત્યારે તે અસત્યથી આવૃત્ત દષ્ટિ મિથ્ય દષ્ટિ કહેવાય છે જો કે તેણે સત્યનુ દશન કમુ છે પણ સ્વાર્થ તેના પીછા ઉપરો નથી. આવે વખતે તે સત્યનાં ચીત્ર ગ્રાસ થાય અને જીવનની જોઈન પત્રોમાં અસત્યની પૂળ ફરે છે આ અસત્યનાં બે રીપાં સત્યનાં દૂધને ઝેરમય બનાવે છે

ત્રીજી છે સમ્પત્તિ મોલનીય. તેમાં આત્માની સ્થિતિ ઝેરી છે કે ગર્ભ મિથ્યાત્વની રાત્રિ વીલી ગઈ છે જીવનપ્રશ્નમાં સત્યની સાક્ષિમા દેખાઈ રહી છે આં દંભુ મિથ્યાત્વની રાત્રિ પૂરી વીલી ગઈ નથી. દંભુ થોડાક અધારપટ બાકી છે આ સ્થિતિમાં મિથ્યાત્વનો રસોદય સમ્પાત્ત થઈ જાય છે પણ પ્રત્યોદય બાકી રહે છે

ત્યારે આત્મા દશન અપ્તકનો પુર્ણપણે ક્ષય કરી નાખે છે ત્યારે તે ક્ષાનિક સમ્પત્તિ કહેવાય છે પણ ત્યારે મિથ્યાત્વની ખાલીને વસ નથી કરી શકે ત્યારે તે તેને દગાવી દે છે ગેરી રીતે ફટકરી પાછીમાં નાખવાથી પાછીમનિ કચરો છોટા પડી નીચે બેસી નષ્ટ અને પાછી ચોખ્ખુ થઈ જાય છે પણ તેમાં મેલ દૂર થયો નથી જો કદાચ તેને દગાવવામાં આવે તો પાછો કચરો ઉપર પાજોમાં આવી ટઈ શકે છે ક્ષયોત્ક્રાંતિક સમ્પત્તિમાં આત્મા દશન અપ્તકનો જેટલેક બગે કાપ અને કે મેલ બાકી ઉપશમન કરે છે તેમાં પૂરો કાપ કે ૧૩ ઉપશમન નથી હેતુ એટલે તેમાં પાંચાં બે (ક્ષાનિક અને ઉપશાન્ત) ગેટવી રિશ્તિ નથી.

આ અતરની ઉત્કાંતિ તેના જીવનમાં બે મોટા દેગાર આવે છે કવે તે સત્યનો દક્ષ છે અને મુક્તિપાથનો ચારી છે તેનું સત્ય ૫૧ બદલઈ જાય છે સ્વપરિવર્તિમાં સ્થિત થતુ એ જ તેનું પ્યેય અને છે કુનિવાન્ય જોનિક પદ્ધતીની વિધ્યા તેના મનને બાધી રાખી શકતી નથી. એનો અર્થ એવો નથી કે સમ્પત્તિ પ્રાપ્ત થયા પછી આત્મા ચારિત્ર સીધાર કરી લે છે ૫૧ એ સમય તેને ચારિત્ર પ્રત્યે અનુસંગ આવસ્ય પેશ થાય છે

સમ્પત્તિ દષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા પછી, આત્મામાં એકનું પરિવર્તન જાર આવે ૧૩ કે તે સ્વ અને ૫૦નાં રદસ્થને સમગ્ર છે આ રદસ્થ સમસ્થ

એ પણ ધણો મોટો લાભ છે કારણ કે તે સમન્વ્યા પછી પરવસ્તુ પ્રત્યેની આસક્તિ નાન પામે છે તે છત્રનના દરેક ક્ષેત્રમા અનાસક્ત રહેશે માતૃપિતા, જે મ્નેકથી પુત્રનું પાલન કરે છે, તે જ સ્નેહ પુત્રને પણ મળે છે દીકરીના માયાનું દર્દ, માતાના માયાનું દર્દ બની જાય છે તે પોતે ભૂખી રહો શકશે પણ પોતાની પુત્રીના આશુ નવિ જોઈ શકે, આટલું વાત્સલ્ય રાખવા છતાં પણ, તે જાણે છે કે દીકરી પારકા ઘરની વસ્તી છે એક નિઃસ્, તેને ખીજનના ઘેર જવાનું છે આવી જ વાત સમ્યક્ત્વી છત્રની છે તે સસારની બધી ક્રિયાઓ કરે છે ખીજનઓનું ગ્લાણુ પણ કરે છે કેમકે તે જવાબદારી લઈને બેઠો છે છતાં તે જાણે છે કે આ બધું મારું નથી

અરૂપના ભેદનું વિજ્ઞાન, મનની સકલ્પ-વિકલ્પાત્મક ગ્થિતિનો અત લાભ છે કારણ કે જ્યારે તે હૃદયથી એક વાર પણ વસ્તુને પરવસ્તુ તરીકે જાણે છે, ત્યારે, પછી તેના સયોગ કે વિયોગથી, તેને હર્ષ કે શોક-બન્ને-માથી કાંઈ પણ થતું નથી તે જાણે છે કે જે આવ્યું છે તે મારું નથી એટલે તેનો હર્ષ કેવો ? તેમ જ જે ગયું છે તે મારું નહોતું એટલે તેનો શોક પણ શા માટે ? એ મારું હતું જ ક્યારે ? દુનિયાના હર્ષ અને વિષાદ તેના હૃદય ઉપર અસર કરતા નથી કારણ કે તે દુનિયાને એક રગમચ (Stage) માને છે રાજમરોજની ઘટનાઓ એ નાટકના દશ્ય છે તેમા કાંઈ વખત સારા તો કાંઈ વખત નકારા દશ્યો જોવામા આવે છે

નાટકમા જ્ય અને પરાજ્ય બન્ને મળે છે પણ નાટકના પાત્રોને તેનો હર્ષ કે શોક હોતો નથી રાવણનો પાક કરનારના હાથમાથી આખી લગનનું સામ્રાજ્ય જતું રહે છે, છતાં તેને લેશમાત્ર પણ શોક થતો નથી પરંતુ જે કદાચ તેના ખીસામાથી દસ રૂપિયાની નોટ પડી જાય તો તે ચિતાતુર બની જશે સામ્રાજ્ય ગયું ત્યારે ન રોનાગ, દસ રૂપિયાની નોટ માટે કેમ રડે છે ? કારણ કે તે જાણે છે કે નાટકનું રાજ્ય, તે સાચું રાજ્ય નહોતું તેનો મુગટ તો એ કલાક પછી ઊતરી જ જવાનો હતો પણ દસ રૂપિયાની નોટ તો સાચી હતી અને તેનું થયેલું નુકસાન પણ પોતાનું હતું

તમે પણ આવી દૃષ્ટિ મેળવો દુનિયાને નાટકના દશ્યો માની લો અને તમે પ્રેક્ષક બની જાવ પછી તે નાટક તમને વિચલિત નહિ કરી શકે નટે એ ધડીના રાજ્યને જૂઠું માન્યું, એટલા માટે તેને તે જવાથી કાંઈ દુઃખ થતું નથી પણ દસ રૂપિયા જવાથી દુઃખ થયું કેમકે તે તેણે સાચા માન્યા હતા આ મિથ્યા જ્ઞાન જ દુઃખનું કારણ છે એ નાટકનું રાજ્ય સાચું

નથી તો આ રાજ્ય પણ કેટલું સાચુ છે ? આ પણ મેં પ્રશ્ન જ રાજ્ય
 છે પશ્ચાત્તમ અને સામરોપમની સરખામણીમાં આ જિન્દગી પણ મેં પ્રશ્ન
 એક જ છે

પદાર્થનું સાચુ સ્વરૂપ તમે ઓળખશો પછી દુ ખ જેવી ઈર્ષ
 વસ્તુ જ રહેશે નહિ તત્વનો મધ્યમ પરિચય એ જ સમજતો છે તે
 પ્રાપ્ત થતાં દુનિયાના આ મહેલો તમને કેદખાનાં જેવા લાગશે. કદા તમે
 એ જાણો કે તમે સસારને જેમ માને છે કે મહલ ? જ્યેને, જેમ
 સમજનારો એક દિવસ તેનાથી છૂટી રહે છે કેઈ અન્યથાને ક્ષત વર્ષની
 કેદની સજા થઈ હોય તો જેમ જેમ દિવસ વીતતા જાય અને તેના મુક્તિનો
 દિવસ નજીક આવતો જાય, તેમ તેમ તેના મનમાં પ્રસન્નતા વધતી જશે
 પણ જેણે જેમને મહેલ જ માની લીધા તેના છૂટકારો ક્યે દિવસે થશે ?

સમજતી આત્મા સસારને મહેલ તરીકે નહિ પણ જેમ તરીકે જ
 જુએ છે તે તેમની બહાર નીકળવા મહેલ છે ? કહે તેને મોહો મયમે
 તે જ કહે તે, એ જેમનાં મધ્યમાં તેમની નાખી નીકળી રહે. પણ તે એક
 સેકડ પણ તેની પાસે કોનો નહિ રહે સિદ્ધને જો કદાચ પાંજરામાં પૂરવામાં
 આવે તો તે મુપચાપ બેસી નહિ રહે કેમકે તે સમગ્ર છે કે કુ વન્યો
 સ્વતંત્ર રાજા છુ કુ કેદી બનવા સમર્થ નથી તેને જો કે તે કદાચ
 આવ્યો છે પણ જે મિનિટોમાં જીવતો મોહો મયમે તે જ કહે તે ત્યાંથી
 નાસી જશે એક સેકડ પણ કોનો નહિ રહે. બીજાદર તે પાંજરાની સાથે
 પણ જોડે નહિ.

પરંતુ મેં જાને પોષ્ટના સજામાં એવું નથી વધારે વખત
 પાંજરામાં રહેવા પછી તે તેને પોતાનું ઘર માની લે છે પણ તે પાંજરા
 ઉપાડુ રાખવા છતાં તે જીવી જતાં નથી. કદાચ તેને બહાર કાઢી ઉઘાડી
 મુક્તિમાં આવે તો પણ તે જીવે પાછાં ત્યાં જાતી જશે કારણ કે તેમને
 પાંજરાને / પોતાનું ઘર માન્યુ છે સમગ્રદષ્ટિ આત્મા કદા સ્વતંત્ર
 રમણતાને જ પોતાનું ઘર માને છે આત્માનાં જ્યાં તેને મરે પારમાં ઘર છે

આથી સમજતી, દુનિયામાં રહેવા છતાં દુનિયાદાર બનતો નથી કારણ
 કે તે શૂં જાતીને નહિ બચાવે (benefactor) જાતીને રહે છે
 કદા તમે જાણો કે તમે શૂં જાતના ઈન્દ્રો છો કે મેનેજર ? મેનેજરી
 માંસે આદિમાં તમામ બચાવ દેખ છે લાખો રૂપિયા, તેની પાસે આવે

છે અને જાય છે છતાં પણ તેને લાખોના આવવાથી હર્ષ થતો નથી કે લાખોના જવાથી રોધ થતો નથી કેમકે તેની દષ્ટિ દી છે જે કે શેઠ પોતાની પાસે કાંઈ પણ નથી ગણતા અને દસ રૂપિયા પણ જોઈએ તો મેનેજર પાસે માગવા પડે છે પરંતુ સાજના હિસાબમા એક નવો પૈસો પણ ધટ્યો તો રોડના મગજમા ચિતા થાય છે. એટલા માટે હું કહું છું કે એની દષ્ટિ કેળવો.

દષ્ટિભેદ

સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વી બન્ને ઘટને ઘટ અને પટને પટ રૂપે માને છે. સમ્યક્ત્વી, ગાય ને ગાય અને ઘોડાને ઘોડા કહે છે તો તે જ પ્રમાણે મિથ્યાત્વી પણ કહે છે તે કાંઈ ગાયને ઘોડો કે ઘોડાને ગાય કહેતો નથી પછી બન્નેમા ફેર ગો છે ? તેના જવાબમા કહેવું પડ્યું કે બહારથી બન્નેની દષ્ટિ એક છે પરંતુ માત્ર જોણ એજ પડતું નથી તેની પાછળ જે દષ્ટિભેદ છે, એ જ સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વીની વચ્ચે ભેદ પાડે છે, એક સૌ દર્શવતી નારીને કામુક્તી આખો પણ જુએ છે અને સતતની આખો પણ જુએ છે પણ તે બન્નેની દષ્ટિમા ઘણો મોટો ફરક છે. એકની આખોમા વિકાર ભર્યો હોય છે, તો બીજાની દષ્ટિ તેમા પૂર્વજીવનના સચિત પુણ્યનું ફળ જુએ છે હીરાને એક ગામડીયો પણ જુએ છે અને એક ઝવેરી પણ જુએ છે ઝવેરીની આખો પચાસ હજારની કિંમતનો હીરો જુએ છે, ત્યારે તેને જ, ગામડીયો એક ચળકતો પથ્થર સમજીને જુએ છે.

આટલી ભૂમિકા સમજ્યા પછી આપણે મૂળ પ્રશ્ન ઉપર આવીએ મિથ્યાત્વી ગાયને ગાય કહે છે ઘોડો નહિ તે માત્ર ગાયનું વર્તમાન સ્વરૂપ જ જુએ છે જ્યારે સમ્યક્ત્વી ગાયને જુએ છે તો તે કહે છે કે આ એક માત્ર આત્માનો પર્યાય છે એના અનંત જન્મો થઈ ચૂક્યા છે અને અનંત ભવિષ્યમા પણ તે કાયમ રહેશે ગાયરૂપ પર્યાય રહે કે ન રહે, પણ આત્મ-સ્વ શાશ્વત છે અને તે આ ગાયમા આત્મતત્ત્વનું દર્શન કરે છે આવો આત્મા, એક દિવસ આત્માની તમામ વિભાવ-વશાઓને છોડીને સ્વભાવસ્થિત થઈ સુક્તિપદ મેળવી શકે છે આ છે સમ્યગ્દર્શનસપ્ત આત્માની દષ્ટિ જ્યારે મિથ્યાદર્શનશીલ વ્યક્તિ, ગાયને માત્ર એક પણ તરીકે જ જુએ છે.

વાહી અને પ્રતિવાહીના વક્રીયો કાયદાના એકજ પુસ્તકો વાચે છે અને એ જ કાયદાના પુસ્તકોના આધારે એક આરોપીને છોડાવવાનો પ્રયત્ન કરે

જીવનની એ અમાત્યેરી રાત્રિ, તેમાં આપણે કિતનો અને અકિતનો વિવેક જોઈ બેઠા હોઈએ જ્યારે આપણને સત્યમાં અસત્યની બધા દેખાતી હોય અને અસત્યની આપણે સત્યરૂપે પૂજા કરતા હોઈએ છીએ તેને આજમની બાધામાં મિથ્યાત્વ દેહેવામાં આવે છે જ્યારે આપણે સ્વામ અને સત્ય બંનેને સમાન ગૃહસ્થ આવીએ ત્યારે તે અસત્યથી અદૃશ્ય દૃષ્ટિ મિશ્ર દૃષ્ટિ દેહેવાય છે જો કે તેણે સત્યનું દેવન કહ્યું છે પણ સ્વામી તેનો પીછો છોડ્યો નથી. બાવે વખતે તે સત્યનાં ગીત ગાય છે અને જીવનની એકાંત પળોમાં અસત્યની પૂજા કરે છે આ અસત્યનાં બે દીવાં સત્યનાં દૂધને ઝેરમમ બનાવે છે

ત્રીજું છે સમ્પ્રકૃત મેલનીમ્. તેમાં આત્માની સ્થિતિ એવી છે કે તેમાં મિથ્યાત્વની રાત્રિ વીતી ગઈ છે જીવનપ્રભાતમાં સત્યની લાક્ષિણ દેખાઈ રહી છે છતાં હજી મિથ્યાત્વની રાત્રિ પૂરી વીતી ગઈ નથી. હજી થોડોક અધકારપટ જાડી છે આ સ્થિતિમાં મિથ્યાત્વનો રસોદય સમાપ્ત થઈ નય છે પણ પ્રદેશીય જાડી રહે છે

જ્યારે આત્મા દેવન સપ્તકનો પૂર્ણપણે શ્રાવ કરી નાખે છે ત્યારે તે ક્ષમિક સમ્પ્રકૃત દેહેવાય છે પણ જ્યારે મિથ્યાત્વની માટીને વસ નથી કરી શકતો ત્યારે તે તેને દેખાતી રહે છે જેવી રીતે રૂઢકી પાણીમાં નાખવાથી પાણીમતિ કયરો છૂટો પડે નીચે બેસી નય છે અને પાણી ચોખ્ખુ થઈ જાય છે પણ તેમાં મેઘ દૂર થયો નથી જો કદાચ તેને દલાવવામાં આવે તો પાકા કયરો ઉપર પાણીમાં આવી નઈ શકે છે શાયોપત્તમિક સમ્પ્રકૃતમાં આત્મા ન્યાન સપ્તકનો કેટલેક અંશે શ્રાવ અને કે મેક અસે ઉપરામન કરે છે તેમાં પૂરો શ્રાવ કે ૧૩ ઉપરામન નથી હોતું એટલે તેમાં પહેલાં બે (ક્ષમિક અને ઉપરામન) ગેટલી રિશ્તુક નથી.

આ અવસ્થાની ઉત્ક્રાંતિ તેના જીવનમાં જનુ મેટો ફેરફાર લાવે છે કહે તે સત્યનો છા છે અને મુક્તિમાર્ગનો ચાલી છે તેનું લક્ષ્ય પણ જાણ્યું જાય છે સ્વચરિત્વનાં સ્થિત થવું એ જ તેનું પ્રયેય અને છે દુનિવાન્ય જીવિતક પદાર્થોની મિષ્ટા તેના મનને બાધી રાખી શકતી નથી. એવો જાણે એવો નથી કે સમ્પ્રકૃત પ્રાપ્ત થયા પછી આત્મા ચારિત્ર સ્વીકાર કરી શકે છે ૧૪ એ સમયે તેને ચારિત્ર પ્રત્યે અનુસંગ જાવાય પેલા ચાપ છે

સમ્પ્રકૃત દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા પછી, આત્મામાં એટલું ખરિવતન જરૂર આવે છે કે તે સ્વ અને પરનાં સંબંધને સમજે છે આ સ્વસ્થ સમજનાં

એ પણ ધણો મોટો લાભ છે કારણ કે તે સમન્યા પછી પરવસ્તુ પ્રત્યેની આસક્તિ નાશ પામે છે તે જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં અનાસક્ત રહેશે માતૃપિતાં, જે સ્નેહથી પુત્રનું પાલન કરે છે, તે જ સ્નેહ પુત્રને પણ મળે છે દીકરીના માથાનું દર્દ, માતાના માથાનું દર્દ બની જાય છે તે પોતે ભૂખી રહી શકશે પણ પોતાની પુત્રીના આમુ નહિ જોઈ શકે, આટલું વાત્સલ્ય રાખવા છતાં પણ, તે જાણે છે કે દીકરી પારકા ઘરની વસ્તી છે એક ફિવસ, તેને ખીખના ઘેર જવાનું છે આવી જ વાત સમ્યક્તરી જીવની છે તે સસારની બધી ક્રિયાઓ કરે છે ખીખઓનું રક્ષણ પણ કરે છે કેમકે તે જાણવાદારી લઈને બેઠો છે છતાં તે જાણે છે કે આ બધું મારું નથી

અવરૂપના બેદનુ વિજ્ઞાન, મનની સકલ્પ-વિકલ્પાત્મક સ્થિતિનો અત લાભ છે કારણ કે જ્યારે તે હૃદયથી એક વાર પણ વસ્તુને પરવસ્તુ તરીકે જાણે છે, ત્યારે, પછી તેના સયોગ કે વિયોગથી, તેને હર્ષ કે શોક-બન્ને-માથી કાંઈ પણ થતું નથી તે જાણે છે કે જે આવ્યું છે તે મારું નથી. એટલે તેનો હર્ષ કેવો ? તેમ જ જે ગયું છે તે મારું નહોતું એટલે તેનો શોક પણ શા માટે ? એ મારું હતું જ ક્યારે ? દુનિયાના હર્ષ અને વિષાદ તેના હૃદય ઉપર અસર કરતા નથી કારણ કે તે દુનિયાને એક રંગમય (Stage) માને છે રોજગરોજની ઘટનાઓ એ નાટકના દૃશ્ય છે તેમાં કાંઈ વખત સારા તો કાંઈ વખત નહારા દૃશ્યો જોવામાં આવે છે

નાટકમાં જ્યારે અતે પરાજ્ય બન્ને મળે છે પણ નાટકના પાત્રોને તેનો હર્ષ કે શોક હોતો નથી રાવણનો પાક કરનારના હાથમાંથી આખી લગ્નનું સામ્રાજ્ય જતું રહે છે, છતાં તેને લેશમાત્ર પણ શોક થતો નથી પરંતુ જે કદાચ તેના ખીસામાંથી દસ રૂપિયાની નોટ પડી જાય તો તે ચિતાતુર બની જશે સામ્રાજ્ય ગયું ત્યારે ન રોનાગ, દસ રૂપિયાની નોટ માટે કેમ રડે છે ? કારણ કે તે જાણે છે કે નાટકનું રાજ્ય, તે સાચું રાજ્ય નહોતું તેનો મુગટ તો બે કલાક પછી ઊતરી જ જવાનો હતો પણ દસ રૂપિયાની નોટ તો સાચી હતી અને તેનું થયેલું નુકસાન પણ પોતાનું હતું.

તમે પણ આવી દૃષ્ટિ મેળવો દુનિયાને નાટકના દૃશ્યો માની લો અને તમે પ્રેક્ષક બની જાવ પછી તે નાટક તમને વિચલિત નહિ કરી શકે નટે બે ઘડીના રાજ્યને જૂઠું માન્યું, એટલા માટે તેને તે જવાથી કાંઈ દુખ થતું નથી પણ દસ રૂપિયા જવાથી દુખ થતું કેમકે તે તેણે સાચા માન્યા હતા આ મિથ્યા જ્ઞાન જ દુખનું કારણ છે એ નાટકનું રાજ્ય સાચું

નથી તો આ રાજ્ય પણ કેટલું સાચું છે? આ પણ ન થયું જ રાજ્ય
 છે પશ્ચાત્તર અને સાચાં રાજની સરખામણીમાં આ જિજ્ઞાસુ પણ ને પ્રશ્ન
 એવું જ છે

પદાર્થનું સાચું સ્વરૂપ તમે જોઈએ તો પછી દુખ જેવી કંઈ
 વસ્તુ જ રહેશે નહિ તત્વનો વધારો પરિણમી જાય સમજાવ્યું છે તે
 પ્રાપ્ત થતાં દુનિયાના આ મહેલો તમને કેદખાનાં જેવા લાગશે. કદા તમે
 જો બનાવો કે તમે સંસારને જોઈ માનો છો કે મહેલ? જોઈને, જોઈ
 સમજનારો એક દિવસ તેનાથી છૂટી રહે છે કંઈ અસાધ્યને કદા વધારી
 કેલી સુ ન થઈ જાય તો જેમ જેમ દિવસ વીતવા નવ અને તેના મુક્તિને
 દિવસ નજીક આવતો જાય, તેમ તેમ તેના મનમાં પ્રસન્નતા વધતી જશે
 પણ જેણે જોઈને મહેલ જ માની લીધો તેનો છૂટકારો ક્યે દિવસે થશે?

સમજાવતી આત્મા સંસારને મહેલ તરીકે નહિ પણ જેમ તરીકે જ
 જુએ છે તે તેમાંથી બહાર નીકળવા મથે છે જે કંઈ તેને મોટો મથક
 તે જ કંઈ તે, જો જેનાં જાણે તોની નાખી નીકળી રહે. પણ તે એક
 સંકેત પણ તેની પાસે કોનો નહિ રહે સિદ્ધિ ને કદાચ પાત્રમાં પ્રવેશમાં
 આવે તો તે મુખ્યપ બેસી નહિ રહે કંઈ તે સમજે છે કે કું વનને
 સ્વતંત્ર રાજ છું કું કેદી બનવા સમર્થ નથી તેને જોઈ કેદ તો કદાચમાં
 આવ્યો છે પણ જે મિનિટી જાણી જાણે મોટો મથક તે / કંઈ તે ત્યાંથી
 નાસી જશે એક સંકેત પણ કોનો નહિ રહે બીજાંયર તે પાત્રની સાચું
 પણ જોઈ નહિ.

પરંતુ મેના અને પોતાના સમજમાં એવું નથી વધારે વખત
 પાંજરામાં રહેવા પછી તે તેને પોતાનું ઘર માની લે છે પછી તે પાંજરા
 ઉપાડુ રાખવા છતાં તે કોઈ જતાં નથી. કદાચ તેને બહાર કાઢી ઉઘડી
 મુક્તિમાં આવે તો પણ તે કોઈને પાળી લાંબા આવી જશે કા જુ કે તેમણે
 પાંજરાને જ પોતાનું ઘર માન્યું છે સમજાવ્યું આત્મા કદા સ્વાતંત્ર
 રમણવાને જ પોતાનું ઘર માને છે બાહ્યનાં જ્યાં તેને જાડે પારખાં થર છે

આથી સમજાવતી દુનિયામાં રહેવા છતાં, દુનિયાકાર બનતો નથી. કારણ
 કે તે શેષ બનીને નહિ બચે. (Manager) બનીને રહે છે
 કદા તમે જાણો કે તમે શેષ બનવા છોડો છો કે મેનેજર? મેનેજરની
 ખસે બાંધકાની તમામ બાવણા હોય છે લાખો રૂપિયા તેની પાસે બધે

છે અને જાય છે છતાં પણ તેને લાખોના આવવાથી હર્ષ થતો નથી કે લાખોના જવાથી શોક થતો નથી કેમકે તેની દૃષ્ટિ દી છે જો કે શોક પોતાની પાસે કાઈ પણ નથી રાખતા અને દસ રૂપિયા પણ જોઈએ તો મેનેજર પાસે માગવા પડે છે પરંતુ સાજના હિસાબમા એક નવો પૈસો પણ ઘટ્યો તો શેઠના મગજમા ચિતા થાય છે એટલા માટે હું કહું છું કે એવી દૃષ્ટિ કેળવો.

દૃષ્ટિભેદ

સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વી બન્ને ઘટને ઘટ અને પટને પટ રૂપે માને છે સમ્યક્ત્વી, ગાય ને ગાય અને ઘોડાને ઘોડો કહે છે તો તે જ પ્રમાણે મિથ્યાત્વી પણ કહે છે તે કાઈ ગાયને ઘોડો કે ઘોડાને ગાય કહેતો નથી પછી બન્નેમા ફેર શો છે ? તેના જવાબમા કહેવું પડશે કે બહારથી બન્નેની દૃષ્ટિ એક છે પરંતુ માત્ર જોવું એજ પૂરતું નથી તેની પાછળ જે દૃષ્ટિભેદ છે, એ જ સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વીની વચ્ચે ભેદ પ્રાપ્ત છે, એક સૌ દર્શવતી નારીને કામુકની આખો પણ જુએ છે અને સતની આખો પણ જુએ છે પણ તે બન્નેની દૃષ્ટિમા ઘણો મોટો ફરક છે એકની આખોમા વિકાર લાગી હોય છે, તો બીજાની દૃષ્ટિ તેમા પૂર્વજીવનના સચિત પુણ્યનું ફળ જુએ છે હીરાને એક ગામડીયો પણ જુએ છે અને એક ઝવેરી પણ જુએ છે. ઝવેરીની આખો પચાસ હજારની કિંમતનો હીરો જુએ છે, ત્યારે તેને જ, ગામડીયો એક ચળકતો પથ્થર સમજીને જુએ છે.

આટલી ભૂમિકા સમજ્યા પછી આપણે મૂળ પ્રશ્ન ઉપર આવીએ. મિથ્યાત્વી ગાયને ગાય કહે છે ઘોડો નહિ તે માત્ર ગાયનું વર્તમાન સ્વરૂપ જ જુએ છે જ્યારે સમ્યક્ત્વી ગાયને જુએ છે તો તે કહે છે કે આ એક માત્ર આત્માનો પર્યાય છે એના અનંત જન્મો થઈ ચૂક્યા છે અને અનંત ભવિષ્યમા પણ તે કાયમ રહેશે ગાયરૂપ પર્યાય રહે કે ન રહે, પણ આત્મ-દ્રવ્ય શાશ્વત છે અને તે આ ગાયમા આત્મતત્ત્વનું દર્શન કરે છે આવો આત્મા, એક દિવસ આત્માની તમામ વિલાવ-દશાઓને છોડીને સ્વભાવગ્રસ્થિત થઈ મુક્તિપદ મેળવી શકે છે આ છે સમ્યક્દર્શનસપ્ત આત્માની દૃષ્ટિ જ્યારે મિથ્યાદર્શનશીલ વ્યક્તિ, ગાયને માત્ર એક પશુ તરીકે જ જુએ છે.

વાદી અને પ્રતિવાદીના વંકીસો કાયદાના એકજ પુસ્તકો વાંચે છે અને એ જ કાયદાના પુસ્તકોના આધારે એક આરોપીને છોડાવવાનો પ્રયત્ન કરે

છે તો બીજો તેને ક્ષમાવાનો મત્ત કરે છે એવી જ રીતે સમ્મત્વી અને મિષ્ટાત્વી બંને સસારની વાસનાઓમાં જ આ દોષ છે અને એક સરખા વાતાવરણમાં રહે છે અને એક સરખા પુત્રીકા પણ વાંચે છે પણ એક જ વસ્તુ એકને માટે ભવપરપરાની દૃષ્ટિનું કારણ બને છે તો બીજાને માટે એ જ સાહિત્ય ભવપરપરાનો ઉચ્છેદ કરનારુ બને છે

સમ્મત્વ અને મિષ્ટાત્વ એ કાંઈ પુસ્તકમાં બાંધી રાખેલાં નથી. એ તો વ્યક્તિની દૃષ્ટિમાં રહેલાં છે અને દૃષ્ટિ શુદ્ધ હોય અને મનમાં પવિત્રતા હોય તો મિષ્ટાત્વ પણ સમ્મત્વરૂપ થાય છે અને દૃષ્ટિમાં દૂષ ભર્યો હોય મિષ્ટાત્વનો રંગ ઘેરા હોય તો તેવાઓને માટે સમ્મત્વુત પણ મિષ્ટા નિવડે છે એટલા માટે નહીં સૂત્રમાં આચાર્ય દેવર્ષિત્રિણિ કામામતસુ, સમ્મત્તમત અને મિષ્ટાત્વતની વ્યાખ્યા આપતાં કહે છે કે —

સમ્મત્તિદ્વિસ સમ્મત્તુપાદં

મિષ્ટાત્તિદ્વિસ મિષ્ટાત્તુપાદં ।

નહીં સૂત્ર.

ચોર અને શાહુકાર બન્નેના દીકરા સાથે જાય છે ત્યારે ચોરને દીકરો ચોરીની કળાનું ગાન પ્રાપ્ત કરશે, ન્યારે શેકનો દીકરો તેમાં શાહુકારીનાં તસ્તો ચીખશે વાતાવરણ બન એકસરખું હોય પુત્રના વિભાજન જેવી કશું થટના વખતે બચાની બાતમા બાત અને રોદ બાન કરી કાઢવાનું બધે પાડ્યો સમ્મત્ત્વિનિ ત્યાં પણ કદાચ એવો પ્રસંગ આવશે તેને ત્યાં કાંઈ બધાં બમર રહેવાનાં છે એવું કાંઈ નથી જતાં પણ એવા શોકની કશું થીઓ તેને માટે નિ / ચતો હેતુ બને છે તે વિચાર કરે છે કે સંયોગ, એક વિવક્ષ વિભાજમાં પચટાઈ જવાનો છે તેને અને મારો સબધ આટલાજ દિવસોનો હશે. પણ તેને માટે આંધુ શું કરવા પડ્યાં કે હું બ વખતે મિષ્ટા દૃષ્ટિવાળો બાતમા કમુવિત મને આંધુ સારવા બેસી, જશે ન્યારે સમ્મત્ત્વી તેને નવી નમ્યતિનું સંદેશવાક્ય માનશે.

બે વ્યક્તિઓ કેદમાં છે

આ દૃષ્ટિબેલી પાઞ્ણ એક હેતુ છે બે વ્યક્તિઓ કેદમાં છે એક તોખાની પેટીમાં પુરાવેલી છે અને બીજી કાચની પેટીમાં બમન છે બન્નેને મડે છે પણ બન્નેનાં બમનોમાં ફેર છે પહેલી પેટાને જ નેઈ શકે છે બીજાને નહિ તે બમનારમાં છે ન્યારે બીજાં પ્રકાશને પામી શકે

છે આજ વાત સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વીની છે મુક્ત તો એકય નથી છતાં એક પ્રકાશના કિરણો મેળવે છે, તે સ્વ અને પરને બાણે છે, જ્યારે બીજી અધકારમા અટવાય છે

સાડર અને ફટકડી બન્નેની પિછાન છે ચારે । એટલુ જ્ઞાન તો એડ માખીને પણ હોય છે તે સાડર ઉપર જઈને બેસે છે, ફટકડી ઉપર નહિ. ઓછામા ઓછો એટલો તો વિવેક ગણો માત્ર બાણ રગ અને રૂપને સમ્યક્ત્વ અને સયમની પારાશીશી (Thermometer) ન બનાવો અમુક પ્રકારની ક્રિયા કરે કે અમુક પ્રકારના વસ્ત્રો પહેરે તે જ સયમી છે, જે અમુક વાતને માને અને અમુક વાતને ન માને તે જ સમ્યક્ત્વી છે, એમ ન માનશો, તમે સમ્યગ્દર્શનનુ થર્મોમિટર બનાવ્યુ છે ? પણ સમ્યક્ત્વ કોઈ દેખાવની વસ્તુ નથી નથી તો તે આપી શકાતુ નથી, તો તે દેખાડી શકાતુ તે તો આપવાની અને દેખાડવાની ચીજોથી પર છે

આ તો આતરવિશુદ્ધિનુ કાર્ય છે જેનુ હૃદય જેટલે અશે કપાયોના કાળા રગથી દૂર છે, તે તેટલે અશે સમ્યક્ત્વાભિમુખ છે

એક જૂની વાર્તા છે

એક શેકને ત્રણ પુત્રો હતા. ત્રણે આસાકિત હતા પિતાની પાસે એક કિમની રત્ન હતુ રત્ન એક અને લેનારા ત્રણ આ તો કબજિયાતુ મૂળ છે. વસ્તુ એક હોય અને લેનાર અનેક હોય, તો ઝઘડો થયા વિના રહેતો નથી ગાય તો બહુ સીધુ પ્રાણી કહેવાય છે પણ દસ ગાયો બાંધી હોય અને તેમની વચ્ચે માત્ર એ પૂળા ધાસના તાપવામા આવે તો તે લડ્યા વિના રહેશે નહિ આજે ભાગતની પણ આ જ સમસ્યા છે ખાનારાઓની લગાર વધતી જાય છે અને ઉત્પાદન ઓછુ છે પછી રહે છે કે શાંતિ રાખો ! કેવી રીતે શાંતિ રહેશે ?

માણસોના જીવનમાથી સયમનુ સ્થાન આજે ઘટતુ જાય છે વાસનાને વધારનારા સાધનો આજે વધતા જાય છે આ પરિસ્થિતિમા, સયમ દ્વારા સતતિનિયમનની વાત કરવી એ મમ્મડ નહિ તો ખીજું શુ ગણાય ? પણ સમસ્યાઓને હલ કરવાનો સાચો ઉપાય સયમમા જ છે જીવનમાં સયમ હોય અને વિદારો ઉપર નિયમન હોય, તો ઉપલોક્તાઓની સખ્યા વધશે નહિ અને પછી અશાંતિનો પ્રશ્ન ઉદ્ભવશે જ નહિ

હા, તો તે શેકને ત્રણ પુત્રો હતા તેમને પણ આવો જ પ્રશ્ન હતો.

તેમણે ત્રણે પુત્રને બોલાવ્યા અને કહ્યું કે 'મારી પાસે એક રત્ન છે 'તમારા પ્રણેમાંથી જેણે જીવનમાં સર્વોત્તમ કામ કર્યું હશે તેને હું આપીશ ત્રણે જણા પોતાના જીવનનાં સર્વોત્તમ કામો વણાવવા મગવા મોટા પુત્રે કહ્યું કે પિતાજી! આજ મેં બધા કરતાં સારું કામ કર્યું છે દુકાન ઉપર એક મરાઠા બાબો તેણે પાંચ શેર લીધાં અને પાંચ શેરના પૈસા લીધાં અને તેને સાંભાલ્યાર શેર તોલી આપ્યું હું કેટલો હોશિયાર છું !

તમે પણ એને હોશિયાર સમજો છોને ? પાંચ શેરના બ મે ચાર શેર આપે ક્ષત વારના બદલે નવ વાર આપે, સારા લીના પૈસા લે અને બેનિ-
મ્મક આપે, એવા બધાને તમે હોશિયાર માનો છો ! અને દુકાન ઉપર આવી હોશિયારી બતાવી ઉપામવમાં આવી સામાયિક કરો છો કે જણે મહારાજ પણ ખુશ થઈ જાય ! મદિગમાં જઈને જે રૂઝ અડાવે જણે ભગવાન પ્રસન્ન થઈ જાય ! જનજન છે તમારી આ હોશિયારી ! બે આજ તમારી હોશિયારીની વ્યાખ્યા હોય તો પછી હજી અને કપડાંની વ્યાખ્યા કરી !

પણ જુદા શેઠની કુળજ્ઞાની વ્યાખ્યા તમારી વ્યાખ્યા કરતાં કંઈક સુધી હતી. તેમણે મોટા દોકરને રત્ન આપવાનો ઈકાર કંપો. બી નજે કહ્યું—આજે હું દુકાન ઉપર ખેડો હતો તેવામાં એક ગરીબ વિખારી આવ્યો. તેની કાલત ખરેખર હજી હજમઆવી થઈ તેથી હતી. તે જણ ક્ષિપ્તે જણ્યો હતો. હોઈ તેના તરફ જોઈને આજુ મોં કરી જતા રહેતા અને તેના મુઠે જ્યાં આવી મેં તને મેં હપિયા વ્યાખ્યા. મિત્રોને જે દિવસ મુજબે આસો હવે કહોલ હું રત્ન મેળવવા સાચક છું કે નહિ !

પિતાએ કહ્યું—કહ્યું જરા રહે તારા નાના શાઈની વાત સાંભળવાની બાધી છે

સૌથી નાના પુત્રે કહ્યું—પિતાજી ! મારો એક દુરમન હતો તે મારા તરફ તિરસ્કારની નજરે જોતો હતો. હું પણ તેણે મોં નેવા માગતો નહોતો અને તેણે / તેની આજમાંથી રક્ત ઝરતું તે મારા લોહીને તરસો હતો. મઈ કાને સાંભળ્યા હું નહીંકિનારે કરવા ગયો હતો. ત્યારે અમાનક શેઠની મીસ સભગર્ષ કોઈ દુશ્મન માણસ મારા મારે પોઠાર પાંચે રત્ન હતું હું નજીક ગયો અને તેણે તેણે તે જ માણસ હતો કે જેને મારે મારા મનમાં ખૂબ જ દુર્ગાવ્યા કરેલી હતી. પહેલાં તે મારા મનમાં થયું કે સારું થયું આજ બદલો લેવાનો મોઢો મળ્યો છે અને હજીતો. પણ નીજ

જ પળે, મારા અંતરમાંથી માનવતાનો પોકાર પડ્યો-તુ માણસ છે ? જે તારામાં માણસાઈ હોય તો એક માણસ ડૂબતો હોય ત્યારે આમ બોલો બોલો હસ્યો કરે ? આ તો માનવતા નથી, દાનવતા છે થોડી જ વારમાં માનવતાએ દાનવતા 'ઉપર વિજ્ય મેળવ્યો હુ તેની રક્ષા માટે કુદી પડ્યો તેને પાણીમાંથી બહાર કાઢ્યો ત્યાં સુધીમાં તો તે ખેલાન થઈ ગયો હતો તેના શરીરને જરા ગરમી આપી તેણે આખો ખોલી અને મારી સામે જોયું તો સ્તબ્ધ થઈ ગયો તેણે કહ્યું-તમે મારો જીવ બચાવ્યો ! તેની આખોમાંથી આંસુ નીકળવા માડ્યાં એ આમુઓએ વેરની આગને હમેશને માટે ચોક્કસ માખી આજે તે ગાઢ મિત્ર છે

ત્રણેની વાત પિતાએ સાલળી તમે પણ સાલળી છે. હવે તમે જ ન્યાય કરો કે પિતા, રત્ન ક્યા પુત્રને આપે ?

(સલામાંથી અવાજ આવે છે "સૌથી નાના પુત્રને")

નાના પુત્રની વાતે, પિતાના હૃદયને હલાવી નાખ્યું તેણે તે હીરો પોતાના નાના પુત્રને આપી દીધો સમ્યક્ત્વને પણ આગમકારોએ ચળકતા રત્નની ઉપમા આપી છે તેને મેળવવા માટે તમે બધા ઉત્સુક છો. માત્ર કપડા બદલવાથી કે કોઈ ખાસ કુળમાં જન્મ લેવાથી, તે માત્ર મળી જવાનું નથી સમ્યક્ત્વ એ કોઈ એવા પડીકે બધાએલું નથી કે જે તમે તમારા મનપસંદ ભડતોને આપી શકો તેમ જ તે કોઈ અમુક પાકો ગોખી જવાથી આવી જતું નથી કે અમુક શબ્દો સાલળવાથી મળી જતું નથી કે અમુક શબ્દો સાલળવાથી મળી જતું નથી તે તો અનતાનુબધી કપાય અને દર્શનત્રિજ્ઞો નાશ ઈચ્છે છે કાગળ કે તે પવિત્રહૃદયમાં જ જન્મે છે હૃદયની પવિત્રતા, એ જ તેની સર્વોત્તમ ભૂમિકા છે, જ્યાં સમ્યક્ત્વનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે

હૃદય પવિત્ર હશે તો જ દૃષ્ટિમાં સામ્ય આવશે દૃષ્ટિનું વિષમપણું એ અંતરની વિકૃતિનું સૂચક છે સમ્યક્દર્શન, આત્માની આ અનાદિકાળની વિકૃતિને મટાડે છે વસ્તુનું સાચું સ્વરૂપ દેખાય છે આપણી બંને આખો વાચતી વખતે કામ કરે છે પણ જે તેમાં વિષમતા આવે અને એક આખથી અક્ષરો નાના દેખાય અને બીજાથી મોટા દેખાય તો કેટલી સુસ્કેલી પડે ? એવી જ રીતે, નાની વસ્તુ મોટી જણાય અને મોટી વસ્તુ નાની દેખાય એ અનુચિત છે સાથે સાથે એક વસ્તુની ચાર દેખાય, એક થેલીની ચાર થેલીઓ દેખાય, તે પણ તમે પસંદ નહિ કરો

આ પક્ષ આંખોની ખીંચારી છે. મારા અધિષ્ઠિત ગુરુજીને પક્ષ એક વખત ધુળિયામાં બાંધેલા આંખોના રોજ બધો હતો. તેમને એક વસ્તુ ચાર કે છ જણાતી હતી તે વિનોદમાં ગુરુજીને કહ્યું—આપની પાસે એક બેંચ હતો તો આપને એમ લાગશે કે આપની પામે ચાર સિંચો બેસા છે. આ સારુ છે. રોજને સંધ્યાને એકના ચાર દેખાવા એ કાંઈ જ્ઞાનની વાત મધ્યી ધુળિયામાં ચિકિત્સા કરવામાં આવી અને ગુરુદેવની આંખો પહેલાંની આંધક ભેંઈ સહી થઈ ત્યારે જ તેમને જ્ઞાન દે થયો.

જે વસ્તુ જોવી હોય તેવી જ દેખાય, ત્યારે જ હજારને જ્ઞાન દે થાય છે તમારી આંખો નળણી હોય તો તમે ડોક્ટર પાસે જઈ નવર કહાવો છો. ડોક્ટર એક હાથ તમારી આંખો સમાડે છે. જો તમને તેનાથી અક્ષરો નાના દેખાશે તો તમે કહેશો કે—નાઈ, ડોક્ટર સાહેબ આ ન ભેંઈએ. તે બીજો હાથ સમાડ્યો. તેનાથી તમને અક્ષરો મોટા દેખાશે તો પક્ષ તમે ના કહેશો. અક્ષરો જોવા હોય તેવડ જ દેખાય તેવા જ હાથના ધરમ તમે લેશો.

સમજદાર, એ એવા ધરમ છે જે વસ્તુને ન તો એકતિ નિત્ય બતાવે છે કે ન એકાંતિક રીતે બતાવે. કારણ કે વસ્તુને માત્ર નિત્ય રૂપમાં જોવી એ પક્ષ મિથ્યા છે તો તેને માત્ર બનિય રૂપમાં જોવી એ પક્ષ મિથ્યા છે અને હજારની બાંતિ છે કેમકે વસ્તુ તો નિત્યનિત્યત્મક છે તે સ્વરૂપે નિત્ય છે અને ખર્ચે બનિત્ય છે. પદ્મસેનને જન્મે સ્વરૂપે જોવા એજ સત્યદષ્ટિ છે. સમજદાર એવી બનેલાન્ટ દષ્ટિ બાંધે છે કેમકે પક્ષ અધિવિગેપનો આગ્રહ રાખવો અથવા તેને જ સત્ય માનવો એ એકાંતવાદ છે. તેને વીતરાજદેવે મિથ્યા કહ્યો છે અને જ્ઞાન દષ્ટિ વસ્તુનું વધાર્થ દર્શન કરાવે છે અને વસ્તુના વધાર્થ સ્વરૂપનું જ્ઞાન એ જ સમજદાર છે. મિથ્યા જ્ઞાનદર્શન અશુદ્ધ બનાવે છે ત્યારે સમજદાર હજારની વિશુદ્ધિ છે તમે હજાર—વિશુદ્ધિને સમજદારે ઓળખો અને તેને પ્રાપ્ત કરો ત્યારે જ સત્યનો આશ્રયાર થઈ શકો.

૫૫.

ધ્યેય સિદ્ધિ

સદ્ગતિ એક એવો શબ્દ છે, જેને વિશ્વનો પ્રત્યેક માનવ યાહે છે. વિશ્વમાં વસતા કરોડો માનવ પોતાના કાઈ ધ્યેયને લઈને જ કાર્ય કરી રહ્યા છે એ બધાનું લક્ષ્ય છે પોતાના ધ્યેયમાં સદ્ગતિ થવું મનુષ્ય પુરુષાર્થ કરે છે કાઈ કાર્યની પાછળ પોતાની પૂર્ણ શક્તિ જોડી દે છે, તથાપિ સદ્ગતિ સૌને વરતી હોતી નથી.

આખરે આપણે એ વિચારવું પડશે કે એ કયું તત્ત્વ છે કે જેના વડે માનવ સદ્ગતિ ઇચ્છતો હોવા છતાં સદ્ગતિ થઈ શકતો નથી વૈદિક દર્શન સમક્ષ જો આ પ્રશ્ન મૂકવામાં આવે તો એની પાસે એનો હાજર જવાબ તૈયાર જ છે 'ઈશ્વરની એવી જ ઇચ્છા હતી' કાઈ ભગતી તરુણાવસ્થામાં વીસ વર્ષનો યુવક અવસાન પામે તો એનું (ઈશ્વરવાદીનું) દર્દભયુક્ત દિલ એવી બીજી 'ઈશ્વરને એ જ પસંદ હશે' પરંતુ આ જવાબોમાં ઈશ્વરની વીતરાગતાનું સન્માન નથી એમની અનંત ડુલ્હાનું અપમાન છે સાથે જ આ જવાબો વૈચારિક ત્રાજવામાં તોળતા ઠીક બેસતા પણ નથી જૈન દર્શન એનો યુકિતપુર સગ જવાબ આપે છે કે બધી જ શક્તિ જુટાવી દેવા છતાં શા માટે માનવ અસદ્ગતિ થાય છે ? સર્વ જાતની યોજનાઓને પુરુષાર્થ હોવા છતાં પણ સદ્ગતિ માનવીના હાથથી શા માટે વફાવી જાય છે ? આ પ્રશ્ન પરત્વે જૈન દર્શન બહુ ચિંતન કર્યું છે એની પાછળ એની પોતાની દાર્શનિક દિલસૂદી છે કાઈ પણ કાર્યની સદ્ગતિ માટે પાંચ હેતુઓનું હોવું જરૂરી છે.

એમના નામ આ પ્રમાણે છે - કાળ, સ્વભાવ, કર્મ, મુગ્ધાર્થ અને નિયંત્રિત.

હા એ માદ રાખવું પડશે કે કાર્યસિદ્ધિના આ પાંચેય હેતુ સવુદ્ધ (સમવેત) હોવા જોઈએ ને ત્યારે જ કાર્યમાં સફળતા મળી શકે છે એટલે એમને પચ્ચમવાચ પશુ કહેવાય છે કાર્ષ્ઠ એકનો સ્વીકાર કરી બીજા માટે ઈક્ષાર કરવો એ અસફળતાને નિગ્રાજી દેવા સમાન છે

“ કાળવાદ ”

-૨ દેહલાઠ ઘણાંકિા કાળ કળવાદી હોય છે તેઓ માને છે કે દેહ કામની સફળતા અને અસફળતા કાળ પર જ અવલંબિત છે માનવીનું જીવન કાળચક્તી પૂસરી પર અમલ કરે છે એની પ્રત્યેક ક્રિયા પર કાળની અસર રહેલી છે સિદ્ધાંતમાં માનવીનું મન ગરમ પદાર્થ માગે છે બાહ્ય ઉત્તેજનામાં એ હાથ પદાર્થોને માદ કરે છે એ કાળનો જ પ્રભાવ છે કામ કર ગરમી માદ વર્ષામિત્રુઓ પૃથ્વી અને ગગનના વાયુવરણમાં એક સરખી સીતળતા લાવી મૂકે છે સીતળ મદ હવા ધીમી ગતિએ વહેવા લાગે છે એમાસા માદ પાછો સિનાળો આવે છે સુષ્ટિચક્તી પરિવર્તનનું આ વૃત્ત મના સકેત પ્રમાણે ચર્ચ રહ્યું છે જવાબ મળશે, વિશ્વનું પરિવર્તન ચક્ર કાળની પૂસરી પર ચૂમી રહ્યું છે

કાળચક્તી વિશ્વાસ છે કે વિશ્વની પ્રત્યેક વસ્તુ સમય સાપેક્ષ હોય છે હવા ગમે તેટલી શ્રેષ્ઠ હોય પરન્તુ એનો ટડો ઉત્તરતાની સાથે જ એ પોતાની અસર દેખાડી શકતી નથી સારામાં સારું ઈન્જેક્શન પશુ લેવામાં આવે તો પશુ બીજા મિનિટ જ રોગ દૂર ચર્ચ શકેતા નથી. યકિત-ચાન્સે હવા પશુ રોગ દૂર કરવા સારુ થોડો સમય જરૂર મળી શકે છે

લેડર-બોક્સમાં પત્ર નાખતાંની સાથે જ એ વમારા મિત્ર ખસે પહેંચી જતો નથી મામામાં એને પશુ ઓછામાં ઓછા બે ત્રણ ઘડાં લાગી જાય છે તાર અને ટકિફોન બોક્ષે પત્ર કરતાં સીધામાં છે તેપશુ સમાજની જરૂરિયાત તો ત્યાં પશુ રહે જ છે એ જ પ્રમાણે એક માણી અભિ રાપે છે પરન્તુ બાહ્યની ગાદીનાં ક્યાવતાની સાથે જ કઈ બાંધા કમી જતા નથી. મળાં અને પગા બરી બરીને પાણી પાપ, એને સીમે તો પશુ આમજકને નવ-પદ્ધતિન ચર્ચ સમય તો ત્વર લાગશે જ કાર્ષ્ઠ પશુ ક્યારે પોતાની પૂજતા સારુ સમય અવસ્ય માગી જ ને છે તમે પશુ ને ખસીચી કમકાતા મારે સ્વાભાવ થશે તો મેલ-ટ્રેનમાં બેસતાંની સાથે જ કઈ કમકાતા

નહી પહોંચી જાવ તમે ભલે વિમાન મારફતે જાઓ તોપણ અદ્ય અશે સમય તો લાગશે જ એમાં અસત્યને સ્થાન હોઈ શકે નહીં

પ્રકૃતિમાં ફેરફાર લાવનાર જે શક્તિ છે તે કાળ છે વૈશાખ અને જ્યેષ્ઠ માસમાં જ સૂર્ય શા માટે પ્રયત્ન બની જાય છે ? શા માટે એ પ્રયત્ન ફિરણો વડે પૃથ્વીને તપાવવા લાગે છે ? એ જ સૂર્ય શિયાળામાં ચન્દ્રમા સમાન લાગે છે, એની એ અગ્નિ વરસાવતા ફિરણો કયા અદ્યથ થઈ જાય છે વારુ ? વસતના આગમન સાથે જ શા માટે વન-ઉપવનમાં નવી બહાર આવી જાય છે ? વાતાવરણમાં સર્વત્ર પ્રકૃતિનું નવ-સૌન્દર્ય ખીટી જોડે છે. કાયલની સંગીત-માધુરી શા માટે આ જ વખતે જિમરી આવે છે ? આ બધા પ્રશ્નોનો જવાબ એક શબ્દમાં એ આવે છે કે એ પ્રકૃતિ ઉપર જે કાળની હાથ

પ્રકૃતિ પર જ નહીં, પરંતુ આપણા દૈનિક જીવનના ઉપયોગમાં આવતી વસ્તુઓમાં પણ ફેરફાર થતો જાય છે આજથી ૨૫ વર્ષ પહેલાં જે આપણે આપણે ખાતા હતા અને એનો જે સ્વાદ હતો, એમાં જે સોડમ હતી, તે સોડમ અને તે સ્વાદ આજે કયા મળે છે ? જે આપણા દૈનિક વર્ષ પહેલાં ખાધા અને જે મધુરતા ત્યારે અનુભવી તે આજના આપણામાં કયાં છે વારુ ?

જદ પદાર્થો પર જ નહીં, માનવીના વિચારો ઉપર પણ સમયનો પ્રભાવ પડે છે દિવાળીના દિવસે અસભ્ય માનવી પણ સભ્ય બની જાય છે. ભૂલેચૂકે પણ જો મોઝેચો ગાળો બોલાય જાય છે તો એનો એને પશ્ચાત્તાપ થાય છે, કે આજની આ મગળ ધરીએ-દિવસે, આ અમગળ મગ્દો કેમ કરી નીકળ્યા ? પરંતુ હોળી આવે છે ત્યારે ? તે દિવસની તો વાત જ ન પૂછો, સભ્ય મનાતો માનવી પણ સભ્યતાની સીમા ઝાળગી જાય છે ગામડામાં આજે પણ થોડીક વ્યક્તિઓનો તો એવો વિશ્વાસ છે કે હોળીના દિવસે એ-ચાર ગાળો કાન પર અથડાય અને મુખેથી એ-ચાર ગાળો દેવાય તો જ આખું વર્ષ આનંદની સાથે પસાર થાય આ છે માનવીના મન ઉપર સમયનો પ્રભાવ (સલામાં હસાહસ) હજુ આગળ વિચારીએ આજે હું ગમે તેટલું ગળું કાઢીને પણ વૈરાગ્યનો ઉપદેશ દઉં તોપણ એટલા ઉત્સાહનો પ્રવાહ નહીં આવે જેટલો કે પર્યાપ્ત વખતે આવી ગઈ છે એ પણ એક પ્રવાહ જ છે કે જે બાળકો આજે જન્મ્યા માટે આતુરતા સેવતા હશે તે જ બાળકો પર્યાપ્તમાં ન જન્મ્યા માટે આગ્રહ ગાળતા હશે

એક વાત માઠ આવે છે તે એ જતાવે છે કે સમસ્ત વહેણ સાથે માનવીના વિચારોમાં પણ કેવું પરિવર્તન થાય છે ! એક ધરડા માળી દરરાજ કુનોનો કાર જનાવી ઘેઘ મુવાન રાજને બેઠ મોકલતો હતો એક દાઢે એ મુવાન રાજએ મસકાતા-મસકાતા એ વૃદ્ધ-માળીને પૂછ્યું કાકા એ તો જનાવો કે તમારી કીમત શું છે ? ” માળીના હરખચેલા મોં પર રિમત છવાયું અને એણે કહ્યું સમ્રાટ વરોની તો મેં બચુવી રાખી નથી પણ મેં જાપના પિતા અને પિતામહનું રાજ્ય પણ જીત્યું છે. સમ્રાટે બીજાને પ્રમ ક્યો વાડુ, તારે એ જતાવો કે મારું શાસન સુદર છે કે મારા પિતામહીનું કે પિતામહનું ? વૃદ્ધ માળીએ જવાબ વાળ્યો સમ્રાટ આ પ્રમને બહી જ મસાવી લો કારણ કે સરાધીયને એ જાન હોવા નથી કે એ નમ્ર સત્વ સાંભળી રહે અને હવે તો આ વૃદ્ધ ક્યા ‘પણ નમ્ર-સત્વ કહેવા રજા આવતી નથી કારણ કે હું જેથી આવનાર પરિણામોથી સ્થિરી રીતે માધિતમાર છું

મુવાન રાજએ કહ્યું કાકા તમારી ઘેઘપણ વાતથી હું નારાજ નહીં થાઉં તમતમારે કિલ ખોલીને વાત કરેલ તમારા પદ્ધતિ વાળ તમારી પરિષકલ છુદ્ધિના સત્વક છે જનુભરતી એરણ પર કસાચેલી તમારી વાત તો મારા માટે લાભદાયી જ નહીં. માળીએ કહ્યું ઠીક તો સાંભળો ! આપણા આ નગર બહાર કાળી માતાનું મંદિર છે દર વર્ષે ત્યાં મેળા ભરાય છે આ મેળા સેકેડ વરોથી જરાજર ભરાતો ચાલે આવ્યો છે

એક મેળા વખતની વાત છે જ્યારે આપના પિતામહનું રાજ હતું મેળામાં હજારો ભોડો જીમખા હતા હું પણ ત્યાં પહોંચ્યો. સમ્રાટાણુ ઘેઘ મુવાન હતું તેથી પાજા કરતાં મેં તેણે કે એક ચોદ વર્ષની ડોકરી એક ખૂણે જીમી રહી રહી છે મેં એને પૂછ્યું બેઠી-દોકરી ત્યાં મારે રહે છે ? એણે આંખો લુછી જવાબ વાળ્યો જામે બહારમામથી આવેલા મુશ્કાર જીએ મેળા જોવા આવ્યા હતા પણ આ મેળાની ત્રિરતીમાં હું મારા પરિવારથી વિખૂટી પડે ઘેઘ છું મેં એને સાન્તવના આપી અને મારે ઘેર સર્ધ આવ્યો થાણે જઈને હું આની સૂચના પણ આપી આંખો આં ? કિરસે એનો જાપ એને શાખતા-શાખતા મારે ઘેર આવી લા પો. દોકરી એના પિતાને મેઘને માંડી જની અને દોઢને એના ઝાંઝી પડી પિતાએ પોતાની પુત્રીને હેમખેમ પાછી મેળવી એના ઉપસદ્ધમાં મારો

આભાર માનતા મને ૩૧ પાચસો આપવા લાગ્યો એ રૂપિયા પાછા વાળતા મેં કહ્યું ‘આ પાચસો રૂપિયામા હું મારી માનવતાને વેચી શકું નહીં’. એ તો માનવીની ફરજ છે કે સકટમા પડેલાનું એ રક્ષણ કરે-એની એ સહાયતા કરે, પરંતુ એના બદલે જો એ આદીના દુકડા એકઠા કરવા લાગે તો એ એની માનવતા જ વેચે છે એમ જાણવું ‘હું આ માટે તૈયાર નથી’ સાલળી એના હરખલખી મને એણે સેકડો આશિષ મારા પર વરસાવ્યા ”

“સમ્રાટ ! આ હતી આપના પિતામહના રાજવખતના મારા વિચારોની પવિત્રતા જ્યારે આપના પિતાનું રાજ આવ્યું ત્યારે મારું મન આ માનવીય કાર્ય અંગે કંઈકે ઉદાસ બની ગયું મનકું કહે તે જૂલ કરી એનો (છોકરીનો) બાપ તને પાચસો રૂપિયા આપતો હતો ત્યારે લઈ કેમ ન લીધા ? એમાં ખોટું શું હતું ? કંઈ તમારી માનવતા એથી લૂટાઈ જતી હતી ? ”

યુવાન રાજાએ પૂછ્યું “કાકા, મન હવે શું કહે છે ?” વૃદ્ધ માળીએ કહ્યું, “સાહેબ, હાલની વાત ન પૂછો હવે તો મન કહે છે મેં કેટલી મૂર્ખતા કરી ? થાણે જઈને ખબર આપવાની શી જરૂર હતી ? જો એ છોકરી સાથે લગ્ન જ કરી લીધા હોત તો આજના આ ધડપણ ટાણે હાથે રોટલો રાધવાની સમસ્યા જ રહેત નહીં ”

હા, તો માનવીના મન અને એના વિચારો ઉપર પણ સમયનો પ્રભાવ પડે જ છે

નિશ્ચય દષ્ટિમા કાળનું ધણું મોટું મહત્ત્વ છે આત્માને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિનું મૂળ કારણ કાળ લઘ્વિની પરિપક્વતા બતાવી છે, અર્થાત્ ત્યારે કાળલઘ્વિ પાકી જાય છે ચરમ પુરુષુલ પગવર્તનનો ધણો સમય વીતી જાય ત્યારે જ આત્મા સમ્યક્ત્વને અભિમુખ થાય છે આબાને પાકવાની કાળલઘ્વિ પાકી ગઈ હોય છે ત્યારે માળી પણ આવી જશે અને એને ચૂરી લઈ ઘાસમા નાખશે તો એ ઘાસ-સમૂહ પણ એને પડવશે પરંતુ સમય પહેલાં જ માળી એને ચૂરી લે અને ઘાસમા નાખી દે તો એ આબો પાકશે નહીં, પણ બગડી જશે આબો પણ એ જ છે, માળી પણ એ જ છે અને પેલું ઘાસ પણ એજ છે તો પણ આબો એડ વખતે પાકે છે અને બીજી વખતે બગડે છે એનું એક માત્ર કારણ એ છે કે કાળલઘ્વિ હજુ પાકી નથી.

બાદમાંની કાળઘડિયા પાછી નથી તો પછી ચાહે તે મોટા સત સમીપે જાવ. ચાહે તેટલા સાત્તોનું અભ્યસન કરી નાઓ, બધું વ્યર્થ નરો. એકાન્ત અને જમાણી પ્રકાશપુજા ભગવાન મદ્યવીરની પાસે જઈને પશુ તા મારે અપહારમાં ક્રમ્યા ! જેન દર્શન એનો જવાબ આપશે. એ બાદમાંની કાળઘડિયા હજુ પૂરી પાછી નથી,

કાળથી બધી સમાન્ય કાળનો અર્થ નથી. પરંતુ ક્રિયાસિદ્ધિ રૂપી કાળથી મનસુખ છે એને વસ્તુ પરિપાક કાળ પશુ કહેવાય છે એને જ બાદ સેવામાં આપ્યો છે એક ક્રિયાને પૂર્ણ થવામાં નેટસો સમય લાગે છે એને ક્રિયાસિદ્ધિ કાળ કહ્યો છે દાખલા તરીકે એક વસ્ત્રને વસ્ત્રવામાં મોડાક કાળની અપેક્ષા છે એક થાણને બનાવવામાં પશુ થોડો સમય નોઈએ છે જ એને ક્રિયાસિદ્ધિ કાળ કહ્યો છે એક કશુ પશુ પાકવામાં નેટસો સમય લાગે છે એને વસ્તુ પરિપાક કાળ કહે છે એક કર્મ જમાઈ ગયા બાદ નેટસો સમય પછી એનો ઉભય થાય છે એને વિપાક કાળ કહે છે

બા રીતે કાળવદી દર્શન પ્રત્યેક કાવની સારંગના અને બસારંગતાનો એક માત્ર આધાર કાળને માને છે

કાલઃ સૃજતિ મૂતાનિ કાલઃ સંહરતે પ્રજા ।

કાલઃ સુષ્ટેષુ જાગતિ, કાલો દિ પુરસીકમ ॥

વિશ્વની ઉત્પત્તિ અને વિશ્વનો મૂળ હેતુ કાળ છે. કાળ જ વિશ્વના પ્રાણીઓને ઉત્પન્ન કરે છે અને કાળ જ એમનો સંહાર કરે છે બ્યારે સમસ્ત સૃષ્ટિ નિદ્રાધીન હોય છે ત્યારે પશુ કાળ અપ્રમત્તરે ગોત્યતુ કાલ આતુ ગમે છે સાથે જ કાળની રીમા લાંબી બસ જાય છે બા છે કાળપદ દેવભાવ વાદ

વમાવવાદ-દર્શન માને છે કે વિશ્વના જ્યાં જ પદાર્થો અભાવ સિદ્ધ છે જાંબાની મોટાંથી જ આગ્રી પેશ થઈ રી છે લીબોળીને અને તેટલું ખાતર મજે ગમે તેટલા એની પાછળ પ્રયત્ન કરાય, પરંતુ એ લીબોળીથી બાન્ધ પડા નહી જ થઈ રી કાળની પશુ શક્તિ છે પરંતુ કાળની પૂરી શક્તિ પશુ સ્વભાવથી વિદ્યુત્ત વસ્તુનિર્માણ ક્રમમાં અસમય છે. જગાને એક ના જ ની પશુ દ નર-દ નર વાંી મુખી ખેનરમા રાખ વામા-શેખમા બાવે જ કાળની એ શક્તિ નથા કે એ ક્રેજીમાંથી એ જામણ પડા કરી દે

કાળ, પુરુષાર્થ, કર્મ અને નિયતિ બધા મળીને પણ વિપતે અમૃતમાં અદ્વલવામાં સમર્થ નથી શુભ કૃત્યોનું પ્રતિક્ષણ અશુભમાં અને અશુભનું શુભમાં પ્રતિક્ષણ લાવવા એ બધા અસમર્થ છે કારણ કે સ્વભાવ અપરિવર્તનીય હોય છે માછલી દિવસ-રાત પાણીમાં રહે છે કડકડતી ઠડીમાં પગ એ એમાં જ ફરતી ફરે છે પરંતુ એ જ પાણીમાં જો મનુષ્યને વધુ વાર રાખવામાં આવે તો એ ત્યાં જ ઠડો થઈ જશે આ છે સ્વભાવભેદ માછલી પાણીમાં જ રહેશે એને જો કહેવામાં આવે કે રે માછલી, પાણીની દુનિયામાં કશી કિમત નથી, ચાલ, હું તને દૂધમયી તળાવમાં મૂકી આવું, તો એ એનો ઈન્કાર કરશે એની સાથે જો જળગદગતી કરાશે અને એને પાણીની બહાર ખેંચી કાઢશે તો એ પ્રાણ તજી દેશે પણ પાણીને છોડશે નહીં માણસને માટે બે કલાક પણ પાણીમાં ખડકુ રહેવું અશક્ય છે આ છે સ્વભાવવાદ

નાની એવી ચકલી આકાશમાં ઊંચે-ઊંચે ઊડી શકે છે, પણ વિશાળ પાખોવાળું શતુર્મૂંગ એક ઈંચ પણ આકાશમાં ઊડી શકતું નથી પાખો તો એને પણ છે જ પરંતુ ઊડવું એ એનો સ્વભાવ જ નથી સર્પ છાતીના બળે લીમોટા પાડીને જ ચાલશે જ્યારે નાનીશી કોડી પણ પગના બળે ચાલે છે ગાયનું બચ્ચુ (વાછરકું) જન્મતાની સાથે જ ઉછળવા-ફૂંદવા લાગે છે. જ્યારે મનુષ્યનું બાળક જન્મતાની સાથે રડવા લાગે છે પક્ષીઓનો જન્મ ઈંડાથી થાય છે અને મનુષ્યનો જન્મ ગર્ભ વડે થાય છે આ બધી જ વિચિત્રતાઓ સ્વભાવસિદ્ધ છે ક્ષુધાતૃપ્તિ માટે અન્નનો જ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, પાણીનો નહીં, કારણ કે ક્ષુધાતૃપ્તિનો સ્વભાવ અન્નના દાણામાં જ રહેલો છે આ છે સ્વભાવસમવાય

પૃથ્વી પર જળ, આકાશ, વાયુ અને માટીના તત્ત્વો સર્વત્ર મળે છે. પરંતુ તોપણ શેરડી એમાંથી મીઠાશના તત્ત્વો એકઠા કરી આપણને ખાડ, સાદર અને મીઠાશ આપે છે લીંબુ, નારંગી અને આમલી ખટાશના જ તત્ત્વો એકઠા કરે છે કારણે કડવા તત્ત્વોને એકઠા કરે છે તો મરચુ તીખા તત્ત્વોને ભેગા કરે છે બધા તત્ત્વો એક સાથે ઉપસ્થિત હોવા છતાં ય બીજો જો સ્વભાવ હોય છે તે જ તત્ત્વ એ ગ્રહણ કરે છે

સ્વભાવ ચાર પ્રકારનો છે - (૧) વસ્તુસ્વભાવ, (૨) દેશસ્વભાવ, (૩) જાતિસ્વભાવ અને (૪) કાળસ્વભાવ

વસ્તુ સ્વભાવ જાણે આપણે ઉપર વિચાર કરી જ્યાં હોય

દેશ સ્વભાવ

દેશીક જાળનોમાં દેશસ્વભાવ કામ કરતો જોવા મળે છે. મુશાખા રહેવાસીઓની આમણી જોવી હોય છે ત્યારે આફ્રિકાના હોસીઓનો વર્ણ કાળો હોય છે આ છે દેશના વાયુમંડળનો સ્તરીર પાનો પ્રભાવ. જે દેશ સ્વભાવ છે કે દેશર ફક્ત કાશ્મીરમાં જ પેદા થઈ શકે છે જન્યત્ર ક્યાંય નથી.

ભારતની ખાડીમાં જાળ પેદા થઈ શકે છે વિદેશની ખાડીમાં જાળ પેદા કરવાનો સ્વભાવ જ નથી. આ છે દેશસ્વભાવનો પ્રભાવ.

જાતિ સ્વભાવ

હુકમના શિરે આમણીની એ કચડી ક્યા કળકારે નિર્માણ કરી છે કે મથુરની પાંખો ક્યા ચિત્રકારે ચિતરી છે? વૈદિક દશ નોંધ અનુમાપી એમ કહેશે કે આ વિશ્વની વિચિત્રતા ઇશ્વરની ઇચ્છા ઉપર અવલમ્બિત છે પરંતુ જૈન દર્શન માને છે કે આ જાતિસ્વભાવ છે. પ્રત્યેક હુકમના શિરે આ કચડી છે કારણ કે એની બધી જાતિનો આ સ્વભાવ છે પોપાને તમે બણાવી શકો કારણ કે કોઈ વસ્તુને સીખી લેવાની એનામાં મેળવણી છે પણ ગવિદ્યને કોઈ એ બણા પો છે? નહીં કારણ કે બણવું એ એને જાતિ સ્વભાવ જ નથી.

કાળ સ્વભાવ

કળમેદ થવાથી એના સ્વભાવમાં પણ એક પડે છે એક વક્ષ એ મહિને જ ફળ આપના હાને છે તે કોઈ છે મહિને જૈન દર્શનમાં આરા અન્નુ નિરપણ આવે છે. પહેલા આરા વખતે પૃથ્વી જોડથી સરસ હતી તેટલી સરસ એ બીજા આરામાં નહોતી. ત્રીજા અને ચોથા આરામાં જન્મેસો માનવી મોક્ષ જઈ શકે છે પાંચમાનો નદી આ કાળ સ્વભાવની વિચિત્રતા છે તે. પરિવર્તનનો કાળ સ્વભાવ છે એના વડે પ્રત્યેક વસ્તુ પ્રતિક્ષણ પરિવર્તન પામી શકી છે એ જ શક્તિનું નામ કાળ છે અને પરિવર્તન એ એનો સ્વભાવ છે.

સ્વભાવવાહીનો તક છે કે પ્રત્યેક વસ્તુ પોતાના સ્વભાવમાં સ્થિત છે કાળ ની શક્તિ પણ પોતાના સ્વભાવથી એક ઈચ્છિત આ કે તે તરફ જઈ શકતી નથી. વીતતી ક્ષણને પાછી વાળી સકાય નહીં એની પાછળ જતો મુરુપાથ નકામે જશે કારણ કે કળમાં પાછા વળવાનો સ્વભાવ જ નથી.

કંઠકસ્ય તોષ્ણત્વ મયુરસ્ય વિચિત્રતા ।

વર્ણાશ્ચ તામ્રચુડાના રવભાવેન ભવન્તિ હિ ॥

કાટાને અણીદાર બનાવનાર કોણ છે ? મયુર-પાખોને ચિતરનાર ચિત્ર-કાર કોણ છે ? કુકડાને કોણે શીખવ્યું છે કે તુ ચાર વાગતાની સાથે જ બોલી : બીકને કોયલને કોણે શીખવ્યું કે વસત આવતાંની સાથે જ પામેય સ્વરેમાં તુ સગીત રેલાવજે આ સ્વભાવવાદ જ છે

દાર્શનિક દષ્ટિએ સ્વભાવવાદનું મહત્ત્વપૂર્ણ સ્થાન છે. દરેક પદાર્થ પોતાના સ્વભાવમાં રહેલો છે ધર્માન્તિકાય ગતિ સહાયક જ કેમ હોય છે, સ્થિતિ સહાયક શા માટે નહીં ? આનો જવાબ પણ સ્વભાવવાદમાં જ છે અમૂર્ત મૂર્તરૂપે શા માટે પરિણમતો નથી ? કારણ કે એ એનો સ્વભાવ જ નથી આગમની રીતે કહું તો મુક્ત આત્મા ઉર્ધ્વગતિ જ શા માટે કરે છે, અધોગતિ શા માટે નહીં, એને માટે શાસ્ત્રકાર પહેલા એક કારણ દર્શાવે છે પરંતુ એથી શિષ્યના મનનું સમાધાન થતું ન જુએ તો એક પછી બીજે તર્ક કરે છે “ તથાગતિ પરિણામાચ્ચ ” ઉર્ધ્વગતિના પરિણામથી જ આત્મા ઉપર જાય છે કારણ કે આત્માનો એ સ્વભાવ છે એટલે એ ઉપર જાય છે સ્વભાવનો હેતુ સર્વ છેલ્લો હોય છે એના પછી કોઈ તર્ક બકી રહેતો નથી સ્વભાવમાં કોઈ તર્ક ચાલતા નથી, સર્વભાવ સ્વભાવમાં રહેલ છે.

કર્મવાદ

સ્વભાવને વિભાવમાં બદલાવનાર કર્મ સમવાય છે આત્મા શુદ્ધરૂપે અવિકાર છે પરંતુ એના અવિકારરૂપને વિકૃતિમાં લાવનાર કર્મ છે જૈન દર્શનની દિગ્દશી કર્મવાદના પાયા પર બીજી છે આ વિશ્વની વિચિત્રતાનું મૂળ કારણ પણ કર્મ છે એક માતાની કૃપે જન્મનારા બે ભાઈ એમાં જુદાપણું હોય છે એક બુદ્ધિમાં કુશાગ્ર હોય છે ન્યારે બીજે બુદ્ધિમદ પણ હોઈ શકે છે પહેલો દસ વાતને એક જ વાગમાં સમજી લે છે ન્યારે બીજે એક વાતને દસવાર સમજાવે તો પણ સમજતો હોતો નથી

રહેવાય છે કે એક માણસ સપ્ત વેર જન્મ્યો છે એની કેળવણી માટેની પૂરી વ્યવસ્થા છે, એની પાસે બુદ્ધિવિકાસના સમસ્ત સાધનો ઉપલબ્ધ છે ન્યારે બીજે પણ આટલી બુદ્ધિપ્રતિભા ધરાવે છે પણ એની પાસે અનુકૂળ સાધનોનો અભાવ છે એટલે એની પ્રતિભા ચમકી શકતી નથી પરંતુ એની સાથે જ બીજે પ્રશ્ન એ આવે છે કે બીજી વ્યક્તિ આમ દરિદ્ર ધરમાં કેમ જન્મી હશે ? શા માટે એ સપ્ત ધરમાં ન જન્મી ? કહેવું પડશે કે એને સાધનવિહીન ધરમાં આવવા-જન્મવા સારું બાધ્ય કરનાર તે કર્મો જ છે.

વસ્તુ સ્વભાવ અંગે આપણે ઊંડા વિચાર કરી ગયા હોય

દેશ સ્વભાવ

દેશીક બાળકોમાં દેશસ્વભાવ કામ કરતો જોવા મળે છે. મુગેશ્વર રહેવાસીઓની આમી ઝોરી હોય છે ત્યારે આફ્રિકાના લુસીઓનો વર્ણ કાળો હોય છે આ છે દેશના વાયુમંડળનો સ્તરીર પરનો પ્રભાવ. એ દેશ સ્વભાવ છે કે દેશર રક્ત કારમીરમાં જ પેદા થઈ શકે છે. અન્યથા ક્યાં નહીં.

ભારતની માટીમાં આંખ પેદા થઈ શકે છે વિદેશની માટીમાં આંખ પેદા કરવાનો સ્વભાવ જ નથી. આ છે દેશસ્વભાવનો પ્રભાવ.

ભૂતિ સ્વભાવ

દૂધધન્ય શિરે આમીની એ કસમી ક્યા કળાકારે નિર્મીલુ કરી છે. મથુરની પાંખે ક્યા ચિત્રકારે ચિતરી છે. વૈદિક દ્વનનો અનુવાચી એમ કહેશે કે આ વિશ્વની વિચિત્રતા ઈશ્વરની ઈચ્છા ઉપર અવલમ્બિત છે. પરંતુ જોન દ્વન માને છે કે આ ભૂતિસ્વભાવ છે. પ્રત્યેક દૂધધન્ય શિરે આ કસમી છે કારણ કે એની ભૂમી તતિતો આ સ્વભાવ છે પોપટને તમે બહારી શોધ કારણ કે કોઈ વસ્તુને કીખી લેવાની એનામાં યોગ્યતા છે પણ અવિદ્યને કોઈ એ બહારનો છે. નહીં કારણ કે બધુ એ એના ભૂતિ સ્વભાવ જ નથી.

કાળ સ્વભાવ

કળમેદ થવાથી એના સ્વભાવમાં ફલુ ભેદ પડે છે એક વૃક્ષ એ મહિને જ ફળ આપ્યા હોય છે તે કોઈ જ મહિને જોન દ્વનમાં આરા ચક્રનું નિદ્રાસ્થુ આવે છે પહેલા આરા વખતે પૃથ્વી જોડલી સરસ હતી તેવી સરસ એ બીજા આરામાં નહોતી ત્રીજા જોન એલા આરામાં જ મેમો માનવી મેલુ જઈ શકે છે પાંચમાનો નહીં આ કાળ સ્વભાવની વિચિત્રતા છે ને. પરિવર્તનનો કાળ સ્વભાવ છે જોના પડે પ્રત્યેક વસ્તુ પ્રતિભાવ પરિવર્તન પામી રહી છે એ / સક્રિય નામ કાળ છે અને પરિવર્તન એ એનો સ્વભાવ છે.

સ્વભાવવાદીનો તર્ક છે કે પ્રત્યેક વસ્તુ પોતાના સ્વભાવમાં સ્થિત છે કાળ તરીકે સક્રિય ફલુ પોતાના સ્વભાવથી એક ઈમિ આ કે તે વરસ થઈ શકતી નથી વીતતી કાલુને પાછી વાળી શકાય નહીં એની પાછળ થતો મુરખાઈ નકામો જયો કારણ કે કળમાં પાંચ વળાંકનો સ્વભાવ જ નથી.

ફેટકસ્ય તીવ્રણત્વ મયુરસ્ય વિવિગતા ।

વર્ણાંશ્વ તામ્રચુડાતા રવભાષેન ભવન્તિ હિ ॥

કાટાને આગીદાર બનાવનાર પ્રાણુ છે ? મયુર-પાખોને ચિતરનાર ચિત્ર-કાર કોણ છે ? કન્ડાને કાળે શીખવ્યું છે કે તુ આર વાગતાની માથે જ બોલી બહારે કોપવને કાળે શીખવ્યું કે વચન આવતાની સાથે જ પાચેય સ્વરોમા ઇ સગીત ગેસારને આ સ્વભાવનાદ જ છે

દાર્શનિક દષ્ટિએ સ્વભાવવાન્તુ મહત્ત્વપૂર્ણ સ્થાન છે દરેક પદાર્થ પોતાના સ્વભાવમા રહેલો છે ધર્માગ્નિકાય ગતિ સકાયક જ કેમ હોય છે, રિયનિ સકાયક શા માટે નહીં ? આનો જવાબ પણ સ્વભાવનાદમા જ છે અમૂર્ત મૂર્તકે શા માટે પરિણમતો નથી ? કારણ કે એ એનો સ્વભાવ જ નથી ગાગનની રીતે કહ્યું તો મુક્ત આત્મા ઉર્ધ્વગતિ જ ગા માટે કંઈ છે, અધે ગતિ જા માટે નહીં, એને માટે સાત્તાકાર પહેલા એક કાગળુ દર્નાવ છે પરંતુ એથી શિષ્યના મનનુ સમાધાન થતુ ન બુએ તો એક પછી બીજે તર્ક દરે છે " તથાગતિ પરિણામાચ્ચ " ઉર્ધ્વગતિના પરિણામથી જ આત્મા ઉપર જાય છે કારણ કે આત્માનો એ સ્વભાવ છે એટલે એ ઉપર જાય છે સ્વભાવનો હેતુ સર્વ છેલ્લો હોય છે એના પછી કાઈ તર્ક બની રહેતો નથી સ્વભાવમા કાઈ તર્ક ચાલતા નથી, સર્વભાવ સ્વભાવમા રહેલ છે.

કર્મવાદ

સ્વભાવને વિભાવમા બદલાવનાર કર્મ સમવાય છે આત્મા શુદ્ધકે અવિકાર છે પરંતુ એના અવિકારરૂપને વિકૃતિમા લાવનાર કર્મ છે જૈન દર્શનની દ્રિષ્ટિએ કર્મવાદના પાયા પર ઊભી છે આ વિશ્વની નિચિત્રતાનુ મૂળ કારણ પણ કર્મ છે એક માતાની કૃપે જન્મનારા બે લાઈઓમા જુદાપણુ હોય છે એક બુદ્ધિમા કુશાગ્ર હોય છે બ્યારે બીજે બુદ્ધિમદ પણ હોઈ શકે છે પહેલો દસ વાતને એક જ વારમા સમજી લે છે બ્યારે બીજે એક વાતને દસવાર સમજીને તો પણ સમજતો હોતો નથી

કહેવાય છે કે એક માણસ સપન્ન થેર જન્મ્યો છે એની કુળવણી માટેની પૂરી વ્યવસ્થા છે, એની પામે બુદ્ધિવિકાસના સમસ્ત સાધનો ઉપલબ્ધ છે બ્યારે બીજે પણ આટલી બુદ્ધિપ્રતિભા ધરાવે છે પણ એની પાસે અનુકૂળ સાધનોનો અભાવ છે એટલે એની પ્રતિભા ચમકી શકતી નથી પરંતુ એની સાથે જ બીજે પ્રશ્ન એ આવે છે કે બીજી વ્યક્તિ આમ દરિદ્ર ધરમા કેમ જન્મી હશે ? શા માટે એ સપન્ન ધરમા ન જન્મી ? કહેવું પડશે કે એને સાધનવિહીન ધરમા આવવા-જન્મવા સારુ બાધ્ય કરનાર તે કર્મો જ છે.

રાજ-સત્તાના નિમગ્નમાં ફેરફાર થઈ રહ્યો છે તમે ચાહે તે એ કામદાર
એને ઠોકર મારી રહ્યા છો પરંતુ કમ-સત્તાના કામદારને તમે ચાહો
જયપા ન ચાહો તે પણ તમારે માનવા જ પડે. કહેવાય છે કે આરિય
શીલ નારીઓના શીયળમાં એટલી શક્તિ છે કે એ બળિને પણ નીરમાં
ફેરવી શકે છે બળિને પાણી બનાવી દેવાની શક્તિ એ સતી-સાધ્વીઓમાં
ફેલી પરંતુ કમને બહુ નાખવાની શક્તિ તો એમનામાં પણ નહોતી.

ભગવાન મહાવીર જ્ઞાનથી અતી દુનિય વર્ષ પહેલાં પોતાના એક
અવધનમાં કહ્યું હતું —

પુચ્છિણ્ણા કમ્મા સુચ્છિણ્ણા ફલ મવન્તિ ।

પુચ્છિણ્ણા કમ્મા સુચ્છિણ્ણા ફલા મવન્તિ ॥

શુભ કર્મોનું પ્રતિફળ જ્ઞાતાને શુભરૂપે જ મળે છે અને અશુભ કર્મોનું
અશુભરૂપે. ધરણ્ય-કૃત્તણી ખર્ચને કાર્મ એકઠીની સુવાસ નહીં ધર્મ સમય
એ જ રીતે કાર્મ જ્ઞાતા અશુભ કર્મ કરી એનું શુભ ફળ નહીં મેળવી શકે.
એટલેમાં જાનરી વાળ્યા બાદ એ તેટલી પ્રાર્થના-જ્ઞાતી કરે તે પણ
એનો ભાત કદી થઈ શકવાનો નથી. આ રીતે અશુભ કર્મોનું ઉપાર્જન કર્યા
બાદ આજે તેટલા અપલ કરવામાં આવે તે પણ અશુભ ફળ જ મળવાનો.

કર્મ ફિસ્ત્રીનું જ્ઞાન થયા બાદ બળિને જીભ પર કોષ તથા મૈર
જાગ્રત નહીં થાય. કારણ કે જ્યારે જાગ્રતને એ જ્ઞાન થઈ જાય છે કે આ
આપત્તિને મેં જ નિમત્રી છે અને જાગ્રત એ જાગ્રી છે તે પછી એનો
વિરચાર જા માટે ! મહામયજી ગૌતમ ભગવાન મહાવીર પાસે પ્રશ્ન કરે છે—

મમ—

‘ જીવાર્થ મન્તે ! મત્તકલ્લં પુણ્ણં વેદન્તિ

પરકલ્લં પુણ્ણં વેદન્તિ તત્તુમયકલ્લં પુણ્ણં વેદન્તિ ।

ભગવાન ! આ જીવ જ્ઞાતાત્તુ કુ અને ભોજે છે કે પરકલ્લ કુ અને
ભોજે છે અથવા તત્તુમયજીવ કુ અને ભોજે છે ?

જવાબ —

ગોયમા ! મત્તકલ્લં પુણ્ણં વેદન્તિ જીવા મોપરકલ્લં

પુણ્ણં વેદન્તિ મો તત્તુમયકલ્લં પુણ્ણં વેદન્તિ ।

—મગવલી સુમ ।

ભગવાન ભોક્તા ગૌતમ જીવ સ્વકલ્લ કમને જ ભોજે છે

દેહો મર્મભર્યો આ પ્રશ્ન છે સ્વજ ને નરક ભણીનું આ ઉત્તર
નથી જીવનને સ્પર્શતો પ્રશ્ન છે જ્ઞાતા સ્વકલ્લ કુ અને અનુભવ કરે
છે ” એ સત્તામાં કર્મફિસ્ત્રી ભરી પડી છે અને આ વિચાર વિષ્ણુની

ક્ષણેમા આપણને ઘણી મોટી સાન્તવના આપે છે જ્યારે મનુષ્ય પર આપત્તિ-
ઓનાં વાદળો ઘેરાય છે ત્યારે એ ખીજા પર રોષે ભરાય છે પરંતુ કર્મવાદ
કહે છે કે આના ખી તમે જ વાવ્યા હતા, આજે એ વિશાળ વૃક્ષ બનીને
આવ્યા છે તો પછી ખીજા પર રોષ કે દોષ શા માટે ? જ્યારે દ્વિત્વસુક્ષ્મ
માનવીના મનમા પૂર્ણરૂપે પેમી જાય છે, ત્યારે એ ઘણી મોટી માનસિક
અશાન્તિમાત્રા મુક્ત બની જાય છે, સાથે-સાથે પોતા પર આવેલા સકટ
સારુ પોતાને જ જગાવદાર ગણે છે ખીજાને એ આરોપમાત્રી મુક્ત કરે છે.
આમ કરીને તે પરિવાર તેમજ સમાજને એક અશાન્તિથી મુક્ત બનાવે છે.
ખીજા બાળુ અશાન્તિની જગાળા જ્યારે એની ચારે બાળુ ભબૂકતી હશે તો
પણ એ હમતે મોઝે જ રહેવાને.

કર્મબંધના એ મુખ્ય પ્રકારો છે નિક્ષિત અને નિકાચિત જ્યાં સુધી
આત્મા મદ પગિણામોથી કર્મોતુ બંધન કરે છે ત્યાં સુધી બંધન કષ્ટક હલકા-
શિથિલ હોય છે એ ગિથિલ બંધન તપ ઇત્યાદિ દ્વારા છૂટી શકે છે જેમ
સોયોને એકટી કરાય છે અને જ્યારે ચાહો ત્યારે એમને જુદી-જુદી પણ
કરી શકાય છે તેમ

તીવ્ર પગિણામો વડે જે કર્મ બંધાય છે, તેને નિકાચિત કહે છે મન
યોગ, વચનયોગ અને કાયયોગ એ ત્રણ અશુભ ક્રિયામા એકરસ બની જાય
છે ત્યારે પ્રગાઠ બંધન બની જાય છે જેમ સોયોને જથ્થો બનાવી એને
અગ્નિ વડે તપાવી હથોડા વતી ટીંપ્યા બાદ એને ચાહો તોય જૂદી કરી શકાતી
નથી તેમ

આ જ નિકાચિત બંધન છે આત્મા એને ભોગવીને જ જુદું કરી
શકે છે તપ અને સાધના એ કર્મને જૂદું કરી શકતા નથી એમા કર્મોતુ
ઉદ્વર્તન, અપવર્તન, સક્રમણ વગેરે કાઈ પણ કારણ સંભવિત નથી

કર્મવાદીનો એ તર્ક છે કે જે કાઈ આપણે પૂર્વ જન્મમા કરીને
આવ્યા છીએ તે જ અહીં ઉદયમા આવે છે એને ભોગવવું જ પડશે.
આપણા કર્મની સફળતા અથવા અસફળતા, પૂર્વકૃત કર્મ પર જ આધાર
રાખે છે આપણો જો શુભ-ઉદય હશે તો આપણને કાર્ય કરવાની પ્રેરણા
મળશે કાળ પણ અનુકૂળ હશે તેમ વાતાવરણ પણ અનુકૂળ જ હશે શુભ
કર્મનો ઉદય હશે તો શરીર સ્વસ્થ રહેશે અને પછી પુરુષાર્થ પણ કરી
શકાશે માટે માનવની સફળતા શુભ કર્મમાં જ રહેતી છે

પુરુષાર્થવાદ

કાર્યસિદ્ધિનું મૂળ પુરુષાર્થ છે બધી જાતના સાધનો પ્રાપ્ત છે પણ

મનુષ્ય ને હ્રમ-પ્રમ ન હોવાને તે એ અસહજારહેથી જૂખ લાગી છે. ધર્મ બોજન જાતણવાની જાણી મીઠો મોજુદ છે પણ શામેલ મજબૂર બહેન પરિભ્રમ ન કરે તે જૂખ સાંત થઈ શકશે નહિ. એ જાણીમાં લોજન પીરસાયું છે અને પેટમાં સખત જૂખ લાગી છે પરંતુ તમે એ જાણીમાંથી દાસે ડાળીએ થઈ મોં સુધી પહોંચાડવાનું કષ્ટ નહિ કરો તો શું કદી પેટ બરાઈ શકશે? કદાપિ નહીં.

માનીએ કે હાંધીમાં માખણ છે પણ ને ઠાઈએક આકાશી દહીં સમે સાખાંજ અણામ કરી એ કસાક સુધી પ્રાર્થના કરે કે 'હોંદેવ! મેં માખણ આપે !!' તે કુ માનુ છું કે એ કસાક તે શું એ એ હળાર વધ સુધી પ્રાર્થના કરતો રહે તેમ એને દહીંમાંથી માખણ એમ મળી શકશે નહીં. તમે સમુદત રહો છો. સમુદને તો અભાગર કહેવન છે. સુ સમુદતે કિશ્કી રહી પ્રાર્થના કરો કે રત્નાકર એ આર શ્રીમાં મોલી આપે તો અનંત કાળ વીતી નમ તે જ સમુદ તમારી પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર નહીં કરે પરંતુ માનવતા પ્રજ્ઞા પુરુષાર્થ જ સમુદના અમાધ બિચલમાંથી મોલી લાવી શકે છે.

એક વિચારો છું છે કે ભક્તિ પાસે હવન છે જ્ઞાન પાસે અંધિ છે અને કર્મ (પુરુષાર્થ) પાસે પવ છે હવનથી આપણે ઠાઈ-વનુ પર વિશ્વાસ કરી સકીએ છીએ. અંધિ વડે આપણે રાહ જોઈ સકીએ છીએ પણ અધ્યયન કામ તો પવનું છે મનિષ્યની દૂરી દૂર વિશ્વાસથી એકાં થઈ શકતી નથી તેમ ન જોય માત્રથી એ નજીક આવે છે. પરંતુ આપણા પમ જ આપણને એ મનિષ્યની સમીપે પહોંચાડી શકે છે ભક્તિમાં વનમ થતા છે જ્ઞાનમાં પ્રકાશ છે તે કર્મમાં સજીવતા-ચિત્તન્ય છે.

એ નિમિત્ત સિદ્ધાંત છે કે સરીરમાં ગુણો પુણ્યથી સાંપડે છે પરંતુ આત્માના ગુણોને વિકસિત કરવા એ પુણ્યની સહિત જઘારની વાત છે. આદિમક ગુણોને વિકાસ આત્માના પુરુષાર્થ પર જ નિર્ભર છે પણ તમે ગુંજાઈ નાનરિક્કા બહુ પુણ્યલાળી છો. વીસમી સદીના (સતાન્ત્રી)ના વૈજ્ઞાનિકો પે તાની જાણી નવી શોધો અને આવિષ્કારો તમારી સમવજ્ઞ સાડુ કરી રહ્યા છે. ઉકળાટ થાય છે તે જરા બટન દબાવી ઘો કે પખો એવો તો ફરવા લગશે. જાણે મધ્યામકનો સીતળ મદ પવન તમારા ધરમાં જ આવી પહોંચે છે. કપર ઉકળાટ અને ગરમી હોય કિના-કિના પવનથી તમે બેચેન થઈ રહ્યા હો. અને ફરતો પખો પણ ગરમ લવા ફેડી રહ્યો-દોષ તો તમારા સાડુ પાતાનુકૂલિત (એરક ડીઝનર) તેવાર છે. એ ગરમીમાં તમારા સાડુ એવી તો હલક પ્રધાન કરશે જાણે સીમસા / તમારે ધેર આવી ગયું છે.

આજના ગુને પુણ્યલાળી એને જ માનવગર્ભ આવશે કે જેની પાસે

વધુ વાસના અને વિલાસના પ્રસાધનો છે. જેની પાસે ચાર-ચાર મોટરકારો છે, તમારી નજરમાં એવું પુણ્યશાળી છે, પરંતુ જેની પાસે નથી કારે કે નથી મહેલો, પણ જે સાદાઈથી શ્રમ કરી પોતાનું જીવન વીતાવે છે એ તમારી દૃષ્ટિએ પુણ્યશાળી નહીં હોય

આજના યત્રયુગે માનવને પુરુષાર્થ હીન બનાવી દીધો છે એ પ્રત્યેક કાર્ય માટે યત્નનો દાસ બની ગયો છે નાના નાના ગામડાઓમાં વસતી માતાઓ આજે પણ દૂર-દૂરથી ફવાનું પાણી ભરી લાવે છે, હાથે ધટી ચલાવી અનાજ દળે છે, જ્યારે મુખઈની પુણ્યશાળી માતાઓ સાચે જ ભાગ્યશાળી છે એમને માટે વિજ્ઞાને બધી સગવડતાઓ પ્રદાન કરી છે નળને થોડો ફેરવો કે એવું લાગશે જાણે ગંગા ને જન્મના તો તમારા આગણે જ આવી પહોંચી પહેલાની માતાઓ લોટ દાથે દળતી હતી આજે એમને માટે ચક્રીઓ તૈયાર છે રોટલા બનાવવા માટે પહેલા લાકડા અને કાલસા વપરાતા હતા, તેમાં ધૂમાડથી હેગનગતિ થતી આજે ગેસના ચૂલા તૈયાર છે, જેમાં ન ધૂમાડો છે તેમ ન એથી કાઈ હેરાનગતિ સાલજ્યુ છે કે ભોજન બનાવવાનું મશીન પણ આવી ગયેલ છે એક એવું ટીકીન આવે છે જેમાં તમે ભાત, દાળ-ગાક યથાવત્ ભરીને મૂકો અને એને ચૂલા પર ધરો કે આપોઆપ (ઓટોમેટિક) બધું તૈયાર થઈ જશે હા-હવે એવું પણ યત્ર બનાવવું જોઈએ જે રોટલા પણ તમને ચાવી-ચાવીને ખવડાવ્યા કરે. પુરુષાર્થહીનતાની આ પરમ સીમા છે જ તો (સલામા-હસાહસ)

આને ભણે તમે પુણ્ય માનો, પરંતુ જૈનદર્શન આનો સ્વીકાર કરતો નથી એ પુરુષાર્થવાદી દર્શન છે એ આજમને પાપ બતાવનાર દર્શન છે તો પછી જે સાધનો મનુષ્યને પુરુષાર્થથી આજસ ભણી ખેતી જાય છે એને પુણ્ય શે મનાય ? અને એક વાત એ પણ છે કે જે પોતાના શરીરને શ્રમથી બચાવે છે એના શરીરમાં ચળ્ખી વધી જાય છે, અને શરીર ખેડોળ બની જાય છે મે પોતે જોયું છે કે એક બહેનનું શરીર એટલું બધું ફૂલી ગયું હતું કે એને ઉઠવા અને બેસવા સારું પણ ખીજની મદદની જરૂર પડતી હતી હા, તો કહેવું પડશે કે શ્રમથી જીવ ચોરનારાને પુણ્યશાળી નહીં પણ પાપશાળી જ કહેવા પડશે ઉપનિષદ કહે છે કે જે માનવ સુએ છે એનું ભાગ્ય પણ સુએ છે, જે ખેડો છે, એનું ભાગ્ય પણ ખેડું છે, જે ચાલી શકે છે, એનું ભાગ્ય પણ એને યાગી આપે છે ગતિ જ જીવન છે પુરુષાર્થ વાદીનું કહેવું છે કે ભાગ્યવાદ આજસુઓનો અવાજ છે પુરુષાર્થવાદીને ભાગ્ય પણ સહાયક બને છે માટે સમસ્ત કાર્યોની સિદ્ધિ પુરુષાર્થમાં જ રહેલી છે કાળ અનુકૂળ હોય, સ્વભાવ પણ હોય, કર્મના (પુણ્ય) બળે સામગ્રી પણ ઉપલબ્ધ હોય પણ માનવી જે પુરુષાર્થ ન કરે તો એ સૂખ્યો જ રહેશે.

નિયતિવાદ (સાવિત્રાવ)

નિયતિ વાદનો તર્ક છે વિશ્વની પ્રત્યેક વ્યવસ્થા નિયત (નિશ્ચિત) છે. દિવસ પછી રાતનું આવવું નિશ્ચિત છે જ્યાં ને કૈંતન્ય સમગ્ર પદાર્થો નિયતિવાદની કૃપા પર ધૂમી રહ્યાં છે.

મનુષ્ય પુરુષાર્થ કરે છે અને પુરુષાર્થ જ આપણા હાથની વસ્તુ છે. પરંતુ થશે એ જ કે જે નિયતિવાદની વ્યવસ્થામાં નિયત (નિશ્ચિત) છે. કહી શકાય અકસ્માત બને છે ત્યારે આપણે વિચારીએ છીએ કે એ તરફ આપણે ન ગયા હોત તો આમ ન થત પરંતુ આ તો આપણી કૃપા (અકસ્માત) જીવિતના નિશ્ચય છે. પૂર્ણ જ્ઞાનીની દૃષ્ટિમાં આ એમ થવાનું હતું જ એટલે એ તો નિયતિ માત્ર હતું. પણ કયાઈમાં એ સમયે એમ થવાનું જ હતું.

વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણ જ્ઞા. નેમિનાથ પાસે દારૂના વિષયક જાણે પ્રશ્ન છે. કમવાને એમને જવાબ આપ્યો દ્વિપાત્ર જાણના કૃષ્ણની જ્ઞાણમાં તારી દારૂના એક દાંડા ભરત મઈ જશે. કમવાન નેમિનાથના આ સંદેશને લઈને વાસુદેવના મનમાં થેરી મિત્ર પેટી મિત્રિત મને શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યા. કમવાન કૃષ્ણ ઉપાસ છે કે દારૂના જ્ઞાની શો કમવાન બોલ્યા. વાસુદેવ જ્ઞા. આમ થવાનું જ છે તથાપિ એમણે કૃષ્ણના મનને સમજાવવા સારું ઉપાય મળ્યા એ. જ્ઞા. સુધી દારૂનામાં આત્મજીવ થતાં રહેશે (ત્યાં સુધી) દ્વિપાત્ર દારૂના કૃષ્ણ નહીં જાણી શકે. પરંતુ એ દિવસ પછી જ્ઞા. એ જ્ઞા. દારૂનામાં જાણ રહ્યા ને એ વિશાળ નજરી દારૂનામાં આત્મજીવ કરનાર કૃષ્ણ ન મળ્યું. અને જેને તેના જ દારૂનામાં જાણ-જ્ઞાણના કૃષ્ણ હામી અને કૃષ્ણના જ કૃષ્ણમાં રવળ નજરી દારૂના રાખ જની મઈ.

સાક્ષાત્કારના મનમાં કૃષ્ણ એમ થશે કે એક વ્યક્તિ ને આવશ્યક કરી હોત તો દારૂના જ્ઞાની જાત પણ એ કેમ કરી જાણી શકે એ દાંડા એ સમાપ્ત થવાની જ હતી. દ્વિપાત્ર તો એક નિશ્ચિત હતો. પણ સમય તો એ હતું કે દારૂના દિવસો વીતી ગયા હતા. વૈભવની નજરી માટીને બેઠકા મઈ રહી હતી. દ્વિપાત્ર તો એક ચિત્રારી જ રહેતી હતી.

સ્વર્ણ જાણે જ્ઞા. રના નિમિત્તે જ જુએ છે જ્ઞા. નિમિત્ત પર એ રાખ જ્ઞા. દેવ દાસવે છે પરંતુ તત્ત્વજ્ઞાનીના જ્ઞા.નાં એ ચીજ એ દિવસો થવાની હતી. તમારા જાણ પ્રત્યેના નકામી જ્ઞા. ને સારું થવાનું છે તો તેના નિમિત્ત પછી એમાં આવી જાણશે તમારો પુરુષાર્થ પણ એ જાણુએ જ દોષશે, ને અશુભ થવાનું છે તો જાણ જ પ્રત્યે પછી જાણ સિદ્ધ થશે. પાંચ પાંચ જેવા જ્ઞા.વાતોની જાણરી હોવા છતાં જ કૃષ્ણની જા. / દુરાત્મી હતી. જામની મદ્ય જ્ઞા. જાણુનું વાંદીર એક જાણુએ જ જાણી રહી.

મયા તમે પૂછશો શા માટે ? એનો જવાબ છે, એમ થવાનું જ હતું આજે એક વ્યક્તિ દીક્ષા લે છે અને કાલે એ છોડી પણ દે છે સર્વસં પોતાના જ્ઞાનચક્ષુ વડે જુએ છે કે આ વ્યક્તિ દીક્ષા નહીં પાળે શાસનનો સહારક શત્રુ બનશે તો પણ દીક્ષા દે છે કે નહીં ? જવાબ છે, જરૂર અપાય છે, આગમ સાક્ષી છે કે એવી વ્યક્તિએને દીક્ષા અપાઈ છે ભગવાન મહાવીરે જમાલીને દીક્ષા આપી હતી અને એને પોતાનો શિષ્ય બનાવ્યો હતો પ્રશ્ન થશે એમ શા માટે ? કારણ કે તેઓ એ જાણતા હતા કે એ દીક્ષા લઈને છોડી દેશે, તેમ તેઓ એ પણ જાણતા હતા કે મારા હાથે આ થવાનું જ છે એને થભાવવાની તાકાત એમના હાથોમા પણ નહોતી

ભાવિભાવ એ તત્ત્વ છે કે જેને આધીન કાળ, સ્વભાવ, કર્મ અને પુરુષાર્થ એ બધા છે એક માળી આખો રોપે છે, વર્ષાઋતુ આવી, કાળ સમવાય પણ અનુકૂળ છે ગોટલીમાં ઉગવાનો સ્વભાવ પણ છે સચિત કર્મના યોગે માળી પાસે આખાની ગોટલી પણ છે અને માળી એને જમીનમા રોપે છે એની રક્ષા કરે છે, અહીં પુરુષાર્થ પણ છે પરંતુ આ બધું હોવા છતાં એને એક કીટક લાગી ગયું, જેણે ગોટલીને ખોખલી કરી નાખી, એ ભગી ન-શકી એ ગોટલીને આખાના વિશાળ વૃક્ષ પરિણત થવાનું હતું જ નહીં

એક વિદ્યાર્થી છે એનો એ ધ્યેય છે કે પરીક્ષામા પહેલા નંબરે પાસ થવું પરંતુ એના સારુ સમયની પણ જરૂર રહેશે એક દિવસમા જ કાંઈ એ બધું વાચી શકશે નહિ માટે સમય ક્ષેપમા કાળ સમવાય જરૂરી છે એનો વાચવાનો સ્વભાવ પણ છે કારણ કે ચેતન વાચી શકે છે જડ નહીં એટલે સ્વભાવ સમવાય પણ અનુકૂળ છે જ્ઞાનાવરણના ક્ષયોપશમથી બુદ્ધિ પણ સાંપડી છે કર્મ પણ સહયોગી છે, વાચન સારુ એ પરિશ્રમ પણ કરે છે, પુરુષાર્થ છે, પરંતુ દુર્ભાગ્ય કે પરીક્ષાનો દિવસ આવ્યો અને એ ૧૦૫ ટીપ્પી તાવમા સપડાઈ ગયો પરીક્ષામા એમી શક્યો નહીં, અને એમ એને સફળતા મળી નહીં અહીં બધું ઉપસ્થિત છે તો પણ એક વસ્તુનો અભાવ રહ્યો કહેવું પડશે કે નિયતિવાદ અનુકૂળ ન હતો એને જો પરીક્ષામા પાસ થવું જ હતું તો એ ખીમાર જ ન પડત

: થાડાક પ્રશ્નો :

પ્રથમ સમવાયના તત્ત્વ ઉપર ચર્ચા ચાલી રહી છે એક પ્રશ્ન એ થાય છે કે ભાવિભાવ અને કર્મ વચ્ચે શો ભેદ છે ? કારણ કે મનુષ્યને શુભ કર્મનો હિંમ્ન હશે તો એ સફળ થશે જ અને અશુભનો હિંમ્ન હશે તો એના બધા પ્રયત્નો નિષ્ફળ સિદ્ધ થવાના, તો પછી ભાવિભાવને સ્વતંત્ર જુદું માનવાની શી જરૂર છે ?

જવાબ -કર્મ' તો ફક્ત ચૈતન્યને જ હોય છે અને ચૈતન્યની ક્રિયા અસ્વચ્છ કર્મ' પર આધારિત હોવાનું માની ચકાસ છે પરંતુ જગતની નિયત વચ્ચે મારે ક્યું કર્મ થાવીશું ? મુશ્કેલી પ્રતિદિન બને છે રાત આવે છે અને એના પછી દિવસ પણ આવે જ છે એની પાછળ ક્યું કર્મ' રહેશે છે ? અગ્નિની જ્વાળા ઉપર જલ છે ત્યાં ક્યું કર્મ છે વાત ? ત્યાં કર્મ' નથી નિયતિવાદ જ છે અને કર્મ' પોતે પણ નિયતિને આવીન છે તોય કર્મ' પોતાના જ્ઞાનથી જુએ છે કે અમુક આત્માને અમુક સમયે રોધ આવશે અને એ કથા મોહનીયતા બધી પામશે તો તેઓ આ બધું ક્યા આધારે નિર્ણયે છે ? આ ભવિ ભાવ છે અમુક આત્મા અમુક સમય કર્મ'થી વિમુક્ત થશે નહીં જ ન મારે તો કર્મ'ને આધાર બનાવી ચકાસ છે પરંતુ કર્મ'થી વિમુક્ત મેળવવા સારું કોને આધાર માનીશું ? ત્યાં તો ભાવિભાવ જ છે.

પ્રશ્ન -એક બીજો પ્રશ્ન એ થાય છે કે વિષયની સમાન વ્યવસ્થા નો નિયત છે તો ત્યાં પુરુષાર્થને કેઈ અંશ ન હોય. આપણે બધાં ભવિષ્ય પર જ વિશ્વાસ રાખીને બેઠી જઈએ કે થવાનું હશે તે થઈને જ રહેશે પણ આ તો આશ્ચર્યની બાબત છે.

જવાબ -નિયતિના કારણે જાણના નથી તેમ નથી આજસુઓનું કોઈ દરિયાર નો જોને એમ માની લેવામાં આવે તો તમે નિયતિવાદ સમજાવ જ નથી એમ કહેવું પડે એમાં જોમ કર્મ' નિયત છે તેમ પુરુષાર્થ પણ નિયત છે અમુક સમયે આ કામ થવાનું કે ત્યારે પણ નિયત છે કે એમાં તમારે અમુક પગલાં કરવા જ પડે અને એમ કરીશો તો જ સફળતા સંપાદી. એટલે નિયતિવાદમાં પુરુષાર્થ છે જ એ પુરુષાર્થની રીતથી નથી પરંતુ પુરુષાર્થનો સ્વરૂપ જ છે ત્યારે પુરુષાર્થ કરવા બાબત સફળતા વરતી નથી અને નિયતિ આપણી દરિયાર પ્રવૃત્તિનાં હશે એ છે ત્યારે નિયતિવાદ એક ચકાસા બાબત છે કે આમ થવાનું જ નહીં તો જાણી શકું છું પણ મારે ? ત્યારે નિયતિવાદને આપણે જોણવી જોઈ નથી આ જાણી પસંદ તો ફક્ત પુરુષાર્થ છે એ જ માનવીએ પુરુષાર્થવાદી જ બનવું જોઈએ.

ઉપસંહાર

જેન દશન સમયમાં વિષય કરે છે કાળારિ પાંડ તત્ત્વો જો જુવ જુવ કરે મજાન મારે કાવો કરે છે તો આ નિયતિના સફળતા તે પાનવડ સમન્વયમાં ગઈ છે કેઈ પાંડ કાળારિ મજાન કરે પુરુષાર્થ અને નિયતિવાદ અનુજી જે પાંડ મનવ પ્રવૃત્તિના સફળતા મજાન થો જે જેન દશન પોષધિદિ મરુ સમવાયાની અનુજીના પર નિયમ પડે છે આ જ જેન દશનના પોષ સમવાયનું જાણ છે.

